

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNELMÉBŐL.

1823—1848.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

HARMADIK KIADÁS.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST, 1887.

KIADJA RÁTH MÓR.

HUSZONÖT ÉV
MAGYARORSZÁG
TÖRTÉNELMÉBŐL.

1823—1848.

IRTA

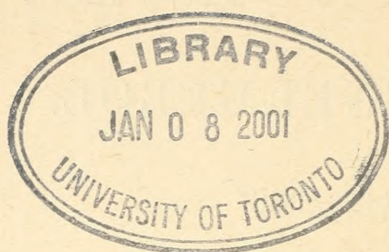
HORVÁTH MIHÁLY.

HARMADIK KIADÁS.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST, 1886.
KIADJA RÁTH MÓR.
(HAAS-PALOTA.)

HORNYÁNSZKY V. SAJTÓJA.

körűlbelől egy neki a nemzeti halállal. Társalgód érti Irland óhajtásait, érti Velencze óhajait, érti a lengyelek hősies küzdelmeit s önfeláldozását; de nem érti a te nemzeted nyögdeléseit, sóvárgásait; mert nem ismeri történelmét a múlt évtizedekben.

E kettős szükséget akarja kielégíteni ezen könyv. És bensőleg meg vagyok győződve, hogy az erre fordított fáradsággal rovom le hazám iránti kötelességeim adóját leghívebben; ez lesz leghazafiasb, polgártársaim elismerésére legméltóbb, s egyszersmind legáldásdúsabb tette életemnek, ha e szükségeket általa csak némileg is sikerűl kielégítenem.

Évek óta óhajtám: bár nyúlna tollhoz, s irná meg e századi történelmünket azon jeleseink valamelyike, kik nálamnál nemcsak tehetségben, de tapasztalásban is dúsabbak, tán magok is nevezetes részét alkották e történelemnek. E korszak történelmének anyaga még kevéssé van összegyűjtve. Nyilvánosságra országgyűléseink jegyzőkönyvein kivűl 1841-ig, midőn a napi sajtó is szabadabban kezdvén mozoghatni, nemzeti életünk tűkrévé vált, alig jutott még valami. Volt kormányszékeink levéltáraiban s egyesek tárczáiban rejlenek még a legbecsesebb anyagok. Ezek nyilvánossághiányát azon élemedettebb jeleseink, kik a korábbi eseményeknek magok is tényezői valának, hacsak emlékezetökből is, leginkább pótolhatnák; sok oly részletet pedig, mi megírva nincs, s mi mégis a függönyök mögött tényező, színt adó, vagy épen elhatározó indok, rugony és mozgató erő volt, csak ők menthetnének meg a feledés örvé-

nyéből, mely azokat sírjok fölött elborítandja. Korunk történelmét valamelyik ily jelesünktől megírva birni, valóságos kincs volna nemzetünk számára. Még csak néhány él e férfiak közől: s ha ők is elhunytak, velök együtt történelmünk sok érdekes részlete vesz el örökre.

Évek múltak a nélkül hogy forró óhajtásomat teljesedve láthattam volna. Magam nyúltam tehát tollhoz, megirni az elébbiek után, mintegy folytatásúl, összes nemzeti életünk e legdicsőbb, s azért híven, kielégítőleg rajzolni legnehezebb, korszakának történelmét. Nem csak töretlen utra léptem; hanem, távol a szeretett hazától, még számtalan oly forrásból sem meríthettem, mely csak a hazában élőknek van nyitva. De ráléptem ez utra mind a mellett, ha csak azért is, hogy botlásaim, tévedéseim ama képesebb jeleseink valamelyikét arra birják, hogy magát a munkára elhatározva, jobb művel ajándékozza meg hazáját; vagy legalább helyreigazítsa az enyém tévedéseit, pótolja hiányait; és tapasztalatainak, ismereteinek kincsei e tekintetben megmentve legyenek a hazának, a jövő kornak.

Ha honfitársaim e két kötetet, melyek az 1823 és 1848 közt lefolyt korszakot foglalják magokban, kedvesen fogadják, s egyébiránt a körűlmények is engedik: az 1848-diki april közepével, a felelős parlamenti kormány működésével kezdődött korszak történelme, nagyjából már kész, ezeket gyorsan követendi.

Genf, 1863 végén.

Horváth Mihály.

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy hazánk számos szellemi s erkölcsi szükségei közt, mind a bel- mind a külviszonyokat tekintve, nem utólsó helyet foglal el a legújabb kor történelme.

A fiatalabb nemzedék, látva s érezve a viszonyokat, melyeknek súlya alatt él, kevesek kivételével, alig tud magának számot adni az események azon lánczolatáról, melyeken keresztűl jutott a haza jelen állapotába. Olvashatja, ismerheti az ősök viselt dolgait, szellemi s erkölcsi állapotait: a küzdelmeket, melyeket azok, a hazát védve, külellenségekkel —, az uralkodó ház érdekeit támogatva, ennek elleneivel —, az ősi alkotmányos szabadságot vagy a nemesi kiváltságokat védelmezve, az ellentörekvő kormányhatalommal vagy az előre haladó kor szellemével, azt majd elsajátítva, majd visszalökve, folytattak; olvashatja s tudhatja, mily állapotban léteztek hajdan az erkölcsi, szellemi s anyagi érdekek, a közügy, alkotmány s igazgatás, nép- és osztályviszonyok, a hazai tudományosság s irodalom, ipar s kereskedelem: melyek voltak az uralkodó eszmék s irányok, szokások és erkölcsök. És jelenleg mind ezeket megváltozva,

felforgatva, átalakúlva szemlélvén, ámulattal kérdezi: miként történt e nagy változás mindenekben? Melyek voltak annak tényezői, rugonyai, fokozatai? Milyen a mozgató erők jelleme, hatása, s az általok feltételezett események lánczolata s eredményei, melyeken keresztűl a jelen állapotok képződének? És ha a már elhunyt vagy élemedettebb nemzedék hagyományai s elbeszéléseiből megfejthet is magának egy s más kérdést: tudománya hézagos; mert sem módja, sem kedve nincs mindenkinek átbuvárlani a forrásokat, melyekből magának teljes világot szerezhetne; kézi könyv pedig, melyből mind ezekről rendszeresen, kielégítőleg okúlhatna, nem létezik.

De sajnosan érezzük ily könyv hiányát akkor is, ha a külviszonyokra vetünk egy pillantatot. Századunk míveltségének egyik legszebb eredménye, hogy a népek már nem egyedűl önmagokkal foglalkodnak; hanem figyelmök az emberi faj legtávolabbi családjaira is kiterjed: a régi közöny helyébe érdekeltség, a hajdani elkülönzöttség, szertehuzás helyébe solidaritás lépett a népek között. Tudni akarják, mi s hogyan történik más népeknél; rokon- vagy ellenszenvet tanúsítanak más népek törekvései iránt; versenyre kelnek egymással az emberi szellem és szorgalom teremtményeinek kiállításában; közös érzelemmel s törekvéssel karolják fel a szabadság, míveltség, emberiség érdekeit. És csak e közös érdekeltség s versenyző törekvés emelte oly magasra századunk míveltségének épületét. Egy nép előtt sem lehet ma már közönyös: mily véleménynyel viseltetik,

rokon- vagy ellenszenvet tanúsít-e iránta a mívelt világ; mert ennek puszta közvéleménye is óriási hatalom, melynek helyeslése vagy gáncsa hatalmasabban és következetesebben sujt vagy emel, mint százezernyi hadseregek. E közvélemény rokonszenvére pedig egy népnek sincs nagyobb szüksége, mint annak, mely szerencsétlen; melyet idegen hatalom, legyen az anyagi vagy erkölcsi, elnyom, jogaitól megfoszt, saját egyéniségének kifejtésében korlátol s a térről, melyen kivűl nem haladhat, leszorít, a levegőtől, mely nélkül nem élhet, elzárva tart. De más népek közvéleményét, rokonszenvét e szerencsétlen népek csak az által fordíthatják magokra, ha azokkal nem csak jelen állapotaikat, az igazságtalan nyomást, melyet szenvednek, híven megismertetik; hanem teljes világosságba helyezik a magok egész egyéniségét s annak erkölcsi becsét, mind azon szépet, jót és nemest, mit az magában tartalmaz; mert e közvélemény elfordúl a silányságtól s csak a jót, szépet és nemest pártolja. Mind ez pedig a viselt dolgokban, az alkotott s ápolt intézményekben s a folytatott törekvésekben, — szóval: az egyéniséget visszatükröző történelemben nyilatkozik. A maga történelmének megismertetése ennél fogva nem kevesbbé első kötelességei s érdekei közé tartozik minden népnek, mint annak ismerete saját keblében.

És ebben, ez új korra nézve, nagy volt eddigelé mulasztásunk. Ereszkedjél valamely külföldivel beszélgetésbe, vagy olvass könyvet, hírlapi czikket hazád ügyeiről: bizonyos lehetsz, hogy kínos érzelmek

fognak benned támadni, látván: mily kevéssé s mily ferdén ismertetnek hazád viszonyai, nemzeted múlt kori törekvései, szintúgy mint sóvárgásai a jelenben. Vagy nem fogsz-e mély fájdalmat érezni a külföld tudatlansága fölött hazád viszonyairól, midőn például egy, 1863-ban, s már a 18-dik kiadásban megjelent s ezer meg ezer példányokban forgó kézi könyvben[1]) olvasod: „A nemesség (Magyarországban) roppant kiváltságokkal bir; ... de a parasztok agyonnyomatnak a robotok által, és körűlbelől oly bánásmódot tapasztalnak, mint a rabszolgák... A nyelven, melyet Magyarországban beszélnek, nagyon meglátszik az elemek különfélesége, melyekből e nép képeztetett; az uralkodó nyelv a latin; az a tudós és irott nyelv is...“ Nem fogsz-e hasonló fájdalommal felsóhajtani, midőn idegen társalgód csodálkozását fejezi ki, hogy miért nem fogadja Magyarország hálásan az alkotmányt, melyet a nagylelkű császár octroyrozott népeinek; miért vonakodik a képviselettel megajándékozott ausztriai népekkel közösen, parlamenti uton, intézni a maga ügyeit, s inkább szenved egy önkényszabta ideiglen alatt, mintsem képviselőit a Reichsrathba küldené? stb. És csak azért bocsátasz meg neki, mert nem tudja, mennyivel becsesebbek, szabadabbak, egyéniségével egyezőbbek azon intézmények, melyek az ősöktől századok folytában lerakott alapon a múlt évtizedek alatt kifejtettek, melyekkel együtt növekedett férfi korára nemzeted, s melyektől megfosztatnia

---

[1]) Dictionnaire Universel d'Histoire et de Géographie. Par M. N. Bouillet. Hongrie czikkely.

győződéseinkhez, türelmesek legyünk mások elvei iránt s a meggyőződést, ha annak tisztaságáról s önzetlenségéről kételkedni okunk nincs, tiszteljük mindenkiben. A csalhatatlanság igénylete a gyarló emberben a megrovásra legméltóbb bűn és hiba egyszersmind, mert szellemi korlátoltsággal gőgöt, felfuvalkodást párosít.

Óhajtám, bár találkoznék valamely elfogúlatlan és szakértő férfiú, ki e könyvet tüzetesen megbirálva mutatná ki annak hibáit, tévedéseit, hogy ezeket egy újabb kiadásban kijavíthassam.

De ha ily megtiszteltetésben nem részesűlt is könyvem: részesűlt mégis azon szerencsében, hogy oly férfiak, kiknek itéletét velem együtt az egész nemzet nagyrabecsűli, annak egyes hibáira s botlásaira figyelmeztetni, hiányainak pótlására velem becses adatokat közölni szíveskedtek. Büszkeséggel nevezem ezek közt hazánk nagy fiát, Deák Ferenczet, ki emlékezetének gazdag tárházából velem egynémely új adatot közleni, egynémely hézagot pótolni, s tévedésemet kiigazítani sziveskedett. Meleg köszönetet mondok továbbá Szögyény-Marich László ő Excellentiájának, ki megbecsűlhetetlen értékű Emlékiratait s ezen kori okmánygyűjteményét használatúl rendelkezésemre adni kegyeskedett. A hazafias lelkű államférfiúnál, ki magas hivatalainál fogva nem csak az események lefolyását legjobban tudhatá, de azok rugóinak, mozgató erőinek rejtekeibe is beláthatott, illetékesebb tanúja alig lehet e korszak történelmének.

E jeles férfiaknak köszönheti leginkább az olvasó, s köszönöm ezennel nyilvánosan s a legszívesebben magam is, hogy e második kiadást számos helyein megjavítva, itt s amott egészen átdolgozva s némi idézetek megrövidítésének daczára is három kötetre bővülve, bocsáthatom közre.

Pesten, 1867 végén.

Horváth Mihály.

TARTALOM.

Első könyv.

Bevezetés. Az 1825-ki országgyülés előtti viszonyok.

Második könyv.

Az alkotmány helyreállítása. A reformmozgalmak kezdete.

Első fejezet.

Az 1825/7-ki országgyülés.

Második fejezet.

A reformmozgalmak kezdete.

ELŐSZÓ

A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

Contemporain történelmet, kivált ha az mélyebben behat a nemzeti köz- és társadalmi élet részleteibe, alig lehet megírni egyes hiányok, hézagok, tévedések nélkül. Egyes ember tapasztalatai s értesűlései sem oly terjedelmesek, sem oly kimerítők nem lehetnek, hogy az állam és társadalom ezerfelé ágazó ereiben pezsgő élet minden nyilvánulásai híven és teljesen jussanak tudomására, kivált ha még el is van zárva olyatén kortársaktól, kiknek közlései ismereteinek hiányát, hézagosságát pótolhatnák.

Ez okból félve bocsátottam e könyvet négy év előtt sajtó alá. De tettem azt mégis, bátorítva azon tudalomtól, hogy a mit írtam, elfogúltságtól, előitélettől menten, legjobb tudomásom s őszinte meggyőződésem szerint írtam; s ösztönöztetve azon indokoktól, melyeket az első kiadás előszavában kifejtettem.

Azt eleve is tudtam, hogy könyvem nem fog részesűlni minden osztálynak, pártnak, felekezetnek

s még kevésbbé minden egyesnek tetszésében s helyeslésében. A pártok, felekezetek számosak; az igazság csak egy lehet. Minden párt s felekezet pedig azt hiszi s vallja magáról, hogy az igazságnak kizárólagos birtokosa s elitél, kárhoztat minden ellenvéleményt. E sorsban könyvemnek is kellett részesűlni ha több akart lenni puszta adathalmaznál; ha az eseményeket indokolni, a pártok s felekezetek harczait életvalóságuk szerint színezni akarta. Mert bár a színt mindig azon felekezettől kölcsönzém, melyet legjobb meggyőződésem szerint az igazság birtokában lenni véltem: az ellenkező vagy legalább eltérő véleményűek megrovását s kárhoztatását kikerűlnöm nem lehetett.

Igy aztán azon szerencsétlenség is ért, hogy szándékos részrehajlásról, igazságtalanságról, történetirói hűtlenségről vádoltatnám.

Csak egy kérdést engedjenek tenni vádlóim: mi történik, ha indokolásaimnál a színt tőlök veszem, az ő elveik s véleményeik részére hajólva beszélem vala el az eseményeket? Nem ugyanazzal vádolt volna-e az ellenvéleményű felekezet, a miről általok vádoltattam? Melyik részen áll tehát a való. az igaz: az iróén-e, vagy birálóién?

Mi élők, ugy hiszem, e kérdést el nem dönthetjük: ez az utókor feladata leend, mely a mi pártharczainkat, nézet-különbözéseinket csak maga itélheti meg elfogúlatlanúl. A mi feladatunk az, hogy, bár szilárdúl ragaszkodva elveinkhez, meg-

Harmadik fejezet.

A z 1830-k i o r s z á g g y ü l é s.

Harmadik könyv.

Az első reformi lépések.

Első fejezet.

A r e f o r m o k e l ő z m é n y e i.

Második fejezet.

A z 1832/6-k i o r s z á g g y ü l é s I. F e r e n c z h a l á l á i g.

ELSŐ KÖNYV.

BEVEZETÉS.

AZ 1825-KI ORSZÁGGYŰLÉS ELŐTTI VISZONYOK.

Azon nagy átalakúlás, melyen a franczia forradalom vérkeresztsége az emberi szellemet, állami s társadalmi viszonyaiban egyaránt, átvezette, Magyarországot sem hagyta érintetlenűl: kivált miután ezen átalakúlás épen azon időben kezdődött, midőn a II. József jószándokú, de erőszakos reformjai a nemzeti életet minden viszonyaiban oly hatalmasan megrázkódtatták. A haladási, átalakúlási vágy, a hosszú mozdulatlanság után, már az 1790/1-ki országgyülés bizottmányainak reformterveiben meglepő erővel nyilatkozik. S e vágy, e törekvés azontúl a számtalan akadályok daczára sem aludt ki többé a nemzetben. Az ujjászületés folyama azóta hol gyorsabb hol lassúbb, de szakadatlan haladásban tűnik fel a vizsgáló szem előtt; s a nemzet küzdelmeiben a nehézségekkel, akadályokkal annál érdekesebb tüneményt mutat, minthogy ezen újjászületésében egészen magára hagyatva, minden külsegedelem nélkül, sőt még saját kormánya által is inkább akadályozva mint támogatva, egyedűl a maga erejéből és saját természete szerint, küzdi fel magát középkori állapotaiból a polgárosodás oly jelentékeny s díszes fokára, melyen teljes joggal számíthatá magát Európa mívelt nemzetei közé.

A haladási vágy felébredése a nemzetben.

A haladás, mely hazánkban a század két első tizede alatt észlelhető, összehasonlítva avval, melyet Európa különféle nyugoti s déli országaiban ugyanezen korszak alatt szemlélünk, felette csekélynek látszik ugyan: de mindent összevéve, mégis arányban áll az a fejlődés lehetőségének feltételeivel: mert a míveltebb államok közt egyet sem ta-

A haladás akadályai.

lálunk, hol a haladást ez időben annyi külső s belső akadály nehezítette s késleltette volna, mint hazánkban.

Ezen akadályok legsúlyosbjai épen magának az államélet fő tényezőinek, a kormánynak s a legalis nemzetnek, a nemességnek és a törvényhozásnak részéről eredtek. Sőt még a társadalmi téren is hiányoznak vala az életvidor, gyorsabb kifejlés leghatékonyabb feltételei.

A mi elébb is emezeket illeti: közéletében s köznevelési intézeteiben a nemzet még mindig a latin nyelv béklyói által lévén lenyűgözve, parlagon hagyta csak most ocsúdó nemzeti irodalmát. Nemzeti nyelven e század elején még alig létezett néhány könyv, melyből a közönség tudományt, hasznos ismereteket meríthetett volna; miért nem csoda, hogy az alapos, kivált szaktudomány, a mily ritka, oly csekély becsben volt; hogy áthatóbb szakképzettséget akár a nemzeti foglalkodás fő ágában, a mezei gazdászatban, akár a kézműiparban s kereskedelemben országszerte alig lehetett találni. Az életpálya választásában inkább a családi hagyomány, példa s megszokás, mint a képesség s hivatás határozott. A nemes családok ivadékai, ha szűkebb anyagi körülmények közt léteztek is, szégyenitőnek tartják vala a lenézett iparos foglalkodást tűzni ki életök czéljává; söt még a művészeti pályától is idegenkedve, jobbára a bár szűk ősi birtokon osztozának, hagyományos módon mivelendők földjeiket; vagy a „prokátori“ pályára özönlének. — Nem volt, továbbá, a nemzetnek nagy, gazdag, nemzetileg mivelt fővárosa, mely az értelmi erőket, a miveltebb, vagy legalább csak a magasabb osztálybelieket magában egyesitette s a vidékre, irányt adva, világot sugározva, vezetőleg hatott volna; a nemesség általában birtokain, a főnemesség, nagy részben elnémetesedve, Bécsben lakott. Az országnak nem volt közlekedése a miveltebb külfölddel, melynek példája, fejlettebb állapotai reá serkentőleg, képzőleg hathattak volna. Ipara, kereskedelme pangásban lévén, hiányzottak tőkéi a szükséges beruházmányokra, melyek a nemzeti

fejlődésnek élénkebb lendületét, gyorsabb haladását eszközölhették volna. A nemzet leggazdagabb osztálya, a nagybirtokú főnemesség, hívságos életében eladósodva, nagy részben a bécsi tőzsérek szeszélyétől függött.

A társadalmi viszonyokból eredt ezen s hasonló akadályokat pedig a kormány nemcsak hogy elmozdítani nem ügyekezett, hanem a maga részéről még súlyosabbakkal szaporítá.

Az államszerződések s törvények szerint független s ősi alkotmányos intézményekkel biró hazánk oly monarchiának lévén állató része, melynek másik fele korlátlan hatalommal, kényuri elvek szerint igazgattaték: minden törekvései s tiltakozásai, minden koronázati hitlevelei s törvényei daczára sem óvhatta meg magát egészen a kényuralom túlterjeszkedéseitől, a közös fejedelmet környező, reánk nézve idegen, miniszterek s tanácsosok befolyásától. A nemzet kénytelen vala szünet nélkül küzdeni fenyegetett alkotmányos jogaiért, törvényes függetlenségeért és önkormányzatáért. Még maga legdrágább kincse, a nemzetiség is, nem egyszer forog vala oly súlyos veszélyben, hogy csak nagy erőfeszítéssel lőn megmenthető az enyészettől. Oly nemzetnek pedig, mely e legfőbb javak, függetlenség, alkotmányos önkormányzat, nemzetiség, megmentésére kénytelen fordítani legjobb erőit, polgári intézményeinek kifejtésében s általános míveltségében alig lehet tennie jelentékenyebb haladást: mert ez csak a nemzet és kormánya közös, öszhangzó törekvéseinek lehet eredménye. A kényuralomra s az egész monarchia igazgatási egyesítésére törekvő bécsi kormány a helyett, hogy ösztönözni s vezetni igyekezett volna intézményei kifejtésében a nemzetet, maga gátolta, nehezítette ezt; mivelhogy a fejlődni természetesen csak alkotmányos szellemben kivánó nemzet a kormány irányát, szándokait ellenzé, s inkább tűrte intézményeinek hiányosságát, inkább pangott elavúlt, a haladó kortól elmaradt ősi állapotában, mintsem hogy a korszerű haladásért

függetlenségét, alkotmányos önkormányzatát adja cserébe. És miként a politikai, úgy a szellemi és anyagi érdekek fejlesztésében is csak gátolást, akadályokat tapasztalt a nemzet a kormány részéről: emezek egyoldalúlag a korlátlanúl kormányzott s a fejedelem önkénye szerint megadóztatható német örökös tartományok javának áldoztattak fel; amazokat a kormány a kényuralom érdekében tartá lenyűgözve.

E senyvesztő, régi viszonyokhoz pedig a múlt század végső tizede óta még újak is járulának, melyek a II. József halála után oly nagy reményekre jogosító átalakúlást mindjárt kezdetében megakasztották. A franczia forradalomnak, mely nemcsak a hűbériséget és kényuralmat, hanem borzasztó túlcsapongásaiban magát a trónt és oltárt felforgatá, s minden történelmileg fenállót vérpatakokkal mosott el, iszonyú rombolásai s mészárlásaitól megrettent udvar és kormány, önvédelmében a világot sarkaiból kiforgató eszmék és elvek ellen harczra kelve, az ellenkező végletekbe rohant: minden ujitásnak és reformnak, minden természetszerű fejleménynek is, mely a szabadság s alkotmányosság ügyét gyarapíthatá, ellenségévé lett. Sőt, az oly rettenetes kisérettel járó népszabadsági eszmék terjedésének lehetőleg elejét veendő, az országot a külföldtől a mennyire csak lehetett, elzárta, a külfölddel minden szellemi közlekedést meggátolt, s a szellem szabadabb mozgását benn is lenyűgözte; és ekképen az elzárás és censura, a köznevelés mód feletti korlátolása s az egyesülési jog megtagadása által, a nemzetet mély tudatlanságra, szellemi pangásra s tétlenségre kárhoztatta.

E reactionarius megállapodás azonban a nemzeti élet fejlődésében nem egyedül a kormány műve volt; a nemesség egy részét is méltán lehet a miatt vádolni. A főnemesek, majdnem kivétel nélkül, hasonlókép mint a kormány, megrémülvén a forradalom őrjöngéseitől s demokratiai eszméitől, nem kevesebb idegenséget tanúsitának az újitásoktól, s a kormánynyal kezet fogva gátolák a reformokat. A nemesség soraiban másokat, kiváltságaik elfogúlt bálványozása, a szűk-

keblű önzés, a hagyományos elöitéletek, a saját valódi javát be nem látó értelmetlenség s tudatlanság, és az abból eredt féltékeny, makacs mozdúlatlanság tőnek elleneivé a kor igényelte haladásnak.

E kettős reactio szikláin törtek meg mind ama javitások s reformok, melyeket az értelmesebb s önzetlenebb hazafiak a század első tizedében lefolyt országgyüléseken szőnyegre hoztak vala. Utóbb aztán a nemesség, ha bár annak minden felekezetei akartak volna is, semmi módon sem indithatá meg többé az alkalmas időben maga által is mellőzött reformokat; mert a kormány, mely a kedvező körűlményeket kényuralmának gyarapitására mindenkép ügyekezett felhasználni, mivel e törekvésében a nemesség részéről hajthatatlan ellenzésre talált, 1812 óta többé országgyülést sem hirdetvén, a nemzetet még az alkalomtól is megfosztá, melyben elavúlt állapotait törvényes úton megújithatná, hiányait pótolhatná s a kor kivánalmai szerint fejthetné ki vagy módosithatná ősi intézményeit.

Haladási kisérletek.

De bár ekként számtalan külső s belső akadályokkal kellett küzdenie, s bár e küzdelmeiben, a társadalmi viszonyokat tekintve, mind abban is hiányt szenvedett, mi haladásában segédévé válhatott volna, egészen mozdúlatlan még sem maradt, nem maradhatott a nemzet. Az átalakulási vágy, mióta benne a II. József megrázó kormányának s a franczia eszméknek hatása alatt fölébredt, az érintett s más hasonló akadályok daczára sem veszett ki többé egészen belőle. A nagyszerű kornak kedélyrázó, képzeletkápráztató eseményeiben s még inkább világderitő s termékenyitő eszméiben csodás erő rejlék, mely mindenkit megragadott, tevékenységre, haladásra ösztönze. És a közönségessé lett törekvésekből nemzetünk sem maradhatott ki egészen, bár mennyire ügyekezett is a kormány elzárni azt minden külföldi közlekedéstől, a világszellem minden érintéseitől. Magok a húsz éves óriási háború okozta súlyok több izben oly erőfeszitésre kényszeriték a nemzetet, mely a haladás induló

pontjáúl szolgála: mert az inség, a szükség mindenha leghatékonyabb rugonya az önkifejtésnek.

És valóban, az e korszak alatt lefolyt országgyülések egyike sem múlt el a nélkül, hogy valamit e tekintetben ne lenditett volna; vagy legalább, hogy a nemzet képviselőinek értelmesebb s hazafiasabb érzelmű része nem sürgette volna az 1791-ben megrendelt országos reformtervek fölvételét. E tervek, ha a nemzeti kivánatok szerint életbe léphetnek, miként az állami s társadalmi élet minden viszonyait átkarolták, kétségkivül hatalmas lökést adtak volna az összes nemzeti mivelődésnek: mi azonban, mint tudjuk, nem valósult. Midőn pedig a kormány, részint mivel gondjait a súlyos háború vette igénybe, részint mivel minden átalakitásban, mely a nemzet részéről inditványoztaték, a rettegett forradalmi eszmék ébredését sejté látni, — e reformterveket gyülésről gyülésre halogatá, s végre egészen mellőzte: mind a megyék, mind egyesek tőnek egynémi kisérleteket, hogy a pangó hazai állapotok egy s más ágaban egynémit lenditsenek. A helyesebb fogalmak a kereskedelem s általában a nemzetgazdászat körében, az első javitások a mezei gazdaság terén, a buzgóbb törekvés a nemzeti nyelv s irodalom kimüvelésére stb. valóban e korszak alatt kezdének feltünedezni. Részvényes társaságok keletkeznek csatorna s útépitésekre, mocsárok kiszáritására, a borkereskedés gyarapitására. Gazdáink érezni kezdék a földmivelés és baromtenyésztés okszerübb kezelésének szükségét, s azok előmozditására gazdászati iskolák alapittatnak, külföldi gazdászati intézetekbe utazások intéztetnek: az állat-, kivált a birkanemesités egyik fő törekvésévé lesz birtokosainknak. Némely megyék az országutak javitására forditják gondjaikat: mások, Pestmegye kezdeményezésére, még a nemzeti nyelvet is administrativ úton akarják mivelni, s kisérleteket tesznek egy kimeritő szótár kidolgozására; mit azonban, mint általában az ébredő irodalom mivelését, egyesek nagyobb sikerrel űznek stb. stb.

És, ha a nemzet e haladási kisérleteiben kormánya részéről kellő gyámolitásban részesül vala, kétségkivül rövid idő alatt szép eredmény jutalmazta volna a dicséretes törekvést. E gyámolitást pedig a béke helyreállta után teljes joggal várhatta is kormányától a nemzet, mely a háborúk folytában több ízben hallá az áldozatokat igénylő fejedelem ajkairól, hogy azokat a kivívandó békében az ország érdekeinek gondos ápolásával viszonzandja. A kivánt áldozatokat a nemzet, bár nem ritkán a maga nagy megerőltetésével, készségesen meghozta; most tehát a kormányon volt a sor, szavát beváltani. Különben is, miután a harczok zaját 1815-ben egy hosszú békére való kilátás váltotta fel, mind azon szellemi s erkölcsi erőket, melyeket huszonöt év óta a háború véres munkái vettek igénybe, azontúl a béke műveire, az állami s társadalmi élet kifejtésére, a szellemi és anyagi érdekek gyarapitására lehetett irányozni; a pénzerőnek, melyet elébb a hadi készületek szükségeltek, legalább egy részét gyümölcsöző beruházmányokra lehetett fordítani; s hogy mind ez történjék is, a nemzet méltán várhatá tett áldozatai jutalmáúl. A nemzet igényei a helyreállt békében.

De ezeken kivűl megint szőnyegre került egy más, főfontosságú kérdés, mely az elméket már 1806-ban is komolyan foglalkodtatá: a birodalom újjászervezésének kérdése. Az újjászervezés szüksége, a franczia háborúk bevégzése után, aligha éreztetett valahol annyira, mint a Habsburg fejedelmi ház monarchiájában, mely sem egységgel, sem a maga nagyságához mért, erős, tömör középponttal nem birt, mióta nyugatibb német tartományait elvesztette. Mert, mi emezt illeti, — mi mégis minden jelentékenyebb államnak egyik legszükségesebb feltétele: a még fennmaradt s összesen is csak mintegy hat—hét millió néptől lakott német tartományokat, melyek tulajdonkép a monarchia határszéleit képezték, lehet-e vajjon egy 30 millió népségü birodalom erős, tömör középpontjáúl tekinteni, mely felé a birodalom többi részei nehézkedjenek? S lehet-e azon mon- A birodalom újjászervezésének kérdése.

archia szervezetét helyesnek mondani, melynek székvárosa csaknem a határszélekre, azokhoz oly közel esik, hogy, mint a lefolyt háborúk alatt többször meg is történt, az ellenség azt csaknem ugyanazon napon körültáborolhatá s hatalmába ejtheté, melyen a határokat átlépte.

S még roszabb lábon állott a monarchia egysége. Az ugynevezett „ausztriai birodalom", mely, mint tudjuk, két egymástól lényegesen különböző államból képeztetett, birt ugyan külső képviseletében az állami egység némi szinével; mert hiszen e képviselet tulajdonképen nem is az államra, hanem a monarchiára, a fejedelemre vonatkozott. De belső állami egységről, mely mégis az erő s állandóság egyik lényeges feltétele, szó sem lehetett ott, hol a monarchia egyik fele egyátaljában nem tartá, s törvényei szerint nem is tarthatá magára vonatkozónak a monarchia új czimét, az „ausztriai császárságot": hol a monarchia két részre van szakadva, melyek egyike alkotmányos kormányzattal s külön törvényekkel bir, míg másikát a közös fejedelem absolut hatalommal önkénye szerint kormányozza.

Az állami egység, való igaz, még soha sem létezett a Habsburgház monarchiájában, mióta hazánk e fejedelmi házat hivta meg a maga trónjára. De ezt teljességgel lehetetlen is volt létesiteni, míg a magyar király egyszersmind német birodalmi császár is volt: egyaránt lehetetlen lévén, akár Magyarországot a Németbirodalomba beolvasztani, akár ennek a magyar alkotmányt tenni alaptörvényévé. És a történelem bőséges tanúságot szolgáltat ama kisérletek hiúságáról s eredménytelenségéről, melyekkel ezen állami egységet régebben kivált I. Leopold, újabban II. József annyi erőfeszítéssel törekedtek megalapitani.

Az első alkalom ezen államegység megalapitására 1804-ben, majd 1806-ban nyilt, midőn „a római szent birodalom" nemcsak tényleg, hanem névszerint is megszűnt s Ferencz annak cziméről végkép lemondván, az örökös csá-

szár czimét vette fel.[1] És tudjuk, hogy akkoron folytak is tanácskozások ezen egység megalapitása felett. Tudjuk, hogy a legmélyebben látó bécsi államférfiak magok is akként vélekednek vala, hogy Ferencz semmi jobbat nem tehet a maga s dynasztiája szintúgy mint monarchiája érdekében, mint ha birodalma középpontjáúl Magyarországot, székhelyéül, Bécs helyett, Budapestet tűzi ki, s minden országait s tartományait ugyanazon alkotmánynyal adományozza meg, ugyanazon kormányformát s igazgatási modort alapitja meg egész birodalmában. E közös alkotmány, e közös igazgatási forma kétségkivűl csak a magyar alkotmány s igazgatás lehetett volna: miután a fejedelmi ház csak azon feltétel alatt hívatott meg az ország trónjára, csak azon feltétel alatt nyerte elébb a férfi, utóbb a leányágra nézve is az elsőszülöttségi örökösödés jogát az országban, hogy ennek alkotmányát teljes épségben fentartsa: — mire koronázatakor esküvel is kötelezi magát minden király. Némi módositások kétségkivűl szükségesekké váltak volna mind az alkotmányban, mind az igazgatásban, hogy azt minden német-cseh örökös tartományra ki lehessen terjeszteni. De kételkedni a felett is alig lehet, hogy a nemzet, törvényesen, országgyülésileg megkérdezve, ne lett volna hajlandó a szükséges módositásokra azon felszámlálhatatlan előnyök fejében, hogy a birodalom középpontja Magyarország, székvárosa Budapest leend, s az alkotmány, valamennyi örökös tartományokra kiterjesztetvén, azontúl mindigre megszabadúl azon ellenséges támadásoktól, melyeket eddigelé Ausztria korlátlan és jellemök, viszonyaik szerint német, fejedelmeitől s azoknak bureaukratikus szellemű s a kényuralmat reánk is kiterjeszteni vágyó német miniszte-

[1] Eleinte „Magyar- és Csehország császára" czimét akarta felvenni Ferencz, s az iránt érintkezésbe is ereszkedett Napoleonnal, ki bár különösnek találta a két császári korona egyesítését, ama czim felvételét egyátaljában nem ellenzette. Ld. Correspondance de Napoleon I. Paris 1862. VIII. 422. 449. 477.

reitől szenvedni minduntalan kénytelen vala. Mert fel lehet tenni, hogy ama módosításokban csak úgy egyezett volna meg a magyar nemzet, hogy egy részről az alkotmány sarkalatos alapelvei épségben maradjanak, a törvényhozó hatalom csak úgy legyen felosztva, mint eddig, a fejedelem és nemzet között, s a hatósági önkormányzat se szenvedjen csorbulást; más részről, hogy az udvar teljesen mondjon le eddigi viszonyairól Németország iránt, e német viszonyokat szűnjék meg irányadó elveinek tekinteni, s ennek biztosításáúl az ekként egyesitendő birodalom összes kormányában a magyar elemnek annyi súlyt s befolyást engedjen, mennyi azt az ország terjedelmének, középponti fontosságának s lakosai számának arányában megilleti.

E módosításokban, — melyek aztán, hogy törvényesek legyenek, természetesen a magyar országgyülés elejébe voltak volna terjesztendők, 1806-ban már kezdett vala is dolgozni a bécsi kabinet. „Én jelenleg tervet fogok kidolgozni egy új osztrák monarchia alkotására" — úgymond az udvar első rangú publicistája, az e munkával megbizott Gentz Frigyes egy, augusztus 4-én 1806-ban kelt s Müller Jánoshoz intézett levelében.[1] „Bécsnek meg kell szünni székvárosnak lennie, a német államrészek mint mellék s határszéli tartományok tekintendők, a kormány széke mélyen Magyarországba teendő át, s ezen ország részére egy új alkotmány készitendő. Magyarországgal, Csehországgal, Galicziával, s avval mi Németországból fennmaradt, még tarthatja magát az ember a világ ellen, ha akarja. Fiumét és Triesztet minden áron meg kell menteni, különben ezen államnak nincs vizi közlekedése; minden egyebe a legnagyobb bőségben, s határszélei természet s némi művészet által annyira megerősithetők, hogy az ördög és az ő legioi sem törhetnek be. Ha mind ez valósúl, Porosz- s Németország nem sokára ezen új monarchiánál fognak segélyért könyörögni."

[1]) Friedr. von Gentz Schriften, herausgegeben von Schlesier. IV. 247.

Azonban, mint tudjuk, e terv akkoron hajótörést szenvedett Ferencz császár szivósságán, ki sem kényuralmáról s absolut hatalmáról a német-cseh örökös tartományokban, sem azon reményről nem akart még lemondani, hogy hegemoniáját a nagy Németországban a körülmények változtával tán sikerülend még visszanyernie. A tervezett egységes, alkotmányos állam helyett, középpontjáúl Magyarországgal, székhelyéül Budapesttel, mint tudjuk, a régi egységtelen, zilált szerkezetű monarchia maradt fenn, mely tulajdonképen két, kormánymodorára nézve egymástól lényegesen különböző, egymással csak a fejedelem személyének ugyanazonsága, a „personal unio" által összefüggő államból vala képezve. A tervezett egységes állam[1] helyett az ugynevezett „Ausztriai császárság" alapittatott meg, mely minthogy maga az alapitó okmány szerint is, a magyar alkotmány s igazgatás tekintetében semmit sem változtatott s nem is változtathatott, és a cseh-német örökös tartományok kormányát is egészen régi absolut modorában hagyta, az egységes állam igényeinek egyváltalában nem felelt meg. Ezen, egyik felében alkotmányos, másikában korlátlan monarchia tehát most, midőn a béke valahára helyreállott, a kormányzókkal nem kevésbbé mint a kormányzatokkal, a Lajthán túl és innen egyaránt éreztette az újjászervezés szükségét: amazokkal, mivel az egység szüksége ismét követelőleg áll vala előttök; emezekkel, a Lajthán túl, mivel ők is alkotmányért sóvárgának; a Lajthán innen, mivel ezen vegyes házasságban a kényuralmilag kormányzott német örökös tartományokkal mind több veszélytől félthették ősi alkotmányukat.

Ezeken kivül pedig jelenleg még más viszonyok is merültek a felszinre, melyek ezen újjászervezés szükségét még inkább az előtérbe tolták. Az államoknak, a lefolyt

[1]) Napoleon erről igy ir 1804-ki augusztus 29-án Talleyrandhoz: „Non seulement je suis bien aise que le roi de Hongrie change son titre de roi en celui d'empereur, mais je verrai sans peine le titre de roi disparaître de l'Europe." Corresp. de Napoleon. VIII, 477.

rendkivüli események alatt, hogy úgy mondjam, egy új tényezője támadt: a nemzetiség. A franczia forradalom óta a nemzetiségek megifjodtak s kifejlödtek. Az államokat Napoleon zsarnoki hatalma ellen egyedül a felébredt nemzetiségek mentették meg; s ezek erkölcsi erejének nagy jelentékenységét a státus-életben már lehetetlen volt a kormányoknak nem látniok, s meg nem győződniök, hogy valamint ezek fellelkesülése nélkül megmenteni nem lehetett volna az államokat, úgy ezek a jövőben sem tarthatnak számot szilárd állandóságra, ha az általánosan mindenütt szükségessé lett újjászervezkedésben a nemzetiségeket számitásba nem veszik; mert ezek már teljes öntudattal tényezőivé lettek az államnak, s követelték is abban a magok jogainak érvényességét.

A Habsburgház fejedelmei elébb, mint egyszersmind német birodalmi császárok, monarchiájokban is csak a német nemzetiséget emelték érvényre, mit sem gondolván avval, hogy e nemzetiség kisebbségben létezik a monarchiában; sőt, mint II. József, kényszerítvén is a németség alá hajolni a többi nemzetiségeket. De a hajdani viszonyokat már lehetetlen lévén visszavarázsolni, a régi állampolitikát sem lehetett többé büntetlenül érvényben tartani. Ferencz, midőn kabinetje, a bécsi congressus előtt, az elutasithatlanná vált újjászervezés felett tanácskozni kezd vala, leginkább óhajtotta volna ugyan a Németbirodalomnak oly módon helyreállítását, hogy a császárság ismét a maga házának jusson osztályrészül. De ilyesmit a létező viszonyok, midőn Poroszország az utolsó háborúk alatt kivivott nagy hatalmi súlyát oly erélyesen érvényesitette, midőn a németek közt a nemzetiségi elv s ama vágy, melynél fogva nemcsak alkotmányt kivántak, hanem nemzetiségöknek is teljes függetlenséget s oly politikai súlyt igényelnek vala, mely számokkal, míveltségökkel arányban legyen, — mind ezen s többféle más viszonyok, melyeknek fejtegetése nem tartozik ide, a Németbirodalomnak régi alakjában való helyreállítását egyátaljában lehetetlenné tették.

Igy állván pedig a németországi viszonyok, a Habsburg-monarchia újjászervezésénél sem lehetett többé alapúl tekinteni a német nemzetiséget, mely legfölebb egy ötödét tette a monarchia népességének. Ha tehát a fejedelmi ház a maga birodalmában az újjászervezésnél egységet akart alkotni: most is szükségkép ama tervre kell vala visszamennie, mely 1806-ban forgott volt szőnyegen; mely szerint a módositandó magyar alkotmány az egész monarchiára kiterjesztetnék s ennek középpontjává Magyarország, székvárosává Budapest tétetnék. Az újjászervezésnek csak is ez volt egyetlen helyes módja, mely erőszakos rázkódások nélkül kivihető lett volna. És nem is hiányzának Bécsben státusférfiak, kik ennek világos belátásával jóakaratot párosítva, nem kételkedének határozottan állitani, hogy „a monarchia érdeke múlhatatlanúl követeli a kormány s udvar székének Bécsből Budára áttételét."[1] Így nyilatkozott egyebek közt gróf Buol-Schauenstein, atyja a külügyek élén nem rég állott osztrák miniszternek. Sőt Capefigue, franczia történetiró szerint, maga Metternich Kelemen herczeg is hajólni látszék eleinte a monarchia ilyetén újjászervezésére.

És bizonyára, ez oly újjáalakitás lett volna, melynél üdvösebb lépést a maga hatalmának megszilárditására még soha sem tett a fejedelmi ház. Ezt javaslák minden érdekek; ezt Magyarország érdemei a dynasztia iránt. „Egyetlen pillantat Európa akkori földabroszára, — mond egy éles látású orosz diplomata[2] — egyetlen számbavétele a Dunavölgyben lakó népségeknek, meggyőzhetett mindenkit, ki régi politikai hagyományok által nem volt elfogúlva, hogy a Duna Ausztriára nézve a legnélkülözhetlenebb folyam, s egy új császári birodalom, mint főleg dunai állam, jelentékeny, sőt nagy jövendőt igényelhet. A természet nem ke-

---

[1] Ld. Fr. Perthes Lebensgeschichte II, 115.

[2] Europa's Kabinete u. Allianzen. Vom Verfasser der Pentarchie. 183. l.

vésbbé, mint Európa történelmi kifejlése egyaránt ezen irányt tűzte ki az osztrák politikának. Rég elmúlt azon idő, melyben e birodalom küldetése vala, előfalúl szolgálni a kereszténységnek a török ellen . . . . Magyarország birtoka biztositá a Habsburg dynasztiának európai jelentékenységét, s annál fontosabbá lett az reá nézve, mióta túlnyomólag német jellemét a nyugati tartományok elszakadása s a német császári korona letétele által elvesztette, söt maga is feladta. Magyarok mentették meg Németországot a morva Szviatopolk elleni hadjáratuk által a szláv túlsúlytól. Magyarok segitették habsburgi Rudolfot a marchfeldi ütközetben legyőznie Ottokárt. Magyarok mentették meg s tartották fenn a habsburgi dynasztiát Mária Terézia alatt, s Magyarország lett a Habsburg ház utolsó menhelye, midőn Napoleon Schönbrunnban ura volt minden német-osztrák tartományoknak. Nem lehet tagadni, a nemes, nagylelkű vitéz s bátor magyaroknak igazságos, teljes érvű igényeik voltak a dynasztia hálájára. És nem csak a morál, hanem a politika is, Magyarország középponti fekvése s a magyar nemzeti jellem erélyessége egyaránt javasláк amaz érdemek elismerését . . . . Egy Magyarország az Adriától a Feketetengerig, a Kárpátoktól a Balkánig már a nagy Eugennek és . . . Kaunitz herczegnek is kedvencz gondolata volt. Ez utóbbi mindig el volt ragadtatva, midőn e tervről beszélt, mely által Ausztria kereskedelme emeltetett, Magyarország nemzeti gazdagsága érvényesittetett, az átmeneti kereskedelem élénkittetett, és a Duna, Passautól torkulatáig, a legnagyobb vizi uttá tétetett volna." — „És mennyire megszilárdúlt volna az új habsburgi birodalom, — mond tovább ugyanazon iró — ha a dynasztia a monarchia középpontjára, mely felé nehézkednek a monarchia minden egyéb része, Magyarországra támaszkodik, s egyszersmind német viszonyait is megszűnik vezéreszméi s irányai gyanánt fentartani! Hiszen ezek politikailag már úgy is el valának itélve s mit a bécsi udvar 1815-ben elébbi német tartomá-

nyaiból még visszanyert, koránt sem volt annyi, hogy hasonértéket képezhetett volna azon kárért, melyet a monarchia az által szenvedett, hogy jelenleg hiányzott egy erős, tömör középpontja. Itt bizonyára nem a dynasztia német eredetét s jellemét vagy német bureaukratiáját kellett volna döntő érvül tekinteni, hanem a birodalom geographiai helyzetét, mely a különféle népségeket összeköté, s kivált ama folyamot, melyet Napoleon joggal Európa első folyamának nevezett, s mely, mint a monarchia életere, annak politikai irányát és sajátságos jellegét némikép gondviselésileg előre meghatározta, praedestinálta."

Teljes készséggel aláirjuk az orosz státusférfiú e véleményét, feltéve mindazáltal, hogy a monarchia ezen újjászervezésénél a magyar alkotmány lényegileg fentartassék, s a netalán szükséges módositások a nemzet megegyeztével, törvényesen, országgyülésileg történjenek. S kétséget alig szenved, hogy e módositásokat, az elszámlált feltételek alatt, a nemzet maga sem ellenzette volna. — De, mint az idézett iró is mondja, „Bécsben mindig hiányzott a férfias, gyors elhatározás, a gondolat merészsége, s nagyszerü, hatalmas tervek erélyes megragadása s foganatba vétele." Ferencz császár és király, kinek egyébiránt közmondásossá lett jószivüségét a kiállott veszedelmek nagy mértékben gyanakodóvá, érdessé tették: ki a jakobinismus világromboló elvei s minden politikai újitási szellem iránt engesztelhetlen gyülölettel viseltetett; ellenben pedig a maga fejedelmi hatalomteljességére, a királyság isteni jogainak illethetlenségére felette sokat tart vala, — a hosszú harczból, melyet a forradalom ellen folytatott, azon meggyőződéssel kelt vala ki: hogy nem valamely mesterséges újjászervezésben, mely talán még az alkotmányosságnak is rést nyitna, hanem egyedül az absolutismusban, s egy atyai szellemü kényuralomban, mely minden alkotmányosságot mellőz, minden újitást és szabadságot meggátol és leszorit, — van üdv úgy a fejedelmek, mint a népek számára. Ezen kivül a magyarokra,

alkotmányos ellenzésök miatt a lefolyt évek alatt, boszús, haragos, nemzetsége azon hagyományos politikájáról sem akart lemondani, mely a maga német eredetét s jellemét, a német viszonyokat tűzte ki mindenha vezéreszméi s irányai gyanánt.

A bécsi kabinet állampolitikája.

Az újjászervezésnek ezen, oly üdvessé válhatandott terve tehát a kabinet tanácskozmányaiban, miként 1806-ban, úgy most ismét elvettetett. Helyette a reactio, az ellenforradalom, a helybenmaradás és legitimitas elvét tűzte ki a kabinet, mind magára a monarchiára, mind — a mennyire azt befolyása által kivihetni remélte, általában is Európára nézve, a jövő kor politikájának czélpontjává; melynek feladata lenne: a népekben elfojtani minden szabadságvágyat s elnémítani a szabadságérti sóvárgás fohászait; ellenhatni mind azon irányoknak, melyek a forradalomból eredtek s melyeket, hogy a népek a forradalom legyőzésére fellelkesedjenek, 1808 óta egy ideig magok a kormányok is általában legyezni, ápolni kényteleníttettek; s mind ennek létesíthetésére egy erős, politialis kényuralmat emelni a kormányra.

A bécsi congressus azt általánosítja.

Ezen állampolitikának megalapítása már a bécsi congressus előtt határozattá vált a kabinetben. Metternich Kelemen herczeg, a császár főminisztere és státuskanczellára, lőn annak zászlótartójává: ki aztán a congressus nagy tehetségű, de jellemtelen jegyzőjében, Gentz Frigyesben, a bécsi kormánylap (a „Beobachter“) szerkesztőjévé nevezett Pilat Józsefben, a philosophiai dolgozatairól s a bécsi egyetemnél tartott felolvasásairól ismeretes Schlegel Frigyesben, s néhány más iróban s diplomatában tehetséges, ügyes segédeket gyűjtött maga köré. Kivált ezek segélyével ügyekezett aztán Metternich a congressus tagjaira is hatni ama politika érdekében. A bécsi kabinet, melyben a kényuralom és helybenmaradás státuselve különben is régtől fogva meggyökerezett vala, miként elébb legmakacsabb ellensége volt a franczia forradalom-szülte újításoknak, úgy most, a har-

czok diadalmas bevégeztével, mintegy természetes középpontjává lőn ama reactionarius politikának. És Metternich, miután ama semleges, tevékenytelen, elnyomó s összeszorító politikát a birodalom mind kül- mind belügyeiben fő kormányelvvé emelte, annak elfogadását s gyakorlatba vételét mind azon államok kormányaitól is követelé, melyekre befolyása kiterjedt. E befolyása pedig akkoron, mióta Ausztria 1813-ban Napoleon ellen a coalitiohoz csatlakozván, oly döntő hatást kezd vala gyakorolni az eseményekre, rendkivűl nagygyá lett az európai államok tanácsában. S így lőn aztán, hogy Metternichnek a bécsi congressuson nagy mértékben sikerült több más államokkal is elfogadtatni a bécsi kabinet állampolitikáját, s e szerint lényegesen megváltoztatni a czélt, mely miatt e congressus tulajdonkép összegyűlt. E congressusnak, mint tudjuk, az volt volna feladata, hogy a hosszú háború alatt sokfélekép megzavart s összebonyolódott államviszonyokat kiegyenlítse, s egy új és czélszerű, mind a fejedelmekre s mind a népekre nézve igazságos, méltányos államjogot alapítson meg. Metternich befolyása alatt azonban a congressus, felette egyoldalúlag és szertelenűl, csak az uralkodók jogait vette szemügyre, csak azokat ügyekezett a legitimitas elvének túlságos alkalmazása által új biztosítékokkal körűlbástyázni, s ebbeli buzgalmában nemcsak megfeledkezett a népek jogainak s méltányos követeléseinek igazságot szolgáltatni; hanem, ellenkezőleg, a népeket jogtalan, csak engedelmeskedni köteles tömegeknek tekintve, hogy a leigázott forradalom elveinek s eszméinek uralomra jutását örökké lehetetlenné tegye, a népeket egy, a réginél még szigorúbb, kiméletlenebb kényuralom alá törekedett vetni. A fejedelmek, kik a szükség s veszély idején alattvalóikat népszerű, szabad alkotmányok igéretével ügyekeztek vala fellelkesíteni az élethalál harczra, nyilvánosan nem vonták ugyan vissza adott szavokat; sőt a congressus okmányainak egyikében némi határozatlan kifejezésekkel ismételték is az igéretet: de a szükségben

tett igéret a szükség s veszély múltával többé figyelembe sem vétetett, s az igért alkotmány helyett egy átalános reactio politikája emeltetett főszabálylyá a népek kormányában.

A szent szövetség azt biztositja.

Ezen fő államelvek állandóságának biztositása végett azután, a három éjszakkeleti hatalom, Ausztria, Orosz- és Poroszország, Sándor czár inditványára, még egy olyatén szerződést is kötött, mely az új európai politikai rendszernek mintegy alapjáúl szolgálna, s melyet szerzőik, — mivel azt a keresztényi testvériség és igazság elveibe burkolák, „szent szövetségnek" kivántak neveztetni. Az okmány, mely e fejedelmek egymás iránti viszonyait a keresztényi szeretet és testvériség elveire fekteti, melyeknél fogva egymást, mint ugyanazon család tagjai, segélyezni kötelesek, — a fejedelmeket népeik irányában úgy tünteti elő, mint a gondviselés meghatalmazottait, kik az istentől reájok bizott népeket teljes atyai, tehát korlátlan hatalommal igazgatandják; de e mellett a népek jogairól mélyen hallgat. Mióta a szent szövetség okmánya nyilvánossá lett, a népszabadság pártolóiban súlyos kételyek támadtak a fejedelmektől népeik irányában tett igéretek beváltása felett; a szükség idején adott szóban bizni alig lehetett többé; s a kételyek és aggodalmak hamar meg is valósúlának: a reactio, elnyomás, öszszeszoritás politikája, kivált a karlsbadi összejövetel (1819 augusztus) óta, melynek határozatait aztán a német szövetségi gyülés is elfogadta s megerősitette (szept. 20), átalánossá lett az európai szárazföld államainak kormányában.

A reactionarius politika alkalmazása a birodalomban.

E szabadságellenes politika az osztrák birodalomban nem nyilatkozott mindjárt a béke helyreállta után; sőt, mintha a népek rokonszenvét s a német- és olaszországi közvéleményt is megnyerni kivánta volna politikájának a bécsi kabinet, pár évig még némi szabadelvű nyilatkozatokkal és rendeletekkel is találkozunk annak részéről. Ezen évek mintegy altatóúl szolgáltak az osztrák népekre nézve, melyek különben is feltétlen engedelmességhez s a kormány és egyház gyámkodásához szokva, közügyeik iránt jobbára

nagy közönyösséget tanusítának. A forduló pontot 1817 tavaszán észleljük, midőn a kormány, megrettenvén ama szabadabb szellemtől, mely Franczia- s Németországban ismét nyilatkozni kezd vala, tanácsosnak tartá, a gyeplőket feszesebbre vonni. Ekkor neveztetett ki rendőri főnökké gróf Szedlniczky, kinek hivatalba lépése óta mind több összeszorító szabályok kezdének közzététetni, vagy a hivatalnokoknak, magok miheztartása végett, utasításúl szívökre köttetni. A birodalom a külföldtől, a külföldi szellem behatásától szigorúbban elzáratott mint valaha, útlevelet a külföldre csak az utazási czél pontos kitüzése s faggató kikérdeztetés után, s még így is nagy bajjal, lehetett kieszközleni; külföldi egyetemek látogatása, még a tanári vagy papi pályára készülő protestánsoknak is, kik közt az ilyféle kül egyetemekben való kiképeztetés régóta bevett szokássá vált, csak kivételképen, befolyásos pártfogások által s igen ritka esetben engedtetett meg. A külföld szellemi termékei, könyvek s folyóiratok, a legszigorúbb vizsgálat alá vettettek; s a szabadabb szellemüek, ha bár komoly tudománynyal foglalkodának is, kérlelhetetlenűl kitiltattak. A bölcseleti s történelmi munkák leginkább érzik vala a censura e tilalmi szigorát. Benn a közoktatás és a sajtó a legféltékenyebb ellenőrködés alá helyeztetett. A kézi-könyveket, még a felsőbb tudományokban is, vagy maga a kormány szabta elő, vagy csak szigorú elővizsgálat után engedte meg használtatni. A sajtót, úgy a könyvekre mint az időszaki iratokra nézve, szintoly önkényes mint szigorú censura nyűgözé le. S hogy a szabadabb elvek élőszóvali terjesztésének is eleje vétessék: a titkosan kémkedő s vádaskodó rendőrség még szélesebb terjedelemben szerveztetett, a vádaskodás jutalmakkal ösztönöztetett.

1817. Máj. 19.

A bécsi rendőrfőnöknek Magyarországban, mint tudjuk, semmi törvényes hatósága sem volt; sőt az ország s kormánya függetlenségéről s alkotmányosságáról alkotott s kellő érvényben lévő törvényeink a leghatározottabb kife-

E politika Magyarországban is érvényesittetik.

jezésekben tilták nemcsak az osztrák hatóságok bármi befolyását a magyar közigazgatási ügyekre, hanem azon modor s elvek alkalmazását is, melyek szerint az osztrák örökös tartományok kormányoztatnak. „Ő felsége elismerni méltóztatott, — így szól az 1790-ki 10-dik t.-cz. — hogy ámbár a felséges Ausztriai ház nőágának örökösödése az 1723-ki 1. és 2. törv.-cz. által Magyarországban s kapcsolt részeiben ugyanazon fejedelmet illeti, melyet . . . a Németországban és Németországon kivül fekvő tartományokban: Magyarország mindazáltal kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának alakzatára nézve (oda értve minden kormányszékeit) független, azaz semmi más országtól avagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmánynyal biró; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott örökös királya által . . . saját törvényei és törvényes szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára . . . kormányzandó és igazgatandó." De az osztrák rendőrfőnök mindamellett is nagy befolyást gyakorolt hazánkra; habár azt nem közvetlen is, hanem a magyar kormányszékek által tette foganatba. A királyi hatalomnak rendőri ügyekben nagy szélességet engednek törvényeink; s ennél fogva számos esetekben, mikről határozott törvény nem rendelkezett, sőt egyben-másban létező törvény ellenére is, a bécsi középponti főrendőri hivatal által elfogadott elvek s megállapitott szabályok, a magyar kormányszékek közbejöttével, hazánkra is kiterjesztettek. A rendelet a kormányszékekhez a király nevében menvén, ezek kénytelenek valának az előtt meghajólni s azt életbe léptetni. Azon magyar királyi kanczellár, vagy más tanácsos, ki Metternichchel vagy Szedlniczkyvel kikötni mert volna, hivatalát nem sokáig tarthatta meg. De egyébiránt kormányszékeinkre is sokkal inkább átragadt már az osztrák bureaukratiai szellem, mintsem hogy azok, még midőn világos törvényre támaszkodhattak is, ellenzéket képezni hajlandók voltak volna. Kohári herczeg, magyar királyi kanczellár,

nemzetségének, mely benne fértiágon kihalt, a fejedelmi ház iránti példás hűségét, a kormánypolitika feltétlen pártolása által ügyekezett a maga részéről bebizonyítani. Így lön aztán, hogy a sajtót, censurát, tanintézeteket stb. illetőleg, ugyanazon vagy hasonló szabályok vétettek nálunk is foganatba, mint a német örökös tartományokban: a titkos rendőrség pedig, a kormányszékek mellőztével, egyenesen a béesi rendőri főnöktől függött, attól vette a rendeleteket, ahhoz intézte tudósitásait.

Ha ekkoron a megyei hatóságok, melyek minden törvénytelen vagy az alkotmány szellemével ellenkező rendeleteket „tisztelettel félretenni" s azok visszavonásáért a királyhoz feliratokat intézni szoktak volt, nem léteznek vala: kormányszékeink s városi tanácsaink szolgai engedelmessége, főnemességünk nagyobb részének léhasága s a sokféle kellemetlenséget, mellőztetést, hátratételt stb. maga után vonó „compromissiótól" óvakodó félénksége s hazafiútlan erélytelensége mellett, ilyféle önkényes rendeletek s rendőri szabályok által lassanként akár az egész alkotmányt ki lehetett volna forgatni sarkaiból. Országgyülés, mely a megsértett nemzeti jogok s megesorbitott alkotmányos igazgatás mellett erélyesen felléphetett volna, 1812 óta — mivel akkor a kormányszabályok ellen élénk s kitartó ellenzéket fejtett ki, minden sürgetések daczára sem hívatott egybe. József főherczegnek, ki nádori tiszte szerint az alkotmány sértetlensége s az igazgatás törvényessége felett örködni köteleztetett, — mivel ezeknek szintúgy mint saját tekintélyének védelmében nem is mulasztá el szavát császári bátyja előtt fölemelni, — befolyása az udvarnál mindenféle gyanúsitásokkal oly annyira aláásatott, hogy huzamosabb ideig Béeset is kénytelen lön kerülni. És, ki a nádor után mind törvényes, mind hagyományos tiszti tekintélye szerint leginkább hivatva volt volna a trón előtt előterjesztéseket tenni, az ország primásának méltósága, mely Károly Ambrus fő-

herczeg halálával még 1809-ben megürült, egy évtizeden keresztűl nem töltetett be.

E körülmények közt még egyedül a vármegyék valának képesek védeni a nemzeti jogokat, az alkotmányos kormányzatot a kényuralmi reactio ellenében; s tették is azt, ki több, ki kevesebb erélylyel s eredménynyel. Ezek, a törvénytelen rendeleteket félretévén s azok visszavonását követelvén, egyszersmind a régóta elmulasztott s a mindennemű hazai hiányok pótlása végett oly annyira szükséges országgyülés egybehívását is szorgalmazzák vala a királynál. Majd azonban, ezen ellenzésök miatt, a vármegyék is magokra vonták a kormány haragját. Nemcsak hogy kérelmeik s előterjesztéseikre vagy semmi választ nem kaptak, vagy visszautasító s engedelmességet parancsoló feddéssel némittattak el; hanem, ha egyik vagy másik megyében az alkotmány veszedelme által felébresztett hazafiúi aggodalom a kényuralom ellen netalán hevesebb kikelésekben tört ki: a titkos kémek s vádaskodók által haladék nélkül értesitett bécsi kormány még nagyobb szigort fejtett ki az ilyféle „vakmerőség" ellen. Az ilyetén bátrabb, buzgóbb hazafiak Bécsbe idéztettek, hogy „a feddő királyi szó" által megfélemlítve elnémittassanak; vagy, midőn a vád számosabbak ellen emeltetett, a megyébe küldetett le királyi biztosság, mely aztán különféle zaklatások, fenyegetések vagy épen erőszakolások és „actiozások" által némitotta el a szabad szót, fojtotta el az ellenzéket s hajtotta végre, ha különben nem sikerült, karhatalommal is, a kormány rendeletét.

Kormány-eszközök.

Azonban belátta a kormány, hogy ily kivételes eszközökkel hosszan nem lehetend kormányozni a megyéket; hogy az erőszakos összeszorítás ilyféle eseteinek sokasúlta csak a szenvedélyeket izgatja fel, daczot szűl; mi aztán mind hevesebb összeütközésekre vezethet. Ferencz császár s király főbb törekvéseinek egyike az volt mindenha, hogy kormánya, kényuralmi hajlama daczára is, egy patriarchalis, atyai kormány szinét viselje a világ előtt: természeti jó-

szivűségével is ellenkezett, hosszú, heves viszályokba keveredni népeivel, kiktől szeretetet, bizodalmat, önkénytes fiúi engedelmességet igényelt; habár egyébiránt nem örömest teljesitette is kivánataikat. A hatalmaskodást, erőszakos rendszabályokat ő ennél fogva nem igen kedvelte, s ha csak lehetett, a bajnak inkább megelőző szabályokkal vette elejét; szigorú kormányelveit örömest a legszelídebb eszközökkel tette foganatba. A forradalmi szellem kifejlése ellen ő a nagy óvatossággal alkotott, minden felvilágosodás meggátlására irányzott iskolai s köznevelési rendszerben s a sajtó korlátolásában kereste a legbiztosabb óvszert s védelmet. Az osztrák örökös tartományokban az őseitől öröklött kormányrendszert, Metternich és Szedlniczky minisztereinek segedelmével, olyanná tökéletesbitette, mely minden szabad mozgást, a politikai testületeknek, papságnak s nemességnek minden önállóságát, öntevékenységét meggátolta. Ilyesmit óhajt vala ő tenni az önkormányzási jogaikra féltékeny, a törvénytelen felsőbb parancsok iránt engedetlen, makacs, zajos vármegyékkel is, hogy ne legyen kénytelen mindig erőszakkal törni meg ellenzésöket.

A megyékben tett kényuralmi kisérletek.

A kormány e végett mindenek előtt kettőt lát vala szükségesnek: hogy az önállóbb, függetlenebb, hazafiúi buzgalmokról s alkotmányos érzelmekről ismeretesb fő s más jobb módú nemesek a megyei gyülésektől elidegenittessenek; és hogy a megyei igazgatás egy engedelmes, minden rendeletet hódolattal fogadó tiszti kar kezébe játszassék. E czélok elsejét a megyei főnökök által vélte elérhetni a kormány. Főispánokká vagy főispáni helytartókká, a függetlenebb hazafiak mellőztével, oly egyének neveztettek, a kikről eleve is fel lehetett tenni, hogy, akár szűkebb vagyonállapotuk, akár nagyravágyásuk által indíttatva, a kormány czéljainak valósítására minden körülmények közt segédkezet nyújtandanak. Ezeknek aztán kötelességökké tétetett, megyéjök gyülésein gyakran megjelenniök; ama fő és jobb módú nemeseket pedig, kiktől ellenzéket várhatnának, holmi

izetlenségek, pártfondorlatok által azoktól elidegeniteniök. Hol ez egyedül a főispánok' s administratorok által el nem érethetett, csekélyebb okokból is királyi biztosságok küldettek a megyékbe, mindaddig azok nyakán ülendők, míg az ellenzék, a zaklatásokat, fondorlatokat megúnva, a gyülések látogatásától el nem szokik. Hol aztán a dolgok enynyire jutottak, a másik czélt is könnyű vala megközeliteni. A megyefőnökök által alispánokká s más főbb tisztviselőkké szinte hasonló, hajlékony egyének tüzettek ki a tisztválasztó gyüléseken, melyekre a főispánok a megnyert kisnemességből is mind többeket kezdének becsődittetni. A hol pedig ily kedvező választásokat az ellenzék ereje s ébersége remélni nem engedett, a tisztújitás határozatlan időre elhalasztatott: s a tiszti karban támadt hiányokat, minden egyes esetben, a megyefőnök maga helyettesitett egyénekkel töltötte be. Voltak megyék, melyekben tisztújitó szék tiz-tizenöt éven át sem tartatván, a tisztikar nagyobb része ilyetén, a megyefőnök által „surrogált" egyénekből álla.

E módok által a kormány számos megyékben czélját érte. A főnemesség s a többi rendek míveltebb, ingerlékenyebb tagjai, kik elébb az ellenzék magvát képezték vala, a megyefőnökök izetlenkedései, a királyi biztosok zsarnokoskodásai, a titkos kémek vagy magok a megyei főnökök vádaskodásai által elkedvetlenitve vagy megfélemlítve, a megyei közgyülésekről jobbára elmaradozának. Kikben az említett fondorlatok a hazafiúi erélyt s kitartást meg nem törhették, számos megyében csekély számra olvadván, hasztalan küzdenek vala a törvénytelen udvari parancsok ellen, melyeknek a megyefőnökök, a tiszti karral s más kormánypártiakkal egyesülve, rendesen többséget szereztek.

Előre lehetett azonban látni, hogy ez nem sikerülend eként minden megyében. A kormány tehát lassanként magát a megyék szervezetét s ügytárgyalását is megváltoztatni ügyekezett. Hogy a királyi rendeletek olyféle ellenzék nélkül, minő a közgyüléseken minden törvénytelen parancs

ellen kifejleni szokott, gyorsan végrehajtassanak: 1817 végső napjaiban oly rendeletet bocsátott a megyékhez, miszerint a dijazott táblabirák ezentúl, a középponti tisztviselőkkel együtt, állandólag a megye székhelyén lakjanak, s mintegy örökös kisgyülést képezvén, a felső rendeleteket, a nélkül hogy azokat elébb közgyülés elébe terjesztenék, haladék nélkül foganatba vegyék: a közgyülésnek utóbb csak a megtörtént végrehajtást jelentvén be. A kormány kétségkivül arra számitott, hogy e néhány táblabiró s tisztviselő, a megyefőnök által könnyen megnyerethetvén, az önkényes, törvénytelen rendeleteknek is foganatot szerzend, s idővel talán még az évnegyedi közgyülések is mellőzhetőkké válnak. Ha a kormány ebben czélt érhet vala, nem sokára lényegesen megváltozott s meggyöngült volna a megyei hatóság. De a megyék idején észrevették a czélzatot, s egypárt kivéve, ilyféle újitás ellen valamennyien óvást tettek, országgyülésre utasitván a megyerendezést.

1817-ki decemb. 23.

E szándéka nem sikerülvén, más módhoz nyúlt a kormány, hogy czélzatait a megyékben keresztűlvihesse: a megyéket magok a megyék által ügyekezett legyőzni. A mondottakon kivül, mik által az ellenzéket megsemmisiteni törekedék, még egy más, különben veszélyes, két élü fegyverhez sem kételkedett vala nyúlni. Ügynökei, párthivei által a nemesség alsó, szegényebb s műveletlenebb, tehát könnyen megnyerhető vagy tévútra vezethető osztályát kezdé a gyülésekre beédesgetni, becsőditeni, remélvén, hogy annak szavazatát a maga számára ügynökei által állandóan biztosithatja. Az alnemesség eddigelé, ha elvetődött is a minden harmad évben tartott tisztújitó gyülésekre, befolyása még azokon sem volt eldöntő a megyei értelmiség ellenében; más évnegyedi, vagy a fontosabb és sürgetőbb kormányrendeletek kihirdetése végett egybehivott rendkivüli közgyülésekre azonban, melyeken az értelme, miveltsége körén túleső tárgyak kerültek szőnyegre, egykettő is alig, tömegesen soha sem szokott volt megjelenni. Most azonban,

a kormánypártiak által beédesgettetvén, szavazata által, melyet a megyefőnök igénybe vett, részt kezd vala venni a vitatárgyak elhatározásában. A kormánypárt e módon több megyében urává lőn a helyzetnek. Hasztalan szólalt fel ezen alkotmányveszélyeztető visszaélés ellen a független értelmiségből álló, hazafias ellenzék; hasztalan törekedett a kisnemességtől, mint tudatlansága miatt illetéktelentől, megtagadni az ily vitatkozó gyüléseken a szavazatjogot, melyet az eddigelé a tisztújításokon kivűl nem is gyakorolt vala: a kormány azt egy külön rendelet által biztosította az alnemességnek, melyet állandólag megnyertnek s kénye szerint felhasználhatónak hitt a maga czéljaira.

1819-ki febr. 16.

És egy ideig számos megyében ily szomorú állapotban pang vala az alkotmányosság ügye. Annak mívelt, értelmes védői jobbára vagy kislelkűleg visszavonúltak, vagy annyira megfogytak, hogy csaknem minden kérdésben leszavaztattak a kormánypárt által, mely szavazatainak többségét a félrevezetett, tudatlan alnemességben toborzá. A kormány csak oda fordítá fő gondját, hogy a megyefőnökök a tisztikar tekintélyesebb egyéneit s a többi rendek közől a legszájasabbakat hiúságoknál vagy érdeküknél fogva pártjára vonja; mit a tisztviselők helyettesítése s némi igéretek, czímek és tisztségek osztogatása által elérnie nem volt lehetetlen. Ezek aztán, önzésöktől ösztönöztetve, mindent elkövettek, hogy a kisnemességből, a tiszti tekintély, rábeszélések, a kérdések elferdítése s más fondorlatok által, annyi szavazatot nyerjenek, mennyi a többségre megkivántatott. A kormány befolyása eképen egy ideig nőttön nőtt a megyékben, melyek eddigelé az alkotmány főbástyáit képezték. A befolyással pedig egy nyomon járt a kényuralom és reactio, melynek megszilárdítása volt épen czélja ezen eljárásnak. Az elkedvetlenedett, elcsüggedt értelmesebb nemesség apathiába, szenvtelenségbe sülyedt, az annyi kellemetlenséggel, zaklattatással járó hatósági élettől mindinkább visszavonúlt. A megye gyülésein az elnök s a vele tartó tisztikar lett

minden: vitázó, határozó, végrehajtó. A szenvtelenség s részvétlenség több megyében oly nagygyá lőn, hogy még a székvárosban, vagy ahhoz közel lakó nemesek is legfölebb akkor jelentek meg a közgyűlésre, midőn a húsár szabályozása vagy más hasonló anyagi érdek került tárgyalás alá. A fiatalság, mely a kormány által czéljai szerint szervezett közoktatási intézetekből míveltség, felvilágosodás nélkül került ki, nagy részint betyárkodásban, tivornyákban keresett kielégítést pezsgő erejének, mely az általános tespedésbe sülyedt közéletben nem talált elfoglaltatást.

Ha a kormánynak sikerűl vala ezen állapotot a megyékben hosszabb ideig fentartani, az alkotmányt komolyabb veszély fenyegette volna, mint bármikor a múlt időkben: mert a kormányszékek, melyeknek a törvények sértetlensége fölött őrködniök kellett volna, részint a bennök elterjedt bureaukratikus szellem, részint befolyásosabb tagjaiknak félénksége, önzése, hanyagsága és hazafiatlansága következtében, a kényuralom néma eszközeivé váltak. Annál nagyobb volt pedig a veszély az alkotmányosságra nézve, mivel ellene nyilt megtámadást nem igen intézett a bécsi kormány: söt udvari rendeleteiben, melyeknek csaknem mindegyike egy-egy törvényt sértett, az alkotmányosságnak egy-egy erét metszette el, nagy gondja volt arra, hogy a könnyen hivőket biztosságba ringassa, czéljai, szándokai iránt megnyugtassa. Nemcsak soha be nem vallá alkotmányellenes törekvéseit; hanem inkább fennen hirdeté a törvények iránti tiszteletét, s a világos törvénysértéseknél is a múlhatatlan szükség igényeivel, a közjó gyarapitásának szándokával, a monarchia érdekeivel takargatá reactionarius czéljait. És ki merte volna nyilván kimondani, hogy épen e szép szavak alatt rejlik az alkotmány legnagyobb veszélye? holott maga Ferencz, 1820-ban, midőn az ország fővárosát meglátogatá, 1820.
az őt üdvözlő küldöttségnek e biztositó választ mondta: „Hazátokat, isten kegyelméből, eddig a legnagyobb viszontagságokban is megmentettem a veszélytől, s rajta leszek,

hogy azt ezután se érje baj: mert az én boldogságom az isteni gondviselés által kormányomra bizott hű népeim boldogságában áll. Most ismét veszélyek fenyegetődznek: az egész világ eszelősködik s mellékczélokból ábrándos alkotmányokat hajhász, nem tudva, mit kiván. Szerencsések ti, kiknek őseitektől öröklött alkotmányotok van; melyet hogy szeressetek, akarom, mert én is szeretem azt, és valamint eddig megtartottam, úgy ezentúl is megőrzendem s a maga épségében szállitandom maradékaimra: remélvén, hogy ti sem fogtok engem bármi veszélyben is elhagyni. Ily veszély most még nem forog ugyan fenn; de ha az eset, mi távol legyen, beállana, segedelmetekre számot tartok." Ily biztositó királyi szó után nem maga a fejedelem ellen látszott volna-e az véteni, ki nyilván állitani meri vala, hogy az alkotmány veszélyben forog? És ez okozhatá, hogy Ferencz felette jó fogadtatásban részesült Budapesten [1].

[1]) Érdekes, mit e fogadtatásról Dessewffy József gr. ir Kazinczy Ferenczhez okt. 22-én kelt levelében: „Olvastam a Fejérváry, Pest megyei főnotárius levelét, melyben Dokus fiskálisnak irta, hogy ők (a Pest megyei küldöttség tagjai) csaknem nyakába s lábaihoz borúltak (a császárnak). Vivatot kiáltoztak az audientián." — Bővebben ir erről egy más, 1821-ki február 6-án kelt levelében: „A magyarok viselete Budán, az egész nemzetet nevetségessé tette Európa előtt. Azt mondatták a császárral: „totus mundus stultisat etc....." Gr. Teleki Samu, felesége gyöngyeivel paszomántoztatta ki mentéjét. Az egyik b. Prónaynak drap d'orból valának sarui. Mások temérdek portékákat szedtek fel a boltokból, hogy gazdagoknak láttassanak és tisztelkedhessenek. És mind ez azért volt, mert nimbussal akartuk ő felségét Troppauba küldeni: és mivel a csehek hidegen fogadták a fejedelmet, mi melegen akartuk, — és így az árnyékot elvetni Wrbnára, és magunkra hajtani a kegyességek tényeit és sugárjait. Ő felsége soha sem volt kegyesebb. Gr. Almássy Kristóf azt projectálta: küldenének egy deputatiot a spanyolokhoz, és köszönnénk meg nekik fejedelmünk kegyes igéreteit. Gr. Teleki Lászlónét megcsókolta a királyné, — valamennyi dáma a grófnéhoz tódúlt, és meg akarta ajkaival érni azt a szent helyet, a hová a fejedelmi csók tapodott... Ő felségének Budáról lett elutazása után eltiltatott a nyomtatástól Gustermann munkája 3-ik darabja; később pedig két zsidót magyar nemesekké nevezett ki ő felsége. A királyné azt mondta: hogy Prágában 24 óra alatt több kérőleveleket kapott férje, mint két hét alatt Pesten. Csak Wurm, a fejérvári püspök, szólott úgy

Egyébiránt, midőn Ferencz e szavakat intézé a magyar nemzethez, a kormány egy ideig óvakodék is szemet szúróbb rendeletekkel maga ellen ingerelni a közvéleményt. A reactio által örökre elnyomottnak vélt forradalom erkölcsi láza Európa több vidékein már ismét elhatalmazott vala a kedélyeken. A német népek, bár ugyan csak békés úton, de mind komolyabban követelék fejedelmeiktől a harczok idején megigért s a bécsi congressuson is biztosított alkotmányt. Komolyabb volt az ügy Spanyolországban, hol a sereg a cadixi cortesek által még 1812-ben alkotott demokratiai alkotmányt kikiáltotta, s a sereghez csatlakozott nemzet a királylyal is elfogadtatta. A forradalom rövid idő múlva Portugalba is áthatott s győzedelmeskedett. Mi azonban a bécsi kormányt még közelebbről érdeklé s inkább aggasztá: Spanyolország példája Olaszországot is maga után ragadta. A mozgalom itt a carbonarik társulatából eredt, mely még a franczia háború alatt keletkezett s Olaszország egyesítését tűzte ki törekvései czéljává. A carbonarik által felizgatott nép Nápolyban a spanyol alkotmány elfogadását mind hangosabban követelte s végre ki is daczolta IV. Ferdinánd királytól. Sicilia ugyanazon alkotmányt kiáltotta ki, s magát ezenfelül Nápolytól is függetlennek nyilatkoztatta.

A spanyol portugal és nápolyi forradalom.

A bécsi udvart nagy aggodalom szállotta meg, nehogy a forradalmi szellem az osztrák uralmat gyűlölő lombard-velenczei királyságra is kiterjedjen. Metternich herczeg nagy erélylyel ragadta meg az ellenforradalom gyeplőit Olaszországban. A nagyhatalmakat reábirta, hogy elébb Troppauban, majd Laibachban congressusba gyűljenek, s Ausztriát

1820. Oktober. 1821. Január.

a mint az igazság, az okosság és a fejedelemhez való bizodalom és hűség megkivánja; azt mondta t. i.: „remélik a magyarok, hogy nem fogja őket ezután ő felsége pátensek által igazgattatni. Sok magyarok azt mondják: hogy közelebbi viseletek által Budán mostani constitutiójokat sok századokra megerősítették. Ezeknek pápaszemre lenne szükségök … A magyarok viselete Budán káros és hazug hizelkedés volt; — mert megelégedést színlelt, és megcsalta a jószivű, de nem messzelátó jámbor fejedelmet.“ Kazinczy és Dessewffy levelezése III. 73. és 87.

fegyveres beavatkozásra hatalmazzák fel az appennini félszigeten. Ennek következtében Frimont, osztrák tábornok
1821. ötven ezernyi cs. kir. hadsereg élén, márczius első napjaiban már a nápolyi határszélen álla, s a felkeltek szervezetlen seregeit szétrobbantván, a forradalmat pár hét alatt mind Nápolyban, mind Siciliában könnyű szerrel elfojtotta.

A piemonti forradalom. De még hirét sem vehette a bécsi udvar ezen, minden várakozást fölülmúló gyors sükernek, midőn ama rémhír érkezett hozzá, hogy a hadsereg Piemontban is fellázadt és szinte a spanyol alkotmányt kiáltotta ki; minek következtében Viktor Emánuel király a trónról testvére, Károly Felix javára lemondott. A nápolyi események híre azonban ezen újabb forradalom élét is hamar megtompítá; a bécsi kormány erélyének pedig újabb ösztönt adott, beavatkozása által itt is urává lenni a mozgalomnak. Bubna tábornok egy hadtesttel haladék nélkül átkelt a Ticinon, s a király hűségében állhatatos piemonti hadcsapatokkal egyesülvén, a néptől egyátaljában nem támogatott fölkelteket Novaránál megverte; minek következtében a székvárosába visszatért király a békét minden további nehézség nélkül helyreállította.

1821. April végén már ismét mindenütt csend uralkodott az appennini félszigeten, s csak a lázadók büntetésében működő törvényszékek, a bűnösök s a gyanúsak üldözése s elfogatása, súlyos fogságra számüzetésre stb. elitélése s egy irtózatos reactio uralma emlékeztetett még, a síri csendben, a gyorsan lefolyt forradalomra.

A forradalmak után a reactio növekedik. A bécsi kabinet, melynek ezen eredmény főleg tulajdonitandó vala, büszkén ülte meg diadalát; s vele együtt diadalt ült a reactionarius politika is, nemcsak Piemontban és Nápolyban, s nem is csak a lombard-velenczei királyságban, hanem a monarchia egyéb részeiben is. Olaszország lecsillapodtával a forradalmi láz még nem szűnt meg mindenütt Európában. Spanyolországban és Portugalban, daczára a veronai congressusnak, melyet a nagy hatalmak főleg annak elnyomása végett tartottak a következő évben,

a forradalom még sokáig nem engedé teljesen megszűnni az absolut kormányok aggodalmait. Az oláh- és görögországi felkelések is, melyeknek elseje ugyan hamar elfojtatott, másodika azonban egy, számos éveken át folytatott vérengző háború után végre is a felszabadúlt görög nemzetiségnek vívta ki a diadalt, — a népszabadság eszméinek folyton nyújtának vala táplálatot; de egyszersmind a bécsi kormányt is folyton ösztönzék, még nagyobb buzgalmat és szigort fejtenie ki ellenforradalmi törekvéseiben. Nem csoda ennél fogva, hogy a szellemi közlekedésnek a külfölddel ezután még nagyobb akadályok vettettek ellenébe, a monarchia elzárása még teljesebbé tétetett; hogy a régibb censurai szabályok még szigorúbbakkal váltattak fel; hogy a tanintézetek s közoktatás felügyelésében, nehogy általok veszélyes felvilágosodás terjesztessék, a gond megkettőztetett; hogy a titkos kémkedés a tökély magas fokára fejtetett.

1822 October.

Azonban lehetetlen volt a kormánynak be nem látnia, hogy e negativ, politialis szabályok, ha képesek is talán egy időre elnyomni a népek szabadságvágyait, csöndet, nyugalmat eszközleni; de egymagokra szintúgy nem fogják teljesen megakaszthatni s meggátolhatni a szabadabb szellem kifejlését, mint a legszigorúbb fegyelem nem fojthatja el, nem irthatja ki, legföljebb csak késleltetheti az ifjúság ösztöneinek nyilatkozatát; lehetetlen volt be nem látnia, hogy valamint az ifjúságot csak erős, józan elvek, s egy, fejlő erejének kitűzött magasabb, nemesebb czél képes megóvni a kicsapongásoktól s hasznos irányt adni pezsgő erejének: úgy a népeket is csak positiv erkölcsi irányok s az anyagi téren felfokozott munkásság foglalhatják el annyira, hogy politikai zavargásoktól tartózkodjék s a kormány kényuralmát is csöndesen tűrje.

E nézetekből indúlt ki a bécsi kormány, midőn elhatározta magát, hogy említett összeszorító politikai rendszerének fentartása mellett, egy részről az anyagi érdekeket,

ipart, kereskedelmet, más részről a vallásosságot is lehetőleg fejleszsze, élénkítse a monarchiában.

Az anyagi érdekek.

Az anyagi érdekek gyarapitását különben is nagy mértékben igénylik vala a birodalom financzialis viszonyai. Az 1811 után ismét nagy zavarba sülyedt pénzügyet a becsevesztett papir-pénznek újabb értékleszállitása, a béesi bank megalapitása s más financzialis működések által némileg jobb állapotba kezdé ugyan helyezni a kormány: minthogy azonban kiadásaiban szigorúbb takarékosságot megalapitni sem hajlandó nem volt, sem az elfogadott politialis, állandólag nagy haderőre támaszkodni kénytelen kormányrendszer nem engedett: mellőzhetlen szükségét érezé újabb jövedelmi források megnyitásának. Egyelőre egy elég könnyelmű kölcsönrendszer által ügyekezett fedezni budgetje rendes évi hiányait; e mellett azonban, mi csak pillanatnyi segélyt nyújta, múlhatatlannak látá, rendes jövedelmeit is mind a közvetett, kivált a vámokból eredő bevételeinek, mind az egyenes adónak emelkedése által lehetőleg szaporitani, s e végett népeinek adóképességét is gyarapitani. Egyébiránt is Metternich a szellemi és politikai élet hiányáért örömest nyújtott volna kárpótlást a népnek anyagi jóllétében; miért szerette volt is emlegetni, hogy a kormány szabályúl tűzte ki magának, a nép ebbeli kivánatait minden módon teljesiteni, s a közjóllétet, az ipar s kereskedelem akadályainak mellőzése által elősegíteni.

S e téren nem is hiányzott volna az alkalom a működésre oly országban, hol a különben számos, szép folyamok, jobbára magokra hagyatva, a közlekedés akadálytalan eszközeivé idomítva még kevéssé valának; hol a jó szárazföldi útakban is igen nagy volt a hiány; hol gazdászati, ipar- s reáliskolák nem léte miatt, a nép mindennapi foglalkodásaiban sem vala képes magának kellő szakképzettséget szerezni, s csak hagyományos ősi módon mívelte földjeit, űzte kézműiparát. A béke kezdetével beállott rendkivül szűk termésű évek, melyek, kivált a magyar korona

területén, a közlekedési eszközök nagy hiányossága miatt, több vidéken az éhhalál inségét hozták a népre, komolyan figyelmeztették is a kormányt, mennyire múlhatlan feladatának tekintse a közlekedés könnyitését s javítását, eszközeinek szaporítását. És nem tagadhatni, tett is az egynémit e tekintetben. A folyamszabályozások, mocsárkiszárítások, útépitések, melyek ezen évek alatt, bár koránt sem a hiány és szükség arányában, megkezdettek, egyátaljában buzdításban, sőt némi kedvezésekben is részesültek a kormány jóakaratából. Módosíttattak némileg ama súlyos vámszabályok is, melyek épen legjelentékenyebb termesztményeinket annyira terhelték vala, hogy azokat számos éveken keresztűl egyátaljában nem lehetett haszonnal kivinni a külföldre; minél fogva azok egyedűl a belpiaczokra szorítva, az osztrák gyárosok s más iparosok egyedárusága alá jutottak. Peldáúl gyapjúnk, dohányunk s több más kiviteli czikkeink vámja, mely elébb majdnem az egyenes tilalommal ért fel, annyira leszállíttatott, hogy azokkal ismét lábra kezde kapni külkereskedésünk.

Azonban, csak is ennyire szorítkozék mind az, mit ezen évek alatt, midőn a külföld általában mindenütt megvetette a maga anyagi érdekei virágzatának alapjait, nálunk a kormány felmutathatott anyagi jóllétünk gyarapitása gyanánt. Mind az, mi iparunkat, kereskedelmünket, kivált a múlt század közepe óta lenyűgözte, s az ország természeti gazdagságával oly ellentétes tespedésre kárhoztatta, — különösen: a kereskedelmi szabadság felette nagy korlátozása; az osztrák védvámrendszer, mely a külföldi gyártmányokat általában 60 százalékkal terhelve, a birodalomból, mondhatni, teljesen kiszorította; s mit e védvámok eredményeztek, a külföld visszatorlásai, melyek csak a magyar termesztményeket sujtották; továbbá ama gyarmati közbenső vámrendszer, mi az osztrák tartományok javára hazánkban minden ipart elölt s a mezei gazdászat kifejlését is meggátolta, stb. — mind ez, miknek megváltoztatása s javítása

egyedül a kormány akaratától függ vala, szintúgy fenmaradt és szándékosan fentartatott ezen évek alatt is, mint anyagi haladásunk azon egyéb akadályai, melyek a hűbéri viszonyokból és más, csak a törvényhozás útján elmozditható, akadályokból s pótolható hiányokból származának.

És, bár mily örömest emlegeté is különben a kormány a maga jó szándokait az anyagi jólét kifejtésében, azt a legjobb akarattal sem tehette volna az uralomra emelt politikai kormányrendszer mellett. Az iparnak s kereskedelemnek a szabadság és szellemi kifejlés fő éltető eleme; ezeket pedig ama helyben maradó, minden gyökeres újítástól rettegő, a külfölddel való szellemi közlekedéstől elzáró, benn minden szellemi emelkedést elnyomó, politialis kormányrendszer teljesen száműzte a monarchia határaiból. És ha e rendszer az osztrák tartományokban is gátolta a haladást, — melyek mégis a kormány különös kedvezéseiben részesültek, például néhány reáliskolát, egy politechnikumot, számos jó útat stb. nyertek: mennyivel inkább nehezedett e rendszer hazánkra, mely nemcsak hogy semmi olyféle kedvezésekben nem részesittetett, mint ama tartományok; hanem ama mesterséges gyarmati rendszer által egyenesen fel is áldoztatott amazok jóllétének! Kétséget nem szenved hogy, ha semmi más akadálya nem létezett volna is anyagi érdekeink életvidorabb kifejlésének, az maga elég vala meggátolni minden jelentékenyebb gyarapodást, hogy a kormány a szellemi életet nyűgbe verte, az értelmi kifejlődést a külföldtől való elzárás, a szigorú censura, s a közoktatás szánandó gyarlósága által megakadályozta; mert ezek következtében szakképzettséget a gazda, iparos, kereskedő a legjobb akarattal sem volt képes magának szerezni üzletében.

Egyházi ügyek.

Ha az anyagi jóllét ápolása már csak azért is érdekében állott a kormánynak, hogy abban a szellemi s politikai élet hiányáért némi kárpótlást nyújtson népeinek, s ezek adózási képességét financziáinak rendezése végett növelhesse: a vallásosság élesztését, ápolását maga politikai rendszeré-

nek sükeres keresztülvitele, a népek engedelmességének s megnyugvásának kieszközlése is mulaszthatatlan feladatává tette. Azon meggyőződésben, hogy a nyugtalan újitási szellem a mindinkább terjedő vallásos közönyösségben, egy jámbor, önmegtagadó vallásosság hiányában is találja táplálatát, nem is mulasztá el a kormány egyéb igazgatási törekvései közt a vallásos érzék fejlesztésére is kiterjeszteni gondjait. A szűkkeblű, aggodalmas politikai rendszer mindazáltal e téren is meghiusitott minden eredményt. Az embert miként minden másban, úgy vallásos érzelmeiben is csak egy alapos, egyetemes kiképeztetés emelhetvén magasabb fokra: e tekintetben mindenek előtt egy czélszerű nevelési s közoktatási rendszer életbe léptetése lett volna szükséges a süker biztositására. A kormány azonban merő félelemből, nehogy e módon talán a felvilágosodás, a népszabadsági eszmék is táplálatot nyerjenek, a köznevelés rendszerét és szellemét nem akarta megváltoztatni; minek következtében a belső vallásosság élesztésének, a kegyes érzelmek ápolásának eszközeit elhanyagolván, sőt számos esetben egyenesen meg is gátolván, csak a vallásosság külső nyilatkozatait, az isteni szolgálatot ügyekezett gyarapitani: csak az ünnepek megtartását s a részvétet az egyházi szertartásokban sürgette. Csoda-e aztán ha a tudatlanságra épitett, merő gépies gyakorlatokból álló vallásosság, mely a kedélyeket meg nem termékenyitette, sem tartós, sem áldásos nem lehetett? Minden jó és czélszerű, mi e téren nálunk történt, csak abból áll vala, hogy a papság egy részének teljesebb kiképeztetése végett, Pesten, az egyetem mellett, egy központi seminarium alapittatott, melybe minden püspöki megyéből egy pár növendéket kellett küldeni a theologiai folyam hallgatására. De egyéb köznevelési intézetekben, iskolákban semmi lépés sem tétetett a vallástan emelésére. A fonák közoktatási rendszer s a tanárok szabadságának aggodalmas korlátozása mellett, a legjobb szándokú s buzgalmú tanárok sem hathattak sükeresen növendékeikre.

Mi az egyházi viszonyokat illeti, úgy látszik, nem hiányzott ugyan a kormányban annak érzete, hogy itt is átható reformokra lenne szükség; de szabadabb mozgást, mit, hogy czélszerüleg hathasson, múlhatatlanúl igényel vala, az egyháznak sem engedett. Sőt, politikai rendszerének érdekében, még az állam szolgájává is alacsonyítá az egyházat, midőn a papságot, a lelkipásztorokat hivatásukkal merőben ellenkező olyféle szolgálatokra kötelezte, melyek őket híveikkel nem ritkán összeütközésbe hozták, hatásukat megbénították. — Ama viszályok következtében, melyekbe az udvar a pápával részint a lombard-velenczei püspökségek kegyuri kinevezése miatt, részint némi más politikai okokból bonyolódva létezett, számos magyar püspökség is sokáig, maga a primási szék majdnem tizenkét évig betöltetlenűl hagyatott; miből aztán többféle hátrány, zavar, rendetlenség, viszály s a fegyelem meglazulása származott az egyházi életben. A forradalmi veszély az appennini félszigeten. 1820-ban Ferencz császár és a pápa közt végre helyreállította a barátságos viszonyokat; minek következtében a magyar egyház is elláttatott főpásztorokkal. Esztergomi érsekké s primássá Ferencz még azon évben Rudnay Sándort, elébb a magyar királyi kanczelláriánál udvari tanácsost, majd erdélyi püspököt nevezte ki, ki magát a lefolyt inséges évek alatt jótékonysága által tűntette volt ki.

Az új primás nagy tevékenységet kezd vala kifejteni magas állásában. Egyebek közt káptalanát Nagyszombatból, hova az még a török uralom idejében menekült vala, Esztergomba helyezte vissza. Majd 1822-ben egy országos zsinatban gyűjté össze a magyar korona területének püspökeit s más főpapjait, hogy velök kivált az egyházi fegyelem helyreállításáról s a lelkipásztorkodás gyarapitásáról tanácskozzék. A kormány, féltékenységében még ezen, a szabadelvűségről épen nem gyanús gyülekezetbe is elküldeni kivánta a maga biztosát; mit, mint a főpapi kar irányában eddigelé példátlan bizalmatlanság jelét, csak nagy bajjal

sikerült mellőzni a primásnak. Megjelent a zsinatra tizenegy megyés, nyolcz czímzetes püspök, huszonöt nagyprépost s más káptalani követ, a benczék és czisztercziek hat apátja, a premontreiek két prépostja, a pesti egyetem theologiai karának tanárai, a pesti és Pázmánféle papnövelde igazgatói, a kassai, nagyváradi, győri és zágrábi iskolai kerületek főigazgatói s tizenöt szerzetes főnök. A primás már eleve öt pontot tűzött vala ki az atyák tanácskozmányai tárgyáúl, nevezetesen: a meggyöngűlt vallásosság, meglazúlt erkölcsiség, s különösen a papok, szerzetesek s tanuló ifjúság fegyelmének helyreállítását; a theologiai tanúlmányok s tanmódszer egyenlősítését az egyetemnél s a püspöki papnöveldékben; az egyetembeli theologiai tanárok közt támadt viszályok kiegyenlitését; a szerzetes rendek szabályainak a magyar egyházi szerkezethez való idomítását; s végre a biblia magyar fordításának átnézését s újabb kiadását. A kormány ezekhez még három pontot kapcsolt a maga részéről, melyek szerint kivánta vala: hogy találjon a zsinat módot olyatén pénzalap alkotására, melyből a bécsi Augustineumban tiz magyar pap bővebb kiképeztetést nyerjen; intézkednék az eltörült szerzeteknél tett mise-alapitványokról; s végre a szent székek szervezetében is tegyen némi reformokat. Szeptember 8-ka óta öt hétig tanácskoztak e tárgyak felett a zsinat tagjai; fáradozásaik azonban nem eredményezték a czélzott sikert; mert a kormány a végzéseket s munkálatokat, melyeket a zsinat végével magához küldetni kivánt, — azért-e, mivel a papság a királyi biztost kebelében elfogadni vonakodott, vagy mivel a zsinat némely határozatait a maga politikai rendszerével megegyeztetni nem tudta? — soha sem erősítette meg; minél fogva azok nem is vétethettek foganatba.

És miként ezen egyházi reformkisérletekkel történt, aként gátolt, mellőzött, s tett lehetetlenné a bécsi kabinet minden javítást, minden haladást ezen évek alatt a nemzeti életben. Egy levelében, melyre alább még visszatérendünk, *Metternich hiú mentségei.*

pár évtizeddel utóbb Metternich egyebek közt a következőket irá vala József főherczeg nádorhoz: „Az általános béke helyreállta után fel lehetett volna használni a körülményeket Magyarország kifejlesztésére. De, az én jó szándékból eredt, hanem sükeretlen előterjesztéseim ellenére, azok nem használtattak fel. A hiba nem az uralkodótól, hanem oly férfiak hiányából származott, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna. Két elem áll vala harczban egymással: a magyar alkotmányos elem, s az absolut német elem. Egyik rész nem fogott fel, nem akart semmit, mi az elavúlt alkotmány gépezetébe nem illett; a másik rész alkotmányellenes eszmékkel vala megtelve . . .“

Mire vonatkoztak légyen Metternich állítólagos jó szándokai, nem mondhatjuk meg. A mentséget mindazáltal, melyet az említett, mind komolyabbá váló korban, midőn a föld már ingadozni kezd vala lábai alatt, a maga mentségére felhozott, nem kételkedünk hiúnak, alaptalannak állítani. Abban ugyan valót mondott, hogy a magyar alkotmányos elem s az alkotmányellenes, absolut eszmékkel s elvekkel megtelt német elem folytonosan harczban áll vala egymással; de vajjon ezen alkotmányellenes, kényuralmi elemnek nem ő maga volt-e fő rugonya, irányadója? Nem ő általa emeltetett-e leginkább uralomra azon kényuralmi, reactionárius kormánypolitika, mely minden szellemi mozgalmat, haladást elfojtott, meggátolt, s a nemzeti életet, miként Ausztriában, úgy nálunk is, egy mind merevebbé váló, gépies bureaukratiai igazgatás nyűgébe szorítani törekedett? Magyarország kormányügyeiben ő nem vett ugyan részt közvetlenűl; hogy mindazáltal ama reactionárius politika nálunk is foganatba vétetett, Ferencz császár mellett leginkább az ő műve volt: a fontosabb rendeletek, az irányadó elvek, a középponti kormányszékek eljárásának szelleme, — mind ez a császári kabinetben határoztatott el, hol az övé volt a legnyomatékosabb szó; hol nála nélkül s tudtán kivűl semmi fontosabb dolog sem végeztetett.

Mi ama mentséget illeti, hogy a magyar alkotmányos párt mozdúlni nem akart: sok bűn terheli, kétséget nem szenved, a magyar nemességet is a nemzeti hátramaradás miatt; de a hibát nem a bécsi kormány iránti viszonyaiban, legalább nem abban követte el, hogy az absolut eszmékkel megtelt német elem ellen állhatatosan védte alkotmányát; melyet ha elveszt, még kiméletlenebbűl a maga nyakára ülteti az alkotmányellenes kényuralmat. Bűne, hibája abban állott, hogy elavúlt kiváltságaihoz a többi néposztályok irányában konokúl ragaszkodva, a jogegyenlőséget s ebből folyó intézményeket annak idejében nem alapitotta meg. De ezen hiba nem a kérdésben forgó korszaké, melyben a nemesség a múlt század vége óta szünet nélkűl, de mindig sikeretlenül sürgette kormányánál a reformmunkálatok fölvételét; utóbb pedig tizenhárom éven át országgyűlést nem tarthatván, alkalmat sem nyert megjavítani elavúlt állapotait. Szintoly hiú mentegetődzés, legalább e korszakra nézve, a képes, alkalmas férfiak hiánya a nemzeti átalakúlás vezetésére. Országgyűlés e korszak alatt minden sürgetések daczára sem tartatván, vajjon hol tűnhettek ki s tehettek volna kisérleteket azok, kik magokban erőt, ügyességet éreztek a pangó államgépezetet haladásnak inditani? És miután a sajtó is annyira le volt nyűgözve, hogy politikáról, reformokról nyilvánosan szólani sem engedtetett, hol és mi módon léphettek volna fel az alkalmas férfiak? Magán személynek engedett-e valaha bármi csekély befolyást a kényuralmára oly féltékeny bécsi kabinet, — kivált ha az alkotmányellenes elvekkel megtelt német elemet akarta korlátolni? Vagy a főbb kormányhivatalnokok, kanczellár, országbiró stb. kisérlették volna meg, az elavúlt alkotmányhoz ragaszkodó magyar s az alkotmányellenes német elem közvetitése által, a közönséges haladásnak lendületet adni? De hiszen e főtisztségekre szinte a német elemből álló kabinet nevezett ki s csak is oly férfiakat, kikről eleve is meg vala győződve, hogy a maga elveivel, nézeteivel egyetértenek s

a kényuralom készséges szolgáivá lenni hajlandók. Ha pedig e főhivatalnokok közt találtatott valaha oly egyéniség, ki a kabinet alkotmányellenes elveinek nem hódolt; hanem azokat a magyar alkotmányos elemmel közvetíteni kivánta: vajjon nem mozdíttatott-e el azonnal hivatalából, miként Ferencz uralkodásának elején Zichyvel, Ürményivel, Hallerrel történt? Bizonyára, azon férfiú, ki az egymással harczban lévő magyar és német elemet közvetíteni, azokat egymással némileg kiegyenlíteni, s Magyarország kifejlésének lendületet adni képes volt volna, a létező körűlmények közt nem lehetett más, mint maga Ferencz király, vagy főminisztere, Metternich herczeg; kiknek főtörekvésök azonban, fájdalom, oly annyira a kényuralom erősbítésére s egy összeszorító, minden szellemi mozgalmat elfojtó reactionárius kormányzat meggyökereztetésére czélozott, hogy magok körül minden más erő hatását lehetetlenné tették. Rajtok kivűl az egyetlen József főherczeg nádor volt még személyes és tiszti viszonyainál fogva oly helyzetben, hogy ama szerepet játszhassa. És e nehéz feladat elvállalásától ő nem is volt idegen; sőt, helyesebben mondva, ez volt ambitiójának czélja, nyilvános életének fő törekvése. De, ámbár benne e nagy s nehéz műre a tehetség sem hiányzott; s más részről, mi a sükert eleve is biztosíthatta volna, a nemzet bizodalmával is dicsekedhetett: buzgó törekvései mégis, mint alább elégszer látandjuk, nem szenvedtek-e majdnem minden kísérletnél hajótörést Ferencz király és Metternich kényuralmi elvein, reactionárius irányán?

A nemzeti hangulat.

Ezen elvek s irányok még soha sem voltak szűkkeblűebbek s minden szabadabb mozgalmat s öntevékenységet, — mi nélkül pedig haladásra gondolni sem lehet, gátlóbbak, mint a század harmadik tizedének elején, midőn a bécsi kabinet, megfeszített törekvései következtében, Németországban a szabadabb szellemet, Nápolyban, Siciliában, Piemontban a forradalmat elfojtotta. Az elzárás, a censura, a szellemi butítás, a titkos kémkedés kormányrendszere oly sú-

lyosan nehezedett a nemzetre, hogy mindenfelé a legszomorúbb erkölcsi és anyagi pangás hatalmazott el a nemzeti életen. A nemzet nagyobb része, állapotának szánandóságát tudatlanságában alig érezve, — s mivel termesztményekben bővelkedvén, physikai szükséget nem szenvedett; a finomabb szellemi s erkölcsi élveket pedig, a kormány gondoskodása következtében, nem ismerte, — minden élénkebb vágy nélkül egy jobb és szebb élet után, mintegy tompa aléltságban élte le napjait. Nemesebb ösztöneinek, melyek kebelében, félig öntudatlan állapotban szunnyadoznak vala, — minthogy a jelen kopár és borús volt, a kétes jövő pedig semmi szebb kilátással, semmi alapos reménynyel nem kecsegtetett, a múlt kor emlékeiben keresett kielégítést. Ezeknek lapjai, ha több örömről s boldogságról nem is, de a súlyosabb szenvedések mellett, kétségtelenül nagyobb dicsőségről, tevékenyebb erőről, magasztosabb nemzeti életről tesznek tanúságot. Az idők távolsága a jelen korénál talán súlyosabb szenvedések emlékezetét eltörülte, legalább megszelidítette; a nemzeti erő, nagyság és dicsőség képeit ellenben ragyogóbb fényben tüntette elő a mindenfelől csak tespedést, sorvadást mutató jelenben.

De, természetes, ezen keseredés, többé-kevésbbé költői merengés a múltakon, nem elégített ki minden kedélyt. A könnyelműebbek, felszínesebbek, kik az életet úgy veszik, a mint kinálkozik, anyagi élvekbe merülve, feledték a nemzeti élet tespedését. A gazdag főnemesek jobbára még inkább Bécs felé fordulának, annak mulatságaiban, a császári udvar fényében, a székváros zajában, élveiben, szórakozásaiban kerestek magoknak kielégítést; minek aztán még ártalmasabb visszahatása lett a nemzeti állapotokra: fő nemeseink nagy része, mely állandólag Bécsben lakott vala, e czéltalan, minden komolyabb foglalkodástól üres, élvmámoros életben még könnyelműebbé lett, nyelvre s érzelemre egyaránt még inkább elnémetesedett; sokan közölök vagyoni tekintetben is elsülyedtek.

Voltak mindazáltal többen, kik élénkebb nemzeti érzettől áthatva, forróbb hazaszeretettől lelkesítve, nemzetöket, hazájokat, s a múlt kor szenvedéseinek emlékei miatt még inkább, függetlennek, szabadnak, a míveltség és jóllét pályáján előhaladottnak, virágzónak óhajták vala látni; s kik most a nemzeti élet minden ágazatában elterjedt pangást, sülyedést szemlélve, melyből a szabadúlásra ösvényt sehol sem látának, már nemzetök vég elsorvadását, fajuk dicstelen elenyésztét siratták. Bár szép, de hiú álom gyanánt tűnt fel előttök, egy jobb politikai jövő reménye. Még a bátrabb, tevékenyebb szelleműek is meggyőzhetleneknek tarták már az akadályokat, melyeken keresztül kellett volna törniök, hogy szebb jövőre vergődhessenek. Sehol sem mutatkozott oly egyéniség, ki nagy eszméket, nagy szenvedélyeket, nagy bátorságot képviselt volna; minden a legszomorúbb állapotban pangott. A szenytelenek csak kiváltságaik megőrzéséig terjeszték gondjaikat; a jobbak kétségbeestek. A több és súlyosabb küzdelmeket kiállott vénebbek sorában, kik szemtanúi valának az 1790-ben oly nagy reményekre jogositott nemzeti ébredésnek; szemtanúi azon szomorú változásnak is, mely szerint a nemes tűz, mely akkoron fellobogott, a kormány által részint erőszakkal, részint egyéb kormányeszközeinek lassú hatása alatt mindinkább elenyészett, s minden ismét az 1780-ki év előtti tespedésnek indúlt, — e vénebbek sorában nem vala ritkaság, találni oly nemesebb kedélyeket, kik még gyászba merűlve, vigasztalhatlanúl epednek vala nemzetök lassú enyészete miatt. Így mutatja fel, egyebek közt, összes történelmünk legkitűnőbb hőseinek egyike, új korunk Mózese, gróf Széchenyi István, a maga atyját Ferenczet, a nemzeti múzeum hazafias lelkű alapitóját, ki, miután magas hivatalaiból elébb az udvarnak a titkos vádaskodások által felszitott gyanúja miatt, utóbb kedvetlenségből kétszer is kilépett, élete végső éveit nemzetének sülyedése s reménytelen jövője miatt sivánkozva tölti vala visszavonúltságában. „Oh mily sokszor látám, —

mond a jeles apának nagy fia — mily sokszor látám, még mint gyönge fiú, szegény atyámat búba merülve! S már akkor villant lelkemen keresztül, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni reá, mint családi vagy házéleti bajok keserűségeinek. Mert Epiktetosz elveivel megbarátkozott keresztyén férfiú, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolylyal tűrt. Akkor nem birtam felfogni bánatait. Beh nagyok lehettek azok! Később tudám, s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról napra mélyebbre sülyedése, és azon remény nélküli nézet, miszerint nem sokára és elkerülhetetlenűl fogna életünk végórája ütni, okozá oly sokszori keserű epedéseit . . . Nem tulajdonított a mindinkább lankadó testnek elég erőt és életet, halálos álmaiból kibontakoznia. S annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint „magyar", reménytelen szállott sirjába!" Ily epedő gyötrelmek, ily bánatos előérzelmek, kétségkivűl sok más jó hazafinak is keserítik vala lelkét, és a jeles Széchenyi Ferencz nem egyedűl szállott le a nemzeti feltámadás reménye nélkül sírjába.[1])

És pedig már piroslanak vala láthatárunkon a nemzeti feltámadás hajnalának első sugárai! Ezen csoportokon kivül, melyeknek egyike a múltak emlékein merengve keserédesen, másika az anyagi élvekbe merülve könnyelműen, feledé a jelent, harmadika a nemzet jövőjén kétségbeesve szállott le sirjába, — e tömbeken kivűl létezett még a ha-

[1]) Dessewffy József gr. 1820-ki augusztus 25-én igy ír egyebek közt Kazinczy Ferenczhez: „Ha meggondolja az ember, mennyi metallum ásatott ki csak I. Leopold idejétől fogva a magyar föld gyomrából, és be kevés forog abból a magyar ember markában: meg kell döbbenni mind szerencsétlenségünkön, mind gyávaságunkon. Mind az ég, mind a föld mindent elkövetett érettünk; valamint azok, a kik minket századok óta igazgatnak, mindent elkövetnek ellenünk. Sokszor gondolkodom ezen méltatlanságok végéről és csak a történetek sorában, nem pedig nemzetem lelkében találok reménységet. Nem tudom min csodálkozzam jobban: azon-e, hogy sanyargatóink nem únták el még a sanyargatást, vagy pedig örökös elaljasodásunkon." Kazinczy és Dessewffy levelezése III. 65.

zafiaknak egy kicsiny koszorúja, melynek jobbára ifjabb, annyi csalódásokon, mint amaz utolsók, még át nem esett, vagy a csalódásokkal is daczoló lelkes tagjai még nem estek kétségbe a nemzet jövendője felett. Sőt, mennél fenyegetőbb volt a veszély, annál ernyedetlenebb buzgalommal munkálnak vala annak elhárításán, a nemzetiség és szabadság megmentésén. Ezen kis csoport, a közönséges elcsüggedésnek közepette, a látszólag mindenfélekép tespedő és sorvadó korban fejtette ki a nemzeti megifjodás és emelkedés egy új, hatalmas tényezőjét, a nemzeti nyelvet s irodalmat.

Bár a kormány a nemzetiséget nem támadta is meg egyenesen: a veszély azt még komolyabban fenyegette, mint az alkotmányos szabadságot. Az európai szellem irányát tekintve, az élesebb szemek előreláthaták, hogy a hazában uralkodó politikai tespedés csak addig tartand, míg vagy kívülről nem jő valamely újabb, nagyobbszerű rázkódás; vagy benn a kormány nem mér valamely élesebb csapást a most ugyan csüggedtnek látszó, de alkotmányos szabadságára, kiváltságaira még mindig féltékeny nemességre, s nem ébreszti azt lomha tespedtségéből visszahatásra. De az elnémetesedett főnemességet a nemzetiség veszedelme, lassú enyészete sem volt képes felébreszteni buzgóbb hazafiúságra. Sokan közőlök, már nemzetök nyelvét sem értve, csak annyiban voltak még magyaroknak nevezhetők, a mennyiben magyar őseik családi nevét viselték, magyar javaik jövedelmét s a magyar főnemes kiváltságait élvezték. A fő aristocratia női felében pedig épen nagy ritkasággá vált már a nemzeti nyelv tudása; minél fogva ez a főnemesség nagy részének társalgási köreiből végkép kizáratott. S így maga a nemzet legelőkelőbb, legvagyonosabb osztályának nagyobb része önmaga is elősegíté nemzetisége enyészetét; míg ellenben az alkotmányt, legalább a mennyire kiváltságaikkal szoros kapcsolatban létezett, még ezen elkorcsúlt magyarok is becsben tarták, készek komolyabb veszély

idején annak védelmére kelni. A megcsorbitott, sőt még az elnyomott alkotmányt is vissza lehet pedig szerezni; de a meghalt nemzetiséget semmi hatalom sem képes többé új életre ébreszteni.

Ama lelkes kis hazafi-csoport e veszélyt látva, észlelve, a tespedés és csüggedés e szomorú korában sem szűnt meg ápolni a nemzetiség főtényezőjét, a hazai nyelvet s irodalmat: helyesen itélvén hogy, ha a nemzetiség megizmosodik, élénkebb életre fejlik: az alkotmányos szabadság diadalát is elébb vagy utóbb múlhatlanúl kivívandja. És valóban, csak a honi nyelv s irodalom kifejlésétől s felvirágozásától lehetett várni, hogy mind a nemzetnek amaz elnémetesedett része is egészen visszanyeressék a hazának; mind a nép nagyobb tömegében oly fokig emelkedjék az erkölcsi erő, hogy képes legyen a haladás akadályait valahára legyőzni, elhárítani. Egyébiránt pedig, miután a kényuralom s reactió a nemzeti életet minden ágazataiban megzsibbasztotta, a politikai téren minden szabadabb mozgást meggátolt: egyedűl a nyelv s irodalom művelésében nyilt még némileg szabadabb tér a hivatalt vállalni nem akaró, független s büszkébb lelkű hazafiak működésének.

Irodalmunk.

És valóban nagy részben a hazafiak e lelkes kis csoportjának köszönhette aztán a nemzet a maga feltámadását hosszú, dísztelen tespedéséből. Az általok előhozott szellemi mozgalomból, mely minden külső, kényuralmi behatásoktól ment maradt, származott nagy részben a koreszmék azon iránya, mely oly hatalmas visszahatást gyakorolt a kormány kényuralmi, reactionárius törekvései ellen. Az irodalom tisztázá s tágitá a nemzet eszmekörét; az, kivált annak költészeti ága, ébresztgeté a nemzeti érzelmeket, szitogatá ama buzgó felgerjedést, mely szégyenleni kezdé a nemzeti élet azon lelketlen aléltságát, és vágyat kelte föl benne az emelkedésre, a korszerű haladásra. E lassú, csöndes előmunkálat nélkül a szellemi élet mezején, a bekövetkezett nemzeti visszahatás aligha lett volna oly átalános, oly erélyes és

kitartó, hogy a kormány magát végre kénytelennek érezze politikája megváltoztatására.

E szellemi mozgalom vázolására kell tehát, — ha csak rövid áttekintésben, csak a mozgalom főbb mozzanatait, szerzőit és vezéreit érintve is, áttérni elbeszélésünknek, hogy ezen kornak csak némileg is élethű képét ábrázolhassuk; mert — mint Toldy Ferencz oly helyesen mondja, — „a kik irodalmunk s kivált költészetünk történetét nem tudják, a nemzeti lélek fölgerjedése s az országos élet buzgóbb nyilatkozása egyik főbb tényezőjét nem ismerik.“ Ezen észlelésnél azonban nem lehet feladatunk akár kimeritő történelmét adni ezen kori irodalmunknak s részletesen elbeszélni mind azon buzgó, nemes munkálkodást, melyet az eleinte kicsiny, de mind számra, mind erőre, mind hatásra nézve folyton növekedő irói koszorú, nemzeti irodalmunk mivelésében, annyi akadályok daczára is kifejtett; akár az irodalmi műveket belbecsök, önálló jelentékenységök szerint mérlegelnünk s megitélnünk: mind ez az irodalom történelmének hivatása. Itt csak azt fogjuk nyomozni: mily érintkezés, milyen kölcsönös viszony létezett az irodalom s a cselekvényes élet között; mily lökést adott a külső élet a szellemi mozgalomnak; s ez minő visszahatást gyakorolt az állami s társadalmi élet tüneményeire? Csak körvonalaiban akarjuk tehát ábrázolni irodalmunkat, annak irányát s hatását a közéletre.[1] Csak néhány jelesbjeit emlitendjük azon örökké kegyeletes emlékezetre s nemzeti hálára méltó hazafiaknak, kik, bár a tudatlan, vagy tespedő, vagy elnem-

[1] És tán még ez is némi vakmerőség volt volna részemről akkor, midőn a hazától távol levőnek nem állott rendelkezésemre egy nemzeti könyvtár, ha nagy érdemű Toldy Ferenczünk s nekem kedves barátom irodalomtörténeti jeles munkái nem szolgálnak útmutatóimúl. Most, a hazában, nem hiányzanék többé az anyag kimeritőbb dolgozatra; de czélomra, ugy vélekedem, e vázlat is elég: miért is csak némely hézagok pótlására szoritkozva, az irodalmunk történetét bővebben tanulmányozni kivánó olvasót Toldy Ferencz és Gyulay Pál e nembeli jeles munkáira utalom.

zetietlenült közönség részvétlensége miatt jobbára szegénységgel, nélkülözésekkel küzdve, mégis szent buzgalommal, ernyedetlen kitartással fejleszték, idomíták az elhanyagolt nemzeti nyelvet, mívelték, gazdagíták, emelték virágzatra az irodalmat; és így működve, míg, mondhatni, szívvérökkel mentették meg az enyészetnek indúlt nemzetiséget, egyszersmind a politikai életnek is hatalmas lökést adtak.

Irodalmi törekvések a múlt század végén.

A magyar nemzetnek egy kifejlett szellemi életre, virágzó irodalomra nem csak mint más nagy, előrehaladottabb nemzeteknek, a szellemi s erkölcsi nemesbűlés végett; hanem egyszersmind az őt környező, számra nézve sokkal erősebb, többé kevésbbé ellenséges törekvésű, őt elnyelni, magokba felolvasztani ügyekező népek közt árván, minden rokon nélkül álló nemzetiségének az enyészettől megmentése végett is vala múlhatatlan szüksége. És kétségkivűl ez volt oka annak, hogy a nemzet oly erélyesen karolta fel a maga nyelvét s nemzetiségét II. József végső éveiben, oly nemesen, annyi reményekre jogosító lelkesedéssel lángolt fel mellette József halála után. A szent buzgalom 1790 óta soha sem aludt ki többé egészen a nemzet egy részében; de a körülmények egyáltaljában nem valának kedvezők arra, hogy az ébredés első tüzében támadt érdekeltség és buzgalom állandóvá válhassék; s az ápolt remények irodalmunk gyorsabb kifejlése iránt megvalósúljanak. Már öt év múlva ismét gyászba borúlt a nemzetnek tisztúlni alig kezdett ege. A nagy lendületet, melyet a keletkezett folyóiratok: a „Magyar Múzsa" és „Magyar Múzeum", az „Orpheus" és „Uránia", a „Mindenes Gyüjtemény" és „Sokféle" stb. s melyet részint ezekben, részint munkáik önálló kiadásaiban irodalmunk úttörői: Bessenyei György, Báróczy, Barcsay, Ányos, Baróti Szabó, Rajnis, Révay, Virág, Kazinczy, Kis János, Dajka, Dugonics, Bacsányi, Kármán, Verseghy, Csokonai, Szentjóbi Szabó, Fejér György, Péczely, Endrődy, Szerdahelyi, b. Orczy, Szilágyi Sámuel, Simay s többen mások, mind szépirodalmi mind tudományos irodal-

munknak adtak vala, e lendületet már az 1795-ik év megakasztotta. A kormánynak az úgynevezett Martinovics-féle összeesküvés alkalmával s azontúl a demokratiai eszmék s elvek kiirtása végett foganatba vett rettegtető rendszere, az élénk, de még csak kicsiny körre terjedt szellemi mozgalmat egy csapással megszüntette. Többen legjelesb tudósaink s iróink közöl az összeesküvésbeni részvétről s ennek folytában felségsértésröl vádoltatván, elfogattak. Ezek közt volt, a komolyabb tudományokkal foglalkodó Hajnóczyt és Laczkovicsot mellőzve, a tevékenysége, az erőket ösztönző, egyesítő hatása által irodalmunknak némileg már akkor vezérévé lett Kazinczy Ferencz: ezek közt Verseghy, Bacsányi, Szentjóbi Szabó stb., kik mindnyájan többé-kevésbbé huzamosan, külföldi várak börtöneiben elzárva tespedének. Mások, a magoknál nem bűnösebb, de szerencsétlenebb társaik veszedelme által megfélénkitve, elhallgattak. Miként másutt [1] elbeszéltük, a legkitűnőbb tehetségű ifjak közöl számosan esvén áldozatúl Thugut miniszter állampolitikájának, mely kiváltképen a tudományt, irodalmat, felvilágosodást s a kor szabadabb eszméi iránt rendszerint fogékony jelesebb tehetségeket tette üldözése czéljává: az irodalom elhalt vagy kivégzett vagy börtönök falai közt sinylő, régiebb mivelőinek helyét új erők, új munkások húzamosabb ideig nem pótolták. A tudomány s irodalom pályája annyival veszélyesebbnek tünheték fel az ifjabb nemzedék előtt, minthogy azok is, kiket a förgeteg el nem sodort, mint Révay, Virág, Kis, Dugonics stb. mindnyájan több évig mélyen hallgatának; hogy a nyelvmivelő társaságok is, melyek a József halála utáni fölgerjedésben keletkeztek vala, jobbára eltiltattak; a folyóiratok pedig, melyek elébb az irodalomban oly üdvös versenyt, oly élénkséget teremtettek, mind megszüntek. Siri csend állott be, az irodalomra szintoly fojtólag ható, mint a közéletre.

---

[1]) Magyarország Történelme VI. 126. köv.

Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világesemények s a nyomasztó hazai állapotok a politikai ellenzéket erélyesebb visszahatásra ébresztették, az irodalomba is, úgy a prózaiba, mint a költészetibe, megint több elevenséget hozott.

Hogy prózai, tudományos irodalmunknak csak azon ágait említsük, melyeknek a közéletre mindenha nagy a hatása: a történelemben mindjárt a század elején feltűntek a Budai testvérpár szintoly becses, mint amily hiánytpótló munkáik. A múlt században még nem volt irodalmunkban magyar nyelvű történeti munka, mely akár a kritika, akár az előadás tekintetében figyelmet érdemelt volna; jelesebb történetíróink eddig vagy latin vagy német nyelven irtak; s a csak magyarúl olvasó közönség nem talált jóravaló könyvet, melyből az ősök tetteiről, hazája viszontagságairól ismeretet szerezhetett volna. A Budai testvérek, Ferencz és Ézsajás, valának az elsők, kik a közönséget ily, honi nyelvű történeti munkákkal megajándékozták; ők lettek alapítói, úttörői a magyar nyelvű történetírásnak. Ferencz klassikai becsű, még korunkban is örömest olvasott „Magyarország históriájára való Lexikonával", Ézsajás „Közönséges Históriájával", „A régi tudós világ Históriájával", „A régi római irók életével", de főleg „Magyarország Históriájával", — oly könyveket adtak a közönség kezébe, melyek, helyes kritikával, az események gondos megválasztásával, elfogúlatlan vizsgálattal és szoros tárgyilagossággal írva, a történetek ismeretére s helyes felfogására, a történelmi érzék fölébresztésére s ápolására kiszámíthatlan hatást gyakoroltak a közönségben, melynek kivált Ferencz Lexikona méltán kedvencz olvasmányává lett. Történelem. A Budai testvérpár.

Egy fő hiánya volt e különben becses, hasznos munkáknak: az, hogy a debreczeni iskola elavult nyelvén irattak, daczára annak, hogy a Révay Miklós által nyelvünk rendszerében meggyújtott fáklyavilág sugárainál, Báróczy s Kazinczy példáit követve, jobb íróink már az új kor válasz-

tékos, szabatos nyelvén kezdenek vala írni. E hiányt azonban teljesen pótlá Virág Benedek, „a nemzeti lélek tüzes ébresztője“, ki valamint a szépirodalomban, már a múlt század vége felé, teremtője volt lyrai költészetünk egyik ágának, a philosophiai és herosi ódának: úgy a „Magyar Századok“ két kötetében (1808—16), melyekben, az országszerzéstől kezdve, Zsigmond haláláig halad, Révay történeti nyelvészete nagyszerű eredményeit alkalmazva, példányává lőn a nyelvbeli classicitásnak, melyben szabatosság, hangzatosság és egyszerűség egyaránt gyönyörködtetik az olvasót. De Virág Századainak nem a nyelvi tökély képezi fő becsét: „a históriai alkotó szellem az, mely a Magyar Századokat oly becsesekké teszi, — úgymond Toldy Ferencz. Plasztikai alakítással vezeti elénkbe a nemzet történeteit, s a tömött, velős előadás nagy számát a tényeknek úgy állítja össze s úgy itéli meg, hogy hívebb képét nyerjük általa a nemzetnek, a koroknak s egyes szereplőknek, mint más sokkal bővebb irókból. Virág philosophus történetíró, ki a tettekből azok szellemét olvassa ki, kinek kritikája e szellem kitüntetésében munkás inkább, mint az adatok körül. Felfogása nem a régiségbúvár holt, hanem a philosophus eleven felfogása. S nemzeties mindenütt“. Daczára papi, szerzetesi állapotának, független s elfogúlatlan szellemmel bírálja a kort, az eseményeket. „Ő csak egy igazságot ismer, s azt bátran ki is mondja.“

Virág Benedek Magyar Századai.

És mit Virág Benedek oly dicsően kezdett, folytatá azt írói pályája első felében Horvát István, ki, a Kulcsár lapjaiban adott többféle becses adalék után, Nagy Lajosról és Hunyady Mátyásról írt monographjai által nagy figyelmet ébresztett. Ezen értekezések, mint Toldy mondja, „új időszakot hirdetének történetvizsgálatunk mezején . . . nem annyira a világosságra hozott sok becses és új adatoknál, mint inkább azon új szellemnél fogva, mely kétségkivűl Virág Benedek „Magyar Századai“ által felköltve, azokban általános érvényt követelve lengedezett. Harcz volt ez a

Horvát István.

hagyományos kényelemmel berögzött nézetek és a másodkezűség ellen a történetben: gyakorlatilag ki volt mutatva a források közvetlen tanulmányozásának múlhatatlansága minden, bármi csekélynek vagy megoldottnak látszó kérdés körül; kétkedés támasztatott összes történeti anyagaink iránt, melynek e néhány fejtegetés is teljes elégtelenségét éreztétte; de harcz volt egyszersmind az idegenszerű felfogás ellen a hazai történetben. A külföld nézetei ne ingassanak meg határozottan nemzeti álláspontunkon: tanúljuk a külföld irodalmait, de azok ne erőszakoljanak reánk semmit, a mit saját kútfőinkkel s a nemzet történetének szellemével, öntudatával összhangban nincs: e leczke szól ki körülbelül e nem nagy terjedelmű próbatételekből, melyeknek érdekét a nagy közönségre nézve sok új isme és nézet nevelte . . . Az így kezdett pálya a „Tudományos Gyűjtemény" megalapitásával új hévvel folyt. Irodalom- és némely országtörténeti közlemények nevelték a tudományt, melyek közt legfontosabb Schwartner diplomatikájának szinte szenvedélyes, de felette tanúlságos, bő birálata, melylyel kezdődik tulajdonképen a m a g y a r okmánytan." Azonban Horvát István fő munkáját „Verbőczy István emlékezete", melylyel egy csonkán maradt nagyobb történeti munkának kezdetét veté meg, — s még inkább a „Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről" irt értekezése képezi, mely akár a nemzéktant és historiát, akár, és főleg jogtörténetünket tekintsük, mindenikre új és meglepő világosságot hint. Horvát István majdnem hihetetlenül bő olvasottsága mellett a nyomatott s irott kútfőkben, — mikre nézve nagyitás nélkűl vallhatá magáról, hogy háromszázezer oklevelet olvasott és tekintett végig, — s ennél fogva nemzetünk belső élete mindennemű nyilvánulásainak oly terjedelmes ismerete mellett, tulajdonképen a magyar nemzet erkölcsi történetének megirására volt hivatva. Felette kár, hogy a helyett pályája második felében, melyet az 1825-ben kiadott „Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből" czimű

munkájával kezdett meg nyilvánosan, nemcsak maga rögeszmékké vált meddő ábrándokra tévedt, hanem több másokat is hasonló irányba tévesztett. Azonban Horvát Istvánnak írott munkáinál még sokkal nagyobb s hasonlíthatatlanúl üdvösebb volt hatása a nemzeti szellem ébresztése tekintetében az egyetemi tanszéken, melyről a nagy Révaynak méltó utóda, a nemzeti nyelv s irodalom történetét oly meleg, buzdító, hazafias szellemben adta elő.

Minthogy az igazgatás, törvénykezés, szintúgy mint a közoktatás a római katholikus felekezetnél, még egészben latin nyelven folyt: a politikai és jogtudományok még kevés mívelőre találtak honi nyelvünkön; s ha e szakban hozott is néhány értekezést a Tudományos Gyűjtemény, nagyobb figyelmet azok is alig érdemelnek. E tudományokra nézve történeti fontossággal csak egy férfiú birt, egy igénytelen szerzetes, P. Szeicz Leo, egri servita, ki a múlt század vége felé kiadott munkáiban („Igaz Magyar“, „Magyarország ismerete“ és „Magyarország történetei“) nemcsak alapos közjogi s történelmi tudománynyal, hanem, mi hatását emelte, hazafias bátorsággal, erélylyel s lelkesedéssel védte nemzete s annak nyelve jogait s becsületét. Maga Kazinczy is a szép magyar tollú polemistának nevezte őt. Az állam- és jogtudományban minden, mit irodalmunk ezen évek alatt előmutathat, csak néhány gyarló kisérletből állott, minők, például, Balia Sámuel „A törvényhozó hatalomról“, Cserey Farkas „A magyar és székely asszonyok jogairól“ irt munkáik s Georch Illés „Honnyi Törvénye“. Több figyelmet érdemel ezeknél Magda Pál statistikája, nyelvünkön az első. Csak a század harmadik tizede hozott e téren néhány becses munkát, milyen Kövy Sándornak 1822-ben és Szlemenics Pálnak a következő évben kiadott „Polgári Törvénye“.

Philosophia. Sárvári Pál és Fejér György.

A jogi és politikai tudományoknál több elmeszüleményt mutathat fel e korban irodalmunk a philosophiában; bár egyébiránt az iskolákban ennek is a latin nyelv volt

közlönye. Az Apáczai Csery János óta nyelvünkön alig mívelt philosophiát, ezen korban már néhány jeles férfiú képviselte irodalmunkban. Sárvári Pál, debreczeni tanár, és Endrődy János kegyesrendi pap a század elején philosophiai erkölcstudománynyal ajándékozák meg tudományos irodalmunkat; mely munkák, bár azokat az újabb kor, a még fejletlen műnyelv gyarlóságai s darabosságai miatt, elfeledte, akkoron a legjobb magyar tanmunkák közé tartoztak, s kétségbevonhatatlanúl díszére váltak irodalmunknak. Ezeknél terjedtebb körre hatott Fejér György pesti tanár, majd Győr kerületi tanúlmányi főigazgató s végre a pesti egyetem könyvtárnoka. Az ő munkái közől „Anthropologiája“ s erre építve „Az ember kimíveltetése“, két kötetben és „Az ember kiformáltatása gondolkodó erejére nézve, vagyis a közhasznú Logika“, három kötetben, esik e korszakba. Míg Sárvári leginkább Leibnitz, Wolf és Kant német bölcsészek tanait szólaltatá meg nyelvünkön: Fejér „mint öngondolkodó eklektikus tűnik fel a bölcsészeti pályán, s valódi előfutnoka ama, lényegében gyakorlati philosophiának, mely újabb időkben hol „magyar,“ hol „egyezményes“ bölcsészet nevet nyert; mely a tapasztalásból indúlva ki, a bölcsészeti igazságokat az ember minden oldalú kifejlődésére vonatkoztatja, ebbeli hatásuk szerint becsűli, veszi fel complexusába, s e gyakorlati czél tekintetéből az előadásban a lehető legnagyobb világosságot követeli. Ehezképest volt is Fejér György ezen munkáinak hatása amaz időben a közönségre, mely azokat érdekkel olvasta, szerette s tanaikat egyedűli helyes bölcsészetnek tartotta“, — úgymond Toldy Ferencz. A Fejéréhez hasonló eklektikus irányt követtek még Ruszek József apát, és Imre János egyetemi tanár, mind a kettő világos, erős gondolkodású fő, kik nem puszta átültetői voltak irodalmunkba az idegen tanoknak, hanem önálló meggyőződéssel is tárgyalták az emberi ész legfelsőbb kérdéseit, amaz három, emez két kötetes munkájában. De fődíszei voltak e

kori philosophiai irodalmunknak a mély elméjű Köteles Sámuel enyedi tanár Logikája, Anthropologiája, Erkölcsi Philosophiája és a Philosophia Encyclopaediája, melyek tankönyvirodalmunk mintaművei közé tartoznak. Kötelesről azonban, mint az „egyezményes“ bölcsészet tulajdonképeni kezdőjéről, később még bővebben szólandunk.

E szorosan tudományos és rendszeres elmeszüleményekhez, melyek nem annyira összes, e korban még jobbára idegen nyelven szerzett tudományosságunknak, mint a magyar nyelvű tudománynak óramutatói, — hozzákapcsolhatjuk még azon nyelvészeti, széptani s nevelési értekezéseket vagy önálló munkákat, melyekben Kölcsey, Döbrentei, Fáy András, Szilasi János, Simay, Helmeczy, Guzmics Izidor tűntek ki leginkább; és azon közhasznú dolgozatokat, melyek a nagy közönség ismereteinek szélesbitésére, eszméinek tisztázására czeloztak, s melyek közt Kis János „Természet csudái“; „Nemzeteket s országokat ismertető három kötetes gyűjteménye“ és „Nevezetes utazások tárháza“, nyolcz kötetben, voltak a legolvasottabbak.

Mind a tudományok, mind a közhasznú ismeretek terjesztésében nagy hasznára vált irodalmunknak, a Döbrentei Gábor által 1813-ban meginditott, leginkább irodalomtörténeti, széptani és bölcsészeti irányú „Erdélyi Muzeum“ mellett, a „Tudományos Gyűjtemény“ czímű havi irat, melyet 1817-ben Fejér György egyetemi tanár inditott meg; mely aztán többféle szerkesztőségek alatt számos éveken át tárházává lőn iróink mindenféle kisebb elmeszüleményeinek, küzdterévé a mindinkább élénkülő szellemi mozgalomnak. E folyóirat az ismeret minden ágaira kiterjeszkedvén, számos nagy becsű értekezésekkel gyarapitotta irodalmunkat, melyek mintegy előfutói voltak az utóbb a tudomány minden nemeiben megjelent önálló szakmunkáknak. Ez hozott sok, szintoly alaposan mint szépen dolgozott történeti és országismertető értekezéseket b. Mednyánszky Alajostól, ki eddigelé csak német nyelven művelé törté-

nelmünket. Itt rakta le Tessedik Ferencz külföldi utazásaiban szerzett tapasztalatai és ismereteinek kincseit. Itt vívatott részben a mindjárt említendő nyelvharcz. Itt tette közzé Horvát István irodalmi, országtörténeti s diplomatikai értekezéseit; itt Kölesey és Berzsenyi, Horváth Endre és Kazinczy Ferencz széptani s kritikai közleményeiket. Szóval alig volt e korban nevezetesb iró, ki e folyóiratot becses értekezéseivel nem gyarapitottta volna.

Bár mily rövid s hiányos is ezen irodalomtörténeti vázlatunk, egy férfiút nem szabad abból kifelejtenünk, kinél hatályosabban e korszak alatt senki sem ápolta s mozdította elő tollal, szóval, tettel és áldozattal irodalmunk és nemzetiségünk ügyét. E férfiú Kulcsár István. „Igen kevés nevet mutathat fel nemzetiségünk és irodalmunk története, — mondja Toldy Ferencz — mely, ha néhány földi hatalmast kiveszünk, annyi szálakkal van annak haladásával összeszőve, mint a tekintélytelen eredetű, közép módú s a polgári társaságban oly szerény állású Kulcsár Istváné." Ő nemcsak maga irt, de koronként másoktól készitett ismeret- s tudomány-terjesztő munkákat is adott ki saját költségein; a nemzeti nyelv és nyelvtudomány fejlesztésére koronként pályakérdéseket hirdetett, jutalmakat tűzött ki, s általában tanácscsal, pénzzel oly buzgón és szivesen támogatta irótársait, hogy az irodalomnak ez időben nem volt ily kész Maecenje, mint ő, ki minden fillérét maga is tollával kereste. Vendégszerető, nyilt háza gyűlhelye volt a Pesten lakó, vagy koronként oda utazott iróknak. „Nem volt idejében ismeretes irodalmár, ki körét nem nevelte volna. Ezen ebédek és vacsorák symposionok voltak, melyeken csak irodalmi és magyar nyelvészeti kérdések és ügyek tárgyaltattak." Miután az 1804-ben meginditott „Eredeti történetirók" gyűjteménye, a magyar olvasó közönségben, melynek még csak mulattató, legfelebb költői olvasmány kellett, részvétre nem talált vala, avval felhagyván, 1806-ban „Hazai tudósitások" czíme alatt azon nagy fontosságú

Kulcsár István.

közlönyt indította meg, mely ez idő óta huszonhat éven át egyetlen volt az országban. E hírlapot hasonlítani sem lehet ugyan mái hirlapirászatunkhoz, melyben a politikai, államgazdászati s társadalmi kérdések oly bátorsággal, annyi tudománynyal és szellemmel tárgyaltatnak. Ezt akkor sem a censura szigorú korlátai, sem a szerkesztők korlátolt tehetsége s készűltsége, sem a közönség fejletlensége nem engedte. De volt egy kérdés, azon korban a legfontosabb, melyre nézve kiszámíthatatlan volt Kulcsár lapjának hatása: a nemzetiség kérdése. „Soha nyomtatott betű, béke idején, sem többször, sem nyíltabban, sem több határozottsággal nem hirdette a nemzetiség históriai jogát, mint az övé . . . E kérdésben nagy, halhatatlan volt Kulcsár érdeme; mert a mit a feliratok a gyűlésteremekből deákúl vittek a trón zsámolyához, azt ő szabad ég alatt hirdette s folytonos és nem szűnő állandósággal cseppenként oltotta belénk. Nem lázította fel vérünket, de lassanként elősegítette átváltozásunkat“ — „Cultura által nemesített nemzeti lélek, volt az ő jelszava; s erre szerinte három út vezetett: tudomány, irodalom, nemzeti szinpad.“ Ezen utólsónak felállítására ő annyit cselekedett, izgatott, mennyi csak egy magán embertől s hirlapirótól kitelik. A tudományos irodalom mívelése végett feltámasztotta a magyar tudós társaságnak Révay által inditványozott s az idő által ismét elejtett kérdését; s reá birta gr. Teleki Lászlót, hogy annak újabb fejtegetésére jutalmat tenne ki. Majd, 1817-ben maga is egy új közlönyt inditott meg annak számára a hirlapjához kapcsolt „Hasznos mulatságokban“, mely által a csupán magyarúl olvasókkal, a mulattatók s közhasznúak mellett, a tudományos és széptani ismereteket is ügyekezett megízleltetni.

Marczibányi intézet.

Az üdvös izgatás, melyet Kulcsár egy magyar tudós társaság felállítása körűl lapjaiban folytatott, nem sokára meg is termette gyümölcsét. A nemes, hazafias lelkű Marczibányi István az eszmét oly hévvel karolta fel, hogy, hír szerint, ötven ezer forintot szándékozott áldozni annak

létesitésére. A jeles hazafi, már 1810-ben meghalálozván, nem láthatá ugyan megvalósúlva az üdvös inditványt; mindazáltal végrendeletében egy jutalmazó intézetet alapitott, mely a nemzeti nyelv mívelésére évenként pályakérdéseket tűzne ki, s azon kivűl az év folytában megjelent legjobb magyar elmeműveknek is díjakat osztana. Az anyagi jutalomhoz aztán a közkitűntetés eszméje is hozzá kapcsoltatott; mert a dijak az intézetet kezelő Pest vármegye hatósága által nyilvános ünnepélyességgel valának kiosztandók. Az intézet a nádor pártfogásába ajánltatott, ki, minden eféle haladás buzgó pártolója, a dijak becsét aztán még azon kitűntetéssel emelte, hogy azokat önkezével igérte kiosztani. Az első dijosztáskor, 1817-ben, Pethe és Virág Benedek munkái koszorúztattak meg. Ugyanazon alkalommal a nyelv kiművelését czélzó kérdések tűzettek ki újabb pályázatra; melyen aztán gr. Teleki József nyerte el a jutalmat, kinek ekkor a főherczeg nádor, Ferdinánd főherczeg s koronaörökös jelenlétében, nyújtotta át a pályabért. Az intézet ezóta a Vitéz-féle alapitványnyal s a Teleki-féle díjjal gyarapodván, a nyelvre vonatkozókon kivűl a tudományok más ágaiban is, kivált a történelemben, tűzött ki pályakérdéseket.

Költészet és nyelv.

E hazafiúi törekvések s áldozatok mind nagyobb lendűletet adtak a magyar nyelvű komolyabb tudományoknak, melyek elébb majdnem kizárólag az iskolák nyelvén, a deákon, míveltettek vala, s mind szélesebb körökben terjeszték a tudományos ismereteket. Míg pedig ekként a gyarapodó prózai irodalom a nemzet tudományosságát nevelte, fogalmait tisztázta, eszmekörét tágitotta: a költészet s átalában a szép literatura, még nagyobb mérvben, számos kitűnő erők által míveltetvén, a nemzeti szellemet szitogatá, a nemzetiség érzelmét ébresztgeté és szilárdítá a tömegekben; egyszersmind pedig a nyelv gyakorlati kifejtését is ez fogta gondjai alá.

Kisfaludy Sándor.

Ama föntebb említett szerencsétlenség, mely iróinkat a múlt század utólsó tizedében elnémitotta, a költészetet még érzékenyebben sújtotta, mint a prózai irodalmat; nemcsak

mivel költőink több jelesét megfosztotta szabadságától, hanem azért is, mivel a költészet némely fő tárgyának, a hazának, szabadságnak stb. megéneklését veszélyesnek mutatta fel. Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világesemények s a nyomasztó hazai állapotok a politikai ellenzéket erélyesebb visszahatásra ébresztették, a költészeti irodalomra nézve is új korszakot nyitott meg. Mindjárt a század első évében lépett fel „Himfyje" első kötetével, „A kesergő szerelemmel", Kisfaludy Sándor. Követték ezt néhány év múlva (1807-ben) „A boldog szerelem" és a „Regék a magyar előidőből": Csobáncz, Tátika, Somlyó: utóbb „Dobozy Mihály és hitvese", a „Szentmihályhegyi Remete", „A megboszúlt hitszegő", a „Gyula Szerelme" czimű regék és számos történelmi drámák.

Hogy a példátlan hatásról, melyet e művek, kivált Himfy szerelmei és a regék, a közönségre gyakoroltak, számot adhassunk, el kell mondanunk ezek forrását, genesisét, melyet a költő, eddigelé kiadatlan „Hattyudalában" önmaga ekként énekel meg:

....Fájt lelkemnek folyvást látnom,
A magyar mint tűnedez
Nyelvével és ruhájával: —
S a német mint fejledez.
Fájt hallanom, magyarokban
Magyar hang mint némúlt el;
S magyar is, ha szólíttaték,
Divat, németűl felel....

Fájt látnom, mely igen könnyen
Lőn németté sok magyar,
S magyar lenni, mint szűnt meg már
Az elfajúlt felsőbb kar....
....De még inkább fájt, látnom ezt
Nemzetem nőneméban....

Sebesebben korcsulának,
Mint a nemzet fiai,
Nemzetiség tagadásban,
Nyelv s ősszokás-hagyásban,
Annyira, hogy büszkélkedtek
Magyarúl nem tudásban....

Nem volt magyar haza s nemzet
Már a nőagyvelőben;
Nem magyar szív a kebelben;
Nem magyar tej emlőben,
Hogy anyából gyermekekbe
Magyar ősvér ömlene,
És az anya ajkairól
Magyar hangzat fejlene....

S én, még alig pelyhesedő
Bölcselkedést tanuló,
Látván, miként válik rendben
Nőkből nemzet-áruló,
Az isteni gondviselés
Iránt majdmajd bóduló, —
Én valék korcsult Pozsonyban
A legbúsabb búsuló....

Rögös, gúnyos és lenézett
Volt az iró pályája,
Olvasatlan, jutalmatlan
Magyar iró munkája;
Pénzevesztett könyvkiadó,
Mert olvasót nem nyere;
S annak éhen veszés sorsa,
Kinek ez volt kenyere.

Mind e mellett reményt nyújtott
Nékem azon sejtelem,
Hogy ha bennem gerjedhetett
Vonzalom és érzelem
Minden iránt, mit magyar szív
S rokon kebel érezhet:
Hát lehet még több magyar is
Ki velem megegyezhet.

És vágy gyúladt kebelemben
A nemzethez szólani,
És megrázni, ébredjen fel
Sorsot jobbat váltani....
Meggyőződve lévén arról:
Ha erről nem tehetünk,
Sem magyarok, sem szabadok
Sokáig nem lehetünk....

Élni volt hát feltételem,
 Nemzetemnek, hazámnak,
Kellőn s gyorsan míg megkondúl
 Harangja végórámnak....
Ámde, miként? — volt a kérdés.
 Mi az, min most búsan agg
A hazában minden igaz
 Hazafi és nemzettag?

Az a nemzet korcsulása,
 Nemzetiség fogyása,
Magyar nyelvnek némulása,
 És léleknek múlása.
Mert a nem rég fellobbant tűz
 Szalmatűz volt, s hamar fúlt,
S utána a már rég korcsúlt
 Még bujábban elfajúlt....

Ezt gondolva meggyőződtem:
 Hogy ki úgy tud szólani
Magyar szívhez, magyar vérhez,
 Hogy szava viszhangzani
Pendűljön rokon érzettől
 Kebelben, agyvelőben:
A magyarnak legüdvösben
 Az szolgál ez időben....

S irám *Himfy szerelmeit*
 Déli ég s nép lángjával, [1])
Őskeleti természetben,
 Magyar kebel bújával,
Hazám édes emlékivel
 Elmémben és keblemben,
Kivánatim ostromában,
 Égő sebbel lelkemben.

A költő remekül oldá meg a feladatot, s teljesen elérte a kitűzött magas czélt: költészetének hatása oly nagy, oly általános lett, hogy Kisfaludy Sándort méltán az első

[1]) A kir. testőrségből 1797-ben hadi pályára lépvén, Milano megvételénél 1800-ban a francziák hadi foglyává lett: s mint ilyen a lunevillei békekötésig, dél-keleti Francziaországban, Draguignan városkában töltötte idejét.

nemzeti költőnek nevezhetjük. E dalok, e regék egytől egyig — melyekben „a jellemek, érzelmek, az uralkodó indokok, őseinknek egész házi s népi élete, kifejezés, oly igen honias, s maga a nyelv is oly jellemzetes és összeolvadó a magyarság lényegével," — mindjárt megjelenésök után oly annyira kedvenczeivé lőnek a magyar közönségnek, hogy ez azokat széltében könyv nélkül szavalá s énekié. Hatásuknak titka nem csak az érzelem lobogó tüzében, s a képzelet élénkségében és rendkivűli változatosságában: nem csak az élénk, erőteljes előadásban, a verselés kellemes könnyűségében, s az általában új, szokatlan nyelv gazdagságában és választékosságában, szóval, a műnek belső becsében: hanem abban is rejlik, hogy azok lényegileg magyarok, hogy a költő ihlettségének egyik fő forrása, muzsájának egyik fő tényezője a nemzetiség. A történelmi reminiscentiák beszövése; a, bár óvatos, vonatkozások a dicső múlt kor után a szomorú jelenre, oly bánatos húrokat érintének a keblekben, hogy hangjokra köny fakadozék a honfi és honleány szemében.

Kisfaludy Sándor müveinek fényes sükere, s a némileg kedvezőbbekké változott politikai viszonyok felbátoríták a megfélemlítő rendszer alatt elnémúlt régibb irókat is, és mellettök az ifjabb nemzedékből új erőket is ösztönzének az irodalom munkásainak sorába állani. Felszólalt újra Virág Benedek, „a hazaszeretet és erény éneklője s a nemzeti lélek tüzes ébresztője", ki, valamint régibb, még a múlt század végén kiadott költeményeiben, úgy újabb ódái s epistoláiban is, bár kora hanyatló erejével, mind végiglen a valódi érdemet, szabadságot, a nemes munkásság által szerzett jó hírt s nevet dicsőitette, a hiú fényt, lelketlenséget, honfiatlanságot, meghasonlást korbácsolá. Felszólalt Révay Miklós is, nem csak klassikai becsű költeményeivel; hanem miután, számos irígyei s ellenségei daczára, 1802-ben a pesti egyetemnél a magyar nyelv és irodalom tanári székét, — melytől, mint Toldy mondja, nem ő vett, Virág Benedek. Révay Miklós.

de melynek ő adott fényt — elfoglalta, halhatatlan nyelvtani munkáival, „Uraim, nem tudunk magyarúl,“ — így köszönte be, ezen első szaván szinte megbotránkozott, de annak igazságáról csakhamar meggyőződött tanítványainál. És mindjárt a következő évben megindúltak „A magyar irodalom régiségei“, melyeket pár év múlva rendszeres magyar nyelvtana két kötetben, s több nyelvtani értekezései követének. E nagy alaposságú, mély tudományú, nyelvészi műveivel Révay örökre megalapította nyelvünk rendszerét. — Felszólalt ismét a gazdag költői erű, a tévedéseiben is genialis, hazafias tüzű, a gúnyorban kimeríthetetlen Csokonai Vitéz Mihály; — fel a sok oldalú, élénk munkásságú Kis János, ki egyebek közt 1805-ben „A magyar nyelv állapotjáról, kiművelhetése módjairól s eszközeiről“ irt pályakoszorús munkája által, melyre Kulcsár tűzte volt ki a dijat, új díszt szerzett szende költeményeiről és számos közhasznú kiadványairól ismeretes nevének. A honi nyelv iránti buzgalom annyira megkapta a nemzetet, hogy nemcsak országgyüléseken sürgeté s törvényesen is terjeszté annak divatát; hanem magok némely vármegyei hatóságok is testületileg dolgoznak vala egy kimerítő magyar szótáron.

Csokonai Vitéz Mihály.

Kis János.

Kazinczy Ferencz.

De kit minden mások előtt kellett volna említenem, mert minden mások felett nagyobb az érdeme és dicsősége nyelvünk s irodalmunk kifejtésében s felvirágoztatásában, — felszólalt kötetlen irályunk teremtője, Kazinczy Ferencz is. Benne még a fogság sanyarúságai sem voltak képesek elölni az irodalmi munkásságot. Midőn börtöne őreinek szigora megsúlyosbúlván, könyveitől, papirosaitól, mik neki egy időre visszaadattak volt, ismét megfosztatott, ő rozsdafestékkel, néha vérével, s ha tolla nem volt, az ablakáról lefejtett ónból készített stilussal irogatá tele a hozzá koronként belopott könyveket. Mihelyt fogságából 1801-ki júniusban szabadon bocsáttatott, bár lelketlen s lelkiösmeretlen rokonainak rajta elkövetett igazságtalanságai miatt mind nyomasztóbbá lett, többször inséggel határos

szegénység sanyarúságai által gyötretve, — soha nem lankadó kedvvel, nem ernyedő buzgalommal folytatta irodalmi munkásságát. Másfél év mulva már hét kötetnyi egyveleg munka áll vala készen sajtó alá, melyek által a nyelvújítás nagy eszméjét gyakorlatilag megfejtve, az új izlésnek, új szellemnek s egy nemes, választékos, szabatos irodalmi nyelvnek kész példányait akará nemzetének elejébe terjeszteni. De a magyar irónak akkor még nem volt olvasó közönsége; kiadó sem akadt tehát a nagy gonddal készült munkákra, s hogy velök nemzetét megajándékozhassa, önmagának kellett áldoznia különben is szűk vagyonából. De a nagy czél előtt még ettől sem rettent vissza a hő keblű hazafi. Az irói nyelvet, Báróczy óta, már a mult század végén új szavakkal és szólásformákkal kezdik vala némelyek gazdagítani, csinosbítani s elkülöníteni a nép nyelvétől. Mivel azonban az újitók nagyobb része a nyelv szellemének kellő ismerete s tanulmányozása nélkül, szertelenül fogott a munkához, a törekvés majdnem átalános ellenzést idézett elő. A debreczeni úgynevezett népies iskola nagy zajt ütött a „nyelvrontók“ ellen; s vele együtt sokan inkább megszokott csintalan, lapos népiességében kivánták hagyatni a nyelvet, mint kiforgatva látni sajátságos geniusából; és, mivel az okszerű, helyes újitás módját, lehetőségét be nem látták minden újitásnak heves ellenzőivé lettek. Nyelvújitás.

De Kazinczynak rendíthetetlen volt a meggyőződése, hogy, ha irodalmunkat valaha a más mívelt nemzetekével egy színvonalban óhajtjuk látni, mindenek előtt nyelvünknek kell megújúlnia; felűl kell emelkednie ama köznapias laposságon, mely azt oly szélessé, szín- és jellemtelenné teszi; gazdagabbá és változatosabbá, szabatosabbá és nemesebbé kell idomúlnia, hogy képes legyen minden tárgy sajátságaihoz simúlni, a kötött és kötetlen beszéd minden széptani formáit fölvenni; szóval, a mívelt világ irodalmaiban divatos észjárást visszatűkrözni. Helyesen itélte ő, hogy e nagy czélt, az átalános idegenség mellett minden újitástól,

egyes lassú javításokkal nem fogja megközelíthetni; hogy itt tehát merészen keresztül kell törni a szűkkeblű félénkség s megrögzött avatatlanság korlátain: forradalmat kell előidézni, melynek pártharczai a jó ügyet, — min egy perczig sem kételkedett, gyorsan diadalra vezessék. Csak ilyféle zajosabb harcz által remélheté elérni azt is, hogy a kormányrendszer által tudatlanságba, apathiába és tespedésbe sülyesztett nemzetet felrázza, benne az irodalom iránt érdekeltséget, olvasási vágyat ébreszszen: minek következtében a szellemi mozgalom a nemzet egész értelmiségét megragadja.

A régiebb, ismert nevű irók közől Kis Jánosnak, Virág Benedeknek, a már aszkóros Révaynak s néhány másoknak, kik magok is ösztönszerüleg követik vala ugyanazon irányt, helyeslésében nem kételkedheték Kazinczy; a feltűnedező ifjabb erők közől pedig a jelesebbeket Berzsenyi Dánielt, Kölcsey Ferenczet, Szemere Pált, Vitkovicsot, Horvát Istvánt, Döbrenteyt, Helmeczyt s másokat, kik arra szinte önként hajlanak vala, hamar megnyerte irányának. Munkáinak kiadása 1808-ban valahára megindúlt. Mire ezekben törekedett, hogy minden kötet „a stylistikának más meg más neméből adjon elő valamely külföldi remekmívet", s hogy az avatatlan s avasdi „nagy seregnek ne tessék" — teljesen elérte; mert míg az új szellemű nyelvezetet, „mely a franczia atticismussal és elegantiával ismerteté meg az olvasót", minden finomabb izlésű tapssal fogadta: az ó népies nyelvezet barátai azt hangosan kárhoztatták. A harczot azonban tulajdonképen egyedűl a társas téren, felette élénk polemiai levelezése által kezdé meg, s csak 1811-ben, a „Vitkovics Mihály barátjához írt poetai Epistolával" és a „Tövisek és Virágok" czímű verses könyvével, melyet önmaga „grammatikai és aesthetikai epigrammáknak" nevezett, vitte a nagy közönség elébe.

Ezen izgató, ingerlő, kihívó iratok, melyek által a népies ó-nyelvezet megcsontosúlt pártolóit éles gúnynyal tá-

madta meg, rendkivűli izgalmat okoztak ezek táborában, melynek középpontját egy részről Keszthely, a különben derék Festetics György gróf köre, más részről Debreczen képzi vala. A polemiai levelezés mind a két felekezet részéről mind nagyobb szenvedélylyel folyt; sőt a Somogyi Gedeon által 1813-ban kiadott híres „Mondolat", s a Szemere és Kölcsey által irt „Felelet" kiméletlen hangja valóságos elkeseredést, kölcsönös gyűlöletet ébresztett a felekben; mi azonban még sem gátolta, hogy a nyelvharcz utóbb, bár nem kevesebb élénkséggel, de több illemmel s haszonnal, mind a két részről tudományos térre lépjen át s tárgyszerű fejtegetésekkel vívassék ki.

E nyelvharcz, mely a századnak még harmadik tizedében is folyt vala, kivételes politikai körülményeink közt, sajátságos jelentékenységgel és sokkal nagyobb, messzebb ható horderővel birt, mint más nemzeteknél, melyek hasonló forrongáson már a múlt század második felében estek át. A francziáknál, németeknél az efféle küzdelmeknek valamint czélja, úgy eredménye sem volt más, mint a nyelv megtisztúlása, szabatossá emelkedése, az irodalmi nyelv különválása a népitől, az izlés nemesedése, a művészet kifejlése, a tudomány gyarapodása; mert a forradalom, valamint a tudomány s művészet ösztönéből származott: úgy csak is azok fejlesztésére szorítkozott hatásával. De nálunk ezeken kivűl még egyéb indok is hatott a harczra, melynek ennélfogva hordereje is túlment az irodalmon, művészeten s tudományon. E mozgató erő nálunk az ébredő nemzetiségben, a nemzeti lét felvirulásának vágyában létezett; mire aztán ama harcz is nem kevésbbé fejtőleg és szilárdítólag hatott vissza, mint az irodalomra. A szomorú időben, midőn egy részről a bécsi kormány halkan mind szélesebbre terjeszté ki kényuralma hálózatát, s mind szűkebb térre szorítá a nemzetiséget; más részről a tudatlanságba s apathiába merült nemzet nagy tömege oly dísztelen tespedésbe sülyedt; nagyjaink pedig annyira elnemzetietlenedtek, hogy, mint Berzsenyi

1817-ben Kazinczyhoz irja, „az anyanyelvet czigány nyelvnek nevezték": a nemzet felvirulásáért epedő nemesebb lelkek azt, mivel a kényuralom előttök minden más tért elzárt, mintegy ösztönszerűleg csak a nyelv és irodalom kifejtése által láták eszközölhetőnek. Innen a nagy tűz, melylyel a nyelvharcz vívatott; innen a szenvedély, mely a szorosan vett irói körön túlterjedve, egyedűl a nemzetiség fenforgó érdekénél fogva, más osztályokat is megragadott, s lassanként a nemzet egész értelmiségére kiterjedt: az élénkség, mely e forrongás által az irodalomban támadt, a polgári életre is ki kezd vala hatni. A harcz rendkivűli hevében a küzdelmen kivűl állók közűl is igen sokan magát a nemzetiséget vélik vala veszélyben forogni, és szinezetök szerint majd az egyik majd a másik párt felé hajólva, az ellenpárt embereit, mint nyelvrontókat, a haza ellenségeinek tekintették. A mozgalom Erdélyre is áthatott, kivált, miután Döbrentey Gábor, az új iskolának egyik fiatal bajnoka, 1813-ban ott egy, leginkább bölcsészeti, széptani s irodalomtörténeti tartalmú folyóiratot inditott meg és szerkesztett néhány éven át az „Erdélyi Muzeumban". Az új iskola emberei közől aztán többen ezen folyóiratot választották közlönyükké; míg az ellenzék seregéből Beregszászi és Sipos önálló könyvekben, mások az 1817-ben megindúlt „Tudományos Gyűjteményben" folytatták a harczot. Azonban mind tudományban, mind izlésben hasonlithatlanúl erősbek valának az új iskola bajnokai, kik aztán, — s köztök főleg gróf Teleki József, ki a Marczibányi-intézet által kitűzött pályakérdésre válaszúl írt s dijat nyert, a nyelvújitást rendszeres tudománynyal tárgyaló munkájában szinte az új iskolához hajlott, — és még inkább a Szeméréből, Vitkovicsból és Horvát Istvánból álló fővárosi irodalmi „triász", — az ósdiak nagyobb számának daczára, mind teljesebb diadalt vívtak ki Kazinczy nézeteinek a nyelv és irodalom mívelésében. Nem tagadhatni ugyan, hogy a küzdelembe egy sereg készületlen kontár is betolakodott vak-

merő újitásaival, kik egy időre némi zavart hoztak a nyelvbe s irodalomba; de ezeket magoknak a vezéreknek erélyes ostorcsapásai nemsokára elnémitották; s az új iskola elveit s izlését a nyelvezetben, elébb a Kisfaludy Károly által az „Aurora" zsebkönyvben egyesitett fiatal, lelkes irói kör, majd a valahára létre jött magyar akadémia minden salaktól megtisztitván, tökéletes diadalra vezette.

És míg a nyelvharcz, nagy élénksége által, ekként az egész nemzetiségre ébresztőleg hatott: a nemzetiség, hazafiság érzete az új iskola kebeléből világra jött művekben is mind több, mind egészségesebb tápot nyert. Nyelvünk, irodalmunk megújulása, kiválólag a költészet mezején ment végbe. És bár a költészet akkor sem szűnt meg önmagát tekinteni a maga czéljáúl, midőn tárgyait az életből, a politikából meritette, mindazáltal erősen visszahatott az életre; sőt néha még eszközül is örömest szolgált politikai czélokra. A művészet mellett egyszersmind a nemzetiség és hazafiság ébresztését s ápolását is czélúl látszék kitűzni magának. Ez egyik leghatározottabb iránya összes költészetünknek; ez jellege nemcsak a drámának és eposznak, hanem még a lyrának és a népköltészetnek is. Bízvást mondhatjuk, hogy nincs európai irodalom, melyben a költészet annyira a nemzetiség és hazafiság köréből választaná tárgyait, merítené ihletéseit, s oly elragadó tűzzel dicsőitené a hazafias érzelmeket. Még a szerelmi dalokba is minduntalan becsempészi a hazafiság és nemzetiség érzelmeit; s miként legjelesebb irodalmi történetirónk, Toldy Ferencz, oly helyesen jegyzi meg: a dalnok a szerelem és hazafiság közt osztja meg szívét, s ha néha tán mást látszik is megragadni képzelete, ismét a hazára tér vissza, mintha csak azért csapongott volna más tárgyakra, hogy új szempontból, új hasonlatban emelje ki a hazát és honszerelmet, a szabadságot és nemzetiséget. Erkölcsbirójává lesz a kornak, majd szelíden emlékeztetve őt kötelességeire, az ember magasabb rendeltetésére: majd ostorozva az elkorcsúlt erkölcsöket, a

gyáva kort, mely bámulva s remegve néz fel a völgyből őseinek sziklaváraira; majd ezek erejét s hűségét, áldozatkészségét s kitartását mutatva fel neki követendő példákúl. Szóval, oly elemek közt mozog, oly irányt követ, mintha a művészet nem önmagát, vagy legalább nem egyedűl önmagát tekintené a maga czéljának; hanem egyszersmind feltételéűl, alapjáúl akarna szolgálni a jövendő nemzeti felvirulásnak, melyért epedve sóvárog.

Berzsenyi Dániel.

Berzsenyi Dániel volt e korban az első, ki e nemzeties, hazafias húrokat addiglan páratlan erővel pengeté. Épen midőn a nyelvharcz leghevesebben foly vala. 1813-ban, jelentek meg először, a nagy költőt hamar felismert Kazinczy ösztönzésére és Helmeczy eszközlése által Berzsenyi „Versei". Oly merészen, oly csontot s velőt rázó erővel, oly lelkesedéssel a hazáért, oly sóvár epedéssel annak felvirágzásáért magyar iró addiglan még nem szólott nemzetéhez, mint Berzsenyi ezen ódákban, melyekben a képzelem gazdagsága, tűz és erő, magasztosság és kellem, váltva bájolják el az olvasót. És ha azok egynémelyikét még ma sem olvashatni a nélkül. hogy meg ne ragadtassék a hazafias kebel: mint kelle azoknak hatniok, midőn a költő, például „A Magyarokhoz" czímű ódájában, az actualitás égető, zúzó erejével kiáltja fülébe a tespedő, vagy elkorcsúlt, nemzetiségéből kivetkezett nemzedéknek:

Romlásnak indúlt hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajúl?
Nem látod a boszús egeknek
Ostorait nyomorúlt hazádon?

A letűnt századok vérzivatarjai, úgymond, a vad tatár xerxesi tábora, s a világot ostromló töröknek az egész keletet leverő hatalma, nem ölhették meg e nemzetet, nem a titkos gyilkosok keze, nem a belviszályok tüze; mert magához hű, férfiasan küzdött. Most lassú méreg, lassú halál emészti. A kevély tölgyet, melyet a vihar meg nem dönthetett, mive gyökereit belső férgek őrlék meg, a gyönge szél is földre teríti.

Mi a magyar most? — rút Sybarita váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverő helyének.
Eldődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megunván, rút idegent cserélt;
A nemzet őrlelkét tapodja;
Gyermeki báb puha szíve tárgya.

És miután bűneit ekként fülébe mennydörgé, felmutatja az ösök erejét, melylyel a hazát annyiszor megmentették. De mintegy kétségbeesve a jelenkor gyávasága miatt, szívrendítő resignátióval néz az enyészet elébe.

És míg itt így ostorozza, így rázza fel dísztelen s öngyilkos tespedéséből nemzetét: „Szilágyi"-jában, a „Wesselényi hamvaihoz", „Nagy Pálhoz", „Prónay Sándorhoz" czímzett s több más, nem kevésbbé szép, mint erőteljes, magasztos ódáiban ragyogó példányokat mutat fel a hajdan és jelen korból, melyeknek követése még kiragadhatja az öt önbűnei miatt fenyegető enyészet örvényéből.

De, természeténél fogva is, még hatékonyabb volt a nemzetiség és hazafiság ébresztésére, a pangásba sülyedt nemzeti élet felvillanyozására a drámai irodalom, melynek hatását a fölött, hogy az életet magát tűkrözve, tárgyilagosságában szabadon mozoghat, még a színi előadás is sokszorozza. Mellőzzük itt Katona Józsefet, mellőzzük egyéb művei közt még „Bánk Bán"-ját is, mely bár drámai irodalmunk legékesebb gyöngyeinek egyike, mivel kortársaitól érdeme szerint nem méltányoltatott, s a censura által a színpadtól is eltiltatott, csupán könyvül nem is hathat vala terjedtebben a közönségre.

Annál mélyebb és szélesebb hatást gyakorolt a nemzetre Kisfaludy Károly, Sándor öcsese, ezenkori drámai irodalmunk szintoly népszerű mint jeles képviselője. Ő hat évi bujdosása után a külföldön, Olaszországból, hol leghúzamosabban bolyonga, nemcsak művészi izlést, hanem Alfieri és Ugo Foscolo szinte „dühös hazafiságú" művein Kisfaludy Károly.

érlelt szabadságszellemet is hozott magával vissza hazájába. Itt a nyelv s irodalom körül élénk munkásságot találván, s Berzsenyi lyrája által felbuzdíttatván, maga is az irói pályára lépett, melyen már külföldi bujdosása előtt is tőn nemcsak a lyrában, hanem a drámában is „A gyilkos", „A tatárok Magyarországban", „Zách Klára" eredeti darabjaival és Voltaire „Brutusának" fordításával kisérleteket. Ezek egyike, „A tatárok Magyarországban", 1819-ben a székesfehérvári szinésztársaság által Pesten előadatván, a közönség által rendkivüli lelkesedéssel fogadtatott; mi a költőben is kedvet ébreszte, újabb színdarabok készítésére. Bámulatos könnyűséggel és sebességgel dolgozván, „Ilka", „Stibor Vajda", „Salamon király", „Szécsy Mária", „A kérők", „Kemény Simon", „A pártütők" s több más darabjai, részint a komor, részint a víg nemben, rövid idő alatt elkészűltek s jobbára a színpadon is előadatván, mind nagy tetszéssel fogadtattak. Szinésztársaság ekkoron már mintegy tizenöt lévén Magyarországban s Erdélyben, melyek néhánya a megyei rendek pártfogása alatt álla: e színművek, melyek egyébiránt a sajtó útján is megjelentek, rövid idő alatt az egész hazában ismeretesekké lőnek, s a költőnek oly hírnevet, oly népszerűséget szereztek, minővel iró nálunk még soha sem dicsekedhetett.

E fényes sükernek pedig nem annyira a művek tökélyében feküdt oka; mert azok egynémelyike sebtében, csak pár nap alatt készülvén, épen nem mondható hiba s hiánytalannak: a kitörő lelkesedés titka a jól kiszámitott színi hatásban s még inkább magokban a művek tárgyaiban s azon szellemben feküdt, mely azokat átlengé. A magyar színpadra került jobb darabok eddigelé mind fordítások valának németből s franeziából, melyek bár némileg a magyar élethez idomíttattak, mégis idegen világban s eszmekörben mozogtak, idegen szellemtől valának áthatva. Ellenben Kisfaludy darabjainak tárgya s anyaga egytől-egyig mind nemzeti. Víg darabjai majd a városi, majd a falusi életet, való, sajátságos magyar szinezetében ábrázolják; egynémelyiknek

még nyelve is annyira teli van közmondásokkal, tősgyökeres magyar szólásformákkal, hogy azokat lefordítani is alig lehet más nyelvre. Komoly darabjai mind történelmiek. Alakjai egytől egyig mind teljesen magyarok, a nemzetiség bélyegét magokon viselők. Mivel a jelen s közel múlt élet meddősége kevés anyagot nyújta, vagy azt a censura s rendőrség szigorú korlátai közt életvalóságban visszatűkrözni nem igen lehetett: Kisfaludy darabjainak anyagát általában a régi világból s életből választá, honnan annyi nagyszerű emlék, annyi önfeláldozó hűség, hazaszeretet, hősiesség int le reánk. Mint egy levelében a nagy tudományú, kiművelt izlésű s Európa minden irodalmaiban otthonos Gaal György barátjához,[1]) ki műveit németre fordítgatá — önmaga is nyilatkozik: „a hazának erőteljes elöidejét kivánta azokban felmutatni“, kétségkivül ellentételéül azon apathiának, tespedésnek, erőtelenségnek, mely az élő nemzedéket bélyegzé. Az őskorban a költő szabadabban is mozoghatott: nagyobb erővel tűntetheté ki a haza iránti hűséget s buzgalmat; élesebben ostorozhatá a hűtlenséget, hanyagságot, bűnt s magát a kényuralmat is, a nélkül hogy gyűlölséget, a censura s rendőrség részéről pedig gyanút, megróvást, tilalmat vont volna magára. Ettől pedig annál inkább kell vala óvakodnia, ha elnémittatni nem akar: mivel nem csak a nemzetiség és hazafiság ébresztésére kivánt hatni; hanem egyszersmind a szabadságnak is oltárt akart emelni műveiben. „Stibor vajdája“, például, mely még szinte 1819-ben került vala színre, nem csak lángoló hazafiságot, hanem fenszárnyaló szabadságszellemet is lehell, sőt a democratiai elveknek is apostolává leszen; mit is, bár a közönség zajosan megtapsolt, a nemesség kebeléből sokan rosz néven vettek neki. „Ez a darab nekem itt ellenségeket csinált, irja Gaalhoz; azt hiszik, a magyar paraszt nyomatását akarom a világnak hirdetni.“ — „Kissé erős, mondja egy későbbi levelében, de tenden-

---

[1]) Ld. ezen irodalmunk iránt nagy érdemű férfiú életének s irói munkásságának remekül irt rajzát Toldy Fer. Irodal. Arczképeiben. 76.

tiája hadd pótolja, a mi nem jó benne.“ És, mily lángoló szabadságérzelem lengi keresztül „Kemény Simonát“! Erről mondja pedig egy levelében Gaalhoz: „Ezt a darabomat legjobban szeretem; tisztán szivemből irtam. A kemény kritika sokat fog benne találni; de nekem ezek az érzések oly szentek! Ifjuságom legszebb álmai vannak benne lefestve.“ A „Záchokat“ és „Salamon királyt“ nem is engedte szinre vitetni a censura, bár, — úgymond a, nem a censor és rendőrség szemüvegén néző költő — nincs bennök semmi a mi magosabb tekintetből káros volna, ... de fájdalmas érzéseket keltenek a magyarban.“ „Ismét egy darabom jő sajtó alá: Zách nemzetség. A thema n a g y és érdeklő. Az aristokratismus ellen van; nem fog földieinknek tetszeni.“ A „Barátság és nagylelkűség“ czímű drámáját is nagyon megcsonkitotta a censura, kivált hol az udvari életről szőtte be gondolatait; bár, saját állítása szerint, nagyon mérsékelte magát, s minden politikai vonatkozást ügyekezett kikerülni. „A püspökömet (Janus Pannonius) egészen kitörülték . . . Az új primás (Rudnay) igen vigilans úr, ha így marad, majd imádságos könyveket irok.“

De míg a hazafiság és nemzetiség érzelmeinek ábrázolása által oly rendkivüli lelkesedést ébresztett közönségében; míg ama fogása által, hogy jobbára oly jellemeket hozott a színpadra, „melyeket, mint maga vallja, a magyar szeret, melyek a nemzetiség bélyegét viselik magokon, melyekben a magyar magát feltalálja“, a nemzeti hiúságnak is tömjénezett; sőt még az is volt czélja, hogy a publicummal a mulatságnak ezt a nemét megízeltittesse, s azért néha jobb gondolatokat is mellőzött s kedvesen hangzó beszédeket szőtt be, — mitől azonban későbbi dolgozásaiban tartózkodott: mindazáltal, kivált későbbi darabjaiban, a nemzeti hiúságokat, előítéleteket, ferdeségeket sem mulasztá el ostorozni, gúnyjának fullánkjával öldökölni. A Pártütőkben a censura sok meztelen igazságot kitörlött, kivált az insurrectióra nézve. A gúny ebben oly erős, oly maró, hogy

maga is úgy vélekedék, „ha biró uraimék oly teljesen megértenék, mint Gaal barátja, nem igen volna tanácsos katonai fedezet nélkül útaznia.“ És még élesebb, még metszőbb volt „A korcsházi vásár“ czímű vígjátéka. De a néhány duzzogót kivéve, a nemzet dicsőíté s már akkor első s nagy költőjének tartá őt, bár néha ostorozva érzé is általa a maga hiúságát; a vegyes, szinházi közönség pedig épen e borsos darabokat tapsolta meg legzajosabban; a „Pártütők“ az első előadás alkalmával oly tetszésben részesültek, hogy egész jeleneteket kell vala nyomban ismételni.

Ily nagy volt irói működésének már első szakában Kisfaludy Károly hatása a nemzetre; s pedig még csak ezután kezdette igazán tanulmányozni a nyelv és művészet titkait, készűlni a magas pályára. 1820 óta lassabban, de a művészet annál öntudatosabb erejével, annál jobban dolgozott, miként több történeti drámáinak felmaradt töredékei bizonyítják. Ekkor tervezé az „Aurora“ zsebkönyvet is, melyben aztán már nemcsak mint valódi művész lép fel, hanem egyszersmind mint vezére, s második megalapítója az új művészi iskolának, melyből a legjobb fiatal erőket egyesité zsebkönyvében. A Kazinczy által kimutatott iránynak e zsebkönyv s annak munkatársai, az úgynevezett „Aurora kör“ vívta ki teljes diadalát. Általa, az ő fényes sikerétől felbuzdítva mások is széltiben kezdének irni nemzeties színezetű, eredeti drámákat. „Lesz köztök, mondja maga, sok rosz; de lesz tán jó is, s így remélhetjük, hogy lassú álmunkból felébredünk s a pallérozott nemzetek közé léphetünk.“ De fájdalom, a nemzeti felvirúlást, melynek hő vágya tette őt költővé, melyre ő oly hatalmasan előműködött, ő már nem láthatá: a kora halál őt annak küszöbén ragadta ki nemzete kebeléből.

De Kisfaludy drámái nem az egyedűli művek, melyek e korban oly élénk, fejtő, emelő befolyást gyakoroltak a nemzeti életre. A drámával Berzsenyi óta vetélkedett a lyra is, melyet Kisfaludy maga is mesterűl pengetett, s melynek

Kölcsey Ferenczben s Vörösmarty Mihályban első rangú hősei támadtak. Kit nem hatott meg Kisfaludy „Mohácsa“, nemzeti nagy létünk e nagy temetője, mélabús bánatával? Ki nem lágyult el a „Honvágy“ epedő sóvárgásán a távol hon szülő földe felé? S kinek szívében nem hangzának vissza még kedves népdalai olvastában is a nemzetiség s hazafiság bánatos hangjai? Ki nem sóhajt fel a „Rákosi szántóval“, midőn a hajdankor letűnt dicsőségét s a mái nemzedék elkorcsúltát zengi?[1] S ki nem érzi nőni ragaszkodását hazájához, midőn a bújdosót szülőföldje után epedezni hallja?[2] Vagy kinek nem futja el szégyenpír arczait, midőn a pórlegényt a harmattal párbeszédbe eredve, sülyedt nemzete felett siránkozni olvassa?[3])

Kölcsey Ferencz. Midőn Kölcsey Ferencz az irói pályán fellépett, már tüzesen foly vala a nyelvharcz Kazinczy és ellenei között; s talán épen ez inditá őt, ki nagy tetterejénél s tündöklő tehetségei irányánál fogva inkább státusférfiúnak, parlamenti szónoknak született, a mozgalomhoz csatlakoznia, melyről már akkor sejtheté, hogy alapja, feltétele leend a jövendő nemzeti felvirúlásnak. A hevesség miatt, melylyel

---

[1]) Eltűntek ők: Rákos te álsz,
Meződön hány embert táplálsz!
Hej de magyart alig látok,
S nehéz szívvel tovább szántok.

Pest-Budáról sok nép kijár,
S alig érti nyelvünket már.
Hej! ma holnap a magyar szó
Ritka mint a fehér holló.

Rákos, Rákos! hova lettél?
Szép híredből de kiestél!
Fáj szívem, fáj, ha ezt látom,
S hazám földét sírva szántom.

[2]) Szülő földem szép határa
Meglátlak-e valahára?
A hol állok, a hol megyek
Mindenkor csak feléd nézek.

Kisded hajlék, hol születtem,
Hej, tőled be távol estem,
Távol estem, mint a levél,
Melyet elkap a forgó szél.

[3]) Harmat, harmat, hol termettél,
Bús szívemre miért estél?
„Azért estem a felhőből
Mert víg napom már nem derűl.“

Rezgő harmat, te könynyé válsz,
Szememben jó forrást találsz,
Leszállt nekem is szép napom:
Szegény magyar! azt siratom.

a nyelvharczot, kivált a „Mondolatra“ Szemere Pál barátjával együtt irt „Feleletben“ folytatá; s a szigor miatt, melylyel, mint széptani müitész az irodalom némely kedveltebb embereit s azok műveit, például a népszerű Csokonait bírálá, — a közönség több ideig nem tanúsitá irányában azon előszeretetet s kitűntetést, melyet fényes tehetségei s műveinek belbecse különben méltán igényelhetnek vala. Utóbb azonban gyönyörű költeményei, lyrája, balladái és romànczai, mely nemet ő kezdé legelébb mívelni költészetünkben, s melyekben a phantasia kedvessége, az érzelem tüze s az édes hang elbájolják az olvasót, — kedvenczévé tették őt a közönségnek. Az irodalomtörténet tiszte, művei összeségében méltánylani a nagy költőt. Mi itt őt külön szempontunkból tekintve, csak ama kitűnően nemzeties színezetet. ama hazafiúságra ragadó, honszerelemre gyújtó mély érzelmet vesszük szemügyre, mely költészetén elömlik, s néhány dalában és balladájában oly magas lelkesedésben lángol, minőben előtte csak Berzsenyit, utána költőink legnagyobbikát, Vörösmarty Mihályt észleljük. Mily mély érzelemből fakad, mily szenvedélyes honszerelemtől áradoz, például „A Rákos Nymphájához“ czímű dala, melyben párvonalt húz keblének két szerelme. a hon és leány között![1] És mit mondjunk a „Hymnuszról“, melyből a haza százados szenvedései oly búsan, oly szivrenditőleg nyögnek

[1]) Kettő szerelme keblemnek
Egy hon és egy leány:
Azt vérző szívvel, ezt epedve,
Azt lángolón, ezt mosolygva
Tekintvén ölelem.
De büszke lesz szívem s dobog
S önérzés száll ki homlokomra
Ha képeik lengenek felém.
Kegygyel teljes, de búsan
Tünik fel képed, ó hon!
Mint Róma Caesar álmain,
Ó szent, ó szent!
De fájdalomnak érzete,
Mely rólad sugárzik reám!
— De te mosolyogva jösz
Ó lyány, mint május reggelén
Az újjá szűlt nap ragyog.
És kebleden
Mint olvad el a bú,
És kebleden kivűl
Mint nincs öröm! —
Ó hon, ha egy pillanatig
Szétoszlik felleged
S vígan mosolygasz:

felénk, s melynek vége hő imává emelkedik, az égtől irgalmat, védő kart, áldást könyörögve le nemzetére a jövőben, mert

> Megbűnhödte már e nép
> A múltat és jövendőt.

Majd ismét felzajongnak hazafiúi érzelmei, és a hazában eláradt tespedés, lelketlenség, erkölcsi sülyedés észlelésénél „Zrínyi dalában“ felsikoltva kérdi:

> Hol van a hon, melynek Árpád vére
> Győzelemben csorga szent földére...?

és búsan válaszolván:

> Itt van a hon, ah, nem mint a régi,
> Pusztaságban nyúlnak el vidéki...

lángszavakban korholja a nemzedéket, mely magában el hagyá hamvadni honszerelmét, melynek

> Nincs magasra vívó szenvedelme,
> S jégkebelben fásúlt szívet zár. —
> Völgyben ül a gyáva kor, s határa
> Szűk köréből őse saslakára
> Szédeleg ha néha felpillant.

És szigorú erkölcsbiró szerepét öltve, számon kéri az ősök vívmányait, példáik eredményeit, s a jövő reményeit:

> És hol a nép, mely pályát izzadni
> S izzadás közt hősi bért aratni
> Ősz atyáknak nyomdokin tanúlt;
> S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
> Hervadatlan volt szép ifjusága:
> A jelenben múlt s jövő virúlt?

Olympig szállnak érzetim,
S láng és erő keblemben. —
S ha, lyánka, néked
Szelíd bánat leng arczodon
Könyekben dűlök karjaidra
S vigasztalást lelsz ajkamon.
Ó lyány, hamvvedreden
Búsan kél egykor a dal,
S majd szárnya fenlengvén,
Harmatjából egének
Csöppent vigasztalást. —
De néked élni kell ó hon!
S örökre, mint tavasz, virúlni: —
Ah, mert omladékidon
Reszketve fognék szétomolni
Hazám! Hazám!

Aztán széttekintve az elkorcsúlt nemzedéken, hazafias fájdalommal s keserűséggel kiált fel:

Vándor, állj meg! Korcs volt anyja vére.
Más faj állott a kihunyt helyére,
Gyönge fővel, romlott, szívtelen;
A dicső nép, mely tanúlt izzadni
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

Ódájában, melyet a „A szabadság istenasszonyához" intézé, még átokra is fakad nyelve, midőn a szolgalelkűeket ostorozza.[1] De messze tévednénk czélunktól, ha idézni akarnók mind azon költeményeket, melyekkel e korban Kölcsey, s a kevéssel utóbb fellépett költőink erőteljes, ifjú serege, melyben Vörösmarty Mihály, Czuczor Gergely és Bajza József hamar fő nagyságokként tűntek vala ki a többiek közől, — a hazafiság, nemzetiség és szabadság érzelmeit ébreszteni, fejleszteni, tetterőre emelni ügyekeznek vala. Czuczor és Vörösmarty, e tekintetben, lyrai költeményeiken kivűl még az eposzszal is nagy hatást gyakorlának az olvasó közönségre. A hőskölteményt, mely, minthogy már természeténél fogva is legtöbb tárgyilagos nemzetiséget foglalhat magában, e czélra különösen alkalmas volt, e két nagy költőnk épen ez időben emelte irodalmunkban fénypontjára. Vörösmarty „Zalánfutása", „Cserhalma" és „Egerje", Czuczor „Augsburgi ütközete" s még inkább „Aradi gyülése", oly szellemi teremtmények, melyek nemcsak a magyar közönséget felvillanyozták, hanem bár-

Vörösmarty, Czuczor, Bajza.

[1] Járom a gyáván! ki remegve futja
Fenn dicsőséged ragyogó világát,
S megszokott rabság kezein tudatlan
Csörgeti lánczát.

Átok a gyáván! ki nevedre borzad,
Mert gyakor szélvész kavarog fölötted,
Mert halálhörgés diadalmi pályád
Mennyei bére.

mely újabb európai irodalom e nemű termékeivel is bizton versenyezhetnek.

A hatásra nézve azonban, melyet e művek a közönségre gyakorlának, egyik sem mérkőzhetett a „Zalán futásával.“ E mű különben is azon veszélyek hatása alatt szül mlett. melyekkel a bécsi kormány 1823-ban fenyegette a nemzet alkotmányos életét. A huszonhárom éves költő, miként életirója, Gyulay Pál, tanúskodik, „a megyei küzdelmek zajában. e válságos napok kétségbeesése s reménye közt, hazafiúi lelkesedése s fájdalma egész erejéből írta azt . . . Nem mást fejez ki az, mint azt a nemzeti hangulatot, melyet a politikai események felköltöttek, s melyet megerősödött, tisztább lelkesüléssé akar emelni . . . Hanyatló nemzetét siratja. mely a béke ölén sülyedésnek indúlt, mely feledi múltját, nem hiszen jövőjében, megfosztja s megfosztatni engedi magát legdrágább kincseitől, s ha a veszélyre fel-felriad is néha, újra tétlenségbe merül. A múlt nagyság képeit tünteti fel, hogy önérzetet költsön. ébreszsze a sülyedőket, bátoritsa a küzdőket. A honalapitás nagy tettét rajzolja. az unokáknak némán is kiáltva: hát ti elfogjátok-e veszteni e dicsőn szerzett hont? Már elvesztettétek; de újra meg kell alapitnotok, nem karddal, hanem hazafiúi erénynyel s kitartással; lelkesűljetek őseitek nagy példáján, pirúlva, szenvedve és soha ki nem fáradva; e napok épen oly elhatározók, ha nem is oly dicsőek, mint Árpád csatái.

Az irodalom hatása a közéletre.

És ezen, ily élénk, ily nem[illegible] hazafias irodalom nem is maradhatott üdvös hatás nélkül az összes nemzeti életre. Mintegy bevezetés volt az a további politikai és társadalmi kifejlődésre. Hatásának első, kétségtelen bizonyítványa lőn, hogy az olvasó közönség napról napra szaporodni kezdett. A nemzet figyelme mindinkább szellemi érdekei felé fordúlt, s érezni kezdé, hogy csak ezekre épitve, vetheti meg a sováron óhajtott nemzeti jobblét alapjait. Ennek érzetétől pedig elválhatatlan volt, hogy szabadúlni ne kivánjon ama bilincsektől, melyek által szabadabb szel-

lemi mozgalmát lenyűgözve látá, a censurától s a külföldi közlekedés tilalmától. E kivánat még élénkebbé lőn 1820 óta, midőn a kormány megijedvén a népszabadság szellemétől, mely a bécsi congressus következtében lenyűgzött Európában ismét mindenfelé ébredezni kezd vala, újabb tilalmak s korlátozások által ügyekezett elfojtani a mind hangosabban nyilatkozó korszellemet. Ezen évi január 11-én kelt rendeletében a kormány e tekintetben a legszélsőbb határokig terjeszté szigorát, nemcsak a politikai, hanem tisztán tudományos és irodalmi folyóiratok behozatalát is teljesen megtiltván, a belföldi sajtót pedig még szűkebb korlátok közé szorítván. Néhány évvel elébb hihetőleg e rendelet is oly kevéssé vonta volna magára a közfigyelmet, mint azon régiebbek, melyek által a szellemi mozgalom lebilincseltetett. Most azonban, a nemzeti nyelv és irodalom körűl kifejtett élénkség által a maga szánandó állapotának mind világosabb tudatára ébresztett nemzet már nem hagyta azt észrevétlenűl. Számos megye, melyekben a kormánynak minden ügyekezettel sem sikerűlt még elfojtani az alkotmányos érzelmeket, élénken emelt szót a nemzeti haladás ezen újabb korlátozása ellen. A többiek közt azonban a közvélemény ebbeli igényeinek Bars megye közönsége adott leghívebb s legélénkebb kifejezést az 1820-ki márczius 6-án tartott közgyüléséből a kir. helytartósághoz intézett feliratában.

1820. Január 11.

„Ha ezen tilalom személyes okait vizsgáljuk, — így szól egyebek közt a felirat — nem akarjuk kétségbe vonni, hogy azok a közbékének s a féktelenség korlátozásának kivánatából erednek; . . . meg kell azonban vallanunk, hogy e rendelet tárgylagos okai reánk annál súlyosabban hatnak, mennél inkább ügyekeznek azokat elrejteni a közvélemény előtt, s mennél bizonyosabb, hogy az efféle korlátozások jó sükerrel soha sem dicsekedhetnek . . . Nem vonjuk kétségbe, hogy ama szigorú censurának, melynek kiméletlen járma alatt nyög irodalmunk, egy időben hasznát látta ő felsége

Bars felirata a censura ellen.

kormánya: azt sem akarjuk tagadni, hogy a koresemények ismeretének hiánya mellett, mit politikai lapjaink korlátozottságának köszönhetünk, a közbékét s a hatalom tekintélyét könnyebb volt fentartani. Csak azt kérdezzük, vajjon képes-e az érettebb szellem is tűrni hasonló nyomást? Vajjon hasznos-e a felnőttet is ama bölcsőbe szorítani, melyben a csecsemő ringattatott? Polgári kötelességünket sértenők meg, ha a folyóiratok tilalma ellen felszólalni elmulasztanánk... Mely vétségünk volt oka, hogy az időszaki iratok, úgy az irodalmiak, mint a politikaiak ismételve eltiltattak? Miért záratnak be előttünk ismét a mivelődés forrásai? Miért tépetik szét újabban egy társas élet közhasznú köteléke?

„Ellenokainkat nem akarjuk meríteni törvényeinkből s az ország történelméből, mely kétségtelenül tanúsítja, mily nagyra becsülték és sértetlenül fentartatni kivánták eleink mindenha a szó és gondolat szabadságát; sőt még a népjogra sem hivatkozunk, mely az ilyféle tilalmak által súlyosan sértetik: csak egyedül a folyóiratok mivoltát tekintjük, hogy kitüntessük, mily nyomás, mily önkény, mily ártalom fekszik azok tilalmában.

„A hirlapok a külföldre nézve mind megannyi barátságos levelek, melyek által a nemzetek egymással közlekednek, az eseményeket, előhaladásokat, sóvárgásaikat egymással kölcsönösen tudatják. Oly szükséges kellékek azok a barátságos viszonyban létező népek szorosabb összeköttetésére, az ipar és kereskedelem felvirágozására s a nemzeti míveltség előmozdítására, hogy polgárosodott nemzetek azokat teljességgel nem nélkülözhetik. A belállapotok tekintetében pedig a hirlapok organumai a közvéleménynek, mely mint a tó, ha annak szabad kifolyás engedtetik, ezernyi erekben szétterjedve termékenyít lefolyásában, míg ha elébe gátok vettetnek, felduzzadva, ezeket szétrombolja, s pusztítva ront mindent, mi folyamát akadályozza.

„Hogy a folyóiratok nagy részének szelleme rég óta megrontatott, hogy azok a közvéleménynek többé koránt

sem hű tolmácsai, hanem meghamisitott, szolgai szellemű közlönyök, jól tudjuk. Az eredmény azonban egy, akár a szabad szó fojtatik el. akár a közvélemény hamisittatik meg: amaz a természeti szabadság korlátozása által sért minden jogot; emez csalás által gúnyolja a közönség méltóságát.

„Bizonyára, ha e tilalom mellett, némely külföldi lapok kegyelését magunknak megfejteni akarjuk, önkénytelen is e kérdés támad bennünk: hogy csak épen ezek felelnek-e meg czéljoknak, s tartják meg a közönség irányában a köteles őszinteséget? . . . És miért tiltatnak a többi folyóiratok? Nem jutnak-e a tilalom daczára is tudtunkra a küleseményeк s más nemzetek érzelmei? Vagy azért tiltatnak el, mivel a kormányhatalom előtt gyűlöletes elveket hirdetnek? Alig lehet hinni. hogy a kormány meg akarná magát fosztani az eszköztől. mely által az alattvalók kivánatai legjobban tudtára eshetnek. És mely elvek azok, melyeket más országokban szabadon vallhatni, s csak épen e kormány gyűlöl? Az igazságos fejedelem. ki a törvények szelleme szerint uralkodik. soha sem nélkülözendi a nép szeretetét; a trón pedig sokkal inkább csak a nép szeretetében találhatja a maga alapját, mintsem hogy a censor törlő tollának támogatására szüksége volna.

„A külföldi lapok eltiltása — mondják tovább, — nekünk még azért is sajnosan esik. mert a szomszéd államokkal élénkebb kereskedés által nem lévén összeköttetésben, egyedűl ezen eszközzel birunk más népeket ismerni s általok ismertetni, s az ő haladásaik példája szerint haladunk a polgárosodásban . . . Ám az örökös tartományok irói bennünket gyaláznak, törvényeinket gúnyolják, apáink legbölcsebb intézményeit gáncsolják. A sajtó ezek számára szabad; a különben oly szigorú censura ezeket tűri, sőt kegyeli. Ama külföldi folyóiratok ellenben, melyek a míveltség forrásai gyanánt szolgálhatnának, nagy gonddal eltiltatnak; számunkra a rágalmazó iratok czáfolatának sem áll a sajtó szabadon; sőt még a tudománynak is szűk korlátok szabat-

nak, melyeken túllépnie, a közjóval megférhetetlennek állíttatik. És mit vétettünk mi magyarok, hogy irántunk ily sértő bizalmatlansággal viseltetnek? Nem tűrtük-e állhatatosan vagyonosságunk lépcsőnkénti fogytát, s a számos pusztító háborút? ... Ingadozott-e a nemzet hűsége a veszélyek és csábitások idején? ... Ama szellemet, melyet a kormány annyira üldöz, valamint nem a hírlapok keltették fel, úgy leláncczolni sem fogja a hírlapok tilalma. Az igazság gyermeke oly kormány alatt, mely igazságon s törvényeken alapúl, felforgatásra nem találand anyagot ... Fáj szivünknek, hogy annyi áldozatért, hűségünk annyi bizonyítványaiért egyebet sem nyertünk a naponként növekedő bizodalmatlanságnál, s ilyféle erkölcsi korlátozásoknál, melyeknek csak kölcsönös bizalmatlanság lehet eredménye ... Nem fog-e ekként a jövőben minden közlés, bármi jónak látszassék is, bizalmatlansággal találkozni? És miután a megengedett lapok fizetett szolgaisága a bizodalmat nem öregbítheti, nem fog-e megtörténhetni, hogy a közönség, látván, miként a közjó segédforrásai egyedáruság alatt vannak, a kormány üdvös törekvéseit is gyanúval fogadja s nem segélyezi?

„Miután pedig ez által sem az események ismerete meg nem gátoltathatik, sem a népek ragaszkodása kormányaikhoz nem szilárdíttatik; sőt a tiltott utáni hajlam a kül-események és elvek ismeretét még nagyobb mohósággal és sajátságos nézetekkel párosítva terjesztendi: szerény értelmünk meg nem foghatja, mi légyen az az üdvös czél, a mely miatt a sajtó általában annyira korlátoltatik, a külföldi hirlapok s folyóiratok pedig eltiltatnak." Mondják végűl, hogy, bár elébbi példák nyomán, még attól is tarthatnak, hogy e lépésök által a király gáncsolását vonják magokra; kérik mindazáltal a nádort és a helytartótanácsot, hogy e föliratot, közbenjárói tisztöknél fogva, terjeszszék ő felsége elébe; mert jogosan követelhetik, hogy gondolatszabadságuk önkényesen ne korlátoltassék, a többi népektől, kikben testvéreiket szemlélik, számüzöttek gyanánt el ne

zárassanak, a mívelődés leghatékonyabb eszközeitől meg ne fosztassanak.

Ezen érdekeltség s buzgalom, melyet a nyelv s irodalom körüli élénk mozgalom a szellemi érdekek iránt ébresztett, kétségtelen bizonyítványa a hatásnak, melyet az irodalom nemzeties és hazafias szelleme gyakorolt az oly sokáig tespedésbe merűlt tömegek felvillanyozására. E hatásnak azonban, természetszerűleg, mindinkább az egész nemzeti, s így a politikai életre is múlhatatlanúl ki kellett terjednie; kivált miután a kormány figyelembe sem vette ama kérelmeket, melyek a szellemi érdekek tekintetében a megyéktől hozzá intéztettek. Az irodalom, miként maga minden akadályok daczára gyorsan fejlett, úgy felfokozott életerőt, a nemzeti alkotmány és szabadság fejlése s megszilárdulása, a nemzeti felvirúlás és dicsőség iránt élénkebb vágyakat, hevesebb sóvárgást ébresztett, kivált az ifjabb nemzedékben; nevelé s tömörité a visszahatást az alkotmányellenes német udvari párt s kényuralom ellenében; s mindinkább felbátorítá az ideiglen meggyérült, megfélénkített s elnémitott nemzeti s alkotmányos ellenzéket nyíltan harczra kelni a nemzeti jogok mellett.

E harcznak annál elébb s múlhatatlanabbúl be kell vala következnie, mivel a kormány önkényes rendszabályaival nem szűnt meg ingerelni az ellenzéket. Országgyülések hiányában, a sajtó szigorú korlátozottsága s az egyesűletek tilalma mellett, mint fentebb érintők, a nemzeti élet még egyedűl a megyei gyülések teremeiben nyilatkozhat vala némileg. De, miként szinte elbeszéltük, a megvesztegető s félénkitő kormányrendszernek egy időre a megyei hatóságok kebelében is sikerült mind nagyobb tért foglalnia, az előbbkelő, értelmesebb rendek nagy részét a titkos kémkedés és vádaskodás, feddés és fenyegetés által a megyék tanácsteremeiből eltávolitván, s ellenben a tudatlanságában hiszékeny s könnyen eltántorítható kis nemességet a megyei főnökök s más ügynökei által a maga részére csábitván.

A politikai ellenzék gyarapodása.

De czélját sem mindenütt, sem tartósan nem érte el a bécsi kabinet; sőt épen azon eszközök, melyek által kényuralmát szilárdítani, a korszellemet s alkotmányos szabadságot elfojtani ügyekezett, mint rendesen történni szokott, nálunk is nemsokára egyenesen ellene fordúltak. Az elfogúltság ugyanis az alsóbb rendű nemességben nem tarthatott sokáig. Bár mennyire meggyöngült vala is az említett kormányeszközök alkalmazása alatt számra, hatásra nézve az ellenzék: ennek értelmesebb s bátrabb tagjai közől hol többen, hol kevesebben ernyedetlenül helyt állának; s hazafias erőfeszítéseiknek mindinkább sikerült az alnemességet a kormány czélzatai iránt felvilágosítani s a magok pártjára hajlítani. Az elébb megfélénkült, elkedvetlenedett középnemességből is mind többen kezdék ismét látogatni a megyei gyűléseket. Az alkotmányos, szabadelvű szellem lassanként a közép és kis nemességben testesedett meg leginkább, s ez képezte aztán azon élénk, megtörhetlen phalanxot a kényuralom ellen épen akkor, midőn ez már diadalt készűlt vala ülni az alkotmányos szabadság és függetlenség romjai felett. A növekedő ellenzékből, fokonként a mint ereje izmosúlt, ama kegyeletes kímélet és szerény engedékenység is mindinkább kiveszett, melylyel elébb a megyefőnökök, főispánok s helytartók iránt viseltetett; mind bátrabb s hevesebb lőn kikeléseiben az alkotmányellenes kormányszabályok ellen, zajosabb és kitartóbb a törvények megtartásának követelésében. Sőt tagjai közöl néhányan, a kormánypártiak különben erkölcstelen, a jó ügyhöz nem illő fegyverével, a névtelen vádaskodással, sem restelnek vala élni: kitől félniök lehetett, hogy titkosan vádaskodik, azt megelőzni s többször való, néha költött okokból is bevádolván, megrontani, ártalmatlanná tenni ügyekeztek. E fegyver az önkénykedő megyefőnökök s más előbbkelő kormánypártiak ellen is több ízben használtatott. A kölcsönös névtelen vádaskodások számos megyében teljes virágzatra fejlének; a kormány maga szaporitá azokat, hiszékeny fület nyitván nekik. Ennek

következtében gyakran királyi biztosságok küldettek a megyékre, hogy a vádakat megvizsgálják, a viszályokat, zavarokat lecsillapítsák. Minthogy azonban a viszályok okai jobbára az alkotmányos jogok sérelmeiből származtak, s a kir. biztosok ennél fogva a valóban vétkes megyefőnököt is többnyire pártfogásuk alá vették, a megyei közönséggel pedig a kormány kényuralmát még súlyosabban éreztették: az ellenzék minden ilyféle összeütközésből erősebben kelt ki; ha elvesztette is ügyét a kir. biztos előtt, mind számára, mind erkölcsi súlyára nézve erősbödött a közvéleményben.

Az ellenzék kitartó bátorságát, melyet ezen, legalább erkölcsi, diadalok menten szitogatnak vala, tetemesen növelé az is, hogy a szabadság szelleme mindenfelől hatalmasan nyilatkozott Európa lenyűgzött népeiben; s azt elfojtani, elnémítani azután sem sikerült, miután a forradalom Nápolyban és Piemontban az osztrák hadak által legyőzetett. Spanyolország még folyton küzdött a forradalom leigázása végett beküldött franczia hadakkal; s a népek a rokonszenv élénk nyilatkozataival üdvözöltek minden előnyt, melyet az alkotmányukat védő spanyolok a francziák felett nyertek. A kormányoknak reactionárius rendszere s eljárása mindenütt keserű elégületlenséget s egy daczos forradalmi szellemet ápol vala a népekben; s e szellem, ha bár kisebb mértékben is, mint a nyugati népeknél, nálunk sem hiányzék. „Tudod minő ellensége vagyok minden despotis- 1823.
musnak — irá ez idő tájban, a bár szabadelvű, de igen márcz. 6.
mérsékelt, méltányos gondolkodású gróf Dessewffy József barátjához, Kazinczy Ferenczhez, — gyanithatod tehát, mit érzek, mit gondolok s mit kivánok Európának mostani körűlményeiben. Nagy figyelemmel valék mindenkor a korbeli históriára. Úgy látom, hogy a fordulópont elkövetkezett, és hogy szintúgy meg fogja törni a spanyol oroszlán a sasok hatalmaskodását, valamint egynehány esztendő előtt az egyfejű sas hatalmaskodását, a kremmeli gyúladás megemésztette. Iszonyúk a czélok, irtóztatók az eszközök, esztelenek

a kinyilatkoztatások. Hallatlan dolgok fognak elébb utóbb következni mindenütt, ha a józan ész valamiképen el nem fordítja a legbutább és legalábbvaló indulatosságoknak kicsapongásait. Utóljára mi is részt fogunk venni. Adja az isten, hogy eszünk legyen akkor és hogy igazi nemzeti függetlenséget szerezzünk magunknak. Úgy feláldozhatnók a feudale systemát; — de nagyon kételkedem akár okosságunkon, akár nemesszivűségünkben; az egoismus rozsdája eszi sziveinket, nem vagyunk mi többé aristokraták, hanem kakokraták ... Nagy és közönséges lesz a pezsgés, a zavar, mert nem egy országi, hanem európai lesz a revolutio; azonban ki fog vitetődni, mert megtanúlták az emberek a franczia revolutio hibái által, mit kell eltávoztatni a revolutiók haladásában. Ismétlem, nagy dolgokat fogunk érni, ha valami közbejövő fátum vagy az okosság és a józan ész szelleme nem fogja végképen eloszlatni a tornyosodó fellegeket." [1])

Hol még a mérsékelt elvűek is ekként gondolkodnak, ott a tömegekben kétségkivűl nagy az elégületlenség a kormány eljárásával. És nem is hiányzanak ennek nyilatkozatai az országban. Itt ott még olyféle hirek is szárnyalának, hogy már az olasz carbonarismus is áthatott némely vidékekre [2]). Ebben nem sok volt ugyan a való: az mindazáltal épen nem volt titok hogy, miként a szabadelvű korszellem mindenütt, még a szuronyok hatalmával szerzett csöndben és békében is, növekedőben vala nyugati és déli Európában, úgy nálunk is mindinkább nő az elégületlenség, izmosodik az alkotmányos ellenzék. Több megyében az, a me-

[1]) Kazinczy Fer. és Dessewffy Józs. gr. levelezése III. 212.

[2]) U. o. 860. „Guzmics Izidor — irja Kazinczy — azt kérdi tőlem, ha való lehet-e, hogy Zemplénbe is általhatott az olasz carbonarismus: mert az ő tájékokon, Győr körűl, az a hír szárnyalgat. Megirtam, hogy az gonoszúl terjesztett mese. Nincs nálunk senki, a ki egyebet akarjon, mint a törvény, noha nem tagadjuk, hogy szeretnénk, ha a dietai elaboratumok tanácskozás alá vétetnének, s király és haza azt szabná meg, a mit a közjó kiván.

gyefőnökök és más nagyravágyó kormánypártiak minden fondorlatai daczára is erős, határozott többséggé nőtte ki magát, mely felirataiban a trón előtt is mind sűrűbben kezdé hallatni bátor szavát. Kérelmeik, sürgetéseik főtárgyát minden alkalommal az országgyülés egybehívása képezte, s bár feliratakra választ nem nyertek mindig: ernyedetlenül kitartók valának azok ismétlésében. Olyféle biztató nyilatkozatok, minőket Ferencz budai utazása alkalmával személyesen, s azóta leirataiban is tett vala az alkotmány s törvények épségben tartása iránt, a növekedő ellenzéket, mely a kényuralom nyomását oly súlyosan érzé, már nem elégítette ki. A puszta szó s igéret már elvesztette hitelét a közvéleményben; az ellenzék annál több biztosítékot kivánt, s azt egyedül az országgyülés egybehivásában, az alkotmányos törvényhozásban kereste.

A megyék ellenzéki rendeinek ezen kérelmeit még az udvar iránt különben minden alkalommal meleg ragaszkodást tanúsitó néhány magyar urak s magasabb hivatalnokok is támogaták jóakaratú előterjesztéseik által, melyekkel, tekintve a nemzetnek egyre növekedő elégületlenségét, a közbéke érdekében buzgóan tanácslák az országgyülés egybehivását. Egy ily bár előttem ismeretlen, de minden bizonynyal magas rangú irótól készitett emlékiratban a többi közt élénk színekkel olvassuk ábrázolva egy részről a nemzet áldozatteljes hűségét, melyet a veszély lefolyt évei alatt annyiszor tanúsitott uralkodó háza iránt; más részről Ferencz királynak a nemzet ellen jelenleg minden alkalommal kitörő boszúságát; melyet csak abból vél megfejthetni, hogy „némelyek legközelebbi környezetéből, kik vagy nem ismerik eléggé a magyar alkotmányt, vagy annak irígyei, vagy végre annak némely védői ellen személyes gyűlölettel viseltetnek, a császárnak természeténél fogva jó, de a kiállott viszontagságok következtében félénkké, bizalmatlanná s gyanakodóvá lett kedélyét felingerelni nem iszonyodtak." — „Nem tagadhatni ugyan — folytatja az emlékirat, — hogy

a rendek megyei gyűléseiből, a királyhoz intézett feliratok egynémelyike a kérelem határait túllépte, a sérelmeket az illőnél talán élesebben is ábrázolta; hogy, továbbá, a szónokok egynémelyike, fájdalmától elragadtatva, szavait nem fontolta meg mindig kellőképen. De ezek csak egyes, könynyen rendre igazítható megyék s férfiak hibái voltak, s nem a többségéi, annál kevésbbé az egész nemzetéi; mely aztán mégis oly gyűlöletes színben állíttatott a király szemei elébe, hogy nemcsak mindenfelé titkos rendőri ügynökök küldettek a megyei gyülésekre, vagy épen királyi biztosságok a megróvottabb megyékbe; hanem a fő- és alispánoknak is egyenesen meghagyatott, mindazon egyeseket névszerint bevádolni a király előtt, kik a legfelsőbb parancsok ellen felszólalni bátorkodnának ... Ehhez járult, hogy a nemzet ama számtalan titkos feladásokon kivűl, a Bécsben szerkesztett s kiadott, felette sértő röpiratok által jó hírében, becsületében s alkotmányában a legféktelenebb módon marczangoltatott, nevetségessé tétetett, a világ és saját parasztjai előtt merő zsarnokok gyanánt ábrázoltatott; mi azonban a czélzott hatást legalább a magyar földnépnél egyátaljában nem eredményezte ... Mind ezeket s egyéb, úgy az alkotmányon mint az ország épségén elkövetett sérelmeket megfontolva, bizonyára nem lehet csodálni, hogy a nemzetben mindenfelől elégületlenség, levertség s bizodalmatlanság mutatkozik ... De vajjon hová vezethet e kölcsönös bizalmatlanság a jelen időkben, midőn a nép egy demokratiai alkotmányról mind kevesebb tartózkodással beszél; midőn a tudós, a vallási s polgári egyenlőségről s szabadságról s egy korlátlan sajtóról értekezik; midőn az urak a három keresztény hitvallás egyenlőségének kivívására szövetkeznek; s az ifjúság czélszerűleg szervezett nevelőházak hiányában idegen magánnevelők által csak a gymnastikai gyakorlatokban, nem pedig az államra nézve szükséges és hasznos tárgyakban képeztetik?“

„Így áll Magyarország ügye. S ítélje meg bárki, vajjon czélszerűleg s az államra nézve hasznosan cselekszе-

nek-e s békét, nyugalmat czélzanak-e a magyar alkotmányban kevéssé s csak felületesen járatos ama miniszterek s tanácsosok, . . . kik a császárnak azt tanácsolják, hogy magát a magyarok előtt inkább keménység által rettegetté, mint a vele született kegyesség által szeretetté tegye; kik őt ösztönzik, hogy a magyar kormányügyekben az ország törvényeit és szokásait nem ismerő német miniszterek tanácsait többre tartsa, mint azon magyar tanácsosokéit, kik iránta külön eskü által is kötelezve vannak. Itélje meg bárki, vajjon az állam javát becsületesen munkálják-e azon tanácsosok, kik egynémely, előléptetést hajhászó egyéneket feltüzelve, a nemzetet és alkotmányát gúnyoló röpiratok kiadását szándékosan elősegítik; kik a császár szivében a fentebb előadott okokból támadt bizalmatlanságot ápolják és szitogatják, s ekként benne ellenszenvet keltenek alattvalói ama tekintélyes része iránt, kik daczára ama törvénytelenségeknek, melyek irányokban József császár ideje óta elkövettettek, s daczára több más népek csábitó példáinak, békében s hűségben maradtak. — Én azt hiszem, hogy a jelen válságos körülmények közt csak azon miniszter szolgálja urát jó szándokkal s becsületesen, ki nála oda működik, hogy magát népével oly gyorsan, mint szorosan egyesitse; személyétől, udvarától, és szolgálatából mind azon vallás- és erkölcstelen viszályszitogató szószátyárokat azonnal elmozditsa, kik a népek vagy egyesek jogai ellen kikelnek, pénzért, czimekért s a fejedelem kegyes pillantásáért mindent feláldozni készek; s helyettök vallásos, igazságszerető, igazmondó, a néptől becsült egyének felé fordúljon. Ez az osztrák birodalmi népek általános kivánsága. A magyarok e felett még azt is óhajtják, vajha támadna egy férfiu, ki jó királyok szivéből a bizalmatlanságot s az irántok naponként hangosabban nyilatkozó ellenszenvet kiirtaná: hogy király és ország egymásban kölcsönösen bízva, egymáshoz egy országgyülés által (mit elébb vagy utóbb úgy is kellend tartani) közeledhessenek, s ott minden, köz-

tök támadt félreértések, kölcsönös és tartós megnyugtatásukra, s az egész monarchia jólétének, erejének s dicsőségének gyarapodására, teljesen megszüntethessenek." A nemzet bizodalmának megnyerése végett tanácsolja még egyébiránt, „hogy addig is, míg az országgyülés egybehivatnék, a közvélemény által kitüntetett egyének édesgettessenek a kormányszékekhez, hogy hivatalt vállaljanak; adassanak több uraknak díszjelek, — Mária Terézia magyar rendét a magyarok közül úgy is legkevesebben birják; a Theresianum, mely fonák rendszere miatt a közönség előtt oly rosz hírben áll, és a magyar testőrsereg emeltessenek fel, hogy belőlök ügyes állam- és had-férfiak kerülhessenek ki; ajándékozza meg a fejedelem magyar tanácsosait és kormányszékeit több bizodalommal mint eddigelé, midőn csaknem minden előterjesztéseik kedvetlenségi nyilvánítással vettettek vissza, s vagy egészen mellőztettek, vagy németeknek adattak ki véleményezés végett; minek következtében minden ügy az osztrák bureaucratia alkotmányellenes szellemében döntetett el: végre Horvátországnak a franczia háborúk alatt elszakadt, 1814 után Illyriához kapcsolt része kebleztessék vissza a magyar szent korona birodalmába."

A reactió 1820 óta növekedik.

A bécsi kabinet azonban, mely a nápolyi és piemonti forradalmak felett nyert könnyű diadalait úgy tekinté, mint reactionárius kormányrendszere czélszerűségének csatányos bizonyitványait s fentarthatásának újabb biztositékait, — nemcsak hogy semmi által nem érzé magát indíttatva, e rendszerével felhagyni, s az országgyülést a megyék sürgető kérelmei s egyesek jó akaratú tanácsai szerint egybehívni: hanem most még inkább eltökélve látszék lenni mint valaha, túltenni magát a nemzet alkotmányos jogain, s a megállapitott kényuralmi kormányrendszert folytatva, az alkotmányt hallgatagon mellőzni, s Magyarországot, a többi örökös tartományokkal együtt, ugyanazon elvek s módok szerint igazgatni. Némely kegyvadászó megyefőnökök s királyi biztosok, kik a megyékben egy idő óta felmerült zavarok elintézése

végett küldettek ki, az udvart még inkább megerősíték e szándokaban: ama hevesebb ellenzéki jeleneteket úgy ábrázolván előadásaikban, mint merő személyes viszályokat, melyeknek komolyabb következményeitől nincs mit tartania. Az udvar örömest elhitte, hogy szándokai végrehajtásában a megyék többségénél nem találand hevesebb ellenzésre; a néhány megyében netalán kitörendő ellenzék pedig a kényuralom érdekében még inkább kivánatosnak, mint ártalmasnak látszék; mert alkalmat vala nyújtandó erélyes rendszabályok és szigor kifejtésére s a közvélemény megfélénkítésére. Ferencz tehát, német miniszterei tanácsára, elhatározta magát, ujonczszedést és adófelemelést önkényesen, egyedül udvari parancs által rendelni el az országban.

Önkéntes újonczszedés.

Már 1820-ban, mindjárt a nápolyi forradalom kitörte következtében tartott troppaui congressus után, — mely a forradalmi szellem erélyes elfojtását határozta — mind a két tárgyban élénk jegyzékek váltattak a császári kabinet s a magyar udvari kanczellária között. Az udvar előleg csak az újonczszedést kivánta megrendelni, a nápolyi ügyekbe teendő beavatkozása miatt hadait szaporítani szándékozván. Hogy a magyar ezredeket hadi lábra lehessen állítani, az udvari hadi tanács harminczöt ezer újonczban mutatá ki a szükségletet: a király tehát ennyi újonczot kivánt a magyar kanczellária által kivettetni az országra.

A fentebb idézett emlékiratból láttuk, hogy a kanczellária, tiszte szerint, több ízben tett vala előterjesztéseket a német miniszterium tanácsára határozatba ment törvénytelen rendeletek ellen, melyek azonban mindamellett is foganatba vétettek. Előterjesztéseinek e sükeretlensége mindazáltal nem bátortalanítá el e kormányszéket, még utóbb is minden hasonló alkalommal hallatnia az alkotmány igényeit fejedelme előtt. Most e hazafiúi kötelesség teljesítését annál mulaszthatlanabbnak tekinté, minthogy sarkalatos nemzeti jog forgott szóban, s eleve is tudhatá, hogy az alkotmányt megsemmisítő rendelet hatalmas ellenzéssel

találkozandik az országban. Mielőtt tehát a rendeletet a megyékhez szétküldené, a következő észrevételeket terjeszté a király elébe, melyeket, úgymond, nem kevésbbé „az alkotmányra mondott esküjéből, mint az ő felsége iránti tiszteletből folyó kötelessége“ igényel tőle:

„Az újonczkivetés országgyülésen kivűl ellenkezik az alkotmánynyal s a törvényekkel, melyek iránti tiszteletét Felséged a nemzet előtt több ízben bevallotta. Ennek következtében kivántattak s adattak Felséged kormánya alatt is több országgyülésen újonczok. Az utólsó években kivántattak ugyan nehányszor országgyülésen kivűl is újonczok és subsidiumok, de mindig ama biztosítás mellett, hogy ebből az alkotmány és törvények sérelmére semmi következmények nem vonatnak, és azon mentséggel, hogy a veszély nagysága, s az időnek, melyben e segély szükséges, rövidsége az országgyülést egybehívni nem engedi. Ennek megnyerése akkor sem ment nehézségek nélkül; több helyt csak a második sőt harmadik közgyülés teljesítette a kivánatot; és a rendek akkor is óvást tettek a jövőre, kijelentvén, hogy e tárgyba máskor a megyei gyüléseken nem fog ereszkedni. A jelen körülmények közt azonban, a trón méltóságának sérelme nélkül, még ezen indokokkal sem lehet élni, hogy a nemzet a kir. kivánatok teljesítésére reábirassék. Ezen engedelmes kanczellária tehát kénytelen kételkedni, hogy csak egy megye is találkozzék, mely ez ellen Felségedhez fel ne irjon és az országgyülés megtartását ne sürgesse.“

„A megyék e felirataira új és szigorúbb leiratokkal lehetend ugyan válaszolni; sőt ha ezek sem sükeresek, kir. biztosságok is küldethetnek a megyékre; és ha a rendek ezekre sem hajolnak, rendkivűli eszközök is alkalmazhatók, bár aligha jelentékenyebb zavarok nélkül. De, Felséges úr, valamint ezeket az alkotmánynyal s az ország törvényeivel megegyeztetni nem lehet: úgy bizonyosan mély fájdalmat és aggodalmat szülnének a hű országlakosok szivében, kik

semmi szentebbet, semmi drágábbat nem ismernek századok szokása által szentesített polgári létöknél, alkotmányuknál, törvényeiknél."

Tanácsolják aztán, fontolja meg ő felsége: vajjon nem hasznosabb-e a jelen körűlmények közt az országgyülést egybehívni, mit különben is a beligazgatás annyi s oly fontos ügyei igényelnek?

„. . . . A hű alattvalók legbensőbb meggyőződésével hiszi ezen engedelmes kanczellária, hogy a nyílt, törvényes út, mely bizodalmat ébreszt s a kedélyeket kiengeszteli, mind a legfelsőbb királyi méltósággal, mind a nemzet kivánataival, következőleg a haza javával, úgy ezen mint minden más esetben, legjobban megegyez; és semmi kétség, hogy mennél továbbra halasztatik az országgyülés, történjék az bármi tekintetből, a kölcsönös bizodalom és ragaszkodás annál inkább kihűl."

„Azt hiszi tehát ezen engedelmes kanczellária, hogy sem az országgyülési tárgyak, sem a jelen zajos idők tekintetéből nem tanácsos elhalasztani az országgyülést. Hogy az, mi némely európai államokban jelenleg történik, hazánk alkotmányával s törvényeivel egyenes ellentétben áll, kétségtelen: miért gondolni sem lehet, hogy az országgyülés részéről valamely hasonló indítvány tétessék. Soha nem volt pedig alkalmasabb idő, melyben a rendek, a tárgyalások méltósága és higgadtsága s a Felséged iránti hűség és tiszteletnyilvánítás által, a világ előtt meggyőzőbb bizonyítványát adhatnák annak, hogy csak a megtisztúlt s a legfelsőbb hatalom által mérsékelt, alkotmányos elvek tehetik szilárddá s állandóvá a polgári társaságot. Azt sem hiheti ezen engedelmes kanczellária, hogy a nemzet oly kevéssé ismerné a maga előnyét s oly gondatlan lehetne, hogy elmulaszsza felhasználni a kinálkozó alkalmat, melyben Felségednek, a jelen európai körűlmények közt nem közönyös és nem czélszerűtlen megnyugtatást szerezzen; vagy hogy

épen más valamit kivánjon, mint a mit jogosan kivánhat s az igazságos fejedelem megadhat."

„De még akkor is, ha feltenni lehetne, hogy az országgyülés a maga törvényes korlátait túllépni akarná, ezen engedelmes kanczellária legszorosabb kötelességének tartaná, Felségednek tanácsolni, hogy azt királyi hatalmával vezesse vissza a törvényes útra. Szinte a legfelsőbb akarattól függ, azt bármikor is szétoszlatni. A mi időnkben is, 1796-ban és 1802-ben, talán nem elég fontos okokból, minden vigasztalás nélkül bocsáttattak haza az ország rendei: és ők mégis mind a következő országgyülésen, mind országgyülésen kivül, 1812-től 1815-ig, a hűséges magyaroknak bizonyították be magokat Felséged előtt."

A kormányszék e véleményében egyedül gróf Almásy Ignácz alkanczellár [1] és báró Püchler udvari tanácsos nem osztozott. Bár az újonczkivetést a törvények értelmében ők is csak országgyülés által eszközölhetőnek állíták; e zajos időkben mindazáltal nem vélvén tanácsosnak az országgyülés egybehivását, az újonczokat a megyék által határozott számban toborzás útján javaslák kiállíttatni. A kormányszék e külön véleményt is felterjeszté ugyan a királynak; de egyszersmind azt meg is czáfolván, a toborzásnak a jelen körülmények közt czélszerűtlenségét győző érvekkel bizonyította be.

De a magyar kir. kanczelláriának ezen előterjesztése sükeretlen maradt. Az udvar, mely ez időben az európai ügyek rendezése végett a külhatalmakkal egymásután több congressust tart vala, ezek közelében egyátaljában nem akarta előidézni egy alkotmányos nemzeti gyülekezet jelenetét. Hatalmának tudatában büszkébb vala, mintsem hajlandó volt volna, ama külhatalmaknak a maga állami min-

---

[1] Ezért mondá neki utóbb egy kanczelláriai tanácsos: „Ha Excellentiád hevessége az országot és a királyt e zavarba tudta hozni, tessék most bölcseségével mind a kettőt kisegíteni."

denhatósága mellett még valami egyebet is felmutatni birodalmában, mi avval talán nem látszanék teljes összhangzásban lenni. A német miniszterek tanácsai által inditott Ferencz tehát hallani sem akart az országgyülésről; bár ekkoron a nápolyi forradalom már egészen elfojtva, a piemontinak gyors elnyomása pedig szinte bizonyos lévén, semmi sem gátolta őt annak egybehivásában. És, bár a dolgok ezen állásában az újonczok kiállításának szüksége sem volt olyannyira égető, hogy azt halasztani nem lehetett volna: a király ápril 4-én (1821-ben) Laibachból, hol a hatalmak az olasz ügyek miatt congressust tartottak, kelt udvari parancsában valóban megrendelte az újonczszedést. Némi hatása azonban mégis lett a kanczellária előterjesztésének. Elébb az udvar 35 ezer újonczot szándékozik vala kivetni az országra; most azonban, mintha ezen első lépésénél a nemzet legsarkalatosabb jogai ellen, némileg még kimélni akarná annak alkotmányos érzelmeit, s elvenni élét a kétségtelenűl kitörendő ellenzésnek, némileg szeliditeni ügyekezett a parancs törvénytelenségét: csak azon hátralékok kiállitását követelte, melyek az utólsó franczia háború korából felmaradtak. „Atyai gondoskodásunknál fogva, — így szól egyebek közt a királyi parancs — melylyel az istentől kormánypálczánk alá vetett népektől az eszeveszett, gonosz lázadás maszlagát elháritani törekedünk, rendeljük: hogy a magyar ezredek pótlására azon újonczok, kik az 1813-ban kivetett 60,000 főből hátralékban maradtak, valamint azok is, kik az 1815-ben kivánt 30.000 főből azonnal ki nem állíttattak, s kiknek kiállitása utóbb, bekövetkezett békében, felfüggesztetett, a lehető legrövidebb idő alatt a kitűzött gyűlhelyekre küldessenek.“

Az udvari parancsban említett két év folytában az országra rótt kilenczven ezer újoncz kiállítása szinte csak országgyülésen kivűl, egyedűl udvari rendelet által, önkényesen s épen oly törvénytelenűl kivántatott vala a megyéktől, mint jelenleg az akkor fenmaradt hátralékok kiállitása.

Szó nélkül akkor sem hagyták a megyei hatóságok az önkény által okozott törvénysértést: s a legtöbb megye ismételt királyi parancsok s fenyegetések daczára sem volt reábirható, hogy hatóságilag szedje be a reá rótt újonczokat. Tekintetbe vévén mindazáltal a rendkivűl súlyos körülményeket s a veszélyt, melynek nagysága a katonaszedés halasztását nem engedte, nem ellenzék a megyei rendek, hogy a tiszti kar nagyobb mérvben intézzen hadtoborzást, s egyesek is szabad, önkéntes ajánlatok által járúljanak mennél több újoncz kiállításhoz: kötelezettséget mindazáltal arra nézve nem vállaltak, hogy az újonczok a kormánytól kivánt számban állíttassanak a zászlók alá. A kormánytól követelt 90 ezer újoncz ily önkénytes ajánlatok által is nagy részben ki lőn állítva az említett két év folytában, úgy hogy csak 28,420, s ezek is jobbára 1815-ben, s csak azért maradtak hátralékban, mert a béke helyreállván, a katonaszedést maga a kormány szűntette meg.

A megyék válaszai.

Most azonban, miként előadásában az udvari kanczellária bőségesen bebizonyította, mi sem gátolta a királyt, megtartani a törvényes formát, s országgyülésen tárgyaltatni a magyar ezredek kiegészítését. A megyékben ennélfogva, hol, mint fentebb elbeszéltük, különben is élénk volt az elégületlenség a kormánynak mindenre kiterjedő kényuralma s reactionárius szelleme miatt, nagy zajt ütött az april 4-ki rendelet. A rendek minden megyében, — és mert e tárgyban a legudvariabb szellemű sem merte pártolni az udvart s legalább is elnémúlt — majdnem egyhangúlag kijelentették, hogy azon körülmény, miszerint a kormány most csak a múlt évek hátralékait kivánja pótlólag kiállíttatni, miután a kivetés azon években sem volt törvényes, egyáltaljában nem s annál kevésbbé ad neki jogot, ismét mellőzni a törvényeket, minthogy akkor a király maga ismételve biztositotta a nemzetet, hogy a törvény akkori mellőztéből, mit végveszély menthetett, soha semmi következtetést nem vonand a jövőben az alkotmány

gyöngítésére. Sőt most, midőn ő felségét semmi sem gátolja az országgyülés egybehivásában, a nemzet annyival jogosabban követelheti a törvény megtartását, mivel a szükség idején oly méltányosan, engedékenyen és készségesen hajólt az udvar kivánatára. Követelik ennél fogva: hirdessen a király országgyülést, melynek törvényes ideje különben is annyi évek előtt elmúlt, s melyet az országnak minden tekintetben pangó, sülyedt állapotában, a törvények oly súlyos sérelmei s a legszükségesebb javításoknak oly régóta elhalasztása után még tovább mellőzni a közügyek pótolhatatlan kára nélkül már lehetetlen.

A megyék feliratai azonban szintoly kevéssé vétettek az udvarnál figyelembe, mint elébb a kir. kanczellária előterjesztései. Újabb udvari parancsok küldettek a megyékre, a rendeket királyi kegyvesztéssel s annak súlyos következményeivel fenyegetők, ha engedelmeskedni tovább is vonakodnának. A húrok még nem feszűltek egészen szakadásig. Számos megyék, melyekben a kormánynak, a múlt évek alatt, a fentebb elbeszélt módon tetemesebben sikerült vala meggyöngiteni az alkotmányos ellenzéket, megfélemledve hajóltak meg a király haragja előtt. Voltak azonban megyék, melyek az oly kiáltó törvénysértéshez egyáltaljában nem akartak segédkezet nyújtani. Ezekbe a kormány, miután a főispánok és főispáni helytartók által a rábeszélés, megvesztegetés és megfélénkités minden eszközeit kimeritette, királyi biztosokat küldött, kik azokat engedelmességre szorítsák. Az európai eseményekkel azonban az év folytában még inkább elfoglalva volt a bécsi kabinet, mintsem hogy reá ért volna, ez ügyre nagyobb gondot fordítani. De, mi leginkább indítható, tanácsosnak sem látszik vala erőszakolni a dolgot, midőn a forradalmi szellem még mindenfelé oly élénken tűnt elő Európában, s midőn, bár a nápolyi és piemonti mozgalmak teljesen elnyomattak, a béke biztosítása végett a hadsereg nagy részét hosszabb ideig ezen államokban s a szinte elégületlen s forrongó lombard-velen-

czei királyságban kellett hagyni. A királyi biztosok ennélfogva nem vittek magokkal felette szigorú utasítást az illető megyékbe: inkább rábeszélés, vesztegetés, megfélénkités s más hasonló erkölcsi eszközök által kell vala hatniok, mint erőszakkal. Hol a dolog így nem ment, ott az, hallgatással mellőztetvén, elaludni hagyatott. Miután a megyék nagyobb része a kivánt újonczokat ily módon végre mégis csak kiállította, a kormány ezen engedetlen megyék iránt alkalmasabb időre halasztá erélyesebb rendszabályait, midőn egyszersmind az adóügyben is intézkedni szándékozék.

A hadi adó fölemelése.

A pyrenaei és appennini félszigeteken támadt forradalmak, bár az osztrák birodalmat közvetlen nem illették, sőt az egy szomszéd piemontit kivéve, arra nézve közelebbről veszélyesek sem valának, tömérdek pénzösszegbe kerültek a bécsi udvarnak. Ez a legitimitási elv és reactio teljes diadalát mintegy életkérdésnek tekinté magára nézve, s a Nápolyba és Piemontba rendelt beavatkozási hadak költségein felül egyébütt is nagy összegekkel segélyezte a reactio pártját. A még különben is gyönge lábon álló birodalmi pénzügy ezt felette sajnosan érezé. Új államjövedelmi forrásokat nyitni nem volt volna ugyan lehetetlen a még sok tekintetben fejletlen államban; de a reactionárius kabineti politika, mely a birodalom tartományait, a forradalmi és szabadelvű eszmék beszivárgásának meggátlása végett, a többi Európától lehetőleg elszigetelni fő feladatának tekinti vala, olyasmit tenni nem engedett, mi az ipart, kereskedelmet tetemesen élénkithette, s az államjövedelmeket e mellékes utakon szaporithatta, a népet pedig nagyobb egyenes adó fizetésére is képesebbé tehette volna. Midőn a régi papirpénz beváltása, 1820-ki márczius elején, a bécsi bankra bízatott, e pénzjegyből még 450 millió rft. vala forgalomban; s hogy a bank e munkálatot végrehajthassa, az állam több izben új kölcsönökhöz lőn kénytelen folyamodni, melyek e bankba folytak, s az állam kamatterheit évenként négy millió fttal szaporították. Az államadósságok öszvege,

melynek törlesztésére és átváltoztatására 1818-ban (márcz. 21-kei pátens által) egy új financzmunkálat indíttatott meg, a 488 millió ftról, mennyit az akkor tőn, ismét tetemesen emelkedett; a hiány pedig az évi költségvetésben növekedett. A só ára, vámok, dohányegyedáruság s más indirect adózások tekintetében az egész monarchiában már rég oly rendeletek léteztek, hogy mi 1816 előtt váltó czédulákban fizettetett, azontúl ezüstben fizettessék; mi által ezen adónemek a létező körűlmények közt lehető legmagasabb fokra lőnek felcsigázva. Nem maradt ennélfogva más mód, vagy helyesebben szólva, a bécsi kabinet, elfogadott kormánypolitikája mellett, nem tudott más módot találni, az államjövedelmek szaporítására, mint a hadi adót Magyarországban is feljebb emelni.

E tárgy iránt a kabinet és a magy. kir. kormányszékek közt már 1820-ban megkezdettek a jegyzékváltások. A kabinet azt kivánta, hogy a magyar hadi adó, mely utóljára az 1812-ki országgyülésen az egy évvel elébb forgalomba tett papirpénzben, az ugynevezett váltó-jegyekben 5.200,000 forintra határoztatott, 1821-ki november 1-től kezdve, ugyanezen számszerinti összegben ezüst pénzben fizettessék, s ezen adófelemelés, szintúgy mint az újonczkivetés, országgyülés közbejötte nélkül udvari parancs által eszközöltessék. A kormányszékek, a kir. helytartótanács szintúgy mint az udvari kanczellária, a királyhoz és a császári udvari kamarához intézett több rendű előterjesztésekben czáfolhatlanúl kimutatták, hogy e rendeletet, elnézve annak törvénytelenségétől, egyedűl az adózó nép szegénysége s fizetési képtelensége miatt is, lehetetlen foganatosítani. Kimutatták e kormányszékek, hogy a nép a háborúk idején viselt rendkivűli terhek, s a papirpénznek kétszeres leszállítása következtében, — mi által elébbi száz forintja nyolcz forintra olvadt le — továbbá az ipar és kereskedelem akadályai s pangása miatt oly szegénynyé lett, hogy adóját, — miként a tetemes, behajthatatlan hátralékok

bizonyitják, még papirpénzben sem képes teljesen leróni. E pénzhiány nagyságát kétségtelenné teszi az, hogy a nép a legszükségesebb élelmi szerek egyikét, a sót, sem képes magának megszerezni kellő mennyiségben: a sófogyasztás 1818-ki nov. kezdetétől a következő évi novemberig az elébbi év fogyasztásával összehasonlítva, tizenkét millió fonttal csökkent az országban; mi, tekintve ezen élelmi czikkely szükséges voltát, csak a nép kezén forgó pénzösszeg csökkentéből származhatik. A tények ilyetén állásában az adónak ezüstre, tehát 5,200,000 vftról 13,000,000 vftra emelése szükségkép azon következményt vonná maga után, hogy vagy az adó maradna nagyobb részben behajthatlan, — mely esetben annak felemeléséből a kincstárra semmi haszon nem áradna; vagy, ha annak behajtása a legszigorúbb módok által eszközöltetnék, s különösen az adózó földnépnek tőkevagyona, barma, gazdászati eszközei stb. koboztatnának el, adózási képessége a jövőre egészen megrontatnék. Az adózók egy része ily módon végkép tönkre jutna; más része ismét annyival kevesebb sót fogyasztana, mennyivel több adót kénytelen fizetni, — mely esetben, azon kivűl, hogy az egészségi állapot, emberekre s barmokra nézve veszélyeztetnék, még a kincstárnak sem lenne reménylett jövedelemszaporodása. A kormányszékek ezeknél fogva tanácslák a királynak, halasztaná ez ügyet akkorra, midőn az adózó nép fizetési képessége nagyobb leend; idő közben pedig e képességet gyarapítsa a kereskedelem s evvel kapcsolatban álló ipar s termelés növelése által, miként azt az 1802-ki országgyülés inditványozta volt. Javasolják továbbá a sóár leszállítását, hogy e szükséges élelmi czikk fogyasztása, mind a nép javának, mind a kincstár jövedelmeinek érdekében, szaporodjék. A fogyasztás e növekedése, mi az árleszállítás következtében épen a legszegényebb sorsú adózók osztályában történnék legnagyobb mértékben. nem lehet közönyös dolog a kormányra nézve; a bányák kimerithetlen gazdagsága mellett pedig semmi

sem gátolja az árleszállítást. Javasolják végre, ügyekezzék ő felsége kormánya a pénzügyet valahára jobb karba állítani; különösen eszközleni: szűnjék meg az ezüstpénz folyton áru lenni, s az ipar s kereskedelem nagy kárával, csak tőzsde-nyerészkedések tárgyáúl szolgálni. Orvoslandó volna azon baj is, miszerint mig az igazságszolgáltatásnál a magánosak ügyeiben a régi papirpénz ezüst gyanánt s avval egy értékűnek tekintetik, a kormány a közjövedelmeknél ugyanazt csak harmadfélszerte leszállított értékben fogadja el, stb.

Ezen s hasonló értelmű több rendű kormányszéki előterjesztéseknek azonban nem lett egyéb sükere mint, hogy az adónak szándéklott fölemelése egy évvel későbbre halasztatott. De a következő évben, midőn Olaszországban az 1822.
osztrák hadak könnyű diadalmai után a belföldi kormányok kiméletlen szigora a szabadelvűségnek, carbonarismusnak s a nép alkotmánysóvárgásainak minden bármi mérsékelt nyilatkozatát erőszakosan elfojtották, s a kivételes törvényszékek borzasztó működései a reactiot ott is teljes diadalra vezették: a bécsi kabinet Magyarországban sem talált többé okot alkotmánysértő szabályainak elhalasztására. Bár azokból, miket a magyar kormányszékek a királynak, a nép adóképességének gyarapitása végett ajánlottak volt, foganatba semmi sem vétetett: az udvar augusztus 13-kán mégis kibocsátotta rendeletét, mely az eddig váltó pénzjegyekben fizetett adót a folyó évi november 1-jétől kezdve, ezüstben, vagy ama pénzjegyek harmadfélszer nagyobb mennyiségében parancsolá beszedetni. Egy másik, ugyanazon napon kelt rendelet, mintha a kormány maga is sokalni látszanék az ekként felemelt adót, annak öszvegét mintegy fél millióval leebb szállitotta.

A rendelet nem lepte meg váratlanúl az országot, mert annak hire a kormányszéki tárgyalások következtében már átszivárgott vala a közönségbe. De azért a rendelet kihirdetésekor nem kevésbbé jajdúltak fel a nemzetnek szintúgy

nemadózó mint adófizető osztályai. Az újonczállítási rendelet után ezen újabb, súlyos alkotmánysértés annál nagyobb fájdalmat sőt levertségét okozott az ország rendeiben, mivel abban mindenki az udvar elhatározott szándokát látta, magát az alkotmányon végkép túltenni, s az országot a német örökös tartományokban divatozó kényuralom alá vetni. És más értelmet nem is lehetett adni e törvénytelen rendeletnek. Midőn a múlt évben az újonczállítást megrendelő parancsolat kibocsáttatott, az annak végrehajtásában buzgólkodó főispánok s más kormányügynökök még azon mentséggel támogathatták az udvart, hogy az Olaszországban kiütött forradalmak s azoknak Lombardiára s más olasz tartományokra is átterjedhetése a magyar ezredek kiegészítését s harczlábra állítását oly hosszú időre, mint a menynyit az újonczkivetés országgyülési tárgyalása igényelne, veszély nélkül halasztani nem engedi. Ezen érv nem csökkentheté ugyan a törvénysértés súlyát; de némileg elnémítható az ellenzéket. Jelenleg azonban még ily gyönge érvvel sem lehetett fellépni az országgyülés mellőzésének mentségéül; semmi égető szükség semmi fenyegető veszély nem áll vala a kormány előtt, mely miatt az adófelemelést oly rögtön megrendelni s az alkotmányos tárgyalástól elvonni kényszeríttetnék. Olaszországban a megtorló szabályok síri csöndet eszközöltek; a reactio Európa nagyobb részében diadalát ünnepelte; a magát Spanyolországban még tartó forradalom, távolsága miatt, semmi jelentékenyebb aggodalmat nem okozhatott a bécsi kabinetnek, kivált miután reméllheté, hogy a nagy hatalmaknak e végett Veronában készülő congressusa a békét a pyrenaei félszigeten is helyreállítandja; a görögök mozgalmait az udvar magára nézve maga is oly csekély fontosságuaknak tekinti vala, hogy abba még diplomatikai uton sem igen avatkozék. A pénzügy állapota sem volt már annyira kétségbeejtő, hogy avval az alkotmány ily súlyos sérelmét indokolni bármi gyöngén is lehetett volna. Az ügyek ezen állásában tehát a kormány

e lépéséből mindenki kénytelen lőn azt következtetni, hogy általa a kabinet magára az alkotmányra szándékozott mérni a halálos csapást.

A megyék ennél fogva zajos gyüléseikből mindnyájan a legmélyebb hazafiúi fájdalom hangján írtak fel a királyhoz, a rendelet visszavonását s az országgyülés mennél elébbi egybehivását kivánván. Csak az egy Békés megye, melynek nagyon csekély számú, vagyontalan rendeit s önző tiszti karát a Harucker-féle örökség által a megyében mindenhatóvá lett Wenkheim családnak már egészen sikerült vala az alkotmányos érzelmekből kivetkeztetnie, — az egyetlen Békés megye fogadta megnyugvással az udvari rendeletet. Söt, fájdalom, vastag önzésében annyira megfeledkezett hazafiúi kötelmeiről, hogy hálafeliratot intézne a rendeletért, mely az ezüstben behajtandó adóból a hivatalnokok diját hasonló pénznemben, tehát harmadfélszerte nagyobb öszvegekben engedélyezé fizettetni. A többiek, hogy az alkotmánysértést a kormány még azon vonakodással se indokolhassa, melyet a nemzet részéről minden adófelemelési szándokainál tapasztalni szokott, — midőn az országgyülés egybehivását szorgalmazák, egyszersmind eleve is kijelentették: hogy, miként a múlt kor veszélyei közt nem késett, úgy most sem vonakodik a nemzet teljesiteni a király méltányos kivánatait, ha azokat törvényszabta módon adandja elő; a törvény a megyéknek még tárgyalni is tiltja az újonczállitási és adóügyi kérdéseket. A megyék ellenzése.

De az udvar azt hitte, hogy kitartása őt most is czéljára vezeti, s a vármegyék némi zaj és háborgás után, mit lecsillapitani nem leend nehéz, az erély előtt végre majd csak meghajólnak. Az országgyülés egybehivására vonatkozó kérelmeiket tehát hallgatással mellőzvén, a rendelet végrehajtását nekik újabban is nagyobb szigorral meghagyta. Söt az újonczállitás ügyében engedetlen vármegyékhez intézett leirataiban, e tárgyat is felmelegitvén, az újonczhátralékok kiállitását szinte szigorúan sürgeté, kije-

lentvén, hogy mind a két kérdésre nézve ez változhatlan akarata ő felségének.

A megyék egy része, melyekben a fentebb elbeszélt módokon a megyefőnököknek sikerült vala az alkotmányos ellenzéket meggyöngíteni, vagy az elcsábított kisnemesség nyers tömegével az értelmiség s hazafiság fölött még folyton zsarnokoskodni, ismét meghajólt a szigorú királyi parancs előtt, s annak foganatba vételét hatósági végzéssé emelte. A megyék nagyobb része azonban nem engedte magát ily könnyen megfosztani leglényegesb alkotmányos jogaitól. Újabb feliratokat intéztek tehát a királyhoz, melyekben részint az ország határozott s világos törvényeire hivatkozva, kijelenték, hogy az alkotmányon oly mély sebet ejtő nyílt parancsot végrehajtaniok tilos; részint az anyagi állapotok szomorú pangását élénk színekkel ábrázolva, az adórendelet végrehajtásának lehetetlenségét bizonyítgaták; részint komolyan figyelmeztették a királyt, hogy trónjának csak a törvények képezhetik megingathatlan alapját s minden viszontagságok közt erős támaszát; részint ismét kérőleg folyamodnak vala a király atyai szivéhez: ne ébreszszen bennök ilyféle súlyos harczot a fejedelem iránti engedelmesség s a törvények tisztelete között; s reményöket fejezék ki, hogy bizodalmokat, hitöket a királyi szó szentségében nem fogja megingatni; hanem mielőtt, mint leiratában fenyegetődzik, más eszközökhöz nyúlna, megtartandja az országgyülést, melyet az ország jólléte, a közügyek minden ágában teendő reformok elutasithatlan szüksége különben is múlhatlanúl igényel.

A nemzet ezen alkotmányos küzdelmeiben, ha nem is épen vezér-, de legkitünőbb szerepet Bars megye rendei játszának: ők fejtettek ki legszilárdabb állhatatosságot, legernyedetlenebb szivósságot, s oly megtörhetlen hazafias erélyt az alkotmány védelmében, hogy magoktartása a gyöngébbeknek is buzdító példáúl szolgált. Méltó tehát, hogy e megye küzdelmeit legtöbb figyelemmel kisérjük.

Minthogy az utóbbi kir. leiratban kijelentetett, hogy a királynak ez megmásíthatlan akarata: a megye rendei, mielőtt a kormányhoz válaszolnának, tudván, hogy József főherczeg nádor, kinek törvényes közbenjárását egyébiránt ugyanekkor szinte kikérték, az udvarral maga is feszült viszonyban lévén, a nemzet ügyét legjobb akarattal sem támogathatja sükeresen, 1823-ki február 18-kán a koronaörökös Ferdinánd főherczeg közbenjárásához is folyamodtak. Ugyanezt tette Bars példájára több más megye is.

De valamint a nádor, úgy a koronaörökös közbenjárása is sükeretlen maradt. A király, a hozzá intézett feliratokra, melyek a rendeletek visszavonását s az országgyülés egybehivását sürgették, többé nem is válaszolt; hanem a megyefőnököknek az udv. kanczellária által elnökileg meghagyta, hogy változhatlan akaratának végrehajtásához fogjanak. A kormány, e szigora által számos megyében czélját érte; melyek azonban, midőn meghajólásukat s e rendelet végrehajtása iránti készségüket feljelentették, nem mulasztták el egyszersmind újabban is sürgetőleg követelni az oly rég mellőzött országgyülés mennél elébbi kihirdetését.

Más megyék azonban, számszerint mintegy tizenöten, melyek közt Barson kivűl Nyitra, Nógrád, Borsod, Gömör, Zemplén, Sopron, Komárom, Vas és Zala leginkább kitüntette magát hazafias erélye és szilárdsága által, — miután felirataikra választ sem nyertek, a megyefőnököknek a kir. rendelet foganatba vételére tett intézkedéseit megsemmisítették; az adószedőket s más tisztviselőiket a hadi adónak ezüstbeni beszedésétől egyenesen letiltották; s el lévén tökélve, a törvénytelen parancsoknak egészen az anyagi kényszerítésig ellentállani, körleveleikben egymást szilárd kitartásra buzdították.

De a bécsi kormány most, midőn Olaszországban a béke teljesen helyreállott, s példája és ösztönzései szerint a többi kormányok is mind az appennini félszigeten, mind

Németországban a reactiot teljes uralomra emelték, — erősebben el vala tökélve, mint valaha, a maga szándokait erőhatalommal is keresztülvinni, s az alkotmányos ellenzéket ama néhány megyében, mint nem tűrhető „vakmerőséget" egyszer mindenkorra megtörni. Az engedetlen vármegyékre tehát királyi biztosokat küldött, kik akaratának, ha jó szerével nem megy, szigor alkalmazásával is, foganatot szerezzenek. A kinevezett királyi biztosok, a kényuralom e bűnös eszközei, a következők valának: Báró Eötvös Ignácz, koronaőr, gróf Cziráky Antal, gróf Amade Ferencz, báró Malonyay János, Lónyay Gábor és báró Wenkheim József. Ezek egynémelyike több megyében is megbízatott a kir. rendeletek végrehajtásával, miért gúnyosan „ambulansoknak" neveztettek.

És nemsokára hasonló súlyos idők álltak vala be, hasonló erőszakos hatalmaskodások színhelyévé lőn az ország, mint II. József végső kormányévei alatt. De mindinkább a nemzetben is szintoly szilárdságot, oly bátor és szivós ellentállást fejtett ki a szabadságszeretet és alkotmányos érzelem, mint akkor, midőn József erélye végre megtört s magát kénytelennek látá, visszavonni törvénytelen rendeleteit. A passiv ellentállás eredményei azonban jelenleg gyümölcsözőbbekké lőnek, mint József halála után: a különben is sokkal fejlettebb nemzet ezentúl nem hagyta magát többé letereltetni a haladás ösvényéről.

A királyi biztosok, az illető megyékben megjelenvén, eleinte a szokott kormányfogások, igéretek, vesztegetések, majd fenyegetés, megfélemlítés által ügyekeztek az udvari rendeleteknek sükert szerezni. Azon körűlmény, hogy a biztosok váratlanúl s jobbára ugyanazon időben jelentek meg a megyékben s tartották meg elnökletük alatt az első közgyüléseket, — minél fogva a megyei hatóságoknak az egyetértés eszközlésére idejök s alkalmok nem vala, néhol sükeressé tette felléptöket: megint egynémely megye meghajólt fenyegetéseik előtt.

De a feladat végrehajtása nem volt mindenütt oly könnyű, mint azt Bécsben egyelőre hitték. Több megye a biztosok minden fondorlatainak és fenyegetéseinek daczára is hajthatatlan maradt. A biztosok és a rendek közt valóságos harcz fejlett ki, melyben, míg karhatalom, nyers erő nem használtatott, a diadal csaknem mindenütt a rendek részére hajólt. Egynémely biztos megszégyenítve érezheté magát a rendek élénk alkotmányos érzelme, hazafias erélye által. Mások még tényleges sérelmek ellen sem valának biztosítva a felingerűlt, elkeseredett rendek gyülekezetében. Így jár vala, például, Zemplén megyében Lónyai Gábor, ki oda különösen azon okból küldetett ki, mivel reménylék, hogy terjedelmes rokonságánál s összeköttetéseinél fogva, jó szerével is keresztűlviendi a parancs elfogadását. De Lónyai épen azok részéről talált leghevesebb ellenzésre, kiktől támaszt, pártfoltatást vára. Midőn a gyülésben megjelenvén, az elnöki széket elfoglalta, egy vérrokona, Lónyai László, a széket erőszakosan ragadta ki alóla. Még nagyobb személyes veszélyben forgott, mint mindjárt elmondók leszünk, Eötvös Nyitrában.

A megyék e szilárdsága azonban a kormányt még kiméletlenebb önkényre s erőszakra ragadta. A biztosok újabb utasításokat vőnek, melyek által felhatalmaztattak, mindenütt, hol ellentállásra találnak, minden tekintet nélkül katonai karhatalmat használniok. A posta-hivataloknak pedig meghagyatott, hogy a megyék egymás közti levelezéseit figyelemmel kisérjék s mind azon leveleket, melyek a kormány érdeke ellen irányozvák, lefoglalván, Bécsbe küldjék.

A biztosok tehát katonai kisérettel tértek vissza a csökönös megyékbe. A gyülésteremeket fegyveres erővel vétették körűl; a tiszti kart és a szónokokat elfogatással fenyegették, ha az udvari parancsoknak tovább is ellenszegűlnének; némelyeket közőlök házaikban őrizet alatt tartának; irott igéreteket és esküt erőszakoltak ki tőlök, hogy a parancsoknak foganatot szereznek. A karhatalom-

A biztosok erőszakos fellépése.

mal mind addig a megye nyakán ültek, míg a végrehajtás be nem következett. Megbizatásukban ekként eljárván, nehogy távoztuk után az ellenzék feltámadjon és mindent elrontson, a rendeket gyüléstartástól eltiltották, s a megyei pecsétet lefoglalták. Az erőszak előtt meghajólni kénytelen megyék a magok védelmére nem tehettek egyebet, mint hogy jegyzőkönyveikben feljegyezték, miképen csak erőszaknak engedtek. De a hol az ilyféle tény a biztosnak tudomására jutott, nehogy annak emléke megörökíttessék, a jegyzőkönyv megcsonkíttatott, a tényleirás kiszakasztatott.

Azonban csak ennyi engedelmességre sem mindenütt találtak a kir. biztosok, s hogy a parancsokat végrehajthassák, tényleges, physikai kényszerítéshez kellett nyúlniok: a tisztviselőket elfogatták, vasra verették, börtönnel sanyargatták. Komárom megyében a biztos Kürthy alispánt két hétig tartá fogva saját házában s ostromlá a rendelet végrehajtására. Nyitrában Eötvös biztos Uzovics János alispánt és Ocskay Ignácz szolgabirót, mint az ellenzés főtényezőit, bilincsekkel terhelve, börtönbe vetette; mi azonban a gyülésre megjelent köznemességben oly ingerültséget támasztott, hogy midőn a terembe lépett, azok halált kiáltozának reá, s egy izmos suhancz kezéből, ki őt mellen ragadta, csak a mellette őrködő katonatisztek szabadíthatták ki.

Komárom-ban.

Nyitrában.

Zemplénben.

Zemplén megyében Matulay és báró Vécsey Pál voltak az alkotmány legszilárdabb védelmezői. Eleinte Szirmay Ádám főjegyző is velök tartott, s midőn a biztos a jegyzőkönyvből mind azt kitépetni rendelte, mi az elébbi gyülések végzéseiből az ellentállásra vonatkozott, azt nemcsak határozottan megtagadta; hanem a jegyzőkönyvet melléhez szorítván, megesküdött, hogy e szentségtörésre segédkezet nyújtani soha sem fog. Azonban e miatt őrizet alá tétetvén, fájdalom, megfogyatkozott állhatatosságában: még az napon feledve lőn az eskü, s végrehajtva az illető iratok megsemmisítése. Szirmay még azon évben a királyi tábla

birói székében vette el jutalmát engedelmességének s elpártolásának az alkotmányos ügytől.

Nógrádban Wenkheim biztos még több erőszakot követett el. Felolvastatván az udvari rendeleteket, s úgy a tisztikar, mint a rendek részéről ellenállást tapasztalván, a gyülést feloszlatta, Gyürky és Gyurcsányi alispánokat és a szolgabirákat katonáktól környeztetve, szállásaikra kisértette. Több napi fogság után e tisztviselőket egyenként erőlteté a kormány parancsainak elfogadására. A rendek, ezen erőszak ellen óvást teendők, minden tilalom daczára összegyülni szándékoztak a tanácsteremben; de mivel azt elzárva, az ajtókat katonaságtól őriztetve találták, Prónay Ferencz szolgabiró által vezetve a kath. templom mellett, majd a temetőben kisérlettek gyülést tartani, s onnan is elüzetvén, a szomszéd Szűgy helységben a maiglan élő fűzfák alatt tartottak gyülést, s hoztak tiltakozó határzatot, melyet aztán Szmercsányi Dénes főügyész a megyeház előtt felolvasott. Ezen irat aztán a legközelebbi hiteles hely, a váczi káptalan levéltárában tétetett le s iraték be a jegyzőkönyvbe. De alig értesült erről a kormány, haragjának egész súlyát érezteté a káptalannal. A rendek által letett irat elkoboztatott, a káptalan bejegyzése, a törvények különös ótalma alatt álló hiteles hely nagy sérelmére, a jegyzőkönyvből kiszakasztatott; maga a káptalan keményen megfeddetett. Annak egynémely tagja, különösen Balogh István kanonok, annyira megróvatott, hogy, kitünő egyénisége s érdemei daczára, azután még tiz év múlva is érezte az előmozdítások alkalmával szenvedett mellőztetésében a királyi kegyvesztés következményeit.

Nógrádban.

Zalában gr. Amade Antal jelent meg kir. biztosúl, s vele egy időben szállá meg Egerszeget b. Mengen Vilmos ezredes alatt két osztály dragonyos, melynek tisztjei egyenként a megyei tisztviselőkhöz szállásoltattak be. A kir. biztos hosszabb ideig nem tartott gyülést, mert ez előtt a tisztviselőket egyenként szándékozott megpuhitani. A tiszti

Zalában.

kar, meggyőződvén, hogy ellentállása czéltalan lenne, Hertelendy György alispán által kijelenteté neki, hogy az erőszak előtt engedni kénytelenek. Midőn azonban Amade a gyülést saját elnöklete alatt megtartotta, oly keserű szemrehányásokat kellett hallania, hogy a megyét kevéssel utóbb odahagyta, sőt biztosi tisztéről is lemondott.

Bars megye eljárása.

Mindenek közt legügyesebb, legeszélyesebb volt Bars megye rendeinek eljárása. Mihelyt a királyi biztos által Nyitra megyében elkövetett törvénytelenségekről értesültek, május 2-án és a következő napon Sz.-Benedek városában közgyülést tartván, a következőket határozták: nehogy a karhatalommal felruházott kir. biztos, kinek megjelenését megyéjökben is várják vala, a törvénytelen parancsokat a megye törvényes organumai által erőszakosan végrehajtathassa, a tiszti kar azonnal oszoljék fel s minden további hivatalkodástól tartózkodjék; a hivatalos pecsét a gyülés végével a megye, — s ennek kulcsai a szent-benedeki convent s hiteles hely levéltárába tétessenek le; s végül a táblabirák közöl egy bizottmány[1] neveztetett ki, mely, mint a jegyzőkönyv mondja, „a megyében a törvény értelme szerint előfordúlandó politikai dolgokat s belső bátorság fentartását eszközölje, és a mennyire elkerülhetetlen szükségek pénzbeli költséget kivánnának, azt megtehesse, a megyébe szállított katonaság számára szükséges termesztményeket a házi pénztárból megszerezze, a megyéhez erkezendő leveleket felnyissa; ezen tárgyakon túl azonban hatalma ne terjedjen." Meghagyatott különösen a bizottmánynak, hogy ha a megyébe királyi biztos jőne, avval semmiféle érintkezésbe ne bocsátkozzék, hanem a maga hatóságát azon naptól fogva teljesen megszüntnek tekintse. Végzés alkot-

[1]) A bizottmány tagjaivá következő táblabirák neveztettek: Tajnay Antal, Szathmáry János, Kvassay Mihály, Jeszenszky Elek, Majthényi Lajos, Gyurcsányi Imre, Majthényi Károly, Kosztolányi László, Zsembery József, Kiss József, Simonyi Lőrincz és Marsovszky István.

tatott továbbá, hogy ha a kir. biztos a megye rendeit gyülésbe hívná, arra senki meg ne jelenjen; s ha netalán e felhívásnak némelyek engedelmeskednének, e törvénytelen gyülés végzéseit eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták. A rendek e gyülésökből, annyi sükeretlen után, még egy erélyes feliratot is intéztek a királyhoz s a királynéhoz, mely május 3-án útnak eresztetvén, Ambró Károly alispán egy nagy hatású hazafias beszéddel zárta be a gyülést. „Harminczhét éve, mondá egyebek közt, mióta nemes Bars vármegyében folyton hivatalkodom; de hogy a haza közügyei ily állapotba jutottak volna, sem nem hallottam, s még kevésbbé tapasztaltam... Ezen évek folytában a felséges uralkodó ház iránti hűségemnek s ragaszkodásomnak számtalan bizonyítványait adtam s adandom ezentúl is, míg tart életem. De... megemlékezvén hitemről, melylyel magamat a nemes megye határozatainak végrehajtására lekötöttem,... a magas királyi parancsokat nem teljesíthetem. ... Ismerem a koronás fő iránti kötelességeimet; de tudom azt is, mire kötelez hitem hazám jogai tekintetében: amazokat nem fogom megsérteni; de hazám alkotmánya s ősi törvényei ellen sem cselekedhetem ... Leteszem tehát a nemes rendek kegyességéből s bizodalmából viselt tisztemet... És valamint e lépésem vallásosságból, a király iránti őszinte ragaszkodásból s igaz hazaszeretetből származik: úgy életem hátralevő részében semmi alkalmat nem mulasztandok el, melyben magamat nem kevésbbé a király hűséges alattvalójának, mint a haza igaz polgárának tanúsíthatom..."

A felirat, mely a királyhoz intéztetett, Plathy Mihály jegyző tollából folyt, s erélyes, bátor hangját, a hazafiúi s alkotmányos érzelem áradozását, nem különben mint ékesszóló irályát tekintve. minden egyéb ezen kori feliratokat messze túlhalad, méltó. hogy főbb pontjai helyt foglaljanak e szomorú idők történelmének lapjain.

„Miután a magyar nemzet, daczára mind azon ellenséges törekvéseknek, melyeket a rosz akaratúaktól ezen ország iránt a felséges ház uralkodásának kezdete óta tapasztalt, a maga jelleméhez és fejedelméhez máiglan hű maradt; miután a nemzet által önszántából megalapitott mind a két nembeli örökösödést, és a királyi trónnak a nemzet vitézsége és ragaszkodása által megszilárditott állandóságát, számtalan okmányok, törvények s más történelmi emlékek a késő utókornak bőségesen hirdetik; és ekként a nemzetnek a többi népekével egyenlő vitézsége s közös erőfeszitése által megszerzett s fentartott béke már mindenkit azon édes reménynyel kecsegtetett, hogy megszűnvén valahára a háborúk viharai, biztos révben maradhatnak, s az annyi áldozatokkal kivivott gyümölcsöket békében éldelhetik: e helyett azonban megújulnak nemzetünk régi sebei, a törvények tekintélye lerombolva, a nemesi udvarok s megyeházak fegyveresek által megsértve, a szó szabadsága elfojtva, a tisztviselők bebörtönözve, szóval, már maga alkotmányos létünk is végveszélyre juttatva léteznek.

„Szokatlan ámulat lepte meg a kedélyeket, midőn hallók, hogy egy magyar nemes nemzetségből származott férfiú, őre az ország szent koronájának, a szomszéd Nyitra megyében nem rég biztosi minőségben lépett fel; s Felséged legmagasabb királyi nevében a megyeházat, hova még Felséged maga is katonai kiséret nélkül méltóztatik lépni, hadi néppel fogta körül; a karokat s rendeket a kegyelmes kir. leiratok felolvasása után, a gyülés rögtöni feloszlatása által, véleményeik nyilvánitásában, mi mégis gyüléseink lényege, meggátolta; a tisztviselőket, a sarkalatos nemesi jogok ellenére, idézet s elmarasztalás nélkül, katonai őrizet alá vetette; nemesi udvaraikra, jogaik s birtokaik nagy sérelmével, reátöretett; az eskűvel kötelezetteket esküttöresre kényszerítette; a gyülés jegyzőkönyvének s feliratának lefoglalása által a törvényes folyamodás útját elzárta; szóval minden jogot s méltányosságot megvetni s ekként Felséged

törvényes tekintélyét a hatalommali visszaélés által megsérteni nem iszonyodott; — és midőn hallók, hogy ő förgeteg gyanánt más megyéket is meg akar látogatni, s az ország szentséges institutióit mindenütt lábbal tapodni, a fejedelem iránti gyermeki szeretet kötelékeit mindenütt megszakgatni szándékozik: ekkor azonnal az öt évtized előtt lefolyt siralmas események emlékezete ébredt fel bennünk; eszünkbe jutottak ama nagy, bölcs és igazságos fejedelem kisérletei, kit a közjó iránti rohanó buzgalma, s a törvényeinkkel ellenkező tanácsok a törvény által kitűzött korlátokon túlragadtak; úgy látszék, mintha az akkori időket látnók ismét megújúlni. De, oh fájdalom! Azon fejedelem, a mi alkotmányunkat a maga szándokaival ellenkezni látván, inkább a törvényes koronázatot mellőzte, inkább a nyilvános esküttételt tagadta meg; s midőn a rendeleteinek foganatba vételére fegyveres erő alkalmazását véli vala szükségesnek, azt inkább csak felmutatta, mint alkalmazta. És mégis életének végperczeiben meggyőződvén, hogy a magyar nemzet boldogsága egyedűl honi törvényeinek helyes alkalmazásában keresendő, mindent visszavont, ő, ki meg sem jelenik királyaink sorában. De hogy most, egy törvényesen megkoronázott, igazságos fejedelem kormánya alatt törvényeink megsemmisíttessenek; hogy egy király, kit a világ legkegyelmesebbnek magasztal s mi magunk is olylyannak tapasztalánk, erőszakos eszközökhöz nyúljon; hogy ő, kit Európa hitetartónak s a legvallásosabbnak tisztel, esküvel pecsételt koronázati hitlevelét sértse meg, — látjuk ugyan, csodálkozunk felette, de még sem hihetjük. . . .

. . . . „Legkegyelmesebb úr, kétségtelen, hogy újitás veszélyei fenyegetnek; vélemények terjedeznek a trónokra s dynastiákra vészthozók; törekvések merűlnek fel a közbátorság s a béke felforgatására czélzók; maga Felséged trónja aláásatik, s nem alaptalanok aggodalmaink felséges személye és nemzetsége biztosságáért. De az ellenségeket hasztalan keresnők távol országokban: azok belbajaikkal

eléggé elfoglalva, idegen ügyekkel mit sem gondolnak, hasztalan saját honfitársaink közt: ezek békét óhajtanak, s nyilván előadott őszinte kivánataikkal csak a közjóért s nem romlásért sóvárognak. Az ellenségek közelebb vannak Felséged magas személyéhez s tán trónját is környezik.

„Az újítók e gonosz pártja, melyet mi gyülölünk. minden jogot s méltányt felforgatva. a fejedelem és alattvalók közti kölcsönös bizodalmat gyöngítve, s költött előadásokkal mind a két részt megcsalva, lassan törekszik czélja felé és csak miután azt megközelitette, s a jogaiktól, vagyonaiktól s biztosságuktól megfosztott békés családokat végínségre juttatta, veti el álczáját, s magát a fejedelmet is vagy a belzavarok örvényébe sodorja, vagy miután az alattvalói szeretet kötelékeit szétszakgatta, korlátlan kényuralomra ingerli.“... Elmondván tovább, hogy ily gonosz, ily veszélyes emberek azok, kik a kormány részéről elkövetett törvénytelenségeket tanácsolták s végrehajtották: kérik aztán a királyt, hogy miután azok trón és alkotmány vesztére törő tanácsainak helyt adott, hallgassa meg valahára a hatóságok előterjesztéseit is, melyeket, mint erkölcsi testületeket, sem méltóságok s más kitüntetések igénylete, sem haszonvágy vagy más emberi szenvedélyek el nem tántoríthatnak, s mint a közvélemény tolmácsai, legméltóbbak az igazságos fejedelem figyelmére.

Kérik őt továbbá, távolitsa el magától a rosz tanácsosokat, kik őt, koronázási esküje ellenére, az újonczállitás és adószedés ezen erőszakos eszközlésére reávették, s gyakorolja a nemzettől elődeire ruházott legfőbb hatalmat az 1791-ki 10-dik és 12-dik törvényczikkelyek által kiszabott módon. És ekként végzik a fontos okmányt:

„A mi... vármegyénket illeti, valamint Felségednek már több izben fölterjesztettük, hogy mi az ország törvényei ellenére semmit sem határozhatunk; tisztikarunk pedig a törvények megtartására esküvel lévén kötelezve, ha esküszegővé válnék, megszűnnék képviselőnk lenni: szintúgy

kénytelenek vagyunk most is kijelenteni, hogy mi épen azért, mivel Felséged hű alattvalói vagyunk és alkotmányunk csorbittatlan fentartásában a királyi trón biztosságát is szemünk előtt tartjuk, mi az elébbeni alázatos nyilatkozataink mellett állhatatosan megmaradunk s a jóságos istenben és Felséged kegyelmében bízva, magunkat sem a biztosok jogtalan hatalmaskodása, sem némely hatóságok törvénysértő példái által indíttatni nem engedjük, hogy az újonczállítás és adó tárgyait, melyek lényegesen országgyülés elébe tartoznak, azon kivűl foganatba vegyük." Kijelentik aztán, hogy a biztostól, bár ők a mondottak szerint honárulók, a király iránti tekintetből, a személyes tiszteletet nem tagadják meg; de az általa hirdetendő gyülésre nem fognak megjelenni. Végűl tudtára adják ama végzésöket, melynél fogva a tisztviselők hivatalaikról lemondván, a hatóság működését felfüggesztették. — Ugyanazon napon a királynéhoz is hasonló erélyes feliratot intéztek, kérvén őt, lenne közbenjáró a rosz tanácsok által tévútra vezetett fejedelem és a nemzet között.

Miként előre is várható vala, a megye rendei e felirattal a királyi harag egész súlyát magokra vonták. Egy mennydörgő s a végső szigor alkalmazásával fenyegető leirat azonnal meghagyta nekik, hogy a tiszti kart haladék nélkül állítsák helyre; a főispáni helytartó pedig utasítást vett, hogy a kir. biztost a rendeletek végrehajtásában lehetőleg gyámolitsa, és a megyei határozatot, hogy még emléke se maradjon fenn, a jegyzőkönyvből azonnal tépje ki; mi aztán meg is történt. A biztos is nem sokára megjelent a megye határain; de miután még előfogatot sem kaphatott, nem lévén tisztviselő, ki azt megrendelje, minden eredmény nélkül kényteleníttetett visszafordúlni. A rendek azonban erélyesen párosíták össze a hazafiúi erélyt az alattvalói engedelmességgel; s augusztus 11-én kelt feliratukban tudósíták a királyt, „hogy a tisztikar, illető hivatalaiba a legközelebb tartandó tisztújító székig visszalépett ugyan, de

csak azon esküvel is pecsételt feltétel alatt, hogy azt csak addig viselendi, míg valamely törvénytelen biztosság nem jön a megyébe." A biztos ezután valóban nem háborgatá többé a megyét; szerepét azonban némileg a főispáni helytartó vette át. November 1-je, a kir. rendelet foganatba vételére kitűzött határnap, közelgvén, az administrator, vett útasitása szerint, intézkedéseket tett az adónak ezüstben szedése iránt. De alighogy arról a rendek értesűltek, october 20-án azonnal közgyülést tartottak, melyen a megyefőnök minden e tárgyra vonatkozó intézkedéseit megsemmisitették s az adószedőket az adónak ezüstbeni behajtásától egyenesen letiltották. A megyefőnök azonban nem késett az udvarhoz megküldeni e gyülés jegyzőkönyvét; minek következtében november 5-ről megint egy újabb udvari rendelet érkezett a megyéhez, melyben „a megyének e csökönös és felette bűnös végzése eltörűltetik és megsemmisíttetik: s az neki szigorúan roszaltatván, kegyelmesen meghagyatik s parancsoltatik: hogy, ha a királyi harag legsúlyosabb következményeit tapasztalni nem akarják, a főispáni helytartónak, midőn az adót illető kir. rendeletek végrehajtásában működendik, semmiféle akadályokat ne merészeljenek tovább elejébe vetni."

De e törvénysértő parancs ismét a törhetlen hazafias erély hangúlatában találta a rendeket. „Szivünk legnagyobb fájdalmával olvastuk — így szólt erre a rendeknek december 1-jén tartott közgyülésökből kelt válasza — Felségednek az adó ezüstben fizetése iránt nov. 5-ről szóló királyi válaszát. Szomorkodva értettük, hogy a kir. adórendelet országgyülésen kivűli végrehajtása ellen felhozott érveink, bár a hazai törvényekre, az ügynek magának természetére és fiúi tiszteletünkre támaszkodtak, Felséged által kedvetlenül fogadtattak, söt makacsságnak bélyegeztettek. Miután tagadhatatlan, hogy az adó ügye egyedűl a törvényalkotó hatalom rendelkezése alá tartozik: hogy továbbá, sem Felséged atyai kedélye, sem a korviszonyok nem oly nemüek, mi-

szerint ezen ügynek országgyülési tárgyalását mellőzni kellene; hogy végre mi szintúgy kiváltságos rendi viszonyainknál, mint öröklött polgári kötelességünknél fogva gondoskodni tartozunk, hogy a törvények, melyeken nemcsak a magunk, hanem a legfelsőbb trón biztossága is alapúl, a legpontosabban teljesíttessenek: mily gyönge támaszai lennénk mi Felségednek, ha ily szilárd alapon is ingadoznánk, s kisebb-nagyobb haszon végett, saját meggyőződésünket feladva, önkényleg bánnánk alaptörvényeinkkel...“

„Ha szabadságunkban állna a kegyelmes kivánatok elfogadása, Felséged első felszólítására sem tétovázunk vala azokat sükeríteni; és ha ezt tenni vonakodtunk s annyi intésre vártunk volna kötelességünk teljesítésében: akkor bizonyára megérdemelnénk, hogy makacsoknak bélyegeztessünk. De miután mi tetteink irányzójáúl egyedűl a törvényt és benső meggyőződésünket tekintjük; miután Felséged iránt fiúi szeretettel és alattvalói tisztelettel viseltetünk, és gondolni sem birjuk, hogy Felségedet a fiúi kérelmek megsérthetnék, — bár főispáni helytartónk állítja, hogy hozzáérkezett határozott felsőbb parancsok szerint, e tárgyban további felterjesztéseket tenni nem szabad: mi mégis, az előadottakban bizva, ismét egy szívvel lélekkel borúlunk le Felséged trónja előtt, s egész alázatossággal ismételve kijelentjük: hogy mi soha, tehát a jelen esetben sem akartunk s nem is akarunk törvényesen megkoronázott királyunknak, úgy mint azt rólunk állíttatani látjuk, ellentállani; hanem egyedűl a törvénynek — a fejedelem és nép e legszilárdabb támaszának — megtartását kivánván, valamint soha máskor, úgy a jelen esetben sem adhatjuk semmi módon megegyezésünket a törvények megszegésére.“

Hogy az alkotmányosság ezen harczában a kényuralom ellen minden megye oly szilárd kitartást nem tanúsitott, mint Bars megye; sőt hogy mióta a biztosok erőszakhoz nyúltak, 1823 folytában még azon megyék közűl is több meghajólt a kényszerítésre, melyek egy ideig ellentálltak

vala: annak oka részint abban is keresendő, hogy a megyefőnökök újabb szigorú parancsok következtében, a megyék közt minden összeköttetést meggátoltak; azoknak egymáshoz irt, egyetértést czélzó s kitartásra buzdító leveleit lefoglalták, s ezeket kiadni még akkor is vonakodtak, midőn a hatóság a lefoglalásról magának bizonyosságot szerzett vala. Ez történt egyebek közt Bars megyében is Nógrád megye levelével, melyet a főispáni helytartó, mint maga is megvallá, felsőbb rendelet következtében az udvari kanczelláriához küldött. A hatósági jogok ezen újabb sérelme Bars megyében nem kevésbbé bátor és lelkes védőre talált, mint az ország megsértett alkotmánya. Ugyanazon napon, melyről a fentebb közlött felirat kelt, (1823-ki decz. 1.) a megye rendei e joguk mellett is egy külön erélyes feliratot intéztek a királyhoz. .. ... Ha léteztek is, úgymondanak egyebek közt, a közügyekben oly körülmények, melyek Felségedet törvényeinkkel ellenkező rendeletek kiadására birhatták; ... és ha mi ősi alkotmányunk fentartása végett ... kénytelenek voltunk is a legfelsőbb rendeletek végrehajtását, hódoló kegyeletünk daczára is mellőzni: azon meggyőződésünket mindazáltal soha sem vesztettük el, hogy Felséged a mi törvényes lételünket fentartani akarja, s kegyelmessége szerint sem magunkat, annál kevésbbé kérelmeinket nem zárta el felkent személyetől: királyi megerősítését pedig nem fogja kiadni oly rendeletekre, melyek által nemcsak valamely tényleges jog felforgattatik, hanem maga a polgári társaság is legkényesebb pontjában, a magán ügyek biztosságában megsértetik. E meggyőződésünkre támaszkodva ... ez ügyben is legmagasabb igazságáért és kegyelmességeért esedezünk." E tény, mondják tovább, melynél fogva ily, különben szabad és tisztességes tárgyakban irt levelek is elkoboztatnak, sértő magára a Felségre nézve, mert kormányának igazságát kérdésbe vonja; sértő a nemzetre nézve is, mert annak hitét s erkölcsiségét gyanúsítja; sértő a magánosok becsületére nézve, mert ha még

magán ügyben is csak idézet s meghallgatás után lehet elmarasztalni: mennél inkább várhatják, hogy közügyben ily előlegesen senkire se süttessék valamely gonosz tett bélyege. Sérti e tény magát a nyilván jogot is, melyet a mível nemzetek közösnek vallanak, mind azon dolgok biztosságát, melyekért az emberek társadalomba álltak, felforgatván. De sérti különösen az 1791-ki 14-dik törvényczikket is, mely a vármegyék törvényes hatóságát épségben tartatni rendeli.

Más megyék ellenzese is erősbödik.

Bars megyének feliratai egyébiránt csak egyes példái annak, mi kisebb-nagyobb szilárdsággal s bátorsággal az ország számos más megyéiben is történt vala. A kormány nagyon csalatkozott számításában, midőn azt hitte, hogy, mivel a főispánok és főispáni helytartók eleinte a megyék többségében meghajlást eszközöltek vala ki az adó s újonczszedés iránt kibocsátott rendeletek előtt, kérlelhetlen szigor és erőszak által a többiekben is sikerülend megtörnie az alkotmányos ellenzéket. Sőt nem sokára nem minden aggodalom nélkül tapasztalá, hogy — miként már Bars megye két utolsó feliratának hangja is elárulja, — az ellenzék a maga ügye jogosságának és törvényszerűségének érzetéből, nem kevésbbé, mint a kormány erőszakos eljárása s újabb jogsértései által magasra nevelt elkeseredésből naponként újabb erélyt merít, nagyobb kiterjedést nyer. Bars, Nógrád, Zemplén s néhány társaik megtörhetetlen kitartása mindenütt lelkesedést ébresztett. Többen még azon hatóságok közől is, melyekben az udvari rendeleteket a megyefőnökök a megnyert s becsődített nyers tömegek támogatása vagy más fondorlataik által, utólagos országgyűlési tárgyalás reményében, már elfogadtatták, értesűlvén ama néhány állhatatos megyének példás kitartásáról, megszégyenűlve tekintének a magok erélytelenségére s hanyagságára, melylyel a legfontosabb alkotmányos jogokat oly könnyen engedték megsértetni; s hibájokat azzal ügyekeztek jóvá tenni, hogy magok is a törvény és alkotmány elszánt, bátor védeihez

csatlakoztak. Néhányan az udvari rendeleteknek már megkezdett végrehajtását magok is felfüggeszték, s újabb feliratokkal kezdék szorgalmazni a királyt: szüntetné meg a biztosok által gyakorolt törvénysértő hatalmaskodást azon megyék ellen, melyeknek minden bűne csak abban áll, hogy a törvényt, alkotmányt megsérteni nem akarják.

„Bár mi a királyi kivánatok mind a két tárgyát foganatba venni ügyekeztünk — így ir fel, például, Pest megye június 10-én (1823-ban) tartott közgyűléséből; — koránt sem ismertük el mindazáltal, hogy országgyűlésen kivűl akár az egyiket, akár a másikat (katonát és adót) jogszerűleg lehetett volna tőlünk kivánni; sőt ismételt feliratainkban kijelentettük, hogy mind a két rendelet sérti alkotmányos törvényeinket; és ebbeli óvástételünk mellett, csak határtalan bizodalmunkat akartuk ezen áldozatteljes engedelmességünk által tanúsitani Felséged iránt, jól tudván, hogy oly időket élünk, melyekben a királyoknak szükségök van, hogy népeik hűségének és szeretetének bőségesebb bizonyítványait tapasztalják.

„E súlyos harczunkban a Felséged iránti engedelmesség és a törvényhezi ragoszkodás között, bár mi meghajóltunk, lehetetlen volt mégis el nem keserednünk, hallván, hogy némely hatóságoktól, melyek ezen áldozatot a törvények értelmével lelkiismeretökben megegyeztetni képesek nem voltak a legerőszakosabb módok által csikartatik ki, mit szabad akaratra kellett volna hagyni.

„Nem akarunk szólani az elkövetett erőszak egyes módjairól, melyek által a nemesek személyének és udvarának biztossága megsértetett; . . . azt mindazáltal nem mellőzhetjük hallgatással, mi az ország rendeinek jogaival ellenkezvén, a fejedelem és alattvalók közti kötelékeket meggyöngiti. Mert ha bár e törvénytelen módok által sükeríttetnek is végre a legfelsőbb parancsok; . . . de az alattvalók szívei, mik a királyok fő kincsei, elidegeníttetnek, s a polgári társaság leggyöngédebb kötelékei megtágittatnak.

Valóban, méltán félünk, hogy e viszonyokból még sokkal gyászosabb következmények fognak származni, ha azon eljárás, mely csak a magyar közügy iránti ellenséges tanácsokból eredhetett, mennél elébb meg nem szüntettetik, s a közelégületlenség és zavar törvényesen s gyorsan meg nem orvosoltatik . . . Kérjük tehát Felségedet, méltóztassék ama, néhány megyébe küldött biztosokat visszahívni és mennél elébb országgyűlést hirdetni . . .“

Pest megye rendei ugyan e napon (jún. 10.) József főherczeg nádort is közbenjárásra kérték fel az udvarnál, kijelentvén: hogy bár ők, leginkább ő fensége reábeszéléseinek engedve, végrehajtották is az udvar rendeleteit; ama törvénytelen erőszakolást mindazáltal, mely e miatt némely megyéken elkövettetik, szó nélkül nem tűrhetik; kivált miután minden azt látszik mutatni, hogy az alkotmány a magyar ügyek iránt ellenséges indulatú tanácsosok törekvései miatt komolyan veszélyben forog. Hasonló kérelmet, közbenjárása végett, számos más megye is intézett a nádorhoz. A főherczeg, mióta e szomorú viszonyok kifejlődtek, bár egy részről a megyéknek engedelmességet javasolt; más részről, a mennyire csak teheté, eddig is ügyekezett a bécsi kabinetet elforditani e törvényellenes ösvényről. Ő azonban most nem dicsekedhetett hatékony befolyással az udvarnál: mivel, a reactiónak nem barátja, az udvar kormánypolitikáját nem javalta, az alkotmánysértő, kényuralmi szabályok alkalmazásában meg nem egyezett: Ferencz már évek óta bizalmatlansággal viseltetett iránta. Ezen években nem egyszer lehetett az udvar bizodalmasb köreiben hallani, hogy a főherczeg gúnyosan „Rákóczynak“ neveztetett, midőn nádori tisztének épségben tartása s alkotmányos hatáskörének megőrzése végett a törvényekhez ragaszkodott. Közbenjárásától ennélfogva most nem is remélhetett sokat József nádor; nehogy azonban az udvari titkokba be nem avatott nemzet előtt, az udvarral való egyetértés gyanúját vonja magára: kénytelen lőn köz-

A nádori közbenjárás sükeretlensége.

benjárói tisztének, a megyék annyi kérelmei után, megfelelni és személyesen Bécsbe utazni. A mit előre látott, az valóban s pedig a vártnál is nagyobb mértékben teljesedett: nemcsak közbenjárása sikeretlen maradt, hanem Metternich s más német tanácsosok, kiktől a reactió és kényuralom e táborozása eredt, királyi bátyja kedélyét ellene még inkább felingerelték, arról gyanúsitván őt, hogy a megyék nem is mernének a kormánynak oly kitartólag ellenszegűlni, ha kéz alatt általa nem bátoríttatnának. A nádor kegyelemvesztve utasíttatott vissza Budára, s egy ideig az udvar is elzáratott előtte.

Bár azonban bécsi útjának s közbenjárásának czélját a főherczeg-nádor ekként nem érte is el: e fogadtatásának eredményei mindazáltal igen hasznosakká lőnek a magyar nemzet ügyeire. A keserűség és boszúság, melyet ő az elbizakodott német miniszterek ellen szivében Bécsből hazahozott, hatalmas szövetségesévé vált a nemzeti alkotmányos ügynek. Az alkotmánynak, mennyire helyezete kényes viszonyai neki, mint kir. herczegnek s az uralkodó fejedelem testvérének, engedik vala, ő eddig is annál hívebb védője volt; mivel az eldöntő befolyást, melylyel mint az ország első tisztviselőjének s királyi helytartónak a törvények értelmében birnia kellett, csak úgy remélheté tényleg is gyakorolni a kabinet német miniszterei ellenében: ha mind a nádori hatóságra vonatkozó, mind egyéb alkotmányos törvényeink épségben tartatnak fenn. E megaláztatása óta pedig, melyet a törvények buzgó védelme miatt szenvedett, kétszeres erélylyel ügyekezett gátokat vetni a miniszterek alkotmányellenes törekvéseinek: Bécsben mellékes utakon, testvérei s más kegyelt személyek által ellensúlyozva azoknak hatását; az országban lehetőleg megnehezítve, mennyire alattomban teheté, kormányintézkedéseik, terveik sikerét. Másrészről, a törvényesen közbenjáró nádor fogadtatásának híre a megyékbe eljutván, az erkölcsi erőt s kitartást az ellenzésben s passiv ellenállásban annál inkább szilárdítá;

mennél inkább meggyőződve leheténck a rendek, hogy a főherczeg ezentúl, hacsak Metternich s más német miniszterek merő végrehajtó eszközévé alacsonyodni nem akar, kénytelen vagy lemondani nádori méltóságáról, vagy szövetséges társukká lenni az alkotmány védelmében, s velök vállat vetve vívni ki annak diadalát.

Ez azonban egyelőre még nagyon kétesnek s legfölebb csak hosszú küzdelem után látszék sikerülhetőnek: mert az udvar még koránt sem mutatkozék hajlandónak visszalépni a kényuralom ösvényéről, bár a nemzet menten ingerültebb, passiv ellentállásában mind erélyesebb lett. Sőt úgy látszék, még súlyosbítani akarja szigorát. Miután a kir. biztosok az udvari rendeleteket, hol kelle, katonai karhatalommal is végrehajtották; nehogy az ellenzék az összejövetelekből s ezeken tartott eszmecseréből s eszközlött egyetértésből táplálatot merítsen: a megyei közgyűlések tartása, előleges engedelem nélkül, következőleg a megyék egymás közti levelezése is, mely, a közvélemény szilárdításának tekintetében, némileg a censura által lenyűgzött sajtót pótlá, megtiltatott. Sőt különféle, kétes eredetű hírek szárnyalának, hogy az összes alkotmányos igazgatás alakjában is jelentékeny változások fognának tétetni.

Megfélemlítési törekvések.

Mennyi volt e hírekben a való, nem vagyunk képesek megmondani; abban mindazáltal kételkedni nem lehet, hogy a kormány el volt légyen tökélve, megtörni az ellenzéket s a jövőre elejét venni hasonló ellentállásnak, minővel jelenleg küzdenie kellett. E végett azoknak, kik az ellenzéket az egyes megyékben vezették vala, példás megbüntetése által, a nemzetet megfélemlíteni, a közvéleményt elnémítani, s miként 1795-ben a demokrata párt kiirtása által sikerült vala, csöndet és feltétlen engedelmességet kivánt eszközleni. Szerencsére sem az idők szelleme, sem a nemzet erkölcsi állapota, sem a személyek, kik által e tervét végrehajtani szándékozott, nem voltak hasonlók a múlt koriakhoz; —

s a kényuralom végre is visszalépni kényteleníttetett a jog és törvény erkölcsi hatalma előtt.

Mindenek felett boszantá a kormányt a barsi rendek nem kevésbbé eszélyes, mint erélyes eljárása. A tisztikar ott, mely, mint tudjuk, a május első napjaiban (1823) tartott közgyűlésen tömegesen lemondott, utóbb, egy fenyegető leirat következtében, hivatalába visszatért ugyan, de csak azon feltétel alatt, hogy mihelyt kir. biztos jön a megyébe, ismét lemondottnak tekintessék: mert azon percztől fogva megszűnik működni. Törvényszékeket mindazáltal a tiszti kar még ezen feltétel alatt sem akart tartani; mivel tisztújítás már hét év óta nem tartatván, magát csak helyettesitettnek, s e szerint birói működésre többé nem jogosítottnak tekinté. E példa, ha a többi megyék által is követtetik, igen sok bajt okozhat vala a kormánynak: annak ismétlését tehát szigorú büntetések által akarta meggátolni. E végett a királyi ügyigazgató Bécsbe idéztetvén, utasitást vett, hogy azok ellen, kik az udvari rendeletek s a biztosok eljárása ellen merészebben keltek ki, vagy azt engedetlenségök s passiv ellentállások által megnehezitették, hűtlenségi keresetet inditson.

Az ügyigazgató, kit történetesen most is Némethnek neveztek, mint azon elődjét, ki 1795-ben, az úgynevezett „magyar jakobinusok" bűnvádi perében magát oly gyalázatosan viselte, jellemére nézve ettől felette különbözött. Németh János. Németh János, kitünő talentumokkal s a hazai törvényekben való nagy jártassággal magában élénk hazafias érzelmeket s megvesztegethetlen és megtörhetlen becsületességet párositott. A kanczellár, Koháry Ferencz herczeg, által felszólíttatván, hogy a kijelölt egyének ellen a törvényszéki idézetet s vádat készítse el: nyilt őszinteséggel kijelenté, hogy a hűtlenségi keresetet a jelen esetben törvényre alapitani nem lehet; mert a Corpus Jurisban nem létezik törvény, melyet a törvényekbe ütköző királyi rendeletek el nem fogadói ellen lehetne fordítani; miért ő a vádat fogal-

mazni nem képes. Ha a kereset megindíttatnék is, a vádlottakat nem lehetne elmarasztalni; ha csak a birák hitszegést nem akarnának elkövetni. Miután az udvari rendeletek is, melyek az országot jelenleg tűzbe, lángba borították, törvényellenesek: ő felsége szintazonképen mint ezeket kibocsátotta, a királyi tábla közbiráira is ráparancsolhat ugyan, hogy oly formán, mint 1795-ben történt, itéletet hozzanak. Ha a birák engedelmeskednek, ám ők lássák, hogyan számolnak lelkiösmeretökkel; ha nem engedelmeskednek, a királyi tekintély szenved csorbulást, biróilag leendvén kimondva e rendeletek törvénytelensége. E véleményt ő aztán irásban is benyújtotta, hozzá függesztvén, hogy miután a király, a magyar törvények szellemében, népének atyja; az atyai hatalomról szóló törvény pedig az atyának jogot ad, gyermekét méltányosan büntetnie: e törvényt ő felsége is gyakorlatba veheti; de ennek végrehajtásában nincs szükség a királyi ügyek igazgatójára.

Almássy Ignácz alkanczellár azonban ismervén Metternich herczeg elhatározott akaratát, a vádiratot egyátaljában feltétetni kivánta. Németh tehát engedelmeskedett; de oly módon, mely őt a további kényszerítéstől, a kijelölt hazafiakat a veszélytől megmentette. A vádiratot ugyanis elkészitvén, annak azon részében, melyben a törvénykezési formaiság s a perrendtartás szabályai szerint, a vád alapjáúl szolgáló törvények idéztetni s az előadott tényre alkalmaztatni szoktak, az idézendő törvényczikkelyek helyét üresen hagyta. E miatt kérdőre vonatván, kijelenté: hogy törvényt, mely a fenforgó esetre alkalmazható volna, miként már elébb is nyilatkozott, nem ismer; azt tehát nem idézhetett. A vádiratot, parancsolat szerint, elkészítenie, tiszti kötelességében állott: a hézagot tölteném be azok, kik a pert sürgetik; s így bizonyosan előtte ismeretlen törvényeket is képesek lesznek idézni, melyekre az állitólagos hűtlenségi vétség büntetését alapíthassák. Mondják, a haragra lobbant fejedelem, hivatalnoka e magatartását makacsság-

nak tulajdonitván, első hevében fenyegető szavakra fakadt volna ellene, kit talentumai, egyenessége s hasznos szolgálatai miatt különben maga is személyesen becsült; mire ő rendíthetlen szilárdsággal ilyképen válaszolt volna: „Tudom, hogy Felséged kezében van életem; de hazám joga s királyom becsülete drágább előttem az életnél.“[1] De, bármiként folyt is le Németh szembenléte a fejedelemmel, annyi bizonyos, hogy ő további faggatásoktól ment maradt, s haza bocsáttatván, kevés idő mulva a hétszemélyes főtörvényszék közbirájává mozdíttatott elő: azért-e, mivel a fényes polgári erény, a nyiltszívű egyenesség s remegni és eltántorodni a hatalom előtt sem tudó rendíthetlen becsületesség magától a különben természeténél fogva igazságra hajlandó királytól is becsülést vívott ki? — vagy azért, mivel a bécsi kormány készebb volt őt jutalmazni, hogy elmozdithassa, mintsem tovább is a királyi ügyigazgatóság fontos hivatalában hagyja, melyet vakon hódoló s feltétlen engedelmességű egyéniség kezében szeretett látni? — a fenforgó ügyre nézve egészen közönyös.

A barsi ellenzék vezérei Bécsbe hivatnak.

A bűnvádi keresetet, Németh ügyigazgatónak e minden magasztalásra méltó magaviselete következtében, meginditani nem lehetvén, Ferencz valóban azon tanácsot követte, mely által Németh atyai fenyítést ajánla. A barsi ellenzék vezérei, Ambró, Plathy, az idősb és ifjabb Balogh János, Benesik, Majthényi s mások „ad audiendum verbum regium“ Bécsbe idéztettek. A király őket egyenként bocsátván maga elejébe, valamennyiöket keményen megdorgálá. Plathyhoz egyebek közt ilyforma szavakat is intéze: „Olvastam észszel, de epébe mártott tollal készített felirataidat; ifjú életed kezemben van, vigyázz magadra; — annak idején

[1]) Mások szerint a király Némethet e kérdéssel fogadta volna: „Nun, wie steht's, mein lieber Németh?“ Mire midőn ez azt válaszolta, hogy a jelen ügy koránt sem olyféle, mint a múlt század végén lefolyt Martinovics-féle, — Ferencz király e szavakkal vágott volna beszédébe: „Um Gottes Willen, nur kein Blut!“

azonban meg fogok rólad emlékezni.“ — A szép tollú Plathy a megváltozott körülmények közt aztán a királyi tábla ülnökévé, — utóbb udvari tanácsossá lett a magyar kanczelláriánál.

Az állhatatos hazafiak, a királyi feddés meghallgatása után a kanczellárhoz rendeltettek, hogy véleményt adjanak az iránt: mikép lehetne az ügyet akként elintézni, hogy se a királyi tekintély csorbulást ne szenvedjen, se a megye ezen szabálytalan állapotban tovább ne maradjon? A válasz oly módon hangzék: hogy ha a kormány reájok kir. biztost többé nem küld, készek megyéjökben a hatósági működést egész terjedelmében helyreállitani; s feltéve, hogy ő felsége nem késik kihirdetni az országgyülést, a királyi kivánatokat is lehetőleg sikeriteni: szabad toborzót fognak állitani, s hogy az újonczok kivánt száma e módon kikerüljön, minden ügyekezetöket reáforditandják: a mennyire, továbbá, a nép szegénysége engedi, az adót sem vonakodnak ezüstben behajtani. A kormány örömest elfogadta az előterjesztett módot, mely által menten növekedő zavarából a rendeletek visszavonása s tekintélyének csorbulása nélkül menekülhetett. Bars megye hazafias szellemű hatósága rövid idő múlva egészen helyre lőn állítva.

A kormánypolitika módositása.

A történtekből meggyőződék a bécsi kormány, hogy kisérlete az alkotmányt mellőzni s a törvényhozást udvari parancsok által pótolni, nem sikerülhet. Meggyőződék, hogy a megyékben, melyeket elébb oly szenvtelenségbe merülve, vagy megnyerve s megfélénkitve lenni vélt, még több alkotmányos érzet rejlik, mintsemhogy alkotmányuktól magokat nagyobb zavar, erélyesebb ellentállás nélkül megfosztatni engednék. Látá, hogy ellentállásuk s az erőszak, melyet annak megtörésére forditani kénytelen, még nagyobb zajt üt, még inkább koczkáztatja a kormánypolitika végdiadalát, mint azt tán maga az országgyülés is tehetné. Tanácsosabbnak látá tehát módositani az ország irányában eddigelé követett kormányrendszert, mely szenvedőleges, néma enge-

delmessség helyett oly ingerültséget és zajt okoz, s meghajolás helyett tűzbe, lángba boríthatja az országot.

Már fentebb megjegyzők, hogy Ferenczben az alkotmányosság és népszabadság gyűlölete s azon érdesség mellett, mely benne kivált a franczia forradalom következtében reá nehezült viszontagságok hatása alatt fejlett vala ki, természeténél fogva erős igazságszeretet s egy bizonyos jószivűség is létezett, mely kielégítését abban keresi vala, hogy népei által a gondviseléstől föléjök rendelt atya gyanánt szerettessék; kormánya egy jóakaró, igazságos, patriarchalis kormány szinében tűnjék elő. Az erőszakos eszközöket kormányában, ha néha megkisértette is, ama kedélytulajdonsága mellett nem volt képes következetesen keresztülvinni, huzamosabb időre foganatban tartani. Ha látá, hogy czélt azokkal rögtön nem ér, s a népben megfélénkülés helyett ingerültséget, ellentállást eredményeznek: ő határozta el magát engedékenységre, az elkövetett igazságtalanság helyrehozására.

Így történt az jelenleg is. Hogy azonban az országgyülést, a nemzet egyértelmű kivánata szerint, mindjárt akkor midőn a rendszer módositását elhatározta volt, nem hívta egybe, oka leginkább abban rejlik: hogy a foganatba vett szabályok törvénytelenségét s a kormánypolitikának a megyék ellenzésén szenvedett hajótörését, ama szabályok visszavonása által, egyelőre még vonakodott bevallani. Miként általában minden kényuralmi kormánynál, úgy a bécsi kabinetben is uralkodó volt azon előitélet: hogy a kormány gyöngeséget árul el s árnyat von magára, ha a néptől elitélt szabályokat visszavonja s a közvéleménynek, közkivánatnak enged. A fenforgó viszonyok közt is úgy akarta tehát intézni lépteit a bécsi udvar, hogy a királyi tekintélytől ama képzelt megaláztatás elhárittassék. Az adó felemelését az udvar, minthogy avval szemlátomást csak kisérletet akart vala tenni: vajjon sikerülhet-e az alkotmányt teljesen mellőzni? — mindjárt eleinte csak két évre rendelte meg a kiadott nyílt

parancsokban. Ezeket tehát a kitűzött ideig, a rendszermódositást illető határozata után is, fenn akará tartani. A megyéknek mindazáltal a főispánok útján kéz alatt tudtokra adatott, hogy az országgyülés egybehivása iránt nyilatkozott közkivánat nem fog tovább mellőztetni. A rendszer módositásának s az alkotmányos kormány helyreállításának mintegy zálogául, a kormány Fiumét s Horvátország ama részeit, melyek egykor franczia uralom alá jutottak volt, s melyeket visszaszerzésök után is elmulasztott visszakeblezni s alkotmányos igazgatás alá helyezni, még 1824 folytában visszakapcsolta s bennök a törvényes igazgatást is helyreállitotta. A megyék, a kormány szándokairól ekként meggyőződvén, szinte nem igen ellenzették tovább, hogy a kormány az adót az országgyülés megnyitásáig, az udvari rendeletek értelmében, ezüstben szedesse.

A következő 1825-ki év első felében mind a rendszerváltoztatásnak, mind annak, hogy az országgyülés a nemzet kivánata szerint valahára egybe fog hivatni, mind több bizonyitványait adta az udvar azon kinevezésekben, melyek által a főispánságokat s a többi főhivatalokat betöltötte. Országbiróvá az elaggott Urményi József helyébe gr. Brunszvik József főtárnokmester lőn kinevezve, kinek helyét viszont Cziráky Antal gróf foglalta el: viselt királyi biztosi hivatala miatt nem népszerű egyéniség ugyan, de kinek a magyar közjogban és országtani tudományokban nagy jártasságától az udvar hasznos szolgálatokat várt. A kamaraelnökség, Majláth József grófnak a tavasz elején történt halála következtében, ifj. Zichy Károly grófra, a hason nevű államtanácsos s egykori országbiró fiára, ruháztatott. A királyi személynök tisztségét, melyet a rendek táblájánál viselt elnöklet oly nagy fontosságúvá tőn, az ékes szónoklatú Szögyény Zsigmond viselte. Széchen Miklós, Pálffy Fidél grófok, Eötvös Ignácz báró s mások főispánokká neveztettek.

A julius 3-kán, 1835-ben, Bergamoból kelt királyi levelek az országgyülést végre kihirdették, annak helyéül Pozsonyt, megnyitása napjáúl szeptember 11-két tűzvén ki. A veszélyben forgott alkotmányt tehát eleve is megmentettnek lehete már tekinteni; mert annak s vele együtt a nemzetiségnek biztosítása, kifejtése s megszilárdítása ezen országgyülésnek lőn feladatává.

Az országgyülés kihirdetése.

Az országgyüléseknek eddigelé nem volt ugyan anynyi hasznok, mennyit tőlök a nemzet jogosan várhatott volna. A rendek, a nemesség, papság s polgárság, kik azokban részt vettek, inkább csak szükségből, többnyire gondtalanúl jelentek meg, tudván, hogy a törvényhozás még nem részesíti őket valóságosan a kormányban, mely nem felelős és az alkotott törvényeket gyakran megsérti, kijátsza, szellemöket elferdíti. De egy nagy, megbecsülhetetlen erkölcsi hatást mégsem lehet megtagadni e gyülésektől, s azt a történelemnek is kötelessége kellőleg méltánylani. E gyülések, mint alkotmányunk legfelsőbb hatványai, időről időre mind meg annyi élénk tiltakozások valának a politikai szolgaság és kényuralom ellen: minél fogva a nemzeti függetlenség s önálló államélet elnyomása teljesen soha sem sikerülhetett az arra törekvő bécsi kormánynak; időről időre mind meg annyi élénk kikiáltásai s megújításai valának némely nemzeti alkotmányos jogoknak, például: hogy az ország csak maga határozhatja meg az adót, rendelhet újonczszedést; csak maga intézkedhetik törvényesen maga felett. Hogy e maximák a lefolyt századok viharai közt is mindig épségben maradtak; hogy a szabadság emlékezete s érzéke a nemzetben mindig fentartatott, s a nemzeti jogok, időről időre mintegy felmelegíttetvén, visszaköveteltettek: kivált az országgyűléseknek köszönhetjük. Ezen gyülések léptek fel minduntalan az alkotmány sérelmeivel, s mutatták fel erőteljes feliratalkban szintúgy a tévutat, melyen az ország érdekeit vagy félreismerő vagy figyelembe nem vevő kormány haladt, mint ama pontot is, melyen az országnak,

alkotmánya szerint, állani kellene. És, habár ezen országgyülések rendesen nem birtak is egyebet kivívni, mint némi elégtelen pótszereket, palliativákat; ha bár legtöbb esetben kénytelenek voltak is megelégedni a kormány egynémely határozatlan igéretei s biztatásaival; ha bár sajátságos viszonyainkban, melyek köztünk s a monarchia másik felének kormánya közt kifejlődtek, még nem voltak is képesek magoknak oly hatást vívni ki, hogy a kormányhatalomban — mint a képviseleti alkotmányoknál történik, — ténylegesen részt vegyenek, a kormányférfiakat feleletre vonják; sőt a nemesi kiváltságok bálványozásától elfogulva, még a néposztályokat is elmulasztották egységes nemzetté olvasztani: de mind ezek daczára is, az országgyülés nem szűnt meg lenni rendszeres institutio és, ha csak elvben is, oly kormányszerv, mely a viszonyok változtával, miként 1848-ban valóban meg is történt, tényleges részesévé válhatott a kormányhatalomnak. Országgyülések nélkül, megyei szerkezetünk mellett, holt állam lett volna hazánk, melynek egyes részeiben létezett volna ugyan némi élet; mely azonban egyedűl a helyi viszonyok szűk keretébe szorítva, semmi elhatározó befolyást nem gyakorolhatott volna az ország magasabb érdekeire: életet, elevenséget csak az országgyülés, mely a széthuzó megyéket egyesíté, hozhatott az államba.

De lássuk már mik voltak ezekre nézve az 1825-ki országgyülés vívmányai.

MÁSODIK KÖNYV.

AZ ALKOTMÁNY HELYREÁLLÍTÁSA.

A REFORMMOZGALMAK HELYREÁLLÍTÁSA.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1825/7-ki országgyülés.

A julius 3-án, 1825-ben, Bergamoból kelt királyi levél, mely az országgyülést kihirdeti, világos bizonyítványa volt annak, hogy az udvar Magyarországra nézve megváltoztatta kormánypolitikáját: hogy felhagyott azon szándokkal, mely szerint az alkotmányt leglényegesebb pontjaiban mellőzni, a nemzeti jogokat eltörülni, az országot, a német-szláv örökös tartományok módjára, kényuralmi elvek szerint kormányozni, az igazgatás szerveit s módszerét ugyanezen elvek szerint lassanként átmódosítani akarta; — bizonyítványa volt annak, hogy kész az alkotmányt bevallani, sarkalatos elveiben fentartani, a törvények jelentékenyebb sérelmeit megszüntetni, s jövendő kormányzatának alkotmányossága s törvényszerűsége tekintetében némi biztosításokat nyújtani; szóval, a nemzet főbb kivánatait egynémiben teljesíteni. Tájékozás a kormány irányára s a nemzet hangulatára nézve.

És ennél fogva az országgyülést egybehívó kir. levél a nemzetre hasonló benyomást tett ahhoz, melyet 1790-ben II. Józsefnek, újitásait eltörlő, január 28-kai rendelete okozott. Most, mint akkor, bár a kormány czéljai, eszközei igen különbözők voltak, az alkotmány, a nemzeti jogok forognak vala veszélyben. Most, mint akkor, a *vis inertiae*, a megyei hatóságok passiv ellentállása, mely csak nyers erőnek, szuronyok alkalmazásának engedett, győzte le a kényuralom hatalmát, hiúsította meg annak czélzatait. A julius 3-kai, szintúgy mint a január 28-kai rendelet az önálló nemzetiség és alkotmányosság diadalát hirdette, a Lajthán innen

1825. és túl létező különféleséget megszüntetni s egységes kormányzatba olvasztani törekvő absolutismus fölött. S ezért mint 1790-ben, úgy most is élénk örömzaj töltötte be az országot; s az örömzajba nem kevésbbé élénk gáncsok és magasztalások hangjai vegyültek: gáncsok a megtört kényuralom legtevékenyebb eszközei, a volt királyi biztosok ellen, kiket a hevesebb vérűek hazaárulóknak gyaláztak; magasztalások ellenben az alkotmány elszánt harczosaira nézve, kiknek neveit dicsőitve hordá száján a közvélemény. A kormány visszalépte még a félénkebb, óvatosabb jellemüeket is felbátoritotta; az ellenzéki párt rögtön oly nagy számra s erőre növekedett hogy, mondhatni, az egész nemzetet magába foglalta. Minthogy a nemzeti alkotmányos jogok diadala ünnepeltetett; ezekhez pedig a nemesi kiváltságok tekintetéből, kisebb nagyobb mértékben az egész nemesség ragaszkodott: azon igen kevesek kivételével, kik elébb a kormány kényuralmának eszközei gyanánt szolgáltak, az egész fő-, közép- s alnemesség beléhangzott a közöröm zajába. Sőt még a nem-nemes osztályok is, melyek csak az alkotmányos törvényhozás működéséből remélhetnek vala természetszerű nemzeti kifejlést, az alkotmányosság diadalához kapcsolták a magok reményeit, szintúgy a polgári jogosúltság megnyerése, mint általában a jóllétbeni gyarapodás tekintetében.

Azonban, ki a külszinnel meg nem elégedve, a dolgok lényegébe tekintett, a körülményeket még koránt sem láthatá oly rózsás szinben, hogy, a minden esetre jogosúlt öröm mellett, némi aggodalmakra is ne talált volna okot. A bécsi kormány felhagyott ugyan a magyar alkotmány erőszakos elnyomásának szándokával; de nem mondott le a kényuralom elveiről s eszközeiről. Ama fentebb ábrázolt reactionárius államtan s önkényes igazgatási rendszer, melyet Metternich kitartó ügyekezetének az egész európai száraz földön sikerült uralkodóvá tennie, épen ez időben ülte legteljesebb diadalát. S ezt fentartani, minden részleteiben ki-

fejteni s megszilárdítani, soha sem volt erősebben eltökélve 1825.
a bécsi udvar, mint jelenleg: midőn a spanyol forradalom is teljesen elnyomatott; midőn Orosz- és Poroszország, szintúgy mint a kisebb német államok, e kormánypolitikát szinte egész terjedelmében elfogadták s foganatba tették; midőn a déli német államok alkotmányos mozgalmait mindinkább sikerült háttérbe szorítani s a német szövetségi okmányt, ha nem is betűjében, de alkalmazásában egészen a legitimitás és reactio kormánypolitikája szerint átmódosítani. Többféle rendeletek, melyek a lombard-velenczei királyságban s a német-szláv örökös tartományokban a külföldtől való szellemi elzárás, a censura kezelése, a rendőri s bureaukratiai igazgatás körül ép ez időtájban, ezen s a múlt év folytában, bocsáttattak ki, e fölött legkisebb kétséget sem hagytak fenn. Igy, például, 1824-ben cseréltetett fel az 1805 óta gyakorlatban lévő tanúlmányi rendszer egy újabbal, mely a réginél sokkal szükkeblűbb vala, a szabadságot a köznevelésben s oktatásban sokkal inkább összeszorítá. Ez időtájban fejté ki Torresani és Pachta a lombard-velenczei királyságban legmagasabb tökélyére a titkos rendőrséget úgy, hogy az legalább a kormányra nézve, mindent pótolna az államban, mit másutt a nyilvános közvélemény, a szabad szó és sajtó szokott eszközleni. Ekkor mondá Metternich ama nevezetes szavakat: hogy „a magas (értsd: titkos) rendőrség a politikával jelenleg oly szoros kapcsolatban áll, hogy eme fölött még uralkodik is némi tekintetben.“

Míg pedig e rendszer a monarchia összes kormányában fentartatott, a magyar közügyekben történt fordulat sem jelenthetett egyebet, mint: hogy a kormány ezentúl nem fog ugyan adót s újonczokat törvénytelen úton, puszta udvari parancsok által szedetni az országban; hanem, midőn ezekre szüksége van, időnkint országgyűlést hirdetend; hogy e gyűléseken nem fognak ugyan hiányzani az alkotmány fentartását, sérelmeinek orvoslatát bizonyító igéretek;

1825. de az összes igazgatás szelleme, ezen középponti kormányrendszer mellett aligha lehetend alkotmányosabb; a nemzet szellemi s anyagi érdekeinek kifejtésére aligha nyíland több és czélszerűbb mód, mint eddigelé.

És bár, a felsőbb államtani s nemzetgazdászati ismeretek nagy hiánya miatt, igen kevesen találtathattak is a nemzet kebelében, kikben az ilyféle aggodalmak teljes öntudatra jutottak; kevesen, kik ama dermesztő rendszert, melyet a kormány az új eszméktől s forradalmaktól való félelmében uralomra emelt, mélyebben felfogták; s egyszersmind világosan felismerték volna mind azt is, mire a nemzetnek, alkotmányossága megszilárdítására, szellemi s anyagi kifejlésére szüksége van. De mind e mellett is, a százados tapasztalatok által megérlelt politikai tapintat fejlettebb s élesebb volt már a nemzetben, mintsemhogy a közügyekben történt fordulat hirére könnyelmű gondatlansággal engedte volna át magát az öröm éldeletének, s már mindent megnyerve hitt volna avval, hogy az országgyűlés valahára kihirdettetett. Sőt, miként 1790-ben is történt, az ellenzék, a maga diadala által is bátorítva, még csak ezután fejlett ki, mind számára mind belső hatályára nézve, azon fokig, melyen azt a kormány nem aggodalom nélkül látta az országgyűlésen. Ekkor fejlett ki s hajtott gyökereket ama sérelmi politika is, mely aztán nemcsak az országgyűlésnek, hanem több éveken át a nemzet összes magatartásának s eljárásának is irányt adott.

Követválasztó s utasító megyei gyülések.

Ezen alkotmányos ellenzéki szellemet élénken tükrözik vissza ama gyülések, melyek a megyékben az országgyűlésre küldendő követek utasítása s megválasztása végett tartattak. Követekké a megyék többségében a legszabadabb elvű ellenzékiek, jobbára azok választattak meg, kik magokat a kényuralom lefolyt harczában leginkább kitüntették. Némely megyék, megemlékezvén, mennyi fondorlattal, sőt erőszakolással ügyekeztek a főispánok 1812 előtt intézni a választásokat, hogy azok az udvar érdekei szerint sikerül-

jenek: a megyefőnökök minden megkisérthető mesterkedé- 1825.
seit megelőzve, kiáltották ki követeikké kedveltebb egyéneiket. Igy történt egyebek közt Nagy Pállal Sopron megyében. Mint tudjuk, 1811-ben, Eszterházy herczeg, a megye főispánja, egyenes utasitást vett vala a kormánytól, hogy Nagy Pál követté választatását minden áron akadályozza meg; minek következtében a lánglelkű, nagy hatású szónok akkoron nem is volt jelen az országgyülésen. Most ilyféle utasitás nem érkezett ugyan a főispánhoz; a megye rendei mindazáltal minden hasonló befolyást eleve meghiúsitandók, mihelyt az országgyülést egybehivó kir. rendelet kihirdetése végett tartott gyülés megnyittatott, mielőtt maga e rendelet felolvastatott volna, egy szivvel lélekkel követükké kiáltották ki kedvencz szónokukat. Feltünő vala, minek eddigelé kevés példája volt országgyüléseinken, hogy több megyében főnemesek is megválasztatták magokat követekké; kiknek különben a felső táblánál is volt volna ülésök. Ilyenek valának gróf Dessewffy József, kit Szabolcs, báró Prényi Zsigmond, kit Bereg, Prényi Gábor, kit Ugocsa, és gróf Andrássy György, kit Gömör választa meg követévé. Ebben nem jó jelt látott a kormány magára nézve: nem mintha személyiségök adott volna aggodalomra okot, mert, kivéve a már többször is követséget viselt s az irodalom mezején is régebben működő Dessewffyt, a többiek, most lépvén fel először, még ismeretlenek voltak; hanem nevök s azon körülmény birt jelentékeny súlylyal, hogy eleve is kétségtelen vala, hogy az ellenzék soraiban foglalandanak helyet.

A követutasitások általában a sérelmi politika kifejezései lőnek országszerte. „Orvosoltatni kell az elmúlt évek alatt szenvedett sérelmeket; körül kell bástyázni az alkotmányt a multakhoz hasonló minden kényuralmi megtámadások ellen.“ Ez volt a nemzet közönséges kiáltása a Kárpátoktól az Ádriáig, a Morva folyamtól az Aldunáig. Ennek változatai, részletezései voltak a megyegyüléseken tartott

1825. szónoklatok. E szerint készültek, főbb pontjaikban majdnem egyhangúlag, a megyéktől követeik elejébe szabott utasitások. Reformot, haladást még alig penditett meg egynémiben egykét megye. Legfölebb azon akadályok elmozditásának inditványozását és sürgetését kötötték a megyék követeik szivére, melyek által az osztrák érdekeket védő vámrendszer az ipart, kereskedelmet nálunk lenyűgözte, az országot a német-szláv örökös tartományokra nézve gyarmati viszonyokba sülyesztette. Ez azonban szinte a sérelmek lajstromába tartozott. A szellemi érdekek felszabaditása, egy czélszerűbb közoktatási rendszer megalapitása, a bár törvénytelen könyvvizsgálat, censura megszűntetése, s a sajtó szabályozása tán egyetlen megye által sem emlittetett a követi utasitásban. A kormány gondoskodása következtében értelmileg oly mélyen sülyedt már az ország, oly kevéssé ismerte a tudományok és ismeretek Európaszerte mind fénylőbb világát, hogy nem is látszék érezni a maga hátramaradását. A szellemi érdekek közöl egyedül a nemzeti nyelv divatának terjesztése, a nemzetiség szilárditása volt azon tárgy, mit a legtöbb megye sürgettetni kivánt az országgyűlésen. Annál nagyobb gondot forditottak a megyék rendei azon egyes eszközök kijelölésére, melyeknek törvénybe igtatása által az alkotmányt és nemzetiséget örökre megmenthessék s biztosithassák hasonló megtámadásoktól, minők azt II. József óta már másod izben súlyos veszélylyel fenyegették. [1]

[1] Ime, például, Nógrád megye utasitásának fő pontja: „A katonai állitásnak s a közadó felemelésének egyedűl az országgyűlésen való megtörténhetéséről szóló törvények világosak, és minden kétségen kivűl valók lévén, követ uraknak szorosan meghagyatik: hogy valamint ezen tárgyakról szóló, úgy semmi egyéb sarkalatos constitutionális törvényeknek semminémű változtatásába, az 1741-ik esztendei 8-dik t.-cz. világos értelme szerint, teljességgel ne ereszkedjenek, és ha bármely ilyes változtatás czélba vétetnék, arról a n. megye rendeit veendő új utasitás végett, azonnal tudósitsák; egyébiránt pedig a mostani felette nagy és úgyis be nem szedhető hátramaradásoknak és restantiáknak megsemmisitését, s ennek következtében

Az udvar eleve is tudhatá, hogy az országgyülésen élénk, zajos ellenzékkel leend dolga: tudhatá, hogy egy hosszú, keserű panaszárt kellend hallania törvénysértései

1825.
Az udvar magatartása.

a portáknak megigazítását kivánván, a n. megye rendei a megyében történt szomorú esetekből, — a midőn t. i. a katonaállítás s a közadónak conv. pénzben való megvétele az országgyülésen kivűl kir. Commissáriusok, és katonaság által erőszakkal eszközöltetett, a vármegye háza fegyveres kézzel elfoglaltatott, a tisztikar őrizet alá tétetett, és a gyülések eltiltása mellett a protocollumok és jegyzőkönyvek megsemmisíttettek, a n. megyének hiteles pecsétje erőszakkal elfoglaltatott, egyes személyek a kir. Commissáriusok által rendkivűl meghiteltettek, és így a vérek és atyafiak is, egymás ellen való bizodalmatlanságba és gyűlölségbe helyeztettek; — mindezekből vett mély fájdalmokat el nem titkolhatván, azokat ő felsége atyai színe előtt leborúlva és a legmélyebb jobbágyi tisztelettel, oly alázatos kérelemmel kinyilatkoztatni bátorkodnak, hogy a midőn egy részről a törvények szentségének fentartását szívökön viselik; más részről meggyőződve lévén arról, hogy a királyi szék dísze és dicsősége a haza alkotmányával elválhatatlanúl egybe legyen kötve: semmitől inkább nem irtózhatnak, minthogy feddhetetlen hívségök, legmélyebb jobbágyi tiszteletök, és ő fölsége szentséges személye iránt viseltető határ nélkül való ragaszkodások valaha ismét, avagy csak távolról is kétségbe vétethetnének. — Ugyanazért az országgyülésnek, a melyen t. i. az ő fölsége előadásai s az ország kérelmei és kivánságai időről-időre előterjesztethessenek, minden harmadik esztendőben, vagy ha a szükség úgy kivánja, még előbb is leendő tartását; — a helytartótanácsnak törvényes tehetségébe való helyeztetését; — a dicasteriumoknak, magános különös votumok elmellőzésével, és az ország nagyjainak leendő kihallgattatását; — a titkos praesidialisoknak és patentálisoknak megszüntetését, — és ezeknek nemcsak az itélőszékek, hanem a jurisdictiók által is rendelendő el nem fogadhatását; a feladók és vádlók ellen hozott 1805-ik évi V. t.-cz. szoros megtartását, és azoknak a kik a törvényes úton kivűl megbüntettettek, attól való fölmentésöket, s ezentúl mindenkor csak a törvény útján való megbüntetéseket; a megyék között való levelezésbeli szabad értekezésnek, melynek eltiltásából legközelebb is a megyék között való különböző értelmek következtek — megengedtetését; — és szóval mind azon közfalnak, a mely eddig a nemzet szavának a kir. székhez és a legkegyelmesebb fejedelemnek atyai színéhez való juthatását gátolhatá, megszüntetését, jobbágyi alázatossággal kérik, és követ urak az ország rendei előtt sürgetni fogják“.

1825. miatt; mert hiszen a titkos rendőrségnek mindenfelé elhelyezett számos ügynökei által bőséges tudósításokat vett az országban uralkodó hangulatról. De minthogy a felzajlott szenvedélyeket lecsillapitani, a nemzetet kiengesztelni, annak bizodalmát visszanyerni kivánja vala: bölcsen arra határozta magát, hogy akadálytalanúl kizajlani hagyja az indulatokat, szabad folyást enged a panaszárnak, s engedékenység által fegyverzi le az ellenzéket. Ugyanezen czélból lehetőleg ünnepélyessé is akarta tenni az országgyűlést. Régibb s újabb példák tanúságaiból jól tudta az udvar, hogy a koronázatoknak mindig nagy hatása van a nemzet jó kedvének megnyerésére. Ez által már nem egy ízben sikerült mellőzni az indulatok kitörését, lecsillapitani a felingerült kedélyeket: nemcsak mivel a fényűzésben gyönyörködő magyar jellem ilyféle ünnepélyeknél bőséges kielégítést találhat: hanem, s talán még inkább azért, mivel az ősi alkotmányához, törvényeihez, institutióihoz oly hévvel ragaszkodó, természeténél fogva mélyen monarchikus érzelmű, s ép ezért koronája iránt is a kegyelet gyöngéd érzelmeivel viseltető magyar ember minden koronázatban hódolatot lát a fejedelem részéről ezen ősi institutiók iránt s úgy tekinti azt, mint elismerését s biztositását a maga nemzeti jogainak. Ferencz tehát e kedvnyerő eszközt is megragadta, s a maga negyedik hitvesének, Karolina Auguszta császárnénak, magyar királynévá koronáztatását is az országgyűlés tárgyává tűzte ki.

A királyi előadások. A tronbeszed. Ugyanezen engesztelő szellemben készültek a királyi előadások is, melyek a rendek tanácskozásainak tárgyaiúl szolgálnának. Megemlékezvén ugyanis Ferencz, mennyiszer s mily hévvel sürgette a nemzet, a század első tizedében lefolyt országgyűlésein, az 1791-ki országgyűlésből kiküldött bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak fölvételét: a nemzeti kivánatnak vélt eleget tenni, midőn, a királyné megkoronáztatása mellett, e reformmunkálatok átnézetét s meghányását tűzte ki a gyűlés teendőiül. Ezenkivűl még csak egy tárgy, a magánosak pénzviszonyainak

a papirpénz kétszeres értékleszállitása után oly szükségessé vált s már az 1812-ki országgyülésen is oly heves vitákat szült, de törvénynyé akkor nem válhatott szabályozása, vétetett fel a királyi előadásokba. 1825.

De egyébiránt sem mulasztott el az udvar semmit, mi által a kiengesztelődést siettetni, az országgyülés egyes, befolyásosabb tagjait megnyerni remélheté. És míg ebben ügynökei kéz alatt buzgóan munkálkodának, maga Ferencz is mind az üdvözlő fogadtatás, mind az országgyülés ünnepélyes megnyitásakor szivetnyerő atyai nyájasságot s jóakaratot tanusitott a rendek iránt. A gyülés megnyitása a királyi előadások átnyujtásával szeptember 15-kén ment végbe, mely alkalommal Ferencz trónbeszédében egyebek közt ekként szólott:

„Semmi egyebet nem kivánunk tőletek az önboldogságtok gyarapitását czélzó buzgalomnál. Tőletek, honatyák, várjuk tehát azt is, hogy bölcseségtek annak elérésére a legalkalmasb eszközöket fogja előadni; melyektől aztán nem is maradand el a süker és a mi legbensőbb királyi megelégedésünk, ha ti, egyedűl a közjó iránti buzgalomtól lelkesedve, a haza állandó boldogságának előmozdítására, s az utódok hálás emlékezetének kiérdemlésére, tennen törekvéseiteket a mieinkhez kapcsoljátok.

„Ezen üdves törekvéseknek most különösen kedvez a tartós béke biztos reménye; s e felett azok buzgó folytatását még egy más indok is javasolja: halad korunk s a halandók évei isten kezében vannak; bensőleg kivánjuk pedig megérhetni s éldelhetni azon lelki örömet, hogy mind a ti boldogságtoknak a gondos intézkedésekből származandó gyarapodását, s mind azt is elégűlten szemlélhessük, hogy az ország alkotmánya a törvények bölcsesége által mindinkább és inkább körűlbástyázva s megszilárdúlva szálljon át felséges utódainkra s a magyarokra, kiket mi szeretett fiaink gyanánt tekintünk.

Válaszfelirat. — 1825. — A trónbeszéd, melyben ekként a király maga is az alkotmány védőinek sorába lép, s óhajtását fejezi ki, hogy azt megerősödve láthassa hátralévő életében, igen kedvező hatást gyakorolt az ország összes rendeire. Félig nyert csata volt ez a kormányra nézve; kivált miután József főherczeg nádor, kinek népszerűségét a múlt években a nemzet sérelmeinek teljes méltánylása s fájlalása, most pedig az országgyülésnek részben neki, az ő sükeres működéseinek tulajdonitott kihirdetése folyton nevelt vala, — a királyi előadások felolvasása után elmondott beszédében nyomatékosan buzdítá a rendeket, hogy megkezdendő tanácskozásaikban egyedűl a trón erejének s a közjónak, miket egymástól elválasztani nem lehet, gyarapitását tartsák szemeik előtt; viseltessenek bizodalommal a király iránt, ki őket a bizalom nyilvánitásában megelőzte: a kölcsönös bizodalom egyességet szűlend a trón és nemzet közt, melynek nyomában a haza boldogsága fog felvirúlni.

Pár nap múlva hálafelirat küldetett a királyhoz, mely a nyájas trónbeszédre udvarias választ foglalt magában. Kijelenték a rendek: hogy fájdalom fogta el keblöket, midőn ő felsége hanyatló koráról tőn említést; hogy pedig ő felsége még a maga életében megszilárditva óhajtja látni az alkotmányt, s e végett azokat, mik az ország javát s gyarapodását illetik, még ezen országgyülés folytában elvégeztetni s törvénynyé szentesíttetni kivánja, buzgó hálával fogadják. Magok sem óhajtanak semmit forróbban, mint hogy ő felségének e kivánata teljes sükert nyerjen. E végett nem múlasztandják el annak idején szorgalmasan tárgyalni a kir. előadásokat; mindenek előtt azonban az alkotmányt szükség helyreállitani: miért is előlegesen a sérelmeket határozták tanácskozásuk tárgyaivá tenni, bizton remélve, hogy ő felsége azokat, a trónbeszédben kifejezett atyai indulata szerint, orvosolni fogja.

A királyné koronázási ünnepélye, mely szept. 25-kén nagy fénynyel ment végbe, miként arra az udvar eleve is

számitott, igen alkalmas eszközűl szolgála a kölesönös bizodalom megszilárditására. Miután az ország rendei hódolatukat az új királynénak a szokásos ajándokkal, mely ezen alkalommal huszonöt ezer darab körmöczi aranyra határoztatott, bemutatták: Ferencz pár nap múlva (szept. 28-kán) a hálafeliratra válaszolva, egy igen kegyelmes leiratot küldött le az ország rendeihez. Intvén őket, kezdjék meg mennél előbb a kir. előadások tárgyalását, egyszersmind felszólitást intéze hozzájok, hogy miután őket atyai indulatáról a trónbeszédben már biztositotta s újonnan is biztositja: őszinte s határtalan fiúi bizodalommal öntsék ki atyai kebelébe mind azt, mi szívökön fekszik, s mi az ország javának s boldogságának előmozditására szolgálhat. 1825.

E kegyelmes kir. nyilatkozatnak az volt ugyan fő czélja, hogy a rendek, általa megnyeretve reábirassanak, miszerint minden más előtt a kir. előadásokon kezdjék meg munkájokat; a rendek mindazáltal, bár kedvesen fogadták is a trón bizodalmának e nyilatkozatát, úgy valának meggyőződve, s úgy kivánta utasitások is, hogy mielőtt egyéb tárgyalásokba ereszkednének, az alkotmánynak a múlt évek törvénytelenségei által ejtett sérveit szorgalmazzák orvosoltatni; csak az alkotmány helyreállitása által nyerhetvén vissza azon lelki nyugalmat, mely üdves törvények alkotására szükséges. Elébbi határozatuk szerint tehát, október első napjaiban, azonnal meg is kezdték a sérelmek tárgyalását.

E tárgyalások képezték aztán a próbakövet, mely a pártok állását s tömbezését s a vélemények árnyalatát, szintúgy mint a törvényhozó kar tagjainak egyéni minőségét kimutatta.

Midőn ezen országgyülés megnyittatott, s annak folyama alatt még sokáig nem létezett nálunk a két nagy történelmi, conservativ s ellenzéki párt, melyek a XIX-dik században valamennyi alkotmányos ország történelmében előfordúlnak; azoknak alapjai mindazáltal ezen országgyülésen vettettek A pártok s azok irányai.

1825. meg; eredetök első szálai ezen országgyülés vitatkozásaiból s fejleményeiből fonódtak.

Az ország rendeit, miként elébb a megyék, úgy most az ország gyülésén is sokáig oly annyira elfoglalták az absolut és német Ausztriától fenyegetett alkotmányosság s nemzetiség megszilárdításának kérdései, hogy tulajdonképeni európai politikáról még sem a felső sem az alsó táblánál nem vala szó. Itt is amott is merő sérelmi, s ha úgy nevezni lehet, házi politika foglalta el a zöld asztalt. A nemzetnek legfőbb, majdnem egyedüli törekvése s czélja volt: a megsértett, meggyöngített alkotmányt helyreállítani, s mint az akkoron divatos kifejezés hangzék, hasonló sérelmek ellen „körűlsánczolni." E sérelmi politikánál fogva visszaszerezni kivántak a rendek minden jogot, az alkotmányosságnak minden ősi institutióját. Miként II. József halála után, úgy most is, nem elégedett meg a nemzet avval, hogy csak az újabb törvénysértések szűntettessenek meg; sem nem volt hajlandó engedékenyen tűrni, bár talán czélszerűek s hasznosak voltak is, a törvényhozáson kivűl, kényuralmilag kibocsátott szabályokat: eltörűltetni, a régi állapotba visszahelyeztetni követelt mindent, mi törvénytelen, ha jobb is a réginél, hogy azt törvényesen szabályozza. Felkutatták a legrégiebb sérelmeket, hevesen megvitatták s orvoslat végett fölterjeszteni kivánták az absolut szellemű bécsi kormánynak az ország jogai, függetlensége rovására bármi régen tett foglalásait: az alkotmányos jogokat elidősűlhetleneknek kiáltotta ki a nemzet.

E sérelmi politika oly annyira elfoglalta a kedélyeket, oly uralkodóvá lett az országgyülés majdnem egész folytában, hogy a haladási kérdéseknek alig engedett tért. A rendek nagy többségének még csak vágya, hajlama sem volt a reformokra, bár mily elutasíthatlanúl látszának is követelni azokat az elavúlt állapotok s az előhaladott kor igényei; mi nagy részben a harmincz év óta oly következetesen folytatott ellenforradalmi kormánypolitikának vala

sajnálatos gyümölcse. Ezen, a külföldtől elszigetelő, benn 1825.
minden szellemi mozgalmat s gondolatsurlódást gátoló rendszer hatása alatt fölnevekedett nemzedék a reformokat, melyekre szüksége vala, hogy minden oldalú pangásából kiemelkedhessék, hiányait pótolhassa, az országot a míveltebb európai államok sorába emelhesse, jóformán nem is ösmerte. A kiváltságokon felűlemelkedett valódi szabadság és alkotmányos kormányzat eszméinek világtörténelmi fejleményei, melyek, példáúl Németországban, a wartburgi ünnepen, a porosz alkotmányharczban s még inkább az irodalomban, — a francziáknál a democrat irányú baloldal parlamenti harczaiban, a titkos társulatokban s a minduntalan megújuló fölkelési kisérletekben, — az angoloknál az emancipatiobill iránt folytatott heves izgatásokban, a reform türelmetlen sürgetéseiben stb. oly hangosan nyilatkoznak vala, nálunk még alig, vagy csak oly igen kevesektől ismertettek, hogy az okszerű alkotmányos reformokról tiszta fogalmakat hiába kerestél volna a törvényhozó kar többségében.

Ezen erkölcsi viszonyok közt európai értelmű szabadelvű, vagy épen radical párt nálunk még nem létezhetett; de nem létezett a tulajdonképeni conservativ párt sem. S ezen elnevezések a jelen országgyülés folyamában csakugyan még nem is divatoztak. Választóvonalt a pártok közt nem a haladási vagy helyben maradási elv, hanem a rendi alkotmány, nemesi kiváltság s nemzeti függetlenség iránt tanusított kisebb-nagyobb ragaszkodás, lelkesedés képezett. Ezért csak az „ellenzéki“ és „udvari“ pártelnevezések valának divatban. Az ellenzéki név nem ritkán fölcseréltetett a „szabadelvű, liberalis“ nevezettel, de csak sajátlan s nem európai értelemben: az ellenzéki párt védte ugyan az alkotmányos jogokat a kormány ellenében; de e mellett, a többi néposztályokkal szemben, a nemesi kiváltságokhoz is makacson ragaszkodott; s úgy ezek, mint az ősi alkotmány tekintetében még conservativebb volt az udvari pártnál; mely épen azért neveztetett így el, mivel az udvar kényuralmi

1825. czélzatai iránt engedékenyebb volt. Fejlesztésről, reformokról, haladásról az ellenzéki párt most annyira sem gondolkodott, mint az 1790-ben úgynevezett „patrioták.“

Mi a két táblát külön illeti: a felső tábla, melyet a püspökök, zászlós urak, főispánok és a született főrendűek képeztek, kevesek kivételével, egészen az udvari párthoz tartozott. E kevesek közt a vezéri szerepet, miként a század első tizedében lefolyt országgyülések alatt, úgy most is gróf Illésházy, Trencsén és Liptó megyék örökös főispánja, nagy nevű nemzetségének utólsó férfi ivadéka, játszá; a kir. fő étekfogó zászlósi méltósága, melyre az országgyülés első napjaiban emeltetett, nem volt képes megingatni alkotmányos érzelmeit s elvonni őt a nemzeti jogok védelmétől, melyre, bár mindig a mérséklet korlátai közt, de komoly méltósággal emelte fel tekintélyes szavát. A többi, jobbára az ifjabb nemzedékhez tartozó főrendű ellenzékiek közt leginkább kitűnt a tudományos míveltségű báró Mednyánszky Alajos, gr. Zichy Károly, a cziferi stb. E tábla tanácskozási nyelve kivétel nélkül a latin volt; mert, fájdalom, elnémetesedett főnemeseink közt a nemzeti nyelvet kevesen birták eléggé.

Az alsó táblánál az udvari pártot, az elnök s királyi személynök vezérlete alatt, a kir. tábla tagjai, a káptalanok s kir. városok követei képviselték, kikhez a megyék követei közől igen kevesen csatlakoztak. A nagy többség s ennek valamennyi kitünőbb tagjai, az országgyülés első felében — mert utóbb elpártolások is történtek — itt az ellenzéki pártot alkotta. A követek mintegy harmad része oly egyénekből álla, kik a múlt országgyüléseken is szerepeltek; de ezeknek egykori tekintélyes vezére, Vay József, már nem volt életben. Helyét a vezéri szerepben tulajdonkép senki sem töltötte be; nem mintha köztök oly kiváló tekintélylyel s tulajdonokkal, minők egy vezérben megkivántatnak, felruházott egyéniség nem találtatott volna; hanem inkább azért, mivel az ellenzék tulajdonképeni, fegyel-

mezett pártot, mint a későbbi országgyüléseken, meg nem képezett. A szőnyegre hozott kérdések különfélesége szerint tehát majd egyik majd másik kitünőbb egyéniség lőn vezérszónokká. E jelesebbek közé soroztattak Nagy Pál, id. Balogh János, gr. Dessewffy József, Deák Antal, b. Prényi Zsiga, Borsiczky, Bernáth Zsiga, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Somsich Pongrácz, Takács, Niczky, Vay Ábrahám, Szegedy Ferencz, Vitéz, Máriássy; Bartal György a legkitűnőbb jogtudós hirében álla; a jegyzők közt Plathy, barsi követ, volt a legszebb tollú. A kormánypárti követek közt, kiket a „notarialis liga“ gyűjtő név alá sorozott az országgyülési közönség, legtöbbször Bezerédy György, a „zápor beszédű“ Császár Sándor, Nyéky Mihály vitte a szót; a tanácskozásokban pedig Torkos Mihály szava volt a legnyomatékosabb. A városi követek közől a soproni Wagner, ki nevét utóbb Vághyra változtatta, tűnt ki leginkább széles ismeretei és szónoki tehetsége által. 1825.

Egyébiránt ezen országgyülésen még nem is igen mutatkozott annak szüksége, hogy az ellenzék forma szerint, határozott programmal alakúljon meg s egy vezér által fegyelmeztessék. A nagy többséget még különben is eléggé összetartá az alkotmány és nemzetiség kiállott veszedelmének emlékezete s a szenvedett sérelmeknek folyton sajgó érzete. Programmra sem volt másra szükség, mint a mit a nemzet közkivánat gyanánt hangoztatott s minden megyei követ utasitásában hozott magával, a szónokok pedig e szavakkal szoktak volt kifejezni: mindenekelőtt a sérelmeket kell megszűntetni, az alkotmányt helyreállitani s erősebben körülsánczolni. E követelés oly erős, oly általános vala, hogy az összes törvényhozó karban nem találtatott, ki annak ellentmondani merészelt volna; s még a legbuzgóbb udvari pártú tag is legfölebb a tárgyalási sorozatra nézve nyilvánitotta a többségétől különböző véleményét, a kir. előadások tárgyalásával kivánván megkezdeni a munkálatot. Ily egyező

1825. lévén a rendi tábla tagjainak értelme: nem csoda, ha az egész országgyülési tanácskozásokon e sérelmi politika huzódott keresztűl; s a rendi alkotmány tatarozásán és szilárdításán kivűl legfölebb még a nemzetiség s ennek leglényegesb hordozója, a nemzeti nyelv kifejtése, erősbítése volt a törekvések fő, mondhatni, egyetlen czélja.

Széchenyi István.

Csak egy férfiút találunk annyi közt ez országgyülésen, ki keble rejtekében már most is valami szebb és jobb után sóvárog vala a nagy részben csak egy osztály kiváltságait biztositó, a nemzet nagy tömegére ki nem terjedő, s azért felette hiányos, elavúlt rendi alkotmány megszilárditásánál; ki egy kifejlett nemzetiség, széles alapokra fektetett s nem egyedűl a törvény betűi, hanem szabadelvü új institutiók által biztositott s életvalóságra emelt igazi alkotmányos szabadság, egy egészen újjá alakúlt, az ipar, kereskedelem, tudomány és míveltség minden ágaiban előrehaladott, az európai civilisatio minden élveivel kinálkozó, de mind e mellett is sajátképen magyar nemzeti és társadalmi élet tündérképei közt merészelt csapongani vágyaival; egy férfiú, ki hatalmas szelleme, átható értelme, éles itélete, saját nemzetét minden áldozatra kész szeretettel átfogó kedélye által, nem sokára vezéresillagává lőn a nemzetnek az átalakúlás nehéz ösvényén; ki, a nemzet összes történetét tekintve is, oly óriási alakként emelkedik ki újjászületési küzdelmeink közt, hogy őt még későbbi szenvedélyes vetélytársa sem kételkedék „a legnagyobb magyarnak“ nevezni. Kell-e mondanom, hogy gróf Széchenyi Istvánt értem, ki még mint huszár kapitány jelent meg ez országgyülésen a felső táblánál.

De legyen elég e nagy embernek itt csak nevét említeni; jellemzését alább kisérlendjük meg ábrázolni; törekvéseinek, nagyszerű nyilvános pályájának elbeszélése pedig különben is nagyobb részét foglalja el a következő évtizedek történelmének. Ő, nagyszerű czéljai tekintetében, még egészen egyedűl, párt nélkül állott az országgyülés kezde-

tén. A hazában is csak kevesen, talán egyedül báró Wesselényi Miklós volt az, kivel ő terveit, czéljait némi részben közölte, ki nemes buzgalmában osztozott. Wesselényi, ki nem sokára szinte csatányos szerepet vala játszandó történelmünkben, még 1823-ban ismerkedett meg az ezredével Debreczenben fekvő, gazdag, fényes tulajdonai által kitünő kapitánynyal; kivel csakhamar szoros barátságot, a hazafiúi szent czélra szövetséget kötvén, egy ideig együtt s komolyabban űzte tanulmányait s utazta be bővebb tapasztalatok s ismeretek gyűjtése végett a mívelt Európát. Wesselényi azonban, még csak Erdélyben lévén birtokos, nem volt tagja ezen országgyülésen a törvényhozó testületnek. Széchenyi, ki lépteit eleitől fogva száraz számítás, mélyen átgondolt terv szerint szokta volt intézni, mihelyt magát a törvényalkotó kar tagjai közt egy kissé tájékozta, azonnal meggyőződhetett, hogy reá nézve még nem jött el az alkalmas idő: a sérelmi politika által sokkal inkább elfoglalva láthatá a kedélyeket, az ősi alkotmány fentartásának s „körülsánczolásának“ munkája által sokkal inkább háttérbe szorítva tapasztalhatott minden más irányt, mintsem hogy új eszméinek bármily csekély sikert is remélhetett volna, a még teljesen készületlen téren. Inkább csak a régi alkotmányosságot megóvni s biztosítani törekvő ellenzéki párthoz csatlakozott tehát maga is, mintsem hogy saját irányát s eszméit, elhamarkodott nyilvánítás által a bizonyos hajótörés veszélyének tegye ki. Egyébiránt még az ellenzéki párt élénk, nem ritkán keserű vitáiban sem vőn részt nyilvánosan; s mint alább említendjük, csak egy ízben, akkor is nem a felső, hanem az alsó ház kerületi ülésében mondott néhány szót, mely egy nagyszerű hazafiúi tetté vált. Az országgyülés termein kivűl azonban már ekkor megkezdé reformátori működését, vagy inkább előkészíté annak terét s eszközeit. Mindjárt az országgyülés kezdetén egy klubbot alkotott, melynek czélja volt gondolatcserét, eszmesurlódást idézni elő, tért nyitni, hol a haza állapota,

1825. közdolgai, a társadalmi úton teendő reformok, javítások a magán társalgás igénytelen modorában megvitattassanak, s mi ez úton eszközölhető, alkotandó egyesületek által életbe is léptettessék. A gondolatcsere, vitatkozás, eszmesurlódás ilyféle terére annál nagyobb vala szüksége az országgyülési közönségnek; mint alább elbeszélők leszünk, annál üdvösebb is lőn annak hatása jövendő átalakulásunkra: mivel a kormány még mindig oly szigorúan s aggodalmasan kezeltette a censurát, hogy a sajtóban nemcsak közállapotaink, vagy bármi egyes javítási s haladási kérdés megvitatása tilos volt, hanem még az országgyülési tanácskozások közlése sem engedtetett meg; s e miatt még hírlap sem létezett Pozsonyban, mely közlönye lenne a tárgyalásoknak s a közveleménynek. A kormánynyal ebben maga a rendek többsége is egy értelemben volt, szükségtelennek tartván s nem is óhajtván, hogy vitatkozásaik a hazában köztudomásra jussanak, s elégelvén azt, hogy küldőiket, az illető megyék közönségét, időről időre önmagok tudósitsák a szőnyegre kerűlt kérdések mibenlétéről.

A sérelmek tárgyalása.

E kérdések elsejét, mint már fentebb is említők, az alkotmány a nemzeti jogok sérelmei képezték. A franczia háború idejében tartott országgyüléseken, melyeket az udvar egyedűl hadi segély megszavaztatása végett hívott egybe, felette nagy gondja volt a kormánynak arra, hogy a rendek mindenek előtt a kir. előadásokat vegyék tárgyalás alá; minek következtében aztán nem egyszer történt, hogy ezek elvégeztetvén, az országgyülés, a nemzet kivánatainak teljesitése előtt bezáratott. Most ilyesmitől alig lehetett ugyan tartani, miután a kir. előadások nem voltak ellentétben a nemzeti kivánatokkal. De a rendek, mindamellett is elölegesen akarták most tárgyalni a nemzeti kivánatokat; mert a sérelmek orvoslása még a koronától inditványozott reformoknál is inkább szívökön feküdt. A király, engesztelni ügyekezvén, ezt most nemcsak nem ellenzé, sőt némileg maga idézte volt elő szept. 28-kai leirata által, melyben,

mint említők, a rendeket felhívja: egész nyiltsággal öntenék ki mind azt atyai kebelébe. mit a fiúi bizodalom és őszinteség javasol. 1825.

A királyné koronázata után ennél fogva haladék nélkül az ország sérelmei vétettek tárgyalásba, s fölöttök aztán majdnem egy egész hónapig folytak a mindig heves, nem ritkán a szenvedély kitöréseiben csaknem fenyegető viták, mielőtt a sérelmek tárgyában az első felirat felküldetett. A német tanácsosok ellen, kik az ország ügyeibe jogtalanúl avatkozva, a fejedelmet az adó s újonczok tárgyában ama kényuralmi rendeletek kibocsátására ösztönözték, keserű kikelések hallattak. Még haragosabban s kíméletlenebbűl gáncsoltatának azon magyar tisztviselők, kik ama törvénysértések végrehajtására segédkezet nyújtottak. Zala követei, Deák Antal és Szegedy Ferencz, megneveztetni s vád alá fogatni inditványozták mind azon „hazaárulókat“, kik a fejedelmet tévútra vezették. Még keményebben sujtotta őket lángszónoklatával Nagy Pál, ki, midőn a nemzet s közvélemény birószéke elébe idézte a törvénysértőket, nem annyira vádolta, mint elitélte azokat. Nagy nyíltsággal s bátorsággal megvitattaték s gáncsoltaték az egész kormánypolitika, mely által a kabinet örökké ellenséges indulatot árúl el az annyi királyi esküvel pecsételt alkotmányos törvények ellen. Megróvatott a hálátlanság, melylyel a nemzetnek a háború idejében tett annyi súlyos áldozatai a béke helyreállta után a legdrágább nemzeti kincsek megtámadásával viszonoztattak. A követek legtöbbjei az által vélték legjobban megfelelni honfitársaik bizodalmának, melynél fogva képviselőkké választattak, ha mennél keserűbb igazságokat, mennél nagyobb nyiltsággal s bátorsággal mondanak a kormány embereinek. Nem elégedtek meg avval, hogy egyszer mondassék ki a gáncs a középponti kormány s az elkárhoztatás annak eszközei, a volt kir. biztosok ellen; hazafiúi buzgalmában mindenki panaszt emelt, mindenki szavakba akarta önteni a nemzeti fájdalom s aggodalom

1825. érzelmeit. A szó tettnek tartatott; s mindenki tényleg hozzájárulni kivánt a megsértett nemzeti jogok megbosszúlásához s jövendő biztosításához.

Az első sérelmi felirat.

Az elöleges sérelmek, kivált Nagy Pál vezérlete alatt, összeállíttatván, az első sérelmi felirat, a főrendekkel a szerkezet iránt váltott több rendű üzenet után, október 22-én végre felküldetett a királyhoz. Tartalma a nagy fontosságú, terjedelmes feliratnak következő. Az ország rendei, a király szept. 28-kai leirata által is felhívatva, mindenek előtt azokat terjesztik fel, mik az alkotmány megszilárdítását tárgyazzák. Kijelentik ennél fogva, hogy mély fájdalom verte le a nemzetet, midőn daczára annak, hogy a háborúk idejében hűségét nagy áldozatokkal tanúsitotta, a felavatási hitlevél s az 1791-ki törvények ellenére, az alkotmányon és sarkalatos nemzeti jogokon oly sebek ejtettek, hogy általok a törvények támaszától megfosztatván, már nemzeti lételének veszedelmétől kellett rettegnie. S nevezetesen:

Az 1791-ki 10-ik törvény ellenére, az ország sok ügyekre nézve a német-szláv örökös tartományok módja szerint pátensek által kezdett kormányoztatni.

Az 1791-ki 12-dik törvény sérelmével, több ízben udvari nyiltlevelek küldettek az országra. Számos ügyben, melyekre nézve az intézkedés joga egyedül a törvényhozást illeti, országgyülésen kivűl, önkényes rendeletek bocsáttattak ki s katonai karhatalommal hajtattak végre. Subsidiumok, segélyezések, mik a nemzet szabad akaratától függnek, országgyülésen kivül parancsolólag vettettek ki a megyékre. A kényszerített újonczszedés és a felemelt adó behajtása végett, a feliratok ellenére, kir. biztosok küldettek a megyékre; kik fegyveres erővel jelenvén meg, a megyeházakat ostromállapotba helyezték, a tisztviselőket elzárták, tőlök törvénytelen esküt, sérelmes reversalisokat erőszakoltak ki; a tanácskozás szabadságát elfojtották, a levéltárakat megsértették, a jegyzőkönyveket, melyekben a szenvedett törvénytelenségek s a megyéknek azok elleni határ-

zatai s tiltakozásai irattak le, megcsonkították, a tisztviselők előtt, katonai erő közbejöttével, elszakgatták vagy elvitték, a pecséteket lefoglalták ; a megyei gyülések, elnöki rendeletek által, tizenöt hónapig felfüggesztettek ; a megyék feliratai s egymás közti levelezései elsikkasztattak, vagy hűtlenségi megróvatás fenyegetése által elnyomattak. Sőt fenyegetések hallattak, hogy az alkotmány egészen eltörűltetik. A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátait mind ezekben áthágta, az alkotmány sarkelveit megrendítette. 1825.

Az 1791-ki 13-dik törvény ellenére, az országgyülés kihirdetése tizenhárom évig elmulasztatott ; s a 14-dik törvény sérelmére, a kir. helytartótanács teljes mellőztével az országra erőszakolt igazgatási rendszer a bizodalmat a trón és nemzet közt megrendítette.

A kiküldött kir. biztosságok az 1791-ki 18-dik törvény ellenére, névtelen vádak után is indúlván, a személy és becsület biztosságát veszélyeztették. hivatalától számos jó hazafit megfosztottak, jogaik gyakorlatában megakadályoztak.

Nagy sérelmére vált végre az alkotmánynak az, hogy a kormány több ízben oly módon nyilatkozott : hogy az országgyülés megtartásának idejét nem a törvény, hanem a körűlmények határozzák meg ; hogy a rendek feliratai, melyek által a törvény megtartását sürgették, figyelembe nem vehetők ; hogy az egyszer kibocsátott, bár törvénytelen parancsokat visszavonni nem lehet. Mind ez, ha nem orvosoltatik, az alkotmányt tényleg megsemmisiti.

Meg vannak győződve, hogy ezek nem a királytól, hanem a századok óta folytatott kényuralmi rendszerből eredtek ; s reménylik, hogy ő felsége nemcsak teljesen meg fogja szűntetni e sérelmeket, hanem azoknak ismétlése ellen is biztositandja az országot. Kivánják tehát, hogy a megsértett törvények újra sanctionáltassanak. Az adónak ezüst pénzben behajtása, az újonczok kényszerített szedése, a megyékre küldött biztosságok, addig is, míg ezeket tüzetesen tárgyalandják, haladék nélkül megszűntettessenek. A

1825. megkárositottak kártalanittassanak, az alaptalan vádak következtében kegyvesztettek a királyi kegyelembe visszafogadtassanak.

Különösen és mindenek előtt biztosittatni kivánják magokat a következők iránt:

Az országgyülés ezentúl minden három évben múlhatatlanúl hirdettessék ki; kezdetének idejét a király a megelőző országgyülésen eleve határozza meg.

A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátai közt maradjon; minden tisztviselő, a király iránti hüségre mondatni szokott eskü mellett, a törvények s alkotmány megtartására is tegye le a hitet.

A helytartótanács, törvényes hatóságát visszanyervén, e hit kötelezése alatt, minden törvénysértő rendelet ellen tegyen felterjesztést, a rendelet végrehajtását felfüggesztvén. Ha akár a helytartótanács, akár más egyes hivatalnok törvénytelen parancsokat javasolna kibocsátani, vagy azokat végrehajtaná: az ország rendei által meghatározandó bünvádi kereset szerint, a hétszemélyes főtörvényszék elébe idéztessék s itéltessék meg.

A megyék egymás közti levelezései semmi módon és semmi ürügy alatt ne gátoltassanak.

Kivánják végül, hogy míg a kir. előadások értelmében az országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai felett tanácskozandanak, az előadottakra ő felsége kegyes választ adjon.

A király válasza. Oly vérmes reményeket nem ápolának ugyan az ország rendei, hogy a király e feliratra, mely tiszteletteljes hangja mellett is a fölség személye iránt, oly leplezetlenül elejébe terjesztette a múlt évek alatt elkövetett törvénytelenségeket, egyenes bünvallást tegyen; miután azonban az udvar engesztelő törekvése iránt senki sem kételkedett: mindenki azt várta, hogy a király némi mentségek mellett az idézett törvények érvényét elismerve, elégtételt adand a nemzetnek. E közvárakozásnak azonban nem felelt meg

egészen a király válasza. A november 9-én kelt leiratban kedvetlenségét fejezi ki ő felsége a felett, hogy a rendek a kir. előadások tárgyalását mindeddig elhalasztották. E szemrehányások után, a történtek mentegetése mellett, tesz ugyan némi töredelmes vallomásokat is a nemzetnek; de egyszersmind olyakat is állít, miket az alkotmányos elvekkel nem lehet megegyeztetni. Az előleges sérelmeket illetőleg, „fájdalommal látja ugyan, miképen sok felmelegíttetik, miket inkább feledni illett volna"; megragadja azonban az alkalmat elmondani, mi adott azokra okot. Tudja ő felsége, mivel tartozik az általa önként s esküvel is megerősitett alkotmánynak; de ismeri kötelességét is, mely szerint a közjót fentartania s minden körülmények közt eszközlenie kell. E szerint midőn egy részről az újítani vágyók, vakmerő szándékkal, eleink minden institutióit felforgatni törekedtek, rendkivűli eszközökhöz kellett vala nyúlnia; kivált miután az országgyülés egybehívására sem idő nem volt, sem a körülmények nem kedveztek. Csak ő felsége, a kormány élén állva, láthatá a veszélyeket egész rettentő nagyságukban; csak ő választhatta meg ennél fogva az alkalmas eszközöket, melyek által Magyarországot is megmentse: mi végre sikerült is neki. Megismeri ő felsége népeinek e veszedelmes időben bebizonyított szeretetét: fájt tehát neki, hogy némely megyék azt, mit a király iránti bizodalom s a hon iránti hűség javasolt, megtenni s megadni nem akarták: feliratalk s jegyzőkönyveikben pedig olyanokra vetemedtek, mik a királyi méltóságot sértik, és zavar, rendetlenség eláradása nélkül nem tűrhetők. E miatt kellemetlen eszközökhöz is kénytelen volt nyúlni. Ő felsége egyébiránt, ki meghallgatja ugyan a maga tanácsosait, de csak azt határozza, mit lelkiösmerete sugall; s ki olyasmit soha nem enged meg, mi az ország jogait sérti, azokat, kik parancsait teljesítették, mindig védelmezendi. A karok és rendek kérelmére mindazáltal azokat, kik hevöktől elragadtatva, a korlátokat áthágták, királyi kegyelmébe készségesen vissza-

1825

1825. fogadja. Jelenti továbbá, hogy a külügyek jelen békés viszonyaiban az újonczok további szedetését felfüggesztette; az adót azonban, mint már több év óta tette, ezután is változhatlanúl ezüstben kénytelen behajtani; sőt az 1802-ki adópótlék iránt is, — mit harmadéve elengedett volt, még e gyülésen elvárja a rendek felterjesztését.

‚Egyébiránt, — ily értelemben folytatja tovább a leirat — megismeri ő felsége, hogy a törvény szerint országgyülést minden harmadik évben köteles kihirdetni. Ebben eddig csak a rendkivüli körülmények akadályozták: igéri azonban, hogy ezentúl annál pontosabb leend az ország rendeinek egybehivásában, mivel a közügyek számos hiányainak pótlását az ország java igen sürgetőleg követeli. Szavát adja ennél fogva hogy, ha e gyülés folytában mind azt elvégezni nem lehetne, mi a kir. előadások szerint tárgyalandó: a jövő három év eltelte előtt is hirdetend újabb országgyülést. — A királyi helytartótanács hatáskörét az 1791-ki 14-ik t.-cz. eléggé meghatározta: erre tehát, valamint a hivatalnokok esküjéről szóló ugyanazon évi 18-dik t.-cz. tágitására sem lát szükséget. — A megyék levelezéseit illetőleg, ahhoz tartja magát, mit 1792-ben és 1812-ben kijelentett. A feliratokra pedig méltányos figyelemmel leend, meg lévén győződve, hogy a trón és az ország boldogsága a törvényeken alapszik, s a király vagy az ország jogai sérelmével, a századok folytában kifejlett s megerősödött nemzeti alkotmány is veszélyeztetik. — Ezeket azon hozzáadással tudatja a karokkal s rendekkel, hogy a jelen országgyülés a maga czélját, az alkotmánynak újabb törvények általi megszilárditását, csak úgy fogja elérhetni; s ő felségének a nemzet javára czélzó szándékai is csak úgy nyerhetnek valósúlást: ha a tárgyalásban minden viszály mellőztetvén, a végzendők egyességben s mennél elébb elvégeztetnek.‘

A karok és rendek elégületlensége.

E királyi leirat azonban, nemcsak hogy ki nem elégítette a rendeket; hanem nagy aggodalmat s ennek követ-

keztében nem csekélyebb ingerültséget is támasztott bennök: oly elveket láttak abban, melyek a királyi hatalmat, a nemzeti jogok rövidségére, a törvények szellemének sérelmére, a kiszabott korlátokon túlterjesztik. A kerületi ülésekben e miatt oly heves viták keletkeztek, hogy a nádor már attól kezdett tartani, nehogy a nemzetnek a trón iránt visszatérni kezdő bizodalma ismét megingattassék. Ezt tehát még idején meggátlandó, a rendeket egy magán tanácskozmányra hivta meg magához. És midőn itt mindnyájan s egy értelemmel azon óhajtásukat fejezték ki, hogy az ő közbenjárása által egy új királyi leirat volna kieszközlendő, melyben az elébbinek az ország jogaira nézve sérelmes elvei és kifejezései módosittassanak, a közbenjárást örömmel elvállalta. 1825.

És nem is maradt ezúttal sükertelen a nádori közbenjárás. Az új leirat, mely nov. 28-án érkezett le Pozsonyba, egyik ujabbkori történelmünk legfontosabb okmányainak, fényes diadala a veszélyben forgott alkotmányosságnak. Kijelenti ebben a király, hogy fájdalmasan esett ugyan neki, hogy elébbi leiratának némely kifejezéseit a rendek balra magyarázták; de kész most azokat felvilágositani, mert el van tökélve, orvosolni minden kisebb s nagyobb sérelmeket. Hogy tanúságát adja, mily nagyra becsüli a rendek bizodalmát a nádorban s ennek törvényes közbenjárását: annál kevésbbé vonakodik megnyugtatni a rendeket, mennél távolabb volt tőle a szándok, elébbi leiratában azon elmúlt eseményeket, melyek a karok és rendek október 22-ki feliratára okot szolgáltattak, s melyek „atyai szivének szintúgy kellemetlenek", a jövendőre például felhozni; vagy a múlt körülmények egyedül történelmi elbeszélése által magának új jogot szerezni; vagy végre a rendkivüli események ürügye alatt a pénz s terménybeli subsidiumok és az újonczszedés tárgyait az országgyülés egyedül törvényes köréből elvonni; hova azokat az 1791-ki 19-dik törvény szerint tartozóknak önként elismerni. — A nov. 28-kai ujabb leirat.

1825. Ezután egyenként felvévén az elébbi leirat némely pontjait, melyek aggodalmat ébresztettek volt, megnyugtatja a rendeket, hogy a királyi helytartótanácsot törvényes hatóságában fentartani, annak feliratait méltóképen figyelembe venni, elhatározott akarata; eleve is megegyezését adja, hogy a megyék egymásközti levelezésének szabadsága új törvénynyel biztosittassék; az országgyülésekre vonatkozólag pedig megengedi, hogy a jövő gyülés egybehívásának idejét illető kivánatait a folyamatban lévőnek végén felterjeszthessék.

A két tábla közti viszony.

E királyi leirat valahára minden aggodalmat megszüntetett s teljesen megnyugtatta a rendeket az alkotmány épsége, az igazgatás törvényszerűsége iránt a jövőben. A köz öröm zajosan tört ki a rendek kebeléből. s lelkesedések hálakifejezésekben nyilatkozott a király iránt. Néhányak inditványára azonnal végzéssé is lőn, hogy ő felségéhez hálafelirat küldessék, melyhez mindjárt a királyi resolutióban foglalt tárgyakról alkotandó törvényjavaslatok is hozzákapcsoltassanak. E felirat s törvényjavaslatok iránt majdnem egyértelmű volt a rendek véleménye, s táblájoknál csak a királyi curia s a papság részéről tétettek némely ellenvetések; a két tábla közt azonban miattok felette heves viták támadtak, melyeken, mivel a két tábla egymásközti viszonyára nézve nagy fontosságot nyertek, hiba volna átsiklanunk.

Már a felirat szerkezete miatt is több rendű üzenetet váltott egymással a két tábla: mire kivált az szolgált okúl, hogy a főrendek nagyon is csatányosan ki akarták emelni a királyi „kegyelmet“, melyből ama leirat folyt; míg a rendek nagy többsége úgy vélekedett, hogy itt nem annyira kegyelemről. mint „igazságszolgáltatásról s elégtételről“ lehet szó.

Még inkább ellenkezett pedig egymással a két tábla véleménye a felküldendő törvényjavaslatok körűl. A nehézség különösen két tárgyra vonatkozott: az adó és az országgyülés kihirdetését illető kérdésekre. Az adó tekintetében a rendek már eleve is meg akarták említeni, hogy azon adórész, melyet a kormány a múlt években az országgyülési-

leg meghatározott adón felül szedett, s mely mintegy hat 1825.
millió váltó forintot tön, a következő három évi adóba beszámítandó lészen. Az országgyülést illetőleg pedig, oly törvényt kivántak alkotni a rendek, mely szerint a király köteles legyen, a következő országgyülés határnapját mindig a folyó országgyülésen kitűzni. A főrendek mind a két törvényjavaslatot ellenezvén, hosszú, heves viták fejlettek ki a két tábla között. Az egyiktől, mely az országgyülésekre vonatkozott, számos üzenetek váltása után végre elálltak ugyan a rendek; de a törvénytelenűl szedett adók beszámításáról, utasításaik is így kivánván, egyátaljában meg akarták alkotni a törvényt, s már ezúttal felküldeni annak javaslatát; miért a főrendek azon módosítását is visszavetették, hogy e tárgy most csak a feliratban említtessék meg oly módon, hogy az ország rendei fentartják magoknak a jogot ez iránt törvényt alkotni, midőn az adó tüzetes tárgyalása kerűlend a szőnyegre. A főrendek ezután azon elvet állították fel: hogy törvényjavaslatok általában csak oly tárgyakban küldessenek fel a trón elébe, melyekre nézve mind a két tábla megegyezett; kijelentvén egyszersmind, hogy ők az adóbeszámítás törvényjavaslatához nem járúlhatnak. A főrendek ezen eljárása azonban heves ingerűltséget támasztott a rendek között. Számosan ezek közől akként nyilatkoztak, hogy miután ők az összes nemességnek, sőt, a megyei hatóságot tekintve, az egész népnek képviselői: a törvényalkotásban több súlylyal birnak, mint a csak a magok nevében jelenlevő s egyedűl a nagy birtokot képviselő főrendek. Mivé törpűlne a nemzet kezdeményezési joga, ha a rendek csak azt juttathatnák a trón elébe, mit a főrendeknek átbocsátani tetszik! A főrendek veto-jogát tehát, mit magoknak igényelnek, de mi csak a királyt illeti meg, elismerni nem fogják soha és semmiben, annál kevésbbé pedig az adó tárgyában. A hosszú viták után oly végzést alkotott a rendek háza, hogy a hálafelirat csak magában, minden törvényjavaslat hozzákapcsolása nélkűl, küldessék

1826. fel a királyhoz; de egyszersmind kéressék meg ő felsége, hogy az adóbeszámitás előleges elfogadása iránt resolutiót adjon. Ha a főrendek ebben is ellenkeznek, az alsó-ház, az 1542-ki 36-ik és 1550-ki 64-ik törvény értelmében, a főrendek házának mellőztével terjeszsze fel e fontos ügyet a királyhoz. A törvényhozó kar ilyetén meghasonlását azonban a rendek közől többen igen veszélyesnek látták a jelen körűlmények között a nemzet ügyeire; s minthogy diadalt a rendek még a vitatárgyban sem remélhetének, mely a kormány részéről, mint eleve is láthaták, határozott ellenzésre találand: a fenyegető záradékot tehát kihagyatni kivánták az üzenetből. A többség aztán, kivált az elhalt Szögyény Zsigmond helyébe az év végén királyi személynökké kinevezett Majláth György buzgó működései következtében, nem is vonakodott elfogadni az inditványt, nem alap nélkül remélvén, hogy a főrendek, ezen viták után, magok is óvakodni fognak a két tábla közti viszonyt elmérgesiteni. A szakadásnak ekként csakugyan eleje vétetett: azontúl a főrendek sem ellenzették, hogy a felirat 1826-ki január 20-kán végre a rendek nagy többségének akarata szerint küldessék fel a királyhoz.

Hálafelirat. Az ország rendei ebben a kir. leiratnak ama szavait emelik ki különösen s hálálják meg a királynak, melyekben ő felsége kijelentette, hogy a múlt események az ő atyai szivének is kellemetlenek voltak, s az alkotmányt ezentúl sértetlenűl fentartandja. Kérik őt, hogy e biztositások törvénybe is igtattassanak. Fájdalommal említik azonban, hogy az adó kérdésében kérelmök még nem teljesittetett; újra szorgalmazzák tehát a király megegyeztét, hogy a törvényhozás meghatározásán felül szedett adók a jövőben beszámittassanak. A jövő országgyülés egybehivásának idejét szinte törvénybe kivánják igtattatni. S végre, igérvén, hogy miután az akadályok el vannak háritva, az országos reformmunkálatokat, a kir. előadások értelmében, haladék nélkül tárgyalásba veszik: kérik egyszersmind a király meg-

egyeztét, hogy az alkotandó törvények ne csak latin, hanem magyar nyelven is szerkesztessenek, s a hasáblag megirandó mindkét szövegre adassék ki a szentesités. — Rövidség s nagyobb összefüggés végett, jegyezzük meg mindjárt itt, hogy a királynak e feliratra april 9-kén (1826.) kelt válasza, ha mindenben nem is, a főbb pontokra nézve kielégitette az ország rendeit. Megegyezését adja a király, hogy a kormány alkotmányosságára vonatkozó 1791-ki 10-dik, 12-dik és 19-dik t.-czikkek fölött új törvény alkottassék. Megismeri, hogy az adó meghatározására csak az országgyülésnek van joga. De a múlt években szedett adó többletének beszámitását a jövő három év adójába, bár mennyire óhajtaná is azt az alattvalók terheit lehetőleg könnyiteni kivánó atyai indulata, a kincstár körülményei nem engedik. Az országgyülésnek minden három évében egybehivásáról szóló törvényt nem ellenzi megalkottatni; de hogy a következő diétának határnapja is mindenkor a megelőző gyülésen tüzessék ki, sem szükségesnek, sem hasznosnak nem látja. Megegyezik végre abban is, hogy a megyék egymás közti levelezésének joga törvény által biztosittassék. — 1826. —

Olynemű volt még akkoron országgyüléseink tárgyalásainak modora, hogy az olvasó aligha találna benne elegendő érdeket, ha őt idő- és tárgyalási rendben akarnók keresztülvezetni e hosszú, egészen az 1827-ki auguszt. 18-káig kinyújtott országgyülés folyamán. A tanácskozások menetét igen lassúvá s nehézkessé tette azon alkudozási modor, mely, a szőnyegre hozott tárgyakat illetőleg, egy részről a két tábla, más részről a törvényhozó kar s a kormány összehangzásának s megegyezésének kieszközlésére nézve szokásban volt. A királyhoz csak akkor lehetvén valamely tárgyat felterjeszteni, midőn abban mind a két tábla megegyezett: ha tehát ezek véleménye egymástól különbözött, a két tábla határozatlan ideig mind addig váltotta egymással üzeneteit a tárgy fölött, míg végre egyik a másik véleményét elfogadva, öszhangzás eszközöltetett. Fontosabb tárgyakban nem ritkán történt, hogy

A tárgyalások modora.

1826. a két tábla 10—15 üzenetet is váltott egymással, míg az egyesség köztök valahára létrejött, s a tárgy felterjesztetett. Ha pedig azután a felterjesztett tárgyra nézve, — mint majdnem minden fontosabb kérdésnél történt — a kormánynak más volt a nézete vagy akarata: a tárgy a kormány ellenvetéseivel s érveivel ismét visszakerült a rendek táblájára. És minthogy a főrendek a kormány véleményét jobbára elfogadták, a két tábla közt megint hiányzott a nézetegység; melyet ismét csak a fentebb leirt alkudozás s anynyiszor mennyiszer megújított üzenetváltás által lehetett kieszközleni. És ez mindannyiszor szintazonképen megújúlt, valahányszor a kormány ellenvetést tett az egymással valahára megegyezett két tábla közös felirata ellen. Csak ezután készült el s küldetett fel még a törvényjavaslat, melynek szerkezetét nem ritkán szinte csak több üzenet s fel- és leiratváltások után sikerült megállapitani. A kormány kényuralmi hajlamainál fogva mindig arra törekedett, hogy a törvény szerkezete homályos legyen, melynek kétes értelmű kifejezéseit a maga érdekében magyarázhassa. Ez volt oka, hogy a rendek gyakran kicsinységekkel bibelődni, egyes kifejezések, sőt szavak beigtatása, kihagyása vagy módositása felett néha heteken s hónapokon keresztül küzdeni kénytelenittettek; mert a törvénynek szigorú megfontolás nélkül leirt szava jogfoglalást vonhatott maga után a kormány részéről.

De különben is ezen országgyülés fő érdeme nem abban fekszik, hogy sok jó törvényt eredményezett, — mert ezek száma igen csekély; hanem abban, hogy a nemzeti jogokat s az alkotmányosság fő elveit bőségesen megvitatta; s azokat úgy a vitatkozások alatt, mint a király eleibe terjesztett feliratokban hatalmasan nyilvánúló alkotmányos érzelem által tán még inkább, mint az e jogokra vonatkozó néhány új törvény által megszilárditotta; ezen érzület erélyes, nem ritkán viharos nyilatkozataival a kormányt kényuralmi szándokaiban megingatta s meggyőzte, hogy a nemzet al-

kotmányos jogainak megcsonkítására hasztalan törekszik. 1826.
De nem kisebb e gyülés érdeme abban is, hogy mi alatt a régi alkotmányos jogokat biztosította: a különféle kérdések hosszú, heves megvitatása által az eszméket földerítvén, az ismereteket gyarapitván, a közértelmiséget szélesbítvén, egyszersmind a hiányok érzetét is élénkítette, s útat tört a jövendő reformokra.

Mellőzve tehát a lassú folyamú tárgyalások időrendi sorozatát, csak azon főbb kérdések megvitatását fogjuk elbeszélni, melyek körűl leginkább nyilatkozik e gyülés szelleme, s melyek a nyert eredményeket is legjobban kitűntetik. E főbb tárgyak a következők: az előleges sérelmek és kivánatok; a nemzetiség s nemzeti nyelv ügye; az adóügy s a magánosok pénzviszonyainak szabályozása; és a rendszeres reformmunkálatok. Ezek majdnem mindegyike keresztűlvonúlt az egész, két évig tartott országgyülésen, a fel- és leiratok szerint hol az egyik hol a másik vétetvén, elébb a választmányi, majd a kerületi s végre az országos ülésekben tárgyalás alá.

Az előleges sérelmek és kivánatok

Az előleges sérelmek és kivánatok rovatába soroztattak a nemzetnek mind azon alkotmányos sérelmei és kivánatai, melyek az ország épségét, függetlenségét, védelmét, nemzeti mívelődését, az állam gazdászatát, iparát, kereskedelmét és pénzügyét érdekelték s az október 22-kén felterjesztett feliratban foglalva nem voltak. Ide tartoztak egyebek közt: Erdély egyesítése az országgal, addig is pedig míg ez megtörténhetnék, Zaránd, Kraszna, Kővár és Közép-Szolnok megyéknek, melyek az országgyülés nyelvén röviden „részeknek“ neveztettek, haladéktalan visszakapcsoltatása; a magyar kir. kamarának tényleges függetlenítése a közönséges udvari kamarától; a bánya- és sóügy; a sóár meghatározásának joga; a papirpénz; a kormánytól a magánosak pénzügyi viszonyainak szabályozására 1812-ben kibocsátott ideiglen (provisorium); az ipar és kereskedelem akadályai, a vámügy stb.

1826. E tárgyak felett már januárban (1826) megkezdettek a tanácskozások; s a két tábla, mivel nézeteik egymástól sokban különböztek, mindenik tárgy fölött számos üzenetet váltott egymással. Az alsó házi tagok, e vitatkozások folytában, újra meg újra szemlét tartottak a kormány elkövetett törvénysértésein, elpanaszlák a kényuralom hatalmaskodásait; és a fő alkotmányos elveket és törvényeket nemcsak világosan helyreállíttatni, hanem újabb biztosítékokkal is körűlsánczolni kivánták. Mindenki „az alkotmány körűlbástyázásának“ szükségét forgatá nyelvén. A főrendek ellenben a nádor főherczeg vezetése alatt, — ki e viták közt széles ügyismeretének, az ellenkező vélemények iránti türelmének, sőt, kényes állása daczára, nem ritkán szilárd alkotmányos érzelmeinek is fényes bizonyítványait adta [1]), megelégedni akartak azzal, hogy a kormány a törvénytelen térről tényleg lelépett, s veszélyesnek tarták, annak jelenleg mutatkozó jó akaratát heves kikelések, túlbuzgó ellenzés által koczkáztatni.

April közepén az egyesség a két tábla közt valahára létre jövén, a felirat útnak eresztetett. Mondják ebben egyebek közt az ország rendei, hogy a bajok főforrását azon kormányrendszer képezi, mely az ország alkotmányának s törvényeinek szellemével egyenes ellentétben áll. E rendszert kivánják tehát megváltoztatni azon módok s elvek szerint, melyeket az október 22-kei, fentebb idézett, feliratban előadtak; kijelentvén, hogy míg azok ő felsége által

[1]) Nem is tagadták meg tőle elismerésöket az ország rendei. Márcz. 18-án, a főherczeg nevenapján, őt a főrendek nevében felköszöntvén, gr. Brunszvik József országbiró, egyebek közt így szóla hozzá: „Valóban, a legnehezebb és szövevényesebb tárgyakban, midőn magunkat már-már fennakadni látók, cs. kir. főherczegséged, a maga sajátságos elmeélével, az ügyek alapos ismeretével, s kellemes és világos előadásával, minden csomót akként szokott megoldani, hogy mi azonnal szinte ragadtatunk véleményéhez; s csodálkozás és örömélvezet közt hallgatjuk édes szónoklatát, melylyel bármi bonyodalmat oly könnyűséggel fejt meg.“

őszintén el nem fogadtatnak s nem valósíttatnak: a törvényhozásnak rendelkezése azokban sem nyerhet kellő sikert, miket most a nemzeti sérelmek s kivánatok tárgyában felterjesztenek. — Az eredmény a rendek e nézetének helyességét teljesen igazolta. Bár azonban nem értek is czélt e fölterjesztéssel, egészen meddő még sem maradt e tárgyak megvitatása. Ama bátor hangú, heves vitákban, melyek e tárgyaknál utóbb, a kormány tagadó válasza következtében, ismét számos ülést foglaltak el, az igazságot leplezetlenűl hallatták a kormánynyal; s a kényuralmi kormányrendszert, ha még most nem döntötték is meg, legalább annyira megingatták, hogy a kormány azontúl kénytelen lőn óvakodóbbá lenni s több tiszteletet tanusítani az alkotmány s törvények iránt. Más részről e szenvedélyes szóváltások alatt mind világosabban át kezdék látni, hogy az alkotmányosság szilárdítására nem elegendő az ősi épület falainak tatarozása, mi a gyülés elején egyedűli törekvésök vala; hanem a kor szellemében új, tágasabb alapokat kell annak vetni, hogy bizton megállhasson és a kor igényeinek megfelelhessen. 1826.

E sérelmi kérdések, sőt általában az országgyülésen szőnyegre kerűlt tárgyak közt egy sem okozott oly élénk s heves vitákat, mint az adó ügye, melylyel a nem-nemes osztályok társadalmi állapotának kérdése is kapcsolatba hozatott. Az adó kérdése; a jobbágyok állapota; a kis-nemesség adózása.

Miként már fentebb érintők, a követek táblája, a sérelmi politika elvei szerint, úgy vélekedék, hogy a kormánynak az adóügyben elkövetett alkotmánysértése teljesen csak úgy lesz megorvosolva, ha azon néhány millió forint, mely a múlt években a törvényes adón felűl hajtatott be, a jövő évek adójába beszámíttatik s ez törvényben is kifejeztetik. A főrendek közt is többen voltak, kik a rendekkel ebben egyetértettek; s gr. Zichy Károlynak egy beszéde, melyben, XIV. Benedek pápa irataiból idézve, mondá, hogy „a bűn addig meg nem bocsáttatik, míg az orzott vagyon vissza nem adatik (non dimittitur peccatum, nisi restituatur abla-

1826. tum)", magára az udvarra is nagy hatást tett. A főrendi többség mindazáltal e kérdést nem akarván élére állítani, sokáig ellenzé a rendek véleményét. De végre mégis csak győzött ezek értelme, s a felirat e szerint küldetett fel Bécsbe. A rendek számítása szerint a kormány mintegy
Jun. 10. két millió négyszázezer p. frttal [1]) szedett többet az utólsó évek alatt az 1812-ben megállapított hadi adónál; ezt tehát három részre felosztva, a jövendő három év adójából kivánták levonatni; mi ezen évek mindenikére négy millió p.-frtban lőn megállapítva. Egyébiránt a feliratban azt is hosszan fejtegetik a rendek, hogy az ország anyagi állapotának pangása múlhatatlanúl igényli az ipar s kereskedelem élénkítését. Kérik ennél fogva a királyt, nevezzen ki néhány alkalmas egyént, hogy a rendek, ezekkel értekezvén, a vámügyet még ezen országgyülésen szabályozhassák.

De e feliratban csak azon elvek iránt egyeztek meg az ország rendei, melyek az adóviszonyokat a kormányra nézve szabályoznák: az adóra vonatkozó némi egyéb kérdések iránt azonban még hosszan s hevesen folytak a viták. Az adóösszeg meghatározásánál a jobbágyok fizetési képessége, anyagi állapota is szőnyegre kerűlt; az adózók összeirásának kérdése pedig alkalmat nyújtott megpendíteni ama kérdést: vajjon adózzanak-e azon okleveles nemesek, kik urbéri telkeket mívelnek?

[1]) E számvetés a következő: az ország a lefolyt három év alatt köteles volt volna fizetni összesen 16,010.560 frtot váltó czédulában: a kormány azonban beszedett 10,171.181 frtot pengő pénzben, azaz: 25,236.818 frtot váltó czédulában. Az ország tehát a törvényes adónál többet fizetett 9.226.257 frttal v. cz. De mivel a kincstár a termesztményeket a vármegyéknek pengő pénzben számította 2,178.610 frtra, mit egyébiránt csak váltóczédulában kellett volna számítania: a kilencz milliónyi fizetési többletből levonandó 3,267.916 frt v. cz. E szerint tehát a törvénytelenűl szedett adórészlet teszen 5,958.340 frtot v. cz. vagyis 2.383.336 frtot pengő pénzben, mi aztán a jövő három év adójába kivántatott beszámíttatni.

Mi az elsőt illeti: az önzetlenség, felvilágosodás s a köz érdeknek előitéletektől ment felfogása e gyülésen még koránt sem tett a rendek közt oly nagy haladást, hogy már a nemnemes osztályok társadalmi állapotának javítására is hajlandók voltak volna kiterjeszteni gondoskodásukat. Nagy Pál, ki már az 1807-ki országgyülésen is lelkesen szólott az adózó nép érdekében, most újra megragadta az alkalmat, s hatalmas szónoklattal sürgette a rendeket az adózó nép állapotának javítására. Indítványa felette mérsékelt, inkább csak emberies, mint szabadelvű vala. A többi rendekkel együtt még maga is azon véleménynek lévén ápolója, hogy a nemesi kiváltságok az alkotmány lényegéhez tartoznak: indítványa csak addig terjedt, hogy, maga az ősi alkotmány fentartása érdekében, szűntessék meg a rendek mind azon visszaéléseket, melyek az úrbéri viszonyokban a jobbágyokat oly súlyosan terhelik; s adják meg a népnek mind azt, mit az alkotmány korlátai közt megadni lehet. De még sem az osztó igazság sem a valóban szabad alkotmányosság elveinek nem nyílt meg a rendek kebele. Még azt sem látták át, hogy magát e kiváltságos ősi alkotmányt is csak úgy tarthatják fenn épségben, ha annak korcs kinövéseit, a visszaéléseket megszűntetik. Azon szép, a maga nemében egyetlen jelenetnek, miszerint a nemesség maga küzdött a jobbágyok mellett a kormány ellenében, s pedig nemcsak egyedűl a visszaélések megszűntetése s az úrbéri terhek könnyítéseért, hanem általában is a nép teljes felszabadítása s a közös teherviselés elveiért, — e szép jelenetnek csak néhány évvel később, az 1832-ki éven túli időben leendünk tanúi. Most a nemesség, mely épen csak az ősi kiváltságos alkotmány sérelmeinek orvoslatáért küzdött annyi hévvel, jó ideig még hallani sem akart a társadalmi állapotok hibás, hiányos voltáról, s azon sérelmekről, melyek az alkotmány sánczain kivűl álló nép millióit terhelik. A nemes lelkű szónoknak, bár csak a kiáltóbb visszaéléseket óhajtá megszűntetve látni, epés kikeléseket, méltatlan gyanúsításo- 1826.

1826. kat kellett maga ellen hallania. Sokan a kiváltságok e vakbuzgó védői közől, nemes tüzű beszédét végre félbenszakasztván, s őt az alkotmány felforgatójának gáncsolván, csoportosan hagyták el a teremet. De épen e fellobbanó harag, mely a különben legkedveltebb, legnépszerűbb szónok ellen kitört, kétségtelen bizonyítványa annak, hogy leggyöngébb s betegebb oldalukon érzék magukat találva e túlbuzgó kiváltságosak; s bizonyítványa annak is, hogy azon idő óta, midőn Nagy Pál először lépett fel ezen tárgyban, bár csekély, de némi haladást még is tett a rendek igazságérzete s felvilágosodása. 1807-ben hasonló indítványát még nagy közönynyel, szánakodó gúnymosolylyal, „non stultiset — ne eszelősködjék" felkiáltással mellőzték a kiváltságok bálványozói; most azonban a szónok szavai már nem hangzottak el nyomtalanúl: haragjok mutatá, hogy érzik a gáncs súlyát. A diadalnak, melyet a szabad nép és szabad föld elve 1848-ban végre teljesen kivívott, ez volt első stadiuma.

Szerencsésebb lőn Nagy Pál az adóügy körül tett másik inditványával, melyben hatalmas szelleme különben szinte arisztokratikus rendszerének korlátain őt magát is túl, oly czél felé ragadta, melyet még önmaga sem sejtett. Az adó alá vetett úrbéri telkek összeirásának rendezéséről lévén szó, kérdés támadt: kötelesek-e adót fizetni azon nemesek, kik ilyféle úrbéri telkek haszonvételét éldelik? Az ily elszegényedett, s nagyobb uradalmak jobbágytelkeire telepedett nemesek száma jelentékeny volt némely vármegyében; s azoknak adómentessége, mi az egész nemességre egyaránt kiterjedő kiváltság elvénél fogva, eddigelé szokásban vala, tetemesen csorbítá az adó alapját, az úrbéri telkeket, s terhelé az adózó jobbágyokat. Nagy Pál ezen úrbéri földeken lakó nemesek adómentességét is azon visszaélések közé sorozta tehát, melyektől meg kell tisztítani az ősi alkotmányt, hogy fenmaradása biztosíttassék; és szónoklatának egész hatalmát reáfordítá, hogy a

kérdés akként döntessék el, miszerint a nemesektől használt úrbéri telkek is az adózók közé rovassanak. A vitatkozás rendkivűl hevessé lett. 1826.

Nagy Pál inditványa még a szabadelvű követeket is két pártra szakasztá. Nehogy a jobbágytelken lakó nemesek kiváltsága következtében a hadi adó alapja mindinkább megfogyjon, a nem-nemes jobbágyok terhe pedig elviselhetlenné nőjön: a rendek közől számosan annál igazságosabbnak láták a jobbágytelken lakó nemesek megadóztatását, minthogy az éjszaki megyék néhányaiban, daczára a kiváltságvédő régiebb törvényeknek, számos ilyetén armalista nemes a többi jobbágyokkal együtt régóta fizette telkétől az adót. A tiszai követek ellenben, kiknek megyéiben ily törvény a nemesség nagy részét adózásra kötelezte volna, annak meghozatalát hevesen ellenezték, kijelentvén, hogy készebbek oly törvényt alkotni, mely az összes nemességet adó alá veti, mintsem a nemesség keblében meghasonlást idézni elő [1]. A többség mindazáltal abban állapodott meg,

[1] A tiszai követek ellenzését e szabadelvű törvény ellen semmi sem mutatja világosabban, mint azon, különben tréfásnak látszó, de mély jelentőségű halotti hirdetés, mely e napokban a követek asztalán köröztetett. E halotti hirdetésben ez álla: „A I-ae 9-nus szomorodott szivvel jelenti kedves leányának, az 1741: 8-nak gyászos kimulását." — De még komolyabban jelzik ezt ama latin versek, melyeket ezen alkalomra gr. Dessewffy József zempléni követ készített. Mialatt ugyanis b. Prényi Zsigmond a törvényjavaslat elfogadása ellen szónokol vala, s egyebek közt a haza veszedelmét jóslá eredendőnek ily törvényből, a városban tűz támadt, s a vészharang kongása a követek teremébe is elhatván, a nevezett követet e versek készítésére készté:

Dum Cassandreo facundus carmine vates
Praedicit cladem Patria cara tuam:
Protinus infausto furit omine flamma per Urbem;
Haec tamen humano victa labore fuit.
Oh, utinam sacris admoti legibus ignes
Extingui, Cives, hac ratione queant!

1826. hogy az országgyülés végén egy bizottmány írja össze mind azon jobbágytelkeket, melyek haszonvétele nemesi kézen van; s mivel e nemesek ama telkeket oly hiszemben szállották meg, hogy azoktól adózni nem fognak, mindenkinek három év engedtetik, magokat elhatározniok: akarnak-e továbbra is adófizetés feltétele alatt megmaradni a jobbágytelkek haszonvételében; mert ezen évek eltelte után minden jobbágyföld hasznavevője köteles adót fizetni. E megállapodás azonban most csak végzésképen mondatott ki, a törvény megalkotása a következő országgyülésre halasztatván.

Nógrádmegye utóbb még e végzés ellen is óvást tétetett követei által az országgyülésen; de egy királyi leirat által rendre utasíttatott. Ezen, látszólag csekély fontosságú végzésnek, néhány év múlva, miként alább látandjuk, nagy lett eredménye: a nagyszámú úrbéri nemesség e kiváltságától megfosztva lévén, az adóügyre nézve azontúl a többi adózókkal egyesűlt, s kivívni segíté a közös teherviselés elvének diadalát.

Aug. 12. Épen az napon, midőn e nevezetes végzést, feliratba foglalva, a királyhoz küldték, érkezett le ennek válasza, az adó tárgyában június 10-én kelt feliratra. E válasz nagy elégületlenséget ébresztett az ország rendei közt; mert az udvar sem a megajánlott négy millió frtnyi adóval nem elégedett meg, sem a múlt évek alatt törvénytelenűl szedett adóösszegek beszámítását nem akarta megengedni; ama bizottmányról pedig, melyet a rendek a vámügy szabályozása végett kiküldetni kértek, említést sem tett. A viták tehát e kérdések felett pár nap múlva hasonló hévvel s érvekkel folytak a rendek tábláján, mint az első tárgyaláskor. De nem maradhatott észrevétel nélkül, hogy az ellen-

Sed quae nunc humiles urit scintilla tabernas,
Corripiet celsas imperiosa domos;
Invisumque prius non est positura furorem
Quam grave saeclorum depopularit opus!

zék némely kitűnő szónokai most vagy nem vettek részt a vitatásban, vagy épen abban kezdének működni, hogy a rendek s a kormány egyesítésére hidat készítsenek. A többség azonban még állhatatosan megmaradt elébbi értelménél, s egy újabb feliratban is sürgeté annak elfogadását a királynál. Az udvar ekkoron már meg volt győződve, miképen csak kitartásra van szüksége, hogy a rendek engedékenyekké váljanak; mert egyenesen az ő titkos működéseinek eredménye volt ama véleménymódositás, melyet az említett szónokok az utólsó tárgyalás alatt nyilvánitottak. Újabb válasza is megegyezett tehát az elébbivel: szorgalmazá az adóösszeg felemelését; lehetetlennek állítá a múlt években szedett adók többletének beszámítását. Hogy az udvar legalább egy részben, helyesen számított, azonnal kitűnt mihelyt e leirat tanácskozásba vétetett. A rendek, látván, hogy a kormányt nem fogják a magok értelmére hajlíthatni, ezentúl csak oda törekedtek, hogy az elvet mentsék meg. E végett azt határozták, hogy kéressék fel ez ügyben a nádor, ki egyébiránt is huzamosabb idő óta Bécsben vala: járna személyesen közben a királynál; s ha neki ezt arra bírnia sikerűlend, hogy a beszámítás igazságát egy alkotandó törvényben elismerje, s ennek következtében a még fenlévő adóhátralékokat eltörűlje: ők is elállanak a tényleges beszámítás követelésétől; a jövő évek adóöszvegét mindazáltal most sem akarták felebb emelni, nagy lévén az adózó nép pénztelensége.

1826. Sept. 11. Okt. 17. Nov. 20.

A nádor, ki maga is e közvetítésen dolgozott, örömmel teljesité a közbenjárói tisztet, s már deczember 5-kén meghozá a király válaszát, mely szerint ő felsége nem ellenzé, hogy a beszámítás egy törvényczikkben illő módon megemlíttessék, s az adóhátralékok is elengedtessenek; az állam szükségeitől indíttatva mindazáltal tovább is kénytelen szorgalmazni az adóösszeg felemelését. Előadása folytában reményét fejezé ki a nádor-főherczeg, hogy, ha a király e kivánata teljesíttetik, az ország is fog tőle várhatni némi

1826—1827. kedvezéseket a már felterjesztett sérelmek s kivánatok tárgyaiban. Kéri tehát a rendeket, ajánlanák meg legalább az 1790-ki adómennyiséget. „Nem csak azon szoros kötelességnél fogva, — mondá egyebek közt, — melylyel, mint az ország első tisztviselője, tartozom, s nem is csak a király s nemzet közti közbenjárói tisztemnél fogva; hanem még inkább azon őszinte szeretetből, melyet a kedves haza iránt jó és bal szerencsében egyaránt tanúsitottam, s a jövendő feletti aggodalomból, javaslom az ország rendeinek: hogy az adómegajánlás e fontos ügyében, mely már oly hosszan tárgyaltatik, annál inkább ügyekezzenek megfelelni ő felsége kivánatának; minthogy az adózó nép iránti hajlama s atyai gondoskodása szerint el van határozva, hogy megragadjon minden alkalmat, mely a nemzeti ipar emelésére, a nép teherviselési képességének gyarapitására módot nyújthat." A nádor, miként a trón, úgy az ország rendei előtt is czélt ért közbenjárásával: a rendek, az urak által is szorgalmaztatva lévén, az 1790-ki adóösszeget (4,395.000 frt.)

Jan. 7. végre megajánlották, reményöket fejezvén ki, hogy az előleges sérelmek tárgyában ő felsége is kegyelmes választ adand az országnak; s különösen az anyagi érdekek gyarapitása végett, a vámügyet, az ország rendeinek felterjesztése szerint, méltányosabban fogja rendeztetni. A király

Márcz. 1. megelégedéssel fogadta az ajánlatot, s újabban is igéretet tőn, hogy gondja lesz a nemzeti ipar gyarapitására.

A nemzeti nyelv kérdése. Valamint az alkotmányos jogok tekintetében legfontosabbak voltak azon tárgyalások, melyek következtében az adó és újonczszedés körül a múlt években szenvedett törvénysérelmek orvosoltattak; s a nemzet joga, mely szerint adót s újonczot csak az alkotmányos törvényhozás vethet ki az országra, teljesen helyreállittatott: úgy a nemzetiségre s nemzeti míveltségre nézve a hazai nyelv kérdése foglalja el az első helyet.

Az oly nagy hévvel és szenvedélylyel folyt nyelvújitási harcz, s az új iskola által oly hatalmas lökést nyert

fiatal nemzeti irodalom, a múlt évek politikai forrongása mellett is, szakadatlanúl ébren tartá a nemzet figyelmét, érdekeltségét a nemzeti nyelv iránt. Nem csoda tehát, hogy a megyék nagy része e tekintetben oly utasítással látta el követeit, hogy a nemzeti nyelvet a latin helyébe az igazgatásban hivatalossá ügyekezzenek emelni. A nemzeti nyelv ügye ennek következtében a sérelmek és kivánatok pontjai közt előkelő helyet foglalt el. Nem volt senki — a horvát- és tótországi követeket sem véve ki, az országgyülésen, ki azt nem pártolta volna; a legértelmesebbek s élükön Nagy Pál, ennek még az 1807-ki országgyülésen mondott nevezetes beszéde szerint, a nemzetiség ügyét még a szabadságénak is méltán elejébe helyezték; minden alkalmat megragadtak, melyben a nemzetiség érzelmének szilárdítására hathatnának, s az elődök által oly bűnösen elhanyagolt nemzeti nyelv ügyét az országnak szivére kötheték. A sérelmek és kivánatok iránt intézett feliratnak e szerint egyik főtárgyát tette a nemzeti nyelv országos divata. Megegyezése kéretett a királynak, hogy a nemzeti nyelv már ezen országgyülés törvényczikkei által helyeztessék be a maga jogaiba, s e törvények a latin mellett magyar szövegben is adassanak ki; a közigazgatásban s a közoktatásban pedig, első kezdeményűl, azoknak legalább némely ágaira nézve legyen kötelező a magyar nyelv. E kivánatok egészen megegyeztek azokkal, melyek már az 1811-diki országgyülésből terjesztettek vala fel. De az oly igen jogos kivánat, hogy megtagadása alig látszhatnék lehetségesnek, mint akkor, úgy most sem teljesíttetett. A nemzet képviselői ezt annál roszabb néven vehették, minthogy a kormány, mely a franczia háborúk alatt, a nemzetet bővebb segélyezésre buzditandó, némely felszólitásait önként magyarúl adta ki, a kérelem megtagadását semmi alapos érvvel nem indokolhatá. Fájdalmasan látá ebből a nemzet, hogy az udvar még nem hagyott fel egészen harczával a nemzetiség ellen; meggyőződhetett egyszersmind arról is, hogy csak

1826—1827.

1826—1827. kitartó hazafiúi buzgalom s törekvés képes valamint kifejteni, úgy természeti jogaiba is visszahelyezni a nemzeti nyelvet.

A tanácskozásokban, melyek e nemzeti kincs felett folynak vala, ismét felmerült egy magyar tudós társaság eszméje, melyet Révay Miklós, nemzeti nyelvünk tudományos rendszerének e halhatatlan megalapítója az 1790-ki országgyülés rendeinél oly hazafias hévvel, de süker nélkül szorgalmazott. A fő akadály akkoron a költséghiányban létezett; mert az ország rendei, sem a kormány által az utólsó fillérig igénybe vett közjövedelmekből nem voltak képesek, e czélra a szükséges pénzforrást kimutatni; sem annyira nem valának még áthatva egy ilyféle intézet égető szükségéről, hogy annak alapjait saját erszényeikből, magán áldozatok utján, kiállitani hajlandókká lettek volna. Az üdvös eszme több izben megpendíttetett ugyan a század első tizedében lefolyt országgyüléseken is; minthogy azonban annak valósitásáról tervet már azon országos bizottmány is készitett, melyet az 1790-diki országgyülés a tudományi tárgyak kidolgozására rendelt vala; e bizottmányi munkálat tárgyalását pedig a kormány a többi reformokkal együtt mind későbbre halogatta: a magyar akadémia mind eddig nem léphetett életbe. Pedig már nem hiányzának egyes buzgó hazafiak, kik annak megalapitására áldozni nem kevésbbé voltak volna hajlandók, mint a tervben lévő hadi akadémiára. Egyebek közt M a r c z i b á n y i I s t v á n, hír szerint, ötven ezer forinttal volt járulandó a pénzalap kiállításához. 1810-ben e jeles hazafi is elhúnyt; s mivel az akadémia felállitásához már nem volt reménye, végrendeletében egy jutalmazandó intézetet alapitott, mely, mint fentebb emlitettük, a nyelv mivelésére évenként pályakérdéseket tüzne ki, s azonkivűl az év folytában megjelent legjobb magyar elmeművekneк osztana díjakat.

Ezen intézet, az ösztön, melyet az nyelvünk, irodalmunk mivelőiben ébresztett, s általában ifjú irodalmunknak reményteljes haladása még inkább hatványozák a közki-

1826—1827.

A magyar Akadémia megalapítása.

kívánatot egy oly nemzeti intézet felállítása iránt, mely elégséges pénzalappal ellátva, s a kitűnőbb irodalmi erőket keblébe fogadva, testületileg mívelése alá vegye a nemzeti nyelvet s irodalmat. Ily viszonyok közt az országgyűlésnek is lehetetlen volt mellőzni a közkivánat e tárgyát, midőn a nemzeti nyelv országos divatának kérdése került a szőnyegre. November 3-án tüzetesen e tárgy körül forgott a kerületi ülésben együtt lévő rendek tanácskozása. A tudós társaság felállításának módjairól folyt a vitatkozás. Némelyek csak a Marczibányi-féle intézet módjára, de nagyobb mérvben teendő jutalmazások, a jelesebb munkák kiadásának könnyítése s a könyvkereskedés emelése által vélék elősegítendőnek az irodalmat. A nagy többség mindazáltal csak egy akadémiaszerű testület felállítása által hitte elérhetni a kivánt czélt. És hangzának szebbnél szebb beszédek: okoskodásban, óhajtásokban nem volt hiány; de a kérdés csomója, a szükséges pénztőke kiállításának módja megoldatlan maradt. A tanácskozás fonala a következő napon megint felvétetett, s folyt a vita, egy ideig ismét hasonló eredménytelenséggel. Feláll végre Nagy Pál, kinek lángszavai már több ízben máskor is lelkesedést szültek a nemzeti nyelv s nemzetiség ügyében. Szónoklatában élénk szinekkel ábrázolá nemzetiségünk ügyét, s megragadólag mondá el, miképen a honi nyelvet s vele együtt a nemzetiséget eddigelé leginkább a, pislogó mécseik mellett jobbára éhezve, sanyarogva munkálkodó, reményt, szerencsét s egész életöket feláldozó szegény hazafiak szívvérökkel mentették meg az enyészettől: ám, úgymond, fejtse, képezze ki azt ezután az ország dúsgazdag nagyjainak hazafias áldozata: mert ide is, mint az egykori hadvezér szava szerint a háborúhoz, három fődolog kell: pénz, pénz és ismét csak pénz!

A csendben, mely a szónok e szavait követé, egy férfiú álla fel, ki eddig Nagy Pál háta mögött ülve, a tanácskozásokat, melyekben mint a háznak nem tagja, s csak puszta hallgató, ténylegesen nem vett részt, feszült figye-

1826—1827. Széchenyi István.

lemmel és egyre növekedő érdekkel kiséri vala. Szomszédai. Nagy Pál beszéde alatt, a lelkesedés tüzét láthaták lobogni szemeiben. E férfiú Széchenyi István gróf, felső házi tag volt, ki bár a törvényhozó karnak sérelmi vitatkozásaiba eddigelé még nem ártotta magát, s a divatos politikával általában nem sokat törődött, a közfigyelmet még is már több tekintetben magára vonta. „Egy katonatiszt. — írja jól talált jellemrajzában b. Kemény Zsigmond — egy katonatiszt. ki egyenruháját megtartva, akar a közdolgokba vegyűlni; egy, a magyar nyelvet még hibásan beszélő férfiú, ki életének nevezetes részét külföldön tölté; egy gazdag és fényes család sarjadéka, ki a latinúl szónokló és németűl társalgó főrendek tanácskozmányában az anyai nyelv édes hangjait szándékozik, több barátjaival egyesűlten meghonositani; Széchenyi Ferencznek, a hazáért annyit áldozott országnagynak, európai magasabb körökben élő fia, ki különösen azért siet a honatyák közé, hogy a magyar palotákban alig ismert, hidegen fogadott, vagy legfölebb szánalomból eltűrt nemzetiség bajnokává avassa magát fel; — mind ezen tekintetek bizonyos fénykörbe emelték Széchenyit: érdekességet ruháztak reá. mielőtt érdemei valának: a közfigyelmet személye iránt felköltötték, mielőtt szólott volna. és népszerűségére a kedvező légkört korán elkészitették." A közfigyelem e perczben, midőn a honi nyelvről s nemzetiségről folyt a vitatkozás, és őt annak közepette felállani látták. annál inkább reáfordúlt. mert már némileg megszokta a közönség tőle e tekintetben jót, szépet, kitűnőt várni. Mindjárt az országgyülés elején hire kereng vala, miképen leginkább azért jött a gyülésre. hogy hazájának a nemzetiség ügyében valamely hasznos szolgálatot tegyen; és valóban is, mióta a társalgási klubbot megalkotta, leginkább a nemzetiség biztositása s kifejtése képezé beszélgetései tárgyát; ez volt mindig az alapeszme, melyből kiindúlni s melyre visszatérni szokott barátságos eszmecseréiben.

A köz csendben, mely Nagy Pál végszavait a különben lármás, zsibongó teremben felváltotta, a törvényhozó kar hallgatása azon óhajtást látszék kifejezni: vajha elég lelkesek volnának hazánknak a nemzetiséget eddig végkép elhanyagolt nagyjai, áldozni kincseikből e szent ügyért! És minden szem a felállott Széchenyire fordúla, minden fül feszült figyelemmel lesé a szólni kezdő szavait: „Nekem, mondá ő, itt szavam nincs. Nem vagyok tagja a követek házának. De birtokos vagyok; és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtse, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá." Csak ennyiből állott Széchenyi szűzszónoklata; de egyszerű rövid beszéde villanyerővel hatotta meg a közönséget s határtalan lelkesedésre, szünni nem akaró taps- és éljen-viharra ragadta a gyülekezet tagjait. 1826—1827.

És midőn a csend némileg helyreállott, csak azért látszék szünetelni a közönség, hogy a lelkesedés újabb kitöréseire nyerjen tárgyat; mert a szép példa nyomban nemes követőkre talált. Gróf Andrássy György, gömöri követ tiz, gr. Károlyi György, Szatmár képviselője negyven, Vay Ábrahám, Zemplén követe nyolcz ezer forintot még azon gyülésben ajánlottak fel e czélra a hazának. Hozzájárúltak utóbb mások is, minek következtében még ezen országgyülés folytában 250 ezer ezüst forint gyűlt össze az intézet alapjáúl[1]. Pártfogását a nádor, József főherczeg vállalta

---

[1]) Az első alapítók nevei s adományai im a következők: József főherczeg nádor tiz, gr. Széchenyi István hatvan, Vay Ábrahám nyolcz, gr. Károlyi György negyven, Andrássy György, Batthyányi János, Eszterházy Mihály, ifj. Eszterházy Károly, Széchenyi Pál és Festetics László grófok tiz-tiz, Justh Gábor és Inkey Imre egy-egy, Batthyányi Fülöp herczeg ötven, Cziráky Antal gr. három, Keglevich János gr. hat. Kopácsy József veszprémi püspök, Zay Károly b. külön két. Mandell Károly b. és Pápay Sámuel egy-egy ezer forintot, a Teleki testvér grófok öt ezer forintot s egy 30,000 kötetnyi könyvtárt, végre Sándor István tiz ezer forintot, egy könyvtárt, érem- s más gyüjteményeket ajándékozott az intézetnek.

1826—1827. magára. Az ország rendei pedig törvényt alkottak, miszerint az alapitók által felállitandó akadémia terve és szabályai megerősitésül a királynak s a jövő országgyülésnek is elejébe terjesztessenek. — A magyar nyelv országos divatára nézve egyébiránt e gyülésen semmi engedményt nem lehetett kinyerni a kormánytól.

A királyi előadások, miként fentebb elbeszéltük, a királyné koronáztatásán kivűl, a magánosak régiebb pénzviszonyaiban a papirpénz kétszeri leszállitása folytában támadott zavarok elintézését, s az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak tárgyalását foglalták magokban. Tényleges eredményt e gyülés sem az egyik sem a másik feladatban nem mutathatott elő.

A magánosak pénzviszonyai.

Mi az elsőt illeti: bár mennyire éreztetett is a magánosak régiebb pénzviszonyaiban szüksége olyatén szabályoknak, melyekre az ilyféle ügyeket ellátó törvényszékek itéleteiket alapithassák: mindazáltal a kormánynyal most sem tudott megegyezni a törvényhozás. A kormány most is, miként már 1811-ben, a múlt évek finánczmunkálatainak alapján kivánta intéztetni a szabályozást: mire a rendek, nehogy ezen, önkényes rendeleteken alapúló finánczmunkálatokat helyeselni, s bár közvetve, törvénynyel is támogatni látszassanak, hajólni egyátaljában nem akartak. A kormány több fel- és leiratok után végre meggyőződvén, hogy egyességig nem fog fejlődni a dolog, azon kijelentéssel vetett véget a tárgyalásnak: hogy a következő országgyülésig ügyekezni fog a régi papirpénzt egészen kivenni a forgalomból, minek következtében e tárgy felett aztán könnyebb leend határozni.

Az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai, miként azt más helytt [1] elbeszéltük, a közigazgatás összes, elavult rendszere kijavitásának vagy újjá-

[1]) Lásd: „Magyarország történelme" czimű munkámat VI. 84. kv.

1826—1827.

A rendszeres reformmunkálatok.

alakitásának terveit foglalták magokban. De ezen országgyülés, mint már az eddig elmondottakból is elégségesen kitűnik, a reformoknak egyátaljában nem vala kedvező. A kiváltságokhoz még túlbuzgóan ragaszkodó rendek lelkét a sérelmi politika tartá egészen elfoglalva. E tekintetben még a legmérsékeltebbek s elfogulatlanabbak sem birtak oly képzettséggel, hogy az államtudományok európai színvonalára felemelkedni tudtak volna. S mily reformokat lehetett volna várni azon rendektől, kik egyedűl a törvény holt betűiben, nem pedig életre való institutiókban, korszerű javitásokban keresték az alkotmány biztositékait; kiknek többsége zúgó haraggal hagyá el a tanácskozási teremet, midőn Nagy Pál inditványozá, hogy az úrbéri visszaélések, a nemesi kiváltságok épségben tartása mellett, orvosoltassanak! E szellemre vonatkozik a követek egyik legjelesbike, a tudományosan mivelt Dessewffy József gróf, szabolcsi követ, midőn (1826-ki szept. 30-kán) barátjának, Kazinczy Ferencznek írja: „A mostani országgyülés a környűlállások összefűzésénél fogva, legkisebb jót sem hozhat, de hozhat sok rosszat: vagy azt kell kivánni, hogy tartson még egy ideig minden resultatum nélkül, vagy hogy resultatum nélkül oszlassa el ő felsége . . . Legjobb volna, mond tovább, a mostani időben aludni egy pár esztendeig, és azután felébredni." A tanács azonban helyesebb leend vala, ha úgy hangzik, hogy legjobb volna egy pár esztendeig tanúlni s készűlni, és azután látni a reformokhoz. Ennek szükségét azonban érzé maga a rendek többsége is. Minek tárgyalását a nemzet a század első tizedében oly hévvel, de hasztalan szorgalmazá a kormánynál: e reformmunkálatokat most csak a kormány ismételt sürgetése után tűzték ki napi rendre. És aligĥogy azokat tárgyalni kezdték, átlátták magok is, hogy a képviselő testület nagy többségénél az államtudományokban több készűltség, nagyobb szakavatottság szükséges ahhoz, hogy ily terjedelmes reformmunkálatokat, melyek a közigazgatás minden ágait átfogják, helyesen meg-

1826—1827. itélni s azokat a mindenek fölött féltett ősi alkotmány veszélye nélkül életbe léptetni képesek volnának. De észrevették azt is, hogy 1792 óta, mikoron e munkálatok készülének, a világ mindenben nagy fordulaton esett keresztűl, sok körűlmény egeszen megváltozott, új hiányok s új szükségek merűltek fel a nemzeti élet szinvonalára, melyekről e, korukat tekintve, különben elég helyes munkálatokban nincsen gondoskodva. Nem tehettek volna ezeknél fogva most helyesebbet, mint a mit tettek, oly törvényczikket alkotván, hogy miután a rendszeres munkálatok tárgyalása, nagy fontosságánál s horderejénél fogva, hosszabb tanácskozást igényel: egy számosabb tagokból álló bizottmány választassék, mely albizottmányokra oszolva, az említett munkálatokat megvizsgálja, tárgyalja, s véleményét mind magok e munkálatok, mind az alkotandó törvény-czikkelyek iránt okokkal támogatva nyújtsa be a következő országgyülésnek. A nádor fő vezetése mellett munkálandó bizottmányba huszonöt egyházi s világi főrendű, a rendek táblájától nyolcz főtörvényszéki, két horvátországi, öt káptalani, huszonnyolcz vármegyei s kilencz városi követ választatott meg a nagy fontosságú munkára, kikhez aztán még három helytartósági tanácsos és a tanúlmányi bizottmány is hozzáadatott. Mindezek a nádor által kilencz albizottmányba osztattak be, melyek mindegyikének egy-egy külön munkálat jutott feladatúl.

És ezek valának a főbb tárgyak, melyekkel az ország rendei tizenkilencz hó folytában foglalkodának, midőn egy, 1827-ki márcz. 19-én kelt leirat az országgyülés bevégzését május 19-ére kitűzte. E határnapig azonban sem a kormány sem az ország rendei nem értek czélt mindenben, mit jó végre vezetni óhajtanak vala. Amaz különösen a magánosak régiebb pénzviszonyainak szabályozására nézve kivánta még, a maga finánczczéljai érdekében, megalkottatni a törvényt; emezek az előleges sérelmek és kivánatok tárgyaiban akartak még némi engedményeket kieszközleni

a kormánytól; mert az april 11-én ezek iránt kelt kir. leirat egyátaljában nem elégítette ki a rendeket, sem az erdélyi részek visszakapcsolása, sem a nemzeti nyelv országos divata s a nemzeti mívelődés, sem a sóügy, papirpénz s más kamarális ügyek teljes függetlensége tárgyaiban nem adván oly kedvező választ, minőt a rendek az alkotandó törvények anyagáúl igénylének. Az országgyülés bevégzése ezeknél fogva aug. 18-áig halasztatott. De az említett tárgyakban a messzebbre kitolt határnapig sem jöhetett létre az egyesség a kormány és nemzet között, s annak kieszközlése a jövendő országgyülések feladatáúl maradt örökségben. 1826—1827.

De mind a mellett is az eredmény, melyet az ország rendei e majd két évig tartott, gyakran heves szenvedélyességgel folytatott gyülésen kivívtak, felette nagy fontosságú volt államéletünkben. Az alkotmány s önálló nemzetiség, melyet a kormány kényuralmi rendszere a múlt másfél évtized alatt felolvasztással, elnyeléssel fenyegetett, új, világos, határozott törvények által biztosíttatott. E törvényekből csak hármat idézünk, hogy ezen országgyülés horderejét teljes világba helyezzük. Az országgyülés eredményei.

Ezek egyikének (sor szerint a 3-diknak) következő a szövege: „Bár a múlt kellemetlen események eredményei immár eltörűltettek, hogy a karoknak és rendeknek alaptörvényeik érvényben fentartása iránt azokból származott aggodalmaik megszűnjenek, ő Felsége, teljesen meggyőződve a felől, hogy a király és ország boldogsága a törvények pontos megtartásán s épségén alapszik, s ha vagy a király vagy az országrendek jogaiból valami elvonatik, a törvények s az ország törvényes rendszerének százados gyakorlat által erősített épitménye aláásatik, — kegyesen kinyilatkoztatni méltóztatott: hogy legfőbb gondjai közé sorozza, az országnak koronázási esküjével megerősített alkotmányát minden időben oltalmazni és megtartani; és azért az 1790 és 1791-ki 10., 12. és 19-dik czikkelyeket mind maga állan-

1826—1827. dóan megtartani, mind mások által is megtartatni fogja." — Az 1790/1-ki törvénykönyv idézett czikkei, mint tudjuk, arról szólanak: hogy „Magyarország, kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának alakzatára nézve (oda értve minden kormányszékeit) független, azaz, semmi más országtól avagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmánynyal biró, s annál fogva törvényesen megkoronázott királya által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó"; hogy a törvényhozás hatalma Magyarországban csak törvényes országgyülésen, de azonkivűl egyátaljában nem gyakorolható, minélfogva az országot pátensek, udvari rendeletek által kormányozni nem szabad.

A másik nagy fontosságu törvény (4-dik t.-cz.) rendeli: hogy az adózás, ujonczozás és bármi nemű más subsidiumok felett az 1715-ki 8-dik és az 1790/1-ki 19-dik törvényczikkelyek értelmében csak az országgyülés határozhat; s ezen határozatot a kormány diétán kivűl az adónak sem nemére, sem összegére nézve nem változtathatja meg.

A harmadik törvényben (5-dik t.-cz.) a király biztosítja a rendeket, hogy azon régiebb törvényeket, melyek az országgyülésnek minden három évben egybehivása és miként tartása felől intézkednek, különösen az 1790/1-ki 13-dik törv.-czikkelyt, múlhatatlanúl foganatba veendi.

Azonban, bármily fontos magaban e három törvény, ezen országgyülés eredményét nem láthatnók arányban a reáforditott hosszú idövel, ha az eredményt egyedül a megalkotott és szentesitett törvényekben keresnők. Az idézett három törvény sem tartalmaz semmi új vivmányt, hanem csak a régiebb alkotmányos törvényeket frissiti fel, erősiti meg; a többiek (tán az egy Száván-túli s magyar tengerparti vidék visszakapcsolásának beczikkelyezését kivéve,) épen csekélyebb fontosságú tárgyakat illetnek; reformot, haladást pedig tényleg semmiben sem eszközölnek, s legfölebb a régi jogok megóvására vonatkoznak. E gyülés

eredményeit tehát tulajdonkép nem is a megalkotott törvényekben, hanem egyébütt kell keresnünk. 1826—1827.

Keresnünk kell mindenek előtt abban: hogy mialatt az alkotmányos nemzeti jogok, az állami függetlenség s kormányzati önállóság helyreállittattak, ama nagy nyíltsággal s erélylyel, sőt nem ritkán szenvedélyességgel folyt a közügyek minden ágaira kiterjedt vitatkozások által a bécsi kormánynak foganatba vett állampolitikája, legalább Magyarországra nézve alapjaiban megingattatott. Az alkotmányos jogait egész terjedelmökben visszakövetelő nemzet, képviselőinek lángszavai által erélyesen tiltakozott azon, habár atyailag szelid jellemű, kényuralom ellen, melyet, mint a monarchia többi részeiben uralkodót, Magyarországra is kiterjeszteni ügyekeztek. Erélyesen tiltakozott azon törekvések ellen, melyeknek czélja volt Magyarország állami függetlenségét, törvényes önkormányzatát, nemzetiségét lassankint meggyöngiteni s a monarchia egységében elmeríteni. Tiltakozott a kényuralom azon kormányeszközei ellen, melyek által az országot, a külföldi szellem érintkezéseitől elzárva, benn a szabadabb szellemi mozgalmat, a gondolat, szó és egyesülés szabadságát censurai s titkos rendőri intézkedésekkel elfojtva, korlátolva, lenyűgözve, természetszerű kifejlésében, korszerű haladásában meggátolni törekedtek. Szóval, erélyesen tiltakozott a kényuralom minden czéljai és eszközei, összes szelleme ellen; s mindenre nézve a törvények szelleméből folyó alkotmányos igazgatást követelt. E tiltakozásai által pedig oda vitte ügyét, hogy a méltányos, alattvalóitól szerettetni vágyó fejedelem nem csak elismerte s bevallotta az elkövetett törvénysértéseket; hanem a nemzetnek élénk s elfojthatatlan alkotmányos érzelmeiről újabban is meggyőződvén, azontúl alkotmányszerűbben intézte az ország kormányát; s ha az újjászületés ösvényén nem engedte is oly gyorsan haladni a nemzetet, mint ez azt nem sokára kivánó lett; s e végett egész terjedelmében gyakorolta nagy szélességű királyi hatalmát: de német tanácsosai kényuralmi

1826—1827. törekvéseinek is határt vetett, hajlandóbb azontúl meghallgatni magyar tanácsosait.

Világos bizonyságot nyújtottak erről már az országgyülés folytában azon leiratok, melyek által az udvar a nemzet kivánatának megfelelt: s még inkább az, hogy az udvari kanczellária élére Reviczky Adámban oly férfiút választa, ki teljes mértékben birja vala a nemzet bizodalmát. Nagy előnyére vált Reviczkynek már az is, hogy származásánál fogva nem a főnemességhez — mely akkoron, kevés kivétellel, hazafias, nemzeties érzelmeiből kivetkezettnek vádoltaték; hanem a közép nemességhez, tehát azon osztályhoz tartozott, mely a legalis nemzet magkövét, az alkotmány hűséges őrét, s jelenleg is az alkotmányos ellenzék s az ébredő nemzeti közvélemény alkotóját képezé. Atyja elébb a pesti egyetemnél a politikai tudományok tanára, utóbb a királyi tábla közbirája volt. Tanúlmányait a bécsi Theresianumban végezvén, polgári hivatalba, majd, midőn a háború 1809-ben kitört, a katonai pályára lépett, s mint hadnagy a Sztáray-féle gyalog ezrednél a regensburgi, asperni és wagrami csatákban is részt vett. A háború végével a polgári pályára visszatérvén, gyorsan magas hivatalokba emelkedett; 1811-ben a királyi táblához közbiróúl neveztetett; midőn Napoleon buktával a lombard-velenczei királyság visszaszereztetett, a velenczei kormányszéknél tanácsossá, majd Rajner főherczeg s lombardiai alkirály mellett kamarai előadó tanácsossá, 1822-ben a galicziai kormányszék —, két évvel később a bécsi közönséges udvari kamara alelnökévé lett, hol aztán grófi czímmel is felruháztatott. E minőségében a fejedelemmel, ki az igazgatás részleteibe is szeret vala avatkozni, gyakrabban személyes érintkezésbe jövén, ennek bizodalmát nagy mértékben megnyerte; és midőn a múlt években kibocsátott kormányrendeletek miatt végkép népszerűtlenné lett Almásy Ignácz gróf nyugalomba helyeztetett: az alkanczellárságot Ferencz Reviczkyre ruházta, s Koháry Ferencz herczeg s főkanczellárnak

Reviczky Adám.

1827-ben történt halála után, a magyar ügyek vezetését egészen reá bizta, majd főkanczellárrá is nevezte. Tiszti buzgalmával, sükeres tevékenységével kitűnő tehetségeket s igazgatási ügyességet, ragaszkodásával az uralkodóhoz élénk hazafiúi érzelmeket egyesített magában; miknél fogva ő nemcsak jó hírben álla honfitársai közt, hanem lehetőleg hasznossá is ügyekezett válni hazájának, nemzetének. Mondják, hogy neki sikerűlt volna leginkább meggyőzni a fejedelmet, miképen kormánya mindaddig szükségkép gyönge marad az országban, míg annak alkotmányát törvénytelen módon akarja módositani; mert az ellenzék akkor törvényes téren álland, s azt erőszakos eszközökkel elnémitani soha sem sikerűlhet; miképen, továbbá, az alkotmányon érvényesen változtatni csak akkor lehet, ha az, pontos megtartása mellett is elégtelennek, a korszellemmel s körűlményekkel megférhetlennek bizonyodik, s ily esetben a nemzet sem fogja ellenzeni a szükséges módositásokat; hogy végre, a magyar királynak, a nemzeti fogalmak szerint, az első magyar embernek kell lennie, s akkor a nemzet határtalan ragaszkodása és áldozatkészsége által látandja magát támogatva. Annyi bizonyos, hogy Ferencz ezentúl leginkább az ő tanácsaira hallgatott a magyar ügyekben; őt bízta meg egészen ezek intézésével. 1826—1827.

De nemcsak a kormány s nemzet közti viszonyokban, hanem magában ennek kebelében is jelentékenyek s üdvösek voltak ezen országgyülés eredményei; bár azok jobbára csak később és lassanként kezdtek feltűnedezni. A közügyeknek legtöbb ágaira kiterjedt, hosszú, heves vitatkozások tájékozásúl szolgáltak azon irányra nézve, melyben a nemzetnek ezentúl haladnia kellett, és több tekintetben alapjai lőnek ama reformtörekvéseknek, melyek összes államéletünk legdicsőbb korszakának, a jövő évtizedeknek történelmét képezik. E korszak alatt, melyet bizvást az eszmeharcz s újjászületésünk korszakának nevezhetünk, aligha merűlt fel egy-egy termékenyebb eszme s reform,

1826—1827. melynek első gyökérszálait nem találnók fel ezen országgyülés irományai s jegyzőkönyveiben, vagy az ekkor elmondott beszédekben s lefolyt tárgyalásokban. A két évig tartott élénk eszmecsere s gondolat-surlódás, melyet a nemzet, a tanácskozások bővebb közzétételének, egy országgyülési közlönynek hiánya mellett is, mennyire a követek hivatalos tudósításai s magán levelezéseiből lehetett, figyelemmel kisér vala, a haladásra nézve nem maradhatott üdves eredmények nélkül. Az eszmekör a közügyekkel foglalkodó osztályokban szélesedett, az alkotmányos fogalmak tisztúltak, a szűk politikai világnézet, mely közéletünket jellemzi vala, tágúlni kezdett; az értelmiség gyarapodott, s a szellemi mozgalom, mely elébb majdnem egyedül a nyelvre terjedt s csak az éledő irodalomban nyilvánúlt, az országgyülés folyama alatt mindinkább a politika s államtani eszmék felé vette irányát. Eleinte e tekintetben majdnem kizárólag az ősi alkotmány megóvásának, sérelmei orvoslatának gondjai foglalták el ugyan a kedélyeket; a gyülés második felében mindazáltal, midőn a legégetőbb sérelmek megszüntetése iránt a rendek már megnyugtatva létezének, kivált midőn Nagy Pál a visszaélések táborát ostromlá: az elmék, ha kedvetlenül is, ha még nyilván be nem vallva is, mind világosabban kezdék látni a magán- és közjogi reformok elutasithatlan szükségét: mi már magában véve is nagy nyereménynek tekinthető a hosszú, gondatlan tespedés után. A szükség belátásától a tettig csak egy a lépeső: a létrehozás módjának megismerése; s az elmékben mindinkább nyilatkozék a vágy az okulásra.

És ezen iránynak maga a kormányrendszer változtatása is ápolására szolgála. Hogy a nemzet kiengesztelődjék, s fejedelme iránt, mint ez igénylé, bizodalommal, szeretettel viseltessék: meggyőződést kellett benne ébreszteni, hogy kényuralmi rendszerével teljesen felhagyott. E tekintetben pedig már nem volt elég, megismerni s bevallani az elkövetett törvénysértést; szentesíteni az alkotmány biztosítá-

sára czélzó törvényeket: szükségkép szabadabb elvűnek 1826—1827.
kelle magát mutatnia azon eszközökre nézve is, melyekkel elébb a kényuralmat terjesztette. Tágitania kellett a belföldi sajtó bilincsein, szeliditeni a külföldtől való elzárást; meg kellett engednie, hogy a külföldi sajtónak legalább egynémely termékei bejuthassanak; kivált miután a tapasztalás bebizonyitotta, hogy a külföld szellemi mozgalmát egészen elzárni úgy is lehetetlen, s a tiltott gyümölcs a csempészet útján még mohóbban kerestetik s minden sínai fal daczára is behozatik. E két, ámbár még szűken folyó forrás, kapcsolatban a gyülési tanácskozások által eszközlött gondolatcserével, ha nem juttatta is még hazánkfiait teljes ismeretére azon világtörténelmi fejleményeknek, melyeket a szabadság és a társadalom a nyugoti Európában nyert vala: a korlátolt világnézetet mindazáltal, nem kevésbbé a társadalmi mint a politikai téren, tetemesen tágitotta, s egyik leggyümölcsözőbb tényezőjévé lett a bekövetkezett korszaknak, melyet az eszmék harcza s a kivívott reformok oly érdekessé, oly dicsővé tettek állami s népi életünkben.

MÁSODIK FEJEZET.

A reformmozgalmak kezdete.

A közszellem az 1825-ki országgyülés után.

Az 1825/7-ki országgyülés, bár nem elégített is ki minden kivánatot; de megszűntetvén a főbb sérelmeket, alkotmánya s nemzetisége tekintetében teljesen megnyugtatta a nemzetet. A megyék gyülésteremei, melyeket az országgyülési követek által a tanácskozások folyamáról időnként leküldött tudósítások, s a követeknek némely felmerült kérdésekben adott pótló utasítások nem régiben még élénk viták színhelyeivé tettek vala, az új törvények kihirdetése után elcsöndesedtek. A köz- és magánjogi kérdések feletti vitatkozásokat ismét a közigazgatás mindennapi tárgyai válták fel; s az érdektelenekké lett gyülésekre legfölebb a húsár szabályozása vont be számosabb közönséget. A nemzet, alkotmányos csatái után pihenni s a kényuralmon nyert diadalát ünnepelni látszék közéletében.

De a nyert diadal nem szenderíté álomba a nemzetet. A szellemi mozgalom, a közügyek iránti érdekeltség, melyet a lefolyt évek ébresztettek vala, bár kevesebb zajjal, mint elébb, állandóan fenmaradt mind a nyelv s irodalom, mind a politika tekintetében.

A nemzeti nyelv és irodalom ügye a magyar akadémia megalkotása által nagy lendületet nyert, mondhatni új korszakába lépett. Az intézet, melynek tervét, szabályait csak

az országgyülés bevégezte után dolgozta ki egy bizottmány, 1828.
mely az alapitók egy részéből s néhány e végre meghívott nevesebb iróinkból volt szerkesztve, működéseit még nem kezdte ugyan meg: de már megalkotása által is diadalát ülte az új iskola. Kik iróink közől az intézet alakítására befolytak, s kik annak első tagjaivá neveztettek, mindnyájan ezen iskola hívei valának. És ha nem hajóltak is meg előttök az ó népies iskola elfogúlt, makacs védelmezői; mindinkább elhallgatni kényteleníttettek győzedelmes érveik s a közönségnek hozzájok hajló közvéleménye előtt. Régibb s újabb folyóirataink, az „Aurora", „Hébe" és „Aspasia" zsebkönyvek, — mik egyedül a szépliteratura körében mozogtak, s a folyton gonddal szerkesztett „Tudományos Gyűjtemény" és „Felső Magyarországi Minerva" mellett 1826-ban Kölcsey Ferencz és Szemere Pál által megindított „Élet és Literatura", mely a következő évben „Muzarion" főczímmel jelent meg, — valamennyien az új iskola nyelvén szóltak; s kivált ezen utólsó, lényegileg széptani s kritikai folyóirat, nagy sükerrel működék nyelvünk s irodalmunk fejlesztésében, a philosophiai s széptani gondolkodás fölkeltésében. Iróink buzgó munkássága s ernyedetlen kitartása nem csak irodalmunkat újította meg, hanem lassanként olvasó közönséget is teremtett. A nyelv s irodalom fejlése ezentúl szakadatlanúl s mind nagyobb mérvben haladt; az irók s az olvasó közönség száma menten szaporodott; az irodalom bel- és külterjében egyaránt növekedett.

Az élénkség, mely az irodalom körében ekként folyton növekedésben vala, a politikai közéletre sem maradhatott hatástalan, mely egyébiránt némi más körűlményekben is mind bővebb táplálatot nyert vala. Bár a sajtónak még szét nem tört bilincsei miatt az irodalom politikai ága, — egy mindjárt bővebben tárgyalandó munka megjeleneséig, egészen parlagon hevert: különösen a napi sajtót, melynek terén még mindig egyedül áll vala Kulcsár lapja, a megelőző censura a régi szigorú szabályok szerint tartá

1828. lenyűgözve: az összes irodalom iránya, szelleme mindazáltal, mely változatlanúl most is közéletünk egyik legfőbb eleme, a nemzetiség felé nehézkedett, már mind észlelhetőbb módon hirdeté az új kort, melynek küszöbén álla nemzetünk. Erre mutatott az is, hogy a külföld jelesebb elmeművei nálunk is mind több olvasókra találtak; mert ha fenállott is még ezek behozatalára a tilalom: a csempészet talált módokat azoknak bejuttatására.

Azon politikai tartalmú könyv megjelenéséig azonban, melyről mindjárt szólni fogunk, semmi sem merűlt fel irodalmunkban, mi a közéletre oly nagy hatást gyakorolt volna, mint az úgynevezett Conversations-Lexikoni pör, mely csak is e tekintetben igényelhet megemlítést e helyen. Egy pesti könyvkiadó a német Conversations-Lexikon nyomán egy „Tudományok és mesterségek közönséges Tára" czímű munkát inditott meg, melynek hanyag vagy értelmetlen szerkesztése azonban nemsokára egy pár irónk megróvó felszólalását vonta magára. Az érdekeltek válaszai után mind több iró belévegyűlt a vitába; felszólalt egyebek közt Bajza is, mint mindig, most is alaposan; s midőn e miatt Döbrenteitől megtámadtatott, ezt egy éles pamphletben, melynek polemiai ereje s ékesszólása a közönségben nagy figyelmet s érdekeltséget ébresztett, teljesen legyőzte. Levert barátjáért azonban gróf Dessewffy József lépett a küzdtérre, a veterán iró és közéleti kitünőség tekintélyét a mérlegbe vetvén kissé fitymáló hangú iratában. De ő is emberére talált Bajzában, kinek „Észrevételei a Conversations-Lexikoni pörhöz, gr. Dessewffy József ellen," méltán a polemiai ékesszólás mintaművei közé tartoznak. A vita már eddig is élénken foglalkodtatá a közönséget: de Bajza ezen irata, mind ügyes dialectikájú, éles humorú élénk előadásánál, mind s kivált tartalmánál fogva azt szinte egy politikai esemény fontosságára emelte. Bajza ez iratban nem csak azon szigorú igényeket fejtegeti, — mint már az előbbiben is — melyeket minden mívelőjétől teljes joggal

követel az irodalom; de egyszersmind diadalmasan harczra kél minden áltekintély s különösen a születési tekintély ellen is a polemiai erő oly hatalmával, a minő sokáig páratlan volt irodalmunkban. Azon rendkivűli sikert azonban, melyet ezen iratok szerzője aratott, még sem lehet egyedűl azoknak belbecséből, meggyőző erejéből megfejteni. Annak teljes megértésére tudnunk kell még, hogy a lefolyt 1825/7-ki országgyülésen a főrendek többségének igen udvari színezetű magatartása a hazafias szabadelvű pártban a főúri osztály ellen nagy elégületlenséget ébresztett, mely bár a tanácskozási termekben nem maradt egészen elzárva a kedélyekben; de az irodalomban eddigelé még nem talált kifejezést. Bajza e polemiája élénk tolmácsa volt azon érzületnek, melyet a középosztályú értelmiség a tiszti és születési áltekintély ellen ápolt keblében. E polemiai iratok más időkben legfölebb az irodalmi körökben számolhattak volna sikerre: most azonban, a kor hajlamaival találkozva, a közéletre is jelentékeny módon kihatottak, előfutárok, példák gyanánt szolgálván ama harczra, mely az áltekintélyek, születési előjogok ellen nemsokára a politika terén is kifejlett. 1828.

Azonban, az ekként minden oldalról terjedni kezdő világ még szűkebb körre hatott, mintsem hogy az akkori közvéleményben már is nyomára akadhatnánk egy új irányú, szabadelvű, magyar politikának. Tulajdonképeni magyar politika, — e szót azon értelemben véve, melyben az később használtatott, s a reformi kérdések pártolására vagy ellenzésére, s azok irányára vonatkozott, ekkoron még nem létezett a magyar közönségben; ha csak a sérelmek orvoslatára, az alkotmány és nemzetiség biztosítására irányzott törekvéseket, mint azokat a lefolyt országgyülés történelme elénkbe tűnteti, annak nevezni nem akarjuk. Egy ideig még az országgyülés után is ugyanazon sérelmi politika körében mozgott a közönség. A szellemi mozgalom, mely a haladás, a reformok felé kezd vala hajólni, még nem talált határozott formákra, nem bírt kijelölt iránynyal. A

1828. kor igényei inkább sejtelem, mint megtisztúlt eszmék gyanánt tünedeztek fel a kedélyekben; a fogalmak, még zavartak, homályosak, idomtalanok, inkább a vágyak, mint az akarat regióiban csapongának. A közvélemény határozottságra másban még alig vergődött, mint abban, hogy az ellenzéknek, az alkotmány és nemzetiség fentartása végett, szakadatlanúl őrködnie s ügyelnie kell mindenre, mi felűlről jő. Alig volt ugyan már, ki, ha tán még be nem vallá is nyíltan, ne érezte volna szükségét a javitásoknak közéletünkben: az anyagi érdekek kifejtése pedig már mind égetőbb szükség gyanánt tolakodék az előtérbe: de a reformok módjai, útai, eszközei iránt még nem tudta magát tájékozni a közvélemény.

Az eligazodásra e tekintetben felette kevés volt a képesség a nemzetben; mert hihetetlen, mi nagy tudatlanság borongott még azok nagy részében is, kik nem rég mint törvényhozók működének az országgyülésen. Az elfogúltságot, előitéleteket, szellemi korlátoltságot oly gondosan ápoló rendszernek szomorú következményei minden lépten, minden tárgyban megdöbbentő valóságban mutatkozának. A nemzet általában véve, készületlen volt arra, hogy az előhaladt kor igényeinek saját kezdeményezéséből kellőleg megfelelhessen. Törvényhozóink s a megyei gyülések szóvivői államtudományának összege alig ment túl a régi törvények s Verbőczy negyed százados Hármaskönyvének ismereténél. Az állami s társadalmi viszonyoknak a míveltebb Európában divatos felfogásával, az újabb hasonlító törvénytan, a jogbölcselet, az államgazdászat stb. kellő ismeretével vajmi kevesen dicsekedhetének a tekintetes rendek s a méltóságos főrendek soraiban, kik hívatva valának a nemzet jövendő sorsának alapjait megvetni, s kimutatni a követendő irányt, hogy disztelen tespedéséből szebb kifejlésre juthasson. E tekintetben minden tétova nélkül mondhatni, hogy a nemzet, kormánya gondoskodásából és saját apathiájából, a múlt országgyülés idejében alantabb áll vala, mint 1790-ben:

mi annál szomorítóbb volt, mennél nagyobb haladást tettek azóta Európa polgárosodott nemzetei. 1828.

E kép tán nagyon is sötétnek látszhatnék, ha annak élethűségét azon országos választmány munkálatai nem bizonyítanák, mely az 1792-ki rendszeres reformmunkálatok megvizsgálása s a megváltozott kor kivánalmaihoz idomítása végett küldetett ki a lefolyt országgyülésből. E választmány, több albizottmányokra osztva, 1828 és a következő év folytában működék Pesten, a főherczeg nádor közvetlen vezérlete alatt; ki e végett, minthogy a zajló Duna az álló híddal még el nem látott ikervárosok közt a közlekedést gyakran meggátolá, két télen át lakik vala Pesten, a Károlyi grófok palotájában. E bizottmányok együttléte Pesten olyforma hatást gyakorolt az országra, mint maga az országgyülés. Eszmesurlódásra, gondolatcserére tágas tér nyilt, miután a bizottmányok tagjain kivűl az ország minden részeiből sokan fordúltak meg a fővárosban. Az országos bizottmány s annak művei.

Azon szellemi viszonyoknál fogva, hogy a korigényektől parancsolt reformok a közönségnek inkább vágyai s érzelmeiben mint értelmében létezének, mindenki e bizottmányok munkálataitól várá a nemzet életkérdéseinek megfejtését. Az eredmény azonban nem felelt meg a közvárakozásnak. E bizottmányokban nem hiányzék ugyan néhány szép tehetségű, képzett férfiú, kiktől nem alap nélkül lehetett várni, hogy a szükséggé vált átalakúlás irányát helyesen tűzendik ki. De a testületi munkálkodás béklyói ezeket is meggátolták szabadabb röptükben. Már a bizottmánynak a különböző tárgyak szerinti felosztása sem volt helyes. Egynémelyik bizottmányi tag, más tárgyhoz kinevezve, mint a mely feladatává lőn, nagy hasznára válhatott volna a reformügynek; míg attól, ki helyét elfoglalta, jelesebb munkát, mely az európai államtudomány, jogbölcselet vagy államgazdaság színvonaláig emelkednék, várni nem igen lehetett. Így, például, a genialis Nagy Pál, miután neve, a rendszeres reformmunkálatokkal foglalkodók sorából, nem tudom miért

1828. kitörűltetett, a nádori kapuk összeirására pazarolta idejét; míg több más, kinek tehetségét s készűltségét az övéhez hasonlítani sem lehetett, a reformkérdésekben kontárkodék. Így lőn, hogy ezen újabb munkálatok egynémelyike a jelességnek még azon pontjáig sem emelkedett, melyen a hasonló tárgyú 1792-ki munkálat áll. Általában véve, ha a választmány némely egyes tagjainak külön készült jelesebb munkáját, mely azonban, többséget nem nyervén, csak mint külön vélemény (separatum votum) áll a munkálatok közt, kiveszszük, e munkákról nem lehet sok magasztalót mondanunk. Mindenütt meglátszik rajtok, hogy nem szakemberek, nem eléggé készűlt egyének művei. Európai fogalmat igen keveset találunk bennök. A nézőpont, melyről viszonyaink s azok átalakításai tekintetnek, jobbára igen alacsony; a látkört leginkább a sérelmi politikára emlékeztető sajátságos magyar eszmék foglalják el. A tervek többnyire csak szegényes foltozások, csak a legégetőbb szükségek némi hiányos pótlásáig terjednek; átalános fő elvekkel, melyek aztán viszonyainkra alkalmaztatnának, sem politikai sem alkotmányos tekintetben nem találkozunk; radikal reformokról pedig szó sincs bennök. E munkálatok legnagyobb érdeme abban fekszik, hogy a létező állapotok tarthatatlanságát, a reformok elutasíthatlan szükségét kézzel foghatólag bizonyítják; s legüdvösb eredményök abból áll, hogy utóbb, midőn a megyéktől tárgyalás alá vétettek, nagy lendűletet adtak a reformügynek, ha nem is annyira oktatva, felvilágosítva a nemzetet, mint inkább alkalmat nyújtva, hogy a köz állapotok teljesen, kimerítőleg elemeztessenek, az átalakúlás kérdései minden oldalról meghányassanak.

Széchenyi István. Ezen állapotok, ily viszonyok közt kezdte meg nagyszerű reformátori pályáját gróf Széchenyi István, ki azontúl számos éveken keresztűl vezér gyanánt áll vala elűl átalakúlásunk történelmében; és miként azt kivált ő tölti be ernyedetlen munkásságával: úgy a dicsőség s egyszersmind a felelőség is az övé azon irányért, melyen a

nemzetet újjászületésében meginditotta. Ő nem csak formát, 1828.
kifejezést adott a kedélyekben rejlő sejtelmeknek; nemcsak nyelvévé lett a közérzületnek s véleménynek; hanem ő azt maga alá is hajtotta, s uralkodva a homályos eszmék tömkelegében magától eligazodni nem tudó szellemi mozgalom felett, annak ő szabta meg az új irányt mély felfogású, hatalmas szellemével.

Nem könnyű feladat, híven, tévedés nélkül méltányolni azon szerepet, melyet e nagy férfiú húsz éven át játszék vala történelmünkben.[1] A rendszertelenség, szakadozottság, mely munkásságát első tekintetre jellemzeni látszik, s mely mégis nem onnan származik, hogy messze ágazó terveiben az egység, összefüggés hiányzott; hanem onnan, hogy a kinálkozó alkalomnak megragadása végett a logikai rendet a létesitésben gyakran feláldozta; — e külszines rendszertelenség nem kevésbbé nehezíti szereplése helyes megitélését, mint azon pártvélemények, melyek róla a közönségben pályája különböző szakaiban forogtak. Nehezíti az eligazodást maga e rendkivűli férfiú kedély- és szellemvilágának rejtélyessége, mi őt nem ritkán önmagával ellentétben tünteté fel az ő észjárását, cselekvényei indokait nem mindig ismerő, vagy kellőleg nem méltányló közönség szemében. Pedig Széchenyi István reformátori pályájának hibátlan felfogásától függ nagy részben e korszak történelmének hűsége; mert azt jobbára ő töltötte be munkásságával, az általa kijelölt irányban haladt a nemzet átalakúlásában.

Széchenyi István, legifjabb fia azon nagy érdemű gróf Széchenyi Ferencznek, ki a század első tizedében a nemzeti múzeumot alapitotta, s kiről fia a fentebb idézett bizonyságot irá, hogy, mint magyar, a nemzeti sülye-

[1] Nekem azonban ezt már nagyon megkönnyítette b. Kemény Zsigmond, Széchenyinek a Csengery Antal által kiadott „Magyar Szónokok és Státusférfiak" czímű munkában közzé tett, általában helyes, találó jellemrajza által.

1828 dést már gyógyithatlannak tartva, reménytelenül szállott sírjába, — csaknem vakbuzgó nevelést nyert a különben jeles, de a vallás dolgában rajongó atya házában. De korán a zajos élet közepébe vettetett a tehetséges, minden benyomásra fogékony ifjú. Ő már 18 éves korában az 1809-ki insurrectio soraiban álla; onnan pedig a rendes hadseregbe lépvén, a Napoleon buktáig vívott világharczokban nem csak részt vett, hanem azok egyikében, a lipesei ütközetben, ki is tüntette magát; s midőn a béke helyreállott, több hadi érdemjel diszíté mellét az ifjú kapitánynak. A katonai pálya, a mívelt világban tett számos utazásai, a nagy-világi élvek, s a franczia irodalom művei, melyeket a béke helyreállta után munkátlanná lett katonáskodása alatt szorgalommal olvasgatott, egészen ellenkező irányú iskola volt ugyan avval, melyet neki első neveltetése s az apai ház példái adtak vala: ezen első fogalmak nyomai mindazáltal még akkor is fenmaradtak a nevezetes férfiúban, midőn hazánk első államférfiává emelkedett; sőt, mint beszélik, életének végső, szerencsétlen szakában is azok képezték rögeszméi egyikét. A testgyakorlatok legtöbb nemeiben majdnem felülmúlhatatlan tökélyű férfiú, 1819-től kezdve, vas szorgalommal s ernyedetlen kitartással vetette magát a komolyabb tanúlmányokra. Életirányának e változásáról következőleg tudósit bennünket b. Kemény Zsigmond: „A szövetséges hatalmaknak kétszeri Párisba vonúlása és a bécsi congressus valának a legragyogóbb időszakok Széchenyi ifjúkori excentricus életében. A jelenetek nagyszerűsége, a katonai hír mámora, a világ legmagasabb köreiben töltött órái, az irigylett bonnes fortunes-ek, mint szinte gyorsan szaporodó adósságai folytonos izgalomban tarták őt, és kimerithetetlen cselekvényességének s változatosság és hatás után sóvárgó lelkének a szerelem, hír, fény és kaland tündérországaiban szereztek elfoglaltatást adtak kielégítést. De mind ezen örömeknek a világbéke helyreálltával többnyire végök szakadt . . . Széchenyi ma-

gába kezdett szállani. Üresnek találá szivét és agyát. 1828
Untatónak hitte egy falura kitett kapitányköznapi szerepét, komornak, a jelent, s a múltat minden fénypontjaival sem eléggé nemesnek, sem hozzá eléggé méltónak. Ezen érzés, ezen öntudat . . . lassanként egy erős, de jótékony crisist idézett nála elő."[1] Életének nagyobb részét azután utazá-

[1]) E válság kezdetét Széchenyi maga egy, az európai coalitio győzedelmes hadainak Párisba 1814-ben vagy 1815-ben bevonúlta idején történt életjelenetétől számítja, melyet szokása szerint sok humorral beszélt el néha baráti körökben. Egy franczia ezredes, kivel ez időben megismerkedett, őt igen megszeretvén, családi körébe is bevezette s nejének és a vendégkoszorúnak e szavakkal mutatta be: „egy magyar gróf, ki a hihetetlenségig tudatlan, bár igen szellemdús s kit én nagyon szeretek." E bemutatás, mint ő beszélé, igen rosz estélyt csinált neki s arra indítá, hogy az első alkalmat megragadja a távozásra. Haza érvén, töprenkedni kezde magában, hogy hát csakugyan oly „nagy szamár"-e ő, mint a minőnek őt különben jóakaró barátja jellemzé? Rövid gondolkozás után, ugymond, nagy meglepetésemre, ugy találtam, igaza van barátomnak; vajmi keveset tudok mind abból, mit egy valóban mívelt embernek illik tudnia. E felfedezésnél kétségbeestem volna magamon, ha barátom azon tanúságot is nem teszi vala mellettem, hogy tudatlanságom daczára is van eszem, Ez megnyugtatott; de ekkor megesküdtem, hogy ezentúl tanúlni fogok.

És ő azontúl nem csak tanúlt, de csakhamar nagy gondolatokat s terveket is kezde agyában érlelgetni. Hogy a tettdús pálya, melyre lépendő vala, 1817-ben már megvillant lelkében, tanúskodik azon egyetlen költeménye, melyet eddig ismerünk, s melyet érdemes Toldy Ferenczünk a grófi családnak soproni levéltárában őrzött albumából kiírva közlött. Ime a vers, melyben Széchenyi István, szóvirág nélküli, egyszerű, nemesen szép kifejezést ad fiúi hálájának anyja iránt.

Ha mind azt, mit szívem érez, tollammal leírhatnám,
Mind azt, mit csak Néked köszön, méltán elől adhatnám,
Boldog volnék,
S nem busolnék.
De hogy írja le a számát ezer aggódásidnak?
Hogy köszönje tanácsidnak, hogyan fáradásidnak
Számos nemét
És érdemét?
Ime tűz és fegyver között imádsággal tartottál,
Betegágyimban gyorsan Te magad ápolygattál,

1828. sokban tölté, melyekben eleinte élvet és szórakozást, utóbb inkább okúlást és ismereteket keresett; kivált Angliában, az ipar és kereskedelem, a szabadság és gyakorlati ész e klasszikus földén: hol legalább tizenötször fordúlt meg, s néha húzamosabban is időzék. Készületeit a reformátori pályára önmaga a következő rajzban adja elő, mely, minthogy nemcsak saját jellemét, hanem a kor állapotait, hangulatát is híven festi, kétszeresen méltó figyelemre.

1820. „Mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint „magyar“, reménytelen szállott sírjába, azóta meg nem szűnőleg hasonlítgatám más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonalával össze; mikép kiismerném: van-e még feltámadása körűl remény, vagy nincs többé. Életem legmélyebb feladása ez vala. S mindenben tapasztalám, hogy e keleti rajnak, de épen virága — mert salakja e nemzetnek, mint a legjelesbnek is van, — már-már kétségbeesik s búban s mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte ismeretlen. Míg más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetök a megelégedés és jó kedv, mintha már elérték volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészöknek már birtokában volnának: a magyar, kinek egész létét oly sötét titok fedi, vagy nem remél többé semmit s a múltban hiszi örökre eltemetve hír-nevét; vagy a nagy idők folyamától vár lelki sebeire írt, s néha, de csak átfutó csillámként, a messze jövendőben sejti nemzeti fényét s latja megnyílni egét. — Figyelmezz a németnek társasági szellemére, figyelmezz zenéjének jellemére, a

Te oktattál,
Tanácsoltál,
Te plántáltad szívemben a jót, melyben vagyok s leszek,
S a mi csekélyt Isten, Uram, s Hazámért utóbb teszek
A Te munkád. —
S azért Reád
Szálljon háladásom mellett az Istennek áldása,
Attúl lelked, gondjaidnak jutalmát hogy láthassa.
1. Május 1817. Gróf Széchenyi István.

zenének, melyből oly valódilag tűkrözik ki a külön nemzetek legbelsőbb érzelme: s fogod-e tagadhatni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágait, soha sem epedvén a jövendőnek koczkajátéka körűl. Halljad zenéjét, s akaratod ellen vigalomra gerjedsz; az utólsó húr elhangzása után azonban vége a varázsnak, lelkedben nem marad semmi nyom. Laktam sokat németek közt, természetüket magamra alkalmazni iparkodván, s köztök a napnak, az egyébként kellemesen töltött napnak bezártával elvágva érzém a jövendőt, míg a jövő 24 óra végével minden jövendőbeli vágy nélkül szinte megint ott állék, hol tegnap. — Mit érzek viszont magyarok közt, magyarok közt kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsulás szégyene, mit érzek messze a világ zajától magamba vonúlva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyász húrjait s a múltkor mélyeibe sülyedve, édes kínok közt Berzsenyivel elsírom bús elegiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet „volt." Felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztűl ily szózat: epedéseid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene; a jövendő lehet korod. Oh menynyei öröm!" 1828.

Másutt, szándékaira, czéljaira s a haza jövőjére nézve még világosabban ekként nyilatkozik: „Mióta élek, kimondhatatlan vágy létezik lelkemben Magyarország kifejtésére. Azon remény, mikép nemcsak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint lehetőségét sőt hihetőségét is látám nemzeti újjászületésünknek, hosszú évek előtt derült fel bennem . . . Minden jelenetek jövendő fényt mutatnak nemzetünknek, minek jövendölésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a kisded makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja . . . S így lőn, hogy 1825-ben kimondhatatlan s több napi belső küzdések után, és csak akkor, mikor látám, hogy senki azon, tán egy kissé magosb. nézőpontról nem fogja

1828. fel nemzetünk állását, mint én: vagy ha igen, nem mer, s újra-öntés helyett mindig csak nyomorúlt foltozás van napi renden: — bizonyos órában megesküdtem magamnak, hogy miután világosan mutatkozának lelkem előtt nemcsak a feltámadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejthetőségének is legbiztosb jelei, mindent el fogok követni, ha bár magam maradok is, ha bár vesznem kell is, mit e kettős czélnak elérésére cselekedni lelkem sugall. És akkor léptem . . . a nyilvános élet tövises mezejére, azon komoly elhatározottsággal, hogy én fognám, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját, vagy legalább ezen czélnak szentelni végleheléseniig földi pályámat. A nemzeti testben egy parányi, alacsony helyen álló kapitány, nem csekélyebbet tűztem ki magamnak; — jóllehet senki sem tekinte mélyebben a szándéklott kivitelnek lehetetlenséggel határos tömkelegébe, mint én."

Elméjében ily nagy czélt forgatva, ily hazafias elhatározottsággal jelent meg az egyszerű kapitány az 1825-ki országgyülésre. Majd azonban megférhetlennek látván katonai állását a politikai pályával, melyet magának kitűzött: a hadi rendből tizenkét évi szolgálata után kilépett, s azontúl ama nagy eszmének létesitésére szentelte életét. A czélt, a feladatot, melyet átalakulásában a nemzet által megfejtendőnek vélt, e szavakkal adja elő: „A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni Európában, egyedűli heterogen sarjadék, ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelő sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virúlt sajátságait: sajátságait egy törzsökfajnak, mely jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több izben gyászba boritá földgolyónk legkiképzettebb részeit, s fel-felbőszüléseiben, mint isten ostora, mindenütt vérrel járt, — bizonyosan annyi különöst, s erejénél fogva bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja. Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni és szeplőtelen minőségében kifejteni, ne-

mesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve végezéljához, az emberiség feldicsőitéséhez vezetni: — ez a feladat.“ 1828.

De bár e szerint a fajbiztositás és kifejtés lebegett fő czél gyanánt Széchenyi szemei előtt, — melynek, ha különben nem lehetne, tétova nélkül kész vala feláldozni a szabadság s alkotmány érdekeit: ő mindazáltal a szabadságnak s alkotmányosságnak is buzgó előharczosává ügyekezett lenni. És ezt múlhatatlanná is tette a szerep, melyet magának, s a czél, melyet a nemzetnek kitűzött. A múlt idők történetéből világosan láthatá, hogy a magyar nemzet, a maga természeténél, szellemi irányánál fogva sokkal bensőbben ragaszkodik az alkotmányos szabadsághoz, mintsem hogy arról valaha lemondani hajlandó s a nélkül is képes volna nemesebb kifejlésre. Az európai viszonyok s különösen a nemzetet közelebbről illető körűlmények vizsgálatából pedig lehetetlen volt azon eredményre nem jutnia: hogy, ha anyagi és szellemi tekintetben egyaránt gyorsan előre nem halad, és szomszédai által mindenben túlszárnyaltatik, rövid idő alatt megsemmisűlés leend a sorsa. Ennél fogva tehát a faj biztositása és kifejtése mellett, az alkotmányos szabadság is, mint a békés kifejlődés szükséges feltétele, szintúgy mint a szellemi s anyagi gyors haladás, s az erre vezető gyökeres javítások, reformok lebegnek vala főczélúl szemei előtt.

De e magas, e nagyszerű czél tekintetében ő még párt nélkül, sőt egészen egyedűl álla az országgyülésen, melynek tagjai csupán a sérelmek orvoslatában, az ősi alkotmány helyreállításában és biztositásában keresték a nemzet üdvét. Reformokról, átalakulásról, sokáig egy szót sem halla hangzani maga körül. Mihelyt tehát a törvényhozó kar eszméi, törekvései, lélekiránya tekintetében magát egy kissé tájékozta vala: azonnal elhatározta magát, hogy a maga eszméinek, terveinek nyilvánítását alkalmasb időkre halaszsza; s addig csak a társadalmi téren, barátságos eszmecsere

1828. útján terjeszsze nézeteit, szerezzen azoknak pártolókat. S e végre alkotá ama klubbot, a kaszinót, melynek példájára aztán több hasonló társalgási kör alapittatott az országban. És kivéve azon egy alkalmat, melyben, mint fentebb elbeszéltük, tervével egyezőleg, a magyar faj biztositására és kifejtésére, a magyar akadémia megalapitását nagyszerű hazafias áldozata által lehetővé tette, nem is lépett fel többé az országgyülésen.

A törvényhozás tagjai, mint említők, teljes megelégedéssel oszlottak szét Pozsonyból; az alkotmány és nemzetiség, úgy hivék, meg van mentve. Ugyanezen megnyugtató érzelmek közt ültek össze Pesten 1828-ban a bizottmányok is, melyeknek feladatáúl tétetett, a következő országgyülés tanácskozásai tárgyáúl szolgálandó reformmunkálatokat elkésziteni. Széchenyi azonban, ki, mint teljesen felkészült státusférfiú, az európai külviszonyokat és reformkérdéseket, nem különben mint a polgárosodás problemáit minden vonatkozásaikban az államra és társadalomra, egyaránt jól ismeré, sem oly rózsaszinben nem látá a magyar állapotokat, mint a lefolyt országgyülés hazatért tagjai; sem oly hiányos s csak a legégetőbb szükségek pótlásáúl szolgáló, foltozó javitásokkal nem elégedett meg, milyenekről a Pesten ülő bizottmányok tanácskozának. „Álomkórságban dermedez nemzetünk, — igy vélekedék ő; de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs.“ „Hajótörésnek induló szerencsétlen családhoz“, „roskadozó házhoz“ hasonlitá az országot, melynek megmentésére nem lehetne eléggé sietni; „lassú nyavalyában sinylődőnek“ ábrázolá a nemzetet, mely csak most kezd „visszatérni a sir széléről“; de menthetetlenűl elvesz, ha gyorsan kellő ápolás alá nem vétetik. Megjöttnek látta tehát az időt nyilván fellépni a nemzet teljes átalakulását czélzó eszméivel, s közzé tette első, „Hitel“ czimű röpiratát, melyben a lángész szikrázó tüzével s a haza és nemzet iránti szeretet lelkesedésével, mint kiszámitott tervű izgató s merész kezdeményező szól nemzetéhez;

boncolja annak közállapotait, s az európai legkifejlettebb államok és társadalmak gyakori szemléletében s tanúlmányozásában érlelt, átható értelemmel, kiképzett államférfiúi mély felfogással elemezi viszonyait, állami s társadalmi hiányait és hibáit; kimutatja a czélt, melyre törekedni s a módokat és eszközöket, melyek által azt megközelíteni kellend, hogy jobblétre vergődhessék. 1828.

A nagyobb tömegeket tekintve, a nemzeti állapotok felől külön három vélemény volt kiváltképen uralkodó ezen korban.

Egy tömbet képezének azon hű, de gyönge, erélytelen kedélyek s kislelkű ábrándozók, kik a jelen nemzeti sűlyedés miatt búsongva, a nemzet dicsőbb múltjának történelmében kerestek vigasztalást; a nemzetet elaggottnak tartva, annak újjászületését a mostoha körűlmények közt, melyek által lenyűgözve tesped, többé nem remélve, lassú sínylődésben vélék elveszendőnek.

Egy másik tömbhez sorozhatók azon, jobbára fiatalabb nemzedék egyénei, kik az újjászületett irodalomból, a megifjúlt s folyton tökélyesbűlő nemzeti nyelvből merítve reményt a nemzet egyetemes újjászületésére; s meghatva és lelkesítve az európai polgárosodás nagyszerű, gyors fejleményeitől, hazájok szebb jövendőjében is hittek, és a felé sóvárogva, hévvel sürgették a korszerű reformot s haladást; de annak iránya, módjai s eszközei iránt eligazodni még nem tudván, türelmetlenűl várják vala az országos bizottmányok rendszeres munkálatait s az azokban javaslott újítási tervek életbe léptetését.

A harmadik, számra nézve legnagyobb csoportban találjuk azokat, kik az állapotokkal, miután a lefolyt országgyülés a nemzeti s alkotmányos jogokat nagyjából helyreállította s új törvényekkel biztosította, tűrhetőleg megelégedve, még csak azt óhajtá, hogy a fenmaradt sérelmek is orvosoltassanak. Ha az ország anyagi állapotának pangásáról szóltak, egyedűl a kormányt okozták, hogy papirpén-

1828. zével, ellenséges vámrendszerével a közvagyonosság kifejlését gátolja, az ország anyagi érdekeit a kényuralommal igazgatható s ezért kegyeltebb német-szláv örökös tartományok anyagi jobbléte végett feláldozza. Az ipart, kereskedelmet magától is felvirágzandónak hitték, mihelyt a kormány annak kivált a vámrendszerben létező akadályait elmozdítja; erre vonatkozék tehát minden javítási vágyuk: s e nélkül hasztalannak, meddőnek mondának minden ügyekezetet a nemzet részéről; bukást jóslának minden vállalatnak, minőt eddigelé minden kisérlet szenvedett, míg a kormány ezen igazságtalan vámrendszert nem módositja, s a nemzeti fejlődésnek abból származott akadályait el nem mozdítja.

A „Hitel" röpirat. Széchenyi a maga Hitelében mind a három vélemény képviselőihez intézé hatékony szózatát. Az elsőknek, kik a költővel „nemzeti nagy létünk nagy temetője, Mohács", felett búsongának, s abból feltámadást többé nem remélve, a múltkor romjai közt merengének s annak dicsőségéből merítének vigaszt a jelenkor dísztelen pangásának elviselhetésére, — eleven színekkel ábrázolá, hogy az egész múltban nem talál valódi nemzeti nagyságot s dicsőséget, s azt csak a jövőben lehet és kell is előteremteni. A nemzet, úgymond, bár „sülyedése nagy, bár álomkórságban dermedez", de még fiatal. Mikent az 1790-ki és a legújabb események is bizonyítják, e keleti faj nagy ruganyosságot rejt magában, minél fogva még messze van tőle a halál és koporsó. Életre üdítve, reményre ébresztve, erőfeszítésre ösztönözve harsogtatá tehát füleikbe: „Nincs igazuk, kik azt mondják: a magyar volt; én azt hiszem, a magyar lesz!"

Azoknak, kik egy szebb jövőt remélve s óhajtva, a gyökeres reformok szükségéről meggyőződve voltak, de nem tudták, mely irányban kell indúlni, mely eszközökhöz nyúlni, hogy a haza sorvadozó állapotából felüdűlhessen, s fejlődésének akadályait legyőzhesse, — felmutatta a czélt, melyre törekedni kell: egy kiművelt, átnemesült s ép ezáltal biztositott nemzetiséget, anyagi virágzatot, jólétet s gazdagságot,

alkotmányos kifejlettséget lebegtetvén szemeik előtt. Kimutatta a kiindulási pontot s az ösvényt, melyen haladni kell hogy ama czélra juthassunk; kifejté a „logikai egymásutánt“, — miként ő a reformok összefüggő sorozatát nevezni szereté, e tételt állítván fel: „Szabad, biztos birtok; ezt megelőző jó törvény; ezt megelőző elmesurlódás; ezt megelőző egybepontosítás; ezt megelőző kedvessé tétele a hazának s a haza középpontjának, Budapestnek.“ — 1828. —

Azoknak végre, kik a kiváltságos ősi alkotmányon kivűl nem láttak üdvöt a nemzet számára, s a haladás egyedűli módját a sérelmi politikában vélik vala rejleni, határozottan kimondá: hogy csak „hazánknak minden ingadozás nélküli átvarázslata egy elkopott, féligmeddig feudalis, féligmeddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, minden álfénytől kitisztúlt képviseleti rendszerre“ emelheti jólétre, virágzatra a nemzetet. Csipős gúnynyal, éles dialektikával ostorozza s teszi nevetségessé balvéleményeiket, a megszokott régihez való kényelmes ragaszkodásukat, elfogultságukat s előítéleteiket a nemzeti jólét gyarapodásának eszközei, forrásai tekintetében. Ezek ellenében vezérelvekűl, harczjelszavakúl ilyféle tételeket hirdet: „ne keressük hátramaradásunk minden okát egyedűl a kormányban; ne maradjunk mozdulatlanúl régi tespedésünkben, mivel a kormány a jólét minden akadályait el nem hárította, hanem örökös panasz, meddő recriminatio, henye postulatumok helyett lássunk magunk is a dologhoz, s ha mindenben nem áll is nyitva előttünk a tér, ügyekezzünk magunkat legalább értelmileg s erkölcsileg fejteni, anyagi jólétünket emelni ott és úgy, hol és miként lehet. Ha azon magánjogi viszonyokat, melyeket megváltoztatni magunktól függ, s a kormánynak ellenzeni nincs érdekében, gyökeresen megjavítjuk: a haza és nemzet ama külakadályok daczára is rövid időn virágzatnak induland.“ És e tekintetben kimélet nélkül megtámadta az „ősi magyar szabadságnak“ e párttól lényegeseknek hirdetett, szenvedélylyel bálványozott némely elveit

1828. s institutióit. Megtámadta különösen a magyar hűbéries birtokrendszert, melynél fogva a földbirtokot az ősiségi törvények miatt eladni, kellő beruházmánynyal értékesebbé, jövedelmezőbbé tenni nem lehet. Innen származtatá leginkább a szegénységet és tehetetlenséget, melyben birtokosaink nagyobb része teng, s bár földjök elég van: hitelök, melylyel javaikat beruházva gyümölcsözőbbekké emelhetnék, még sincsen. Az ősiséget, mely a birtokos kezét kötve tartja, a tulajdon fogalmával homlokegyenest ellenkezőnek s a legnagyobb szolgaságnak éles, találó dialektikával, húmoros példázatokkal bizonyítja be. Megtámadja a nemesi kiváltságok alapjait képező törvények többféle kores kinövéseit s kizárólagosságát; különösen az adóssági törvényeket, a perrendszert, mely csak a rosz fizetőknek vagy csalóknak kedvez. Megmutatja, hogy ezen törvények mellett akár vagyoni, akár személyi hitelről álmodni sem lehet: a kinek pedig hitele nincs, bár mennyi fekvő birtokot örökölt is őseitől, bár mennyire pengetheti is nemesi szabadságát, az szabad és tehetős nem lehet. Megtámadja az úrbéri rendszert, a robotot, mely a nemzeti kiállító erőnek nagy részét haszon nélkül fecsérli el. Megtámadja a közlekedési eszközök rendszerét, miszerint az országos utak is a külön megyék kezelése alatt állnak s ingyen jobbágymunkával készíttetnek. Megmutatja, hogy e miatt nincsenek s nem lehetnek jó utaink; s ezek hiánya miatt nem lehet forgalmunk, s így szükségkép pangani kell a kiállító erőnek, stb.

Különösnek látszhatnék, hogy akkor, midőn mindenki a nemzet és kormánya közt létező viszonyokat, a közjogot kivánja vala oly módon elintéztetni, hogy az alkotmányos szabadság örökre biztosíttassék: ő e könyvében alig említi a közjogot; s a hol nem kerülheti el a nemzet s kormány közti viszonyok említését, erről mindig felette óvatosan, nagy kimélettel szól. Nagy tévedés volna azonban ebből azt következtetni, hogy ő közjogunkkal teljesen megelégedett. E kiméletes eljárás nem az ő értelmében, hanem a

körülmények kényszerűségében leli megfejtését. Hiszen egy helyt világosan kimondja, hogy őt csak „a minden álfénytől megtisztúlt képviseleti rendszer“ elégítheti ki. Nehogy azonban reformátori pályáján a kormány részéről mindjárt kezdetben akadályokra, tilalmakra találjon, melyek őt hallgatásra s tétlenségre kárhoztathatnák: az őt mindenben jellemző eszélyessége visszatartóztatá őt ama kényes térre lépéstől, melyen csak a törvényhozás mozoghatott némi szabadsággal. Sőt mielőtt könyvével a politikai s társadalmi izgatás terére lépett, egy emlékiratot nyújtott be Metternich herczegnek, melyben a kormányt eleve is megnyugtatni törekedett a maga szándokairól, kezdendő izgatásainak irányáról[1]. Egyébiránt is mélyen meg vala győződve, hogy a nemzet újjászületési processusában elébbvaló és múlhatatlanabb a közjogi módosításoknál a nemzet olyatén magánjogi és társadalmi átalakúlása, minőt ő indítványozott; mert ez, ha szerencsésen sikerűl, elébb utóbb okvetlen maga után vonandó lészen a közjogi reformokat. Minden erejét oda fordítá tehát, hogy ama sérelmi politikát, mely mindig csak a kormánytól követel vala engedményeket; azokban pedig, mikben teljes szabadsággal intézkedheték, mozdúlni mindig vonakodik, — valahára lerontsa, s a nemzetet a magánjogi viszonyok átalakításának szükségéről teljesen meggyőzvén, amaz áldástalan sérelmi politikát egy józan reformi politikával cseréltesse fel. 1828—1830.

És ezen fellépése mellett a politikai irodalomban, a cselekvényes élet mezején sem maradt munkátlan Széchenyi. Említők, hogy Pozsonyban, mindjárt az országgyülés kezdetén, egy klubbot alakíta, hol társalgás közben alkalma lenne eszméit közleni, gondolatcserét indítani. Vezérelvei szerint azt tűzvén ki egyik legközelebbi czélúl, hogy Buda- A nemzeti kaszinó és gazdasági egylet.

[1]) „Széchenyi — mondá Wesselényi — már midőn a Hitelt irta, hajlandó vala a kormánynak, ha csak szép szavakat is adni.“ Kölcsey Ferencz az 1832-ki országgyülési naplójában. Összes munkái (2-ik kiadás) VII. 150.

1828—1830. pest kedves, kivánatos lakhelylyé varázsoltassék: miszerint eddig jobbára Bécsben lakó főnemeseink is ott székeljenek; a szellemi s anyagi erők mennél inkább ott összpontosúljanak s az így támadandó élénkebb társalgás, gondolatcsere s elmesurlódás egyesülési szellemet ébreszszen, vállalatokat keletkeztessen: e klubbot az országygyülés végével „nemzeti kaszinóvá" alakítván, Pestre tétette át. Hasonlókép a „Pályafutási Társaság" is, melyet 1826-ban az országgyülés alatt Pozsonyban rögtönzött lóverseny sikerülte után, a következő évben, Wesselényi Miklós, Károlyi György, Eszterházy Mihály s több mások hozzájárúltával Pesten állandóan megalkotott, e czélt tűzte ki alapszabályaiban. És ezen első sükeres kezdemények után az egyesülés terén, mind több hasonló eredményeket teremtett elő Széchenyi fáradhatlan munkássága. E két első egyesület, melyeket eleinte sokan csak nagyúri kedvtöltés végett hittek általa alkotottnak, az egyesülési szellem ébredése, a közlekedés és gondolatcsere élénkülése következtében mintegy bölcsőjévé lőn többféle egyesületek és vállalatoknak. A nemzeti kaszinó mellett, mely a vidéki városokban is gyors utánzásra talált, csakhamar egy más egyesület is keletkezett, mely boraink ismertetését s az azokkal való kereskedés gyarapitását tűzte ki czéljává. A Pályafutási Társaság már 1828-ban „Lótenyésztő Társasággá" szélesedett; s miután a következő évben az „Állatkiállító Egyesületet" is kebelébe fogadta, 1830-ban már „Állattenyésztő Társasággá" tágúlt; mely aztán az ő eszközlésére akként alkotá alapszabályai egyikét, hogy az egyesület „Pesten, az ország középpontjában, lovak, juhok, szarvasmarha s egyéb házi állatok tenyésztéséről s annak elősegitő eszközeiről tanácskozzék; . . . honnan, mintegy szívből szivárogjon a haza minden ereibe e tárgyat érintő jobb ismeret, nagyobb szorgalom, bizonyosabb haszon." E társulat utóbb, természetes fejlődésében, a mezei gazdaság egyéb ágaira is kiterjeszté munkásságát s egy országos „Gazdasági Egyesületté" nőtte ki magát.

Ezen egyesületi szellem terjesztése, közhasznú vállalatoknak társadalmi úton s erők általi keletkeztetése, mindenha egyike volt Széchenyi legbuzgóbb törekvéseinek. Ezért karolta fel ő oly melegen, pártolta s fejtette ki oly ernyedetlen tevékenységgel az 1830-ban nem ugyan általa keletkezett, de oly nagyságra s terjedelemre, minővel nemsokára dicsekedheték, leginkább általa emelkedett „Duna-gőzhajózási Társaságot". És hogy egyéb általa inditványozott, létrehozott vagy gyarapitott egyleteket s vállalatokat mellőzzünk: ez volt czélja a budapesti nagyszerű lánczhidban is, melynek eszméje már ekkor fogamzott meg termékeny agyában; melynek létesitéséhez azonban, mint alább látandjuk, még egy nagyfontosságú elvkérdést is kapcsolt vala. 1828—1830.

A „Hitel" röpirat ezen egyesületek s vállalatok közben rendkivűli hatást tett a nemzetre. Oly szellemi mozgalmat, oly élénk eszmeharczot, mint ez, soha könyv még nem támasztott a magyar világban. Hatását alig lehet jobban máshoz hasonlitani, mint Junius leveleihez az angol történelemben. E hatás azonban nagyon különböző volt a nemzet külön osztályaiban s politikai csoportjaiban. A sérelmi politika, az „ősi magyar szabadság" hívei, kik minden véleményszinezetek közt a legalis nemzetben s a vármegyék közönségében legszámosabbak voltak, alig birtak felocsúdni első megdöbbenésök s ámúlásukból, s hangosa nanathemát kiáltozának a könyvre, mely az ó fogalmak, a hagyományos státusbölcseség összegének oly hallatlan merészséggel üzent háborút; mely a százados szokásokat s törvényeken alapúló ősi institutiókat nem kevésbbé kiméletlenűl támadta meg, mint az előitéleteket és visszaéléseket, az eljárásbani hanyagságot és ügyetlenséget, az egyedárúságot és kizárólagosságot. A táblabirák nagy része parasztlázitásról, birtokrablásról vádolta őt, s meg nem fogható, miként lehet képes egy magyar főúr annyira megtagadni s megbélyegezni a maga nemzetét: hogy annak minden hibáit s hiányait, minden gyöngéit s bűneit oly puszta meztelenségben, oly gúnyos

A „Hitel" hatása.

1828—1830. nyelven tárja fel a világ előtt. Szégyenpír borítá el a táblabiró arczát, midőn arra gondolt, hogy e könyv idegen nyelvekre lefordítva, majd a külföld előtt is pellengérre állítja a nemzetet. Ez okokból, bár egyébiránt gáncsainak igaz voltát nem tagadhatták, s legfelebb azt vethették ellene, hogy a valónál itt-ott kiáltóbb színekben ábrázol; bár, más részről szándokainak tisztaságát, hazája jóllétét előmozdítani törekvő indulatát sem vonhatták kétségbe: boszúságokban mégis nemcsak gyalázták, hanem néhányan meg is égették a könyvet, mely, véleményök szerint, a nemzet becsületét, jó hírnevét megrontja. A megyei gyűléseken pedig egy alkalmat sem mulasztának el, melyben a „Hitelt" leránthatták, s irója ellen kikelhettek. Ilyféle megtámadásokat Széchenyi nemcsak a régi állapotokat fentartani minden áron törekvő ósdiaktól, hanem sok oly táblabirótól is tapasztalt, kik, egyébiránt a sérelmi politika hívei, az oppositio soraiban álltak, s mint ilyenek a szabadelvűek nevét is bitorlák.

Nem kisebb és egyszersmind sokkal hasznosabb volt Széchenyi „Hitelének" hatása a két más véleményfelekezetre. E látszólag keveset jelentő szavak: „nincs igazuk, kik azt mondják, a magyar volt; én azt hiszem: a magyar lesz", villanyerővel hatottak e csoportokra: mintegy új életre s tettvágyra ébreszték azon ábrándozókat, kik a múlt kor mohai közt keresik vala a véleményök szerint már elaggott nemzet ifjúkori nagyságát, dicsőségét. Azok pedig, kik meghatva az európai polgárosodás nagyszerű fejleményeitől, egy szebb jövő felé sóvárgának s oda nemzetöket is eljutni reménylék, mintegy jóslatnak vették ezen saját keblökben is visszhangra talált szavakat, melyek valósága felől kételkedni bűn volna a haza iránt. Míg az ősi kiváltságok önző s vakbuzgó bálványozói megégetésre méltónak kiáltozák a nemzeti gyöngeségeket oly kiméletlenül lelepző könyvet: a fiatalabb nemzedék az új kor evangeliumának hirdette azt, mely a nemzeti élet felvirágzásának

termékeny magvait hintette el; és Széchenyi nevét a leg- 1820—1830.
nagyobb lelkesedéssel magasztalva, feltétlenűl zászlaja alá esküdött.

Széchenyi reformeszméinek elébb terjesztésében, utóbb diadalra juttatásában nem csekély tényezők valának egy részről azon kaszinók, melyek a pesti példájára és Széchenyi ösztönzéseire az országban mind nagyobb számmal keletkezének, s a gondolatcserének, elmesurlódásnak a vidéken középpontjaivá, s minthogy a sajtó szabadabban még nem mozoghatott, fő eszközeivé lettek; más részről pedig azon nagy süker, mely, épen az egyesűlési szellem felébredtének következtében, Széchenyi minden vállalatait követé. Neve kevés idő alatt a süker kezességévé, biztosításává lett az anyagi javítások körűl. A bizodalom iránta oly rendíthetlenné lőn a közönség nagy részében, hogy többé kétsége sem támadt annak sikerűltében s valósúltában, mit ő kezdeményezett vagy pártolt. Látván pedig, mi szép eredmény követi mindenben anyagi vállalatait, hogyan lehetett volna kételkedni azon magánjogi reformok czélszerűségéről, melyeket ő a teendők sorában a nemzeti emelkedésre első lépcsőzetűl indítványozott? És e mellett ezen inditványai szükségét, azoknak mind közvetlen hasznait, mind befolyásukat a nemzeti újjászületés egyéb részleteire, oly világos, oly gyakorlatias modorban bizonyítá be könyvében, hogy még az érett, mély gondolkodású fők is kénytelenek voltak elismerni indokolásainak helyességét; a remélni oly örömest hajló ifjabb nemzedék pedig lelkesedve üdvözlé, magasztalá benne egy szebb újkor apostolát.

Azonban, mennél inkább nőtt Széchenyi népszerűsége, mennél nagyobb terjedelmet nyernek vala reformeszméi s tanai: annál mélyebb aggodalom szállá meg a sérelmi politika s az ősi, kiváltságos alkotmány ama híveit, kiket az újabb kor „táblabiráknak“ nevezett el. Ezen ósdiak, kik egyébiránt a nemzeti s alkotmányos kérdéseknél a kormány ellen mindig a leghevesebb ellenzéket képezték, szinte megijedve

Ellenzék Széchenyi tanai ellen.

1828—1830. tapasztalák, mily gyorsan foglalja el a tért reformeszméivel Széchenyi. Mikép hajdan a zsidó nép conservativjeinek, a pharizaeusoknak felekezete Jézus tanai terjedésének szemléleténél: aggodalmokban úgy kiáltának fel most nálunk is az ó kor emberei: „Mit míveljünk e férfiúval, az egész nép utána ered!" E párt, melynek érdeme kétségen kivűl nagy volt eddigelé az alkotmány megőrzésében, a magyar magánjogot, különösen a nemesi kiváltságokat az alkotmány oly szükséges, oly lényeges létrészének tekinti vala, hogy azokhoz nyúlni, azokon valamit változtatni lehetetlennek tekinté emennek veszedelme, végromlása nélkül. A nemesség nagyobb része a rendi kiváltságokat s előjogokat eszmezavarában oly szorosan összeforrva hivé magával az alkotmánynyal, hogy ezt amazok nélkül képzelni sem volt képes. És ennél fogva, miként több ízben máskor, midőn osztrák iróktól látá megtámadtatni a nemesi rend sarkalatos előjogait: úgy most is, nem kevésbbé hazafiságból s alkotmányos érzetből, mint elfogúltság s önzésből jajdúlt fel a „Hitel" olvastában; s most annál keserűbb érzelemmel, minthogy magyar, sőt a haza oltárára már nagyszerű áldozatokat hozott magyar főnemes volt az, kitől a magánjogokat s nemesi kiváltságokat tapasztalá ostromoltatni. Ha az ember azon korban akár a főaristokratia palotáiban, akár a falusi nemesség társalgási köreiben megjelent, alig hallhatott egyebet, mint a „Hitel" s annak reformeszméi felett folyt vitatásokat. A vitatkozásnak rendesen hamar felgyúladt hevében az öregebb urak, a hatalom emberei, a megyei tekintélyek, és kik eddigelé közügyeinket vezették, majdnem kivétel nélkül a legszenvedélyesebb módon keltek ki e „veszedelmes könyv" ellen; míg az ifjabb nemzedék, a mennyire a, különben már igen csökkenő, kegyelet a kor iránt engedé, amazok ellenében hasonló hévvel pártolá a reformátort és eszméit.

Dessewffy „Taglalata." A vitatkozás nemsokára a nyilvánosság terére is kilépett a magán körökből. Ha a napi sajtó annyira, mint

volt, nincsen korlátolva a censura által, kétségkivűl e tárgy töltötte volna be a „Hazai Tudósítások“ hasábjait. Ez nem történhetvén, önálló könyvek s röpiratokba ment át a vitatkozás. Gróf Dessewffy József, a hazai tudományosság legkitűnőbb férfiainak s a lefolyt országgyülésen a nemzeti alkotmányos ellenzék vezéreinek egyike, „Taglalat“ czím alatt itészetet írt a „Hitel“ felett, s annak alaptanait s irányát magyar alkotmányos szempontból, az ellenzéki párt érveivel s okoskodásaival ostromlá. Ezen nagyobb munka nyomán nemsokára egy egész kis röpirati irodalom támadt a „Hitel“ ellen az ó rendszer hívei részéről. 1828—1830.

Az új eszmék barátai még bátortalanabbak, s részben még ingadozóbbak voltak a reform ügyében, mintsem hogy a majdnem közvéleménynek látszó pártnézetek ellen azonnal ki mertek volna lépni elismert vezérök védelmére. De szükség erre nem is volt ezúttal. A síkra állott maga Széchenyi „Világ“ czímű terjedelmes könyvével, mely a „Hitelnél“ nemcsak irályára nézve sokkal szebb és szabatosb; hanem indoklásaiban is kimerítőbb, meggyőzőbb, a lángész elmeszikráival csillogóbb; szóval, még hatályosabb s kétségkivűl, valamennyi közt legjobb műve a nagy hírű reformátornak. A hatásról, a lelkesedésről, melyet e könyv a reformpártiak sorában ébresztett, némi fogalmat adhatnak egy akkori birálójának eme szavai: „A Világ, úgymond, előhírnöke a tűzoszlopnak, mely minket magyarokat egykor e terméketlen és sötét pusztából az igéret földére vezetend; a Világ első derengése a ragyogó keleti csillagnak, mely a hatalom embereinek és a népnek útat mutat a megváltó felé; a Világ egy fénytorony, mely vígasztaló sugárait messze kiküldi és irányt jelöl, midőn a viharos éjben megtörhetlen talaját a hullámok süker nélkűl ostromolják.“ A „Világ.“

Tartalmára nézve a Világ, bár a kérdések tárgyalásában nem rendszeres, két fő részre oszlik: az egyikben a Hitel eszméit új érvekkel, diadalmasan fejtegeti: a

1828—1830. másikban új térre lép át, új eszmék körében kezd izgatni, melyek reformterveinek további alapjait képezik. Az első részben modora általában szenvedélyes. Nem elégszik meg avval, hogy elleneit megczáfolja, s a maga eszméinek diadalát kivívja; sem avval, hogy a mozdúlni nem akaró, megcsontosodott stabilismus elveit s tanait halomra döntse, s az önalkotta új rendszer még ingadozó barátaiban erős meggyőződést támaszszon: ő egyszersmind leverni, egyszer mindenkorra megsemmisíteni akarja elleneit; fölkeresi gyöngéiket, s miután őket okoskodásaikból kiforgatta, érveiket szétporlasztotta, kiméletlenűl nevetség és gyűlölet tárgyaivá teszi, éles gúnyjának epés nyilaival meg is öli azokat.

És míg ekként a régi fogalmak s intézmények ellen a Hitelben meginditott élénk, de békés forradalmat a Világ első részében diadalmasan kivívja: ennek második részében a lerontott épület helyén rakni kezdi az újnak alapjait. Híven az alapeszméhez, melyre a nemzeti újjászületés egész tervét fektetendőnek hirdeté, a nemzetiség főtényezőjének, a magyar nyelvnek diplomatikai jogkörét kivánja mindenekelőtt szélesbittetni a nyilvános élet minden ágaiban. Innen tovább haladva, azon örökös meddő panaszok és sükertelen vágyak ellenében, melyeknél fogva a magyar eddigelé minden haladást lehetetlennek állita, míg annak akadályai a kormány által el nem hárittatnak; minden mozdulást a létező állapotok mocsáraiból a kormány engedélyezéseitől függeszte fel, — Széchenyi az egyesűleti szellem terjesztése s érvényesitése mellett izgat. Már azon vállalatokat is, melyeket oly szép sükerrel indított meg a gyakorlati életben, főleg az erők egyesülésére alapitotta; és semmi kétség, hogy leginkább ez kölcsönzé azoknak ama varázserőt, melynél fogva szemlátomást gyarapodának: most tehát elméletileg is elemzi Világában a csodaszerű erőt, melynek eredményei már is oly meglepőleg mutatkoznak. Példázatokkal átszőtt okoskodásaiban oly emeltyűnek ábrázolja ezt, mely bennünket, daczára az „Ausztriával

létező vegyes házasságunknak", daczára a kormányrend- 1828–1830.
szerből eredő akadályoknak is, képes pangásunkból kisegiteni. Kapcsolatban ezen egyesületi szellemmel, s annak bővebb kifejthetése végett, a központositási eszme apostoláúl lép fel: nem azon központositást értve, mely a municipális helyhatóságot elnyelje, önkormányzatunkat megsemmisitse; hanem a szellemi mozgalmak s anyagi vállalatok központositását. Kézzel foghatólag bebizonyitja, miképen haladásunk egyik fő akadálya eddigelé azon eldaraboltságban s decentralisatióban feküdt, mely, még a középponti kormánynyal is igen laza kapcsolatban létező megyei igazgatásunknál fogva, minden társadalmi, anyagi s erkölcsi érdekekre egyaránt kiterjedt. A minden tekintetben szétdarabolt, szétágazó erők, semmi egyesitő középponttal nem birván, egyenként fecséreltettek el, képtelenek valamely szebb, jelentékenyebb eredményt előhozni. A megyék egymással még társadalmi tekintetben is oly kevés, gyönge kötelékek által függtek össze, hogy egyiknek lakosa magát a másikban szinte idegennek érzi vala. Ha aztán felmerült is néha egyik s másik megyében valamely közhasznú eszme, melynek valósitása a megyéénél több erőt igényelt: az vagy ismét feledésbe sülyedt, vagy csak eltörpülve létesült a közérdekeltség hiánya miatt. E baj orvoslatáúl tehát központositást sürgetett Budapesten, hol, mint a vérforgás a szívben, egyesüljön minden értelmi mozgalom, az anyagi érdekek minden fonalszála; honnan terjedjen ki viszont minden haladás eszköze az ország valamennyi részeibe.

Hatása e könyvnek is nagy, roppant lőn a közönségre. Nem kápráztatá el ugyan a szemeket annyira az eszmék újságával, mint a Hitel; de mélyebben hatott, erősebb meggyőződést eszközlött a kedélyekben. Ki a Hitel olvasása után még kétkedék s tétováza: a Világ által teljesen meghóditva érezé magát a reform ügyének. Az ó rendszer emberei, ha nem vallák is nyíltan be, hogy érveinek, indokolásainak ereje által legyőzettek; miután oly fényes sikerű

1828—1830. anyagi vállalataitól a helybenhagyást józanúl meg nem tagadhatták: terveire, tanaira a gyakorlatiatlanság bélyegét nem süthetvén, jobbára elnémúltak. Ha talán nem szűntek is meg őt magánjogi reformtervei miatt suttonban parasztlázitónak nevezni; de óvakodtak nyíltan megtámadni őt, ki elleneit a Világban oly nagy szellemi felsőséggel győzte le, szikrázó élczeivel, éles gúnyjával pedig nevetség tárgyaivá tette.

A pártok élesebb elkülönződése.

E modor kétségkívűl számos ellenséget szerez vala Széchenyinek, mi azonban sem népszerűségének növekedését, sem vállalatainak gyarapodását, sem reformeszméinek terjedését meg nem gátolhatta; s csak azt eredményezé, hogy a pártok egymástól élesebben elkülönződjenek. A conservativ elnevezés nálunk eddigelé nem igen divatozott; nem is volt volna helyes értelme, minőben az másutt vétetik. Az udvar, a kormány eddigelé tulajdonképen nem conservativ, hanem, bár reactionarius, de egyszersmind forradalmi elveket képviselt, örökös czélja lévén megcsorbitani, lerontani a történelmi jogot s azon alapúló alkotmányos elveket s intézményeket: kényuralmat, absolutismust állítani az alkotmányosság helyébe. Viszont az ellenzéki elnevezés valamint igen széles, határozatlan értelmű volt: úgy többféle véleményszínezetnek szolgált zászlajáúl; a szabadelvűség diesfényét pedig számos esetben helytelenűl bitorlá. Ki a kormánynak kényuralmi irányát, hatalomterjeszkedési kisérleteit gáncsolá, azoknak ellentálla, s az ország alkotmányát, s evvel együtt a nemesi rend előjogait védé, — mind ellenzékinek, szabadelvűnek nevezte magát; akár kivánt egyébiránt korszerűleg előrehaladni, reformokat életbe léptetni, akár megcsontosodva tespedett az „ősi alkotmány" ó rendszerében.

Széchenyi reformizgatásai ez iránt is megtisztíták a fogalmakat. A pártelnevezésekben mindazáltal csak utóbb, az 1832-ki országgyűlésen állapodék meg határozottan a közvélemény. A kormány elébbi kényuralmi törekvése a lefolyt

1825-ki országgyülés óta jobbára csak a neki szabadabb kezet engedő régi rendszer fentartására kezdvén szorítkozni: a conservativ párt körűlötte csoportozék, számára nézve azok közől is sokakkal szaporodva, kik elébb az oppositio soraiban védelmezték az alkotmányt; ezentúl azonban a kiváltságok megtámadói, a reformok sürgetői ellen, az ősi alkotmány sánczai mögött foglaltak állomást. A szabadelvű ellenzék nevezetét pedig csak azon felekezet kezdé viselni, mely, az alkotmány lényeges alapelveinek fentartásával, a korszerű reformokat is összekapcsolta, s úgy a magánjogok- s régi institutiókban, mint a kormány s nemzet közti viszonyokban mindent átalakítani ügyekezett, mi a nemzet jóllétbeni haladását, újjászületését gátolja; s e tekintetben szabatosabban reformpártnak neveztetett. Mi e pártviszonyokra nézve különösen Széchenyi személyét illeti: őt — miként az alább elbeszélendőkből eléggé látandjuk, sajátlag nem is lehet ellenzékinek nevezni; mert ő, nehogy reformterveiben a kormány részéről akadályokra bukkanjon, gondosan kerűlt minden újjhuzást a hatalom embereivel; sőt, tervei kedvéért, azoknak néha bizonyos mértékig még hízelegni nem restellett; és mint a reformok vezére, csak annyiban csatlakozott az ellenzéki párthoz, a mennyiben e, mind szabadelvűbbé fejlődött párt segedelmével valósithatá eszméit. 1825—1830.

Azon számos fiatal erők közt, melyek e reformeszmék keresztűl vitelére Széchenyihez csatlakozának, minden tekintetben legkitűnőbb volt báró Wesselényi Miklós, ki több éven át Széchenyi barátja s elvrokona, majd, külön irányban indúlva, vetélytársa lőn. E férfiú is sokkal jelentékenyebb tényezője lett újjászületési küzdelmeinknek, s mélyebb nyomokat hagyott maga után ezen kori történelmünkben, mintsem elmulaszthatnók, mindjárt itt, reformmozgalmaink kezdetén, kissé bővebben megismerkedni nagyszerű egyéniségével. Wesselényi Miklós.

Wesselényi Miklós, fia a hasonnevű atyának, ki a múlt század utolsó tizedében különczségei, iszonyú vakmerősége.

1828—1830. óriási szenvedélyei által nem kevésbbé vonta magára a figyelmet Erdély köz és társadalmi életében, mint ragyogó tulajdonai, rendkivűli testi s lelki ereje, azon korban ott még ritka szabadelvűsége, áldozatra kész honszeretete s fényes szónoki tehetsége által[1]. Fia, az ifjabb Miklós, testi s lelki tekintetben atyjának hű képmása, ennek házában s gondjai alatt spártai nevelést nyert; melynek szigora közé azonban sokféle kényeztetés s elnézés is vegyűlt. „A komoly, a gondolkodó, s rendkivűl erős alkatú gyermek, még nem vala hat éves, midőn atyjával az udvaron sétált, — igy irja le nevelésének egy jelenetét b. Kemény Zsigmond. Épen egy szilaj mént (miknek idomításában az atyának nagy kedve telt,) hoztak ki a lovászok és a házi úr felé vezették. A horkoló és hánykodó mént, a mint közelíte, a gyermek növekedő gyönyörrel nézte. Ezt az apa észrevévén, mosolyogva mondá: nem ülnél-e föl rája? Miklós hallgatott. Az öreg feléje fordítá éles szemeit és ismét kérdé: no's nem ülsz föl? Nem, válaszolt a gyermek. — Miért? — Mert félek. — A Wesselényieknek nem szabad félni, mennydörgé az apa s feldobta gyermekét a szilaj ménre, megcsapván ezt ostorával. A zaklatott állat elrohant. Az anya, (Cserey Heléna, „a szeretet, tűrelem és szenvedés neje") ki történetesen a tornáczon volt, sikoltva szaladt szobájába s a kerevet vánkosai közé mélyeszté fejét, hogy zokogását elfojthassa s lélekerőt gyűjthessen a halálhir meghallására; mert egyetlen élő gyermekének vesztét bizonyosnak hitte. Telt az idő, mindig egyenlő kínok közt. Az anya helyzetéből mozdúlni sem mert, szívét a félelem úgy összeszorította. Egyszerre pajzán szava hangzik a gyermeknek, ki a szobába berobogva, nevetés közt beszéli el az új életet

---

[1]) Lásd e nevezetes két férfiú, apa és fiú, regényszerűen érdekes, remek jellem- s életrajzát b. Kemény Zsigmondtól, a Csengery Antal által kiadott „Magyar szónokok és státusférfiak" nagybecsű könyvében, mely annyi adalékot nyújt ezen kori történelmünkhöz.

nyert anyának, hogy a mén igen roszúl viselte magát; de 1828—1830.
ő mégis a hátán maradt, és addig lovagolt, míg csak az kifáradt."

Ily apa s ily nevelés korán kifejtette a gyermek testi ügyességét s edzetté tette azt. A testtel párhuzamosan fejlett a lélek is. Ennek egy ízben, már tíz éves korában, meglepő tanúságát adta. Közép-Szolnok megye egy közgyülésén, melyen szokás szerint a fiú is jelen volt atyja kiséretében, az öreg Wesselényi oly indulatos kitörésekre fakadt az általa gyűlölt főispán, gr. Teleki Zsigmond s az annak oltalmára kelt rendek ellen, hogy többen széksértési perbe fogatni, mások a gyülésből eltávolíttatni kivánták őt, s némelyek azonnal e kivánat tényleges végrehajtásához készülének. Az atya miatt aggódó fiú elébb kéréssel akará lecsillapitani annak elleneit, s midőn látá, hogy a szó mit sem használ, kardot ránta, s kijelenté, hogy keresztűl döfi azt, ki atyjához közeledni merészkedik. És a fiú ezen elszánt bátorsága nem téveszté hatását: mindenki bámulattal tekinte a csodagyermekre; a kedélyek vihara pedig lecsöndesedett. Az 1809-ki insurrectio alkalmával Miklós még csak 12 éves, már egy felkelő csapat élén álla, s mint annak századosa tarta felette szemlét Nagy-Károlyban, Miksa főherczeg jelenlétében. Kilencz évvel később leginkább az ő izgatása hiúsitotta meg a kormány azon összeirási s urbéri rendeleteinek sükerét, melyeket országgyülés mellőztével, törvénytelen úton szándékozott életbe léptetni. A bekövetkezett korban, midőn, mint Kemény Zsigmond irja, az erdélyi mívelt és vagyonos osztály átalla a megtörpült közélet csekélységeivel foglalkodni, s a fényes estélyeken, a vidám társas körökben s a nők toilette-asztalai mellett feledé dicsőségvágyát, kinevette a pedantokat, kik kötelességről, — az ábrándozókat, kik hazáról, — és a májkórosokat, kik közerkölcsről és polgári erényről beszéltek, Wesselényi is érezte a kor mákonyszerű hatását, s leginkább testgyakorlatokban, nagy vadászatokban s a nővilág kedélyé-

1825—1830. ben okozott forradalmakban keresett magának kárpótló időtöltést.

Ily előzmények után, épen midőn az 1823-diki magyarországi események őt is komolyabb irányba terelték, találkozék Wesselényi egy gazdag, főrangú katonatiszttel, ki nagyobb szerencsével vadászott mint ő, hasonló szép paripákon lovagolt, és a testgyakorlat sok nemeiben versenyzék vele, vagy megközelitve, vagy felülhaladva őt. E katonatiszt Széchenyi István volt, kivel azonnal szoros barátságba lépett. A számitó Széchenyi, kinek agyában, ha még határozatlanúl is, már forrni kezdének a haza ujjászületését czélzó tervek, s ki barátjának már ekkor pártvezéri szerepet tűzött ki, látván, hogy ő ragyogó tehetségei mellett is kevés világismerettel bir, reávette őt, hogy együtt utazzák be Franczia- és Angolországot. Utazásuk közben versenyzének egymással, nem kevésbbé a fárasztó vagy öntagadást igénylő gyakorlatokban, mint az ismeretek szerzésében; mert mind a ketten elhatározták volt magokat, hogy hazájokba visszatérvén, életöket, erejöket a haza fölébresztésére s kifejtésére fordítandják.

Midőn Széchenyi az 1825-ki országgyülésen a magyar akadémia megalapitásával, s utóbb a társadalmi téren többféle egyesületek alkotásával, s végre a sajtóban izgató reformeszméivel fellépett: Wesselényi, ki akkor még csak erdélyi birtokos létére az országgyülésre nem volt hivatalos, egyedűl a magán körökben ismertetett; de buzgó hazafiságának, szabadelvűségének és fényes tehetségeinek hire hamar bejárta a hazát. A nemzet újjászületését czélzó reformtervekben ekkor még teljesen egyértelmű levén Széchenyivel, hű s tevékeny társa lőn ennek mind azon szellemi izgatásokban, s egyesületek alkotásában, melyekkel ez reformjainak alapjait a társadalmi téren megvetette. A Hitel s még inkább a Világ megjelenése óta azonban némi hidegség, majd meghasonlás álla be a különben egy czélra törekvő, de a reform keresztülvitelének módjaiban egymástól

mindinkább eltérő barátok közt. Széchenyi minden reform- 1828—1830. törekvései daczára, sőt épen ezek könnyebb s biztosabb sikerülte végett, tulajdonképen nem volt s nem is akart lenni szorosan úgynevezett pártember. Hogy befolyását a külön színezetű felekezetekre, sőt magára a kormányra is fentartsa, s reformterveinek elfogadására ezt is, amazokat is hajlandókká tegye: annál inkább óvakodék szorosabban csatlakozni az ellenzékhez, minthogy ez reformirányát egészen elsajátítván, őt különben is pártolandó vala. O a pártok felett akart némileg állást foglalni, hogy a czéljainak létesitése végett alkotott egyesületekbe minden színezetűt begyűjthessen, s a kormánytól is inkább pártolást mint ellenzést tapasztaljon. Ez volt oka, miérthogy Széchenyi ez időben nem igen vett részt azon ellenzéki vitatkozásokban, melyek néha Pest megye gyülésein oly élénken folynak vala. Ebből fejthető meg az is, hogy könyveiben az ellenzék divatos nézeteit s gáncsait a kormány ellen gondosan kikerülte. Sőt, miként Wesselényi maga tanúskodik, „már midőn a Hitelt irta, hajlandó vala a kormánynak, ha csak szép szavakat is adni; a Világban pedig már nyilván mondá, miképen az udvartól jót kell várni; 1830-ban épen azt kezdé beszélni, hogy az opositiót elhagyván, a nemzetnek magát az udvar karjai közé vetni legtanácsosabb“ [1]. De ezen felfogásban már egyátaljában nem osztozott vele a kevésbbé hajlékony Wesselényi, ki hévvel pártolta ugyan a Széchenyi által indítványozott társadalmi s magánjogi reformokat; de az ország alkotmányos jogai iránt is féltékeny, azokat nemcsak megőrzeni, de lehetőleg szélesbiteni is vágyott a kormány ellenében; mely hagyományos kényrendszerének politikáját követve, az alkotmányosság elveit még koránt sem volt hajlandó az igazgatás minden ágaiban őszintén foganatba venni. Wesselényi ennél fogva erős, határo-

[1] Kölcsey Fer. az 1832-ki országgyülési naplójában. Minden munkái VII. 150.

1828—1830. zott ellenzéket sürgetett a közjog terén a kormány ellen. A két barát közt „levelezés is folyt e felett s a dolog anynyira jött, hogy az a szoros egyesület, mely őket egybeköté, megtágúlt:“ s midőn Széchenyi „1830-ban Pesten vele összejöveteleket tartani s vele egyetértve, a sokaságra munkálni akart,“ Wesselényi határozottan megtagadta közremunkálását [1]. A két nagy férfiú útjai ezentúl egymástól mindinkább szétágazának. Bár utóbb is mind a ketten ugyanazon czélra, egy minden oldalúlag kifejtett, kiművelt, jóllétben egy virágzó ipar s kereskedelem által gazdag, politikailag egy kiképzett alkotmányosság s önkormányzat által biztositott nemzetiségre törekednek vala; de annak elérésére nézve a módokban s eszközökben mindinkább eltértek egymástól.

---

[1]) Kölcsey Fer. az 1832-ki országgyülési naplójában. Minden munkái VII. 150.

HARMADIK FEJEZET.

Az 1830-ki országgyülés.

Míg Magyarországban, a korszellemnek mind növekedő befolyása alatt, egy lelkes, buzgó hazafi kezdeményezése, czélszerű izgatása következtében ily békés erkölcsi forradalom kezdődék, mely aztán folyton terjedve s haladva a nemzetet s országot húsz év alatt egészen átalakította: Európa politikai egén mind fenyegetőbbekké lőnek egy erőszakos forradalom előjelei. X. Károly esztelen s ügyetlen reactiója a charta ellen mind élénkebb forrongásba hajtá a francziákat, mígnem általok csakugyan elűzetett. A bécsi kabinet az 1830-ki nyár elején már alig kételkedheték a forradalom közel kitörése felett s erélyes készületeket tőn, hogy magát a jövendő eseményekre erős állásba helyezze. Hazánkban az országgyülés egybehívásának törvényes ideje különben is elérkezvén, azt néhány nappal a júliusi forradalom tényleges kitörése előtt szeptember 8-kára Pozsonyba hirdette ki. 1830.

Ezen országgyülés tárgyát már az 1827-ki 8-dik t.-cz. kitűzte volt, midőn rendelé, hogy a reformmunkálatok kidolgozása végett kiküldött országos bizottmányok a magok munkálatait a jövő gyülésnek bemutassák. Az udvar azonban Európa jelen lázas állapotában ezen, előreláthatólag huzamos tanácskozásokat igénylő tárgyat felvétetni most Az országgyülés tárgyai.

1830. nem akarván, mindjárt a meghivó levelekben kijelenté: hogy, miután e munkálatok a követeknek adandó utasitások végett különben is előleg a megyék által tárgyalandók s még kinyomtatásra várnak: azokat a jövő országgyülésre halasztja, melyet egyedűl e végett a következő 1831-ki október 2-ra hirdetend ki.

Jelenleg két más czélja volt az udvarnak ezen országgyülésen. „Harmincznyolcz éve múlt, — úgymond ezek egyikére nézve meghivó leveleiben Ferencz király, — mióta az istentől gondjainkra bizott népeinket kormányozzuk . . . Életünk napjai meg vannak számlálva, . . . s atyai szivünk azon vigasztalásért sóvárog, hogy kedves elsőszülött fiunkat fenséges Ferdinánd koronaherczeget utódunkúl megkoronázva láthassuk . . ." Ferdinánd főherczeg megkoronáztatásának kérdése felett már több izben élénk tanácskozások folytak az udvarnál, melyekről azonban hiteles tudósitások még nem jöttek napvilágra. Annyit tudunk, hogy az udvarnál e kérdésben különböztek a vélemények. Némelyek őt, beteges állapota miatt, a trónöröködésben mellőzni, s helyette öcscsét, Ferencz Károly főherczeget akarták a trónra emelni. „Gondolnád-e — irá még 1820-ki aug. 25-kén gróf Dessewffy József Kazinczy Ferenczhez, — hogy a legitimitás kitrombitálása mellett az ausztriai miniszterium a nápolyi királynak másod szülötte fiát, a ki császárunk veje, akarta emelni a nápolyi trónusra, az elsőszülöttnek pedig Siciliát szánta? Mind ezt pedig miért? — hihetőképen azért, hogy nálunk is példa mellett Ferdinándot elsőszülöttségétől megfoszthassa. Ennek azután Luccát adták volna, mivel a luccai herczegnek buenos-ayresi királylyá kellett volna válni." [1]) „Tudod-e, írja ugyanaz barátjához a következő évben, hogy ámbár azt kelle egynehány esztendők előtt vitatni Gustermannak, hogy Magyarországban az elsőszülöttség jussa után megyen a korona, most mégis legkö-

[1]) Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy Józs. levelezései. III. 67.

zelebbé arról gondolkoztak Bécsben, hogy a koronaörökös öcscse kövesse fejedelmünket a trónon?" [1] A főherezeg e mellőztetése utóbb annál valószinűbbnek látszék, minthogy az 1825-ki országgyülést megelőző kabineti tanácskozásokban is ellene nyilatkozott az illetők többsége; sőt ez időben császári atyjával is meghasonlásban volt, s más nagy befolyású egyéniségek is ellenszenvvel viseltetének iránta. „Kimondhatatlanúl üldözik a mostani miniszterek a koronaörököst, — mond ugyanazon gróf Dessewffy 1826-ki april 3-án kelt levelében: — az ország rendei pedig elég gyávák ezt szenvedni. Láthatod ezt az utólsó örömfelirásból is ő felsége fellábolása után. De ez a fellábolás nem lehet tartós és így minden esetre készen kell lenni. Én gróf Illésházyval tartok, a ki még jobban tudja mint én, hogy a koronörökös energicus ember lesz, és hogy több esze van, mint hírlelik és amint akarja magáról véleltetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz. Apjával már most jobban van, miólta emelni kezdtük némelyek a diétán, bár ellenünk lett légyen, de csak színesen, a gyáva, a nem merő és azért magát helytelenűl okosabbnak tartó többség; de még nincs oly jól apjával, mint kellene. Azonban szepeg a mostani miniszterium, nem tudván, mit tevő legyen ezekben a környűlállásokban, kivált mivel a koronaörökös energiája és a sanctio pragmatica nem igen engedik az orosz példa [2] utánzását . . . Hihető sok datumokból, hogy a mi miniszteriumunk mive volt az egész orosz birodalmi abdicatio." [3]) De mellőzve itt azon különféle beszédeket, melyek a koronaörökös egyéniségéről s viszonyairól folynak vala a közönségben: elég azt megjegyeznünk, miképen általában azt hitték, hogy leginkább b. Stifftnek, Ferencz császár udvari 1830.

---

[1]) Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy Józs. levelez. III. 87.

[2]) Miklós czár példáját érti, ki I. Sándor halála után. Constantin bátyjának mellőztével foglalta el az orosz trónt.

[3]) Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy levelez. III. 345.

1830. orvosának müve volt légyen, hogy Ferencz végre lemondott a trónöröködési rend megváltoztatásának szándokáról; azt pedig, hogy a koronázat Ferdinándon ezen országgyülés alkalmával hajtassék végre, leginkább gróf Reviczky Ádám magyar udvari főkanczellárnak tulajdonították, ki folyton nagy mértékben birá Ferencz bizodalmát.

A koronázaton kivül még újonczokat kivánt az udvar megszavaztatni a magyar ezredek hézagainak pótlására, mit Európa háborgós körülményei sürgetőleg látszának igényelni. E felett a királyi előadásokban még csak az tüzetett ki a tanácskozások tárgyáúl, hogy mivel a jövő országgyülésen a reformmunkálatok megvitatása előreláthatólag sok időt veend igénybe; nehogy az igazságszolgáltatás, mint különben országgyülések idején történni szokott, oly hosszan szüneteljen: gondoskodnának eleve az ország rendei, hogy a törvényszékek mind a megyéknél, mind a kerületi tábláknál folyamatban maradjanak. A maga részéről viszont igéri a király, hogy a múlt országgyülésről felterjesztett, de el nem intézett sérelmek s kivánatokra nem késendik leküldeni kegyelmes válaszát: s kivánja, hogy ezen gyülés a törvényes három hónap alatt befejeztessék.

Az országos rendek jelesebb egyéniségei s hangúlata.

Az országgyülés kitünőbb egyéniségei körülbelől ugyanazok valának, kik már az 1825-ki országgyülésen is vitték vala a szót. A főrendek házában a főherczeg nádor elnöklete alatt az országbiró, gróf Cziráky Antal, által vezetett kormánypárti többség mellett, a szabadelvü ellenzék némi gyarapodásban tünt fel: Batthyáni Fülep herczegen és gróf Illésházy Istvánon kivül tagjai közé számitá mind azon ifjabb főrendüeket, kik Széchenyi István zászlója alatt a reformok eszközlését óhajták. E felekezet vezérszónoka mindazáltal nem Széchenyi, ki, mint mondók, tervezett reformjainak könnyebb sükerithetése végett, óvakodék a kormány s annak pártja ellen élesebb ellenzéket kifejteni, hanem báró Wesselényi Miklós lőn; ki, hogy magának az országgyülésre meghivó levelet eszközölhessen, erdélyi

jószágai mellé, Szatmár vármegyében, gróf Károlyi György-től szerzett meg egy részbirtokot. Széchenyi a vezéri szerepet, bár az különben, szellemi s államférfiúi felsőbbségénél fogva, őt illeti vala, a mondott okból örömest átengedte Wesselényinek; kit egyébiránt arra más kitűnő tulajdonai mellett tündöklő s nagy hatású szónoklata különösen képesített. Tulajdonképeni pártvezérnek azonban Wesselényit sem lehet még nevezni ez időről, miután sajátképeni ellenzéki párt ezen országgyülésen még nem létezett a főrendeknél, és Wesselényi maga is rendesen az alsó házi tagokkal tartá magán tanácskozmányait. Az ő, az igazat leplezetlenül kimondó, nyilt s bátor előadása s fényes magyar ékesszólása eddigelé példátlan jelenet volt az udvar iránt hizelgő vagy legalább igen is kiméletes, deákúl beszélő főrendek házában. Mellette felekezete még az élczes, szeszélyes beszédű gróf Andrássy Károlyt, Eszterházy Józsefet és Mihályt, Prényi Zsigmondot és Nádasdy Leopoldot számlálá kitűnőbb tagjai közé. 1830.

Az alsó táblánál, hol most is Majláth György, királyi személynök tartá az elnökletet, a múlthoz képest egynémi változás vala szemlélhető. Az 1825-ki gyülés jelesebb tagjai közől néhányan jelenleg már kormányhivatalokat foglaltak el. Ilyen volt Bartal György, Somsich Pongrácz, Plathy Mihály, Szerencsy István; kik közől mindazáltal a három utolsó, mint a királyi tábla tagjai, jelenleg is részt vettek az országos ülések tanácskozásaiban; míg az első az udvari kanczelláriánál viselvén tanácsosi hivatalt, rendes szerkesztője lőn a kormánytól az országgyüléshez leküldött iratoknak. A múlt országgyülés többi vezérszónokai, mindannyian az ellenzékhez tartozók, név szerint: Nagy Pál, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Deák Antal, Balogh János, Somsich Miklós, Bernáth Zsigmond, Borsiczky Itván stb. most is jelen voltak megyéik részéről, valamint a főrendűek közől is Károlyi és Andrássy György grófok s báró Prényi

1830. Gábor. Ezeken kivül néhány új ifjabb követ is magára vonta a közfigyelmet, kik közől báró Vay Miklóst, Bezerédy Istvánt jelentékeny szerep várta a későbbi országgyüléseken. Nagy Pállal a szónoklat erejében leginkább vetélkedék Ragályi Tamás, ki ekkor fénye s népszerűsége tetőpontján, az idők szelleme miatt most óvatosabb Nagy Pálra is árnyat vetve, az ellenzék legerélyesebb s legfényesebb szónoka gyanánt ünnepeltetett. O Nagy Pálnál kevésbbé mérsékelt, vele több izben ellenkező véleményben volt; sőt, mi tán nem mindig tiszta forrásból eredt, őt a közönség előtt népszerűségétől megfosztani észrevehetőleg ügyekezett.

Azonban hevesebb ellenzést a kormány ellen nem fejtettek ki ezen országgyülésen az alsó ház rendei, mi nem annyira a kormánynak 1825 óta alkotmányosabb eljárásában, mint inkább némi körűlményekben találja megfejtését. Ezen országgyülés nagyszerű eseményeknek volt tanúja. Megnyitását a párisi, befejeztét a lengyel forradalom előzte meg. Emennek az idő rövidsége miatt kevés vagy semmi befolyása sem volt ugyan a rendekre. De annál nagyobb lőn hatása gyülésünk szellemére s lefolyására a párisinak, mely a Bourbonok idősb ágát megbuktatván és számüzvén, Lajos Fülep orleansi herczegben azok ifjabb ágát ültette a trónra, s a dynastiával együtt az alkotmány s kormány elveit is megváltoztatta. A demokratia diadala Párisban mély aggodalommal tölté el nálunk is mind azokat, kik, bár magokat szabadelvűeknek tarták, s tán egynémi reformokra is hajlandók valának; de e mellett ősi aristokratikus alkotmányunkat is, a nemesség minden kiváltságaival, előjogaival együtt épségben óhajták fentartani. Nem fog-e a demokratiai szellem, mely mindenfelé oly sebesen terjed, hozzánk is elhatni? És ha csakugyan befészkelné magát, mi lesz a nemességgel? Meg fog-e állhatni a kiváltságos ősi alkotmány? Oly kérdések, melyek önként támadtak a párisi hirek hallatára, s el nem fojtható aggodalmakat

ébresztének nemességünkben, mely a demokratiától, bár 1830. most kevésbbé iszonyú alakban ütötte fel fejét, mint a múlt század végén, még mindig remegett. A szabadelvűség bizonyos nemét nem lehet ugyan eltagadni nemességünktől; mert az mindig karöltve jár a szabadságszeretettel, mi nagy mértékben meg volt benne. De a szabadság fogalma nálunk még felette kevesekben tisztúlt meg annyira, hogy abban valami egyebet is lássanak, mint a végrehajtó hatalom mennél nagyobb megkorlátozását. És ez alig is lehetett másként oly államban, hol az alkotmányos szabadság eddigelé csak a végrehajtó hatalomban tapasztalt ellenséget, melynek foglalásaitól alig volt képes magát megőrizni. Ezen alkotmányos szabadságot eddig csak a nemesség élvezte, s csak ő maga védte is a kormány ellen. Ezért volt oly féltékeny a maga kiváltságaira: e kiváltságok szerint mérlegelé a maga erejét a kényuralomra törekvő kormány elleni harczában. Csoda-e, ha aztán fogalomzavarában e kiváltságokat magával az alkotmányos szabadsággal azonositotta? Csoda-e, ha azt hitte, hogy minden engedmény, melyet e kiváltságok rovására tenne, magát az alkotmányt gyöngitené? Most azonban egy új ellenséget látott maga előtt felmerűlni a demokratiában, mely negyven év alatt már kétszer diadalmaskodott Francziaországban, kétszer forgatta fel a létező alkotmányt. Lehetetlen volt ugyan nem látnia, hogy a demokratia szinte és még szélesebb alapú szabadságra törekszik. De részint mivel a minden aristokratiának sajátos szűkkeblűségből nem akart lemondani kiváltságos jogairól; részint mivel, még nem látván példát maga előtt, hogy a demokratiai elem valamely monarchiában állandólag fentartotta volna a szabadságot, magát az alkotmány szilárdabb védőjének hivé, mint az értelmi korlátozottsága miatt könnyebben kijátszható népet: már féltékenységből is ezen, a bécsi kormány által annyiszor ostromlott alkotmány miatt egyátaljában nem óhajtá hazánkra is kiterjedve látni a demokratiát. „Alkotmányunkat

1830. — így szóla egy alkalommal, e gyülés folytában, egyebek közt Nagy Pál, — alkotmányunkat nyolcz száz év óta nem fenyegette akkora veszély, mint jelenleg. A tatárok és törökök elpusztították az országot; de abból önként vagy kényszerítve kitakarodtak pusztításaik után. Jelenleg azonban erkölcsi hatalom fenyeget bennünket, melynek iránya egyenes ellentétben van avval, mit nekünk a legszentebb gyanánt kell megőriznünk. Minden el van telve a demokratiai elvekkel; napról napra tovább terjednek azok, mint a tűzár, s aristokratiai rendszerünket is végromlással fenyegetik." És ezt Nagy Pál mondá most, ki már 1807-ben oly nemes buzgalommal szólalt fel a nép állapotának javítása mellett; ki, bár akkor a „non stultiset"-féle gúnyszavakkal kényszeríttetett elhallgatásra, az önző aristokraták nagy bosszúságára, 1825-ben ismét szónoklatának egész hatalmával támogatá a nem-nemes osztályok ügyét. Igaz ugyan, hogy voltak már e gyülés rendei közt is néhányan, kik annyi veszedelmet koránt sem láttak a demokratiában, s kik azon aristokratiai aggodalmakra Ragályi Tamással és Borsiczkyval azt válaszolták: hogy, ha a népek iránya, közvéleménye ellentétben van alkotmányunkkal, hasztalan törekszünk azt fentartani; s mi más nemzetek előtt oly kecsegtető színben tűnik fel, hogy arra minden erejökből törekednek, az nekünk sem lehet oly igen ártalmas. Igaz, hogy találtattak már többen nálunk is, kik Széchenyivel úgy vélekedének, hogy épen azért volt alkotmányunk annyiszor oly nagy veszedelemben, mivel sánczain belől kevesen, csak egy néposztály tagjai, védik azt; és csak akkor lesz minden megtámadással daczolható erejű szabadságunk, midőn abban a nép minden osztályai részesülvén, mindnyájunknak érdekében lesz azt védelmezni: a rendek nagy többsége mindazáltal ezen egész országgyülés alatt nem tudott menekülni a demokratia félelmétől. Mi volt tehát természetesb, mint hogy ellene, mint közös ellenség ellen, szorosabban szövetkezzék a kormányhoz, melylyel 1825-ben már külön-

ben is kibékült, s mely azóta, mint többféle jelenségekből látni vélé, mindigre lemondott az alkotmányosság ellen folytatott harczáról? És ez volt egyik oka, miérthogy a rendek, bár egyébiránt e rövid országgyülés alatt is elég alkalmuk volt volna kikötni a kormánynyal, szokásuknál sokkal engedékenyebbek voltak kivánatai iránt. 1830.

Volt azonban még más oka is ezen engedékenységnek. Közönségesen tudatott, hogy Ferencz király nagy bizodalommal viseltetik Reviczky főkanczellár iránt; s hogy ennélfogva mellőzvén az alkotmányellenes német tanácsosok sugallatait, egyedűl az ő tanácsával él a magyar ügyekben. Tudatott, hogy mióta ő áll a kanczellária élén, még az osztrák titkos rendőrség befolyása is megszűnt az országra; s ha mi titkosabb tudósítások kivántatnak, például az előmozdítandó, vagy más egyéniségek iránt, azokat most a kanczellár szerzi meg a magasabb hivatalokban lévő tisztviselők közbejöttével. E tudósítások most rendesen kedvezőbbek voltak az illetőkre nézve, mint az előtt, mi a kanczellárnak tudatott be érdeműl. De különben is számos bizonyítványait adá Reviczky a maga hazafias érzelmeinek az igazgatás ügyeiben; sőt az, hogy az 1825-ki országgyülés után egy Bartal, Somsich, Plathy, Szerencsy s mások az ellenzék legkitűnőbb egyéniségei közől magas kormányhivatalokra neveztettek ki, nem hagyott kételkedni, hogy a kanczellár egészen alkotmányos és a mennyire lehet, szabadelvű szellemben akarja intézni az igazgatást. Erre mutatott az is, mi a protestánsok megelégedését eredményezé s jóakaratát vívta ki számára, hogy a protestáns ifjúságnak ismét engedelem adatott a külföldi egyetemeket látogatnia. A rendek tehát ezek s hasonlók által bizodalomra ébresztetvén a kanczellár hazafias és szabadelvű érzelmei s nézetei iránt, szinte nem akarják vala neki megnehezíteni a kormányzatot; hanem őt inkább lehetőleg pártolva, a királylyal is éreztetni kivánták, hogy midőn alkotmányosan kormányoztatnak, ők is hajlandók teljesíteni az udvar óhajtásait.

1830. Mások még ennél is jóval tovább mentek. „A magyar közdolgok némely vezetői s ezek közt Nagy Pál is. — mondja ennek jellemrajzolója — az uralkodó hangulatában s környezete egyéniségében kedvező alkalmat véltek találni, hogy a kanczellár által a magyar érdekeknek az összes monarchia tanácsában és politikájában addig nem birt befolyást és nyomatékot szerezhessenek. E tekintetben azonban szükségesnek látták, hogy a kanczellár, gróf Reviczky, a nemzet és különösen az országgyülés által felkarolva, segítve s hatásában erősítve érezze magát; s egyszersmind az uralkodó is azonnal láthassa jó következéseit a magyar párt iránt tanúsított hajlamának. Innen van sok részben az európai események által meghatott országgyülés rendkivül óvatos magatartása.“ [1])

Országgyülési hirlap.

A rendek ezen kiméletes magatartása mindjárt az országgyülés elején észrevehető volt azon tanácskozásokban, melyek a koronázat előtt az országgyülési hirlap s utóbb a kir. hitlevél fölött folytak. A nyilvánosság szükségének érzete már oly élénken felébredt, hogy szinte lehetetlen volt mellőzni egy országgyülési közlöny kiadásának szóba hozatalát. Igen természetes volt azonban, hogy e hírlapot senki sem akarta a censura bilincsei által megszorítva látni, melynek törvénytelenségéről egyező volt a rendek véleménye. De bár ennek következtében a sajtószabadságról érdekes vitatkozás fejlett ki; bár mindenki azon értelemben volt, hogy miután eziránt semmiféle tiltó törvény nem létezik, a nemzet jogát kétségbe sem lehet hozni; s ennél fogva az országgyülés ilyféle censurálatlan hírlap kiadását minden előleges bejelentés és engedély nélkül megrendelheti: a kormány iránti tekintetből mégis azt végezték, hogy a kiadásra vállalkozó a szokott módon szerezzen magának szabadalmat a kormánytól; s a rendek csak azon esetben fognak közbelépni s támogatandják a kiadót, ha a kor-

[1]) Csengery Antal: Magyar Szónokok és Státusférfiak. 13. l.

mány az engedélyt megtagadná. Ezen eljárás kétségkivűl igen fonák és hibás volt a rendek részéről. A felett, hogy következetlenségbe estek, s a különben törvénytelennek vallott censurát közvetve elismerték, még czélt sem érheték. Hasztalan volt minden szép beszéd a nyilvánosság és gondolatszabadság elvének fentartása mellett: a kormány, az e feletti kellemetlen viták újonnan szőnyegre kerűltét meggátolandó, válaszát a hírlap kiadására vállalkozott nyomdász folyamodására az országgyülés végeig halasztá; mikor aztán hírlapra szükség nem lévén többé, a tárgyat a rendek sem kivánták ismét elővenni. 1830.

A hitlevél feletti viták.

Nem kevesebb óvatosságot és engedékenységet tanúsitának a rendek azon hosszabban folyt vitatkozások alatt, melyekre a királyi hitlevél nyújtott anyagot. Ez lévén az 1825-ki törvénysértő kormányeljárás után az első királyi koronázás, a rendek egy része hasonló események ismétlésének meggátlása végett a következő pontokat kivánta betétetni a hitlevélbe: 1. Hogy a miniszterek felelősek legyenek; mi iránt, a régiebb törvények szerint, különben is kétségtelen a nemzet joga. 2. Hogy valamint az egyenes, úgy a közvetett adót is, különösen a sóárt, a törvények értelmében, csak országgyülésen lehet meghatározni. 3. Hogy a papirpénz mennél elébb a törvényszabta jó vegyitékű honi érczpénzzel pótoltassék. 4. Galiczia, mint mely a magyar korona jogczímén vétetett birtoklásba, az országba bekebeleztessék. Végre 5. hogy az új király az országban lakjék; de atyjának életében, a kormány ügyeibe, a rendek megegyezte nélkül, ne avatkozzék. — A többség azonban nem sokára elállott mind attól, hogy e pontok a hitlevélbe felvétessenek; mind attól, mit némelyek kivántak, hogy azokból koronázás előtti törvényczikkelyek alkottassanak; és csak a főrendekkel, kik egy izenetökben a nemzet jogát, mely szerint a koronázási hitlevelet a körűlmények igényei szerint megváltoztathatja, tagadni látszának, folytatott még egy ideig heves vitát, melyben a főrendek végre is engedni

1830. — kényteleníttettek. A kormány iránt e kérdésre nézve is oly kiméletesek voltak a rendek, hogy ama feliratban, melyben kijelentették, hogy az 1792-ki hitlevelet változatlanúl elfogadják, csak ezen egyetlen szóval: még ez esetben, adták értésére, hogy a hitlevél megváltoztathatásának jogát a jövőre épségben kivánják fentartani. Ferencz ez iránt most nem akarván vitatkozásba ereszkedni, válaszában e pontot egyszerűen mellőzte, egyébiránt pedig megegyeztét jelenté ki, hogy törvény alkottassék, mely szerint az ifjú király, bár koronázottan lépend a trón birtokába, köteles legyen országlása első hat hónapja alatt országgyülést hirdetni; addig is, míg országlatra jutand, huzamosabban az országban fog lakni: de a kormányban atyja életében részt nem veend.

A koronázás ezután szept. 28-kán, a szokott módon, fényes ünnepélyek közt hajtatott végre. Az ifjú király a rendeknek ötven ezer aranyból álló koronázati ajándokát részben a rosz termés következtében inséget szenvedő felvidéki megyék lakosságának segélyezésére, részben a magyar akadémia pénzalapjának növelésére adományozva, akará emelni becsét koronázata emlékezetének.

A nemzeti nyelv ügye. Galiczia bekeblezésének kérdése, — melyet a kormány akképen tétetett le, hogy a rendeknek a nádor által tudtára adatá, miképen ő felsége, az ország ebbeli jogainak megvizsgálása végett már kinevezett egy, magyarokból s a galicziai kormány néhány tagjából álló vegyes bizottmányt, — a magyar nyelv hivatalos használatának kérdését hozta szőnyegre. A rendek ugyanis a bekeblezés iránti kivánatukat egy magyar szerkezetű üzenetben tudatván a főrendekkel, ezek a nemzeti nyelv használatát illető intézkedéseket a jövő országgyülésre akarták halasztani. Csak két szó emelkedett főuraink gyülésében a nemzeti nyelv pártolására, Eszterházy Mihályé és Wesselényi Miklósé; de kivált ez utóbbik beszéde, mely szűz szónoklata volt az országgyülésen, rendkivűli hatást okozott a hallgató közön-

ségben, s egyszerre oly népszerűségre emelte a szónok 1830.
nevét, minővel eddig csak Széchenyi dicsekedhetett. „Az anyai nyelv használata, mondá egyebek közt Wesselényi, kétségbe vonhatatlan joga minden nemzetnek. Ha a nemzet e természeti jogának gyakorlatában korlátoltatik, panaszokra fakad; ha fentartatik a korlátozás, keserű érzelmeket ébreszt a nemzet kebelében; ha a korlátozás elnyomássá fajúl, ellenhatást támaszt, szintúgy veszélyest a kormányra nézve, mint ártalmast következményeiben .... S várhatnánk-e egy atyai indulatú fejedelemtől, kit a patriarchalis erények példánya gyanánt ismerünk; a mi mélyen tisztelt nádorunktól, ki már egy egész emberkort fordít hazánk jóllétére; várhatnánk-e e tiszteletre méltó felső táblától egyebet, mint az ily hasznos előrelépésben való megegyezést? ..." De e tábla tagjai kik, — mondani is szégyen — a hazai nyelvet jobbára vagy épen nem, vagy csak törve beszélék, nem indulának meg a nemes tüzű beszédre.

A főrendek e bűnös szenvtelensége erős kikeléseket vont maga után a rendek részéről. „Mindig a kormányt hibáztatjuk, mond egyebek közt Nagy Pál; a hiba pedig magunkban fekszik. Nézzék a királyi családot: öt hat tagja beszéli a magyar nyelvet, míg annyi a főuri család, melynek egy tagja sem érti azt. Uradalmaikat is németűl kezeltetik, s az által számos ezer ifjút kényszerítenek a német nyelv tanúlására, hogy magoknak hazájokban kenyeret szerezhessenek. Mindenek előtt szükség, hogy a közvélemény gyalázattal bélyegezze az anyai nyelv nem tudását. Emlékezzem-e a magyar színházra: miképen ügyekeztünk néhányan a nyelv e közlönyét felsegíteni .... Elmenénk a nádorhoz is kikérni pártfogását. — „Én minden lehetőt megteszek, válaszolá ő; tegnap is jelen valék az előadáson; de önök közől, uraim, senkit sem láttam ott." S mennyi a panasz iróink részéről! A legjobb magyar mű sem számíthat kétszáznál több vevőre. Senki sem olvas magyarúl: a magyar könyveket por fedi a nyilvános könyvtárakban ..."

1830. A rendek tehát ily beszédek által a nemzeti nyelv melegebb pártolására ösztönöztetvén, újabban is sürgették a főrendeket, hogy az üzenetek ezentúl magyarúl folyjanak; minek következtében ezek azt tovább nem ellenzék ugyan; kivánták mindazáltal, hogy az üzenet mellett a felirat javaslata ezentúl is deákúl küldessék át hozzájok.

Az eddigi tapasztalatok meggyőzték a rendeket, hogy a főrendek hazafiatlanságától csak folytonos hajtással s némi erőszakolással lehet valamelyes engedményeket kisajtolni a honi nyelv számára. Mihelyt tehát a kölcsönös üzenetek magyar szerkezetére nézve czélt értek, sürgetni kezdék: hogy a királyhoz intézendő feliratok s a törvények is nemzeti nyelven készíttessenek; s miután a nemzet a maga nyelvének hivatalos használatát már negyven év óta követeli, az igazgatás minden ágai e nyelven intéztessenek; továbbá, hogy a készülőben lévő Ludoviceum hadi akadémiában tannyelvűl a magyar vétessék be; a magyar ezredeknél a vezénylet nyelve magyar legyen; miután különben is bizonyítja a tapasztalás, hogy leginkább a német nyelv divata s a német tisztek alkalmazása szegi kedvét ifjúságunknak a hadi pályától. De e kivánatokat még most nem sikerült keresztül vinni; s mindössze is csak a következő pontokat lehetett beiktatni a gyülés végén megalkotott új törvénybe: 1. Hogy a kir. helytartótanács azon hatóságokkal, melyek hozzá magyarúl irnak, szinte ezen nyelven levelezzen. 2. A főtörvényszékek a hozzájok magyarúl fölebbezett pörökben ugyanezen nyelven tanácskozzanak és szerkeszszék döntvényeiket. A kerületi tábláknál, a vármegyei, városi és egyházi törvényszékeknél, hol a magyar nyelv eddigelé nem volt divatban, ezen országgyűlés végétől kezdve, minden pereket lehessen nemzeti nyelven intézni; azon törvényszékek, melyeknél e nyelv szokásba még nem jött, tetszésök szerint vagy ezen vagy deákúl folytathatván tanácskozásaikat. 3. A magyar nyelv tudása nélkűl köz hivatalba ezentúl senki sem alkalmazható.

4. Ügyvédi oklevelet 1834-ki jan. 1-től kezdve csak magyarúl tudó egyének nyerhetnek. 5. A magyar és határszéli ezredek s az országban létező hadi kormányszékek a hatóságoktól hozzájok intézett magyar okiratokat elfogadni kötelesek. 1830.

Az újonczok megszavazása.

A fő érdek, melyet a kormány ezen országgyűlésen szerencsésen keresztűl vinni óhajtott, a királyi előadások 3-ik pontjában foglaltaték, melyben előadván, miképen a magyar ezredek oly annyira meggyérűltek, hogy kiegészittetésöket maga a nemzet hadi dicsőségének fentartása múlhatatlanúl igényli, újonczokat kér a nemzettől. A rendek a fentebb elmondott hangulatnál fogva hajlandók voltak ugyan e tekintetben teljesíteni a kormány minden méltányos kívánatát; e jó alkalmat mindazáltal nem akarták elmulasztani, hogy ez úttal a nemzet régi kivánataiból is eszközöljenek ki egynémit az engedményeiben mindig oly szűk kezű kormánytól. A múlt országgyűlés végén felterjesztett nemzeti sérelmek s kivánatok még mindig elintézetlenűl léteztek: a rendek tehát kijelenték, hogy miután ezekre már negyven év óta hasztalan várják a kormány válaszát, most mindenek előtt ezeket kivánják felterjeszteni ő felségéhez. Sikeretlen maradt a nádornak a király nevében adott azon igérete is, hogy ő felsége a sérelmek mindnyájára kiadandja válaszát, ha a rendek a sérelmek előtt, vagy azokkal egyszerre tárgyalják az újonczokra vonatkozó királyi előadást s terjesztik fel végzésöket. A kormány ily nagy fontosságot helyezvén abban, hogy az újonczok kérdése elébb vétessék fel, nagyon is világosan elárúlta, hogy annak megszavazása után könnyen túlteendi magát a nemzet kivánatain. A rendek tehát szilárdak maradtak végzésöknél; sőt többen most még azon erős hangú sérelmi feliratot is fel akarták terjeszteni, mely 1827-ben a főrendi tábla ellenzése miatt nem juthatott a király elejébe; mit azonban, mivel utóbb a főrendek a sérelmek előleges tárgyalását tovább ellenzeni megszűntek, a rendek többsége

1830. sem pártolt. A sérelmek s kivánatok főbb pontjai, mik ennek következtében fölterjesztettek, im a következők: Dalmatia némely részei és szigetei, úgy szinte Erdély némely részei, különösen Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd és Kővár megyék és végre Galiczia és Lodomeria kapcsoltassanak vissza az országhoz; Erdély szorosabban egyesíttessék az anyaországgal; a só ára, mint közvetett adó, a rendek megegyeztével még e gyülésen szabassék meg; szüntettessék meg ama visszaélés, mely szerint a törvényszékek a magánosak régi pénzviszonyaiban a papirpénzek értékleszállítása óta még mindig a törvénytelen udvari parancsok nyomán kényszeríttetnek itéletet mondani; a magyar kir. kamara ténylegesen függetleníttessék a császári kamarától; a pénzügyek az országban a magyar kamara kezelése alá rendeltessenek stb. stb.

Azon kényszerűségbe mindazáltal most nem akarák a rendek helyezni a kormányt, hogy a sérelmekre adandó válaszától függeszszék fel az újonczok megszavazását; s mihelyt azok felterjesztettek, azonnal fölvették az újonczok kérdését. Azon óvatos magatartást s engedékenységet a kormány iránt, melyet fentebb a diéta fő jelleme gyanánt emelénk ki, ezen legfontosabb tárgyban tanúsiták a rendek legvilágosabban. Nem hiányoztak ugyan a rendek tábláján néhány ellenző nyilatkozatok; elmondatott egyebek közt, hogy rendes hadpótlásra a nemzet, törvényeinek értelmében nem köteles, s az ezredekben támadt hiány a szokott toborzás által pótlandó: hogy a kormány maga az oka, ha toborzás utján nem kap elég újonczot; mert ez csak onnan ered, hogy a magyar ezredekben is német vezénylet divatozik; a tisztek, ellenére a törvénynek, nagy részben németek, kik a németűl nem tudó legénységgel méltatlanúl bánnak; hogy a német nyelv nem tudása miatt honosaink tizedességre sem igen emelkedhetnek; példa is hozatott fel, miszerint nem rég egy huszár ezredben több magyar megfosztatott tisztségétől, egyedűl mivel újonnan kinevezett

német ezredesök ellen panaszkodtak stb. De a rendek 1830.
többsége mind ezek mellett is készségét nyilvánítá, teljesiteni az udvar kivánatát, mihelyt a szükség a kormány által indokolva kimutattatik. A szükség ezen indokolt felfedezését mindazáltal múlhatatlannak nyilvániták, szoros kapcsolatban lévén az a nemzet ama sarkalatos jogával, mely szerint a béke és háború kérdésének meghatározásában befolyással bir.

A főrendek azonban még ezen loyalis nyilatkozattal sem valának megelégedve, és Cziráky országbiró inditványa szerint, minden előleges tudakolást és szükségkimutatást fölöslegesnek állitva, subsidium gyanánt egyszerűen megszavazandónak vélék az újonczokat, kiknek számát a kormány egy kir. leiratban ötven ezerben szabta meg. Csak egy szó emelkedett a rendek üzenetének pártolására, Wesselényi Miklós ékesen hangzó szava. „A rendek által felhozott indokok, úgymond, felette fontosak. 1741 óta a hadpótlás rendes módja a toborzásból állott, mert a nemzet e terhet eleitől fogva elhárítá magától. A rendek úgy hiszik, hogy a hiány mindig eléggé fedezhető az e végre rendelt jelentékeny öszveg segélyével; s a tapasztalás bizonyitja, hogy a toborzás, czélszerűleg intézve, a czélnak teljesen megfelel. — De hiszen tulajdonkép nem is hadpótlásról, hanem inkább rendkivűli subsidiumról van itt szó; és e tekintetben nyiltan meg kell vallanom, hogy midőn a rendek ily fontos, a nép előtt pedig gyűlöletes ajánlatnál, hol nem gabonáról vagy pénzről, sem a követek saját életéről, hanem az adózók szabadságáról s véréről, mi itt puszta árú gyanánt tekintetik, van szó, — ha, mondom, a képviselők e kérdésnél teljesen okúlni kivánnak a szükségről, mielőtt magokat nagylelkűeknek mutassák: csekély véleményem szerint, csak kötelességöket teljesitik, törvényeink szellemét, lelkiösmeretök szavát követik. Midőn csak a mi javainkat, a mi életünket veszi igénybe a haza, ám akkor alku nélkül mondhatjuk, fel, lóra, fegyverre! az

1830. alkotmány s a király védelmében. — A népek mozgalmai nem kifelé irányúlvák, nem támadók; tőlök tehát nincs mit tartanunk. Ha létezik valamely veszély, az bizonyára saját keblünkben, a közvéleményben, a nép elégületlenségében volna keresendő. De nekünk, egy jámbor s békeszerető fejedelem s bölcs törvények uralma alatt, ily mozgalmaktól sincs okunk tartani."

A hallgató közönség megtapsolta a bátor szónokot; de a nádor, ki Wesselényi iránt ellenszenvvel viselteték, több csipős észrevételt tőn beszédére. Mondá egyebek közt, hogy „e beszéd, mely inkább tévutra vezetni, mint meggyőződést eszközleni képes, csak azt bizonyítja, hogy a jövevények, mivel közügyeinkről csak felületes ismeretekkel birnak, téves elfogúltságban élnek." A hazafias érzelmű, bátor gróf Andrássy Károly, e megróvást nem vélé észrevétel nélkül hagyhatni, s akként nyilatkozék: hogy nem lehet azt jövevénynek nevezni, ha nem vett is eddig részt a magyar országgyülésen, kinek elei már régóta szolgálták volt a hazát, midőn a fejedelmi ház a magyar trónra jutott. — A főrendek azonban nemcsak minden további feltétel nélkül megszavaztatni kivánták az újonczokat; hanem még kétségbe is látszának vonni a rendek jogát, mely szerint ezek a kormánytól hasonló esetekben a szükség indokolását követelhetik.

A főrendek e nyilatkozata nem csekély ingerűltséget ébresztett a rendek házában. Megmutattaték, hogy a rendek e jogukat nemcsak 1741-ben, midőn Mária Terézia személyesen — s 1796-ban, midőn a kormány Spielman államtanácsos által fejté meg a nemzet előtt a körűlményeket, melyek által hadi segély kérésére indittatott, hanem számtalan más esetekben is gyakorolták. E jogot tehát kétségbe vonni nem lehet, bár hozhatni is fel példákat, névszerint 1807/8-ból, melyek szerint a nemzet önként lemondott e jog gyakorlatáról. De most annál inkább kell követelniök e jog fentartását, mivel, mint tapasztalják, a néhány eset-

ben önként tanúsított engedékenységből veszélyes következtetések vonatnak le a nemzeti jog csorbulására. Alig történt ugyanis egy párszor, hogy a rendek, magoktól is meggyőződve lévén a segélyt igénylő körűlmények súlyos voltáról, a szükség kimutatását nem igényelték; az udvar érdekeinek védelmében túlbuzgó főrendi tábla máris magát a nemzeti jogot vonja kétségbe. 1830.

A főrendek ezen, túlzóan udvari szellemének az lőn következménye, hogy míg elébb csak 27 szavazat 25 ellenében kivánta kimutattatni az újonczállítás szükségét: a többség most 33 szóra emelkedett 19 ellen; s végzéssé lőn, hogy e tárgyban a nemzeti jog védelmére egy erőteljes üzenet küldessék át a főrendekhez. Ezt azonban a kormány, mely ez esetben több alkotmányosságot tanúsíta, mint a főrendek, maga tette fölöslegessé. Ferencz király, a nádor önkéntes közbenjárására, megértvén a rendek kivánatát, gróf Gyulay Ignácz horvát bánt, ki egyszersmind a főhadi tanács elnöke is volt, azonnal kiküldé, hogy az újonczállítás szükségét a rendek egy bizottmánya előtt részletesen indokolja.

Gyulay a felvilágosító adatokat a király nevében előadván, ötven ezer újonczot kivánt az országtól oly módon, hogy a magyar ezredek pótlására 30 ezer azonnal, a többi pedig azon esetben állíttassék ki, ha az állam védelme ezt a jövő országgyülés megnyíltáig szükségessé tenné.

A rendek többsége ennek következtében minden további ellenvetés nélkül hajlandó volt megszavazni nem ugyan a 30, hanem, a nemzeti jog kitűntetése végett, 28 ezer újonczot. A későbbre feltételesen kivánt 20 ezer megajánlására azonban mindjárt nem alakúlhatott meg a többség; sokan veszélyesnek tarták, hogy a kormánynak, mely eddig mindig csak a maga érdekei tekintetéből hirdetett országgyülést, ily előlegezés által alkalom nyújtassék hosszabb időre mellőzni az országgyülést. A megyék fele ennél fogva szükség esetére nemesi felkelést akart ajánlani

1830. a 20 ezer újoncz helyett. Sőt Ragályival, Borsiczkyval és Baloghgal némelyek már ezen gyülésből megrendeltetni kivánták volna a nemesség felkelését, hogy az fegyverben kellőleg gyakoroltatván, a szabadság s alkotmány védelmére mintegy hasonmásává fejlődjék a franczia nemzetőrségnek. Hogy ezen, a nemességre nézve különben oly költséges fölkelés eszméje a legkitűnőbb szónokoknál is kivált a demokratia félelme miatt talált annyi rokonszenvre, nyilván kitűnt Nagy Pál beszédéből, melyet a november 6-án tartott országos ülésben mondott. „Megengedem, úgymond egyebek közt, hogy a királyt trónjának fentartása teszi eleve gondossá: de vajjon nekünk nincs-e még több okunk gondoskodásra, nekünk, mondom, elszigetelt alkotmányunkkal, melynek a mai Európában sem társa, sem védője nincs többé? Ismétlem, mit minap a nádor jelenlétében tartott tanácskozmányban mondék: ha az aristokratia a szükséges segélyt a kormánytól megtagadja, kényszeriti azt, hogy nyakára hágjon s a demokratiához fordúljon. Ezt bizonyitja minden újabb forradalom: a trón fenmarad, de a kiváltságos rendek elmerűlnek . . . Én annyira meg vagyok győződve arról, hogy a kormánynak mind az 50 ezer újonczra leend szüksége, miképen ma is az egész szám megajánlására szavaznék, ha a későbbre kivánt 20 ezernél sokkal czélszerűbbnek és nemesebbnek nem látnám a nemesi fölkelést." Utóbb mindazáltal, a főrendi tábla sürgetése következtében, a szükség esetére követelt 20 ezer újoncz kiállítását is elfogadták ugyan a rendek, de a következő feltételek mellett: 1. Hogy a király azokat ne a népszabadság ellen, külföldi forradalmakba való avatkozásra, hanem egyedűl azon esetben szedethesse, ha a birodalom 1831-ki októberig — a jövő országgyülés határnapjáig, megtámadtatnék. 2. Hogy e 20 ezer újoncz a háború vége után azonnal haza bocsáttassék; a többiek szolgálatideje tíz évre szabatván meg. 3. Hogy, az 1791-ki 9-ik t.-cz. értelmében, a magyar ezredeknek csak magyar születésű tisztek adassanak, kiknek

fokozatos előléptetése a többi császári sereg tiszteiétől kü- 1830.
lön történjék.

Az újoncz-ajánlatot nagy megelégedéssel ugyan, de az említett feltételek nélkül fogadta el az udvar; minek következtében ezek felett még hosszan folytak a vitatkozások. Különösen nagy hévvel szorgalmazák a rendek azt, hogy a magyar ezredekbe csak magyarországiak neveztessenek ki tisztekké; miben czéljok nemcsak az volt, hogy a magyar katonaság a német, cseh s más külföldi tisztek gyakran méltatlan bánásmódjától, mi fiatalságunkat a hadi pályától mindinkább elidegeníti, megmentessék; hanem s leginkább az, hogy az alkotmányos ország hadserege a kényuralom alatt lévő többi örökös tartományok ezredeitől elkülöníttessék s nemzeti szellemben szerveztessék.

A cs. kir. hadsereg szervezete, kivált azon czélra lévén irányozva, hogy benne az absolut fejedelmi hatalom semmi nemzeties érzelmek s tekintetek által nem gyöngített támaszát lelhesse, nem tagadhatni, felette sérelmes volt hazánkra nézve. Hogy a nemzetiség és alkotmányosság tekintetében ebből önként következő egyéb szempontokat mellőzzünk, — e sérelmes szervezetnek csak egy oldalát emeljük ki, mely a vitatkozásokban is mind a két táblánál talált szószólókra. Nem ritka volt az eset, hogy egy-egy magyar ezredben tiz-tizenöt külföldiek is foglaltak el magas tiszti rangokat, kik magok is elég őszinték voltak bevallani, hogy helyöket mások sérelmével foglalják el, s kik közől néhányan épen ez időben még a napi lapok által kiadott költeményeikben is avval dicsekvének, „hogy az ő hazájok serege minden idegen előtt el van zárva." A sérelem honosainkra nézve annál fájdalmasabb volt, hogy ugyanazon ezredekben számos jól nevelt, feddhetetlen magaviseletű, s a hadi dolgokban is kellőleg felkészűlt ifjú, nyolcz-tiz évig is, mint hadfi (cadet), altiszti rangban tespedett, nem ritkán kitéve oly jövevények méltatlankodásainak, kik érdemökre, képzettségökre nézve velök a hasonlítást sem állhatták ki.

1850. Mert, ha találtattak is ezen idegenek közt jeles egyéniségek; nem tagadhatni mindazáltal, hogy az ezredeknek jobbára idegen tulajdonosai sok oly külföldit is emeltek ezredeinkben tiszti rangra, kik e pályára csak kenyérkereset vagy kiképeztetés végett léptek, s például, mint huszár tisztek, még csak lovagolni is az ezredben tanúltak. Ily jelenetek, minthogy gyakoriak valának, számtalan panaszra fakaszták honi ifjúságunkat, s csökkenték benne a kedvet hadi pályára lépnie. Hasonló volt hatása ama tapasztalásnak is, melyet Széchenyi István egy épen e tárgy felett mondott beszédében, önmagára vonatkozva, kiemelt, midőn előadá, hogy a magyar, bár mennyire tűnjék is ki hadi tulajdonai, készűltsége s magaviselete által a hadseregben, magosabb tiszti rangra csak igen ritkán s nagy nehezen emelkedhetik.

Ilyenek lévén ezredeinkben a viszonyok, nem ok nélkül szorgalmazták a rendek, hogy a magyar ezredekben csak magyarok neveztessenek tisztekké. De süker nem jutalmazá törekvésöket. Hasztalan mondák el kivánatuk támogatására, hogy valamint honosaink nem óhajtanak a magyar ezredeken kivűl másokban szolgálni: úgy méltán követelhetik, hogy a mi ezredeinkben se foglalják el a magyarok helyét idegenek; kik közől számosan még nem is született császári alattvalók, hanem oly hazának fiai, melynek seregébe semmiféle idegen nem fogadtatik be. Hasztalan adták elő, hogy a kivánatuk szerint egyneművé válandó magyar hadseregben a nemzeti hősszellem még inkább ki fogna fejleni, s így az erősebb támaszává lenne a trónnak és hazának mint most, idegenekkel kevert állapotában, jobbára idegenektől vezényelve s e miatt elkedvetlenitve. Mind ezen s más hasonló, bizonyára fontos okok sükeretlenűl hangzának el szemközt a kormánynyal, mely kényuralma támaszáúl a hadseregben öntudatosan alapitá meg e szervezetet, s a főrendek házával, mely kivált most,

a demokratia rémeitől féltében, vakon pártolá a kormány szándokait. 1830.

Mennél hajlandóbbak voltak a rendek teljesíteni az újonczállítás tárgyában az udvar kivánatait, annál kellemetlenebb érzelmeket ébreszte bennök az, hogy a kormány, miután az újonczok megszavazva voltak, a nemzeti sérelmek és kivánatok ügyében intézett feliratra nagyobb részben kitérőleg válaszolván, az országgyülés befejezésére már is határnapot tűzött ki. „Az 1791-ki 13-dik törvény szerint, — mond erre vonatkozólag, a nov. 27-kei ülésben, Nagy Pál — minden országgyülésen, valamint a kir. előadásokat úgy a nemzet sérelmeit is be kell végezni. És midőn mi az elsőnek megfelelünk, teljes jogunk van a másodikra is hasonlót követelni a kormánytól. Ime, előttünk vannak a sérelmek, melyeket már a múlt országgyülésen kellett volna orvosolni, és jelenleg ismét a jövő gyülésre halasztatnak. Ezek egynémelyikének már századok óta ez a sorsa. Elegendőnek tartja a kormány, néhány jelentéktelenebb pontra valamelyes választ adni, s a többieket mellőzve, mihelyt az előadások tárgyalása befejeztetett, az országgyülést azonnal feloszlatja. Mi történnék, ha a kormány ezen eljárását mi is követve, az előadásokból csak egypár jelentéktelenebb pontot végeznénk el, a többire nézve pedig azon választ adnók, hogy felettök küldőinkkel majd tanácskozunk s a közelebbi, vagy éppen egy harmadik országgyülésen adandunk rájok választ? Megelégednék-e evvel a végrehajtó hatalom? A kötelezettség pedig teljesen viszonylagos. És azért én magát e kir. resolutiót tartom a legnagyobb sérelemnek. Ha valamelyik kormányszék ellen emelünk panaszt, alig várhatunk egyéb választ mint, „hogy az illető kormányszék meg fog elébb hallgattatni, s a tárgy maga a jövő országgyülésre halasztatik.“ Ez, uraim, törvénytelen eljárás. Nem a hatóságot, mely a maga törvénysértésének vagy önkényének mentségére könnyen találhat szép szavakat, kell meghallgatni; hanem az országgyülésen szükség megvizs- A sérelmek és kivánatok ügye.

1830. gálni s megitélni afféle panaszokat. És ha még oly dolgokra kerül a sor, melyek a kormány előtt nem kedvesek, akkor rendesen e választ kell hallanunk: „Ő felsége remélte volna“ — vagy „kivánná“ s aztán egy kikerülő válaszszal elégíttetünk ki. Általában feledni látszik a kormány, hogy az ország rendei nem kegyelemért esedeznek, hanem azt követelik, amihez joguk van.“

Az országgyülés vívmányai.

De bár ezek iránt a rendek minden további vitatkozásai s feliratai sükeretlenek maradtak; s bár a kormány, azon elvből indúlva ki, hogy megfelel a törvény rendeletének, ha akár milyen resolutiót ad is a sérelmek s kivánatokra, csakhogy azokat válasz nélkül ne hagyja. — csodálkozását jelenté ki egy leiratában, hogy noha már nyertek választ, mégis újonnan irnak fel; — mire aztán a rendek azt felelték, hogy e csodálkozás bennök levertséget (consternatiót) szűlt. Mindazáltal némi becses vívmányt mégis eredményezett ezen országgyülés. Nagy fontosságot helyeztek akkor az ország rendei különösen abba, hogy a koronázási hitlevél megváltoztathatásának elvét a kormánynyal elfogadtatták; mert ez által magát az alkotmányosságot látták megszilárdítva, miután a kormányzati elvek tekintetében a nemzet s uralkodó háza közti viszony minden koronázatkor megújitható s módositható szerződés tárgyává tétetett. Továbbá nem csekély közjogi nyereménynek tartaték, hogy a kormány elismerte, miképen a hadpótlásnál a fenforgó szükséget kimutatni s indokolni köteles, s ez törvénybe is igtattatván, a nemzet befolyási joga a béke s háború kérdésének eldöntésére tényleg elismertetett; hogy a nemzeti nyelv a maga természetes jogának visszanyerésében egy lépéssel ismét előbbre haladt; hogy végre, midőn a két tábla közti üzenetek magyar nyelve megállapíttatott, a törvényjavaslatok, miket eddig a kormány organumai készitettek, a rendi tábla szerkesztésétől tétettek függőkké; mi nemcsak nagyobb terjedelmet s nyomatékot adott a rendek kezdeményezési jogának, hanem a törvények vi-

lágos, szabatos, határozott értelmére nézve is nagy hasznúvá lett. 1830.

Megemlítendő még, hogy ezúttal merült fel határozottabban ama szükség érzete, s tétetett is az iránt inditvány, hogy az országgyülések székhelye állandóan a nemzeti életnek s értelmiségnek mindinkább középpontjává való fővárosba, Budapestre tétessék át; valamint az is, hogy Somsich Miklós, somogyi követ, a december 16-kai ülésben első tette az inditványt, miszerint az országgyülési költségeket, melyek eddig, a megyei pénztárból folyván, a tulajdonképen nem is képviselt jobbágyosztály által viseltettek, ezentúl kizárólag a nemesség hordozza. Ezen inditvány mely, egyébiránt most időhiány miatt bővebben nem tárgyaltathatván, csak a következő országgyülésen nyert eredményt, alkalmat szolgáltatott Nagy Pálnak szigorúan megróni három dolgot, mi valóban jellemzőleg bizonyítá, menynyire ügyekezett hajdan a nemesség minden adózási teher alól kivonni szűz vállait, s még annak költségeit is — miként a törvények nyelve az adózó népet nevezte, — a „misera contribuens plebsre“ háritani, mi közvetlen neki, a nemességnek, vált előnyére, adott fényt vagy hasznot. E három dolog, miket Nagy Pál „aljas piszkosságnak“ nevezni nem kételkedett, a következő: hogy a királyi testőrséget, melybe egyedűl nemes ifjak vétettek fel, — az országgyülési követeket, kik egyedűl a nemesség által küldettek s kiváltképen annak érdekeit képviselték, s végre a megyei törvényszékek közbiráinak napdíjait, akkor is, midőn a nemesek pörei tárgyaltatnak, a paraszt, a nemnemes osztály fizeti. Ezen indítványból s a felette több követ által Nagy Pállal egybehangzólag tett nyilatkozatból világosan kitűnt, mennyire megváltozott már a nemesség jobb részének nézete ilyféle tárgyakban, s mily közönségessé vált a meggyőződés, hogy a nemességnek, ha élni akar, le kell mondania ama kiváltságokról, melyek a jelenkor jog- és igazságfogalmaival többé meg nem férhetnek.

1830. Nagy Pál beszéde alatt szégyenpir borítá el számos követ arczait; s hogy legalább az országgyülési költségek ki általi viseléséről új törvény az inditvány értelmében mindjárt nem alkottatott, oka csak abban keresendő, hogy négy nap múlva már vége szakadt az országgyülésnek; a követek pedig utasitással ez iránt ellátva nem lévén, önmagoktól nem merték adóval terhelni küldőiket. Azt mindazáltal végzésül mondták ki, hogy a következő országgyülésre oly utasitással jelenjenek meg a követek, mely szerint a kérdést mindjárt a gyülés elején meg lehessen oldani.

Vallási kérdés. Csonka maradna vázolatunk ezen országgyülésről, ha elmulasztanánk még e tárgyat megemliteni, mely, egy részében, utóbb annyira foglalkodtatá az európai politikai világot, s nálunk is oly heves és hosszú vitáknak szolgált anyagáúl. A vallás kérdését értem, mely e gyülés végső napjaiban pendittetett meg először e század folytában törvényhozásunkon.

Az irlandi katholikusok emancipatiója Nagybritanniában pár év előtt nálunk is élénk örömmel üdvözöltetett minden felvilágosodottaktól, s alkalmat szolgáltatott több megyének, hogy utasitásúl adja követeinek az országgyülésre: szorgalmaznák egy oly törvény megalkotását, melynél fogva a protestánsoknak Horvát- és Tótországban birtoklási jog adatnék; továbbá törültetnének el a vegyes házasságoknál szokásban lévő kötelezvények a gyermekek katholikus vallásbani neveltetése iránt, mely kötelezvényeket, az 1791-ki vallási törvények szellemének ellenére, a helytartóságnak egy 1792-ben kelt rendelete hozott divatba, megengedvén a katholikus papságnak, hogy olyféle reversalist vegyenek a vegyes házasságot kötő felektől; s végre módosittatnék az 1791-ki törvény ama rendelete, mely szerint a kath. vallásból más vallásra térni akarók eleve hat héti oktatás alá vettetnek, mi idő folytával többféle visszaélésekre szolgáltatott alkalmat.

Az inditvány Nógrád megye követei által ily értelemben megtétetvén, a rendek nagy többségétől helyesléssel fogadtatott, s a törvény sürgetése a nemzeti sérelmek s kivánatok közé vétetett fel. 1830.

A kathol. főpapság, miként előre látható vala, ilyféle törvény alkotását hevesen ellenzé. Meglepőbb volt Horvátország rendeinek azon szűkkeblűsége, miszerint, sejtvén a kérdés előfordulását, utasításúl adták volt követeiknek: hogy a tartomány municipális jogaira támaszkodva, minden olyféle törvény megalkotásának ellentmondjanak, mely keblökben a protestánsoknak birtokjogot biztositana. A főrendek háza ennél fogva — bár ott is többen találtattak, kik a törvényt a rendek értelmében óhajtották megalkotni, s kik közt Wesselényi, a főpapság reactióját ostorozó, nagy hatású beszédeiben a lelkiösmeret szabadságának első bajnokává avatta fel magát, — a következő országgyülésre kivánta halasztatni a tárgyat; oly reményt fejezvén ki, hogy Horvátország rendei, a törvényhozáson nyilatkozó közvéleményről követeik által értesűlvén, a jövőre kedvező utasítással látandják el képviselőiket. A nagy érdekkel felfogott kérdés ennek következtében, bár az alsó tábla többsége a főrendi tábla ezen válaszával különben nem volt megelégedve, mégis kivált azon okból, mivel az országgyülés befejezése már a küszöbön létezvén, ez iránt egyességet eszközleni nem volt többé idő, a jövő országgyülésre halasztatott. És ez volt első phasisa azon tárgynak, mely aztán több országgyülés alatt oly szenvedélyes vitatkozásoknak szolgált anyagáúl.

Ez volt utólsó, tulajdonképeni tárgya az országgyülési tanácskozásoknak; mert a mi a rendeket még ezentúl foglalkodtatá, az csak a törvények szövegének megállapítására vonatkozott. E, nem ritkán nehéz munkát, mely országgyülési nyelven c o n c e r t a t i ó n a k nevezteték, az országgyülésnek egy bizottmánya a kanczellária egy kiküldöttségével összeülve szokta volt végezni. Most a con-

1830. certatióban a koronázati hitlevelet s az újonczokat illető törvényczikkelyek szövege iránt nagy nehézségek fejlettek ki; s a vitatkozások, melyek ezek következtében támadtak, a kormány szellemét még ezen, némileg megváltozott körülmények közt is, sokkal inkább jellemzik, mintsem hogy azokat némi részletességgel nem kellene előadni. A kanczellária, kabineti utasitással lévén ellátva, mind a két czikkelyre nézve vonakodott elfogadni azon kifejezéseket, melyekben épen a dolog lényege, a nemzet joga, az említett fontos közjogi elvek foglaltattak. Az elsőt illetőleg: miután a kormány a gyülés folytában elismerte, hogy a koronázási hitlevelet, ha a szükség úgy kivánja, módosítani lehet, a rendek ezt a következő szavakkal akarták kifejezni a törvényben: „a kegyelmes hitlevél azon alakban adatván ki, melyben e z u t t a l a karok és rendek magok is megegyeztek." Az újonczokról szóló törvényben a rendek, hasonlókép biztosítani akarván a nemzeti jogot, mely szerint annak meghatározása, vajjon szükséges-e vagy nem az újonczszedés, — más szóval: kell-e vagy nem háborút viselni? a törvényhozást illeti: világosan ki akarták fejezni a törvényben, hogy a király, midőn a hadpótlás szükségét kimutattatá, ezt a rendek t ö r v é n y e s és j o g o s k i v á n a t a szerint cselekedte. A kanczellária mindazáltal, négy napi vita után egyenesen kijelenté, hogy a rendek szerkezetének elfogadására nincs feljogosítva. Minthogy a rendek szerkezete a királyi resolutiók értelmével egyezőleg készült, oly színben tűnt fel a dolog, hogy a kormány most visszavonni szándékozik, miben elébb megegyezett; s nagy ingerültség támadt a rendek között. Az összes törvényhozás vegyes gyüléseibe vitetvén át a vita, a rendek, Széchenyi, Wesselényi, Andrássy Károly s néhány más szabadelvű főrendűek által is támogattatva, oly hévvel küzdének a nemzeti jogok mellett hogy, bár a főrendek többsége most is a kormány részére hajlott, ez végre mégis kénytelen lőn elfogadni a nemzeti jogoknak kedvező kifejezéseket. S igy aztán az új

törvények december 30-án szentesíttetvén s kihirdettetvén, az országgyülés bevégeztetett. 1830.

A követek küldőikhez hazaérkezvén, a megyei hatóságok eddig szokatlanúl élénk figyelmet fordítának a követjelentési közgyülésekre. Bár a követek, minden fontosabb tárgyra nézve, határozott utasítással szoktak volt felküldetni az országgyülésre; mégis soha egy hatóságnak sem jutott vala eszébe, számot kérni a visszatért képviselőktől: vajjon utasitásuk szellemében járúltak-e a törvények megalkotásához? A követek tettek ugyan némi rövid, száraz jelentést az országgyülés eredményeiről; de az jobbára csekély érdekű volt és semmi vitatkozást nem vont maga után. A benyujtott irományok, részint mivel a bennök foglalt tárgyak már különben is változhatlanúl be voltak fejezve; részint mivel a közönség általában kevés érdekeltséget tanusított az ügyek menetele iránt, — egyszerűen tudomásúl vétettek. Most azonban a legtöbb megyében más színt öltének magokra e követjelentések. A megyék meggyőződvén, hogy a követek utasításának csak úgy van jelentése, ha az valóban irányúl vétetik a diétán: valamint nagyobb figyelemmel kisérik vala a pozsonyi tanácskozások folyamát, úgy most részletesebben számot kértek képviselőik sáfárkodásáról. És voltak megyék, melyek követeiket szigorúan megrótták ama lágymelegségök miatt, melylyel a nemzeti nyelv használatáról alkotott törvény körűl jártak el; ha bár ez azért történt is, mivel ez ügyet a rendszeres munkálatok tárgyalása idejére vélték halasztandónak. Még szigorúbban róvattak meg némely megyében a volt követek azért, hogy a mindjárt kiállítandó 28 ezer újonczon kivűl, még a bekövetkezhető szükség esetére is megajánlották a másik 20 ezeret. Miként az országgyülésen több követ, úgy most a megyék is veszélyesnek láták az ilyféle előlegezéseket oly kormány irányában, mely, önérdekét inkább szivén hordván, mint az ország haladását, könnyen kisértetbe jöhete, az országgyülés egybehivását a törvényes

1830. időn túl is elhalasztani. Különösen méltó a megemlítésre, mi e tárgyra nézve Zemplén megyében történt, melynek egyik követe, Vay Miklós báró, a 20 ezer újoncz előlegezését a kormány kivánata szerint azonnal megszavazta, mig követtársa, Szirmay Antal, ezen ajánlatnak ellentmondott. A megye rendei Vay eljárását határozottan rosszalák s e gáncsot jegyzőkönyvbe is igtatván, kijelentették, hogy főrendűt nem választanak többé követökül. Nem lesz érdektelen Zemplén e közgyüléséről megemlíteni azt is, hogy ezen alkalommal lépett fel ott először a tiz évvel utóbb mozgalmaink vezérévé lett Koszuth Lajos, azt fejtegetvén köztigyelmet ébresztett ragyogó szónoklatában: mily káros következményeket szűlhet közjogi szempontból ilyféle újonczelőlegezés.

Egyébiránt a megajánlott újonczokat számos megye, a régi, embertelen s káros fogdosás helyett, a törvénybe ugyan még nem igtatott, de országgyülési végzés által ajánlott sorshuzás utján kezdé kiállitani. [1]

---

[1]) Ld. erről Kölcsey Ferencz jeles beszédét Szathmár megyében. Összes munkái VI. 55.

HARMADIK KÖNYV.

AZ ELSŐ REFORMI LÉPÉSEK.

ELSŐ FEJEZET.

A reformok előzményei.

Nagyon tévedne, ki a közszellemet s az erkölcsi mozgalom irányát, mely ez időben hazánkban uralkodó vala, vagy legalább azzá válni kezdett, egyedül az 1830-ki országgyülés tárgyalásaiból akarná mérlegelni s megitélni. Azon jelentékeny változást, mely a honpolgárok miveltebb, értelmesebb osztálya nagy részének szellemében pár év óta végbement, ha tán sejteti is velünk egynémiben, de híven nem tükrözheti vissza ezen országgyűlés történelme. Egészen más téren mozgott ez, mintsem hogy a lefolyt tárgyalásokból teljesen feltűnhetnék a szellemi mozgalom, a közvélemény új iránya. E gyülésnek sajátos, specialis tárgyai voltak, melyeken túl menni senki sem akart, mivel a reformok eszközlésére szánt országgyülés az 1831-ki október 2-kára már eleve ki volt tűzve. Ez volt oka, miérthogy a lefolyt országgyülésen csak némely közjogi kérdések, s ezek is még mindig a régi, sérelmi politika szellemében vétettek tanácskozásba. Most szintúgy mint az 1825—27-ki országgyülésen, csak az alkotmány s nemzetiség biztositása, némely kétségbe vont vagy meggyöngitett közjogi elvek tisztába hozatala és szilárditása, egynémely nemzeti jogok sérelmeinek orvoslata hozatott szőnyegre; mire nézve e gyülést inkább az elébbi folytatásának, mint Tájékozás.

1831. a következő előkészítésének lehet tekinteni. E közjogi és sérelmi vitatásokkal mintegy befejeztetett az ó rendszer politikája, hogy a jövő országgyülésen egy újnak adjon helyet. A nemzet még nem hagyta el ugyan egészen a sérelmi politika terét; de már csak ritkábban s mintegy mellékesen lépett arra vissza, inkább csak azért, hogy emennek útját egyengesse.

Ezen átalakulási csendes forrongásnak indult kor szellemét s irányát a lefolyt országgyűlésnél szabatosabban s hívebben tűkrözék vissza egyrészről a megyei közgyülések, melyek ezen egész év alatt a legfontosabb reformi kérdések tárgyalásával élénken foglalkodnak vala; más részről a gyorsan szaporodó egyletek s azokban tartott vitatkozások, melyekben a közélet minden ágazatai szemlére vétetének; továbbá, a közügy iránt mindenfelé növekedő érdekeltség; a gyarapodó irodalom, mely a tényleg működni kezdett akadémiában hű ápolásra talált, s a sajtó bilincseinek némi tágulása következtében kissé szabadabban mozoghatván, néhány jelentékenyebb művet hozott napvilágra; s végre a lengyel felkelés ügyében a nemzet részéről történt egynémely fellépések. Körűlbelől ezekben észlelhetők e kor főmozzanatai az 1832-ki epochalis országgyülés megnyiltáig.

Rokonszenv a lengyel felkelés iránt.

A júliusi franczia forradalom, mely a Bourbon dynastia idősb ágát elűzvén, annak ifjabb ágát, az Orleans családot ültette Francziaország trónjára, két más országban ösztönözte a népeket fegyveres felkelésre; Belgiumban és Lengyelországban. Belgium, mely a bécsi congressus által Hollandiához kapcsoltatott, kormányának szűkkeblűsége miatt feltámadván, Angol és Francziaországtól, a be-nem-avatkozás elvének felállítása által, pártoltatva, rövid harcz után szerencsésen kivívta a maga függetlenségét. Lengyelországban, mely az I. Sándor czár által megalapított alkotmánynak többféle megcsorbitása miatt 1830 vége felé emelt fegyvert I. Miklós czár ellen, a következő év nagyobb

részében nagy elkeseredéssel folyt a függetlenségi harcz. 1831.
Azon barátságos viszonyok emléke, melyek a magyar nemzetet a lengyellel hajdan mind nemzetközi, mind szomszédi, kereskedelmi s más társadalmi tekintetekben szorosabban összefűzték; nem különben mint az orosz kényuralmi hatalom közös gyűlölete, a két nemzet történelmének, törekvéseinek hasonsága, — a lengyel felkelés iránt eleitől fogva élénk rokonszenvet ébresztének az országban. Az első ütközetekben a lengyelek által tanúsított hősiesség a Kárpátokon innen is lelkesedéssel üdvözöltetett. A grohovi és osztrolenkai ütközetek, melyekben az orosz hadak, daczára nagy számbeli felsőségüknek, sem birnak vala teljesen diadalmaskodni a hősiesség csodáit mívelő lengyeleken; a Dembe Wielki és Iganie mellett vívott harczok, melyekben a megvert orosz seregek csak a lengyel vezérek által elkövetett hibák következtében menekűlhettek meg a megsemmisűléstől, — a legőszintébb óhajtásokat kelték fel a magyarokban a szomszéd nemzet szabadságügyének végdiadala iránt. A vérmes reményűek nálunk is végvonaglásban láták már az idegen kényuralom hatalmát, s a közel jövőben biztosítva hivék a derék nemzet szabadságát az északi zsarnokóriás ellen; de az előrelátóbbak, a higgadtabbak nem fojthaták el magokban az aggodalmat a lengyelek jövője iránt, ha a túlnyomó erő ellenében külsegélylyel nem gyámolíttatnak.

A magyar nemesség, ha érzelmeit követheti, minden áldozatra kész volt volna szomszédai segélyezésében; és titkon tett is e végett sokat, tett mindent, mit a körűlmények közt tenni lehetett. Számos egyesek lopództak át a határszéleken, azzal, mi legdrágább kincsök, életökkel, vérökkel áldozandók a szabadság szent ügyének, segélyezendők annak hősies bajnokait. A magyar ezredek tisztei közől sokan kiléptek a szolgálatból, hogy karjaikat a derék szomszédoknak ajánlják fel; többen, kik a szolgálatot engedelemmel nem hagyhatták el, megszöktek zászlóik alól,

1831. a lengyelekhez csatlakozandók. Ezeknek példáját néhányan még a bécsi teréziai s hadi akadémiákban nevelt ifjak közől is követték. Mások pénzzel, fegyverrel, termesztményekkel járulának a felkelők segélyezéséhez. Társulatok alakúltak, a háború folytatására szükséges vagy hasznos szerek gyűjtésével s elszállításával foglalkodók. És ez nem vala könnyű feladat. A bécsi kabinet, az európailag fenálló be-nem-avatkozás elve szerint, mindjárt a felkelés kezdetén közönyösnek nyilvánítá magát a hadakozó felek között; s hogy határai meg ne sértessenek, a mozgalom pedig Galicziába is át ne terjedjen: a határszélek hosszában őrsereget állított fel; melynek figyelmét csak nagy bajjal s ügyességgel lehetett elkerűlni, hogy a szállítmányok rendeltetésök helyére juthassanak. Azok közől, kik az efféle segély gyüjtésével s átszállításával foglalkodának, legtöbb buzgalmat fejtett ki gróf Haller Ferencz, s minden szépet s jót hőn pártoló lelkes neje.

Azonban érzé mindenki, hogy az ily magán forrásokból eredő segély csak a jó akaratot, rokonszenvet tanúsíthatja: de jelentékenyebb lökést nem adhat az oly óriási hatalom ellen küzdő lengyelek szabadságügyének; s hogy az diadalt nyerhessen, osszágosan kellene segélyeztetnie. Számos megyéink tehát nagy buzgalommal tárgyalák ez ügyet közgyüléseiken. Megvetve a szűkkeblűek aggodalmas ellenzését, egyedűl a szabadság s nemzeti lét, az emberiség s nemzetek közti solidaritás érzelmeitől áthatott lelkeik sugallatát hallgatva, számos megye rendei nyiltszívű, szabadelvű feliratokkal járúltak a trónhoz, segélynyujtásért könyörögve az iszonyú nyomás alatt szenvedő szomszéd nép számára, mely annyi részvétre méltó elszántsággal védi magát idegen zsarnoka ellen. E feliratok a szabadságért epedő, humanus irányú újabb kori Európa legszebb, legérdekesebb aktái közt méltán foglalhatnak helyet. A nemes Bars, mely ez ügynek is élén álla, a többi vármegyéket a lengyelek pártolására felszólitván, a királyhoz Aranyos-

Maróthon Sz.-Benedek várában május 3-án tartott közgyü- 1831.
léséből intézte szép feliratát. Mondják e feliratban, hogy lehetetlen nem szánakozniok ama szerencsétlen, vitéz nemzeten, mely egykor fegyverét a Habsburg-Lothringeni ház ősének, a halhatatlan Károly herczegnek fegyvereivel egyesítve, a remegő császári fővárost és a trónt a félhold hatalma ellen megmentette, hazánknak egy boldogabb jövendő reményeit visszaadta. Mintegy jós szellemmel mondják tovább, hogy ha Magyarország most a derék szomszéd népnek a népeket fegyverhatalma által elnyomó éjszaki zsarnok ellen nem viszen segélyt, könnyen megtörténhetik, hogy unokáink ugyanazon ellenség által megtámadtatva, keserűen megsiratják, hogy nem létezik többé Szobieszky.

Barsénál még érdekesebb Pozsony megye felirata, melyben irják egyebek közt, hogy ama véres harcz, mely legközelebbi szomszédságunkban, Lengyel- és Oroszország közt oly rendkívüli erőfeszítéssél vívatik, aggodalmukat nagy mértékben felköltötte.... Akár északi környezetünknek gyors menettel megváltozott helyzetét tekintik; akár a görögöknek nem rég, kivált orosz befolyás következtében visszanyert nemzeti lételét észlelik; akár végre országunk kebelében az északi kultusz iránt mutatkozó ragaszkodást szemlélik: kénytelenek .... meggyőződni, hogy, ha valaha, bizonyára most, midőn a lengyel nemzet vég erőködéssel küzd a maga szabadságáért, de az illető hatalmak közbelépte nélkül az egyenlőtlen harczot sokáig nem folytathatja, — elérkezett az időpont, melyben a jövő biztossága Ő Felsége és e nemzet figyelmét teljes mértékben igényli.

„Nem akarják az indokokkal untatni Ő Felségét, jól tudván, hogy kiváltképen az ő műve volt, hogy a bécsi congressus a lengyelek nemzeti lételét némileg helyreállította s biztosította. Ha ezt akkor az egyensúly fentartása kivánta: úgy e szükség még inkább létezik a jövőre, mióta az északi institutiókhoz s valláshoz oly igen ragaszkodó

1831. görögök önállásukat visszanyerték, s Oroszország egészen Erdélyig előretolta a maga határait. Múlhatatlanúl szükségesnek tartják ennélfogva, erélyes közbelépéssel védeni a lengyelek nemzeti lételét, mely egészen önmagára hagyatva, a bukástól magát meg nem óvhatja... Reményüket fejezik ki végűl, hogy Ő Felsége e tárgyat, a kormánya alatt lévő népek boldogságát óhajtó szivének sugallata szerint, oly fontosnak találandja, hogy arról e hű nemzettel tanácskozván, gyors és erélyes elhatározást lásson szükségesnek; addig is pedig, nehogy az alkalom a kellő intézkedésekre elosonjon, a lengyel nemzetnek, mely iránti kötelezettségöket hálásan elismerik, szabad és biztos lételét hatalmas közbenjárása által, a maga bölcsesége szerint fentartandja..."

A bécsi kabinet politikája ez alkalommal teljes egybehangzásban létezett a magyar nemzet rokonszenvével s óhajtásaival a lengyelek irányában. Bár az illető okmányok közzé még nem tétettek, úgy tudjuk mégis, hogy a bécsi udvar, daczára a még fennálló szent szövetségnek, — vagy mivel egy osztrák főherczeget óhajt vala ültetni az új lengyel trónba, vagy csak mivel aggodalommal szemlélé az orosz hatalom és befolyásnak magára nézve is több tekintetben veszélyessé válható növekedését, — nagy rokonszenvet tanúsitott a függetlenségeért harczoló Lengyelország iránt. Metternich Kelemen herczeg, nemcsak szemet húnyva tűré, hogy a lengyelek, mennyire az európailag felállított be-nem-avatkozási elv engedi vala, Ausztriából fegyverrel s egyéb szükségletekkel titkon elláttassanak; hanem nyilatkozatokat is tett a franczia és angol kormányoknál Lengyelország javára. Indítványa nem kevesebbet czélozott, mint Szobieszky hajdani független Lengyelországának helyreállítását; mit, ha diplomatikai úton nem sikerűlne, a szoros szövetségbe lépendő Ausztriának, Franczia- és Angolországnak fegyverhatalommal kellene eszközleni. Lajos-Fülep, bár gondjait még új országának megnyugtatása s rendezése vette igénybe, hajólni látszék az inditványra s bővebb

értekezletbe ereszkedék a bécsi és londoni kabinettel; de lord Palmerston, ki Angolországban a külügyek élén álla, határozottan ellenzé a beavatkozást; mi ennélfogva nem is valósúlhatott. 1831.

A dolgok ilyetén helyzetében a bécsi kabinet is kénytelen lévén kerülni az orosz kormánynyal minden összeütközést: nekünk sem maradt más módunk segélyezni a lengyel ügyet, mely egyébiránt Diebics tábornagy halála s Paskevicsnak az orosz hadak élére állta után mindinkább sietett veszedelme felé, — mint magán úton gyűjteni s nagy ügygyel bajjal csempészni át pénzt s olyféle szereket, mik a lengyeleknek hasznosak lehettek. De ezen, különben is nem annyira mennyiségök, mint a barátságos indulatnak s rokonszenvnek, melyből eredtek, őszintesége által becses gyűjtelékeknek is meg kellett szűnniök a nyár vége felé, midőn a cholera-járvány terjedése nálunk is rémülést s aggasztó mozgalmakat idézett elő az egész országban. Midőn pedig népünk, e rettentő csapástól megszabadúlván, némileg megnyugodott, a csaták zaja már rég elnémúlt a jobb sorsra méltó Lengyelországban: s a szabadságért emelt fegyverek villogását a győzedelmes zsarnok bosszúostorának suhogása váltotta fel. A szabadság s nemzeti függetlenség szerencsétlen bajnokai, kik az orosz fogságtól menekülhetének, hazájok veszedelme után, jobbára ugyan Francziaországban, de némi részben nálunk is, kereséneK menhelyet. Kik a magyar földre léptek, a legszívesb, mondhatni, lelkesedéssel határos vendégszeretetre találtak. Minden család szerencsésnek tartá magát, mely egy-egy ily menekülőt keblébe fogadhatott. Vidéki nemességünk szinte verseng vala azoknak ellátásában. És bár a kormány, az orosz udvar előterjesztései következtében, nem örömest látá a vendégeket, mégis többen közölök állandó, új hazát nyertek a vendégszerető országban, testvérek gyanánt védetve, ha felülről netalán háborgattattak, a megyei hatóságok által.

1831.
A cholera-járvány.

A nyár vége felé, épen midőn a lengyelek hadi szerencséjének hanyatlása foglalkodtatá a közfigyelmet, mint említők, egy eddigelé ismeretlen, iszonyú nyavalya, mely néhány óra alatt a legerősebb alkatú embereknek is kínos halált okozott, az úgynevezett ázsiai cholera, kezdé pusztítani hazánkat. Közhiedelem szerint ragályosnak tartatván, senki sem kételkedék, hogy az orosz kormány által Lengyelország ellen küldött tatárcsordák által vitetett be e szerencsétlen országba, s onnan Galiczián keresztűl terjedt át hazánkba. És valóban az e tartománynyal határos Zemplén, Sáros és Szepes megyékben mutatkoztak annak első jelei. Pár hónap múlva alig volt az országnak vidéke, mely egészen ment maradt volna e pusztító csapástól, mely aztán majdnem fél milliónyi népet vitt el áldozatúl.

Midőn e nyavalya a következő évben Európa egyéb országait is meglátogatta, a nálunk szerzett tapasztalatok után, némileg már ismertetett annak természete, ismertettek óv- és gyógyszerei: és mégis, mily rémülést okozott az mindenütt, hol megjelent! Hazánk lévén első áldozata, nem csoda, hogy az ismeretlen kórság, mely a felett még rendkivűli dühösséggel is pusztít vala, mindenfelé remegést, iszonyatot, zavart, sőt helyenként népzendülést okozott az országban. Magok a policialis és orvosi rendszabályok is, melyeket a helytartóság egészségügyi osztálya, a nyavalya ragályosságának elvéből indúlva, kibocsátott, nevelték a köz rettegést, a zavart, a nép nyugtalankodását. E rendszabályok szerint a községet, melyben a kórság kiütött, őrvonallal kell vala elzárni s annak közlekedését a szomszéd vidékkel teljesen meggátolni. De mivel az ilyféle őrvonalak hetekig tartattak fenn, az élelemszállítás múlhatatlansága miatt, kivált népesebb városoknál, az elzárást teljes szigorral nem lehetett végrehajtani. Nehogy tehát a ragály átterjedjen, korlátokkal ellátott helyek tűzettek ki, hol aztán a személyeknek s áruknak a kiszabott szerekkel gondos megfüstölése után, ment végbe a közlekedés. A postákon

a levelek átlyukgatva és hasonlókép gondosan megfüstölve küldettek tova, rendeltetésök helyére. Még a papságnak is oly utasitás adatott, hogy végükön meghasított pálczák segélyével szolgáltassák ki az úr vacsoráját a haldoklóknak. És miután a kórságot az ország egészségügyi kormánya s vele együtt az e körűl még tapasztalatlan orvosok serege is ragályosnak hirdette: ki kételkedett volna még annak valóságáról, kivált miután nem egy eset fordúl vala elő, hogy némely családnak, melybe az magát befészkelte, valamennyi tagja áldozatúl esett? És, miként a mirigyhalál idején történni szokott, barát barátot, rokon rokont kezd vala kerűlni: nehogy kézszoritása, érintkezése által a borzasztó, szintoly kínos mint gyors halál fulánkját közölje a szeretett egyénnel, vagy vegye át tőle. Minden ház, s a mennyire lehetett, annak minden tagja elzárá, elkülönzé magát egyebektől, halálos félelmében. És csak a harangok folytonos kongása s a néptelen utczákon koporsókkal, vagy ezek híjában, zsákokba rejtett holt tetemekkel elrobogó szekerek zaja hirdette az elzárkozottaknak, hogy nem egyedűl vannak még életben. 1831.

Ily lelki állapotban könnyen foganzik a képzelemben gyanú, és a gyanú szintoly könnyen válik hiedelemmé az elfogúlt kedélyekben. A helytartótanács a középponti orvosok tanácsa szerint némi gyógyszert is (Bismuthot) javaslott a hatóságoknak a nyavalya ellen. Több megye hatósága ennélfogva e szert, használata leirásával, szét is osztatá a községekben. Történt azonban, hogy azok közől, kik avval éltek, többen elhaltak; mások ellenben, kik azt be nem vették, a nyavalyából felépűltek. E jelenet elég volt arra, hogy némely vidék, különösen Zemplén és Sáros megyék, értelmileg különben is elhanyagolt, tót ajkú népében oly gyanú s hiedelem terjedjen el, hogy az urak méreggel akarják kipusztítani a parasztokat. A hiszékeny nép e gyanúnak szivében helyt adván, midőn látá, hogy a nyavalya egynémely községben, kivált oly betegek közt, kik égető Zavargások az alsó néposztályban.

1831. szomjukat viz itallal akarták enyhíteni, még dühösebben pusztít, majd azt is rebesgetni kezdé: hogy az urak, gyorsabban czélt óhajtván érni, a kutakat is megmérgezték. Ilyféle hírek leginkább azon helységekben kaptak szárnyra s találtak hitelre, melyeknek lakosai földesuraikkal viszályban léteztek, tőlök méltatlanabb bánásmódot tapasztaltak. És történetesen épen azon megyékben pusztított legelőbb s tán legnagyobb mértékben is a cholera, melyekben régóta legtöbb s legalaposabb volt a jobbágyok panasza földesuraik ellen. Most tehát, a mérgezési hírek hallatára, a régóta táplált gyűlölet a nép felzajlott kedélyében kétszeres dühösséggel tört ki: az elcsábúlt s dühétől elvakúlt nép e földesurakra és a mérgezést intézni hitt orvosokra s kiküldött megyei tisztviselőkre rohant; többeket közőlök iszonyú kegyetlenséggel s keresett kinzásokkal végezett ki: ezt lassú tűzön sütvén, amazt félig földbe ásva s megcsonkítva az éh- és szomj-halál kínjaira kárhoztatván, egy harmadikat tagonként, izenként vagdalván össze. Báró Eötvös Ignácz, Abaúj főispánja, kit a helytartótanács e lázadások hírére, azonnal fegyveres erő által is támogatott, kormánybiztosúl külde ki e megyékbe, kérlelhetetlen szigor s több bűnös kivégeztetése által hamar elfojtá ugyan a zendülést; de a gyanút s gyűlöletet uraik ellen nem volt képes kiirtani a jobbágyok szíveiből. Ez utóbb a törvényhozásnak lőn feladatává; melyet aztán csak az urbéri viszonyok igazságosabb, korszerűbb rendezése által lehetett megoldani.

A nádor és a kanczellár közti meghasonlás.

Egyelőre, még ezen félelmes járvány-okozta zavargások alatt, egy sajnálatos viszály foglalkodtatá a kedélyeket, mely az ország két főhivatalnoka, a nádor és a kanczellár közt fejlődött ki. József főherczeg nádor s Reviczky kanczellár közt, mióta csak ez magas hivatalát elfoglalta, némi feszültség létezett. Ugy látszik, a nádor mást óhajt vala látni a kanczellária élén, mi nem maradhatott titok Reviczky előtt; s a fejedelem kegyét nagy mértékben biró

férfiú nem hódolt mindig eléggé azon tekinteteknek, melyekkel a nádor, nemcsak mint főherczeg, hanem mint az ország legfőbb, magas helyét harmincz év óta érdemdúsan tartó alkotmányos hivatalnoka iránt tartozott; minek következtében a nádornak, kit Ferencz császár különben sem kedvel vala, befolyása még inkább csökkent a kabinetben. A nádorban e miatt természetesen mind nagyobb neheztelés támadt a kanczellárra; a feszűltség pedig a két főhivatalnokról a két kormányszékre is átszármazott, melyeknek ők állnak vala élén. 1831.

E feszűltséget 1830 óta nem kevéssé öregbíté azon körűlmény, hogy a nádor az országos bizottmányi munkálatoknak, kétségkivűl csak azért, hogy azok a megyei hatóságok által minden tekintetben megvitattassanak, a lehető legnagyobb nyilvánosságot akarta megadni. E végett azokat kinyomtattatván, a megyéknek s városoknak feles számban küldötte meg, s a magánosoknak is könnyen megszerezhetővé tette. A nyilvánosság e pártolása csak dicséretére válhaték a nádornak; kivált ha meggondoljuk, hogy az 1792-ki reformmunkálatok több országgyülés sürgetései után sem nyomtattattak ki s közöltettek a nemzettel. De másként vélekedtek arról a kanczellár és hívei, oda magyarázván a nádor ezen eljárását, mintha általa az ő megbuktatásukat czélozná. Azt hitték ugyanis, hogy a nádor e nagy nyilvánosság által csak azért akarja hatványozni a politikai közszellemet, hogy a kanczellárt a jövő, eleve is alkotónak hirdetett országgyülésen megbuktassa a kabinetben, mely kényuralmi szelleméből még egyátaljában nem vetkőzött ki; a júliusi forradalom óta pedig, mely a demokratiát a franczia kormányra ültette, ettőli félelmében még idegenebbnek látszék az újításoktól, mint az előtt.

Ápolt-e a nádor magában ilyféle gondolatokat, az ügyre nézve egészen közönyös. Annyi bizonyos, hogy a meghasonlás a két államférfiú közt az év folytában valóságos viszálykodássá mérgesűlt el az általok vezérlett két

1831. fő kormányszék közt, a cholera tárgyában kibocsátott intézkedések alkalmával. Mi azonban e kormányszékek egymásközti viszonyaiban oly sok kellemetlenséget szűlt, a közügynek egyátaljában nem vált kárára; sőt mivel a viszály még azután is több évig fenmaradt, a szabadelvű haladási párt azt a maga, különben alig remélhető, megerősitésére zsákmányolta ki. Ügyesen felhasználván a két kormányszék több ízben ellenkező rendeleteit, majd az egyik majd a másik segedelmével itt is amott is sükert szerze a maga törekvéseinek; s mig ez által önmagában mind nagyobb bizodalmat —, működéseiben szilárdabb alapot, tekintélyt s mind számosabb követőket, menten növekedő kül- s belterjet nyert vala.

A rendszeres reformmunkák megvitatása.

A törvényhatóságok, hozzájutván valahára a negyven év óta szorgalmazott reformtervekhez, a magok részéről semmit sem mulasztának el, hogy azok kellő megvitatása által a javaslott átalakulás nagy munkáját szintúgy a kor igényei, mint a haza szükségei s az Ausztriával létező összeköttetésből eredt kivételes helyzet kivánalmai szerint készitsék elő. Mindjárt az év elején bizottmányok neveztettek ki, melyek e munkálatokat megvizsgálják s azokról a hatóságoknak véleményt nyújtsanak be. E bizottmányok nyílt ajtóknál tartották gyüléseiket, hogy mindenki necsak megismerhesse e reformterveket, hanem, ha magában arra képességet érez, véleményét is szabadon nyilvánithassa a reformok módjairól. A bizottmányok, az eképen nyilvánúlt vélemények többsége szerint, minden tárgyra nézve kimerítő utasitásokat készitettek a választandó követek számára: mik aztán a megyék közgyülésein újabb megvitatás után állapittattak meg határozólag s több helyt ki is nyomattattak. A nyilvánosság e nagy mértéke által lehetett csak némileg pótolni a sajtószabadság hiányát, miszerint e reformtervek mind a mellett is, hogy a censura a vitatkozást azok felett napi lapjaink s folyóiratainkban meg nem engedte, a közvélemények hű kifejezései legyenek. E

mellett ugyanezen okból elfogadni s kellő figyelembe venni határozták a megyék mind azon iratokat is, melyek a kérdésben forgó reformtervek felett hozzájok benyújtatnának. Az ország politikai s egyéb köz viszonyainak ily nagy nyilvánosságú tárgyalása nem is mulasztá el megteremni a jó gyümölcsöt, melyet másutt, a szabad sajtó mellett, a hírlapok szoktak érlelgetni: mindinkább ébredezett a közszellem: terjedt, erősbödött a javítások, az újjáalakúlás vágya; gyarapodott a haladás ösztöne. Mindenki mintegy felhívatva lévén közügyeink felett itéletet mondani, javaslatot késziteni, sokan találtattak, kik az alkalmat felhasználták; s ez hazafiságból, a közjóllét iránti érdekeltségből, amaz hiúságból arra törekedék, hogy a bizottmányi vagy megyei közgyűléseken saját véleményét emelje utasító végzéssé a törvényhozásra. 1831.

Valamint az országos bizottmány reformmunkálatait különböző érzelemmel fogadták a külön megyék; — itt a többség azokat felette szabadelvűeknek, amott kevéssé radikálisoknak, a kor követelményeinek mértékét meg nem ütőknek tartván: úgy e megyei vélemények s utasítások is igen különböző szellemben készülének. A szabadelvű, sőt egyben-másban radikál irányú utasítás számra nézve jóval meghaladta ugyan az ó-rendszer szellemében készűlteket; mivel azonban kételkedni sem lehetett, hogy a főrendek többsége is emezekhez csatlakozandik: a parlamenti harcz kimenetele egyelőre oly kétesnek látszék, hogy még azon kérdésre sem lehetett biztosan válaszolni: vajjon az országos munkálatoknak a két szélső vélemény közt körűlbelől középen álló elvei szerint fog-e megindúlni a reform, vagy a Széchenyi által kitűzött radikál irányban? Csak arról nem kételkedett senki, hogy a közelgő országgyűlésnek szervezőnek kell lenni, s hogy az, a feladat nagysága s a vélemények szétágazása miatt, igen hosszú leend.

A megyék követutasításai, daczára azon általános izgatottságnak, melyet a lengyel felkelés iránti részvét —, s

1831. ama rémületnek és zavaroknak, melyeket a cholera okozott, a nyár végeig jobbára elkészűltek; mert az országgyülés határnapját a törvény október 2-ra tűzte ki. A kormány mindazáltal e körűlmények közt, kivált mivel a járvány még nem szűnt meg mindenütt az országban, egy, szeptember 16-án kelt kir. leiratban tanácsosnak tartá a törvényhozás egybehivását a következő évre halasztani.

A kaszinók hatása a haladásra.

E halasztás által azonban csak nyert a reform ügye; nemcsak mivel a haladás kérdései azontúl is, hol egy hol más részletre nézve, még bővebb vitatás alá kerűltek a megyei gyüléseken; hanem még inkább, mivel mennél huzamosabban foglalkozott a nemzet, úgy köz- mint társadalmi életében, a haladás kérdéseivel: annál inkább terjedt a szellemi mozgalom, öregbedett az újjáalakúlás mellőzhetlen szükségének érzete, érlelődött a reformeszme, s növekedett mind számára, mind erkölcsi erejére, tekintélyére nézve a szabadelvű párt. Megbecsűlhetetlen eszközzé váltak e tekintetben a társalgási egyletek, kaszinók, melyek a Széchenyi által Pesten alapított nemzeti kaszinó példájára, s az ő folytonos ösztönzései következtében, már számtalan kisebb városokban is alakúltak. A társalgás ezekben jobbára politikai kérdések körűl forgott: melyek nem ritkán oly élénken vitattattak, hogy méltán kétség támadhat: nem adtak-e ezen társalgási körök, a bennök uralkodó fesztelenségnél fogva, mely a megye termében szólani átalló, gyakorlatlanabb szónokot is felbátorította s mintegy elragadta, a reformeszmék terjedésének még jelentékenyebb lökést, mint a megyék gyülésein folyt tárgyalások? A kaszinók körűlbelől azzá lettek a gondolatcserére, eszmesurlódásra nézve, mi a vasút a közlekedés tekintetében. A szabad szó s vitatkozás már nem szorítkozott egyedűl az évnegyedi gyülésekre; folyt az minden nap, minden órában, ama társalgási körökben. Ha e vitatkozások, mivel minden fesz s előkészűlet nélkül folyhatának, nem viselték is mindig magukon az értelem bélyegét; de annál könnyebben vezet-

hettek kölcsönös felvilágosításokra. Ehhez járúlt, hogy e kaszinók mindegyike, alapszabályai szerint, több bel- s külföldi hirlapot járatott s a jelesebb munkákból egy-egy kis kézi könyvtárt gyűjtött. A nem régen még majdnem közönséges idegenség a nyomtatott szótól elenyészett; az olvasási, önművelődési vágy terjedt; az európai eszmék s míveltség ismerete lassanként e körökbe is elhatott s foglalásokat tett. E külföldi lapok s könyvekből látni kezdé vidéki nemességünk, mely kiváltságaiban s a physikai szükségletek pótszereinek bőségében elfogúlva, annyira szerette volt emlegetni, hogy extra Hungariam non est vita, — a nyugoti nemzetek mily roppant haladást tettek a köz és társadalmi élet minden ágazataiban; mily nagy mindenütt a szellemi s anyagi mozgalom; miként rontatnak le mindenfelé a hűbéri rendszer mohos maradványai, hogy helyökbe észszerű, eleven, a kor szellemének megfelelő intézmények emeltessenek; mily óriási haladást tett a tudomány, művészet, ipar és kereskedelem mindenütt! Érezni kezdék, hogy csak Magyarország maradt hátra; csak itt csillámlik még keresztűl a köz és társas élet ágazatain a középkori ódonszerűség szürke fénye: itt pang, tesped minden, egyaránt a szellemi s anyagi élet nyilatkozataiban stb. S mind ezt látva, érezve, lehetetlen volt meg nem győződniök: hogy lényegesen hibásnak kell lenni azon iránynak, mely szerint eddigelé csak a nemesi kiváltságokat védték, s csak ezek épségben maradjanak, mitsem gondoltak az állam s polgárisodás haladásával; a nemesi árnyékszabadság s kiváltságok birtokában, a közélet terén még a valóságos intézkedési hatalmat is kivétetni engedték kezeikből; és daczára alkotmányosságuknak, semmi nyomósabb befolyást nem birtak azon hatalomnak ellene vetni, mely az ország jóllétét, szabadságát s függetlenségét illetőleg, önkénye szerint intézkedék: s ennek következtében, mind a mellett is, hogy anyagi létök tagadhatatlanúl erőteljes alapokon nyugszik, oly szegények mindenben, mi az

1831.

1831. országra s annak polgáraira áldást áraszthat, tetterőt, jóllétet, miveltséget fejthet! Ezeknek megismerése pedig már magában hordá a haladás csiráit.

Ezen, naponként növekedő önismeretnek s érdekeltségnek, e menten élénkülő szellemi mozgalomnak közepette pedig azon egyéniség, kinek ezen üdvös változás nagy részben köszönhető vala, gróf Széchenyi István sem maradt munkátlan. Őt, szintúgy politikai iratai, mint dús sikerrel dicsekedhető vállalatai s kezdeményei következtében, már átalánosan a maga fejének ismerte el, vezére gyanánt követte a haladási párt. Ő ugyan nem vett részt a megyék termeiben folyt tárgyalások s vitatkozásokban. Megyerendszerünk, mióta, 1823-tól kezdve, oly nagy erélyt fejtett ki a passiv ellentállásban, a kormány elleni kikelések és ellenzés állandó táborhelyévé lett, hol jobbára az ellenzék részére dőlt el a diadal. Széchenyi tehát, kinek lépteit, első fellépése óta, gyanús szemmel kiséré a kormány, nehogy ennek részéről egyéb törekvéseiben akadályokra találjon, nem akart szerepelni a megye teremeiben; s legfölebb akkor szólalt fel Pestmegye közgyülésein, midőn az ott fenforgó tárgy vállalataihoz tartozott, vagy terveit közelebbről illette. De mennél inkább visszavonúlt a megyei élettől, melyet terveinek sikerülte miatt nem vehetett igénybe: annál nagyobb tevékenységet fejtett ki egyrészről az egyesületi s vállalkozási téren, másrészről az irodalomban.

Amarra nézve, a mellett hogy a már életbe lépett s egypár hajóval működni is kezdett duna-gőzhajózási társulat ügyeinek virágzatra fejlesztését sajátos, ernyedetlen buzgalmával elősegiti vala, a mezei gazdászat emelését is folyton szeme előtt tartá. Mindenek felett neki köszönhető, hogy a már 1827-ben biztositott lóverseny-társulat a következő évben Pesten nemzeti lóiskolát épitett, állatmutatást intézett, az állatorvosok képzését, a lótenyésztést és idomitást elősegitette; 1830-ban „Állattenyésztő társaság" czimét vévén fel, munkálati körét az egész országra kiterjesztette, s két

évvel később Pesten, egy „Köztelek" megszerzése által, az oly üdvösen működő „Gazdasági egyesületnek" vetette meg alapjait. Mind ezen vállalatok s egyesületeknek Széchenyi volt a lelke, miként a kezdeményezés is mindenben tőle származott. Híven azon elvéhez, hogy Budapestnek kell lenni minden szellemi s anyagi mozgalom középpontjának, 1832 elején egy új egyletet alkotott, mely czéljáúl tűzte, az iker fővárosokat, nem kevésbbé azok dísze s kényelme, mint a közlekedés, kereskedelem élénkítése végett, egy állandó híddal kapcsolni össze. E tervhez azonban ő, miként alább jobb alkalmunk lesz elbeszélni, még egy nagy horderejű politikai elvet, a nemesség hídvámtól való mentességének eltörlését, s a közjóérti adózásra való szoktatását is hozzákapcsolta. 1831—1832.

De bár Széchenyi az ilyféle, saját terveire vonatkozó kérdéseken kivűl nem vett is nagyobb részt a megyék reformvitatkozásaiban, szelleme nem hiányzott azokból. A radikalismus, mely a haladási párt zászlóján kitűzve lobogott, egyenesen tőle, az ő irataiból vette irányát. A szabadelvű haladók az ő nézeteivel s indokaival küzdöttek a kiváltságosak, az ó-rendszer hívei ellen. A Hitel és a Világ eredményezte leginkább azt, hogy a haladási párt, az országos munkálatokban tervezett reformokat kielégítőknek már nem találván, azokon túlmenni kivánt. E munkálatokkal természetesen Széchenyi sem lehetett megelégedve. Az ő reformeszméihez képest azok csak foltozások, s nem egy részökben fonák foltozások voltak; holott a viszonyok gyökeres változást követeltek. Ez birta őt arra, hogy az országgyülés reformirányának előkészitésére egy ujabb munkával lépjen fel. A Hitelben s Világban csak állapotaink fentarthatlanságát, csak a reform elutasithatlan szükségét, s a főczélokat, melyekre újjászületésünkben eljutnunk kell, akarta kimutatni; s ha kijelölte is a reformok logikai sorozatát, azokat sem egész terjedelemben, sem rendszeresen nem fejtette ki; mert fő czélja egyelőre az volt, hogy vá-

1831—1832. gyakat, hajlamot ébreszszen a reformra. Most tehát, midőn a reform létesitését a törvényhozás megkisérlendő lészen, szükségesnek látá, a rendszeres munkálatok ellenében szinte rendszeres munkával lépni fel, melyben a kiindulási pontot s „a logikai egymásutánt," átalakulásunk menetében szabatosan kitűzze a nélkül mindazáltal, hogy az országos reformtervek ellen polemiába ereszkednék. E munka, melynek

A „Stadium" épen e tekintetből Stadium czímet adott, már 1831-ben elkészült. A censura előleg nem vetett akadályt kinyomtatásának; de a kormány, mely a már különben is oly élénkségre jutott reformtörekvéseket s azoknak radikál, demokrat irányát el nem fojtható aggodalommal kiséré, a munkát a nyomtatás alatt betiltotta. E rendszabályban hihetőleg Reviczkynek volt fő része, ki attól tarta, hogy, ha a radikál irány az országgyülésen diadalra vergődik: vagy honfitársainál veszti el a bizodalmat, azon iránynak ellene szegülni kénytelenittetvén; vagy a kabinetben koczkáztatja befolyását s magas helyzetét, a rendek iránya felé hajolván. De bár kitől származott is a tilalom, a Stadium, néhány ív kinyomtatása után a sajtótól elmozdittatott, és csak 1833-ban, ekkor is külföldön, jelent meg.

Azonban, bár kellő időben nem nyerhetett is a könyv nyilvánosságot, még sem maradt az egészen ismeretlen az országgyülés megnyitása előtt. A kinyomott néhány ívből, ha csak kéz alatt is, több példány forog vala a közönségben; s a munka tartalmának ismerete némileg a társalgási körök közege által is szétszivárgott. S ezért, bár e könyv csak az országgyülés későbbi folyamának időszakában gyakorolhatta is közönségünkre a maga rendkivüli hatását, már itt meg kell avval némileg ismerkednünk.

A Stadium czélja: kimutatni az első lépéseket, melyeket a nemzetnek újjászületése ösvényén mindenek előtt tennie kell; s e reformok halaszthatlan szükségéről s úgy az államra mint egyesekre áradandó hasznairól erős meggyőződést eszközleni a közönségben. Iránya, általában ra-

dikál ugyanannyira, hogy azt a magyar radikalismus kézi könyvének nevezhetni. Alapja, mint már a Hitelnek és Világnak, a hasznossági elv. Erős dialektikával bizonyitja be, hogy a reformok által anyagilag épen azon kiváltságos osztály nyer legtöbbet, melynek előjogairól kell lemondania. Modora, általában izgató; röviden kimondván az elvtörvényt, annak halaszthatlan szükségességét az értelem és képzelem minden indokaival, csalhatatlan számok után az érzelmet megragadó virágos képekkel, diadalmasan bizonyitja be. És e modornak annál nagyobb lett hatása, mivel a kérdés megoldásának részleteibe nem ereszkedvén, a foganatositás nehézségein könnyen átsiklik. Meg kell azonban említenünk, hogy e modor, mely a tárgynak csak fényoldalát adta elő, az újjáalakulási vágyat sokakban nagyon is felhatványozván, utóbb zavarólag hatott átalakulásunk csöndes, okszerű menetére; a nagy tömeget igen is sebes rohanásra ragadta s végetlen tervkovácsolásra csábította. 1831—1832.

A munka tulajdonképen befejezetlen; csak tizenkét pontot tűz ki első teendőkűl, s ezek közől is csak a következőket fejtegeti bővebben: hozassék be a hitel emelése végett a váltótörvény; törűltessék el az ősiség és fiskalitás; mondassék ki törvényűl a nem-nemesek szabad birtokszerezhetési joga, s a haza minden polgárainak törvény előtti egyenlősége; a nem-nemesek választhassanak magoknak megyei pártvédet, ki a tagositási és arányositási pörökben érdekeiket a földesúr ellen képviselje; a házi pénztár s az országgyülési költségek terhének hordásához mindenki birtokaránylag járúljon; a fő közlekedési vonalak az országgyülés által jelöltessenek ki, a létesitésökre és fentartásukra szinte mindenki egyenlőleg adózzék; a monopoliumok, más szavakkal a regálék (husvágási, bormérési stb. jog), a czéhek és árszabályozások törűltessenek el.

Miként a reformpontokból láthatjuk, Széchenyi gondosan óvakodék oly közjogi vagy igazgatási újításokat javaslani, melyek a kormánynyal összeütközésekre vezet-

1831—1832. hetnének, s a reformot mindjárt eleinte megakaszthatnák. Ő mindenek előtt az anyagi jóllétet, a kiállitási erőt óhajtá emelni s e végre is csak azon javításokat indítványozá, melyeket ellenzeni a kormánynak nem állhatott érdekében. Erre czéloz minden indítványa. Valamennyi közt, úgy látszik, maga is az ősiséget, a birtoklási jogot, a törvény előtti egyenlőséget, és a nemesség adózását illető javaslatai ellen sejté felmerűlni a legsúlyosabb nehézségeket; ezeknek kivívására fordítá tehát fényes dialektikájának legnagyobb erejét. Győző indokolással mutogatja a kiváltságosaknak, hogy minden egyes előjog feláldozása egy-egy anyagi előnyt ad neki; minél fogva e reformokból sokkal nagyobb haszon áradand a kiváltságok birtokosaira, mint azokra, kiknek eddig semmi joguk, s kik csak az ó-rendszer buktával nyernék azt.

A közös adózás elfogadásának elvére nézve azonban. egyedűl ilyféle izgatástól önmaga sem várt és — meggondolván, mily túlságos becsben tartja az adózási mentesség kiváltságát a nemesség hasonlíthatlanúl nagy többsége, — nem is várhatott sikert: és minthogy ez mégis múlhatatlan feltétele volt az ország anyagi felvirúlásának: más eszközöket is szükségesnek látott tehát mozgásba tenni, hogy e czél elérethessék. A nemesség értelmesebb részében nagy vélemény változás történt ugyan ez iránt pár év óta; s mondhatni. hogy mind' azok, kik a radikál reformeszméket elfogadták. a közczélokra való adózás múlhatatlan szükségéről is meggyőződtek s attól nem is vonakodtak, mihelyt a közpénztár kezelése s mireforditása a nemzet kezében annyira biztosíttatik, hogy arról az országgyülésen számot kérhessen, De mivel az alsó nemességtől ennyi belátást s önzetlenséget remélni egyelőre nem lehetett; s az adózás kérdésének eldöntése mégis nagy részben ennek szavazatától függött: más módot kelle találni az e körűli előitélet legyőzésére, melynél fogva az adózás elve más, közönségesen pártolt érdekhez köttessék, s egyszer elhatároztat-

ván, a nemesség változható akaratától függetleníttessék; a 1831—1832.
a nemesség ekként fokonként szoktattassék az adózáshoz.

Egy ily mód fölfedezése s életbeléptetése foglalkodtatá leginkább ezen év folytában a fáradhatatlan Széchenyit. E módot ő mindenesetre olyképen kivánta előállítani, hogy az anyagi érdekeknek az ő tervei s kiindulási pontjai szerint váljék emeltyűjévé. Említők már, hogy az ő eszméi ezen érdekek körül oda irányoztak, hogy a főváros a kifejlés lehető legmagasabb fokára emeltessék; ott pontosíttassanak össze a közlekedés minden főbb eszközei, az ipar s kereskedelem haladásának minden feltételei; egyesületek útján tétessék minden mozgásba, hogy Budapest gazdagsága, csínja, kellemei mennél elébb annyira növekedjenek, miszerint az minden tekintetben kényelmes, bájos lakhelylyé változzék, s ama számos gazdag családok, melyek eddig Bécsben vagy külföldön lakván, évenként milliókat vontak el az ország forgalmából, ottlakásra édesgettessenek: szóval ő Budapestet valamint az értelmiség úgy az anyagi érdekek központjává óhajtá átvarázsolni, honnan felvilágosodás, vállalkozó szellem, s ezek nyomán gyarapodás, jóllét terjedjen szét az ország minden vidékeire.

A budapesti hidtársaság.

Ezen tervvel akarta ő szoros kapcsolatba hozni a módokat is, melyek által a nemesség adózás-elleni idegensége s elfogúltsága lassanként legyőzessék. E végre alig foganhatott volna szerencsésebb eszme termékeny agyában, mint egy állóhidnak részvényes társaság általi építtetése Buda és Pest között. Ez mind a két czélnak teljesen megfelelt. Egy ily állóhid a Duna hatalmas folyamán, mely eddig a jégtelen hónapokban csak hajóhid által volt megigázva, s melyen a jégzajlás a közlekedést a két város, sőt a két országrész közt hetekig, néha hónapokig megnehezíté s nem ritkán teljesen félbeszakasztá, — mind dísz, mind kényelem s kereskedelmi érdekek tekintetében nagy előnyöket igért; és míg a fővárosnak, hogy az ország anyagi középpontjává emelkedhessék, első szükségei közé tartozott,

1831—1832. egyszersmind alkalmas eszközül is szolgálhatott a nemesség nem-adózásának elvét lerontani, őt magát a hídon, kényelmes átszállásakor, fizetésre kényszeríteni s általában az adózás elvének elfogadására hajlandóvá tenni.

Az egyesület e hídterv létesítésére megalkotva, s annak pártolására az iker fővárosok emelkedéset különben is minden módon elősegítő nádor is megnyerve lévén, Szécheni azonnal megkezdeté az előmunkálatokat, melyeknek egyelőre csak az volt czélja, hogy a mű technikai kivihetősége kimutattassék; mi felett, tekintve a széles, erős folyamnak némely évben rendkivűli zajlását és jégtorlaszait, sokan kételkedének. Ez iránt Széchenyi maga sem éléglé ilyféle nagyszerű művet még nem készitett honi mérnökeink s építészeink tekintélyét, s az év folytában gr. Andrássy Györgygyel Angolországba utazott, annak első rangú vizmérnökeivel értekezendő. Utazását sükerrel végezvén, a tervvel kapcsolatba hozott politikai elv keresztűlvitele végett Pestmegye közgyülésein is megkezdé az izgatást, s reábirta a rendeket, hogy azt ne csak magok szorgalmaztassák követeik által az országgyülésen, hanem a többi megyéknél is eszközöljék ki annak pártoltatását. Egyszersmind pedig az ügy kellő megismertetése s érlelése végett, a tervről egy röpiratot bocsátott közre, nem mulasztván el abban figyelmeztetni a közönséget, hogy a költséges, több millióba kerülendő mű, csak részvényes társaság által nyerhetvén létesitést, közönséges vámfizetést vonand maga után.

Az ellenzék politikája. Széchenyi ezen eszméjét is, mint általában minden reformterveit, vonatkoztak légyen azok egyedűl anyagi javitásokra, vagy, ezeknek valósithatása végett, egyszersmind magánjogi reformokra, tetszéssel fogadta ugyan a szabadelvű reformpárt; de mind e mellett is teljes egység már ekkor sem létezett minden tekintetben e párt és Széchenyi között. Ő, mint a nemzetnek felébresztője s a meddő sérelmi politika teréről a haladás, újjászületés ösvényére vezérlője, mint a radikál reformok indítványozója, közhasznú

egyesületek alkotója és, a haza felvirágzását czélzó vállalataiban, a süker embere, oly népszerűségnek s köztiszteletnek örvendhetett ugyan, minővel az újabb korban még soha egy fiát sem tisztelte meg a haza; de ő mind e mellett sem volt teljes kifejezése a nemzeti szellem minden törekvéseinek. A biztosított nemzeti függetlenséget, a teljes valósággá vált alkotmányos kormányzatot ő is vágyainak s czéljainak legfőbbjei közé számította ugyan; de mivel oly vérmes reményeket ő, a gyakorlatiasság és kivihetőség embere, nem ápolt magában, hogy azokat a közel jövőben valósítani lehessen: egyelőre csak a minden valószinűség szerint sükeríthető javításokat tűzte ki törekvései tárgyaiúl. Ebben találjuk kulcsát, hogy Széchenyi a jelen körűlmények közt semmi, vagy legalább a haladást egyebekben meggátolható, s csak súlyos küzdelmek által létesíthető közjogi reformokat nem indítványozott; ez oka annak is, hogy ő a megyei élettől visszavonúlt, s nemcsak az ellenzék vezéri szerepét nem igénylé kezébe venni; hanem, hogy legalább az általa megpendített reformok létesűlhessenek, még a kormányhoz is hajlandó volt simúlni, feltéve, hogy ez maga álljon a reformok élére. Ez időben nem egyszer hallák ajkairól barátai, hogy a nemzet jelenleg nem tehetne jobbat, mint ha egészen felhagyna az ellenzékkel s a kormány karjai közé vetné magát, hogy átalakulásának keresztűlvitelére annak készséges közremunkálását is megnyerje. 1831—1832.

Az ellenzék azonban, melyet az 1823-ki fájdalmas események s az 1825-ki szenvedélyes viták növesztének nagygyá, koránt sem volt hajlandó ilyféle engedékenységre. Volt ugyan ennek egy töredéke, mely részint a demokratia haladásban lévő elveitől féltében, részint azon körűlménynél fogva, hogy még mindig bizodalommal viseltetett Reviczky kanczellár iránt, kimélni akarta a kormányt; de a többség, mely a kormánypártban még mindig az osztrák politikát látá képviseltetve, egyátaljában nem volt ily engedékeny;

1831—1832. s úgy vala meggyőződve, hogy mind addig folytatnia kell ellenzékét a kormány ellen, míg az absolutismus a német örökös tartományokban is meg nem szűnik s a kabinet az egész monarchiában nem változtatja alkotmányossá a maga politikáját. És ezen iránynak, az 1830-ki országgyűlésen fellépése óta, több éveken keresztűl Wesselényi volt tulajdonképeni vezére; kinek pályája ennél fogva mindinkább is eltért a Széchenyiétől. Politikája elveiről Wesselényi is irt ez időben egy könyvet, mely, bár a könyvvizsgálat részéről előleg akadályra nem talált is, szintúgy mint Széchenyi Stadiuma, nyomtatás közben sújtatván tilalom által, csak 1833-ban, „Balitéletekről" czím alatt, jelent meg külföldön. Ebben ő a Széchenyi által kezdeményezett magánjogi reformokat kivétel nélkül pártolja ugyan; de kiindulási pontjai nem oly tiszták s radikálisok. A nemesi kiváltságokat, — bár keletkezésök iránt számos téveszmét hirdet[1], ő is ostromolja ugyan, mint minden haladás akadályait; de e mellett a közjogok tárgyalásába is be-bemélyed; s nem csak fentartatni, hanem lehetőleg szélesbíttetni is kivánja a korona ellenében az alkotmányos jogokat, s mind az ellen, miben a kormány ezen alkotmány szellemétől eltér, erélyes ellenzéket, s hol máskép nem lehet, a vis inertiae-t, a passiv ellentállást köti honfitársai szivére.

Mivel a közel jövőben semmi kilátás sem volt arra, hogy a kabinet a monarchia kormányának politikáját alkotmányossá változtassa: az ellenzéki párt itthon, a nemzet kebelében akart mennél erősebb védbástyákat emelni azon kényuralmi politika befolyása ellen, mely szerint a többi

[1] Lehetetlen, például, nem mosolyogni, midőn olvassuk: „A bányákat, sót, korona jószágait .... a nemesség határozta, e végre önnönéből adta: azért úgy lehet venni, mintha annak jövedelmét esztendőnként adná ... Igazán felvéve, az adót is a nemesség fizeti, habár más keze közöl foly is a kincstárba; mert az adó a parasztság által azon földek esztendei hasznából adatik, melyeket ő a nemességtől bir; már ha ebből adót nem fizetne, annyival többet adhatna s adna földesurának."

örökös tartományok kormányoztatnak; s melynek behatását 1831—1832.
hazánk. minden alkotmányossága mellett is, sajnosan érzé a pénz-, had-, kereskedelem-, közoktatás- és sajtó-ügyek igazgatásában. Ily védbástyát a megyei hatóságokban vélt birni s törekedett mennél inkább kifejteni az ellenzék. Ama körűlmény, hogy az alkotmányt fenyegetett vihar hullámai 1823-ban megyerendszerünk ős szikláin törtek meg, ezen institutiót a közvéleményben nemzeti létünk s alkotmányosságunk legerősebb védsánczává, biztosítékává avatta fel. És ezt, azon institutiók híjában, melyek a nyugot-európai államokban az újabbszerű alkotmányosság alapjai, minők a parlamentáris kormány, miniszteri felelőség, esküdtszékek, nemzetőrség stb. alig is lehet kétségbe hozni. Azon v i s i n e r t i a e. azon passiv ellentállás, melynek működtetésére semmiféle más intézet nem képesebb, mint a mi municipális önkormányzattal biró megyei hatóságaink, az 1823-ki tapasztalások szerint, teljesen megakaszthatta a törvényes térről lelépett középponti kormányt. Az, ettől csak a törvény határai közt függő, a megyei közönségtől választott hivatalnokok, csak physikai erőszak által kényszerítve, teljesitették a törvénytelen parancsot. Sőt, ha a fegyveres erő közeledtére a tiszti kar hivataláról lemondott, miként Bars megye példája tanúsitá, még az erőszak sem vezethetett czélra; s a kormánynak nem maradt egyéb választása, mint vagy visszatérni a törvényes útra, vagy az alkotmány ellen nyílt harczra kelni, melynek kimenetele mindig kétes.

Mi azonban csak más alkotmányos institutiok híjában vált, sajátságos körűlményeink közt, független nemzetiségünk s alkotmányunk mentő deszkájává, a megyerendszer, azóta kedvencz institutiójává lett a nemzetnek; min egyébiránt nem lehet csodálkoznunk. A parlamentáris kormány, a felelős miniszterium, minővel Angol- és Francziaország, Holland, Svéczia, Norvégia stb. birt, miként az 1830-ki koronázási hitlevél felett folyt élénk vitatkozások tanúsítják, ekkoron már nálunk is hőn óhajtott intézmények voltak

1831—1832. ugyan; de azoknak életbe léptetése, ha mégis valaha lehetségesnek látszott, csak oly igen messze jövőben borongott, oly valószinűtlennek tűnt fel: hogy az arra törekvést jelenleg még a legvérmesebb reményűek is időelőttinek, hasztalan erőpazarlásnak tekintették. Egész hévvel ragaszkodott tehát a szabadelvű ellenzék a megyerendszerhez, mely passiv ellentállása által oly alkalmas gátat vetett a kormány törvénytelen szándokainak. Nem volt csoda e körűlmények közt, ha a nemzet közjogi tekintetben is csakhamar túlbecsűlni kezdte ezen institutiót; kivált miután néhány kitűnő férfiú, kik közéletünkben vezérszerepet játszának, s kik közt Wesselényit[1] és Ragályi Tamást kell főleg kiemelnünk, a megyei rendszerben rejlő vis inertiae-re egy egész tant építettek; mely szerint azt egy különös országlati bölcseség gyanánt hirdették, melyet a külföld nekünk méltán irígyelhet, s csak azért nem léptetett még magánál életbe, mivel nem ismerte. E nézet az ellenzék több tekintélyeitől pártoltatván, oly divatossá lett, hogy a megye már nem csak az alkotmányos ellenzék főtáborhelyéül szolgált; hanem mindinkább összes átalakulásunk kiindulási pontjáúl is kezdett tekintetni. A megyerendszer erősítése, a helyhatósági jogok tágitása lőn az ellenzék egyik legfőbb törekvése: pártolásra ellenben semmi, különben bár mily szükséges reform sem tarthatott számot, mely, a körűlmények szerint, a megye hatósági jogait megszoríthatá.

E tant, a megyei rendszer fontosságáról, nem ugyan elméletben, de tényleg, azon gyakori élénk tanácskozások is segítettek kifejteni, melyek 1831 s a következő évben, a rendszeres reformmunkálatok átvizsgálása alkalmával, a követek utasításainak elkészítése végett, a legfőbb nemzeti s alkotmányos kérdések felett folytak a megyéknél. Ezóta az országgyülés sem volt egyéb, mint összpontosító vissz-

[1]) Ld. például egyebek közt ennek „Balítéletekről" czímű munkájának 159. s köv. l.

hangja a megyéknek, melyek minden kérdésben csaknem a legapróbb részletekig határozott utasitásban szabták képviselőik elébe a követendő ösvényt; az attól eltérő követet pedig visszahívták. Az irány e szerint minden, csak valamennyire is fontos kérdésben, a megyétől ment át az országgyülésre, s nem ettől amarra, úgy hogy, ha az országgyülést a nemzeti élet középpontjáúl tekintjük is, annak súlypontját mindinkább a megyékben találjuk. Ezek pedig nem elégelték a Széchenyi által indítványozott magánjogi reformokat, s a rendszeres munkálatokban foglalt javításokat; hanem ezeken túl a sérelmek orvoslatát, az ország kormányzati teljes függetlenségének s más közjogi reformoknak valósítását is kivánták; s e tekintetben a rendszeres munkálatok közől is legelőbb a kereskedelmi munkálatot kivánták tárgyaltatni az országgyülésen, hogy mindenek előtt az anyagi érdekeket elfojtó, sérelmes vámrendszer reformáltassék. Nem csekély lökést adott a megye e fontosságának azon említett hosszas viszály is, mely a két fő kormányszék, a helytartótanács és a kanczellária között, elnökeik, a nádor és kanczellár, meghasonlása következtében kifejlett: míg e kormányszékek nem ritkán ellenkező rendeleteikkel egymás tekintélyét aláásták: a megyék, majd az egyikre majd a másikra támaszkodva, mindinkább emancipálni törekedtek magokat a középponti kormánytól. Mindez kétségkivűl csak később, s különösen az országgyülésnek 1836-ban berekesztése után, nyilvánúlt ugyan szembetűnőbb módon közéletünkben; de az irány már ezen, a gyülést megelőző, években fejlett ki, s az utóbb feltűnt jelenetek indokait csak ezekből lehet megfejteni; sőt maga az 1832/3-ki országgyülés történelme is csak ezekből nyerheti teljes megvilágítását. 1831—1832.

Mielőtt ennek elbeszélésébe fognánk, három eseményt kell megemlítenünk, melyek az 1832-dik év történelmének kiegészitéséűl szolgálnak. Ezen évi márczius 1-jén telt be Ferencz császár s király súlyos viszontagságokkal teljes

1832. uralkodásának negyvenedik éve; mi most, midőn a nem rég megszűnt cholera járvány annyi ezreket ragadott ki az életből, annál szivélyesebb érzelmeket ébresztett alattvalóiban az agg fejedelem iránt, mivel a pusztító járvány idején is állandólag székvárosában maradt. Pest megye a nádor elnöklete alatt tartott egyik közgyülésében elhatározá, hogy e tekintetből üdvözlő küldöttséggel tisztelegjen a királynál: mi a többi megyékben is visszhangra találván, — bár a távolabb megyék ettől felmentettek, mégis 34 megye küldöttségeinek, maga a nádor által vezetett, mintegy 300 tagja jelent meg, márczius 5-kén, a trón előtt. A családias ünnepély némileg politikai színt nyert a király beszéde által, melylyel Pyrker László egri patriarchaérsek üdvözlő szónaklatára válaszolt. „Vigasztalásunkra s örömünkre szolgál, — mondá egyebek közt, hogy . . . magyarjainkat is a bizalom, szeretet és hála érzelmei lelkesitik; mi nekünk annyival örvendetesb, minthogy ezen érzelmek egyszersmind legbiztosabb jelei, hogy ti . . . e nyugtalan időkben is, sikeresen fogtok a jövő szervező országgyülésen mind azok elintézésében munkálkodni, mi titeket és hazátokat a csalékony elméletek káros befolyása s a belőlök származó zivatarok ellen megóvhat, nemzeti jellemeteket sértetlenűl, törvényes jogaitokat és szabadságtokat épségben fentarthatja, vagy a mik a még létező hibák megjavítására, a hiányok pótlására s a nagyobb tökély megalapitására szolgálhatnak. A magyarnak vele született tekintete s tisztelete régi alkotmánya iránt óvjon meg titeket azon veszélyektől, melyekkel az újítás kórsága s a külföld utánzása, — mi által magatokhoz s dicséretes elődeitekhez lennétek hasontalanokká, mindenkor össze van kapcsolva. Nagyon tanúlságos az reátok nézve, mi közel és távol, mellettetek és közöttetek történik. Arra int az titeket, hogy szorosan simúljatok a trónhoz s honatyai czélzatainkat, királyi gondjainkat s fáradozásainkat, miket javatok végett örömest vállalunk el, bizodalmatokkal támogassátok . . . .“ Hogy ezen

intés által különösen a demokratiai tanoktól s elméletektől, 1832.
melyeknek a rendszeres munkálatok megvitatása alatt a megyei gyűléseken mind több szószólói merültek fel, s melyek miatt tiltatott be Széchenyi és Wesselényi röpiratainak nyomtatása is, — akarta Ferencz óvni az ország rendeit: az országgyülés folyama utóbb minden kétségen kivül helyezte.

A másik esemény abból állott, hogy a magyar akadémia, miután alapszabályai még 1830-ban megerősíttettek, de tervezett első nagygyülését a pusztitó járvány miatt elhalasztani kénytelenittetett, azt végre ezen évi mărcziusban tartotta meg. A zsenge intézet, melyben a nemzet oly régi óhajának valósulását üdvözölte, mindenekelőtt a nemzeti nyelv kifejtésére s mivelésére fordítá gondjait; s e végett, a már Kazinczy Ferencz által oly szép sikerrel kezdett gyakorlati ösvényen haladva, mind a régi, görög s latin, mind az újabb európai irodalom honi nyelvünkön még hiányzó klasszikus műveiből tűzött ki számos jelesebbet fordításra; s egyszersmind az eredetileg kinevezett tagjainak számát is választás útján újabb erőkkel szaporitá. Az akadémia még ez évi szeptemberben megtartá második nagygyülését is, melynek ünnepélyes közülését a főherczeg nádor is megtisztelte jelenlétével. Valóságos nemzeti ünnepély volt ez, melyben az intézet, a nagy számú hallgatóság gyülekezetében, először osztá ki jutalmait; Kölcsey Ferencz pedig az elhunyt halhatatlan érdemű Kazinczy Ferencz felett nagy lelkesedéssel fogadott jeles emlékbeszédet tartott. A közönség által a honi tudomány és nyelvmivelés ezen ünnepélye iránt tanúsitott érdekeltség biztos kezességet nyujtott az intézet által buzgó ápolás alá vett hazai tudományosság s irodalom haladására.

A harmadik esemény egy köz felindulást okozott merénylet vala V. Ferdinánd ifjabb király élete ellen, melyet egy Reindl nevű nyugalmazott kapitány, Badenben, aug. 9-én, séta közben, magán bosszúból követett el, melynek azonban, szerencsére, semmi komolyabb következménye nem lett.

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1832/6-ki országgyülés I. Ferencz haláláig.

Követválasztások.

Az országggyülés Pozsonyba, deczember 16-kára hirdettetett ki; s mihelyt a meghivó levelek a megyékhez érkeztek, azonnal élénk követválasztó gyülések foglalkodtaták azok rendeit. A követválasztásban most már nem az volt az elhatározó indok, mi hajdan: hogy az szemeltessék ki a tekintélyesebb rendek közől, ki, talán mivel már máskor is járt el ily megbizatásban, a szokásokat Pozsonyban legjobban ismerte, az országgyülési közönségben legterjedtebb ismeretséggel dicsekedhetett; arra ennélfogva legtöbb kedvet s vágyat nyilvánított; még kevesbbé az, hogy valamely gazdagabb egyéniség választassék meg, ki külsőleg legdíszesebben képviselhesse a megye rendeit. Az országgyüléshez, mely egyelőre alkotónak, szervezőnek tartaték, mindenik párt a maga legképesebb egyénét ügyekezett megválasztatni képviselőül: a reformpárt, hogy az ország középkori, elhanyagolt viszonyai valahára a korigények szerint átalakíttassanak; az ősi alkotmány kiváltságaihoz konokúl ragaszkodó, sajátlagos nemesi párt embere, hogy amazok törekvései meghiúsíttassanak, az ősi alkotmány pedig, a sérelmek orvoslata által, a kormánynyal szemközt, újabb biztositékokkal szilárdíttassék. A kormány sem mulasztá el a megyei főnökök s egyéb ügynökei által befolyást gyakorolni

a választásokra, hogy a maga embereinek szerezzen több- 1832.
séget, vagy legalább azon egyéniségek megválasztatását akadályozza meg, kik hevesebb ellenzésök által tűntették ki magokat. Azon csábításoknak, vesztegetéseknek és szavazatvásárlásoknak, melyek utóbb oly botrányos jeleneteket idéztek elő, ezen időben s pedig a kormánypártiak részéről, merültek fel első nyilvánosabb példái. Gróf Keglevich János, barsi főispán, köztudomás szerint, pénzen vásárlá a köznemesek szavazatait, hogy Balogh János megválasztatását meggátolja. Néhány hazafinak, kik e vesztegetésekről idején értesűltek, sikerült ugyan a köznemességet felvilágositani s kijátszani a főispán fondorlatait; de ezen. úgynevezett „korteskedés" példája ezóta egyik s másik pártnál is mind több követőkre talált, míg végre valóságos métely lyé s veszélylyé vált közéletünkben.

Számos megye új esküformát is szabott megválasztott követei elébe, mely szerint azok magokat utasításaik pontos megtartására köteleznék. Ez által e megyék azon csábitásoknak akarták elejét venni, melyeket a kormány az 1825-ki országgyülés óta rendszeresen kezdett űzni, a kitűnőbb ellenzéki követeket czímekkel, hivatalokkal ügyekezvén, s nem minden süker nélkül, a maga pártjára teríteni.

A kitűnőbb egyéniségek.

A deczember 16-kára Pozsonyba gyűlt követek közt több, már az elébbi országgyülésekről ismeretes hazafiak neveivel találkozunk. Befolyásuknál fogva, melyet a tanácskozások s határozatok irányára gyakoroltak, a legkitűnőbbek ezek közől: a veterán Nagy Pál, Deák Antal, Pázmándy Dénes, Ragályi Tamás, báró Perényi Gábor, Bezerédy István, Borsiczky István, Balogh János, Bernáth Zsigmond, Somsich Miklós, Prónay János, Dubraviczky Simon, Niczky József, kik jeles szónoki tehetségeik, közügyekbeni jártasságuk, s egypárt kivéve, egyszersmind szabadelvű, ellenzéki szellemök s jellemszilárdságuk által, részben már az 1825-ki, részben a rövid 1830-ki országgyűlésen különböztették meg magokat.

1832. Azon követek közől, kik most jelentek meg először a törvényhozók soraiban, leginkább Kölesey Ferencz szatmári, Beőthy Ödön bihari és Klauzál Gábor csongrádi követek vonták magokra a közfigyelmet.

A reformpárt, mely a megyei követek számában többséget alkotott, nem szűkölködék tehát jeles egyéniségekben: s mind a régibb, mind az új tagok közt többen találtattak, kik értelmi felsőségök, szónoki tehetségök s képzettségök tekintetében bármely európai parlamentnek diszére váltak volna: mindazáltal egy sem birt közőlök mind azon tulajdonokkal, hogy pártja által ellentmondás nélkül vezérnek ismertetett volna el.

Nagy Pál. Nagy Pál, ki az elébbi gyülések folytában ily szerepet viselt, régi befolyását ezen országgyülés alsó házi tagjai közt nem tarthatta fenn többé. Ő ugyan még nem hanyatlott, még semmit sem vesztett lángszelleme hajdani erejéből: most is elragadá még hallgatóit, midőn akár a nemzetiségről, akár az alsóbb néposztály állapotáról s ennek javítása szükségéről szólott; de hatalma mind e mellett sem volt már a régi követtársai között. Ő ezen utolsó évek alatt nem haladt párhuzamban a radikalismus felé hajló reformmozgalmakkal; minek következtében a szabadelvűség fénykörét s avval együtt a többség bizodalmát is mindinkább elvesztette. Ő a javítások legtöbbjeit nemcsak nem ellenzé ugyan; sőt egyike volt azok legbuzgóbb pártolóinak, egyike a nemesi kiváltságokból származott visszaélések legszigorúbb ostorozóinak: de az ő eszménye csak az ősi, aristokratiai, bár fattyukinövéseitől megtisztított, alkotmány maradt; ennek határain túl ő egy lépést sem volt hajlandó tenni, s a divatosakká válni kezdett demokratikus irányú, radikál reformeszmék benne határozott ellenzőre találtak. E miatt „politikai szinváltozást vetettek szemére — úgymond jellemrajzának irója[1]; — holott csak körüle válto-

[1]) Csengery Antal: Magy. Szónokok és Státusférfiak.

zott a világitás, melyben feltünt. A szemüveg lett más, melyen keresztül birálták; ő ugyanaz maradt, ki azelőtt volt. Alkalmas anyagot nyujtott a rövidlátóknak gyanúra azon körülmény, hogy csak kevéssel azelőtt neveztetett ki gróf Pálffy Ferencz zárgondnokának. E kinevezésben az apostasia jutalmát tekintették.[1] Nem jutott eszökbe, hogy ha politikai működését Nagy Pál áruba akarta volna bocsátani, nem egy zárgondnoksággal kezdette s végezte volna „hivatali pályáját." De bár ezek következtében nem birt is többé vezéri tekintélylyel, szava nem szünt meg nagy nyomatékú lenni a tanácskozások többnemű tárgyaiban. 1832.

Valamennyiök közt tán Ragályi Tamás, a lefolyt két országgyülésen Borsodnak hírneves követe, egyesített magában legtöbb oly tulajdonságokat, melyek egy pártvezérben megkivántatnak. De őt egy ideig kellemetlen körülmények tarták vissza székének elfoglalásától. Borsodban a kormánypárt a maga erejét annyira megfeszíté ellene, hogy a választásnál megbukott. Elmaradása országszerte sajnálkozást keltett az ellenzéki pártban; s e párt neki elégtételt s benne magának támaszt szerzendő, őt több más megyében beigtatá a követjelöltek közé. Szabolcsban, melynek első követe lemondott, nagy volt a remény megválasztására: a megyei ellenzék egy értelemmel tűzte ki őt a szép pályára: és mivel kétség támadt, fog-e Ragályi meghivásuknak engedni, magok az országgyülési rendek ellenzéki tagjai is felszólíták őt: ne utasítsa el magától Szabolcs bizodalmát. Még Borsiczky is, ki vele a múlt országgyülésen párviadalra akart kelni, aláirta a Kölcseytől szerkesztett szép levelet. Ragályi azonban, reménye ellenére, Szabolcsban is megbukott. A kettős kudarczért két megye, Heves és Torna, egyszerre kivánt elégtételt adni az üldözött jelesnek, s mind a két megye követévé küldé őt. Azonban

Ragályi Tamás.

[1] E balvéleményt ápolta felőle még a különben oly tisztán látó Kölcsey is. Ld. országgy. naplóját. Össz. munk. 2-dik kiad. VII. 242.

1832. e kettős választás érvénye a kormánypárt által az országgyülésen kétségbe vonatott. A Torna megyei választás ellen semmi kifogásnak nem lévén helye, a pártviszályoktól különben is megszakgatott Heves megyei választás törvényessége felett támasztottak kérdést. Az országos rendek többsége azt végezte, hogy ebben csak Heves megye maga lehet a biró, s ha annak egy újabb közgyülése a választást törvényesnek nyilatkoztatja, Ragályi követsége elismerendő; két megyének mindazáltal követe egyszerre nem lehetvén, ez esetben Heves vagy Torna közt választania kellend. Baj volt azonban, hogy a megyei viszályok miatt a kormány Hevesben, míg ügyeit egy kir. biztosság tisztába nem hozza, gyülést tartatni nem engedett. Igy aztán Ragályi a kis Torna követeül lőn elismerve. Ő azonban utóbb, midőn Somsich lett személynökké, hihetőleg ezáltal reábiratva, a kormánypárthoz szegődött, s mint ilyen hatását egészen elvesztette.

Kölcsey Ferencz. Ha egyedűl tudomány s ékesszólás, hazafiság és jellemtisztaság tehetnének ellenzéki pártvezért, úgy kétségkivűl Kölcsey Ferenczben kellett volna egyesűlni a párt bizodalmának. Egyike volt ő azon szent buzgalomtól lelkesített, hazafiságtól s honszeretettől lángoló férfiaknak, kik a közéletből kizárt, a nemzet elsőszülötteitől bűnösen megvetett, elhanyagolt nemzeti nyelvet, a század második tizedében, hű ápolásuk alá fogadták s éveken át elismerés nélkül, de mindig ernyedetlenűl küzdve, szintúgy a közönyösség s részvétlenség, mint a pedans ó-ivadék epéskedései s üldözései ellen, azt megújították s reformálták; e mellett egy új irodalmat s olvasó közönséget teremtve, a lesűlyedt, álomba merült, veszedelemnek indúlt nemzetiséget élénk, vidor életre ébresztették. Első rangú lyrai költő, legkitűnőbb műphilosoph, mély értelmű, széles ismeretű tudós, míg lantjával bájolt s elragadott, műkritikáival, melyeket mélység s magas eszmejárat jellemzett, az irodalomban magát tekintélylyé emelte. De bár a művészetnek felkentje

volt, azt ő még sem tekinté végczélnak, hanem politikai, 1832.
társadalmi, nemzeti kifejlődésünk emeltyűjének. Szónoknak és státusférfiúnak született egyénisége, a mostoha korszak alatt, mely 1825-öt megelőzte, hazafias jellemének megfelelő tért a közéletben nem látván nyílni maga előtt, lánglelke a nyelvet, irodalmat ragadta meg, s az által ügyekezett ébreszteni az elsatnyúlt, tespedő nemzetiséget, mint egy szebb, dicsőbb nemzeti lét szükséges feltételét. Az irói pályán is mindig az állam s annak felüdítendő élete lebegett végczél gyanánt lelke előtt, mindenha azon függött tekintete. „Gazdagság és státustudomány, philosophia és költészet, szónokság és csillagászat, chemia és minden más egyéb — úgymond — csak úgy bir belső becset, ha a való, meleg élettel viszonyba tétetik; ha sem egyes emberi elme játékos foglalatossága gyanánt nem űzetik, sem pusztán emlékező tehetséget ragyogtató butornak nem tekintetik; hanem a társaság kifejlési s haladási nagy körében él, mozog, s vagy egyenes tetté változik, vagy jövendő tettek kifejtésére s előhozására számoltatik ki.“ Ezen értelmi iránynyal, mely által ő maga is nagy hatást gyakorolt az életre, nemzetének újjászületésére s nemesítésére, egy ritka gazdagságú lélek, a tudomány legtöbb ágaiban művelt elme és magas röptű szellem, mind evvel pedig egy, magános és nyilvános, emberi és polgári erényekben dús jellem párosúlt Kölcseyben. Nem ismerve önzést, csak a jóért, szépért, közhasznúért buzgott a tiszta lelkű férfiú. Szilárdságát, melylyel meggyőződéseihez ragaszkodott, a haza és nemzet, szabadság és emberiség szent érdekeiért küzdött, sem a hatalom csábításai megrendíteni, sem a népszerűség tömjénye megtántorítani nem voltak képesek: ellenben a haza java s felvirágzása, a szabadság érdeke őt mindenha bármily fáradságos munkára s áldozatra készen találták. Jellemének egyaránt szeretetre s tiszteletre ragadó ritka sajátságai közt azonban legkitűnőbb ama szűzies szelidségű s gyöngédségű, ártatlan, gyermekded kedély; és

1832. épen ez, az élet küzdelmeinek tapasztalatlanságával párosúlva, volt az, mi őt egy fegyelmezetlen s féket nem tűrő párt vezérévé, alkalmatlanná tette.

Midőn e szerény, magas, gyönge testalkatú, tiszta alak, melynek fejét a munka már negyven éves korában letarolta, szelíd arczát pedig a himlő félszemétől megfosztotta, szólni kezdett: mindannyiszor ünnepies csend, feszült figyelem álla be a különben gyakran zajgó teremben: mindenki egyelőre tudta, hogy a szónoklat egy remekét fogja hallani, melyben művészi szépség és tisztaság, erő és melegség, a gondolatok magasztossága és az érzelem bensősége versenyeznek egymással. De szükségtelen egyelőre jellemzeni szónoklatát, történelmünk folyamában különben is kellend idéznünk egynémely beszédéből némi töredékeket.

A magános, elvonúlt, csak irodalmi munkásságának szentelt életből 1829-ben őt is a cselekvényes élet zajába csalta ki azon eszmemozgalom, melyet Széchenyi a maga Hitelével eléidézett. Szatmár megyében ekkor hivatalt vállalván, azontúl lelke lőn e megye köztanácskozásainak. Wesselényivel, ki e megyének tekintélye volt, szorosabb barátságot kötött, s vele, és a jogtörténetben nagy jártasságú, jeles politikai képzettségű Nagy Károly főügyészszel együtt, főfő részt vett a rendszeres munkálatok átvizsgálásában. Azon dolgozat, mely abból a követek utasításaúl készűlt, s mely, az egész országban nagy hirre kapván, több megyének a teendő reformok iránti megállapodásában utmutatóúl szolgált vala, az ő művészi tollából eredt. — Mily kedélyhangulattal jelent ő meg az országgyülésen, élénken ábrázolja önmaga országgyülési naplójában. E sorokban egész jelleme visszatükrözik a szép lelkű, gyermek kedélyű, szent akaratú, de tapasztalás nélküli férfiúnak. „Ime, úgymond, ez a Haza, mely gyermekségem álmaiba, mely ifjú és férfikorom érzelmeibe lángvonásokkal szövé szent képét; ez a Haza, melynek dicsőségeért meghalni oly régi s szép gondolata vala lelkemnek, s melynek

háromszáz évi sebeit szívem alatt ezerszer érzém megújulni . . . S te mit fogsz érette tenni, mit fogsz tenni most, midőn álmok helyett való pálya nyilik előtted? Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, mik húsz év óta borongnak kebledben? Lesz-e bátorságod szembeszállni minden akadálylyal? Fogsz-e tűrni rettentést, jéghidegséget, hálátlanságot és félreértést? . . . De fogsz-e ostromot is állani a kisértetek között? . . . . Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhagy, ha bűnnek mondatik, a mit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzetve sülyedez? Oh, jól érzem én mit és mennyit kellene tennem. Te pedig ott fenn, vagy itt benn, ki mind eddig tisztán megőrzéd e kebelt, adj segédet mind végiglen!" És e segély nem hiányzott, e kebel tiszta maradt, megpróbáltatásaiban is, mind végiglen. — Országgyülési jegyzővé választatván, a legszebb s legerélyesebb üzenetek s feliratok az ő tollából folytak. 1832.

Miután a kormánypárt, oly nagy erőködéssel, de mégis sikeretlenűl törekedék meggátolni Balogh János követté választatását, azt lehetne gondolni, hogy pártja benne a maga vezérét tisztelte. Az igénylet, a vágy erre talán nem is hiányzott Baloghban; de hiányzott az értelmi felsőség, a magasabb státusférfiúi képzettség. Őt különösen az 1823-diki események, melyekben híres atyja mellett némi részt már ő is vett, s legújabban főispánjának a követi választáskor ellene irányzott törekvése juttatták népszerűségre. De egyéniségében is több volt a felötlő, mintsem hogy a közfigyelem őt ki ne emelte volna a nagy tömeg közől. Külsejére nézve legszebb férfia volt az országgyülési közönségnek; mi őt a nők előtt, kik közől már többen buzgó figyelemmel kisérték a közügyeket s jártak el a gyülésekre, nem hagyhatá észrevétlenűl. De a hallgatóság nagyobb részének is, melyet különösen az országgyülési ifjúság alkotott, kedvencze volt ő, nem kevésbbé heves, korlátokat nem ismerő, szabad szónoklatai, mint általában gondolko- Balogh János.

1832. dásmódja s a gyüléseken kivüli magaviselete miatt. A nagy urak iránt ő mindig nagy büszkeséget tanúsított; míg a hasonlók iránt nyájasság, az ifjúság iránt kedvkereső leereszkedés jellemzék magaviseletét. Társaságban nagy úrnál soha, még a személynöknél sem jelent meg. A demokratia s a republikanismus iránti hajlama, miben a végletekig ment, nem kevés negélylyel volt keverve. Fiának már hét éves korában a következő katechismust tanítá be: „Ki volt az első ember? — Washington. Melyik a legjobb kormányrendszer? — A köztársaság. Mi vagy te? — Demokrata.“ Epen e negélyezett szabadelvűség, mely beszédeit is jellemzé, kapcsolatban virágos, folyékony előadásával, férfias szép hangjával, tette őt a karzatok kedvenczévé. Jellemében mindazáltal hiányzott a valóság és szilárdság. A későbbi években színváltoztatása s a kormányhivatalok, miket az erőn túl feszített fényűzés okozta eladósodás miatt keresett, megfoszták őt minden népszerűségtől, melylyel még ezen országgyülésen dicsekedhetett.

Beöthy Ödön. Egy későbbi országyülésen annak egy tagjáról ezt irta egy német költő:

„Láttalak, lelkes oroszlán, s az isteni
Szikrát látám, szemedből fényt lövellve,
Dörgő szavad hallám, s látám emelve
A szíveket körűled átmelengeni.“

És az alacsony, de izmos termetű, rövid nyaku, kerek, piros arczú, apró, de szikrázó szemű Beőthyre — mert róla irattak e versek, illett is az oroszlánfő elnevezés, kivált midőn a kormány ellen, vagy a vallás tárgyában, a kath. főpapság ellen intézi vala éles, gúnynyal és keserű humorral teljes megtámadásait. Egyike a kor legnagyobb rögtönző népszónokainak, mindig készen álla, megragadni a szőnyegen forgó kérdést, annak bármely phasisában. Előadásának rendkivüli tüze, beszédének gördülékenysége s rögtönző ereje, szónoki képeinek, melyeket nagyszerű körrajzokba szokott foglalni, meglepő változatossága: a meg-

ragadó, lélekemelő gondolat mellett humorának csipősége, gúnyjainak s élczeinek az ellent megsemmisítő élessége által, ezen országgyülésen kétségkivűl valamennyi társa közt legtöbb tapsot aratott, valamint legtöbbször terjesztett rettegést is a kormány- és papi párt táborában, melynek ő, bár maga is katholikus, legélesebb ostorozója volt. 1832.

E szónoki hatalom mellett, jelleme tiszta, szilárd, megvesztegethetlen. De bár a komoly helyzetekben sem mérséklet, sem engedékenység nem hiányzott benne, a társalgásban is örökké csipkedő, kihívó, gúnyos kedvcsapongásai, causticus modora, ingerlékeny, zsémbes természete oly sajátságok valának, melyek pártvezérben ritkán vagy soha sem tűretnek. Mi azonban leginkább gátolá őt a vezéri szerep elfoglalásában, abban rejlett, hogy kora ifjuságát katonai pályán töltvén, a köztanúlmányi rendszerünk fonákságából származott képzettséghiányt ideje nem volt kipótolni; az ifjúság mulasztásait pedig ritkán lehet eléggé jóvátenni. A tanúlmány s képzettség hiánya okozta, hogy a nagy népszónok nem volt egyszersmind államférfiú. A mily erős volt az ellenzésben, a visszaélések megtámadásában, sőt még a reformkérdések átalános megvitatásában is: oly gyöngének láttuk őt, nem a felfogás, hanem az ismeret, tanúlmány hiánya miatt, az alakításban; miért a reformkérdéseknél szerepe az átalános vitákkal végződött. Politikai neveltetését ő, miután a hadi életről lemondott, a megyei pályán nyerte; nem csoda, hogy a státusférfiú benne a szónokot meg nem közelítette. „A kiváltságos nép tartományi ősgyülései — mond szintoly szépen, mint helyesen, Beőthy politikai jellemrajzában Csengery Antal — aligha képeztek valaha státusférfiakat. S ily gyülések viszhangja volt a magyar parlament. Emelkedettebb hely nyit a szemnek szélesebb látkört. S a magyar státusférfiak országos álláspontra is csak azért léptek, hogy ismételjék a megyei szószékek házi bölcseségét.“

1832.

Bezerédy István.

A törvényhozó kar fiatalabb tagjai közől, kik a többieknél erősebben magokra vonták a közfigyelmet, még csak Bezerédy Istvánt említjük, ki, mint ember, szónok és törvényhozó, egyike újabbkori történelmünk legkitűnőbb alakjainak. Az éles metszetű, de szelid vonásai által vonzó arcz, a magas, széles homlokkal, korán kopasz fejjel, az ó-világi philosophok mellszobraira emlékeztet. Midőn tárgyától elragadtatva szóla, — s ő a csekélyebb fontosságuakról is jobbára így szokott volt beszélni, mi egyik jellemző hibája szónoklatának, — arczát a belső tűz pirja borítá, szemeiben a meggyőződés lángja égett, s lelkének hevét minden vonásainak feszültsége hirdeté.

A kedély szelidségére, tisztaságára, gyermekdedségére nézve nagyon hasonlított Kölcseyhez; de szellemiránya lényegesen különbözött emezétől. Kölcseyben a haza és nemzetiség, Bezerédyben az emberiség, a philantrop humanismus eszméje kölcsönze színt s alakot a polgár és státusférfiú jellemének, de a nélkül, hogy a hon és nemzetiség bajnoka is lenni megszűnt volna. A lelkesedés egész buzgalmával küzdött ő mindig a nemzetiség mellett is; épen e tárgyban tűnt fel az 1830-ki országgyülésen kifogyhatatlanúl áradozó szónoklatával. A kedvencz tért mindazáltal, melyen szelid lelke legörömestebb mozgott, lelkesedése kiapadhatlan lángforrássá, szónoklata rohanó árrá lett, az alsóbb néposztályok socialis és politikai állapotának javítása, a népnevelés, a halálos büntetés eltörlése, a kor szellemével, az emberiség eszméjével egyező büntető eljárás megalapítása, s hasonló humanus kérdések nyitották meg neki. Társai őt, az örök igazság rettenthetetlen s azért a síkra szállni mindig kész bajnokát, tréfásan, de jellemzőleg, „örök igazságnak" nevezték el. Ezen országgyülés alatt, mely a jobbágyok állapotával oly hosszan és sokat foglalkodék, ő különösen elemében érzé magát, ki még az 1849-ki katasztrófa után is abban kereste és találta búsúlt lelkének vigasztalását, hogy a hajótörésben, mely nemzeti függet-

lenséget, szabadságot, alkotmányt s minden ősi institutiót elnyelt vala, legalább egy mentetett meg: a jobbágyosztálynak biztosított örökbirtok, polgári jog és szabadság. Ő volt első, ki jobbágyaival örökváltsági szerződést kötött; sőt még pusztai birtokának egy részét is megnépesítette; gyarmatában selyemtenyésztést alapított s más keresetforrásokat is tetemes áldozatokkal ügyekezett nyitni a megtelepített lakóknak. Községében a népnevelés emelése végett sem költséget, sem személyes fáradságot nem kimélt; ő volt egyike az elsőknek, kik kisdedóvó intézetet állítottak birtokukban. És a hazában sem volt jótékony, közhasznú egylet, mely őt legbuzgóbb tagjai közé nem számította volna; és ő ezekben nem csak pénzzel áldozott, de hol kell vala, cselekedett is. 1832.

Azonban, jobbára épen e nemes jellemsajátságokból eredtek benne ama gyöngeségek s árnyoldalak, melyek őt képzettségének sokoldalúsága, olvasottságának terjedelme, ismeretekbeni gazdagsága daczára is, teljesen alkalmatlanná tették a vezéri szerepre. Philantropismusa nem engedé őt eléggé határozottnak, higgadtnak, körűltekintőnek lennie. Humanismusi hevében nemcsak azon hibába esett, hogy gyakran a kevésbbé fontos tárgyat is szintoly feszített buzgalommal pártolta, mintha azon függne a haza üdve, boldogsága; minek következtében a mindig tüzes rohamú szónoklatának sokkal kisebb lett hatása, mintha azt csak a lelkesedésre valóban méltó tárgyaknál használta volna; e felett enthusiasmusa a kivihetőség határain is nem ritkán túl csapongott. Az elvet jobbára élére állítá, mit sem gondolva avval, ha csak egymaga áll e szélsőségen. Olvadozó nemes elragadtatásaiban a létesítés módjaira, eszközeire nézve elég figyelmet s gyakorlati tapintatot ritkán tudott kifejteni. Az őszinte, tiszta lelkű, szent törekvésű philantrop megrontá benne a higgadt, körűltekintő államférfiút.

Mind ezen jelesek közt, — nem annyira csillámló elmetehetségeiért, vagy elragadó ékesszólásáért, mikkel nem Pázmándy Dénes.

1832. birt, mint inkább jellemének hosszú politikai pályáján, nehéz körülmények közt is megőrzött szeplőtlenségeért, bő tapasztaltságáért, ezen országgyülés első felében kétségkivül Pázmándy Dénes komáromi követnek volt társai közt legnagyobb tekintélye. Ép itélő tehetsége, a közügyekben jártassága, és higgadtsága az előkészítő értekezletekben neki szereztek legnagyobb befolyást. Szónoklatát, bár nem tartozott azok közé, melyek a hallgatókat az eszmék magasztossága és csillogó fénye, vagy az érzelem mélysége és tüze által szokták elragadni, tömöttség, simaság, meggyőző erő, különösen pedig azon higgadt nyugalom jellemzé, melybe soha sem vegyült szenvedély, mely még a csipős igazságokat is csak a meggyőződés szilárdítására látszék vele elmondatni. Egyébiránt, másod rendű capacitás, ha némely kérdésben ő adta is az irányt, elismert s állandó vezéri tekintélyre nem birt emelkedni.

A többi másod rendű tehetségek közől, kik magokat egy vagy más kérdésben tűntették ki, s kikről alkalmilag helyesebben fogunk megemlékezhetni, itt még csak egypárt említünk. „Egyike a leglelkesebbeknek s legegyenesebbeknek — mond naplójában Kölcsey, — minden bizonynyal a baranyai követ, Siskovics. Józan fej és bátor szív, nemcsak szép, de váratlan tünemény a megyéből, mely máskor a . . . Kajdácsyt küldé képviselőül." „Egyike — mond másutt, a legnyilvánosabb liberalisoknak; s e miatt őt Wesselényi és Kölcsey megkülönböztetve szerették; Széchenyi is figyelmet fordíta reája. Őt a barsi Balogh egyiknek vallá azon három közől, kiket az aristokratia előitéleteitől legtisztábbnak hitt: s hogy emlék okáért azt is említsem, őt az abaúji Komáromy, Baloghgal és Kölcseyvel, mint a szent aristokratismus dühös ellenét, egybekapcsolá." [1] De később midőn sógora, Somsich, személynökségre emelkedett, Siskovicsban is nagy változást vettek észre társai. — „A pesti

[1]) Kölcsey összes munkái. 2-dik kiad. VII. 111. 247.

Dubraviczky — mond ugyanazon naplóvivő — értelmes, jókedvű és ritka egyenességű férfiú; ki a maga nehéz állásában, mint a nádor megyéjének alispánja és követe, s mint az oppositió egyik nevezetes tagja, már két országgyülésen köz bizodalomra érdemesült." [1] — „A zalai Deák Antal csendes komolyságú, próbát állott charakterű férfiú; épen az, ki a múlt országgyülésen az udvartól önként ajánlott tanácsosi czímet el nem fogadá. Ez különben a Verbőczy által kijegyzett natio embere (specificus magyar nemes) s a nagy néptömegre kedvező pillanatot nem vetett... Arczában van valami Himfyhez hasonló, van valami a mi költőt sejdíttet."[2]) 1832.

Egy közönségesen elismert értelmi felsőbbségnek s bevallott vezérnek hiánya az alsó tábla szabadelvű, ellenzéki pártjában azon különös jelenetnek lőn okává, hogy Wesselényi Miklós, egyébiránt a főrendiház tagja, s az ottani, még csak kevesekből álló, ellenzék vezére, lőn az országgyülés első szakában az alsó házi ellenzéknek is tulajdonképeni zászlótartójává. A barátságos értekezésekből, melyekben a követi kar tekintélyesebb egyénei vettek részt, ő vezette e párt politikáját mind addig, míg a következő évben Deák Ferencz, a lemondott Antal bátyjának helyébe, követűl választatván, meg nem jelent a országgyülésen, s maga Wesselényi Erdélybe nem távozott. A nyilvános ülésekben addig nem is létezett szorosabb egység az ellenzék soraiban; s a tárgyak különfélesége szerint az említett jelesbeknek hol egyike hol másika viselé a vezéri szerepet.

A kormánypártnak, mely azonban kevesebbségben maradt, eleitől fogva nagyobb egységet adott a felűlről működő hatalom akarata, melynek a királyi személynök s egyszersmind alsó táblai elnök volt fő organuma. E nagy fontosságú tisztséget jelenleg Mérey Sándor foglalta el. A kormánypárt.

[1]) Kölcsey összes munkái. 2-dik kiad. VII. 162.
[2]) U. o. 82.

1832. A kormányhivatalban is mindig szilárd, hazafias érzelmeket ápoló, az alkotmánynak történelmi alapokon eszközlendő kifejlését őszintén óhajtó, s a kormányzat erélyét csak az alkotmány korlátai közt alkalmazni kivánó, magas míveltségű Majláth György, ki nemcsak a 1830-ki, hanem a sokszor viharos, a vádak és panaszokban szintoly heves, mint követelésekben bátor 1825/7-ki országgyülés nagyobb részének folyamában is vezérli vala, mint kir. személynök, a tanácskozásokat, a kabinet némely tagjai által mérsékeltebbnek tartaték, mintsem a kormány igényei szerint hitték volna őt eljárandónak ezen szervező országgyülésen. Sedlnitzky, a nagy befolyású rendőri miniszter, olyképen nyilatkozék egy ízben egy társalgási körben, hogy Majláth a maga szerény, mérsékelt modora által elrontá a Karokat és Rendeket [1]. Ő tehát 1831-ben nov. 7-én államtanácsossá mozdíttatván elő, a személynöki tisztség deczember 16-kán Mérey Sándorra ruháztatott. A választás, mint az eredmény bizonyítá, nem vala szerencsés. Mérey a követi kar által a titkos rendőrség magyarországi fejének tartatván, bizodalmat, értelmi felsőbbség híjában pedig tekintélyt nem tudott magának kivívni, s hamar czélpontjáúl szolgált az ellenzék megtámadásainak.

A kormánypártnak jobbára az esztergami Andrássy, s a világos fejű, de, mint őt Kölcsey jellemzi, „zápor beszédű" Császár, temesi követ, továbbá a veszprémi Rohonczy, a szerémi Poszavecz, a turóczi Justh Ferencz s a fehérmegyei Szluha Imre voltak fő szónokai; a vezérszerepet játszó Andrássynak, a mosonyi Torkos Mihály volt tanácsadója. E párt most, bár számra nézve huzamos ideig gyöngébb, de a felülről kitűzött irányban egységesebb, s a főrendek által is támogatva, a szertevonó s az ambitiók sokaságában fegyelmet még nem tűrő ellenzéki többség felett egynémely kérdésben diadalt aratott. Az országgyülés foly-

[1]) Kölcsey naplója 103. l.

tában e párton egy később megjelent, megnyerő külsejű fiatal követ vonta magára a köz figyelmet. Bár a kormánypárti szónokok különben ritkán dicsekedhettek az ellenzéki többség s a hallgató közönség nagy részét alkotó országgyülési ifjúság figyelmével s jóakaratával, Zsedényi Eduárd azonban, — mert ő volt e fiatal követ, küldetve Szepes részéről, nagy ügyességű szónoklata által, mindjárt fellépte óta kivívta magának ugy társai, mint a közönség becsülését. Beszédei, melyek nem mellékes érdekből, hanem meggyőződésből látszának eredni, gazdag, mély elmét, a felfogásban szintúgy mint a helyes, találó válasz meglelésében nagy sebességet, genialis szellemet, a közügyekben, fiatalsága daczára is, meglepő jártasságot és szép államférfiúi képzettséget tűntettek elő; mikhez még művelt modort s lovagias jellemet kapcsolván, nem sokára oly tekintélyt vívott ki magának a törvényhozó karban, minővel még aligha dicsekedhetett kormánypárti követ. E kitűnő tulajdonságok őt már ezen országgyülésen az alsó tábla conservativ töredékének vezérévé emelték. 1832. Zsedényi Eduárd.

A rendek táblájának fő elemeiről szólván, — melyekhez még, mint tudjuk, a káptalanok képviselői, s a városoknak, alább alkalmasabban kifejtendő okokból, egészen hatástalanokká lett követei tartoztak, — nem mellőzhetjük itt, mielőtt a tárgyalások elbeszélésébe fognánk, megemliteni az annak mintegy kiegészítő részévé lett országgyülési ifjúságot, mely, bár különben csak hallgatói szerep volt kitűzve számára, e gyülés óta folytonosan, s helytelenül ugyan, de tagadhatlanúl jelentékeny befolyást gyakorlott a tanácskozások menetére. A követek s kir. táblai birák mindenike, sőt a püspökök és főnemesek közől is számosan, régi szokás szerint, több vagy kevesebb ifjat vittek fel Pozsonyba a magok kiséretében. A jelen országgyülésen ezeknek száma rendkivül megszaporodva, mintegy ezer ötszázra ment. Ezen, jobbára törvénytani folyamot végzett, s részben a királyi táblánál felesküdött (ugyneve- Az országgyülési ifjúság.

1832. zett juratus) ifjak rendeltetése eredetileg abból állott, hogy a diétális tárgyalásokra vonatkozó irományokat főnökük számára lemásolják; — mert bár ezen iratok ekként hivatalosan lemásolva, ezrek kezén forogtak, s mind a kerületi, mind az országos ülésekben teljes nyilvánossággal tárgyaltattak, a sajtó felett túlságos féltékenységgel őrködő kormány azokat kinyomatni még sem engedte. Régiebb időkben e munkát a követ mellé megyeileg rendelt egy, legfölebb két irnok végezte; most azonban az igen megszaporodott irományok több kezet igényeltek. De ezen kivűl még más ok is indítá a megyéket, hogy ily, rendes napdíjjal ellátott ifjakat oly nagy számmal küldjenek fel az országgyülésre. A kormány, miként az 1830-ki országgyülés vázlatában emlitők, a rendek minden sürgetései daczára sem akarván a tárgyalásoknak országos nyilvánosságot engedni, egy országgyülési hírlap kiadását, vagy a tárgyalások kivonatának a már létező hírlapokba igtatását folyton ellenzé. A nyilvánosságnak ez annál tetemesb korlátozottságát vonta maga után, minthogy az elnémetesedett, már Mária Terézia alatt mintegy Bécs külvárosává lett Pozsony polgárai közől kevesen értvén a magyar nyelvet, országgyülési hallgató közönséget nem alkothattak ; s valóban nem is létezett az ezen ifjak nélkül, ha csak kiváncsiságból vagy a közdolgok iránti érdekeltségből, időről időre számosabb hazafiak nem vetődtek fel az ország belsejéből e határszéli városba. Egy részben tehát egy állandó hallgató közönség alkotásának a nyilvánosság tekintetéből elismert szüksége miatt; más részben pedig, hogy egy országgyülési hírlap hiányában az ország ügyeiről magának különben kellő ismeretet nem szerezhető ifjú nemzedék a közügyekben okúlhasson, s a jövőben reáváró törvényhozó pályára eleve s folytonosan készűlhessen: egy-egy megye 15—20 ifjat is küldött fel követei kiséretében. Az ifjak eddig szokatlan nagy számban felküldésére ezek fölött még az is inditott egynémely szabadelvű megyét, hogy általok, kik a

nemzeti ujjászületés vágyát kebleikben kivétel nélkül koruk 1832.
hevével ápolták, a közvéleménynek, a reformmozgalmak irányában némi lenditést adjon.

És e szerepet valóban jól fogta fel s nagy buzgalommal játszá ezen országgyülésen a fiatalság. A gyülésekre pontosan eljárván, a kérdéseket minden phasisaikban figyelemmel kisérő állandó hallgatóságot alkota; mely kevés idő múlva nem csekély befolyást gyakorlott a törvényhozó testületre, s annak mintegy kiegészitő részévé avatta magát, majd taps- és éljenviharral, majd lezúgással nyilvánitván véleményét a követek különféle szellemű beszédeire. A kerületi ülések tanácskozmányszerű fesztelensége, hol a hetenként változó elnökök a fegyelemmel nem sokat gondoltak, s azt fentartani tekintélyök is hiányzott, e hallgató ifjúságot lassanként egész hatalommá nevelte az országgyülési teremben; kivált miután magok a szabadelvű követek is nemcsak elnézték, sőt többen közőlök szemlátomást pártolák e biráló közönséget, mely az ő irányukat oly erélyesen támogatja, tetszést nyilvánit az ellenzéki, gáncsot a conservativ párti beszédekre. E visszaélés, mely szerint az ifjúság néma, hallgató szerepe tényleges befolyású biráskodássá változott, a kerületi ülésekből átment az országosokba is, hol a személynök elnökölt. És hiába ügyekvék ez annak, némely kormánypárti tagokkal, elejét venni: maga gyűlölt egyéniség lévén, támaszra nem talált az ellenzéki többségben, melynek egy része a tapsvihar által hiúságát kielégitve, hazafiúi fáradozásaiért magát jutalmazva érezvén, a zajos hallgatóság megrovását nem pártolta; más része, mely a követi kar legjelesb, legérdemesb tagjait foglalá magában, kisebb bajnak tekinté e visszaélést, mint a nyilvánosság teljes hiányát, s tűrni akará azt mindaddig, míg a kormány az országgyülést, közkivánat szerint, a fővárosba, Budapestre, nem teszi át, s egy, a censurától ment országgyülési hirlap kiadását meg nem engedi.

1832. Országgyűlési újság s kerületi napló.

A nyilvánosság e hiányát ügyekezett is mindjárt az első ülésekben megszűntetni a rendek táblája, mind az országgyűlésnek Budapestre áttételét, mind a hírlap kiadhatását sürgetni határozván a kormánynál. Mi a hírlapot illeti: annak eszközlése a követek nagy részének utasitásúl lévén adva, hogy a kormány részéről képezhető minden ürügynek eleje vétessék, kijelenté a ház: hogy e lapokban az országgyülésről semmi egyéb ne közöltessék, mint a követi karból választandó censorok által átvizsgált napló, a kiadó tetszése szerint, egész terjedelemben, vagy kivonatban, de minden commentár nélkül. De mivel még e mérséklet mellett is tartani lehetett, nehogy a kormány, mint 1830-ban, válaszának elhalasztásával játszsza ki a rendek oly méltányos kivánatát: végzéssé lőn, hogy addig is, míg egy nyomatott hírlap akadályai elháríttathatnak, gondoskodni kell a nyilvánosság igényeinek kielégítéséről. Azonban a tárgy feletti vitatkozásban a hány fej, annyi volt a vélemény. „Charakteri vonásnak látszik e mostani országgyülés emberein, — mond naplójában Kölcsey, hogy senki után nem hallgatnak, és semmit, a mi más által javasoltatik, nem pártfogolnak." Némelyek azt akarták, hogy Bertha Sándor — ki a múlt országgyülés történetét kivonatban elkészíté, de munkáját a helytartótanács letartóztatá, folyamodást nyújtson a rendekhez, s kérése elfogadtatván, kezdjen a dologhoz, s vigye kéziratát nyomtatás alá; mi ha meg nem engedtetik, a rendek vegyék az ügyet pártfogásuk alá. Mások, eleve is látván, hogy ily módon nem lesz újsága az országgyűlésnek, Wesselényi indítványa szerint, egy kőirási intézet megvételét s a nyomatás azonnali megkezdését javaslák. Ha a kormánynak ez sem tetszenék, ám adjon ki ellene parancsot. A tárgy ekként országgyülés elébe fog kerülni; s ez tusázzon felette a kormánynyal, de a nyomtatást időközben is folytattassa. A többségnek azonban, mely összeütközéstől félt, ez sem tetszék, s abban állapodott meg, hogy a kerületi ülések naplója kézirati másolatokban kül-

dessék a megyékbe, s e naplót Kölcsey szerkeszsze. Majd, midőn ez azt el nem vállalta, egy tanácskozmány az ajánlkozó Kossuth Lajos ügyvédre, valamely távollevő főrendű követére s Orosz József iróra bízta a két gyorsiró segélyével végzendő szerkesztést, melyért aláirás útján gyűjtendő díjat húznának. De most meg a költség kérdése vált akadálylyá, melyet végre Kossuth avval hárított el, hogy a rendek engedelméből addig is, míg egy nyomtatott hírlap létre jöhet, előfizetés útján irott „Országgyülési tudósításokat“ indított meg. 1832.

Ez volt első országos fellépte ezen, szegény nemes családból származott, s pályát magának ön szellemereje által nyitott férfiúnak, ki utóbb átalakulásunk történelmében mind több és több tért foglalván el, a nemzeti mozgalom élére emelkedett. A rendkivűli férfiú egyéniségét, ki nemzetünk sorsára oly végzetteljes befolyást gyakorolt, szellemi s erkölcsi tulajdonságait, elveit s jellemét, történelmünk azon szakában, melyben az leginkább tőle vette irányát, jobb alkalmunk lesz ábrázolni. Most csak azt jegyezzük meg, hogy az „Országyülési tudósítások“, melyeket miután használni kezdett kőirdáját a kormány lefoglaltatta, egy sereg ifjú tollába mondva szerkesztett, ügyesebb kezekbe nem kerűlhettek volna. A nálunk eddigelé még szokatlan élénkségű irályban, szikrázó szellemmel s elragadó ékesszólással kiállított lap, a radikál reformiránynak, azt terjesztve, szilárdítva, nagy lendűletet adott. A lap, melyből hetenként két szám jelent meg, egyedűl a törvényhozás előtt fenforgott tárgyakra terjedt ki ugyan; de a szerkesztő genialis szelleme a legszárazabb tárgy iránt is tudott érdekeltséget ébreszteni. Ő, bár a jegyekkel kezelt gyorsirást nem értette, futólag tett jegyzetei segélyével mégis minden szónok beszédének tartalmát bámulatos hűséggel, később még az egyes szónokok sajátságos formáit is megtartva, csakhogy többnyire jobb összefüggésben, csillogóbb irályban adta vissza; s oly erős és kedvező világításban

20*

1832. fejtegeté a szabadelvű szónokok érveit, okoskodásait, hogy tömött, hangzatos, numerusos nyelvezete alatt minden beszédkivonatnak sokkal nagyobb hatása lett, mint a tényleg elmondott beszédnek. Előfizetőinek száma, mivel a költséges kiállítású lapnak nagy volt az ára, alig ment ugyan száznál többre; de ezen előfizetők sorában állott minden megye, a legtöbb királyi város és kaszinói egylet; minél fogva a kevés példány ezrek kezén forgott.

És a tapasztalás bizonyítá, hogy e gondoskodás a nyilvánosság szokott eszközének, a szabad sajtónak, pótlásában nem volt fölösleges: a nélkül még most sem jutott volna az ország a törvényhozási tárgyalások bővebb tudomására. Egy részről a főrendek háza, melynek nagy többsége majdnem minden kérdésben a kormánytól vette irányát, számos üzenetváltások után sem egyezett meg egy censurától ment hírlap nyomtatásában, s a tárgyat az illető rendszeres munkálatra kivánta halasztani. Más részről még magok a rendek sem voltak eléggé megérve arra, hogy a sajtó szabadságát eltűrni képesek lettek volna. Nagy Pál már a deczember 26-án e tárgy felett folyt vitatkozásokban kimondá véleményét, hogy oly szabad újság, minőt némely rendek kivánnak, egészen szabad s nem aristokratiai országba való: s hozzá tehette volna, hogy nem oly országba való, hol a törvényhozók magok sem tudják tűrni a nyilvánosságot. Történt, hogy a két magyar pesti hírlap, Helmeczy ez évben megindúlt Jelenkora és Kulcsár Hazai tudósitásai, a múlt napi tárgyalásokról a hírlap és napló felett, bővebb kivonatot hoztak; és mindamellett, hogy ezt a sajtószabadság vitatását sejtő kormány, hihetőleg csak taktikából engedte meg; mindamellett, hogy január 10-én a sajtó-
1833. szabadságról szépnél szebb beszédek hangzottak volt; mindamellett, hogy midőn Mérey személynök, ki azokra válaszolva, egyebek közt azt találá mondani, hogy a könyvvizsgálat, censura, a fejedelem jogai közé tartozik, egyik követ a másik után felugrálva, tagadta e jogot, bitorlásnak

nevezte a gyakorlatot; s oly kiméletlenűl megrángatták az elnököt, hogy a követek e napot a kormány ellenében nyert csatának nézték: mégis a legérzékenyebb kifogások és gáncsok tétettek a pesti lapok ellen. A beregi követek pedig épen a nádorhoz mentek panaszt tenni az újságok ellen, melyek, mint állíták, hibás kivonatot közlének beszédeikből. A nádor kapott az alkalmon, s azonnal meghagyatá a pesti lapoknak, hogy ezentúl egyebet ne közölhessenek az országgyülésről, mint a mi a pozsonyi latin és német lapokban s a bécsi újságokban lesz közölve. „Esküszöm néktek — mond naplójában, erre vonatkozva, Kölcsey, — nem mindig van annak igaza, ki elnyomatásról panaszkodik. Temérdek esetben maga a panaszló okozza a bajt; s jól esik neki, ha mást vádolhat... Mondogatjuk a sajtószabadságot; de hogy sem nem értjük, sem nem érezzük, bizonyság a felhevülés, melylyel a pesti újságokat vevők... Nem uraim, még mi a sajtószabadságra meg nem értünk.“ 1833.

Miután az országgyülés deczember 20-án a szokott ünnepélyességgel Ferencz király által személyesen megnyittatott, s a királyi előadások átnyujtattak: az első nevezetes tanácskozásokat a már említett szabad hírlap és napló kiadására vonatkozó vitákon kivűl, a kir. előadásokra intéztetni szokott válaszfelirat idézte elő. Erre nézve két körülmény forgott fenn, melyekből oly nagy nehézségek fejlődtek ki, hogy csaknem viharossá vált a gyülés kezdete, s csak hetekig tartott heves viták után tudott a két tábla megegyezni a felirat elküldésében. A válaszfeliratí viták.

A kormány s vele együtt a főrendek már több országgyüléseken ügyekeztek azon elvet keresztűlvinni, hogy a törvényhozó test első tanácskozási tárgyakúl a királyi előadásokat köteles fölvenni, s így a trónbeszédre adandó válaszfeliratnak is csak azokra kell szorítkoznia. A rendek ellenben, nehogy ezen elv megalapítása által kezdeményezési jogukon csorba ejtessék, egyéb tárgyakat is, — jobbára a fontosabb, úgynevezett előleges sérelmeket — ügye-

1833. keztek felterjeszteni első feliratukban. Tették ezt kivált azért, nehogy a kir. előadások tárgyalása után, az országgyülés, mint több ízben történt, gyorsan bevégeztetvén, a sérelmek orvosolatlanúl maradjanak. Most is úgy akarák tehát a rendek, hogy a válaszfeliratban oly tárgyak is terjesztessenek a király elébe, melyek az ő kezdeményezésökből eredtek. E tárgyak jelenleg a következők voltak: az 1825-ki országgyülésen megállapitott s még nem orvosolt elöleges sérelmek, melyeknek összeszedésére azonnal bizottmány is neveztetett; és a magyar nyelvnek a főrendek táblájánál s az udvari kanczellárián is divatba hozatala; — s végzéssé lőn, hogy ezek az előadásokkal egyszerre vétessenek tárgyalás alá. Ezeken kivűl némelyek még a magyar katonaságnak az osztráktól elválasztását, az országgyülésnek a törvényesen meghatározott időn túl történt elhalasztását, s az adónak 1831-ki október 2-ka óta törvénytelen beszedését; a lengyel nemzet felsegéllését; s a jelen országgyülésnek Pestre áttételét is beigtatni kivánták volna e feliratba. A többség mindazáltal e tárgyakat külön határozta felterjesztetni.

A második körűlmény a kir. előadásokban kitűzött munkálati sorozatra vonatkozott. A kormány azt kivánta, hogy a törvényhozó kar a rendszeres munkálatok közől az úrbért fogja minden egyebek előtt tárgyalásba. Ezt ugyan a cholera alkalmával történt népzavargás eléggé indokolá: a rendek mindazáltal, küldőiktől is úgy lévén utasítva, a kereskedelmi munkálatot határozták legelőbb felvenni. Az ipar és kereskedelem természetszerű kifejlését, — kapcsolatban némely más hiányokkal és mostoha körűlményekkel, annyira megakasztotta a még Mária Terézia s II. József korából származó s azóta lényegileg változatlanúl fenálló gyarmati vámrendszer, hogy, miként történni szokott mindenütt, hol az előrehaladó szomszédok mellett az ipar s forgalom stationarius állapotban teng: úgy nálunk is mind több jelek oda mutattak, hogy az ország a közelszegénye-

dés örvénye felé sodortatik. E pangás megszűntetését két- 1833.
ségkivűl csak többféle javítások eszközölhették, melyek csak egy részben vágtak a kereskedelmi politikába; más részben a polgári törvénykezés, a nevelési rendszer, a közmunkák s egyéb társadalmi viszonyok körébe tartozván. De minthogy ezen anyagi érdekek lendületére mindenki a vámrendszer javításától várt legtöbbet, mit egyedűl a kormány jóakarata eszközölhetett; az pedig már többszöri tapasztalásból tudatott, hogy engedményeket e hagyományos rendszerben vajmi nehéz leend tőle nyerni: nem lehet csodálni, hogy az ország oly fontosságot látott a kereskedelmi munkálat elsőbbségében.

De ehhez még némi más indokok is járulának, részint a kiváltságosak önzéséből, részint a haladni vágyók párttaktikájából származók.

Bár a reformeszmék már szép terjedést nyertek vala: találtattak mégis a nemességben sokan, kik azoktól, mivel vagy kiváltságaikat fenyegették, vagy tőlök áldozatokat látszának igényelni, egyátaljában idegenkedének. Közönséges lévén pedig a meggyőződés, hogy az úrbéri szabályzatot ilyféle, habár talán csak pillanatnyi s inkább színes mint valóságos, áldozatok nélkül életbeléptetni nem lehet: a nemesség egy nagy osztálya, mielőtt ezen áldozatokra magát elszánná, nehogy utóbb kárpótlás nélkül maradjon, a kormánytól várt engedményeket, általa kivánta elmozdíttatni a közvagyonosodás akadályait.

De még a reform szabadelvű pártolói közől is többen, kik egyébiránt más körűlmények közt magok is az úrbérnek óhajtottak volna adni elsőséget, taktikából most mégis a kereskedelmi tárgyat kivánták mindenekelőtt felvétetni. Ismervén ugyanis a nemesség nagy részének kiváltságaihoz még konokúl ragaszkodó önzését: nehogy a reformokra való hajlam terjedése megakadjon, nem örömest kezdték volna az újitásokat oly tárgygyal, melyről a nemesség, ha hibásan is, azt hivé, hogy áldozatába kerűlend. E fogást

1833. pedig annál szükségesebbnek láták, minthogy akként valának meggyőződve, hogy a kormány is, részben legalább, hasonló taktikából, épen a reformvágy megtompitása végett sürgeti az úrbér elsőségét. Eleve is fel lehetett tenni, hogy a rendek többsége a reformot demokratiai irányban kivánja meginditani; mitől a kormány, mint a tapasztalás bizonyitá, felette óvakodék. Úgy hitték tehát e szabadelvű reformbarátok, hogy a kormány az úrbér előretolása által nem mást czéloz, mint hogy a főrendeket, kikről bizonyos vala, hogy a tervezett úrbéri javításokat nagy részben ellenzeni fogják, általában az egész radikál reformterv meggátlására szorosabban magához kösse. Azt hitték, összeütközést akar előidézni a radikál reformpárt és a kiváltságait feláldozni nem akaró aristokratia közt, hogy ez a reformpárttal vivandó küzdelmeiben benne, a kormányban, keresse támaszát s érdekénél fogva szövetségesévé szegődjék. A tárgyalási sor kérdése e szerint nagyobb horderejű vala, mint tán első tekintetre látszik: a radikál reform sikerűltét vagy megbuktát foglalá magában. És ezen indokok birták azon végzésre a rendeket, hogy a kereskedelmi tárgy minden más előtt vétessék tanácskozásba, s egyszersmind a kormány megkéressék, küldene ki az osztrák tartományok részéről egy bizottmányt, melylyel a vámkérdés felett értekezhessenek.

Azonban, míg e szerint a többség részint önzésből, részint taktikából a kereskedelemnek adott elsőséget: mások az úrbér elsősége mellett harczoló okokat láták fontosabbaknak. A cholera idejében fellázadt nép dühe senkit sem hagyott kétségben hogy, bár eddigelé leginkább a kormány halasztá mind későbbre az 1791-ki úrbéri munkálat felvételét: a nép mégis közvetlen urai, a nemesek ellen viseltetik, legalább némely vidéken, gyűlölettel; a kormányt ellenben pártfogójának tekinti. Mondák ugyan némelyek, hogy az 1831-ki népzendülést csak az orosz kormány titkos izgatásai idézték elő, mely a Lengyelország iránt rokon-

szenvet tanúsító bécsi kormányt itthon ügyekezett elfoglalni. De bár ezt igazolni látszott az, hogy a zavargás egyedül szláv népiségű községekben s a lengyel határok szomszédságában tört ki: nem lehetett mégis tagadni, hogy a zendülés magva azon elfojtott gyűlöletben rejlett, melylyel a parasztok uraik ellen viseltettek, kik közől e vidéken többen zsarnokiabb módon is bántak jobbágyaikkal. Tény lévén pedig a jobbágyosztály idegensége az urak iránt, mellőzhetlennek látszék, amazt mennél elébb kiengesztelni s kiábrándítani azon veszélyessé válható tévhitből, hogy az urak iránta ellenséges indulattal viseltetnek. E fölött, majdnem bizonyosnak látszék, hogy a kormány, mely az úrbéri tárgynak, különben bármily indokoknál fogva, elsőséget adván, színleg szabadelvűbb téren áll vala, mint a vámrendszer reformját sürgetők, ép ezen okból nem fog engedni. Már is emelkedtek olyféle gáncsok ama határozat alkotói ellen, mintha azt igyekeznének kivinni, hogy minden zavarba hozatván, az országgyülés végzet nélkül oszolják el. Január 15-kén maga a nádor is figyelmezteté erre Prónayt. „Az urak közől, mond, egy nagy rész minden dolgot akadályoztatni akar. Olvassa ön az 1764-diki országgyülés irományait: nem azt cselekszik-e most is, a mit akkor tettenek (az úrbér tárgyában)? Vigyázzatok uraim! Minthogy a 64-ki diéta tenni nem akart, a kormány tett önkényesen. Most sem akartok? Nem fog-e a kormány egész Európa színe előtt megigazúlni, ha ismét önkényre hajlik?“ — írja naplójában Kölcsey. 1833.

Ez végre döntött mind az önző kiváltságosak, mind a taktikából cselekvő szabadelvűek részén; Wesselényi, Nagy Pál, Pázmándy s más pártvezérek erőfeszítése következtében, az elébbi határozat, egy országos ülésben, pár szótöbbséggel, oly módosítást nyert: hogy a kir. előadás szerint az úrbéri munkálat vétessék legelőbb tanácskozásba; úgy mindazáltal, hogy azt mindjárt a kereskedelmi s biztossági tárgy kövesse, s mind a három munkálatból készülendő

1833. törvényjavaslatok egybekapcsolva (junctim), egyszerre terjesztessenek a király elejébe. A főrendek mindazáltal egyátaljában nem akartak megegyezni, hogy a válaszfelirat ily értelemben küldessék ő felségéhez, s egyszerűen elfogadtatni kivánták valamennyi munkálatokra nézve a kir. előadásban kitűzött sorozatot. Széchenyi István, ki felette károsnak látá azt a reformügy tekintetében, ha a kormány ily mellékes kérdésben kifejtett heves ellenzés által elkedvetleníttetik: a kir. előadásokra nézve maga is az udvar pártjához állott, és a független regalisták nagyobb részét is magához csatlá. A tanácskozmányon szinte jelen volt Wesselényi azonban felette zokon vette az eseményt, s keserű szemrehányásokat tőn társainak, „hogy a karokat elhagyják, hogy keskeny kört vonnak magok körűl, hogy oligarchiai elveket követnek. S ti, szóla, viadalra szállltok a karokkal? Levetettétek a keztyűt; jó! én veszem fel. De. oligarchák. emlékben tartsátok e délutáni órát, s emlékben tartsatok engemet, ha majd kényszerítve lépéseitektől, a számosabb nemesség az adózó népet kapcsolja magához, s javaitok nagy kiterjedésén avval együtt osztozik!“ E szónoki merény komoly eszméletet szűlt, mint Kölcsey tudósít, a főrendekben. Több üzenetváltások után végre csakugyan elfogadták a rendek véleményét, hogy az urbér után a kereskedelmi és biztossági tárgyak vétessenek fel; ezek viszont felhagytak annak sürgetésével, hogy a három tárgy egybekötve terjesztessék a trón elébe. Igy aztán valahára a válaszfeliratot is útnak lehetett Bécs felé ereszteni.

A magyar nyelv ügye. E közben azon végzésöket is átküldték volt a rendek a felső táblához, mely szerint kivánták, hogy üzeneteiket hozzájok a főrendek is magyarúl intézzék; a trónhoz pedig felirat küldessék, annak megegyezését szorgalmazó, hogy ezentúl a feliratok és törvények is magyarúl szerkesztessenek. Az első pont ellen semmi kifogást nem tettek a főrendek: a másodikat azonban, — bár Wesselényi „erős hanggal, erős szavakat dörgött ki“, elszámlálván a bűnlaj-

stromot, mely a nyelvügyre nézve a mágnások lelkét terheli; bár Széchenyi is egy egész óráig küzde ellenök, csipős élczeinek egész záporát öntvén ki reájok; bár szólottak többen is erélyesen a nemzet elidegeníthetlen joga mellett; mind hasztalan: — a másodikat a főrendek többsége viszszavetette, avval indokolván nemzetellenes végzését, hogy e tárgy az országgyülés szervezetét illető rendszeres munkálathoz tartozik. Mondják, e napokban, a határozat kelte előtt, gróf Cziráky országbiró, sírva panaszkodott volna a maga asztalához hívott vendégeinek, hogy a magyar nyelv visszaállításával a maga természetes jogaiba, vége a magyar alkotmánynak. „Ég és csillagok! — kiált fel erre Kölcsey, — attól félsz-e jámbor gróf, hogy a szent nyelv elveszvén, a Zendavesztát más is megértheti, s oda lesz a ti bramin-bölcseségtek!" 1833.

A főrendek üzenete keserűséggel tölté el az alsó ház tagjainak kebleit, mely heves beszédekben tört ki. Az üzenet gyönge, mondhatni, álérvei a legdiadalmasabb okok súlyával zúzattak össze; magok a főrendek többektől kíméletlenűl róvattak meg a legszentebb nemzeti jog érvényének gátolása miatt. „Ha a római tanács és nép a maga hatalmának főpontján még most is állana; — mondá szép beszédében egyebek közt Kölcsey, — ha mi ezen római népnek egy meghódított tartományocskája volnánk; s úgy mint alattvalók folyamodnánk hozzájok, hogy szabadúlhassunk meg nyelvöktől, és ők adták volna nekünk ezen választ: azt t. RR. meg tudnám fogni; de mikor magyar nemzetnek kivánságára, magyar főrendek adnak ilyen választ, azt megfogni nem tudom. Miért nem akarnak a mi kérésünkre hajolni? Azt mondják, nyolcz század óta van összekötve a nemzettel a római nyelv . . . Rendes dolog! Én ezen oldalról más érdeket nem ismerek, mint azt, mely abból foly, hogy mi magyarok és független, önállású nemzet vagyunk, legalább akarunk lenni. Ezen érdekből természetesen következik, hogy mi a magunk tulajdon nyelvével élni ki-

1833. ványunk . . . Azt mondják a főrendek, lassan kell haladni; erőszakolni nem kell ezen lépést. De hát nem elég lassúság-e 43 év óta küzdenünk a nyelvért, és még most sem lennünk ott, hol lennünk kellene s hol lenni akarnánk?... A főrendek a lassúság ideáját talán századokhoz kötik?... A főrendek azt mondják: annyi sok száz évek óta lévén a latin nyelv virágzásban, anyai nyelvünknek elsőbbségét és hathatóságát nem veszedelmeztette. Ugyan t. RR. mit véljek egy ilyen, a nyilvános tapasztalással, az egész nemzet köztudományával ellenkező állításról? Nevezhetjük-e nyelvünket diplomatikai nyelvnek? . . . S minden egyéb tekintetben nem vesztett-e nyelvünk? Mert ime, bár belső tulajdonainál fogva Európa leghíresebb nyelvei mellett sem vonúlna szégyennel vissza, mégis hátra kellett maradnia. S e miatt hol áll a mi egész tudományi tehetségünk, a mi egész literaturánk? Nem hozom fel a németet, francziát vagy angolt; de maga a dán és svéd parányi literatura is nem sokkal elébb van-e a mienknél? És miért? Azért, mert járomba vetették nyelvünket; mert eltapodták, mert csúfot csináltak azon szerencsétlenekből, kik hazafiságtól vezéreltetvén, ezen nyelv kimívelésére adták magokat. Én tudom, én igen is jól tudom t. RR.; husz év óta futom az irói pályát, és szenvedtem nem csak megvettetést, hátratételt, szegénységet, sőt üldöztetést is, mivel a nyelvet becsűlni, mivel néhány társaimmal annak kiművelését czélba venni bátor valék. És még sincsen itt az idő, hogy nyelvünket felszabadítsuk? Mégis a rendszeres munkák sorára utasíttatunk? . . .

„De kivánják a főrendek, hogy a fejedelem s a társországok jogait tekintetbe vegyük. A fejedelmet illetőleg: mikor vétettünk a nyelvügyre nézve a fejedelmi jogok ellen? Nem mindig felirás utján járultunk-e a trónhoz? . . . Ime most is készek vagyunk alkudni a jogért, mit különben a természet ad, miben minket hátráltatni annyi, mint természeti jogainkon gázolni . . . Soha senki el nem fogja velem hitetni, hogy azon okok, melyeket a főrendek elő-

hoznak, meggyőződésből, szívből származtak volna. Nem kivánnak egyebet, mint a latin nyelvből oly szent nyelvet csinálni, mely őket a sokaságtól elkülönözze. Vagy talán a demokratiától félnek, ha az anyai nyelv felemeltetik? Török és orosz szomszédainknál soha sem divatozott a latin nyelv: hol van ezért nagyobb despotismusnak ostora, mint őnálok? — 1833.

„Nem csodálnám t. RR., ha nemesség és adózó nép közt forogna a kérdés; ha a főtáblánál az egész nemesség ülne, itt pedig az adózó nép képviselői fognának helyet... Most nemesség és nemesség közt, még pedig egy részről 500, más részről 700,000 nemesség közt van kérdés... E két felé ülő nemesség egyetlenegy országgyülési test. Egyetlenegy testnél csak egy többség gondolható: a 700,000 kétszer jelentette ki magát; s kérdem: mi joga van az 500-nak oly kemény ellenmondást csinálni? Én polgári alkotmányunkban csak egy vetót ismerek, s ez a koronához van kötve..

„S kik ezek a főrendek? Nem azok-e, kik az országnak legtöbb javaival élnek? Nem azok-e, kik a helyeken ülnek, hol Zrínyi, a bajnok és koszorús iró, hol Pázmány Péter és Liszti ragyogtanak? Kik a sorokon gyülekeznek, miket egykor Koháry és Amade, Orczy és Ráday, s nem régen Széchenyi és Festetics György ékesítettek? Nem méltán kivánhatók-e, hogy ne szegezzék magokat az ellen, a miért az őket megelőzött nagyok élni és halni dicsőségnek tartották? S mit tegyünk? Újra írjunk? Okokat okokra halmozzunk? De mit használnak minden mi okaink azoknak, kik füleiket és szíveiket előttünk már kétszer bezárták? Kik a természet és hazafiság szózatát már kétszer visszavetették. Ha a szent korona iránti tisztelet nem tartóztatna, azt javaslanám, hagyjunk fel a küzdéssel, és terjeszszük egyenesen a felség elébe folyamodásunkat. Mert rendes dolog az, ha valaki elválasztó fallá teszi magát trónus és nemzet közt, hogy ez a maga fejedelméhez, szíve kivánsága szerint, ne járúlhasson. Ha pedig még egyszer

1833. csakugyan írunk, jelentsük ki azon tántoríthatatlan elhatározásunkat, hogy előbbi üzenetünktől semmi esetre el nem állunk; hogy, ha helybenhagyást ezúttal nem találunk, mi a fejedelemhez vivő utat magunk is meg fogjuk keresni. Az elkeseritett hazafiság érzelmei nagy jogokat adnak, csak erős kebelben lángoljanak . . . Én, ki egyike vagyok a leggyengébbeknek, nyilván s egyenesen kimondom: előbb fog e kebel megrepedni, mintsem a nemzeti nyelvre nézve tett kivánságtól egy pillantásig is elálljak."

A rendek táblája tehát még egy üzenetet irt át a főrendekhez. A jegyző, ki azt szerkeszté, szinte Kölcsey volt. „Lelkem fájdalmában írtam meg azt, — mondja önmaga, keményen és keserűn. A sötétség és rettegés fiainak szemei kápráztak; szíveik dobogásba jöttek, s igyekeztek az irományt minden erejéből kivetkeztetni." Az üzenet azonban, némi kevés kihagyással megmaradt. Mind a beszéd, mind az üzenet rendkivüli hatást tett a főrendeknél. „Amabban az 500 és 700.000 nemesről mondott szavak szemet szúrtak. Cziráky az országos ülésben, úgy Eötvös alkanczellár Bécsben fájdalommal hozta fel." Az üzenet ama kifejezése: „gátot emelni király és nemzet közt", szinte nem esett jól a főtáblának; a nádor maga nyilván kimondá, hogy az nekik fáj, s hogy ők gát lenni nem akartak. „Akarom, hogy fájjon nekik! jegyzé meg erre Kölcsey. Miért szegezték magokat a legszentebb ellen, a mit a haza birhat?" A fájdalomnak azonban üdves hatása lett: a főrendek nem ellenzék tovább, hogy a király, a feliratok s törvények magyar szerkesztésének helybenhagyása végett megkéressék.

Mialatt a tárgyalások sorozata felett az emlitett módon folynak vala a viták; majd, azok végeztével, az 1827-ki országos bizottmány úrbéri munkálata ténylegesen vizsgálat alá vétetett: a hosszan tartó munka folyama alatt, a nemzeti nyelv kérdésén kivül, időnként s mintegy mellékesen, még más fontos kérdések is forogtak a törvényhozás zöld asztalán s küldettek fel helybenhagyás végett a királyhoz.

E tárgyak közől három, a vallást, a lengyeleket s az erdélyi részeket illető, különösebben igényli figyelmünket. 1833.

A külön vallások egymás iránti viszonyainak kérdése, mely néhány év óta más európai államok törvényhozásait is élénken foglalkodtatá, már a múlt országgyülésen megpendittetett; de mivel akkor az országgyülés vége már küszöbön álla, annak bővebb tárgyalása ezen gyülésre halasztatott; miért is arra nézve több követ hozott magával utasitást. A helvét és ágostai hitvallások hívei régóta panaszkodának, hogy a bécsi és linczi békekötések s az 1791-ki 26-dik törv.-czikkely által biztositott szabad vallásgyakorlati jogaik a kath. papság által többféleképp sértetnek s csorbittatnak. Az emlitett törvény egyebek közt rendeli, hogy a vegyes házasságoknál, ha a férj róm.-kath. vallású, minden gyermekei azon felekezet tanaiban neveltessenek; ha pedig az apa protestáns, leánygyermekei anyjok vallását kövessék; továbbá, hogy a róm.-kath. vallásból másba térni szándékozók, nehogy az áttérés tudatlanságból eredjen, elébb hat heti oktatás alá vettessenek, de annak letelte után az áttérésben semmi módon ne gátoltassanak. A panasz az első pontra nézve abból álla, hogy a kath. papság, támaszkodva a helytartótanácsnak egy, még 1792-ben kelt, törvénytelen rendeletére, a vegyes házasságok kötése alkalmával, a protestáns vallású férjtől kötelezvényt, — ugynevezett reversalist — követel, hogy figyermekeiket is a kath. vallásban fogja neveltetni. A panasz másik pontja szerint, az áttérni kivánók, hat héti oktatás helyett, különféle fogásokkal évekig is gátoltattak szándékuk végrehajtásában. Ha ugyanis a magát e végett jelentő egyén szándékától a negyedik vagy ötödik hétben el nem állott, a kath. pap őt magától elűzé, s mivel e szerint a hat héti oktatás be nem fejeztetett, azt, mielőtt áttérhetne, más papnál újra kezdeni kötelezteték; s ezen eljárás mind addig ismételtetett, mig az illető egyén, az évekig tartó huzavonát megunván, szándékával fel nem hagyott. Vallási tárgy.

1833. A protestánsok, e sérelmek orvoslata végett, már több ízben tettek vala lépéseket. Mindjárt az említett helytartósági rendelet kibocsátása után a két evangeliumi felekezet mind a nyolcz egyházkerületből küldöttséget eresztett a királyhoz, ki akkoron. császári koronáztatás végett Frankfurtban időzik vala. S utóbb is mind a királynál, mind a nádornál s főkormányszéknél több ízben szorgalmazták sérelmeik megszüntetését; de mind hasztalan. A nádor némely egyes esetekben megszűntette ugyan a panaszt; mely azonban, mivel az ok változatlanúl fennmaradt, minduntalan ismét megújult.

Országgyülés elébe e sérelmeik panaszával eddigelé nem léptek a protestánsok. Emlékezvén, mily roppant nehézségekre találtak 1791-ben a papság részéről; s miképen akkor az alkotott törvényczikket, a papság ellenmondása daczára, egyedül II. Leopold vallásbeli szabadelvűségének köszönhették: mivel az udvarnál azóta ellenkező szellem vált divatossá, attól tartának hogy, ha a tárgyat törvényhozás elébe viszik, a papság befolyása által még az 1791-ki törvény is oly módosítást nyerhet, mely a sérelmet örökitendi, vagy legalább hosszú időre elzárja őket az orvoslat útjától.

Most egy katholikus követ, Beöthy Ödön, avatta fel magát a lelkiösmeret szabadságának bajnokává. A protestánsok most is oly nagyon féltek ugyan a balkövetkezményektől, melyek a sérelmek tárgyalásából felekezetöket érhetik, hogy eleinte komoly előterjesztésekkel ostromlák Beöthyt: hagyna fel inditványával mindaddig, míg a korszellemben erősebb szövetségest nem nyernek. Beöthy azonban már eléggé előhaladtnak itélé a korszellemet, hogy annak segélyével diadalt remélhessen. Ily véleményben volt maga a főpapság is, és aggodalmában fényes ajánlatokat tőn Beöthynek, hogy őt szándokától visszatartsa. De ő mind ezek ellenére, csak meggyőződését s megyéje utasitását követve, január 9-kén végre megtette az inditványt. Beszéde, mond

Kölcsey, férfiasan szép vala, azaz: szép, erős és merész. Említé a bécsi és linczi szerződéseket; rövid pillantást vetett Mária Terézia korára; a II. József által kihirdetett türelmet (mivel az a tartozott teljes szabadság csekély pótléka vala) sértésnek vevé; majd átment a kérdéses törvényczikkelyre s annak sok rendbeli megrontásáról panaszkodott. S végül kérte a kerületi rendeket, küldenének ki egy bizottmányt e sérelmek vizsgálatára és szerkesztésére. Harsogó éljen követé a beszédet: két követet kivéve, a rendek egyhangú helyesléssel üdvezlék a szónokot s rendelték ki a bizottmányt, mely a lelkiösmeret szabadságát minden felekezeti szűkkeblűség ellen teljesen biztosító törvényjavaslatokat készítsen. 1833.

E törvényjavaslat tizenkét pontba foglalta a lelkiösmeret szabadságát, melyeknek fontosabbjai következők: minden törvényesen bevett vallás gyakorlata teljesen szabad; az áttérést egy vallásról másra, bármiként akadályozni tilos; a hat héti oktatás, s a vegyes házasságoknál a gyermekek kath. vallásbani neveltetését illető divatos kötelezvény a múltra nézve is érvénytelen s eltörűltetik; az 1791-ki 2-dik törvény azon pontja, mely a protestánsoktól a lakás és birtoklás jogát Horvátországban megtagadja, érvényteleníttetik; a protestáns ifjúság a külföld bármely egyetemét minden megszorítás nélkül látogathatja; kath. szülék gyermekeiket protestáns iskolákba járathatják, protestáns nevelők által taníttathatják; minden magyar sorezredhez protestáns tábori pap is alkalmaztassék; a protestáns czéhbeliek a katholikusok ünnepeinek megtartására nem kötelesek stb. A vallásszabadsági törvényjavaslat.

A kerületi ülés, febr. 4-kén, majdnem egyhangú jóváhagyással fogadta a javaslatot; csak a káptalani követek szóltak ellene; „miből vívás lőn, — úgymond Kölcsey — s nem vívás a római katholikusok és protestánsok közt, hanem vívás a kath. papság s a római egyházhoz tartozó világiak közt. Mily változás! Mikor a linczi békét s bécsi szerződést még vérrel kellett kiküzdeni, ki merte volna

1833. jövendölni, hogy 1833-ban a magyarországi gyülésen a Luther és Calvin fiai hallgatva nézik, míg a Pázmán hitének sorsosi érettök egymással vetekedve szólanak?" Ugyanez
Febr. 20. történt febr. 20-kán az országos ülésben. Mert bár a törvényjavaslat mellett hasonlíthatlan nagy volt a többség, s evvel csak az elnök kir. személynök, s Horvátország, Szepes, Esztergam és Pozsega vármegyék, a káptalanok s néhány kir. városok követei álltak szemben: mégis a legjelesebb szónokok közől többen vettek részt a vitatkozásban; részint hogy a káptalani követek előadásai czáfolatlanúl ne maradjanak; részint hogy a ház falain kivűl is visszhangozzanak a lelkiösmeret szabadságának szükségét indokoló érvek, s mindenki meggyőződhessék, hogy a törvény czélja: nem a kathol. egyház jogainak korlátolása; hanem csak a visszaélések megszüntetése, s ennek következtében, lerontása azon falnak, mely a hazafiak közt három század óta fennáll; végleges megszüntetése azon viszályoknak, melyeket az egy hazának fiai közt időről időre annyiszor megújított a különböző vallások egymás iránti viszonyainak részrehajló, igazságtalan szabályozása. „Mint a kerületben, úgy itt is minden protestáns hallgatva ült; az egyháziak saját sorsosaikkal vívának. És mondhatni, szép nyilatkozások történtek, mik Európa legvirágzóbb népének is diszűl fogtak volna szolgálni. Vetekedve keltek fel a követek egymás után; vetekedve mondák el a legtisztább, legjózanabb, a felekezetek közeledését leginkább segitő gondolatokat" úgymond Kölcsey.

A vitatások, a vallásváltoztatást illető pontra nézve, a
Febr. 21. következő napra (febr. 21.) is áthuzódának. „Mind addig, míg az egri kanonok, Lonovics, vagy a fehérvári, Májer, szólottak, nem volt semmi baj — mond naplójában Kölcsey. Amaz rhetori simasággal és fordulatokkal tudá észrevételeit közleni; emez pedig mindig valami liberalismushoz hasonlót éreztetett. De midőn Beőthy, utasitása szerint, az oktatással visszaélés példáit említé; midőn elmondá, miképen

bizonyos, hetven évet élt férfiú ifjuságától kezdve haláláig — 1835. —
leczkézés alatt tartatott, holt teste, mint meg nem tért
emberé, temetséget nem találhatott: akkor a váradi nagy-
prépost Tágen felkele s az előadott történet igaz voltát A Tágen-eset.
„kereken tagadá". A sértő szavak a követi kart, mely egy
ünnepelt társuk meggyaláztatását tűrni nem akará, nagy
ingerültségbe hajtották. Szólni akart mindenek előtt maga
Beőthy is; vévén utasítását, mely a meghazudtolt esetet
magában foglalá, felálla, elégtételt kérni szándékozván. De
Mérey kir. személynök látván, hogy a goromba mondás
lángot gerjesztett, megijedt s ijedtében a királyi táblától
jött szavakat: bontson ülést, meghallá, s minden további
gondolkodás nélkül széket bonta s ment. De Beőthyt mind-
nyájan akarák hallani: százanként emelkedett a kiáltás:
Bihar! Bihar! Mérey megfordúl; s Beőthy szólani kezd; de
csendre intetik s más napra utasíttatik.

A gyülés után azonban nagy forrásban, futkosásban volt a követi kar. A váradi prépost és Beőthy közt történt dolog — mint Kölcsey tudósít, már csak ritkasága miatt is figyelmet gerjeszte; s még inkább annak előrelátása miatt, hogy a prépost ellen legelső alkalommal az 1727-ki 7-dik t.-cz. értelmében elégtétel fog kéretni. Pör tehát! De az ember emlékezete óta nem történt; mert mind az 1808-ban a nógrádi követen Aczél, akkori personalis, által elkövetett sérelem, mind az 1764-ben az akkori nádor és Baranyay Gábor közt esett baj, engesztelés utján orvosoltatott meg. A főherczeg nádor most is így óhajtotta volna a riadásnak végett tenni; s hivatá Beőthyt s hivatá Péchyt is, és igérvén, hogy Tágent megkövetésre fogja utasítani, minden más következéseket el akart mellőztetni.

De a követi kar már nemcsak Tágen szavait tartá sérelmeseknek; sérelmet látott a kir. személynök magaviseletében is, hogy az ülést felbontván, a tüsténti elégtételt elhalasztotta. Felkészülének tehát két oldalról kérni elégtételt s kérni erős szavakkal, s ha lehet, az eseményt

1833. kizsákmányolniok Mérey személynök megbuktatására. A követek nagyobb része úgy vélekedék, hogy bár a főherczeg nádor állásánál fogva mellőztetni akar is minden zavart, titkon nem fogja rosszalni tettöket; mert tudatott, hogy Mérey iránt ő sem viseltetik szíves hajlammal, kit más részről önmagok, mint az országban működő titkos rendőrség fejét, gyűlölének. Különösen ellenséges indulattal viseltetett Mérey iránt a nádor pártja. A személynöki hivatal eddigelé nem szokott volt betöltetni a nélkül, hogy az iránt a nádor is meg nem kérdeztetett volna; sőt ez lévén vele, mint a királyi tábla, s országgyülésen, az alsóház elnökével, legsürübb érintkezésben, jobbára az ő jelöltje nyerte el a nagy fontosságú főtisztséget. Mérey kineveztetésénél azonban a nádor befolyása teljesen mellőztetett. Reviczky kanczellár, mióta Ferencz királynál keresztűlvitte, hogy a bécsi rendőri miniszter az ország ügyeibe ne avatkozzék, s az igazgatásnak ezen, a fejedelem által oly fontosnak tekintett ága is az ő kezeiben pontosúljon össze, a személynöki hivatalra oly egyéniséget szemelt ki, kit az országban lévő titkos ügynökeinek élére helyezhessen. Midőn tehát az országgyülés közeledtével a feljebb léptetett Majláth György helye megürült, Reviczky arra Méreyt, a nádor megkérdezése nélkül neveztette ki Ferencz által. E körülmény mind azoknál, kik a főherczeg iránt kegyelettel viseltetének, annál gyülöltebbé tette Méreyt, minthogy őt említett összeköttetésén kivűl a titkos rendőrséggel, még a megvesztegethetésnek, főbirói állásában kétszeresen súlyos, gyanújával is terhelte a közvélemény. Most tehát a követeknek e titkokba avatott része nemcsak az országra nézve hasznos dolgot vélt tenni, ha Méreyt megbuktatnia sikerülne; hanem ez által a nádornak is elégtételt remél vala szerezni Reviczky kanczellár ellenében.

Mert tudni való még az is, hogy Reviczky kanczellár sem birt már azon népszerűséggel, melyet még az 1830-ki országgyülésen is tanúsított iránta az alsó tábla. Azon

remények, melyeket a magyar országos férfiak még akkor ápolának, hogy ezen, a király kegyeit oly nagy mértékben biró főhivatalnok által a magyar érdekek a bécsi kabinetben, ha nem is fognak épen túlsúlyra emeltetni, de legalább igazságos elégtételt nyerendenek, sokan már egészen meghiúsúlva látták. Arról kezdék őt vádolni, miképen a helyett, hogy ezen érdekek tekintetében kedvező irányt alapított volna meg a kabinetben, maga ragadtatott el a hagyományos kabineti politika árjától; maga szívta be magába az osztrák bureaukratia szellemét, azonosította azéval egyben-másban a maga eljárását; hogy, bár a főbb alkotmányos jogok megtámadását s gyöngítését nem róhatni is fel bűnűl neki, azon kormányzási modor következtében mindazáltal, mely szerint praesidialis leveleivel az alkotmányos megyei önkormányzatba avatkozott, s azt nem egyszer erőszakolni ügyekezett, a titkos rendőrséget, épen mivel azt maga vette kezeibe, a megyékben még inkább kifejtette, a kényuralomnak vált eszközévé. És minthogy e mellett a gyökeres reformok iránt is kevés hajlamot tanúsíta, népszerűségét épen azon osztályban, hol az legerősebb volt, a közép nemességnél csaknem egészen elvesztette; az országgyülésen legalább, hol eljárásának árnyoldalai élesebben tűntek fel, igen kevesen akadtak még pártolói a rendek között. Annál többen ragaszkodának viszont a nádorhoz, ki, miként ezen országgyülés történelme is eléggé tanúsítja, mind határozottabb hajlamot árúlt el, ha nem is épen a radikál, de bizonyosan a mérsékelt reformi párt törekvései iránt. 1833.

És ezen körűlmények közt folyt le a Tágen-féle esemény, mely az ügybe vegyűlt személyes érdekek és szenvedélyek hatása alatt oly nagy zajt okozott. Az említett viharos eseményt követő ülés kezdetén Beőthy, utasítását Febr. 22. tartván kezében, melyet azonban a követi kar azon okból, hogy magát csak küldői előtt köteles igazolni, felolvastatni nem engedett, elébbi állítását s annak a váradi prépost általi meghazudtoltatását röviden említvén, magának igaz-

1833. ságot, megsértett követi méltóságának elégtételt kivánt szolgáltatni. A beszédet egy átalános felkiáltás követé, mely Tágen ellen actiot, törvényes bepereltetést követelt. Alighogy aztán e felett egy pár követ szólott, Mérey személynök, hihetőleg, hogy a maga ellen felingerült rendeket megengesztelje, be sem várván a többiek nyilatkozatait, kik magokat szólásra beiratták volt, az actiot végzésként kimondá, s a kir. ügyigazgatót a vádnak azonnali feltételére szólítá fel. Tágen ekkor szót kére; de ahhoz az ingerültség-okozta zajban nem juthatott; s a vádirat ellene nyomban felolvastatván, a bűnfenyítés elrendeltetett. Mivel az ügy megitélése a királyi tábla körébe tartozott, azt lehetett volna várni, hogy az ügy az országgyülés előtt egészen be van fejezve, s ez a napi rendre térend vissza; de másként történt. Majthényi László, barsi követ, azon hasonlatból, hogy a táblabiró a megyei közgyüléseken, ha ellene kereset indíttatik, ülnöki jogának gyakorlatát a per lefolytáig azonnal elveszti, azt követelte, hogy a személynök Tágent rögtön utasítsa ki a gyülésből. A személynök egy ideig vonakodik: mire Majthényi felkiált: „Vagy ő, vagy mi!" s a követi kar nagy zajnak közepette a teremet odahagyni készűl. A gyönge elnök zavarba jő, s ijedtében a kivánatnak engedve, a káptalan követét kiutasította.

A tény nem csak botrányos, a törvényhozó kar méltóságával meg nem férhető; de egyszersmind törvénytelen is volt, hasonló ahhoz, melyet a francziа parlament követett el Manuelen. Midőn egy követ a sérelmes szó miatt a törvény paizsa alatt keresett védelmet, annak kedvéért, mivel épen népszerű volt, egy másik, népszerűtlen követ nemcsak önvédelmi jogától, hanem salvus conductus-a ellenére, még követi állásától is megfosztatott, melytől őt elmozdítani csak küldőinek állhatott jogában. A példa, hogy egyebet mellőzzünk, veszélyessé válhatott volna az alkotmányra, újjmutatást adván a kormánynak: mit kelljen cselekednie az előtte kellemetlen ellenzéki követek irányában. Nem is

hiányzának, mihelyt az indulat lángja lelohadt, ilyféle észre- 1833.
vételek. Császár Sándor, temesi követ, hatályos beszédben fejtegeté a tényből eredhető káros következményeket; s kivánta, hogy a kiutasitott káptalani követ hivassék vissza széke elfoglalására. Hibáját ily világosan szégyenlé ugyan bevallani a követi kar; hosszú vita után mindazáltal végzéssé lőn, hogy a káptalani követ, jogának érzetében, székét tetszése szerint visszafoglalhatja. Ő azonban, mint elgondolható, haza ment, s mivel a kérdés utóbb a király elébe terjesztetett, itélet nélkűl maradt.

A jogsértés ekként nem nyert ugyan teljes elégtételt; de a nádori párt czéljához jutott. Mérey személynök, azonnal Bécsbe rendeltetvén, nem sokáig tarthatá meg ezután elnöki székét, melyben magát oly gyöngén s ügyetlenűl viselte, s még azután is „naponként bizonyos állatokat lőtt, a miket baknak neveznek“, mondja Kölcsey. Néhány nap múlva az ifjúság szigorú korlátozása által akará takargatni elnöki gyöngeségét. Nem lehet tagadni, a hallgató ifjúság a múlt napokban zajosan viselte magát, s nem kevéssé nevelte a követek által kezdett zajgást. De a többség ezen elégtételt sem akará megadni Méreynek, s a nyilvánosság fentartásának szükségét adván okúl, nem pártolta őt a megszorító szabályokban, minek következtében mind maga Mérey, mind hívei, mielőtt az ellenzék hevesebb szónokaira került a sor, nagy sebesen összevonák a vitorlát, s a dolog maradt mint volt. Mérey ezután még csak néhány ülésben foglalá el az elnöki széket. Márcziusban megmenekült az erejét felűlmúló hivataltól, s a nyugdíjazott Végh helyébe tartományi főbiztosságra emeltetett. A rendeknél azontúl Somsich Pongrácz, alnádor, egy ideig helyetteseként viselé az elnökséget.

A vallásügyi törvényjavaslatra nézve, még csak azon pont ostromoltatott febr. 27-kén a horvátországi s káptalani követek által, mely a protestánsoknak Horvátországban lakást és birtoklást engedett. A személynök, hogy a mele-

1833. gedni készülő vitát ketté vágja, az üzenetnek a főrendekhez átküldését javaslá; de miután a pécsi káptalan követe az egyházi rend nevében annak egész tartalma ellen óvást tett, újra neki hevűlének a szónokok: míg végre az újabb fellobbanástól félő elnök ismételt erőködései után, a törvényjavaslat elfogadása végzéssé lett s az üzenet a főrendekhez átküldetett.

A vallásügy a főrendeknél.

Ha a közönség feszűlt figyelemmel kiséré a lelkiösmeret szabadsága felett folyt vitákat a rendeknél: nyugtalansággal s aggodalommal tekintett azoknak elébe a felső háznál, melynek hozzájárulását az oly szabadelvű törvényjavaslathoz remélni is alig lehetett. A főrendeknél eddigelé mindig a püspökök, zászlós urak és a főispánok véleménye szokta volt eldönteni a tárgyakat. Részt vehettek s vettek is ugyan a tanácskozásban a többi független főrendek is; de a felett, hogy ezek többséget amazok ellen még nem igen alkottak, véleményök, midőn amazokétól eltért, ha néha talán többségben voltak volna is, nem igen vétetett tekintetbe. A végzés e táblánál eddigelé nem a szavazatok száma, hanem súlya szerint alakúlt; s nagy idő óta nem volt arra példa, hogy a szavazatok valamely kérdésben megszámláltattak volna. Szólt egy pár püspök, zászlós úr és főispán, s az általok kifejezett, jobbára egyező véleményt a nádor, vagy elfogadva, vagy néha némileg módositva, határozatképen mondotta ki. Attól lehetett tehát tartani, hogy ha most is e modor követtetik, úgy a törvényjavaslat, rövid megvitatás után, egyszerűen vissza fog utasíttatni.

A nádor azonban most maga is hajlandó lévén a törvényjavaslat elfogadására, eleve magán tanácskozmányokban ügyekezett elkészíteni annak útját s reábirni a főrendeket, hogy annak legalább néhány pontját fogadják el; s e végett a nyilvános ülésben is nem általában, hanem mindjárt pontonként kivánta tárgyaltatni az üzenetet. A püspökök, számos világi uraktól támogatva, ezt ugyan hévvel ellenzék; de mivel az indítványt több főhivatalnok s még számosabb

független főrendű pártolá: a nádor, a közönség nagy örö- 1833.
mére, most ezek szavait is számba vette, s a többség kivánata szerint a tárgyalást mondá ki végzésűl.

A nádor ezen jóakarata felszámlálhatatlan nyeremény volt az összes reformügyre nézve. Mit használt volna a legszabadabb elvű alsóház is, ha a felső házban néhány püspök s főhivatalnok vetót gyakorolhat s minden reformot mindjárt első stádiumában megakaszt? Mit használt volna magában a főrendek házában is egy szabadelvű ellenzék, birt légyen bármily nagy többséggel, ha annak szavazatai nem számíttatnak, s a határozat mindig csak a kormánytól függő egyházi s világi főhivatalnokok véleményének visszhangja? Ezen első példa után azonban biztos kilátás volt arra, hogy a reformot óhajtó, hazát s nemzetet hévvel szerető, érette áldozatra is kész független főrendűek, kiknek száma nőttön növekedék, szinte nagy befolyást gyakorolhatnak a ház határzataira.

Nagy csodálkozást ébresztett az országgyülési közönségben s jó jelnek vétetett, hogy Wirkner, a kanczelláriának állandóan Pozsonyban lévő s tulajdonkép titkos rendőrséget gyakorló titoknoka, ki a kanczellár megbizásai s hozzá küldött tudósításai által nem csekély befolyással volt a törvényhozó kar egy osztályára, s magára az ügyek menetére is, — hogy, mondám, e titkár maga is a karok és rendek törvényjavaslata mellett izgat, az egyház fejedelmeit házról házra látogatja, s az üzenet áteresztésére készteti. Ezt ő csak a kanczellár megbiztából tehetvén, bizonyosnak látszék, hogy Béesben óhajtják a tárgy felküldését, s annak legalább némely pontjaira kedvezőleg hajlandók válaszolni.

A független, szabadelvű főrendűek magok is erősen mozgatták a kérdést; magán tanácskozmányuknak mindazáltal csak az lett eredménye, hogy közőlök tizennyolczan csatlakoztak a rendek izenetéhez. A már eleve is kétes diadalra ennél fogva alig lehetett kilátás, midőn a tárgy

1833. márcz. 9-kén a főrendi táblánál szőnyegre került. Wesselényi, Széchenyi, Eszterházy Mihály, az ifjú Waldstein, többektől gyámolítva, lelkesen küzdének ugyan a korszellemtől igényelt lelkiösmereti szabadságért. De a főrendek többsége az üzenetet felolvastatni sem engedvén, az egész vallási tárgyat a sérelmekkel foglalkodandó bizottmányhoz kivánta utasíttatni.

E végzés azonban a kérdést még koránt sem buktatta meg egészen. A rendek, kezdeményezési jogukra támaszkodva, az üzenetet pár nap múlva egyszerűen visszaküldék, s tárgyalását kivánták. A független főrendűek most mindenfelől visszahivák barátaikat, kik Pozsonyból szétoszlottak, hogy számbeli többséggel győzzenek. „És ezek nemcsak nagy számban jelentek meg; de, mi ezelőtt szokatlan vala, sürűen kezdének beszélni is, s magyarúl beszélni még azok is, kik (mint Pálffy herczeg s Batthyáni Imre gróf) a nyelvet még nem birták eléggé.“ Most azonban más fogáshoz nyúltak a táblának újitást ellenző tagjai: bizottmányt javaslának kiküldeni, mely az üzenet pontjai felett indokolt véleményt terjesztene a tábla elébe. És bár a Vayak, az ifjú, lelkes Dessewffy Aurel, Batthyáni és Eszterházy Mihály a halogatásra számított küldöttség ellen szóltak, az mégis kirendeltetett. A munkálat azonban, melyet ez márcz. 27-én benyújtott, egyik félnek sem igen tetszék: az ellenzék szűkkeblűnek, a főpapság nagyon engedékenynek találta, s így egyszerre mind a két felekezet ostromolta azt. Mind e mellett is az történt meg, a mi hasonló körűlmények közt jobbára történni szokott: a két fél közt a harmadik, azaz, a küldöttség lőn nyertes; munkálata válasz gyanánt küldetett át a rendekhez.

Egészen augusztus közepéig váltotta aztán e vallásügyi munkálat felett üzeneteit egymással a két tábla, a nélkül hogy a fő pontokban, különösen abban, mely a szabad vallásváltoztatásra vonatkozott, megegyezni tudtak volna. A tárgy minden üzenetváltáskor mind a két táblánál

újabb heves vitákat idézett fel; melyeket azonban nyomról 1833.
nyomra kisérni, nem a mi feladatunk. A főrendek tábláján jobbára a püspökök, s ezek közt kivált báró Szepessy Ignácz pécsi püspök, — különben szent életű, jótékony, tudományokat pártoló, ki egyebek közt Pécsett saját költségén akadémiát alapitott, de elfogúlt, vakbuzgó, korlátolt világnézetű férfiú, és Jordánszky Elek, czimzetes püspök, voltak a szóvivők, kik ferde felfogással ott, hol a vallások politikai viszonyai forogtak fenn, többnyire a theologiából, zsinatok decretumaiból meriték indokaikat. Több élvezetet nyújtottak azon ellenzéki főrendűek szónoklatai, kik a lelkiösmeret szabadságának kérdését politikai és polgári jogok szempontjából fejtegetve, a rendek üzenetei s a törvényjavaslat mellett szólának. Mindenek közt pedig Wesselényi tűnt ki, a maga, mindig nagy hatású, társait nem kevésbbé, mint a hallgató közönséget gyakran a tetszés zajos kitörésére ragadó szónoklatával.

De ezen kevés kitűnő szónoklatokat kivéve, sokkal nagyobb, élénkebb érdeket ébresztenek vala mind végiglen az alsó tábla tanácskozásai, melyek a kérdést jobbára magosabb szempontokból fejtegették; s melyek annyira különbözének a főrendi házéitól, hogy Kölcsey nem kételkedék e szavakra fakadni egy beszédében: „Valóban, ha a főrendek egyezésöket továbbra is megtagadják, nem fogja hinni a maradék, hogy e két tábla tagjai ugyanazon idő, ugyanazon világosságterjesztő század emberei valának.“ Beőthyn kivűl, ki e kérdésben végiglen a szabadelvű párt vezéri szerepét viselte, a katholikus követek közől még a Bars megyei két követ, Balogh János és Majthényi László, Bezerédy István, Borsiczky István, Niczky, Siskovics és Császár Sándor tűntek ki leginkább, mint a lelkiösmeret szabadságának lelkesedett pártolói. E kérdésben vonta magára először a figyelmet egy új követ is, Deák Ferencz, kiről mindjárt bővebben szólandunk. Midőn a főrendeknek vető alakját öltő makacs ellenzése oly erősen nyilatkozott,

1835. s a felekezeti ügy némileg az egész követi kar ügyévé vált: a protestáns tagok is mind sürűbben belé vegyűltek a vitatkozásokba, s Kölcsey, Pázmándy, Prónay s többen mások hallatták nyomatékos szavukat. De mind ezeken kivűl még két férfiút kell említenünk az egymással szemben álló két táborból, kik, bár egymástól igen különböző, de mind a ketten kitűnő egyéniségek, még utóbb is jelentékeny szerepeket játszának közéletünkben. Ezek egyike a protestáns Palóczy László, Borsod megye —, másika Lonovics József kanonok, az egri káptalan követe.

Palóczy László

Az elsőnek alig lehetne találóbb képét adni, mint miképen őt Csengery Antal ábrázolja a magyar szónokok és státusférfiak jellemrajzaiban, megjegyezve, hogy e rajz tíz évvel később, az 1843-ki országgyülésen tünteti őt elénkbe. „Egy vastag, kövér alak következik, úgymond. Haja és nyirott bajusza már megőszült; öltözete messze elmaradt a divattól. Széles mellén egy gombra akasztva függ sétabotja. Egész külsején, mint szinte előadási modorán bizonyos cynismus ömlik el. A tisztes ódon külsővel némi ellentétben látszanak lenni a szabadelvűség legújabb tanai. S e tanok a vallási felekezetesség, a calvinismus szögletességeivel vegyülnek nála. Különösen felötlő vonás e közönyös korban. Cromwell kerekfejű puritánjai jutnak eszünkbe. Valóban puritán név alatt ismeri az országgyülési közönség Palóczyt. Az öreg úr beszédmódja különös vegyülete az iskolamesteri pedanteriának kedélyes elmésséggel. Szavalása felekezete némely papjainak előadásához hasonlít, kikről mondani szokták, hogy hasból beszélnek. Neme a rögtönző egyházi szónoklatnak, melyet hosszas gyakorlat után szereznek meg a vallás elaggott szolgái. Palóczynak hosszas országgyülési gyakorlat tevé azt sajátjává; s nagy emlékező tehetsége segíti. Eleven adattár ő. Minden kérdésnek tudja országgyülési előzményeit. S történeti idézései, az események mélyebb bölcselete nélkül, sokszor igen talpraesettek, találók s többnyire elmések,

olykor nagyszerű visszaemlékezéseket is költenek föl. Majd minden napra van egy főbb adata Magyarország eseményeiből, vagy a világtörténetből. Elmondja, mi történt e vagy ama napon, mikor e vagy ama nevezetes tárgy felett tanácskoznak. E tulajdonok, a természetes könnyűség s a népies költészet némi zamatával, különösen alkalmassá teszi őt alkalmi s lakomai beszédekre. Az volt ő az ellenzék lakomáin, a mi a költő már Attila udvarában, s mi most egy jóravaló iskolamester a falusi torban, vagy egy beszédes vőfél nászünnepen . . . Mindazáltal senki sem fogja tagadhatni, hogy az öreg úr sajátságos modora különös kellemmel birt a változatosság érdekénél fogva." 1833.

Egy lakomabeszéde, nem ugyan ezen évben, de ezen országgyülésen, minthogy egy kis eseménynek lőn oka, mely az udvart jellemzi, különösen megérdemli az említést. A király születési napja közeledett. Az udvar, tán még mindig azon hitben, hogy ünnepélyek által most is, mint hajdan, képes a nemzet képviselőinek jóakaratát megnyerni, őket lelkesedésre ébreszteni, ragaszkodásukat hatványozni, tudatá a személynökkel, hogy ő felsége a nemzet üdvözletét, nem, mint történni szokott, felirat, hanem nagyobb küldöttség által óhajtja kifejeztetni. Hatvan s néhány tagból álló küldöttség ment tehát fel Bécsbe, mely az üdvözlet után a császári lakban fényes lakomával fogadtatott. A lakoma vége felé az egri érsek, Pyrker László, a királyra poharat köszönte, melyet a gazda szerepét viselő gróf Fürstenberg ura nevében a magyar nemzetre viszonzott. A felmelegült társaság azonban, e diplomatiai köszöntésekkel nem elégedvén meg, részint kedvcsapongásból, részint nemzetiségi érzelmeinek ösztönéből, honi szokás szerint, honi nyelven kivánt a császári lakban hallani pohárköszöntést, s „halljuk Palóczyt!" kiáltások hangzának a teremben. Palóczy engedett a közkivánatnak, és szokott elmés, kellemes modorában végzé köszöntését; melyet szűnni nem akaró é l j e n-ek váltottak fel. Az udvari etiquette ezen

1833. megsértése szörnyű botránynak tekintetett. Fürstenberg nem győzött eléggé sietni, hogy azt bejelentse. S mintha a köszöntésben valamely veszedelmes irány volt volna, Palóczy a lakoma után Reviczky kanczellárhoz rendeltetett s beszédét azonnal németre fordítani kényszeríttetett. „Hisz ebben semmi rosz sincs," — mondá aztán a király, a beszédet átolvasván, — „köszönje meg nevemben jó kivánatait."

Lonovics József. Azon kellemetlen jelenetek után, melyek Tágen széksértő szavai által előidéztettek, a főherczeg nádornak sikerült kieszközölni, hogy a káptalani követek fejenként ne vegyenek azontúl részt a vallási kérdések vitatásaiban: hanem bizzák meg az egri káptalan követét a vezérszónoklattal, ki már eddig is nagyon kitűnt többi társai közől. A választás jobbra nem eshetett volna: az egész magyar clerusnak kétségbevonhatlanúl ő volt legjelesebb egyénisége. Lonovics a lángésznek minden sajátságaival gazdagon fel volt ruházva: sebes, mély felfogás, érett, helyes itélet, játszi elmésség, nagy emlékező tehetség ékesítették szellemét. Ehhez járult széles olvasottsága, otthonossága az egyházi s világi tudományok legtöbb ágaiban, európai míveltsége, publicistai készültsége, mivel ő társai közt egyedül dicsekedhetett. És mind ezek mellett a fényes szónoki tehetség, hatalmas rögtönző erő, mely mindig kész volt a beszédre és soha zavarba nem esett, őt egy ragyogó parlamenti szónokká avatták. Szónoklata bő s áradozó, a tárgyat mindig kimerítő. A logikai rend rögtönzéseiben is oly erős, mintha mindig készített beszédeket mondott volna. Eszméi tiszták, világosak, kifejezései szabatosak; az irályban annyi az erő és szépség, hangzatosság és választékosság, hogy e tekintetben vele csak az egy Kölcsey vetélkedhetett. Ő többnyire az értelemhez szólott, ritkábban a kedélyhez; fényes, hatásra számított nagy szavak, nem igen fordúltak elő beszédeiben; annál többször képek, hasonlatok, analogiák a történelemben. Előadása könnyen folyó, gördülékeny, minden pedantság és szinészi

árnyéklat nélkül, nyugalmas minden affectatió és szenvedély nélkül. 1833.

De alig tudnánk teljesen megérteni a szerepet, melyet e komoly, mély értelmű, szellemdús egyéniség a vallás kérdésében játszott, ha egyszersmind jelleme némely sajátságait nem vennénk tekintetbe. Szónoklataiban ő annyi tapintatot, oly éles itéletet s mély értelmet, oly helyes világnézetet, az átalános haladás iránt annyi rokonszenvet s általában annyi szabadelvűséget és loyalitást árúlt el: hogy alig lenne különben felfogható, miként történhetett, hogy ily felvilágosodott egyéniség a lelkiösmereti szabadság természeti jogainak megszorítása mellett, felekezeti türelmetlenség érdekében annyi erővel s kitartással lépett fel. Ő benne mind ama fényes szellemi tulajdonok mellett hiányzott az, mi őt valóban nagy emberré is tehette volna: az erkölcsi bátorság, a kedély hatalma, mi főleg képezi a való nagyság alapját. Félénksége jellemét oly gyöngévé, ingadozóvá tette, mintha felével sem birt volna éles itéletének, mély és loyalis felfogásának. Ügyes környezete őt mindenre hajthatta, mi a megszokott, tört ösvényről le nem vezetett. Ambitió nélkül ily szellemi tulajdonokkal felruházott egyéniséget képzelni is alig lehet. És volt ambitiója Lonovicsnak is, mely abban találá kielégitését, hogy kitűntetéssel, dicsőséggel álljon helyt ott egy maga, hol társai lezúgattak; hogy országos hir s névre jusson ott, hol társainak népszerűsége minden felléptökkel alább sülyedt: hogy tolmácsa, vezére legyen egy nagy és hatalmas felekezet hagyományos véleményeinek s érdekeinek. De ambitiója e mellett még reál czélokra is volt irányozva. Egyházi férfiúnak, ki szellemi felsőségét annyira érezi, mint neki már a vezéri szerepnél fogva is lehetetlen vala nem éreznie, ki veheti rosz néven, ki fogja hibáúl felróni, hogy egyházi kormányra, fejedelemségre vágyódott? De ezen ambitió, körülményeink közt, hol a kinevezés egy, a vallás dolgában a régi hagyományokhoz ragaszkodó udvartól függött, nem lehetett olynemű, minő-

1833. ről az irás mondja, hogy a ki „püspökséget kiván, jó dolgot kiván.“ Ezen ambitió bizonyos elvekhez való ragaszkodást, teljes önazonosítást igényelt bizonyos szellemiránynyal, melyet a felekezetesség szabott elő, s mely kizárt minden önálló meggyőződést. Ezen ambitió némi árnyat vetett az őt, töndöklő tehetségeiért, nagy tiszteletben tartó szabadelvű párt előtt, Lonovicsnak különben szeretetre méltó, feddhetetlen jellemére is. Kétségtelennek látszék, hogy az ő meggyőződései a szabadság földjében gyökereznek; de mivel jelleme félénk volt, s vágyai egyházi fejedelemségen függtek: olyanná lett, minőnek a püspököt az udvar és a hierarchia kivánta. Lelke mélyébe rejté el különben szabad röptü szellemét, s azonosította magát az udvar és hierarchia irányával. Ez irányban mindazáltal, mi szabadabb meggyőződéseinek kétségtelen jele, ő soha sem ment szélsőségig. Ultramontán elvek s tanok soha sem hangzának ékes beszédű ajkairól. A vakbuzgalom s elfogúlt felekezetiség határain mindig innen maradva, ment addig, meddig mennie kellett, hogy tekintélyét s befolyását az udvarnál s hierarchiánál megtarthassa; s a meddig mennie lehetett, hogy hírnevét a közönség előtt se koczkáztassa.

E nevezetes férfiú hónapokig csaknem egymaga állott ellen annyi kitünő szónokoknak a rendek táblaján. És ha az ügy, melyért vívott, az irány, melyet követett, nem engedhetett is diadalt aratnia parlamenti harczaiban: lehetetlen volt mégis őt nem csodálni, midőn több előtte szólóknak egyszerre válaszolva, valamennyinek indokait egymásután szemlére véve feszegette. Bonczoló éles logikájának erejében, vagy elmésségének kifogyhatatlan tárházában mindig talált valamely új, tetszetes érveket, melyek válaszát talpraesetté tevék. Ha fegyverei, melyekkel vívott, nem vezették is ügyét diadalra, nem döntötték is meg az ellent: az ügyesség, melylyel azokat kezelé, őt magát mindig eléggé fedte. Diadalt az ügynek, annak természete miatt, nem nyerhetett; de magának tetszést, dicsőséget szerzett. A meg-

támadás, volt légyen bármily szenvedélyes, őt soha sem zavarta meg, nyugalmából soha sem ragadta hasonló szenvedélyre; ilyenkor legfölebb finom, de éles elmésség volt válaszában. Más ügyben, más körülmények közt, ha tán nem is leghatásosabb s legnépszerűbb, de kétségkivűl egyik legmiveltebb s tudományosabb, Deák Ferenczczel, kihez, szónoklatának jellemét tekintve, sokat hasonlitott, egyaránt ünnepelt szónoka leendett a magyar parlamentnek. Az udvari pártnak s a hierarchiának tett szolgálatai, még az országgyülés folytában, a csanádi püspökséggel jutalmaztattak. 1833.

A vallási törvényjavaslatnak volt egy pontja, mely miatt Magyarország ez alkalommal először jött összeütközésbe Horvátországgal. Ez azon pont vala, mely eltörli az 1791-ki 26-ik törvény ama czikkelyét, mely szerint a protestánsok ama tartományból kizárattak. E czikkelyt, mely ama törvénynek különben szabad szellemével is oly kiáltó ellentétet képez, annál inkább eltörleni kivánták most a rendek, mivel Horvátországban a katholikusok mellett számos ó-hitű is minden polgári joggal fel volt ruházva, és zsidók is sokan laktak. A horvát követek azonban tartományuk municipális jogaira támaszkodva, nagy hévvel ellenzék a szabadelvű törvényt, kivánván, bizná a törvényhozás ama tilalom megszűntetését magokra a horvátokra s az idő szellemére. De a rendek többsége annál kevésbbé akart hajólni a horvát követek e kivánatára, mivel nem volt titok, hogy az ellenzés oka főleg a horvát papságtól ered, mely a magára nézve veszélyesnek hitt protestáns felekezettől ment kiván vala maradni. A papság befolyása e tartományban nem csak azért erős, mivel a földesurak és más értelmesbek mind a katholika vallás hívei: hanem még tán inkább azért, mivel a valamennyi magyarországi püspöknél gazdagabb zágrábi püspök és káptalanja anyagi tekintetben is függésben tartja magától a nagy részben szegény, eladósodott nemességet. A papság s annak zsoldjában izgatók, a közvéleményt e vallási kérdésben a magok

A vallási kérdés Horvátország tekintetében.

1833. részére nyerni törekedve, a vallásiba a nemzetiség kérdését is azonnal belékeverték, azt akarván elhitetni, mintha a vallási kérdésben csak azt czélozná a törvényhozás, hogy az ott megtelepülendő magyar protestánsok által a horvát nyelvre s nemzetiségre nyomás gyakoroltassék. Részben e forrásból származott aztán azon élénk nemzetiségi harcz, melyről alább bővebben szólandunk, s melynek gyümölcsei 1848-ban mind a két félre oly keserűekké váltanak.

A vallásügyi viták vége.

A főrendi tábla a törvényjavaslat e pontját is makacsúl ellenzé. És a mit tőle hat hónapi élénk viták s üzenetváltások által a vallási törvényre nézve általában kinyerni lehetett, összesen a következőkből áll vala: a vegyes házasságokból származott fiúgyermekek kath. vallásbani neveltetése iránt eddig divatozott kötelezvények a jövőre megszűnnek, a már kiadottak ezentúl is megtartván érvényöket: a temetőket, hol elkülönítve nincsenek, mind a két felekezet közösen használhatja: az ezredekben protestáns tábori papok is alkalmazhatók. — A szabad vallásváltoztatás kérdésében, mi a lelkiösmereti szabadság leglényegesb részét teszi, hat hónapi keserű viták után sem tudott megegyezni a két tábla. És hasztalan kiálta fel egyszer egyebek közt, lelkesedésében Kölcsey: „Oly ügy forog vitatás alatt, mely, bár most elnyomatik, elébb utóbb maga magát fogja kivívni. Így leszen t. RR.! mert ha elébb nem, a mi sírjainkon s az előttünk elhunyt küzdők sírjaikon támad fel a kérlelhetetlen Nemezis! és kíméletlen igazsággal fogja számon kérni három száz esztendők könyeit; fogja számon kérni milliomok feldúlt nyugalmát, a sírig üldözött ősznek véghörgését, s a gyermekeitől megfosztott anyának jajait; és számon fog kérni minden csepp vért, mely a bécsi és linczi békességekért magyar keblekből kiömlött. Mert negyedfél millió lélek kérelme nem puszta kérelem . . . Azonban az óra még nem folyt le: még nyugalomban fekszik előttünk a jelen és jövendő: a választás még szabad!“

Mennél tovább huzódott ki a kérdés, a főrendeknél annál gyöngébb lett a javaslat pártja; mert a független urak közől, kik azt pártolák, mind többen szétoszlának. És, mi a szabadság barátit leginkább keserítheté: a rendek házában is naponként fogyott a többség s nőtt az ellentábor; meghiúsúltak a remények, melyek szerint a vallásügyet sokan úgy tekinték, mint az országgyülés elején elszakadozott értelmek és érdekek egyesitőjét. Az ország egyházi s világi nagyjai mind több követet, sőt megyei hatóságot is hóditottak a magok részére, melyek aztán követeiknek az elébbitől eltérő utasitást küldöttek. Június elején már tizenegy szavazat nyilatkozott az eredeti üzenet ellen, melyet kezdetben csak három, később kilencz szavazat ellenzett. Június közepe óta a nádor több izben magához rendelé Niczkyt s néhány másokat a kath. követek közől, s általok tudtára adá a többieknek is. miképen a vallásügyi javaslatból, úgy a mint van, soha törvény nem lehet; azért ha nyerni akarnak, engedniök kell. Különösen az egy vallásról másra menetel pontját illetőleg, mely az egész törvénynek sarkpontja, avval biztatá őket: hogy a hat héti oktatás eltörlésében nem fogna ellenkezni az udvar; attól mindazáltal Bécsben sem fognak elállani, hogy minden vallásváltoztatás esete a felségnek feljelentessék, s az átmenetelt azután ő engedje meg. De a rendek nem voltak hajlandók, eképen az uralkodó önkényétől függeszteni fel a szabad vallásváltoztatást. Azonban a két tábla elnökei sem restellék fáradságukat, izgatni a tárgy mellett; mi végre nem szűntek a követeket egymás után magokhoz rendelgetni. S június 30-kán nagy aggodalommal értesülének egy tanácskozmányuk alkalmával a szabadelvűek, hogy már huszonhárom megye tett fogadást a personálisnak, miszerint pártolni fogják, hogy minden vallásváltoztatás, engedelem megnyerése végett, a királyhoz terjesztessék fel. „Kínos érzemény! kiálta fel erre naplójában Kölcsey, mert fél évig vívni valamiért, s oly reménynyel és czéllal vívni, mint 1833.

1844. itt; bírni a nemzet többségét, bízni korban s az igazság erejében, s utóljára is vesztést látni maga előtt!"

Ennyire jutván a dolog, a szabadelvűek elhatározák, a vallási kérdést, úgy mint az eredeti törvényjavaslatban áll, egészen letenni s kedvezőbb időre halasztani. De a nádor és a kir. személynök, e szándokról értesülvén, azt minden módon törekvének megakadályozni: mert az udvar törvényt akart, félvén: ha az országgyülés vallási czikkely nélkül oszlik el, a népbolygatók azt a megyékben lázítási érvül fogják kizsákmányolni. A personális tehát július 4-kén egyenesen inditványba is tette, hogy a vallásról vallásra átmenetelnél a hat héti oktatás ugyan törűltessék el; de annak pótlékáúl, a felségnek minden eset engedelem kérés végett jelentessék fel. És az országgyülési napló minden hézagos szerkezete mellett is bizonyságot teszen, hogy a nádor és personális izgatása nem maradt eredménytelen. A kormánynak e kérdés mellett, már ezen első harczban is huszonegy szavazata volt; s aggodalommal kérdezék magokat az ellenzékiek: mi fog egy másodikban vagy harmadikban történhetni? Eljöttnek láták tehát az ügy letételének idejét, s csak annak módja felett különböztek még a vélemények. Július 10-kén végre ebben is megegyeztek, egy magán tanácskozásban következő végzést hozván: „nincs más mód, mint a vallásügyet a maga sértetlen állapotában nem letenni, hanem szerencsésb körülményekig felfüggeszteni; s ezt a főrendeknek rövid, de erős üzenetben tudtokra adván, egyszersmind kijelenteni: hogy a békekötések s a 26-dik czikkely ellenére kelt minden kormányi rendeleteket, az 1790-dik t.-cz. értelme szerint, törvényteleneknek s foganatlanoknak tartanak." Bár mennyire erőködött is aztán az új királyi személynök, e végzés, pár nap múlva, harmincznyolcz megye szavazatával országossá emeltetett. A letételt maga a tárgy indítványozója, Beöthy Ödön, hajtá végre, az irás következő szavaival végezvén beszédét: „nem halt meg a leányzó, csak alszik." A főrendek e felfüggesz-

téssel nem voltak ugyan megelégedve, de az ügy folytatását még sem kivánták, s egyedül azt üzenték át a rendeknek, hogy ama pontok, melyekre nézve a két tábla egymással megegyezett, a király elébe minden esetre fölterjesztessenek. A rendek azonban, bár most a personálist a vallási vitákban elébb részt nem vett Nagy Pál is segíté a felfüggesztés elleni küzdésben, — a nyolczadik s utólsó üzenetben kijelentvén, hogy a pontok, melyekre nézve egyesség alakúlt, felterjesztésre nem méltók, a főrendeknek újabban is határozottan tudtokra adák, hogy elébbi üzenetök tartalmához szorosan ragaszkodva, a vallási kérdést ez idő szerint letették.

És ez volt jelenleg az utólsó lépés ezen, annyi szenvedélylyel vitatott kérdésben. A kormány a kevesbbe lényeges pontokra nézve örömest hozzájárúlt volna a rendek véleményéhez, hogy oly törvényt láthasson megalkotva, mely az áttérést egy vallásról más vallásra, — mi mégis a lelkiösmereti szabadság sarkpontját képezé, a maga kényétől tehesse függővé. De a rendek óvakodának, ilyféle önkényt törvény által is szentesiteni; s inkább akarták tűrni még egy ideig a kath. papság eljárását, hogy utóbb teljes szabadságot vívhassanak ki a lelkiösmeretnek. S nem is lett az új personális erőködéseinek az udvar szándoka mellett más eredménye, mint hogy nagy részét elvesztette elébbi népszerűségének. Somsich Pongrácz alnádort, tulajdonkép az ellenzék emelte volt a kir. személynök méltóságára; most tehát többen szinte bánni kezdék a neki tett szolgálatot. Egyébiránt, hogy miért s mi módon tette ezt az ellenzék, érdekesen tudósít bennünket a maga naplójában Kölcsey. „Néhány országgyülés folytában, ugymond, fenállott már a névtelen árúlkodók elleni sérelem. Ezek a névtelen árúlkodók nem egyéb az ausztriai szent nyelven, úgynevezett „geheime Polizei"-nál, mit az országgyülési irományok már 1825-ben igen szerencsésen választott szóval „hydrának" neveznek vala. Ezen oly sokszor elátkozott

Somsich Pongrácz királyi személynök.

1833. hydrának fejei évenként gyarapodának: s Isten megengedte érnünk, hogy minden föhivatalaink, s a nem főknek is nem megvetendő része ily dicséretes gyarapodványokból állanak, s a hivatalokon kivül is úton útfélen a kenyérevő nép sokasága hasonlóktól hemzseg. Ne véljétek pedig, mintha e sokaságban rend és lélek nem volna. Mert e számtalanúl elágazó hydra, amint látatlanúl terjed, épen úgy látatlanúl bizonyos középpontra törekedik vissza, honnan minden mozgásai igazgattatnak. Nem szükség e középpontról bővebben szólanom; de annyit mégis elmondok, hogy ez egyetemi középponton kivül volt még egy más alárendelt is; s ez nem más vala, a personálissá kinevezett Méreynél.

„Nem rosz választás! Mert az emberek házi és polgári titkaikat tudni, vagy azokhoz kulcscsal birni, altáblai elölülőnek hasznos tudomány: oly hasznos tudomány, melynek gyakorlatba vétele sok más fontosabb és ritkább tulajdonságokat elmellőzhetőkké tehetne. Már most voltak az országgyülés tagjai közöl, kik úgy gondolkoztak: ha ezen hydraszellemben való igazgatás szerencsével járja utját, igen természetes, ha a kormány a talentumokat nem, s csak fekete lelküeket kivánó, és így könnyű választással járó módba beleszeret, s mi attól menekedhetni nem fogunk. Semmi sem szükségesebb hát, mint a kezdetet megbuktatni, azaz Méreynek az elölülést a lehetőségig nehezzé tenni . . . Mérey a világ minden elölülőinek leggyávábbjai közé tartozott: . . . s mindjárt eleinte három különböző érdekü férfiak egyesülének a gyávát megbuktatni. Elsők valának, kik Méreyben a hydrauralkodást gyülölték, s Majláthra visszaemlékezvén, az altáblának hazafilelkü elölülőt óhajtottak. Következtek, kik Mérey elmozditásával Somsichnak akartak helyet csinálni: és azok kik Somsich felemelésével az alnádori hivatalt Somboryra szerették volna ruházni. Somsich hazafiságáról s világos és mély hatású értelméről 1825-ben, mint Somogy akkori követe dicsérteték. Így ismerte öt Wesselényi, s ennek ajánlásai után Kölcsey:

ezek tehát, midőn Mérey ellen harczot forralának, örömest csatlakoztak Siskovicscsal, Dubraviczkyval és Somsich más barátaival, úgy szinte Beöthyvel, Péchyvel és Baloghgal, kik meg Somboryt pártolták." 1833.

Elbeszéltük már, e különböző három érdekű férfiak miként buktatták meg barátaik segedelmével Méreyt január 10-kén a szabad sajtó, — február 25-én a Tágen, s pár nappal később az ifjúság, azaz sajátképen az országgyülési nyilvánosság ügyében. Mérey e vereségek után Bécsbe ment s elnöki székét azontúl Somsich alnádor foglalta el. Itt vala tehát az alkalom érette működni. De a dolog nem tartozott a könnyűk közé, bár különben a szabadelvű párt is felkarolta őt azon igéretei után, hogy ha személynökké lenni segítik, az ő értelmökben fogja keresztül vinni a vallási kérdést. Somsich a nádor embere volt; általa lett alnádorrá s Pest megyei főispáni helytartóvá: a nádorral meghasonlásban álló Reviczky kanczellár kegyére tehát számot nem tarthatott. Reviczky, úgy látszék, Bartal Györgyöt, az ügyes tollú, a közügyekben nagy jártasságú, s alapos tudományú udvari tanácsost, kivánta volna a díszes polczra emelni; de ez a sok nyugtalansággal járó hivatalt elfogadni nem akará. Míg aztán a kormány más egyéniség után néze körül, az ellenzék említett férfiai Somsich iránt többféle kedvezéseket tanúsitának, őt az idő közben szőnyegre került kérdések felett folyt vitákban úgy tüntették fel az udvar előtt, mint a karok szeretetét biró s így sok mindent keresztűlvinni képes férfiút, kinek elnöklete ennél fogva nem csekély fontossággal bir. A fogás sikerült: Somsich királyi személynökké neveztetett és mint ilyen június 15-kén ünnepélyesen köszöntött be az alsó táblánál. Benne az alsó ház nem nyert ugyan fényes szónoklatú elnököt: sőt ott népszerűsége is hamar elveszett: de, mi az országra nézve sokkal fontosabb volt, a kir. tábla, hol az ősiség miatt majdnem minden család pörlekedék más családokkal vagy a

1833. kincslettel, nyert benne értelmes, becsületes jellemű birót s részrehajlatlan elnököt.

A vallásügy feletti viták azonban csak megingatták Somsich personális népszerűségét; azt ő tulajdonképen az úrbéri munkálatról folyt tanácskozásokban vesztette el, melyek idő közben már jóformán előrehaladtak, s a vallási kérdés letétele után nemsokára be is végeztettek a rendek tábláján. De mielött e fő fontosságú tárgy miként alakulásának elbeszélésébe fognánk, néhány más kérdést kell megemlítenünk, melyek ugyan ezen idő alatt kerültek szőnyegre s részben végképen be is fejeztettek.

A lengyel ügy. Említők, hogy a magyar vármegyék 1831-ben nagy rokonszenvvel viseltettek a lengyel felkelés iránt, s többen közülök feliratokat is intéztek a kormányhoz, ezt szorgalmazván, lenne segedelmére a függetlenségétől oly igazságtalanúl megfosztott nemzetnek. Mi volt légyen oka, hogy a lengyelek iránt különben kétségtelen jóakaratot tanúsító bécsi kabinet a megyék ösztönzéseit figyelembe nem vehette, szinte érintők. A megyék közől egy sem bizonyita a szabadságáért hősiesen küzdő szerencsétlen nemzet iránt nagyobb lelkesedést a szomszéd Trencsén megyénél. S igy történt, hogy a felkelés elnyomása után Párisba menekült lengyelek, midőn a magyar országgyülés egybehivásáról értesűltek, két levelet küldének Borsiczky István Trencsén megyei alispánhoz, melyek egyike ő hozzá magához, másika, két példányban, magyar és latin nyelven szerkesztve, a magyar nemzethez szólott. Emezt a tüzes és merész lelkű Borsiczky mindjárt az országgyülés elején tárgyalás alá kivánná bocsáttatni; de barátai féltek, hogy ez által a közfigyelem a már folyamatba indúlt tárgyaktól elvonatik, s kérék őt: várna addig, míg a lengyel ügy, megyei utasitásoknál fogva nem hozatik szóba. Ő engedett, ajánlván barátainak, hogy addig a két levél létezését titokban tartsák. Mit azonban mások által titkoltatni kivánt, ő maga hozott nyilvánosságra, úton útfélen hirdetvén a levelek

vételét, míg az végre a nádor füléhez is eljutott. A nádor, 18[illegible]
ki második neje, a már elhunyt Alexandra Pawlovna nagyherezegné miatt még most is viszonyban áll vala a szentpétervári udvarral, s attól még folyton huzá a kétszáz ezernyi évdijat, természetesen nem örömest vette volna, hogy a lengyelek végett, kiken segiteni már úgy sem lehete, az ő elnöklete alatt lefolyó országgyülésből eredjen az orosz udvar előtt kedvetlen felirat. Január 20-kán tehát Borsiczkyt magához hivatván, a leveleket tőle elkéré, kijelentvén, hogy azok tárgyalását, mi az orosz udvar neheztelését vonná maga után, mindenkép kerülni kell. Borsiczky átadá a két levelet; de figyelmezteté a főherczeget, hogy a tárgy iránt sok megye adott követeinek utasitást, s így a feliratot kikerülni nem lehet; kijelenté egyszersmind, hogy akkor kénytelen lesz a levelet visszakérni s a rendeknek bemutatni. A nádor ezt megigérte ugyan, de utóbb, midőn Borsiczky értök jött, csak a hozzá szólót adta neki vissza; az országgyüléshez intézettet a maga, mint elnök, kezei közt marasztván.

De bár e levelet ily módon elrejthette is, nem lehetett biztos a nádor, vajjon nem hozza-e más valaki szőnyegre a nyugtalanitó ügyet, kivált miután hírleni kezdett, hogy nem rég Balogh is vett némely lengyelektől hasonló levelet, s inditványt készül tenni. Voltak ugyan az ellenzék tüzesebb tagjai közt is, miként Kölcsey tudósit, kik saját sok bajaink tekintetéből ez idegen bajjal küzdést későbbre halasztani javasláк: de az ügy felvétele, elébb vagy utóbb, minden esetre mellőzhetlen volt. A nádor és párthivei arról gondoskodának tehát, hogy a tárgyat mennél kisebb zajjal csúsztassák át: mi végett azt a sérelmek és kivánatok összeszedésére kiküldött bizottmány jegyzője által e munkálatba igtattatták. A küldöttség alsó házi tagjai azonban ennek ellentmondának, s a tárgyat hozzá illő szerkezetben külön kivánták felterjesztetni.

1843. És Balogh az év vége felé meg is tette az inditványt, feliratot kérvén intéztetni a királyhoz: ügyekeznék a szerencsétlen nemzetnek diplomatikai úton igazságot szolgáltatni, s a bécsi congressus zárokmányában számára biztositott alkotmányt helyreállittatni. Az inditvány a többségtől nagy rokonszenvvel fogadtatott. Többen lelkesedve emeltek szót, ha bár csak azért is, hogy a magyar nemzet rokonszenvét tolmácsolják a szerencsétlen „testvér nemzet" iránt. „Ha a királyok halála miatt a fejedelmek gyászt öltenek, — mondá egyebek közt Palóczy László, miután azon kapcsolatokat, melyek országunkat egykor a lengyelekkel összekötötték, egy rövid történelmi vázlatban fölemlitette, — nem illik-e a nemzeteknek is gyászolniok egy egész szabad nemzet erkölcsi halálát? Viseljük tehát a gyászt, nem föveg einken, hanem sziveinkben. És hogy a kormány tudja, miképen az itt mondottak nem hiú szavak: ünnepélyesen kijelentem, hogy egyedül Borsodban harmincz ezer ember kész mindent áldozni a lengyelekért." Szólott Kölcsey is két izben, szokása szerint azon művészi szabatossággal s költői fellengző szellemben, mely beszédeit jellemzi. „Íme, úgymond, magunkra vonók Európa pillantatait; úgy tűnünk fel, mint a veszélyben forgott ország rokon részvevői: s tettünk mit megyei helyzetünkben s körülményeinkhez képest tennünk lehetett. Hazánk határain kivül ugyan nem mehetének: nem siethetének, mint egy más szerencsésb ügyben más hazák gyermekei, kik fegyverben menének el, a régi Hellás omladékai közt s Missolungi sánczai alatt idegen nép szabadságáért meghalni. Nekünk nem vala egyebünk parányi adományoknál, miket készen gyüjténk együvé, s könyörgő szavainknál, mikkel királyunk székéhez felsikoltottunk. Hasztalan! a mi sikoltásunk siker nélkül hangzott el: s hatalmas kezek verék le, s egész világ láttára verék le a nemzetet, mely velünk együtt a keresztyénység védfalának századokig méltán nevezteték; mely nélkül Bécsnek tornyai most romban feküdnének s palotáit

épen úgy hijában keresné a vándor, mint Buda várában Mátyás teremeit . . . . Itt, határainkon, s ily közel hatalom által követteték el az iszonyitó tett, mely bennünket, mint embereket, mint nemzetet, mint alkotmányos szabadság birtokosait akaratunk ellen riadásba hoz. Ember ember mellett és után szokott meghalni; de a nemzetnek ezredekig tartó életet óhajtunk és remélünk is: s ez óhajtás és remény szívünk mélyében rázatik fel, ha látjuk: miképen e szomszéd nemzetnek lehetett, nem meghalni, de meggyilkoltatni, de vad erőszak által összezúzatni . . . . Illő azért — mondá második beszédében — a királyi felség előtt kijelenteni óhajtásunkat, hogy a részvétünket oly mértékben biró lengyelekért magas tekintélyét vesse közbe. Tartozunk ezzel a szerencsétlen nemzetnek . . . . De tartozunk saját magunknak is. Mert lehetetlen eltitkolnunk a veszélyt, mely bennünket fenyeget, midőn határainkon polgári szabad alkotmány önkényesen tapostatott el, s midőn az északi hatalom körülöttünk mindinkább terjedez . . . . Európa hatalmasb népei hallgattak, szóljunk mi! Talán ha látni fogják, miképen egy erőtlen s nem legkedvezőbb állású nép tette azt, a mit nékiek illett volna, oly szikra pattan kebleikbe, mely jóltevő lángra gerjed fel . . . A kétségbeesésig kínzott emberiség, a meggyilkolt alkotmányos szabadság, az eltaposott emberi jogok nevében szólítom fel a t. Rendeket: nyissák fel kebleiket a szánakozásnak, s a szerencsétlenekért e kicsiny, e fáradságtalan lépést megtenni ne késsenek.“ Tisza, bihari követ, a lengyelek mellett szólván, egyszersmind keményen megrová az osztrák kormányt is, mely szinte a népek elnyomására törekszik, s egyebek közt a szabad Magyarország hadseregét is használja, az olasz nemzet lenyűgözésére. 1833.

Mind a nádori, mind a tulajdonkép kormányi párt emberei nagy nehezteléssel hallák az efféle beszédeket; s többen szigorúan gáncsolák szabadelvű társaikat, hogy ily czéltalanúl támadják meg a kormányt s egy, nemcsak ide-

1833. gen, de egyszersmind létesíthetlen ügyben heveskednek. Egyebek közt Andrássy József, Esztergam megyei követ, a kormánypártiak egyik vezérszónoka, az inditvány ellen szólván, természetesnek találá, hogy nemzetek elvesznek. E keserű gúny fájdalmasan illeté meg a rendek nagy többségének kebelét; s egy fiatal szónok álla fel, ki, mást felváltva, csak az országgyülés folytában érkezett meg, s nem régóta hallatá a tanácskozásokban nyomatékos szavát. A rögtönzött remek beszéd hatalmasan torlá vissza a méltatlan gúnyt, s boszúlá meg a keblek gyöngéd érzelmeinek sérelmét. „Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek, e szavakat mondá Esztergam követe, — igy szól a beszéd; úgy hiszem azonban, nem különös újság gyanánt hozta fel e szavakat; mert a világtörténeti évkönyvek bőven megtanitottak bennünket, hogy míg egyik nemzet emelkedett, a másik elenyészett. De a világtörténet nem tanít, hogy a végveszely örvényében elmerüléssel küzdő nemzetet, némán és hidegen nézve, lehetőségig ne segitsük. Mert hiszen egyes emberek is lesznek és vesznek: kötelesség mégis veszélyben forgó, vagy inségre jutott embertársainkat tehetségünk szerint a veszélyből kimenteni. Nem fejtegetem én Lengyelország mult századi történeteit: sok szomorú csapást kellene felhordanom, melyek e nemzetet érték. Nem feszegetem feldarabolásának nyilvános és titkos okait, s nem számlálgatom az ebből eredhető következményeket; megtanitandja majd Európát az idő, hasznos és tanácsos volt-e annak megtörténnie. De fájdalommal és aggódással keserű érzet foghatja el keblünket, midőn látjuk, hogy a lengyel nemzet, mely a XVI-dik században észak leghatalmasabb státusának tartatott, erőszakkal végképen ki van már törülve a nemzetek sorából. Iszonyú valóság lett abból, mit Kázmér-János királyuk 1616-ki jul. 6-kán tartott beszédében könyek közt jövendölt; mert le van tiporva e nemzet egykori nagysága, összezúzva hevernek a hajdani szabadság feldúlt emlékei, s a Visztulának lengyel vérrel

áztatott partjain nem szabad lengyelek tűzhelye füstölög többé! S neveli fájdalmunkat annak érzése, hogy szánakozásnál s kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, mit az elnyomottakért tehetnénk; mert századokig sujtott bennünket is kérlelhetlen balsors vaskeze, úgy hogy most már nem tehetjük azt szerencsétlen szomszédainkért, mit 1278-ban a hatalmas Ottokár ellen Habsburgi Rudolfért véghez vitt a magyar. 1833.

„De hiszen a szolgaságig elgázolt nyomorúltnak édes enyhülést nyujt keserve özönében az is, midőn részvevő szánakozás forró könyeit látja hullani; midőn hallja érette kérő szavát annak, ki többet érte nem tehet; habár a kérő szó az elnyomásnak jégkebeléről sikeretlenül perdűlne is le. Nyújtsuk tehát nekik e csekély enyhülést is, ha már több nem áll hatalmunkban; de nyújtsuk azt tüstént s halasztás nélkül. Vagy talán részvétünk könyeseppjeit s a kérelem elkészitésére szükséges pár órai munkát sem kivannánk áldozni azokért, kiknek osei vért s életet áldoztak érettünk? . . . Sándor, az oroszok czárja, fényes diadalai után polgári alkotmányt adott a lengyeleknek; s ez neki szebb diesőséget, több forró köszönetet szerzett, mint véres győzedelmei. Dieső munkáját azonban önmaga kezdé rongálni, s az annyi jót igerő fényes adomány most már végkép feldúlatott. A szövetséges fejedelmek, midőn Napoleon óriási hatalmával végső diadalra szállottak, azt nyilatkoztatták ki, hogy ők Európa szabadságáért küzdenek, s midőn az ellenség roppant ereje kedvező szerencsével meg volt törve, magokat Európa szabaditóinak nevezték. Minden ausztriai katona, ki a lipcsei véres ütközeten jelen volt, mellén viseli a szövetségesek diesö igéretének hitlevelét, ama kis érczkeresztet, melynek felirása: Europa libertati asserta. Szép reményeket szűlt e három szó a népek keblében, s e kis emlékjelek érczbetűi némán, de hathatósan emlékeztettek a fejedelmi szó szentségére. Midőn tehát a néma jelek is ily nyilván

1833. szólanak. nekünk, kik szabad alkotmányunk édes gyümölcseit nyugottan használjuk, szabad lesz talán a dicső igéret valósulását sürgető kérésünk, hogy letiport szomszédunk elnyomott polgári szabadsága visszaállíttassék, s ez által ő is boldog lehessen; mert szabadság nélkül tiszta és állandó boldogság nem létezhetik."

Deák Ferencz. E fiatal szónok Deák Ferencz vala, testvéröcscse Antalnak, ki Zala megyei követségéről az év tavaszán mondott le. Midőn elvtársai a hazafias lelkű követnek távozta miatt, ki néhány évvel elébb magától a kir. tanácsosi czímet is elutasította, sajnálkozásukat nyilváníták, azt válaszolá: „Küldök én nektek egy fiatal embert, kinek kis újjában több ész s tudomány van, mint egész bennem, öregebb bátyjában." A fiatal ember megjelent, s a nélkül, hogy szerénységében e kitüntetésre vágyott volna, a képviselő kar hallgatag megegyeztével nemsokára vezére lett az alsó házi szabadelvű reformpártnak. „Mint a nap — mondja róla Tóth Lőrincz — senkivel sem kaczérkodik, hanem föllép egyszerre egész fénytengerével, teljes méltóságában az égre, s a kisebb csillagok elhalaványúlnak, a földön jótékony sugár s meleg terjeng." E szerepet ő azontúl 1848-ig még akkor is viselte, midőn személyesen nem volt jelen az országgyűlésen. Ott jelen vagy távol, ő volt az ország bölcse, kihez a szabadelvű párt minden bajosabb ügyeiben tanácsért folyamodott; a közvélemény szerint ő az ország első, legmélyebb elméjű államférfia, kinek szava mindig döntött. Nem azon élénk, nyugtalan, szünet nélkül újat és újat teremteni törekvő lángész ő, mely Széchenyit tervről tervre hajtá: Deákban mind a szellemi, mind az erkölcsi tulajdonok fő jellegét a higgadt nyugalom, mérséklet képezi; s ha volt benne hiány, az nem a szellem tüzes, ábrándos túlcsapongásából, nem szenvedélyből, nem túlhajtott, sokat kezdő tevékenységből, hanem inkább mind ezek ellentételéből, a kifelé törekvés, a külzés ösztönének majdnem teljes hiányából eredt. E hatalmas szellemben, mely

az értelem mélységére, az itélet élességére s alaposságára, 1833.
a tudomány bőségére nézve, még politikai ellenfeleinek köz elismerése szerint is páratlan a hazában, nincs semmi hiúság, semmi nagyravágyás, semmi ambitio; s ezért a tettvágy s tevékenység is sokkal kevesebb benne, mint ily gazdag s erős szellemeknek legtöbb esetben sajátja. A kifelé törekvés, alkotás ösztönének hiánya néha csaknem a lomhasággal és bátortalansággal látszik benne határosnak. Ha ő egy alkotmánytalan, kényuralmi kormányú államnak született volna polgárává, hol őt a polgártársainak bizalmából eredő kötelességérzet nyilvános pályára nem kényszerítheti, s magányából választása által ki nem ragadhatja: ő kevesektől ismerve, csak legközelebbi környezetétől csodáltatva, minden kitűnés, minden hírnév nélkül szálland vala sírjába.

De ezen kitörekvő, teremteni vágyó tevékenység hiánya csak is egyetlen árnyoldala e különben annyi tündöklő tehetségekkel, annyi tiszteletre ragadó tulajdonságokkal felruházott, felséges egyéniségnek. Az ambitio s tettvágy hiánya s ama nyugalom és mérséklet koránt sem tette őt elvonúlt, magába zárkózott, hideg, önző, s éldelhetetlen egyénné. Sőt, valamint maga s értelmi tehetsége, dús ismeretkincse, bölcsesége által valóságos tekintélylyé lett a hazában: úgy aranytiszta becsületessége, önzetlen honszerelme, szerénysége és szeretetreméltó kedélyessége minden pártnak tiszteletét kivívta neki. Maga a kormány is nagyrabecsűlte őt, bár ernyedetlen, lényeges dolgokban soha nem tágító ellenzése miatt sokszor nem kevéssé gyűlt meg vele baja. Ő nem kevésbbé csodált vala a magán társalgásban, mint a törvényhozás vagy a megyei közgyűlések teremeiben. Elmés, kedélyes társalgása nem kevésbbé keresett volt a finom nevelésű hölgyektől, mint a férfiak körétől, hol mulatságos tréfái, találó hasonlatai, talpraesett anekdotái, igazi magyar szellemben, izletesen folytak ajkairól. Magán jelleme oly szeplőtelen, szeretetreméltó, mint

ragyogó, példányos nyilván charactere: kik őt közelebbről ismerék, vagy épen barátságával dicsekedhetének, nem egy könnyen tudták meghatározni, mi benne nagyobb, az ember-e, vagy a honpolgár.

Ha őt, mint soha kétségbe nem vont, számtalanszor bevallott pártvezért akarjuk ismerni, nem a nyilvános ülésben, hanem az ellenzéki, előkészítő tanácskozmányokban kell őt felkeresnünk. „Holnap fontos ülés lesz, — így ábrázolja őt, szintoly szépen, mint találóan a konferenczián Tóth Lőrincz; leirat érkezett Bécsből, melynek fogalmazása Pythia kétértelműségeire emlékeztet. Nagy a zaj, a rendetlenség, tömérdek a beszéd a tanácskozmányi teremben. Ki nem ismeri a magyar s minden ellenzék fegyelmetlenségét? Azt mondja, hogy független akar lenni, csak lelkiösmeretére hallgatni, akkor midőn nem egyéb, mint kevély, hiú diesvágyó; a hány fej, annyi vélemény, a hány katona, annyi vezérség-igénylő. Egy férfiú lép be a szobába: megjelenése neptuni hatással van a hullámokra. Kényelmesen ül a pamlagra, — mert a kényelmet szereti, szájában szivar, a mi kedves szokásának látszik lenni; s midőn már sokan, igen sokan kibeszélték magukat, és elmondák ki mit tanúlt Kelemenből, Kövyből, Rotteckből és Benthamból, szólani kezd egyszerűen, világosan, olykor tréfásan; kezei alatt gyönyörű rendben pereg le a bonyolúlt gombolyag: világos szavaira oszlik a kétértelműség köde, a sophismák csalárd szürkülete: feltűnnek a biztos, határozott álláspontok, a jól meggondolt csatarend; megmondja, mi téren kell kezdeni a támadast s folytatni a vitatkozást, minő pontokat kell tartani s feladni, mi rendben kell állitani a csapatokat s ütegeket. És a zaj elnémúl, a rendetlen tömeg csöndesen hallgat, s nyugodtan széled vacsorához, miután „mindent legjobban eligazítottunk.“

Ez Deák képe a konferencziákon. Diesvágytól, hiúságtól ment, ő csaknem mindig másnak, nem ritkán gyöngébb, gyakorlatlanabb követeknek is átengedte az első szót,

az inditványt, melyet az ő mély értelme látott el érvekkel, okoskodásokkal. Előtte csak az ügy állott; a maga személyét ő mindig feledte. Mindenható befolyását ő soha pártja egy tagjával sem érezteté; csupa kimélet volt még a gyöngék iránt is. Ha szükség nem volt reá, nem is szólott nyilvános ülésben; s ha szólott, azt csak azért tette, mivel vagy az ügy fontossága igényelte szavának nyomatékát, vagy a tanácskozás folyamában támadt bonyodalom szükséglé logikája bonczoló élét s értelme világát, vagy az eléggé megvitatott kérdést kelle szabatos, határozott szavakba s formákba foglalni. És ő ekkor mindig eldöntőleg szólott. Szónoklata nem olynemű volt, mely átvillanyozza, elragadja, szenvedélyre gyújtja a hallgatókat, az inkább meggyőzőleg, melegítőleg hatott a kedélyekre: ment minden dagálytól s üres nagy szavaktól; egyszerű, szabatos nyelvű, derült, velős; kimeritö áradozás és unalomgerjesztés nélkül, felmelegitö elragadás nélkül, érveinek okoskodásainak súlyával meggyőződést szülö. Senki világosabban gondolkodni, gondolatait senki világosabban kifejezni nem képes, mint ő. Eszméinek lánczolata soha meg nem zavarodik, soha el nem akad. Beszédeit nem kevesbbé fogod tartalmasoknak, erővel és szépséggel teljeseknek találni, ha bonczolva olvasod, mint midőn tiszta, folyékony, nyugodt s méltóságos előadásában hallottad azokat. Mit Guizot Washingtonról mond, ennek életében, szóról szóra oly tökéletesen reáillik Deák Ferenczre, mintha őt akarta volna ábrázolni a híres franczia iró: „Nem volt benne, úgymond, semmi önzés, semmi értelmi vetélkedés. Midőn ő diadalt aratott, elleneire nézve az sem vesztett fogadás, sem átalános kárhoztatás nem volt. Ő nem szelleme felsőbbségének, hanem magoknak a dolgoknak s azok szükségességének nevében győzedelmeskedett ... Ő soha nem cselekedett egyedül érdekből, sem diadala tekintetéből. Nem tett semmit, miben nem hitte, hogy igaza s joga van, úgyannyira, hogy tetteiben semmi megalázó nem volt elleneire nézve: 1833.

1833. de volt azoknak mindig oly erkölcsi jelleme, mely tiszteletet parancsolt. Egyébiránt önzéstelenségéről mindenki legbensőbben meg volt győződve: nagy világ volt ő, melyben az emberek önként s egészen megnyugszanak; hatalmas erő volt ő, mely a lelket magához vonja s egyszersmind az érdekeket is biztosítja, hogy sem feláldoztatni, sem eszközül kizsákmányoltatni nem fognak személyes és nagyravágyó czélokra." Ilyen volt, ilyen maiglan Deák Ferencz. De, ő lévén a sarkpont, mely körül forgott ezóta nagy részben országgyűléseink, kivált a későbbiek, történelme, még számos alkalmunk lesz találkozni e nagy férfiúval, s részletesebben is megismerkedni egyénisége szép tulajdonságaival. Most térjünk vissza az országgyűlési tárgyalásokra.

A lengyel ügyről még csak kevés a mondani való. Említők, mily érdekek forogtak fenn a nádor előtt, hogy e kérdést mellőztesse. Miután tehát Baloghnál hasztalan merítette ki minden rábeszélő tehetségét, hogy őt az indítványtevéstől elmozdítsa: minden befolyását ráfordítá a rendek közt, hogy annak keresztülvitelét meggátolja. Ügyekezete nem is maradt sükeretlen. Találtattak még a szabadelvűek közt is számosan, kik ezen idegen, s mi több, a magyar országgyűlés felirata által kedvezőbb kifejlésre úgy sem vezethető ügy miatt nem akarták elkedvetleníteni az érdemteljes nádort, ki majdnem negyven éves nyilvános pályáján már annyit tett, s kitől ezen átalakulási korszakban még annyi váraték a haza javára. Az indítvány ennél fogva az országos ülésben kevesebbségben maradt.

Erdély uniója s a Részek kérdése. Nagyobb süker követte a szabadelvű ellenzék törekvését egy más nagy fontosságú tárgyban, mely hasonlóképen, mint a vallási sérelem, mindjárt az országgyűlés elején hozatott szőnyegre, s elébb be is fejeztetett, mintsem az országgyűlési tanácskozások tulajdonképen kitűzött első tárgya az úrbéri munkálat, elkészült. E tárgy némely, jelenleg Erdély határaiba foglalt, de jogilag Magyarországhoz tartozó részeknek, név szerint Zaránd, Kraszna, s Közép-

Szolnok megyéknek és Kővár vidékének, az anyaország- 18[illegible].
hoz visszakapcsoltatása vala.

E részek visszacsatolását hajdan az ország határai épségének tekintetéből sürgették a rendek; s miként az 1791-ki 8-dik t.-czikkely tanusítja, a kormány nem is hozta kétségbe az ország ez iránti jogait; a tényleges visszakapcsolást mindazáltal az erdélyiek kihallgatásától függesztette fel. És bár e tárgy bevégzését későbbi törvények sem mulasztták el szorgalmazni: annak végrehajtása, a kormány végetlen halogatása következtében, mind eddig sem vált ténynyé.

Különösnek látszhatnék, hogy most, midőn oly nagy fontosságú reformok, az ország rendszeres újjáalakításának kérdései voltak ezen országgyülésnek czéljául kitűzve, a rendek mégis e százados sérelmet oly súlyosnak tekintették, hogy azt, a többi előleges sérelmek tömegéből kiszakasztva, külön s mindjárt a gyülés elején, határozták tárgyalni; holott talán csekély érdekűnek látszik a különbség, akár közvetlen Magyarország, akár a magyar korona birodalmához tartozó Erdély közigazgatása alatt álljon a kérdéses négy vármegye. És nem is nyert volna e kérdés most nagyobb fontosságot, ha azt Wesselényi, ki e korban népszerűsége s mint az ellenzéki párt tulajdonképeni vezére, a rendeknél befolyása tetőpontján áll vala, egy más, magában is nagy nyomatékú kérdés alapjává nem teszi s Erdélyre vonatkozó egész politikája rendszerét arra nem építi.

Wesselényinek Erdély volt tulajdonképeni hazája; s e hazát ő emelni, általa pedig a magyar nemzetet erősbíteni törekedett. De Erdélynek még sokkal szomorúbb volt mind politikai, mind anyagi állapota; a haladás feltételei ott még sokkal inkább hiányoztak, a reformok létesítése sokkal több s nagyobb akadályokba ütközött, mint Magyarországban. Erdély alkotmánya, mely jobbára az I. Leopolddal 1691-ben kötött szerződésen alapúlt, sokban különbözött Magyarországétól. Lényege ezen alkotmánynak a kö-

18[illegible]. vetkező pontokból állott: a három nemzet, t. i. a magyar, a székely és a szász, — továbbá a négy vallás, úgymint a róm. katholika, a két protestáns és az unitária, jogegyenlőséggel birnak; a hivatalokban az említett hét felekezetbeliek osztoznak; országgyülés, mely a törvényhozás jogát kizárólag gyakorolja, évenként tartatik. A kormányszék tagjai, kiket az országgyűlés választ s a fejedelem erősít meg, elvileg felelősek: kormányzót ezeknek élére a fejedelem nevez; az udv. kanczellárt viszont az országgyülés választja; a megyei hivatalokra a megye részéről csak kijelölés történik, a kinevezés a kormányt illeti. A középponti bécsi kormány azonban Erdélyben sokkal több hatalomfoglalást tett, mint Magyarország közigazgatásában: minek következtében az alkotmányos jogok többé kevesbbé csak árnyakká silányúltak. A szabadabb institutiókat, egyiket a másik után lassanként mind megfosztá eredeti érvényöktől, vagy legalább megkorlátolá, megcsorbitá hatáskörükben: a kormányszék felelőssége végkép eltűnt; a megyei tisztújitások divatból kivétettek, s a kormány által a megye megkérdezése s kijelölése nélkül kinevezett, a középponttól bureaukratiai függésbe jutott tisztviselők kezelték az igazgatást. Az előkelőbb, függetlenebb családok tagjai a hivatalokból kiszoríttatván, a közügyekre alig gyakorolhattak többé valamely csekély befolyást. Az országgyülés maga is, mely nagy részben ily, kormányilag kinevezett hivatalnokokból állott, elveszté minden alkotmányos erejét; s valahányszor 1791 óta összehivatott, a bécsi kormány nyomasztó hatása alatt alkotott minden új törvény csak az ősi jog- és szabadságalapot fogyasztotta, és szorította szűkebb korlátok közé. 1811-től fogva pedig épen nem hirdettetett többé országgyülés; minek az lett következménye, hogy a kormányszékben évről évre kevesbedett a rendek által választott tisztviselők száma, míg az végre egyetlen egyre olvadt. És ekként az egész igazgatás a Bécsből kinevezett hivatalnokok kezére jutott, kik azt a szinte onnan vett ren-

deletek és szabályok szerint folytatták, mit sem gondolva a törvény intézkedéseivel. A bureaukratia lett egyetlen államhatalommá.

A magyarországi ébredés Erdély rendeiben is fölkelté ugyan az ellenzéket; minek következtében ott is mind élénkebb mozgalom támadt az alkotmányos jogok helyreállítására: de a bécsi kormány is résen álla, s még rendkivűli eszközök alkalmazását is megkisérlé a mozgalmak elfojtására. Wlasics horvátországi bán teljes katonai s polgári hatalommal küldetett királyi biztosúl Kolosvárra; az alkotmány pedig felfüggesztetett. A rendek az alkotmányos élet folyamának megindítása végett nagy erélylyel szorgalmazák az országgyülés kihirdetését, mely, miután azt a bán szinte javaslá, végre meg is igértetett.

De Wesselényi, ki az ellenzék minden törekvéseiben nagy buzgalommal s jobbára vezetőleg, vőn részt, gyökeres javítást, minőt ő óhajt vala, már nem remélett az országgyüléstől: és pedig nemcsak azért, mivel annak többségét mindig királyi hivatalosak alkották; sem csak azért, mivel az alkotandó törvények szellemére a bécsi kormány befolyása már irányadóvá lett. Ő magában az alkotmány alapjaiban, melyek három nemzet és négy vallás jogegyenlőségén s három néposztály jogos igényein nyugodtak, annyi szétágazó, egymást kölcsönösen gyöngitő érdeket látott működésben, hogy azokat egyátaljában lehetetlennek tartá egymással olyképen kiegyenlíteni, miszerint ezen alkotmánynyal még reformálni, kifejleszteni is lehessen az oly nagy sülyedésben lévő, minden tekintetben hátramaradt közállapotokat. Oly rosznak s képtelennek látá a közjogot, hogy a mellett kilátása sem volt másféle törvényeket alkothatni, mint melyek a kényuralom malmára hajtják a vizet. És oly rosznak látá a közigazgatás egész gépezetét, hogy a mellett bizonyosnak hitte, miszerint magok a hivatalnokok rombolják össze elébb utóbb azt is, mi a szabadságból még létezik.

1838. Ő tehát a megigért országgyülésben sem bizott többé; mert nem tehetett föl benne annyi életerőt s alkotó tehetséget, hogy sülyedt állapotából kisegíthesse, díszesebb létre emelhesse, politikai s anyagi tekintetben ujjá alakítsa kis hazáját. E reménytelen helyzetben egyetlen utat látott, melyen az a bureaukratiai kényuralom hinárából kivergődhetnék: az egyesűlést Magyarországgal.

„Unio Magyarországgal!“ Ez lőn tehát Wesselényi jelszava Erdélyre nézve. És e jelszavához annál hívebb és következetesebb lett egész politikai eljárásában, mivel az egyesülés által nem csak Erdélyt megmenthetni, hanem a birodalmi politikában Magyarország súlyát is tetemesen nevelhetni, s ekként a reformügyet is könnyebben diadalra vezethetni hitte. Miként működött e czél valósítására Erdélyben, vállat vetve Kemény Dénessel és Szász Károlylyal, kikkel az ellenzék vezérletében osztozott, kissé alantabb leszünk elmondandók; itt egyedűl arra szorítkozván, mit e czél végett a magyar országgyülésen tett.

E politikában Erdélyre nézve teljesen egyetértett Wesselényivel barátja, Kölcsey Ferencz, ki, Erdélyben erdélyi anyától születvén, nem kevesbbé kegyeletből szülőföldje iránt, s ama kivánatból, hogy az szomorú sülyedt állapotából kiragadtassék, mint Magyarország súly- s erőszaporodásának vágyából, lelkesedéssel ragadta meg a nemzeti egyességnek ezen, a két testvér haza egyesülése által valósitandó eszméjét. „Szerelmem, — ugymond egy helyt naplójában — szerelmem Erdély s a nemzeti nyelv iránt, egyike legerősebb, legrégibb szenvedelmeimnek: mindegyik ugyanazon egy ideában, ugyazon egy érzelemben ered: a haza iránti szeretetben.“ A két barát, ezen eszme felett az országgyülés előtt gyakran tanakodva, azt tovább fűzve, reá egész politikai rendszert alapitott. Lehetetlen volt azonban mindjárt első tekintetre nem látniok a roppant nehézségeket, melyek az eszme létesitését akadályozzák. Nemcsak

a bécsi kormány részéről bizonyosnak vala tekinthető annak erős, elhatározott ellenzése; benn Erdélyben is számos volt az akadály. Kétségtelennek lehetett tartani, hogy a szász nemzet, melynek kebelében a bureaukratiai rendszer legmélyebb gyökeret eresztett, s melynek mégis, mint a magyarral és székelylyel alkotmányosan egyenjogúnak, megegyezése is szükséges vala, mindent el fog követni az unió ellen, mely őt az eddiginél hasonlíthatlanúl hatalmasabb magyarországi alkotmányos elembe volna olvasztandó. De még a magyarok és székelyek részéről is számos apró tartományi érdek, számos ambitió harczától lehetett félni. A barátok mind ezen nehézségeket átgondolván, könnyen meggyőződhetének hogy, ha általában valósítható eszméjök a két ország egyesitése iránt, azért mind a két ország gyülésein hosszú, heves harczot kellend küzdeniök. Meggyőzhette őket erről maga a Részek kérdésének sorsa is, mely kérdés, bár egy század óta több ízben tárgyaltatott s törvény által is elhatároztatott: a kormány akarathiánya miatt mégis megoldást mindeddig nem nyerhetett. Ugyanis, midőn Erdély I. Leopold alatt a magyar királyok közvetlen kormánya alá vissza került, a Részeknek, melyek Szapolyai János és I. Ferdinánd királyok óta minden, Erdélyt illető szerződésekben magyarországi földterületnek ismertettek, s a fejedelmeknek egészen más hatósággal adattak át, mint a milyennel Erdélyt magát birták, — e részeknek, mondom, e szerződések értelmében, akkor egyszerűen vissza kellett volna kapcsoltatniok az anyaországhoz. E helyett azonban III. Károly király 1732-ben azokat, az ők és a magyarországi rendek kihallgatása nélkül, önkényleg s törvénytelenül Erdélyhez csatolta. De ennek már az 1741-ki országgyülés rendei ellentmondottak, s a megalkotott törv. czikkben Mária Terézia világosan elismeri, hogy valamint Erdélyt magyar királyi jogczímen birja: úgy a Részek közvetlen is Magyarországhoz tartoznak, s azokat ehhez legközelebb vissza is fogja kapcsoltatni. E törvénybe mind- 1833.

1833. azáltal a magyar rendek méltányossága egy záradékot engedett betétetni, messziről sem sejtvén, hogy az egy századig ürügyűl fog szolgálni a törvény végrehajtásának elmulasztására. E záradék ama szavakban foglaltatik, hogy a visszakeblezés az erdélyiek meghallgatása után fog végrehajtatni. Erdély rendei 1751-ben megkérdeztetvén, a nélkül hogy bebizonyítani tudták volna, egyedűl Károly király rendeletére támaszkodva, a Részeket Erdélyhez tartozóknak állíták; s ebben maradt az ügy 1790-ig, mert a magyarországi rendeknek az 1764-diki országgyűlésen ismételt felszólalása eredmény nélkül maradt. A II. József halála után megnyílt magyar országgyűlés rendeihez magok a Részek intéztek folyamodást visszakebleztetésökért, kijelentvén: hogy valamint 1732-ben, a Károly rendelete keltekor, ki nem hallgattattak: úgy 1752-ben az erdélyi rendektől adott, jogaikkal ellenkező felelet nem az ő befolyásukkal készült; s képviselőik által az ugyanakkor lefolyt kolosvári gyűlésen is kinyilatkoztatták, hogy visszakapcsoltatásukat Magyarországhoz tovább is akarják sürgetni. Magyarország rendei tehát ennél fogva az 1791-diki 11-ik t.-czikkben ismét megrendelték a visszakeblezést; az erdélyi rendek mindazáltal, a Részek s az anyaország jogaival ellenkezőleg, most is azt határozták, hogy Károly 1732-ki rendeletének fenn kell állani. Így vette át a kérdést az 1825-ki országgyűlés, mely azt az előleges sérelmek közt szorgalmazá valahára bevégeztetni. De valamint ekkor, úgy a következő 1830-ki országgyűlésen is eredménytelen maradt az erre vonatkozó felterjesztés; és a kérdés, mint mondók, a jelen 1832-ki országgyűlésre maradt örökségűl.

Ezen előzmények után, melyek arra mutattak, hogy a kormány, mely Erdélyben inkább igazgathat önkénye szerint, mint Magyarországban, kétségtelen jog s világos törvények ellenére halogatja a Részek visszakeblezését, egyátaljában nem kecsegtetheté avval magát Wesselényi és Kölcsey, hogy eszméjöket az unio tárgyában könnyű szerrel

megvalósithassák. Mert ha már a Részek visszacsatlása körűl is annyi nehézség merűl fel a kormány részéről, — mert kétségtelen volt már, hogy csak ennek akarathiányán múlt eddig az ügy, s az erdélyiek ellenzése a múlt században csak ürügyűl használtatott fel a kormány által a maga akarathiányának palástolására: mennyivel nagyobb ellenzést, több akadályt várhatának egész Erdély uniojára nézve Magyarországgal mind a kormány, mind magok az erdélyiek részéről! De épen a Részek kérdésében láttak az emlitett barátok oly erőt rejleni, mely jelentékeny lökést adhat az unio eszméjének; azt tehát most egész hévvel ragadták meg. Működésök következtében a rendek többsége megegyezett, hogy az unio és a Részek kérdése, az elöleges sérelmek sorából kiszakasztva, külön terjesztessék fel a kormányhoz. Kölcsey remekűl irt feliratjavaslata, melyet a Wesselényi által nagy gonddal összegyűjtött diplomatikai adatokból készitett s már január 8-kán olvasott fel a kerületi ülésben, a rendekre nagy hatást csinált: a gyülés nem csak elfogadta azt, hanem érte köszönetet is szavazott a szerzőnek. Diadalmasan megmutatta ebben Kölcsey, hogy a Részek visszakeblezését Erdély kihallgatásától felfüggeszteni nem lehet, hanem a már alkotott törvények szerint haladék nélkül végre kell hajtani; Magyarország és Erdély hajdani egységének helyreállitása végett pedig a két haza közt kölcsönös alkudozást kivánt nyittatni, mi végett Erdélyben is azonnal összehivandó volna az országgyülés. 18[illegible].

Az ügy ekként folyamatba tétetvén, Wesselényi felszólitó leveleket irt az erdélyiekhez, hogy a felett megyénként tanácskoznának s a magyar országgyülést sürgető levelekkel keresnék meg. E levelek nagy mozgásba hozták Erdélyt, kivált miután a Részek megyei gyüléseiben a Magyarországhoz visszamenetelről kezdettek beszélni. Az erdélyiek magok is jól láták, hogy jobb egészen csatlakozni az anyaországhoz, mint egy jelentékeny részt elvesztve,

1833. tovább is külön maradni; láták azt is, mennyire nincs az Erdélyt tapodó önkény ellen az union kivűl más oltalom; s hogy ezen uniot eddig is csak azok ellenzék, kik hivatalaiknál fogva a különvált állapotban sokkal jobban érzik magokat, mintsem hogy kis hazájok sebei nekik fájdalmat okozhattak volna. És valóban, gróf Teleky Domokos már a tavasz kezdetén megjelent Pozsonyban, mint a négy Részmegyének küldötte, leveleket hozván ezektől a magyar országgyüléshez. Wesselényi erre, barátaival azt határozá, hogy a levelek a nádornak, mint az országgyülés törvényes elnökének nyujtassanak át; mi végett nála Telekyvel együtt magán kihallgatást eszközle ki. A nádornak azonban nem tetszék a dolog, s kijelenté, hogy az erdélyi leveleket országgyülési tanácskozás alá ereszteni nem fogja; miután azonban az erdélyi megyék követétől azon választ vette, hogy ő e szerint kénytelen lesz leveleit a kerületi rendek elnökének adni által: véleményét megváltoztatva, javaslá, adatnának neki a levelek, s ő azokat királyi testvérével láttatni fogja, s reményt nyújta, hogy az ügy ily módon inkább elő fog mozdíttatni És miután még szavát adta, hogy a leveleket nem mint a király testvére, hanem mint országgyülési elnök veszi át, azok neki át is adattak.

A főrendek e közben megkisérlék ugyan a hozzájok átküldött tárgyat elejteni; de Wesselényi szónoklata, s a Kölesey tollából eredt üzenet ellentállhatatlan hatást gyakorolt. És a felirat azon reménynyel eresztetett fel Bécsbe, hogy Reviczky kanczellár, csökkenő népszerűségét némileg felfrissítendő, ki fogja eszközleni, hogy legalább a Részek visszakeblezését megrendelő törvény ne csak újabb sanctiot nyerjen, hanem valahára végre is hajtassék. És e remény most nem is hiúsúlt meg: a királyi sanctio utóbb valóban megérkezett, a végrehajtás, miként látni fogjuk, megrendeltetett.

Az úrbéri munkálat. De ideje, hogy valahára reátérjünk az országgyülésnek tulajdonképeni első tárgyára, az úrbéri munkálatra,

melyen a rendek az említett kérdések megvitatása közben az év elejétől kezdve nagy szorgalommal dolgozának. Midőn az országgyülés elején, a kormány inditványa, a királyi előadások szerint, határozattá lett, hogy a rendszeres munkálatok közöl az úrbéri vétessék mindenek előtt tanácskozásba: ezt azon eltökéléssel tette a szabadelvű többség, hogy a fenálló hűbéri viszonyok romjain jogos polgári lételt adjon a jobbágyosztálynak. „Nagyon örvendek, — mondá Kölesey — hogy a kezdemény a kormányé; mert versenyezhetünk a végzeményben. Hadd ismerje meg egyszer a nép valóban barátait, elleneit. A kormány urbarium által urbariumot akar; nekünk urbarium által nemzetet kell akarnunk; azaz: feladatunk, úgy intézni az urbarium tárgyait, hogy a nép egyszer tulajdoni és polgári jogokat nyerjen, s ez által a polgári alkotmány hétszázezer puhaság és szegénység által elaljasodott lélek helyett tíz milliom felemelkedhetőt nyerjen." 1833.

A jobbágynép sorsa mind ez ideig azon állapotban létezett, melybe azt Mária Terézia, 1768-ban alkotott, magában véve is igen hiányos, s e felett még az úri osztály által is többféleképen kijátszott, megcsorbitott úrbéri szabályzata helyezte. A jobbágytelek, melynek terjedelme az ország külön vidékei szerint 16—40 (1200 négyszögöles) hold szántóföld és 6—22 hold rét közt változott, nem volt tulajdona a parasztnak; annak ő csak haszonvételét élvezte; s még a közadót is, földeinek nagysága szerint ugyan, de nem azokért, hanem személyeért fizette: a föld a nemes úré volt, s mint ilyen nem feküdt adóteher alatt. E földet a jobbágy szorgalmasan köteleztetett művelni, különben a földesúr, az illető megyei hivatalnok közbejöttével, azt tőle elvehette s másnak adhatta. Midőn a jobbágy földéről elköltözni szándékozék, engedelmet arra csak minden tartozásainak lerovása után nyerhetett; ingó vagyonát magával vihette; házát s egyéb ingatlanait becsáron eladhatta; a föld azonban az úrra szállott vissza, de oly kötelezettséggel,

1833. hogy azt ingyen más jobbágynak adja át haszonvételre. E föld haszonvételén kivűl még a következő javadalmai voltak a jobbágynak: a legelő közös használata a földesúrral; hol a határban erdő létezett, a szükséges tüzi és épületfa ingyen megszerzése; a jobbágy-község ezeken kivűl, ha voltak határában szőlőkertek vagy hegyek, hat hónapi bormérés jogával birt. Terhei ellenben ezekből állának: pénzűl, úgynevezett füst-pénz fejében fizetett urának 24 krajczárt; terményekben egy egész jobbágy: évenként két tyukot, két kappanyt, 12 tojást, egy iteze vajat, harminczan együtt egy borjút; szántóföldei termésének kilenczed —, és mivel a papi tizedet is jobbára az urak tarták haszonbérben vagy örökösen, — ötöd részét; szőlejétől, többnyire külön szerződés szerint, különböző adót; minden kilenczedik bárányát, méhkasát, vagy váltságúl minden bárányért négy —, méhkasért hat krajczárt. Személyes munkatétel fejében, egy egész telkes jobbágy szolgált évenként szekérrel 52, a nélkül 104 napot. Egy telketlen házas zsellér 18 robot nappal tartozott. E robot egy negyedének a téli hónapokra kellett esni. Ezeken kivűl négy egész telkes együtt egy hosszú fuvarra köteleztetett, mely két napi útból állott; végre a kártevő állatok kiirtása végett minden jobbágy három napi vadászati szolgálatot köteleztetett tenni ura vadászatain.

Birája a jobbágynak saját földesura volt, ki az úgynevezett uri székeken nemcsak a jobbágyok közti polgári pörökben, hanem az úrbéri vétségekben is itélt, s engedetlenség és más kihágások miatt testi büntetést is szabhatott jobbágyaira. Az úri szék elnöke maga az úr volt, vagy helyettese, ki mellé két törvénytudó ülnök hivatott meg; jelen kellett azonban lenni a járásbeli szolgabirónak is esküttjeivel, s csak ezek aláirása által nyert az itélet érvényességet. Fölebbviteli biróságát a megyei törvényszék, s azontúl a helytartótanács képezte. Patrimonialis hatóságánál fogva nagy befolyása volt a földesúrnak a község

ügyeinek igazgatására is: megegyeztével választatott a biró és jegyző; benézett a község számadásaiba, az árvák pénzének kezelésébe stb. Az elhaló jobbágy vagyona s földeinek haszonvétele gyermekeire szállott; azok híjában az úr volt az örökös; lehetett azonban vagyona két harmadáról rendeikeznie. Polgári s politikai jogokat nem birt a jobbágy. 1833.

Ez volt főbb vonásaiban a köznép törvényes jogállapota az országban. Bár a magyart általában kegyetlen és zsarnok úrnak nem mondhatni: tagadhatatlan mégis, hogy itt magok a földesurak, amott gazdatiszteik nem ritkán éltek vissza hatalmokkal, s törvénytelenűl súlyosbíták a jobbágyok sorsát; kik aztán a szinte földesurakból álló megyei törvényszéknél sem nyertek mindig pártolást, elégtételt. És épen azért volt oly közönséges a parasztokban ama hiedelem is, hogy az úr ellensége, a király pedig pártfogója: mivel a helytartótanács a fölebbvitt úrbéri perben gyakran pártját fogta az igazságtalanúl elnyomott parasztnak. A földnép ezen idegenségét és magába fojtott gyűlöletét az urak iránt, sorsának minden tekintetbeni javítása által megszűntetni, volt tehát fő feladata az új úrbéri codexnek.

A rendi tábla szabadelvű többsége által elfogadott úrbérszabályzati törvényjavaslat bár nem helyezé is a köznépet azon állapotba, melyet egy újabb szabású alkotmánytól akár a demokratia akár a nemzetgazdaság tanai méltán megkivánnak: első reformlépésül mégis, tagadhatatlan, dicsőségére válik az aristokratiánknak. A munka, mely az országos bizottmány rendszeres munkálatának nyomán készült, nem vala könnyű, kivált a mi országgyüléseink szerkezete s tárgyalási módja mellett. „A mi bajunk sok, — úgymond naplójában Kölcsey. Az ország részei oly temérdek tekintetben különböznek egymástól! Más helyzet, más természetű föld, más kiterjedésbeli viszony, más népesség, más életmód s több effélék; s mind ezekből következő más

1833. tekintetek, más gondolkozás, más értelem, más követutasítás. S mind ezekből, képzelitek-e, hogy egy értelmi egész, egy törvényhozási tűzpont formáltassék? Ugyanazért beszélünk sokat, vívunk sokat, találgatunk sokat, míg utóljára is vagy történetesen fejlik ki, azaz, inkább bukkan ki valami: vagy az országos küldöttség szerkezete áll meg." De az még a kedvező esetekhez tartozott, ha az egyszer létrejött megállapodás állandólag fenn is tartatott: mert, miként naplósunk más helyt panaszkodik: „kerületi üléseinkben az úrbéri kérdések nagy s többnyire hosszú viadalmakra szoktak alkalmat adni. Napok telnek, sokszor épen hetek, míg az ellenkező vélemények közől valamelyik, szavazati többség erejével, győzedelmeskedik. Ilyenkor azt hinné az ember, már rendben vagyunk; de a jegyző otthon a meleg napok eredményét megirja, és sor kerülvén, felolvassa s a kerület urai hallgatják; s egyik sem emlékezvén arra vissza a mi végeztetett, mindenik pedig arra, a mit maga kivánt és vitatott: ismét fenékkel fordúl fel minden. Egy rész összezavarodik, más a zavarban halászni akar; s alig lehet azt, a mi már egyszer nagy bajjal előállíttatott, újolag megtalálni."

Nagy bajt okozott a tanácskozások sikerére nézve az is, hogy az országos bizottmány munkálata nem volt helyes rendszerbe öntve; egyebek közt hiányoztak a munkálat elején az alapelvek, melyek szerint a jobbágynép személy- és vagyonbeli szabadsága s jogai meghatároztattak volna. Némelyek e hiányt mindjárt a tárgyalás kezdetén észrevévén, pótoltatni kivánták, s mindenek előtt ezen alapelvek meghatározását sürgették. Inditványuk azonban, a munkálat folyamának nagy hátrányára, megbukott: az elvek felállításával a munkálat végére utasíttattak. Ez volt kiváltképen oka annak, miről Kölcsey már június 8-kán panaszkodik, mondván: „Az úrbéri rendbeszedés egyike azon tárgyaknak, melyekben annyit beszéltünk, annyit akartunk, annyit vitattunk és alkudoztunk, hogy végezetre lábolhatatlan

zavarok közé jutottunk.“ Azonban június közepén valahára mégis bevégeztetett az országos bizottmány munkálatának megrostálása, s készen állott az új úrbéri szabályzat, a mint azt a rendek házának többsége első ízben megállapítá, mint mondók, nem dicstelenűl nemességünkre nézve. Engedmények tétettek abban a népnek mind politikai, mind anyagi tekintetben. És ezen engedmények annál méltányosb elismerést igényelnek nemességünk szabadelvű pártjának részére a történelemtől, minthogy azokat teljes béke ölében, senkitől nem kényszerítve, a nép nyomása nélkül, egyedűl az igazság érzetétől s a haza felvirágzásának vágyától ösztönöztetve, épen azon időben tette, midőn a függetlenségeért harczoló lengyel nemesség, a forradalom lelkesedésében és szorúltságában sem lendített semmit a köznépért, mely pedig még elnyomottabb állapotban teng vala, mint a magyar. Midőn a lengyel országgyülésen pár évvel elébb, néhányan, áthatva annak érzetétől, hogy csak demokratiai alapra fektetve győzhet a forradalom, a parasztok sorsának javítását indítványozák: az önző többség azzal mellőzte az emberiséges és eszélyes indítványt, hogy miután a parasztok a haza és földesuraik iránt úgy is meleg ragaszkodással viseltetnek, politikailag szükségtelen a reform a jobbágynép állapotában. 1835.

A magyar nemesség jobban megérté a kor követelő igényeit s elég önzetlen volt azoknak engedni. A törvényjavaslat azonban, bár koránt sem elégítette ki a demokrat elvűeket, már a rendek táblájánál is csak hosszú s heves küzdelmek után ment keresztűl; mert még mindig elég nagy volt azon kiváltság-bálványozók száma, kiknek csak azért kedves a nemesi szabadság, mert privilegium; következőleg őket a sokaság felett megkülönbözteti [1]. Ezeknek ellenzése legmakacsabb volt azon czikkelyek körűl, melyek a jobbágynak jogot adnak költözése esetében házával együtt

---

[1]) Ld. Kölcsey naplóját, összes munkái VII. 189.

1835. a földek haszonvételét is eladhatni, a robotot s kilenczedet pénzűl megválthatni; továbbá a legelő elkülönzésre s a jobbágyok személyes szabadságára vonatkozó pontok. Ezek közől a kilenczed-váltság, mit már Széchenyi is ajánlott Hitelében, bár mennyire harczoltak is mellette a szabadelvűek, néhány szavazattal mégis megbukott. A vesztő fél ennek következtében oly eszközről gondolkodék, mely a kilenczed természetben vételét annyira megnehezítené, hogy az azt ellenzők utóbb magok is hajlandókká tétessenek a váltság megengedésére. E végett történt, hogy a kilenczedszedésnek nagyon szűk határidő tűzetett ki. Szerencsésebbek voltak a radikál reformok barátai a robotváltság tekintetében. Eleve is sejtvén, hogy e pont szinte számos ellenzőre találand, a kérdést mindjárt a kezdetben nagyon széles térre állították, azt inditványozván: hogy a jobbágy a földein fekvő úrbéri terheket örökösen megválthassa és szabad birtokká tehesse: továbbá, hogy pénzén nemesi javakat is vehessen teljes sajátsági joggal. Attól tartának ugyan, hogy az elfogulatlanság s a helyes nemzetgazdaság tanai még nem tettek a nemesség körében annyi foglalásokat, hogy ezen inditványukkal már is keresztűl hatoljanak; de helyesen vélekedének, hogy az eszmét már most szükség megpendíteni, ha annak diadalát a közel jövőben látni óhajtják, s hogy, ha az most megbuknék is, legalább a robotváltságot sikerűlend kieszközölniök. A taktika eredménydúsabb lett, mintsem remélik vala: a nemesi birtokszerezhetés ugyan megbukott; de végzéssé lett, hogy a jobbágy földesura megegyeztével, minden terheit örökösen megválthassa.

Hasonló taktikával járának el a radikál reformok barátai a jobbágyok személyes szabadságát illető czikkely tekintetében is. Kedvök volt volna ugyan eleinte a Hármaskönyv I. részének 9-ik czímét, mely a nemesek személyes sérthetetlenségét biztosítja, a parasztokra is egyszerűen kiterjeszteni: mert azon eszme, hogy az alkotmány határaiba

az adózó milliomokat is be kellene vonni, már nagy terjedést nyert a törvényhozó karban; de ezt magok is többnek látván, mint a mennyit a többség felvilágosultsága és szabadelvűsége már is megbirhatna: nehogy felette sokat akarva, mindentől elessenek, megelégedtek avval, hogy két czikkely alkottassék, melyek egyikében kimondva legyen, hogy a jobbágyot ezután birói itélet nélkül sem személyében sem vagyonában nem lehet büntetni: másikában pedig kijelentessék, hogy a parasztok ezentúl saját nevökben is folytathatnak pört nemes személyek ellen. De június közepén még ezen pontokért is erejök minden megfeszitésével kell vala küzdeniök. „Iszonyú tusa keletkezék, mond naplójában Kölcsey, ha a kérdéses tárgy elfogadható-e? Balogh, Bezerédy, Somsich Miklós, gr. Andrássy György, Deák, Asztalos és Dokus pártolák az indítványt; Aczél, Rohonczy, Hertelendy, Busán és a hevesi követ sötét szavakat emelének ellene. Azonban az idő haladt; minden körülmény azt mutatá: e tárgy napokat fog magának kivánni." És a következő napokon még hevesebben folyt a tusa. „Verbőczy nemzetségének férfiai azon záradékra, hogy a parasztot kihallgatás és megitélés nélkül elfogni nem szabad, elszörnyűködének; s az elfogatást kihagyatni kivánák." Szerencsére Kölcsey ült az elnöki széken, s bár a kiváltságok apostolai több izben felsikoltának, hogy nekik az egész javaslat nem kell: ő nem tágita, s elvbarátai által támogattatván, szavazatra bocsátá a kérdést. Marczibányi, La Motte Vitéz és társaik, az alkotmány veszedelmét emlegetve, s olyféléket vitatva, hogy ha ez törvénynyé lesz, a földesúr jobbágyainak hasznát többé nem veheti, — még ezt is meg akarák akadályozni. De a szavazás minden akadékoskodásaik mellett is végbement, s az indítvány győzedelmeskedett: a parasztok személyét és vagyonát az önkényű hatalmasok megtámadásától megvédő törvényjavaslat határozattá lett. 1833.

1833.

A pártviszonyok változása az úrbért illetőleg.

Az úrbéri munkálat a kerületi ülésekben ekként bevégeztetvén, a radikál reform barátjai egy ideig avval kecsegtették magokat, hogy az országos ülésekben a úrbéren még egynémely javítást fognak kivívhatni; legrosszabb esetben pedig legalább semmit sem fognak elveszteni a kiküzdött kevés jóból. S e remény nem is volt egészen alaptalan. Az úrbéri munkálat folytában a szabadelvűség szembetűnőleg nevekedett a kerületi ülésekben. Többen, kik nem legkedvezőbb utasitásokkal jöttek vala az országgyülésre, mégis igen mérsékelten, enyhitőleg kezdének szólani. Nőtt a remény mióta Somsich Pongrácz neveztetett ki személynökké s a tábla elnökévé. Neki, mint a kit világos fejnek s hazafiúi keblűnek hitt, miként emlitők, kivált a szabadelvű párt vívta ki e méltóságot: várhatá tehát, hogy általa támogattatni is fog a reformok keresztülvitelében.

De, hiú képzelet! kiált fel naplója végén Kölcsey. „Somsich vagy megtagadta magát, vagy soha sem volt az, a minek lenni hitték: az ő ajkai közől — mióta personálissá lett — liberalitást éreztető vagy éreztetni akaró hangok jőni nem szoktak. Ez jel vala: s azok is, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömest eresztik, teljes erővel kezdének harczolni minden ellen, a mi az úrbérben az adózóra nézve engedmény lehetne.“

Ehhez járúlt, hogy a személynökváltozás az országgyülés elején egymással szemben álló pártokat megzavarta: többen, kik kevésbbé meggyőződésből, mint gyűlöletből Mérey, — vagy barátságból Somsich személye iránt csatlakoztak a szabadelvű párthoz, most hűtlenek lettek annak zászlaihoz; sőt néhányan még azok közől is, kik elvből tartozának a radikál párthoz, — mint például Siskovics, az új személynök sógora, egyike azoknak, kik legtisztábbaknak tekintettek az aristokratia előitéleteitől; mint az ungi Bernát s több mások az új személynök kedvéért megernyedtek az ellenzésben, a radikál javitások vitatásában. „Vagynak, mond Kölcsey, kik minden inditvány kezdetekor

az oppositióhoz csatolják magokat; s csak azt lesik: mint fog a kormány dolgozni? hogy annak czéljaihoz képest az oppositiót épen a legjobb órában s a legjobb árért hagyhassák el." Ezeknek az új personális véleményszinezetének változása elégséges indokúl szolgált a magok irányát is megváltoztatniok. Nagy veszteség volt a szabadelvű pártra nézve az is, hogy Wesselényit, ki összefűző lelke volt az ellenzéknek, kinek tekintélye abban némi fegyelmet tudott tartani, Erdély zavarodó ügyei már május havában e tartományba hívták. A még fiatal s nem rég érkezett Deák Ferencz sokkal szerényebb volt, mintsem hogy idősb társai közt már is oly tekintélyre emelhette volna magát, hogy szava a fegyelmet különben nem tűrő, sokféle apró ambitiótól vezérlett ellenzéki testületben mindjárt irányadóvá válhatott volna. Nagy baj volt végre, hogy Wesselényi távozta óta a vezére vesztett felekezet magán tanácskozmányokat sem tartott. „Magános összejövetelről szó sincs, mond Kölcsey; semmi egyetértés, semmi pontravonúlás, semmi hasonlítása s egyeztetése a különbözőségeknek .... A mi kinézéseink el vagynak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s keblünkben minden gond, minden aggodalom az ország jövendője miatt felriasztva.“ 1835.

A kétségbeesés e kifakadására épen az úrbéri törvényjavaslat ügye indítá Szatmár demokrat lelkű követét, ki, ha lehetett volna, már most örömmel megad a parasztnak minden politikai jogot, hogy a 700 ezernyi legalis nemzetet tíz millióra emelje. Mert a kerületekben megállapitott törvényjavaslat az országos ülésekben többféle megszorítást szenvedett. A kormány a parasztosztály anyagi s polgári emelésében a demokratia gyarapodásának fenyegető jelenségét vélte látni, s organumai által a javaslatnak ellene működött a rendek tábláján. Ez volt oka, hogy Somsich is oly nagy véleményváltoztatást tűntetett fel magában, mióta személynökké lévén, a kormány czélzatait kell vala előmozditania. A kormánypárt, s kik az ellen-

1843. zékből ahhoz csatlakoztak. Siskovics, Bernát s mások azon elvet állíták fel, hogy a tulajdon jogokat szenteknek kell tartani; s azért ha erkölcsi engedmények adatnak is a köznépnek, óvakodni kell oly anyagi engedményektől, melyek a földesúri birtokot csonkitanák. Ebből folyának ki aztán mind azon módositások, melyek a törvényjavaslat eredeti szerkezetében a jobbágyság hátrányára tétettek; s melyek szerint egynémi olyas is elvétetett tőle (például a pálinkafőzés joga), mit a teréziai úrbér adott vala. És e törekvésben a személynök eljárása néha még a méltányosságot is megsértette. „Küzdünk, mond Kölesey, okainkat vesztegetve szórjuk az alatt, mig az általunk megkoronázott elölülő a maga fenségéből gúnyolva néz reánk: s ha bennünket s félreértett mondásainkat megvetőleg ostromolta, akkor a maga vitorlásaihoz győzelemmel fordúl, az országos szerkezetet ajkaikról híven ellesi s gyakran önkényesen többségnek mondja azt, mit a mi jegyzeteink annak lenni nem mutatnak.“

És az ekként módositott törvényjavaslatnak, mielőtt a király elejébe terjesztethetett, még a főrendeknél is több izben súlyos ostromot kell vala kiállnia. Mig a kormánypárt elébb, a rendek házában, az urak birtokjogát csorbitható anyagi engedmény ellen harczolt; a főrendek most viszont a jobbágyságnak némi polgári, személyes jogokat biztositó erkölcsi engedmények ellen fordíták megtámadásaikat. Azonban a szabadelvü reformpárt sem maradt tétlen. Azon független főrendűek, kik Pozsonyt előbb odahagyták volt, jobbára visszatértek a nevezetes tusára s lelkesen vívtak a rendi javaslat mellett. Ezek egyike egyebek közt a Sybillinus könyvekhez hasonlítá az úri jogokat, melyekből menthetetlenül annál több fog elveszni, mennél tovább vonakodnak az urak teljesiteni a nép igazságos igényeit.

Az úrbéri törvényjavaslat. A conservativ párti főrendek magok is érzék, miképen oly téren állnak, melyen a reformpárttól nem lehet kierőszakolniok a győzedelmet a nélkül, hogy az ország köz-

véleményét magok ellen ne zudítsák. A reformpárt s vele az igazság tehát végre mégis győzött: az úrbéri törvényjavaslat több üzenetváltás után az alsó házzal, királyi megerősités végett Bécsbe küldetett. A törvényjavaslat, bár e végtárgyalások alatt egynémiben megnyirbáltatott, még mindig jelentékeny engedményeket foglalt magában mind anyagi mind erkölcsi tekintetben. Amazokat illetőleg, hogy néhányat közölök névszerint megemlítsünk: az úgynevezett kis tized, mely szerint a jobbágy évenként borjút, bárányt, baromfit stb. köteles volt adni urának, egészen s minden kárpótlás nélkül eltörültetett; a robotmunka részben megkevesbíttetett, részben akként szabályoztatott, hogy azt a jobbágy könnyebben, saját dolgainak hátramaradása nélkül végezhesse stb. Még fontosabbak voltak ezeknél az erkölcsi engedmények, a jobbágy személyét s vagyonát biztosító polgári jogok, melyek közől, mint legfőbbek, a következők különösen méltók a kiemelésre: 1835.

1. Az örökváltság, mely szerint a jobbágyok a földesúrral megtörtént kölcsönös egyezés következtében meghatározott összegen magokat egyenként vagy együttvéve minden úri adózások és szolgálatok alól örökre megválthatják, telkeiket azontúl szabad tulajdon gyanánt birandók.

2. Az úriszékek megszorítása, miszerint azok ezentúl csak a jobbágyok egymás közti polgári pöreiben itélhessenek; az úrbéri perek ellenben, melyekben a földesúr, mint pörös fél áll szemközt a jobbágygyal, már első folyamodásban is, a törvény által különösen meghatározott szabályok szerint, a megyei törvényszékekre utaltattak.

3. A jobbágy személyének s tulajdonának biztosítása, mi a következő szöveggel igtattatott a javaslatba: „Miután a jobbágyok úrbéri viszonyai a fentebbiek által meghatároztattak: hogy sorsuk egyéb polgári viszonyaikban is biztosittassék, rendeltetik: 1) hogy a jobbágyokat csak miután törvényes biráik által megvizsgáltattak és a törvények értelmében elitéltettek, szabad személyökben vagy birtokukban

1833. megtámadni; annál kevésbbé szabad őket előleges vizsgálat és itélet nélkül elfogatni vagy testi büntetéssel terhelni; 2) a személyes pörlekedési jog a jobbágyok minden ügyeire kiterjesztetik, s megengedtetik követeléseiket s panaszaikat bárki ellen saját nevökben biró elejébe vinniök."

A harmadik czikkely első pontjának czélja: felmenteni a népet az önkényes testi büntetés, kivált a rövid úton elrendelt botoztatás alól, melyet számos megyei s gazdasági tisztviselő, vagy maga a földesúr is oly hősiesen, hajdúja pedig betanúlt műtételként gyakorlott: s a parasztot is ugyanazon törvény ótalma alá helyezni, mely a nemes személyét védte. A második pontot illetőleg megjegyzendő, hogy azon eddigelé divatozott szokás, mely szerint a paraszt nemes ellen igazságot nem a maga, hanem csak földesura nevében kereshetett, egyedűl formaiság volt ugyan, miután a földesúr a maga nevét átengedni törvény által köteleztetett: a hűbéri rendszer e maradványát azonban, mely a felett, hogy a természet-joggal ellenkezik, többször visszaélésekre is kaput nyithatott, századunknak az emberi jogegyenlőségről elterjedt fogalmai egyátaljában tarthatatlanná tették.

Hogy a kormány a törvényjavaslat azon részeit, melyekben az anyagi engedmények foglaltattak, minden nehézség nélkül elfogadja, semmi kétsége sem lehetett a reformpártnak; bár elébb annak némely pontjait ostromolták is a conservativ pártiak. A kormány, mint minden aristokratikus szerkezetű államban az ujabb időkben, úgy nálunk is, régtől fogva szereté játszani az alsó néposztályok pártfogójának szerepét a nemesség ellen. Ezen engedmények továbbá a nép vagyonosságát s evvel együtt adózási képességét is gyarapitották, az adóalapot pedig biztositották. Egészen másként állott a dolog az erkölcsi, polgári engedmények tekintetében. A kormány azokban a demokratia fenyegető rémalakját vélé feltűnni az országban, melytől kényuralmi hajlamainál fogva oly annyira iszonyodott. Már

a felső tábla tárgyalásai alatt nem alaptalan aggodalom szállá meg a szabadelvű reformpártiakat, midőn tapasztalák, hogy a kormány egyenes organumai, miként elébb a rendeknél a kir. személynök, a kir. tábla s a kormánypárti követek, úgy most a felső házban a főispánok, a zászlós urak, maga a főherczeg nádor is határozottan ellenzik a polgári engedmények idézett pontjait. Növekedék aggodalmok, midőn e tárgyról a többi, még ezen országgyülés folytában létesiteni szándéklott köz- és magánjogi reformok terveire tekintének. Mi jót lehete várniok ezekben, ha már azon javitások ellen is ellenzéket látának emelkedni, melyek sem az aristokratiai sem a monarchiai elvekbe nem ütköztek, sem egyik sem másik jogát nem csorbiták; a méltányosság, az örök igazság, az égető szükség által pedig egyaránt mellőzhetlenűl követeltetnek; s melyeket igényelt néppártolói szerepénél fogva elébb utóbb kénytelen is elfogadni a kormány, ha a nép bizodalmát, s a maga atyai jóakaratának fénykörét koczkáztatni, sőt elveszteni nem akarja? 1834.

Rosz jóslatú jel vala a kormány válaszára nézve, hogy azt a követi utasitások czélba vett változtatásának reményében mind későbbre halasztá. Az úrbéri törvényjavaslat az 1833-ki nov. 19-én tartott vegyes ülésből terjesztetett fel a király elébe, s a válasz arra csak kilencz hónap múlva érkezett le az ország rendeihez.

A törvényjavaslat a kormánytól visszautasittatik.

És az aggodalom sejtelmei, fájdalom, megvalósúltak! A kormány a törvényjavaslatnak polgári engedményeket tartalmazó, fentebb idézett pontjait visszavetette, azon érvvel indokolván eljárását, hogy e reformok nem tartoznak az úrbéri szabályzatba; s mivel sokféle jogviszonyokba vágnak, máskor, más rendszeres munkálatban tárgyalandók.

E királyi válasz s abban kivált a javitás elhalasztására felhozott indok olynemű volt, hogy abból mindenki világosan láthatá, miképen a kormány semmiféle igazán szabadelvű, vagy épen radikál reform megerősitésére nem

1834. leszen hajlandó. Annál szilárdabb eltökélés támadt tehát az ellenzék tagjaiban, minden erejöket megfeszíteniök ezen első reform keresztülvitelére: mennél kevésbbé remélhetének egyebekben sükert, ha már ebben is erélytelenséget, ingadozást árulnának el. Kitartásukat edzé az, hogy ennél nemesebb téren nem küzdhetének a kormánynyal. Itt nem előjog s kiváltság, nem osztályuk haszna, s nem is a kormányhatalom gyöngítése, hanem a nép millióinak emberi s polgári jogai, szóval, oly tárgy forog vala szőnyegen, melynek pártolásából reájok csak dicsőség, s melynek gátolásából a kormányra csak árny háromolhat: bátran lehettek tehát követelők s kitartók; sőt makacsok követelésökben.

A vitatkozások tehát mind a két részről ismét nagy hévvel kezdettek meg. És Deáknak, Kölcseynek, Bezerédynek, Beőthynek, Baloghnak és több másoknak kivánt alkalom nyújtatott, ékesszólásuk diadalmas erejével kellő világba állítani a nép milliói polgári jogosításának szent ügyét, s meggyőzni mindenkit annak múlhatatlan szükségéről az ország általános jóllétének emelésére. És azon, a világtörténelemben páratlan jelenetnek lön az ország tanúja, hogy egy részről a kiváltságos magyar nemesség többsége (mert a követek csak utasításaik értelmében szólhatván, szavuk az egész megyei nemesség többségének volt viszhangja), hogy, mondám, a kiváltságos magyar nemesség többsége a kiváltságok és saját osztályérdekök ellen, az elnyomott alsó néposztály érdekeiért s jogosításáért —: más részről az atyáskodó szerepéből kiesett kormány a kiváltság mellett, a nép felszabadítása, személy- és tulajdonjogának biztosítása ellen kelt ki a hareztérre. A nemesség lett, részben legalább, a maga érdeke ellen, a jobbágynép bajnokává, szószólójává; a kormány pedig a maga ellenségének tekintette a parasztok pártolóját. Ennél dicsőbb jelenetet a maga egész történelmében nem képes felmutatni az aristokratia. Szebb diadalt ennél soha nem ült az igazság s méltányosság érzelme. És hasztalan tette mozgásba

a kormány hatalmának minden eszközeit; hasztalan kisérlé meg a vesztegetésnek is többféle nemeit: a szabadelvű ellenzéki többség annál rendíthetlenebb maradt, mivel nem önérdekéért küzdött, hanem a saját ősei által elnyomott, elhanyagolt, az állam minden terheit egyedül viselő népnek kivánt, a maga, igaz, csak látszatos, érdeke ellen is, igazságot szolgáltatni. E tekintetben, az aristokratiának különben nem barátai is kénytelenek tisztelettel szólani a magyar nemességről; s igazságtalanok lennénk iránta, ha ezen, már magában is nagy kérdés tárgyalásából néhány beszédet, az ellenzék szabadelvű s emberiséges szellemirányának mind meg annyi fényes emlékeit, nem közölnénk. Hosszuságukért elég karpótlást találand az olvasó mind e beszédek szépségében, — minél fogva azok a magyar ékesszólás ez időbeli remekjeiként tekinthetők; mind azon ismeretekben, melyeket azokból hazánk állapotának számos részleteire és sajátságaira nézve meríthet. 1834.

November 10-ke volt, midőn a királyi válasz s különösen annak a jobbágyok örökváltságát meg nem engedő pontja szőnyegre került. Kölcsey, Deák, Beőthy, Klauzál, Bezerédy, Balogh, Palóczy, s az ellenzék más tagjai egymással nemesen vetélkedve, küzdének a jobbágyok felszabadításának első szükséges feltételeért, az örökváltságért. A sok szép beszéd közől ime a legtanúlságosabbak. A november 10-kei ülés a rendeknél.

„Valahányszor az örökös megváltásra nézve tagadólag felelő királyi válaszról gondolkozom, — mond Kölcsey — mindannyiszor kénytelennek érzem magamat emlékezetemmel a közelebb lefolyt három század történetén végig futni; s azok folytában a pályát, melyet a magyarországi kormány az adózó nép tekintetében állandóan követett, vagy követni látszott, vizsgálatba venni.

„Senki sincs, t. RR., ki nem tudná, miképen II. Wladislaw (kit isten haragjában adott a nemzetnek) uralkodván, a jobbágyság közönségesen felzendült s iszonyú dúlongásokat követett el. Elnyomattak ugyan, elvették büntetésöket.

1834. s a csend helyreállott: de nehéz meghatározni, mi vala nagyobb bűn: az-e, mit a jobbágyság undok tettei által elkövetett; vagy az-e. mit a nemesség az ezen tettekre szabott büntetéssel véghez vitt? Nem értem itt az embertelen kinzásokat, miket Zápolyának találékony esze kigondolt; hanem értem azon országgyülési határozást, mely nem csak az akkor élt jobbágyokat, de azoknak még meg sem született s következőleg a bűnben még részt nem vehetett maradékait is örökös szolgaságra kárhoztatá." Előadván ezután, mit tett háromszázadon át a kormány a nép ügyében; miként nyerte meg a néppártfogás szinét, a népoltalmazó czimét; miként párosúlt a népnek a kormánybani bizodalma a nemesség iránti idegenséggel; mi lassanként annyira növekedett, hogy, bár a kormány e század harmadik tizedében az adót és újonczszedést illetőleg, egyenesen a népet terhelte törvénytelen rendeleteivel; a nemesség pedig annak védelmében bátor elszántsággal lépett fel: a jobbágysággal még sem lehetett elhitetni, hogy őt a kormány nyomja, a nemesség pedig oltalmazza; — beszédét tovább ekként folytatja:

„Köz vala a remény, mely az örökváltságnak a kormány által elfogadását bizonyosnak hivé. Mert kit illet inkább, mint a nép pártolóját, azon módot, mi által annak tulajdonszerzésre alkalom nyújtatik, két kézzel fogadni. És mi történt! Ime felterjesztők az úrbéri törvényeket, s az örökváltságról szóló szakaszra tagadó választ nyertünk. S mi okból? Mert, úgymond a válasz, e tárgy nem az úrbérre tartozik.

„Járatlan volna dolgainkban, ki nem tudná, hogy 1790 óta, mióta t. i. a rendszeres munkálatok megrendeltettek s elkészűltek, valahányszor a kormány előtt nem tetsző tárgy hozatott fel, a legmindennapibb mód annak félrevetésére a rendszeres munkálatokra igazítás vala. Itt van végre az országgyülés, melyen e munkák vizsgálatba vétetni elkezdettek; s most a félrevetési mód úgy változott meg, hogy

a kedvetlen tárgy a már kéz alatti munkálatból a még kéz alá nem jöttre igazíttatik. Az ily eligazítás kétségkivűl nem egyéb szavakba burkolt, de okokkal nem támogatott megtagadásnál, s már annyira el van használva, hogy általa elámíttatni együgyűség lenne. S én valóban neheztelésem kijelentését el nem fojthatom, hogy miután e jelen tárgy a képviselői tábla részéről a főrendek ellen oly hévvel s oly sok fontos okokkal készíttetett ki: a kormány emberei csak annyira sem tartottak bennünket méltóknak, hogy fejöket valami más ok kitalálásán törték volna. Én tehát ezen okot oknak lenni el nem ismervén, reá felelni sem tartom szükségesnek. Mi azonban az elnök által a monarchia és aristokratia tekintetéből vett ellenvetésöket illeti, ... általában akarom megvizsgálni: az örökös megválthatási jog a monarchia s aristokratia és a népboldogság elveivel minő viszonyokban áll? Mikor aztán magában ki fog világosodni: mi az igazság? Az-e a mit a királyi válasz magában foglal; vagy az-e a mi a kerületi szerkezetben áll? 1834.

„Nézzük e választ egész kiterjedésében; s ha látjuk, miképen az materialis engedményeket elég bőven ád, morálisokat pedig általán fogva megtagad: tisztán ki fog tűnni egész szelleme. S e szellem csak ez: az adófundust lehetségig tisztába tenni s egyszersmind nevelni. E szellem ellen magában gondolva, nem mondok semmit; de miután a kir. válasz csak ezt és csak ennyit akar, szeretném kérdeni: mit tett ez által tisztán az adózó népért? Én úgy hiszem: tisztán az adózóért semmit, hanem mindent a kincstárért, azaz önmagáért.

„Túl azon tehát, miket Mária Terézia s József császár tettenek, semmi sem vala-e többé, a mit a kormánynak az adózó népért tenni kellett volna? Fájdalom, még igen sok van! Érzé ezt a képviselő test; s ezért igyekezett a népnek a társaságban meghatározott állást adni; s előtte a tulajdonszerzést lehetségessé tévén, egyszersmind a szolgaság alóli felszabadúlás útját megnyitni. A kormány ezt nem

1834. akarja: s így a három század óta követni látszott haladási pályát egyszerre bezárván, a nemességnek, ki ellen a népet eddig védni látszott, tíz év lefolyta alatt másodszor készít alkalmat, azt elébbi pártfogója ellen oltalomba venni.

„Szabad költözést nyert a jobbágy, való: de azért már lehet-e őtet szabadnak mondani? Ne engedjük magunkat e szó által: szabad, megcsalatni. Ezen epitheton itt a költözést, nem pedig a jobbágyot illeti. Szabadon költözhet: de költözése által szabad nem leszen. Bátran állítom, a királyi válasz tartalma szerint, a jobbágy épen azon állapotban marad, miben József császár előtt kinlódott. Eltörűltetett az örökös jobbágyság? Miként? Az adózó elhagyhatja urát. Való: de hová mehet? Más urhoz! És mi feltétel alatt? A különbség csak ez: eddig szolgált folyvást egy urat; most már szolgálhat egymásután többeket. De szolgálnia folyvást kell, azaz örökösen kell. Ő tehát, a királyi válasz állván, örökös jobbágy lenni mint eddig meg nem szűnt; s bizonyosan nem is szűn meg, csak akkor, midőn a tulajdonszerezhetés örökös megváltásnál fogva neki megadatván, szolgaságból szabadságba saját erejével felemelkedhetik.

„A szabadulásnak ez ideig három nyitva álló utai valának: úgynevezett manumissiok, polgári birtokszerzés és nemesi jószágra juthatás.

„A manumissiokat a mi illeti: azok hazánkban elejétől fogva szokásban valának, s általok nemcsak egyesek, de egész községek szabadúltak fel. Elmondanám, hogy a szabad városok ez úton állottak elő: de remélem, lesznek követek, kik a tárgy ezen oldalát bővebben fogják felvilágosítani. Czélomra csak azt jegyzem meg, hogy a királyi válasz e manumissiokat most eltörűlni szándékozván, a szabadúlásnak csak hátralévő két útai maradhatnak fenn.

„Szerezzen hát a jobbágy polgári birtokot! De hányadikat fogja a szerencse annyira kedvébe venni, hogy faluját, — hol parányi adózó birtokot nem szerezhetett, elhagyván, városokba mehessen, sok ezereket érő javakat vásárolni?

s ha úgy, polgári birtokra juthoató jobbágy ezrek közől válik egy: bizonyosan százezer közől nem fog egy találkozni, ki nemesi birtokba léphessen. Mert ha polgári birtoknál szegénység tesz akadályt: nemesi birtokra két hatalmas ellenséggel kell majd küzködnie: egyik neveztetik incapacitásnak; másik aviticitás nevet hord. Incapacitás megtiltja őt, mint nemtelent, nemesi birtokot vásárlani; aviticitás megtiltja a nemest saját maga javait másnak eladni. E kettős tilalom közt nincs egyéb lehetség, mint jószágot a kormánytól venni: melynek joga van egy felől a maga javait eladni, másfelől nemtelennek is jószágbirhatásra tehetséget kölcsönözni. Nem világos-e, hogy az incapacitás és aviticitás elvei közt, a manumissio elvének megrontása nem czélozhat egyébre, mint a jószágeladhatási jogot a kormány monopoliumává tenni, hogy így a nemesség saját ősisége mellett sorvadjon; minden vásárló pedig az egyedűli eladó kezeiből lehetségig felrúgtatott áron venni kényszeríttessék? Egy szóval, t. rendek, látni való, miképen e bánásmód mellett a néptömeg legnagyobb számának úri szolgálattól szabad birtokra szert tenni lehetetlen leend; s azon szerencse kedvenczein kivűl, kik vagy polgári vagyont, vagy kir. adományt vehetnek, a többi milliomnak szabadságra más mód nincs, mint ha jobbágytelkét elhagyja s az isten szabad ege alá kiáll koldúlni. Mert a kir. válasz mellett ott vagyunk, hogy Magyarországon, a szabad városi polgáron kivűl, csak két emberosztály lesz szabad: a földesúr, ki a helységet birja, s a koldus, ki a helység utczáin, hajadon fővel és mezítláb, irgalom és kenyér után kiáltozik! 1834.

„Mondja meg nekem valaki: miért, mi elvnek következésében teszi a kormány ezt? Monarchiai elvből talán? Bármennyit gondolkozzam, én a tettet a monarchia elvével egészen ellenkezőnek találom. Monarchiát nép nélkül gondolni nem lehet: s hatalmas monarchiát vagyonos népnélkül hasonlólag nem.

1824. „Akár belső csend fentartása, akár kül ellenség elleni védelem forogjon szóban, akár a státus szükségei jőjenek kérdésbe: mindenik esetben csak vagyonos nép segíthet. Következőleg vagyonos néptől a monarchiának félni nem kell. Kettő van a mitől ő retteghet: vagyontalan nép és oligarchia. Amaz csendrontásra hajlandó, mert állapota kínosan nyugtalanító, veszteni valója pedig nincs. Emez hatalmas és büszke; s igazgatni akarván, a monarchia jogait örömest magára ruházná által. XVI. Lajos királyi székét Páris vagyontalan népe dönté fel: Napoleon császári hatalmát a saint-germaini paloták birtokosai ásták alá. S ezeken kivűl több példákat felhozni szükséges-e?

„Ne menjünk ily messze. Csak azt kérdem: úgy, a mint a királyi válasz áll, el van-e véle érve a czél, mit oly világosan tüzött ki magának? Tisztában lesz tehát már az adófundus? Bizonyosan nem! Hiszen ott áll még a 1-ae 40-mus; ott állanak a kényszerített cserék, a kibecsűltetések s több efélék: mind meg annyi búvó zugok, miknek homályában a földesúri önkény elrejtezhetik; s belőle az adófundus mind zavarba hozására, mind fogyasztására czélja szerint dolgozhatik. Ha a kormány az adófundust teljes tisztaságba tenni kivánja, nincs más eszköze: csak az örökös megválthatás. Az adózónak megváltott tulajdona csak az, mit illethetetlen adófundusnak mondhatunk; ha ez illethetetlenség a kormány előtt kivánatos, miért annak megtörténhetését akadályozni?

„Kérdem tovább: az által mit a királyi válasz elfogad és kiván, adatik-e az adózónak több, mint eddig kezeiben vala? Bizvást mondhatni, nem! S nem vagyunk-e látni kénytelenek, miképen abból, a mi most kezeiben van, azon kilencz millió népszámhoz képest csekély három-négy millió forintnyi adót fizetni nem tudja? Minden törvényhatóság tele restántiákkal: s minden törvényhatóság kénytelen az adómennyiséget nem ritkán executiók által venni meg. Vajjon meg nem történik-e, hogy a kiküldött adóhajtó

eljön az adózónak ágyát elvenni, vagy hideg őszszel ajtaját leszaggatni? S midőn így a nyomorúltnak beteg gyermekei a földön fetrengenek; midőn az északi szél kunyhóján keresztűl süvöltöz: akkor igen is a kétségbeesés elkeseredésével ragadja el háznépétől az utólsó darab kenyeret, hogy árával tartozását szállíthassa. S ezen állapotban akarja a kormány a népet hagyatni? Nem akar-e neki szabadságot engedni, hogy minekutána országot és egyházat, megyét és urat, falut és elöljárót s az ég tudja még mit mindent fizetni tartozik: legalább az úri, terhei közt minden bizonynyal legnagyobb, tartozások alól kimenekedhessék; s ez által a hazában lassanként egy boldogabb s fenmaradó terheit könnyen teljesíthető néposztály támadjon? S ezen van-e legkevesebb is, a mi a monarchia virágzatát elő ne mozdítsa? 1834.

„Vagy talán az aristokratiának elve az, mely a nép tulajdoni jogait ellenzi? Elhinném t. rendek ha a magyar aristokratia csak néhány igen kevés számú, s általában gazdag és hatalmas nemzetségekből állana: de a mi aristokratiánk sok ezer háznépet foglal magában; s e háznépek hasonlatlanúl nagyobb része, szegénysége s miveletlensége miatt a néphez igen közel áll, s igen nagy szám jobbágytelkekre szorúlván, s az újon alkotott törvény által adózásra köteleztetvén, a néppel épen összevegyűlt. Ily aristokratiának elvei a nép tulajdoni jogának, mely az ő tagjainak egyik igen nagy részére is jótékonyan hat, ellenzője nem lehet. Népboldogságnak csak az istentől s emberektől elátkozott oligarchia lehet irígye; s szerencse, hogy polgári alkotványunk oligarchiát nem ismer. Ott igen is, hol oligarchia virágzik, hatalmasan szokott az a néposztály vagyonossága ellen dolgozni. Mert jó birtokú nép, mint felebb érintém, hatalmassá teszi a monarchiát; s e kettő közt az oligarchák, törvény alá szorítva, féktelen hatalmokat elvesztik. Olyan országban nincs módjok a trónus körűl fellegcsoportként tolongani, hogy a trónus sugárai a néphez, s

1834. ennek tekintetei viszont a trónushoz el ne juthassanak. Ott nincs erejök veszélyes nepotismust űzni, s az igazgatás minden ágait rokonokkal és creaturákkal megtölteni, hogy kény szerint uralkodjanak. Ott nem formálhatják magokat egyiptomi szent kaszttá, melynek tagjai törvényen és igazságon gázolhassanak, s a hozzájok nem tartozókat letapodják. Ily oligarchia elveivel a nép virágzásának előmozdítása hogy ellenkezik, azt igen is úgy hiszem; de ismét mondom: a magyar polgári alkotványban az oligarchia idegen.

„Gondoljuk meg: nálunk az aristokratia tagjai legnagyobb részben falukon, az adózók közt elszórva laknak. Már t. rendek egy pár száz ezernek milliók közt csendességben élni: ez bizonyosan a milliók jóakaratától van függésben. S hogy e jóakaratot csak a kölcsönös bizodalom teremtheti: a csongrádi tisztelt követ igen jól jegyzé meg. De bizodalom, állandó, nyílt szivű bizodalom lehet-e oly emberek közt, kik úr és szolga viszonyában állanak egymáshoz? kik közől míg némelyik kiváltságokkal s tulajdon javakkal bir, a nagyobb rész azon javakból magát kizártnak szemléli? Példákkal mutassam-e meg, hogy a szolga, valahányszor alkalom adatik, urával miként bánik? Nem szükség a világ egyetemi történeteiben széjjeltekintenem; nem szükség a régi Rómából a Spartacus rabcsoportait, vagy a németországi parasztbadat, vagy a szent-domingói gyilkos jeleneteket felhoznom. Hazánk történeteiben a példák s borzasztóbbak mint akárhol. Említem a Dózsa vérengző tetteit; tudják a t. rendek a József császár alatti dolgokat Erdélyben; s ki az, ki még most is borzadva nem tekintene vissza a cholera évére, midőn némely megyékből a legrettenetesb tettek híre az egész országot keresztűlrázá? Felszólítom a kormányt: ily esetekben mi a mód, mely által bennünket megoltalmazand? Talán hóhérpallos és kötél? mik a bűnösök ellen fordíttatnak. Nyomorúlt eszközök! Mert ezek semmivé tehetnek ugyan egyes életet;

de itt nem egyesekről van szó: itt a szó azon halhatatlan, 1834.
hódíthatatlan szellemről van, mely századok óta most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég. És ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom; ezt csak megszelidíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához; s ez érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon!"

„Aztán csodálkozom én, hogy a kormány nem látszik érteni, mire már két század tapasztalása megtaníthatá vala: miképen a nép oly fontos a státusban, mire rendkivűli figyelmet kell fordítani. Elmultak az idők, mikor az aristokratia állott fegyverben, hol a trón mellett, hol a trón ellen; most kincstár és katona a népből jön ki. S nem tudja-e, hogy az adózó erővel ragadtatik ki szülői, hitvese és gyermekei karjaiból, hogy midőn hosszú évi katonaságban a polgári élet minden viszonyaiból kilépve élt, végre, legtöbb esetben, táplálat nélkül haza eresztetik. s a tépett viszonyokat összekötni többé nem tudja: vagy tilalmas utakra kényszeríttetik, vagy házról házra bujdos koldulni, s a gazdag asztaláról lehult morzsalék után kapdos. Ily helyzetben álló népre támaszkodni vajjon bátorságos-e? S midőn ezt mondom, ellenállhatatlanúl tolalkodik emlékezetembe a szemrehányás, melylyel a bérbefogadott iró, Gustermann, a magyar nemességet illeti: „Mert mi, úgymond, minden terhet a néppel viseltetünk. azzal oltalmaztatjuk a hazát; pedig annak hazája nincs, azt az országhoz s földéhez semmi érdek nem köti, mert tulajdont neki nem engedünk." Óhajtanám, bár ez az ember most itt lehetne, s szemeivel nézné, füleivel hallaná, mily kínos fájdalommal küzdünk mi a kormánynyal, mely azon tulajdont a népnek megadatni nem hagyja. Bizony kénytelen lenne elpirúlni; bizony kénytelen lenne a kormány tanácsosihoz fordúlva, szemeikbe mondani, a mit Napoleon egykori minisztere egy

1834. alkalommal mondott volt: „Uraim, amit tesztek, több mint vétek, az hiba!“

„Azonban fájdalmas érzéseim közepette is bizonyos léleknyugalmat találok abban, hogy a nemességen fekvő századok szemrehányás terheit a kormány most saját magára fordítá: s e tett által felhatalmazva érzem magamat kikiáltani, — s ezen kiáltás elébb utóbb az egész hazán keresztűl fog zengeni, ez a kiáltás elébb utóbb kilencz millió ember kebelét fogja dobbanásba hozni —; mert ime 1834-ben, a magyar nemzet törvényjavító országgyülésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdonszerezhetésre valahára útat nyitni szándékozott; s az, a ki ezen jótékony szándéknak ellene vetette magát, a kormány volt! Igen is, a kormány volt! A mi minket illet: mi a nép iránti kötelességhez e részben mind eddig hűvek valánk, s nincs egyébb hátra, hanem hogy annak teljesitésében továbbra is szent állhatatossággal megmaradjunk.“

Deák Ferencz beszéde. De azon nemes tüzet, azon magasztos, emberi érzelmeket, melyekkel az ellenzék a jobbágyak állapotának javitása mellett küzdött, semmi sem tűkrözheti vissza hívebben, mint Deák Ferencz beszéde, melyet különben is, mint a magyar szónoklat remekeinek egyikét, hiba volna, legalább is egy részében ki nem írnunk az országgyülés jegyzőkönyvéből. „Fájdalmas érzéssel érti, mond a szónok, a kir. válasz tartalmából: hogy ő Felsége az úrbéri V-dik t.-cz. 2-dik szakaszában általunk javallott örökös megváltásokat ezen törvényben kijelentetni nem akarván, legforróbb óhajtásunkat semmivé tette ....

„.... Kettős volt ezen úrbéri munkában a jobbágyok iránt törvényhozói kötelességünk: t. i. engedmények által tüstént segíteni a jobbágyok szükségein; de a jövendőre is figyelmezve, egyszersmind önérzésöket az emberiség méltóságára emelni, és kifejteni a kebleikben szunnyadó hatalmas erőt: az iparkodásnak, leginkább szabadság és tulajdon által nevekedhető varázs-erejét.

„E kettős kötelességen alapúlt az országos rendeknek úrbéri munkája; s ezen kettős kötelesség teljesitését vártuk a törvényhozásnak másik részétől — a kormánytól is. De, fájdalom! e jelen kir. válasz várakozásainknak épen nem felelt meg. Mert midőn tőlünk egy részről új és ismét új engedményeket kiván: más részről a népet emelő és boldogitó azon csekély szabadságot is, melyet mi megadni készek valánk, megtagadja, vagy legalább nem fogadja el; és így minden engedmények, melyeket a Rendek nemzeti kifejlődésünk édes reményében, nemesebb czélokból adtanak, általa nyomorúlt alamizsnává vannak lealacsonyitva. Ugyanazon kormány, mely az adózó népnek sorsát oly gyakran emlegette, rajta mindazáltal önhasznának feláldozásával csak ritkán segitett: ugyanazon kormány, mely e jelen királyi válaszban tőlünk ismét áldozatokat sürget, de hazánk vérző sebeit, többszöri keserű panaszaink mellett sem orvosolja; most is, úgy látszik, csak azt akarja, hogy engedményeink által jobbágyaink a k. kincstárt gyarapitó közterheket könnyebben viseljék: de arra nem hajlandó, hogy ezen nép az iparkodásnak és mivelődésnek magasabb fokára emelkedve, feltalálja önkeblében tulajdon erejének és szorgalmának gazdagon jövedelmező tőkéjét. Pedig, ha mindenkor csak alamizsnát adunk, ha egyszersmind a népnek szorgalmát czélirányos törvények által nem ébresztgetjük: kötelességünket csak félig, és félig sem teljesítjük. 1834.

„Mert tekintsünk bár vissza századokon keresztül alkotott törvényeink sorára: tapasztalni fogjuk, hogy a törvényhozásnak ismételt engedményei sem voltak képesek a népet az inségtől megóvni. Elöre látható tehát, hogy az engedmények véghatárát még el nem értük; előre látható, hogy a szegény népnek sorsa jövendöben is áldozatokat fog kivánni, ha csak törvény által módot neki nem nyujtunk, hogy ezen kérdés alatti szakasznak értelmében, a földesuraknak kára nélkül, söt azoknak önkéntes meg-

1834. egyeztével, alku szerint magának valamivel több szabadságot és biztosabb tulajdont szerezhessen.

„De nemcsak a jobbágyok sorsát rosszabbítaná, nemcsak azok szabadságát korlátolná ezen örökös megváltások eltiltása; hanem még a földesurak tulajdoni jogait is tetemesen sértené. Mert ezen úrbéri munkának IV-dik czikkelyében azt állítani: hogy a földnek tulajdona egyenesen a földesurat illeti; azt mondani, hogy minden jobbágyi adózás a földesurnak kétségtelen sajátja: itt pedig megtagadni a földesurtól azon jogot, hogy ezen sajátját önjobbágyainak alku szerint szabadon és szerződésileg átadhassa, valóban annyi volna, mint a valóságos tulajdonnak minden józan értelmét keserűn kigúnyolni, és a tulajdonosnak szabadságát szükség nélkül, sőt a közjónak kárával semmivé tenni. Nem azért gyűltünk pedig itt össze, hogy a hasznos szabadságot korlátoljuk; hanem azért, hogy szabadságot terjesztve, védve és erősítve, polgártársainkat boldogitsuk."

Megmutatván ezután, hogy nem is új és szokatlan az intézkedés, melyet a rendek követelnek; hogy az örökös megváltások, egyes esetekben, hajdan is divatoztak; miként ezt számos szabad mezővárosaink s örökösen megváltott községeink létezése bizonyítja; — megmutatván továbbá, mennyit nyert ezen örökös megváltások által a földesur, ki ekként a maga sajátját oly áron adta el, milyent azért egyébként nem kapott volna; és, mi még fontosabb, mennyit nyertek a jobbágyok, kik azóta kettőztetett iparkodás által tehetősek, szabadok és boldogok; s mennyit nyert végre a közjó, miután azon földek a megváltás óta sokkal számosabb, vagyonosabb, míveltebb és megelégedettebb polgárokat táplálnak, becsökben pedig még a közterheket nem viselő nemesi földeket is sokszorta meghaladják: ekként folytatja beszédét:

„Nálok — e megváltott községekben — a népesedés, a faluk nagysága, csinosodása és a lakosok vagyonossága folyvást nevekedik; nálok csak a gondos iparkodást, s az

abból származott jóllétnek kedvesen meglepő képét látni mindenhol. Egy szóval: a ki ezen községeket közelebbről ismeri, ha csak a nemzet kifejlődése iránt minden érzés ki nem aludt kebeléből, lehetetlen nem óhajtania, hogy bár hazánkban mennél több eféle csinos és boldog helységek támadnának. Pedig kérdezzük meg bár a szomszéd vidéknek szegényebb lakositól: hogy ezen megváltott községek mi által lettek virágzókká? Azt fogják sóhajtva válaszolni: hogy azért, mert szabadok és szabadság által boldogok! Van igen is a népnek szivében egy ösztön, mely ha századokig szunnyadott is, örökre kialudni soha nem fog; s ezen ösztön a törvényes szabadság vágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátló törvényekkel elfojtani; mert végre gátokat rontva, ártékony lehetne féktelen rohanása. De hatalmunkban áll azt, hasznos törvények által a legnemesebb czélra, hazánk nagyságának emelésére s a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezérelni. 1834.

„Ilyen hasznos és czélirányos törvény az említett V-dik czikkely kérdés alatti 2-ik szakasza. Ezt tehát félretenni, részéről vétéknek tartaná a nemzet ellen, mely tőlök várja a haza boldogságának sikeres eszközlését. De mik is lehetnének okaink arra, hogy ezen intézkedést, melyet a földesurak önhaszna tanácsol, a népnek boldogsága sürgetve kiván, törvényeink pedig nem tiltanak, egy oly intézkedést, melyből eddig is csak áldás és boldogság eredett, most egyszerre félrevessük?" Megczáfolván aztán a királyi személynök által az incapacitásból felhozott érveket, s megmutatván, hogy a törvényjavaslat még evvel sem ellenkezik, így folytatja:

„Vagy talán itt is az ősiség törvényeinek erőtetett magyarázatából kivánunk a nemzet boldogságának új akadályokat összerakni? Szegény nemzet! a sors átka, úgy látszik, csakugyan úgy akarta, hogy a magyar soha virágzó, soha igazán boldog ne lehessen. Mert ime, századokig küzdött a nemzet külső és belső ellenségeinek minden

1844. szabadságot eltipró hatalmával; vért és életet pazarolva, századokig küzdött a szabadságért: és midőn barczai elmúltak, most midőn a béke ölében az egyes polgárok boldogságából kellene kifejlődni a nemzet nagyságának, most ime, a nemzet osztályai között minden kölcsönös bizodalmat elzáró fal gyanánt, mi magunk állítunk fel egy irtóztató rémképet: reáfűzzük a leroskadt feudalismusnak hajdan csillogó rongyait: elszigeteljük általa hazánkat Európa míveltségétől: félrevetjük miatta még azt is, a mit öntapasztalásunk boldogítónak bizonyít: és mi, kik büszkén szabadoknak hirdetjük magunkat, nyomorúlt rabjai vagyunk ezen rémképnek, mely a nemzeti nagyság kifejlődését első bimbójában elfojtja, — s ez a rémkép a roszúl értett, a roszúl magyarázott aviticitás. Igazságtalanok volnánk elődeink iránt, ha még azt is állítanánk, hogy ők az ősiség törvényei által a népet magoktól és a szabadságtól végképen elszigetelni akarták; hibáznánk, ha talán azt hinnénk, hogy a jobbágyoknak magokat földesuraik megegyeztével megváltani hajdan szabad nem volt. Szerették őseink is szabadokká tenni azokat, kik a nép közől magokat tehetséggel és míveltséggel kiemelték: sok földesúr hajdan is felmentette jobbágyait, sok község örökre megváltotta magát a jobbágyi adózások alól: s így származtak a szabad községek" . . . . Miután végre a kormánypártiak egyéb, jobbára igen gyarló és kicsinyes ellenvetéseit, minő például, hogy az örökváltság némely családok pazarlási hajlamát legyezgetné s azokat tönkre juttatná; hogy az örökváltság kérdése nem tartozik az úrbéri munkálatba, stb. megczáfolta; ekként fejezé be szép beszédét:

„Vétkes mulasztás nem alkotni törvényt, mely a szabad és boldog polgárok számát szaporítsa: de olyan törvényt alkotni, mely azok eddig számát is kevesítse, — oly törvényt alkotni, mely azokat is, kik a sors kedvezése által a törvénynek engedelme vagy legalább elnézése mellett magokat jobb sorsra emelték, a jobbágyi adózásoknak egy-

kori járma alá ismét visszataszítja, nem elmulasztás, hanem oly cselekedet, melyet a hazának java épen nem követelhet. Pedig ha javaslatunk félrevettetik, ha múltat és jövendőt biztosító világos törvény által ki nem jelentjük az örökös megváltások szabadságát: nemcsak jövőre vetettünk gátot a haza virágzásának; hanem az eddig boldog és virágzó szabad községek sorsát is koczkáztatjuk. Ha javaslatunk törvénynyé válhatik, fél század mulva más fényben, más erőben áll fenn a magyar; ha ellenben a kir. válasznak óhajtásunkat megtagadó tartalmához járulunk, az eddig megváltott községek sok ezer lakosinak mostani szabadsága is fel van dúlva; s ezek átka, ezek keserű könyei kisérik e jelen törvényhozásunk emlékezetét. A szegény adózó népnek reánk függesztett epedő tekintete tőlünk enyhülést és szabadságot kért vala: mi azonban csak alamizsnát vetettünk neki; de a szabadságot azoktól is készülünk elvonni, kik azzal eddig birtanak; pedig csak ott igazán boldog és virágzó a haza, hol a földet szabad kezek mívelik; ott erős a nemzet, hol a tulajdont és függetlenséget szabad kezek védik."

1834.

E fényes szónoklatok, melyeket a kormány- s conservativ-pártiak elv tekintetében meg nem támadhattak, s legfelebb azon igen gyarló érvvel ostromolhatának, hogy az örökváltság kérdése a királyi válasz értelmében halasztassék el, e napon még teljes diadalt vívtak ki. Hasonló szilárdsággal harczolt az ellenzéki többség a következő üléseken a jobbágyosztálynak teendő két másik engedmény mellett is, miszerint t. i. az uriszék hatósága az úrbéri perekben eltörültetni, s a jobbágyoknak a személy- és vagyonbiztosítás megadatni kivántatott. A törvényjavaslat e szerint teljes épségében küldetett ismét át, hozzájárulásuk kieszközlése végett. a főrendekhez. De ezek többségénél, mely a törvényjavaslatot elébb, bár hosszú küzdés után, elfogadta volt. a királyi tagadó válasz már legyőzte

1834. az igazság és lelkiösmeret kiáltó szózatát: s a javaslat a kir. válasz értelmében visszavettetett.

A kormány működése az utasítások megváltoztatására.

Időközben pedig a kormány sem maradt vala tétlen. Látván, hogy a rendi többséget a válaszában kifejtett gyönge érvvel le nem győzheti; s a kanczelláriától e végre megbizott, folyton Pozsonyban működő Wirkner titkár sem boldogúl fondorlataival, melyekkel az ellenzéki követek néhányait körűlhálózni törekedék: más, hatékonyabb módhoz folyamodott, szétrebbenteni az ellenzéki többséget. Látni való volt, hogy e többség el van tökélve, inkább törvény nélkül oszlani szét, mint sem az úrbéri javaslat leglényegesb pontjait feláldozni. Nehogy tehát a felelősség súlya akár a gyülés feloszlatása, akár a javaslat ismételt visszavetése által a kormányra hárúljon, s a közvélemény ellene zúdúlván, a nép tőle elfordúljon: magában a rendek házában akarta megbuktatni a kérdést, rájuk tolni a közvélemény kárhoztatását, melyet a kérdés megbukta maga után vonand. Ezt csak az által lehetett végrehajtani, ha a nemesség némely megyékben a követutasítás módosítására reábiratik. E végett tehát az ellenzék soraiban álló megyék főispánjai s adminisztrátorai Pozsonyból hirtelen eltűntek s megyéikben közgyüléseket hirdetvén, az úrbéri javaslat kérdéses pontjait tanácskozás alá vétették. Ez azonban csak forma miatt történt; mert czéljokat már a gyülések előtt ügyekeztek csábításaik s vesztegetéseik által elérni a köznemesség kebelében. Ügynökeik, az úgynevezett kortesvezérek, általok betanítva, nagy zajt ütöttek a megyékben, egyenes vádat emelvén a szabadelvű követek ellen: miképen veszedelmes demokratiai elveket hirdetnek, a reformokat a nemesi kiváltságok megrontására, respublikai irányban ügyekeznek keresztűlvinni az országgyülésen; minél fogva veszendőben van az országnak nyolcz százados aristokratiai alkotmánya. És a köznemesség tudatlan vagy elfogúlt tömegét nem volt nehéz feladat ilyféle izgatásokkal tévutra vezetni; minek az lőn következménye, hogy az

utasítások egynémely megyében valóban akként módosíttattak, miszerint a követek a királyi válasz értelmében legyenek kötelesek szavazni. 1834.

Ily módon csak néhány megye pártolt el ugyan a szabadelvű reform zászlója alól; de e néhánynak színváltozása is elégséges volt arra, hogy a szabadelvű reformpárt, legalább a fenforgó kérdésekben, kevesebbséggé olvadjon az országgyülésen. A követek tehát, kiknek utasításai ekként módosíttattak, minden módon ügyekeznek vala reábirni megyéiket, vennék vissza utóbbi végzéseiket. Ezek egyike, Kölcsey, ki, miként általában a radikál reformnak, úgy a nép polgári jogosításának is legbuzgóbb, legerélyesebb pártolói közé tartozott, követi állásának megtartását is e feltételhez kötötte; sőt megyéjének sürgetésére, az év vége felé annak egy közgyülésére személyesen is megjelent. Elment oda Wesselényi is, hogy barátját s benne az ügyet támogassa. A gyülés rendkivűl élénk, sőt zajos volt. Wesselényi hevesen kikelt a kormány eljárása ellen; mi miatt utóbb, mint látandjuk, hűtlenségi kereset alá is fogatott. Mind hasztalan: Szatmár megye, valamint a többi elpártolt megyék is, megtartották újabb utasításaikat; s Kölcsey társával együtt még csak bucsúzni ment vissza Pozsonyba. A bánat s bosszúság itt a lánglelkű férfiú elvesztése miatt közönséges volt, úgy a követi kar szabadelvű felekezetében, mint az országgyülési közönségben. Kossuth gyász szegélyzettel küldé szét irott országgyülési tudósításai lapjait. Az ifjúság, mely mindjárt lemondása hirének megérkeztekor fátyolt kötött, egész politikai tüntetéssel fogadta s bocsátá vissza megyéjébe, bucsúbeszédének elmondása után, az ünnepelt szónokot s rendíthetlen lelkű hazafit. „Ide jöttünkkor, mondá e beszédében, többek közt két erős kivánat uralkodott lelkeinkben: emelkedést adni az adózó népnek, s a földbirtokot állandóbb és biztosabb alapra helyezni. Azt hivők, hogy e kettőt megtenni itt az utólsó idő, itt a legszebb alkalom: midőn törvényhozás

1834. útján, a fejedelem és nemzet közti békés tanácskozásban eszközleni lehet azt, a miért máshol vérpatakok folytak s inség boritott el egész országokat. E hit által vezérelve indúltunk el országgyülési pályánkon; és ..... boldogságot leltünk abban, hogy saját meggyőződésünket küldőink óhajtásaikkal párosithattuk ... Megyénk jónak látta, a királyi válasz mellé állani; .... mi tehát helyünkről leszállottunk..... Jelszavaink valának: haza és haladás. Kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképen ... korszerinti haladás épen maradást hoz magával; veszteg maradás következése pedig senyvedés. Isten őrizze meg e nemzetet minden gonosztól; isten virraszsza fel e nemzetre a teljes felvirágzat szép napját! ..."

Az örökváltság s a törvényjavaslatban a jobbágyosztály számára tett egyéb jogi engedmények felett ekkoron már megkondúlt a halálharang; mert már a tárgyalás befejezése előtt bizonyos volt, hogy a fontos reformkérdés meg fog bukni. A szabadelvű követek azonban még az utólsó vitatás alkalmával is csak makacs védelem után adták fel az annyi lelkesedéssel pártolt ügyet. A kedélyek ingerűltségét, mely aztán, több más okok is hozzájárúlván, az egész országgyülésen keresztül huzódott, semmi sem ábrázolhatja élénkebben, mint magok a törvényjavaslat felett tartott utólsó beszédek. Közönséges volt a meggyőződés, hogy a jobbágyosztály javára adatni szándéklott erkölcsi engedményeket leginkább a demokratia rémeitől rettegő főrendek conservativ pártjának befolyása buktatta meg: ezek ellen önték ki tehát ingerűltségök egész hevét az ellenzéki képviselők. És ebben még maga Nagy Pál is velök tartott, ki egyébiránt, az aristokratiai alkotmány hive, már sokban annyira elmaradt az ellenzék többségét képező radikál reformpárttól, hogy több kérdésben szinte conservativ pártinak tekinteték.

„Hogy a különböző néposztályok közt vonandó éles elkülönzési vonal elveiből, — úgy monda egyebek közt —

egyáltaljában nem lehet demokratiát következtetni: mindenki belátandja, kinek csak féligmeddig helyes fogalma van a demokratiáról; miért is azoknak, kik elveim ismételt nyilvánitása után is mindig demokratiáról vádolnak, nem javasolhatok mást sürgetőbben, mint hogy mennél elébb orvosról gondoskodjanak. — Hogy pedig azok közől is, kik a kérdéses három pontot velem együtt pártolták, senki nem is álmodott demokratiáról: azt amaz oligarchák is tudják, kik ilyféle híreket terjesztenek, s a kormánynak legtisztább szándékainkat is ijesztő rémekként adják elő. Mert habár az oligarchia a bölcseségnek kizárólagos birtokában hiszi is lenni önmagát: azért még nekünk is van egy kevés értelmünk, minél fogva átláthatjuk, hogy Magyarország a világ minden tartományai közt legkevésbbé alkalmas respublikára; miután annak külön rangú s nyelvű lakosai egymást a respublikának bizonyosan mindjárt első éveiben fölemésztenék . . . . . A nemesség szereti alkotmányát s nemesi szabadságát; de annak józanúl gondolkodó része szereti a földmívelő népet is, mint embereket, szereti a népet, mely őt táplálja, védi, mely az ország terheit hordozza. Egy szóval, az egész nemzet szereti királyát, régi fejedelmi házát, szabadságát és a népet; és, néhány dicséretes kivételekkel, csak azon oligarchiát nem igen szereti, mely aristokratiai alkotmányunk elnyomása által, a népet és nemességet egyaránt megvetve, magát kevélyen az egész nemzet fölibe emelni szándékozik. Azon oligarchiát nem igen szereti a nemzet, mely a népet, bár annak nagyobb része neki szolgál, nem védelmezi; mely az 1825-ki országgyülésen is ellene volt az adóhátralék elengedésének s a törvénytelenűl szedett adó jövőrei beszámlálásának. Azon oligarchiát, mely szinte azon országgyülésen eme szavakat: „hogy a nyilvános pénztárak megkárosítói s az adózó nép elnyomói minden rang és méltóság különbsége nélkül keményen bűnhesztessenek“, — a törvényből kihagyta. Azon oligarchiát, mely az adómennyi- 1834.

1834. séget egyre fölemelni törekedik. Azon oligarchiát, mely, hogy a maga fényüzését s pazarlását folytathassa, a papirpénz értékleszállítása által polgártársai vagyonának nagy részét már elnyelte; s mi ezeknek még megmaradt, azt is elnyelni törekedik. Azon oligarchiát, mely a nemességnek sem barátja, s melynek főczélja magát arrondirozni, mi magyarúl, körűlbelől a nemesség kiirtását jelenti; s mely e czélra oly buzgón törekszik, hogy egyedűl a szomszéd Mosony vármegyében, hol a múlt század elején 300 nemes családnál még több lakott, jelenleg három alig létezik. Ezen oligarchia, azon meggyőződésben lévén, hogy a haza boldogsága egyedűl az ő jóllétökben fekszik, nem is képes boldognak képzelni azon országot, melyben a családok milliói, törvényes szabadság védelme alatt, állapotjuk szerint megelégedve élnek s polgári jóllétnek örvendenek. Ezen oligarchia csak abban helyezi a haza boldogságát, hogy, midőn kastélyának ablakaiból kinéz: e törvényjavaslat egyik pontja visszavetésének következtében, mindent mi látkörébe esik, a maga tulajdonának nevezhessen; másik pontja visszavetésének következtében, pálczája előtt mindenki remegjen, mindenki kezét nyalja; és midőn vagy 30 angol paripával s 300 vadászebbel, a rókavadászaton, a szegény adózó vetéseit legázolja, sehol se találkozzék egy földmívelő tulajdonos, a ki elég vakmerő lenne, az ifjú úr lovának kantárát megragadni s Bürgerrel mondani: „Du wärest Obrigkeit von Gott? Die Gottheit spendet Segen; Nein, nicht von Gott bist du, Tyrann!"

„Ezen oligarchiának most nem akar fejébe menni az örökváltság. Ő volt az, ki dühében a demokratia nevét feltalálta, mi csak szánakozásra méltó; mert bár az örökváltságnak a különféle igazgatási formákkal egyátaljában semmi köze, hanem az egyedűl azon igazság követelése, mely a kormányformák minden nemeinél a polgári társaságnak legelső feladata: mégis ha irányához illő epithetont akarnánk keresni, azt egyátaljában nem demokratiainak,

hanem tisztán monarchiainak kellene neveznünk. Innen van, hogy az urbariumnak kivált monarchiai behozatalánál az örök szerződések különösen pártoltattak; hogy azokat a kormány azóta is sok esetben önkényleg s erőszakosan fentartotta: hogy az örökváltság a szomszéd Ausztriában, mely tisztán monarchiailag kormányoztatik, már 1772 óta minden demokratiai következések nélkül gyakorlatban van . . . . ; sőt a monarchiailag kormányzott Ausztriában, oly paraszt községek is találhatók, melyek nemcsak úri tartozásaikat örökre megváltották, hanem az urtól még allodiumát s minden más jogait is megvették, úgy hogy a község most önmaga magának földesura . . . . 1834.

„De előre is látom, hogy mind ennek nem lesz hatása azon oligarchiára, mely a kormányt a maga bujtogatásaival környezi s az egyes vármegyéket elcsábítja. Győzni fog tehát ismét az oligarchia a nemzet tömege ellen, melynek érdekeit a magáéinak szünetlen feláldoztatni kivánja, azt állítván, hogy ő a trónnak valódi támasza. Szükség azért ezen állítást kissé bővebben megvilágositani . . . .“ Hosszan mutogatván ezután, miképen a főnemesség a franczia háború korában is, semmi hasznára nem, sőt mind a katonaszedés mind a fináncziák tekintetében, nagy hátrányára volt a kormánynak, — ekként végzi beszédét: „Hogy a kormány ily támaszainak kedvéért a nemzet egész tömegének legszentebb érdekeit feláldozza, hihetetlen; s azért teljes bizodalommal remélem, hogy mihelyt e tárgy a törvényalkotásnak még egyszer elejébe fog terjesztetni, felséges királyunk nem fogja hű népét legszebb reményeitől megfosztani.“

Az úrbéri törvényjavaslat megbukta.

De hasztalan volt ott minden okoskodás, hol a többség mesterségesen volt előkészítve. A három nagy fontosságú reformkérdés a deczember folytában tartott, rendkivűl heves ülésekben megbukott; s az örökváltság 26 megyének szavazatával 22 ellen —, az úriszékek korlátozása 25 szavazattal 23 ellen —, a parasztok személyének és vagyonának

1834. biztosítása 27 szavazattal 21 ellen a királyi válasz értelmében módosíttatott. A deczember 30-kán tartott országos ülésben, midőn a jobbágyok személyét s vagyonát biztosító VIII-dik t.-cz. javaslata utóljára forgott szőnyegen, Deák, Nagy Pál, Klauzál, Palóczy, Beőthi, Balogh, s több más szabadelvű követek még egy ostromot kisérlének meg a kormánypárt ellen, s lelkesedésben és ékesszólásban önmagokat is meghaladni látszának, hogy a nagy fontosságú t.-czikket megmentsék. Az érveket, melyekkel a harcz a két részről folytattatott, leghívebben tünteti elő Deák beszéde, melyben az erős logikájú szónok a kormánypártiak főbb indokait sorra megczáfolá.

„Midőn — úgymond — ezen úrbéri VIII-dik t.-czikket elsőbben olvastam, nem véltem volna, hogy annak tiszta s egyszerű igazsága mellett védelemre kelnünk valaha szükséges lehessen. Hiszen az 1-ő szakasz csak azt rendeli, hogy törvényes kihallgatás és birói elmarasztalás nélkül a jobbágyot személyében vagy értékében háborgatni nem szabad. S ez oly világos alapigazság, mely a polgári társaság helyes fogalmától elválaszthatlan; mert nélküle a társaság közczélját elérni nem lehet. A 2-dik szakasz pedig hatalmat ád a sértett félnek, hogy sérelmének orvoslását a rendes biróság előtt törvényes úton követelhesse; s ez az előbbinek oly egyenes és természetes következése, hogy nélküle a törvény oltalma csak puszta és sikeretlen képzelet. Valóban, ha számos esetek el nem szoktattak volna az efféléken bámulástól, azon bámulnék leginkább, hogy valaha szükségessé válhatott törvény által kimondani ezen alapigazságokat, melyeknek törvény nélkül is minden ember kebelében létezni kellene. Azonban nálunk még igen sok lehető és igen sok szükséges.

„A kir. személynök és némely követek azt hozták fel ezen t.-czikk 1-ső szakasza ellen, hogy az már magában hiányos, elégtelen és könnyen zavart okozható. Mert tétetik ugyan említés arról is, hogy a törvény által megszabott

esetekben. birói elmarasztalás előtt is szabad a letartózta- 1834.
tás. De mivel ezen meghatározott esetek kifejtve és elszámlálva nincsenek, könnyen balmagyarázat s félreértés következhetik; s mind addig, mig ezen esetek az illető rendszeres munkában egyenként tanácskozás és határozás alá nem kerülnek, a VIII-dik t.-cz. rendelkezése nemcsak sikeretlen, hanem káros is. — Ha mi csak most állanánk össze legelőször polgári társaságba, ha csak most alkotnánk legelső törvényeinket, melyek belső elrendelkezésünket és a közbátorságot tárgyazzák: akkor igen is fontos lehetne ezen ellenvetés; akkor magam is azt kivánnám, hogy a hol a polgárok biztositása kimondatik, ott tüstént elszámláltassanak mind azon esetek is, melyekben a köztársaság épen a közbátorság fentartása miatt, rendkivüli eszközökhöz nyúlhat és nyúlni kénytelen. De mi már századok óta polgári társaságban állunk; vannak belső elrendezkedési törvényeink, melyek a közbátorságot biztositják: mert mi a társaság köz kincsét, a személy és vagyonbeli bátorságot is privilegium mellett, kizárólag csak magunk birjuk. Az áldott Primae Nonus gondoskodott arról, hogy nemes ember önkény és erőszak ellen bátorságban legyen; és küldőink nem igen vennék kedvesen, ha ezt a I-mae 9-t eltörülnénk. A magyar törvényhozás időnként meghatározta mind azon eseteket, melyekben a nemes embernek rögtöni letartoztatása szükséges vala: s igy hazánk lakosinak egy osztálya már bir azon jussal, melyet a VIII-dik t.-czikkben szegény adózóinknak is óhajtanánk megadni. Ezt kell tehát minden kivételeivel és megszorításaival a nemzet egyéb osztályaira is kiterjeszteni: s a közbátorság szenvedni nem fog; sőt inkább minden polgárra nézve biztositva lesz. Mert ha ezen szabadság a státus czéljával megegyez; ha elengedők a nemesekre nézve azon kivételek, melyeket törvényeink e részben tettenek: elengedők lesznek azok a jobbágyokra nézve is; ha pedig ott sen elengedők: akkor ott is változtatás és megszorítás szükséges. Ha azonban engem

1834. arról, számos példák és köztapasztalás ellenére is, meggyőzhet valaki, hogy a privilegium több míveltséget és erkölcsösséget ad minden nemesnek és maradékának, mint a mivel nem-nemes polgártársaink élhetnek és birhatnak; ha meg lesz mutatva, hogy a privilegium biztosítja közbátorságunkat: akkor fejet hajtva kész leszek elismerni, hogy az ilyen privilegiált, jó erkölcsű, mívelt osztály különös kedvezésre méltó, s a közbátorsági törvények oltalmát is mások felett csak ő érdemli meg.

„Gömörnek érdemes követe például Frankhon és Angolország törvényeit hozta fel s állítá: hogy ott is, kit a constabler fején pálczájával megillet, vagy a rendőr letartóztat, ellentállni nem mer, habár első pair is. De épen ezen előadásban felelt meg önmagának érdemes követ ur; mert ott a törvények szentsége oly tiszteletben áll, hogy a leghatalmasabb pair szintúgy mint a legszegényebb polgár enged és kénytelen engedni az őt letartóztató constablernek. Nálunk azonban a törvény súlya csak a szegény adózót nyomja. Állapítsuk meg azt, hogy a közbátorságot biztosító törvények oltalma nálunk is minden polgárra egyformán terjedjen ki: s akkor a törvény nevében eljáró constabler nálunk is oly tekintettel fog birni, a milyennel most, különösen a magyarországi pairekre nézve nem bir. — Vas vármegyének érdemes követe azt állítá, hogy a jobbágy nálunk is minden sértés ellen biztosítva van: mert a földesur violentialis per útján megboszúlja jobbágya sérelmét. Nem ereszkedem abba, hogy az természet elleni dolog, midőn polgári társaságban a sértett fél önmaga elégtételt nem is kereshet; hanem a törvények oltalmának felhívását is urának kegyelmétől kell várnia. Csak azt jegyzem meg gyakorlati tekintetből: hogy az eféle violentialis pörök az összeveszett szomszédok és közbirtokosok között gyakran voltak ugyan a boszúnak eszközei; de csakugyan kevés példa van arra, hogy barátságban élő földesurak egymást a jobbágy sérelmiért pörbe idéztették volna. Ily

esetekben közönségesen pipa s kártya közben végzik el a 1834.
földesurak az egész dolgot, gyakran a jobbágy rovására; s a panaszolkodónak földesura nem egyszer mondotta azt: én egy hitvány parasztért szomszédommal, komámmal vagy atyámfiaival összeveszni s perlekedni nem fogok. Ez azon diesért földesuri pártfogás! — Azt is említék némelyek, hogy ezen VIII-dik czikkely már azért is hiányos, mert nem az egész nyolcz millió nem-nemest, hanem azoknak csak egy részét, a jobbágyokat, foglalja magában. Különös valóban ezen ellenvetést ép azoktól hallanom, kik azon esetben, ha e törvény, az ország minden lakosairól szólana, elsők keltek volna ki ellene, és bizonyosan azt mondották volna: hogy e törvény nem az urbérbe tartozik, mert nem egyedűl a jobbágyokról, hanem az ország minden lakosiról szól. Én e törvény jótéteményét minden polgárra kivánom kiterjesztetni: de minthogy az urbérben csak a jobbágyokról rendelkezünk: mindenek előtt azokat kell e törvény védelme alá állítanunk. — Árvának érdemes követe azt mondá hogy, ha nyolcz századig ellehettek adózóink e törvény nélkül: el lehetnek még egy pár évekig. De ez valóban különös egy okoskodás, melyből furcsa következtetéseket vonhatnánk. Hiszen évezredekig el lehetett a világ a keresztény vallás nélkül: tehát el lehetett volna tovább is. Őseink századokig nem valának keresztények: még sem kárhoztatják őket, hogy azokká lettek. Nyolcz századig el lehettek a jobbágyok urbarium nélkül: mégis igen hasznos volt azt a múlt század második felében hazánkba is behozni. A haszonvételnek szabad eladása századokig nem vala megengedve; s azt mégis megállapítá a jelen törvényhozás.

„Én ismételve mondom: ha jó a törvényjavaslat, haladék nélkül el kell azt fogadni; mert minden ilyes halogatás a nemzeti közboldogságnak valóságos meglopása. Nem oszthatom, — folytatja a szónok keserű gúnyorral — nem oszthatom Somogy vármegye követének véleményét azon egy pontban: hogy e tárgygyal sem a birtoklási

1834. képesség sem az ősiség összeköttetésbe nem hozathatik. Mert ime a t. rendek nem valának hajlandók a jobbágyoknak megadni a birtokbeli capacitást: de megkivánják nálok hagyni a botbeli capacitást. Az aviticitás, minden nemzeti szorgalmat és kifejlődést elfojtva, súlyosan nyom bennünket; de még sem akarják azt, úgy látszik, eltörűlni a t. rendek: söt még a jobbágyoknál is meghagyják a nyolcz százados botbeli aviticitást, hogy t. i. „p r o u t a m a j o r i b u s s u i s a c c e p e r a n t," ezután is úgy birják: mert igen szép, igen jóltevő és hasznos elv a régit fentartani, csak azért mert régi . . ."

Hasonló keserű gúnyor vagy levertség szinezi több más jeles szónokaink beszédeit is. „Igaza van Gömör követének, mond Klauzál, hogy nincs nagyobb szerencsétlenség, mint ha a nép közt nyugtalanság magvai szóratnak el. De lelke mélyében meg van győződve, hogy ezen t.-czikk meghozása ilyes magvakat nemcsak el nem szórna; söt meg nem hozása fogja elszórni és növésre gerjeszteni azokat, melyek az isteni s emberi igazság szerint meg nem tagadható jogok megtagadásával már elszórattak. Mindenekben, még a személyes bátorság társadalmi jóvoltában is, privilegiális vonalok választják el magyartól a magyart. Ezek szűlik a békétlenséget: ezek okozzák, hogy az erőteljes Magyarhon folyvást colonialis állapotban sorvad, s nem is fog egyhamar azon polczra emelkedhetni, melyet alkotmányos nemzet létére elfoglalhatna. Fájdalom azonban vannak és igen sokan vannak, kik minden hasznos intézeteknek azt vetik ellene, hogy népünk még nem ért meg reá. Adja isten, hogy a kormány ily értelmű tanácsosainak javaslatit soha meg ne keserűlje. A szónok azonban e balvélemény megczáfolására elegendőnek látja hivatkozni a jamaikai rabszolgáknak adott ama szabadságára, hogy törvényes birótól függjenek s azon jogokra, melyekkel a muszka czár a besszarabiai jobbágyokat 1834-ben felruházta: — s egyenvonalt húz ezek s hazánk

népének állapotja közt, egyenvonalt, mely a magyar nép állapotát borzasztó alakban tünteti elő. 1834.

Még élesebb volt, élesebb a szokottnál is Nagy Pál, kinek annál inkább fájhatott a javaslott törvény megbukta, minthogy már 1807-ben is, törvényhozóink közt első, sürgette volt a nép állapotának javitását. „Hallottam, úgymond, hogy némelyek azon ok miatt akadnak fel a személyes biztosságnak ezen VIII-dik czikkben kimondott elvében, mivel abban némi mocskot vélnek feküdni s olyas vádat, mintha nálunk ekkorig a jobbágyok személye törvény által biztositva épen nem lett volna. Én megvallom, hogy vannak nekünk ilyes törvényeink; de ezek hasonlitanak azon törvényekhez, melyekről igy szól Horatius: „M a l i s v e t i t a l e g i b u s a l e a." Törvény által van a koczka tiltva; s úton útfélen koczkáznak. Törvénynyel tilalmazzák a békés polgárok személyét sértő kicsapongásokat; de el lehet rólok mondani: „m a l i s v e t i t a l e g i b u s i n o m n e s g r a s s a n d i l i c e n t i a." Mit csinálnak sok helyütt a földesurak s goromba tisztjeik a jobbágyokkal? Szükségtelen említenem. Tudjuk azt is hogy a szolgabiró, esküdt, commissarius sokszor bizony csak úgy „ex abrupto" jól megvágatja a szegény embert; és fájdalom, gyakran büntetlenül, a katonatisztek is lefelé a káplárig. Ezek, kiknek Ausztriában cassatio büntetése alatt tilalmas a paraszthoz csak egy újjal is nyúlni, — nálunk, ha bálba mennek, s a forspont nem jön hirtelen, jó sort vernek a falusi becsületes biróra. Látjuk tehát, minő bátorságban van a jobbágy személye eddigi törvényeink mellett. Száz meg száz borzasztó eseteket említhetnénk ennek bizonyságáúl . . . Ezen visszaéléseket, ezen égbekiáltó licentiát meg kell valahára zabolázni. Ő nem is hiszi, hogy ezt ő felsége ellenzené, ki Ausztriában, hol önkényes hatalommal . . . hoz törvényt, még azt sem engedi, hogy valaki tulajdon cselédeit büntetlenül sérthesse . . . De más véleményben van a kormányról. Ha itt ő felsége miniszterei jelen lennének, a minthogy alkot-

1834. mányos országban jelen lenniök kellene: megkérdezné őket: nem lappang-e az elhalasztás alatt elvetés? S fogják-e e t.-czikket a juridicumnál pártolni? Ha igen, úgy az elhalasztás miatt nem igen aggódnék. De több jel ellenkezőre mutat. Ha a kormány csak elhalasztani s nem elvetni kivánná azt, nem mozditott volna meg minden követ ellene; nem küldötte volna szét a főispánokat, s nem forditott volna megbuktatására annyi erőt. Azt kell tehát hinnie, hogy a kormány e t.-czikket nem csak itt, de egyátaljában sehol sem akarja. Már pedig nem akarni valamit, annyi mint ellenkezőt akarni; vagy is, el nem fogadni e törvényczikket, annyit tesz, mint azt akarni, hogy avval, mi e javaslatban foglaltatik, ellenkező történjék. Forditsuk meg tehát e t.-czikket, s látni fogjuk, mi a kormány szándéka, s mit engedünk meg, midőn e czikket elejtjük. A szóban forgó VIII. t.-czikk megforditva így állana: „A jobbágyokat nemcsak törvényes biráik, hanem bárki más is, és nemcsak rendes kihallgatás és megitélés után, hanem kihallgatás és itélet nélkül is mind személyeikben mind vagyonukban megsértheti, elfoghatja és testi büntetés alá is vetheti.“ Nem volna-e ily törvény rettentő igazságtalanság még akkor is, ha egy deportált rablókból álló coloniának hoznánk törvényeket? . . . .“

De mind hasztalan; a szabadelvű párt állhatatos tagjai hiában szóltak az észhez és szívhez, hiában czáfolták meg a gyönge ellenérveket és önték ki a maró gúnyor választóvizét ott, hol a kormány mesterségesen, fondorlat és csábitás által készitett többséggel állott elő. A szám hatalma győzött. Balogh János azonban a már kétségtelen kimenetelű végszavazat előtt még egyszer felszólalt; nem többé a már lehetetlen diadalért küzdendő, hanem a közügyek s a törvényhozás helyzetét ábrázolandó. Szónoklata mintegy halotti beszéd gyanánt tűnik elő azon fényes remények sírja felett, melyekkel magát a szabadelvű reform-

párt az országgyülés kezdetén a hon újjászületése tekintetében kecsegtette. 1834.

„Elveszett immár, úgymond, az általunk javasolt V-dik úrbéri t.-czikk 2-dik szakasza (az örökváltság), mely, ha megáll, egy új dicső korszakot vala teremtendő a hazában; elvesztével pedig örökös szolga most már a magyar jobbágy, s a XIX-dik században is csak ott áll, hova őt elődeink buzogányai taszíták. Elveszett a VII-dik czikkely is (az úriszékek korlátozása) s annak elvesztével hazánkban a legszámosabb felekezetnek birósága a részrehajló igazságnak képrajza marad. El fog veszni, a mint látni lehet, nemsokára a VIII-dik t.-czikk is, mely a jobbágy személyét biztositaná: s elvesztével a kegyetlen földesúr kínzó pálczája gúnyolva neveti ki az azt széttörni akarókat. Ily nagy, ily rémitő veszteség után, midőn keblemből szivemnek három kedvencze irgalom nélkül kiragadtatott, engedjék a t. rendek, hogy az egész úrbér felett elmondjam hattyúénekemet.

„Midőn a jelen országgyülés kezdetén a tanácskozás soráról vala szó, a többséggel én is arra szavaztam, hogy az úrbéri munkálaté legyen az elsőség; mert, látván hazánkban több millió polgártársaimnak sajnálatra méltó sanyarú állapotát: hallván az országgyülést nem sokkal megelőzött öldöklö nyavalya alatt az adózó népnek némely megyékben elkeseredését; tartván az ebből származható kétségbeesés borzasztó következéseitől: a milliók jövendő boldogságának alapját mentől elébb megvetni, s így a földesúr és jobbágy között még ugyan csak rejtett, de talán nemsokára kitörhető ellenségeskedésnek okait gyökerestől kiirtani kivántam. És ennek valósúltát annyival inkább remélhetének, mert hiszen a kormány maga is a kir. előadásokban sok szép szavakba burkolt igéretek kecsegtetésével ugyan ezt látszék kivánni. A nemzettől annál többet várhatánk, minthogy hazánknak egy jeles fia lángészszel és hazafiúi lelkesedéssel teljes iratai által a felvilágosodás fák-

1834. lyáját jóval ez országgyülés előtt meggyujtotta. Minden gondolkodó embernek, minden társaságnak kedvencz tárgya lőn a jobbágyoknak adandó engedélyek; sőt úgy látszék, hogy a megyék és megyebeliek a szabadelvűség és nagylelkűségben egymást nemcsak elérni, hanem meghaladni is vetélkednek. Magam, lelkes küldőim által a legszebb utasitásokkal ellátva, jövék e jelen országgyülésre.

„És a t. rendek meg is feleltek nemzetünk várakozásának; mert habár sokat kellett is küzdenünk a főrendekkel: végre csakugyan, az ő megegyezésök hozzájárultával is, oly úrbéri czikkelyek küldettek fel ő Felsége jóváhagyása alá, melyek a jelen század szelid lelkének, a magyar nemzet nagylelkűségének s a törvényhozó test érett megfontolásának szüleményei valának. S miután mind ez megtörtént, a nemzet boldogsága egyedül a király válaszának kegyességétől függött, melyre neki a rendek jó alkalmat nyujtottak.

„Nagy volt a remény, feszült a várakozás. És ime, mi történik? E folyó évi aug. 28-kán minden hazafi dobogó szívvel sietett az ország házába, hol a királyi válasz rettentő villám és mennydörgés közt felolvastatott, — mintha foglalatján magok az egek is boszankodnának! És oh, fájdalom, a nemzet s főkép az adózó nép legszebb reményei egyszerre meghiúsúltak; s a kikelő szép új világ derültét ismét sötét felhők boriták . . . .

„Így vész el hazánkban minden nemzeti ügy, s igy fog elveszni mind addig, míg az országgyülés úgy marad alkotva, a hogy most áll; míg t. i. a kormánynak és a főrendeknek korlátlan vetója lesz, míg a vármegyék önállóbbak, a kir. városok függetlenebbek nem lesznek, míg az egyházi rend a világi törvényhozásban részt veszen, míg minden hivatalok kiosztása a kormány kezében marad, és ezek által a nemzet meggátoltatik, serdülő erejét lehetőleg kifejteni. Mikorra lehet pedig remélni, hogy e kifejlés létesüljön oly országban, hol két évig tartott tanácskozások

után sem lehetett eltörleni a jobbágy szolgaságát s a földesúr önbiráskodását, biztosítani a parasztok személyét? 1834.
Bizonyára örülhetnek a kényuralomból származott válasznak, kik minden nemzeti haladást veszélyesnek tartván, az egy helyen veszteglésnek barátjai; örülhetnek, kiknek az önhaszon lévén bálványok, készek ennek a nemzet legszentebb jogait is feláldozni; kik a milliók milliárd könycseppeit csak közönséges viznek tekintik.

„Miként Európában mindenütt, úgy hazánkban is feltámadt az elvek harcza: szívemből kivánom, hogy az szuronyok és torlaszok nélkül vívassék ki. De gondolják meg a politikai régiségek szeretői, hogy minden nemzetben a nagy többség áll velök szemközt, melynek türelmével viszszaélni, messzebb vezetne, mint a meddig a reformpártiak, századunk szelíd intéseinek engedelmeskedve, jutni akarnak. És így talán tanácsosabb volna nekik, míg idő van, egy eszélyes capitulatioról gondolkodniok, mintsem az ostromnak, melyet sokáig ki nem tarthatnak, ellentállva, mindent koczkáztatniok.

„Hallám több ízben a jelen országgyülés alatt említtetni, hogy ha keblünkben nem fejlett volna ki oly nagyon a demokratiai elv: a kormány és a főrendi tábla is hajlandóbb lett volna az általunk ajánlott morális engedélyek elfogadására; de miután mi a demokratiai elveket igen világosan kimondtuk: ők ezen engedményeket nyolcz százados alkotmányunk megrázkódtatása nélkül el nem fogadhatták. Tehát oly gyönge lábon áll már a magyar aristokratia, hogy azt három úrbéri törvény megrendítheti? Vagy a jobbágy örökös szolgasága, a földesúr biráskodása s a pálcza önkénye azok az alapok, melyeken a magyar alkotmány nyugszik? Ha ez állana, úgy a magyar alkotmányt nem aristokratiának, hanem aristokratikus despotismusnak, oligarchiai zsarnokságnak, vagy oly valami szörnyetegnek kellene tartani, melynek fogalmát kifejezni nem létezik szó az alkotmányosság szótárában. Bizonyára, ezen

1834. észrevétel puszta merő ürügy s oly vékony hálózat, melyen keresztűllátni nem nagy ügyességbe kerül. Egyébiránt is nem igen lehet már a nemzeteket s a nagy közönséget oly könnyen rászedni. Valódi oka annak, miért vonakodik a kormány, a felső tábla s az egyházi rend a morális engedményeket elfogadni, nem más mint, hogy a kormány a nemzeti erő növekedése által a maga széles hatalmának megszorításától fél; a főrendek attól rettegnek, hogy az általok bálványozott aristokratiai elveket századunk elvei veszélyeztetik, s ezek az ő oligarchiai kevélységöket s nagyravágyásukat korlátozandják; az egyházi rend meg azon kőszál beszakadásától remeg, melyre Péter az egyházat építette. És így ezen hármas szövetség kicsinyben ugyanazon czélra törekedik, melyet magának az európai szövetség nagyban tűzött ki.

„Nekem pedig, mint az ellenzék tagjának, — melynek koporsóm zártáig tartó hívséget igérek, czélom az, hogy e jelen veszteség által el nem rettentetvén, a szenvedő emberiségért addig fáradozzam, míg az említett elvek harczában legalább azon remény hajnala nem virrad, hogy a mi táborunkban is fog valahára lobogni a győzedelem zászlaja, melynek látására a most szenvedő milliomok szemei a rájok nézve régtől fogva száraz magyar földet örömkönyekkel fogják áztatni."

A szabadelvű reform bajnokai azonban még az által sem engedék magokat a térről egészen leszoríttatni, hogy a királyi leirat a többség által elfogadtatván, a VIII-dik t.-czikk tényleg megbukott: más módot kerestek, hogy, mi az elejtett czikkely lényegét képezé, a jobbágyok személyét az önkény ellen némileg biztosítsák. Az ülés végén felszólal ismét Deák Ferencz, mondván, hogy a királyi leirat tartalma sokkal fontosabb, mintsem hogy a VIII-dik czikkely elvetése csak így pusztán és szárazon kimondathatnék. Az is fontos dolog, mi fog e czikket illetőleg a feliratba tétetni, s mit fognak a rendek talán különben is szükségesnek

itélni. Ő felsége bár a VIII-dik czikkelyt nem fogadta el; 1834.
válaszában mindazáltal oly elvet mondott ki, mely a jobbágyok önkény elleni biztositására nézve a rendek feliratának lényegével megegyez. A királyi válasznak ugyanis ekként szól az illető pontja: „Ő felsége kivánja, hogy alattvalóinak mindegyike, tehát a parasztok nagy számú osztálya is, mind összetesen, mind egyenként, nemcsak földesuraik iránti viszonyaikban, de minden más részről is minden önkény ellen védve, személyökben s vagyonukban kellő biztosságban éljen." A magyar törvényekben, úgymond, nincs még ennél szebb és dicsőségesebb elv; ne mulaszszák el tehát a rendek azt szóról szóra beigtatni a VII-dik t.-czikk 5-dik szakaszába, mely különben is az úrbéri viszonyok körüli kicsapongások megzabolázását czélozza. Az inditvány ellen emelkedtek ugyan a kormánypárt részéről olyféle ellenvetések, mintha az ellenkeznék ama végzéssel, mely által a VIII-dik czikkely el lőn vetve; a többség azonban azt mégis elfogadta, s feliratba tenni határozta: hogy ezen átalános elvet a jobbágyok önkény elleni biztositásáról a törvényhozó hatalom egyesült megállapodásának tekinti; azt tehát állhatatosan fentartván, valamint itt az úrbéri viszonyokra tényleg alkalmazta, úgy minden egyéb viszonyokban is részletesen fogja az illető helyeken alkalmazni. Ezen elvet elfogadták utóbb a főrendek is; de más pontokra nézve mind újabb és újabb nehézségeket támasztottak a rendi tábla szabadelvű javaslatai ellen. „Az úrbér végtárgyalásban áll — irá egy levelében, január 21-kén Kölcsey — de, veszteségünk benne kimondhatatlan. Ki fogja, s mi fogja azt kipótolni? Nekem reményem nincs!"

A népszabadság magasztos lelkű bajnoka, mióta megyéjének megváltoztatott utasítása meggyőződéseivel ellentétbe jött, e végtárgyalásokban részt nem vett többé; s az országgyülésen is csak azért maradt még egy ideig, mivel remény kecsegteté, hogy a közelebbi megyei közgyülés visszavonja elébbi sajnálatos végzéseit. De helyt állottak

1834. a szabadelvű reform többi, még le nem nyűgzött előharczosai, ernyedetlenűl védelmezők a főrendek ellen a jobbágyok számára tervezett engedményeket. Ugyanaz napon, melyen az elcsüggedés Kölcseyvel az idézett szavakat iratá, Nagy Pál, türelmét vesztve, megint éles szavakban adott kifejezést a szabadelvű párt neheztelésének a főrendek huzavonása s kicsinyes akadékoskodása miatt. „Sok országgyülésen voltam már jelen, — kiálta fel egyebek közt — de a dolgok ily tárgyalását lehetőnek sem álmodtam. Hetek alatt teszünk annyit, mennyit egy nap kellene végeznünk. Unalom nélkül ezt látni s hallgatni alig lehet. S ezen szomorú helyzetnek egyedűli oka a főrendek táblája. Mit czifrázzák a dolgot a főrendek! Miért nem mondják ki egyenesen, a mit üzenetökből különben is kézzel foghatni: hogy az úri széket, s ott a földesúri despoticus hatalmat mindenekre nézve a régi lábon kivánják fentartani. És még a királyi resolutióra mernek hivatkozni! Pedig ha ez lett volna ő felsége akarata: azon tanácsos kenyeret nem érdemelne, a ki ezen akaratot a jobbágynak oly világosan kedvező szavakkal fejezte volna ki, mint a resolutióban áll. Ez méltatlan, ez hallatlan eljárás, melyet a főrendek követnek. Arra akarják-e a nemzetet kényszeríteni, hogy ezen sikerre miattok nem mehető diétának eloszlatásáért minden megye repraesentáljon? Hogy munkálkodásinkat király és nemzet egyiránt megúnja? Azt akarják-e, hogy mindenben a nekik kedvező régi zavar maradjon fenn, s hogy még az igazságszolgáltatás hiányait se orvosolhassuk e diétán? Én ezt valóban elhiszem. Jól esik nekik a lassú perlekedés; mert birtokában vannak az elszegényedett nemesség jogainak. A mi rosz van institutióinkban, birói, igazgatási rendszerünkben: mindenből hasznot vonnak; s azért minden javításnak ellene szegzik magokat. Ha a szegény népnek anyagi engedélyt akarunk adni: a földesúri tulajdon sérthetetlenségét emlegetik, s még abból is regálét akarnak csinálni, a mi soha sem volt az, mint a bolti jog. Ha

morális concessiokat javaslunk: felkiáltanak, hogy ez revolutiora vezet; s a dolog vége csak az: maradjon a régi rosz! Ő felsége segiteni akar a nép bajain: megmondotta ezt kir. előadásaiban, megmondotta a diéta elején személyesen vele szólott követeknek; mi segíteni, mi javítani akarunk: s mind ez hasztalan szándék, hasztalan ügyekezet. És hol találjuk ezeknek okát? A főrendekben, táblájok hibás szerkezetében stb.“ 1834.

Az élénk, ingerült vitáknak azonban végre mégis csak lett egynémi jó eredménye. Úrbéri törvénynyé az utóbb bekövetkezett királyi sanctio által nem egyedűl azon anyagi engedmények váltak, melyek, mint fentebb elszámlálók, a jobbágyok némi terheinek megszűntetésére s a többieknek szabályozására szorítkoznak; hanem ezeken felűl, a rendek által eredetileg javaslott, de megbukott morális engedmények pótlásáúl is, nyert a jobbágy némi előnyeket. Az örökváltság helyett két pontban adatott neki némi kárpótlás: egyik az, hogy ha költözni akar, nemcsak házát s a javításokat, hanem a haszonvétel jogát is eladhassa; a másik pedig, hogy földesurával akár ideiglenes, akár örök szerződést köthessen, adózásainak és szolgálatainak évenként fizetendő összeggel megváltására; a nélkül mindazáltal, hogy jobbágyi viszonyaiból egészen kibontakozhassék. Végre gazdászati javítás végett megengedtetett, hogy az eddig urával közösen használt legelő, a földesúr vagy a jobbágyok többségének kivánatára elkülönittessék; akár úgy, hogy a községre eső rész a jobbágyok által azontúl is közösen használtassék; akár hogy minden jobbágy, külön kimetszve, telkével egy tagban, kapja meg a maga legelőilletményét. Ezen illetmény, a vidék különfélesége szerint, négy és huszonkét hold közt változhatik. Az úriszék is újonnan szabályoztatott oly módon, hogy úrbéri perben ezentúl a földesúr vagy annak tisztje, a biráskodó széknek sem elnöke, sem ülnöke ne lehessen; hanem egy megyei táblabiró elnöklete alatt két törvénytudó egyén biráskodjék, kik e

Az úrbéri új törvények.

1834. működésük előtt a birói eskü letételére kötelesek. S végre a jobbágy személyének javaslott teljes biztosítása helyett oly czikkely vétetett fel a törvénybe, mely ama biztosított elvet kimondván, a botoztatási jogot a földesuraktól elvette, s policiális kihágás, vagy úrbéri vétség esetében azt egy naptól háromig tartható börtönzéssel helyettesítette; súlyosabb esetek az úriszékre utaltatván.

Bár ekként a maga czéljait a föld és a nép biztosított személyes szabadságára nézve nem érte is el teljesen a reformpárt; tagadni mindazáltal nem lehet, hogy az új úrbéri törvény, a tett módosításokkal is jelentékeny javulást eszközlött a jobbágyok állapotában. Ha nem nyert is a paraszt szabad személy- s birtokjogot; de nyert jogot a haszonvétel eladására, földjeinek tagosítására, legelőjének elkülönzésére: adózásai és szolgálattételei tetemesen kevesbíttettek és szabályoztattak: s mi a legfőbb, a földesúri önkény ellen mind személye mind vagyona, legalább is némi részben, biztosíttatott.

A reformpártiakat azonban mind ez nem elégítette ki: miért is az úrbéri munkálat befejezése után oda fordíták törekvéseiket, hogy kárpótlásúl a ki nem vívhatott polgári jogokért, az úrbérieken kivül egyéb anyagi terheit is lehetőleg könnyítsék. E végett három, részben igen fontos, már az úrbéri munkák alatt is megpendített tárgyat hoztak ismét szőnyegre, úgymint: a papi tizedet, a jobbágytelken lakó nemesek adózását, és az országgyülési költségeknek kizárólag a politikai jogokkal felruházott s a törvényhozásban is képviselt osztályok által való kiállítását.

Az egyházi tized kérdése.

Az egyházi tizedet, minthogy az jelenleg már, eredeti rendeltetése szerint, sem a népnevelésre, sem az ország védelme végett hajdan szokásban volt főpapi banderiumokra többé nem fordíttatott, hanem, nagyobb részben, csak a különben is gazdagon ellátott főpapság jövedelmeit növelte, — nemcsak a protestáns követek általában, hanem a katholikusok közől is számosan óhajták vala eltörültetni. Igaz

ugyan, hogy miután a főpapság a községek tizedének nagy részét, még a múlt században, örök szerződés mellett, jobbára igen csekély áron, a földesuraknak adta haszonbérbe; számos nagy család pedig a tizedjogot egyenesen királyi adomány által birta jószágain: a tized általában véve, inkább a földesuraknak, mint a papságnak vált hasznára. De a jobbágyra nézve az teljesen közönyös volt, hogy kié tulajdonkép a tized: neki meg kellett azt adnia, bár kinek erszényét gazdagítja is az ő adója. Több megye ennél fogva a tized egyszerű eltörültetését kivánta követei által szorgalmaztatni. Az ily értelemben teendő inditványnak azonban semmi kilátása sem lehetett a sükerre; nemcsak mivel több vidéken az alpapság is osztozott a tizedben, melyet. különben sem gazdag elláttatása mellett, e jövedelemtől kárpótlás nélkül megfosztani nem látszék méltányosnak; hanem, mivel előre látható vala, hogy azon megyék követei, melyekben a tized, haszonbérlet czímén, jobbára a földesurak által szedetett, az inditványt nem fogják pártolni. Kölcsey azonban még az 1834-ki aug. 19-én mégis inditványba tette annak teljes megszüntetését. De már a kerületi ülésben is csak 16 megye s a kerületek pártolák az inditványt. Többséget, úgymond maga egy levelében, az eltörlésre nem remélhetni; de azt igen, hogy a dézmaváltság, s a haszonbérlésben a dézmaadó nép elsőbbsége meg fog állíttatni. Reménye azonban ebben sem teljesedett; s aug. 22-kén csak a kényszerítő megváltás, melynek kulcsát az országgyülés utóbb dolgozná ki, ment 34 megye s a kerületek szavazatával végzésbe. Első lépésül tehát elégnek láták a reformpártiak, legalább azon részben szüntetni meg a tizedet, melyben azt a méltányossággal semmi tekintetben nem láták megférhetőnek. E végett négy külön inditvány hozatott szőnyegre. Pest megye követe a pusztákat, Somogy követe a jövőben megnépesülendő helyeket kivánta kivétetni a dézma alól. E két inditványnál, melyek

1834. kevés ellenzőre találtak, sokkal hevesebb vitákat okozott a Sopronу város és Nógrád megye követei által tett inditvány, melyeknek elseje a királyi városokat, második a protestánsokat kivánta felmentetni a dézmafizetés alól.

Mind a két inditványt erős érvek támogatták. Mi a királyi városokat illeti: ezek a felett, hogy a néppel együtt adóztak, még a nemességre háramlani szokott terheket, a subsidiumokat, felkelési költségeket s több efféléket is együtt viselték a nemességgel. A nemesség. mely hajdan a nép többi osztályaival együtt fizette a dézmaadót, magát az alól már több század óta felmentette: a következetesség kivánta tehát, hogy e teher alól a városok is kivétessenek, melyek törvényeink szerint kétségtelen nemeseknek ismertettek, s mint ilyenek a nemesi terhekben is osztoztak. A szabadelvű követek nagy része pártolá az inditványt; mivel kivált a városokba helyezték a nemzet boldogabb jövendőjének reményét; ezekben láták a magot, melyből a nemzeti ipar és miveltség egykor kifejlendő leszen; ezekben az alapot, melyen egy népszerű s biztos garantiák oltalmában nyugvó polgári alkotmány épületét felemelni lehetend; ezekben a lépcsőt, mely által nemességünk a néptömeggel kapcsolatba jöhet: és azért már most igyekvényck közeliteni magokhoz a városokat, kiemelni őket e közelitést akadályozó terhek alól. Az inditvány mindazáltal, csak 18 megye által pártoltatván, megbukott.

Átalánosabb pártolásra talált a protestánsok felmentése az egyházi tized alól. Az ok ugyanis, mely miatt még nem látszék lehetőnek a dézma átalános eltörlése, abban feküdt, hogy az a papság tartására van rendelve; mire jelenleg más alapot nem lehetne kimutatni. Ezen okból pedig teljes következetességgel folyt ama tétel is: hogy tehát azon felekezet, mely a maga egyházi embereit sajátjából tartja, más különböző egyház embereinek tartásától kiméltessék meg. És valóban is ezen ok szolgált

indokául azon törvényeinknek[1], melyek az ó-hitü „schismatikusokat“ a dézma alól felszabadították, valamint az 1791-ki 26-ik czikkelynek is, mely a protestánsokat a katholikus papoknak fizetendő stolától és lecticától mentekké tette. Nem lehetett tehát e szempontból bármely színes okot is felhozni, mely a dézma nagyobb terhének a protestánsok vállain továbh is meghagyását igazolhatná. A rendek táblája tehát 27 szavazattal 19 ellen elfogadta az inditványt. Előre is látható volt azonban, hogy a főrendi tábla, melynél körülbelől harmincz főpap és több oly családok tagja ült, melyek a tizedjogot királyi adományképen birták, a törvényjavaslatban nem fog megegyezni; mi valóban úgy is történt. A rendek figyelmét is számos fontosabb ügy vonta aztán magára; minél fogva mint több más megpenditett reformkérdés, úgy ez is az országgyülés iratai közé maradt temetve. 1834.

Szerencsésebb volt a reformpárt az említett két más tárgyra nézve. A jobbágytelken lakó, úgynevezett armalista nemesek adózása már az 1825-ki országgyülésen is heves és hosszú vitáknak szolgált tárgyáúl. Az ősi alkotmány szerint minden nemesnek, volt légyen birtokos vagy birtoktalan, lakott légyen palotában vagy kunyhóban, egyenlő volt minden kiváltsága: — „una eademque nobilitas“, mond a Hármaskönyv. A múlt század elején (1715) az állandó katonaság, s annak tartására a jobbágyok hadi adója megállapíttatván, arról is gondoskodott a nemesség, nehogy ezen adó a kormány által idő jártával reá is kiterjesztessék. E végett mondatott ki az 1741-ki 8-dik törvényczikkben azon elv, hogy az adóteher nem a földön, hanem a jobbágy személyén fekszik. Ebbeli kiváltságát pedig oly féltékenyen őrzé a nemesség, hogy e törvényben még azt is kimondotta, hogy ezen elv megváltoztatása soha még

A jobbágytelken lakó nemesség adózása.

---

[1]) Uladisl. Decret. II. art. 45. Decret. IV. art. 29. Továbbá 1569: 28. 1574: 4. stb.

1834. tárgyát se tehesse az országgyülési tanácskozásoknak. Még határozottabbak voltak ez iránt némely későbbi törvények, világosan kifejezvén, hogy úrbéri telken lakó nemes e telekre nézve is szintúgy ment az adótól, mint személyére nézve. De másként gondolkodának már, mint fentebb láttuk, az 1825-ki országgyülés rendei, végzést alkotván, hogy a jobbágytelken lakó nemesek megadóztatása három év múlva törvénybe igtattassék. Most tehát inditvány tétetett a fentebbi végzésnek törvénynyé emeltetésére. Miként 1825-ben, úgy most is több megye követe ellenzé a nemesség kiváltságaiba vágó reformot. Mert ezen időben még a miveltebbek közől is sokan, a jobbágytelken lakó nemesek pedig, mondhatni, kivétel nélkül, azon balvéleménytől valának elfogúlva, mintha az adózás a szolgaság járuléka, s ennélfogva szégyenitő volna. A többség azonban hű maradt az emlitett végzéshez; s miután azt sem a főnemesség, sem a kormány nem ellenzé: a jobbágytelken lakó nemesség adózása törvénynyé lett.

Ha meggondoljuk, hogy a kormány egy részről a jobbágyok örökváltságát és személyöknek biztositását oly hevesen ellenzette: más részről pedig legkevésbbé sem akadályozta oly törvény alkotását, mely a nemesség jelentékeny töredékét adó alá veti: ezen eljárását egyátaljában nem tudjuk megfejteni, s kénytelenek vagyunk azt elv nélküli kapkodásnak bélyegezni. Mondatott, hogy a kormány a demokratia terjedésétől féltében akadályozta meg az örökváltságot. Tagadhatatlan ugyan, hogy azon szabad polgárok által, kik az örök megváltás következtében jobbágyi kötelmeiktől menekülendők valának, tetemesen gyarapodott volna az ország ereje; mert kétségtelen, hogy e szabadokká válandott kis birtokosok, ha nem is mindjárt a megváltás után, de bizonyosan nemsokára bevétettek volna az „alkotmány sánczai“ közé. A demokratiának azonban ez bizonyára semmi lökést nem adott volna az országban. Sokkal inkább kellett ezt eredményeznie az úrbéri telkeken lakó

nemesség adózásának. Mert, hogy e törvény egyéb, kétség- 1834.
kivűl üdves, következményeit mellőzzük, az úrbéri földű nemesség adózásának elébb vagy utóbb, de múlhatatlanúl s rövid idő múlva maga után kellett vonnia az egész nemesség adózását, s következőleg a kiváltságok teljes megszüntét s a nemzet minden osztályainak egygyé olvadását. A nagyszámú úrbéri nemességnek, miután a jobbágyokkal érdekben egyesűlt s a visszatorlás vágya által is ösztönöztetett, a megyei követutasító gyüléseken, hol szavazata csak annyit nyomott, mint bármely nagybirtokosé, ezentúl természetesen arra kellett törekednie, hogy az adózás a többi nemességre is kiterjesztessék. Az adózás alóli kiváltság részleges eltörlésében megsemmisittetett az egy s ugyanazon nemesség elve; s csak a közös adózásban lehetett azt megint helyreállitani. Ki fogja pedig kétségbe vonhatni, hogy oly térűl, melyen az ős nemesség kebelében a néppeli közös adózás elvét megalapitani lehet, csak a demokratia szolgálhat? És bizonyára, ezen körűlmény az 1848-ki események nélkül is diadalt szerzett volna a közös teherviselés elvének; mikor aztán a nemesség keblében helyreállitott egyenlőség egyszersmind az ország összes népét is múlhatatlanúl egybeolvasztotta volna. Észlelni látszék a következmények e lánczolatát nemsokára maga a bécsi kormány is; és mit megalkotni ellenzés nélkül engedett, utóbb törvénysértőleg gátolá az úrbéri nemesek megadóztatását rendelő törvény végrehajtását; vagy legalább is menthetetlen módon pártolá azon tiszai megyéket, melyek e törvényt, több későbbi országgyülések sürgetései daczára, sem tették nagy számú úrbéri nemességök ellen gyakorlatba. A törvény megalkotása után egyedűl a végrehajtó hatalomtól függvén annak foganatositása: kétséget nem szenved, hogy a végrehajtás elmulasztását főleg a kormánynak kell beszámitani. Egyébiránt e viszonyokra alább magok az események vissza fognak még vezetni bennünket; legyen itt elég annyit megjegyeznünk, hogy a kormány, az adózó nép nem csekély

1834. terhelésére, főleg azért tűré ezen új törvény végrehajtásának elmulasztását a tiszai megyékben, hogy ezeknek nagy számú úrbéri nemességét maga iránt lekötelezze s a reformi párt törekvései ellen fordítsa.

Az országgyülési költségek viselése a nemesség által.

Az úrbéri törvények politikai részében megbukott reformpárti követek kárpótlásúl még egy anyagi terhet akartak levenni a nép vállairól. Számos anomal viszonyaink közt volt különösen egy részlet, melyre a nemesség nem gondolhatott pirúlás nélkül. Az országgyülésen az adózó néposztály saját követei által nem volt képviselve; s országgyüléseink mind ez ideig vajmi keveset is tettek a nép sorsának javítására: a nemes követ urak díjait, a nyomtatási s egyéb költségeket mégis kizárólag az adózó nép köteleztetett megfizetni. Nagy Pál ezt, már az elmúlt országgyülésen „alacsony piszkosságnak" nevezve, annyira pellengérre állította, hogy végzéssé lett, miszerint a jövő országgyülésre e tárgyról minden követ hozzon magával utasítást. Most tehát valahára e szégyenfoltot is letörlé magáról a nemesség. A tárgy még a múlt évi april 23-kán hozatván szőnyegre, bár némelyek azt a politikai munkálatra kivánták halasztani; a többség mindamellett is azonnal meghozta a végzést: hogy az országgyülési költségeket, már ezen gyüléstől kezdve, a nemesség s a nemesi előjogokkal felruházott papság viselje. Némelyek azt óhajták ugyan, hogy annak egy kis részét az adózó nép fizesse, helyesen úgy vélekedvén, hogy a nemzet osztályainak kivánt egyesülését nem annyira az mozdítja elő, ha a nemes is hord terhet, hanem, ha a nemes az adózóval közös terhet visel; külön teher, mondák, mégis csak választó fal, s külön teher a követek napdíjának fizetésében annyival választóbb, mert az a képviseleti jognak egyedűl a nemességre szorításán alapúl: a többség mindazáltal kizárólag a nemességre vetette e terhet. A törvényjavaslat, mely ez iránt, a főrendek hozzájárultával, a trón elejébe felterjesztetett, minden észrevétel nélkül megnyerte a királyi sanctiót.

Azon, annyi nemes buzgalommal, a szónoklat annyi szép remekével s oly hosszan folytatott harcz, melyet a reformpárt az úrbéri törvény tárgyalásakor a jobbágyosztály politikai jogaiért vívott, bár ezeket nem vihette is még keresztűl; s bár ezek buktából azon meggyőződést lehetett is meríteni, hogy a többi reformterveknek radikál szellemben keresztűlvitelére sem jött el még az alkalmas idő: e heves harcz mégis két jelentékeny, a reformügyre kedvező következményt eredményezett. 1834.

Mindenek előtt ama számos, szépnél szebb szónoklatok és rendi üzenetek részint az országgyülési napló, részint Kossuth irott lapja és több más csatornák utján a megyékbe eljutván, s nagy lelkesedéssel olvastatván: a reformpárt mind számra, mind erkölcsi erőre, bátorságra, önbizodalomra nézve menten gyarapodott az országban. Bár a követi karban, a kormány és főrendek említett törekvései következtében módosított utasítások e pártot, némely kérdésre nézve, kevesebbséggé olvasztották: annak egykori diadaláról még sem lehetett többé kételkedni. A fiatalabb nemzedék, melyet ama szabadelvű, radikál irányú szónoklatok magas lelkesedéssel töltének el, mondhatni, majdnem kivétel nélkül, a reformpárt zászlai alá esküdött; minél fogva remélni lehetett, hogy a kormány és főrendek által most a reform létesűltének elébe vetett akadályok a közel jövőben le fognak győzetni. Az úrbér tárgyalásának közvetett következményei.

Az úrbéri törvény politikai része felett folyt viták következménye gyanánt tekinthető továbbá még az is, hogy a főrendi tábla, mely ezen oly népszerű, az ország fejlődése és haladása tekintetében múlhatatlanúl szükségesnek ismert reformoknak ellenszegűlt, tekintélyét, népszerűségét, mind az országgyülésen, mind általában is a hazában mindinkább elvesztette. A rendek táblájánál, miként Nagy Pálnak, most pedig a mérsékeltebbek egyikének, idézett beszédéből is láthatók, nem ritkán a legerősebb kitörések hangzottak a főrendek ellen, minőket ezek tán

1834. a rákosi és hatvani országgyülések óta sem hallottak. Ilyféle kemény gáncsok s megrovások már az 1790-ki és újabban az 1825-ki országgyüléseken is mondattak ugyan egyes urak s magas állású hivatalnokok ellen, kik a kényuralomnak segédkezet nyujtottak volt; de most nem egyesek, hanem az egész osztály, s a főrendi tábla, mint institutio, ellen volt intézve a megtámadás. Legerősebben nyilatkozott ily értelemben egy főrendi üzenet alkalmával Tarnóczy, barsi követ, nyiltan kijelentvén, miképen a főrendi táblát nem tekinti a törvényalkotás nélkülözhetlen elemének; mert sem a főrendek magok nem választottjai a nemzetnek, sem táblájok nem alapúl törvényeken. A hajdankor semmit sem tudott a főrendi tábláról; s alig másfél százada, hogy az, minden törvényes intézkedés nélkül, egyedűl azon esetleges körülményből támadt egy sopronyi országgyülésen, mivel a terem szűk volt valamennyi karok és rendek befogadására. Utóbb is nem törvény, hanem csak királyi kegyelem által nyerte megállapodását. Úgy vélekedék tehát Tarnóczy, hogy azt, az alkotmány minden csorbulása nélkül, egy tollvonással megsemmisíthetni.

A főrendek néhányai e megtámadtatások ellen kéz alatt a kormánynál kerestek védelmet: hogy, ha az nem parancsolhatja is rá a nemzetre, mit ez a hazafiság és polgári erények jutalma gyanánt önként szokott osztogatni, a közbecsűltetést; legalább az olyféle kitörésektől mentessenek meg, melyeknek minden alkalommal a hallgató közönség tapsai közt történő megújulása tekintélyöket hamar végkép aláásná. És a kormány nem is mulasztá el védelmére kelni a felső háznak, melyet conservativ irányánál fogva a maga szövetségesének tekinthetett. Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel példát arra, hogy a kormány egyes követ beszédének megtorlása végett királyi leiratot intézett volna az országgyüléshez; mert csak a háznak, különben is a kormány által kinevezett elnökét illethette a jog, azon követet, ki netalán az illedelemről megfeledkezett,

vagy a ház szabályait megsértette, rendre utasítani, vagy fontosabb esetben kereset alá fogatni: most azonban Tarnóczy beszédére egy külön királyi leiratban fejeztetett ki a szigorú gáncs és rosszalás. 1834.

Az ellenzéki párt azonban ezt jogtalan avatkozásnak s a szólásszabadság törvénytelen korlátozásának tekinté a kormány részéről; és egy erélyes feliratban szándékozott tiltakozni a sérelmes eljárás ellen. Mindenki eleve is meg volt ugyan győződve, hogy a főrendek ily feliratot nem fognak a trón elejébe bocsátani; de az inditvány mind a mellett is megtétetett, hogy legalább a vitatkozások alatt elmondandó beszédek által közvetve tudassák elégületlenségöket a kormány ezen eljárásával. És valóban is, miután a főrendekkel egy pár üzenetet süker nélkül váltottak, s a jövőre a kormánynak minden hasonló avatkozása ellen óvásukat nyilvánították: a meddő vitatkozásoknak véget vetettek.

A korteskedés politikai kérdésekben.

Helyén van itt, ha bár csak futólag is, még egy tárgyat megemlítenünk, mely, jóllehet nem látszik is első tekintetre összeköttetésben lenni az úrbéri törvény tárgyalásával; az oksági viszonynál fogva mindazáltal evvel, bár csak közvetve, mégis kapcsolatban létezik: értjük az úgy nevezett korteskedést. A kormány és a főrendek két évi tapasztalás után eléggé meggyőződhettek, hogy a reformügy előhaladásának a követek egyéni szilárdsága még erősebb támasza s biztositéka gyanánt szolgál, mint a megyék utasítása. Különösen az úrbéri munkálat tárgyalása közben megelégedéssel tapasztalák, hogy bár a reformpárt általában véve mind kül- mind belterjében, számra úgy mint erkölcsi erőre nézve, elvitázhatlanúl gyarapodik: a megyéket mégis ügyes fondorlat, csel- és czélszerűleg kezelt vesztegetés által nem lehetetlen reávenni, hogy eredeti szabadelvű utasításaikat a kormány és főrendi tábla nézetei szerint módosítsák; s ekként a rendi tábla szabadelvű többségét, legalább némely kérdésben, kevesebbséggé olvaszszák. E tapasztalat

1834. elég ösztönűl szolgált nekik arra, hogy az úrbéri ügyben megkezdett cseleskedést egyéb kérdéseknél is buzgalommal folytassák.

A főispánok egy-egy része ezentúl gyakrabban eltűnt Pozsonyból s jelent meg az illető megyékben, s hol egy hol más fenforgó tárgyra nézve vétette újabb vizsgálat alá az eredeti utasítást. Hamar meggyőződtek azonban, hogy a megyei nemesség míveltebb, értelmesebb része már jobbára a reformi párt zászlai alatt áll s azt hiában ügyekeznek az értelem fegyvereivel más irányba terelni. De ime, maga a reformi párt egy új s hatalmas fegyvert adott kezökbe ama törvény által, mely az úrbéri telken lakó nemeseket a jobbágyokkal egyenlő adózás alá veti. E kis nemesség, mely e törvényt a maga osztálya meggyaláztatásának tekinté, elfogúltságában gyűlölni kezdé az újitókat; s hajlékony eszközzé lőn a conservativ párt ügynökei kezében. És ezóta nem nagy feladat volt, a köznemességből megvásárlott vagy elcsábított nyers erőt gyűjteni be a közgyűlésekre, s a tudatlan tömeg számtöbbségével dönteni el az egyes kérdéseket. Eddigelé, a század második tizedének végétől kezdve, a kormány s annak pártja legfelebb tisztújító székek s követválasztások alkalmával vette gyakorlatba az ilyféle korteskedést; most azonban, szövetségben a conservativ párttal, a tisztán politikai kérdéseket is ilyféle megvesztegetett vagy elcsábított nyers tömegek által kezdé eldöntetni. A reformpárt csakhamar tapasztalni kényszeríttetett, hogy míg maga csak észszel s okokkal, legfelebb rábeszéléssel küzd, a nemzeti haladás legfontosabb kérdései a kortesek nyers tömege által egyenként ledorongoltatnak: a példát tehát, fájdalom, maga is követé, és szinte használni kezdé a dicstelen eszközt, mely azonban a körűlmények szerint egyedűl biztosíthatott diadalt. A köznemesség két ellenkező táborra oszlott; s mivel az elvharcz mind hevesebb, mind ingerűltebb lett: a csel és erőszak is nöttön nőtt az ellenkező táborokban; melyek ezóta némi

támadó s védő szerekkel, botokkal, csákányokkal kezdének megjelenni a megye gyülésein. Egyik párt vezérei a másiktól mennél több szavazó egyént törekedvén elcsábitani, a lélekvásárlásban, vesztegetésben, itatásban egymást túlhaladni ügyekeztek; minek következtében nem ritkán történt, hogy a bortól hevűlt ellenkező pártok összecsaptak s vérengző verekedéssel bélyegezték meg önmagokat, mocskolták be alkotmányos jogaik gyakorlatát. Ekként mind több aljas szenvedélyek vegyűlvén a politikai véleménykülönbségbe, valóságos pártdüh fejlett ki a felekezetek közt. A pártok külön jelszók s más küljelek: fehér, fekete vagy vörös tollak, külön zászlók alatt gyűltek táborhelyeikre; s a vezéreik által szitogatott ingerűltség utóbb néha oly elkeseredéssé fokoztatott, hogy már nem csak szavazat, hanem fegyver által is törekedtek pártjoknak biztositani a diadalt, s a csatatéren nem egyszer vér folyt és halottak estek áldozatúl. 1834.

E vérengző jelenetek azonban, mint annak helyén elmondandók leszünk, csak a későbbi évek folytában merűltek fel a mind dühösebbé vált pártharczokban. Most a kezdetben, mivel a szabadelvű párt ily fegyverekhez még nem nyúlt, könnyebb volt a kormány s conservativ pártnak győzelemhez jutnia; minek következtében 1834 vége óta azon különös jelenet tűnt elő, hogy, bár a nemesség értelmes, mivelt részében menten gyarapodott a reformpárt: a követi utasitások szabadelvű pontjai mégis több megyében nagy részint a kormány s conservativ párt kivánsága szerint módosittattak; és, mivel Kölcsey példáját nem sokan követték: bár a követi kar többsége, meggyőződését tekintve, még mindig szabadelvű maradt; a szabadelvű reformpárt szavazatainak száma mégis mindinkább fogyott, míg az végre, némely kérdésben, tizenhétre olvadt; a többiek, meggyőződéseik ellenére, pótlékutasitásaik szerint kénytelenittetvén szavazni.

1834.

A reformpárt viszonyai a gyűlés folytában.

Az eleinte annyi vérmes reményeket ápolt reformpárti követek közől e körűlmények közt mind többen oly annyira elkedvetlenedtek, hogy magán tanácskozmányaikban már ama kérdést is több ízben szőnyegre hozták : hogy, miután e kellemetlen s erőtelen helyzetben úgy is semmi jót, semmi valóban czélszerű reformot nem képesek keresztűlvinni, nem volna-e tanácsosabb mindnyájoknak lelépniök? És talán meg is tették volna e kétségbeesett lépést, ha azt Deák Ferencz, ki mindinkább elismert pártvezéri tekintélylyé magasodott, nem ellenzi vala, csüggedő társainak hatályosan kifejtvén a kitartás szükségét, bár mily csekély számra olvadna is le az ellenzék. Eltökéllék tehát magokat tűrniök és küzdeniök. És a következés megmutatta, hogy helyesen cselekedtek, felhagyván a szándokkal, melynek valósítása csak az ellenpárt állását könnyítette, diadalát nevelte volna. Az ellenzéki követek, még megfogyva is, nagy hasznára voltak a haladás ügyének. Ha nem birták is minden szőnyegre került tárgyban kivívni a kor igényeinek megfelelő törvényeket: vívtak ki egynémely elvet, mely aztán csak ezen küzdelmek következtében juthatott érvényre, diadalra. Különben is meggyőződtek már a rendek, hogy az újjáalakitást sem rendszeresen nem lehet, sem egyszerre nem tanácsos keresztűlvinni; meggyőződtek, hogy már maga a rendszer béklyóiból való szabadúlás is jelentékeny haladás; kivált nálunk, hol a kormány, a rendszeres tárgyalásra halasztásnak ürügye alatt annyi évek óta ellenzett minden korszerű reformot. És végre, a tanácskozások további folyamában meggyőződtek a már-már csüggedő ellenzékiek önmagok is hogy, ha nem képesek is egyet s mást saját értelmök szerint keresztűlvinni: erélyes küzdelmök által legalább mérséklik a kormány és a conservativ párt irányának győzedelmét, s a reformok szabadelvű megvitatása által érlelik azoknak csak elhalasztott végdiadalát. Hiszen a jó elvnek, az igazságnak, hogy ellenállhatatlanná váljék s közönséges érvényre jusson, nincs egyébre szük-

sége, mint hogy kellő világosságba állíttassék, az ál- és csalérvektől, melyekkel azt az önérdek vagy előitélet s balvélemény körülfonta, megmentessék. És ha csak erre szorítkozott volna is az ellenzéki követek hatása: jelenlétök már is felszámíthatatlan hasznú volt a reformügyre s haladásra. 1834.

De még ezentúl is nagy volt az eredmény, mely a reformpártiak ernyedetlen küzdelmét jutalmazta; habár annak nyomára tán nem akadnánk is a király által utóbb szentesített törvénykönyvben. A szabadelvű ellenzék ugyanis a rendek tábláján korán sem maradt kevesebbségben minden szőnyegre került kérdésben; mert jóllehet egynémely buzgó ellenzéki követ kénytelen volt is pótutasításánál fogva némely tárgyban meggyőződése ellen szavazni: más tárgyakban, melyekre nézve vagy megmaradt eredeti utasítása, vagy nem volt megkötve utasítás által, azután is a reformpárttal szavazott. És bár, vagy a főrendiek hozzájárúltának, vagy a kormány megegyeztének híjával, talán ezekben sem lehetett mindig az ő értelmök szerint megalkotni a törvényt: ilyenkor mégis már maga a rendi táblának határozata is nagy nyeremény volt a reformügyre nézve. A tapasztalás bizonyítá, hogy a rendi táblánál kimondott elv és javítás, utóbb rendesen oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy attól a főrendi tábla s maga a kormány sem tagadhatta meg sokáig hozzájárúlását. Az pedig, hogy egynémely tárgy, melyen a rendek számos hónapokon keresztűl nagy buzgalommal dolgoztak, törvénynyé e gyülésen még nem lett, — miután a szentesítést úgy is csak nagy megszorítással s módosítással nyerhették volna meg, inkább hasznára, mint ártalmára vált a radikál reform s átalakúlás ügyének: a halasztás alatt tisztúltak a nézetek, fejlett az értelem, erősbűlt a meggyőződés, míg végre ellenállhatatlan erkölcsi erőre emelkedett a reformkérdés.

E körűlmények közt fejlett ki ezen országgyülésünk ama különös sajátsága is, hogy egynémely követ elmondott

1834. beszédével ellenkező értelemben szavazott, s az átalakulás kérdéseiben, még akkor is, midőn azok kevesebbségben maradtak, sokkal több szónok lépett fel a haladás, mint az ó-rendszer érdekében. A kerületi ülések ugyanis — melyekről Kölcsey már az országgyülés elején följegyezte, hogy azok képezik a tulajdonképeni országgyülést — ekkor vették fel szokásúl azt, hogy a vitatások alatt elmondott beszédek nem tekintettek mindjárt szavazatnak; hanem minden kérdés, a megvitatás után, még egy külön, egyszerű szavazás által döntetett el. Ennek oka abban feküdt, hogy azon követek, kiknek utasitása egyéni véleményökkel a fenforgó kérdésben nem volt egybehangzó, mind a reformügy érdeke miatt, mind saját igazolásuk végett a közvélemény előtt, szükségesnek tekintették szabadelvű meggyőződésüket, ellenkező szavazásuk előtt, nyíltan kifejteni. A vitatások alatt ennél fogva többnyire vidor reményeket ápolhatának a haladás barátai; mert az elvek mellett, melyekhez rokonszenvvel vonzattak, az okoknak s érveknek egész legiói léptek a fövényre. Elkövetkezett azonban a szavazás; s a titokba nem avatott hallgatóság nem egyszer bámúlva láthatá, hogy a diadalmas okok táborának kezeiből az utasitások kötelező erejére hivatkozó, rövid szavazás kiragadta a diadalt.

A polgári törvényt illető munkálat.

Hasonló sorsban, miszerint a reform a szépnél szebb s döntő erejű beszédek után már a rendi táblánál elakadt, vagy utóbb a főrendi táblánál talált legyőzhetetlen ellenzésre, több nagy fontosságú reformkérdés osztozott ezen országgyülés folytában. Ilyen volt mindjárt a második főtárgy, a polgári törvénykönyvet s a törvényszékek rendezését illető munkálat is, mely a királyi előadásokban kitűzött sorozat szerint, azonnal az úrbéri törvényjavaslat első megállapitása után, még a múlt év végén, vétetett a kerületekben tárgyalás alá.

E főfontosságú tárgygyal majdnem egy egész évig foglalkodának a követek. De a reformpárt vezérei minden

ügyekezetének daczára csak azon pontig sem lehetett megérlelni annak minden részeit, hogy a rendek táblájánál többséget nyerjenek; némely részei pedig, miután a rendek által elfogadtattak, a főrendeknél nem találtak pártolásra. Emezek közé tartozott, például, az itélőszékek rendezése; mit, miután a főrendek által visszavettetett, a rendek közől magok annak pártolói is jobbnak itélték letenni s kedvezőbb időre halasztani. Maga a polgári törvénykönyv legfontosabb részeiben már a rendek táblájánál is annyira elakadt, hogy országos ülésekben át sem vitetett; miért, minthogy kerületi ülésekről ekkor még sem napló sem jegyzőkönyv nem vezettetett: ezen oly fontos tárgynak nyoma sincs az országgyülés jegyzőkönyveiben. „Mi a polgári törvényekkel vesződünk, — irá jul. 6-kán Kölcsey — s a szó legteljesb értelmében a setétség örvényében vergődünk." Bár azonban eredmény nélkül folyt a vitatkozás: e kérdések közől mégis kettőt nem mellőzhetünk részletesebben megemliteni; mert a felett, hogy azok tárgyalásában különösebben nyilvánúlt a kor szelleme: azok egyikét az országgyülés után bekövetkezett némi esemény, másikát pedig ama körűlmény kiválólag fontossá teszi, hogy az Széchenyi István átalakitási terveiben a reformok egyik főalapját képezi: amaz, a felségsértési bűn; emez, az ősiség kérdése, minden mellék ágazataival. 1834.

A körűlmények közt, melyekben az ország létezett, a felségsértési bűn kérdését lényegére nézve nem szándékoztak a rendek tárgyalásba fogni; mert ama befolyásnál fogva, melyet a kormány s a conservativ párt a korteskedés segélyével a pótlék-utasitásokra jelenleg gyakorolni kezdett, szabadelvű törvényt alig lehetett volna reményleni. A felségsértés meghatározása, külön nemei s esetei tehát a régiebb törvények értelmében hagyattak meg, s csak a biróságot s a büntetés egyik járulékát, a jószágvesztést, akarták megváltoztatni. Az 1795-ki események, az úgynevezett magyar jakobinusok ügyében, meggyőzték a rendeket, hogy a

1834. királyi tábla, melynek illetékességét az ilyféle perekben magok a törvények határozták meg, mivel birái királyi kinevezéstől függnek s nem is elmozdíthatlanok, a királyi ügyigazgató vádjai ellen korán sem nyujt elégséges biztosságot. Attól lehetett tartani, hogy most, az átalakulás korszakában, könnyen támadhatnak esetek, melyekben egy részről a kormány, miként az említett évben történt, törvénytelen nyomást gyakorolhat az itéletek hozatalára; más részről félénk, vagy önző s rosz lelkű birák esküjök ellenére engedhetnek a felsőbb befolyásnak, — s mint akkor, úgy most is, puszta vélemények miatt folyhat ártatlan polgárvér. A rendek tehát ezen esetekre egy teljesen független biróságot kivánván alkotni, az esküttszékek bizonyos nemét akarták életbe léptetni, melynek tagjai egy országgyüléstől a másikig, maga a törvényhozó kar által mind a két tábla egyéneiből választassanak. Ezen esküttbirák száma huszonötre határoztatott, úgy mindazáltal, hogy közólök tizenkettőt visszavetni a vádlottnak szabadságában álljon. A vagyonvesztést, mi felségsértési eseteknél a régiebb törvények szerint vala gyakorlatban, de mint mely, az elitélt ártatlan gyermekeit sujtó, a kor szellemével megférhetetlen, egyszerűen eltörűltetni kivánta a rendek egy része. „Semmi sem alacsonyítja le annyira — mondá egyebek közt, erre vonatkozólag Nagy Pál, — a királyi méltóságot mint, hogy miután a kivégzettnek testén lévő köntösét s mindent mi nála találtatik a bakó, ingatlan vagyonát pedig a király sajátítja el magának: a fejedelem és a bakó osztályos atyafiakká válnak.“ De többséget sem az egyik, sem a másik pont nem nyert a törvényhozó karban; s a felségsértési bűn egész kérdése, a polgári törvénykönyv több részeivel együtt kedvezőbb időkre halasztatott.

Az ősiség kérdése.

Azon izgatás, melyet Széchenyi eddigelé kiadott munkáiban az ősiség intézete ellen folytatott, hamar megtermette a maga gyümölcseit. A reformpártiak teljesen meggyőződtek, hogy míg a nemesi birtokot akként eladni nem

lehet, hogy azt az eladó örökösei, miként eddig lehetett, a vételár lefizetése után a vevőtől többé vissza ne vehessék; szóval, míg az ősiség el nem törűltetik: a hitel s beruházmányi tőkék hiánya mind addig lehetetlenné teszi az anyagi jóllét magasabb fokra fejlődését. A szabad föld eszméje, mely az úrbéri s nemesi birtok felszabadítását egyaránt magában foglalá, ezóta egyike lőn a radikál irányú reformpárt legfőbb törekvési czéljainak. Az úrbéri birtok örökváltság általi felszabadítása, mint fentebb látók, oly nagy népszerűségre jutott, hogy azt a kormány s a conservativ párt, kezet fogva is, csak a kortes-tömegek nyers anyagi ereje által volt képes megbuktatni. 1834.

Más viszonyok forogtak fenn a nemesi birtok felszabadítása tekintetében. Az ősiség a századok folytában oly annyira átszövődött minden magánjogi viszonyokon, hogy nem nagy belátás kellett azon meggyőződésre juthatni, miképen azt csak egy új polgári törvénykönyv megállapításával egyetemben, s úgy is a legnagyobb óvatossággal lehet, káros következmények nélkül, eltörűlni. Mert alig volt család az országban, mely ezen czím alatt pert nem folytatott, vagy mely ellen per nem volt volna folyamatban. A nagyobb birtokú családok jószágai jobbára ilyféle per alatt álltak. Ehhez járult, hogy az egyszerű ősiségen kivűl annak egyéb mellékágai, az úgynevezett hitbizományok, majorátusok és seniorátusok is léteztek az országban; sőt a királyi kincslet örökösödése is kapcsolatban volt az ősiséggel: s mind ez felette megnehezítette a különben már sokaktól kárhoztatott ősiség eltörlését.

A rendek, ha tán egyéb tanúlmányaikból nem is, Széchenyi irataiból eléggé meggyőződhettek, hogy a nemesség mód felett növekedő eladósodásának gátot vetni, a nemesi birtoknak teljes becsét visszaadni, a hitelt megállapítani, a mezei gazdaságot tökélyesbíteni, s ekként az országot anyagilag virágzatra emelni mind addig nem lehet, míg az ősiség régi alakjában fennáll: minden nehézségek daczára is

1834. megkezdték tehát a tanácskozást e szövevényes kérdés felett. Meg kell azonban vallani, hogy annak szerencsés megoldására alig volt még öt hat képviselőben a kellő politikai és nemzetgazdasági ismeret. „A szó legszorosabb értelmében a setétség örvényében vergődünk, — irá Kölcsey. Az ősiséggel összekötött százados előitéletek lehellik keresztül munkálkodásunkat; s nem csak nem távozunk a régi elvektől, hanem tetézzük is azokat .... Szavunk kiáltó szó a pusztában ...“

De mindemellett is a kérdés átalános megvitatása, melyben az ősiség és hitbizományok megszüntetésének szüksége indokoltaték, igen nagy érdekkel birt. Kitűnő volt egyebek közt Kölcseynek a majorátusok felett tartott beszéde, mely egyike a magyar szónoklat legszebb példányainak. Miután a törvényhozás jogát az örökösödés szabályozására bebizonyitotta, s az elsőszülöttségi jószágok minden tekintetben káros voltát megmutatta, így szóla egyebek közt: „Lehet-e elszenvednünk, hogy lehessen polgár, ki roppant javakat birjon, adósságokat halmozhasson, s azoknak kifizetésére javait még se tartozzék átengedni? Mert hogy ez eddig lehetett, innen van országunk csaknem legmélyebb sülyedésének forrása. Az elsőszülöttek adósságokba sülyeszték magokat; kül- s belföldi capitalistákat ezrenként tettek szerencsétlenné; alkalmat adtak a sequestrumokra, melyek aztán más birtokosokra is alkalmaztattak: nevünket s hitelünket egész Európa előtt megbecstelenitették. ... Nincs is ok mit ezen intézetek mellett felhozhatnánk, mint a nemzetiségi nevek fentartása. Ha az ország boldogsága legkisebb részben is nevekhez volna kötve: akkor igen is ezen ok érne valamit. De ki mondja meg, ha az elsőszülöttségi intézet behozatala előtt eltűnt nemzetségi nevek miatt szenvedett-e az ország boldogsága? Vessünk egy pillantást a múlt időbe. Sok nagy neveket látunk ott tündökleni, melyek már nincsenek. Ki nem emlékezik a Gara névre? E név emberei most az országnak az ég

tudja melyik szegletében ekét tartogatnak s magot vetnek a földbe. Hol a hézag, mely ama tündöklők lealkonyodtával eredett? Azok valaha tehettek jót, tehettek s tettek is roszat eleget; s leszállások után csak úgy érezte magát a nemzet mint azelőtt: ezek a mostani magvetők pedig eltűntek ugyan a névkönyvekből, de népesítik a hazát, mívelik a földet, viselik a közterheket, s úgy lehet, homályban több jót s minden esetre kevesebb roszat tesznek, mint a régi nagy Garák vagy más hasonlók. Vagy talán azóta oly nevek ragyogtak fel, melyek ha kitörűltetnének, a nemzet végveszélyre fogna jutni? Jaj lenne a hazának, melynek fentartása csak bizonyos nevekhez volna kötve! Ez vagy amaz nevű nemzetséget örökre fentartani akarni, chimaerai, haszontalan veszedelmes előitélet. Jó hazafi, hasznos, közjóra dolgozó polgár parányi nevek közt is találkozik; s a közjó csak jó polgárokat kiván, de mennél többet, kik között a birtok eloszoljon. Ki kezében legyen a birtok? az mindegy; de nem mindegy: hány kezében legyen? Mert birtok tartja fenn a polgárt, és sok olyan polgár, kinek birtoka van, tartja fenn a hazát. . . . . Tehát mivel a társaság czéljai, a közszorgalom, virágzat és védelmi rendszer úgy kivánják; mivel a hitelezők természeti jogai, s a nemzeti közhitel szabadítást várnak; mivel a haza egészéről, magáról a nemzetről, nem pedig egyes nevekről illik gondolkodnunk; mivel törvényeinknek már egyszer a régi szennyből kitisztúlniok kell: mind a jelenben fennálló intézeteket eltörűltetni kivánom, mind azt óhajtom, hogy jövendőre is megtilalmaztassanak." 1834.

Ezen s hasonló szónoklatok diadalmas ereje a hitbizományokat elvben megdöntötte. Azoknak eltörlése a jul. 15-kei kerületi ülésben 27 szavazattal 22 ellen végzésűl mondatott ki. Nem kisebb erővel s buzgalommal vívtak a reformpárt néhány vezérei általában mindennemű ősiség eltörlése mellett. De bár számos szónok lépett a fövényre, erre nézve már csak hat megye, úgymint: Somogy, Zala, Szatmár,

1834. Tolna, Temes és Csanád utasítása kiyánta a törvényt megalkottatni. „Parányi kovász ily roppant tömeghez — mond Kölcsey. Naponként az aviticitás szörnyével vesződünk; de kiabálásaink hasztalanok. A monstrumnak, teljes elhatározottsággal, Deák Ferenczen, Bezerédyn, Somsichon s rajtam kivűl talán senki sem szólott ellene. Ez a nép, atyáinak bűneiért szenved; mert az uralkodó sötétség születés által terjedez, mint az eredendő bűn." Az eltörlési módból származott a főnehézség. Minthogy azon családok száma, melyek felperesként álltak az ősiségi perekben, nagyobb volt: az „uti possidetis“ elv védelmezői, kik minden követeléseknek egyszerre véget akartak vetni. nem képezhettek többséget; és hosszú vita után végre is osztályozások felállításával oldatott meg a gordiusi csomó. A hitbizományokra nézve abban állapodék meg a többség, hogy annak kiváltságos természete a jelenben birtokban lévők halálával szűnjék meg; fizetetlen maradandó adósságokért azonban ezek javai is birói foglalás alá vétethetnek. És így lőn országosan kimondva egy nagy és eredményeiben sikerdús elv, mely a földbirtok valódi értékét, a családok jóllétét, a hitelezők biztosságát, s mindenek felett a nemzeti közhitelt tetemesen emelendő vala. Bár azonban e törvény meghozatalának szükségét mindenki érzé, ki az önzés vagy osztályszellem csekélyes érdekein felűlemelkedni s a haza jövőjét magasabb politikai s nemzetgazdasági szempontból felfogni képes volt: az említett végzésnél többet mindazáltal még nem sikerűlt keresztűlvinni; s tizennégy év érlelése s rendkivűli körülmények találkozása lőn arra szükséges, hogy ama magas érdekek az önzésen s előitéleteken teljes diadalt nyerjenek. s a kimondott elv törvény erejére emelkedhessék.

Ideiglenes hiteltörvény. Midőn a rendek a polgári törvénykönyv munkálatát letenni s kedvezőbb időre halasztani kényszeríttettek: érezték egyszersmind, hogy bár az ősiség megszüntetéseig gyökeresen javítani nem lehet is a nemzeti hitelen; de azon

károsodásokat, melyeket, pörlekedési rendszerünk lassúsága s a fizetni nem akarást legyező számtalan kibúvó lyukak miatt, a hitelezők szenvednek, közbotrány s a közhitelnek még alábbra sülyedése nélkül tovább orvosolatlanúl hagyni mégis lehetetlen. Addig is tehát, míg az ősiség százados fáját a fejsze megdönteni, s annak következtében a törvényhozás egy korszerű váltótörvényt is életbe léptethet, egy ideiglenről kivántak gondoskodni az ország rendei. Az erre vonatkozó törvény, mely aztán királyi szentesítést is nyert, szóbeli, rövid lejáratú pervitel által pótolá a váltótörvény hiányát, rendelvén: hogy a kétszáz forintot túl nem haladó világos követelések a megyei birák által ezentúl minden kivétel nélkül rövid úton, szóbeli eljárással itéltessenek meg. Hogy pedig e törvény jótékonysága tágabb körre is terjedjen, egyszersmind megengedtetett: hogy bármily nagy összegről szóló követelések is ily módon lesznek megitélhetők, ha az adós magát kötelezvényében ily szóbeli, rövid eljárásnak önként alája vetette. 1834.

Mialatt az ország rendei Pozsonyban ekként küzdenek vala a reformok mellett, Erdély ügyei is mindinkább bonyolódának s mind nagyobb mértékben magokra vonták a közfigyelmet. Említők fentebb, miképen ott a közügyek a század első tizedeiben még szomorúbb pangásba jutottak, mint Magyarországon. Az országgyülés egybehivása 1811 óta elmulasztatván, a kormányszék hivatalnokai, kiket az országosan egybegyült rendeknek kell vala alkotmányszerűleg megválasztani, valamennyien királyi kinevezés útján jutottak tisztségeikbe; e törvénytelen főbb hivatalnokok egyetértésével pedig a hatalom mind több foglalásokat tőn a közigazgatásban; mind érzékenyebben sérté, csorbítá az alkotmányos jogokat. A megyékben a törvényes tisztújítások divatból kivétetvén, a hivatalokat szinte kormányszékileg helyettesített tisztviselők foglalták el. A bureaukratia, a tiszturalom, ekként a kormányszéknél és a megyékben átalánossá válván, nemcsak tűrte, hanem pártolta is a

Az erdélyi országgyülés.

1834. hatalmat törvénysértő önkényében, mely az alkotmányt lassanként egészen kiforgatta jogaiból. S mi legszomorúbb vala, a hosszú tiszturalom alatt a nyomasztó állapot érzete is sokáig kihaltnak látszék a hiúságokba merült, a közélettől elfordúlt, szenvtelenné vált nemzedékben. Említők azt is, hogy Magyarország ébredése, kivált az 1825-diki országgyülés óta, Erdély rendeiben is üdvös fordúlatot hozott elő. Wesselényi izgató, hazafias hatása következtében, — miben a státusférfiúi eszélyessége által jeles, mérsékelt Bethlen János és a szigorú erkölcsű, a jogtalanságot, jött légyen az bár honnan, szenvedélyesen gyűlölő, doctrinaire Kemény Dénes főrendűek, s egy igénytelen, de lánglelkű s nagy szónoki tehetségű tanár, Szász Károly, lőnek legkitűnőbb társaivá, — itt is mind nagyobb mérvben felébredt a közszellem, az érdekeltség a közügyek iránt. A megyei közgyülések mind népesebbekké kezdének válni. Több lelkes hazafi, az említett vezérek működései s példái által lelkesítve, nem elégedék meg avval, hogy saját megyéje közgyűléseit szorgalommal látogatta; eljárt a szomszéd megyék gyüléseire is, és a korkérdéseket fejtegetve, a közállapotok törvénytelen s nyomasztó voltát mutogatva, az alkotmányos ellenzéket mind kül-, mind belterjére ügyekezék gyarapítani. „Vándor patrioták" elnevezéssel tisztelte meg őket a közvélemény. Az 1830-ki párisi forradalom s a lengyel felkelés, Erdélyben is nagy lökés adott az ellenzéknek; bátorságát, erélyét hatványozta, kitartását megedzette. Az ellenzék ezóta mind hangosabban követelé a törvények teljesítését, az alkotmányos hatóságok helyreállítását s az országgyülés egybehivását. Hol a törvény alkalmazása a kormány s bureaukratia részéről legyőzhetetlen akadályra talált: a passiv ellentállás, a törvénytelen hivatalnokok eljárásának megakasztása tétetett szabályozó elvűl. Wesselényi 1831-ben, midőn a kormány önkényesen rendelte meg az újonczszedést, birtokaiban tényleg ellenszegült az erőszakos újonczfogdosásnak. Néhány megye

azonnal követte a példát; a törvényhatóságok többsége pedig kijelentette, hogy országgyülés megajánlása nélkül s az eddig gyakorlatban lévő erőszakos módon újonczokat nem fognak adni. 1834.

Mint minden egyébben, úgy a közélet mezején is, a kezdet legnehezebb; s az erélyesen megtett első lépés a többire is felbátorít: a lejtőn lökést szenvedett sziklát a nehézkedés törvénye csak a völgyben állitja meg. Alsó-Fehér megye példájára, mely Szász Károly, enyedi tanár, és Kemény Dénes által vezetve, a legtöbb kérdésben vezéri szerepet játszék, a megyék többsége törvényes tisztújitást tartott; s felsőbb megerősités végett csak a törvény által kijelölt hivatalokra terjesztette fel a választottakat; azon tisztviselőket pedig, kiknek felterjesztését a törvény nem rendelte, hivatalaikba tényleg beigtatá. Midőn a kormány, a divatba hozott törvénytelen gyakorlattól elállani nem akarván, e választásokat megsemmisitette: némely megye, hol az ellenzék már túlsúlyra növekedett, mindannyiszor ismétlé, bár eredménytelen, de törvényes eljárását; más megyék, hol a mérséklet győzött, legalább óvással tiltakoztak jogaik csorbitása ellen, s inkább megszűntek tiszújitást tartani, mintsem a törvénytelen gyakorlathoz simúljanak. Fő sérelmök lévén az, hogy a kormányszék tagjai nem országgyűlési választás, hanem felsőbb kinevezés által ültek hivatalaikban: a megyék többsége a kormányszéket törvénytelennek nyilatkoztatta; annak tagjait hivatalaik letételére szóllitotta; néhány megye pedig, egy lépéssel tovább haladva, kijelenté: hogy, ha országgyülés bizonyos idő alatt egybe nem hivatik, a törvénytelen kormányszéknek azontúl nem fog engedelmeskedni. A magyar országgyülés Erdélyben is újra fölkelté a sóvárgást törvényhozó testületök egybehivása iránt; s annak kieszközlésére számos megye az anyaország megyéit is felszólitá; a nádort pedig feliratok s ünnepélyes küldöttség által kérte meg; és mig

1834. az országgyülés egybe nem hivatik, a törvénytelen kormányszék rendeleteit bontatlanúl félretétetni határozta.

Erdélyben ekként teljes anarchia álla be. A kormány tehát, melynek működése majdnem egészen megszűnt, ezen állapotot tovább nem tűrhetvén, azt végre megszűntetni határozta. De a helyett, hogy a jogos kérelmeknek engedve, az országgyülés egybehivása által vetett volna véget a békétlenségnek, újabb sérelmet követett el a nemzeti jogokon. A törvénytelenül elfoglalt tért feladni egyátaljában nem akarván, az alkotmányt felfüggesztette, s Wlasich altábornagyot s horvátországi bánt teljes hatalmú királyi biztosként küldé a tartományba. De a megyék, alkotmányos jogaikra támaszkodva, ezután sem szűntek meg erélyesen szorgalmazni az országgyülés egybehivását. Kitartásukat nem kevéssé edzé azon körülmény, hogy a magyar országgyülés, mióta gróf Teleki Domokos, mint négy erdélyi megyének küldötte, miként fentebb emlitők, Pozsonyban megjelent, Erdélylyel magát némileg solidaritásba helyezvén, annak törvényes kivánatát szinte támogatá. Majd Wesselényi is elhagyá Pozsonyt s az általa oly sokszor védelmezett hazának lehetséges oltalmára sietett. Az ő s a tapintatos gróf Bethlen János közremunkálásának tulajdonitható leginkább, hogy a hely szinén maga a királyi biztos is hamar meggyőződött, hogy a békétlenség okait csak a jogos kérelem megadása által lehet megszűntetni, s egy tudósitásában szinte javaslá az országgyülés egybehivását. A kormány végre engedett, s az 1834-ki máj. 26-ra kihirdette az oly sóvárgással várt országgyülést, Esztei Ferdinand főherczeget nevezvén ki arra királyi biztosúl.

A márcz. 18-kán kelt kir. levél, mely ezt Erdély rendeinek tudtára vivé, egyszersmind a királyi előadásokat is magában foglalá. Ezek szerint a fő kormányhivatalok törvényszerű betöltése, s az 1791-ki országos bizottmányok reformmunkálatainak megvitatása s a változott körűlményekhez alkalmazása —, mindenek előtt pedig az úrbéri sza-

bályzat tervének tárgyalása tüzetvén ki a törvényhozás működéseinek tárgyaiúl, mindenki a legfeszültebb várakozással néz vala az országgyülés elejébe. 1834.

Az erdélyi országgyülés lényegesen különbözött a magyarországitól. Az ott csak egy házból álla, melynek tagjait az 1791-ki 11-dik t.-cz. szerint a kir. kormányszék, a kir. tábla, a főispánok, a székely és szász hatóságok főnökei, a megyék s a székely és szász székek és a királyi s némely más városok követei, s végre a királyi hivatalosak, az úgynevezett regalisták képezték, kiket a főrendű s más jó birtokú, e végre képességgel biró nemesek közől külön királyi levelek szoktak volt meghívni a törvényhozásban való részvételre. Ezen elemekben benfoglaltatott mind a három törvényes nemzet: a magyar, székely és szász. A székely tagok számra nézve alig tették] a magyarok felét; a szászok alig egy negyedét: minek oka abban feküdt, hogy a nagy birtokok jobbára a magyarok kezében léteztek; a királyi hivatalosak pedig, kiknek a nagy birtokosok közől kell vala megválasztatniok. számra nézve mindig sokkal többen voltak az országgyülés többi tagjainál. Nagy hiánynak tekinthető az is, hogy az oláh nép. mely a tartományban többséget képezett, — mivel külön nemzetnek a törvények által elismerve nem volt. tulajdonképeni képviselettel sem birt az országgyülésen; egyébiránt több oláh származású találtatott mind a regalisták, mind a megyei követek közt. A három törvényes nemzet a tárgyalások előkészitésére külön nemzeti gyüléseket szokott tartani; melyekhez nem ritkán még a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járult. Határozatokat azonban csak a közös, országos gyülés hozhatott, melynek elnöke ugyanaz volt, ki a kormányszéknél viselte az elnöki hivatalt.

Azon szomorú tapasztalat, hogy az országgyülések 1791 óta nem másra látszának szolgálni, mint hogy a kormány által az igazgatás mezején elkövetett törvénytelenségeket szentesítsék, s a nemzeti jogok tőkéjéből egy-egy

1834. újabb részt semmisítsenek meg, — most előrelátókká, erélyesekké tette az ország rendeit. Senki sem hitte, hogy a kormány tisztán és jó szándokkal tért légyen vissza a törvényes ösvényre; sőt mindenki egyelőre is meg volt győződve, hogy az országgyülés egybehivása mellett is el van tökélve, megtartani a kezébe kerített hatalmat. Erről, ha más jelek hiányoztak volna is, már az sem engedett kételkedni, hogy a királyi hivatalosak sorába számos kormányszéki tisztviselő, s több más oly egyéniségek vétettek föl, kikben a törvények által kijelölt kellékek hiányoztak, de a kormánypárthoz szítóknak ismertetének; mások ellenben, kik meghivatásukat jogosan igényelheték, de mivel az ellenzék soraiban állának, mellőztettek; — mi miatt utóbb erélyesen fel is szólalt az országgyülés. E körülmény tisztán láttatá a megyékkel s az ellenzék egyéb tagjaival, miképen a kormány minden áron többséget ügyekszik magának szerezni, s aligha más czélból, mint hogy megkisértse most is szentesíttetni az elkövetett törvénysértéseket. Többséget ugyan, miként látni fogjuk, még igy sem volt képes nyerni a kormány; mivel azonban attól lehetett tartani, hogy akaratát a talentum, birtok és többség pártolása nélkül is, sőt annak daczára, ha másként nem megy, erőszakkal is megkisérlendi keresztűlvinni: az ellenzék is megkettőzteté a maga éberségét.

Gondját mindenek előtt az utasítások készítésére s a követek választására fordította. „Az ellenzék — mond Wesselényi Miklósról mondott emlékbeszédében gróf Teleki Domokos, ezen országgyülésnek maga is egyik kitűnő vezértagja, — az ellenzék Erdélyben tömörebb, rendezettebb volt, s a magyarországitól annyiban különbözék, hogy míg ez kezdetét az egyes megyéktől vette s tágabb alapon nyugodt; az alatt Erdélyben egy középpontból indúlt ki, s mind végig összpontosúltabb, fegyelmezettebb maradt. Ezt az ország kicsinysége, a megyék kevés száma, és korlátoltabb jogviszonya is nemcsak könnyítette, de egyszersmind

kivánatossá tette. Így történt azután, hogy mindenütt, hol 1834.
az ellenzék ernyedetlen buzgalmával tért foglalhata, a középpontból kiindúlt utasitások szolgáltak zsinórmértékül.“ És ez volt az eset most is, midőn a megyék utasitásaikat készitették. Az ellenzék középponti vezérei szükségesnek tarták, hogy az országgyülésen mindenek előtt a tanácskozások rendeztessenek és a szükséges kellékekkel láttassanak el. „E részben, miként szinte gróf Teleki Domokos tanúskodik, a régi országgyülések gyakorlata a leghiányosabb volt. A nyilvánosságot későn, olykor az országgyülések után megjelent jegyzőkönyvek eszközlék. Az országos üléseket megelőző tanácskozmányok a három nemzet külön gyüléseiből állottak, melyekhez nem ritkán a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járult; midón aztán e négy tanácskozmány nem annyira a vélemények egyesitésére, mint a felekezeti szellem ébresztésére szolgált. Továbbá a megválasztott követ kötelezettsége küldői iránt, a közelebb múlt országgyüléseken is fölötte tág volt; mi legtöbb esetben nem a követek függetlenségére, de arra szolgált okúl, hogy egy más, károsabb befolyásnak legyenek alatta. Ezekre nézve a megyék általában utasitásúl adták, hogy napló szerkesztessék, s úgy ennek, mint más országgyülési irományoknak pontos kinyomatásáról gondoskodva legyen. A nemzeti gyülések helyett az országgyülés egyetemes tagjai alkossanak előleges tanácskozmányokat; a követek időről időre tegyenek pontos tudósitást a dolgok folyásáról, s minden előre nem látott fontosabb esetben küldőiktől várjanak utasitást; mi végűl a szőnyegre kerűlendő tárgyak körűli eljárást illeti: a megyék által az utólsó időkben követett elvek szolgáljanak zsinórmértékűl az országgyülésre nézve is, melyek röviden így hangzottak: mindenben a létező törvények szerint működni, azokat semmi áron sem tenni ki újabb törvényhozás bizonytalanságának; s inkább semmit se tenni, mint törvénytelen eljárás által káros gyakorlatra nyitni utat.“

1834. Mi a választásokat illeti: a magyar és székely törvényhatóságok, sőt, daczára a kormánytóli függésnek, több város is, kevés kivétellel, az ellenzék soraiból választák meg képviselőiket. Magok az ellenzék vezérei is jobbára a törvényhatóságok követeivé választatták meg magokat. Ezek sorában találjuk Udvarhelyszékből b. Wesselényi Miklóst, Alsó-Fehérből b. Kemény Dénest, Vizaknáról Szász Károlyt, Küküllő megyéből gr. Teleki Domokost, Belső-Szolnokból Weér Farkast, és több másokat, kik a múlt évek küzdelmeiben magokat leginkább megkülönböztették, az alkotmány védelmében legtöbb érdemeket szerzettek. A királyi hivatalosak közől leginkább gr. Bethlen János, az utóbb oly nagy hírre kapott regényiró b. Jósika Miklós, Horváth István stb. tűntek ki az ellenzék soraiban. A vezéri zászlót közelismerés szerint Wesselényi lobogtatta; bár az említettek egynémelyikében még túlnyomóbb pártvezéri tulajdonok egyesűltek. Maga barátja, Teleki Domokos megvallja, hogy Szász Károly míveltsége sokoldaluságában s lángeszében —; Kemény Dénes a hazai ügyek alaposabb ismeretében, mind a ketten szónoki tehetségben fölülmulták őt; Bethlen János pedig tágasb látkörével, több higgadtságával s eszélyességével, szelídebb, tapintatosb bánásmódjával, melyek szerint ő soha semmit nem erőszakolt, túl nem hajtott, minden eljárásában ildomos, eszközeiben sima, finom, megnyerő lenni ügyekezett, — a pártvezér több tulajdonait egyesíté. „De, úgymond, Wesselényi nevéhez két hon ébredésének eleven emléke volt kötve. Ő Erdély fejlődésében kezdettől fogva nemcsak az országgyülés beálltáig, de az alatt is legtevékenyebb részt vett, s nála a hő kedélyesség, a lovagias nyiltság sok egyebet feledtete,“ mi túlzási hajlamából, hirtelen fellobbanó vérmérsékletéből eredt. Wesselényi Erdélyben erkölcsi hatalma tetőpontján álla ezen országgyülés alatt; bár, midőn az utóbb eredménytelenűl oszlott szét, sokan még párthivei közől is, az ő faltörő politikáját, ellenzésének túlhajtását vádolták a

miatt, s Bethlen Jánosé mellett kétségbe vonták államférfiúi, vagy legalább pártvezéri képességét. 1834.

Mindjárt az országgyülés kezdetén nagy nehézségek merültek fel; mert mi másutt egyedül házszabályi és verificationalis vitákat szült volna, itt, a helyzet sajátságos voltánál fogva, mind az a lényeg fontosságára emelkedett. Ilyen volt mindjárt az elnöki, jegyzői, naplói kérdés. A rendek ugyanis, tekintve azt, hogy a kormányszéknek alig volt egy törvényes tagja, ki választás és nem helyettesités utján jutott volna hivatalába, mindjárt eleinte elvűl mondták ki: „hogy mind az, mi törvénytelenűl létez, szemben a törvényhozó testtel nem létezőnek tekintessék s törvényes hatóság nélkül legyen; s ilyenekre nézve nem bünös elnézésnek, nem kérelemnek, hogy többször elő ne fordúljanak, nem a sérelmek régiségi gyűjteményébe való utasításnak, hanem azon, a logikával és a törvényesség képzetével egykorú s igen egyszerű igazságnak van helye, hogy a mi törvényesen nincs, az nincs; és semmiből semmi következik." És ennél fogva a kormányszéket nem létezőnek tekintve, meg sem várták, hogy az küldjön számokra elnököt, hanem a törvényes elnök megválasztásáig nemzeti közgyülésökön akartak elnököt választani. De ez nem volt a kir. biztos s a kormányszék inyére. A tanácskozási terem tehát elzáratott, s az udvaron összegyülteknek a tartományi korlátnok azt izené, hogy az országos terem oly gyülés számára, mely diplomatikusnak nem tekinthető, felsőbb intézkedések következtében, nem fog megnyittatni. A felingerült rendek tehát a reformátusok templomában tartották meg gyülésöket s gróf Nemes Ádámot kiáltották ki ideiglenes elnökké. Nemes nem késett ugyan elfoglalni az elnöki széket; de azt azon kijelentéssel tette, hogy miután ő felsége a kir. biztos utján a kormányszéknek meghagyta, hogy a törvényes elnök megválasztásáig a maga kebeléből nevezzen ideiglenes elnököt; ezzel pedig őt tisztelte meg a kormányszék: ő tehát most annál nagyobb

1834. örömmel felel meg e hivatásának, mivel a rendek bizodalmát is magában tapasztalja összpontosúlni. A rendek azonban egyátaljában nem akarták a törvénytelen s azért nem létezőnek tekintett kormányszék elnökküldési jogát elismerni; s az ellen tiltakozván, mind addig meg sem nyugodtak, míg Nemes végre ki nem jelentette, hogy a rendek értelme szerint, egyedűl megválasztatásánál fogva ül ideiglen az elnöki székbe.

Még nagyobb nehézségek támadtak, midőn az ország-gyülés a kir. biztos által a kir. előadások átnyujtásával ünnepélyesen megnyittatván, ezek első pontja szerint a kormányszéki s más fő hivatalnokok választásához kellett volna fogni. A rendek, ennek ellenére, a közjogi vissza-

Jún. 24. követeléseken akarták megkezdeni tanácskozásaikat; s a negyedik ülésben végzést alkottak: hogy minden egyebek előtt az alapjaiban megrendített alkotmányos létnek kell helyreállíttatni, mi végett a sérelmek ő felségének már fel is terjesztettek, s ezeknek orvoslatáig a királyi előadások se tárgyaltassanak; egyedűl az országos elnökségre s az itélőmesteri hivatalokra, melyekhez a gyülési jegyzőség is kapcsolva van, tétessék választás. És midőn aztán a kijelöltek nevei felterjesztettek, e végzésöket ő felségének is tudtára adták. „Tudjuk ugyan, mond egyebek közt a felirat, hogy a diétai tárgyalásokat az 1791-ki 11-dik t.-czikk a kir. előadásokkal rendeli megkezdetni; s óhajtók magunk is oly helyzetben látni ügyeinket, hogy ama fontos tárgyakat, melyek létesítését a közjó már oly rég óta igényli, azonnal megkezdhessük. De kebleinket szomorú sorsunk tartja elfoglalva; és midőn alkotmányunkat sarkaiból kiforgatva, az ország alaptörvényeit megingatva, s a kormányszék törvényes tagjainak teljes hiányában magát ország-gyülésünket lényeges állagától megfosztva látjuk: mielőtt a királyi előadások tárgyalásához foghatnánk, minden gondjainkat hazánk alaptörvényeinek s alkotmányának helyreállítására, alkotmányos létünk szilárdítására kényteleníttetünk

forditani." A királyi válasz azonban, mely a választott hivatalnokok megerősítését meghozta, újabb keserűséggel tölté el a rendek kebleit: nemcsak mivel említést sem tett a felterjesztett sérelmek orvoslatáról; hanem azért is, mivel az országos elnökségre fölterjesztettek közől egyátaljában nem a közbizodalom által legtöbb szavazattal kijelölt egyéniséget, hanem Nopcsa Eleket, ki csak kevés szavazattal, hézag pótlóúl tűzetett a harmadik helyre, nevezte ki elnökké. 1834.

A rendek tehát egy újabb feliratban jelenték ki fájdalmukat, hogy bár huszonhárom év óta először volt alkalmuk panaszaikat felterjeszteni; kérelmeik mégis válasz nélkül hagyattak. Nem mulasztták el megjegyezni azt sem, hogy a legkevesebb szavazattal kijelölt Nopcsa Elek országos elnökké neveztetésében választási joguk csorbitását fájlalják. Minthogy azonban a dolgon változtatni többé nem lehetett, az által akarták magukat új elnökük alkotmányos eljárása felől biztosítani, hogy a beigtatáskor neki, valamint a megválasztott itélőmestereknek is új esküformát szabtak elejökbe. Az eset nem vala szokatlan: a múlt időkből több példát nyujtott a történelem arra, hogy a rendek új esküformával kötelezték le választottaikat; így történt egyebek közt II. József sérelmes kormánya után is az 1791-ki országgyülésen. A királyi biztos mindazáltal eltiltá a választottakat az új esküforma mellett foglalni el hivatalaikat. Aug. 7.

Mindezekből fájdalmasan tapasztalván a rendek, hogy sérelmeik tömege nemcsak nem kevesbűl, sőt az országgyülés alatt szemök láttára újakkal is szaporodik; más részről pedig látván azt is, hogy a királyi biztos e gyülés alatt minden dolgaik folytatását ellenséges behatással nehezíti, s lehetetlenné teszi, hogy a haza várakozásának kötelességök szerint megfeleljenek: szeptember elején, a királyi biztos értesítése és megegyeztének kikérése nélkül egy küldöttséget neveztek ki a királyhoz, mely neki sérelmeiket egy újabb feliratban terjeszsze elő és fiúi bizodalommal

1834. személyesen is fölfedezze: mily ingataggá vált hazájokban a személy- és vagyonbátorság, midőn az, a perfolyamok törvényellenes rendeleteken alapúló mostani rende szerint, a kormányszéknél és az udvari kanczelláriánál (mely magát törvénytelenűl felebbezési törvényszékké tette), egy-két ember önkényétől függ; midőn az erkölcsi és anyagi erők kifejtésének minden módja önkényesen el van nyomva. Kitűnőbb példái ennek: a külföldre utazás tilalma; a katonaság alá erőltetett székelység gyermekei iskoláztatásának korlátolása; a hivatalok betöltésében a vallásbeli egyenlőség meg nem tartása, sőt a türelmetlenségnek, kivált a görög hitűek közt, a hatalomviselők által rémitő gyakorlása; a tisztválasztási jognak a törvényhatóságok kebelében majdnem teljes elnyomatása; a katonaság alá erőltetett székelység tűrhetetlen megigázása; a katonaság féláron élelmezése; a sónak, kimeríthetlen bősége mellett elviselhetetlen drágasága és számos más anyagi sérelmek. Adják elő a követek, miképen mind ezen sérelmek törvénytelen rendeletekből s rosz lelkű tanácsadóktól származnak, kik a fejedelmi jogok terjesztésének ürügye alatt csak önhatalmukat növesztik, saját hasznukat lesik. Fiúi bizodalommal terjeszszék ő felsége elébe, miképen a keseredettség és bizodalmatlanság, a kormány mostani iránya miatt, oly átalánossá vált minden felekezetbeliek közt, hogy gyökeres orvoslat nélkül minden országgyülési, olyannyira korlátolt munkálkodás, minden javítás egyes részletekben sükeretlen.

De a rendek e bizodalmas lépése sem termé meg az óhajtott gyümölcsöt. A mellőztetését zokon vett királyi biztos a fejedelem előtt is útjokat állá. A király okt. 3-kán, Brünnben, de nem mint az országgyülésnek, mely törvényesen még nem constituáltnak mondatott, küldöttségét, hanem csak mint hű alattvalókat fogadá a követeket; mit nekik kijelentvén, s a feliratot átvévén, minden bővebb kihallgatás nélkül, azon nyilatkozattal bocsátá el őket színe elől, hogy a feliratra nem mulasztandja el leküldeni válaszát.

Kevéssel a követeknek minden vigasz nélküli vissza- 1834.
tértök után érkezett le a rendekhez egy kir. leirat, mely az új főhivatalnokok meghiteltetésére készitett új esküformát visszavetvén, azokat a régi forma szerint rendeli meghiteltetni. A leirat november elején rendkivűl heves vitákat okozott a rendeknél; mert abban lázasztással, az indulatok felgerjesztésével, újitásvágygyal s munkátlansággal vádoltatván, e vádakat nem vélték hallgatással eltűrhetni. Nehogy azonban az ország tovább is nélkülözze törvényes főhivatalnokait, az elnököt és az itélőmestereket az 1791-ki országgyülés által készitett esküforma szerint végre meghiteltették. Majd a királyi hivatalosakra fordúlt a vitatkozás; mert a felett, hogy azok lajstromának hitelessége felől némi kétség támadt, oly egyéniségek is találtattak köztök, kiket az ellenzék nem vélt felruházva lenni a törvény által kijelölt kellékekkel. Míg azonban a vita e tárgy körűl folyt. egy újabb királyi leirat érkezett a rendekhez, melyben újabban is sürgettettek a többi választások megtételére s az előadások többi pontjainak tárgyalására. De e leirat is egyátaljában nem oly hangon vala szerkesztve, mely képes lett volna csillapitani, engesztelni az ingerült s elbúsúlt kedélyeket. Ők alkotmányos sérelmeik orvoslatáért sóvárgának; a leirat pedig egyebek közt azon súlyos váddal terheli őket: „hogy a törvényes szabadság bitanglott neve alatt annak megfertőztetésére s minden jó rend felforgatására mellékes utakon törekednek.“

„Ha, a kormány állitása szerint, léteznek oly vesze- 1835.
delmes emberek — mondá e vádra a január 17-kén tartott beszédében Wesselényi —: sem illő, sem helyes ily asszonyos rágalmazással támadni meg azokat. Kötelessége, oly kötelessége a kormánynak, mely alól semmi sem oldozhatja fel, az ilyeket a törvény lángfegyverével üldözni, sujtani. A rágalmazás gyöngeség jele; ártatlanság és kötelesség érzete által edzett mellről visszapattan ennek nyila. Én, mint az országgyülési majoritás tagja, merem a magam

1835. s polgári hitsorsosim nevében felszólitani a kormányt: álljon elő törvényes bizonyítványokkal; s ha csak egy van közőlünk, kit azon fekete vádaknak legkisebbike is igazán érhet, készek vagyunk érte mindnyájan lakolni. De e vád nem néhányakat, hanem az egész majoritást, s magát az országgyülést éri; mert inditvány, melyet a többség elfogad, többé nem egyé vagy némelyeké, hanem az országgyülésé. Így tehát országgyülésünkön van azon vád, hogy „törvényes szabadság színe alatt minden jó rendet fel akar forgatni." T. RR.! jó rend felforgatása szándékával vagy is pártosság s revolutio szándékával országgyülést vádolni szintoly képtelenség, mint sértő s nem szabad. Csak országgyülés az és fejedelem, honnan revolutio nem ered. Revolutio pusztitó lángja a legcsekélyebbnek látszó szikrákból is származhatik. Egyes személy vagy kevesek vétkes törekedései borítottak már egész országokat lángba; elcsábított vagy elkeseredett nép dúló haragja a pusztitás átkát birodalmakra terjesztheti; zabolátlan katonaság hány polgári alkotmányt nem forgatott már fel, s mennyi trónust nem fertöztetett uralkodók kiontott vérével? Nép zsírján hízott aristokratia s dölyfös oligarchák öldöklő belső háborúknak lettek már számtalanszor okai; s fejedelmek rosz tanácsosinak hibái s vétkei által hozatott nemzetek közé bizonynyal annyi zavar, s roskadt egybe annyi királyi szék, mint a más említett módokon mind össze. Egyedül országgyülés az s a fejedelem, midőn ezzel együtt létez, honnan rendbontás nem eredhet; mert mind az rend, a mit törvény állít fel; mind az pedig, mit fejedelem s ország együtt tesz, törvény. Az országgyülést, a törvények kútfejét revolutio czélzatával vádolni annyit tesz, mint a napról, a világosság kútfejéről azt állítani, hogy a sötétség szörnyei belőle folynak ki. De hol is azon földi hatalom, mely emberi viszonyokban nem létező azon magosságra emelkedhetnék, hogy egy szabad nemzet országgyülésére ily vádat, ily itéletet mondhatna ki, s a mely fel lenne

hatalmazva azt fenyegetni? Fenyegeti ezen királyi leirásban 1835.
a kormány az országgyülést legfelsöbb hatalmával. Szent.
és tiszteleni én a fejedelem törvényes hatalmát, s hódolva ismerem el annak a törvények értelme szerinti hatását minden egyes személyekre, s az ország minden külön létező testületeire: de nyilván kimondom: az országgyülésre nem. Nem felette áll a fejedelem az országgyülésnek, hanem mellette; nem fejedelem adott nemzetnek és országgyülésnek létet; hanem ezek ő neki. Országgyülésnek, mely alkotta s alkotja a törvényeket, mely kötött fejedelmekkel azoknak létet adó kötéseket, mely felséges uralkodó házunkat előbb dicső fejedelmi székébe emelte, s utóbb örökösödéséről rendelkezett, csak a törvény parancsol, s az is csak addig, míg azt neki a fejedelemmel együtt megváltoztatni tetszik: de a kormány parancsa alatt bizonyára nem áll. És ezen nagy igazság legyen felelet s mérték méltatására mind azoknak, mik a ma felolvasott irományokban országgyülésünk általunki folytatásmódját, tanácskozásunk idejét, azokba parancsolólag belé elegyedve, érdeklik."

Hasonló erélylyel s bátorsággal, egyező értelemben szóltak még Szász Károly, Teleki Domokos, Kemény Dénes, Jósika Miklós és gr. Lázár József a királyi leirat vádait czáfolva. Mire aztán a rendek, — bár a királyi biztos már ismételve is határnapot tüzött ki, melynek elteltéig az előadások tárgyalásához fognának, különben avval fenyegetőzvén, hogy vonakodásukat ő felségének feljelentendi, „miszerint ő a közjó eszközlésének más módjairól gondoskodhassék" — oly végzést alkottak, mely szerint „hódoló tisztelettel kérik . . . . . és fiúi bizodalommal várják, hogy ő felsége is az országgyülésben a megfosztott törvénytevő hatalom részesét s az által önmagát tisztelvén, annak reá nem illető vádaktóli kegyes megkimélésével önméltóságát fentartani s öregbíteni méltóztatik." Kérik egyszersmind az e végzés nyomán készült feliratban, taszitsa el magától

1835. önhasznukat leső rosz tanácsadóit, és boldogitsa atyai bizodalmával hű népe képviselőit.

Egyébiránt érzék a rendek már magok is, hogy körűlbelől azon határig jutottak az ellenzésben, a sérelmek orvoslatának s a közjog helyreállításának követelésében, melyen túl nem mehetnek a közügy kára nélkül. Sőt mivel máris attól lehetett tartani, hogy a kormány az országgyülést feloszlatja: nehogy ezen esetben az ország továbbra is a törvénytelen kormányszék igazgatása alatt maradjon, elhatározták végre a választások megtételét; s még csak azon kérdés maradt eldöntendő: kik legyenek a választók? E kérdés azért merűlt vala fel, mivel, mint már említők, némi rendetlenségek vétettek észre a királyi hivatalosak kinevezésében; egyebek közt felhozatott, hogy miután a meghivandókat a kormányszék szokta királyi kinevezésre ajánlani: most a kormányszék, törvénytelen lévén, az ajánlást sem tehette törvényesen; más ellenvetés volt, hogy a kormány, magának a gyülésen többséget törekedvén szerezni, a törvénytelen kormányszék tagjait jobbára, s más oly egyéneket is meghivott a törvényhozásbani részvételre, kikben a törvények által igényelt kellékek fel nem találtattak. Inditványba tétetett tehát, hogy a hivatalnokok megválasztása előtt, a királyi hivatalosak lajstroma tisztázat alá vettessék. Némelyek csak azon régi hivatalosakat akarták most választókúl elismerni, kiket már az 1811-diki országgyülés alkalmával a még törvényes kormányszék ajánlott vala fel. Ez volt egyebek közt Szász Károly véleménye is, ki január 23-kán egy klasszikus beszédében, melyet a magyar ékesszólás remekjeinek méltán a legkitűnőbbjei közé sorozhatunk, bőségesen kifejtette, hogy a kormány joga a regalisták kinevezésében nem lehet határtalan. „Mert, ha ez így volna, mond egyebek közt, az alkotmány szent neve lehet-e nevetségnél egyéb; s a törvényhozásba van-e nemzetnek befolyása ott, hol, egykamarájú országgyülésben, eldöntő szózattal biró tagokat a kormány tetszése szerinti

számmal nevez ki; míg más felől a nemzettől választott képviselők száma határozott? Ha tehát nem üres hang és képzelmény a constitutio: a regalisták számának is kell határának lenni.“ Ezeket s hasonló érveket azonban csak a jogosság szempontjából mondá el a jeles szónok; mert a többséggel együtt maga is úgy látá, hogy az országgyülés állagát kitisztázás alá vetni most sem az idő, sem számtalan más akadály nem engedi. A többség végre, Szász Károly véleménye nyomán, oly végzést alkotott, hogy a követek s a királyi hivatalosak mindnyájan befolyhassanak a hivatalnokok megválasztásába, és csak a meghívó levéllel el nem látott főispánok, kir. tanácsosok, a kir. tábla fiai, mint ilyenek, és a káptalan, melynek törvényes képviseleti joga még nincs, zárassanak ki. De ezen végzést az országgyülést feloszlató királyi rendelet, eredményétől nemsokára megfosztotta.

Említők fentebb, hogy a törvényhatóságok követei határozott utasítást hoztak légyen magokkal egy országgyülési napló készítése s kiadása iránt. A többség ezt mindjárt az országgyülés elején végzésül mondván ki, a napló kinyomatását azonnal meg is rendelte. De a kormány ezt, mint eddig divatban nem lévőt, egyszerüen eltiltotta. Wesselényi azonban, arra támaszkodva, hogy a törvények a censura semmiféle nemét nem ismerik, az önkényes tilalom által nem engedé magát elrettentetni: egy kőnyomdát vásárolván, azt saját lakásán állíttatá fel, s maga kezdvén a naplót nyomatni, a január 29-kei ülésben annak első ivét a rendeknek bemutatta, és nyomdáját avval együtt az országgyülésnek ajándékozta. A rendek köszönettel fogadták az ajánlatot, s a napló kiadásának folytatását a biráló bizottmány feladatává tették.

A mérsékelt véleményűek azonban az ellenzék soraiban sem valának megelégedve ezen eseménynyel, mely még inkább compromittálhatá az országgyülést; mert jól látták, hogy nem sikerülend a sajtószabadságot ekként, a napló

1835. kérdése által keresztülvinni, s e kis tartományban, így mellékesen, minden sajtótörvény alkotása nélkül megbuktatni a censurát, mely, bár szinte törvénytelenül, de tényleg fennáll Magyarországban is; — és bajt jóslának. A baj nem is késett. Bár a könyomda már az ország birtokává lett, hivatalnokok jelentek meg annak műhelyében és a nyomdát zár alá vetették. A tény híre nagy ingerültséget támasztott a közönségben; Wesselényi maga Nopcsa Elek országos elnököt ostromlá gyülés tartása végett. De Nopcsa, a főherczeg meghagyása szerint, azt mind továbbra halogatá. A főherczeg ugyanis, mihelyt a választások megtételére kitűzött határidő eredmény nélkül letelt, meggyőződvén, hogy a többségben lévő ellenzékkel e gyülésen semmire sem mehet, sőt minden újabb ülés csak a szenvedélyeket fokozza, jelentést tett Bécsbe, az országgyülés azonnali feloszlatását kérvén: s a válasz megérkezte előtt, ezen újabb ingerlő esemény után, nem engedett többé gyülést tartatni.

Február 6-án végre falragaszok hirdették az országos gyülés megtartását. A rendek nem különben, mint Kolosvár többi lakosai, nagy feszültséggel nézének a gyülés elébe, melyet oly szokatlan, valami rendkivülit gyaníttató események előznek vala meg. Ugyanis, a főherczeg palotája előtt korán reggel hintók álltak; a melléje rendelt polgári tisztviselők és katonai szárnysegédek titokteljes sietséggel jártak s keltek fel és alá: a főtéren és a fő utczákon katonacsapatok vonúltak át, s mint beszélék, a legénység közt töltények osztattak ki. A nép a kormányszéki épület udvarán nagy tömegben tolonga, kiváncsi hallani a gyülés eredményét.

A gyülés végre megnyittatott, s Wesselényi szót kérvén, a könyomda elzáratását s a nemzetnek ebből származott újabb sérelmét; az országgyülés megaláztatását, a kormány kényuralmát, a sajtószabadság önkényes elnyomásának káros következményeit szokott ékesszólásával ábrázolá. De beszédében a főherczeg megjelenése által

szakasztatott félbe, ki a kormányszéki hivatalnokok s katonai segédei kiséretében lépett a terembe. És ezután egy királyi leirat olvastatott fel, melyben a rendek szigorúan megdorgáltattak, eljárásuk kemény szavakkal gáncsoltatott, végzéseik megsemmisíttettek, s tudtokra adatott, hogy az országgyülés ezennel feloszlattatik, mindenkinek komolyan meghagyatván, hogy azonnal haza térjen s a kibocsátandó rendeleteknek engedelmeskedjék. E rendeletek által utóbb az alkotmány felfüggesztetvén, minden polgári s katonai hatalom a főherczeg királyi biztos kezébe adatott. — És így szakadt vége az erdélyi országgyülésnek, mely, ha közvetlen eredményűl nem mutathatott is fel új törvényeket, de még sem maradt üdves eredmény nélkül: mert. mi Erdélyben fő szükség vala, tetemesen gyarapította az alkotmányos szellemet. Az ellenzéknek egyátaljában nem volt oka búsúlni, hogy ily véget ért az országgyülés. Attól eleitől fogva sem lehetett többet várni a kormányszék megválasztásánál: ezt pedig a kormány magatartása mellett alig lehetett volna úgy végrehajtani, hogy vele a nemzet megelégedjék s nyerjen az alkotmányosság. A választás, ha végbemegy, valószinűleg csak a létező tagok megerősítését eredményezte volna. Ily körülmények közt üdvösebb volt annak elmaradnia, hogy aztán a következő országgyülésen alkotmányosabb szellemben történjék meg. 1835.

Wesselényi kőnyomdájának ügye semmi befolyással nem volt ugyan az országgyülés eloszlatására; mert az ezt megrendelő királyi leirat már azon napon ki volt adva, melyen Wesselényi naplójának első ivét az országgyülésnek bemutatta s nyomdáját felajánlotta. Elébb pedig nem volt arról tudomása a kormánynak; mert azt ő oly titokban készítette elő. hogy az országgyülés maga is meglepetett a bemutatott napló által. Az eseménynek mindazáltal nagyon örült a kormány: ez új érvet adott kezébe. az országgyülést a túlzás vádja alá temethetni s Wesselényit sujthatni, ki kétségkivűl fő ápolója volt a gyülés folytában Wesselényi veszélyei.

1835. kifejlett rideg ellenzéki szellemnek; beszédeiben pedig a kormány eljárását legkiméletlenebbűl ostorozá. A kormány már 1831-ben is, midőn a katonafogdosásnak ellenszegült, fellépni akart volt ellene, s miként naplójában Kölcsey tudósít, a hadi kormány már akkor is parancsot vett elfogatása iránt; miről ő egy névtelen baráti levélben értesülvén, Erdély megyéinél, úgy Szatmárban és Borsodban is, bizonyos pecsételt irományt tett volt le, mely esetét a hazafiak előtt felfejtse, s a rajta elkövetett igazságtalanságnak emlékűl szolgáljon. A zivatar akkor elvonúlt feje felől, mivel a katonafogdosás ellen több megye is tiltakozott. Most azonban, úgy látszék, eléri a veszély. S valóban azonnal a rendek szétoszlása után szárnyalt is híre, hogy a főherczeg kir. biztos őt többekkel együtt elfogatni szándékozik. Wesselényi mindemellett sem sietett a veszély elől; sőt bevárva, ha fog-e személye ellen valamely erőszak megkisértetni, délután az utczákat végig járta, barátaitól elbucsúzott, s csak estve távozott Kolosvárról Pozsony felé, hogy ott, mint felső házi tag folytassa működését.

Azonban esőről csurgó alá került az alkotmányos nemzeti jogok s népigények rettenthetetlen bajnoka. A kormány Magyarországban is rég megkezdette ellene a titkos nyomozást. Kölcsey már az 1833-ki febr. 28-káról tudósít, hogy folynak ellene a titkos vizsgálatok. „B. Vécsey, és Szatmár volt alispánja Geöcz, több izben kénytelenek valának felőle jelentést tenni; minthogy Szatmár vármegyéből a múlt évek alatt tett felirások Bécsben figyelmet gerjesztének s azok egyenesen Wesselényinek tulajdoníttattak; s nem ok nélkül .... Adjuk hozzá, hogy ő vala, ki az erdélyi törvénytelen katonafogást jószágaiban megakadályoztatván, az egész kis hazának merész és következéssel teljes példát mutatott; s képzelhetni fogjuk, hogy a bécsiek őt talán pártosnak, talán támadást indítónak, vagy valami titkon szőtt összeesküvés fejének gondolták vagy épen hitték. Mi lehetetlen a gonoszságnak? Én

hallottam, hogy Bécsben Wesselényi merényei felől irásbeli bizonyítványok vagynak. Ki tudja? Nincs-e nálunk is szerteszéjjel elég ember, ki f a c - s i m i l e k e t minden különös fáradság nélkül készíthet? Különben is a titkos polieziát s az oda küldetni szokott feladások hiteles voltát ki nem ismeri? . . . Ily hiteles és dicséretes utakon végezetre is miket tudott meg a kormány? Kicsinységet gondoltok talán? Nem! a dolog nagy, a dolog fontos, a dolog következéssel teljes. Mert, jámbor olvasó, nem kevesebb forog fenn: mint Magyarországot Ausztriától örökre elszakasztani; a nádort magyar királylyá koronázni; Wesselényit, ki természetesen e dolog fő rugója, nádorrá választani . . . És úgy mondják, van ki ezt hiszi, vannak kik ezt hiszik!" 1835.

De a titkos rendőrség mind ezen áskálódásai sem mehettek annyira, hogy oly vádat süthetnének ki ellene, melyre közkeresetet lehetne alapitani. Ilyen adatot 1834 végén szolgáltatott neki Wesselényi. Említők, hogy midőn a pozsonyi országgyülésen az örökváltság, s a jobbágyok polgári jogairól szóló törvényjavaslat forog vala szőnyegen, s a kormánypárt, azt megbuktatandó, a megyei követutasítások megváltoztatásában működék, ez Szatmár megyében is czélba vétetett. Említők azt is, hogy Wesselényi akkor Kolosvárról szintén átrándúlt Nagy-Károlyba s a jobbágyok örökváltsága és személyes jogai mellett küzdve, beszédében hevesen kikelt a kormány s pártja ellen, mely ezen oly üdves, oly égető szükségű reformot, a nemzeti fejlődés és haladás ezen első feltételét, megbuktatni szándékozik. A beszéd nem fogatott fel gyorsíró által, s nem is látott soha elmondatása után napvilágot; de mégis eljutott az, s pedig felette hibásan, a kormány tudomására. „1834-ben deczember 9-dikén, — így tudósít Kölcsey — a Szatmár megyei közgyülésen többek közt jelen vala Péchy László, bihar megyei táblabiró, ki . . . deczember 11-kén Álmosdra ment s ott Csanády Ferencz főbiró házánál híreit többek előtt kiöntötte. Maga a főbiró nem vala hon, hanem a megye

1835. főispánjánál gr. Zichynél Diószegen tisztelkedett. Nehogy tehát az új hirek nélkül maradjon, fia, Csanády István, a Péchytől hallottakat, úgy a mint tudá, papirosra tette s levélben atyjához Diószegre küldötte. Diószegen a levél, mint napi újság kézről kézre járt, míg végre gr. Zichy kezei közé is eljutott; ki (a fenforgó erdélyi körülmények közt) eléggé fontosnak hivé azt lemásoltatni s Bécsbe küldeni."

A kormány, Wesselényi ellen az erdélyi országgyülés miatt bosszús, kapva kapott az alkalmon, mely lehetségessé teszi a szintoly tevékeny, mint merész pártvezért elnémitani, s a cselekvés teréről leszoritani: nyomban vizsgálatot intézett tehát ellene a szatmári beszéd miatt. Épen végét érte e vizsgálat, midőn Wesselényi a pozsonyi salvus conductus védelme alatt keresett menedéket. A vizsgálatból csak annyi tűnt ugyan ki, hogy a pártvezér, a jobbágyok örökváltságáról szólván, némi kemény szavakat mondott a kormány ellen, mely, az ilyféle reformokat is gátolva, könnyen odavihetné a dolgot, hogy „a kilencz milliónyi földnép a nemesség ellen fellázadjon. Akkor ugyan majd védelmébe fogadná a kormány a nemességet; de jaj akkor ennek, mert szabad emberekből szolgákká alacsonyodnának." Ennyi is elég volt azonban a királyi ügyigazgatónak, hogy arra nota-pert alapitson. A közkereset tehát nemsokára két részről is megindíttatott Wesselényi ellen: Magyarországban, (a Szatmár megyei beszédből kikapott s lázitásnak magyarázott szavak miatt, a szólásszabadság —; Erdélyben, a kőnyomdáért, a nyilvánosság körűli visszaélések vádczíme alatt. A magyar kir. tábla máj. 5-re idézte őt maga elébe; megidéztetett aztán M.-Vásárhelyre is, az erdélyi kir. tábla által. A kormány oly szörnyű haragot árúlt el ellene, hogy elitéltetése szinte egyelőre is bizonyosnak tartatott; a per azonban hosszan folyt, s annak eredményére alább fogunk visszatérni.

1835. I. Ferencz halála.

Erdélyben az országgyülés feloszlatása s az alkotmány felfüggesztése, Magyarországon a jobbágyság örökváltságának, a földnép felszabaditásának meggátlása jelölik Ferencz király végső kormányidejét. Márczius elején, nem ugyan váratlan, de a kedélyeket nagy feszültségbe helyező hír terjedt szét az országban, hogy I. Ferencz császár s király, ki már hosszabb idő óta betegeskedék, e hónap második napján megszűnt élni.

Midőn ő negyvenhárom év előtt széles birodalma kormányát átvette, a franczia forradalom lázas szabadságmámora lángba borította Európát, s élethalál harczot kezdett a legitim trónok s az ó-világ hűbéri eszméi s intézményei ellen. E harcz huszonöt évig folyt; számos trónokat felforgatott, s megváltoztatta Európa földabroszát. De nem kevesebb átalakulást idézett az elő a szellemi s erkölcsi világban: egészen megváltoztatta a világnézletet, évezredes vélemények, elvek s intézmények helyébe újakat állitott.

Ferencz e harczban eleitől fogva végiglen folyton részt vett; s viszontagságteljes életében nem egyszer érzé annak súlyát; trónja többször inog vala lábai alatt; s magából székvárosából is kétszer kényteleníttetett menekülni a győzedelmes ellenség elől.

E viszontagságok s veszélyek elhatározó befolyást gyakorlának az ő kedélyére s kormányának jellemére. Különben természeténél fogva is gyanakodó, kényuralomra hajló kedélye gyűlölettel kezd vala viseltetni azon eszmék s elvek, azon irány ellen, melyek oly szörnyű felforgatásoknak lettek szülő okai, oly iszonyú vérkeresztségen vezették át az európai emberiséget. A régihez való ragaszkodás, a hagyományos nézetek és intézmények fentartása, a tekintély ápolása s erősitése; ellenben pedig az újitás szellemének elfojtása, a szabadelvű új tanok, eszmék, institutiok üldözése s megrontása fő sajátsága s jellege lőn azóta szellemirányának.

Miként II. József még erőszakosan is törekedett újítani, felvilágositani s átalakitani, hogy népeit boldogitsa:

1835. úgy Ferencz, daczára annak, hogy ifjúsága néhány éveit József oldala mellett tölté, minden áron akart conserválni, a veszélyek, felforgatások forrásáúl tekintett felvilágosodásnak útját állni, hogy népeit belbékében, nyugalomban tartsa, ezt hivén a népboldogság egyedüli kútfejének.

Míg hadai künn, a forradalom hadai ellen táborozának, ő maga óvatosan megválasztott kormánysegédeivel, a titkos rendőrség, a szellemi mozgalom elfojtása s a vallásosság ápolása által ernyedetlenül küzdött a régi vélemények s világnézetek, a régi elvek és kegyelet fentartása mellett az új irány és szabadságigények ellen.

Hadai, a hozzá szövetkezett hatalmak által segítve, végre legyőzték a forradalom seregeit; a külbéke s avval együtt a hatalom legitim uralma helyreállíttatott. De ő maga nem lőn képes gátot vetni az új szellemi iránynak, s megállítani továbbfejlésében az erkölcsi világot. A csend, melyet a párisi békekötés s a bécsi congressus helyreállított, csak addig tartott, míg az új zsarnokság elleni küzdelemben megfáradt népek kissé megpihentek s új erőt gyűjtöttek: nem többé a végett, hogy ellenségek gyanánt rohanjanak egymásra, hanem hogy a túlterjesztett fejedelmi hatalomtól visszakövetelték a szabadságot, a befolyást közügyeik intézésére, szóval, azon népjogokat, melyeket az el nem fojthatott új szellemi irány s felvilágosodás elidegeníthetlen természeti jogok gyanánt hirdetett.

Ferencz ezen új korszellemben végiglen ellenségét látá a világbékének szintúgy mint az államnak, melynek súlypontját ő a fejedelmi hatalom teljességében, a tekintély uralmában helyezé; végiglen nem szűnt meg tehát küzdeni az új irány ellen, bár azt mindinkább kisiklani érzé a korlátok közől, melyekbe azt szorítani törekedett. Ebben ő hű maradt magához véglehelletéig.

E lélekirány lévén jellemsajátságainak alapvonása s forrása: abból eredtek legtöbb erényei s hibái kormányéletében; ennek különböző méltánylata szerint hangzik felette

az itélet is oly különbözőleg az egymással szemben álló politikai felekezetek kebeléből. 1835.

Az új irány s alkotmányos szabadság barátai, — tekintve azt, hogy ő épen az általuk pártolt elveket üldözve, a titkos rendőrséget, a censurát, a szellemi mozgalom korlátolását s a felvilágosodás meggátlását használá az igazgatás fő eszközei gyanánt; habár nem vonják is kétségbe, hogy ezen eszközöket ő ama jellemsajátságánál fogva vette gyakorlatba, mely szerint szelid kedélye a kegyetlen, erőszakos elnyomásnak általában nem barátja, inkább megelőzni, gátolni, mint sujtani kivánta azt, mi lélekirányával ellenkezett; mivel azonban e kormányeszközöknek szükségkép az lőn eredménye, hogy a természetszerű fejlődés, haladás megakasztatott, az anyagi jóllét, ipar, kereskedelem, és a szellemi s erkölcsi érdekek, a felvilágosodás, szabadság, pangásban maradtak —: egyátaljában nem hajlandók őt kedvezőleg megitélni; s ha az egyiptomi halottbirálat még divatban volna, nem fogták volna megszavazni a fényes eltakaríttatást.

Ellenben azok, kiknek lelki iránya az övével rokon, kik az új eszmék ellenségei, a kiváltság s tekintély barátai, a conservatio felé hajólnak, mind abban, mit amazok kormányhibának, árnynak tekintenek, merő kormánybölcseséget, erényt, atyai gondviselést látnak, magasztalnak.

Melyik félnek van igaza? Ez ismét alanyi vélemény dolga; s az itélet a szerint hangzik, amint ki a puszta külső rendben s nyugalomban, az államgépezet zajtalan forgásában a megszokott sima uton, a nép szerény, együgyű elégűltségében; vagy az erők kifejlésében, a magosabb szellemi műveltségben, az ipar s kereskedelem virágzatában, a, bár kissé zajos, de életvidor haladásban helyezi az állam főczélját.

Abban mind a két fél megegyez, hogy a kitartó szivósság s munkásság, az egyszerűség s némi népszerű kedélyesség, mely őt mindenkinek minden ügyeiben könnyen

1835. megközelíthetővé tette, s bizonyos neme az igazságszeretetnek, mely a nem politikai irányú egyes ügyekben, kivált a személyes kihallgatások alkalmával, sok bajt jóvá tett, mi a követett kormányrendszerből származott, — jelleme főbb sajátságaihoz tartoznak. Ezekhez sorozandó még az is, hogy bár nem volt is barátja a népszabadságnak, mindig a jó indulatú, mindenben csak a köz jólétet czélzó, gondviselésszerű országatya szinében kivánt látszatni népei előtt, s oda törekedett, hogy kormánya, bár a szabad mozgást korlátozó önkényre hajlott, bizonyos patriarchalis jellemben tünjék elő. A nép szeretetének tanúságait annyira igénylé, hogy az némileg erkölcsi szükségei közé tartozott; maga is viszont mindenkép elhitetni ügyekezett, hogy népeit szereti. Ennek hirét kivánta ő még nevének emlékéhez is kapcsolni, midőn végrendeletében népeinek a maga szeretetét örökölte. És, kivált ama fesztelen, népies modor, melylyel a nép iránt leereszkedő lenni tudott, nem is maradt hatás nélkül: a nép, mely közt élt és számos alkalommal megfordúlt, a bécsi nép, nagy ragaszkodással viseltetett iránta.

Magyarországban a nép, mely őt alig látta, személyes hatását nem tapasztalta, közönynyel fogadá halálának hirét. Az utólsó események Erdélyben s a pozsonyi országgyülésen, kivált az örökváltság s a jobbágyok személyes szabadsága kérdésében, nagyon megcsökkenték az 1825 óta növekedő népszerűségét. Utóda, Ferdinánd már meglévén koronázva, a trónváltozás a közügyek menetében semmi változást sem idézett elő; az ország rendei megszakasztás nélkül folytatták törvényalkotó munkálkodásaikat, melyekbe azon remény, hogy azokat az atyjáénál nagyobb szabadelvűség hirében álló új uralkodó alatt több sikér jutalmazandja, új lendületet, nagyobb élénkséget hozott. Kik azonban a mozgató erők játékába mélyebben betekintettek, a trónváltozástól nem vártak új fordúlatot a kormánypolitikában; mert a személyzet, az uralkodón kivűl, kit beteges-

kedése a belátás élétől s az akarat erélyétől megfosztott, 1835.
nem változott: Ferencz végakarata szerint, azontúl is a közügyek régi intézői, Lajos főherczeg és Metternich Kelemen herczeg, maradtak a birodalom kormányának élén.

Reviczky állása Ferencz halála után.

De egyebek közt létezett egy férfiú, ki nem vehette közönyösen a trónváltozást, kinek elég oka volt őszintén gyászolni az elhunyt fejedelmet: e férfiú gróf Reviczky Ádám, a magyar udvari kanczellár volt. Ő Ferencznek kegyencze, kivált 1826 óta számtalan kegyelmeit élvezte: alacsony, szegény sorsból általa magas hivatalokra, végre kanczellári méltóságra s grófi rangra emeltetvén, sokféle ellentörekvések daczára, nemcsak hivatalát, hanem befolyását is végiglen csorbittatlanúl megtartotta Ferencz kedélyére, ki neki, a pazar fényüzőnek, egyebek közt, még több ízben jelentékeny összegeket is adott hitelezőinek kielégítésére. Reviczkynek sok ellensége volt mind a magyar urak, mind a német kormányférfiak között. Ő, a szerencsefi, ki jól tudá, mennyire irígylik neki a kanczellári főméltóságot, mely eddigelé mindig az ország legelőbbkelő családjai tagjainak szokott lenni osztályrésze; mennyire lenézik, gyalázzák, gúnyolják a magán társas körökben ezért a büszke magyar urak: rendszerint igen éreztette velök magas állása, nagy fontosságú hivatala és a fejedelemnél birt befolyása súlyát. Egyébiránt bár mi alacsony helyzetű honpolgár iránt is nyájas, fesztelen, udvarias, sőt kedélyes magyar szívességű: a mágnások iránt, ritka kivétellel, hideg, feszes, büszke, sőt nem ritkán lenéző magatartást tanúsita. Befolyását a fejedelemnél néha még a nádornak is érezhetőleg értésére adta. És míg e miatt a magyar főnemesség, csaknem kivétel nélkül, gyűlölte őt: a fejedelmi kegyek miatt a német udvari párt sem fojthatá el iránta ellenszenvét. Reviczky e mellett egyébként is bosszantá a német urakat. Benne sem a császár-király személyes hajlama, sem a szerencse rendkivűli kedvezései, sem a német udvar szelleme nem volt képes elfojtani, vagy

1835. csak még is gyöngíteni nemzetisége élénk érzetét. Ezt ő minden alkalommal, minden viszonyok közt nyíltan, mintegy homlokán kifejezve, tanúsítá. Büszke volt reá, hogy magyar: s hol nemzetének méltósága, becsülete s a monarchia államösszegében való súlya forog vala fenn: ott annak a német udvarban, a német fővárosban senki sem lehetett volna valóbb, méltóságteljesebb képviselője, szilárdabb ügyvéde, mint ő vala. Hol ő, mint magyar kanczellár, megjelent, volt légyen az udvari, vagy bármi egyéb ünnepély, volt légyen társas kör: fellépése s magatartása mindig tiszteletet parancsoló vala a nemzetiség iránt, melyet képviselt. Már e magaviselete is nagy mértékben felszította ellene a német udvari párt gyűlöletét, melyet ő sok alkalommal elhomályositott felléptével. Még inkább gyűlöltetett pedig azon kivételes kegyelem miatt, melylyel őt a fejedelem elhalmozá s azon befolyás miatt, melyet magának, Ferencz e személyes hajlamánál fogva, a kormányügyekben is kivívni tudott. Mert ha bár nem birt is a kabinetben túlsúlyt szerezni a magyar érdekeknek, mint azt sok magyar hazafi, az 1825-ki országgyülést követő években reményli vala: mégis számtalanszor egynémi előnyt vívott ki a magyar ügyeknek: egynémi csapást, egynémi hátratételt háritott el azoktól. Sok volt már az is, hogy az 1811—1825 közti kényuralom után oly rendes mozgásba hozta az alkotmányos életműködést, oly reményteljesen meginditotta a nemzeti reform s átalakulás ügyét. Mennyi ok az irígyletre s gyűlöletre a német udvari párt részéről! Sokan még azt is leginkább neki tulajdonították, hogy, miként a német udvari párt egy része kivánta, Ferdinánd, az elsőszülött nem mellőztetett, s nem annak öcscse, Ferencz Károly, tűzetett ki koronaörökössé.

Elgondolhatni: mind ezen megalázott büszkeség, mind ezen megsértett önérdek és hiúság, mind ezen kijátszott vagy háttérbe szorított párttörekvés mily agyarkodással inditotta meg most hadjáratát az elhunyt fejedelemben

egyetlen támaszától megfosztott, magára hagyott Reviczky ellen! Valóságos botrány volt, azokat kik pár nappal elébb nagy kitüntetésnek és szerencsének tartják vala, előszobáiban udvarolni, s lesni a pillanatot, melyben elejébe bocsáttatván, neki hízelegve tömjénezhetnek, most úton útfélen hallani, mint rágalmazzák, gyalázzák őt, mint kürtölik maholnap bekövetkezendő bukását. A beállott körülmények közt egyedül a főherczeg nádor akarata is elég volt volna őt hivatalától elmozdítani. Tudta ezt mindenki, s várták is sokan, sőt nem is mulasztának el e czélra hatni. Kitől azonban Reviczky legtöbbet tarthatott, a nádor, most ritka mérsékletet tanúsita irányában. Elmozdittatását ő is kivánta ugyan személyes ellenszenvénél fogva; de önzetlenebb volt mintsem hogy azt mindjárt foganatba vétesse, meggondolván, hogy e nagy hatású hivatal körüli változás, kivált ha az új kanczellár a nemzet rokonszenvével nem találkoznék, az országgyülés folyamára is káros befolyással lehetne. Oda hatott tehát, hogy a diéta alatt e változásról szó se tétessék az udvarnál. 1835.

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNELMÉBŐL.

1823—1848.

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMÉBŐL.

1823—1848.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

HARMADIK KIADÁS.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST, 1886.
KIADJA RÁTH MÓR

[illegible]

TARTALOM.

—

Negyedik könyv.

A kormány ellenhatása a szabadelvű nemzeti irány ellen V. Ferdinánd első kormányéveiben.

Első fejezet.

Az 1832/6-ki országgyülés második fele.

Második fejezet.

A kormány kisérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtására s ellensúlyozására.

Harmadik fejezet.

Kibékülés az 1839/40-ki országgyűlésen.

Ötödik könyv.

Reformi s nemzetiségi harczok 1840—1843 között

Első fejezet.

A mozgalom új tényezöi.

Második fejezet.

A nemzetiségek harcza.

Harmadik fejezet.

A kor főbb reformkérdései.

Negyedik fejezet.

Az 1843/4-ki országgyülés. A remények meghiúsulása.

NEGYEDIK KÖNYV.

A KORMÁNY ELLENHATÁSA A SZABADELVŰ NEMZETI IRÁNY ELLEN V. FERDINÁND ELSŐ KORMÁNYÉVEIBEN.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1832/6-ki országgyülés második fele.

Az ország rendei, Ferencz haláláról hivatalosan értesűlvén, hatvanöt tagból álló küldöttséget intéztek Bécsbe, megvinni az új uralkodónak a nemzet hódolatát. A fényes küldöttség fényesen fogadtatott az udvartól. A magyar kanczellária palotájában összegyűlvén, a helyben tanyázó magyar katonaság sorai közt udvari díszkocsikon haladt át Bécs utczáin a császári lakba, hol a lépcsőzeten a német gárda, az előtermekben a magyar királyi testőrség vala felállítva. Ferdinand király, a feketén bevont trónon, gyász magyar öltözetben, födetlen fővel s állva, jobb oldaláról a császári udvari főhivatalnokok —, balról a magyar udvari kanczellár, Reviczky gróf és a magyar testőrség kapitánya, Splényi báró, környezetében fogadta a küldöttséget. A küldöttség nevében Pyrker László, egri érsek, szónokolt, hosszú beszédben fejezvén ki a nemzet hódolatát és szerencsekivánatait az új fejedelemnek, s a reményeket, melyek uralkodásához kapcsolvák. A beszéd végével Ferdinánd a nemzet hódoló feliratát, mely neki a küldöttség által átnyujtatott, a kanczellárnak átadván, a trónban ülve, feltett kalpaggal olvasta el rövid köszönő válaszát. A küldöttség ezután néma bókok közt vonúlt vissza s Mária Auguszta királyné elébe járúlt, ki udvari hölgyeitől körűlvéve, egy Hódolat az új uralkodónak.

1835. más teremben várakozék a hódolatra. Midőn az üdvezlő beszédre halk hangon, látszólagos elfogúltsággal mondott rövid latin válaszában egyebek közt említette, hogy az ő ereiben is a nagy Mária Terézia vére foly, a küldöttség hangos éljen-kiáltásokkal távozott előle.

A tisztelgéseket fényes lakoma követte, melyen a birodalmi s házi főkanczellár, Metternich Kelemen herczeg viselte a király képét. Midőn a küldöttség a lakoma végével tőle bucsút vett, Metternich, válasza közben, a trónváltozás hírének az olasz udvarokhoz megvitelére követűl kinevezett gróf Zichy Istvánhoz fordúlván, ilyképen szóla: „Mondja meg a gróf az illető udvaroknak, melyekhez küldetve van, hogy a monarchia kormányrendszere szebb diadalt alig ült valaha, mint néhány nap óta e fővárosban. Egy, negyvenhárom évig uralkodott fejedelem elhal; az új fejedelem a trónt elfoglalja: és minden a régiben marad, minden csöndes és loyális, miként látja.“

Metternich állítása csak egyik részében volt való. Minden csöndes, minden a régi rendben maradt a trónváltozásnál; de ennek oka koránt sem a monarchia kormányrendszerének jóságában s közkedveltségében; hanem, e kormányrendszer daczára, a népek csaknem túlságos loyalitásában vala keresendő. E loyalitás annál inkább megérdemli az elismerést, minthogy a nemzetnek semmi kilátása sem volt arra, hogy Ferdinánd trónra léptével az alkotmányosság tekintetében élénkebb jogérzet, a nemzeti kifejlés, újjászületés ügye iránt nagyobb méltányosság, a népszabadság iránt több hajlam foglaljon helyet az ország kormányánál.

E reménytelenség épen onnan eredt, hogy az új uralkodó alatt semmi sem változott; a kormány rendszere, személyzete, politikája, minden a régi maradt. Ferdinánd a természettől oly szelíd, jó szívet nyert osztályrészűl, hogy általa alattvalóinak boldogítójává válhat vala. De, ezeknek bánatára, idegrendszerében egy makacs kórság, a nehéz nyavalya csirái rejlének, melyeket a korán anyavesztett

gyermekben nevelőjének, Tige grófnak, egészen ferde, durva, sőt nem ritkán embertelen bánásmódja s a beteg organismus kellő ápolásának elhanyagolása hamar kifejlesztett. A férfiasság fejlődésének időszakában egy pár év némi reménynyel kecsegtetett, hogy a fejlődő test legyőzi a nyavalyát. Szellemének emelkedéséről s önállóságáról, akaratának erélyéről, sőt szabadelvű irányáról, mely miatt egy ideig atyjával is némi meghasonlásban volt, mind több hír kezd vala szárnyalni az országban. „Én gróf Illésházyval tartok — irja 1826-ki april 3-kán Kazinczy Ferencznek gr. Dessewffy József, — ki még jobban tudja mint én, hogy a koronaörökös energicus ember lesz, és hogy több esze van mint hírlelik és a mint akarja magáról véleltetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz.“ De a közvárakozás nem teljesedett egészen; az idegbaj, bár gyöngűlt, de végkép nem szűnt meg. 1835.

Ferdinánd ezen állapota miatt atyja, életének végső, gyakori s huzamos betegeskedéssel töltött szakában a maga testvéröcscsét, Lajos főherczeget, helyezte a cabinet élére. A fejedelmi család megegyeztével, Ferencz halála után is e főherczeg maradt az uralkodó képviselője a kormány ügyeiben; a birodalmi politikát pedig, mind a kül- mind a belügyekben, ezentúl is Metternich herczeg, s az elébbinél még nagyobb hatalommal igazgatta. A királyné, Mária Auguszta, kinek vallásos kedélyét uralkodási vágy nem ösztönzé, elvonúltságában semmi részt sem vett a politikában. Annál több befolyást törekedett magának szerezni Zsófia főherczegné, Ferencz Károly főherczegnek, a magtalan Ferdinánd legidősb öcsesének s koronaörökösnek élénk, uralkodni vágyó neje.

A kabinet politikai rendszere, a kormányzat elvei mindenben a régiek maradtak. Metternich a birodalom csöndét, a népek loyalitását Ferencz halálakor a kormányrendszer diadalának tartván, nem látott okot a husz év előtt önmaga által megállapitott rendszer megváltoztatására. A következett A kormány-politika.

1835. események mindazáltal czáfolhatlanúl tanúsítják, hogy ő e rendszer sajátságos elveit, melyeket Ferencz 1825 óta önszántából némileg megszelidített, most az uralkodó akaratában semmi akadályt nem találván, nagyobb szigorral akará alkalmazni. Számítva a nemzet loyalitására, a világbéke e zavartalan állapotában, melyet az orleánsi dynastiának meggyökeresedése több nemzedékre látszék biztositani, részint alattomos működés, részint szigorúbb rendszabályok életbeléptetése által, még egyszer megkisérleni szándékozott a fejledező nemzeti szellem mind szabadelvűbbé, a reformtörekvések mind radikálisabbá való irányának elfojtását. Kétségtelen jelei mutatkozának ennek már Ferencz végső életszakában is azon eljárásban, melyet a kormány az erdélyi diéta tekintetében, a magyar országgyülésen pedig az ország fejlődésére oly szükséges, a monarchiai elvre nézve pedig oly ártatlan, sőt csak kedvezőleg ható örökváltság s egyéb úrbéri törvényjavaslatok tárgyában követett. E kisérletet Metternich, Ferencz halála után, mondhatni, mindenható miniszter, néhány évig szivós kitartással folytatá, mig végre a megszilárdúlt nemzeti közvélemény hatalma által kényszerítve, azt némileg módositá s más irányú kisérletekkel cserélte fel.

Ki a kormánynak ezen kényuralmi visszahatásáról még az úrberi törvényjavaslat sorsa s az erdélyi rendkivűli kormányszabályok után is kételkedett volna, eléggé meggyőződheték mindjárt Ferdinánd trónra lépte után ama czélzatból, mely a királyi czím körűl nyilvánúlt s azon eseményekből, melyek a szólásszabadság tárgyában fejlettek ki.

A királyi czím feletti viták.

A királynak april 19-kén előforduló születése napjára a rendek, szokás szerint, üdvözlő feliratot készítettek, melyben Ferdinánd e néven V-dik királynak czímeztetett. Hogy e néven az országnak korábbi időkben már négy koronázott királya volt, minden iskolai kézi könyv tanitá, törvényeink tárháza pedig, a Corpus Juris, kérdés alá sem eshető szembetűnőséggel tanúsitá. Hogy továbbá a magyar

királyok czím- és névsorában semmi változás nem történt 1835.
akkor, midőn Ferencz 1804-ben az osztrák császári czímet felvette, s azontúl magát, bár e néven mint német birodalmi császár II-dik volt, I. Ferencznek neveztette, magából azon oklevélből is világosan kitűnik, melyet az említett évben, ausztriai császársága tárgyában kibocsátott. Miként annak helyén elmondottuk, ezen okmányban Ferencz maga világosan kijelenti, hogy sem addigi viszonyait Magyarország iránt, melyek a pragmatica sanctio czím alatt ismert viszonylagos, és azért a nemzet megegyezte nélkül nem is módosítható szerződésen alapúlnak, megváltoztatni, sem Magyarországot az ausztriai császárság tartományává tenni, s ekként önállóságában megcsorbitani egyátaljában nem szándékozik. Magyarországon Ferencz név alatt ő lévén az első király, azon czímváltoztatás, mely szerint magát azután mint császár is I-sőnek nevezte, a magyar királyi czímmel nem jött összeütközésbe. Másként állott a dolog Ferdinándra nézve, kit, a mondottak szerint, bár mint osztrák császárt az I-ső, de mint magyar királyt az V-dik Ferdinánd czím illetett meg. Megváltoztatni e czímet, és Ferdinándot, mint magyar királyt is, e néven I-sőnek czímezni, annyi volt volna az ország részéről, mint elismerni, hogy az új osztrák császárságba Magyarország is beolvasztatott, annak tartományává lett, nemzeti függetlenségét s önállóságát elvesztette.

Mennél világosabban folyt az előzményekből ezen következtetés, és mennél kétségtelenebb volt a nemzeti függetlenség joga, s e tekintetben magának az osztrák császárságot megalapitó okmánynak értelme: annál felötlőbb volt, hogy a főrendek többsége az „V-dik Ferdinánd“ czímen mégis felakadt, s kétségkivűl a Bécsből vett utasitás szerint, makacsúl kivánja, hogy a királyt a rendek is egyszerűen „I. Ferdinándnak“ czímezzék. Alig is lehetne ezt megfejteni, ha nem tudnók, hogy a főrendek, a demokratiától s a kiváltságaikat fenyegető reformoktól félvén, azok meggátlása végett szorosabban a kormányhoz szövetkeztek, készek azt

1835. érdekeiben pártolni, hogy viszont az aristokratiai kiváltságok megőrzésében s a reformok meggátlásában tőle nyerhessenek pártolást. Oly önző s elfogúlt vala még főnemességünk nagy része, hogy nem kételkedett még a nemzeti függetlenség megcsorbításának szándokában is támogatni a bécsi kormányt, csakhogy tőle viszont a maga hűbéri jogainak s kiváltságainak megtartásában s a demokrat irányú reform meghiúsításában segélyt nyerjen. A rendek háza jól tudván hogy, ha a király czímében az ország függetlenségi jogát ekként megcsorbíttatni engedi: a kormány, melynek különben is jogfoglalás, kényuralom a fő törekvése, nem késendik ezen, látszólag csekély, engedmény minden következményeit hasznosítani a maga részére; s rövid idő múlva fennen hirdetendi, hogy a törvényhozás maga önként lemondott az ország függetlenségéről. A rendek házában e miatt nagy ingerűltség támadt a főrendi tábla ellen, mely megátalkodottsággal ragaszkodva a bécsi kormánynak vele még csak magán úton közlött kivánatához, sok ideig vonakodék megegyezni a király törvényes, sem történelmileg, sem diplomatikailag kétségbe nem vonható czímében. A két tábla közti vita több hónapig tartott; a főrendek tizenhétszer vetették vissza a rendeknek megczáfolhatlan érvekkel támogatott üzenetét; a kedélyek ingerűltsége nőttön nőtt, mert az egyességnek minden reménye eltűnt.

A nádor végre maga is komolyan aggódni kezdett ezen, mindinkább elmérgesűlő visszonyok felett, s egy tanácskozása után Deák Ferenczczel, ennek tanácsára magán úton felterjeszté, hogy miután a rendek engedékenységére egyátaljában nem számolhatni, minél fogva az ügyet tovább erőszakolni nem tanácsos: a király közvetlen lépjen fel s maga vágja ketté a bonyolódott csomót. A bécsi kormány végre meggyőződvén, hogy az ország függetlenségét e mellékes kérdés leple alatt megingatni nem lehet, hajlott a jó tanácsra. Néhány nap múlva egy kir. leirat érkezett, melyben Ferdinánd kijelenté: hogy magát törvényes magyar

királynak tartja, s egyenes öröködési joga ellen vétene, ha a királyságára vonatkozó bármely kérdésben kétségnek engedne helyt. Kijelenti tehát, hogy ő magát, mint magyar királyt, V-dik Ferdinándnak fogja nevezni s neveztetni. A főrendek e leirat következtében még gyűlöletesebb világban tűntek fel a nemzet előtt, mint ha önszántukból engedtek volna a rendek táblájának. El lehetett azontúl rólok mondani, — mitől nem is kimélte meg őket a közönség, hogy magánál a királynál is királyiabbak, túlzó royalisták. A főrendi osztály e kérdés oly makacs vitatása által nagyon sokat vesztett a közvéleményben: a közönség ellenkező túlságba esvén, még hazafiságát, nemzeti érzetét is kétségbe kezdte vonni s bizodalmát tőle egészen megvonta. 1835.

Wesselényi bepereltetésének kérdése.

A kedvetlenség, ingerültség, mely a kedélyekbe ezen viták alatt fészkelte be magát, azontúl nem is oszlott szét az országgyülés egész folyamában; mert mind újabb események merültek fel, mikből bőséges táplálatot nyert a köz elégületlenség. Mindjárt a királyi czím feletti viták kezdetében lőn közhírré Wesselényinek a jobbágyok örökváltsága mellett a múlt évben, Szatmár megye közgyülésén, mondott beszéde miatti bepereltetése, s május 4-kére a kir. tábla elébe idéztetése. Az ünnepelt, népszerű férfiúnak két oldalról is czélba vett zaklattatása annál mélyebb fájdalmat s aggodalmat gerjesztett a nemzet szabadelvű részében, minthogy benne nemcsak a reformügy, hanem a legfontosabb alkotmányos elv, a szólásszabadság támadtatott meg a kormány által. Majdnem minden megye önügyévé tette a sérelmes esetet s utasítást küldött követeinek: ügyekezzenek azt jó végre vezetni. A rendeknél ennek következtében a bihari követ, Beőthy Ödön, első emelt panaszt a kormány eljárása ellen. Hatályos beszédében megmutatta, hogy közgyülésen mondott beszédet, melynek, mellesleg említve, vád alá fogott némely kifejezései nem is a király, hanem a kormány ellen valának intézve, későbbi vizsgálatnak s keresetnek tárgyává sem lehet tenni. Ha a

1835. szóló törvényt sért, azt rögtön, a gyülés folyama alatt, mint széksértést kell bünheszteni. Innen eredt ama törvényes szokás is, hogy hasonló esetekben az ajtók azonnal bezáratnak s a kereset nyomban megindíttatik; mert ha a sértést elkövetett egyén a teremből eltávozott, a keresetnek utólagosan nincsen többé helye. Miután ezt Szatmár megye rendei, bár köztök a főispán, mint a kormány képviselője is jelen volt, nem tették: következtetni kell, hogy Wesselényi még csak széksértést sem követett el, s annál kevesbbé olyast, mi nota pernek tárgyáúl szolgálhatna. Megmutatta, hogy törvényeink szerint felségsértési s hűtlenségi bünt puszta szóval elkövetni egyátaljában nem is lehet; hogy, továbbá, a szólásszabadság egyik fő sarkköve az alkotmánynak. Hivatkozott magára a főherczeg nádorra, ki egy főrendi ülésben nem rég maga is akként nyilatkozott, hogy „a szólásszabadság a constitútio palládiuma." Ezen s több hasonló okoknál fogva erélyes feliratot inditványozott, melyben ő felsége megkérendő volna, hogy a szólásszabadságon ejtett sérelmet rögtön orvosolja; a Wesselényi Miklós ellen indított pert pedig semmisítse meg.

Az inditványt a rendek nagy többsége végzéssé emelte; a felirat mindazáltal e tárgyban is megakadt a felső táblán, mely, mióta a szabadelvű reformok meggátlása végett egészen a kormányhoz csatlakozott, mindenben, mi ennek tetszésével nem találkozék, egy makacs vetót kezd vala gyakorolni. A két tábla e miatt az országgyülés végeiglen váltogatá egymással üzeneteit, de minden süker nélkül. A főrendek, bár szinte elborittattak a szólásszabadság mellett harczoló megczáfolhatlan érvek által, megátalkodottan ellenzék a feliratot átbocsátani. A rendek hamar meggyőződtek ugyan, hogy hasztalan küzdenek, mert a kormány többféleképp elárulá, hogy Wesselényit minden áron elitélni s elmozdítani akarja a harcztérről; a szólásszabadság oly igen fontos kérdését mindazáltal, melynek kedvező eldöntésétől függ vala nagy részben a nemzeti átala-

kúlás ügye, annál kevesbbé hajlának letenni, mivel a szó- 1835.
lásszabadság sérelmei egyebekben is szaporodtak. Az örökváltság kérdésében, midőn azt a kormány, a múlt év végén, a követi utasítások megváltoztatása által törekedék megbuktatni, Zemplén és Békés megyékben is hasonló szabadelvű nyilatkozatok tétettek, minő volt Wesselényié Szatmárban. A kormány azok megtorlása végett mind a két megyébe kir. biztost küldött: Békésbe Szirmayt, Zemplénbe Tajnayt. A háborgatott megyék, követeik által az országgyülés elébe vitték sérelmöket; minek következtében a szólásszabadság kérdése többféle alakban minduntalan szőnyegre került. A rendek tehát e fontos ügyben ernyedetlenül küzdének mind a gyülés bezártáig; sőt, mint látandjuk, a következő 1839-ki országgyülésen is azonnal s kétszeres erélylyel fogták fel az időközben is többször megsértett jog mellett a most eredmény nélkül maradt vitatkozás megszakasztott fonalát.

De bár elvileg még nem sikerült is e gyűlésen kivívni a gondolat és a szólás szabadságát; egy külön esetben mindazáltal már is diadalt ült az ellenzék. Egy ízben, midőn a Wesselényi ügyében a királyhoz intézendő felirat forog vala szőnyegen a rendek országos ülésében, a barsi követ, Balogh János, Wesselényi mellett nagy hévvel szónokolván, annak a szatmári gyülésen mondott ama szavait, melyek miatt bepereltetett, szóról szóra ismételve, sajátjaivá tette. A kormány következetes akarván maradni, Baloghot is azonnal vád alá fogatta; megyéjére pedig ráparancsolt, hogy miután székét a követ, hűtlenségi bűne miatt az országgyülésen meg nem tarthatja, helyébe más követet válaszszon.

A Balogh János ellen inditott bünvád.

Bars megye már 1822 óta egyike lévén azon megyéknek, melyek az ellenzék zászlaját legelől s legerélyesebben lobogtaták: a kormány eleve is tudta, hogy nem leend könnyű dolog megbuktatnia a népszerűsége tetőpontján álló követet. Minden követ megmozdíta tehát, hogy Balogh

1835. visszahivatását keresztűlvigye. A főispán, gróf Keglevich János, maga is a legkonokabb conservativok egyike, megyéjében a fondorlat s vesztegetés semmi nemét nem hagyá kisérletlenűl, hogy czélját érje. Az új követ megválasztása julius 25-kére volt kitűzve. A kamarai tisztek s más kormányhivatalnokok s ügynökök, mindjárt a közgyülés kihirdetése után, községről községre járták be a köznemességet, jelentékeny összegeket osztván ki annak tagjai közt, hogy szavazatukat a kormánypárt részére biztosítsák. A köznemesség, az úgynevezett kortesvezérektől intést vévén, nem is vonakodék elfogadni a kiosztott pénzt; mi a kormánypártiakat a győzedelem biztos reményébe ringatá. A gyülés napja felvirradt; a nemesség nagy számmal jelent meg. Felolvastatván a királyi leirat, mely új követválasztást rendelt, a főispán megtette a kijelölést, s a szavazás megkezdésére szólítá a nemességet. Most azonban Dombi Márton, közbirtokos s királyi táblai ügyvéd szót emel. „Országgyülési követünk, Balogh János, — ugymond — felségsértési bűnről vádoltatik. Az 1723-ki törvénykönyv 9-dik czikke a felségsértési s hűtlenségi bűnt részletesen osztályozza: lássuk tehát e bűnök melyik osztálya alkalmazható követünkre.“ Ezután pontonként elősorolván az eseteket, melyekről a törvény szól: a megyei rendeket minden pontnál felszólítá, nyilatkoznának: bűnösnek tartják-e abban Baloghot? A választó nemesség minden pontra hangos nemmel válaszolt. „No de hátra van még egy pont — igy folytatá beszédét Dombi — : lássuk, tán ez ellen vétett?“ E pont, melyet a szónok szándékosan hagyott utóljára, a hamis arany- s ezüst-pénzverőkről szóla. A közönség, mely jól tudá, hogy épen Balogh volt egyike azoknak, kik 1823-ban, a kormány finánczmunkálatai következtében becsvesztett s leszállított papirpénzről önkényesen ezüstre emelt adót legerélyesebben ellenzették, hangos kaczagással szakasztá félbe a szónok beszédét; mi közben aztán mindenfelől „éljen Balogh János!“ kiáltások hangzának fel a teremben.

Ennek csilapúltával aztán Dombi ekként végzé beszédét: 1835.
„Miután a megye rendei Balogh Jánost felségsértőnek vagy hűtlennek el nem ismerhetik, indítványozom: menjen tüstént vissza Pozsonyba és foglalja el követi székét. A megyei ügyvéd pedig küldessék ki, jelenjen meg az idézetre s védje követünket.“ Az indítvány nagy tetszéssel fogadtatván, a többség Baloghot követi állásában megerősítette. Az igen gyönge kormánypárt szót sem mert emelni a hasonlíthatlanúl nagy többség ellenében: Balogh tehát visszatért Pozsonyba, folytatandó törvényhozói működését. A megye eljárása mind Pozsonyban, mind egyébütt is az országban nagy magasztalással helyeseltetett; s a kormány, a közvélemény hatalmától végre is kényszerítve érzé magát, a keresetet Balogh ellen megszüntetni. Előzménye volt ez ama teljes diadalnak, melyet az 1839-ki országgyülés rendei a szólásszabadság ügyében végre kiküzdendők valának.

A jobbágyok örökváltságát és személyszabadságát illető törvényjavaslat sorsából meggyőződtek az ellenzéki rendek, hogy a körülmények ezen országgyülésen nem olyanok, melyek közt a többi rendszeres reformmunkálatokat a magok értelme szerint kezesztűlvinni remélhetnék: tanácsosabbnak vélék tehát, azokat kedvezőbb időre halasztani, mintsem az alkotmányos elveknek s a kor igényeinek meg nem felelő törvényeket alkotni. Igy lőn, hogy a polgári magánjog törvénykönyvét, mely az úrbér után munkába vétetett, miután belőle kerületi üléseiken harminczhét törvényjavaslatot elkészítettek, befejezetlenűl letették. E lépésre nemcsak azon indok vezette a szabadelvű pártot, hogy a kormány hangulatának mostani áramlatában lehetetlenné vált a szabadelvű törvények megalkotása; hanem bosszúsággal vegyes fájdalommal tapasztalák azt is hogy, miként mindjárt elmondandók leszünk, a kormánypárt fondorlatai következtében, saját soraik is menten ritkúlnak. Egyébiránt meggyőződtek már arról is, hogy körűlményeink közt a rendszeres codificatio nem mindig a legjobb s legkönnyebb

1835. út keresztülvinni a reformokat. Most tehát inkább az események folyamában felmerült oly egyes fontosabb kérdések eldöntését, elvek tisztázását s megalapítását tették feladatukká, melyek a jövendő országgyülések reformtörekvéseit előkészítsék. Ezen nézet vezérlé őket a szólásszabadság mellett folytatott vitákban; ez által indíttattak Széchenyi István egy tervének pártolására s a sérelmek tárgyalására is.

A budapesti lánczhid.

Mi Széchenyi tervét illeti: fentebb mondók, miképen ő mindenek előtt az ország anyagi érdekeit javaslá, s a mennyire egyes hazafi ereje engedi, törekvék is kifejteni, hogy aztán ezek segélyével s ezek erkölcsi hatása alatt czélszerűbben s könnyebben lehessen létesíteni a nemzet egyetemes újjászületését. E czélra irányzának azon reformjavaslatai is, melyeket legújabb munkájában, napvilágot a censura által elejébe vetett akadályok miatt csak az országgyülés folyama alatt láthatott Stádiumban, tőn indítványba. Ő a maga „egymásutánjában" a kiállító erők előteremtését helyezé a teendők élére. A szabad föld és hitel megalapítása mellett pedig e czélra legszükségesebbnek hirdeté Budapestnek az ország anyagi középpontjává, széppé, kényelmessé, gazdaggá varázsolását, és a kiváltságos nemességnek közczélokra való adózását. Már fentebb említők, hogy ő reformterveinek e két fő részletét az e körben teendők kezdetéül, egy Budapest közt részvények utján építendő állandó híd eszméjében egyesítette: a híd által közvetlenül Pest anyagi emelkedését s középponttá válását czélzá ugyan; de közvetve nem csekélyebb eredményt várt abból, ha a híd részvényes társaság által építtetik, s ennél fogva az átkelőktől fizetendő vám a nemesség nem-adózási kiváltságának varázsát megtöri, a nemességet közhasznú czélokra adózni szoktatja. Az eszme valósitását, melynek érdekében már az országgyülés előtt Angolhonba utazott s egy külön röpiratot bocsáta ki, csak a törvényhozás tehette lehetővé; mert mielőtt a részvényes társaság megalakúlna, törvénynek kelle alkottatni, mely a vámfizetésnek minden-

kit, tehát a kiváltságos nemest is alája vesse. Az ország- 1835.
gyűlés megnyiltával tehát eljött az alkalom, a termékeny eszmét foganatosítani.

Valamely eszmét agitatio által megkedveltetni s népszerűvé tenni, annak részére a befolyásosabb egyéniségeket megnyerni, senki sem birt annyi ügyességgel s kitartással, mint Széchenyi. Nem restellett ő bár kinél is, ha a tervezett ügyre befolyását hasznosnak tartá, ismét és ismét bekopogtatni, ha kelle, órákig lesni az előszobákban a legalkalmasb időt; és ha aztán emberéhez jutott, minden sajátságait s hajlamait kizsákmányolni; okokkal s élczekkel, gúnynyal s hízelgéssel hatni reá, hogy őt tervének gyámolitására megnyerje. Igy tett ő a budapesti állandó híd tárgyában is. A reformpártiaknál, kik az ő eszméit különben is kivétel nélkül elfogadták, s őt magát, bár tulajdonkép a pártokon kivűl állott s tusáikban ritkán vett részt, vezéröknek tisztelik vala, sok szót vesztegetnie nem volt szükség. Annál súlyosabb volt feladata az ó-rendszer embereinél, kik a nemes megvámoltatását nemcsak a kiváltságok, hanem sokan maga az alkotmány megcsorbitásának nézik vala. A főrendűek közt számos nagy befolyású tagok, például maga az országbiró, gróf Cziráky Antal is, makacson ellene szegűltek a tervnek, melyet nem ok nélkül első lépésnek tekintettek az összes nemesi kiváltságok eltörlésére, az egyenlőség megalapítására. De a fáradhatlan Széchenyi nem tágitott, mig a diadal iránt biztos remény nem kecsegtetheté. Ennyire jutván, hozzáfogott a részvényes társaság megalkotásának tervéhez; és miután annak létesítésére Szina bankárt megnyernie sikerűlt, Clark nagy hírű angol vizmérnököt a hídterv megkészítésére Londonból Pestre hozatta. Az inditványt a vámfizetési törvény megalkotására a rendek házában már 1833 nyarán megtételé; melynek következtében a julius 28-kai országos ülés bizottmányt nevezett ki a hídügygyel kapcsolatban lévő kérdések kidolgozására.

1835. A közvélemény jelenleg igen kedvező volt Széchenyi tervére nézve. Nem rég jelent meg Dunánkon az első gőzhajó; s a közönség azt csodálattal s lelkesedéssel üdvezlé, mintegy biztos előhírnökét anyagi haladásunknak. A gőzhajózási vállalat eszméje s megindítása nem Széchenyi műve volt ugyan; de ahhoz ő mindjárt kezdetben hozzácsatlakozott, s azóta annyit s oly ernyedetlenűl munkálkodék annak megszilárdításán, terjesztésén s gyorsan gyarapodó sükerén, hogy őt méltán második megalapítójának tekinthetni. Igy tartá ezt legalább a nagy közönség, mely a vállalat fényes sükerét egészen neki tulajdonítá, s minden hasznot, mi abból anyagi érdekeink, a közlekedés. kereskedelem élénkűlése tekintetében eredt, az ő nevéhez kapcsolt. Mihelyt ő az állandó híd eszméjét az országgyülés tagjai közt annyira népszerűvé tette, hogy a valósíthatására szükséges törvénynek megalkotását bizton remélheté, azontúl a gőzhajózás érdekeinek áldozta idejét s munkásságát. Odahagyván az országgyülést, hol a Wesselényi által vezérlett ellenzék modorát nem helyeselheté, de szakadást a pártban, melynek elveit a magáéinak vallá, támasztani nem akart: mint kormánybiztos az Aldunához sietett, hogy a vaskapui munkálatokat, melyeknek czélja volt a Duna medrét a szikláktól megtisztítani s hajózhatóvá tenni, a folyam partján pedig a meredek, sziklás hegyoldalban utat nyitni, személyesen vezethesse. Az elemeken nyert ezen diadalai is ugy tűntették fel őt a közönség előtt, mint a süker emberét, ki, bár mire fordítja is munkásságát, a czélzott eredményt mindig és mindenben elő tudja teremteni. Az ő befolyása birta aztán 1835 elején a törvényhozást arra is, hogy a Duna szabályozása iránt feliratot intézzen a kormányhoz. A nádor s az országbiró ez alkalommal szerencsekivánatok közt nyilvániták teljes elismerésöket érdemei iránt.

Nem kételkedett ezek után senki, hogy a roppant nagyságú lánczhíd, — mert ilyennek felállítását látá Clark épitész legczélszerűbbnek, melyet Széchenyi oly buzgalom-

mal ajánl, teljesen sikerűlend, mihelyt a szükséges intézkedések a törvényhozás részéről megtörténnek. Széchenyi b. Szina bankárral, ki a vállalat financziális oldalának élére állott, oly módon egyezett meg, hogy a részvényes társaság a hidat 90 évi használat után a nemzetnek, egy tartaléktőkével együtt ingyen átengedendi. A feltételek közt oly pont is fordúlván elő, hogy a két város közti közlekedésnek minden más eszközei is a társaság kizárólagos birtokában legyenek: Budapesttel is egyezkedni kellett az eddig közösen birt hajóhid vámjogának megváltása végett. 1835.

Mind ezen előmunkálatok bevégeztetvén, a törvényjavaslat az avval megbizott országos választmány által megtétetett. A rendek tábláján harminczöt megye pártolá a vámfizetés eszméjét; minél fogva a törvényjavaslat a többség által megszavaztatott. A főrendek közt még most sem hiányzának ugyan, kik azt a kiváltságok sérelme miatt ellenzék; a fáradhatlan Széchenyi mindazáltal a többséget terve pártolására ott is előteremtette. A törvény, mely aztán királyi szentesítést is nyert, egyéb intézkedéseken kivűl megrendelte, hogy a hídon minden átkelő, személy-, rang- és osztály-különbség nélkül köteles vámot fizetni. E vámilletmény megállapitása s a szerződésnek a részvényes társasággal megkötése végett, a nádor elnöklete alatt, egy állandó országos bizottmány neveztetett, mely eljárásáról a jövő országgyülésnek számolni köteles. E bizottmány a szerződési éveket, melyeknek eltelte után a hídvám egészen megszűnik s a híd nemzeti tulajdonná váland, 87-re határozta. — A nemesség Achilles-sarka tehát eképen lefegyvereztetett; a százados kiváltságok oklevele egy ponton átlyukasztatott: az új lánczhídon minden nemes a nem-nemessel egyaránt köteles lőn vámot fizetni. Nem lehetett többé kételkedni, hogy a közterhek közös viselésének elve a közel jövőben a nemességre is ki fog terjesztetni: a hídvám törvénye annak csalhatatlan előpostája volt.

1835. A magán vállalatokról alkotott törvény.

Meg lévén egyszer törve a nemesi kiváltság varázsa, a reformpárt sietett azt az anyagi érdekek, kivált a közlekedés előmozdítására vonatkozó más magán vállalatokra nézve is megszorítani. Megalkottatott egy más törvény is, méltó társa az állandó hídat illetőnek, mely szerint „a legközelebbi országgyülésig is, melyen a haza közjavát előmozdító magános vállalatok iránt a törvényhozás kimerítőleg fog intézkedni, ideiglenesen rendeltetett, hogy minden oly magános személyek vagy társaságok, melyek Pestről Bécs felé vagy a magyar tengerpartokig, vagy Zimonyig, vagy Morva, Slézia s Galiczia határszéléig, vagy Kolosvár s Nagy-Szeben felé Erdélyig —, továbbá a melyek Bécsből a magyar földön keresztűl Törökországig vagy Krakóig —, Nagy-Szombattól Kassáig, Miskolcztól Galiczia felé s végre Sziszektől a magyar tengeri kikötőkig vasutat vagy csatornát építeni vállalkoznak, a törvény kizárólagos ótalma alá vétetnek s többféle kedvezményekben részesíttetnek.“

A sérelmek és kívánatok tárgyalása.

A sérelmi politikának, mely régebben csaknem egyedűli iránytűje volt országgyüléseink működéseinek, elvileg már nem nagy barátja volt ugyan a reformpárt; mert meg vala győződve, hogy miként az eddigelő czélra nem vezetett: ugy a jövőben magoktól is gyérűlni fognak a multkoriakhoz hasonló törvény- s alkotmánysérelmek, mihelyt az átalakúlás ki lesz víva. De most, midőn tapasztalák, hogy a jelen mostoha körűlmények közt e tekintetben oly keveset tehetnek, a kedvezőbb viszonyok beálltáig annál inkább helyén láták a sérelmekkel is foglalkodni, mert a kormány a haladás helyett ismét jogfoglalásokra törekedék; s mert küldőik, a megyei rendek nagy része, még mindig sokat tart arra, hogy a régi sérelmek közől egynémit minden törvényhozás orvosoljon. Bár a kormány s a főrendi tábla mostani hangulata nem nagy reménynyel kecsegtetett is az iránt, hogy eljárásukat süker jutalmazza; de nehogy otthon azon szemrehányással találkozzanak, hogy e hosszú országgyülés e tekintetben is meddő maradt: mindjárt az úrbéri szabá-

lyozat bevégzése után belefogtak a nagy munkába, s azok tárgyalása végett külön esti gyüléseket tartának, melyek aztán az év nagyobb részén áthuzódtak. Súlyt azonban a régi sérelmek s kivánatok nagy tömegéből leginkább azokra fektettek, melyek már magokban is némi reformot foglalnak s a haladásra kiindulási pontokúl szolgálhatnak. Ezek közől különösen három tárgy: a Ludovicaeum hadi akadémia, a nemzeti nyelv divata s a köznevelés ügye, vonja magára figyelmünket. 1835.

A század első tizedében, midőn a folytonos háború országgyüléseink tanácskozásait minduntalan hadi tárgyakra fordítá, az ország rendei nem szűntek vala meg sürgetni, hogy a magyar ezredekben kizárólag honfiak alkalmaztassanak tisztekűl: s nehogy a kormány e jogos kivánatot kiképzett magyar ifjak hiánya miatt mellőzze: 1808-ban magán ajánlatok utján egy millió forintnál többet gyűjtének össze egy magyar hadi akadémia felállitására. A kormány akkoron, a rendek hadi segélyével teljesen meg lévén elégedve, pártolni látszék az ügyet s Váczon egy épületet mutatott ki az intézet számára, mely Mária Terézia által nemes ifjak növeldéjeűl emeltetett; mióta azonban e czélra a bécsi Theresianum lőn megalapitva, üresen, roskadozó félben áll vala. Az említett év óta számos újabb ajánlatok járulának az alapítványhoz. Nem csak az első alapítók kiegészítették ama veszteségeket, melyeket a pénzalap a papirpénz kétszeri értékleszállitása következtében szenvedett; hanem, miként fentebb említők, 1830-ban a megyék és városok is tetemes összegekkel, azóta pedig számos egyesek újabban is mintegy 300 ezer forinttal, — különösen gr. Buttler János, 20 ifjú nevelésére, egymaga 126 ezer forinttal — járulának a pénzalap szaporításához. A főherczeg nádor, kire az ügy bízva volt, az újabb kori országgyűlések által szorgalmaztatván, végre hozzáfogott a nemzeti kivánat létesitéséhez; s a czélra nem alkalmas váczi épület helyett, Pest egyik külvárosában épittetett egy A Ludovicaeum.

1835. nagyszerű palotát, mely mintegy kétszáz ifjút fogadhat kebelébe.

A ház elkészűlt, de annak megnépesitésére még mindig nem tétettek készületek. A rendek, midőn e miatt felszólaltak, azon rövid választ vették, hogy a pénzalap elégtelen. Ők tehát kijelenték, hogy készek országúl megalapitani az intézetet: követelték mindazáltal, hogy az ajánlatokból gyűlt tőke eddigi kezeléséről számadás terjesztessék elejökbe. A kormány hosszú vonakodás után végre engedett. Álmélkodva láták e számadásból egyebek közt a rendek, hogy bár az intézet felállitva még nem létezik: a főigazgató, Petrics altábornagy, az aligazgató, vívó- és tánczmesterek s több házi cseléd mégis már 1808 óta kinevezve, folyton huzzák oly jelentékeny dijaikat, hogy egyedűl a főigazgató díjazása fejében 162 ezer ft. áll a számlában. Ezen eljárás kétségtelenné tette, hogy a kormány ilyféle intézetet a nemzet által felállittatni egyátaljában nem akar, s készebb elpazarolni a pénzalapot, mintsem hogy azt czéljára jutni engedje. Ennek oka részint azon bizalmatlanságban rejlett, melynél fogva nem szivesen látta volna, hogy számosabb magyar ifjú képeztessék ki a hadi pályára; részint abban keresendő, hogy a kormány, eleve is tudván, miképen a nemzet ezen intézetet minden tekintetben nemzeties irányban kivánja megindítani, mit maga ellenze, más ürügy alatt szándékozott meggátolni annak felállitását. Hogy a kormány valóban oda czélozott, megmutatta a következmény. Midőn ugyanis az ország rendei kijelentették, hogy készek az intézetet országúl megalapitani, természetesen azon feltétel alatt, hogy annak alapszabályait a törvényhozás készítse el, vagy legalább a nemzetiség igényei szerint módosíthassa: a kormány aképen válaszolt, hogy az ajánlatot ily feltétel alatt nem fogadja el, s majdan a maga eszközeivel állitandja fel az intézetet. A kormány e válasza után mindenki meggyőződhetett, hogy a nemzet ismét hasztalan tette áldozatát, s az intézet soha

sem, vagy legalább nem a nemzet kivánatai szerint, fog- létesittetni. És valóban a nagyszerű palota, mely majdnem másfél millió pftba került, még 1848-ban is üresen álla, tanúbizonyságául annak, mennyi akadályokkal kellett a nemzetnek küzdenie a haladás bár mely kérdésében. 1835.

A nemzeti nyelv hivatalos divata.

A kormány ezen intézet körűli eljárásának egyik fő oka a nemzeti nyelvben feküdt, melyet a rendek a nevelés, tanítás közlönyéül kivántak tenni. És itt, ezen intézetre nézve, még csak hozhatott fel a maga szempontjából némi súlylyal biró érveket a magyar nyelv használata ellen, állítván egyebek közt, hogy az a hadsereg egységének felbomlására nyitna utat. Szükségtelen mondani, hogy ezen érv az önálló nemzet képviselői előtt semmi fontosságot sem nyerhetett. De még csak ennyi nyomó érveket sem vethetett a kormány a nemzet azon régi, 1790 óta több ízben szőnyegre hozott óhajtásának ellenébe, hogy a nemzeti nyelv valahára már az egész közigazgatásban behelyeztessék a maga természetes jogaiba. Mind e mellett most is csak igen szűk mértékben egyezett meg e nyelv hivatalos divatának terjesztésében. Az új nyeremények e tekintetben összesen csak a következőkből álltak: 1 A törvény ezután a latin szöveg mellett magyarúl is szerkesztetik; kétséges értemény esetében a magyar szöveg tekintendő eredetinek s elhatározónak. 2. A pereket a királyi tábla előtt magyar nyelven lehet folytatni; s ezekben az itélet is ugyanazon nyelven hozassék. 3. Minden hiteles kiadásokat magyarúl lehet szerkeszteni. 4. Hol a gyülekezethez magyar egyházi beszédek tartatnak, ott az anyakönyvek is magyarúl irassanak. 5. Az ó-aradi oláh tanító- s papképző intézetben a magyar nyelv is tantárgygyá tétessék. — Valóban nem lehet vádolni a törvényhozást, hogy az országban lakó más nyelvű népekre ráerőszakolta a magyar nemzeti nyelvet; már fél százada telt pedig, mióta a nemzet a maga élő s az utólsó évtizedekben a képzettség magas fokára emelt nyelvét óhajtá a közigazgatás és nevelés organumául látni a holt latin helyett.

1835.

A túlbuzgalom helyett inkább némi léhaságot kell a nemzeti nyelv tekintetében szemére vetni a rendeknek; mit azonban eléggé megfejt az, hogy pénzkérdés vegyült a dologba. Egy magán társaság, az országgyülés folytában, Pesten egy magyar szinházat kezdett építtetni. A törvényhozás elismerte ugyan, hogy egy jól rendezett játékszínnek „a nemzeti kifejlődésre, a nyelv pallérozásának előmozditására és az erkölcsiség e módon is bővebb kimívelésére jótékony hatása van;“ de a helyett, hogy arra mindjárt költséget is szavazott volna, csak azt határozta: hogy a budapesti híd tárgyában kiküldött országos bizottmány egyszersmind egy díszes nemzeti szinház tervét is dolgozza ki, s azt, ha reá a törvényhatóságok utján egyesek adakozásaiból elégséges pénzt szerezhet, a főherczeg nádor által kijelölt pesti telken, hozza is létre; ha pedig sükert nem érhetne, ezen nemzeti óhajtásnak mi módon lehető eszközlését illetőleg a jövő országgyülésre javaslatot nyujtson be.

E tárgyalások folytában az év vége felé leirat érkezett az ország rendeihez, mely az országgyűlést berekesztetni rendelte. Számos munkálatok s törvényjavaslatok léteztek még a rendek kezei közt, a felső tábla gáncsoskodásai, vagy a kormány ellenzése miatt befejezetlenek. Egynémelyeket, minő volt például a magánjog törvénykönyve, mint mondók, magok a rendek tettek el kedvezőbb időkre. Voltak azonban némely tárgyak, melyeket nem lehetett halasztani szembetűnő kár nélkül, vagy melyekben nagyobb akadályok nélkül is megalkothatni remélék a közjóllét gyarapodására válandó törvényt. Ezeknek befejezése s felterjeszthetése végett tehát még egy időre meghosszabbíttatni kivánták az országgyülést. Az adó, szerencsére, még eddig nem tárgyaltatott; a kormány tehát megegyezett a gyülésnek a jövő májusig kinyujtásában.

Az anyagi érdekekre vonatkozó tárgyalások.

A tárgyak közől, mik ezentúl szőnyegre hozattak, leginkább azok érdemlik meg figyelmünket, melyek az anyagi érdekek emelésére czélzának. Az ipar s kereske-

lem élénkebb lendülete az égető szükségek közé tartozott. Ez volt oka, hogy a rendek nagy része, miként fentebb láttuk, az országgyülés kezdetén, a nemzetgazdasági munkálat tárgyalását kivánta elsővé tenni a sorozatban; s csak a még sürgetőbb szükségnek engedve, fogta fel elébb, a kormány akarata szerint is, az úrbéri munkálatot. Most azonban, kivált ama tapasztalat után, hogy mily nehéz valamely engedményt kiküzdeni a kormánytól, s annak előrelátásában, mily hosszan kell majd harczolniok egy méltányosabb, az ország érdekeivel egyezőbb vámszabályzatért: addig is legalább egynémiben óhajtának megfelelni az anyagi érdekekre vonatkozó közvárakozásnak. E tekintetben kivált a közhitel megszilárdítása s az iparos osztály szaknevelése tapasztaltaték a legkiáltóbb szükségnek. 1836.

Hiteltörvények.

A hitel hiánya leginkább magánjogi és igazságszolgáltatási viszonyainkból származott. Már Széchenyi irataiból is mindenki meggyőződheték, hogy mig birtokjogi törvényeinkben gyökeres reform nem intéztetik, az ősiség, fiskalitás, hitbizományok el nem törűltetnek, s mig az adósnak fizetési hanyagságát, könnyelműségét, lelkiösmeretlenségét legyező régi törvényeink nem reformáltatnak, egy szintoly szigorú mint óvatos váltótörvény létre nem hozatik: mind addig nem tehetünk szert szilárdabb hitelre, s következőleg beruházmányi tőkékre, élénkebb forgalomra, virágzóbb iparra s kereskedelemre. De ezekre most, miután a mostoha körűlmények miatt a magánjog törvénykönyvét letenni kényteleníttettek, s az idő rövidsége egy váltótörvényi codex megalkotását nem engedte, a legvérmesebb mérsékletűek sem gondolhattak többé. Csak némi póttörvényekről lehetett tehát szó. S ilyenek voltak a Fiume törvényszékeiről, a vásári s a kisebb érdekű világos keresetekben élőszóval, gyorsan eljáró biróságokról alkotott s királyi megerősítést is nyert törvények.

Ipar iskolák, polytechnikum ügye.

Hasonlíthatatlanúl nagyobb előmenetelére szolgálhatott volna ennél anyagi érdekeinknek az, mit a rendek az

1836. iparos osztály szakneveltetése tekintetében czélzának. Már többször említők köznevelésünk szomorú állapotát; legnagyobb hiányossága s ferdesége abban állott, hogy az iparosztály czélszerű kiművelésére eddigelé épen semmi gond sem fordittatott. Azon nagy pangásnak ennél fogva, mely a természet minden áldásaival gazdagon ellátott ország anyagi érdekeinek minden ágaiban az erőket szinte lebilincselve tartá, egyik legfőbb oka abban feküdt, hogy a humanistikai latin iskolák, bölcsészeti lyceumok, jogakadémiák s az egyetem mellett egyetlen egy reál- s ipariskola sem létezett, mely az iparos pályára lépendő ifjúságot jövendőbeli szakmájára kiképezné s az iparvilág roppant haladásával megismertetné. A rendek ezen égető szükségtől indíttatva, az ország nagyobb városaiban a szükség szerint egy-egy ipar- vagy reáliskolát, Budapesten pedig egy összművészeti egyetemet kivántak felállíttatni. Egy törvényjavaslatot dolgoztak ki tehát, melyben mind a szükséges költségeket megajánlották, mind az intézetek tervét s alapszabályait meghatározták.

Meggondolva, hogy minden kormánynak, legyen az bármily absolut irányú, saját érdekeinél fogva is egyik fő feladata a polgárok vagyonosságának s adózási képességének gyarapitására minden lehető eszközöket előteremteni s a jóllét kifejlődésének akadályait elmozdítani: méltán lehetett volna várni, hogy miután a költségek is kimutattattak, a kormány örömmel fogadandja az elejébe terjesztett törvényjavaslatot; s legfölebb az intézetek tervében, szabályaiban teend némi módosítást. De, mi hihetetlennek látszanék, ha meg nem történt volna, a kormány, mivel az eddig kizárólag maga által kezelt iskolák s köznevelés ügyébe a törvényhozásnak befolyást engedni nem akart, mégis visszavetette az oly üdves, oly annyira szükséges törvényjavaslatot. „Ő felsége, ugymond egyebek közt a királyi válasz, királyi tiszténél fogva gondoskodni fog, hogy az említett intézetek, a m e n n y i r e a k ö r ű l m é n y e k m e g e n-

gedik, felállíttassanak: e tárgyban tehát törvényt alkotni nem szükséges." 1836.

E királyi válasz mély fájdalommal tölté el a rendek kebleit. Bezerédy István, az emberiséges érdekeknek e buzgó bajnoka, a kir. válasz felolvasása után felszólalván, szomorú hangon bocsánatot kére hallgatóitól, ha talán nem beszél elég értelmesen: mert, úgymond, e királyi válasz hallatára a fájdalom és ingerültség fojtja el hangját. „A kormány ön lelkiösmerete ellen vét, midőn megtagadja tőlünk a gyermekeink és polgártársaink neveltetésére szükséges eszközöket. De mindennek van határa s van a türelemnek is. Vigyázzon a kormány a maga tetteire! Az ő eljárása szükségkép arra kényszeríti a nemzetet, hogy miután tőle sem erkölcsi sem anyagi kifejtését nem várhatja, önmagában keressen segedelmet. És bár merítene a nemzet e forrásból; bizonyosan megtalálja ott, a mit keres! Ám ismételjük, mint némelyek kivánják, feliratunkat: de egyszersmind tegyük meg részünkről is, a mit saját erőnk enged. Nekünk magunknak is van erőnk és tehetségünk, van jogunk munkálkodni hazánk boldogításán. Azt kiáltom tehát önöknek, azt kiáltom az egész nemzetnek, s vajha mindenki hallaná kiáltásomat: hazafiak, testületek, egyesüljünk, hogy lefizethessük hazánknak legszentebb adósságunkat, hogy végrehajthassuk a legfelségesebb, legszentebb, isteni feladatot: hogy a népet nevelhessük!"

Maga az oly mérsékelt, nem könnyen felingerülő Deák Ferencz is szót emelt. „Bár mily kevéssé vagyok is optimista, ugymond egyebek közt, mégis ugy hiszem, e gyűlöletes leiratnak is lesz egynémi haszna. Számos polgártársaink, ha tán nem viseltettek is igen nagy bizodalommal a kormány iránt, de azt sem hitték, hogy az ellenséges hazánk java iránt; de ime, a kormánynak minden válasza olynemü, hogy kiábrándithat bennünket. És ezért hálával tartozunk a kormánynak; mert a csalódás a betegségeknek legrosszabbika.

1836. „Mi nem kérünk a kormánytól sem költséget, sem segélyt, sem tanácsot; mi semmiben sem akarjuk megszorítani a királyi jogokat; mi semmi új, eddig ismeretlen jogot nem követelünk magunknak: semmi egyebet nem akarunk, mint törvényt alkotni, mely a népet erkölcsileg s anyagilag kifejthesse. És a kormány közbelép, hogy minket ebben megakadályozzon! De vajjon mi fog ebből következni? Az, hogy számos kebelben felébredend ama keserű érzet, hogy az osztrák kormány, félvén Magyarország kifejlődésétől, azt elnyomni törekedik haladásában. Szerencsétlen egy politika! Csalfa és nyomorúlt egy számítás! Mert lehet-e annál czélszerűtlenebb számítás, mint ama pillanatban ébreszteni szíveinkben keserű érzeteket, midőn az országgyülés szétoszlik, hogy azon érzelmek küldőinkre is átterjedjenek? Nem kell jósnak lenni, hogy megjövendőljük, miképen a kormány politikája jobban kifejtendi a nemzeti ellenzéki erőt, mint minden összmüvészeti intézetek. Arra szavazok, hogy a feliratot ismételjük; de azt tanácslom a nemzetnek, hogy csak önmagában bizzék."

Egyebek közt még Bihar tüzes követe, Beöthy Ödön is szólott a királyi válaszhoz. „Midőn, ugymond, a nép kifejlesztésén munkálkodunk, melyet egy százados politika tudatlanságba sülyesztve tart: azt kértük-e talán, hogy bennünket a kormány eladósodott kincstárából segítsen? Nem; mi megmondtuk, hogy minden szükséges áldozatot magunk készek vagyunk meghozni. És mi választ nyertünk? „Várjátok, ugymond, az én intézkedéseimet!" Szent isten! Mit várhatunk mi azon kormánytól, melytől soha semmi jó sem származik? Tán tegnap óta kormányoz-e bennünket? És ha annyira szivén fekszik hazánk java: vajjon nem volt-e három század óta elég ideje, hacsak valamit is tenni annak javára? Századunk hőse, Napoleon, ki bizonyára nem nagy barátja volt a szabadságnak, midőn győzedelmesen ment be Olaszországba, sietett azonnal felnyittatni Paduának egyetemét. Ime ezt tevé a zsarnok! És

a kormány, mely magát szelídnek, atyainak szereti nevezni, 1836.
mely eme szép szavakat választá jelmondatául: Justitia fundamentum Regnorum, és Recta tueri, e kormány háromszáz év óta semmit sem tett a nép kifejtésére. És midőn azt mi akarjuk megkisérteni: azt mondja nekünk legkegyelmesebben: ne törjük mi azon fejünket, majd fog ő maga intézkedni .... Épen holnap, midőn ezen országgyülésen utóljára gyülekezünk össze, épen holnap áll a napi evangeliumban: „Elmegyek ahhoz, a ki engem küldött; és ti menjetek, hirdessétek az isten igéjét napkelettől napnyugotig!“ Menjünk tehát mi is hirdetni az igét ama keserű érzelmekkel, melyeket keblünkben viszünk magunkkal.“

A közelkeseredés egyéb okai.

A rendek ezen elkeseredésének az országgyülés végső napjaiban még egyéb okai is voltak a népnevelési törvényjavaslat visszavettetésén kivűl. A kormány, mely szokása szerint csak az adó megajánlása után adta ki válaszait a legtöbb tárgyra nézve, a nemzet legméltányosabb kivánatainak sem felelt meg. Az utolsó napokban egymást érte a sok királyi leirat, melyek nemcsak a legtöbb sérelmek s kivánatokra, hanem számos más tárgyakra s czélszerű törvényjavaslatokra nézve is tagadó választ foglaltak magokban. Midőn e királyi leiratok felolvastattak, azoknak tárgyai, tárgyai egyszersmind oly régóta a nemzeti sóvárgásnak s reményeknek, egyenként idézték fel a rendek lelkében emlékezetét azon negyedfél, munka-, fáradalom- s kitűrésteljes éveknek, melyek kezdetén a haza boldogságának előmozdítására oly szent buzgalom hevítette, annyi remény kecsegtette kebleiket. És most műveik romjain, a meghiúsúlt remények levertségével kelle tapasztalniok, a hosszú idő sok fáradalmainak mily igen kevés gyümölcseit érlelte meg a kormány a nemzet számára! S mi az aggodalmakat öregbíté: a szellem, melyet a kormány az országgyülésnek, kivált második felében, nyilvánított, olynemű vala, mely a jövőre sem kecsegteté jobb reménynyel a reformi pártot. Egy végetlen, kétes harczot, örökös küzdelmet látott ez

1836. csak maga előtt; és ha nem esett is kétségbe egykori győzedelme felől: az csak a távol jövőben s igen határozatlan alakban lebeghetett lelki szemei előtt.

De ha ez hazafias fájdalmat, sőt aggodalmakat —, egy más körűlmény méltán bosszúságot gerjesztett a szabadelvű ellenzékiek kebleiben. Ha Kölcsey már 1833 nyarán is elég okot talált az országgyülési rendek egy részének magatartásán búsúlni s mondani: „a mi kinézéseink el vannak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s kebleinkben minden gond, minden aggodalom az ország jövendője miatt felriasztva;“ mert azok, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömest eresztik, teljes erővel el kezdének minden ellen .... harczolni:“ mit kellett a szilárd hazafiaknak érezniök, midőn az országgyülés vége felé mind sűrűbben láták feltűnni az önzésből eredt hűtlenséget az ellenzék soraiban! Az adó tárgyalása alatt e tekintetben több botrányos jelenet keseríté az ellenzéki pártot. Tizenegy megye követei jöttek egymással ellentétbe; és szomorító vala látni, hogy bár a megyék mind a két követét ugyanazon utasítás kötelezi: mégis ennyien találkoztak, kik utasításaikat megszegve követtársaik ellen szavaztak. A bűn csábítások következtében követtetett ugyan el; mert a kormányügynökök a hivatalok igéreteivel egész toborzást űztek a követek közt; de a szilárd hazafiak annál fájdalmasabb érzelmekkel tapasztalák ezen szinváltoztatásokat, mennél inkább meg valának győződve, hogy a nemzetnek, különben is ellenséges czélzatok által nehezített haladási ügyét csak megvesztegethetlen hazafiúi hűség s ernyedetlen kitartás vezetheti az óhajtott czélra. Elébb, midőn a kormány a követek közt többséget az örökváltság megbuktatására nem szerezhetvén, a megyei közönséget ügyekezett reávenni, hogy követeik utasítását megváltoztassák, abban talált némi vigasztalást az ellenzéki párt, hogy ha a tömegek itt ott elcsábíthatók is, de a követek szilárd, hazafias egyénisége elég biztosítást nyújt a nemzeti újjászületés egykori

diadalára. Most azonban, annyi hűtlenség után, e remény is megrendült; és csak az ügy szentsége s a világtörténelmi fejlemények kétségtelenül szabadelvű, demokratiai iránya volt még képes fentartani a hitet, hogy a nemzeti átalakulás, bár a körűlmények szerint valószinűleg csak nagy idő múlva, de mégis szerencsésen végbe menend. Nehogy pedig a jövőben hasonló botrányos színváltoztatások koczkáztassák a nemzeti ügyet, a lelkesebb hazafiak elhatározták, az ilyféle hűtlenség forrását bedugni s oda hatni, hogy a jövő országgyülésre azon kötelezettséggel választassanak meg a követek, hogy a következő hat év alatt semminemű kormányhivatalt nem fognak elvállalni. 1836.

Mind ezek után még azon bosszúság is érte az ország rendeit, melyre, régi szokás szerint, a törvények szövegének megállapitásánál az udvari kanczellária nyújtott alkalmat, bár most a körűlmények különböztek az elébbiektől. Míg az indokokkal hosszan támogatott feliratokból, s ezekre válaszúl keletkezett királyi leíratokból szerkesztetének a törvények: rendén volt, hogy azok szövegét az udvari kanczelláriával folytatott egyezkedés utján határozzák meg az ország rendei. Most azonban, midőn a rendek kész törvényjavaslatokat terjesztettek a kormány elejébe, s ez azok pontjaira egyenként válaszolt: ily egyezkedésnek helye többé nem lehetett. És ez volt oka, hogy midőn a kanczellár néhány udvari tanácsossal april utólján e végett Pozsonyba érkezett, s a rendek egy bizottmány kiküldésére szólíttattak: az ugynevezett „concertatiót“ sokan feleslegesnek tartván, a bizottmány kiküldését ellenzék. A többség megválasztotta ugyan a bizottmányt; de oly utasítással látta el, hogy a király által már elfogadott törvényjavaslatok szövegében egy igét se engedjen módosíttatni a rendek megkérdezése nélkül; mi végett a gyülés szakadatlanúl folyamatban lévőnek nyilváníttatott.

És nem is volt felesleges a rendek ezen gyanakodása. Az erdélyi részek visszakapcsolását illető törvényjavaslat

1836. elébb a királytól is akként fogadtatott el, hogy a tüstént visszakeblezendő megyék a jövő országgyülésre, már szavazati joggal ellátva, jelenjenek meg; most azonban a kanczellária ezt elfogadni vonakodék, kijelentvén, hogy ily szövegű törvény szerkesztésére nincsen felhatalmazva. Ezen eljárás, miszerint az egyszer feltétlenűl adott szó visszavonatott, oly kevéssé egyezhetett meg a kormány méltóságával, hogy az ellen még a főrendek közől is számosan kikeltek: maga az országbiró, gr. Cziráky Antal is kijelentette, hogy miben a király egyszer megegyezett, azt visszavonni többé nem lehet. A kormány tehát végre is kénytelen lőn megerősíteni a már egyszer elfogadott törvényt.

Az országgyülés vége s eredményei.

Az országgyülés május 2-kán záratott be; s a rendek, miként a végnapokban folyt viták eléggé tanúskodnak, ingerülten, keserű érzelmekkel, a kormány iránt minden bizodalmat vesztve, tértek haza küldőikhez. De bár mennyire indokoltnak tartják vala különben a reformpárt tagjai bosszúságukat s ingerültségöket a kormány s főrendek ellen azon, látszatra talán kevés, eredmény miatt, melyet küldőiknek negyedfél évi verejtékes munkálkodásaik gyümölcseiként felmutathattak: kétséget azonban nem szenved, hogy ezen országgyülésnek a látszatnál sokkal tovább hatott horderejе, a kihirdetett törvényeken felűl is felszámithatatlanúl nagy volt eredménye. Alig lévén köz- vagy magánjogi kérdés, mely e gyülésen bőségesen, s pedig már nem az ó-rendszer sérelmi politikája szerint, hanem az újabb európai jog- és államtudomány szempontjaiból meg nem vitattatott volna: a nemzet értelmisége ezen, hevességök mellett is jobbára alapos vitatkozások által roppant lökést nyert; a kiváltságok ó-szerű vára alapjaiban megingattatott; a reform ügye mind bel- mind kül terjében oly nagy erőre emelkedett, hogy annak diadala a közel jövőben, minden akadályok daczára is kétségtelenné lett. És inkább is e tekintetben, mint a megalkotott törvények szerint kell mérlegelnünk ezen országgyülés eredményeit, midőn annak hatását akar-

juk méltányolni a nemzet beléletére. Hajnala volt e korszak 1836.
ama nem sokára felkelt napnak, mely az 1848-ki tavaszon délpontját érte el, új, hatványozott nemzeti életet terjesztendő a hon felett, ha kivívott győzedelmét eszélyesen használja fel s elkerűli ama végzetteljes hibákat, melyek azt veszélyeztették.

Nevezetes eredmény gyanánt említendő már az is, hogy ezen országgyülés a nemzetet végre kiszabadította a rendszer gyakorlatiatlan, rideg mechanismusából. A nemzet 1791 óta, midőn a rendszeres reformmunkálatok készítése megrendeltetett, ezen országgyülésig, a korszerű javításnak minden részletét, a haladás minden igényeit rendszerhez kötötte. Ezen országgyülés egy majdnem beláthatlan terjedelmű mezőt, kilencz rendszeres codexet lát vala maga előtt, munkakörűl kitűzve. És három éves tapasztaláson kellett a nemzetnek átesnie, hogy belássa, miképen a maga elavúlt állapotait rendszeresen átalakítani egyátaljában lehetetlen; s meggyőződjék, miképen a javításnak, az újjászületésnek minden részleteit egészen rendszeres munkálathoz kötni annyit tesz, mint egy nagy sírt ásni a haladó kor igényeinek; hogy a rideg rendszer, míg oly tömérdek időt s fáradalmat, míg annyi nemes lelkesedést és becsületes ügyekezetet nyel el, a nemzeti felvirágzást, mostoha körűlményeink közt, — hol a reform annyi belső s külső akadály által nehezíttetik, szinte lehetetlenné teszi, legalább oly nagyon késlelteti, hogy a kor igényeivel egy lépten soha sem haladhat. E rendszeresség betegségéből, melyben félszázadig sínylett, ezen országgyülés tapasztalatai végre kigyógyították a nemzetet; s már e bilincsek széttörése is valóságos haladásnak tekintendő.

A növekedő értelmiség, melynek világánál e rendszeresség béklyóiból kibontakoztak, vezérlé a rendeket ezen országgyülés második felében, hogy inkább a kor eseményeiből s a körűlményekből felmerűlt kérdésekkel, mint a rideg sorozatban kitűzött rendszeres munkálatokkal foglal-

1836. kodjanak. Mert világosan átlátták, hogy a pillanat alkalmát, melyben a nemzet egy s más alkotmányos jogát kifejthetik és szilárdíthatják, egy s más korszerű kérdést eldönthetnek, némi egyes reformot keresztűl vihetnek, káros veszteség volna feláldozni a rendszer kedvéért. Így születtek a budapesti lánczhidat s egyéb anyagi vállalatokat, így a hitelt illető törvények, melyekre különben a rendszeres sorozatban, az ország nagy kárával, számos évekig kellett volna várni.

MÁSODIK FEJEZET.

A kormány kisérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtására s ellensúlyozására.

Az országgyülés berekesztése után a nemzet ismét újabb megpróbáltatásnak ment elejébe. A szabad szellem s a nemzeti alkotmányos jogoknak rendíthetlen visszakövetelése, mely mind az erdélyi, mind a pozsonyi országgyülésen oly merész hangon nyilatkozott, a kormányt újabban is reactionárius, ellenhatási kisérletekre ingerelte. A kormány most annál nagyobb kedvet érez vala erre, mert már nem álla, miként 1825 előtt, egészen elszigetelve: a főrendek nagyobb része, mely, a nagy nemzeti többséggel ellentétben, a kiváltságokat fenyegető reformoktól iszonyodék, hűséges szövetségesévé szegődött. A kormány tehát, melynek élén Lajos főherczeg és Metternich államkanczellár áll vala, kik a birodalom politikáját a beteges Ferdinánd alatt kényök-kedvök szerint igazgatták, ismét szigorú eszközök foganatba vétele által szándékoztak megfélemlíteni a nemzetet, elfojtani annak mind közönségesebbé lett szabad szellemét. De, említsük meg eleve is, e szellem már annyira megerősödött, a közügyek iránti érdekeltség, a gyökeres átalakúlás vágya a nemzet nagy tömegét már annyira áthatotta, hogy a kiméletlen kormányszabályok csak az áldozatok számát szaporíthatták; de az egyszer 1836.

1836. meggyujtott világot eloltani, a felébredt törekvést elfojtani képesek többé nem lehettek; sőt inkább a szenvedélyeket szítogatva, az ellenzéket szilárdítva, inkább siettették a nemzeti átalakúlás végdiadalát.

Reviczky kanczellár megbukta.

A kabinet említett vezérei mindenek előtt az ország főkanczellári hivatalát határozták más kezekbe adni, miben a főherczeg nádor akaratával is találkozának. Reviczkyt minden hibái s gyöngéi mellett is méltán szilárdabb, hazafiasb jellemnek tartá a kabinet, mintsem hogy őt szándokai végrehajtására eszközűl megnyerni remélhette volna. De, miként említők, e státusférfiú viszonyai a nádorral is oly viszályosak valának, hogy ő Ferencz halála óta eddig is csak az országgyülés csöndesebb lefolyása végett tarthatta meg hivatalát. Hogy a gyülés végével e méltóság más kezekre jutand, mindenki egyelőre is tudta; sokan ezt megváltozott magoktartásával is elárulák a nem rég hódolatokkal elhalmozott királyi kegyencz iránt. De nemcsak e szélzászlók fordúltak el a nem rég oly hatalmas kormányférfiútól; sem nem egyedűl a nádorpártiak harsogtaták a diadalkürtött: egyéb buzgó hazafiak közvéleményében sem talált Reviczky jelentékenyebb támaszra; bár különben senki sem tagadhatta, hogy ily erélyes. hazafias érzelmű kanczellára rég nem volt az országnak. Közönséges jelenet a kormányok történelmében, hogy mivel a jelesebb férfiak tisztviseléséhez csatlakoznak a legtúlságosabb remények, ha ezek nem valósúlnak, a közvélemény tőlök könnyebben elfordúl; sőt még súlyosabb vádakkal is hajlandó őket terhelni, mint a gyengébb egyéniségeket, kik magok iránt hasonló várakozást nem ébresztettek: a közvélemény mindig legszigorúbb azok iránt, kik a közvárakozásnak nem felelnek meg. Reviczky kormányra lépte, mint tudjuk, még az ellenzékben is vérmes reményeket keltett. Határozott, hazafias jelleme, szabadelvű, legalább alkotmányos hajlamai s Ferencznek iránta minden alkalommal tanúsított kegyei mellett, sokan azt várták tőle, hogy a kabineti politikában

a magyar érdekeknek, ha nem is épen túlsúlyt, legalább oly méltánylatot szerzend, minő azokat a monarchia állam-kapcsolatában megilletné, de a minővel századok óta vajmi ritkán dicsekedhetett. E szép remények s jámbor óhajtások a múlt országgyülés folytában végkép elenyésztek. És miként azok, bár jobbára Reviczky hibája nélkül, tünedeznek vala: úgy csökkent az ő hitele is a közvéleményben, mely őt, talán túlságos szigorral, azért is felelőssé tette, hogy a kabinet századok óta hagyományos politikájának irányát megváltoztatni, különben kedvező körülményei közt is, képtelen volt. Inkább megérdemlené a szigorú gáncsot, ha valónak bizonyúlna, miről őt némelyek vádolják, hogy hivatalkodásának kivált végső éveiben, magát a megvesztegettetés csábjaitól is eltántoríttatni engedé; hogy fényüzési hajlamának, — mely őt nagy, egyébiránt a császár által több ízben fedezett adósságokba is ragadta, — kielégithetése végett, hatalmát, befolyását áruba is bocsátotta, s tőle vagy általa czím, méltóság, hivatal, végre minden silány pénzen volt volna megszerezhető. Mennyi igaz e vádban, nem vagyunk képesek megmondani: annyi való, hogy ő szegényen, sőt némi adósságokkal terhelve költözött el Bécsből a florenczi udvarhoz, melynél császári követté neveztetett ki. 1836.

A kormány azon hangulata, mely az országgyülés végén nyilatkozék, nem ébreszthetett ugyan vérmes reményeket az iránt, hogy a megürült méltóság egy szabadelvű, az országban népszerű egyéniséggel töltessék be; de mégis mindenkit meglepett gróf Pálffy Fidélnek főkanczellárrá kineveztetése. A közönség eddigelé nem sokat s annál alig is egyebet tudott felőle, hogy mint királyi tanácsos, 1828 óta tárnokmester, közhivatalban szolgált, s a lefolyt országgyülés alatt egyike volt az ó-rendszer legtúlzóbb pártolóinak. Mi róla e felett köztudomásra jutott, az sem vala olynemű hogy kineveztetése megelégedést ébreszthetett volna. Ő sem kitűnőbb talentumokkal nem volt felruházva, sem Pálffy Fidél főkanczellár.

1836. oly érdemeket nem mutathatott fel a haza iránt, melyekkel előléptetését a nagy fontosságú hivatalra indokolni lehetett volna. Kineveztetése sokaktól a nádor művének tartatott, de hibásan: a nádor tudtával és megegyeztével történt az ugyan, de oly kevéssé tulajdonítható az József főherczeg kezdeményezésének vagy különösebb pártfogásának, hogy a kitűnőbb tehetségekre ily magas polczon méltán sokat tartó nádor nem kételkedett több ízben némi finom gúnynyal is illetni e kinevezést. De még azok is, kik e főhivatal betöltésében a nádor befolyását vélték látni, bár megelégedéssel gondoltak arra, hogy az alkotmányos érzelmű főherczeg a maga nádori befolyását a bécsi kabinetben ezentúl sükeresebben érvényesítheti, eleitől fogva némi aggodalommal vették e kinevezés hírét: attól tartának hogy egy részről talán maga a nádor is szorosabban egyesűlend a kabinet politikájával, mint Ferencz császár alatt tapasztaltatott, ki őt, köztudomás szerint, nem igen szívelé; s hogy más részről azon önállástalanság, azon kegyvadászó s nagyon is udvarias hajlamok, melyekkel magának Pálffy a nádor kegyét s pártfogását csekély tehetségei daczára is biztosítani ügyekezett, a bécsi hatalomviselőknek is rendelkezésére fognak állni; minél fogva az új kanczellár a reactionak veszedelmes eszközévé, s az átalakulásért, kifejlődésért sóvárgó hazának nagy ártalmára válhatik.

És bizonyára, egyénisége nem is nyujtott ilyféle aggodalom ellen biztosítást. A lefolyt országgyülésen, a nélkül hogy akár tudomány, akár szónoklat, akár más valamely tehetség jelét adta volna, csak az által tűntette ki magát, hogy mindig a legtúlzóbb udvari s legconservativebb aristokratiai vélemény mellett szavazott. Az 1830-diki s az utólsó országgyülésen ő volt a leggőgösebb, legridegebb „aulicus", s e miatt az ifjúságtól leggyűlöltebb főrendű. Még maga gróf Cziráky Antal, országbiró, is több ízben kénytelennek látá magát előadásainak czáfolatára kelni, nehogy a magas állású hivatalnok hazafiatlan nyilatkozatai az egész

conservativ párt véleményeinek tekintessenek. E beszédeiből itélve, hazafias kegyeletet, nemzetéhez ragaszkodó kedélyt egyátaljában nem lehetett benne feltenni; kivált hozzá gondolva még azt is, hogy a nemzeti nyelvet sem értette, s ekép nála még azon legelső, legközönségesebb kapocs is hiányzott, mely a hazafit hazájához, nemzetéhez köti. És mit kell tartani oly férfiú hazafiságáról és kötelességérzetéről, ki, bár nemzete törvényhozásában évek óta részt vett, hazájában magas kormányhivatalt viselt, melynek irodájában már eddig is számtalan irat létezett nemzeti nyelven, az utólsó törvény után pedig kétségtelenné vált, hogy az ügyvitel nagy része e nyelven folyand, azt megtanúlni még sem tartja kötelezőnek, fáradságára méltónak? Szóval, mi róla köztudomásúvá lett, minden olynemű vala, mi oda mutatott, hogy ő ama reactionak, melynek a kormány az országgyülés végszakában oly nyilvános jeleit adta, alkalmas, készséges eszközévé válandik; s a választás csak is e miatt esett reá a kanczellári méltóság betöltésénél. 1836.

Az e miatti közaggodalom nem is maradt sokáig függőben: a kormány Pálffy által mindjárt az országgyülés befejezése után munkába vétette megfélemlítési kisérleteit. Az új kanczellár első kormánytetteit néhány fiatal ember elfogatása jelzi, kik nem rég az országgyülési ifjúság tagjai s annak némileg vezérei voltak. Az országgyülési ifjak elfogatása.

Említők fentebb, hogy a vármegyék a lefolyt országgyülésre, részint a nyilvánosság terjesztése, részint az ifjú nemzedék politikai kiképeztetése végett, követeik mellett több ifjút küldöttek fel Pozsonyba, mint eddig szokásban volt. Nevelte számukat az is, hogy miután a királyi tábla negyedfél évig Pozsonyban székelt, mind azon ifjak, kik e fő törvényszéktől szokott módon ügyvédi oklevelet nyerni óhajtának, mint e törvényszék esküdt jegyzői, annak tanácskozásain legalább egy évig jelen lenni köteleztettek. De nem csak számára, hanem magaviseletére nézve is igen különbözött ezen országgyülés ifjúsága minden elébbi s

1836. későbbi országgyűlések ifjúságától. Az ifjak szereplése az országgyűléseken eddigelé csak abból állott, hogy a szabadelvű követek beszédeit éljenekkel magasztalák, a kormánypártiakét pedig türelmetlenűl lezúgták. Az országos teremen kivűl többnyire játék, hiú időtöltés, tivornya foglalá el üres idejöket. A lefolyt országgyűlés ifjúságának azonban az eddigitől egészen különböző s általában komoly irányt adtak azon eszmék, melyek a franczia júliusi forradalom s a lengyel felkelés hatásából keletkeztek, s melyeket saját belállapotaink, a mindinkább terjedő átalakúlási vágy, a növekedő reformmozgalmak s azoknak radikál irányzatai s megyei gyüléseink komoly politikai színezete nem kevéssé ápolának. Ezen ifjúság általában igen komoly, a hazafiság érzelmeitől csaknem túláradó, szabadságért, demokratiáért lángoló, lelkesedett, majdnem fanatisált vala. Az új politikai irány, mely nemzetünkben oly élénken nyilatkozott, minden nemes sóvárgásaival, minden erényeivel s túlságaival hatványozva tükröződött vissza ifjúságunk fogékony, heves kedélyéről. Kedvencz olvasmányát ama könyvek tették, melyek a demokratiai irányt s elveket ez időtájban oly nagy sükerrel terjesztették Európában. Börne nagy hirű Párisi levelei, Lammenais Egy hivő szavai kézről kézre forogtak kezei közt. Számosan csak ezek kedvéért tették sajátjukká a franczia nyelvet; kik aztán magyar fordításban, s mivel kinyomtatni tilos vala, kéziratban közölték azokat egyéb társaikkal. Az elébb divatos, könnyelmű időtöltést, hiú vagy épen kicsapongó mulatságokat átalában szorgalmas olvasás, ismeretgyűjtés, a külesemények és állapotok tanúlmányozása váltá fel közöttök. Kik a régi mód szerint kávéházakban pazarlák idejöket, a többiek által megvettetve, semmi becsűltetésben sem részesűltek, a jobbak társaságából is kizárattak. Az országos teremben ezen ifjak nemcsak tapsoló viszhangjai voltak többé a szabadelvű szónokoknak: hanem magoknak is volt már véleményök s politikai hitvallásuk,

mely nem ritkán meglepő merészséggel nyilatkozott. A követek eljárását, szónoklatait komoly hallgató közönség gyanánt nemcsak élénk figyelemmel kisérték, hanem egyszersmind szigorral birálták meg. Kis tántorodás is elég volt arra, hogy előttök a különben ünnepelt követ is elveszítse népszerűségét. Általok veszté el, például, hitelét s a fénykört, melylyel az elébbi országgyülések alatt s után dicsekedheték, Ragályi Tamás, midőn némi kérdésben a kormánypárttal kezd vala kaczérkodni; bár a gyülés elején oly népszerű volt neve az ifjúság között, hogy az őt, midőn saját megyéjében mellőztetvén, Tornában választatott meg, Pozsonyba jöttekor diadalünneppel szándékozott fogadni. Nagy Pál, a veterán bajnok is, nem egyszer hallott maga felett szigorú itéletet az ifjúság részéről, midőn a maga elveihez híven, a demokratiát ostromolta, vagy csak annak irányától eltérő szellemben nyilatkozott; bár egyébiránt geniális szónoklata által mindannyiszor ismét visszaszerzé is magának az ifjúság ragaszkodását, valahányszor a szabadság s alkotmányos elvek érdekében szólalt fel. 1836.

Ezen ifjúság legkitűnőbb tagjai voltak: a már akkor is óvatos, körűltekintő, művészi tollú s beszédű Szemere Bertalan; a heves, könnyen lángra gyúló, de egyenes lelkű, nyilt szivű és szilárd jellemű Vukovics Sebő; a már is bő olvasottságú és terjedelmes encyclopaediai ismerettömeggel biró Pulszky Ferencz; a találékony, furfangos eszű Pázmándy Dénes; Bojtor Endre, Décsey László; és kit legelül kell vala említenünk, a lángeszű s tűzlelkű, tevékeny, merész Lovassy László, — kik utóbb majdnem mindnyájan nevezetes férfiakká lettek s honunk történelmében kitűnő szerepeket játszottak. Ezen ifjak, több társakkal egyesűlve, 1834-ben, egy határozott körű társulatot alkottak, melyre a franczia kormány üldözései következtében akkoron nagy figyelmet ébresztett Société des droits de l'homme szolgált példányúl s ingerűl. A társulat a szerény Társalkodási egyesület czimét vette

1836. fel ugyan; de czéljáúl „az emberi jogok terjesztését“ tűzte ki magának, és az e czélra törekvést szabta ki minden tagjának kötelességeűl. Egyébiránt a társulat programmja, mely egy előkelő követtel közöltetett, s annak helyeslésével állapíttatott meg, merő elméleti elvekre szorítkozék, s a kormány ellen közvetlen semmi ellenségest nem foglalt ugyan magában; az egyesület szelleme mindazáltal határozottan demokratiai s republikánus volt, a nélkül hogy e nevezet valaha használtatott, vagy az irány nyíltan bevallatott volna. Az egyesület hónaponként választott magának elnököt, jegyzőt és pénztárnokot; távozó tagjainak pedig oklevelet adott. Gyüléseit, melyekre néhány szabadelvű követ is, névszerint Bezerédy István, Balogh János stb. gyakran eljárt, nyilvánosan tartotta. A gyüléseken rendszerint politikai értekezések s beszédek és más hasonló dolgozatok olvastattak s szavaltattak el. Fennállott az egyesület az egész országgyülés alatt; de annak vége felé több jelesebb tagja Pozsonyból eltávozván, komoly irányából sokat vesztett; s a kártyajáték és lakomározások is befészkelték magokat.

Ezen egyesület kebeléből kivált eleinte több jelentékeny politikai tüntetés származott. Ilyenek voltak ama hódolatok, melyekkel a kitűnőbb ellenzéki követeknek, Deáknak, Beőthynek, Bezerédynek, Baloghnak s kivált Kölcseynek áldozott; ilyen különösen az, melynek Wesselényi s az erdélyi országgyülés valának tárgyai; mely utóbbihoz mérve, a pozsonyi országgyülés lágynak, lanyhának, erélytelennek tartatott az ifjúság által. Erdély lőn előtte a szabadságnak s a kényuralom elleni alkotmányos küzdelem szilárdságának jelképe; Wesselényi, ki abba lángszónoklatával lelkesedést, erőt, kitartást önt vala, a hazafiság és nemzeti szabadság ünnepelt hőse. Az egyesület Wesselényinek egy dicsőítő feliratot határozott küldeni valamenynyi tagjainak aláírásával. Midőn azonban az aláírás javában folyt, a nádor, a dologról értesűlvén, a kormánypárti

követek által az oldalaik mellett lévő ifjaknak azt megtiltatta. A feliratot ennél fogva csak százhét ifjú jegyzette alá s küldötte el titkon Wesselényinek. Ennek lelkesítő válaszát az ifjúság Zala megye levéltárába kivánta örök emlékül letétetni; de mivel a megye, főispánjának tiltakozása következtében, azt el nem fogadta, Kölcsey által valamely református egyház levéltárában tétette le. Ugyanazon időben a Wesselényihez intézett felirattal, az erdélyi országgyülési ifjúsághoz is irt az egyesület egy felszólítást, hogy Bocskay, Bethlen Gábor és II. Rákóczy Ferencz példái szerint szent kötelességöknek tartsák a szabadság elveinek terjesztését. Midőn az erdélyi diéta Bécsbe követeket küldött, az ifjak egyesülete fáklyás zenével s üdvözlő beszedel fogadta a Pozsonyba érkezett küldöttséget. Sokkal jelentékenyebb s egyenesen a kormány ellen intézett tüntetés volt még az ifjúsági egyesület részéről az, hogy midőn Kölcsey, a fentebb elbeszélt fondorlatok következtében, követségéről lemondott, nyilvános gyászviselésre hívta fel a maga tagjait, kiknek példáját aztán majdnem az egész pozsonyi ifjúság követte. 1836.

Említők, miképen az ellenzéki követek igen hevesen keltek ki a kormány ellen, midőn ez, az országgyülés végén, a köznevelés tárgyában intézett feliratra mellőzőleg válaszolt. Az ifjúság több tagjaitól, koruk lángérzelmei szerint, ekkoron még hevesebb kikeléseket lehete hallani a kormány ellen; s pedig oly nyiltan és kimélet nélkül, hogy Ragályi, ki ekkor már határozottan a kormánypárthoz hajlott vala, többször mondá, miképen ily beszédek vesztőhelyre vezethetnek. Ezen ingerültség utóljára még egyszer tört ki az ifjúság forró kebeléből, midőn annak egy része az országgyülésről hazatérő Wesselényit Pesten fáklyászenével üdvözlé. A beszéd, melyet Lovassy László ez alkalommal mondott, nem kevesbbé elragadta szónoklati szépsége, mint megdöbbentette merészsége által a hallgató közönséget.

1836.

A kormány az országgyülés folyama alatt semmi rendőri szabályokhoz nem nyúlt az ifjak ezen, hevességtől néha túláradó, egyesületének korlátozására; és csak az által jelentette ki bosszúságát a történtek miatt, hogy 1834 vége felé hat ifjút a királyi táblához intézett udvari parancs által az ügyvédi vizsgálattól egészen eltiltott. A helyett, hogy az ifjúságnak magában véve inkább dicséretes, és csak túlhajtásában gáncsolandó magaviseletét alkalmas rendszabályok által mérsékelte, korlátolta volna, azonnal büntetéshez nyúlt, mely az illetők egész életére kihatván, semmi arányban nem állott az ifjú kor hevesebb vérpezsgéséből eredt s azért könnyen kimenthető vétséggel.

De alig múlt el néhány hét az országgyülés berekesztése s az új kanczellár kineveztetése után, a kormány azonnal egész haragját kiönteni határozta a szabadelvűségök s hazafias hevök által leginkább kitűnt ifjakra. Hollósy, királyi ügyvéd megbizatást vett, számos ifjúnak, mennyire csak lehet, zaj nélküli elfogatására. Lovassy László s unokaöcscse Ferencz, Tormásy János, és Lapsánszky hamar kelepczébe kerültek; s a polgári hatóság mellőztével katonai karhatalom által elfogatván, Budán börtönbe vettettek. Ezeken kivül még az említett Szemere Bertalan, Vukovics Sebő, ifj. Pázmándy Dénes, Bojtor Endre és Pulszky Ferencz voltak név szerint kijelölve, hogy elfogassanak; a főherczeg nádor pedig felhatalmaztatott, a körülmények szerint többeket is elfogatni. A kijelölt ifjak szerencsére nem voltak hon, midőn kerestettek; idő múltával pedig részint a főispánok, részint az illetők szülei, mint például Pázmándy Dénes, az atya, magokat a nádornál közbevetvén, az elfogatásoknak elejét vették.

Lovassy László elítéltetése.

A négy elfogott ifjú közől Lovassy László volt az, kinek lakoltatása által a kormány legalkalmasabban vélte megfélénkíthetni a demokratiai irányú pártot, s elfojthatni annak forradalmi szellemét: ő volt az, ki ellen valamennyi jelöltek közől legtöbb vádat lehetett felhozni. Ő nemcsak

egyik főalapitója; de folyton éltető lelke volt az egyesület- 1836.
nek. Az erdélyi ifjúsághoz intézett merész hangú felszólításnak ő volt szerzője. Ő szónokolt leghevesebben minden alkalommal. Ő nemcsak ezen alkalmi beszédekkel, hanem tényleg is legtöbb részt vett a politikai tüntetések s izgatásokban. Midőn Balogh János, hütlenségi közkeresete miatt, az országgyülésről a kormány által haza küldetett, s Bars megyében uj követválasztást rendeltetett: Lovassy László volt egyike azoknak, kik a választók körül leghatályosabban működének, hogy Balogh, miként elbeszéltük, újra megválasztatván, a kormány czélzata meghiúsíttassék. Hasonló erélylyel működék ő Bihar megye azon gyülésein is, melyeken Wesselényi és Balogh notaperei tárgyaltattak: a lángeszű, elragadó szónoklatú ifjú beszédeinek jelentékeny befolyása lett a megye által hozott végzésekre.

Lovassy Ferencz elfogatásának ellenben semmi egyéb okát nem lehetett adni, mint hogy Lászlónak vér- és névszerinti rokona volt, s ennek Bihar megyében folytatott izgatásában némi részt vett; különben tagja sem volt az ifjak egyesületének. Tormásy, igen hallgatag ifjú, egyedül az által tüntette ki magát, hogy az egyesületben, melynek tagja volt, A lengyelek emléke czimű dolgozatát olvasta fel. Lapsánszkyt, az utóbbi események következtében, sokan kémnek, feladónak tartották; elfogatása csak abban találta indokolását, hogy ő volt az egyesület utólsó jegyzője.

Az elfogatások híre közönséges megdöbbenést okozott országszerte; s még azok is, kik az ifjak néhányait némi politialis fenyítésre méltónak tartották, a vádat, mely ellenök emeltetett, a bánásmódot, melyben a kereset lefolyása alatt részesíttettek, s végre az itéletet, mely kivált Lovassy László ellen hozatott, egyátaljában nem láták igazolhatónak. A közvélemény ezen ügyről széltében akként nyilatkozott, hogy valamint az egész eljárás törvénytelen: ugy annak hordereje az ifjak személyén túl az egész szabadelvű ellenzéki párt megfélemlítésére vala számítva.

1836. A királyi ügyigazgató a foglyok ellen a királyi tábla előtt összeesküvésre alapított felségsértési vádat emelt s fej- és jószágvesztési büntetést kért. A vádpontok ím ezek: 1. Hogy a foglyok a pozsonyi ifjúság társadalmi egyesületének tagjai voltak. 2. Hogy három lengyel menekültet egy ideig magoknál ápoltak. 3. Hogy különösen Lovassy László. e lengyelek egyikének, midőn Pozsonyból távoztak, emlékkönyvébe a maga neve mellé e szót irta: r e p u b l i c a n u s. 4. Hogy ugyanaz némely megrótt személyeknek — különösen Wesselényinek — fáklyás zenével tisztelgett s ez alkalommal lázító beszédet mondott. 5. Hogy Nagyváradról pozsonyi barátainak s az egyesületben tagtársainak levelet irt, melyben hirdeté, hogy a népfelségi elvek már e tájon is terjedeznek. E pontnál volt a vallatáskor különösen kiemelve, hogy e népfelségi tanok vallása által felségsértési bűnt követett el. 6. Hogy a barsi követválasztáson a kormány ellen izgatott.

A nagy zajt ütött per folyamában a törvények és törvényes formaságok, melyek a vádlottak javára szolgálhattak volna, többféleképp megsértettek. A vádlevélben a feladó, holott azt az 1741 : 26-dik t.-czikk megrendeli, megemlítve nem volt. A vádlottak a szabad védelemtől eltiltattak; mert midőn Perger János hites ügyészt vallák törvényes védőjöknek, a királyi tábla, támaszkodva egy 1795-ben, a Martinovicsféle ügyben kelt, de törvényeinkkel ellenkező udvari rendeletre, Pergertől titoktartási esküt kivánt. A törvénytelen esküt azonban Perger letenni egyátaljában nem akarta; sőt magok a vádlottak is, nehogy a szabad védelem törvényes eszközeitől elrekesztessenek, kötelességévé tették magát annak alája nem vetnie. Perger e szerint a védelemhez nem bocsáttatván, a vádlottak ügyvéd nélkül maradtak; mert a szegények ügyészét, Spány Endrét, kit a törvényszék, a titoktartási eskü letétele mellett. a védelemmel megbizott, a magok ügyvédének nem ismerték el. ellene tiltakoztak.

Az elzáratás negyedik havában tehát maga Lovassy István, László atyja, szólalt fel fia s unokaöcscse mellett a királyi tábla előtt. De ő is hasztalan tiltakozék az eljárásnál követett törvénysértő önkény ellen; hasztalan követelé a törvények által biztositott szabad védelmet s a törvényes perrend megtartását. A királyi tábla, mely folyamodását figyelembe nem vette, egyéb formaságokban is folyton önkényes eljárást követett. Az ügyet, ellenére a törvényeknek, oly titokban tárgyalá, hogy a tanácskozási teremből a hites jegyzőket is kizáratta; s a helyett, hogy a vádlottakat maga elébe idézte s a tanúkkal szembesítette volna, a maga kebeléből küldött ki egypár tagot a vádlottak börtönébe, azok kihallgatására. A birák közől ketten, Földváry Ferencz és Császár Sándor, a kivételes, sem a törvények, sem a szükség által nem igazolható eljárást magok is állhatatosan, de sikeretlenül ellenzék; méltók, hogy valamint kortársaik becsülésében, a közvélemény magasztalásában részesültek, ugy a történelemben is elismeréssel említtessenek. 1836.

Az elkeseredett atya azonban és fia László, vetélkedtek egymással a polgári szilárdságban. Amaz meggyőződve, hogy fiát, ha tán érdemel is némi politialis fenyítést, felségsértési bűnnel, az említett vádpontok alapján, törvényeink szerint, az igazság sérelme nélkül, terhelni lehetetlen, nem kegyelemért esdett, hanem igazságot, törvényességet követelt. Perger ügyvéd az eskü letételének megtagadása miatt, a védelemtől eltiltva lévén, maga az atya ügyekezett védetlen fiát kitisztítani az ellene emelt vádak alól. A törvényszékhez benyujtott iratai nemcsak azt bizonyíták be világosan, hogy az ifjak, kik bár szabadelvű, demokratiai véleményeket ápolának, de azok terjesztésére semmiféle törvénytelen eszközökhöz s titkos izgatásokhoz nem nyúltak, semmi törvénytiltotta tényt nem követtek el, a törvények önkényes értelmezése nélkül felségsértési vád alá nem is eshetnek; hanem egyszersmind a polgári alkotmányos szabadságot, a birói törvényes eljárás kötelességét is czáfol-

1837–1839. hatlan érvekkel fejtegetik. Ezen iratok nemcsak a vádlott ifjaknak, hanem egyszersmind a honi alkotmányos törvényeknek s különösen az alkotmánybiztosította szabad törvénykezési védelemnek is nagy ékesszólású védiratai, a fia szabadságáért szóló atyának szájában az önmegtagadásnak valóban rómaiszerű példányait idézik fel az olvasó emlékezetében. Mint ama római hősök, ugy áldozta fel Lovassy István is magában az atyát a szabadságszerető, alkotmányos polgárnak. S erre nézve vetélkedék vele a fia is ama két nyilatkozatban, melyet a vele közlött vádiratra válaszképen nyujtott át biráinak, a szabad polgár jogérzetével s demokrat büszkeséggel taglalván a vád pontjait.

Bár a királyi ügyigazgató minden erejét reáfordítá, hogy Lovassy Lászlóra a felségsértési bűntényt bebizonyítsa; s e végett a tanúk összekeresésére — miként az atya a törvényszékhez benyujtott egyik iratában nemcsak állítja, de tanúbizonysággal is támogatja, — megvesztegetést, lélekvásárlást is foganatba vett: de igy is csak két s a hitelességre megkivántató erkölcsi tulajdonokkal nem biró tanút volt képes előállítani; a vádat pedig, a tények teljes hiányában, nem sikerült bebizonyítania; minél fogva a felségsértés vádja a törvényszék által elvettetett. Azonban az egész kereset a demokratiai elvek pártolóinak, kivált a fiatalságnak, megfélemlítésére lévén számítva, az elmarasztalásról az eljárás törvénytelensége eleve sem engedett kételkedni. Az itélet tehát, bár Földváry és Császár közbirák teljes felmentésre szavaztak s ez utóbbik a személynökkel heves szóváltásba is ereszkedett, [1]) Lovassy Lászlót tiz évi várfogságra kárhoztatta. Bűnös tényt vagy törvényellenes cselekvésre való készületet kisütni nem lehetvén: az itélet egyedűl avval indokolja az elmarasztalást, hogy a vádlott minden törvényes renddel ellenkező, romlott erkölcsű, [2]) s

[1]) Ő nem sokára, önként-e, vagy kényszerítve? nem tudjuk, hivatalából is kilépett.

[2]) „Indoles perversa, omnique legali ordini infensa."

minden társadalmi renddel ellentétben lévő veszedelmes el- 1837—1839.
veket s véleményeket ápol. [1] Ha azonban már az is méltán meglep bennünket, hogy egy országos főtörvényszék puszta elvek s vélemények ápolására szab ily súlyos büntetést: csodálkozásunknak alig van határa, midőn ezen veszedelmes elvek s vélemények tanúságául főleg a Wesselényi üdvezletére mondott beszéd említtetik. E beszédet, való igaz, általában demokrat szellem s az alkotmányos szabadság szeretetétől lelkesült ifjú kedély fellengző érzelmei lengik át; de törvénytelen törekvésekről benne egy szó sem fordúl elő; a reformok létesitésére, a nemzeti átalakulás keresztűlvitelére csak törvényes eszközök ajánltatnak. „Tudjuk, ugymond az elitélt, e beszédje egy helyén, — tudjuk, miképen alkotmányos polgár kötelessége, békés uton haladni a czél felé; s a báró urat, mint a békés uton haladásnak nagymesterét üdvözöljük, s kezeibe tesszük a becsületszót, az életnél szentebbet, hogy a báró urat szent pályáján meghajthatatlan hűséggel fogjuk követni.“ E néhány szó elég az elitélt elveinek, gondolkodásmódjának méltánylására. Elvei, lángszelleme az 1795-ben szinte csak demokrat véleményei s elveiért kivégzett Oz Pál rokonává avatták őt [2]; de végzete amazénál súlyosabb sorsot, több szenvedést mért ki számára. Itélete a hétszemélyes főtörvényszék által helybenhagyatván, Spielbergre, Morvába, vitetett fogságra. Az élénk, s minden más tehetségei felett uralomra jutott képzelődés rajongása itt rövid idő múlva aláásta a felette érzé-

[1]) „Principia omni sociali ordini adversa.“

[2]) Szépen énekli róla „A külföld rabja“ czímű költeményében Vachott Sándor:

Téged korán és híven meghata
Sínlő hazádnak esdő szózata.
Fiúi bánat és a hív remény,
Hogy még derűl az árva népre fény:
Szilárd hatásra birtanak vala,
S lelked, miként sas, fennen szárnyala.
Dicsők valának kebled álmai,
Dicsők a bátor homlok gondjai.
Hol ifjú ajkad szótól hangozott,
Vén is gyönyörrel elnémúla ott.
S föl kell-e tárnom még több bűnödet?
Ez, a mi téged börtönébe vet!

1837—1839. keny kedély épségét; s az 1840-ki országgyülés által kieszközlött amnestia a nagy reményű ifjút őrülten hozta vissza rokonai, barátai karjaiba.

Mi a többi foglyokat illeti: Tormásy, kinek, az itélet szerint, a „megvallás" enyhítő körülmény gyanánt számíttatott be, egy évi, — Lovassy Ferencz, az eddigi elzáratás betudásán felűl, három hónapi fogságra itéltetett. Mindenkit meglepett azonban, hogy Lapsánszky itélete is tiz évre szólott; mert a közvélemény őt tartá feladónak, mit az is igazolni látszék, hogy vallomása terhelő bizonyítvány gyanánt hozatott fel Lovassy László ellen, ennek itéletében. Utóbb azonban, miután az itélet kihirdetése óta nyoma is oly annyira eltűnt, hogy még az 1840-ben bekövetkezett amnestia után sem lehetett róla többé hallani, közönségessé vált a meggyőződés, hogy ő csak színleg itéltetett el, s nem is börtönbe, hanem, megváltoztatott névvel, Galicziába küldetett, hogy ott valamely kamarális tisztségben vegye el árulása jutalmát.

A hazai főtörvényszékeknek ezen semmikép nem menthető, szembetűnőleg törvénytelen eljárása nagy bosszúságot s ingerűltséget támasztott az országban. Alig volt megye, mely valamint elébb a vádlott ifjak mellett fel nem irt, — ugy most közgyülésein a legélesebb gáncsokat nem hallatta volna e főtörvényszékek ellen. A közvélemény egyébiránt is hangosan kárhoztatá azok eljárását, mely az igazságszolgáltatás szentségén s a törvényszékek tekintélyén nem kis csorbát ejtett, a hitet a birói függetlenségben s lelkiösmeretességben, a közbizodalmat a kedélyekben nem kevéssé megingatta. Széltében hangzék a keserű panasz, hogy a legfőbb törvényszékek ilyetén eljárása után a polgárok élete, vagyona, szabadsága felett puszta önkény határoz, a törvények nem adhatnak többé védelmet, maga az igazságszolgáltatás, a birói hatalom párteszközzé alacsonyíttatott.

A nádor a közvélemény előtt.

És az ilyféle gáncsoktól magát a főherczeg-nádort sem kiméllé most a közönség, mely aképen vélekedék, hogy

neki, mint a törvények legfőbb alkotmányos őrének, köte- 1837—1839.
lességében is, hatalmában is áll vala, teljes épségben fentartani a birói függetlenséget s a szabad védelem törvényes jogát. Ennek elmulasztásában a közönség most kétségtelen jelét vélé látni annak, hogy a megfélemliteni törekvő kényuralomnak ő is szövetségesévé tette magát; miért is népszerűsége nagy csorbát szenvedett ez időben. Már a lefolyt országgyülés második felében is többféle panasz emelkedett volt ellene; s a közönség alig tudta magának megfejteni a változást, melyet magatartásában észlelt. Ferencz kormánya alatt ő nem tartatott azon kabineti politika részesének, mely annyiféle sérelmeket szült az országban; mert tudaték, hogy nem birja császári bátyja rokonszenvét. Ama tapasztalás, hogy ha nem gátol is meg minden törvénysértést, mit a legjobb akarattal sem képes mindig eszközleni, de sok hasznos szolgálatot tesz a nemzetnek, az alkotmányos jogokat, a mennyire tőle függ, ugy az országgyülésen, mint azon kivül oltalmazza, — nagy népszerűséget szerzett volt neki a hazában. És ha talán tudatott is, hogy több ízben leginkább a maga nádori állásának s jogainak érdeke ösztönzi őt az alkotmányos jogok pártolására s védelmére: a tény azért nem kevésbbé lőn hasznos a hazára nézve, s a nemzet azt többször hálanyilatkozattal is jutalmazta. Ily hálát érdemle ki ő magának egyebek közt az által is, hogy 1831-ben, mint említők, az országos bizottmányok reformmunkálatainak, az udvari szándékok ellenére, oly nagy nyilvánosságot szerezvén, a reformügynek jelentékeny szolgálatot tett. Ezen eljárása után méltán azt lehet vala várni, hogy ama reformoknak ő is meleg barátja, pártolója leend az országgyülésen. Ennek folyamában mindazáltal álmélkodva tapasztalák a reformpártiak, hogy reményökben csalatkoztak. Midőn láták, mily makacsúl ellenzi a főrendi tábla nagyobb része a rendek által javaslott reformokat: ugy vélekedének, hogy ez, legalább ily mértékben, nem történhetnék, ha az elnöklő nádorban nem találna támaszt, az ő tekintélyéből nem meri-

1837—1839. tene erőt. Míg Ferencz császár életben vala, ez nem ötlék fel annyira; mert az ő idegenkedése az újitásoktól, kivált ha azok demokratiai irányúak voltak, ismeretes lévén, azt lehet vala hinni, hogy csak az udvar kifejezett akarata szabályozza magatartását. Midőn azonban észlelék, hogy ő Ferencz halála után is, bár kezei szabadabbak lettek, befolyása a kabinetben több súlylyal bir, csak az elébbi elveknél marad s a kabinet politikáját pártolja: alig hihettek egyebet, mint hogy a reformoktól, valószinűleg határozott demokratiai irányuk miatt, ő is megijedt, s mivel azok véghatárát egyelőre belátni ép ugy nem lehetett, mint a vizbe dobott kő okozta gyürűzetek végvonalát, ő is szövetségesévé lett azon visszahatási politikának, melylyel a kabinet ama reformokat korlátolni s más irányba terelni akarta.

Kossuth Lajos elfogatása.

A nádor részvéte ezen megfélemlitési politikában, mely az erdélyi országgyülés szétoszlatásával s Wesselényi és Balogh bepereltetésével kezdődött, a Lovassy László irányában követett eljárásban pedig törvénysértésig fejlődött, semmiből sem tünt ki világosabban, mint ama hatalomcsínyből, mely a nyilvánosság és gondolatszabadság ellen, a nemesi kiváltságok és személybiztosság kiáltó sérelmével, Kossuth Lajoson követtetett el.

Említők, mily roppant hatása volt Kossuth Országgyülési Tudósitásainak a hazában; mennyire élénkíték a gondolatcserét, az eszmemozgalmat, szitogatták az átalakúlási vágyakat, fejlesztették a közvéleményt ezen ügyesen szerkesztett, bár kevés, alig száz példányban, de kivált a kaszinók s olvasó-egyletek utján ezerek kezein forgó lapok; a nemzet politikai életének az országgyülési tárgyalások élénk közlése által folyton új táplálatot, ingert nyujtván, az országgyülési értelmiség sugarait a megyék és városok társas körébe eljuttatván, s e sugarak világitó hatása alatt oszlatván a homályt, tágitván a fogalmakat, tisztitván az eszméket. Nagy részben e lapoknak tulajdonitható, hogy egy ideig még a követek pótlék utasitásai is lépésről lé-

pésre szabadabb elvű színt öltöttek. Az országgyülés végét érvén, a nemzet közélete a törvényhatóságok gyüléseire szállt vissza; melyek szintugy mint az országgyülés alkotmányilag nyilvánosak lévén, tárgyalásaik nyilvános terjesztésével törvényes tért nyitottak Kossuthnak, folytatni a közszellem ébresztésének azon munkáját, melyet az Országgyülési Tudósitások által oly nagy sükerrel kezdett meg; s melyre nézve többé már nem kételkedett, hogy elébb a sajtó bilincseinek tágitására, majdan sajtószabadságra fog vezetni. Mind ő maga tehát, ki magának e lapja által a hazában már nem csekély jelentékenységet szerzett, el vala határozva, mind rokon érzelmű barátai által is ösztönöztetett, hogy irott lapját az országgyülés szétoszlása után is folytassa. Lakását e végett a középpontba, Pestre tette át; a vármegyékben magának ügyes levelezőket szerzett, kiknek közléseiből aztán a megyék s városok közéletéről, Törvényhatósági Tudósitások czime alatt, szintoly szellemű irott lapott szerkesztett, mint elébb az országgyülés folyamáról. 1837—1839.

A „Törvényhatósági Tudósitások.

A kormány azon időtől fogva, midőn a szó és gondolatszabadság elleni táborozását megkezdte, már az Országgyülési Tudósitásoknak is gátot akart vetni. Kossuth egyszer kőnyomatban kisérté meg szétküldeni lapja példányait; de a kormány azt nyomban megakadályozá. Majd a postán szétküldött lapokat is lefoglaltatta. De e rendszabály nem vezetett czélra; mert a megyék, erről értesülvén, ezentúl hajdúik által szállittatták a lapot rendeltetésök helyére; s a kormány az országgyülés folytában, a rendek előre láthatott fellépése miatt, erőszakhoz nyúlni nem akarván, kénytelen volt tűrni a lap közrebocsátását.

Most a „Törvényhatósági Tudósitásoknak,“ miután a vármegyék hasonló pártolásában részesültek, hatásuk még nagyobb, minden esetre terjedtebb lőn, mint az „Országgyülési Tudósitásoké.“ A vármegyék közgyülésein lefolyt tárgyalásokat, elmondott jelesebb beszédeket, felmerült új esz-

1837—1839. méket, s a hatósági élet minden egyéb érdekesebb mozzanatainak ismeretét országos tulajdonná tévén, a reformpárt tagjai közt a szellemi kapcsolatot fentartotta, az irányegységet egy részről a szabadelvű haladásban, más részről az alkotmányvédelem munkájában biztosítván, a mozgalmakat természetszerűleg gyarapította. Például, azon egyetértést, melyet a megyék az elfogott ifjak védelmében tanúsitottak, azon izgatottságot, melyet ez ügy az országban támasztott, nagy részben ezen irott lapok szitották fel a per folyamáról tett közléseik által.

A kormány tehát eltökélé magát, bármi módon megszűntetni a kényuralomra nézve alkalmatlan lapot, melyhez a censura utján hozzá nem férhetett. József nádor, a kabinet végzése szerint, tilalmat vetett közbe, s azt, mint Pestmegye főispánja, elnöki úton tudatta Dubraviczky Simon első alispánnal, ki Zlinsky főbiró által értesíté Kossuthot a tilalomról.

Azon biztositásoknak, melyeket hazánk alkotmánya a megyei rendszernek köszönhetett, egyik főbbike abban álla, hogy a megyei tisztviselők, a mint a megye közönsége által szabadon választattak, ugy csak is a megye határozatánál fogva bocsátkozhattak hivatalos eljárásba; s a kormánytól nem egyenesen, hanem csak a megye utján vehettek rendeletet. Minden kormányi rendeletnek a megyéhez kellett érkezni, mely aztán, ha azt törvényesnek találá, kiadta végrehajtás végett az illető tisztviselőknek; ha pedig törvénytelennek itélé, nem adta ki, hanem ellenében azon orvosló eszközökhöz nyúlt, melyekkel az alkotmány által fel volt ruházva.

A nádornak a „Törvényhatósági Tudósitásokat“ illető tilalma, mint mondók, csak elnöki úton közöltetett a szerkesztővel, mielőtt az a megyén megfordúlt volna. Kossuth tehát, látván, hogy a főbiró a maga eljárását megyei megbízatás által nem igazolhatja, a törvényeinkkel különben sem megegyeztethető tilalomra nem hajolt, hanem az ügyet panaszosan a megye közgyűlése elejébe terjesztette. Az ügy

heves vitatást szült a pártok között; végül mindazáltal oly 1837—1839.
értelemben mondatott ki a többség határozata: hogy a megyei közönség nemcsak nem helyesli a tilalmat, hanem Dubraviczky alispán és Zlinszky főbiró azon tettét, hogy egy kormányrendeletet a megye tudta s megbizása nélkül foganatba venni merészeltek, roszalja s érvénytelennek nyilatkoztatja, a következő érvekkel támogatván végzését: a törvényhatóságok tárgyalásai nyilvánosak lévén, azoknak közlésére mindenki joggal bir; a kérdéses tilalom tehát a nyilvánosság jogába ütközik. Továbbá a „Törvényhatósági Tudósitások“ irottak és nem nyomtatottak lévén, nem hírlapnak, hanem csak levelezésnek tekinthetők: a tilalom tehát a levelezés szabadságát sérti. De ha hírlapnak lehetne is azokat tekinteni, a kormánynak semmi törvény nem ad jogot azt eltiltani; mert nem léteznek törvényeink, melyek a hírlapok kiadását a kormány engedelmétől tették volna függővé. S végre a legfőbb felügyelet joga által sem igazolható a tilalom; mert e jog csak a törvények értelmében, s a törvényhatóságok utján gyakorolható. Ezeknél fogva kijelentvén a megye, hogy a visszaélés elleni oltalmat ugy az állam, mint egyesek csak a köztörvényekben kereshetik, s azokban elegendőleg fel is találják: Kossuth vállalatát a köztörvény oltalma alá helyezettnek nyilatkoztatta; a kormány törvénytelen rendelete ellen felirt, s határozatát és feliratát, pártolás végett, a többi megyékkel is közlötte.

Ennek következtében a „Törvényhatósági Tudósitások“ s az ellenök intézett kormánytilalom a megyék gyüléseit több hónapokon át foglalkodtaták. A megyék nagy többsége Pest nézeteiben osztozván, a tilalom ellen feliratokat intézett; s voltak megyék, melyek, a vállalat pártolásának jeléül, a lapokat levéltáruk számára megrendelték; mások, melyek tisztviselőik köréből azok számára még tudósitót is neveztek.

Kossuth, a megyék által ekként gyámolitva, lapját növekedő sikerrel, több hónapokon át folytatta; míg végre

1837—1839. a kormány, tilalmát Pest megye utján nem foganatosíthatván, hosszas habozás után elhatározá, személye ellenében nyúlni erőhatalomhoz, s azt 1837-ki május egy éjjelén, Eötvös királyi ügyvéd vezénylete alatt, egy fegyveres katonacsapat által, a budai hegyekben, hova megrongált egészségének üdülést keresni ment vala, végre is hajtatá. Eötvös ügyvéd a király nevében őt fogolynak nyilatkoztatá, s a budai vár bástya-kaszárnyájába záratta. A törvénytelen elfogatást hasonló eljárás követte, mint Lovassy Lászlónál vétetett foganatba. A királyi ügyigazgató hűtlenségi közkeresetet inditott ellene, mint a király parancsának ellenszegülő ellen. Az első évben, míg pöre folyt, fogsága oly szigorú vala, hogy a felügyeletére rendelt Sebes nevű főhadnagy jelenléte nélkül még a porkoláb sem nyithatott be szobájába, melynek rostélyos ablaka kétharmadában be volt falazva. Olvasmányt, iróeszközt egyátaljában nem adtak neki, s látogatót sem bocsátottak hozzá, ügyvédén, Benyovszky Péteren kivűl, kinek egyébiránt, arra engedelmet és szereket kapván, önmaga nyujtá át védiratát. A per egy egész évig tartott; az itélet a királyi táblánál, a már szenvedett egy éven felűl még három évi fogságra szólott; a hétszemélyes tábla azonban azt még egy évvel toldotta meg.

Az itélet bár súlyos volt, valóságos enyhülésűl szolgált a fogolynak, mert azontul olvasmányt s irószereket is adtak neki. „Gyakran össze kellett szednem egész lelki erőmet — igy nyilatkozott később fogsága első évéről, hogy a foglalatosság nélküli örökös magányban a képzelődés rajongásainak „megállj!-t" parancsolhassak. Megtudom fogni, hogy a kevesb lelkierejű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. A képzelődés túluralma ellenében practicus tárgyak feletti meditatióhoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotjáról s institutióink hiányairól; levontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést, s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditatióknak későbbi pályá-

mon nagy hasznát vevém... Míg fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadúlok. Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanúltam meg meditatio által, mire az élet oktatott." Midőn elitéltetése után könyveket s irószert kaphatott, egy angol nyelvtant s szótárt és Shakespeare munkáit adatá magának, s vastűrelemmel feküdt az angol nyelvnek, melyből elébb csak annyit tudott, hogy képes legyen gyanítani, az ismereteknek, a jónak és szépnek minő kincsforrása rejlik az angol irodalomban. Itt tette aztán e nyelvet annyira tulajdonává, hogy azon utóbb szintoly könnyűséggel fejezheté ki magát, szintoly áradozva tudott csapongani lángszónoklata, mint anyanyelvén. 1837—1839.

Kossuthéval ugyanazon időben s hasonló viszonyok közt folyt le Wesselényi Miklós pere is, azon egy körülményt kivéve, hogy ellene elöleges elfogatás nem vétetett foganatba. Említők, hogy ő az erdélyi diétán kifejtett ellenzése s kivált az országgyűlési napló kiadására használt könyomda miatt az erdélyi királyi táblánál, — az örökváltság mellett Szatmár megyében 1834 végén mondott beszédéért pedig a magyarországi királyi táblánál, mint lázitó, hűtlenségi kereset alá fogatott. Az erdélyi törvényszék elébe a magyarországi kereset miatt meg nem jelenhetvén, általa „in contumaciam" marasztaltatott el. Mivel azonban a királyi ügyvéd őt „példás testi büntetésre" kivánta itéltetni, s az itélet végrehajtását a magyarországi per miatt foganatba venni nem lehetett: sokáig függőben maradt, miként fog az itélet reá alkalmaztatni. Wesselényi Miklós pere

Magyarországi pere 1835-ki májustól kezdve, midőn megidéztetett, egész három éviglen folyt. A vád alapját, miként már fentebb emlitők, Wesselényinek a jobbágyi örökváltság védelmére mondott beszédéből kikapott, a rendkivül zajos gyülésben egy pár, kevés hitelességet érdemlő hallgató által hibásan felfogott, s utóbb a királyi ügyvéd

1837—1839. által önkényesen értelmezett mondat képezé, melyek által szónok a kormányt vádolta volna, miképen csak azért gátolja a jobbágyok örökváltságát, hogy a nép és a nemesség közt e miatt harcz támadván, a reformmozgalmakat elnyomhassa. A fő védirat Kölcsey Ferencz mesteri tollából folyt, ki egyébiránt is a gyűlésen jelen lévén, mind annak lefolyását legjobban ismerhette, mind Wesselényi szavait, a tárgyban való érdekeltségénél fogva, leghivebben foghatta fel. A védirat, mely törvényszéki ékesszólásunk remekei közé tartozik, diadalmasan megczáfolja mind a kellő hitelességgel nem biró tanúk egymásnak ellenmondó, részben képtelen és zagyva állitásait, melyeket csak pártgyűlölség adott nyelvökre, mind a királyi ügyigazgatónak ezekre épitett okoskodásait; s teljesen kitisztítja őt a felségsértési vád alól, melyre nézve még a becsőditett tanúk leghitelesbike, különben más párton álló, Kende alispán is hit alatt nyilvánitá, „hogy alperes a királyi felségről, mint mindig, ugy a kérdéses gyülésben is, hódoló tisztelettel szólott, s hogy minden beszéde egyedül a közbéke fentartására volt, távol minden lázitó, vagy más vétkes czéloktól, irányozva.“

De a kormánynak e kereset inditásában is ugyanazon politikai czéljai voltak, melyeket a pozsonyi ifjak és Kossuth bepereltetése által törekedett elérni: a királyi ügyigazgató tehát a kérdéses beszéden kivül még titkos társaságokkali összeköttetésről is vádolta Wesselényit. Szokássá vált a kormánypártnál, hogy mivel a demokrata véleményeket, a radikál reformeszméket bün gyanánt nem bélyegezheté: az azoknak keresztülvitelére czélzó pártmozgalmakat, bár mi nyilvánosak s ezért ártalmatlanok voltak is azok, rendfelforgatásról, országháboritásról, revolutióról vádolja. Ily vád súlya alatt itéltetett el Lovassy László és Kossuth Lajos; ez vétetett czélba Wesselényire nézve is, midőn a királyi ügyigazgató őt is a titkos társaságokkal, névszerint az ifjak pozsonyi kaszinójával és Kossuthtal való összeköttetésről vádolá. A kir. ügyigazgató, kétségkivül felsőbb utasitás szerint,

körülbelől oly színben s arányokban akarta felmutatni a mostani szabadelvű, radikál reformokra vonatkozó törekvéseket, mint a múlt század végén Nyéki Német József, ügyigazgató, a „magyar jakobinusok" ügyét. A per folyamában nem csak Wesselényit, hanem mind azon ellenzéki férfiakat is terhelni kezdé, kik Kossuthtal leveleket váltottak; mert Kossuth irományai lefoglaltatván, azokban új érveket vélt találni a titkos társaságok létezésének bebizonyítására, s e leveleket még a per irományaihoz is hozzácsatolta. 1837—1839.

De ezen új vádak indokolásával sem volt szerencsésebb a kir. ügyigazgató, mint a szatmári beszéd által elkövetett felségsértés vádjával. A védiratban bebizonyíttatott, hogy Wesselényi, ki 1833-ki május elejétől 1835-ki márcziusig Erdélyben távol vala, s alig érkezett Pozsonyba, már is a kir. tábla elébe idéztetett, semmiféle összeköttetésben nem volt, nem lehetett az ifjúság pozsonyi kaszinójával; melynek egyébiránt is titkos társulati voltát csak egyszerűleg állítá, de nem mutatta meg a felperes.

Még erőtlenebb érvet szolgáltattak a Kossuthhoz írt levelek; mert ezek néhányai épen ellenkezőjét bizonyíták annak, mit felperes általok megmutatni akart: bebizonyíták, hogy a titkos társaságok, s a rendfelforgatás, országháborítás szándoka, merő álom és képzelődés, melylyel a hatalom birtokában lévő osztály, a demokratia terjedésétől félve, a reform embereit csak azért veszi gyanúba, hogy alkotmányos törekvéseiknek utját állja. Ily értelemben írt egyebek közt Deák Ferencz is Kossuthhoz a felperes által az irományok közé felvett levelei egyikében. „Nyilvánosság mellett, ugymond, a vétek lehetetlen; titkos szövetkezések pedig, miket a kormány minden ártatlan dologban is gyanítgat, szentűl hiszem, hogy hazánkban nincsenek." — „Furcsa látni és hallani a kormánynak s kormány embereinek nevetséges félelmét, — ugymond egy másik levelében; még a kisebbek is rémképeket alkotnak magoknak, s azzal ijesztik magokat is, egymást is; ők makacsúl hátat fordítanak a

1837—1839. kelő napnak, s árnyékukat iszonyú rémnek nézik; pedig ha ismernék a hazát, ismernék az embert és embereket, szintugy tudnák, mint mi tudjuk, hogy alig van ország Európában, hol kevesebbet lehessen revolutiótól tartani, mint jelenleg nálunk: csak majd ők féltökben olyan balgatag lépéseket ne tegyenek, melyek, nem zendülést, de zavart okozhatnak. De ők félnek, s a bokrokban mozgó nyulat is rablónak vélik; pedig „est genus unum stultitiae: nihilum metuenda timere“, azt mondja Horácz.“

De mind e véd- és czáfokok mit sem használtak oly ügyben, melyben, mint a védirat befejezése mondja, elég volt nagy számú okokat és okleveleket, bár azok semmit sem bizonyítottak, a pörbe tenni, hogy azok birói itélet által nyomósan terhelőknek mondassanak, s mondassanak elébb, mintsem ez okok és oklevelekre a vádlott csak feleletét is beadta volna; mit sem használhattak oly ügyben, melyhez más politikai czélok kapcsoltattak, miknek elérése a vádlott elmarasztalását igénylé. A királyi tábla itélete tehát terhelő lett a vádlottra, s ezt a budai várban töltendő három évi fogságra kárhoztatta.

A pesti árviz alatti magaviselete.

Mielőtt azonban ezen itélet a hétszemélyes táblánál tárgyalásra került, egy rendkivüli csapás látogatta meg a fővárost, Pestet, melynek alkalmával Wesselényi oly szerepet játszék, mely őt népszerűségének tetőpontjára emelte s a főváros „nemtőjének“ czimére érdemesitette. Az 1838-ki szigorú télen befagyott Duna márcziusban, midőn jege megindúlt és zajlani kezdett, a Csepel szigetnél megtorlódott jégtáblák által folyásában meggátoltatván, medréből kicsapott s az egész várost elöntötte. A vizár oly magasra nőtt, hogy némely utczák házaiban még az emeletbe is behatolt. A dühöngő elem pusztitása három napig tartott; mi közben mindenfelé, kivált a roszúl épült külvárosokban, számtalan ház összeroskadt, s részben a romok alá temette, részben, ha gyors segély nem érkezik, bizonyos halállal fenyegette a kétségbeesett lakosokat. Más házakban, hol az építmény

szilárdsága a rontó elemmel daczolt, a lakosok a felső emeletekbe szorúlván, éhhalállal küzdének. Az iszonyú veszélynek közepette, melyet a roskadozó házak szörnyű ropogása s egy népes város összes lakosságának vész- és segélykiáltozása még rémületesebbé tőn, a számos emberszerető, elszánt férfiak között, kik segélyezni siettek, Wesselényi áldozatkészsége, rendithetlen bátorsága sőt merészsége, megzavarhatlan lélekjelenléte s herkulesi ereje által, mondhatni, csodákat mívelt. Emberi erőt meghaladni látszó gyorsasággal és kitartással repűlt hajóján nappal s éjjel mindenüvé, hol a veszély legnagyobb, a segély legsürgetőbb vala; szállitá biztosabb helyre az emelkedő ártól, vagy a romoktól mármár elboritott lakosokat, s osztá szét az önköltségein beszerzett élelmi szereket. És midőn a veszély és rémület három hosszú napja elmúlt, ezrek megmentett élete jutalmazá a dicső tett férfiának öntudatát, ezrek hálakönyei, egy népes város, majd egy egész nemzet magasztalásai dicsőiték emberi s polgári erényeit. 1837—1839.

Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel egyéniséget, kinek nevéhez annyi lelkesedés, oly népszerűség csatlakozott volna, mint Wesselényiéhez azon időben, midőn ő a királyi tábla itélete által sujtatott. A nemzet nagyobb része a maga alkotmányos jogainak vértanúját dicsőité személyében, ki e jogok elszánt védelme s a hűbéri szolgaságban létezett parasztosztály örökváltságának s általában a nemzet újjászületésének munkálása, sürgetése miatt szenvedi az üldözést. E népszerűség oly zajos lelkesedéssel tört ki az egész hazában, hogy lehetetlen volt a kormánynak meg nem győződnie, miképen ha szigorát Wesselényi személye iránt tovább is folytatja, csak az ellenzék táborát növeszti s czéljainak sikerét a közingerűltségben egészen koczkáztatja. Alig volt vármegye, melynek közgyűlésein a kényuralmi kormányszabályok ellen a legerősebb kitörések nem hallattak, s melyekből szintoly erélyes feliratok nem intéztettek volna a királyhoz. Wesselényi, Kossuth és Lovassy

1837—1839. ügyét, a személyeikhez kapcsolt nemzeti alkotmányos kérdések, a szólás és irás szabadsága, a személyes biztosság, a törvényes, békés reform kérdései nemzeti ügygyé emelték: s az elkövetett sérelmek orvoslata erélyesen követeltetett a kormánytól.

A kabinet azonban, mind ennek daczára, következetes szigor által nemcsak ezen hangosan nyilatkozó közvélemény szózatát legyőzhetni hitte; hanem a reformi mozgalmak elfojtásának vagy legalább mérséklésének tekintetében is czélt érni remélt. Bizonyosnak lehetett ennél fogva tartani, hogy a kir. tábla itéletét a hétszemélyes törvényszék is megerősitendi, s Wesselényinek ki kellend állnia a börtönbüntetést. A nemzet ünnepelt hőse azonban már hosszabb idő óta súlyos szembajban szenvedett, mi, orvosainak nyilatkozata szerint is, kétségtelenűl vaksággá fogna elmérgesedni a börtön zárt levegőjében. Barátai tehát arra forditák gondjokat hogy, ha már csakugyan nem lehetne őt megmenteni a kárhoztató itélettől, legalább a börtönlég hatásainak bizonyos következményétől, a vakságtól mentsék meg őt, ha még lehetséges. Ennél fogva Deák Ferencz 1839 elején Wesselényi megegyeztével maga vitte fel Bécsbe a folyamodást, melynek czélja volt, hogy a bepöröltnek, még azon esetre is, ha a hétszemélyes főtörvényszék netalán megerősitené a kir. tábla itéletét, Wesselényinek engedelem adassék, szembajának gyógyittatása végett azonnal Graefenbergbe utaznia. Elitéltetése esetére Wesselényi szavát adja, hogyha vagy meggyógyúl, vagy gyógyulási reménye bizonyos idő múlva végkép meghiúsúl, önként jelenteni fogja magát a börtönbüntetés kiállására. Deák Ferencz előterjesztései meginditák Ferdinánd királyt s azt eredményezték, hogy gr. Majláth Antal alkanczellár — mert az annyi bajt okozott Pálffy Fidél ekkor már visszavonúlni kényszeríttetett a főkanczellári hivatalból — rendeletet vön, elnökileg tárgyalni az ügyet. Gr. Majláth Antal, s kiket maga melié vön, Bartal és Stettner udv. tanácsosok, a kérelmet megadandónak véleményezték. Az állam-

tanácsban Majláth György és Pilgram tanácsosok szinte pár- 1837—1839.
tolták a véleményt s bár azt József főherczeg-nádor, Wesselényinek, mint tudjuk, első nyilvános fellépése óta mindig ellensége, határozottan ellenzette is, a minisztertanácsban, hova végtárgyalásúl küldetett, maga Metternich kedvezőleg döntötte el Wesselényi részére. S így történt aztán, hogy bár a hétszemélyes tábla, mialatt a bécsi tárgyalások folytak, megerősítette is a királyi táblának három évi börtönre szóló itéletét, minek következtében Wesselényi Budán tényleg el is záratott, néhány napi fogsága után, a maga által szabott feltétel alatt engedelmet nyert, szembajának gyógyíttatása végett Graefenbergbe utaznia.

Egyéb politikai perek.

Midőn a megyék közgyülésein a kormánynak ezen kényuralmi rendeletei s erőszakos szabályai tárgyaltattak, mint említők, számosan hevesebben is kikeltek ama politika ellen, mely minden nyilvánosságnak, szólás- és irásszabadságnak, minden szabadabb reformmozgalomnak háborút üzent. A kormány e szónokok közől többeket részint hűtlenségi, részint becstelenségi pörbe idézett. Balogh Jánost már föntebb említettük. Rajta kivűl még mintegy huszra ment a folyamatban lévő politikai perek száma, melyek közől mint legnevezetesbeket, Pestben gr. Ráday Gedeonét, Lipovniczky Vilmosét, Ágostonét, Patayét és Farkasét, — Nógrádban Kubinyi Ferenczét, Trencsénben Borsiczky Istvánét, Sárosban Ujházy Lászlóét említjük. Ezen közkeresetekre azonban, melyek a következő országgyülés folyamára s irányára elhatározó befolyást gyakoroltak, ennek elbeszélésénél visszatérnünk kellvén: itt rólok csak azon megjegyzést teszszük, hogy a kormány általok koránt sem érte el a maga kitűzött czélját. A szabadság és jog érzete egy felől sokkal élénkebb, a haladás és újjáalakulás ösztönszerű vágya más felől sokkal erősebb volt már a nemzetben, mintsem hogy azt megfélénkités által elfojtani sikerűlhetett volna. Minden újabb erőszakos kormányszabály

1837–1839. csak az ellenzék sorait szaporitá, csak az ingerültséget nevelé s a kitartást edzé a nemzetben; míg az végre a következő országgyülés alatt oly fokra emelkedett, hogy a kormány kénytelennek látta magát az elitélteket börtöneikből szabadon bocsátani, a még folyamatban lévő pereket megsemmisíteni s politikáját módosítani.

A nemzetiségi viszálvok szitogatása.

Es, ugy látszik, maga a kormány is elejétől fogva érezte, hogy a megfélemlitésre számitott rendszabályok egyedül nem fogják czélra vezetni; nem lesznek elég hatékonyak elfojtani vagy csak más irányba is terelni a nemzet legegészségesebb erőitől pártolt és buzgóan ápolt demokratiai reformmozgalmakat. Más eszközökről is kezdett tehát gondolkodni, melyek által a közfigyelmet e politikai törekvésről másfelé forditsa, az egy czélra egyesülést meggátolja, az egységet s egyetértést az ország lakosai közt a felidézendő viszályokba temesse. Ezen elv alkalmazására alig lehetett volna czélszerűbb eszközt találni az ébredező szláv nemzetiség féltékenységének felszitásánál a magyarság ellen.

A szláv nemzetiség ébredése.

Vannak, kik a szláv nemzetiségnek ébredését, a magyar korona területén, egyenesen a kormány mesterséges szitógatásából származtatják. De ez téves vélemény. A szláv nemzetiséget nem az osztrák kormány ébresztette fel a monarchia határaiban: a kormány ezt, mi más okok eredménye volt, csak korán felkarolta s kormányeszközül használta fel. A szláv nemzetiség ébredése nagy részben azon átalános politikai állapotok s események hatásának tulajdonitandó, melyek más népek közt is hasonló eredményt szültek a franczia forradalom által előidézett európai bonyodalmakban; s ezek mellett nagy része volt abban az orosz propagandának is ugy a déli, mint az északi szláv népcsaládban. S aligha tévedünk, midőn különösen azon nemzetiségi mozgalmakat, melyek a monarchia határában jelentkeznek vala, főleg e propaganda művének lenni állitjuk.

A pánszlávoktól sokszor nagy tűzzel ostromolt ezen állitás valóságát lehetetlen többé elvitatni, mióta Tsitsakow

admiral „Mémoires d'un homme d'État" czimű munkájában azon utasítást is közzé tette, melyet ő I. Sándor czártól 1812-diki ápril 19-kén vett vala. „Ausztriának, mely nem rég Francziaországgal szövetkezett össze, ravasz magatartása — így szól a felette érdekes okmány, — Oroszországot arra kényszeríti, hogy hatalmában lévő minden eszközöket alkalmazzon azon két ellenséges hatalom leküzdésére. Legnagyobb fontosságú ezen eszközök közt: a magunk hasznára zsákmányolni ki a szláv népeknek, minő Szervia, Bosznia, Dalmátia, Horvátország, Illyria, harczias szellemét. Ezek, ha egyszer felfegyvereztettek s katonailag szerveztettek, hatalmasan közreműködhetnek hadi munkálatainkban. Még a magyarok is, kik jelenleg kormányuk eljárásával elégedetlenek, szinte igen alkalmas eszközűl szolgálhatnak nyugtalanítani Ausztriát, ellene fegyverre kelni s gyöngíteni annak forrásait. Mind ezen népek, a mi rendes hadseregünkkel egyesűlve, elég hatalmas erőt képezendenek, nemcsak megelőzni Ausztria ellenséges szándokait; hanem egyszersmind a franczia birtokok jobb szárnyán is egy jelentékeny diversiot eszközölni s nekünk biztos alkalmat nyujtani, hogy Nissza és Szophia felől intézhessük csapásainkat . . . . 1837—1839.

„Szükséges, hogy ön minden lehető eszközt felhasználjon e szláv népek fellelkesitésére, hogy őket czélunkra vezethesse. Például: igérjen nekik függetlenséget, egy szláv ország felállitását, legbefolyásosabb embereik pénzzel való jutalmaztatását, a vezérek s hadseregek számára díszjeleket és illő czímeket. Végre mind ezen eszközökhöz adja ön még azokat is, melyeket legalkalmasbaknak itélend e népek megnyerésére s legczélszerűbbeknek e jelen körűlmények között."

Mi sükerrel izgatott ezen utasítás folytában ama szláv népek közt Tsitsakow, részletesen előadni nem tartozik czélunkhoz. Legyen elég megjegyeznünk, hogy Szerviának néhány évvel utóbbi felkelése, jobbára ezen orosz izgatás eredménye gyanánt mutatkozik. A közönséges béke helyre-

1837—1839. állta után ezen orosz izgatás, ugy látszik, megszűnt a magyar korona tartományaiban; legalább oly titkon s csak az óhitű papság néhány egyénei által folytattatott, hogy annak alig lehet másban nyomára találni, mint azon nagy s mindig élénk rokonszenvben, melylyel ezen ó-hitű szláv népek az oroszok s azok czárja iránt viseltettek. Ők a czárt tekinték vala egyházuk fejének; érette imádkozának Lithurgiájokban; s alig találtatott bármi szegényes ház, melynek falán a czár arczképe nem függött volna.

Ezen, a szláv népeknek még alsó rétegeiben is mutatkozó rokonszenv kétségkivűl az orosz panszláv propaganda műve. Magok a panszláv eszmék mindazáltal elébb jelentkeztek a fejlettebb északi, mint a déli szlávok közt; bár különben ezek s az oroszok közt, már maga az egyház azonsága is szorosabb kapcsot látszék képezni. Az orosz propaganda annyira túl tette magát a vallásbeli különféleségen, hogy egy költője egészen közönyösnek hirdeté: ha jobbról vagy balról veti-e a szláv ember magára a keresztet, azaz: ha a római kath. vagy a keleti egyház tagja-e. A monarchia tartományai közt Csehország volt az, hol a panszlavismus eszméje öntudatosan legelébb meggyökerezett. Teréül s palástjául egyszersmind az irodalom szolgált, melyet az elnyomott nemzetiségökért lelkesedett néhány tiszta keblűek közt számos muszka zsoldban állott iró kezelt. Az őszinte vagy bérbeadott lelkesedés, melylyel ezen cseh irodalmi művek a szláv nyelvet megragadták, és a politikailag megoszlott szláv fajú népek irodalmi egyesülésének eszméjét hirdették, ezen úton lassanként a Magyarországban lakó kárpátvidéki szlávok, vagy miként azok nálunk neveztetnek, tótok közé is mindinkább behatott. A cseh folyóiratok s más irodalmi művek nálunk is találni kezdének olvasókra.

A panszlavismus eszméjének behatása Magyarországba.

A tótok közt azonban általában igen szűk körre szorúlt a szláv irodalmi egyesülés iránti lelkesedés. A szláv eredetű nemesek, kiknek értelmesebb része majdnem kivétel nélkül beszélte a magyar nyelvet is, a megyékben kifejlett politikai

élet élénksége által egyátaljában oly magyar érzelműekké váltak, hogy épen nem lőnek képesek felhevűlni a panszlavismus eszméjétől. A városokban lakó tót származású polgárok, kik műveltségöket jobbára a német nyelv által szerezték, űzletöket e nyelven folytatták, abban szinte nem keresték dicsőségöket, hogy magokat a szlávság előharczosainak tolják fel. A katholika vallású tót papságban, egyetkettőt kivéve, hasonlókép nem talált nagyobb rokonszenvre a szláv nemzetiségek egyesülésének eszméje. A nép pedig, melynek egyébiránt, kivált némely megyékben, szójárása is nagyon különbözött a csehétől, a miveltség alantabb fokán álla, mintsem hogy azt felfogni képes volt volna; s a hasznosság elvéből indúlva ki, ha módjában volt, inkább magyarúl taníttatta, magyarrá képeztette gyermekét. Volt azonban egy osztály, mely valamint lelkesedéssel karolta fel, ugy kitartó szivóssággal is ápolta a szláv faj külön töredékeinek egyesülését hirdető eszméket: ezen osztályt az ágostai vallástételű tót papok egy része alkotta. 1837—1839.

Első és legkitűnőbb volt köztök Kollár János, a pesti tótajkú evangelikus közönség papja, ki egy Slávy deéra czimű lyrai eposzban mint előharczosa lépett fel, nemcsak hazánkban, de általában is a szlávok közt, a panszlavismusnak. E költemény először 1827-ben lett nyilvánossá; teljesen pedig 1832-ben jelent meg Pesten. Kollár e költeményben, melynek czélja, a szláv faj dicsőitése, a panszlaviszmus (Vsesláwia) prófétája gyanánt lép fel. „Mi lesz, ugymond egy helyt, a szlávokból száz év alatt? Mi lesz egész Európa? A szlavismus folyton terjeszkedik, s mint az özönviz, szakadatlan áramlással borítja el a világrészt. A nyelv, melyet a németek lenézőleg rabszolgák nyelvének gúnyolnak, az ő palotáik teremeiben, az ő folyamaik torkolatánál fog zengedezni. Szláv csatornákban áramlanak majdan a tudományok; szláv szokások s erkölcsök, szláv dalok és jelmezek fognak uralkodni az Elba és Szajna partjain.“ Az egész költemény sarkpontját e panszlavismus

Kollár János Slávy deérája.

1837—1839. képezi, azaz: ama terjedelmes szláv birodalom, melynek minden, szójárásban egymástól bár mennyire különböző szláv fajokat az Athostól Terglováig és Pomerániáig, Szerviától Boroszlóig, Konstantinápolytól Szent-Pétervárig, a Ladogától Asztrakánig, a kozák földtől Raguzáig, a Balatontól a balti s azóvi tengerig, Prágától Moszkváig, Kamtsatkától Japánig, egy szláv főnök alatt mindenható erővel és dicsőségben kell egyesítenie. Felszólítja a szláv testvér népeket, egyesűljenek kölcsönös szeretetben, ismerjék el honuknak Panszlaviát, hogy a szláv név e föld csillagos kúpján a brittek és görögök közt tündököljön. Nagy, ugymond, a feladat, az akadályok számosak, de nem legyőzhetetlenek: mert a szláv nemzet a világ legnagyobb nemzete: ha egyesűl s összetart, minden akadályt képes legyőzni, szétszórhat minden gátot. Harczra, küzdelemre lesz szükség; de e küzdelem czélja oly dicső és nagyszerű, hogy nincs áldozat, melyet ne érdemelne meg; de bűn nincs, mely nagyobb lenne a hűtlenségnél e szent czél ellen. A szerző valamennyi szláv eredetű népek egyesitésében természetesen Oroszországnak adja a főszerepet; rokonszenve, lelkesedése oly rendkivűl nagy ez iránt, hogy olvasván azon határtalan magasztalásokat, mondhatni istenítést, melylyel a muszka fejedelmi házat elhalmozza, önkéntelenűl tolakodik a gondolat az ember agyába: hogy vagy egészen hiányzott benne az érzemények azon legnemesbike, mely a férfiú szivét gyorsabb lüktetésre készti, a szabadság érzelme; vagy hitvány áruként dobta azt ama hatalom lábaihoz, melynek titkos fondorlatai szítogatták a planszlavismus eszméit s törekvéseit.

E költemény, míg ekként a szlávokat dicsőíti, nemcsak a németeket támadja meg hevesen a szláv faj elnyomása miatt, hanem, ugyanazon okból a magyarok ellen is gyűlöletet és bosszút lehel. A németek elleni panaszt maga a történelem is számtalan adattal igazolja; de a magyarokra nézve az, kivált ezen években, teljesen alaptalan. Azon nyelv-

s nemzetiségi harez folyamában, melyet a szlávok a magyarság ellen annyi epével s méltánytalansággal vívtak, egyéb iratokban is többször állíttatott vala részökről [1]), hogy gyűlöletök s heves kikeléseik a magyarok ellen eleitől fogva nem volt légyen egyéb visszahatásnál, a magyar nyelv és nemzetiség túlterjeszkedése ellen, mely a szláv nyelvet és nemzetiséget elnyomással fenyegette az országban. De ez nyilvános tényferdítés. Ha lehetett is talán a szlávoknak utóbb némi panaszuk, hogy a magyarságtól a társadalmi téren szórványosan, egyesek túlbuzgalma miatt nyomást szenvednek: ezen évekre nézve bizonyára alaptalan azon állítás, hogy a szláv izgatások a magyarok által előidézett természetes ellenhatásból származtak; mert maga a „Sláwy dcéra" megjelenésének kora és szelleme kétségbevonhatatlanúl tanúsítja, hogy ama szláv izgatások a magyar korona területén egyenesen azon panszláv törekvések eredményei, melyek nálunk a különféle szláv fajok kebelében valóságosan aggasztó módon nyilatkoztak. Mondók, hogy az említett költemény 1827-ben és 1832-ben látott napvilágot. Már pedig ezen évekig nemcsak a magyar törvényhozás nem alkotott oly törvényeket a magyar nyelvet illetőleg, melyekből bármily túlbuzgó szláv is képes volt volna a maga nyelvének s nemzetiségének elnyomatását bebizonyítani; hanem még a társadalmi téren sem merültek fel olyféle jelenetek a magyarság túlterjeszkedése tekintetében, melyek miatt később nem minden alap nélkül vádoltattak egyes túlbuzgó hazafiak, s melyeket például Széchenyi István 1842-ben maga is megróvott. És aligha vádoltathatnánk túlzó rokonszenvvel nemzetiségünk iránt, ha azt állítanók, hogy inkább ama 1837—1839.

[1]) Hasonlót állított újabban gróf Majláth János „Neue Geschichte der Magyaren" (I, 254) szintoly rosz szellemű, mint felületes, a tényeket számtalanszor ignoráló, még többször elferdítő munkájában. Igy, miként e munka van irva, bűn irni történetet, jobb a hiány, mint ilyféle alaptalan, egy résznek hizelgő, a másik iránt igazságtalan, haza s nemzet ellen vétő férczelés.

1837—1839. sajnos heveskedések, melyek miatt a szlávok a magyarok ellen utóbb panaszt emelhettek, eredtek amaz eszélytelen, s tekintve az állam nemzetiségét s történelmét, mondhatni bűnös, pánszláv törekvésekből, mint viszont. Miként fentebb láttuk, még az 1836-ki nyelvtörvény is oly szerény volt, hogy az nemcsak a szlávokban nem ébreszthetett aggodalmakat, hanem inkább a magyar nemzetnek nyujthatott okot igazságos panaszra, hogy nyelve az államban, az igazgatásban szintugy mint a köznevelésben, meg van fosztva a maga természetes jogaitól, melyeket még mindig a holt latin bitorolt. Szóval, 1827-ben, sőt még 1832-ben is semmi panasza nem lehetett a szlávnak, hogy nyelve, nemzetisége elnyomatik; s a „Sláwy deéra" mégis a legnagyobb méltatlanságokkal illeti a magyarságot. Leszállva a magasságról, melyre prófétai szerepében emelkedett, s melyen egy nemzeti költőnek állnia illik, kimeríthetetlen a legaljasabb szitkokban. Elragadtatva vak buzgalmától, a legnemesebbet is szennyes kezekkel illeti, és sárral dobálja mi tiszteletre méltán tarthat igényt; majd a gyűlölet és rágalom tajtékát szórja, fenyegetésekre fakad s nemtelen bosszúra ingerel; majd ismét nevetséges szitkokban önti ki mérgét, s a pokol kinjaira kárhoztatja azon magyar hazafiakat, kik nyelvök mívelése, nemzetiségök szilárdítása mellett dicséretesen buzogtak [1].

Pánszláv mozgalmak a tótok közt. E költemény, mely általában a szlávok tetteit dicsőíti, fajuk számnagyságát s terjedelmét magasztalja, a, kivált ágostai hitvallású szláv ifjúság egy részétől nálunk is nagy lelkesedéssel fogadtatott. Elragadtatva a gyakran csak félig

[1]) Az V-dik ének, melynek czíme Acheron, egészen ilyféle aljasságokból áll. Például: Dugonics magyar érzelmű piaristát és irót, kinek pedig esze ágában sem volt elnyomni a szlávokat, emberfejű cerberusnak ábrázolja, ki a pokolban legyek, poloskák, darázsok, békák s más férgek által csipdesve, maga körűl harapdos, és idegen, (t. i. magyar) nyelven ugat és szitkozódik. Másokat, például a szelíd kedélyű Glaczot, nagy orral festi, melyről fogvicsorító ördögök egész szeleteket metszenek le, stb.

értett költői ömledezésektől, megrészegedve a képzelt nagyság és dicsőség ábrándképeit tömjényző füsttől, beringatva a jövendő szláv nagyság büszke álmaiba, tanítóik s papjaik ösztönzésére, egy pánszláv érzelmű csapattá fejlettek, melyből aztán a jogos magyar nemzeti érdekeknek számos, tüzesnél tüzesebb ellenei keltek ki. Iskoláikban, tanítóik vezetéke alatt társulatokat képeztek, melyeknek látszatos czéljául a szláv nyelv és irodalom mívelését, s e mellett a pánszláv eszmék — s egyszersmind a magyarság, mint azok gátja, elleni gyűlölet terjesztését tűzték vala ki. A pánszláv eszmék s a magyarság elleni dühös gyűlölet szelleme lengi át első költészeti kisérleteiket, melyek néhányai, mint a Gitrenka és Nitra, nyomtatva is megjelentek. 1837—1839.

A magyarok előtt, kik közől a szláv nyelvet kevesen tudták, a cseh szójárást pedig, melyen e dolgozatok irattak, még ezek sem értették, e törekvések sokáig titokban maradtak; mert ama pánszláv szelleműek egy ideig gondosan rejtegették törekvéseiknek honellenes irányát. Czégérűl holmi ártatlan homiletikai s más irodalmi gyakorlatokat függesztettek ki társulataik homlokára. Még a panszlávismus fogalmát is akként ügyekeztek meghatározni, hogy az nem egyéb a szláv fajok irodalmi egyesülésénél. „Unio in litteratura inter omnes slavos" — ugymond Herkel egy már 1826-ban Budán megjelent szláv nyelvtanában. A figyelmet ennél fogva e mozgalmak sokáig nem vonták magokra. Kollár, ki a magyarországi tótok közt „Sláwy dcérájának" megjelenése óta elismert vezére volt a panszlavismusnak, már 1837-ben adott ki ugyan egy röpiratot, mely felnyithatta volna a magyarok szemeit; de, daczára német nyelvének, még ez is kevesektől méltányoltatott kellőképen. E munka czimét: „A szlávok külön törzsei és szójárásai között való irodalmi viszonyosságról" [1] — kézzel foghatólag meghazudtolja a tartalom; mert azt némileg a panszlavismus pro-

[1]) „Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der Slaven."

1837—1839. grammjának lehet tartani. Mennyire terjeszkedik az ki az irodalmi egyesülésen kivűl, mit a világ mystificatiójára leplűl használ, egyéb viszonyokra is, ím a következő néhány tételének idézete is teljes világításba állítja. „Több századok után — mond Kollár a 3-dik lapon — először tekintik ismét az elszórt szláv fajok magokat egy nagy népnek, s különböző szójárásukat egy nyelvnek, ébrednek nemzeti érzelemre s vágyódnak szorosabb egyesülésre.“ — „A szlávok — mond másutt (l. 22) — megszámlálták magokat s ugy találták, hogy legszámosabbak Európában. Ez erejök tudatára vezette őket; mi ismét az emberrel született azon érzetet keltette föl, mely az erősebbet szégyenpirral önti el, éreztetvén vele, hogy ellenmondás a természetben, ha a gyöngébbnek utána áll s azt követi; azon érzetet, mely őt ösztönzi felemelkedni az alacsonyságból, mely reá nézve szégyenteljes, az emberiségre nézve káros.“ Szerinte „valamennyi szlávoknak csak egy a hazája“ (l. 37); s valamint Amerikának külön tartományai csak egy államot képeznek, s egymás közt egyenlők: ugy a sokféle szláv fajok csak egy irodalmi szabad államot képeznek.“ Ki nem látja, hogy e szó: „irodalmi“ csak egy mystifikáló lepel akar lenni? Hiszen a szlávok hivatása szerinte nem csekélyebb mint, „hogy az emberi nem egy új míveltségi korszakának középpontjává legyenek“ (l. 67). Melyik legyen pedig a számos, egymástól annyira különböző szláv fajok közől az, melynek e feladat megoldására képessége legnagyobb, s mely felé a szerző rokonszenvei hajlanak, világosan megmondja (l. 112) a következőkben: „Az irodalom e legújabb időkben, kivált Oroszországban, s különösen a mostani fejedelem atyai uralkodása alatt, rendkivűli ifjú erővel emelkedett, ugy hogy az egy bölcs és tevékeny kormánytól ápoltatva, jelenleg a legkedvezőbb, sokat igérő haladásban létezik.“ Az eszközöket végre, melyek által az emberi nem ezen újjászületése végrehajtandó lészen, ekként adja elő ama versekben, melyekkel, gyanút kevesbbé ébresztő költői

lepelbe burkolózva, röpiratát befejezi: „Az én népem a haza egyszersmind, melynek határai megmérhetetlenek; nem százakat, hanem milliókat számlál az; az én óriási kedves hazámban nem nyugszik le a nap soha; s ha isten és a hősi szerencse ugy akarja, becsülete se nyugodjék le soha." 1837—1839.

E közlemények után Kollár munkáiból, kit méltán ugy tekinthetni, mint a panszlavismus képviselőjét s apostolkodó ügyvivőjét Magyarországon, szükségtelen bővebben fejtegetni, miképen az irodalmi egyesülés csak a közönség mystifikatiója végett tűzetett ki czégérűl, s használtatott leplűl, mely alatt veszélyes politikai czélok rejlének, mik egyenesen Oroszországból tűzettek ki e panszláv propaganda ügynökei feladatául. Világosan kezdé ezt látni, s tett is ellene egynémit — miként alább elbeszélők leszünk — nem sokára a magyar nemzet; most azonban még sokkal inkább el vala foglalva saját politikai átalakúlása eszméivel, mintsem hogy e még egyébiránt is rejtegetett törekvésekre élénkebb figyelmet fordíthatott volna. E mozgalmak, a szorosan vett Magyarország határai közt még egyedűl az evangelikus egyház és iskola körére szorítkozván, különben is távol estek a megyék működési terétől: ezek tehát vele még nem foglalkodtak, róla tudomást is alig vettek, míg azok utóbb az egyház és iskola korlátain túlcsapva, a nyilvános életbe is be nem tolakodtak. A kormány, bár lehetetlen volt át nem látnia, miképen e panszláv törekvések oly birodalomban, hol a lakosság felét szláv fajúak teszik, végeredményben is csak természetes ellenségének, az orosznak, válhatnak javára, szinte nem méltatá azokat figyelmére a Kárpát-vidéki szlávok közt, — nem ápolta ugyan ténylegesen, de tűrte azokat, mi arra látszék mutatni, hogy nem látná kedvetlenűl, ha e részről is ellenzék támadna a szabadelvű, demokrat magyarság ellen.

Egészen másként állt az ügy mind a nemzetre, mind a kormányra nézve Horvátországban. A horvátok — mind a mellett is hogy tartományuk az anyaországtól külön hatá- A nemzetiségi kérdés Horvátországban.

1837—1839. rokkal elválasztva, külön municipális jogokkal birt, a magyarokkal együtt ugyanazon alkotmányt élvezték, ugyanazon fő törvény- s kormányszékek által, a megyékben hasonló municipális hatóságok által igazgattattak; tartományuk részéről a magyar országgyülésre ők is küldöttek követeket, s ezeken felül bánjok az ország zászlósai közt harmadik helyen, püspökeik, főispánjaik és mágnásaik a magyar főrendek közt ültek, egyaránt részesűlve a közös törvényhozásban.

E tartomány az anyaországgal eddigelé századokon keresztül a legjobb, mondhatni testvéries egyetértésben élt. Századok óta a közös alkotmány ótalma alatt, magyarok és horvátok közösen küzdének nemzeti s alkotmányos létökért, a bel és kül ellenségek, a török hódoltatási vágy s az osztrák absolutismus ellen. Együtt örvendének a jóllétnek és szerencsének, együtt tűrték a balszerencse csapásait; közös vala egész történelmök. Még a nemzetiség s mi ettől csak formában különbözik, a hazafiság ügyében is közösek voltak érzelmeik. A magyar hazát és nemzetiséget, mint a közös alkotmányos szabadság forrását, őszintén, lelkesen szerették. A nélkül, hogy szláv nyelvöket eldobták, elfeledték volna, tudták jobbára a magyart is. Kitünőbb férfiaik Magyarországban csak ugy dicsőittettek, mintha törzsökös magyarok voltak volna. A Zrínyiek a magyar történelem legjelesebb férfiai közt foglalnak helyet; s az ifjabb Zrínyi Miklós a maga korában a legünnepeltebb magyar költő vala.

Mióta a magyarok, II. József németesíteni szándékozó törekvései következtében, nemzetiségök élénkebb érzetére ébredtek, az 1790-ki országgyüléstől kezdve, a horvát urak s követek is hévvel pártolák a magyar nyelvet s az annak ügyében alkotott törvényeket. Varasd megye még az 1830-ki országgyülésre is oly utasítást adott képviselőinek, hogy pártolják a magyar nyelvnek hivatalossá tételét, s annak az iskolákban, a horvátországiakban is, taníttatását. Ugyanezen évben a zágrábi akadémia növendékei, meggyőződve a

magyar nyelv tudásának hasznairól, annak, mit különben 1837—1839.
jobbára beszéltek, bővebb mivelése végett, önkéntes adakozásokból díjazandó magyar nyelvtanárt határoztak tartani. Még az 1832-ki országgyülést megelőző tartományi gyülésre is jobbára kedvező utasításokat vittek a magyar nyelv tekintetében a horvát megyék követei; és csak ezen hosszú országgyülés vége felé kezdtek e tárgyban változni a horvátországi követek nézetei.

A nemzetiség eszméjének keletkezését, érzetének ébredését Horvátországban több, részint belső, részint külső okok összehatásából lehet csak helyesen leszármaztatni. Századunk sajátságos jellegei közé tartozik, hogy a nemzetiségek eszméje, mely az azt elevenítő okok legtöbbjeivel együtt már örökre elhunytnak látszék, ismét s nagyobb élénkséggel támadt fel mint valaha. Ezen eszme Horvátországban is kétségkivűl önmagából nyerte az első ébresztő szikrát, önmagából merítette életének első tápszereit. Nagy hatással volt ébresztésére a magyar nemzetiségnek már évtizedek óta élénkebb mozgalma is. Mi a kedélyekben a század szellemének érintése alatt önmagából támadt, de mintegy öntudatlanúl szunnyadozék, a már élénken mozgó magyar nemzetiség példája által megérlelve, rögtön felébredt; s első nyilatkozatai hamar viszhangra találtak a horvátok kebelében.

A horvát nemzetiség érzelmébe, ezen első, mondhatnám, csecsemő korában, természetszerüleg semmi gyűlöletes, semmi ellenséges elem nem vegyűlhetett a közös haza, a magyar birodalom irányában. A nemzetiség, vagy mi evvel lényegében egy s csak alakjában módosúl, a hazafiság, a legszebb, legszentebb érzelmek, a legdicsőbb és legmagasztosabb tettek forrása; és alapja a népek azon nemes vetélkedésének egymás között, mely az emberiség haladásának, tökélyesbülésének, leghatalmasabb rugonyai közé tartozik. Irígységnek, gyűlöletnek s más ellenséges szenvedélyeknek eredetileg ebben nincs s nem is lehet helye.

1837—1839. Hol e nemtelen szenvedélyek előtünnek, ott már kétségtelen az elfajúlás. És mint mindenütt, hol az eredetileg jó és nemes érzelmek elfajúlnak: ugy itt is konkolyhintőnek nyomaira kell találnunk a jó és tiszta mag veteményében; itt is idegenszerű okoknak kellett hatni, hogy a horvátok nemzetiségi érzete mindjárt kezdetben az irigység és gyűlölet azon szenvedélyeivel elegyűljön össze, melyeknek kiséretében az mindjárt ébredése után nyilatkozott. És valóban, a történelem ujjal mutat a konkolyvetőre; világosan kijelöli ezen idegenszerű okok befolyását.

A pánszlavismus Horvátországban.

Az orosz pánszláv propaganda e század harmadik tizedének végén Horvátországban is megkezdé alattomos működését. Európa politikai eseményeinek fejleményei 1825 óta kétségtelenné teszik, hogy a nagyravágyó Miklós czár az 1828-ki török háború után, melyben őt Franczia- és Angolország a török birodalom meggyöngitésében oly eszélytelenűl támogatták, — komolyan kezdett gondolkodni ama meresz terv létesitéséről, melyet I. Péter czár végintézetileg tűzött ki utódainak: a keleti császárság helyreállitásáról. A czár e végett, a délszaki szláv népekben magának támaszpontot készitendő, gondosan felfogta elődje, I. Sándor, 1812-ben megkezdett pánszláv propagandai izgatásainak, a párisi békekötés után megszakasztott vagy legalább elhanyagolt, fonalát. A körülmények, az idők viszonyai erre most még alkalmasabbaknak mutatkoztak, mint 1812-ben. A szlávok közt is mindenfelé ébredező nemzetiség eszméje s érzete a talajt most kellőleg előkészité a magvetésre, s egyszersmind oly eszközül kinálkozék, mennél alkalmasabbat teremteni sem lehetett volna. Ez még ama választó falat is kiegyenlitheté, melyet a déli szláv népek közt a vallás különfélesége emelt. Ehhez csak hozzá kellett nyúlni, s önként megnyilt az orosznak. Igy támadt az újabb kori déli szláv-orosz propaganda.

Mióta a lengyel forradalom kiütött, s annak támogatásában némileg a bécsi kabinet keze is munkásnak tapasztal-

tatott, Miklós czár szintoly ösztönt érze magában Ausztriának belső bonyodalmak által ártalmára lenni, mint elődе 1812-ben. S e felett Miklós czár nagyravágyó lelke, a lengyel forradalom elnyomása s a bécsi kabinettel való jó viszony helyreállitása után is hatalmas ingert talált I. Péter ama hagyományos tervében, folytatni panszláv izgatásait a déli szláv népek azon csoportjai közt is, melyek a Habsburg dynasztiát uralták. 1837—1839.

Horvátországban a fő ügyvitellel ezen izgatásokra Gáj Lajos bizatott meg, ki, mielőtt hazájában működni kezdett, huzamosabb ideig Oroszországban, jobbára Sz. Pétervárott mulatott. Ő-e, nemsokára hazatérte után, vagy mint némelyek mondják, Kollár, a panszlavismusnak a kárpát-vidéki tótok közti ügynöke? nem tudjuk megmondani, — az 1832-ki országgyülés megindúlta után egy ily czimű röpiratot tett közzé Karlstadtban, Horvátországban: „Magyarokká legyünk-e?“ mely a magyarság elleni polemiájának szenvedélyessége által oly figyelmet gerjesztett, hogy egy év leforgása alatt három kiadást ért. Ugyanazon időtájban Gáj némi nemzeties jellemű verseket s más apró iratokat is bocsáta ki, melyek szintazon czélra irányzának. Nem sokára azonban terjedtebb lőn működése. 1835-ben egy orosz ügynök, a horvát nyelv tanulásának ürügye alatt több hónapig idözék Zágrábban, s Gáj Lajossal és gróf Draskovics Jánossal sürü közlekedésben áll vala. Valószinüleg ezen értekezletek eredménye lett azon vegyes politikai és szépirodalmi lap, melyet Gáj ez évben meginditott. A főlap „Illyrszke Narodne Novine“ — azaz: Illyr nemzeti újság; — a melléklap „Danika“ czímet viselt. Miként t. i. a Kárpát-vidéki tótok közt Kollár, ugy itt is Gáj irodalmi törekvéseket tűzött ki eleinte czégérül; de azon különbséggel, hogy míg amott Kollár s panszláv társai a cseh szójárást tették törekvéseik közlönyévé s fajegyesitő kapocsсsá: Horvátországban egy új, a déliek legtöbbjével lehetőleg egyező irodalmi nyelv hozatott divatba a déli szlávok egyesitésére. E nyel- Az illyrismus keletkezése.

1837—1839. vet illyr nyelvnek, s az általa egyesítendő fajokat összetesen illyr nemzetnek nevezték.

E kettős lapban Gáj Lajos nem kevesbbé politikai czikkelyek, mint a nemzetiségre vonatkozó költemények által ügyekezett felizgatni a déli szláv fajokat. A politikai czikkelyekben felmutatta honosainak a rokon fajokat, melyek Magyarországban, az osztrák tartományokban, Török- és Oroszországban laknak ; s ha nem ment is állitásaiban annyira mint Kollár, ki az emberi nem tizedét szlávokból állónak hirdeté ; mégis egyenesen a faj számára alapitotta izgatásait. Szerinte is csak egyesűlnie kellett a szlávoknak, hogy a világ uralma kezökbe kerűljön. S ezen egyesülés volt a fő czél, melyre az izgatás minden nemeit irányozta. Ez volt nagy részben tartalma és czélja ama költeményeknek is, melyeket a „Danikában" közzé tett. Egy részök egyenesen a magyarok elleni gyűlölet s a tőlök való elszakadási vágy felszítására volt irányozva.

Ezen illyr-pánszláv mozgalom nagy határozottsággal és heves szenvedélyekkel lépvén fel, rövid idő alatt nagy részben magába olvasztotta, vagy háttérbe szorította a nálánál bár elébb felébredt, de még félénk, szerény, kevesbbé cselekvényes, tiszta, nemes horvát nemzetiségi érzelmeket. Nagyravágyó terveivel elkápráztatá a szemeket ; a kedélyeket szenvedélyekkel tölté el, gyűlöletet ébresztvén azok ellen, kik ama terveknek gátokat vethetének. A felzajlott szenvedélyek hullámaikkal hamar elboríták azt is, mi nemes, szabadságra törekvő vala a nemzetiség érzelmeiben. Az illyr mozgalom sajátságos jellege, hogy nem volt szabadelvű, mint szokott lenni különben mindenütt és mindenkor a tiszta nemzetiségi érzelem. Az illyrismus csak fajegyesülésre és önállóságra vágyott ; a népszabadsággal azonban mit sem gondolt, kész eldobni még azon alkotmányos szabadságot is, melyet vele a magyar testvériesen megosztott, ha annak árán a fajegyesülést megvásárolhatja. Ez kétségtelenné teszi, hogy a horvát nemzetiségi mozgalom az illyrismusban az

orosz panszláv propaganda vontató kötelére jutott. Gájról 1837—1839.
különösen nyilván hirdeté a közvélemény, hogy egyenesen az orosz propaganda zsoldjában áll, s mint ilyen működik oda, hogy a magyar korona területén s az osztrák és török tartományokban lakó szláv fajokban fölkeltse s ápolja az egyesülés eszméjét. S valóban, folyóirata tárháza lőn a legábrándosabb panszláv eszméknek, közlönye minden déli szláv fajok érdekeinek. Irányának jellemét semmi sem ábrázolja hívebben, mint a „Danikának" egy versezete, melynek tartalma következő: „Európa egyik felén egy mérhetlen nagyságú óriás nyugszik. Nagyszerű lábai az északi hó mellett a jeges tengerig s a csinai falig terjednek. Erős jobbjában, mely Törökország szíve felé hajlik, a Feketetengert, — a Németország szíve felé nyúló baljában pedig a Balti tengert tartja. Az Adria öblében fürdő feje közép Illyrhon, felkoszorúzva a langy déli szél virágaival s borágával. Keble Magyarország; szíve az ős Tátra alatt ver; gyomrát Lengyelország sikjai képezik; hasa és czombja Oroszhon mérhetetlen virányain nyúlnak el. És ezen óriás a mi n e m z e t ü n k, Európának legnagyobb nemzete, a szláv nemzet; mert legbensőbbjének húsa és csontja a testvér szláv nemzet; s a vér, mely ezen óriás testet eleveníti, Szlávia anyánknak ugyanazon vére." [1])

Gáj azonban és társai panszláv irányuk daczára sem a nagy Oroszországban való felolvadást, mint az adott politikai viszonyok közt képtelen ábrándot; hanem egy déli szláv birodalomnak kedvező körülmények közt inkább létesíthető eszméjét tűzték ki izgatásuk végczéljává. Kétségtelenné teszi ezt egyebek közt ama térkép, melyet Gáj lapjának egy száma mellékletűl tett közzé. E térkép az alkotandó „Új Illyriát" ábrázolja, s Horvát-, Tót- és Dalmátországon kivűl az egész déli Magyarországot, Isztriát, Krajnát, Karántföldet és Stájerországot; a Száván túl pedig

[1]) Az 1838-ki évfolyam 34-dik számában.

1837—1839. Boszniát, Szerviát, Bulgáriát, Montenegrót s Herczegovinát foglalja annak határai közé. A politikai combinatiók merészsége, mint látszik, nem hiányzott az illyr párt vezéreiben. E terv létesítésére, mely nem kevesebbet foglalt magában, mint az 1815-ki státusrendszer s Európa térképének megváltoztatását, ugy látszik, ismét Oroszország szolgált számitásaik alapjául s mozgató rugonyául.

Minthogy e déli szláv birodalom nagy részben a magyar korona állományaiból vala kiteremtendő: könnyen megfogható, hogy ezen ábrándos panszlávok lelkében némi gyűlölet támadt Magyarország s a magyarok ellen, a nélkül hogy ezek arra nekik más okot adtak volna, mint azt, hogy részökről eleve is a legélénkebb ellenzését gyaníttatták minden olyféle tervnek, mely az ország épségének megcsorbítását czélozza. Azon hév és erély, melylyel a magyar nemzet a maga alkotmányos nemzetiségéhez ragaszkodék, azt kifejteni és szilárdítani törekedett, s e végett a maga nyelvét is buzgóan mívelé, s az ország határai közt a holt és idegen latin által bitorlott rangra emelni, hivatalos nyelvvé tenni akarta, eleve is érezteté e panszlávokkal, hogy törekvésök minden más előtt a magyar nemzet életerején szenvedend hajótörést. Gyűlölték tehát őket, kiket államéletökben megröviditeni szándékoztak. De csupán ebből még nem lehet kielégítőleg megfejteni e gyűlöletet. Mert bár azt eleinte, szintugy mint a kárpátvidéki tótok, az irodalom álarcza alá rejték: de az irodalmi törekvéseken kivűl kevés idő múlva még egy külön, tisztán politikai, Magyarország irányában mind ellenségesebb irányt is vett Horvátországban a nemzetiségi, vagy helyesebben, illyr mozgalom. És ez jelzi hatását ama másik idegenszerű oknak s külső befolyásnak, mely a tiszta s nemes horvát nemzetiségi mozgalmat, mennyire az a panszláv orosz propaganda által felszított illyrismustól még ment maradt, nagy részben tévutra vezette. Itt kezdődik a bécsi kormány egye-

nes befolyása az illyr mozgalomra; ennek eredménye lőn 1837—1839.
azon politikai irány, melyet azóta Horvátországban észlelünk.

Horvátország, századok óta a magyar korona ótalma alatt létezvén, semmi nyomást, semmi méltatlanságot nem szenvedett az anyaországtól. A horvátok, részt vévén a magyar törvényhozásban, a magyar alkotmány minden jótéteményeit megszorítás nélkül élvezték. Sőt, mi példa nélkül áll a történelemben, e tartomány némi előnynyel birt az anyaország felett: a magyar törvényhozás századokon keresztűl többféle kiváltság éldeletében hagyta Horvátországot. A közadóhoz Horvátország aránylag mindig csak félannyival járula, mint Magyarország. Részvételén kivűl a magyar törvényhozásban, még külön tartományi gyüléssel s az anyaország irányában egynémi municipális jogokkal is birt. És e szerint sem magán, sem közéletében semmi oka nem volt azon kiváló ellenséges indulatra, gyűlöletre Magyarország irányában, melyet mégis annyi tűntetéssel nyilvánított. Még az illyr pártiaknak fentebb említett elszakadási vágyaikból sem lehet csupán megfejteni, miként történhetett, hogy ők egyedűl a magyarok s nem egyszersmind Ausztria s annak dynasztiája ellen is viseltettek oly heves gyűlölettel; holott egy perczig sem kételkedhettek, hogy ilyféle elszakadást a monarchiától az udvar még kevésbbé hajlandó tűrni, mint Magyarország. A déli szláv birodalom megalkothatásának szükséges feltétele volt volna az osztrák monarchia felbomlása, míg Magyarország az által csak egy, lételére ugyan felette hasznos, de lényegesen nem szükséges tartományát vesztette volna el. Ha tehát egyedűl a nemzetiség s a déli szláv birodalom eszméjét fontoljuk e viszonyok tekintetében: meg kell győződnünk, hogy az illyreknek, valamint sokkal nagyobb akadályokat láthattak emelkedni vágyaik valósúlhatása ellen a bécsi kormány, mint a magyar nemzet részéről: ugy amaz ellen még több okuk volt volna a gyűlöletre. És ezen érv annál czáfolhatatlanabb, minthogy, ha voltak polgári életökben tényleges sérel-

1837—1839. meik: azok nem a magyar nemzettől, hanem a bécsi kormánytól származtak, mely a szabadság és alkotmányos élet fejleményeit ugy Horvát- mint Magyarországban egyaránt akadályozta, az anyagi érdekek s a nemzeti jóllét gyarapodását ott mint itt folyton zsibbasztotta.

Az illyreknek e kiváló s mind szélesebb körre terjedő gyűlöletét Magyarország ellen abból sem lehet egyedűl megfejteni, hogy Horvátország igazgatására nézve csak a közös főkormányszékek, — törvényeire nézve pedig csak a közös országgyülés által voltak kapcsolatban az osztrák kormánynyal. Politikai helyzetében, mint az alkotmányos Magyarország egyenjogú társa, hasonlíthatlanúl jobban érezhette magát Horvátország, mint a fajrokonaitól lakott osztrák tartományok, példáúl: Krajna, Isztria, Csehország stb., melyek mind törvényeikre, mind igazgatásukra nézve az absolut hatalmú osztrák kormány kényuralmának voltak alávetve; s ennek nyelvét, a németet, kénytelteníttettek, nemzetiségök nagy kárával, tűrni mind a közigazgatásban, mind a köznevelésben. Ha az osztrák tartományokban lakó szláv fajok e miatt gyűlölettel viseltettek a németség ellen, azon nincs mit csodálkozni. De a horvátnak semmi ilyféle oka nem volt a gyűlöletre a magyar ellen. Horvátországra a magyar nyelv sem hivatalos, sem köznevelési nyelvűl nem erőszakoltatott fel; még utóbb is, midőn a törvényhozás mindenben a magyart tette közigazgatási és nevelési nyelvvé, e törvény egyedűl a szorosan vett Magyarországra szoríttatott, Horvátországnak régi hivatalos nyelve a maga jogában meghagyatván. Sérelműl azt józanúl csak nem vehette Horvátország, hogy a vele közös magyar törvényhozás nyelvéül a latin helyét a magyar foglalta el, s ennél fogva a horvát követeknek is, ha a törvényhozásban részt venni akartak, magyarúl, s nem mint az előtt, latinúl kellett szólniok. Mert hiszen, nem a horvát, hanem a holt latin nyelvet szoritotta ki a törvényhozó teremekből a magyar nyelv, melyet különben is Horvátországban sokkal többen és jobban

értettek latinnál. És miután a horvátnak sem jutott soha eszébe követelnie, hogy az országgyűlésen horvátúl szólhasson: ez, hogy a latinnal a magyar nyelvet kell vala felcserélnie, valamint sérelem nem volt reá nézve, úgy nemzeti gyűlöletet sem ébreszthetett benne természetszerűleg. Sőt miután a számra nézve kicsiny horvát nemzet külön állodalmat nem alkothatott; s ennél fogva azon pillanatban esik az osztrák kényuralomnak martalékúl, a melyben Magyarországtól elszakad: azt kelle következetesen feltenni. hogy inkább örvendeni fog a szabadság s alkotmányosság tekintetében neki is bástyáúl szolgáló magyar nemzetiség gyarapodásának, és sokkal inkább szítand a vele jó és balszerencséjét testvériesen megosztó magyarhoz, kinek társaságában a maga nyelvét s nemzetiségét is háborittatlanúl fejtheti, mint az osztrák kormányhoz, mely különben őt is ugyanazon sorssal fenyegetné, melyre a szabadságuktól s nemzetiségöktől megfosztott többi szláv fajok jutottak. 1837—1839.

És ha mind ezen okok és természetes viszonyok ellenére, a történelem mégis azt bizonyítja, hogy a horvát nemzet egy része, 1836 óta, midőn a horvát követek a magyar nyelv hivatalos divatára vonatkozó, de az ő tartományukat egyátaljában nem illető törvény ellen szavaztak. évről évre menten ellenségesebb indulatot nyilvánított Magyarország irányában, a nélkül, hogy gyűlölete az osztrák kormányra is kiterjedni látszott volna: a történelem világos, tényleges adatok nélkül is azt kénytelenittetnék következtetni, hogy itt valamely idegenszerű okok hatásának kell lappangani. Az adatok azonban világosak, melyek ezen idegenszerű befolyást tanúsitják.

Történelmünk eddigi folyamából eléggé kiderül, hogy a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság ösztöne az utolsó évtized alatt eddig nem ismert erőteljes kifejlésre jutott. A fölébredt nemzeti erő 1825 óta mind több alkotmányos elveket vívott vissza a bécsi kabinettől, mely kényuralmi kormányrendszerét a múlt időkben reánk is kiterjeszteni

1837—1839. törekedett. Mind ellenállhatlanabb hatalommal sürgette orvoslatát a maga alkotmányos jogain a múlt korban ejtett sérelmeknek, s megtartását ama régi 1790-ben újra teljes érvényre emelt törvényeknek, melyek az országnak az osztrák tartományokétól úgy formákra, mint elvekre nézve külön, független kormányt biztosítanak. S e felett, minden cselszövények s csábítások dacára, mind több reformokat vívott ki alkotmánya szellemében a bécsi kormánytól.

Elfojthatatlan aggodalommal észlelé ezt a bécsi kormány. Eszközökről gondoskodék tehát, melyek által a felébredt nemzeti erőt legalább is meggyöngíthesse; a kényuralomhoz szokott kabinetre nézve mind kényelmetlenebbé s ellenzékiebbé váló szabadelvü szellemet elfojthassa. Megkisérlé, mint látók, mindenekelőtt a vesztegetést a megyék kebelében s a törvényhozás tagjai közt; de ez által, emitt csak néhány egyest sikerült a maga részére vonnia, amott csak néhány megye tudatlan kisnemességét vezethette ideiglen tévutakra: a nemzeti értelmiség nagy tömege annál hívebbé, ragaszkodóbbá lőn a szabadság ügyéhez. Megkisérlé az alkotmányos szabadság és reform néhány merészebb bajnokai, zászlótartói ellen a megfélénkítést, közőlök többeket börtönre itéltetvén, másokat perbe fogatván. De e szabálynak csak elkeseredés lőn eredménye; s a nemzet, mely ama hazafiakat a maga ügyének védelméért látja vala szenvedni, még nagyobb hévvel, kitartóbb erélylyel vívott jogai mellett: és a kormány tanácsosnak látá evvel is felhagyni. Végre a nem rég felmerült horvát-illyr nemzetiségi mozgalomban kereste az ellenmérget: azt ügyekezék kizsákmányolni, hogy általa vessen gátot a szabadelvű magyar nemzetiség alkotmányos haladásának, s azt, ha egészen elfojtani már nem lehetne, legalább ellenséges elemek föltámasztása s ápolása által megbénítsa, a kabineti politikára nézve ártalmatlanná tegye.

Magyarországban az alkotmányos, de radikál szellemű reformtörekvés legszorosabb kapcsolatban létezett a nem-

1837—1839.

A kormány beavatkozása a nemzetiségi viszályokba.

zetiség fejlődésével és szilárdulásával. A kormány tehát, miután a nemzetiséget egyenesen többé nem ostromolhatá, sem fejlődésében meg nem állíthatá, sőt annak, akaratja ellenére is, mind több engedményeket tenni kénytelenittetett, ellenséget támasztott ellene az illyrismusban, hogy vele együtt a szabadelvű, radikál szellemet s alkotmányos reformtörekvéseket is gyöngítse. „Bizonyos — úgymond maga egy 1862-ki bécsi lap [1]) — hogy a Metternich-kormány ezen alkalmat, (a magyarok nemzetiségi törekvéseit) örömmel ragadta meg, hogy a nem-magyarajkú népeket, különösen a horvátokat, titkos gyámolitás, vagy legalább ilyesminek igérése által a maga részére vonja, s a köztök és a magyarok közt nyilvánossá lett ellentétek kibékülését meggátolja. . . . Nem lehet tagadni, hogy ezen tervek nagy ügyességgel vétettek munkába, úgy hogy azok közől, a kiknek ezen pártküzdelemben a kormány cselekvő szerepet szánt, csak kevesen látták át a czélokat, melyek mellett síkra léptek; és hogy ezek azt vélték, hogy ők egyes-egyedűl nemzetiségök mellett küzdenek, míg csak eszközök valának oly czélokra, melyek nemzetiségökkel semmiféle egybefüggésben nem álltak.“ Elbeszélvén aztán, mily heves ellonmondásra talált az 1832/6-ki országgyülés rendeinél a fentebb említett „Magyarokká legyünk-e?“ czimű röpirat: ekként folytatja elbeszélését a bécsi lap: „Ezen irat rendkivűli hatása meggyőzte a kormányt, hogy eltalálta az igazi utat, miként tartsa távol egymástól a magyarokat és a horvátokat; s tovább haladt ezen úton. Miután magában Magyarországban a viszonyok azt nem engedték meg: Horvátország lőn kiszemelve egyelőre irodalmi csatatérűl a magyarság ellen . . . A kormány megadta az engedélyt dr. Gáj Lajos lapjára.“

Az országgyülés után azonban nemcsak tűrte, hanem egyenesen ápolása alá is vette a kormány a horvát-illyr

[1]) A szláv érdekeket képviselő „Ost und West“ 1862-ki folyama márcziusi egy számában.

1837—1839. nemzetiségi törekvéseket. Báró Bedekovics, a budai m. kir. kamarának alelnöke s a horvát nemzetiség egyik előharczosa, a magyar állam alkanczellárává, Zdencsay, kamarai tanácsnok s Gáj Lajos illyr törekvéseinek legbuzgóbb pártolója, Zágrábmegye főispáni helytartójává neveztetett. Más kormányhivatalokba a báni széknél azontúl kizárólag illyrpártiak alkalmaztattak; s úgy ezeknek, mint a főbb rangú papságnak feladatúl szabatott, hogy befolyásukat a tartományban a kormányhoz való ragaszkodás szilárdítására s a magyarság iránti ellenszenv ápolására fordítsák. Ekkor nyeretett meg egyebek közt a horvát-illyr ügy részére b. Kulmer is, ki elébb a magyar nemzet s alkotmányos szabadság hívének lenni látszott.

Mi ezentúl Horvátországban történt, mind azt bizonyítja, hogy a kormány titkon maga állott az illyrismus élére. Az illyrpárt olyannyira egybeolvadt a kormánypárttal, hogy az illyrismus zászlója alatt ezentúl egyetlenegy szabadelvűt s demokrat reformbarátot sem lehetett többé találni. A könyvvizsgálat bilincsei mindenre nézve, mi a magyarság ellen iratott, megtágíttattak; mi annál feltűnőbb lőn, mivel a censura a magyar folyóiratok ellenében épen ekkor kezeltetett legkérlelhetetlenebb szigorral. Az illyrpárt bevallott két vezére, gr. Draskovics János és dr. Gáj Lajos, rendkivüli kitüntetésekben részesíttettek: amaz, kit a párt a megyei életben követett vezére gyanánt, minden más érdem felmutathatása nélkül, díszrenddel ékesíttetett fel; emez pedig, ki az irodalmi téren vezérkedék, ki hirlapjában a szláv fajok egyesülése s a déli szláv birodalom alkotása mellett nyíltan az orosz pánszláv propaganda szellemében — s következőleg az osztrák ház monarchiájának érdekei ellen izgatott, az udvartól egy gyémántos arany gyűrűt kapott ajándékban, miként az adományt kisérő fejedelmi kegyirat bizonyítá, „a szláv irodalom mezején szerzett érdemeinek“ méltányló elismeréséül s buzgalmának ösztönéül. Ezen tény horderejének kimutatására elég megemlíteni, hogy a Metternich-kormány alatt az egyetlen a maga ne-

méhen: a nemzeti irodalom mivelésében szerzett érdemekért soha még sem német, sem magyar iró nem tartatott méltónak a fejedelmi kegy ilyféle nyilatkozatára; bár mind az osztrák, mind a magyar irodalom Gájnál hasonlíthatlanúl érdemesebb irókat volt képes felmutatni.

Az illyrismus a papságban is támaszt nyer.

A kormányon s annak pártján kivül a róm. kath. papságban nyerte fő támaszát az illyrismus, mióta ez a kormány czéljaira szolgált eszközűl. A szabadelvű reformpárt, mely sajátlag magyar színezettel birt, a vallás ügyében is a legszabadabb elveket pártolá. Névszerint a külön vallások egymás közti viszonyát a tökéletes egyenlőség s egyenjogúság alapjára kivánta fektetni. A múlt országgyűlések folytában felmerült vallásügyi vitákban Horvátországra nézve az volt a reformpárt törekvése, hogy azon szűkkeblű, türelmetlen tartományi statutum, mely a protestánsoknak a megtelepedést és birtokszerzést Horvátországban tiltja, eltörűltessék, s a vallási viszonyok a magyarhoniakkal mindenre nézve egyenlők legyenek. E törekvés természetesen a leghevesebb ellenzésre talált a horvátországi clerusban, mely aztán, mivel e tartományi statutum fentartásában a kormánytól gyámolíttatott, nemcsak az által nyilvánítá háláját, hogy hozzá még bensőbben csatlakozott, hanem az által is, hogy, kivánata szerint, az illyrismusnak, mint különben is a szabadelvű s reformokra törekvő magyarság ellentételének, legbuzgóbb pártolójává szegődött. Gáj illyr törekvései ekként a fő clerustól pártfogoltatván, az egész papság kebelében s még a papnöveldékben is nagy rokonszenvre s buzgó közremunkálásra találtak.

E befolyások következtében az illyrismus mind ellenségesebb irányt vett Magyarország ellenében; és, mi elébb csak az irodalom terére szorítkozék, határozottan átcsapott mind a társadalmi, mind a közélet s politika mezejére. A zágrábi akadémia növendékei, kik, mint említők, néhány évvel előbb önkéntes adakozásokból fizették a magyar nyelv tanárát, 1840-ben a magyar nyelvtani könyveket nyilvános

1837—1839. tüntetéssel égették meg. Lisztet, az európai hirü zenehőst, Zágrábban agyonlövéssel fenyegették, ha magyar nemzeties darabokat merészel játszani. Az „Illyrszke Narodne Novine" mind epésebb kifakadásokkal, gúnyokkal és szidalmakkal töltötte meg lapjait a magyarság ellen. És a kormány organumai különösen a censura, az illyrpárt ezen eljárását legkevésbbé sem korlátolták; míg ellenben a magyarországi könyvvizsgáló hivatalok e viszonyokra nézve oly szigorú utasitásokat vettek, miknél fogva a magyar időszaki iratokban mindent kitörültek s eltiltottak, mi az illyrpárt ezen féktelenkedéseinek megfejtésére, vagy visszatorlására vonatkozott. Történt nem egyszer, hogy a legigazságtalanabb megtámadások, a legalaptalanabb rágalmak szórattak a horvát lapokban a magyarság ellen; s a magyar lapoknak a legmérsékeltebb hangu czáfolatokat sem lehetett kinyomatni hasábjaikon; az illyrpártiaknak minden gyanúsitás, minden piszkolódás szabad, a magyaroknak az önvédelem is tilos volt. A kormány részrehajlása annyira ment e viszonyokra nézve a sajtó kezelésében, hogy végre még az orosz kormány s orosz panszláv propaganda ellen sem lehetett semmit közzétenni. A censura minden czikket, mely a mind veszélyesebben izgató orosz propaganda ármányainak megvilágitására vagy megrovására vonatkozott, kivétel nélkül kérlelhetlenűl kitörűlt. A Metternich-kormány, a monarchia nagy veszélyeztetésével nemcsak tűrte, de pártolta is e lovagiatlan harczot, ezen alattomos fondorlatokat, csak hogy a magyar nemzetiségnek a maga törvényes önállóságára s a szabadelvü reformokra irányzott törekvéseit meggátolja és sükeretlenítse.

Az illyrpártiak egyesülési törekvései a szerbekkel.

Az illyr mozgalom vezéreinek lehetetlen volt mindjárt kezdetben nem látniok, hogy törekvéseiknek, ha azok egyedül a csekély számú horvát fajra szoritkoznak, bár mennyire feltüzelik is ebben a nemzetiség eszméjét s érzetét, a kitűzött titkos czélra nézve nem lehet nagy eredményök. Ügyöket tehát a déli szlávok közös érdekének hirdették, s

a velök, kivált a számra nézve nagyobb szerb fajjal való egyesűlés lőn egyik legfőbb igyekezetök. Ezért vették fel a szerbektől is kedvelt s már elébb is használt „illyr“ elnevezést; ezért alakították át irodalmi nyelvöket olyannyira, hogy az szinte közelebb állott a szerb, mint a horvát szójáráshoz; ezért intéztek annyi hizelgő, lelkesitő, izgató költeményt és hirlapi czikket a szerb néphez. 1837—1839.

Ezen izgatás azonban a szerbeknél sokáig eredménytelen maradt. A szerbek míveltebb részében a vitatás fő tárgyát eddig csak ama kérdés tette: vajjon a jövőre is elsőbbséget adjanak-e a régi szláv szójárásnak, mely az orosz és szerb egyházi könyvekben még divatban vala; vagy e helyett a tulajdonképeni szerb szójárást, a nép élő nyelvét emeljék egyházi s irodalmi nyelvökké? E vitatkozás nyilván tanúsitja, hogy a nemzetiségi mozgalom már a szerbek közt is megkezdődött. De egy harmadik, az úgynevezett illyr nyelv, mint a külön szláv törzsek egyesítésének eszköze, egészen új eszme volt előttök. Ezen egyesűlést ők ekkoron még nem kivánták; s az illyr nyelv elfogadása iránt, mi különben a vallási viszonyokkal sem látszék megférhetőnek, még jó ideig, mint alább látandjuk, 1842-ig, köztök semmi rokonszenv nem mutatkozott. A szerb nép jellemző sajátságai közé tartozik, hogy nemzetiségi eszméjét szorosan egybeköti vallásával. A vallására nézve katholikus illyrpárt tehát, mely kivált annál fogva, hogy az egész katholikus horvát papságot keblébe fogadta, kiválólag katholikus szinezetet nyert, annál kevésbbé tarthatott rokonszenvre számot, minthogy a szerbeknek, mint alább látandjuk, a vallási unió erőszakolása miatt, a horvát papság ellen is sok volt a panaszuk. Az ő kivánataik s törekvéseik ez időben még koránt sem a magyarok elleni harczra, hanem egyedűl arra vonatkozának, hogy az 1791-ki 27-dik t.-czikk értelme szerint püspökeik a katholikus főpapsággal egészen egyenlő állásba jussanak, alsó papságuk nevelésére több gond fordittassék, a hivatalképesek alkalmazásában

1837—1839. teljes részrehajlatlanság uralkodjék, végre, hogy a vallásfelekezetek közti jogegyenlőség tökéletesen életbe léptettessék, s az által a kathol. papság uniói izgatásainak eleje vétessék. E kivánatokon s törekvéseken túl még semmi mozgalom sem vala köztök észlelhető, mely a déli szláv fajok egyesülésének vágyára mutatott volna. Sztratimirovics, karlóczai érsek, ki a maga egyházát már majdnem félszázad óta kormányozá, s mint vén embereknél közönséges, minden reformtól idegenkedék, még a szerb szójárást sem akarta az ó-szláv helyébe emelni az egyház és iskola körében; s még inkább ellenzé a horvát izgatók által divatba hozott illyr szójárást. Utóda. Sztankovics István alatt, ki amazt 1836-ban történt halála után váltotta fel az érseki székben, e viszonyokban némi módosulás álla be ugyan, a mennyiben ő a nyelvkérdés iránt nagy közönynyel viseltetett; az illyrismus mindazáltal az ő idejében sem talált a szerbek közt számosabb s jelentékenyebb pártolókat. Fordulat e tekintetben csak 1842 óta történt, midőn Sztankovics halála után Rajasics József jutott a karlóczai érseki székbe.

Az illyr mozgalom ennél fogva több évig Horvát- és Tótország határai közé maradt szorítva. Itt mindazáltal, kivált a három horvátországi megyében, mind bel- mind külterjére nézve annál inkább gyarapodék, mennél világosabbá lőn a bécsi kabinet pártfogása. Jelentékeny támaszt nyert az Haulik Jánosban is, ki ez időben tétetett át a beszterczebányaiból a zágrábi püspökségbe. Horvátország, melynek nagyobb birtokosai majdnem kivétel nélkül, s nemesi osztályának nagyobb része is még hű s barátságos érzelmeket ápolt Magyarország iránt, ezentúl mindinkább két pártra szakadt, melyeknek egyike ellenség gyanánt gyűlölte a másikat. A megyei közgyülések és tisztújító székek e pártok küzdterévé lőnek, melyen azok külön zászlók s jelek alatt két ellenséges tábor képét viselték, s nem ritkán vérengző összeütközésekre vetemedtek. A végdiadalt azon-

ban, a kormány pártolása miatt, eleve is az illyrpártnak lehete megjósolni. De e botrányos jeleneteket csak utóbb, az 1840-ki országgyülést követő korszakban, beszélendjük el részletesebben, midőn a mozgalmak már határozottabb irányban s világosan kifejezett jelszavakkal tűnnek elő. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a horvát követek az említett gyülésre már oly utasitást hoztak magokkal, mely kötelességökké tette, a magyar nyelv hivatalos divatának terjesztését s a szabadelvű reformpárttól czélba vett haladási kérdések megoldását minden módon ellenzeni. A Metternich-kormány tehát a nemzetiségi féltékenység felizgatása s ápolása által teljesen czélját érte Horvátországban: az illyr-párt, mely panszláv irányban indúlt vala meg, szorosan egyesűlt a kormánypárttal s ennek eszközévé lett a szabadelvű magyar reform-mozgalom lebéklyózására. — A heves illyrpártiak nemzetiségök ügyét vélik vala szolgálni, míg csak a Metternich kormány-politikájának kötelét vontatták — saját kárukra is. 1837—1839.

De ilyféle kormányeszközök már elégtelenek voltak leküzdeni a század szellemét. Mi alatt a kabinet ekként ügyekezék egy részről szigor s megfélemlítés, más részről a nemzeti féltékenység s villongások szitogatása által elfojtani vagy legalább korlátolni s más irányba terelni a feltörekvő nemzeti szellemet: a reform és szabadság ügye, minden ellentörekvések daczára, folyton erősbödött, menten foglalásokat tett maga körűl. A küzdelem alatt, melyet a megyék, kiváltképen a megsértett szólásszabadság kérdésében, közgyülési tanácskozásaik és feliratai által folytattak, a dikasterialis kormányzat mindinkább elárúlta a maga erőtlenségét s tehetetlenségét; a megyei önkormányzat ellenben élénkségben, erélyben és befolyásában a nemzet jövőjének alakúlására ellentállhatatlanúl gyarapodék. A nemzeti közélet minden nyilvánulása annál inkább a megyékben pontosúlt össze, mivel a sajtó folyton le volt bilincselve; s bár támadt ez évek alatt egy pár új lap, a közvélemény azok-

A reformügy haladása időközben.

1837—1839. ban, a politikai kérdések megvitatásának tilalma miatt, nem nyilatkozhatott. E hiányt részben csak a megyei közgyűlések pótolhatták. Fontosságukat, melyet azok ekként nyertek, tetemesen nevelte az, hogy, miként mindjárt elbeszélendjük, a pártok időközben élesebben kifejlettek s minden közgyűlés alkalmával nagy élénkséggel szálltak egymással szembe. Az eszmék, elvek, reformkérdések, melyek az elmúlt hosszú országgyűlés alatt czélba vétettek, vagy csak megpendíttettek, minduntalan élénk, nem ritkán heves vitatkozásokat idéztek elő; és bár mennyire üldöztettek is azok a kormány, — s ostromoltattak a conservativ pártiak által, nemcsak mindinkább terjedének, hanem, kivált a magánjog körében, mind demokratább, mind radikálabb irányt nyertek: sőt egynémely haladási kérdés, a mennyire azt a társadalmi tér korlátai engedték, már életvalóságra is érleltetett.

Egyes örökváltsági esetek. A szabadelvű párt által kitűzött reformok közől a jobbágyok örökváltsága volt az, melyet a kormány legnagyobb hévvel ellenzett, mert abban a demokratia rémképét vélte látni. Ezt fogta fel tehát most a szabadelvű párt is legbuzgóbban, mintegy ebben remélvén legsükeresebben megtörhetni a maradás elvének kérgét s egyengetni az utat a többi reformokra. Midőn tehát az uri s jobbágyi földek viszonyai az új törvények szerint rendeztetnének, több megyében az örökváltság kérdése is vitatás alá került, sőt néhány egyes esetben szerencsésen meg is oldatott. A kezdeményezés dicsősége ebben B e z e r é d y I s t v á n t illeti, ki, miként elméletileg a legnagyobb lelkesedéssel küzdött vala az országgyűlésen e reform mellett: úgy most annak gyakorlati alkalmazásában is első lőn: ő kötötte meg jobbágyaival az első örökváltsági szerződvényt. A jó példa nem sokára több követőkre is talált; s a magokat megváltott jobbágyok áldásaiban, melyeket emberiséges érzelmű földesuraikra mondottak, a kormány legvilágosabb kárhoztatását hallhatá a maga politikájának, melylyel az üdves reformot oly igen ellenzette. És Wesselényi Miklós, ki az örökváltság

kérdése mellett mondott beszéde miatt itéltetett el, ezen örökváltsági esetek következtében legfényesebb diadalát ülte a közvéleményben. Maga a reformkérdés pedig oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy semmi kétségnek nem maradt többé helye, hogy az a jövő országgyülésen törvénynyé válandik. 1837—1839.

Egyéb haladási kérdések fejlődése.

És miként ebben semmi kényuralmi csinynyel s megfélemlítésre számított eljárással nem lehetett elfojtani a feltörekvő nemzeti szellemet: úgy haladt az előre, bár számtalan akadálylyal kellett is küzdenie, meggátolhatatlanúl a nemzeti átalakúlás minden egyéb kérdéseiben is. Azon heves harcz mellett, mely a megyék részéről a törvénytelen politikai bűnvádak, elfogatások és elitéltetések miatt a kormány ellen folyt, a kivánt reformok kérdései is mind sűrűbben tárgyalás alá vétettek. A vallási felekezetek egymás közti viszonyainak teljes jogegyenlőségre fektetése, a földbirtoknak a hűbéri bilincsek, az ősiség és fiskalitás alóli felmentése, a külön néposztályok törvényelőtti egyenlőségének s közös teherviselésének megalapítása, a büntető törvénykönyv s a börtönök javítása s több más reformi kérdések mindinkább kifejtettek s megérleltettek; mi által a jövő törvényhozás feladata olyannyira megkönnyíttetett, hogy aztán csak a törvény szövegét kellett elkészíteni.

E fontosabbak mellett pedig más olyatén javítási kérdések is hozattak szőnyegre a közgyűléseken, melyekben a megyék nem láták szükségesnek bevárni a törvényhozás rendeletét; hanem saját törvényhatósági statutarius joguknál fogva önmagokat is képesitve vélik vala az intézkedésre. Ilyenekben a reformot egynémely megye azonnal foganatba is vette. Igy. például, a börtönök ügye számos megyében tetemes javításokat nyert. Hasonlóképen a társadalmi téren is többnemü haladásnak vettettek meg alapjai. Például a népnevelés javítására, mire nézve a kormány a múlt országgyülésen elejébe terjesztett törvényjavaslatot visszavetette, önszántából pedig semmit sem tett, Tolnán, részvények utján, egy kisdedóvókat képző s mellette egy kisdedóvó

1837—1839. minta-intézet alapittatott, melynek példája után utóbb mindinkább szaporodtak ezen oly igen hasznos intézetek az országban. A nemzeti nyelv ügyében is nagy haladás történt mind bel mivelődése, mind kül terjedelme tekintetében. Az irodalom, miként alább elbeszélendjük, a nemzeti akadémiától buzgóan ápolva, mind szebb virágzatnak indúlt. A nemzeti nyelv divatának terjedésére a társalgásban nem csekély tényezőjévé lett a nemzeti szinészet is, mely elébb Budán állandóan megtelepedvén, nem sokára Pesten nyert házat. A vélemények e tekintetben két felekezetre oszlottak. Némelyek, köztök Széchenyi István, Dessewffy Aurél s többen mások, bevárandónak vélték a nemzeti szinészet országos megalapittatását, mely után a Pest város által kimutatott dunaparti telken egy, a nemzet méltóságának megfelelő, diszes szinház épittetnék. Mások azonban, s köztök a megye tiszti kara, türelmetlen hevökben nem vélték tovább halaszthatni az ügyet, melynek mennél elébbi létesitéseért a közönség is sóvárga; s egy részvényes társaság, a megyei hatóság pártfogása alatt, a Grassalkovics herczegtől adományozott telken, egy, utóbb conservatoriummá szánt, ideiglenes szinházat épitett. A fiatal intézet, mely a hazában létező szinésztársulatok legjelesebb tagjait s köztök több kitünő müvészt egyesitett kebelében, a drámai müvészet tökélyére nézve hamar messze túlhaladta a városi hatóság pártfogása alatt egy nagyszerü házban müködő német szinészetet. A képző müvészetek előmozditása végett, egy műkedvelő társulat évenként műkiállitást kezdett rendezni stb.

Még nagyobb haladásnak örvendett a mezei gazdászat, kézmüipar s kereskedelem, melyeknek fejleményeit azonban alább alkalmasabban fogjuk elbeszélni. Szóval, az erejének érzetére fölébredt, hiányait s hátramaradását mind világosabban látni tanúlt nemzet, mind anyagi mind szellemi érdekeinek tekintetében tényleg a haladás terére lépett, daczára a számtalan akadályoknak, melyeket egy részről a kormány kényuralma vagy minden haladást el-

lenző akarathiánya, más részről a nemzeti elavúlt s a kormány ellenzése miatt eddigelé meg nem javíthatott institutiók hiányossága, s mind ezekből összetesen eredt kedvezőtlen körűlmények s állapotok, pénz, hitel, szakképzettség, közlekedési eszközök stb. hiánya vetettek törekvései elébe. És ha talán ezen évek alatt sem tett annyi előmenetelt, menynyit különben, kedvező körűlmények közt, tehetett volna: azt bizonyára nem a reformpártnak, mely a maga részéről minden lehetőt megtett, róhatni fel hibáúl vagy mulasztásúl. 1837—1839.

A nemzeti haladásnak mind ezen kérdései közt mindazáltal a kedélyeket mégis leginkább ama nemzeti sérelmek foglalták el, melyeket a szólásszabadság és személybiztosság legújabb időkben szenvedett. Mindenki látá, érzé, hogy míg a szabad szó a nemzet átalakúlási ügyében a kormány által becstelenségi vagy felségsértési váddal fenyegettetik; míg a közügyek megvitatása, bár a törvények korlátait át nem lépi, erőszakos elfogatást, önkényes börtönöztetést vonhat maga után: a szükségekhez mért haladásról, a nemzeti érdekek kellő kifejtéséről, mindaddig szó sem lehet. Természetes volt tehát, hogy mindenek felett e nemzeti sérelmek gyors orvoslata foglalkodtatá a hazafiak gondjait. A tapasztalás tanúsítá, hogy egyes vármegyék, bármily erélyes feliratokat intéztek is ez ügyben a kormányhoz, e bajon nem segíthettek; sőt épen e föliratok értelmének meghatározása alkalmával, e hatalomcsínyek felett mondott beszédek miatt fogattak többen felségsértési vád alá; a feliratokra pedig vagy semmi, vagy szigorúan roszaló s fenyegető válaszok érkeztek le a kormánytól. Pest megye ennél fogva egy újnemű lépést kisérle meg. A megye rendei, meggyőződvén, hogy a kormánynak ezen egész sérelmes eljárása csak néhány ellenséges érzelmű császári minisztertől s azok eszközeivé alacsonyúlt magyar kormányhivatalnoktól származik; a szelíd lelkű király pedig azokról vagy semmit sem tud, vagy roszúl van tudósítva: egy küldöttséget neveztek ki kebelökből, mely a királyt személyesen értesítené az or- Pestmegye küldöttsége a királyhoz.

1837—1839. ság ügyeinek állapotáról. Voltak, kik az udvari s a kormányi viszonyokat közelebbről ismervén, már a küldöttséget kinevező gyülésen is azon meggyőződésöket fejezték ki, hogy a választmány nem fog a király elejébe bocsáttatni. A rendek mindazáltal, akár mivel nem hihették, hogy a szelíd indulatú király, ki egyébiránt is oly ritkán látja magyar alattvalóit, egy népes törvényhatóság küldötteinek alázatos kérelmeit meghallgatni nem akarná; akár mivel, ha erre el voltak is készülve, a fogadtatás megtagadása következtében növekedendő köz ingerültséget az ügyek fordulatára hasznos eszközül tekinték: a számos előkelő hazafiakból álló küldöttséget mégis útnak eresztették. Ez, Bécsbe érkezvén, s magát Pálffy kanczellárnál bejelentvén, ettől azon választ nyerte, hogy ő felsége a küldöttséget nem fogadhatja, s annak meghagyja, hogy mennél elébb haza térjen; a megye pedig csöndben maradjon.

Midőn a küldöttség visszautasíttatásának híre az országot befutotta, az ingerültség a nemzet szabadelvű részében csakugyan annál magosabb fokra hágott, mennél közönségesebb volt a meggyőződés, hogy a küldöttség megérkezte a királynak tudtára sem adatott, s a kormány főnökei, Lajos főherczeg, Metternich és Kolowrat miniszterek, Pálffy kanczellár által, ez ügyben is önkényök szerint jártak el. A megyékben hangos panasz emelkedett, hogy a törvények ellenére, a német kormánytanácsosok intézik az ország ügyeit, s mint egykor Rudolf és I. Leopold alatt történt, a király ajtaját elzárják a nemzet igazságos panaszai, jogos kérelmei előtt.

Egy törendi ellenzék szükségességének érzete. E körülmények közt általánossá lett a nemzetben a meggyőződés, hogy a minden szabadabb életmozgalmat gátló, minden haladást elölő kormánypolitikát csak egy rendíthetlen erélyű országgyülési ellenzék leend képes megváltoztatni s a nemzeti sérelmek orvoslatát kieszközleni. A nemesség nagy tömege már a szabadelmű reformpárthoz tartozván, arról semmi kétség sem lehetett, hogy a rendek

házában számosabb és erősebb leend az ellenzék, mint bár mikor eddigelé. A múlt országgyülés történelme mindenkit meggyőzhetett, hogy a rendek táblájának hatása mindaddig megbénítva marad, míglen a főrendek háza, a kormány által támogatva, határtalan v e t o t gyakorol, s annak kebléében is nem támad egy tömörebb ellenzék. A főrendi tábla s általában az országgyülés szervezetének reformjára e körülmények közt gondolni sem lehetvén, a hazafiak nem láttak más módot magok előtt e bajon segíteni, mint oda forditani gondjaikat, hogy a jövő országgyülésen a főrendek táblájánál mennél erősebb legyen az ellenzék. 1837—1839.

Némi ellenzék, mint tudjuk, eddigelé is létezett ugyan a főrendek közt; de az oly csekély, fegyelmetlen s erélytelen vala, hogy alig birt súlylyal a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök nagy száma mellett, kivált miután az elnöklő nádor a szavazatokat, régi szokás szerint, nem számitotta, hanem mérlegelte, s mindig a felszólamlott zászlósak s főispánok, jobbára egyértelmű, véleménye szerint mondta ki a tábla végzéseit. Ennek megváltoztatása gondját azonban most az országgyülésen kifejlendő jó alkalomra halasztván, minden ügyekezetökkel oda munkálnak vala, hogy a szabad főrendűek, az úgynevezett regalisták közől mennél többeket nyerjenek meg az ellenzéknek s birjanak reá, hogy folyton az országgyülésen maradjanak; mert a főrendi ellenzék gyöngesége részben onnan eredt, hogy a regalisták, az említett viszonyok által elkedvetlenitve, számosan oda hagyták az országgyülést.

E czélt most kétségtelenül sokkal könnyebben el lehetett érni, mint az előtt néhány évvel. A reformügy, Széchenyi István és Wesselényi Miklós izgatásai s a lefolyt hosszú országgyülés tárgyalásai következtében, már a főrendek közt is számos meleg pártolókra talált; s a kormány eljárása az utóbbi évek alatt köztök is sokakban aggodalmat és keserűséget ébresztett. Csak ügyes vezérre volt szükségök, ki a még laza tömeget a pártszellem kötelékeivel

1837—1839. egybefűzze s a megalakulandó pártot fegyelemben tartsa. A főrendi táblánál eddig Széchenyi és Wesselényi volt az ellenzék legtekintélyesebb és legnépszerűbb embere, s az utóbbi annak vezére is; mert Széchenyi, mint fentebb látók, Wesselényi faltörő modorát nem helyeselvén, s a miatt vele meg is hasonolván, bár mindig az ellenzékkel szavazott, de vezéri szerepet nem akart vala vállalni. Jelenleg már egyikök sem tölthette be e szerepet. Széchenyi, mind a mellett is, hogy jobbára az ő eszméi teremtették a szabadelvű reformpártot s adtak irányt az egész nemzeti ellenzéknek, az országgyülési heves viták vezérletét állásánál, viszonyainál fogva a nemzeti életben nem vállalhatá el. Ő részint már meginditott, részint tervezett anyagi vállalatainak sükeríthetése miatt, minden ellenzéki szelleme mellett sem akart oly határozottan szembe szállni a conservativ párttal, mint azt a vezéri szerep igényli vala; s ernyedetlen buzgalmával kivált az anyagi érdekek kifejtésében működvén, nehogy törekvéseinek elébe felűlről legyőzhetlen akadályok vettessenek, Bécsben sem akarta magát lehetetlenné tenni. Ez volt oka annak is, hogy magát a megyei mozgalmaktól távol tartá, s csak nagyon ritkán és óvatosan vett részt a megyei gyülések szenvedélyes vitatásaiban, melyek az ellenzék tulajdonképeni tűzhelyei voltak. De Széchenyi e fölött még jellemsajátságainál fogva sem volt alkalmas az ellenzékvezéri szerepre. A pártéletnek, tagadhatlan, szinte meg van a maga salakja, melyet a státusférfinak, kivált a pártvezérnek, bár szíve belsejében undorral fordúl is el tőle, nem csak megvetni s üldözni nem szabad; hanem, ha sikert aratni kiván, gyakran elnéznie, sőt színleg még pártolnia is szükséges. Széchenyi erre teljesen képtelen volt. Ő minden salakost, melylyel találkozott, minden baklövést, mely körűlötte elkövettetett, sőt minden olyast, mi gondolkodásmódjával össze nem fért, szellemi irányával meg nem egyezett, csipős gúnyjainak s záporként ömlő éles ötleteinek fullánkjaival kérlelhetlenűl szokott volt üldözni. Ő másként nem

tehetett, ha bár talán népszerűségébe került is eljárása. — Wesselényiben nagy mértékben léteztek ugyan ama tulajdonok, melyek egy ellenzéki pártvezérben megkivántatnak; s e szerepet ő néhány év előtt, mint látók, mind Magyarországban, mind Erdélyben, ha nem hibák, baklövések nélkül is, de nem is süker nélkül viselte. Ő azonban most politikai pörei, elitéltetése által a színpadról erőszakosan lerántatott, s miként magát egy későbbi röpiratában nevezte, politikai halottá tétetett. E két férfiún kivűl a szabadelmű főrendűek közt eddigelé még senki sem tűntetett ki oly tulajdonokat, senki sem dicsekedheték oly népszerűséggel, hogy a főrendi ellenzék vezéréül egyelőre is kijelöltethetett volna a közvélemény által. Az ifjabb urak közt voltak ugyan többen, kik szellemi felsőségök, talentumaik által nagy reményeket ébresztettek magok iránt; de épen fiatalságuk, parlamenti gyakorlatlanságuk miatt nem látszának hivatva lenni a vezéri szerepre. És így történt, hogy bár a társalgási körökben, kivált a pesti nemzeti kaszinóban többször vitatkozás tárgya volt a főrendi ellenzék megalakításának múlhatatlan szüksége; s a tagok sem hiányzottak, kikből az képeztetnék: elismert vezér hiánya miatt a párt egyelőre még sem alakúlt meg. 1837—1839.

A fontolva haladó párt alakúlása.

A Metternich-kormány eljárása azonban, mely szerint az a fölébredt haladási szellemet kényúri szigorral, törvénysértő elfogatásokkal és igazolhatlan itéletekkel akarta elfojtani, s azon átalános ingerűltség, melyet e kormánypolitika az országban mind magasabbra csigázott, számos oly hazafiakban is mély aggodalmat ébresztett, kik a kormánypárt zászlója alatt álltak ugyan, de hazájok, nemzetök javát mind a mellett is szívökön viselték. A mindennapi tapasztalás meggyőzte őket, hogy ama demokrat s radikál irányt, melyben a reformpárt indúlt vala, a kormány reactionárius és törvénysértő eljárása nem csak elfojtani vagy megváltoztatni nem képes többé; hanem a kedélyeket még inkább elcsökönösíti, s a felidézett szenvedélyek s elkeseredés kö-

1837—1839. vetkeztében, szélsőségekre ragadja. E meggyőződés többeknek ösztönül szolgált a jövő országgyülésen oda hatniok, hogy a kormány ezentúl minden hatalomcsínyekkel felhagyván, erélyes ugyan, de szigorúan törvényes politikát kövessen. Más részről, mind az oly hatalmasan felébredt s a nemzet nagyobb részét áthatott átalakulási vágy, mind maga az országnak hátramaradt, hiányos, pangó állapota azon meggyőződésre vezette őket, hogy azon negativ politikával, melyet eddig a kormány s a főrendek többsége követett, valamint a nemzet forró haladási vágyát kielégíteni, úgy az ország tényleges szükségeit, hiányait pótolni, jóllétét eszközleni egyátaljában lehetetlen. Oly politikát óhajtának tehát ültetni a kormányra, mely erély és törvényesség mellett a szükséges reformokat is, bár tisztán monarchiai és arisztokratiai szellemben, hajlandó legyen életbe léptetni: fontolva s mérsékelten ugyan, de tényleg előre haladni. E czélra csak egy új, miként utóbb magok nevezni szerették, „fontolva haladó" conservativ pártnak alkotása vezethetett, mely mind a főrendeknél többséget nyerjen, mind a kormány által támogattassék.

A főrendek közt eddig tulajdonképeni s önálló conservativ párt épen nem létezett. A zászlósak, főispánok és püspökök a legtöbb kérdésben a kormány positiv utasitását követték; egyebekben, mik iránt Bécs közönyösséget mutatott, jobbára nem valamely mélyen átgondolt politikai elv, nem is mindig a hon java, hanem az önhaszon, a hűbéri kiváltságokhoz való önzésteljes ragaszkodás határozta meg irányukat. Mindenben egy ösvényen járt velök a kormánytól egyébiránt nem függő, szabad főrendek egy része: hogy a kiváltságaikat fenyegető reformoktól menekülhessenek, előjogaik birtokában megvédessenek, feltétlen a kormány karjaiba vetették magokat, s annak, nem egyszer a hon érdekei ellenére, önállástalan eszközeivé alacsonyodtak. A főrendi tábla e miatt, az 1832/6-ki országgyülésen, mint látók, egészen eljátszotta régi tekintélyét s a nemzet bizo-

dalmát. A büszkébb kedélyű, nemesebb önérzetű főrendűek, 1837—1839.
kiknek szivében az önzés nem fojtotta volt el a hazaszeretetet, önmagok is mindinkább szégyenleni kezdték ezen, a nemzet elsőszülötteihez oly méltatlan állást; mindinkább érezni kezdék a nemzet növekedő gyűlöletének veszélyeit. Kételkedni sem lehetett ennél fogva, hogy, ha valaki ama közvetítő politikával fellép, azonnal számos pártfelekre találand. Sőt még a kormány részéről is alaposan lehet vala várni, hogy olyféle conservativ párt keletkezését, mely az elutasithatlan reformokban a radikál irányt mérsékelje, a demokratia rémalakját eltávolitsa, szinte örömmel üdvözlendi. A bécsi kabinet vezérei magok is belátták már tarthatatlanságát eddig követett politikájoknak, mely mind kellemetlenebb bonyodalmakat és zavarokat idéz elő. Szabadúlni kivántak tehát tőle, kivált miután az ellenzék készületeiről, a kormánypolitikát a közelgő országgyülésen minden erőből ostromolnia, mind harcziasabb hirek érkezének; a törvényhozás jóakaratát pedig azon körülmény szükségessé tette, hogy az 1830-ban tiz évre besorozott s nem sokára hazabocsátandó 48 ezer katonát újakkal kelle pótoltatnia.

E kedvező körülményeket egy új kormánypolitika s annak támaszáúl egy erős conservativ párt megalapitására egy harmincz éves, lángeszű és szép készültségű főrendű, gr. Dessewffy Aurél ragadta meg. Aurél fia volt azon Dessewffy József grófnak, ki már 1802-ben, mint Sáros, 1805- és 1807-ben mint Zemplén, 1811-ben és 1825-ben mint Szabolcs országgyülési követe, még az alkotmányos nemzeti ellenzék első soraiban állott; 1830-ban pedig, bár különben a haladás embere, de mint az ó-arisztokratiai alkotmány buzgó híve s a radikál reformok ellenzője, Széchenyi „Hitelét" Taglalat czimű munkájában, mint látók, süker nélkül ostromolta. Aurél kora fiatalságában a diplomatiai pályára készült; később azonban, mint naplójában maga följegyzé, — „a körülmények s érettebb belátás, mely a jó hazafinak a diplomatia pályáján kevés örömet igérhet, szán- Dessewffy Aurél.

1839. dékát megváltoztatták." Az 1825-ki országgyülésen, hol, mint kiskorú ifjú, atyjával jelen volt s a Széchenyi által alakított klubban töltötte életét, igen szorgalmasan látogatá a gyüléseket s jegyzé a nemzeti ébredés nyilatkozatait. E mellett beszédeket készített az országgyülés gyöngébb főrendű tagjainak, és Sir Henry Wellesley (később lord Cowley) angol követ számára franczia nyelven naplót írt, mi miatt utóbb sok kellemetlensége támadt s magának Ferencz királynak neheztelését is magára vonta. Reviczky által az udvari kanczelláriánál a közjogi osztályban alkalmazást nyervén, ismerni tanúlta — mond jellemrajzában Csengery Antal — azt, mit akkor kormánybölcseségnek hittek. Az eleven lelkű, mozgékony ifjú, kinek az európai státustudományokban már szép ismeretei voltak, hamar megunta a gépies foglalkodást, s Bécs élveinek zajában keresett szórakozást, hol ritka társalgási ügyessége, könnyű, finom modora s vidámsága miatt a magasabb körökben is közkedvesség tárgyává lett. Az 1830-diki országgyülésen német naplót irt a király számára. „Éjjel ifjú társaival kártyázott, mulatott, — mond Csengery — s reggel pontosan megjelent az ülésben. A nők miatt, kik őt különösen kedvelték, csak ez országgyülés alatt két párbaja volt. S mind ezek mellett nem csak az említett napló pontos vitelére volt ideje, hanem több politikai czikkeket is irt különböző nyelveken. Ezek közt egy angol értekezést az Edinburgh Review számára. S az ismeretszomj sem hagyá el őt a legnagyobb könnyelműség közt sem. Mindenre volt ideje, folyvást tanúlt, folyvást mívelte lelkét. Miután adósságokba igen elmerült s az idegenekkeli társalgás miatt sok kedvetlenségei voltak: végre helytartósági titoknokká lett Budán." Az 1832-ki országgyülésre Zemplén megyében lépett fel követjelöltül; de megbukván, rövid időre, mint regalista jelent meg Pozsonyban, s már akkor is élén állott a főrendűek egy kis töredékének. De, bár előadásának rendkivűli élénksége, válaszainak gyorsasága s általában szép szónoki te-

hetsége által, kivált a vallásügyi kérdés felett folyt viták- 1839.
ban, különösen magára vonta a figyelmet, a nádortól ellenzett jelenléte sokkal rövidebb volt, mintsem hogy hatása nagyobbszerűvé válhatott volna. Ez után, bár a nemzeti élet nyilatkozatait mindig figyelemmel kiséré s abban maga is tényleg részt vett, a nyilvános életben pár évig semmi által nem tűntette ki magát különösebben, mint hogy az 1838-ki fővárosi vizár után a segélyző bizottmányban, melynek tagja volt, rendkivüli tevékenységet fejtett ki. De miután az országgyülés 1839-ben kihirdettetett, az eddig követett politikának czélszerűtlenségéről meggyőződve lévén, önszántából egy emlékiratot nyujtott be a kormánynak, melyben a jövő országgyülés kilátásairól, annak a jelen bonyodalmak közti vezetéséről, a pártok állásáról s a kormány feladatáról közlötte nézeteit. Az emlékirat oly nagy hatást tett a kormány élén állókra, hogy ő azonnal helytartósági tanácsossá neveztetvén, véleménye a kormány személyzetében teendő változtatásokra nézve is meghallgattatott; egyszersmind az országgyülésen a kormánypárt vezéreül tűzetett ki a rendek táblájánál. E végett felsőbb kivánság szerint Sáros megyében lépett fel követjelöltül: de Piller László ellenében megbukván, a követi pálya igényeiről végkép lemondott, s a főrendi házban, mint regalista jelent meg, ott az újon alkotott mérsékelt conservativ pártnak vezérletét veendő át.

Az országgyülés kihirdetése a megyékben rendkivül élénk követválasztási mozgalmakat idézett elő. Az ellenzék nem elégedett meg avval, hogy kebeléből választassanak meg a követek; hanem már a felküldendő egyéniségek által is tiltakozását akarta nyilvánítani a kormány eljárása ellen. E végett mind azokat meg akarta választatni, kik a kormány által felségsértési vagy becstelenségi kereset alá fogattak: Pest megyében gróf Ráday Gedeont, Nógrádban Kubinyi Ferenczet, Barsban Balogh Jánost. De a kormány is nagy tevékenységet fejtett ki. A csábítás és

Követválasztási mozgalmak.

1839. vesztegetés minden nemeit megkisérlé, hogy az ellenzék tervét meghiusítsa. Barsban teljes sükerrel működött. Majthényi László, főispáni helytartó, ügyesen szőtt fondorlataival oly annyira körűlhálózta a fényüzési hajlama miatt különben is nagy adósságokba merült s ennek következtében népszerűségéből sokat vesztett Baloghot, hogy ő viszszalépvén, egy kormányjelölt választatott meg követté. Nógrádban is sikerült a kormánynak Kubinyit, noha csak egy más ellenzékivel, Fráter Pállal, kiüttetni. De Pestben teljesen győzött az ellenzék; és, bár a kormány annak meggátlására itt is mindent elkövetett, s egyebek közt a püspökök által még a papságot is megintette, hogy szándékait a választásnál mind személyesen, mind befolyása által elősegítse, — mégis Szentkirályi Móricz mellé a pörbe fogott Ráday lőn megválasztva. De a kormány, mind a mellett is, hogy politikájának módosítására ekkoron már el volt határozva, az ellenzék e diadalát nem vélé tűrhetni; s a választást egy, május 8-án kelt kir. leiratban törvénybe ütköző merénynek nyilvánítván, a megyének meghagyta, hogy Ráday helyett más követet válaszszon. Tudatá egyszersmind a hatósággal, hogy, ha a rendeletet netalán félretenné, meg vannak téve a szükséges intézkedések, hogy Rádaynak az országgyülésen megjelenése erőhatalommal is meggátoltassék. A szabad választásnak e korlátozása mind Pestben, mind egyebütt még magosabb fokra emelte az ingerültséget. Pest, heves vitatkozások után, melyekben Dessewffy Aurél is részt vett, az országgyülésre határozta vinni a sérelmet, s míg az eligazíttatnék, csak Szentkirályi által akarta magát képviseltetni, addig is fentartván törvényesnek hitt választását.

Tolna megyében is heves volt a két párt összeütközése, mert mind a két fél kortestömegekkel jelent meg a gyülésre. A győzedelem az ellenzék részére dűlt el, s követekké Bezerédy István és Perczel Miklós választattak meg. De a vesztett fél törvénytelennek kiáltá a

választást, s annak megsemmisítéséért folyamodott a kormányhoz. Ez sajátjaként fogta fel a conservativek ügyét s királyi biztost küldött a megyébe, ki a panaszt megvizsgálná, s ha kell, új választást intézne. A kir. biztos, mint eleve is várható vala, a conservativ párt érdekeit legyezve, valóban új választást hirdetett; de nagy bosszúságára, a többség Bezerédy és Perczel megbizatását ujabban is megerősítette. Diadalának azonban még sem örvendhetett a szabadelvű párt; mert a királyi biztos nem szűnt meg fondorkodni, mígnem egy újabb gyülésen a conservativ pártnak szerezte meg a győzedelmet. E követválasztási tusát különösen nevezetessé tette azon körülmény, hogy itt támadt a conservativ pártnak azután közönségessé lett „Pecsovics" elneveztetése. — Ez volt ugyanis neve azon egyénnek, ki a conservativ párti köznemességet, az úgynevezett korteseket, a választási gyülésen vezérelte; míg ellenben a szabadelvű párt kortesei közt egy Kubinszky nevű nemes viselé e szerepet. Rólok aztán a két párt is Kubinszkynak és Pecsovicsnak neveztetett a megyében. Mivel azonban a Kubinszkyak ügye a közvéleményben népszerűséggel birt, s különben a pártnak is meg volt már a maga „ellenzéki", vagy „reformi", vagy „szabadelvű" neve, a „Kubinszky" elnevezés nemcsak országszerte nem lett divatossá, de nem sokára magában a megyében is feledésbe merült. A „Pecsovics" elnevezés ellenben annál hamarább közönségessé vált, minthogy a „conservativ" párt megjelölésére szava sem volt a magyarnak, s egyébiránt az új elnevezést a conservativek bosszúsan hallák magokra alkalmaztatni. A gúnynevek a népek pártharczaiban annál gyorsabban terjednek s annál inkább megörökittetnek, mennél kellemetlenebbek azok előtt, kikre alkalmaztatnak. 1839.

E heves követválasztási tusák szintúgy mint a nem kevesbbé heves viták, melyek a követek utasítása felett folytak, eléggé meggyőzték a bécsi kormányt, hogy ezen országgyülésen kemény harczot kellend kiállania. Nem Változások a főkormányhivatalokban.

1839. lehetett ennél fogva kétsége hogy, ha azon államférfiak, kik eddigi politikájának s elkövetett hatalomcsínyeinek eszközei valának, továbbra is hivatalaikban hagyatnak, az újonczszedés, mit a kiszolgált katonák hazabocsátása következtében múlhatlanúl kell vala kérnie, a törvényhozástól meg fog tagadtatni. E fölött a főherczeg nádor maga is mind a közügy, mind személyes és családi érdekeinél fogva szükségesnek látá, némely fő kormányhivatalnokok megváltoztatása által csillapítani a magas fokra hágott ingerültséget. Hanyatló életkora, fogyó ereje s gyakrabban beálló betegeskedése mind sürűbben emlékeztették őt halálára. A népszerűséget ő egy idő óta még inkább keresé, mint bármikor hosszú közéleti pályáján; nemcsak azért, hogy maga jó emlékezetben maradjon a nemzet előtt, hanem azért is, hogy halála után István fiának is biztosítsa a nádori rangot. Ő is közreműködék tehát, hogy a közvélemény által leginkább megrótt férfiak hivatalaikból elmozdíttassanak. Nem csekély befolyása volt a kabinet vezéreinek ez ügybeni határozatára Dessewffy Aurél említett emlékiratának is, melyben a kormány feladatát a jelen bonyodalmak közt élénken fejtegetve, a személyváltozást szintén múlhatatlannak tünteté fel. A nemzet ingerültsége épen azon egyének ellen nyilvánúlt leghatározottabban, kik az országgyülésen hivatalaiknál fogva legfontosabb állást foglaltak el: Pálffy kanczellár ellen, ki a megfélénkítési politika főeszközének s végrehajtójának lenni tudatott; Cziráky Antal országbiró és Somsich Pongrácz kir. személynök ellen, kiknek elnöklete alatt folytak le a kir. és hétszemélyes főtörvényszékeknél ama politikai közkeresetek. Nehogy tehát miattok az országgyülés eredményei koczkára tétessenek, mind a hármat más kormányférfiak váltották fel magas hivatalaikban. A személynöki tisztben a státustanácsba általtett Somsich he-
Szerencsy István. lyét Szerencsy István, magy. udv. kanczelláriai tanácsos foglalta el. Országbiróvá, miután Cziráky számfeletti
Majláth György. miniszterré lett, Majláth György neveztetett, ugyanaz,

ki 1825-ben és 1830-ban, mint kir. személynök, a rendek táblájánál oly ügyesen, a nemzetnek is megelégedésére, elnököskődött. Az udvari főkanczellárságra végül gróf Majláth Antal másod alkanczellár emeltetett, ki Pálffynak már a múlt év végén történt visszavonúlta óta tényleg is vezette e főkormányszéket. Mind a hárman a kormányhivatalokban lévő tehetségek legkitünőbbjei közé tartozának; és, mi a jelen körűlmények közt nagy fontossággal birt, mind a hárman, higgadt, mérsékelt gondolkodásmódjok miatt, jó névvel birtak a közvéleményben. Mióta az átalakulási törekvéseiben annyi akadályokkal küzdő nemzet a hazafiúi hűség tekintetében oly keserű tapasztalásokon esett keresztül; mióta számos, elébb szilárd jellemű hazafiaknak ismert egyéniségek udvari kegyekért szint változtattak: mindinkább terjedni kezdett azon, ily általánosságban nem igazolható vélemény, hogy a ki kormányhivatalt vállal, az hazafiságát áruba bocsátotta. E kormányférfiak mindazáltal hivatalaikban is megőrzék magok iránt a közvélemény azon itéletét, hogy a haza iránti hűség, érdekeinek őszinte szeretete nem veszett ki kebelökből. Mind a hárman köztisztelet tárgyai valának. Majláth Antal, ki a lefolyt országgyülésen a kormánypártnak legkitűnőbb latin szónoka volt, a közügyekbeni nagy jártassággal finom modorokat, ügyes tapintatot párosított. Majláth György hatásteljes szónoki tehetséggel, Szerencsy nyilt jelleme, fesztelen modora miatt némi népszerűséggel is birt. Szóval, maga e három főhivatalnok kineveztetése is eléggé megérteté a nemzettel, hogy politikáját a kormány módositani szándékozik. De a kiengesztelődésnek, mint mindjárt látandjuk, mind e mellett is csak lassan s nagy bajjal lehetett megtörténnie.

1839.

Gr. Majláth Antal.

Kevéssel az országgyülés kihirdetése előtt azon okokhoz, melyek a kedélyeket oly lázas ingerültségbe hajtották, még egy újabb is járúlt, mely azonban nem a kormánytól, hanem a főpapságtól vette eredetét. Elbeszéltük fentebb, mily hosszú s rendkivűl heves viták folytak, az elmúlt or-

A vegyes házasságok kérdése.

1839. szággyülés elején, a vallási felekezetek egymás közti viszonyainak kérdései fölött. A fő nehézség akkor az egy vallásból másba áttérés, s a vegyes házasságoknál a gyermekeknek mily vallásbani neveltetése és a kath. papság által követelt törvénytelen reversalisok körűl forgott. A rendek által késztett szabadelvű törvényjavaslatot, mely szerint a vallásfelekezetek közt teljes jogegyenlőség s viszonyosság volt volna megalapitandó, a főrendek számos üzenetváltások után sem akarták elfogadni; minek következtében a vitapontok a rendek által kedvezőbb időkre halasztva, letétettek.

De bár a lelkiösmeret teljes szabadságát biztositó új törvényt megalkotni nem lehetett; a megyék mindazáltal az 1791-ki 26-dik törvényczikk [1] értelmében, mely a vegyes házasságokból származott gyermekek vallása iránt világosan rendelkezik, a reversalisokat, mint ezen törvénybe ütközőket, a múltra nézve is érvénytelennek tekintették. Többször történt ennél fogva, hogy midőn a házasságkötéskor kiadott reversalisok a szüléktől utóbb meg nem tartattak, s e miatt a püspökök a megyei közhatóságok közbelépését kivánták: ezek azt egyenesen megtagadták, sőt a protestáns apáknak értésére adták, hogy gyermekeiket, a reversalis daczára, bizton nevelhetik azon vallásban, melyet az 1791-ki törvény jelölt ki számokra. A megyék ezen eljárása teljesen jogszerű volt; mert a törvények ellenére kötött szerződések, tett igéretek senkit semköteleznek. A püspökök e miatt nem szűntek panaszaikkal ostromolni a helytartótanácsot: de mind hasztalan: a vármegyéket e kormányszék sem kényszerítheté az említett törvény megszegésére. Ennek aztán az lőn következménye, hogy mind számosabb vegyes házasság köttetett reversalis nélkül.

[1]) Érdekes ezen törvényről megjegyeznünk, hogy az épen egy róm. kath. főpapnak. herczeg Batthyányi bíbornok primásnak köszönheti létrejöttét.

Nem épen rég történt, hogy a vegyes házasságok ügyében a kölni érsek által kiadott s egész Európában oly nagy zajt ütött egyházi rendelet híre Magyarországba is eljutott. A példa követésre ingerlé a magyar egyház néhány püspökét is, kik a kathol. egyházat vélték veszélyben forogni, ha a vegyes házasságok ezentúl — mi egyébiránt ötven év óta eddig is számos esetben történt vala, a gyermekek kathol. vallásbani neveltetését biztositó reversalisok nélkül köttetnének meg; vagy épen, ha még a kibocsátott reversalisok is elvesztenék érvényöket. A kölni érsek példája legelőször Lajcsák nagyváradi püspökben talált utánzóra; ki miután Bihar megye hatóságától néhány esetben a reversalisok foganatosítását hasztalan sürgette, viszszatorlásúl, az 1839-ki márcziusban kelt pásztori levelében, oda utasítá megyéje lelkészeit: hogy ezentúl semminemű vegyes házasságot ne áldjanak meg az egyházi szokás szerint, mielőtt a felek köteleznék magokat, hogy születendő gyermekeiket kivétel nélkül a kath. vallásban fogják neveltetni. 1839.

A polgári házasságok nálunk divatba hozva még nem lévén, Lajcsák püspök rendelete. a házasságkötésnél az áldást múlhatatlannak néző felek közt, sok esetben tényleges akadályt vethetett a vegyes házasságok kötése elébe, s mint ilyen, az 1791-ki törvénynyel homlokegyenest ellenkezett. Bihar vármegye tehát, mely a nagyváradi egyházmegyéhez tartozik, az ügyet nyomban felterjeszté a királyhoz, a törvény kellő megtartatását sürgetvén. Felhívá egyszersmind körlevelei által a többi megyéket is. példájának követésére.

A nagyváradi püspök rendelete, mondhatni, közönséges rosszalással fogadtatott az országban. Nem csak a protestánsok, kiket az egyenesen sujt vala, s nemcsak a kath. vallású szabadelvűek általában, hanem még a conservativek többsége is kárhoztatá a püspök törvénysértő, s a közéletben létezett különben is nagy ingerűltséget még inkább nevelő eljárását. A vármegyék tehát, majdnem kivétel nélkül

1839. a Bihaｒéhoz hasonló feliratokban szorgalmazták a törvénysértés azonnali orvoslatát. Még a püspökök közől is, az országgyülés előtt, csak egy találkozott, Szcitovszky, rosnyói főpap, ki a nagyváradinak nyomába lépett. Az alsó papságban pedig sokan nem kevésbbé rosszalták azt, mint a világiak. Egyebek közt Csehi László kanonok, az egyházi tudományok s törvények tudora, elébb a váczi papnöveldében széles tudománya miatt nagy hírű tanár, ez időben példás buzgalmú lelkész, egy értekezésében a theologiából s egyházi törvényekből merített megczáfolhatatlan érvekkel kimutatta ama püspöki rendelet helytelenségét; s mivel irata nyomtatásban meg nem jelenhetett, kéziratban körözteté azt társai között.

A közvéleménynek e hangos nyilatkozatát annál kevesbbé kételkedett felhasználni a kormány, mivel érdekében áll vala az ellenzéket az országgyülés előtt némileg kiengesztelni. Egy, april 30-án kelt rendeletében tehát tudtára adta a püspököknek, „miképen az ágostai és helvét vallástételűek egyházi viszonyairól alkotott régibb törvényeket, s igy az 1791-ki 26-ik t.-czikkelyt is, pontosan megtartani szándékozván, mind azt mi ezen már törvényes szokás által is szentesitett szabályoktól eltér, jóvá nem hagyhatja; s határozottan kivánja ő Felsége, hogy ama törvények iránt mindenki oly engedelmességgel viseltessék, minőt azoknak szentsége követel. A püspököket különösen ama törvények megtartására azon hozzátétellel inti ő Felsége, hogy buzgalmukat legfelsőbb kivánatai teljesitésében ama készség szerint fogja mérlegelni, melylyel e kötelességöknek megfelelendenek.“ E királyi rendelet, mint a mely a nemzet kedvező érzelmeinek megnyerésére volt számitva, megelégedéssel fogadtatott a közvélemény által; és bár egymaga nem volt is már képes megváltoztatni az egyéb okokból eredt kedvetlen közhangulatot, újabb kétségtelen jeléül szolgált a kabineti politika módosulásának.

HARMADIK FEJEZET.

Kibékülés az 1839/40-ki országgyülésen.

Az elkeseredett pártharczok közt, melyeket az ellenzék a megyei gyüléseken egy részről a kormány, más részről a vegyes házasságok ügyében a katholikus főpapság ellen vívott, megérkezett végre junius 2-ka, az országgyülés megnyitásának határnapja. Kételkedni egy perczig sem lehetett, hogy az 1825 óta lefolyt országgyülések közt ez leend a leghevesebb; bár sükere iránt egyelőre már azért sem lehetett biztos véleményt képezni, mivel, ha a követek személyiségét tekintve, némi többségben volt is az ellenzék, az utasitások többsége épen a legjelentékenyebb tárgyra, a szólásszabadságra nézve a kormány részére hajlott. 1839.

A nemzet nagyobb része meggyőződve lévén, hogy a haladás és átalakulás kérdéseinek megoldása lényegesen attól függ: sikerül-e a kormányt az elkövetett törvénysértések orvoslatára reákényszeríteni; a jövőre pedig a szabad választás, nyilvánosság és szólásszabadság jogát minden hatalomcsíny ellen biztosítani? — feszült várakozással nézett a lefolyandó harcz elébe, melynek végén a haladási ügy diadala, vagy a kényuralmi kormányrendszer megszilárdulása állott. A kormány főbb személyzetében történt változás s a vegyes házassági kérdésben kiadott királyi leirat arra látszék ugyan mutatni, hogy a kormány kiengesztelődni

1839. óhajt a nemzettel. De viszont azon körülmény, hogy a főispánok Bécsből parancsot vettek, az utasításokban a szólásszabadság kérdésére nézve minden módon a kormánynak szerezni többséget, mi csakugyan több hely sikerült is — nagyon kétségessé tette, vajjon őszinte-e ezen óhajtása, vagy csak ideiglen akarja magát engedékenynek szinlelni, míg az újonczok kérdésében czélját éri? Vagy ha őszinte is: lesz-e annyi önmegtagadása, hogy a nemzetnek a törvénysértésekért a múltra nézve elégtételt, a jövőre nézve pedig, hasonló lépések ismétlése ellen, czélszerű törvények által biztositást nyujtson? Az elkerülhetlenül bekövetkezendő heves viták nem fogják-e annyira felkorbácsolni a szenvedélyeket, hogy a jó eredmény helyett csak a keserűségeket nevelje, a viszályokat öregbítse az országgyülés? Mind meg annyi kérdések, melyeknél minden hazafi aggodalommal nézett a jövő elébe.

Az ellenzéki párt a rendek táblájánál.

Úgy látszék, az ellenzék most szilárdabb kitartást tanúsitand, mint bár mikor a múltban. Hiszen oly nemzeti jogok megmentése forgott szóban, melyekkel együtt, ha a kormány győzne, veszendőbe mennének az alkotmányos szabadság leglényegesb alapjai s a nemzeti fejlődés szükséges feltételei. Mert a hol nyilvánosság, szólásszabadság és birói függetlenség nincs, s magok a törvényszékek is a hatalom szeszélyeinek eszközeivé sülyedtek, ott szabad fejlődésről szó sem lehet többé. Minthogy azonban az ellenzék épen e legfontosabb kérdésekben kisebbségben jött a gyülésre: győzedelmet csak azon körülmény szerezhetett neki, hogy pártján az erkölcsi erő, az értelmi súly, a szónoki tehetség és lelkesedés túlnyomó vala. A rendek táblájánál jobbára a már ismert, az országban legkitűnőbb, legünnepeltebb egyéniségekkel találkozunk. Vezére a pártnak most is Deák Ferencz, Zala követe volt, ki páratlan mélységű s erejű értelme, magához mindig hű mérséklete, jellemének szintoly rendíthetlen szilárdsága, mint szeplőtlen tisztasága által annyira birta már a közbizodalmat, hogy

Deák Ferencz.

bár a vezéri szerepet nem kereste, mindenki örömest so- 1839.
rakozott az ő zászlaja alá, meggyőződve lévén, hogy az általa kitűzött vagy helyeselt irány mindig a legjobb, legczélravezetőbb, hogy ő soha hinárba nem vezetendi, sem szenvedély vagy hiúság által nem rontandja meg a nemzeti ügyet. Ezen országgyülés menete annyira az ő vezetésétől függött, hogy a conservativ párt vezéreitől, midőn a diéta kimenete felől megkérdeztettek, nem egyszer lehetett hallani, hogy e kérdésre csak Deák adhat választ. Azon eredményt, mely a nemzetet az országgyülés végén oly megelégedéssel s örömmel töltötte el, csak az ő bölcseségének, megtörhetlen szilárdságának és páratlan vezéri ügyességének kellett köszönni; mert csak az ő érdeme, hogy az ellenzék, bár biztos többséget e diétán nem képezett, végre mégis fényes győzedelmet nyert.

Deák oldalánál találjuk a nemzeti ügy bajnokai közöl Klauzál Gábort, id. Pázmándy Dénest, Paloczy Lászlót, és a pár hónappal később megjelent Beőthy Ödönt s több másokat, kiket már az elébbi gyülésekből eléggé ismerünk. A jeles Kölcsey Ferenczet, ki a múlt országgyülés első felében oly annyira tündöklött, már a kora sír hantjai fedezték. Bezerédy István és Balogh János a választási tusában kevesebbségben maradtak. Nagy Pál Nagy Pál.
jelen volt ugyan, mint Sopron követe; de őt, bár gyakran szavazott az ellenzékkel, már nem lehetett biztosan sorozni a létező pártok valamelyikéhez. Midőn az alkotmány és nemzetiség, nemzeti jogok és nyelv forogtak szóban, ő ugyan mindig az ellenzék soraiban állott és szónokolt, még mindig régi elragadó erejével; de midőn a radikál reformok kerültek szőnyegre, melyek az ó-alkotmány keretébe nem illének, szavazatát nem lehetett többé egykori társaiéi közt találni. E miatt, — mint jellemrajzának irója mondja — politikai színváltozást vetettek szemére; holott csak körülötte változott a világítás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyen keresztül birálták; ő ugyanaz maradt, ki az

1839. előtt volt. Természetes, hogy miután politikai elveit s czéljait az újabb eszmék mindenfelől túlszárnyalták, s ezek körében sehogy sem találta fel magát szelleme, mely őt a kiváltságok keskeny határán túlrepűlni csak ritkán engedé, a népszerűség is elhagyta őt; s viszonya mindig feszültebbé lőn követtársai irányában. A conservativekhez mindazáltal, midőn ezek, a kormány érdekében, nem egyszer még a nemzeti alkotmányos függetlenség várdáját is ostromlák, ő soha sem tartozott; bár egyébiránt bosszúságból az ellenzék iránt néha a kormánypárttal szavazott.

Az ellenzék e régi bajnokain kivül újak is tűntek fel ezen országgyülés alatt, kik a régiebbek közöl hiányzókat is képesek valának pótolni. A számos új, jelesebb egyéniségek közöl azonban itt csak néhányat említünk, kiknek nevei utóbb is gyakrabban hangzának a pártharczok zajában.

Szentkirályi Móricz. Legeredetibb alak ezek közt Szentkirályi Móricz, Pest megye alispánja s követe, ki, mivel társa, Ráday Gedeon gróf, a megjelenéstől eltiltatott, több-ideig egymaga képviselte a középponti megyét. Ő egyike volt azon kitűnő egyéniségeknek, kik a szép tehetség mellett legtöbb törvényhozói készültséget hoztak az országgyülésre, — s mint jellemrajzában Csengery Antal oly találólag jellemzi őt [1] — „az egész követi kar helyett dolgoztak. Délelőtt a dunai követek sorában halljuk őt szónoklani, vagy jegyzői asztalnál olvasni, isten tudja, hányadik üzenetét a főrendekhez. S délután valamely rendszeres munkálat fogalmazásán töri fejét egyik bizottmányban. Előadása főleg észhez szóló, vitató, taglaló, mely értelmez, körülir, különböztet, okoskodik, czáfol és meggyőz. Bizonyos magasabb szempontra emeli a kérdéseket, honnan minden elágazásaikban, összefüggéseikben láthatók. Beszéde kezdetén eszméket keres és állít föl, mint elismert igazságokat, s azok körül rendezi okoskodásai táborát. Egész beszéde néha egyetlen eszme

[1]) Magyar Szónokok és Státusférfiak.

kifejtése; mintha egy rideg eszme szólana előttünk. Ha 1839.
azonban vitáz. czáfol szónokunk, az ellenfél, ki őt sérteni merészlé, csakhamar tapasztalja, hogy az eszmének idegei vannak. A haragszikrázó szemek mutatják, hogy az idegeket e száraz testben olykor lázas izgatottság futja át. S ilyenkor hideg, mélyenható gúny, metsző él költözik szavaiba, a nélkül hogy az okok előnyomuló logikai rendét a szenvedély legkevesbbé is zavarná. Az értelmezésről rendesen áttér az osztályozásra, különböztetésre. S gyakran annyira elmélyed apró részletekbe, hogy az eszmék tömkelegében elveszti a fő fonalszálat. Ha több részre osztá beszédét. nem ritka eset volt, hogy az első rész kimerítő vitatása közben megfeledkezett a felosztás többi főrészeiről; s ilyenkor néha szomszédjától kérdezé, hogy miről kell még szólania. Néha úgy tetszett, mintha beszéd közben születnék agyában a meggyőződés; mintha önmagát s nem a közönséget volna feladata meggyőznie. Azért az utak elágazásánál gyakran habozott, s még az értelem indokai felett is tétovázni látszott scepticus szelleme. De minél nagyobb belső harcz eredménye volt nála a meggyőződés, annál erősebben, egész a makacsságig ragaszkodott hozzá." Szentkirályi e szellemi tulajdonságoknál fova, melyekhez könynyen folyó, a jellemző kifejezést rögtönzéseiben is feltaláló előadás, rendíthetlen szilárdság, s a meggyőződéssel átkarolt reformügy őszinte szeretete párosúlt, az ellenzéki követek legkitünőbbjei közt foglalt helyet. Jellemét alig festi találóbban valami azon tetténél, hogy miután az 1849-ki év leviharzott, a mintegy 40 éves férfiu bucsút vévén a politikai pályától, orvossá lett, s bár anyagi helyzete nem kényszeríté, éveken át vastűrelemmel avatta magát e szaktudományba, míg a tudori levelet ki nem vívta [1].

[1]) Nem lesz érdektelen, élete e szakából egy törtenetkét megemlíteni. Mint tudva van, Szentkirályi 1848-ban heves ellenzője volt Kossuth politikájanak. E miatt egy orvos tanulótársa a pad azon

1839.

Pulszky Ferencz.

A jelesebb ellenzéki egyéniségek közé tartoztak még Olgyay Titusz, Szentiványi Károly, Fráter Pál és Pulszky Ferencz. A két első mérsékeltebb, országgyülési szereplésők által hivatalra egyengettek utat magoknak, melybe a gyülés után nem sokára be is léptek. Szentiványi és Fráter ügyes elöörsi csatározásokban tüntette ki magát e lényegesen sérelmi országgyülésen. Pulszkyt az ellenzéki követek közt nem azért említjük, mintha befolyása nagyobb súlylyal birt volna a tanácskozásokra ezen gyülés alatt; hanem csak mivel ez volt első feltünése a politikai pályán, melyen utóbb némi hatást vívott ki magának. Ő, bár még oly fiatal, hogy nagykorúságra is csak imént jutott, a tudományok legtöbb nemében gazdag ismeretekkel birt. Képzettsége azonban, inkább encyclopædiai mint szaki lévén, inkább tudóssá, iróvá, mint törvényhozóvá minősítette őt; s inkább is ama pályán szerezte magának a nevet, melylyel a hazában birt. Mint birtokosa egy nagybecsű régiségi gyűjteménynek, melyet nagybátyja, Fehérváry, hagyott reá, e szakban is ritka jártasságot szerzett magának. A jelen országgyülésen az emelte őt az előtérbe, hogy Sáros megye által, mely eddig s azután is többnyire a conservativ párton álla, választatott meg követté. Megyéje s attól vett utasítása szellemében, ő eleinte valóban is mint conservativ kezdett működni; s csak miután Deák Ferencz tette reá kezét, lőn ellenzékivé, bár néha, némely kérdésben, utasítása által azután is a conservativekkel kényszeríttetett szavazni. Azonban hírlapi czikkeinek, melyekkel a német időszaki sajtóban mint a magyar nemzeti s reformi ügy bajnoka lépett fel, kétségkivűl nagyobb volt hatása, mint kevés

pontján, melyről ő az iskolai előadásokat hallgatni szokta, krétával e szavakat irá: „Szenkirályi hazaáruló.“ A betyárság által sértett férfiút egy perczre sem hagyá el higgadtsága. Szép csendesen szinte krétát vesz kezébe s a fentebbi szavak alá emezt irá: „Kossuth a haza megmentője.“ 1850-ben ezen ellentétben metsző gúny feküdt.

szónoki tehetséggel biró szavának a törvényhozás teremé- 1839.
ben. Az előkészítő tanácskozmányokban mindazáltal éles körmönfont szelleme jó szolgálatokat tett pártja ügyének.

Conservativ párti szónokok.

Az ellenzékkel szemközt most a conservativ párt is erősebben volt képviselve a rendek házában, mint a lefolyt országgyüléseken. E párt jelenleg nemcsak néhány tagjának kitűnő egyéniségéből merítette nagyobb súlyát; de, miután a kormány a választásoknál minden erejét megfeszítette, s minden eszközt mozgásba tett, hogy magának többséget szerezzen, száma is oly tetemesen növekedett, hogy némely kérdésben a két párt közt ingadozó néhány szavazattal erősödve, többségre is vergődött. Zsedényi Eduárd mellett, ki e gyülésen is legtevékenyebb tagja. s az ellenféltől is becsült vezére volt a conservativ pártnak, most több jeles szónok lépett a síkra e párt elveiért. Legkitűnőbbek voltak ezek közől: Zarka János Vas megyei követ, ki erős logikával, széles tudománynyal szép szónoki tehetséget párositott; Ürményi József, fehérvári követ, büszke jellem. szellemdús, mívelt szónok, éles bonczoló s vitató; Andrássy, esztergami követ, szintoly ügyes mint bátor szónok, kinek ravasz dialektikáját, elburkolt érveit azonban Klauzál s még inkább Deák mindannyiszor szétbonczolta s visszatorlotta. A városok követei közől a tekintélyes, mérsékelt, ismeretgazdag Vághy Ferencz Soprony —, Járy Pest és Toperczer Kassa városok követei vettek leginkább részt a vitatkozásokban, helyzetöknél s hatóságaiknak a kormányhozi viszonyánál fogva mindig a kormány érdekében s a conservativ elvek értelmében; kivéve az egy városi ügyet, melyben a hozzá kapcsolt kérdések bonyodalmainál fogva ők látszának, de, alkotmányos szempontból tekintve az ügyet, csak is látszának, képviselni az ellenzékkel szemben a szabadság elveit.

A felső ház.

Ezen országgyülés kimenetétől függvén, vajjon a hatalom önkényrendszere tovább is megmarad-e a kormányon, vagy az alkotmányos elvek s nemzeti igények győzedel-

1839. mével a radikál reformoknak nyílik-e meg a pályatér: a főrendek házában is jelentékeny s köztök számos új erőket találunk összegyűlve mind a két párton, eltökélve egy elhatározott harczot vívni, egy részről a hatalom és kiváltság, másról a szabadság és nemzeti átalakulás érdekei mellett. Az előleges készületek után, melyek a pártok kebelében, mint említők, már az országgyűlés előtt tétettek vala, kétséget nem szenvedett, hogy a harcz heves leend; mert mind a két párt nagy buzgalommal ügyekezett szervezni a maga táborát. A conservativek, kik eddigelé merő negatióból indúltak ki s a kormány puszta eszközei voltak, függetlenebb állásra törekedvén, most elvek zászlaja alatt kivántak fellépni. A szabadelvűek, véget akarván vetni ama korlátlanúl gyakorlott vetonak, melylyel a kormánypárti főrendek, számuk többsége által minden szabadelvű reformkérdést megakasztottak, pártjuk szervezése által törekedtek öregbíteni erkölcsi súlyokat.

A conservativ párt a főrendeknél.

Amazok élén a geniális szellemü gróf Dessewffy Aurél Apponyi Györgygyel, Vay Miklóssal és Jósika Samuval egyesűlvén, egy, a kormánynyal ugyan szövetségben létező, de önálló, elvek szerint működő, tulajdonképeni conservativ pártot alkotott a főrendűek között; mely, bár a királyi hivatalnokok nagy részét tagjai közé számította, annyiban mégis különbözött a sajátképeni kormánypárttól, hogy nem egyedűl, mint ez, a főherczeg nádortól, vagy a kanczellártól vette a fenforgó kérdésekben magatartása iránt az utasítást; hanem elfogadott elvei szerint, előleges tanácskozmányokban határozta meg a maga irányát. És ezen irány nem vágott mindig össze a nádor ujjmutatásaival; kivált midőn nem szorosan udvari érdek forgott szóban. A nádor. mint a ház elnöke, eddig, mondhatni, korlátlan hatalommal igazgatta. intései által, a készséges engedelmességű kormánypártot; most azonban többször lőn alkalma tapasztalni, hogy az új conservativ párt saját né-

zetei s rendes tanácskozmányaiban megállapitott végzései szerint intézi lépteit. A pártnak Dessewffy volt a lelke; Apponyi és Vay annak mintegy előörseit képezték; mind a ketten kitűnő szónoki tehetséggel lévén felruházva. Nagy befolyást gyakorolt a párt végzéseire, annak tanácskozmányain, gr. Sztáray Albert, Dessewffy nagybátyja is, ki azonban szónok nem lévén, az országos ülésekben gyérebben vett részt a vitatásban. 1839.

Többször fellépett ebben b. Jósika Samu, az erdélyi udvari kanczellária tanácsosa, ki már az utólsó erdélyi országgyülésen is vezére volt a kormánypártnak, melylyel azonban Wesselényi népszerűsége s az ellenzék túlysúlyú ereje ellen ott süker nélkül küzdött vala. O egyike volt a legnagyobb parlamentáris késűltségű főrendűeknek. Mély értelemmel, éles, bonczoló dialektikával, a parlamenti szónoklat minden fegyvereiben s fogásaiban szintúgy mint a közügyekben, nagy jártasságot párositott; különben lovagias szinezetű jellemének is a ravaszság volt egyik fő alkatrésze. Általában a hatalom embere, a reformot csak ott nem ostromlá, hol azt a közvélemény nyilatkozata szerint elutasithatlannak tapasztalta. De ekkor is oly irányt ügyekezett annak adni, hogy általa, a mennyire csak lehet, a hatalom is gyarapodjék. Br. Jósika Samu.

Apponyi György gr. egyike a legfiatalabb tagoknak, először lépett fel ez országgyülésen, nem ugyan oly tündöklő tehetséggel, mint Dessewffy; sem nem oly furfangos ügyességgel, mint Jósika; de mégis oly átható értelemmel, oly szép készültséggel, hogy a közfigyelmet mindjárt első beszédeivel magára vonta. Szónoklatát, mely rövid gyakorlat után is igen könnyen folyóvá, gördülékenynyé lőn, higgadt értelem s mérséklet jellemzé; mely éreztetni engedé a hallgatóval, hogy bár nem barátja is a radikál iránynak, de a reformoktól sem idegen, melyeket a hon java követel, csak úgy intéztessenek, hogy a kormány erejét s az arisztokratia lényeges érdekeit ne csökkentsék. Gróf Apponyi György

1839. Jellemének a kora ifjúságától fogva viselt kormányhivatalokban megszokott nyugodt magatartás, egyenesség és hazaszeretet kellemes színezetet kölcsönzött.

Báró Vay Miklós. Vay Miklós b. mind csengő hangja, mind előadása kellemeinek tekintetében, egyike a legszebb, legfényesebb szónokoknak, kinek minden beszédéből látható vala, hogy nem kevesbbé akar tetszeni, mint hatni. Előadásán e miatt mindig gond, nem ritkán a modorosság és keresettség színe vonúlt keresztűl; de épen azért gyakran hiányzék benne a tartalmasság. Pillanatnyi hatást szűlt inkább, mint meggyőződést a hallgatókban; minél fogva az ellenzéki szónokoknak gyakran alkalmat nyujtott e gyöngéit kizsákmánylani. A hazafiúi érzelmeket nem lehetett ugyan tőle megtagadni; de sima diplomatát játszó magatartása nem ritkán kételyt támasztott, vajjon a haza, vagy a kormány érdeke bir-e előtte nagyobb súlylyal.

Gr. Majláth János. E párthoz csatlakozott mindjárt eleinte gr. Majláth János is. Nem említenénk őt, ha történelmi munkájában oly szerénytelenűl dicsekedve, s oly gyakran nem szólna magáról, mintha rajta fordúltak volna meg az ország dolgai. O egyátaljában nem tartozik törvényhozásunk kitűnőbb egyéniségei közé. Sokszor és sokat beszélt ugyan a főrendi házban, gyakran dicsekedve ott is irói működésével s fitogtatva történelmi ismereteit, melyeket nem ritkán a dologhoz nem tartozólag is előtálalt: de beszédeinek nem volt hatása, köztudomású dolog lévén, hogy ritkábban szól belőle meggyőződés, mint azon anyagi érdek, melyért szavát részint a kormánynak, részint a főpapságnak lekötötte. Kevés ember irt annyit mint ő; de kevés irót is lehet vádolni annyi felületességről, részrehajlásról s vásári férczelésről mint őt, ama német nyelven kiadott magyar történelmi munkáiban, melyekben, a kormány kegyeit keresve, oly igazságtalan képes lenni hazája iránt, annyi bűnt követ el nemzete s a történelmi hűség ellen, hogy bizton el lehet

rólok mondani: jaj volna a nemzeteknek, ha csak így vol- 1839.
nának megirva történelmeik!

Ezeken kivűl még számos tagokat számlált az új conservativ pártot mind a főispánok s egyéb kir. hivatalnokok, mind a kir. hivatalosak közől. Az országbiró, a zászlósok és püspökök e párthoz, bár különben a szabadelvűek ellen legtöbb esetben vele szavaztak, tulajdonkép még sem tartozának, annak tanácskozmányaiban sem vettek részt. Amazok e gyülés alatt is jobbára a nádor intéseitől maradtak függésben. A püspökök, kiknek az országgyülés előtt primássá nevezett Kopácsy József, esztergomi érsek, volt természetes feje és vezére, a vallás ügyében saját véleményök szerint indúltak, s mint látni fogjuk, csaknem oly ellenkezésbe jöttek a conservativ párttal, mint az ellenzékkel. Kopácsy primás e miatt nem is mulasztá el némely mas kérdések vitatása alatt éreztetni a főherczeggel s a conservativ párttal bosszúságát. Sem ő, sem a többi püspökök nem váltak el ugyan eddigi szövetségeseiktől; sőt az általunk már ismertetett fiatal csanádi püspök, a lángeszű s tömérdek tudományú Lonovics József, kit az ellenzékiek is „arany szájúnak" neveztek, minden fontosabb kérdésben hallatta, többnyire a conservativek értelmében, nagy nyomatékú ékesszólását; maga a primás azonban gyakran mély hallgatásba burkolta magát, midőn kivántatott is tekintélyes szavának súlya.

A conservativ párt, melynek fiatal vezérei szemlátomást arra törekedtek, hogy egykoron magok ragadják kezökbe a kormány rúdját, s ezért néha „a kormányra törekvő főrendi töredéknek" is neveztettek, — bár kissé önállóbb lett is eljárásában, a kormánynyal mindazáltal folyton szövetségben maradt, és számos kérdésben egyenesen attól vette magatartása irányát. A kapcsot báró Mednyánszky Alajos, magyar kamarai alelnök képezte, ki e végre határozott megbizást vett a kormánytól. A párt tanácskozmányai is rendesen nála tartattak, s az ő hozzájá-

1839. rúltával állapittatott meg minden kérdésben a követendő irány. B. Mednyánszky Alajos egyike volt tudományilag legmíveltebb mágnásainknak; különösen nagy jártassággal birt a haza történelmében, s a munkák, melyeket annak körében részint önállólag, részint folyóiratokban, kivált Hormayr történelmi zsebkönyvében, kibocsátott, szintoly becsesek a tudomány tekintetében, melyet előbbre vitt, mint a minő kellemes olvasmányt nyujtanak. Fiatalabb korában ő csaknem kizárólag az irodalomnak szentelte idejét, s miként önmaga még később is gyakran beszélt róla, a censurával, mely törlő tollát munkáiban kegyetlenűl működteté, mondhatatlan sok volt a baja. Mert elvei, meggyőződései, bár mindig mérsékeltek, de, kivált fiatalabb éveiben, szabadelvű alapokon nyugodtak. Ő még 1825-ben is az ellenzékhez tartozott, s oly rosszúl volt följegyezve a titkos rendőrség „fekete könyvében", mely Metternich kormányában folyton nagy fontossággal birt, hogy midőn szélesebb s gyakorlatibb működési kört óhajtva a tudományos pályánál, pár izben hivatalért folyamodott, szerény kérelme mindannyiszor tagadólag utasíttatott vissza. Utóbb, midőn Ferencz, Reviczky kanczellár tanácsára, az ellenzékieket lefegyverzendő, őket hivatalokra kezdé alkalmazni, Mednyánszky is nyert hivatalt. Tudományos míveltsége, terjedt ismeretei gyorsan magasabb polczokra nyitottak neki utat, s kevéssel az országgyűlés előtt a budai kir. kamarának alelnökévé neveztetett. E mellett nem sokára még a tanulmányi bizottmány elnöksége, a censurai ügy vezetése s egy új tanúlmányi rendszer kidolgozása is reá bízatott. A magas kormányhivatal, kétségtelen, sokat változtatott ezóta Mednyánszky nézeteiben; s azon körűlménynél fogva, hogy a kormánynak különösen megbízott organuma volt, az országgyűlésen alig létezett népszerűtlenebb egyéniség mint ő: az őt közelebbről ismerők mindazáltal jól tudták, hogy az ő meggyőződéseinek alapja, lélekirányának színezete folyton mérsékelt szabadelvű maradt. Bár a radikál

Báró Mednyánszky Alajos.

reformirány, mely a nemzet mind nagyobb tömegére átterjedt, neki sem volt, mint többeknek, kik hajdan az ellenzék soraiban álltak, mindenben ínye szerint; hazafisága azonban mégis szilárdabb, gondolkodásmódja józanabb maradt, mintsem hogy a fő kormányhivatal mellett is nem óhajtotta volna nemzete haladását a mérsékelt reformokban. E tekintetben Dessewffy Auréllal és Apponyi Györgygyel teljesen egyetértvén, egyénisége igen alkalmassá lett, a jelen gyülésen kapcsúl szolgálni a kormány s a conservativ párt között. De mivel kitűnőbb szónoki tehetséggel nem birt, bár a vitatásban gyakran részt vett, szerepe az országos ülésekben nem látszék oly fontosnak, minő az ügyek folyama s vég eldöntése tekintetében, valóban volt. Dicséretére válik, hogy a napi sajtó az ő felügyelete alatt, s egyenesen az ő hatása következtében, vált némileg szabadabbá. 1839.

A conservativ párt ekként, már nem egyedűl a kormányhatalom uszályát képezvén, hanem határozott elvekből indúlván ki, melyek a szükséges reformokat, bár mérsékeltebb irányban s terjedelemben, szinte igénylik vala, természetesen igen sokat nyert erkölcsi erejében. Megszűnt lenni, mi eddigelé volt, puszta tagadás, s a kormánynak akaratlan eszköze; és ha még nem lépett is fel maga egy új reformiránynyal, mint pár év múlva történt; ha a radikál reformtörekvések irányában még csak védő helyzetben maradt is: ezekre nézve mindazáltal már csak azért is veszélyessé kezdett válni, mivel szinte elvekre alapította a maga tanait, elvekből ostromolta az ellenzéket.

Az ellenzéki párt a főrendeknél.

Az ellenzéki főrendeknek lehetetlen volt meg nem győződniök, hogy e tömör párt irányában, a magok számszerinti kisebbsége mellett, még csak annyi előnyt sem sikerűlend kivívniok, mint a múlt országgyüléseken, ha magok is szilárdabbá nem szervezik pártjokat. Említők, hogy ez már az országgyülés előtt is gyakran tárgya volt a magán társalgási vitatkozásoknak; mondtuk azt is, hogy e pártszervezés akkor, bár közönségesen szükségesnek ismer-

1839. tetett. miután Wesselényi, a főrendi ellenzékiek eddigi vezetője, mint magát nevezni szokta, politikai halottá lőn; Széchenyi pedig a pártvezéri szerepet elfogadni nem akarta, s helyzetében el sem fogadhatta, — vezér hiánya miatt végbe nem mehetvén, a gyülés idejére halasztatott. A nagy fontosság tekinteténél fogva azonban, melyet e diétának mindenki egyelőre is tulajdonitott, oly nagy számmal jelentek meg a regalisták, kik vagy már régiebb időtől kezdve, vagy a kormánynak a lefolyt években követett törvénysértő rendszere következtében hajlottak az ellenzékhez, mint eddigelé soha sem. Ezek közt számos fiatal mágnások találtattak, kik először hivattak és jelentek meg gyakorolniok az őket születésöknél fogva illető törvényhozási jogot. Jelen voltak egyebek közt: Batthyáni Lajos és Kázmér, Teleki László, Pálffy József, Eszterházy József és Mihály, Andrássy Károly, Erdődy Sándor, Károlyi György, Odescalchi Ágost, Eötvös József, Zichy Ottó s többen mások.

Egyénisége tekintetében mind ezek közt legkitűnőbb volt Batthyáni Lajos, ki azon elhatározott szándékkal jelent meg e gyülésre, hogy elvbarátait egy szilárd főrendi ellenzékké egyesítse, s a pártot szervezze. E nagy feladat megoldására alig vállalkozhatott volna alkalmasabb egyéniség: ő azon tulajdonok legtöbbjeivel el volt látva, melyek egy pártvezérben megkivántatnak. E nevezetes államférfiúval utóbb, midőn oly nagy befolyást leszen gyakorlandó a haza történelmére, sokkal többször találkozandunk, mintsem hogy már itt szükséges volna kimeritőbben rajzolni jelleme tulajdonságait. A különféle helyzetek, melyekben működött, a változatos szerep, melyet eljátszott, utóbb magokban az általa végrehajtott cselekvényekben jobb alkalmat nyujtand teljesebben megismerkednünk gazdag jelleme különoldalaival. Szoritkozzunk tehát most egyénisége körvonalaira s azon tulajdonságaira, melyek benne, mint ellenzéki főrendűben s pártvezérben, előtűnnek.

Gróf Batthyáni Lajos.

Batthyáni Lajos ivadéka azon ős magyar nemzetségnek, mely eredetét a hét vezérek egyikétől, Örstől, származtatja, s mely a századok folytában számos jeles státusférfiakat, nádorokat, bánokat, kanczellárokat, főpapokat s más fő rangú tisztviselőket, hadnagyokat és vezéreket adott a hazának s hű alattvalókat a királyi háznak. Már a Habsburgház trónra jutása előtt több nagy érdemű hazafiak tüntek fel e nemzetségből, s hogy csak egypárt említsünk: Batthyáni Ferencz, horvát bán, vezérelte a mohácsi ütközetnél a magyar sereg jobb szárnyát; ugyanekkor egy másik családtag, János, a csatatéren elesett urak közt találtatott; egy harmadik, Orbán, János király tanácsosai közt szerepelt. E nemzetség tagjai az annyi viszontagságoktól hányatott országban hazafiságok mellett is csaknem kivétel nélkül a trón hűséges támaszai valának: minek egyik oka kétségkivűl az, hogy terjedelmes birtokaik jobbára Ausztria és Stiria határszélei felé, sőt részben ezen tartományokban is feküdtek. Batthyáni Ferencztől kezdve, ki egyike volt I. Ferdinánd s benne a Habsburg nemzetség trónra emeltetése legbuzgóbb pártolóinak, keresztűl Batthyáni Ádámon, ki I. Leopold s III. Károly alatt tábornoki botot viselt, és Savójai Eugen herczegnek is meghitt barátja volt; — keresztűl Batthyáni Lajoson, Károlyon és Józsefen, kik mind a hárman Mária Terézia alatt, — az első mint kanczellár s utóbb nádor, a második mint tábornok és II. József nevelője, a harmadik mint esztergami érsekprimás és bibornok, fénylének; — keresztűl az újabb korban élt nemzetségtagokon, — mindnyájan ha nem több, bizonyára nem kevesebb szolgálatot tettek a királyi háznak, mint hazájoknak. Ezen érdemek inditották a fejedelmi házat arra, hogy a nemzetség idősb ágát herczegi rangra emelje. 1839.

Lajos a grófi ágból 1809-ben született. Atyja korán elhalván, a gondatlan anya igen elhanyaglá a gyermek s ifjú nevelését, kit, hogy maga szeszélyeinek élhessen, egy bécsi magán növeldébe küldött. A roszúl vezérlett, heves

1839. vérű ifjú hamar megunta a száraz tanúlmányokat, s mielött azokat bevégezte volna, 18 éves korában katonai pályára lépett. Az osztrák tiszti kar akkoron, a hosszú békeidőben nem oly testület volt, mely a kebelébe lépő ifjaknak bármire nézve is komolyabb irányt adhatott volna. Egy pajzán, hiú, kéjvadászó szellem, melyet tivornyák, szerelmi kalandok, a polgári rend megvetésével s tényleges sértésével járó kihágások, hiúság, fényűzés, játék s a henye élet csaknem minden egyéb hibái jellemzének, volt e testület kirívó sajátsága. A gazdagabb családok azon fiai, kik e tiszti testületbe heves vérrel kevesebb lelki erőt s életbölcsességet és több könnyelműséget hoztak, rövid idő alatt jobbára mind vagyoni, mind erkölcsi, sokan egészségi tekintetben is, tönkre jutottak. Egy ideig Batthyáni is uszott az árral: játszott, fénytűzött, pazarlott. De, szerencsére, sokkal tartalomdúsabb volt erkölcsi természete, s minden elhanyagoltsága mellett komolyabb az erőteljes lélek iránya, mintsem hogy annak e sivár élet huzamosabban kielégítést adhatott volna. Nem egész három év múlva, melyek alatt — mint katonává lettekor anyjának igérte volt — a magánlag végzett törvénytudományi folyamból is vizsgálat alá vetette magát, odahagyta a katonai pályát, s jószágaira vonúlt. Érezvén, hogy lelke ösztöneit csak komolyabb s nemesebb foglalkodás elégítheti ki, több évig részint megrendűlt vagyoni állapota rendezésének, részint parlagon hagyott szelleme kimüvelésének szentelte idejét s nem közönséges tehetségeit.

A magyar főrendű születésénél fogva birván a törvényhozásbani részesűlés jogával, igen természetes volt, hogy készületeit különösen a politikai pályára irányozta, mely előtte önként nyitva állott. Erre vonták őt természeti hajlamai, erre ösztönzé őt a hazafiság, mely a komolyabb életiránynyal mind elevenebbé lett romlatlan lelkében. Tanúlmányait azonban nem egyedűl könyvekből folytatta; az élet iskolájába is be-belépett, ismételve beutazta Svájczot,

Német-, Olasz-, Francziа és Angolországot, megjárta a keletet is; és élénk, vizsga szelleme mindenütt gazdag tapasztalatkincset gyűjtött magának. Az újabb európai alkotmányosság elvei, melyek lelkében részint tanúlmányai, részint a nyugoti világban szerzett tapasztalatai folytában erős gyökereket vertek, egyszersmind mély ellenszenvet ébresztettek benne azon félig bevallott, félig gondosan rejtegetett kényuralomra törekvő, akadékos, minden vidorabb életfejleményt gátló vagy épen elölő, fonák politika ellen, melyet hazájában a hatalom követett. Azon erős nemzeti s kifejlett politikai élet, a míveltség és jóllét azon magas foka, melyet az általa beutazott nyugoti népek közt talált, oly eszményképeket fejtett ki hazájára nézve is lelkében, melyeket hazaszeretettől áthatott, puszta ábrándozással ki nem elégithető, praktikus irányú, erőteljes szelleme mindinkább valósitani is sóvárgott. Ingerlé őt fellépni a nyilvános pályán a példa is, melyet Széchenyi és Wesselényi működése nyujtott. Látta abból, mennyit képes egy nemzet politikai és socialis fejlődésére hatni egy magános hazafi is, ha szándékai tiszták, törekvései ernyedetlenek. De épen Széchenyi példája mutatá neki azt is, hogy bármily fordulatot teremt is elő a nemzet gondolkodásában, vágyaiban s irányában a buzgó s értelmes hazafiúi törekvés: gyorsabb sükert ezen irány s e vágyak valósulása tekintetében csak úgy arathat az egyes hazafi, ha a kifejlődést gátoló kormány ellenében a hason elvű hazafiak szorosabb egyesűlésében keres ellensúlyt. Ő hibáztatá Széchenyit, hogy eleddig nem alakított szorosan összetartó pártot, azon czélok valósítására, melyeknek kivánatát kezdeményezése, izgatásai által a nemzetben felébresztette s oly szélesen elterjesztette. De politikai elveiben sem osztozott teljesen. Széchenyi, mint tudjuk, reformi törekvéseit a maga „logikai egymásutánjában" mindenek előtt anyagi javításokra irányozta, ezekre óhajtván alapitani a politikai átalakúlást; a nemzet közjogi viszonyaihoz, bár azokkal ő sem volt megelégedve, nyúlni egyelőre

1839.

1839. nem volt bátorsága, s még a magánjog körében is csak azon átalakítást szorgalmazá, mi útját készítette elő az anyagi kifejlésnek. Ő csak ezen anyagi s társadalmi kifejlődés, erő és gazdagság erkölcsi súlyától várta az alkotmányosság és független nemzetiség elveinek fokonkénti kifejlését s biztosítását. Batthyáni elfogadta ugyan Széchenyi valamennyi reformterveit, s nem kevesbbé óhajtá ő is az anyagi s társadalmi haladást; de ezen felül ő az alkotmányos szabadságot s nemzeti függetlenséget is, — mik eddig csak törvényeinkben léteztek, de az ellenséges osztrák kormányrendszer által gyakorlatban oly szűk korlátok közé szoríttattak, mennél elébb valóságos ténynyé kivánta fejleszteni; az anyagi érdekek felvirágzása kedvéért ő a politikai jogokat és szabadságot ideiglen sem volt hajlandó háttérbe szorítani, s e tekintetben inkább Wesselényi elveihez szított. Mennyit vett fel magába már ez időben a demokratia elveiből, bizonytalan; ez iránti nézeteivel a következő években utóbb lesz alkalmunk megismerkedni. Annyi kétségtelen, hogy ő politikai pályája első korszakában is fő elvei közé számította a szabad földet és szabad polgárt, a nélkül talán, hogy a rendi fokozaton változtatni kivánt volna, mire egyelőre még úgy sem volt kilátás. Arisztokratiai születése, szokásai s társalgási köre aligha engedte ugyan őt már ekkor annyira emelkedni, hogy a teljes politikai egyenlőséget eleitől fogva felvette volna hiszekegyébe; a törvény előtti egyenlőséget mindazáltal, bizonyos politikai rangfokozat mellett, azonnal, mihelyt lehet, valósítani óhajtotta. Egyébiránt, ha valamiben, úgy bizonyára e tekintetben, változtak idővel elvei, nézetei. Első fellépte korában ő még fiatal, alig 30 éves, nemcsak önmaga nem volt teljesen kifejlett államférfiú, minőnek őt 1848-ban látandjuk; hanem még a nemzetben sem forrták ki eléggé magokat a politikai irányok; — mi kivált a demokratiai elvek tekintetében kétségtelen. Elutasíthatlannak látszék ugyan már a kor azon igénye, hogy az arisztokratia kizá-

rólagos kiváltságai megszűnjenek, s még inkább, hogy annak politikai jogai a többi osztályokra is kiterjesztessenek; minél fogva az alkotmány sánczaiba valamennyi osztály bevétessék, s köztök ekként érdekegység eszközöltetvén, a nemzet egy tömör testté egyesűljön. De a rendiség tágasabb kifejtésén s igazságosabb elvekre alapitásán túl ez időben, midőn a reformot még egyedűl a nemesség alkothatta, s a törvényhozásban a városi polgárság sem birt kellő befolyással, a demokratiai jogegyenlőség felé igen keveseknek terjedt ki gondolata. Azért Batthyániban sem lehet egyéni szűkkeblűségnek tekinteni, ha elvei a politikai szabadságról ez időben még nem voltak azonosak a franczia szabású demokratiával. 1839.

Ily elvekkel s azon elhatározott szándokkal jelent ő meg az országgyülésen, hogy a nemzeti haladás ügyét egy erős főrendi ellenzéki párt megalakítása által előbbre mozdítsa. Barátaival s különösen gr. Szapáry Sándorral ez iránt már a gyülés előtt is sokat tanácskozott; és bár a különben nagy tehetségű, de önző Szapáry, midőn a dolog kenyérszegésre került, nem maradt hű adott szavához: Batthyáninak e pártszervezés első gondja lett főrendű társai gyülekezetében. E végre elvrokonaival mindjárt megérkezte után több értekezleteket tartott; s azon átalános elveken kivűl, melyeken az egész országos ellenzéki párt alapúlt, a főrendi ellenzéknek különösen a következő kiindulási pontokat ajánlá egy beszédében kitűzetni: A főrendi ellenzék szervezése.

„Tervünkben, úgymond, három fő kérdés fordúl elő, t. i.: mi a mi czélunk; miért tűztük ki azt magunknak; és mi módon érhetjük el azt?

„Tekintetbe vévén, hogy hazánkban minden lehető jót csak ugy lehet előmozditani, ha a politikai hatalom is ott összpontosíttatik, hol a vagyon és értelmiség legnagyobb súlya létezik összpontositva; ezen középpontnak pedig a mágnási rendet tekintvén: e rendnek mind parlamentáris, mind extraparlamentáris túlsúlyát tűztük ki czélunknak. E

1839. túlsúlynak elérésére a következő módokat tartom leghatékonyabbaknak, hogy:

„1. Elismervén a megérdemlett népszerűség szükségét, azt ápolgassuk.

„2. Elismervén számunk csekélységét, azt mennél több független mágnások felszólítása által szaporitsuk.

„3. Minthogy e czélunkat csak egy értelemben és irányban dolgozva érhetjük el: bizonyos kérdéseket a diétán kivűl is, a vármegyék gyülésein, előre meghatározandó szellemben iparkodjunk eldönteni.

„4. Elismervén, hogy minden tartós befolyásnak legerősebb támasza a hasznosság: tehetségünk és módunk szerint azon legyünk, hogy vármegyéinkben többféle hasznos intézetek létesitését vagy igazgatását nekünk köszönhesse a közönség.

„5. Elismervén, hogy csak folytonos fáradozásunknak és egyetértésünknek remélhetjük sükerét: előre ki fogjuk dolgozni a diétán keresztűlviendő fő kérdéseket; azoknak biztositására pedig ezentúl mind a választandó követek lajstromát, mind az adandó utasitások javaslatát előre szerkesztendjük.

„6. Azon elvből indúlván ki, hogy személyes érdekeit a közjónak alávetni mindenki tartozik, azt igérjük viszont, hogy ezen jót eredményező egyesületnek fentartása kedvéért magán viszonyainkban is, a lehető legnagyobb engedékenységgel fogunk egymás iránt viseltetni.

A párt működéseiben továbbá a következőket inditványozá elfogadtatni irányadó elvekűl:

„1. A mágnási rendnek óhajtandó túlsúlyát nem tekintendjük iparkodásaink végczéljáúl, hanem csak szükséges eszközűl minden rend, minden vallás, minden vélemény felszabadítására.

„2. A politikai jogok, minden személyes kiváltságok lassanként történendő eltörlésével, azontúl bizonyos census arányában gyakoroltassanak.

„3. A birtok és vagyon szigorú tiszteletének fentartásával, a polgári társaság jövedelmeinek legczélszerűbb felosztása a törvényhozás feladata. 1839.

„4. Tagadván azon balitéletet, hogy nem minden embernek való a tudomány, a világot még a czigány gunyhójába is be akarjuk vinni.

„5. A kereskedés teljes szabadságát pártolván, hazánkat minden közbenső határvámtól felmenteni kivánjuk, ha mindjárt bizonyos kárpótlási adó által kellene is azt megváltanunk.

„6. A hitel kedvéért mind az aviticitás, mind a fiskalitás, mind a hitbizományok eltörlését sürgetni fogjuk.

„7. A külfölddel szemközt csak a lehető legszélesebb alap erősbitheti nemzetiségünket; minthogy pedig ezen alap nem a nyelveknek, vallásoknak vagy politikai nézeteknek kényszeritett összeforrasztása által, hanem csak egy mindeneket egyformán védő és boldogító alkotmányhoz való ragaszkodás által gyarapodhatik: azon leszünk, hogy minden rend és vallás igazságos arányban képviseltessék az ország és megyei közgyüléseken.

„8. Minden hazafiúságnak rákfenéje a vesztegetés: hogy ennek díjai mennél kevesbbé kecsegtetők legyenek, ügyekezni fogunk, hogy az apostasia, a hitehagyás, a magán életben is bűnhesztessék.

„9. A hazaszeretet felgerjesztésére minden veszélyeztetett nemzetnél hathatós eszköznek tapasztaltatott a nőnem ösztönzése: hogy ez nálunk is mennél elébb fogja fel e dicső szerepet, iparkodni fogunk [1]).

---

[1]) Mily éles tapintattal választotta meg ezen eszközt Batthyáni Lajos, fényesen igazolva lőn saját nejében, született Zichy Antoniában s ennek Karolina hugában, Károlyi Györgynében. E lelkes testvérpár, nemöknek testileg is, lelkileg is díszei, mikép e mozgalmas évek alatt nagy népszerűséggel tiszteltettek meg, s nevök hódolat és közbecsülés tárgya lett : ugy a nemzet történelmében is hálás emlékezetre érdemesítették magokat. Mágnás hölgyeink körében, melyet koszorús nemzeti költőnk, Vörösmarty Mihály „Az elhagyott

1839. „10. Minden remélhető jobblétnek föltétele a gyermekek jobb nevelése: azon kell tehát lennünk, hogy ezek ugy neveltessenek, miszerint főképen politikai feladatuknak megfelelni képesek is, hajlandók is legyenek."

Ezen elveket Batthyáni Lajos első indítványaként terjeszté elvrokonai elébe; s körűlbelől ezek alapján alakúlt meg aztán a főrendi ellenzék. Batthyáni tulajdonképen csak a czélt, a párt megalakitását szorgalmazá azon tűzzel s állhatatos kitartással, mely jellemének sajátja volt, a nélkül hogy abban a vezéri szerepet igényelte volna. Az ügy, melynek múlhatlan szükségét érzé, s nem személyes érdek, dicsvágy és hiúság ösztönzé őt erőkifejtésre. Olynemű volt azonban egyénisége, hogy őt, mihelyt fellépett, minden elvrokon önként elismerte pártvezérnek. bár eddigelé a nyilvánosság semmi nemében nem tűnt fel s egészen ismeretlen volt a nemzet előtt. Volt kétségkivűl a szabadelvű főrendűek körében egynémely egyéniség, ki nálánál fényesebb szónoki tehetséggel, a hazai ügyek kimeritőbb ismeretével

anya" czimű költeményében oly szívrázó fájdalommal vádol, hogy „a márványkebel átka van rajta", elnémetesedése s a nemzeti érzelem hiánya miatt, — e két testvérhölgy dicső példája törte meg az utat hogy hideg közönyükből a közügyek iránt érdekeltségre, nemzeties érzelmekre s erényekre ébredjenek. Lelkesen fogván fel hivatásukat, mely nekik, mint oly jeles férfiak nejeinek kitűzve volt, s meggyőződvén, hogy főnemességünkben a nemzeti érzelem mindaddig nem verhet mélyebb gyökeret, míg a társalgásban idegen nyelv és szellem, minden honi iránt pedig közönyösség uralkodik: ők valának az elsők, kik termeikben a nemzeti nyelvet, társalgásukban a nemzeti szellemet divatossá tették. Élére álltak több honias irányú kezdeménynek, s a hazaszeretetben férjeikkel s egymással vetélkedve, buzogtak a közérdekek ápolásában. S a szép példa hamar átalános követésre talált. A nagyúri termekből majdnem egy század óta számüzött honi nyelv bájosan kezd vala hangzani a szép ajkakról; a társalgás honias színezetet nyert; a közvigalmakban a nemzeti zene, táncz és viselet már ezen országgyülés folytában uralkodóvá lett. És mind ezek szemléleténél a hazafiúi kebel, egy szebb jövő álmaiba merűlve, áldást rebegett a lelkes két testvérhölgy nevére.

birt; de nem volt senki, ki őt azon tulajdonságokban, melyek egy pártvezérben szükségesek, megközelítette volna. 1839.
Azon előkészítő tanácskozmányokban, melyeket elvrokonai részint a pártszervezés, részint az országgyülésen követendő irány meghatározása végett, az alsóházi ellenzék előkelőbb tagjaival vegyesen tartottak, azonnal mindenki figyelmét magára vonta azon helyes itéletű, hatalmas szellem, következetes gondolkodásmód, s kivált azon ingadozást nem ismerő határozottság, azon erőteljes, szilárd, vaskitartású jellem, mik aztán egyéniségében utóbb annyiszor s oly fényesen nyilatkoztak, s őt a pártvezérletre oly kiválólag képesítették. Nem tartozott ő a lángész azon neméhez, mely a phantasia játékával s meglepő képeivel ragad el, az elme szikrázó ötleteivel szemet kápráztat: a genius benne különösen a sebes felfogás, beható, éles ész, mély értelem által nyilatkozék, melynek combináló tehetsége a tárgyat mindig tövén, a kérdést lényegén ragadva meg, szintoly könnyűséggel fejté meg a bonyolódott csomót, mutatta ki a dialektika álérveit; mint a minő biztossággal állította fel a maga nézeteit s terveit, jelölte ki a czélra vezető eszközöket. Elveiben ő soha sem ingadozott. Világos felfogása az elválasztó utaknál egy perczig sem tétovázott, s gyorsan határozta el magát a teendő lépésre, melynek megválasztásában őt ritka államférfiúi tapintat vezérlé. Mit pedig beható értelme egyszer helyesnek, igaznak itélt, ahhoz vasjelleme rendíthetlen szilárdsággal ragaszkodék. Azon mély, erőteljes, aczélozott természetek egyike volt ő, melyek a mit kezdenek, a lélek egész szenvedélyével fogják át s makacs kitartással hajtják végre, nem rettenve vissza semmitől, míg értelmök, meggyőződésök a cselekvést helyesli.

E politikai bátorság, ezen kitartó, erős akarat, melyhez még azon tulajdon is járula, hogy pártja fegyelmezésében ritka ügyességet s tevékenységet fejtett ki, különösen képesíték őt a vezérletre. Míg az ellenzék zászlaját a felső házban ő lobogtatá, alig adta a főrendi ellenzék példáját,

1839. hogy valamely párttag az előleges határozattól eltérőleg szavazott volna. Csak egyszer kisérté ezt meg Eötvös József a vallási kérdésben; de baja eléggé meg is gyűlt miatta. De nem csak összetartani tudta ő a különben oly nehezen fegyelmezhető pártot: fáradhatlan volt az ő buzgalma pártja gyarapításában és mind annak végrehajtásában is, mit annak érdeke egyébként igényelt. Nagy részben az ő érdeméűl rovandó fel, hogy a főrendi ellenzék mindjárt kezdetben oly tekintélyes állást foglalt el s egyre növekedett számában és erkölcsi erejében. Batthyáni különben nem tartozott azon szép s elragadó szónokok közé, kik a szív húrjait rezgésbe, hullámzásba hozzák, szenvedélyeket keltenek s a lelkesedés mámorát terjesztik át hallgatóikra: erre mind szellemének a phantasia, mind organumának a kellem és erő, mind a nyelv kezelésének könnyűsége hiányzott. De büszkébb is volt jelleme, mintsem hogy a tapsvihart hajhászni valaha kedve támadt volna. A népszerűséget becsűlte ugyan, mint az általa képviselt s pártolt ügy diadalának eszközét; de czél gyanánt, személyes tekintetből soha sem bálványozta azt; s politikai pályája későbbi szakában nem egyszer bizonyította be, hogy elég erkölcsi ereje és bátorsága volt valamint fölfelé kimondani a kellemetlen igazat, ugy lefelé is daczolni a véleménynyel, mely, bár népszerű volt, de meggyőződésével ellenkezett. E bálványnak ő sohasem áldozott elveivel, keble jobb meggyőződéseivel.

A főrendi ellenzék majdnem kizárólag független regalistákból állott; a királyi tisztviselők s a püspökök hivatalosan a kormány zászlói alá lévén sorakozva. Még a főispánok közől is csak egyet számíthatni szorosan véve az ellenzékhez, Perényi Zsigmond ugocsai főispánt; ki miután néhány elébbi országgyülésen az alsó tábla szabadelvű követei közt foglalt volt helyet, most a főrendeknél, pártjának, mint a közügyekben jártas, higgadt fontoló értelmiség, kellemdús szónok, legkitűnőbb s tekintélyesebb

egyéniségeihez tartozott. Az ellenzékiek első sorában állott ezen gyülésen még Széchenyi István is, a reformok e nagy hatású meginditója. Aggodalommal kezdé azonban már koronként észrevenni, hogy maholnap neki is nyakára nő az ellenzék. Az ifjabbak közől, kik jelenleg először vettek részt a törvényhozásban, s Batthyánival a párt megalakításában közremunkáltak, különösen Eötvös József és Teleki László, utóbb is fontos szerepeket játszandók, vonták magokra a köz figyelmet. 1839.

Mind a ketten, bár jellemökre nézve igen különbözők, azon fényes egyéniségek közé tartoznak, melyekre a genius félreismerhetlenül reányomta a maga bélyegét. Eötvöst, ki már kora ifjúságában fellépett vala az irodalom mezején, most, ezen országgyülés megnyiltakor, bár még alig haladta meg életének 26-ik évét, leggenialisabb irói egyikének ismerte s ünnepelte a nemzet. „Véleménye a fogház javítás ügyében“, kivált pedig a „Carthausi“ czímű regényes költemény, melyek elseje külön röpiratként, másodika a „Budapesti Árvizkönyv“ köteteiben jelent meg, egy tündöklő lángész szüleménye. A „Carthausi“, mely a külföldön is élénk figyelmet ébresztett és sok magasztalást szerzett neki, Byroni szellemet tüntet fel előttünk, mely az új világot rajzolja és birálja, a társadalom nagy kérdéseit, a vallást és szabadságot, a családot és nevelést, az osztályok szellemét s irányait, mély lélektani felfogással tárgyalja. A phantasia rendkivüli gazdagsága mellett oly fellengző világnézetet fejteget, oly dús a meglepő s mindig helyes, mindig való reflexiókban, hogy szinte nehéz meghatározni, mi nagyobb az iróban: a költő-e vagy a philosoph? [1] A jelen

Báró Eötvös József.

---

[1]) E remek művet alig jellemezheti találóbban a műitészet, mint Pap Endre következő versei, melyeket csak azért közlünk, mivel egyszersmind az iró egyéniségét is festik:

Bánatnak könyve, kár, hogy nem regény:
De nincsen benne egy szó költemény.

1839. országgyülés őt egy új oldalról, mint mélyen taglaló, meglepő fordulatokban s találó hasonlatokban dús, nem annyira a szenvedély heve által elragadó, mint az előadás alapossága által meggyőző, szépsége, képeinek költői varázsa által igéző szónokot tűntette fel. De még többször találkozandunk e kitűnő egyéniséggel.

Gróf Teleki László. Teleki László jellemével is jobb alkalmunk lesz alább az események pillanatában részletesebben megismerkednünk. Itt csak röviden említjük őt, mint a főrendi ellenzék egyik legbátrabb, legelhatározottabb előharczosát, kit ingerlékeny heves vére soha sem hagyott kimaradni a párttusákból. Beszédeit, melyek rögtönözve többnyire jobban sikerűltek, mint midőn a szólásra előleg készüle, általában mély felfogás, sebes ész, éles logika jellemzé. Dialektikája senkinek sem volt erősebb az övénél a főrendek közt. Lényegileg polemiai szellem, a vitatásba rendesen csak akkor elegyedett, midőn az ellenzék véleménye a conservativek által megtámadtatott; és ilyenkor sajátságai közé tartozék különösen, hogy midőn ellenfele állításait, érveit, mint szokása volt, élesen bonczolgatá, annak véleményét oly ügyesen tudta élére állitani, szélsőségre vezetni, hogy az rendesen képtelenséggé vált az ő taglaló kése alatt. Az éles, csipős szóharcz őt több ízben véres párbajokba bonyolítá; ő azonban ott is bátran kiállott a mezőre; minek aztán az lett következménye, hogy ellenfelei igen óvakodtak vele összekötni, kinek a lovagiasságról, sérelemről, becsületről oly kényes fogalmai voltak.

Párt-viszonyok. A főrendi ellenzéknek, mely mindjárt eleinte körűlbelől harminczöt tagból áll vala, gyors megalapúltát és szo-

---

E századunknak életirása,
A társadalom jajkiáltása,
Nagy míveltségünk kétségbeesése.
Itt van korunknak egész szenvedése,
Melynek számára nincsen boldogság,
Mert fáj nekünk a fenálló világ.

ros összetartását igen elősegítette az Ellenzéki Kaszino, 1839.
melyet Batthyányi néhányad magával épen e czélból alkotott. Kebelébe fogadott e társalgási kör minden elvrokont, ugy a követi, mint a főrendi karból; minél fogva az a két házbeli ellenzéket szorosabban egybeolvasztotta, s tanácskozmányi helyűl is szolgált az egyetértés eszközlésére. Ezen egyesület kebeléből a politikai rokon- és ellenszenvek mindinkább átterjedtek az országgyülési közönség egész társalgási életébe; még a nővilág is két táborra szakadt, melyek aztán teremeikbe s vigalmaikba is átvitték a politikai színezetet. A nők beavatkozása a politikai élet kérdéseibe természetesen nem kissé nevelte a harcz szenvedélyességét. A nők, kik a számukra nyitva álló külön karzaton az üléseket szorgalmasan látogaták, a szavazások ellenőrzésében nem voltak hanyagabbak, mint magok a pártvezérek. De ha ennél fogva néha szemére lehetett is lobbantani az ellenzéki pártiaknak, hogy nyert szavazataik egynémelyikét asszonyaik igéző szemeinek köszönhették: szintoly méltán lehetett vádolni a kormány pártját, hogy némely szavazatát lélekvásárlás által pénzen szerezte. Ezen országgyülés folytában ugyanis szokásba jött vala, mi aztán később még nagyobb mértékben gyakoroltaték, hogy a kormány némely kérdésben, midőn a rendek táblájának igen nagy ellenzéki többségét a főrendi ház conservativ többségének nagysága által akarta ellensúlyozni; vagy attól tarthatott, hogy a főispánok függetlenebb s e miatt a két párt közt hullámzó töredéke, netalán az ellenzékkel szavazván, a kormánypárt többsége kétessé válik, — a kormány, mondom, a vitatás idejére több oly, vidéken lakó szegény regalistát csődített be s látott el napdíjjal, kik vagyontalanságuk miatt állandólag nem voltak jelen a törvényhozás székhelyén. A boszszús közönség ezeket „öt forintos mágnásoknak“ nevezte el.

A királyi előadások.

A pártoknak e szervezkedési készületei közt megérkezett junius 6-ka, az országgyülés ünnepélyes megnyitásának napja, mit V. Ferdinánd király személyesen hajtott

1839. végre. A kir. előadások három tárgyat foglaltak magokban: újonczállitást a nem sokára elbocsátandó, kiszolgált magyar ezredbeliek pótlására; a katonaság élelmezésének s beszállásolásának czélszerűbb szervezését; és a Duna szabályozását, mit a múlt év pusztító áradásai égető szükséggé tettek.

A korona ezen inditványai ellen senkinek sem volt, nem lehetett kifogása; a két utólsó pontot a nemzet maga is elintézve óhajtá látni. A múlt évek alatt mindazáltal sokkal fájdalmasabb sérelmeket szenvedett a nemzet, mintsem hogy az ellenzéki párt most ezeket hallgatással tűrve, mindjárt hajlandó lett volna tárgyalás alá fogni a királyi előadásokat. Magok az utasítások is kötelességévé tették számos követnek, e sérelmek orvoslását szorgalmazniok minden egyéb előtt. E sérelmek közt legsajgóbb volt az, mely a szabad szó miatt történt elitéltetések által a szólásszabadságon ejtetett. Az ellenzék tehát, ha szíve hajlamát követheti, kétségkivűl a szólásszabadsági sérelmet fogta volna minden más előtt tárgyalás alá. Minthogy azonban e kérdésben a többség, mint említettük, az utasitások szerint a kormány részén állott: az ellenzék vezérei eltökélték magokat, mindaddig halasztani e kérdést, míg az utasitások némely megyékben megváltozván, erre nézve is sikerűlend többséget nyerniök. Szerencséjökre támadt nem rég egy új hasonló sérelem, melyre nézve, minthogy utasítása nem volt a követeknek, a maga többségét kétségtelennek tarthatta az ellenzék. Szentkirályi Móricz, Pest megye követe tehát már a junius 8-kai kerületi ülésen bejelentette az új nagy fontosságú sérelmet, mely a követválasztási szabadságon s képviseleti függetlenségen ejtetett az által, hogy megyéjének másik követe gróf Ráday Gedeon, mint közkereset alatt álló egyéniség, a megjelenéstől a kormány által eltiltatott. Kéré a rendeket, fordítanák figyelmöket mindenek előtt az országgyülés kiegészítésének kérdésére; mert oly esetben, midőn a megye által szabadon választott követ

A Ráday-ügy; pesti sérelem.

a megjelenéstől a kormány által eltiltatik, az országgyülés csonka lévén, törvényesen nem munkálkodhatik. A rendek egész súlyában érezék e sérelem fontosságát, mely a szabad követválasztási jogot s képviseleti függetienséget veszélyezteté; s azonnal végzésül mondák ki: hogy mig a sérelem a kormány által tényleg nem orvosoltatik, s míg e múlt országgyülésen felterjesztett előleges sérelmekre, valamint azokra is, melyek a nyilvánosságot és szólás szabadságát illetik, a kormánytól kielégitő válasz nem érkezik, addig sem a királyi előadások, sem más tárgyak felett nem fognak tanácskozni. E végzéssel az országgyülésnek iránya lőn elhatározva. 1839.

A királyi személynök, Szerencsy István, ki a házban elnökösködék, a legközelebbi országos ülésben minden erejét megfeszíté, hogy e végzést eltörültetvén, a kir. előadásokat fogadtassa el a tanácskozások első tárgyáúl. Fejtegeté ezek nagy fontosságát, s belőlök a nemzetre származó hasznokat; említé a bizodalmat, melyet a kormány méltán igényelhet a nemzettől; előadá, hogy a politikai foglyok szabadon bocsáttatását is csak engedékenység, mérséklet s a kormány kivánatainak teljesítése következtében lehet remélni. De ilyféle érvek nem hogy csillapitották volna, hanem még inkább szitogaták a tüzet. A rendek közől többen a pesti sérelem mellett bele ereszkedtek a szólásszabadságon ejtett régiebb sérelembe is; és mint alább tüzetesen elő fogom adni, keserű kikelések hallatának a kormány ellen, hogy miután a kényuralom érdekében több hazafit törvénytelenűl elitéltetett, másokat alap néikül kereset alá fogatott, már a képviseleti függetlenséget is veszélylyel fenyegeti.

Két napig folyt a heves tusa a kérdés felett: vajjon a kerületi ülés értelmében a pesti sérelem terjesztessék-e fel mindenek előtt; vagy a kir. előadásokkal kezdessék meg a tanácskozás? A kir. személynök számtalanszor felszólalt, hogy ama kerületi végzést ostromolva, hol a királyi

1839. előadások tárgyalásának szükségét fejtegetve. Erőködéseiben minden módon támogaták őt a conservativ párti követek is; de mind hasztalan. Az elnök végre is kénytelen lőn kimondani a határozatot: hogy mindenek előtt a pesti sérelem tárgyában intéztessék felirat a kormányhoz; ez után pedig a szólás szabadságán ejtett sérelmek, továbbá az erdélyi részek visszakapcsolásának elmulasztásából eredt sérelem, s végre az 1836-ki előleges sérelmek terjesztessenek fel a királyhoz; s míg ezek nem orvosoltatnak, a rendek mindaddig semmi más tárgyat nem fognak tárgyalni.

A főrendek válasza. A felirati javaslat, mely ezután a pesti sérelem tárgyában a főrendekhez átküldetett, ott is nem kevesbbé heves vitákat idézett elő. Az ellenzék bátran megkezdé a tusát; de a conservativ párti nagy többség gr. Dessewffy Aurél fényes szónoklatai által indittatva, nem engedte tanácskozás alá vétetni a feliratot s azt oly válaszszal útasítá vissza, hogy miután az 1790-ki 13-dik t.-cz. rendelete szerint mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók: azokat haladék nélkül felvétetni kivánják.

A magyarázat, melyet a főrendek az említett törvény értelméről adtak, nem kevesebb ingerültséget, mint aggodalmat ébresztett az ellenzékben; mert a nehézség, melyet a főrendek e magyarázat által a tárgyalások sorozatára nézve előgördítettek, következményeiben szintoly veszélyesnek látszék, mint maga a kormány által okozott sérelem. Ezen értelmezés szerint a kormánynak mindig hatalmában állott volna az országgyülést, a kir. előadások tárgyalása után azonnal berekeszteni, a nélkül, hogy a nemzetnek csak időt is engedne, felterjeszteni a maga panaszait s kivánatait. Igy ama törvény rendeletének másik része, mely szerint a sérelmek is minden országgyülésen orvoslandók, megsemmisittetnék s a törvényhozó kar oly testületté válnék, mely csak azért hívatik össze, hogy a fejedelem parancsait átvegye s azokból törvényt alkosson; nem pedig

hogy szabadon tanácskozva, s fejedelmével a törvényhozásban osztozva, munkálja a haza boldogságát. 1839.

A rendi tábla ellenzéke tehát, szorosan emez alkotmányos elvből indúlván ki, a tárgyat egy második, tűzetesen fejtegető erélyes üzenetben szorgalmazá a főrendeknél, hogy a pesti sérelmet illető felirat minden egyebek előtt terjesztessék a király elébe. A főrendek többsége azonban az alsó házi határozat ama záradékának, hogy e sérelem orvoslata előtt semmi más tárgyalásba nem ereszkedik, egy megtörhetlen daczot vetett ellenébe; melynél fogva e második ízben sem akarta tanácskozás alá venni a felirati javaslatot.

Ily módon, mindig egyenlő sükeretlenséggel, de egyszersmind növekedő ingerűltséggel, több hétig váltá egymással üzeneteit a két tábla, midőn a mind keserűbbekké váló viták közt jul. 28-káról egy királyi leirat érkezett az ország rendeihez; melyben ő felsége, a feliratot megelőzve, kijelenté, hogy a megyéket képviseletök függetlenségében korlátolni, s a szabad követválasztási jogot sérteni egyátaljában nem szándékozik. A jul. 28-ki kir. leirat.

E fejedelmi kijelentés enyhítette ugyan nyugtató igérete által a rendek aggodalmait; de a pesti követ megjelenését tiltó rendeletet vissza nem vonván, a sérelmet még nem orvosolta. A rendek többsége tehát, azon általános kifejezésekben szerkesztett királyi igéret által a nemzet jogait kellőleg biztosítva nem látván, azután sem szünt vala meg sürgetni a főrendeket: vennék tárgyalásba a pesti ügyben készült felirati javaslatot, s ne akadályoznák tovább a nemzet legsulyosabb sérelmeinek a király elébe terjesztését. Hogy mindazáltal a főrendeknek az engedékenységben jó példát adjanak, kijelenték nekik, hogy készek a kir. előadásoknak a katonaság élelmezését illető második pontját tanácskozásba fogni; üzenetükhöz pedig egy feliratot kapcsoltak, melyben ő felsége megkéretnék: közölné az országgyüléssel azon adatokat, melyek az újonczok szükségének fölfe-

1839. dezését illetik, úgy szinte azon terveket s előmunkálatokat, melyek a Duna szabályozására vonatkoznak. E felirattal mindazáltal a rendek kapcsolatosan az előleges sérelmeket is felterjeszteni kivánták.

Ezen eszélyes módositás végre némi győzedelmet szerzett a rendek állhatatosságának. A főrendi többség, mely eddigelé oly ridegen kivánta vala minden más előtt tárgyaltatni a királyi előadásokat, maga is érezni kezdé, hogy ha az említett 1790-ki 13-dik t.-cz. felállított értelmezésétől el nem áll, eljárása azon, minden alkotmányos kormányformának lényegét képező elvet támadja meg, mely szerint a törvényhozás hatalma a fejedelem és nemzet közt meg van osztva. Érezni kezdék a főrendek, hogy ama törvénynek általok eddig vitatott érteménýe azon következtetést vonja maga után: „hogy — mint egy beszédében Batthyáni Lajos mondá — az ország rendei minden diétán múlhatatlanúl a királyi előadásokat kötelesek minden más előtt tárgyalni akkor is, ha a követek fele az országgyűlésre megjelenéstől erőszakosan eltiltatnék; akkor is, ha a regalisták nagyobb része meg sem hivatnék; akkor is, ha a szabad szó csak erkölcsi erőnek, nem pedig törvényes szabadságnak lenne jele; akkor is, ha száz éves sérelmeink mindig hiában várnák messziásukat; akkor is, ha az országgyülés a kir. előadások bevégzésével a király tanácsnokai által azonnal bezáratnak.“ A hosszú heves vitáknak tehát az lett végre az eredménye, hogy a kormánypártnak amaz, annyi országgyülésen keresztül oly makacsúl vitatott alkotmányellenes elve, mely szerint „minden diétán mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók,“ valahára megdöntetett. A főrendek elismerték, hogy az 1790-ki 13-dik t.-cz. helyes értelmezése szerint, a kölcsönösség és tanácskozási szabadság elvénél fogva jogában áll a nemzetnek, a kir. előadások előtt is tárgyalni s felterjeszteni a maga sérelmeit. Abban mindazáltal még sem akartak megegyezni, hogy a jelen

esetben a kir. előadásokra vonatkozó felirattal kapcsolatosan terjesztessenek fel az előleges sérelmek. 1839.

A főrendek ezen engedményét elég fontosnak látták a rendek arra, hogy magok ismét egy lépéssel közeledjenek feléjök. Elhatározták tehát elejteni végre a pesti sérelmet, mely magokra nézve is mind nyomasztóbbá kezdett válni. Egy zsákutczává lett az, melyből nem nyilik kimenet, s szükségkép vissza kell térni. Egyrészről a rendek ama határozata, hogy míg e sérelem orvosolva nem lesz, mindaddig semmi más tárgyalásba nem ereszkedhetnek; más részről a főrendek eltökéltsége, a föliratot e tárgyban keresztül nem bocsátani, teljesen lehetetlenné tette a megoldást. A rendek tehát, nehogy az országgyülést e miatt minden eredményétől megfosztva lássák, középutat választának: Rádayt követségéről lemondásra birván, a sérelmet tényleg megszüntették. Midőn azonban az ellenzéki többség a követválasztás szabadságának további vitatásával felhagyott, egyszersmind ünnepélyes óvást tett a jövőre nézve ezen alkotmányos jognak törvénybe ütköző minden korlátozása ellen, s határozottan kijelentette: hogy a nemzetnek e szent és sérthetetlen jogára nézve a törvényekhez s törvényes gyakorlathoz különösen az 1832/6-ki országgyülésnek senki által kétségbe nem vont azon példájához, mely szerint Balogh János, bár hütlenségi perbe fogatott, Barsnak mégis követe maradt, szorosan ragaszkodik. És midőn ezt szeptember 18-án kelt izenetökben a főrendeknek tudtúl adták, kijelenték azt is, miképen látván, hogy a szólásszabadság feletti tanácskozások még hosszúra terjedhetnek, azon reményben, hogy az egyesség ez iránt is létesűlni fog, a szólásszabadsági sérelmet a kir. előadásokra vonatkozó felirattól hajlandók elválasztani. Ezentúl már csak némi csekélyebb nehézségek késleltették még egy ideig a felirat elküldését, melyek végre eloszlattatván, a kir. előadásokra vonatkozó első felirat október 31-én az előleges sérelmekkel együtt valahára felterjesztetett.

A pesti sérelem megszüntetése.

1839. Ugyanazon tárgyak valának ezek, melyeket már az elébbi országgyülések történelmében, mint előleges sérelmeket, említettünk, s melyeknek főbbjei a következők: Erdély és Galiczia visszakapcsoltatása; a magánosok pénzbeli visszonyainak, a mennyiben azokat az 1811-ki államfinánczbukás megzavarta volt, igazságos rendezése; a só árának, mint közvetett adónak, meghatározását illető nemzeti jog helyreállítása; az egyházi javak törvénytelen megadóztatása; a katonai végvidék polgári állásának alkotmányos rendezése stb. De — említsük mindjárt itt — ezen alkalommal sem lett sikeresebb a felterjesztés. A kormány arra csak az országgyülés végnapjaiban válaszolt; s válasza most sem volt kielégítő, az orvoslatot különféle ürügyek alatt most is megtagadván.

Országgyülési hírlap. Mi alatt a pesti sérelem szőnyegen forog vala, a szólásszabadság és a törvényhozási nyilvánosság kérdése is élénken foglalkodtatá mind a két ház tagjait. Mi elébb is emezt illeti, már a múlt országgyűlés alatt is sokáig, de sükeretlenűl sürgették a rendek egy országgyülési hírlapnak megelőző vizsgálat nélküli kiadhatását. Jelenleg ismét közlének e tárgyban a főrendekkel egy törvényjavaslatot; melyet azonban ezek felterjeszteni most is vonakodtak, okúl adván, hogy e tárgyat csak akkor lehetend eligazítani, midőn a sajtó kérdése egész kiterjedésében fog tárgyaltatni. A rendek e tűzetes tárgyalásra is hajlandók voltak ugyan; de míg ez megtörténhetnék, addig is létesíteni kivánták az országgyűlési hírlapot. Hogy tehát ebben könnyebb szerrel czélt érhessenek, Batthyáni Lajosnak, a főrendi házban tett indítványa szerint, egyelőre elégeltek egy oly hírlapot is, mely minden vitatkozó czikkek kizárásával, egyedűl a nyilvánosan elmondottak hű előadására szorítkoznék.

A rendi ház többsége ez értelemben meg is készíté az üzenetet a főrendekhez. Midőn azonban ez üzenet jun. 21-kén az országos ülésben szőnyegre került, és Szerencsy

kir. személynök, azt ostromolva, egyebek közt mondaná. 1839.
hogy azt azért is mellőztetni kivánja, mivel belevág a számos törvények által elismert előleges censurába: egész vihar támadt a rendek házában. Többek közt Klauzál Gábor, Csongrád megyei követ, egy szintoly heves, mint alapos rögtönzésben megmutatván, hogy a most divatozó censurának a törvényekben semmi nyoma, — s annál fogva e jogot a nemzet magának tartotta fel —: az elnök amaz állítása ellen, mintha a censura törvényes volna, ünnepélyesen tiltakozik, s óvását a jegyzőkönyvbe is felvétetni kivánja. Feláll erre az egész ellenzéki többség, s egy hangos „Mindnyájan!" felkiáltással Klauzál óvását a ház végzésévé emeli. Hasztalan erőlködik aztán az elnök érvényt szerezni a maga állításának; hasztalan ösztönzi a conservativ pártiakat is a maga támogatására: mindössze is csak két követ szóllal fel a censura védelmére; a többiek valamennyien az óvást pártolják, s az üzenetet is átküldetni határozzák a főrendekhez.

A főrendek azonban a nyilvánosságnak nem barátai, az üzenetben foglalt szerény kivánatot is ellenzették. Voltak köztük is többen, kik a személynök példája után, nem kételkedtek állítani, hogy a kormány, bár az iránt törvény nem rendelkezik, a megelőző censurát teljes joggal gyakorolja; sőt a szabad sajtó elvét általában is megtámadták. Ennek következtében, bár csak mellékesen, mind a két házban heves vitatások fejlettek ki a sajtó általános szabadságának kérdésében. A főrendeknél azok ellenében, kik a censurát jogosan létezőnek állitani nem átallák, Batthyáni Lajos, — miután alaposan megmutatta, hogy mind azon jogok, melyek a kormánynak törvény által át nem adattak, alkotmányszerűleg a nemzet sajátjai maradtak, melyeknek gyakorlatában tehát ezt jogosan nem is lehet korlátolni, — azon kérdést intézte a censura bajnokaihoz: „vajjon nem szégyenlenek-e a censura paizsa alá vonulva, oly menedékhez folyamodni, mely a védelmet honfitársaik legnagyobb

1839. részétől egyoldalúlag megtagadja; önmagokat pedig csak azon paizszsal védheti, mely megől a gyáva firkászok csoportja, mint biztos rejtekből, lövi szét a fegyvertelenekre fizetett nyilait?"

De mind hasztalan: a főrendek nyilvánosságtól iszonyodó többsége az ellenzék ama szerény kivánatát is meghiusította. És így, mivel a sajtó kérdésének tüzetes tárgyalása annyi egyéb fontos tárgyak mellett, ezen országgyülés folytában, idő hiánya miatt szőnyegre nem kerülhetett, az országgyülési szabad hírlap ügyét sem lehetett kivívni. Annyi haszna mindazáltal mégis lett a sajtószabadság vitatásának, hogy a kormány tanácsosnak látta némileg megtágitani a közvélemény által oly hangosan kárhoztatott censura korlátait. Megengedte a hirlapoknak, hogy mind a kerületi, mind az országos ülésekről kimeritőbb tudósitást adhassanak; sőt egész beszédeket is közölhessenek; de — mi e kormányengedményt különös színben tüuteté fel — a szónokok megnevezése nélkül. Azonban e kicsinyes korlátozás mellett is nagy hasznára vált a közügynek az ellenzék által kivívott engedmény; mert ennek következtében az eddig nyilvánosságra vagy épen nem, vagy csak mint a múlt országgyűlésen, Kossuth irott lapja által, igen szűk körben, jutott kerületi ülések tanácskozmányai is, — mik pedig, minthogy a kérdések azokban hányattak meg részletesen s döntettek el, épen a legfontosabbak valának — a nemzetnek ezentúl bőségesen tudomására estek.

A kerületi napló ügye. A kerületi ülések e fontossága inditá a rendeket mindjárt a gyülés elején arra is, hogy miként az országos, úgy e kerületi ülések tárgyalásairól is rendes naplót vezessenek. E határozat következtében mind a gyorsirók, mind a nyomtatás iránt megtétettek a kellő intézkedések. A kormány azonban ebben is gáncsoskodék; a nyomtatást a bár törvénytelen, de tényleg fennálló censurai szabályok és gyakorlat szerint meggátolván. A sajtó szabadságán ejtett ezen ujabb sérelmet

is hasztalan ügyekeztek a rendek felterjeszteni a királyhoz; a főrendek számos üzenetváltások után sem egyeztek meg a rendek feliratai javaslatában; s így a kerületi napló nem is létesűlt az országgyülés alatt. 1839.

Szerencsésebbek voltak a rendek ama követelésökben, hogy a főrendi tábla köztanácskozásairól is vezettessék nyilvános napló. A felszólítást, melyet ez iránt a főrendekhez intéztek vala, az ellenzékieken kivűl Dessewffy Aurél, Lonovics József püspök s több conservativek is pártolták. A fiatal conservativ pártiak, értelmiségök s ékesszólásuk tudatában általán véve óhajtják vala, hogy szellemi tehetségeik, erkölcsi súlyok nyomai mennél nagyobb nyilvánosságra jussanak. A főherczeg nádor azonban egyáltaljában nem volt pártolója a naplónak, mely elnöki eljárását tetemesen megnehezítendő s korlátolandó vala. Az eddigi szokás szerint, melytől, mint fentebb megjegyzők, csak kétszer — a valláskérdés és a pesti állandó híd tárgyában — tért el a múlt országgyülés alatt, ő nem számitá, hanem az ország zászlós hivatalnokainak s a megyék főispánjainak nyilatkozatai szerint, mérleglé a szavazatokat. Mivel pedig e szokást, a napló által előidézendő nyilvánosság mellett folytatnia többé nem lehetett, s kénytelennek látá magát, — ha csak feltékenyen őrzött népszerűségét koczkáztatni nem akarja, a szavazatokat ezentúl minden kérdésnél számítani: alattomban minden módon ellenzé a napló létrejöttét. De végre az, Batthyáni Lajos erőteljes felszólalása következtében a diéta vége felé valahára mégis életbe lépett. A főrendi napló.

A pesti sérelem elintézésében csak azért volt engedékeny a rendi ellenzék, hogy a szólásszabadság s e miatt elitéltek vagy perbe fogottak ügyében annál biztosabban czélt érhessen. A szólásszabadság jogának teljes kivívására azon meggyőződés ösztönzé az ellenzéket, hogy e jog szabad gyakorlata múlhatatlan feltétele szintúgy az alkotmányos szabadságnak, mint a nemzeti kifejlődés és haladás ügyének; s mind addig sem a nemzet politikai független- A szólásszabadság kérdése.

1839. sége, sem a személybátorság biztosítva nincs, míg azon eljárás, melyet törvényszékeink a Lovassy, Kossuth, Wesselényi s mások ellen indított közkeresetekben követtek, s az elvek, melyeket hozott ítéleteikben felállítottak, a kormány által vissza nem vonatnak. E fontos kérdés tárgyalását tehát a rendek már a Ráday-ügyben folyt viták alatt megkezdették.

„Már a múlt országgyülésen 1835-ki junius 22-én gyászos szózat hangzott e teremben, átrezgő a hon széles téreit — igy kezdé meg a vitatást e felett a junius 24-kei ülésben egy ellenzéki követ. E szózat a szólás eddig gyakorlott szabadsága felett hangzott, sujtólag és életbe vágólag egyszersmind; mert először lőn kárhoztatva a szabad szó, mely 1834-ki dec. 4-én, Szatmár megye közgyülésén, a megyei követeknek adandó utasitás felett, egyik nagy érdemű hazánkfia, b. Wesselényi Miklós által alsó néposztályaink ügyében emeltetett. A másik gyászszó szintén e teremben hangzott el a szabad szólás felett, midőn Bars megye követe, Balogh János, országos ülésben mondott szavaiért Wesselényivel együtt hűtlenségi perbe vonatott. Ugyanakkor történt az is, hogy egy megye azért, mert közérdekű tárgybani utasitását többi testvéreivel közölte, királyi biztosság alá vettetett. És az akkor országosan egybegyült rendek, a szólás szabadságát az alkotmány védpaizsának tekintve, felszólaltak s ő felségét a súlyos sebek orvoslása s az alkotmány függetlenségének fentartása végett egy feliratban akarták megkérni; de e felirat a főrendek ellenszegülése miatt e tárgyban váltott tizenhét üzenet után sem juthatott a fejedelem szine elébe. A rendek a szólásszabadsági sérelem orvoslásának alapját a múlt országgyülésen vetették meg: ott kell tehát most kezdenünk, hol akkoron végződött."

Három hosszú napig folyt ezen első tárgyalás alkalmával az érdekes vita, gazdag a fájdalom sajtolta éles nyilatkozatokban s keserű kikelésekben a kormány s kivált

a főtörvényszékek ellen, melyek a kényuralom készséges eszközéül szolgáltak. Sokan nemcsak a törvénytelen itéleteket megsemmisíttetni, hanem a hivatalukkal visszaélő birákat is feleletre vonatni kivánták. A conservativ pártiak, nehogy a szenvedélyek még inkább felfokoztassanak, magok sem tagadták ugyan, hogy hiba követtetett el; de a birói függetlenséggel megférhetlennek látták a birák feleletre vonatását s csak azt javaslák, hogy a könyek mielőbbi letörlése, a foglyok kiszabadítása végett kérelem intéztessék a királyhoz; a jövőnek pedig ilynemű történetek ellen biztosítása végett új, a régieknél világosabb törvények alkottassanak. Az ellenzék azonban sem kegyelmet kérni nem akart, hol jogot vélt követelhetni, sem új törvényt nem hajlott alkotni oly tárgyban, hol a régieket, ha pontosan megtartatnak, elégségeseknek látá. De a birák feleletre vonatását s az itéletek megsemmisítését sem kivánta a többség, s végre is oly feliratban egyezett meg, melyben mind azok, mik a szólásszabadság tekintetében sérelmesek, előadatván, őszinte nyiltsággal jelentessék ki: hogy a felhozott esetek felette sérelmesek, s a birói itéletek törvénytelenek; mert az 1791-diki 12-dik t.-cz. szerint a végrehajtó hatalom csak a törvények értelmében gyakorolható, s a biróságok csak a törvény szerint, nem pedig az ellen mondhatnak itéletet. Bizodalommal kérjék meg ennél fogva ő felségét, hogy az előszámlált sérelmeket orvosolni, azoknak következményeit teljesen megszűntetni, s a nemzetet az önkény ellen minden oldalról biztosítani méltóztassék. Hogy pedig a főrendek, kik a múlt országgyülésen a szólásszabadság sérelmét a trónhoz feljutni tizenhét üzenet után sem engedték, meggyőzessenek, miképen a rendek most e tárgy eldöntésétől függesztik fel az országgyülés eredményét: a felső táblához intézendő üzenetökben ezen kérdésre is kiterjesztendőnek határozták ama záradékot, hogy mig e sérelem orvosolva, a perek megszűntetve, az elitéltek 1839.

10*

1839. szabadon bocsátva nem lesznek, mind addig semmi más tárgyalásba nem fognak ereszkedni.

Az ellenzéknek azonban még egy kemény tusát kellett vala vívni a jul. 3-kán s 4-kén lefolyt zajos országos ülésben, hogy a kerületi ülés e határozatát fenntartassa. Mivel az elnöklő kir. személynök a kormánypártiakkal minden erejét megfeszíté, hogy a kir. tábla eljárását a kérdésben forgó perekben igazolja: az ellenzék részéről még sokkal hevesebb kikelések, keserűbb vádak hallattak, mint a kerületi ülésben, e főtörvényszék ellen, mely nem igazolható vádak alapján a szólásszabadság nagy sérelmére itélte el a vádlottakat. És midőn a kir. személynök előadá, hogy csak mérséklett s a kormány iránti bizalom s engedékenység folytán remélhető a foglyok szabadon bocsátása, maga Deák is ugy nyilatkozott egy nagy hatású beszédében, hogy „bár senki keble nem vérezhet inkább, mint az övé, ha visszatekint a legközelebb történtekre; de kötelességének érzi, keble fájdalmát a közérdeknek, a haza boldogságának feláldoznia, s biztosítást szereznie küldői s a haza számára a szólásszabadság iránt. A baráti érzelem feláldozásával is kinyilatkoztatja tehát, hogy míg e nemzeti sérelem orvosolva nem lesz, addig az ellenzék semmi más tárgyba nem avatkozhatik.“ A kir. személynök a második napon kénytelen lőn ugyan, a többség értelme szerint, végzésül kimondani, az elébbi határozat fentartását; de az országos ülést, melyben a tárgy feletti tanácskozás folytattatnék s az illető felirat és üzenet megállapíttatnék, julius 5-én megtartani elmulasztá; s midőn a rendek hozzá e miatt kérdést intéztek, azon okát adá a gyülés elhalasztásának, hogy a nádor, mint az országgyülés törvényes elnöke, figyelembe vévén némely tegnap mondott, a főtörvényszékek ellen oly keserűen kikelő beszédeket, azokról elébb kimerítő tudósítást kiván s tanácskozni akar.

E körülmény újra felháborítá a kedélyeket. Hertelendy Károly, Zala követe, egy heves beszédben tagadta,

hogy joga volna az elnöknek a függő tanácskozásokat fél- 1839.
beszakasztani; a naplóba ez ellen óvást kér igtatni; s mivel a gyülés csak azért halasztatott el, mert a mondott beszédek nem tetszettek, az esetet, mint a szólásszabadság új sérelmét, külön felirat által kivánja a trón elébe vitetni. A többség ezt nyomban határozattá is teszi; de mielőtt az foganatba vétetnék, a kerületi elnökök, Nagy Pál inditványa szerint, a nádorhoz küldetnek, tudtára adni, hogy a rendek, bár teljes tiszteletben tartják az elnöki jogokat, de a függőben lévő tanácskozások félbeszakasztását jogáúl el nem ismerik: kérik tehát őt, tartassa meg az országos ülést. A követség azonban tagadó válaszszal tért vissza. „Mi a dolog formáját illeti, — mondá a nádor — az országos ülések megtartása, elhalasztása s félbenszakasztása kétségtelen elnöki jogaihoz tartozik; a dolog lényegét illetőleg pedig, mivel némely beszédek által a kir. tábla megsértetett, s e tábla a törvényhozó test kiegészítő része: elnöki kötelessége lévén felügyelni, hogy jogaiban csorbulást senki ne szevedjen, mielőtt a gyülést folytattatná, a mondottak felett tanácskozni kiván.“

Csak julius 12-én derült fel teljesen az országos ülések elhalasztásának oka. A nádor elnöklete alatt vegyes ülésben egy kir. leirat olvastatott fel, melyben ő felsége kijelenti, hogy az 1790-ki 12-dik t.-cz. értelme szerint, királyi tiszte által felhiva érzi magát, roszalni ama kifejezéseket, melyekkel a jul. 3-ki s 4-ki ülések folytában a királyi táblát megillető tisztelet megsértetett; egyszersmind inti a rendeket, hogy a kitűzött tárgyalási rend szerint minél gyorsabban tanácskozzanak. De alig hangzék el a feddő szózat, Pázmándy Dénes, Komárom megye követe szót kér, s a leirat ellen s az országgyülési rendtartást illető (1625: 62. és 1723: 7.) törvények értelmében óvást tesz; mit a rendek köz felkiáltással elfogadván, az irományok közé tétetni határoztak.

1839. Ezen előzmények után senki sem remélheté ugyan, hogy a főrendek minden ellenvetés nélkül elfogadják a szólásszabadság kérdésében hozzájok átküldött felirati javaslatot; de azt még sem várták a rendek, hogy a főrendi többség a sérelmet okozott kormányrendeleteket s a törvényszékek eljárását helyeselje; a kormány jogairól és a birói hatalomról pedig oly elveket állitson fel válaszában, melyeknek ösvényén, minthogy a kormányi és birói kettős önkényre vezetnének, egyesülést a két tábla közt sem reményleni, sem óhajtani nem lehetett. E válaszban egyébiránt a főrendek arra szólíták fel az alsó házat, hogy mellőzve az elvek vitatását, panaszló felirás helyett egyszerűen esedezzenek ő felségénél az elitéltek szabadon bocsátásáért; aggodalmak megszüntetése végett pedig a fenforgó kérdésekről új törvényt alkossanak.

A főrendek többségének ezen, kényuralmat pártoló válasza nagy ingerültséget ébresztett a rendek ellenzéki többségében. Ők ugyan örömmel alkottak volna új törvényeket, melyek a nemzet legszentebb alkotmányos jogait s minden szebb kifejlés feltételeit, a szabad szólást, nyilvánosságot és személybátorságot biztosítsák; de ily törvények alkotására mind addig, míg a kormány elkezdett sérelmes rendszerét folytatta, míg a főrendek a birói s kormányi hatalomról ily absolut irányú, kényuralmi elveket vallottak, semmi remény sem lehetett. És e tekintetben, ily körűlmények közt, csaknem gúnyt foglalt magában a főrendek üzenete. De ha mind ez máskép volt volna is: egy új törvény alkotását, — mi magában még koránt sem orvosolta volna a fenálló törvényeken ejtett sérelmet, a rendek egyátaljában nem tartják vala elégségesnek. Meggyőződve voltak, hogy a nemzetet nem újabb és újabb törvények felhalmozása, hanem egyedűl az erkölcsi erő, mely fenálló törvényeinek szentségét tiszteletben tartatni tudja, képes biztositani önkény ellen. Következőleg úgy vélekedének, hogy önmagok csökkentenék a törvények e tiszteletét, ha

a helyett, hogy a fenálló törvény sérelmének orvoslatát sürgetnék, csak újabb, szintoly könnyen megsérthető törvényt alkotnának. Mindennek előtt tehát a sértett törvény tekintélyének helyreállitását, s a sérelem minden következéseinek megszűntetését látván szükségesnek: egy erélyes és kimeritő üzenetben fejték ki nézeteiket mind azok iránt, mik e tárgyat átalánosan, s mik különösen azon elveket illeték, melyeket a főrendek többsége a birói hatalomról s a kormány jogairól felállitott. Felhordtak ez üzenetben minden érvet s okerőt, mit e tárgyra nézve a törvény betűje s az alkotmány szelleme magában foglalt. Megmutatták különösen, hogy puszta szóval, bár mily szabad legyen is az, rendőri fenyitésre méltó tiszteletlenséget igen, de hűtlenséget elkövetni egyátaljában nem lehet. Mert, minthogy régiebb törvényeink s alkotmányunk szelleme szerint a király tanácsosai felelősek; s a király és kormány ennél fogva külön politikai fogalmak: mind az, mi szóval a kormány ellen mondatik, nem a királyt, hanem, a kik által kormányoz, tanácsosait sujtja. És minthogy a tanácsosok kormányeljárása felett a nemzet ellenőrködési joga kétségbe nem vonható: büntetni lehet ugyan a szabad szólás által elkövetett vétket birsággal; — a minthogy azt törvényeink valóban huszonnégy ezüst girával rendelik is büntetni: de hűtlenség vádja alá ily vétek soha sem eshetvén, „notapert“ semmi esetben sem vonhat maga után. 1839.

Ily értelemben szólott az ellenzék a felső házban is, midőn ott a rendek ezen üzenete tárgyaltatott. „Kezünkben — ugy monda egyebek közt Batthyáni Lajos, — kezünkben a törvényt, sziveinkben pedig jogunk helyességének tudatát hordván, kivánjunk igazságot kegyelmes urunk királyunktól azon szolgái ellen, kik azt merik remélni, hogy tetszhetnek a fejedelemnek, ha a hű magyar ellen mind azt elkövetik, mi egy nemzetet lealacsonyit, bizodalmát elfojtja, ragaszkodását gyöngiti, söt magát az ország nyugalmát is felháboritja . . . . Ha urok dicsősége inkább szivökön

1839. fekszik, mint önmagok status quo-ja, lépjenek bátran a trón elébe, midőn igazolásra van szükség, és ne rejtsék el magokat a trón mögé; annál kevésbbé azonosítsák magokat a király szent személyével s tegyék ki őt azon népszerűtlenségnek, mit egyedül ők érdemelnek..." Hasonló erélylyel szólalt fel Széchenyi István is, kit egyébiránt ellenzési túlságról vádolni, senkinek sem juthatott eszébe. „Bajaink okát — ugymond — én nem annyira az emberekben, mint heterogen összeköttetésünkben találom, t. i. hogy nekünk alkotmányunk van, Ausztriának pedig nincs. De épen mert ez így áll, valamint kötelességünk alkotmányunkat szeplőtelen épségben tartanunk fenn: ugy a kormánynak is tiszte volna és érdekében is állana, ha velünk összhangzásban akar élni, alkotmányos kifejlésünket őszintén elősegélni. Ezt azonban nem cselekszi; mit csak az által is sajnosan tapasztalunk, hogy ezen országgyülésnek kezdete óta annyi rágalmakat enged, sőt parancsol ellenünk iratni fizetett emberei által, mikép tisztán láthatjuk szándékát, hogy a külföld közvéleményét iparkodik ellenünk gerjeszteni. Ha visszatekintek mind azon méltatlanságokra, melyeket a diéta alatt azon érzéssel valék kénytelen olvasni külföldi lapokban, hogy ezekre egész kiterjedésben s tökéletesen megczáfolólag nem lehet, nem szabad válaszolni: akkor, megvallom, forrott ereimben a vér. Az vala a többi közt egy sora ezen ingerlő czikkeknek, hogy csak bizonyos zsilipeket volna szükség felhúzni, s vége volna az ország egész privilegiált arisztokratiai részének. Valóban gyönyörű modor az összebékéltetésre, kivált ott, hol annyiszor hozatik elő a legitimitás szentsége! Ha visszatekintünk Mária Terézia idejének egy bizonyos pillanatára, mely következménye vala az el nem korcsosodott régi magyar szellemnek; vagy ha az újabb kor eseményeit akarjuk emlékezetünkbe idézni, mikor Európának óriás hódítója kisértetbe akará hozni nemzetünk fejedelméhez vonzó hűségét: akkor tán mi is mondhattuk volna:

csak bizonyos zsilipet kellene felhúzni, és — — a méltóságos főrendek értik, mit akarok mondani. De honunkban egyetlen bűnös sem találkozott, ki ily gondolatra fakadt, mit nemzeti büszkeséggel említhetek; egyuttal kijelentvén, hogy minekünk magyaroknak sem kikopott fizetett poéták [1], sem vándorló herczegek [2] tanácsára vagy intésére szükségünk nincs, hogy kötelességünket fejedelmünk és honunk iránt teljesítsük . . . .“ „A kormány valamint felhagyott minket elnémetesítő eszméivel, ugy hagyjon fel minden összeolvasztási szándékaival is; mert ezt többé nem eszközölheti. Meggyilkoltathatunk talán; de a többi ausztriai tartományokkal egybeolvadni soha nem fogunk; sőt az is kérdés: meggyilkoltathatunk-e? Én nem hiszem. Nemzetünknek jövendője van; ilyest pedig, ha nemzetet illet, egyesek vagy egyes combinatiok meg nem semmisíthetnek,“ stb. 1839.

De a főrendi tábla a keblebeli ellenzék s a rendek czáfolhatatlan okoskodásaira sem engedett. A kormány nem akarta bevallani követett rendszerének törvénytelenségét; a főrendi többség tehát, mely a kormánynyal szoros kapcsolatban állott, a sérelem orvoslatának eszközlését már az első lépésben meggátolta. És így folytak a viták hónapokon keresztül. Minden hazafi szorongató aggodalom közt várta a kétes jövendő kifejlését; mert lassanként azon fokra jutott a dolog, hol megállapodni nem lehetett többé; s vagy a kormány kényuralmi rendszerének, mely a törvényt megsértette, kellett megváltozni, s a törvény tekintélyének a perek megszűntetése, s a foglyok szabadon bocsáttatása

---

[1]) Érti Zedlitz német költőt, ki ez időben, a bécsi kormány meghagyása szerint, az augsburgi „Allgemeine Zeitung“-ban e czím alatt: „P i a d e s i d e r i a“, bár a jóakarat palástja alá burkolt, de igen ellenséges szellemű czikkeket irt a magyar nemzet ellen.

[2]) Itt meg Pükler-Muszkau herczeget sujtja, ki miután Magyarországon néhány nap alatt keresztűl utazott vala, felhivatva érezé magát, kétségtelenül a Bécsben vett sugallatok következtében, több hírlapi czikkben R e c i p é-ket irni az ország meggyógyítására.

1839. által helyreállittatni; vagy győzni a kényuralmi rendszernek, — minek következéseit egyelőre kiszámitani nem lehetett. A rendek ennél fogva állhatatosan sürgették az orvoslatot követelő felirat felküldését. De a főrendek megátalkodása sem volt csekélyebb; s a vita mindinkább enyésző reménynyel folyt az ellenzék, mondhatni, a nemzet részéről, miután a magában csekély számú conservativ párttal az egész nemzet közvéleménye s óhajtása állott szemben.

Az ügy ezen állásában nehogy az országgyülés czélja végkép meghiúsúljon, a főherczeg nádor mindenkép ügyekezett a két tábla közti ellentétet kiegyenlíteni. Első lépésül kisérletet kivánt tétetni a főrendi tábla által az iránt, vajjon nem volnának-e a rendek arra birhatók, hogy a foglyok megkegyelmezése és szabadon bocsátása iránt egyszerű kérelmi feliratot terjeszszenek fel ő felségéhez? A kisérletet Majláth országbiró, Dessewffy Aurél és Jósika Samu conservativ párti vezérek is melegen pártolták; minek következtében a főrendek egy üzenetökben kijelentették: miképen készek megegyezni abban, hogy az országgyülés, felhagyván a sérelem panaszlásával s a szólásszabadsági elvek vitatásával, a szenvedők, foglyok és bepereltek mellett kérőleg szólaljon fel. „És a legbuzgóbb részvétnek meleg érzéke, a barátság és szeretet édes kötelességei hatalmas ösztönűl szolgáltak a rendeknek is arra, — úgymond szép követjelentésében Deák Ferencz, — hogy a szenvedők sorsát enyhiteni, az elveszett szabadságot nekik visszaszerezni, s őket a hazának visszaadni minden úton ügyekezzenek. De egy szentebb és nagyobb kötelesség állott előttök, melynek hatalmas szavánál minden egyéb érzelmeiknek el kellett némúlni, s ez a kötelesség a haza iránti kötelesség volt . . . Egyes polgárok sorsának enyhítésére a nemzet jussait oda nem adhatták; s a polgári szabadság sérelmeit elhallgatni vétéknek tartották még akkor is, midőn annak fentartásához a reménynek utólsó szikrája

is elenyészett; mert ugy vélekedének, hogy a mit a hatalom ront meg, az ismét feléledhet; de a mit a nemzet könnyelmüsége önként odavet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet. A nemzet sérelmeinek panaszlása helyett kegyelemért esdekelni, annyi lett volna, mint a történteket tettleg helyeselve, vétek bélyegét nyomni a szenvedőkre, s a nemzeti jogok árán szerezni nekik szabadúlást. Ilyen áron szabadúlni kínosabb lett volna nekik is a szenvedésnél." 1839.

A rendek e véleményét erélyesen támogatták a főrendi ellenzék szónokai is a felső házban. „Az igazság és honszeretet azon vértanuinak, — ugymond egy hosszú beszédében egyebek közt Batthyáni Lajos — kik önszabadságukat hazájok igazaiért oly dicsően feláldozták, tartozunk azzal, hogy tekintsünk arra is, vajjon megörvendeztetné-e őket a szabadság, ha oly áron kellene azt megváltaniok, minő tőlünk kivántatik? Nem válnék-e nekik az édes szabadság keserű fájdalommá, ha arról kellene meggyőződniök, mikép az avval vásároltatik meg, hogy a nemzet megtagadja azon elveket, melyeknek kivívására ők legbecsesb idejöket szentelték, jóllétöket feláldozták s életöket koczkáztatták. Lépjen előnkbe ama számkivetett Regulusunk, (Wesselényit érti, kinek, mint tudjuk, a kormány megengedte, hogy fogsága idejét súlyos szembaja miatt Graefenbergben tölthesse) és kérdezzük őt magát! De hiszen van-e köztünk csak egy is, ki nem volna meggyőződve, hogy ezen „honáruló" készebb leend említett szellemi elődjének sorsát tűrni, mintsem hogy életének éltető elemét, a szabadságot, nemzete szabadságával váltsa meg." De mind hasztalan; a főrendi többség tágítani egyátaljában nem akart.

Igy folytak a viták és üzenetek még hosszú ideig a siker minden reménye nélkül; mert valamint a főrendek ellenzésökben nem lankadtak, ugy a rendek sem álltak el ama határzatoktól, hogy míg e sérelem orvosolva nem lesz, mind addig nem bocsátkoznak az újonczok megajánlásának tágyalásába. E feszült viszonyok közt végre a nádor egy

1839. újabb kisérletre határozta el magát, hogy lengővé tegye a megfeneklett ügyet. Magához hívatá Deák Ferenczet, s azon feltétel alatt, ha a rendek az újonczügy tárgyalását megkezdik, megigéré neki, hogy kieszközli Bécsben a foglyok szabadon bocsátását. Deák elfogadta a feltételt, s az igéret gyors teljesűltének reményében a rendek meg is kezdték valahára az újonczok tárgyalását. E mellett azonban üzeneteiket is folyton váltogatták a főrendekkel a szólásszabadsági sérelem felett. A czél mindazáltal most sem éretett el.

Miként a rendek s főrendi ellenzékiek érvei, sürgetései s kérelmei, akként sükeretlenek maradtak a főherczegnádor lépései is, melyeket a nehéz kérdés megoldása végett tett. A főherczeg meggyőződve, hogy a nemzet köz kivánatának pártolása népszerűségét, melyre, mennél inkább haladt a korban, annál féltékenyebb lett, igen emelendi: hogy a meddő vitatásokat valahára óhajtott végre vezesse, igérete szerint meg is tette Bécsben a közbenjárást. A kanczellár pártolá őt, de erélytelenűl; Cziráky miniszter és Somsich államtanácsos ellenben azt minden módon ügyekeztek meggátolni; s így a közbenjárás sükeretlen maradt. Más részről a conservativ párt tagjait is egyenként ügyekezett engedékenységre hajlítani. De ezeknek határozott utasítása volt Bécsből, hogy semmi egyezkedésre ne hajoljanak, mivel remélni lehet, hogy a rendek állhatatossága, miként a múlt országgyülés alatt az örökváltság tárgyában történt, végre is kifáradand. Nem is mulasztá el a kormány mozgásba tenni a csábításnak, ármánynak s vesztegetésnek minden nemeit, hogy az ellenzéki többséget a rendek tábláján leolvaszsza. A követeket, kiknek utasítása tág magyarázatot engedett, kormányügynökök törekedtek körűlhálózni és szavazatuk megváltoztatására birni. Azon megyékben, melyek e tárgyban határozott, semmi alkut nem engedő utasítással látták volt el követeiket, a főispánok s más kormánypártiak mindent elkövettek, hogy a megyét az utasítás e pontjának megváltoztatására hajlandóvá tegyék. A fon

dorlatok nem is maradtak mindenütt sükeretlenek. Több 1839.
megye, attól tartván, hogy az országgyülés különben egészen eredménytelenné válik, többé kevesbbé módosította eredeti utasitását. És igy történt, hogy a rendi táblának ama záradéka, mely az országgyülés elején akként vala felállitva, hogy a rendek e sérelem tényleges orvoslatáig más tárgyról még csak tanácskozni sem fognak, idő haladtával több izben változást szenvedett, s a pótlék-utasitások által mind szűkebb korlátok közé szoríttatott. Eleinte csak oly egyes tárgyakat vettek ki a rendek e záradék alól, melyeknek e gyülésen bevégzését a nemzet közkivánatával egyezőnek tudták. Majd beereszkedtek a királyi előadásokba is, de nem oly rendben, mint előterjesztettek; hanem a Dunaszabályozásra vonatkozó harmadik pontot vették tárgyalásba, ugy mindazáltal, hogy a főrendekhez a sérelem orvoslata előtt ez se küldessék át. Utóbb még összébb szorítva a záradékot, azt határozták, hogy a bevégzett tárgyak tanácskozás végett áttétessenek ugyan a főrendekhez; de a királyhoz ne terjesztessenek fel sanctio végett. Mennél tovább folyt a két tábla közt a vitatkozás, annál nagyobb reménye támadt ilyképen a kormánynak, hogy a többség végre a rendeknél is megbukik. Ezt várta, erre számított a conservativ párt is a főrendeknél. Hasztalan kiáltott fel egy beszédében Batthyáni Lajos: „Neveink becsületére kérem és szólítom fel a főrendeket, ne speculáljunk mi a végre bekövetkezhető elbágyadására a törvényhozás egyik részének, azon résznek, mely e kérdésben már két országgyülésen keresztül tartóztatja vissza diplomatikai öngyilkolásunkat, a mostani ivadék gyalázatát s a jövő kor átkát. Örűljünk inkább ezen ellenszegülésnek: ennek sikerült oly sokáig feltartóztatni ama csapásokat, melyeket a mi elámitásunk vezetett . . . Ne vágyakodjunk tovább oly győzedelem után, melyet nekünk e tárgyban, mint a főrendek is jól tudják, most már csak egy igen ocsmány szó szerezhet meg; és ne ismételjük azon gonosz imádságunkat,

1840. melyet csak haragjában hallgathatna meg a magyarok istene."

De a főrendi többség nem hagyott fel számitásával a rendek ellankadására. És valóban, mind nagyobb aggodalom szállhatá meg a hazafiakat, hogy, miként Deák mondá, — a kitűrni nem tudás átka még súlyosabb csapással is sujthatja a hazát; hogy annyira el fog lankadni a sükeretlen küzdésben kifáradt nemzeti buzgóság, miszerint a többség végre eláll a felirás lényegétől; vagy oly módositásokat tesz benne, melyek által a sértett törvények melletti buzgó felszólalás puszta kérelemmé válandik; s ekkép a nemzet önmaga dúlja fel legszentebb jogait, melyeket a hatalom megsértett ugyan, de meg nem ronthatott.

Az országgyülés tizedik hónapjában a sokszor módosított záradéknak csak azon utósó romja állott még fenn, hogy az újonczok iránt kelt országos végzés mind addig fel nem terjesztetik, míg a sérelem tényleg orvosolva nem lesz. A kormány ekkor, hogy a közvéleményt az országgyülés eredménytelenségének félelme által birja engedékenységre, márczius 14-én kelt leiratában kihirdette az országgyülés berekesztésének határnapját; e mellett pedig a megyékben is megkettőztette buzgalmát, hogy az utasitásokban kedvező módositást eszközöljön ki. A csel hatott. Bár mennyire küzdött is Deák még néhányad magával a rendek állhatatlansága ellen: a záradék ismét megcsonkíttatott; s a mi eddig oly formában állott fenn, hogy az újonczok iránti országos végzésnek felküldése a sérelemnek ne csak felterjesztésétől, hanem tényleges orvoslatától legyen felfüggesztve; s így annak ereje ne csak a főrendek, hanem a kormány ellen is szolgáljon: a legújabb pótló utasítások következtében akként módosíttatott, hogy az újonczok addig meg ne ajánltassanak, míg a felirat a főrendek által fel nem eresztetik. Az üzenet, melylyel a rendek e végzése a főrendeknek tudtúl adatott, már a huszonkettedik volt e tárgyban. S midőn az a felső táblán tár-

gyalás alá került, a főrendi ellenzék mindent elkövetett, 1840.
hogy a záradéknak e végromját megmentse, s a többséget a felirat elfogadására s felterjesztésére hajlítsa. De ez semmit sem kételkedék már, hogy az oly gyönge lábon álló ügy megdöntésére még csak egy lépés kivántatik a kormány részéről: engedni tehát most sem valának hajlandók.

E lépés nem sokára meg is történt. A nádor a tapasztalt nehézségek után sem szűnt meg Bécsben közbenjárni az amnestiáért. Erélyesen pártolák őt ebben Majláth országbiró, Dessewffy Aurél és Jósika Samu is. Dessewffytől sarkalva végre Metternich is hajolt Wesselényi és Lovassy megkegyelmezésére; de Kossuth amnestiáját Czirákyval és Somsichcsal együtt ő is ellenzé. A kormány azonban, mielőtt ezt hivatalosan tudatná, biztos akart lenni a maga czélja iránt. Hogy tehát a rendeket a szólásszabadság ügyében megnyugtassa, s ekkép eddigi makacs ellenzésöket megszüntesse, márcz. 24-én egy leiratot intézett az országgyűléshez, melylyel a király, a hosszú vitatásokba mintegy közbeszólva, a felirást megelőzte, s a szólás törvényes szabadságának sértetlen fentartását igérte. Beismerte a király azt is, hogy a szólásszabadságot az ősi alkotmány is biztosítja; nem különben, hogy azt, ki a törvényszabta korlátokon túllép, a törvény rendes útján kell feleletre vonni; a birói hatalom törvényes függetlenségét pedig ugy felűlről mint alúlról kérdés alá sem lehet venni.

A főherczeg-nádor e leiratot vévén azonnal magához hívatá Deák Ferenczet, s érzékenyen előadván neki a maga országos szolgálatait hosszú nyilvános pályáján, buzgón kéré őt, birná arra a rendeket, hogy a még fenálló záradéktól is elállva, feltétel nélkül terjesztenék fel a bevégzett tárgyakat. Tudatá vele egyszersmind, hogy a kormány kész, szabadon bocsátani a foglyok közől Wesselényit és Lovassyt, Kossuthra nézve azonban fentartani kivánja az itéletet. Deák azonban válaszolá, hogy az ellenzék csak ő fensége azon biztatására bocsátkozott az újonczok tárgyalásába, hogy a foglyok kivétel nélkül szabadon bocsát-

1840. tatnak; ők tehát ettől semmi módon nem állhatnak el. A főherczeg ezt nagyon zokon vette s közlé Deákkal, hogy Metternich herczeg készebb még erőszakhoz is nyúlni, mintsem hogy egészen teljesítse az ellenzék kivánatát; midőn pedig látá, hogy a rendíthetlen hazafi e fenyegetésre sem tágít, megigérte végre, hogy újabban is írni fog Lajos és János főherczegeknek, kik a kormánynál legtöbb befolyással birtak.

Mi a kir. leiratot illeti, az abban kifejezett elvek megegyeztek ugyan a rendek nézeteivel, s ha a király, ezekből kiindúlva, a pereket megszünteti, s az elitélteket szabadon bocsáttatja: a rendek is megorvosolva látták volna a sérelmet, bár a leirat nem bocsátkozott is ki mind azon sérelmekre, miket a rendek felterjeszteni óhajtottak De mivel mind ez nem történt: a sérelmeket, melyeknek következései folyvást fenálltak, azon elvek puszta kijelentése által nem lehetett megszünteknek tekinteni. Miért is a rendek, eddig vitatott nézeteikhez szorosan ragaszkodva, huszonharmadszor is felszólították a főrendeket, ne gátolnák tovább a sérelem felterjesztését.

A kérdés ezen utósó stádiumában a főrendi ellenzék még egy végső tusában kisérlé meg, engedékenységre birni a conservativ pártot. „Ha méltóságtok az alkotmányos elvek kivánatainak megfelelni akar, — ugymond e tárgy feletti utósó beszédében a párt vezére, Batthyáni Lajos — most már kötelességökké vált engedni, ha mindjárt tiszta meggyőződésből maradtak is az eddig követett ösvényen . . . Minden két táblás alkotmánynak szellemében fekszik a felső táblának azon kötelessége, miszerint még meggyőződése ellenére is csatlakoznia kell az alsó táblához, mihelyt világosan látja, hogy a nemzet nagyobb részének rokonszenvét s véleményét nem képviseli; és csak ily engedékenység előzheti meg a korona és törvényhozás közti összeütközést, mely oly veszélyessé válhatnék a hazára. Csak ezen pillanatnyi lemondás a vetóról, melyet mint több más, ugy a mi alkotmányunk is, csak belátásuk s hazafiságukban bizva,

enged a főrendeknek, . . . oldja fel őket a legiszonyúbb felelőség alól, mely őket terhelné, ha a kormány, mint már gyakran, engedve a hatalom kisértéseinek, oly lépéseket tenne, melyeknek következtében a gyermekek vére folyhat az apák politikai bűnei miatt. . . . Kezeskedik-e Méltóságtok azért, vajjon nem fog-e bizonyos esetben ismételtetni az 1823-ki év, s nem fognak-e teljesedni azon fenyegető szavak, melyeket e helyen nem rég ejtett egy magas tekintély, elárulván ez által, hogy, ha még tiszták volnának is a kezek, a hatalommali visszaélés eszméje mindazáltal már megfogamzott ?. . . Szűnjék meg tehát valahára Méltóságtok a kormányt minden áron védelmezni ; gondolják meg, hogy a királyi kiváltságokért túlvitt buzgalmokkal mind azon arisztokratiák által követett úton járnak, melyek ily módon mind magokat, mind a királyságot tönkre tették : parce qu'ils étaient plus royalistes que le roi. . . .“ 1840.

A főrendi többség mindazáltal annak tudatában, hogy ez az utolsó ostrom, mely ellene intéztetik, akként magyarázván a kir. leiratot, hogy abban mind az amnestia, mind a jövőre szóló biztositás benfoglaltatik, most sem engedett az ellenzék sürgetéseinek. A rendek tehát, meggyőződvén, hogy a két tábla közti egyesülés lehetlen, s mi több, már a tárgy lényegének bukásától is lehet félniök, és bizván abban is, hogy a nádor a Deák Ferencznek tett igérete szerint valamennyi fogoly szabadon bocsáttatását kieszközlendi : czélszerűbbnek hitték, a záradékot megszüntetni s az általa megakasztott tárgyakat megindítani. Ennek következtében azon országos határozatok, melyekben a két tábla már megegyezett, a királyhoz haladék nélkül felküldettek ; a szólásszabadsági feliratot mindazáltal, bár ezentúl záradék nélkül, továbbra is fentartotta a rendek többsége, határozottan kijelentvén, hogy az előadott sérelmekre nézve kifejtett elveikhez szorosan ragaszkodnak s azoknak fentartását s orvoslatuk kivivását a jövő országgyülés buzgalmának adják át.

1840.

Az amnestia által eszközlött kiengesztelődés.

Az amnestia, melyet a conservativ pártiak az említett kir. leirat megérkezte óta eleve híreszteltek, april 30-kán végre leérkezett a főherczeghez. E feletti örömében a nádor tüstént magához hívatá Deák Ferenczet, hogy az örömhirt eleve is tudassa vele, kinek állhatatossága s bölcs vezérlete legtöbbet tőn a nagy eredmény kivívásában. A főherczeg másnap mindjárt kihirdettetni szándékozott a leiratot. A bölcs hazafi azonban, mivel a leirat, bár teljes amnestiát ad, de a szólásszabadságot a jövőre bővebben nem biztosítván, a törvény sérelmét sem orvosolja teljesen, tanácslá a főherczegnek, hogy elállván a kihirdetéstől, egy vegyes ülésben csak élőszóval adja elő annak tartalmát. A főherczeg hajlott a tanácsra s a május 1-én tartott vegyes ülésben egyszerűen tőn jelentést, hogy a király april 29-én kelt végzése által megrendelte, hogy mindazon személyek, melyek a múlt országgyülés kezdete óta politikai okok miatt perbe fogattak s jelenleg a rájuk kimondott büntetést szenvedik, teljes szabadságba helyeztessenek; a még folyamatban levő perek pedig megszűnjenek.

E jelentés május első napját a közönséges öröm és kiengesztelődés ünnepévé szentelte a nem sokára szétoszlott országgyülésen szintugy, mint az egész hazában. Az öröm annál tisztább volt, minthogy a szenvedő polgárok a hazának a nélkül adattak vissza, hogy szabadságukat elvek megtagadásával, nemzeti jogok feladásával kellett volna megvásárolni. Nevelte az örömet az, hogy az amnestia bizvást annak jeléül szolgálhatott, hogy a hatalom törvényt s alkotmányt sértő kényuralmi rendszere megszűnt, s a törvények szelíd hatalmának uralma helyreállott; mert nem alap nélkül lehetett remélni, hogy a kormány az országgyülés folyamából meggyőződött, miszerint a veszélyes ingerültséget nem azok terjesztik, kik a józan haladás békés ösvényén a számos hiányokat pótolni, s az előitéletek és kiváltságok bilincseit lerázva, a nemzeti erőt munkásságra

ébreszteni, fejlődésre vezetni törekednek; hanem azok, 1840.
kik a törvényszerű haladásnak természetes mozgását is veszélyes mozgalmaknak tekintve, a hatalom törvénytelen eszközeivel kivánják meggátolni. Remélni lehetett, hogy a kormány ekként meggyőződvén, óvakodni fog jövőre a közvélemény szavát elfojtani vagy mellőzni s a nemzet bizodalmával könnyelműleg játszani. A közös örömben szívesen megfeledkeztek a rendek azon keserűségekről is, melyeket bennök a főrendek makacs ellenszegülése ébresztett, melylyel a nemzet közkivánatának a fejedelem elébe juthatását meggátolták. A kiengesztelődés, mely ennek következtében egy részről a nemzet s a kormány, más részről a két párt közt az országgyülés végnapjaiban megtörtént, szebb jövendő reményével kecsegtette a hazafiak kebelét.

Wesselényi Miklós, midőn utóbb Graefenbergből szabadon visszatért, Kossuth Lajos, midőn budai börtönéből kibocsáttatott, diadalünnepélylyel fogadtattak a főváros lakosságától. Csak a spielbergi várbörtönből hazaérkezett Lovassy László tekintete zavarta a köz örömet. A lánglelkű ifjú nagy reményekre jogosított szelleme iszonyatos börtönének súlya alatt már fogsága második évében megzavarodott, s csak mint tébolyodott nyerhette vissza szabadságát. Sajátszerű volt a megtört lélek betegsége: bizonyos pontig megtartotta lángeszének világát; s míg nyugodt vala, mind irni, mind szólani igen ékesen tudott! a beszéd közben hevűlő phantasiája azonban mind borzasztóbb képzeményekre ragadta megzavart szellemét, mikor aztán holtak lelkei, síri kisértetek gyötrék a szegény ábrándozót. Az undor, melyet benne a fogságában táplálatára nyújtott éldelhetlen eledel ébresztett, azon szokást tette sajátjává, hogy két-három napig sem vett magához tápszert; midőn pedig aztán az éhség ösztönétől legyőzetett, bámulatosan sokat evett; de eltelvén, újra fogadást tett, hogy azután két hónapig nem

1840. fog enni. Igy nyomorog a szegény áldozat máiglan terhére magának s másoknak, a feldúlt életben.[1]

A szólásszabadságon ejtett nemzeti sérelem a foglyok szabadon bocsáttatása s a perek megszűntetése következtében tényleg elenyészett ugyan; de mivel a követelt jog helyett csak kegyelem adatott, s a fejedelem a kormány bűnét, ugy mint 1825-ben nem vallotta be, a jog még nem lőn biztosítva a jövőre: a rendek sem állhattak el tehát vitatott elveiktől. Letették ugyan a szabad szólás jogának kérdését, de azon határozott kijelentéssel, hogy kifejtett elveikhez, különösen a sérelmet részletesen tárgyaló második üzenethez, szorosan ragaszkodnak, s azok fentartását s teljes orvoslat kivívását a nemzet hazafiui buzgóságának, s a jövő országgyülés gondosságának adják át. De bár ekként nem is volt tökéletes a diadal: az eredmény mégis igen nagy fontosságúnak tekintendő. Mindenek előtt elis-

[1] Fentebb idézett szép költeményét így fejezi be róla Vachott Sándor:

Új élet, új zaj hatja meg fülét,
De ő a zajban mélán néze szét.
Ó nincs a földnek semmi oly kegye,
Mi már az ifjat boldoggá tegye!
Körötte sürűn állnak társai,
Az árva honnak lelkes fiai.
Hévvel fogadják a szenvedőt,
Örvend is, sir is mind, ki látja őt.
S köztök áll ő, testi lelki rom,
S kitör belőle a tűrt fájdalom.
Ajkán a megnyílt szó eláradoz,
Tartalma elmét, szívet gyászba hoz,
Mi volt s mivé lőn! felsóhajtanak,
Kik ajkiról bús szókat hallanak.
A kór beszédnek egy ép része van,
Az, mit honáról mond fájdalmiban....
Reá a házban sem várt lelki bék,
Meg sem pihent, már elkivánkozék;
Magányt óhajta, hol térdére hullt
S imádkozásban éje, napja múlt. —

merve lőn a király és kormány közti külömbség, s ez által a régibb törvényeinkben kimondott kormányfelelősség elve is feléleszttetett. És bár e felelősség, a dicasterialis igazgatási forma miatt, nem lett is oly tényleges, mint a parlamentaris kormányoknál divatozik, hanem inkább csak erkölcsi: mindazáltal ez is fontos vala az Ausztriával létező viszonyaink mellett, a nemzeti függetlenség és alkotmányos jogok jövendőbeli biztositására. A közjog terén lefolyt hosszú viták alatt az alkotmányos fogalmak minden tekintetben tisztúltak s erősödtek. És mig e viták közt az idővel szilárditandó gyönge oldal a reformpárt szemei előtt feltárult: a szabad szólás joga, a vitatkozás alatti folytonos gyakorlat által annyira megerősödött, miszerint a főrendek nem is mulasztták el egy üzenetökben kiemelni, hogy a megyékben s az országgyülésen e tárgy felett elmondott beszédek eléggé bizonyitják, miképen a szólásszabadság nincs megkorlátolva. 1840.

Ezen nyereményeken kivül némi egyebekben is fontosak valának ezen országgyülés eredményei; mert a közörömben a két tábla ezentúl szinte vetélkedék egymással az engedményekben: és bár a királyi előadások az egy Dunaszabályozáson s katonaélelmezésen kivül semmi reformot nem tűztek ki a tanácskozások tárgyául: magok a rendek számos fontos javítást kezdeményezének. Ezek közől azonban rövidség kedvéért csak néhányat emlitendünk, melyek királyi szentesitést is nyervén, törvényekké váltak.

Örökváltság s egyéb urbéri javitások.

E javítások egyik legfontosbika volt a múlt országgyülésen alkotott úrbéri törvények kiegészítése: a földesúr és jobbágy közti viszonyok bővebb meghatározása, s emez sorsának tényleges javitása. A múlt országgyülés történelmében részletesen előadtuk, mily makacs ellenzést vetett a kormány s főrendi kormánypárt a rendek azon inditványának elébe, mely szerint ezek a jobbágyoknak az úri terhek és szolgálatok alóli örök megváltást törvényileg megengedni kivánták; mily keserű viták fejlettek ki e kérdésben a két tábla között; mennyi ármányos fondorlattal buktatta meg

1840. azt végre a rendek tábláján is a kormány az utasítások megváltoztatásának kieszközlése által. Ezen kérdés volt forrása ama veszélyes meghasonlásnak, mely a nemzet s kormány közt kifejlett s több évek folytán oly súlyosan nehezedett a nemzetre; ez szolgált okául azon üldözéseknek is, melyeket Wesselényi szenvedett. Midőn a rendek a múlt országgyülésen e fontos javítást indítványba tették, a főrendek és a kormány oly módon ostromolták azt, mintha annak életbeléptetése az egész alkotmányt kiforgatná sarkaiból. És most, mintha valamely bűverő működött volna, egyszerre elenyészve látszottak mind azon meggyőzhetetlen akadályok és nehézségek, mind azon hátrányok, melyekre a felső tábla és a kormány ellenzését a múlt diétán alapította. A törvényjavaslat most a főrendi többségtől is elfogadtatott; s a kormány sem ellenezte az elvet, csak a törvény szerkezete ellen tett némi kifogást. Pedig az ősiség, fiskalitás s mind ama jogi s birtokviszonyok, melyekkel a kormány s főrendi ház múltkori ellenzését indokolá, jelenleg is változatlanúl fennálltak. Hogy mindazon aggodalmak, melyek miatt e törvény 1834-ben megbukott, 1840-ben, változatlan körülmények közt elenyészve látszottak, elég világosan bizonyítja, mily helytelen okokból, mennyire elvtelenül gátolá, hiúsítá meg néha a bécsi kormány, s annak előharczosa, a főrendi tábla, a nemzeti fejlődés legfontosabb kérdéseit! A szabad föld elvét, melyben nem rég demokratiai irányokat láttak, most annyi viharos jelenet, a közbizodalom oly veszélyes megrendülte után, egészen ártatlannak, sőt hasznosnak ismerve, nem ellenzették többé. A királyi leirat, mely az örökváltságot illető törvényjavaslatot megerősítette, leirhatlan örömnyilvánulással fogadtatott a rendek s országgyülési közönség részéről. És miként e törvény megbuktatásából származott, hat év előtt, minden keserűség, minden meghasonlás: ugy most e törvény megerősitése volt egyik fő s még tán a kihirdetett amnestiánál is nem kevesbbé hatékony oka a nemzet őszinte ki engesztelődésének; mer

azt mindenki annak jeléül tekintette, hogy a kormány nem akarja tovább ellenezni az ország korszerű ujjászületését. A kormánypolitikának e kedvező fordulatát leginkább az új kanczellár, gróf Majláth Antal és az új országbiró, Majláth György, jó akaratának és igazságszeretetének tulajdonította a közvélemény. 1840.

Az új törvény által nem csak a különféle urbéri tartozásoknak évenként pénzzel való megváltása, hanem az is megengedtetett, hogy az egyes jobbágyok szintugy mint egész községek szerződéskép megállapitandó öszvegen örökre megválthassák magokat, fennmaradván mindazáltal a földesúri hatóság. E törvény tehát mindenkinek utat nyitott, a jobbágyi szolgálattal terhelt földet szabad birtokká változtatni. Ez uttal egyszersmind a jobbágyok örökösödése is czélszerű törvénynyel lőn biztosítva.

Kevesbbé sikerült a rendeknek keresztülvinni azon, már a múlt országgyülésen is sürgetett törvényjavaslatot, miszerint a földmivelőknek teljes személy- és birtokbátorságot kivántak biztositani. A főrendi többség ugyan, mely a múlt ízben ezen javaslat ellen is oly megátalkodott makacssággal kelt ki, ezt most nem ellenzé; sőt Dessewffy Aurél eszközlése következtében maga indítványozta a rendek által nagy örömmel fogadott azon módosítást, miszerint e törvény védelme minden nem nemesre terjesztessék ki. A kormány mindazáltal, bár elvben szintén megegyezett, s a királyi leiratban ki is jelentette, hogy szivén fekszik mindenkit biztositani önkény ellen: e tárgyat mégis a büntető törvények felvételének idejére halasztotta, mint a melyekkel az szoros kapcsolatban áll.

Miként ezen urbéri törvények a jobbágyosztályt emelték egy lépcsővel felebb a jogok fokozatán: ugy a hitel- s váltótörvények, melyek ez országgyülésen alkottattak, az ipart s kereskedelmet mozdították elő, a közhitelt emelték jobb lábra; a nemesnek, mint adósnak, eddig fenállott igazságtalan kiváltságait megszüntetvén. A 15-ik törvény, mely Váltó-törvények.

1840. az egész váltócodexet magában foglalja; a 16-dik, mely a kereskedőkről s kereskedésről, a 17-ik, mely a gyárakról s végre a 18-ik, mely a közkereseti s részvényes társaságokról intézkedik, a kiváltságai által eddig a hitel s kereskedelem kárára körülbástyázott, sérthetetlen nemest, a hitelező irányában mind személyére mind vagyonára nézve a köztörvény alá vetette. E törvények tették le alapját, a jogok s kiváltságok szerint osztályokra szakadozott nemzetben, a törvény előtti egyenlőségnek, s egyengették utját általában a demokratiai elvek terjedésének.

A zsidók emancipátiójának ügye.

E tekintetből a rendek táblája az izraelitákra is kiterjesztette figyelmét, s azoknak mind ama polgári jogokat megadni inditványozta, melyet az országnak más nem nemes lakosai élveznek. De a kormány e törvényjavaslatot, melyet már a főrendi többség is igen megnyirbált vala, csak nagy megszorításokkal akarta megerősiteni. A rendek tehát, nehogy e néposztály állapota még sulyosbbá váljék s jövendő teljes emancipatiojának elébe még több akadályok vettessenek, a királyi választ egész terjedelmében nem fogadták el; hanem abból csak azon pontokat szemelték ki s iktatták törvénybe, melyek e néposztály sorsának javítására szolgáltak.

Ujonczok.

Mi a királyi előadások által kitűzött pontokat illeti: a kivánt 38 ezer újoncz, miután a rendek a kormány által az e végre leküldött katonai biztosok b. Lederer tábornagy és Rousseau ezredes nyilatkozatai folytán annak szükségességéről meggyőződtek, tiz évi szolgálatra azon feltétel alatt ajánltatott meg, hogy a kiállitás sorshúzás által eszközöltessék. S ekként eljesen megszüntetett valahára azon önkényes és erőszakost katonafogdosás, mely míg annyi visszaélésekre nyitott volt kaput, egyszersmind árnyat is vetett a nemzeti életre. De a katonaság élelmezésére nézve az országgyülés nem tudott megegyezni a kormánynyal, s a tárgy bővebb meghányása egy országos választmányra bizatott. Ugyanez történt a Duna szabályozásának tárgyára nézve is.

A választási és szólásszabadsági sérelmeken kivül még két, magában véve is fontos tárgy huzódott keresztül ezen országgyülésen, melyek iránt nem kisebb hévvel folytak a többször megújúlt, hosszú viták, mint ama sérelmi harczokban. E tárgyak egyike a vallás, másika a városok törvényhozási állásának kérdése volt. 1840.

Említők, miként vetettek égő üszköt a gyulékony anyagba, kevéssel az országgyülés előtt, a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok megáldását tiltó körlevelek által a nagyváradi és rosnyói püspökök. Bár a kormány az 1839-ki april 30-án kibocsátott leiratában, mint említettük, e püspökök egyházi rendeletét roszalta, s a főpapokat az 1791-ki 26-ik t.-cz. e házasságokat szabályozó rendeletének megtartására utasította; előre látható volt mindazáltal, hogy miután a nagyváradi püspök rendeletében kifejezett elveket más országok számos főpapjai, sőt maga a római szent szék is nyilván vallják, az adott példát többen követendik püspökeink közől. Ha pedig a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok egyházi megáldásának tilalma közönségessé válik, a vallások viszonyairól szóló törvényeink szelleme megsértve leend; s a polgárok közt veszélyes háborgások támadhatnak. A rendek ennél fogva, miután e tárgy már is oly nagy izgatottságot okozott az országban, szükségesnek látták, hogy a törvényhozás e tárgy felett újabban is intézkedjék.

A vallás és vegyes házasságok kérdése.

A vegyes házasságok kérdése mellett szőnyegre hozattak egyszersmind ama sérelmek és kivánatok is, melyeket a vallás tárgyában már az 1832/6-ki országgyülés oly hosszan s mindkét részről annyi szenvedélylyel megvitatott, de akkor, a főrendek ellenzése miatt, a király eleiben nem terjeszthetett. Igy tehát a vallási tárgy két külön kérdésre oszlott: egyik kizárólag azon sérelemre szorítkozék, mely a reversalis nélkül kötött vegyes házasság egyházi megáldásának megtagadásából származott; a másik általánosabban a lelkiösmeret szabadságára s a külön vallásfelekezetek

1840. egymás iránti jogviszonyaira vonatkozott. Mind a két kérdésben hosszan, nem kis hévvel, sőt szenvedélyességgel folytak ugy az egyik mint a másik táblán a vitatkozások, melyeknek részleteibe azonban itt nem szándékozván bereszkedni, a vitatkozásnak csak főbb mozzanataira fogunk szorítkozni.

A vegyes házasságokat illetőleg: a rendek az egyházi áldás megtagadását, mi a feleket ily házasságok megkötésében számos esetben akadályozhatja, az 1790-ki 26-ik törvényczikk sérelmének tekintették, s annak orvoslása végett külön szándékoztak felirni a királyhoz. A főrendek többsége azonban e feliratban többszöri üzenetváltás után sem egyezett meg; hanem arra szólítá fel a rendeket, hogy miután e tárgy Bihar és Gömör megyéktől a királyhoz már ugy is felterjesztve létezik, a felirási javaslattól elállván, inkább a vegyes házasságok kötésére nézve gondoskodjanak oly rendszabályokról, melyek a különböző vallások elveinek megóvása mellett mind a vegyes házasságokat, az 1790-ki 26-ik törvény rendelete szerint, minden akadály ellen oltalmazzák; mind pedig az egyházi rendet a lelkiösmeretbeli erőtetés ellen biztosithatják. Az érveket, melyekkel a főrendek e véleményöket indokolták, legvilágosabban ama beszédben találjuk kifejezve, melyet gróf Dessewffy Aurél márczius 7-én, a közhelyeslés nyilatkozatai által kisérve, mondott el.

„Mélyen tisztelem én, ugymond, a nagyváradi püspök magas erényeit, hódolok czéljai tisztaságának: de szabad legyen nekem az a kérdés, kellett-e szükségkép, hogy megtörténjék az, a mi történt? Mikor maga a magyar egyház hozott be a törvény létesítésében egy bizonyos gyakorlatot; mikor ez a gyakorlat 50 esztendőn keresztűl békés divatban létezett, mikor az országgyülés ajtó előtt volt; mikor sem concilium valami újat fel nem állított, sem az egyház feje a magyar clerushoz különösen nem szólott, . . . szükséges volt-e a történt lépés azon vulcanicus terrenumon,

a hol történt? . . . Most már hogy a kérdés előttünk fekszik, határozatnak kell iránta történni, nem prókátorosan vizsga szemmel keresgélve azt, kinek van igazsága kinek nincs? hanem státusemberrekként országosan, a jövendőre tekintve s azt kérdezve: quid consilii? Hogy forog-e itt fenn törvénysértés vagy nem? azt a hazai törvényekből, és a különböző hatalmak kölcsönös határai s viszonyai iránti fogalmakból kell elhatározni. Én azonban ezt az egész vitatási módot feleslegesnek, ezt az egész mezőt veszélyteljesnek tartom; mert ugy vagyok meggyőződve, hogy ez az egész kérdés meddő kérdés, azaz olyan, mely fejtessék meg bármikép, üdves sükert semmi esetre nem nyujt. Kétfélekép lehet csak erre a kérdésre felelni: igen-nel vagy nem-mel. Ha igen a felelet, ha sérelemnek állíttatik a tett, oly valamire szólítjuk fel a kormányt, mit nem tehet; mert főkép a tegnapi nap (a clerus részéről történt nyilatkozások) után világos, hogy itten kényszerítés nélkül keresztültörni többé nem lehet. A kényszerítés pedig e tárgyban képtelen s erkölcsi lehetetlenség: az lévén minden szellemi ügyeknek természete, hogy mihelyt kényszerítés jő közbe, habár igazsága van is a kényszerítőnek, a közrészvét s az erkölcsi erő annak részére megyen által, ki a kényszerítésnek tárgya lőn. Nem kedvezőbbek a következések, ha nemmel felel e kérdésre ezen főtábla. Mert tekintve azon ingerültséget, melyet a dolog az országnak egy nagy részében okozott; tekintve a rendek ezen tárgy feletti nézeteit, előre látható mind a kormánynak perplexitása ott, hol maga a törvényhozó test is különbözőleg látja a törvényt; előre láthatók a zavarok az országban, hol a törvényhatóságok a rendek nézeteire fognak majd támaszkodni; előre látható végre a káros visszahatás egy más, a két tábla közt még függőben lévő hasonnemű tárgyra nézve. Parlag tehát ez a mező, vagy legfelebb is töviseket terem. A sérelmi kérdést vitatni a mi magyar viszonyainkban igen czélirányos, valahányszor lehetséges az orvoslás, vagy az, hogy a kor-

1840.

1840. mány a törvénysértőt utba igazíthatja; de ily esetben, hol a sérelmi kérdésnek akármikénti megfejtése nem sikert, hanem csupán új és legyőzhetlen nehézségeket igér, teljességgel nem tanácsos. Nem lehet felejteni, hogy ez európai kérdés, s hogy itt nem csak egy vagy más hazai törvények értelméről, hanem általában a különböző hatalmak korlátairól van szó, és hogy ha mi törvényeink mezején harczolunk, az egyház magát autonomiája körébe vonja vissza, s hogy mi ezen perben közte és köztünk birói szerepet sikeresen nem játszhatunk. Nem a sérelmi kérdést kell tehát itt vitatnunk, hanem valami czélirányos lépés által a fenyegető viszályokat megelőznünk ... Azt kivánnám tehát csak országosan kimondatni, miszerint óhajtani kellett volna, hogy az, a mi a nagyváradi püspök részéről történt, ne történjék. Jövendőre pedig abba a helyzetbe akarnám tenni a végrehajtó hatalmat, egy országos nyilvánitás által, hogy a czélba vett eljárást közigazgatási úton eszközölhesse. . . . Megnyilnék így az út a kormány előtt a dolgot közmegelégedésre elintézni; ha e részben alkudozásoknak kellene előre menni az egyház fejével, azok is lényegesen könnyíttetnének. Azon számtalan nehézségek pedig, melyek különben, akár ismerjük a dolgot sérelemnek, akár tagadjuk annak sérelmes voltát, bizonyosan bekövetkezendnek, teljesen el lennének hárítva." Végre azon meggyőződését nyilvánítá, hogy nagyobb és kényesebb collisio alig létezhetik, mint a mely ezen kérdésnek elhibázott eldöntése által az országot és az országgyülést fenyegeti.

A conservativ párt vezérének ezen okoskodását, melyre a főrendi többség a fentebb említett üzenetet alapította, mély kormányférfiúi belátás vezette. Azon anomal helyzetben, melyet az egyház, a melynek csak a lelkiösmeretekre kellene hatalmát alapitani, az államban rendeltetése ellenére foglal el, s mely szerint ebben, az erkölcsi hatalom mellett, ennek kárára politikai hatalommal is fel van ruházva, alig lehet valami veszélyesebb a státusra, mint ha a polgári

hatalom viszályba bonyolódik az egyházival. És a tapasztalás bizonyította, hogy ezen körülmények közt legtanácsosabb volt volna elfogadni Dessewffy véleményét; így azon keserű viszályoknak, melyek utóbb a politikai hatalom s különösen a megyei hatóságok és az egyházi kormány közt kifejlődtek, s a polgárok nyugalmát annyira megzavarták. eleje vétethetett volna. A rendek azonban nem véltek annyira bizhatni a kormány őszinteségében és szabadelvűségében, hogy annak szabad kezet engedhessenek, a közigazgatás utján dönteni el ezen kérdést. A kormány az országgyülés előtt meglepő szabadelvűséget mutatott ugyan azon rendeletében, melyet a nagyváradi püspök körlevelére kibocsátott. De ki nem látta, hogy ezen kormányrendeletnek csak az volt fugonya, hogy a szólás és követválasztási sérelmek által oly nagy ingerültségben levő kedélyek viharát az országgyülés előtt pillanatnyilag lecsöndesítse s némileg kiengesztelje? Azon szövetség, melyben a kormányhatalom kényuralmi törekvéseinél fogva, az egyházi kormánynyal állott, s melynél fogva az ennek érdekeit, a jog és méltányosság ellenére is, már oly sokszor pártolta, nem engedé a rendeknek remélniök, hogy a kormány e kérdésben, ha a törvényhozástól szabad kezet nyerne, pártatlanúl intézkedjék. A rendek ennél fogva nem nyugodtak meg a főrendi többség üzenetében. Czélszerűnek látták ugyan, hogy az 1790-ki 26-ik t.-cz., mely a vegyes házasságokat a kath. lelkipásztorok által rendeli megköttetni, olyképen módosíttassék, miszerint azok jövőben mindig a vőlegény vallásán lévő lelkipásztor előtt s annak vallási szertartásai szerint köttessenek; és ezen módositást be is iktatták a vallás tárgyában készített általános, alább közlendő, törvényjavaslatba. A vegyes házasságokat illető külön sérelmi feliráshoz mindazáltal tovább is ragaszkodván, annak felterjesztését állhatatosan sürgették. De a főrendi többség állhatatossága is hasonló volt annak ellenzésében. És igy süker nélkűl újúltak meg több ízben e tárgy felett a mindig szenvedélyes 1840.

1840. viták és ismételtettek az üzenetek. A főrendeknél egyebek közt Széchenyi István is, ki e kérdésben eddigelé hallgatott, előre látván, mennyire elmérgesednének a kedélyek, ha e sérelem nem orvosoltatik s az országgyülés bezárása után a váradi püspök példáját a többi főpapok is utánozni fognák; és sejtvén, e közingerültség mily hosszú időre hátravethetné a reformkérdéseket is, — az e felett folyt tanácskozások egyikében szintén hallatá tekintélyes szavát. „Az apostoli magyar király, így szóla egyebek közt, mindig meg tudta magát, constitutionalis nemzetével együtt, Rómának suprematiájától óvni. A főméltóságú clerus status in statu soha sem volt, és soha nem is lehet; s a mily arányban fejledezik honunk alkotmányos szelleme, annál összeütközőbb, annál tűrhetetlenebb leszen egy külső hatalomnak ilyes befolyása nemzetünkre. Hol a törvény a nemzetet még fejedelmének önkényétől is biztositja, miként lehessen az idegen önkénynek alája vetve? Ötven évig gyakorolta a magyar clerus a vegyes házasságokban azon áldást, melyet a váradi püspök most egyszerre megtagad. S ugyan mily ürügy alatt? Az alatt, hogy az áldás nem szükséges, s annak kimaradásával a házasságok épen nem gátoltatnak. Istenért! nyúljunk kebleinkbe s tegyük fel, hogy egy apa egybekelendő gyermekétől megtagadja az áldást, s azt állítja, hogy ő nem gátolja a házasságot: vajjon elfogjuk-e hinni, hogy ez nem gátlás? Bizonyára nem; és valóban még csak átoknak kellene jőni hozzá, hogy egész világosságban szökjék szemünkbe, mit kellessék tartani ilyes állításokról. — A torontálmegyei főispán a szőnyegen lévő kérdést nem hiszi az országyülés elébe valónak. Ezen, megvallom, nem csodálkozhatom eléggé. Mit? Az ne lenne országgyülés elébe való, mi a fél országot forradalomba hozta? Ha ez áll, akkor jobb, inkább nem tartanunk országgyülést, inkább egyenesen feladnunk az egész alkotmányos létet.“ — De a főpapság s a vele tartó többség előtt ilyféle érvek nem voltak oly súlyosak, hogy miattok

hajlandók lettek volna túladni a felekezetesség szellemén. 1840.
E többség, véleményében hajthatatlan, mindannyiszor tagadó választ adott a rendek sürgetéseire; míg ezek végre, látván, hogy ezen országgyülésen, melynek bezárása már ajtó előtt áll, czélra nem juthatnak, a kérdést ezúttal egészen letették.

Több szerencsével vívtak a rendek a másik kérdésben, mely a lelkiösmeret szabadságát általában s a vallási felekezetek egymás iránti viszonyainak kölcsönösségét illette. E kérdésben azt a törvényjavaslatot vették fel újra a rendek, melyet a múlt országgyülés alatt, a főrendek makacs ellenzése következtében, föl nem terjeszthetvén, akkoron hosszú viták után letenni kényszeríttettek; s így beteljesedett Beőthynek azon alkalommal mondott jóslata, hogy, „nem halt meg a leányzó, hanem csak alszik.“ A főrendek most ebben is engedékenyebbek lőnek, mint 1834-ben, mi leginkább a papi párttól független, elfogúltságtól ment, valódi státusférfiui tapintattal biró Dessewffy Aurél hatásának köszönhető. Midőn a főpapok, s velük együtt négy vagy öt világi úr, mindig csak dogmákból, elavúlt törvényekből s tartományi határozatokból merítették a magok érveit; midőn a létező törvénynek egyes szavait, a szövegből kikapva, az egésznek szelleme ellenére idézgették; és a jog méltány és kölcsönösség igényeit egyházuk dogmáira nézve sérelmeseknek állították: Dessewffy e kicsinyes eljáráson magasan felülemelkedve, vívott a kölcsönösség elvei mellett, bár nem osztozott is egyébiránt mindenben az alsó ház szabadelvűbb nézeteiben. „Mikor az egyház és annak tulajdon hívei közti viszonyokról van szó, — ugymond egy jeles beszédében — minden kétségen kivűl a dogma a vezérelv; de midőn különböző vallásos felekezetek érdekei jőnek összeütközésbe; akkor, ha az egyik vagy a másik dogmát választaná vezérelvűl a törvényhozás, szükségkép igazságtalannak kellene lennie, mert mindenkor csak az egyiknek tehetne eleget. Az ilyen esetekben tehát nincs

1840. egyéb hátra a törvényhozó hatalomra nézve, mint egyeztetést s ugy szólván közbenjárást gyakorolni; a mi ismét csak igazság és viszonyosság által érethetik el.“ És midőn a kath. egyház némely szónokai rosszalák, hogy a protestánsok mindig újabb követelésekkel állnak elő: „Én azt tartom — ugymond Dessewffy — hogy a kath. ügy csak akkor fog erősen állani minden ostromok ellenében, mikor egyszer evangelikus atyánkfiainak megadtuk mind azt, a mit tőlünk igazságosan kivánhatnak. Az irántoki igazságnak határai azon ponton vannak, melyen túl a kathol. ügy iránti igazságtalanság fogna kezdődni.“

A conservativ párt vezérének ezen érvei oly hatást gyakoroltak a főrendek többségére, hogy a kik pár évvel ezelőtt a rendek törvényjavaslatát makacsúl ellenzik vala, most annak számos pontjait elfogadták; minek következtében főbb pontjai szerint következő törvényjavaslat terjesztetett fel: A gyermekek mily vallásbani neveltetéséről eleve kiadott reversalisok érvénytelenek. A ki 18-dik életévéig evangelikus vallásban neveltetett, annak vallása kérdés alá többé nem jöhet. A vegyes házasságok, melyek bár egyházi megáldás nélkül, de kathol. pap jelenlétében köttettek, törvényesek. A vegyes házasságokból született gyermekek ezentúl atyjok vallását követendik. Az evang. templomoknak más vallásbeliek általi látogatása miatt, ha csalogatás közbe nem jött, az evangelikus papokat kereset alá fogni nem lehet. Katholikus gyermekek járhatnak evang. iskolába, csak a vallásban taníttassanak saját papjok által. Az evang. és kath. ifjúság minden megszorítás nélkűl látogathat külföldi egyetemeket. Kath. szülék tarthatnak gyermekeik mellett evang. tanítókat, csak a vallásban nyerjenek oktatást kath. tanítótól. Az evangelikusok elemi iskolákat, hol szükségesnek tartják, mindenütt állíthatnak. Egyik felekezetbeliek sem köteleztetnek a másik felekezet papjai s tanítói dijazásához s templomépítéséhez

járúlni. A köz hivatalok betöltésénél vallásra nem lehet tekintet. Vallás tekintete miatt birtok s lakási jog szerzésétől eltiltani, mestersége gyakorlatában gátolni senkit sem szabad. Ott, hol eddig elkülönzött temetők nincsenek, a létező közös. A magyar ezredeknél evangelikus tábori papok is alkalmaztassanak, stb. 1840.

A főclerus minden erejét megfeszitette a vitatás alatt, hogy e törvényjavaslat ellen, mint egyébkor, ugy most is, többséget nyerjen a maga részére. De, miképen mondók, Dessewffy szabadelvűbb nézetei most diadalt arattak, s a világi főrendek közől alig csatlakoztak négy vagy ötnél többen az egyházhoz. A püspökök tehát lelkiismeretökre hivatkozván, a többség határozata ellen óvást nyújtottak be a felső háznak; s a reversalisokra nézve különösen kijelentették: „hogy a vegyes házasságok tekintetében a jövőre bár a világi törvény s hatóságok kötelezésének kellőleg meg fognak felelni, a házasság szentségének feladásánál mindazáltal oly módon járandnak el, miképen vallásuknak s egyházuknak jól értett s ujabb időben ő szentsége által is állhatatosan védett elvei kivánják.“

A főrendi többség s a rendek táblája ezen óvást természetesen nem vehette figyelembe, s azt nem is tekintette máskép, mint annak egyszerű kijelentését, hogy a főrendi tábla kisebb része a többség által elhatározott törvénynek alkotásához nem járult. A törvényjavaslat tehát valahára mégis fölterjesztetett a királyhoz. De a kormány válasza, mely csak az országgyülés végnapjaiban érkezett meg, nem elégitette ki teljesen az ország rendeit; mert, bár nem volt is tagadó, kitérőleg mellőzte a törvényjavaslat megerősítését, állitván, hogy a tárgy fontossága annak vég elhatározásához több időt kiván, mintsem hogy arra egyenes választ adhatna; gondoskodni fog azonban, hogy az minél elébb elintéztessék. A püspökök ugyanis, látván, hogy óvásuk sükeretlen, nehogy a világi hatalommal olyféle kellemetlen összeütközésbe jőjenek, minőnek külföldön a vegyes há-

1840. zasságok tárgyában több példái merültek fel, tudtára adták a kormánynak, miszerint a viszály lehető kiegyenlítése végett elhatározták kebelökből egy püspököt Rómába küldeniök. A kormány tehát megvárni szándékozott a pápával tartandó értekezlet eredményét, s válaszát e miatt a következő országgyülésre halasztotta. A törvény meg nem erősítésének azon keserű viszályok lőnek következményei, melyek, mint látni fogjuk, az országgyülés után, a vármegyék és egyházi kormány közt több éviglen folytak.

A városok törvényhozási részvételének kérdése.

A másik tárgyat, mely a vallási szólásszabadsági ügy mellett, mind hevesebben megújuló vitatkozások közt az egész országgyülésen keresztül huzódott, a városok országgyülési szavazatának kérdése képezte. Már az 1790-iki nemzeti mozgalmak idejében élénk visszahatás jelentkezett a városok kebelében a nemesség ellen azon korlátozás miatt, melynél fogva az összes polgári rend csak egy szavazatra szoríttatott az országgyüléseken. A városok polgárai akkoron nagy hévvel, sőt fenyegetőzve követeltek a magok számára méltányosabb s arányosabb részvételt a törvényhozásban. A királyhoz intézett egyes feliratukban készebbnek nyilatkoztak még alkotmányos jogaikat is annak kezébe tenni le, mintsem e megszoritást tűrni a nemesség részéről. E követelések e század első tizedeiben elcsöndesedtek ugyan; az 1825-ki ébredéssel azonban ezek is megujultak; s azóta nem volt országgyülés, melyen a városok küldöttei mind erősbödő követeléssel, mind türelmetlenebbül ne sürgették volna, hogy miként a megyék mindegyike külön szavazattal bir: ugy a szabad királyi városoknak is egyenként külön szavazata legyen a törvényhozó testületben.

Az ország rendei a városi küldöttek e követelését elvileg soha sem ellenzették ugyan; mielőtt azonban nekik a törvényhozásba nagyobb befolyást engednének, okvetetlen szükségesnek látták, a városi igazgatás szervezetét újjáalakitani. Különösen két oly körülmény forgott fenn a kir. városok szervezetében, melyeknek átalakítása előtt nem csak nem

hasznos, de mind az alkotmány, mind a nemzetiség tekintetében veszélyes lett volna a városoknak, melyek a megyékkel majdnem egyenlő számban voltak, több vagy épen egyenkénti szavazatot adni. A városi követek ugyanis nem, mint eredetileg vala, az összes polgárságtól —, hanem az idők folytában támadt és szabálylyá lett visszaélés szerint, az igen csekély számú, legtöbb helyt százra sem menő, ugynevezett választott polgárság s a városi tanács által választattak ennek kebeléből. Minthogy pedig e városi igazgató testületek is szintén csak önmagok egészitették ki magokat, s választásukba az összes polgárságnak semmi befolyása sem volt: az ugy nevezett városi követek koránt sem képviselték a polgárság érdekeit. Mert ezen igazgató testületek, melyek a követi utasítást is a polgárság befolyása nélkül készítették, oly annyira függésben álltak a királyi helytartótanácstól s a kamarától: miszerint mindenben kénytelenek lévén ezek parancsait teljesiteni, követeik véleményszabadságát is kivétel nélkül a kormány érdekei szerint korlátolták. 1840.

Ezen abnormis állapotok megszüntetése végett már az 1825-ki országgyülés nevezett ki egy országos bizottmányt, mely a városok rendelkezésének munkálatát előkészítené. E munkálat a többiekkel együtt már az 1832-ki országgyülésre ki volt tűzve tanácskozás tárgyául; de, miként láttuk, a kormánynak akkor minden czélszerű reformot ellenző reactiója következtében, a többi rendszeres munkálatokkal együtt tárgyalatlanul maradt. A városi követek az 1832/6-ki országgyülésen, egyenkénti szavazati joguk helyreállítását, hatóságaik bizonytalan időre halasztott rendezésétől felfüggesztve látni nem akarván, azt gyakran nagy hévvel követelték. De minthogy a rendek a szavazatok kérdésébe külön beereszkedni egyátaljában nem akartak; a városok rendezésének munkálatát pedig tárgyalni nem lehetett: felszólalásukat süker nem követte. A városok között az egyetlen Késmárk tanácsa s választott polgársága

1840. birt akkoron elég tiszta felfogással s méltányossággal, belátni a rendek eljárásának helyességét; minek következtében még az országgyülés folytában, 1835-ben, egy körlevél által szólítá fel a többi városok tanácsait: hagynának fel követeik feltétlen szavazati jogának, mint előre látható, ezentúl is sükeretlen sürgetésével, míg már a városok rendezése tárgyalás alá nem kerül; hanem fordítanák arra minden törekvésüket, hogy e rendezés kérdése az országgyülésen mennél elébb szőnyegre hozassék; addig is pedig minden lehető módon ügyekeznének kebleikben ápolni a nemzeti érdekeket, nehogy a rendek méltán vethessék szemeikre, miképen a városok jogait, azoknak rendezése előtt tágitani, magokkal az alkotmányos szabdság és nemzetiség érdekeivel sem férhet meg.

De Késmárk közönségének e józan felfogásból eredt körlevele akkoron sem a többi városok hatóságainál nem talált rokonszenvre, sem a nyilvánosságnak s a sajtó szabadabb mozgásának hiányában nem juthatott köztudomásra; minél fogva a városok szavazatának kérdésében, annyi más és oly fontos tárgyak mellett, az 1832/6-diki gyülés alatt semmi változás sem történt. A városi követek, felszólalásaik sükeretlenségei következtében türelmöket vesztvén, egy zajos jelenet után magok között azt határozták, hogy a gyüléseken, melyeken a törvényalkotásra kellő befolyást ugy sem birnak, többé mindaddig nem fognak megjelenni, míg szavazati joguk tényleg helyre nem állíttatik. Mielőtt azonban e határozatukat végre is hajtanák, hogy e lépésnek annál nagyobb súlyt szerezzenek, a szinte csak egy collectiv szavazatra szorított káptalani követeket is felszólitották a hozzájok csatlakozásra. Ha ekként mind a két rend oda hagyja az országgyülést, kétségkivül nagy zavar támadt volna a törvényhozásban. A megyék követei, mint a nemesi rend képviselői, csak magokra maradván, vagy kénytelenek voltak volna helyreállítani a városok és káptalanok egyenkénti szavazatát; vagy, ha ezeket a kormány is pártolja

törvényesen nem folytathatták volna az országgyülést. De a káptalanok nem mertek ily fontos ügyben a magok belátása szerint cselekedni; s mielőtt a városok követeinek válaszolnának, két tagot küldtek kebelökből Bécsbe, megtudni a kormány véleményét. Az urbéri törvények, örökváltság és szabad szólás miatt már különben is nagy lévén az országban az ingerültség, a kormány nem volt hajlandó azt újabb zavarokkal öregbíteni: türelemre inté tehát a káptalanok követeit, azzal biztatván őket, hogy a következő országgyülésen különben is szándéka gondoskodni a szavazati jog szabályozásáról. A káptalanok követei ennek következtében nem járúltak a városi követek elhatározásához; s ugy aztán ezek sem látták tanácsosnak, megtenni a makacs lépést, mely a káptalanok követeinek részvéte nélkül nem igért eredményt, s magok is a következő országgyülésre halasztták az orvoslatot. 1840.

A jelen országgyülésen tehát, mint mondók, ismét nagy hévvel megújúltak e tárgy felett a vitatkozások. A városi követek most is a városok hatóságainak rendezésétől függetlenül kivánták helyreállíttatni régi törvényes szavazatukat. De a rendek mindig csak azt válaszolták, hogy a törvényhozásbani részesülés joga nem a városi hatóságoknak, hanem a polgárok közönségének adatott meg törvényeink által: míg tehát a városok akként nem rendeztetnek, hogy követeik ne egyedül a hatóság által, mint most történik, hanem a polgárok összesége által választassanak s utasíttassanak, mind addig a fenálló gyakorlattól el nem állhatnak. A városi követek közt e miatt mind nagyobb lett az ingerűltség. Minden alkalmat megragadtak keserű panaszaik előadására, s bár mi tárgy forgott is szőnyegen, mihelyt szóhoz juthattak, azonnal és örökösen csak sérelmeikről szónokoltak; a fenforgó tárgyakban pedig szavazni sem akartak, míg egyenként nem szavazhatnak. Ezen ingerűltség, mely a legfontosabb ügyek tárgyalását is minduntalan megzavará, nem ritkán megakasztá, végűl arra

1840. inditotta a rendek néhányait: hogy, miután saját erősitésök végett különben is szívökön feküdt a negyedik rend törvényes képviseltetésének szabályozása, indítványt tegyenek: miszerint a kir. városok belső viszonyainak s törvényhozási részvétének elrendezése iránt egy választmány még ezen országgyülésre adjon be kimerítő munkálatot. Eleinte ezt a többség nem akarta ugyan elfogadni: sőt még a városok követei közől is többen szólottak ellene; utóbb azonban a határozat ez iránt mégis megtétetett. De sokkal inkább el valának a rendek foglalva a szólásszabadság s más, halasztást nem tűrő, fontos tárgyakkal, mintsem hogy e munkálatot elkészíthették volna. Az országgyülés vége felé tehát az lőn határozattá, hogy e tárgyban egy országos bizottmány küldessék ki, mely a jövő országgyülésre kész munkát adjon be; a kormány pedig egy feliratban megkéretett, hogy e tárgyat a királyi előadásokban tűzze ki tanácskozásra. De a kormány e feliratot is hallgatással mellőzte. A városok kérdése ezentúl, mint látni fogjuk, az országgyülés után egyikét tette azon tárgyaknak, melyek legélénkebben foglalkodtatták a közvéleményt.

Ezen oly heves, az egész országgyülésen keresztül huzódott vitatkozások s a már említett közhasznú törvények mellett még különösen két tárgyat kell megemlítenünk, hogy kiegészíttessék a kép, melyet ezen országgyülésről vázoltunk. E két tárgy egyikét a nemzetiség és nemzeti nyelv, másikát a nevelés tárgya tette.

A nemzeti nyelv ügye.

Az elsőre nézve igen fontos volt a haladás ezen országgyülésen. Miután a honi nyelv a múlt országgyülésen lerázta már az idegen latin igáját, s törvényeink eredeti nyelve lett, újabb lelkesedéssel ügyekezett a nemzet azt a közigazgatás minden ágaiba kivétel és megszorítás nélkül behozni s a hazában mindenütt terjeszteni s emelni. Már az országgyülés megnyitásakor indítványt tettek a rendek, hogy azon küldöttség, mely a király és királyné üdvözlésére kineveztetett, magyar nyelven járjon el megbizatásában.

Miután az inditványt mind a főrendek, mind a nádor által eleve megkért király elfogadták, az üdvözlés csakugyan honi nyelven történt. Századok óta most üdvözölte először királyát a magyar a maga nemzeti nyelvén. Későbben, midőn a tanácskozások megkezdettek, a királyhoz küldendő feliratokat is, mik eddig magyar s latin nyelven tétettek, egyedűl az elsőn határozta késziteni a rendek táblája. A válasz, mely ez iránt a kormánytól érkezett, megengedő lévén, kitörő lelkesedéssel fogadtatott a nemzettől, mely ekként három század múlva elérte valahára, hogy fejedelméhez mind szóval mind irásban honi nyelven szólhasson. 1840.

A rendek, e süker által felbátorítva, utóbb egy feliratukban mind azt elejébe terjesztették a királynak, mit még a nemzet méltányosan kivánhatott a maga nyelvének tárgyában. Kérték egyebek közt, hogy a törvények a jövőben egyedűl magyar nyelven szerkesztessenek; a helytartótanács és az udvari kanczellária minden iratait, még körleveleit is e nyelven bocsássa ki; a magyar ezredeknél a vezénylet magyarúl folyjon, s tisztekké egyedűl magyar koronai alattvalók alkalmaztassanak; az iskolák és tanitás nyelve magyar legyen; szóval, hogy a közállam rendszerének minden ágaiban a latin és német helyett a magyar nyelv tétessék országos nyelvvé. E kivánatok nagyobb része azonban már teljesítetlenűl maradt, s csak kevesekre nézve volt kedvező a királyi válasz. Minthogy nem csak utóbb, midőn az országban lakó némely idegen népiségek ellenségesen álltak szemközt a magyarral, hanem már e korban is mind hangosabbá kezdett lenni még némely magyar hazafiak részéről is a vád, miszerint a honi nyelv terjesztése iránti buzgalom túlságosnak állíttatott, a nemzet igazolása végett, ím álljon itt egész terjedelmében a megalkotott törvényczikkely. Megemlítvén, hogy a király megegyezett, miképen ezentúl mind az országgyülés mind az ország határaiban létező törvényhatóságok magyarúl szer-

1840. keszszék a legfelsőbb helyre teendő felirásaikat, igy folytatja az új törvény:

„3. §. A királyi helytartótanács nem csak intéző, hanem körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsássa.

„4. §. Az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal s ezek egymással levelezéseiket, az ország határain belűl, egyedűl magyar nyelven tartoznak folytatni.

„5. §. A magyar kir. udvari kamara a hozzá magyar nyelven iró törvényhatóságokkal ugyanazon nyelven levelezzen.

„6. §. A káptalani kiadásoknak kezdő és befejező szakaszait, valamint a tárnoki széknek itéleteit is magyar nyelven kell szerkeszteni.

„7. §. Oly helyeken is, hol a gyülekezethez szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyülés berekesztésétől számitandó három évek múlva az anyakönyvek magyar nyelven irassanak.

„8. §. Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek olyanok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják.

„9. §. Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a magyar nyelvnek tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, s a magyar ezredeknek kormányai a magyar törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

„10. §. Az országos pénztárak számadásai magyar nyelven folytattassanak.

„11. §. Ő Felségének megegyező kegyelmes akaratjával a Magyarországban és ahhoz kapcsolt részekben kinyomtatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti.“

Ezen törvények miatt, bármi szerények és hiányosak is azok, tekintve mind azt, mi még a nemzet méltányos kivánságaiból teljesitetlen maradt, valamint azok tárgyalá-

sakor heves vitákat keltettek fel Horvátország követei: ugy az országgyülés után is, mint látni fogjuk, mind ingerültebb viszályokat okoztak a magyar nemzet ellenségei. 1840.

A nyelv és nemzetiség terjesztésének érdekében szükségesnek látták még az ország rendei, hogy miután Pest városának hatósága a magyar nemzetiség iránt eddigelé oly kevés buzgalmat tanúsitott, miszerint a városi szinházban idegen, német társaságot ápolt, s a magyar szinészet felvirágzását a fővárosban eddig csak Pest megye s egyesek segitették áldozataikkal, — ezen intézet biztos megalapitására s kifejlesztésére négyszáz ötven ezer ezüst forintot ajánljanak.

Midőn a nevelés tárgyát megemlitjük, nem azért teszszük azt, mintha abban ezen országgyülés a múltkoriaknál több sikert volt volna képes felmutatni; hanem egyedül azért, hogy a kormány eljárása ezen oly igen fontos ügyben kellő világitásban tűnjék elő. A múlt országgyülés rendei egy országos választmányt akartak kinevezni, mely a népnevelés, különösen az ipariskolák s egy polytechnicum tárgyában kimeritő véleményt készitsen. Mint láttuk, a kormány ebben akkor nem egyezvén meg, az országgyülés végnapjaiban azt válaszolta: hogy a király fejedelmi kötelessége szerint fog gondoskodni a rendek által javaslatba hozott intézetek felállitásáról, miért is az inditványozott törvényre nincsen szükség. Emlitettük, mily nagy és méltó volt akkor e miatt a rendek ingerültsége, kik meg voltak győződve, hogy a nevelés szabályozása a leglényegesb nemzeti jogok közé tartozik. Voltak mindazáltal többen, kik hitték, hogy a kormány oly határozottan tett igéretét teljesitendi s valahára már kipótolandja régi mulasztásait. És valóban, a kormány meg is bizta volt a budai tanulmányi bizottmányt s különösen annak tudós elnökét, báró Mednyánszky Alajost, a tervek kidolgozásával. De fájdalom, nem sokára kétségtelenné lőn, hogy mind ez csak arra volt számitva, hogy a nemzet ingerültsége némileg

1840. csillapodjék; de semmi komoly szándék nem létezett Bécsben a kor és szükség kivánalmai szerint javítani az oly igen elhanyagolt közoktatást. A tanúlmányi bizottmány, elnökének buzgó közremunkálásával a tervet mielőbb elkészitette. De, bár az sok czélszerűt foglalt magában, és a létező állapotok számos hibáit s hiányait képes volt volna pótolni s javítani, módosítás ürügye alatt többször visszaküldetett. Ekként ismét három év folyt le a nélkül, hogy valami történt volna a kormány részéről a nemzet méltányos kivánatainak kielégítésére. A jelen országgyülés rendei tehát ismét fájdalmasan szólaltak fel a fontos tárgyban; s nehogy valamely királyi válasz által már az előmunkálatokban és javaslat készítésében meggátoltassanak: egy kerületi bizottmányt választottak annak kidolgozására. A munkálat azonban a számos és halasztást szinte nem tűrő más köztárgyak özönében oly későre készűlhetett csak el, hogy azt a rendek, fájdalom, már tanácskozás alá sem vehették s a jövő országgyülésre kényszeríttettek halasztani.

Hasonló sikeretlenségre volt kárhoztatva az oly rég és buzgón óhajtott Ludovicaeum katonai növelde megnyitásának kérdése is. A nagyszerű épület már több év óta készen, de néptelenül állott a fővárosban. A múlt országgyülésen a rendek már a költséget is megajánlották, mely az alapítványokon felül még szükségesnek mondatott annak felállitására; midőn azonban a kormány a nemzet azon jogát, hogy az intézet nevelési rendszerének megállapitásába beleszóljon s a tanúlmányoknak legalább egy része magyar nyelven adassék elő, megtagadva, csak az ajánlott összeget akarta elfogadni, a rendek is visszavették az ajánlatot. Ezen ajánlat a fentebbi feltétel alatt jelenleg ismét megújíttatott ugyan; de mivel a kormány azt most válaszra sem méltatta, az intézet, melyhez egyesek félszázad óta oly jelentékeny áldozatokkal járultak, most sem állhatott fel.

A büntető törvénykönyv ügye.

Egy büntető törvénykönyv kidolgozásával nem csak a múlt század végén, de 1825 óta is sokat foglalkodának az

ország rendei. S már nemcsak két munkálat áll vala készen, melyeket az 1791-ben és 1827-ben kinevezett országos választmányok mutattak be, hanem a múlt országgyülés alatt ezen feladat majdnem egy egész évig állandó tárgyát tette a kerületi ülések tanácskozásainak. A büntető eljárást ezen előmunkálatok után megjavitani most már nemcsak könynyebb, hanem, tekintve annak hibáit s hiányait, halaszthatlan feladatává is lőn törvényhozásunknak. A közvélemény szózata ez iránt oly követelő volt már, hogy azt ezen országgyülés sem mellőzhette volna, ha minden egyebet háttérbe nem szorít vala a szólásszabadsági és vallási sérelem. De a mellett, hogy ily terjedelmes codex kidolgozására hiányzott az idő, különben is oly körülmény merült fel e tárgy tekintetében, melynél fogva tanácsossá is lőn azt a jövő országgyülésre halasztani. Néhány hónappal az országgyülés előtt két irodalmi munka jelent meg a fogházak javitása iránt, melyek egy, eddig igen kevéssé ismert térre fordították a közönség figyelmét. Azon javító rendszereket fejtegették e munkák, melyek az Egyesült Északamerikai Státusokban oly nagy sikerrel kezdének alkalmaztatni. Eötvös József báró és Szemere Bertalan, hazánk fiatal, de már is kitűnő tehetségei, amaz a hallgató, emez a magánrendszert oly fontos okokkal ajánlá a nemzetnek, hogy mind közönségesebbé kezdett válni azon vélemény, miszerint a fogházakat, mik nálunk eddig csak a szenvedés helyei, sőt számtalan esetben a bűn iskolái voltak, az új büntető törvénykönyv megalkotása alkalmával az egyik vagy a másik rendszer szerint javító intézetekké kell átalakítani. Az ország rendei tehát e meggyőződésben egy országos választmányt neveztek ki mind a két tábla kitűnőbb egyéniségei közől, mely a büntető és javitó rendszer iránt kimeritő véleményt adjon; egyszersmind pedig javaslatot készítsen a felől is, hogy e javitó börtönintézetek mellett gyakorlati alkalmazás tekintetében, minő változásokat kelljen tenni a büntető törvénykönyv tervében? Meghagyatott a választ- 1840.

1840. mánynak, hogy munkáját a legközelebbi országgyülésnek mulhatatlanúl bemutassa, nemcsak azért pedig, mivel a börtönjavítás ügye közmegegyezéssel egyik első rendű haladási kérdésül tűzetett ki; hanem azért is, mivel mindenki reményelhette, hogy a büntető törvénykönyv kimeritő tárgyalásánál a nemzeti jogok sérelme nélkül tanácskozás alá vétethetnek azon törvények is, melyek a felségsértésnek s hűtlenségnek eseteit s a politikai vétségek egyéb nemeit tárgyazzák, s melyeknek elégtelenségéről a múlt évek szomorú eseményei s a szólásszabadsági sérelemről e gyülésen lefolyt ingerült s keserű viták következtében mindenki meggyőződött.

Az országgyülés befejezése. Az amnestia, mely a fenforgott politikai vétségek tekintetében május 1-jén kihirdettetett, miként előadtuk. a hosszú, heves viták után kiengesztelődést hozott elő egy részről a rendek, más részről a kormány és a főrendek között. Az országgyülés azután e közös öröm befolyása alatt a nagy lelkesedéssel üdvözölt király által május 13-án személyesen befejeztetvén, azon reménynyel oszlottak szét az ország rendei, hogy, megszünvén a kormánynak kényuralmi rendszere, mind a nemzetiség, mind a korszerű reformok tekintetében biztosabban s nyugodtabb kebellel nézhet a nemzet a jövő elébe.

Az országgyülést élénk megyei gyűlések követték, melyeken az új törvények kihirdettettek, s a követek küldőiknek számoltak törvényhozási eljárásukról. Majd az újonczállítás foglalkodtatá a nemzetet. Az újonczállítás, mivel most a béke idején ritkábban, körűlbelől minden tiz évben egyszer fordúlt elő, s mivel a nemzet, mely e terhet állandólag mind eddig nem vállalta el, hanem csak subsidium gyanánt ajánlá meg az újonczokat, a katonaállítás rendszerét eddigelé ki nem dolgozta, — mindig igen fontos esemény volt a közéletben. Hajdan az: ki soroztassék be az újonczok közé? egyedűl a tisztviselők önkényétől függvén, s a beírottak kiállítására nem ritkán

Újonczállítás.

erőszakos fogdosás is alkalmaztatván, az újonczállítás több- 1840.
nyire zajos jelenetekre s még több panaszokra adott okot. Jelenleg az országgyülés, e zavaroknak s önkénynek elejét veendő, az újonczok kiállításának módszeréül a katonaságra alkalmas ifjak közti sorshúzást tűzvén ki, az egész ügy rendben és csöndesen folyt le az országban. Azokra nézve, kiket a sors ért, a helyettesítés általában meg levén engedve a törvény által, az jobbára mindenütt, sok helyt nagy mérvben, alkalmaztatott. Voltak községek, hol a reájok kivetett újonczösszeg sorshuzás nélkül, közköltségen egyedül önkéntesekből lőn kiállítva; más helyeken a birtokosabbak szintén a sorshuzás előtt önként fogadtak besorozandó újonczokat; ismét másutt egyesületek alakúltak, melyek az aláirt összegekből fogadták meg a község által kiállítandó újonczokat. A díj, mely által a helyettesítés történt, az ország külön vidékei szerint igen különböző vala: míg a felső népesebb és szegényebb megyékben 80—120 frtért is elegen ajánlkozának katonának, az alsó gyérebb népességű s gazdagabb megyékben, kivált a városokban 400—600 pftot is kellett fizetni a helyettesített újincznak. Például Somogy megyében a reáesett 774 újonczból 420 helyettesíttetett összesen 65,000 pfton.

A váltótörvényszékek felállítása.

Mialatt a megyei s városi hatóságok az újonczállítással foglalkodának, a kormány az új hiteltörvények rendelete szerint a váltótörvényszékeket állította fel. E váltótörvények az első lépést képezték az ősiség eltörlésére s birtokviszonyaink teljes felszabadítására. A birtokos nemeseknek teljes szabadságukban állott ugyan magokat e törvényszékeknek alá nem vetniök, melyek a nemesi s ősiségi jogokat itéleteikben semmi tekintetbe nem vették; de miután hitelre azontúl számot sem tarthatott, ki magát a váltótörvénynek alája nem vetette: lassanként ezzel is megbarátkozott s önként mondott le kiváltságairól a kölcsönre szorúlt nemesség. Meg kell azonban vallani, hogy e törvényszék egynémely itéletei, melyek szerint a nemes ősi

1840. birtokában is csak ugy elmarasztaltatott, mintha az kiváltságtalan polgári birtok volt volna, nagy és mély benyomást okozott a nemességnek kiváltságait még folyton bálványozó részére; s nem volt ritkaság, heves kikeléseket hallani az új törvények ellen, melyek, mint mondák, a nemest tönkre teszik és csak a zsidóknak kedveznek. Fordúltak ugyan elő némely esetek, melyekben volt némi alapja a kiváltságosak ilyféle panaszainak; de miután néhányak kárából ezek is szemesebbekké, vigyázóbbakká lettek, s a következő országgyülés az új törvény némely hiányait is megjavította: lassanként a nemes is megszokta a hitel ama leglényegesebb elvét, hogy pénzforgalomban nincs helye a kiváltságnak.

ÖTÖDIK KÖNYV.

REFORMI S NEMZETSÉGI HARCZOK 1840—1843 KÖZÖTT.

ELSŐ FEJEZET.

A mozgalom új tényezői.

Az 1840-ki országgyülés végén a nemzet s kormánya köztlétrejött kibékülés a kedélyeket teljesen megnyugtatta; s az elmék, a jelen biztosságában, reménytelve fordulának a jövő felé: valamint az 1825-ki országgyülés után, ugy most is reformtörekvések követték a kibékülést. E haladási mozgalmak jelenleg élénkebbek, több oldalúak lőnek, mint bármikor eddigelé: egyaránt kiterjedtek azok a nemzet csaknem minden politikai, erkölcsi s anyagi érdekeire. A mozgalomnak új tényezői léptek a síkra. Mióta az országgyülés teremei bezárattak, a küzdelem tere a megyei közgyülésekbe, a szabadabban mozogni kezdett sajtóba, s a mind nagyobb számmal keletkezett s menten gyarapodó egyesületekbe tétetett át; s e hármas tér még életelevenebb, nagyobbszerű mozgalmat mutat fel, mint maga az országgyülés: mert míg ezen csak a nemesség képviselőinek, amazokon magának az összes nemzetnek törekvései s működései tűnnek elő. 1840.

Mielőtt e törekvések s küzdelmek elbeszélésébe ereszkednénk, magokról e mozgalmak említett téreiről, különösen a megyei gyülésekről és a sajtóról, miként azok a lefolyt és a jövő országgyülések közti három éves korszak alatt feltűnnek, kell egynémit általában megemlítenünk.

1840.

A megyei gyülések jelentősége.

Mi a megyei gyüléseket illeti: ezek most is a régi alakban álltak ugyan még fenn: azon nagy élénkség mindazáltal, mely az ország reformkérdései tekintetében minden osztály s pártot áthatott, a megyei gyüléseknek is sokkal nagyobb jelentőséget kölcsönözött, mint a minővel azok az újabb ébredés korszaka előtt birtak vala. E gyűlések most már nem egyedűl administrativ összejövetelei valának a megyehatósági tisztviselőknek; hanem valóságos parlamenti színezetet nyertek, melyen a törvényes nemzet, a nemesség, mondhatni, összesen megjelent s vett részt a legfontosabb politikai s más országos kérdések megvitatásában. E fontos kérdések feletti tanácskozás, folyt légyen előkészületileg, az országgyülésre küldendő követek utasítása — vagy különben valamely reformlépés megrostálása végett, minden rendű s rangú egyéneket becsalt a megye gyüléseire. Hajdan csak a tisztújító gyülések valának népesebbek: most minden évnegyedi közgyülésen csaknem fuladásig tömve voltak a megyeházak termei ugy a főrendű, mint a közép és köz nemességgel. Sőt, ezeken kivűl, az ugy nevezett „honoratiorok“ osztálya is olyannyira növekedő érdekkel látogatá azokat, hogy, miután a kornak különben is egyik fő reformeszméje volt, a nem-nemes népet az alkotmány sánczaiba fölvenni: a megyék ezen értelmes osztályt nem vélték tovább kizárhatni a közügyek megvitatásában való részvétel jogából; és, Pest megye példájára, statutárius jogánál fogva, egynémely megye szavazattal ruházta fel azt a maga kebelében. Ezen osztálynak, mely az írók, művészek, oklevelesek s általában a hazai értelmiség egész nem-nemes részét magában foglalta, tényleges részvéte a köztanácskozásokban kétségkivűl tetemesen nevelte a megyék súlyát s jelentőségét. A megyei közönség ezen új elemmel szaporodván, a gyülések demokratiaibb színt nyertek s még hasonlóbbakká lőnek a népfelséget képviselő ősgyülésekhez. Valóban oly sajátszerűek voltak e megyei gyülések, hogy azokhoz semmi hasonló sem létezett Európa

többi államaiban. Az angol népgyülések, melyekben az össze- 1840.
sereglett minden rendű polgárok csak véleményöket szokták kijelenteni valamely kérdés felett, de semmi hatósággal nincsenek felruházva, a mi gyüléseinkhez képest csupán politikai tűntetésnek tekinthetők. A hajdani német nemesség rendi testületei, a franczia Conseils généraux-ok, a spanyol ayuntamientos-ok a mi megyei gyüléseinknél sokkal szűkebb körben mozogtak. A mi gyüléseink nemcsak vitatkoztak s véleményt nyilvánítottak a politikai kérdések felett; hanem oly sajátságokkal is birtak, melyeknél fogva legfontosabb tényezői voltak a közéletnek. E gyülések képezték tulajdonképen a megyei hatóságot, mely az általa megválasztott tisztviselőknek az igazgatás minden ágazatainak ellátásában irányt, utasítást adott, s eljárásukról viszont számot kért; ez határozta meg s vetette ki a megyei igazgatás költségeit, az ugynevezett házi adót, melynek valamint kivetésében, ugy mire-fordításában is teljes hatalommal intézkedett; ehhez, mint közigazgatási testülethez küldettek a király s a középponti kormányszékek, helytartótanács, udvari kanczellária rendeletei, melyeket az vagy elfogadott s végrehajtásúl az illető tisztviselőnek kiadott, vagy, ha azokat a törvényekkel s az alkotmány szellemével ellenkezőknek itélé, „tisztelettel félretett" s foganatosításukat felfüggesztvén, ellenök, visszavonásuk vagy módosításuk végett, a királyhoz s a kormányszékhez felterjesztést intézett; ez rendezé a községek ügyeit, vette át azok folyamodásait, intézte el panaszaikat; ez határozott s intézkedett a közbátorság, a közlekedési eszközök tekintetében; ez rendelte el nyilvános vétségek esetében, mint a birói hatalom részese s mint egy nagy esküttszék, a közkeresetet. Mind ezekben a törvényekhez kellett ugyan magát szabnia, de a miben törvény nem létezett, vagy intézkedése a fenforgó esetre nézve elégtelen volt, statutumokat alkothatott, s azok szerint szabályozá a maga eljárását.

1840. A megyei közgyűlések e széles hatalomköre s különösen azoknak ama joga, mely szerint mindenben, mi a törvénynyel nem ellenkezett, statutumot alkothattak, a felsőbb rendeletek ellen pedig, ha a törvénynyel meg nem egyezének, felterjesztést intézhettek, — volt oka annak, hogy némely publicistáink, s köztök kivált Wesselényi, Ragályi Tamás, utóbb pedig Kossuth Lajos, a megyei rendszerre egész államtani theoriát építettek. Kiállja-e ezen elmélet az európai államtanok próbakövét, vagy sem: fejtegetni nem a mi feladatunk; de szó nélkül alább még sem hagyjuk, midőn majd ugy nevezett centralistáink hírlapi harczaira kerűlend elbeszélésünk sora. Annyi bizonyos, hogy sajátságos körűlményeink közt, melyek szerint alkotmányos országunk egy absolut kormányú állammal volt kapcsolatban, s alkotmányos királyunk, birodalma más részeiben korlátlan hatalommal uralkodott, — egyedűl a megyei rendszer képezte azon bástyát, mely alkotmányunkat a nálunk is, mint egyéb tartományaiban, korlátlanúl uralkodni törekvő udvar ostromai ellen megvédhette. Azon jog, melynél fogva a megyék, mint nemcsak a végrehajtó hatalom organumai, hanem egyszersmind a törvénynek őrei, az ebbe ütköző felsőbb rendeleteket teljesíteni jogosan nem köteleztethettek; hanem ezeket, mint mondani szokták, „tisztelettel félretévén", a foganatosítás elmulasztását indokaikkal együtt felterjeszthették, — az alkotmány egyéb biztosítékai hiányában, múlhatatlanúl szükséges volt a kényuralom jogfoglalásainak meggátlására. A kormánynak ez kétségkivűl sokszor felette kényelmetlenné, alkalmatlanná lett, sőt bénítására vált, de csak a törvénytelen eljárás esetében; s annál hasznosabb volt az a szabadság megőrzésére; rendetlenséggé pedig, általában véve, nem fajúlt: mert alig lehet felmutatni esetet, melyben valamely megye bátorkodott volna a felsőbb rendeletet, midőn az teljesen törvényszerű, az alkotmány szellemével egyező volt, végrehajtás nélkül félretenni. Midőn a felsőbb rendelet ekként

félretétetett, bizonyára mindig a szabadság és alkotmányosság érdekében lett a megye engedetlenné; mert ha a rendelet, az előfordúlt esetre alkalmazható törvény híjában, nem sértette is a törvények betűjét; sértette azok szellemét, vagy a megyék törvényes önkormányzati és statutárius jogát; mit különösen gyakran megtámadott a mindenbe avatkozni szerető, terjeszkedésre s korlátlanságra törekvő középponti hatalom. E törvénytelen kormányrendeleteknél, melyeket „tisztelettel" mellőzhettek, nagyobb bajt okozott a megyének a kormány egy új taktikai fogása; mely abból állott, hogy a tüzesebben haladó megyéknek, azokat mérséklendő, oly főispánokat s főispáni helytartókat adott, kik örökösen gáncsoskodva, a közvéleményt semmiben sem tisztelve, viszályokat szitottak fel s tápláltak a megyei közönségben. De az ügy igazsága, a haladás és szabadság érdeke, melyet az ellenzéki párt képviselt, végre is legtöbb helyt győzött, miként alább látandjuk, a kormány e taktikáján. — 1840.

A jelentőséget, melyet a megyei közgyűlések e terjedelmes és fontos hatásköröknél fogva birtak, nem kevessé nevelték azon új fejlemények is, melyek a megyei eljárás körében időről időre felmerültek s azt a tökély egy-egy magasabb fokára emelték. A megyei hatóságok ezek által a haladásnak mind alkalmasb eszközeivé idomították magokat. A módot, miként pótolták egyes esetekben még a törvényhozás hiányait is részint statutumok, részint a közjó előmozdítására tett önkéntes ajánlatok által, alább adandjuk elő, midőn az egyes haladási kérdések mibenlétét s fejleményeit fogjuk elbeszélni; itt egyedűl az átalános eljárási módot tartva szemünk előtt, csak két jelentékeny javítást említünk a megyék körében. Ezek egyike az, hogy a megyék, nemsokára a lefolyt országgyülés után, kebelökben állandó bizottmányokat választottak, melyeknek feladatául tűzték, a reformi kérdések s általában az országgyülésen felveendő tárgyak előkészítését. Másika pedig az,

1840. hogy Beőthy Ödön, bihari alispán, példája után általánosan szokássá vált, hogy az első alispán a megye minden érdekeinek állapotáról s a tiszti kar összes eljárásáról évenként részletesen számot adjon. Míg ezen javítás a közhiányok s hibák és az ezek ellen teendő legszükségesebb intézkedések áttekintését könnyítette; amaz, az állandó bizottmányok alkotása, az összes haladás rögös utjait egyengeté, alkalmat nyujtván, a javítás módjait s eszközeit részletesen s minden oldalról megvitatni.

A leghatalmasabb tényezőnek mindazáltal, megyei közgyüléseink jelentőségének emelésében, azon élénk buzgalom s majdnem szenvedélyes érdekeltség tekintendő, mely a nemzeti haladásra s kifejlésre nézve általában a nemzet egész tömegét megragadta. Valamennyi rendek s osztályok összes értelmiségének figyelmét s törekvését elnyelték a nemzeti újjászületés sok oldalú, nagy kérdései. És ezek egyes részletei a megyei közgyüléseken vitattattak meg leghevesebben; hevesebben még, mint magában a szinte élénkebbé vált napi sajtóban. Mert míg itt csak egyesek szólaltak fel s többnyire csak a magok, ritkábban pártjaik nevében: a gyüléseken egész párttömegek vívták, elleneikkel szemtűl szembe, szenvedélyes harczaikat. Minden közgyülésre már eleve, mint jelentékeny korszakra, számított a megyei közönség, melyben egy s más előnyt remél vala kiüzdeni, egy s más haladási kérdést diadalra emelni a túlfélen lévő párt ellenében. Nem csoda, hogy aztán a gyülés napján szinte fuladásig megteltek a megyeházak teremei: a bocskoros, proletárius köznemes s a dúsgazdag főnemes, az érdemes honoratior, s a birtokos nemes, a falusi lelkész és a főpap, vén és fiatal mindegyik egyenlő szavazattal birván, a maga módja s véleménye szerint mindegyik egyenlő buzgalmat fejt vala ki szinezete, pártja s általában a közügy érdekében.

És ezen oly különböző elemekből álló közgyüléseken, bár a pártok százanként, több megyében nem ritkán ezren-

ként számították szavazataikat, dicséretére a nemzet poli- 1840.
tikai miveltségének, rendszerint elég mérséklet, illem és rend uralkodott: de való igaz, nem azon kimért s udvarias etiquette-szabta rend és nyugalom, mely a parlamentek tanácskozásaiban divatozik. Midőn oly kérdés merült fel, mely valamely egyén, vagy osztály érdekét, vagy valamelyik főbb reformpontot közelebbről illeté: kétségkivűl nem egyszer oly hangulat terjedt el a teremben, hogy könnyebb lőn ajánlani, mint fentartani a nyugalmat és mérsékletet. Minden erőteljes beszéd villámként hatott a fiatalságra s a kevésbbé művelt tömegre; s az nem is tartóztatá magát a helyeslő s buzdító, vagy roszaló s gáncsoló felkiáltásoktól. Majd támadva, majd megtámadtatva, szemben az ellenpárttal, mely ellenei gyöngéit vagy baklövéseit mindig leste s a maga előnyére fordítani ügyekezett, a magáéit pedig fedezgeté, bizonyára nehéz feladat volt a végkimenetel bizonytalanságában mindig fentartani ama hidegvérűséget s higgadtságot, melyet az országgyülési követnek, kit utasitás köt és fedez, vagy a parlamenti tagnak, ki a kérdéseket mindig államjogi szempontból tekintheti, elveszteni nem szabad; s ha elvesztette, a nyilvános tekintélylyel felruházott elnök, a szót tőle visszavonván, nyomban helyreállíthat. Megyei gyüléseinken ily alkalmakkor az elnöklő alispánnak nem közönséges szilárdságra s tapintatra volt szüksége, hogy a beszédek szenvedélyes áradata személyeskedésekké, bántalmakká ne fajúljanak. Azonban ilyesmi csak kivételkép s ritkán történt és soha sem büntetlenűl. A szólásszabadsági vétket, maga a közgyülés, nyomban egy nagy esküttszékké alakúlva, a törvényes bűnvádi eljárás megrendelése által, jelentékenyebb széksértéseknél pedig itéletet is modva, azonnal megbüntette. Ilyféle kicsapongások más szabad intézményekkel biró nemzetek nép- s választó-gyülésein sem hallatlanok;[1] a nélkül hogy azok

[1]) Nem említem Angolország, Svájcz és Belgium gyakran vérengzések színhelyévé váló választó gyüléseit. Csak azon lényegileg tanácsko-

1840. egyszersmind birói hatalommal is birnának, mint megyéink gyülései, a kihágást nyomban bűnheszteni.

A megyei közgyülések árnyoldalai, rendetlenségei.

De voltak e közgyüléseknek is árnyoldalai, melyek néha oly sötétekké váltak, hogy a szabadságnak is valóságos veszélyeivé nőtték ki magokat. Ilyen volt egyebek közt s nem mindig a legártalmatlanabb, ama túlságos hév, ama rohanó buzgalom s féltékeny türelmetlenség, mely az ellenkező véleményt meghallgatni sem akarta; ama hírnév s népszerűségvadászat, mely a szónoklatokban nem ritkán uralkodott. Az értelmes avatottak és tiszta szándékúak mellett, gyakran az avatatlan, az önhitt hiú is fellépett a némi hírhedéssel vagy legalább büszke önérzettel jutalmazó reformi pályán; a homokhordásra hivatott palléri vagy épen építészi szerepet negélyelt. Az éretlen eszmék, emésztetlen tervek s javaslatok gombaszaporasággal jöttek napvilágra. Sokan csak azért szóltak, hogy másokon túltegyenek, s a népszerű szabadelvűség fájáról becsszomjas halántékaikra is fűzhessenek egy-egy koszorúcskát; mit sem gondolva azzal: czél- és korszerű-e, illik-e körülményeink közé az inditvány? Nem épen ritka volt az eset, midőn elvont elméletek, franczia vagy épen amerikai szabású eszmék s elvek mintegy pompamenetet tartottak közgyüléseinken, a tapasztalatian és szélsőségekben szökdelni szerető ifjúság tapsviharai között, melyek a józan mérséklet szózatát elfojtották. A szabadelvűség lévén az uralkodó divat: az éretlen tömeg által rendesen az tömjéneztetett leginkább, ki legtöbbet ajánlt, legmerészebb, legszélsőbb volt indítványaiban. A ki

---

zásra összegyült, a részvevőktől legtöbb esetben bemeneti díjt szedő, — s ilyenkor respectable-nek czímzett meeting e-ket hozom fel példáúl, melyeket az angol Row-nak nevez. Ezen angol Row-ok, cheers-eikkel és counter-cheers-eikkel, gúnyos bravo-ikkal s féktelen zajaikés fütyüléseikkel, egy neme a lázongásnak, egész az öklözésig, de vérontás nélkül, hol az ellenkező pártfelek egymásnak a legnagyobb gorombaságokat mondják, kalapjaikat kölcsönösen a fejbe verik, öklödöféseket osztogatnak, a legjobb humorral, sajátképeni veszekedés nélkül.

nem birt elég erkölcsi bátorsággal, megvetni az olcsó népszerűséget és szembeszállni a szenvedélyes tömeg rivalgásaival, gyakran kénytelen lőn az árral úszni s magába fojtani jobb meggyőződéseit, helyesebb nézeteit. Néha még magokat a vezéreket is, akaratjok ellenére, magával ragadta a párt tömegének szenvedélyes heve. S igy történt, hogy pártszenvedély vagy szabadelvűségi lázas buzgalom, nem ritkán szintugy s a közügy nem csekélyebb ártalmára, korlátolta és zsarnokolta a szólásszabadságot, mint a múlt korban a kormány törvénytelen kényuralma. 1840.

E kórjelek azonban, mint magában is értetik, sem rögtön nem álltak be, sem oly közönségesekké nem váltak minden megyében, hogy azokat rendes állapotnak s nem inkább, habár néhol talán gyakori, kivételnek kellene tekinteni. A politikai fiatalság hibája volt ez, mely jobbára onnan eredt, hogy a kormány a nyilvánosságot és szólásszabadságot, a reformi mozgalmakat sokáig még akkor is elfojtani, meggátolni törekedett, midőn már a nemzet nagyobb részét áthatotta volt az újjáalakulás türelmetlen vágya. A nagy hátramaradás világosabb megismerése zajossá, türelmetlenné tette a heves kedélyeket, melyek most szabadabban mozoghatván, kissé mohón fogtak az átalakitáshoz, és sebesebb rohanással rövid idő alatt akarták volna helyreütni a hosszú tespedés vagy korlátozás-szűlte mulasztásokat. Oly hibája volt ez a szabadságnak, melyet, bizonyos fokon túl, maga a szabad mozoghatás, a nyilvánosság és haladás naponként inkább és inkább megorvoslandó vala.

De a rohanva haladni vágyó buzgalomnál, az éretlen vagy körűlményeink közé nem illő eszméket, idétlen reformterveket egymásra halmozó szónoklatoknál, sőt még ama zsarnokságnál is, melyet a tömeg a kevesbbé szabadelvű, mérsékeltebb vélemények lezúgása által a szólásszabadságon gyakorlott, sokkal sötétebb, veszélyesebb árnyoldalát képezték megyei gyűléseinknek az ugy nevezett korteskedési rendetlenségek. A pártok tusái egynémely

1840. vármegyében annyira elmérgesedtek, hogy a tömegek nyers erejét már nemcsak a választásoknál, hanem egyes reformi kérdések eldöntésére is kezdték használni. Könnyű lenne megmutatni, ha különben már fentebb is nem említettük volna, hogy a hatósági élet ezen veszedelmes kinövéseit a kormány rosz példája nevelte nagyra, midőn, kivált az 1832/6-ki országgyülés folytában, a követi utasitásokat vesztegetéssel becsőditett értelmetlen tömegek által ügyekezett megváltoztatni. De ez a dolgot nem szépitené, nem mentené. A visszaélés, a baj, habár a kormánytól vette is eredetét, fájdalom, létezett, s egynémely megyében oly fokra hágott, hogy a municipális életet megsemmisitéssel fenyegette, és a kormányt katonai karhatalom használatára jogositotta sőt kényszerítette. A pártok némely kérdésekben, például a vegyes házasságok, a nemesek adózása stb. kérdéseiben némely megyében, mint Hevesben, Szatmárban Fehérben, Biharban, Zalában, — külön színekkel és jelszavakkal ellátva, fegyveresen jelentek meg a megye közgyülésein. A felizgatott fanatizált tömegek, a lélekvásárlás martalékaivá esvén, — miként az egyes kérdéseknél alább részletesen előadók leszünk, egymással tényleg összeütköztek. Volt eset, midőn a helyhatósági élet színhelyén, a felbőszült szenvedélyek összecsapásában, emberi vér folyt, sőt emberélet is esett áldozatúl. A seb, melyet a polgárok az alkotmány e palladiumán, a megyerendszeren, ekként önkezeikkel ejtettek, veszélyesebb volt, mint minőt azon bármikor ejtett a bécsi kormány absolutismusa. És míg e vérengző rendetlenségek a szabadságot megsemmisitéssel fenyegették: a tömegek fanatizálására használt eszközök, vesztegetések, itatások s egyéb csábitások, a köznemesség erkölcsiségét mérgezték meg.

Legkevesbbé sem lehet szándékunkban szépiteni, mentegetni a szabadság e durva fattyukinövéseit. Alább, a részletekben, híven ábrázolandjuk mind ama rendetlenséget és szilajságot, melyeknek szemléleténél a hazafi néha valóban

kételkedni kezdett a megyei rendszer fennállhatásán; honnan számos esetben a rend minden fogalma kiveszve, minden személyes bátorság elenyészve lenni látszott. De mindezt bevallva is, egy perczig sem kételkedünk állítani: hogy e rendbontások csak az institutiók hiányossága miatt fegyelmezetlen, érettségre még nem jutott, a szabadságot s nyilvánosságot még meg nem szokott, használni még nem tudó fiatal erő tévedései voltak, melyeken minden nap, minden újabb tapasztalás javított egynémit. Forrása közben, melynek szabályos lefolyását a kormány ügyetlensége vagy kényuralmi hajlama gyakran megzavarta, minden szennyet, minden selejtest felszínre lökött a rendkivűl élénkké lett nemzeti élet: s kételkedni sem lehet, hogy e forrás bevégeztével, minek már mutatkoztak is több helytt némi jelenségei, e tévedéseiből kijózanodva, s megtisztúlva vergődött volna ki a nemzet. 1840.

A kormány e megyei rendetlenségek korlátozására nem tudott más törvényes módot foganatba venni, mint hogy a zajlongás helyére kir. biztosokat küldött: kik azonban már csak azért is ritkán érhettek czélt, mivel magok is egyik vagy másik párt emberei lévén, a pártok közt nem léptek fel részrehajlatlan birák gyanánt. Ha sujtották is az elkövetett bűnt az ellenzék oldalán: a kormánypártiakat nem ritkán kisíklani engedék a megérdemlett büntetés alól; a bajok forrását pedig megszűntetni, a visszaesés ellen kellő gátokat emelni s általában erkölcsi javúlást eszközleni, képtelenek voltak.

Az irodalom s a közélet viszonyos hatása.

Hasonlíthatlanúl nagyobb hasznot tett, gyökeresebb orvoslatot eszközlött e tekintetben a napi sajtó, mely szabaddá lett mozgásában, egy részről a nézeteket érlelve, a tömegek értelmiségét nevelve, más részről a bűnt a közvélemény ostorozó szózatával sujtva, mind sükeresebben gyógyítgatá a szabadságon az avval élni nem tudás és visszaélés által ejtett sebeket. Azonban a sajtónak s általában összes irodalmunknak, mely a nemzeti fejlődés másik fő-

1840. tényezője volt, jelen állapotát kissé bővebben kell előadnunk. Szem előtt tartván mindazáltal, hogy az irodalom története nem feladatunk, rajzunkat csak azon kölcsönös viszony keretébe szándékozunk szorítani, mely a közélet s az irodalom közt közvetlenebbűl és szembetünőbben észlelhető.

A nemzeti nyelv.

Mi legelőbb is magát nyelvünket illeti: ez már jóformán átesett azon heves forráson, mely a kedélyeket a század második és harmadik tizedében oly élénken foglalkodtatá. A nyelvújítás még ugyan nem fejeztetett be teljesen: de a harcz megszűnt a külön pártok között. Kazinczy új iskoláját, melynek már az úgy nevezett Auróra-kör oly döntő túlsúlyt szerzett, a magyar akadémia teljes diadalra vezette. Az ósdiak, a népies ó-nyelvezet pártolói ennek tekintélye előtt végkép eltűntek; s ha néhányan titkon még duzzogtak vagy épen daczoltak is az akadémiával, síkra szállni nem mertek többé ellene, melyet a nemzet közvéleménye is határozottan támogatott. Végre oly általánossá lett az új iskola diadala, hogy, ha voltak is még néhányan, kik azt elméletben gáncsolták: a gyakorlatban magok is, mintegy észrevétlenűl s önkéntelenűl, mindinkább hódoltak szabályainak. A főérdem e tekintetben kétségbe vonhatlanúl Helmeczy Mihályé, ki már a Berzsenyi második kiadását kisérő „Kalauz Értekezésében“ czáfolhatatlanúl kimutatta a nyelvújítás szükségét, — minél fogva azt nemcsak minden mívelt nemzetek, hanem időről időre magok eleink is gyakorolták, fejtvén, gazdagítván és csinosítván nyelvöket. És, mit ekként elméletileg győzedelmesen kimutatott, azt az 1831-ben meginditott „Jelenkor“ czímű politikai lapjában, melyet nem sokára egy encyclopaediai irányú melléklappal, a „Társalkodóval“, megtoldott, gyakorlatilag is nagy sükerrel űzte vala. „Nyelvünk gazdagítására, a gondosabb, szabatosabb, hibátlanabb irásmódnak az életben is elhatalmazására senki annyit, mint ő, nem tett — mond „Irodalmi Arczképeiben“ a legilletékesebb biró, irodalmunk

legjelesebb történetirója, Toldy Ferencz. Mi Kazinczy a szépirodalomban volt a szép nyelv tekintetében, az lett Helmeczy az irodalom és élet nyelvének tisztulására nézve." 1840.

A nyelvújitással maga az akadémia is buzgóan foglalkodék a régi magyar nyelvemlékek felkutatása s kiadása és ama nyelvtani s szótári munkálatai által, melyekkel nemcsak a szókincset tetemesen gyarapitá, s különösen a különféle műszótárak kiadása által a nyelvet a tudomány bármely ágának előadására alkalmasabbá tette; hanem a nyelvtani hibátlan tisztaság s helyes magyar szólásmód, a beszédbeli szabatosság, tömöttség, hangzatosság és irói műgond tekintetében is nagy érdemet szerzett magának. A nélkül, hogy a nyelvet szabad mozgásában gátolva s rideg formákba lenyűgözve, a franczia akadémia tévedésébe esett volna, teljesen kifejtette a tudományos, irói nyelvet; s nagy részben neki s tagjai magán munkálkodásának köszönhető, hogy nyelvünk az európai észjárás ildomait magának teljesen eltulajdonította; míg a tudomány bármi nemű tárgyainak tiszta és szabatos előadására képessé vált, egyszersmind szépségben is felette sokat nyert; a régi irály lapos népiességéből felemelkedett, a nélkül, hogy saját jellemében csorbulást szenvedett volna.

És itt helyén van megemliteni, hogy a nyelvmívelés már nem szorítkozott egyedűl arra, hogy nyelvünket gazdagabbá, szabatosabbá, szebbé tegye. Néhány tudósunk, kik közt, a kivívott siker tekintetében Hunfalvi Pált illeti az elsőség, a hasonlító nyelvtudományt is buzgóan kezdék művelni, hogy kitűnjék: az emberi nem mely nyelveivel van a miénk származási, képződési, szellemi rokonságban. És e tekintetben két férfiút kell említenünk, kiknek áldozatteljes ügyekezeteit hálátlanság nélkűl nem hallgathatná el a történelem. 1819 vége felé, kevés költséggel, de kiapadhatlan lelkesedéssel, egy székely ifjú, ki, mint Toldy mondja, „a múlt és jövendőből szőtt egész tündérvilágot hord vala keblében," útra kelt Törökország

1840. felé. felkutatni nemzetünk ázsiai bölcsőjét, felkeresni a népet, mely velünk ugyanazon nyelvet beszéli. Ezen ifjú Kőrösi Csoma Sándor vala. Ő Konstantinápolyon keresztűl Alexandriába, onnan Aleppon, Bagdadon át Persia fővárosába utazott; mert történetirásunk akkori tekintélye, Horvát István szerint, a föld ezen részéből származott volna nemzetünk. „Teheránban mulatása alatt — ugymond egy Indiában lakó hazánkfia, dr. Duka Tivadar, — hol a perzsa s némileg a tibeti nyelveket tanúlá, alkalma volt néhány tibeti szót hallani, melyek hangjai annyira meglepték, hogy azt kezdé hinni, mikép a nyelvet s nemzetet, melyet keresett, a Himalayák bérczein találandja meg." Végtelen bajok s nélkülözések közt tehát 1821 tavaszán Khoracsán sivatagjain keresztűl Kabulba, onnan Lahórba s onnan Kasmir bájló völgyein s a Himalaya havasain át Lehbe, a Csinától függő nyugat-tibeti Ladak tartomány fővárosába utazott. Itt tanúlta egy tudós láma vezetése mellett több éveken át a tibeti nyelvet s buvárlá annak irodalmát; különösen áttanúlta s kivonta annak háromszáz husz nagy kötetben foglalt történeteit, philosophiáját s egész vallásrendszerét. Évek múlva, átkelvén a Himalaya havasain, a britt birtokosok legészakibb tartományában, a Spiti völgyében fekvő Kánum, buddha klastromban telepedett meg, s ismét több éven át folytatta tanúlmányait. Csoma, úgy látszik, két feladatot tűzött vala ki életének: eljutni nemzete bölcsőjéhez, s azzal kapcsolatban megismertetni Európát Buddha vallásával, melyet egykor őseink vallásának lenni is hitt. Kánumban mulatása alatt tanúlmányai folytában egy fölfedezést tett, mely, saját vallomása szerint, életének legkeserűbb perczeit okozta. Átlátta ugyanis, hogy a tibeti és magyar nyelv közt valódi rokonság nem létezik. De mindamellett szakadatlan buzgalommal folytatta buvárkodásait azon reményben, hogy Tibet irodalma napvilágot fog vethetni nemzete történetére, melynek maradványait még mindig feltalálhatni hivé a keleten. Addig összehalmozott iro-

dalmi kincseivel 1832-ben Kalkuttába vándorolt; s ott tette közzé egyebek közt tibet-angol szótárát s nyelvtanát. És ezek terjeszték el aztán Csoma hirét mindenütt, hol a keleti nyelvek tanúltatnak s becsűltetnek. Ezután a bengáli, szanszkrit és mahratta nyelvet tanúlá meg, hogy aztán Nepálon át Tibet belsejébe hatolván, czéljához érhessen. Reménylé, ha Lasszába juthatand, a könyvtárak nyitva fognak előtte állani, melyekből a hunok ősi történelmét megtudandja, mert ez volt előtte — mint az angol Campbell mondja — a tudománynak véghatára, ez azon vezércsillag, mely őt gondolatai s tanúlmányainak utain huszonnégy éven át vezette. De többféle körűlményektől gátoltatván, csak 1842-ben indúlhatott meg Lassza felé; rég óhajtott czéljára azonban ekkor sem juthatott: a halál utközben ragadta ki őt, férfi kora legszebb erejében, az életből. „Csomának megjelenése — ugymond Duka Tivadar — az orientalis literatura terén meteorhoz hasonlítható, mely annak idejében annyi érdeket keltett a tudósok világában; rendkivűli kitartása, vas akaratja, példa nélküli önzéstelensége s fáradhatatlan buzgalma minden akadálylyal megküzdött, mely az emberi nem legdrágább kincse, a tudomány, azon utjában állott, melyet Csoma magának kitűzött. . . És ha kérdenéd a dicső halott geniusát, hogy mi volt azon bájoló talismán, mely annyi szenvedést e hű kebelben élvezetté tuda varázsolni? válasza leend: „Nemzetem!“ Számos munkái azonban angol nyelven lévén irva, a mi irodalmunk számára csak a magyar-tibet-szanszkrit szótár töredéke maradt hátra irományai között. [1] 1840.

„Az ő neve — mond Toldy — nem volt kisebb a Szajna mint a Gangesz partjain, nem a Themse és Spree mellett, mint a Himalaya völgyeiben, s az ő dicsősége itt is ott is a magyar nép dicsőségét hordta magával.“ De

---

[1] Duka Tivadar: az Új Magyar Muzeum 1858-diki XI-dik füzetében 608. s köv. l. V. ö. Toldy Fer. Irodalmi Beszédeit. 68.

1840. nyelvünkre s nyelvtudományunkra sokkal nagyobb eredménye lett Reguly Antal nem kevesbbé fáradság és áldozatteljes utazásainak nyugat-északi Ázsiában, a Volga és Ural vidékein, miket körűlbelől azon időben kezdett meg, midőn Csoma az életből kilépett. Bár e vidéket jelöli ki a történelem is őseink hajdani lakhelyei gyanánt, ő tulajdonkép nem azon czélból vette kezébe a vádorbotot, hogy őseink bölcsőjét fedezze föl; mert előkészületei meggyőzték őt arról, hogy azon magyar törzsek, melyek őseink Európába költözése idején e tájakon maradtak, a mongol uralom idejében más népekkel összekeveredvén, valószínűleg elenyésztek: hanem inkább a philologia, a magyarral rokon nyelvek tanúlmányozása s összehasonlítása vezette őt e tájakra. És e tekintetben nagy eredményeket mutathatott fel utazónk. Megtanúlta az altáji nyelvek legtöbbjeit, melyeknek összehasonlításából a mi nyelvünkkel meggyőződött, hogy ez s amazok közt létezik ugyan családbeli rokonság, minő például, az indó-germán családbeliek közt; de sajátképeni magyar nyelvet hasztalan keresne ma már valaki Ázsiában. „Oroszország, a Kaukazus és Ázsiának minden vidékei és tájai ki vannak immár kutatva, ugymond; ismerünk határai közt többet 150 nyelvnél; de hiába, honunk nyelve nincs köztük: eltűnt az onnan a régi időkkel együtt, és csak Európában él még nálunk. Ez tény; és olyan, melytől hitünket meg nem tagadhatjuk; számtalan utas és tudós kutatásának eredménye ez, férfiaknak, kik dicsőségöknek tartották volna, nemzetünk nyelvét ott feltalálni.“ [1] Számos évek múlva hazájába visszatérvén, dús ismeretkincset hozott haza magával, anyagúl szolgálandót az altáji nyelvek összehasonlító megismertetésére, miből nyelvtudományunk nem csekély gyarapodást igérhetett magának. De fájdalom, a hosszú, fáradalmas utazások által megtört test nem álla többé a szép készületű lélek szolgálatára: mielőtt anyag-

[1] Új Magyar Muzeum 1851-ki folyam. V-dik v. febr. füzet.

halmazát feldolgozhatta volna, a kora halál több évi sínylődés után őt is elütötte nagy czéljától. Mit azonban ő nem tehetett, az akadémia megbizásából végrehajtotta Hunfalvi Pál, egy terjedelmes munkában dolgozván fel a Reguly által gyűjtött anyagot s foglalván össze utazónk nyomozásának eredményeit. 1840.

A hasonlító és szószármaztató nyelvtudomány azonban már több jeles készületű férfiaktól kezd vala míveltetni. Ezek buvárlatai s tanúlmányainak eredménye lett, hogy a nyelvrokonság kérdése ma már teljesen fel van derítve; s hogy legalább ez részben, ezen előmunkálatok figyelembe vételével, Czuczor Gergely és Fogarassy János, az akadémia megbizásából, számos évi munkával végre elkészíthették nyelvünk nagy szótárát.

Irodalmunk.

És míg a nyelv ekként minden tekintetben tökélyesbűle, maga az irodolom is oly haladásnak örvendett, mely minden reményt felűlmúlni látszék. Egy valóban nemzeti irodalom, mely azzá csak az által válhatik, hogy egy népnek számos nemzedékeken keresztűl fejlődött világ- s életnézeteit és érzelmeit foglalja magában, a pár évtizednek, mióta ébredésünk kürtje felharsogott, még nem lehetett eredménye. Azért, midőn nemzeti irodalmunk haladásáról szólunk, nem is világirodalmi szempontból, hanem csak elébbi állapotainkhoz mérve akarjuk azt érteni. És e tekintetben bizvást elmondhatjuk, miképen a történelem alig mutathat fel példát, hogy valamely nemzet, pár évtized alatt, mind bel- mind külterjileg oly haladást tett volna irodalmában, mint a magyar. A rendkivűl élénk politikai élet a szellemi tevékenység minden ágaiban nagy elevenséget hozott elő. Érzé a nemzet, mely a tudományra nézve századokon át csak azon érdemet szerezheté magának, hogy az európai míveltség határain őrt állva, oltalmazá azon boldogabb népeket, melyek a tudományokat mívelheték, — hogy valahára már ő is hivatva van e pályára lépni, s amazokkal versenyre kelni; érzé, hogy újjászületése is csak

1840\. ugy sikerülhet kivánata szerint, ha azt egy általános szellemi műveltség alapjaira fekteti; ha a tudományból öntudatosan meriti haladása eszközeit, rendezkedési módjait s formáit. Innen van, hogy a jobb erők már nem egyedül a szépirodalom felé özönlöttek, mint az előtt; hanem, a mi a haladásnak magában is nyilvános jele, a tudománynak már egy ágát sem hagyták parlagon. A bölcsészet és történelem, a jog- és politikai tudományok, államgazdaság és természettudományok mind több mívelőkre találtak, kik feladatuknak tekinték, a nemzeti míveltség s ez által a köz jóllét tőkéjét gyarapítani.

Szépirodalom. De a szépirodalom sem tekinté már annyira, mint elébb, a maga fő feladatának a hazafiság és nemzetiség ébresztésére irányzott egyes hatást, s már is a szép és emberi érdekek felé kezd vala hajolni. A hazafiság, nemzetiség, még most sem szünt meg ugyan kedvencz tárgya lenni költőinknek, ez lévén nemcsak a legnemesebb érzelmek egyik leggazdagabb forrása, hanem a közéletben is egyike a fő mozgató erőknek; de az e nemű költemények hangja s modora mindinkább változott. A haza és nemzet iránti közöny vagy épen hűtlenség bünei gyérekké valván, olyféle ostorozó költemények is ritkábbakká lőnek, minőknek fentebb Berzsenyiből s Kölcseyből mutattuk be néhány példányát. S ha kivételesen Vörösmarty, költőink e legnagyobbika s legnemzetiesbike, talált is még néha okot olyféle kitörésre, minő, például, az „Elhagyott anyában“ a sujtottak kebleinek mélyéig hathatott: az csak némely kisebb főrangu körökhöz szólt, melyeket általában még nem hatott át a hazafiság és nemzetiség különben már oly közönségessé s élénkké lett érzelme. Sőt ezen érzelemnek a nemzet hasonlíthatlanúl nagyobb részénél számos lélekemelő példákban észlelt nyilatkozata most inkább ellenkező hibának lőn némileg kútfejévé. Másod s harmad rangú költőink egynémelyike, elragadtatva azon ifjú, életvidor mozgalom s haladás szemlélete által, mely a köz és társadalmi

élet minden ágazatában szembe tűnt, lelke túláradó örömében szinte túlságos magasztalásokkal kezdé elhalmozni a haladásnak indúlt nemzetet; diadalt harsogott, bár az még csak a kezdet stádiumában létezett. S komolyabb iróink és államférfiaink részéről bizonyára nem volt alaptalan a panasz az érzelmek ilyféle túláradásai miatt. Nemcsak az ilyesekben szigoru Széchenyi, hanem még Wesselényi is szót emelt e korai, túlságos magasztalások, dicsőítések ellen, melyek az önhittségre s elbizakodásra különben is hajlandó nemzeti jellemet rontják, a jobbra s többre törekvésben megállithatják. — E hizelgéseket, e korai, éretlen dicsőitést Wesselényi nem kételkedék mívelődésünk legártalmasabb mételyének, előhaladásunk egyik fő akadályának bélyegezni.[1] 1840.

De ezek mellett számos oly elmeműveket mutathat fel e korszaki költészetünk, kivált az eposzban és a lyrában, melyek bármely más európai irodalom e nemű remekjeivel kiállják a versenyt. Költőink fényes koszorújából, mely Vörösmarty, Czuczor, Bajza, Garay, Erdélyi, Székács, Vachott Sándor, Tompa, Petőfi, Arany stb. nevekből fonódott, Vörösmarty és Petőfi emelkedik ki első nagyságú csillag gyanánt. Vörösmarty egyiránt nagy az eposzban és lyrában. A már fentebb is említett „Zalán futása“, „Egerje“, „Cserhalma“, oly művek, melyek nemcsak a müvészet barátait ragadják csodálatra s bámulatra, alkotásuk eredetisége s ezer meg ezer szépségeik varázsa által; hanem egy egész nemzetet lelkesítettek az érzelmek heve, nagyszerűsége, nemessége által. A lyrai költészetnek az egyszerű daltól a balladáig, a népdaltól a bölcselő költeményig, egy neme sincs, melyben ő halhatatlan műveket nem teremtett volna, melyeket szintugy példányokúl mutathat fel a művészet, mint a maga legnemesebb érzelmei megtestesitett kifejezéseinek, egész kora s iránya képvise- Vörösmarty Mihály.

[1] Balitéletek. XXIX.

1840. lőinek ismert fel a nemzetiség. Innen van, hogy nincs is irodalmunkban senki, a kinek művei a nemzet érzelmeire s gondolkodására oly nagy és általános befolyást gyakoroltak volna, mint az övéi. Ő, mint egy szép költeményében mondja, élete feladatává tette: „....a nemzetet a szellemharczok tiszta sugaránál olyan magasra tenni, mint lehet!" S nem volt soha költő, ki egy nemzet nemes sóvárgásait, jóra, szépre irányzott törekvéseit több élethűséggel s egyszersmind nemesebb ideálban kifejezni, visszatükrözni képes lett volna, mint ő: méltó, hogy a nemzet költőjének nevét viselje. Csoda-e, ha ennélfogva egynémely költeménye oly nagyszerű hatást gyakorolt a nemzet fejlődésére, hogy azokat méltán eseményeknek, történelmünk valóságos részének tekinthetjük. Említsem-e például, a „Szózatot", a hazafiság, nemzeti függetlenség és szabadság eszméinek, a nemzeti sóvárgások e magasztos tárgyainak, oly felséges alakba öntött megtestesitését, ezen ihletes, jóslatszerű költeményt, mely, a szó teljes értelmében, varázserővel hatotta át a nemzetet; melyet ennek gazdaga szegénye, ifja s véne könyv nélkül tudott; mely miként boldogabb korában törekvésre s kitartásra lelkesitő zsoltárává, ugy a bekövetkezett szenvedések napjaiban vigasztaló, emelő, bátoritó imájává lőn a nemzetnek?

Petőfi Sándor. Népszerűségben Vörösmartyval senki sem osztozott jelesebb s kedveltebb költőink közől oly mértékben, mint Petőfi Sándor, ki bár csak e korszak végső négy-öt éveiben, s kivált miután „Összes költeményei" 1847-ben megjelentek, kezdett igazán ismertetni s méltányoltatni, hamar kedvenczévé lett a nemzetnek. És méltán: ha Vörösmartyban a legnagyobb nemzeti-, Petőfiben a legnagyobb népköltőjét birta addig a nemzet. Vörösmarty a magasabb nemzeti, Petőfi a nép-élet leghivebb kifejezése. Bár nyelve nem rikán pongyola, képei, eszméi gyakran mindennapiak, prózaiak s nem mindig olyanok, melyek a jobb izlést, a szép érzelmét kielégitsék; de élethivebb, valóbb,

egyszerűbb s őszintébb költőnk nincs Petőfinél. Ő minden érzelmet tágyilagosan rajzol, s életviszonyaiban és alkalomszerű körűlményeiben testesíti meg azt; minden érzelmét mintegy jelenetté, cselekvénynyé alakítja szemünk előtt; életviszonyaiból, környezetéből, sorsából látjuk fakadni dalait, melyeknek egyszerű, minden piperétől s keresettségtől ment nyelve is mindig igaz, hű kifejezése a keblét eltöltő érzelemnek. E tárgyilagosságban, a népélet e hű megtestesítésében, minél fogva dalai a nemzet szellemét tükrözik vissza, s mintegy szülőföldjéből csiráznak fel, fekszik Petőfi költeményeinek varázsa; ez tette őt, a korán elhunytat oly hamar a nemzet kedvenczévé, koszorúját örök zölddé. 1840.

De már nem egyedűl a lyrában és hőskölteményben hozott classikai műveket szépirodalmunk: a kötetlen beszédű költészetben, a regényben és beszélyben is maradandó becsű művekkel gyarapodék az e korszak alatt. Irodalmunkat e nemben Jósika Miklós, Eötvös József és Kemény Zsigmond képviselték első rangban. Az itészet s irodalomtörténet hivatása széptani szempontból megitélni belbecsöket: minket azok csak annyiban érdekelnek. a mennyiben a közéletre hatást gyakoroltak. S e tekintetben mind a háromnak nagy az érdeme.

Jósika Miklós.

Jósika, miként uttörője, meghonosítója volt nálunk a tulajdonképeni regényirodalomnak, ugy hatása is nagy volt a nemzetre; nemcsak mivel ritka termékenységű elméjének szüleményei, a nemzet minden osztályaiban elterjedvén, a magyar olvasó közönséget tetemesen növelték, hanem regényeinek tárgyai s iránya által is. Regényeinek tárgyait jobbára a nemzet multjából választván, azok hatása oly nemű lőn, mint Kisfaludy Sándor regéié s Károly drámáié: menten gyarapodó olvasó közönségében nem szűnt meg ápolni a nemzetiség érzelmeit, emelni, fejleszteni, nemesíteni a nemzeti szellemet. Feszűlt érdekkel olvasott történelmi regényeinek, „Abafinak“, „Zólyominak“, „Az utólsó Báthorynak“, „A Cseheknek Magyarországban“ stb. stb., e

1840. fölött még azon tagadhatatlan eredménye is lőn, hogy a nemzetet a történelem olvasására serkentette.

Eötvös József. Még közvetlenebbűl hatott a közéletre egy pár irányregényével, különösen a „Falu jegyzőjével“ és „Dózsa pórlázadásával“ E ö t v ö s, kinek nevét már a „Karthausi“ czímű geniális műve nagy népszerűségre emelte az olvasó közönségben. A pórháborút tárgyaló regény, mely az urai által zsarolt, elnyomott parasztság vérengző lázadásának oly borzasztóan érdekes rajzát adja, a történelmi valóság szembetünőségével hirdeti a néposztályok jogviszonyaiban szükséges reformokat; melyek szerint a parasztságot szolgai állapotából fölemelni, birtok- és személyes polgárjogokkal felruházni, a közjóllét s magok a kiváltságos osztályok érdekében már az 1832-ki országgyülés is buzgóan, de csak fél sükerrel, ügyekezett. A F a l u j e g y z ő j e viszont a felelős kormányrendszer s központositott igazgatás előnyeinek kimutatása végett, a megyei igazgatás rendszerének gyöngéit, hiányait egy megható eseménylánczolatban vezeti az olvasó szemei elébe. Ilyféle rajzoknak csak a szélsőségek ellentétei adhatván fokozott hatást, maga a mű czélja igénylé, hogy a megyei igazgatás gyöngéi mennél élesebben sújtassanak; miért a rajz több helyt túlzásba is csap át. De mind e mellett a regénynek igen nagy hatása volt a közvélemény módosulására. Sokan, bár különben gáncsolták is őt, mint egykor H i t e l é é r t Széchenyit, hogy a közélet gyöngéit s hibáit oly kiméletlenűl felleplezi; de kigyógyúltak az ősi megyeigazgatás rendszerének bálványozásából, s hajlandókká lőnek megbarátkozni az igazgatási centralisatióval, mely nemcsak egy erős kormánynak, hanem, bizonyos mértékben, az egyébiránt közönségesen óhajtott felelős miniszteri kormánynak is szükséges feltétele.

Kemény Zsigmond. Különböző ezekétől K e m é n y Z s i g m o n d regényeinek jelleme. Mint őt Gyulai Pál igen helyesen jellemzi: „ő mindig lélektani feladattal küzd. Jellemeiben az embereknek csak gyengeségeit ismerjük; kétkedni tanít; kérlel-

hetetlenül széttöri a szemüveget, mely az életet eszményi fényben csillogtatja, de nem azért hogy, mint a modern romantikus, a társadalom sebeit tárja fel s megmutassa, minő ellenkezésben van az élet eszményeinkkel; sőt ellenkezőleg, vitatni látszik, hogy mindennek így kell lennie, eszményeink is ugyanazon eredményt szülnék, vagy még roszszabbat. A modern romantikus ki nem békít az élettel, de haragra lelkesít a társadalmi intézmények ellen, s tanai teljesülésével biztat; Kemény kihűt, józanná tesz." És e tulajdonságánál fogva lehetetlen, hogy jótékony ne lett volna hatása oly korban, melynek ha volt hibája, az bizonyára már nem a közélet iránti közönyben és szenvtelen tespedésben, hanem annak ellentétében, a túllelkesedésben, az újítások, reformok, átalakulás túlheves, szinte türelmetlen vágyában, s a rohanó haladást gátló elemek, a kormány s a conservativ párt gyűlöletében keresendő. 1840.

A szépirodalom e korban egy, minden magasztaláa méltó középpontot s gyámintézetet nyert a **Kisfaludy Társaságban**, melyet az elhunyt Kisfaludy Károly néhány lelkes barátja, az ő emlékszobrának felállítására gyüjtött összeg maradványaiból, a nagy költő szellemi emlékéül alapított, s mintegy szépirodalmi akadémiává rendezett be A szép buzgalmú intézet, a közönségben gyámolításra találván, csekély anyagi erejével is szép eredményeket mutatott fel. Az intézetre valóban volt is szüksége szépirodalmunknak; mert bár az külterjében nem szűnt is meg gyarapodni, — mint az intézet igazgatója, Toldy Ferencz annak közgyülésein mondott beszédeiben [1] panaszkodik, — belértékére nézve a nemzeti irodalom egyéb ágaival nem haladott hasonló arányban; sőt, tudományos oldalát tekintve, a közel múlt kor mögött elmaradt. Névszerint, a művésze tudományát, a szépészetet elhanyagolta. Költőink nagyobb ügyességgel, de, néhány első rangút kivéve, kisebb gonddal

A Kisfaludy Társaság.

[1] Irodalmi beszédek. 207. 227. 278.

1840. dolgozának. „Hol a kor, ugymond, midőn Kazinczy és Kölcsey tollal, Virág és Kisfaludy K. szóval hirdették az aesthetika tanítmányait, s öntudalommal készített művekkel emelék oda a költészetet, hol e kor azt találta, de miután elfoglalá, azt tovább emelni rest?“ „Egész tartományait a Musák birodalmának el látjuk hagyatva, — panaszkodik másutt — mik sokat igérő virulásnak indúltak volt; egyebek világos nyomait mutatják az önállás hanyatlásának; a formákra kevés a gond, s a tárgyak választása és kivitele e gondatlan formákhoz illő.“ E hanyatlás inditá Bajzát a „Kritikai Lapok“ kiadására, melyek azonban a szépirodalmon túl, egyéb nemű elmeművek birálatára is kiterjeszkedtek; ez, utóbb Bajzával együtt Vörösmartyt és Toldyt, hogy az általuk kiadott „Athenaeum“ czímű s a tudományok és szépművészetek tárául szánt folyóiratot egy műitészi melléklappal, a „Figyelmezővel“ toldják meg, mely szinte összes irodalmunk termékeire nézve nagy haszonnal gyakorlá a műitészetet.

Philosophia. Míg a szépirodalomban e hiányok s hanyatlás jelei mutatkoztak, a komoly tudomány mezején szép haladásnak örvendett irodalmunk. Semmi sem bizonyítja ezt szembetünőbben, mint a bölcseletnek, az összes tudományok ezen alapjának s vezérének jelentékeny gyarapodása. Ha igaz, hogy csak azon nemzet dicsekedhetik bevégzett és szoros értelemben vett nemzeti irodalommal, melynek önálló philosophiája van: ugy hazánk már jogosan tulajdoníthatott magának nemzeti irodalmat. Nem volt ugyan még bevégzett ezen irodalom; mert befejezett philosophiával még nem birtunk; de ez már örvendetes fejlődésben mutatkozott. Bölcseletünk megszűnt uszálya lenni a külföldi, kivált a német új speculativ philosophiának, s magát teljesen emancipálta s önállóságra emelkedett. Voltak ugyan még néhányan tudósaink közt, kik tanúlmányaikat német egyetemekben végezvén, a Németországban kedvelt s e korban teljes virágzatban lévő szőrszálhasogató speculativ bölcseletnek,

különösen Hegel érthetetlenségig homályos rendszerének 1840.
barátai, ezt nálunk is terjeszteni igyekeztek. S már attól lehetett tartani, hogy e ködös, speculativ bölcselet s vele együtt a felhőkben kalandozó idealismus, vagy más mesterek nyomain, a legújabb német materialismus az iskolák tanszékein nálunk is túlsúlyra jut, bölcseleti tudományosságunk nagy hátrányára. Hátrányára, mondom, mert hogy nálunk a tudományok tudománya az iskolán kivül eddigelé oly kevés mívelőre talált, annak oka részben legalább abban keresendő, hogy annak mívelői, tanárai újabb korban jobbára e német speculativ, alig érthető rendszerek mankóin járdalának, melyektől a józan, gyakorlati magyar ész határozottan idegenkedett. Találkoztak azonban már irodalmunkban is kitűnő tudósok, kik ama, hajlamaikkal ellenkező, idegen, különösen a Hegel- és Schelling-féle rendszerek meghonosúlásának, részint czáfolva azokat, részint egy önálló, gyakorlati magyar bölcseletnek alapjait megvetve, idején utját állták.

A polemia mezején Vecsei József, debreczeni tanár nyert legszebb koszorúkat. Ő az Athenaeumban és Figyelmezőben a hegelisták ellen harczot inditván, szintoly hatalmas dialektikával, mint alapos tudománynyal mutatá ki ellenei egyoldalú tévtanait, melyek a németek közt is csak azért találtak annyi magasztalókra, mivel e, különben épeszű nemzet természete az idealismusra felette nagy hajlammal birván, tűri ennek kicsapongásait s ábrándjait, ha ezek rendszerbe foglaltatnak s mystikus homályban adatnak elő. A nagy történetiró Schlosser is bevallja nemzetének e gyöngéjét, állitván, hogy a német tudós előtt mindig gyanús volt az, a mi érthető és világos. Köppen pedig keserű, de találó gúnyorral mondja, hogy „a németek szívét csak rendszerrel lehet meghóditani; ők a képtelenséget is elfogadják, csak rendszeresen adassék elé". — E tudományos tusa után, melyben a közvélemény a tiszta felfogású, világos beszédű Vecseit vallá győztesnek, méltán

1840. várhatá a közönség, hogy a megczáfolt tanok helyébe újakat állítson, melyek a tudomány alapjaiúl szolgáljanak. Tőle azonban csak néhány becses értekezést vett még irodalmunk a bölcsészi rendszerekről, az életről s annak elvéről stb.; mert kidolgozott összes bölcseleti rendszere, irodalmunk nagy kárára, nem láthatott napvilágot.

Önálló nemzeti philosophiánknak, melyet, mivel az ellentéteket a felsőbb fogalmakban összeegyeztetni, kibékíteni akarja, s mivel az ész és kedély összhangzó mivelésére támaszkodik, mint a szép, jó s igaz megismerésének eszközére, „egyezményes“ bölcseletnek, másként „harmonisticai rendszernek“ is neveztek, Köteles Sámuel, Szontagh Gusztáv és Hetényi János voltak legkitűnőbb képviselői.

Az egyezményes philosophia nem egészen magyar eredetű ugyan; mert a világ harmoniás elrendeltetéséről s a harmonia elvei szerint való igazgatásáról már Pythagoras —, az erényről, mint cselekedeteinknek az észtörvényekkel való egyezményéről, Plató is tanított; újabb korban pedig Krug Vilmos, német bölcselő, épen hirdetőjévé s alanyi oldalról megalapítójává lett az egyezményes bölcseletnek, rendszeres munkájában (System der Philosophie), ezt részletben is alkalmazván a philosophia tanaira. És nem is lehet tagadni Krug rendszerének helyességét, a meddig bölcselete alanyi körben forog; de azokban, a mik tárgyasabb felfogást igényelnek, mint a metaphysica és aesthetica, rendszere többféle hiányt mutat. Fő tévedése abban áll, hogy az ő átalános egyezménye pusztán alanyi természetű, csupán szellemi munkásságunkra szorítkozó; holott az egyezmény csak ugy lehet átalános, ha nemcsak szellemünknek, hanem a tárgyas világnak is fő elve. Nem is ezt, hanem az öntudatot („vagyok és működöm“) tette ő rendszere fő elvévé, mit azonban főelvűl, melyből az összes philosophia igazsága lehozható lenne, elfogadni nem lehet.

Köteles Sámuel volt az első, ki nálunk Krug egyezményes philosophiáját elébb a nagy-enyedi tanszéken, majd

„Philosophiai Encyclopaediájában“ meghonositotta, kijavitván egyszersmind annak hibáit is, midőn az egyezményt, mely Krug fő elvében még csak mint önkényesen választott czél jelenik meg, mint öntudatunk tényét s eredeti alakjának és szellemi munkásságunk törvényszerűségének kinyomatát határozta meg, s az összes bölcselet fő elvévé emelte. Kötelesnél e szerint az egyezmény nem egyedül a logica fő törvénye, hanem fő törvénye szellemünk összes munkásságának, az érzésnek és akaratnak szintugy, mint a gondolkodásnak. Ámbár tehát Krug az egyezmény elvét a külön tanokra legelőbb alkalmazta, s az által az alanyi egyezményes philosophiának az újabb időben hirdetője lőn; de ennek főelvét Köteles határozta meg helyesen, minél fogva sajátlag ő e rendszer kijavított alapjának alkotója [1]. És itt kezdődik a magyar philosophia.

1840. Köteles Sámuel.

Azonban Köteles, bár a mondottak szerint nagy az érdeme bölcseletünkre nézve, s egyébiránt is mint világos előadású tanár, számos éveken keresztül nagy haszonnal hirdette józan nézeteit, melyek által a bölcseletet nálunk a világphilosophia szinvonalára emelte, — még az ó-iskola nyelvén szólott. „Köteles nyelve s a miénk közt pedig, mondja Toldy Ferencz, gazdagság, szigorú határozottság, rövidség és jóhangzásra nézve, több mint egy egész nemzedék fekszik.“ Nem csoda, ha e miatt nem lett az iskolán kivűl, az életben annyi hatása, mint megérdemlé vala. Majd azonban, az akadémia gondoskodásából, Balogh Pál és Hetényi János koszorúzott pályairataik által philosophiai nyelvünk is tisztább, megállapodottab lett, utóbb pedig Szontagh és kivált Purgstaller József igyekezetei által a tökély magas fokára fejlett; minek következtében a Köteles által egyengetett úton megindúlt új, kitűnő tehetségű bölcselők mind tovább fejleszték nemzeti philosophiánk rendszerét. Mellőzöm itt Imre János egyetemi tanárt; bár részben

[1] Szontagh Guszt. A magyar Parthenon alapjai. Új Magyar Muzeum 1856-diki folyam, XI-ik füzet.

1840. latin, részben magyar nyelven közzé tett munkái, mint Hetényi mondja [1], azon reményt ébresztették a honi bölcseség kedvelőiben, hogy lesz valahára nekünk is nemzeti bölcselkedőnk, minő a németeknél Kant, az angoloknál Bentham. Frankhonban régen Cartesius, ma Cousin ; de a melyet kora halála meghiúsított. Mellőzöm Purgstaller Józsefet, mint nem szorosan az egyezményes rendszer hivét; bár különben, mint Szontagh maga is megvallja, „kézi könyvei iskoláinkban széltiben használtatván, mondhatni, a leghasznosabb philosophiai iró lett hazánkban, s közhasznú nemcsak munkái tartalmánál fogva, mik érthető előadásban helyes philosophiai nézeteket terjesztenek, hanem philosophiai nyelvünk gyarapítása által is, igen szerencsés lévén a műszavak magyarításában." Mellőzöm Horváth Czyrillt is, bár számos becses adalékkal járúlt, ha nem is az egyezményes rendszer mezején, honi philosophiánkhoz. Mellőzöm végre még Berzsenyi Dánielt, a koszorús költőt mind a mellett is, hogy a „Poetai harmonisticáról" irt munkájában, a magyar egyezményes philosophia tárgyas érvényességének alapítója lett; de műszavainak elavúlt érthetetlensége miatt hatását elvesztette. És csak Hetényi Jánost és Szontagh Gusztávot emelem ki, mint nemzeti bölcseletünk fő oszlopait, kik azt mind elméletben, mind alkalmazásában az egyéni és társadalmi életre, hatalmasan fejlesztették, mondhatnám, népszerűsitették.

Hetényi János. Hetényi régebben „Sarolta és Adalbert" czím alatt egy hőskölteményszerű történetirási festvényben, melyet a vallásos erkölcsiség gyarapítására népkönyvűl készitett, hirdette tüzetesebben a maga tanait. E mű, tulajdonképen philosophiai tanköltemény, eposzi formában, melyben bölcsészet és költészet inkább egymás mellett, mint egymást áthatva, jelennek meg, s nem is annyira szépészeti tekintetben, mint tartalmánál fogva köti le figyelmünket, a meny-

---

[1]) Tudománytár. Új folyam. II. köt. 152. l.

nyiben benne találjuk már philosophiai rendszere előhirnökét. „Neki t. i. — mond Arczképeiben Toldy — a philosophia, végelemzésben, gyakorlati tudomány, mely mindent, mi nem ilyen, köréből kizár, melynek véghivatása a szép, jó és igaznak létesitését sürgetni; miknek forrása, előképe, szerinte is, az istenség, mint az örök szép, jó s igaznak concrét fogalma lévén, a bölcsészet első teendője is, ezeknek isten által a látható és szellemi világban kifejezett törvényességét kinyomozni, megismertetni s egyénileg és társadalmilag valósitásukat létünk fő és végczéljául bebizonyítani." A korszerűtlen forma azonban e mű hatását nagyon megcsökkentette. 1840.

Ezentúl számos kisebb-nagyobb, részint philosophiai, részint mívelődéstörténeti, államtani s nemzetgazdasági munkákban, melyeket rendszerének érlelése közben jobbára az akadémia s más intézetek által kitüzött pályakérdések megfejtéséül készitett, fejtette ki társadalmi alkalmazásaikban gyakorlati bölcsészete elveit. Mert, mint érintők, a philosophiának ő gyakorlati czélt, az emberi életnek mind egyénileg, mind társadalmilag boldogítását, vagy, mint ő nevezni szerette, szépítését, tűzte ki; s ennél fogva oda törekedék, „hogy a bölcselet, mellőzve a fogalmak iskolai és dialektikai szőrszálhasogatását, az ember minden nemes érdekei, a vallási s erkölcsi, a társadalmi és mívelődésiek tisztába hozatalában találja fő czélját, hogy egykor egy nemesitett, erkölcsiebb s az élet szépségét a tudományos és müvészi kiképezésben lelendő emberiség vallás- és törvénykönyvéül váljék" — mondja Toldy Ferencz.

Fő műve azonban, melyet husz év folytában érlelgete, és szem elől egyéb dolgozatai közt sem veszte el, a „Magyar Parthenon" volt, melynek összes bölcseleti rendszerét magában kell volt foglalnia. A nagy munka már annyira haladt, hogy azt egy szerencsés év alatt immár bevégezve reménylé bemutathatni a nemzetnek, midőn a halál őt, nem fiatalon ugyan, mert a 70-dik életév felé-

1840. közeledett, de mégis idő előtt kiragadta az életből. De kevéssel halála előtt olvastatott fel az akadémia előtt egy munkája. „A magyar Parthenon előcsarnokai" czím alatt, mely csak bevezetésül szolgál ugyan nagy művéhez: de ennek főbb elveiről is mond annyit, a mennyiből legalább fogalmat szerezhetünk félbeszakadt nagy munkájáról s rendszeréről: mert ezen előcsarnokokban annak alapeszméjét s fő irányát deríti fel, s egyszersmind görög elnevezéséről is számot adván, mellékesen az összes bölcsészet történetét is szintoly éles kritikával, mint tiszta felfogással s világos előadással vázolja.

Őt, ugymond, három vezércsillag kalauzolja: ész, élet és harmonia.

Az ész, mely záloga isteni eredetünknek, oly fenséges lény, hogy ha az őt sokkép leverő állati szükség, előitélet, szenvedély bilincseiből kiszabadúlhat, a józan bölcselés által magasb kiképeztetést nyer, a széptani jeles izléssel párosúlhat, és tisztán emberivé, széppé és boldoggá teheti mind az egyéni, mind a társalmi életet; mely életszépség vagy harmonia csalhatatlanúl tetőpontja minden szellemi vágyainknak, czélja létünknek, legfőbb indoka minden cselekvényeinknek. Ennél ő sarkalatosabb, magasabb és életérdekesb igazságot s főbb elvet nem ismer, mely visszhangzik minden emberészben és szivben, méltó, hogy minden philosophia alapelvéűl tétessék.

Abban látja a philosophia ó- és új-korbeli gyöktévedéseit, hogy ez, elvetve szemei elől eszünk három említett szinte egyformán alapos és lényeges fő irányait, ugymint: az elméletit, széptanit és gyakorlatit: azokat egyformán nem méltányolva, és a főczélra, az életszépitésre (= boldogságra) egyaránt nem használva, most egyes egyedűl az elsőnek, a tudásvágynak, majd a másodiknak, a széptaninak s érzeményinek, majd a harmadiknak, ugymint a cselekvésinek, adá a túlnyomatot: így aztán az élet arányainak s idomainak el kelle ferdűlni s torzúlni: s vagy a

túlhajtott szemlélődésbe s idealismusba, vagy a durva érzékiségbe, sensualismusba, vagy pedig a finomabb érzelgésbe. a mysticismusba, vagy végre az eszme és elvtelen cselekvésbe, tétovába kelle merülni. Arányosan kell tehát mívelni s használni szellemi tehetségeinket. Ő nem ellene az elmélő bölcselésnek, a magát határaiban tartó szemlélődésnek; mert a derült ész az élettudomány fő életműszere, s helyes elmélés nélkül nincs helyes gyakorlat. Szerinte a philosophálό észnek három fő irányban kell működnie, ugymint: 1. elmélő, theoretikai; 2. birálati vagy felsőbb kritikai; 3. cselekvő irányban. Az elsőnek végczélja a tudat, az igazság; a másodiknak alanyilag a szépérzelem, tárgyilag a szép és nemes; a harmadiknak alanyilag az erkölcsi erő, tárgyilag az erény és jog. E háromság együttléte teszi az életszépséget, boldogságot; s e háromságot az átalános egyezmény, harmonia, főelve köti egybe. E harmoniára épiti ő rendszerét. 1840.

Az egyoldalúság, mely e három főirány valamelyikének elhanyagolásából származik, oka, hogy kétely, iskolai és mystikai homály, versenygés boríták el a philosophia szép egét; hogy a józan bölcselés elvesztette eredeti saját typusát, élettudományból természettanná, kopár sziklán tengő apriorismussá, világköltészetté változott, eredeti fenségéből kivetkőzött, és akármi más vala inkább, mint élettudomány; hogy jelenkorunkban a metaphysika, a természet philosophiája által túlszárnyaltatva, ebbe szinte beleolvasztatott s csaknem megsemmisíttetett. Legalább e fenséges tudomány a népéletre, erkölcsnemesbitésre, a lélek és szív emelésére hatástalanná lett s oda jutott, hogy több nagynevű bölcselőtől. a philosophiai tudományból, mint ábránd, kizáratott.

Általánossá lett ennélfogva a philosophia reformjának szüksége. Vállalkoztak is erre többen, kik közől azonban némelyek megint az érintett gyöktévedések valamelyikébe estek. Kant a gyakorlati és erkölcsi élet terén kezdte

1840. reformjait. Az erkölcstan kútfejeit megtisztítá, épitve azt nem a jutalomvárásra vagy büntetéstől való félelemre, hanem a törvénytiszteletre. Ámde a mennyi jót tett a morállal, annyi kárt okozott, ugymond bölcsészünk, a metaphysikának alanyiságtanával, az emberészt elmélőre és gyakorlóra ketté metszvén s egymás ellenébe állítván; holott az ész harmoniájánál fogva a lélek különnemű tehetségei, ép állapotban, mindig egy frigyben működnek, s jaj azon ferdűlt észnek, melyben a szemlélet külön vált a gyakorlattól.

Kant ezen észlelete egész forradalmat idézett elé a Leibnitz óta különben is alanyiságban, vagy mi evvel sajátképen egy, a tapasztalattal kezet nem fogó idealismusban sínylődő németek közt. Fichte az ént, az alanyiság alapját, az átalános tárgyiság, más szóval, a kültermészet hegyibe emelte; s míg amannak egyedűli létet adott, emezt megsemmisítette. Schelling ezt megsokallá; de az idealismus édes mérgétől szabadúlni nem birt, s Fichte alanyi idealismusát tárgylagos idealismussá csavarta, mi épen annyi, mint fából készült vaskarika. Érezte ő ezt; tehát az azonságtanban keresett menedéket, egynek és azonnak mondva a tudatot a léttel. E kettőt öszhangba lehet ugyan hozni; de azt állítani, hogy ezek egyek s azonok, gúnyűzés a józan észjárással. Mert, például, hányszor megesik, miként a gonosztévő jól tudja, hogy tilos az, a mit tenni nem irtózik, mégis ezen öntudattal ellenkezőleg cselekszik? Ámde ezen ellenvetésre az alanyiság és azonság hőse csak azt feleli: „a jó és gonosz közti különbség csak alanyi, ezek tárgylagosan tekintve egyek és azonok; szabadság nem létezvén, ama különbség áll ugyan alanyilag, de tárgyilag nem.“ „Ugyde, — kiált itt a még el nem ferdűlt józan ész — ez ellenkezik fogalmainkkal a tökélyes és tökélyetlenről, a jó és roszról, a véges és végtelenről, az anyagi és szellemiről?“ És Hegel itt vállat von, s nagy hidegen azt mondja: „A philosophia csak az által philosophia, hogy az

értelemnek és józanésznek ellent mond, mely viszonyban 1840.
a philosophia világa egyáltalánfogva megfordúlt világ." [1]

„Ily drágalátos eredményeket szűlt — kiált fel erre bölcselőnk — az alanyisági philosophia, mely a fő lényt, erkölcsi szabadságot és személyes öröklétet, szóval a végtelent, beolvasztva a végesbe, a gépszeresbe, és a tiszta észvallási világnézetet alárendelve a természet-philosophiának, a metaphysikát földhöz ütötte, megsemmisítette." Ő tehát, hogy a méltatlanúl lealázott metaphysikát előbbi jelentőségére visszaállítsa, s a korphilosophia gyöktévedéseit megigazítsa, az átalános alanyiságnak az átalános harmonismust, egyezményt, teszi ellenébe, mely összhangot, egységet állít ugyan létezni a világban, de olynemüt, minő van a jó zenében, festvényben, mikben megkülönböztethetők a külön nemű színek és hangok. A harmonismus helyt ad mind a mérsékelt idealismusnak, mind az empirismusnak: és meg nem engedi, hogy ezek egymás ellen irtó háborút kezdjenek. Ez az egy és megoszthatatlan észt veszi fel segédűl, és ennek tehetségeit nem darabolja fel, egyiknek a másik felett túlnyomatot nem ad, mert maga az ember, szintugy mint a világ, egy összhangzó egység. Az egyezményes bölcselet ugy tekinti a természetfölötti tárgyakat vizsgáló észt, mint szellemi tükröt; mely nem teremti, mint Fichte állítá, hanem csak visszatükrözi a szellemi világrendben feltűnő — épen nem idealis, mint Schelling és Hegel tanítják, hanem való — tárgyakat, az önálló istent, az állománynyal biró lelket, és ennek épen nem kérvényes szabadságát. Az általános harmonismus segélyével belátunk a világalkotmány gépezetébe, be szellemünk életművezetébe, mindenütt törvény- és czélszerűséget szemlélve, mindenütt egy fő törvényadót ismerve el, mindenütt hasonlatot, analogiát találva, mindenütt fokozatot és lépcsőzetet lelve, mely elvégre az igazsághoz és valóhoz vezet.

---

[1] Kritisches Journal der Philos. I. 1, 17.

1840. Átmenvén ezután a korphilosophiákon, s kimutatván tévedéseiket, kimutatván azt is, mennyire alkalmas az egyezményes rendszer e szirteket s örvényeket kikerülni, mondja: „a korphilosophiák nekünk magyaroknak, kik velősb éldelethez szoktunk, és mint kelet népe, gyakorlatias szellemüek vagyunk, teljesen eleget nem tehetnek. Nekünk oly philosophia kell, mely megvetve az ábrándos idealismus léghajózásait, de más részről elfordúlva az aljas érzékiség fertőitől, fejtse ki magában és embertársaiban azt, a mi emberileg szép, dicső, sőt isteni; oly bölcsészet kell, mely mind az egyéni mind a társadalmi élet szép ideáljait valósítani segítsen.... Az egyéni és társadalmi élet harmonája azon eszmény, mely felé kell tartanunk philosophiánk segélyével; ez s nem más az igazi bölcsészet ugró és kiindulási pontja: nem pedig, a philosophok eltérő véleményei szerint, a természet mélységeinek akózása; nem az eszmények és ideák tündérhona; nem az állomány, mint Spinosa vélé, nem Schelling általánya, nem Hegel van-ja és tiszta létje; hanem, mint mondók, az életszépség, nem lévén az észnek és szívnek ennél szebb és nagyobb ideálja, melyre vágyunk mindnyájan: mivel ez az emberiség axiomája, melyben mindenki egyetért, mely mindenikünknek, kik élünk, közóhajtása. Itt kell lenni és nem másutt az egyedül üdvös philosophia gönczölének; a világ nagy törvényében, a harmoniában rejlik annak életelve, itt fakad annak jótékony forrása, és roppant épületének e fő alapra kell építtetni.

„Minden tudomány tehát, mely az életharmoniát átláttatja, minden gyakorlat és müvészet, mely végelemzésben életszépségeket eszközöl, főrangú, üdvös, sőt isteni. A testharmoniát helyreállító orvos, a lélek és szívbeli békét eszközlő, a szépélet elveit és törvényeit földerítő bölcs, a nemzeti jóllétet eszközlő államférfiú, a kedély zordonságait lecsillapító müvész, az emberiség háláját és tiszteletét érdemlik; és bár külön irányban látszanak működni és mint a súgarak, másfelé tartanak: mégis mindnyájan az élet-

harmoniának szolgálnak, ennek központjából indúlnak ki, 1840.
és utóbb is itt sereglenek össze.

„A philosophia nagy czéljának soha meg nem felelend, ha csak, eddigi iskolai alakjából és köteleiből kiszabadúlva, dialektikai szőrszálhasogatásaiból kimenekűlve, az egyéni és társadalmi élet szépítését nem tűzi ki egyedűli feladatának, szóval, az életharmoniát, melyben rejlik általában az életüdv... Látjuk, hogy a philosophia, ezen három ezer éves gyermek — mert még fejletlen — nem birja magát értelmezni, nem tudja főirányát, körét is szilárdúl meghatározni: az ellenmondás lelke, kétely uralkodik benne. Olyan, mint egy roppant anyag- és szertár, melyet rendezni, belőle jeles és állandó csarnokot építeni nem birt. Az új korban sürün keletkező philosophiai rendszerek, mind megannyi nagyszerű légtűnetek, melyek alig tartanak pár óráig és aztán végkép elenyésznek. És midőn a hellen bölcsészek művei örök becsűek, ép ugy mint az antik művek: emezek alig örvendhetnek egykét évtizednyi öröklétnek.... Nem is leend a philosophiának addig szilárd állása, míg őt az életharmonia testébe nem öltöztetjük, és szellemére a világ szellemét, a harmoniát nem leheljük, élettudománynyá magasítva, sőt nemesítve őt: de ez másképp nem leend, hanem ha őt teljesen átalakítjuk. Át kell mindenek előtt látni, miben tévesztett czélt az eddigi bölcsészet; mi azon igaz és saját telke, melyről eltért; végül, mi által lehet neki életben haszonvehetőséget, tudományban tekintélyt és erősúlyt, társadalomban vezérletet sőt trónt biztosítani?"

A czéltévesztést illetőleg: sajnálattal látja, mikép a nagy Sokrates óta a bölcselők előtt nem áll tisztán ama nagy igazság, hogy a philosophia nem más, mint életharmoniára vezérlő kalauz, és az igazi bölcselő nem egyéb, mint életszépségre oktató tanár. Nem szabad tehát neki az alapi és fensőbb élet teréről lelépni és kifürkészhetlenek után kapdosni, milyenek például a léleknek, a világnak, a főlénynek benső természete és lénye, mivel ezek lényökbe

1840. pillantani soha sem engednek; elégnek tartva azt, ha müveiket szemléltetni engedik, s legfölebb azon törvényeket nyilvánitják, mikben és mik által nyilatkoznak.

Fejtegeti továbbá, hogy a philosophia saját lelke nem lehet egyéb az életnél s harmoniánál. Ő nem akarja előtte bezárni az eget; ő csupán léghajózásait akarja megszüntetni és az élet körére visszavinni, mely elég bő telek számára. Az élet oly roppant eszme, mely átöleli az egész világot, leánya a végtelen mindenségnek; millió alakú; és hacsak az emberéletet vizsgáljuk is: van egyéni, van társadalmi, van nemzeti, van emberiségi, van alapi vagy érzéki, van szellemi vagy fensőbb élet; ez pedig tudományos, erkölcsi és széptani. E nagyszerű eszme tág alapzatúl szolgál a philosophiának; oly terepélyes élőfa, melynek ágain ülnek az életszépitő tudományok. Mert tekintsünk körül: mit akarnak az ugy nevezett principialis tudományok? Ezek szakfelosztásából kitetszik, hogy mindannyian az élet fentartásának, biztositásának és szépitésének szolgálnak. Mit akar a theolog? Örök életüdvet. Mit a jogász? Jogbiztos és jogtalanságtól ment életet. Mit az orvos? Betegségtől ment és teljes épségnek örvendő életet. Mit a háztartás? Vagyonbiztos életet. És ime itt van a tudományok kapcsolata és egész családja, miknek középpontja az élet.

Folytatólag a harmoniáról szólva szinte ihlettség szállja meg bölcselőnket, mely költészi szinezetűvé lelkesiti irályát. „A harmonia, ugymond, világtörvény, éltetője a sphaeráknak ép ugy, mint a parányi lényeknek. Kulcsa ez a világegyetemnek, melynek uralma alatt áll a porszem ugy, mint a fenséges napország. Ez teszi lényét a test és lélek minden gyönyörének: ez központja minden szebb és nagyszerűbb eszméknek: ennek törvénye legfensőbb, melyből foly ki, mind fenn, mind alant, minden törvény. Ez fentartja uralmát minden szabály s norma mellett s fölött. Ez törvényadója minden magasságnak s mélységnek: ennek

trónját tiszteli különösen minden élet, és ha tőle eltér, a halálnak esik martalékúl. Megfoghatatlan lelke ez a világnak, irányadója minden alárendelt erőnek. Ez állapítá meg a szellemi és testi világ fejleményének rendét; és ennek pálczája alatt áll minden lény, minden élet, minden törvény. A mi magát ez alól elvonja, az, mint törvénysértés, más mint rút, valótlan és jogtalan nem lehet. Ez mint legfensőbb lény, magánál fensőbb hatalmat nem ismerhet: azért a szellemi világban is olyan, mint a cosmicaiban az általános súlyerő, melynek uralma alól a legtávolabb eső fényfelhők napjai sem vonhatják ki magokat. Ez szolgál a bölcsnek kalauzúl, midőn azon főlényhez tekint fel, kihez a hiúk vagy ritkán fordúlnak, vagy ha fordúlnak is, a szenvedély szele az érzelem világát gyakran eloltja bennök. Ez biztos vezérök, midőn a világ nagy könyvébe tekintenek, mely fénylő csillagbetűivel szól hozzájok. Ez iránytűjök, midőn saját testök óraművét vizsgálják: ez, midőn az ész, a tudományok és a művészet, ez, midőn a családi és társadalmi élet viszonyait fürkészik. Csodáljuk-e tehát, ha ezen harmonia legmagasabb vezéreszméje, ugrópontja, sőt kezdőbetűje a philosophiának! Fenségesb, nagyobb és számtalan nyilatkozataiban felfoghatóbb eszme az, mint a korphilosophia által alapzatúl tett absolutum; mivel, midőn emez csak az ideálban él, a valóságban nem: amannak vannak látható, hallható, érezhető typusai, mint példáúl, a szépség, melyet éldel a még beszélni alig tudó kisded a virágban, éldel az ifjú, szíve ideáljában, éldel az érett kor a szép-igazban és szép-jóban. Ez tölt be eget és földet egyaránt, és erről lehet legméltóbb joggal elmondani azt, mit Virgil a hirről énekelt:

Graditur in solo, et caput inter nubila condit.

Bölcselőnk szerint az egyéni és társadalmi fensőbb élet harmoniájának két fő tényezője van, ugymint: észderű és elvhűség. Az ész és az általa kormányzott szilárd akarat életünk harmóniájának kettős gönczölei: ezeket kell tehát

1840.

1840. főleg kimüvelnünk, hogy életünk szépségét biztosithassuk. Az ész nem más, mint fő műszere bennünk az életszépségnek, és a fő harmoniától (istentől) eredő teremtett istene énünknek. Ez létesít összhangot gondolkodásunkban, érzelmeinkben és törekvéseinkben. Élő műszere tehát ez a harmoniának, mely fokozatos, és a fensőbb tájakban szépség, igazság és erény neve alatt ismeretes. Az ész egy ugyan, de három irányban működik. Első irányban az igazsággal foglalkodik; birálat alá veti a fogalmakat, eszméket és azt tekinti, vajjon nem csalkép-e, nem hibás-e az észlelet? Ott, hol a vizsgálat elhagy, az ismeret hiányait hittel pótolja, s mintegy betölti, de hiányt sehol nem enged, nehogy rajta a kétely betörjön; ellentáll azonban a hiszékenységnek is, fogalmait, nézeteit tisztogatva, kijavítva, analogiáit, inductióit tökéletesítve. Észderű itt az eszmény: és tudjuk, hogy a fény és a világ a szinek harmoniája.

Ámde a világ nem elég; kell lenni melegnek is; ezt nyújtja az érzelem, mely megmondja énünk kellemes vagy kellemetlen jelenét. Az ész az érzelem és öntudat tanúságait nem mellőzheti; mert az érzelmek igénybe veszik az egész embert, és midőn az eléterjesztések a léleknek, ugy szólva, csak felületét érdeklik, amazok ennek benső lényét támadják meg, és mélyen hatnak. Az érzelmek s ezeknek összege, a lelkület (kedély), az ész hatósága alá tartoznak; különben bennünk az erők harmoniája felbomlik, és a szenvedélynek rabúl esünk.

Harmadik iránya az észnek: a jellemképzés; itt tehát neki fő feladata, a természettől szolgaakaratot rendezni, ennek alsóbb és felsőbb vágyai helyét kimutatni, az állati vágyakat emberi fensőbb vágyakká magasítni; például: a nőszvágyat nőszerelemmé, a mozgóvágyat iparvágygyá, a hírvágyat tudvágygyá. Hatóságot gyakorol tehát a fejlett ész a szemlélet, érzelem és akarat felett; s így létesíti a szellemi erők harmoniáját, mely nélkül életharmonia és szépség nincs. Az ész fejletlenségében rejlik tehát

az élet rútságának főoka, és abban, hogy egyénekben, tár- 1840.
sadalmakban sőt az emberiségben épen azon fő erő és isteni teremtő műveletlen, épen azon telek fekszik parlagon, mely művelve, édent nyújthatna.

Ekkép áll a dolog a társadalmi életben is. Az ész harmoniája itt is ama fényes nap, mely fényt, meleget és üdvet deríthet mindenütt. A társadalmi és nemzeti észderű világánál fejlenek ki a nemzetek jóllétre, nagyságra és dicsőségre: ellenben az észború daemona pulyákká, törpékké és szégyenletesen szegényekké teszi őket. A sophismus azonban, mely sátánja az életszépség édenének, itt is ördögileg űzi szeszélyeit: igazi észderű helyett csalfényt terjeszt, és a legdicsőbb dolgokat, minő például, a szabadság, hamis világításban tünteti fel. Itt gyökerezik az európai jelen nemzedéknek, sőt korunknak nyavalyája. Az észború szülte ezt, és az egyoldalú eszményiséget kedvelő, idealismusra hajló, az életkörbe lelépni nem akaró, a viszonyok hatalmát ignoráló, és a harmonismussal ismeretlen fonák bölcselés... Mi tehát a harmoniára építve philosophiánkat, és a világ e nagy törvényét ugy fogva fel, hogy a természet, e nagyszerű anya, tör ugyan az állandó egységre és egyetemesre is, de szintugy irányul a sokféle, a változatos felé is, ugy hiszszük, hogy igaz bölcselőnek itt félszegségbe esni nem szabad, hanem mind a kettőt figyelembe kell vennie. Mi nem tartozunk az oly fellegi bölcselőkhez, kik az eszményiség és általány fellegvárába vonúlva, ízetlennek, utfélinek találnak minden valót, fenállót, anyagi s alapi életre s jólétre tartozót; hanem méltányoljuk ugyan az emberiséget is és az egyetemes élet törvényeit, de méltányoljuk a nemzetek életsajátságait is, ezek jellemét, műveltségi fokozatát, szükségeit. Fő feladat tehát itt nem az, hogy tiszta általányban álljon elé a philosophia; hanem az, hogy a nemzeti alakban el ne veszszen, és a nemzeti alakok közt is megtartsa a lehető általány és önállás bélyegét. Igaz, hogy a philosophia tételei általánosak, és az

1840. alakot nélkülözni sőt megvetni látszanak; de mind a mellett is, kérdem, lehető-e alak nélkül feltűnni, és a hellen sőt a német philosophia is nem alakban s pedig nemzetiben tűnt-e föl? — amaz ugyan a műkedvelés, emez az eszményiség felé irányuló jellemében.

Körülbelől ezen alapelveken nyugszik Hetényi egyezményes philosophiája, melynek egyébiránt tanosztályozására nézve is mint újító lép fel. „Harmonistikánk elosztása, ugymond, lényegesen eltér az eddigi philosophiák részeitől. Ez mellőzi ezen ismeretes elosztást: elméleti és gyakorlati philosophia. Neki főelve lévén az élet, felosztja azt magános és társas élettudományra. Az elsőnek elméleti részében előadja elsőbben az alapi élet philosophiáját, melynek tárgya a testi és kereseti élet; másodszor a fensőbb vagy szellemi élet philosophiáját, melynek elmélettárgyai a szellem, világ és isten; gyakorlati részében pedig a morált, mely az alapi és fensőbb élettan elméleteiből eredő elveket adja elő. Társas élettanában előadja elsőbben a házi élet philosophiáját; polgári élettanában a jogtan és politika elveit. Végre vallási vagy egyházi élettanában a cultus, az egyház philosophiáját, miknek egyezményben kell lenniök, nemcsak az észvallás és tiszta morál általános elveivel, hanem a státus czéljával is.

„Hetényi érdeme a magyar egyezményes philosophia körül nem az, hogy ő találta fel azt; — ugymond a bölcsészet terén társa s legilletékesebb birája, Szontagh Gusztáv, — mert az már előtte létezett; hanem az, hogy a kikiáltott elvet egész érvényességében átlátva, a philosophiára egész terjedelemben alkalmazta. Mily hévvel s reménynyel fogta fel ez ügyet, nyilatkozataiból látható. Ő az egyezményes rendszert a philosophia érettségi, sőt arany korának nevezi, nagyszerű reformnak, mint Baco a tőle ajánlott észlelési módszer alkalmazását restauratio magna-nak; s nagyra törekvő lelke föllelkesült, hogy nemzetét e kincs örököséve tehesse. Igy támadt benne a „Magyar Par-

thenon" nagyszerű eszméje, melyet fájdalom! be nem végezhetett, mi mellett akaratlanúl Kazinczy Ferencz szavai ötlenek eszembe: „Ki lép ürült nyomodba?" — mert ki kell itt meggyőződésemet mondanom: bölcselkedő oly széles tudománynyal, éles és józan észszel, mint Hetényi János, koráig e hazában még nem létezett. Hol irásaiban az ihlettség megszállja, mint valami magasabb szellem tűnik elő, bizonyos gondolkodási grandezza, mely imponál." 1849.

E tanúságot örömest halljuk Szontagh Gusztáv szájából, mert önálló nemzeti philosophiánknak épen ő a másik legjelesebb bajnoka, ki e lényegesen gyakorlati bölcseletnek kifejtésében s megalapításában mind „Propylaeumaiban", mind számos értekezéseiben, szinte nagy érdemeket szerzett magának. De azok után, miket Hetényi műveiből közlénk, szükségtelen itt Szontagh tanait bővebben előadnunk. Hiszen ő maga mondja: „Hetényivel én minden eredményben annyira egyezek, hogy nézeteit előadva, enmagam nézeteit kellene ismételnem". Egynémiben mindazáltal mégis eltér Hetényitől; s eltérései közt az a leglényegesb, hogy ő az öntudatnak és alanyiságnak, épen az egyezmény érdekében, nagyobb szerepet ad a philosophiában, mint amaz; s hogy ő a lélektani módszert tartván a philosophia művelése egyedül helyes eszközének, neki a philosophia alaptana a lélektan; mit ha bár nem hanyagol is el Hetényi, oly tüzetesen, mint ő kivánja, nem tárgyal. Szükségtelennek látja végre Hetényi újitásait a philosophia tanaira nézve is. Szerinte e tanok, rendeltetésünk eszméi által meg lévén határozva, következhetnek egymás után azon név alatt és sorban, mint eddig előadattak; s az egész javitást az egyezményes rendszer által csak abban helyezi, hogy e tanok egymással teljesebb öszhangzásba hozathatnak. „A hézag, ugymond, mely eddig a gondolatbeli igazságot a tárgyastól elválasztá, tehát a logikát a metaphysikától, nem volt kisebb, mint a test és lélek közt; szintoly tátongó rés választá el az érzéki és erkölcsi jót, a jóllétet és erényt;

Szontagh Gusztáv.

1840. s nem csekélyebb mutatkozott a tudás és hit között. Az által pedig, hogy az egyezményes philosophia a gondolkodást, érzést, vágyat és akaratot az emberben, életműködéseknek nyilatkoztatja, — mik a mint egy és ugyanazon életerőből erednek, ugy teljes egységben és összhangzásban is léteznek nem csak egymással, hanem a tárgyas mindenséggel is; — az által, mondom, betöltötte azon nyilást, mely eddig szellemi munkásságunk különböző irányai közt fenállt, s a mellett öntudatunk elemzése által kimutatván, miképen minden egység, szükségesség és egyetemesség ismeretünkben nem a tapasztalásból származik, hanem szellemünk eredeti alkotása s eszünk önmunkásságából; minél fogva eszményi világszemléletünk hason jogossággal bir, mint való (reál) világszemléletünk, s tulajdonképen ennek szükségképeni kiegészítője: ez által egyszersmind a hitet összekapcsolta a tudással, s amazt ennek fölébe helyezte, mint befejező zárkövet."

Talán bővebben is vázolók, mint e helyt feladatunk igénylé, philosophiai irodalmunk ezen kori mozzanatait. De tettük azt, mivel meggyőződésünk, hogy e való-eszményi, józan s elméletében szintoly egyetemes és alapos, mint gyakorlatában termékeny egyezményes philosophiának, ha ismerete egyszer eléggé el lesz terjedve, s az életet és tudományt, mint kivánatos, teljesen áthatandja, s megtermékenyitendi, lehetetlen üdvös eredményeket nem gyümölcsöznie ugy irodalmunkra, mint magán, társas és közéletünkre nézve, amazt és ezeket egyaránt emelvén, nemesitvén, tökélyesbitvén. Életrevalóságát már is eléggé bebizonyitotta Szontagh, midőn az egyezmény elvét a philosophiának egyes tanaira, ugy a lélektanra, melyet alaptanául fogadott el, mint az elméletiekre, melyek: a logika, metaphysika s aesthetika, s a gyakorlatiakra, minők: az erkölcs, jog- és észvallástan-, sőt a philosophiának még alkalmazott tanaira is, ugymint az államjogra, államgazdászatra s a neveléstanra igen szerencsésen alkalmazta. De a jelen kor-

szakban még sokkal ifjabb volt és, miután a tanszékekre még nem jutott el, kevesebbektől ismertetett s míveltetett e termékeny tudomány, mintsem hogy már is érett gyümölcsöket hozhatott volna; mi csak későbbi korban, terjedtebb körű buzgó mívelésének s alkalmazásának lehet majdan eredménye. 1840.

Mi alatt philosophiánk ily hatalmas haladásnak örvend vala, több más ágaiban is életvidorabb gyarapodásnak indúlt az irodalom. A folyóiratokban — melyek közől a Tudományos Gyüjtemény, a Tudománytár, az Athenaeum és Figyelmező, s az Ellenőr voltak a jelesebbek, s az utólsót kivéve, mely a korszak végén, a censura mellőztével külföldön jelent meg, legtartósabb életűek, — felhalmozott egyes értekezések, szintugy mint az önállólag közzé tett munkák e haladásnak első tekintetre is szembetűnő tanuságai. És már nem csak számukra nézve jelentékenyen szaporodának a tudomány különféle ágait tárgyaló elmeszüleményeк; hanem tartalmokra, belbecsökre nézve is örvendetes volt a haladás. Ha a megjelent munkák, világirodalmi szempontból tekintve, még nem vitték is előbbre a tudományt; de ezen irodalomnak mindinkább szinvonalára emelkedének, — mi, oly hosszú pangás után a tudományok mezején, s kizárólag a kormánytól függő s általa féltékenyen őrzött tanintézeteinknek még mindig sajnos korlátozottsága s innen eredt nagy gyarlósága mellett, — már szinte meglepő eredménynek tekinthető. Nagy hatása volt e tekintetben annak, hogy nemcsak a régi classikai, hanem az újabb világirodalom jelesebb művei közől is mind több fordíttatott át nyelvünkre, s ültettetett be irodalmunkba; mik aztán eredeti elmeszüleményeinkben is példányokúl szolgálának. Az irodalom egyéb ágai.

A mi legelőbb is egyházi irodalmunkat illeti, mely a XVIII. századbeli vallási villongások után végkép parlagon hagyatott, ugy hogy a kath. egyház keblében Pázmány érsek s Eszterházy Miklós nádor munkái óta két egész

1840. század folytában alig mutathatott fel magyar nyelven valamely jelentékenyebb elmeszüleményt: — 1820 óta ez is mind nagyobb lendületet nyert. Ekkor inditá meg ugyanis Horváth János „Egyházi Értekezések és Tudósítások" czímű, szintoly tudományos szellemű, mint szabadelvű, nemzeties érzelmű évnegyedes folyóiratát. Ez ugyan a 20-ik kötettel öt év múlva befejezte pályafutását: de helyette 1832-ben két más egyházi folyóirat támadt: egyik, „Egyházi Folyóirás" czím alatt, Kovács Mátyás, majd Osvald Ferencz egyetemi tanárok által szerkesztve; a másik, mely „Vallási és egyházi tár" czím alatt, a classikai míveltségű s szép lelkű Guzmics Izidor, pannonhalmi tanár által megindítva s Beél Fidél által folytatva, amannál hosszabb életnek örvendett. Majd 1841-ben Szaniszló Ferencz apát gyújtotta meg a Guzmics halálával kialudt szövétneket, „Religio és Nevelés" czímű folyóiratot inditván meg az egyházi irodalom közlönyéül, melynek szerkesztését utóbb Somogyi Károly, utána Danielik János vette át. — Az önállólag megjelent munkák közt Rácz András „Liturgikája" és „Ágazatos Theologiája", Szilassy „Lelkipásztorság tudománya", Májer József, Gegő Elek, Szabó János, Szalay Imre, b. Szepessy Ignácz egyházi beszédei, a későbbi években pedig Lonovics József érsek „Egyházi Archaeologiája" és Szabó Imre egyházi beszédei legjelesebb termékei kath. egyházi irodalmunknak. — A protestáns egyházban egyebek közt leginkább Tóth Ferencz „Erkölcsi Hittudománya", Somossy János „Dogmaticai Theologiája" és Keresztény Hittudománya". Szoboszlai Pap István, Szilády László, Császár Ádám és kivált Székács József, felekezete eddig utól nem ért művészi szónokának, egyházi beszédei méltók figyelemre.

A politikai s államgazdászati tudományoknak legalább egyes tanairól alább, a napi sajtóról szólván, bővebben

fogunk emlékezni. Itt csak Szalay Lászlónak „Szónokok és Státusférfiakról" irt jeles munkáját, s Fényes Elek és Palugyay Imre statistikai dolgozatait emeljük ki. — Jelentékeny gyarapodást mutatnak a jog- és törvénytudományok, melyek Frank, Zsoldos, Császár Ferencz, Fogarassy János, Szlemenics, Tóth Lőrincz, Csengeri Antal, Pauler Tivadar, Wenczel Gusztáv s több más jeles iróinkban szorgalmas mívelőkre találtak; kiket azonban bővebben méltányolni az irodalom történetének feladata. Sőt már a természeti s mathematikai tudományoknak eddig sajnálatosan elhanyagolt körében is örvendetes lendületet észlelünk Jedlik Ányos, Tarczy Lajos, Petényi Salamon, Nendtvich, Mihálka, Kovács, Nagy Károly, Győry, Vállas s több mások munkálataiban. A természettudományok mivelésére e korban egy Természetvizsgáló Társulat is keletkezett. Az országos Gazdasági Egyesület pedig, egyéb kiadványain kivűl, a mezőgazdasági szakismeretek terjesztésére egy heti lapot indított meg. 1840.

A történettudomány azonban, tekintve Bél, Hevennessy, Kaprinay, Pray, Wagner, Katona, Éder, Engel s Fesslernek e tudományra nézve oly termékeny, de nem magyarúl irók korát, nem csak jelentékenyebb hatást nem tett; hanem mind a történetnyomozás, mind a müvészi feldolgozás tekintetében még hanyatlásba is esett. A nemzeti öntudat ébersége s a politikai élet oly vidor elevensége mellett e tüneményt alig lehetne megfejtenünk, ha nem tudnók, hogy ez nagy részben az egyébiránt tömérdek tudományú s magának összes nemzeti irodalmunk iránt oly nagy érdemeket szerzett Horvát István hatásának tulajdonitandó, mióta ő a történetirás valódi teréről lelépve, az ábrándok légkörébe tévedt. Tekintve a század második tizedében közzé tett apróbb munkáit s kivált az 1820-ban megjelent „Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről" cziműt, mely kivált jogtörténetünkre annyi új s meglepő világosságot Történelem.

1840. derített; s tekintve roppant készületét s hihetetlen olvasottságát okmányaink tömegében: ő a magyar nemzet erkölcsi történetének megirására volt hivatva; s e pályán kétségkivűl hervadhatlan koszorút volt volna képes fűzni homlokára, irodalmunkat pedig egy classikai művel megajándékozni. Annál nagyobb veszteség, hogy ő a magyar nemzet eredetének s őskori történeteinek mind nagyobb szenvedélylyel folytatott nyomozásában oly irányra tévedt, melyben a népneveknek, hang és jelentésök szerint egyeztetése és csoportozása után indúlva, végre az egész ismert ó világot magyarokkal népesíti meg, az ionokban, pelasgusokban, cimeriúsokban, philisztaeusokban, sabinusokban és száz meg száz más népekben csak magyarokat lát; Carthagót, Jerusálemet, Argeopolist, magyar városnak, Herkulest, Nagy Sándort magyar hősöknek tekinti; magyarokkal építteti az egyiptomi gulákat, magyarok által fedezteti fel a görögök és rómaiak irását, magyaroknak tulajdonítja az argonauták hadjáratát, a trójai és pún háborúkat, stb. „Mind ezek, mond Toldy Ferencz, elég hangosan hirdetik, mikép a követett irány a történeti aberratiók legóriásbika volt, melyet az irodalom története felmutathat, s hogy a hazafiui jó szándék s e harmincz évi példátlan fáradalmak, füstbe ment munka voltak szükségkép: mint kór ember álmai méltók, nem gúnyra, mert az áldozatok nagyszerűek voltak, de sajnálatra, hogy ennyi tehetség, még több tudomány s páratlan erkölcsi erő és kitűrés nem termékenyebb s általában nem l e h e t s é g e s feltételre fordíttattak.... És ez irány, fájdalom, nem volt helyre szorúlt seb történeti tudományosságunk testén. De az elbetegesítette ezt vagy egy emberkorra. Más nemes erők, elszánt akarattal, buzgó munkássággal, részben önfeláldozással követték a szerencsétlen irányt s a magyar eredet és rokonság kérdése hivatottak és hivatlanok részéről, szóhangok álhasonlatossága nyomán a legtarkább s egyszersmind legmeddőbb vélemények küzdhelye lett. Ott történtek a nyomozások, hol historia nincs;

történtek név és szóhasonlítással, nyelvek ismerete és tudományos elv nélkül." A ferde irány ábrándjaival megmételyezé, s majdnem végkép eloltá a historiai érzéket, nevetségessé tette a tudományt, s annyira elburjánozta történelmi irodalmunkat, hogy azt utóbb csak nagy erőködéssel sikerült néhányak buzgó ügyekezeteinek megtisztítani s feléleszteni a részvétet honi történelmünk iránt, és valódi historiai érzéket ébreszteni a közönségben. 1840.

A dicsőség e tekintetben, bár többektől kétségbe vonva, de tagadhatatlanúl, azon férfiút illeti, kiről, mint önállóságra törekvő hazai bölcselőnkről, már fentebb is emlékezénk: Fejér Györgyöt. Nem azon egyes történelmi munkáit akarjuk itt érteni, melyeket jobbára a közéletben felmerült kérdések alkalmából részint latin, részint nemzeti nyelven irt; ezeknek általában csak nagyon mérsékelt becset tulajdoníthat az itészet s az irodalom története. Hanem értjük azon, egyes ember erejétől alig várható óriási munkát, melyet másutt csak kormányi vagy testületi segélyezéssel létesíthettek, s a mit Fejér, és pedig már hajlott korában, tizenöt év alatt mégis egymaga s a közönségtől is alig nyolczvan előfizető által pártoltatva, létre hozott: az egyetemes magyar okmánytárt, a „Codex diplomaticust", melyet Szent Istvántól kezdve a Hunyadiak koráig negyvenkét kötetben elkészített. Ily nemű munkát egyes embertől, ki nemcsak a nyomozás, gyüjtés, javítás, hanem még az eladásnak terhét is egymaga volt kénytelen viselni, hiányok nélkül várni alig lehet; és vannak Fejér Codexének is számos hiányai, mind a hűség és hibátlanság, mind a szerkesztési rend tekintetében, miknél fogva reá biztosan támaszkodni nem lehet, s néhol a tárgyak feltalálása is nehéz. És Fejér György mégis örök hálát érdemlett ki általa a tudománytól s a hazától. A sokaktól, sokféleképen gáncsolt, de mégis használt munka időszakot jelöl történelmi irodalmunkban. Habár némi hibákkal is, de együtt lévén itt adva multunk ötödfél századából történelmünk összes, eddig

1840. vagy egészen kiadatlan, vagy csak elszórva kiadott okmánykincsének nagyobb része: a gyűjtemény minden hiányai mellett is, új világosságot terjesztett mind polgári köz-, mind egyház-életi összes történelmünkre; ingerűl szolgált annak bővebb s alaposabb tanulmányozására, s ha nem is épen feltételévé, de bizonyára hatalmas segédeszközévé vált az ifjabb nemzedéknek azon korbeli történelmünk kimerítőbb, oknyomozó történelmének megirására.

És valóban e gyűjtemény megjelenése óta mind több erők kezdék munkásságokat szentelni a honi történetirásnak, részint anyagkincsünket szaporítva, részint egyes eseményeket s korszakokat, összes történelmünket vagy annak külön ágazatait kidolgozva. Amazok közt méltán első helyen említhetjük Endlicher Istvánt és Gévai Antalt, kiknek elseje némely régibb krónikáinkat s más kútfőinket, másodika az I. Ferdinándkori magyar-török viszonyokra vonatkozó követségi tudósításokat s más okmányokat nagy gonddal tettek közzé. Emezekhez számítjuk egyebek közt Czeh János-nak számos, németül írt apróbb történelmi munkái mellett, a Tudományos Gyűjteményben, Tudománytárban s az akadémia Évkönyveiben közzé tett értekezéseit a régi magyar nemzetségekről, Győr vármegye nemes családjairól, Győr vidékének régi történeteiről, a tudományok állapotáról az Árpádok alatt, s Győr város kéziratban maradt történetét. Ezekhez, Jászay Pálnak, ki egyébiránt az okmánygyűjtésben is nagy szorgalmat tanúsita, a gyarmati és szőnyi békéről irt moographiáit, s „A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után“ czímű terjedelmesb munkáját. Ezekhez, másoktól kisebb s nagyobb dolgozatban „A magyarok történetét“, „Az ipar, kereskedelem s honvédelem történetét“ stb. Ezekhez Bartal Györgynek, mit eléggé sajnálnunk nem lehet, latin nyelven irt, s azért a nagy közönségben el sem terjedhetett állam- s jogtörténeti nagy becsű commentárjait. Ezekhez Lányi „Magyar egyházi történeteit“; Érdy János, Gyurikovics,

Jerney és Podhraczky némely dolgozatait. Ezekhez végre Bajza Józsefnek szép irályú egyetemes történeti kézi könyvét és „Magyar Plutarchját". Ezen korban készült, bár napvilágot e korszaknál néhány évvel később látott, gr. Teleki József több kötetre terjedő s a magyar történelmi tudomány első rangú classikai műve, húsz évi lelkiösmeretes nyomozás és irói műgond érett gyümölcse, „A Hunyadiak Kora", mely majdnem az egész XV. századnak nem csak polgári történetét, hanem az összes nemzeti élet nyilatkozatát az állami és egyházi, az anyagi, erkölcsi s míveltségi viszonyok tekintetében szintoly hű, mint érdekes, plastikai elbeszélésben tárja fel az olvasó előtt. 1840.

Irodalmi viszonyaink e különben is igen hézagos vázolatának legnagyobb hiánya lenne kifelednünk két férfiú szellemi hatását, kik nélkül nyelvünk s irodalmunk története bizonyára még messze állana azon foktól, melyet az mai nap elfoglal. Ezek egyike Döbrentei Gábor, kinek működése kezdetéről az irodalomban, már az 1825 előtti korszakban is tettünk emlitést, mit azonban itt kiegészítenünk igénylenek e férfiú érdemei. Ő az akadémia első titkáraul választatván, négy évig viselte e hivatalt; de bár ez intézetnél buzgalmát, munkásságát kétségbe vonni nem lehet, mégis nem e mezőn, hanem, miután e hivatalból kilépvén, az akadémia megbiztából a magyar nyelv régi emlékeinek gyűjtését s kiadását kezdte meg, miben azontúl tizenhat éven át szintoly buzgóan mint sikeresen fáradozott, gyűjte ő magának maradandó érdemeket irodalmunk körűl. „Mert hol állott — ugymond Irodalmi Arczképeiben Toldy Ferencz — hol állott nyelvünk régi története, midőn Döbrentei e mezőre lépett?... Egykét emlék s néhány adat volt minden. Révai nagy fölfedezései nyelvünk alkotmánya körül ott állottak egyedül, Révai hitelére alapitva... A nyelv divatának kiterjedése, mezői, életbeli milyensége, ismeretlen föld valának, eltemetve a levél- és könyvtárak porába, nem tudva vagy szándékosan elrejtve: csak néhány

Nyelv- s irodalomtörténet.

1840. régi levél, itt-ott kiadva, elszórtan, belső összefüggés nélkül: egyes jelei s mutatványai egy ismeretlen világnak. Döbrentei e világ földerítését élte feladatává tette. Összeirta, minek létezte tudatott, levelezést inditott meg szerte a két hazában mindenfelé; . . . majd maga megkezdte azok beutazását régi magyar iratok keresése végett. Több mint hatvan levéltár lőn ekkép kikutatva általa; általános figyelem gerjesztve az ügy iránt, adatai gyűjtve a nyelv köz- és magánjogi divatának, eredetiben összegyűjtve vagy lemásolva számos irományok, melyek ötven nyalábnál többre szaporodván, egy tekintélyes magyar Leveles Tárt alkotnak; míg másfelül közel harmincz magyar codex másolata, sőt néhány eredeti is könyvtárunkban felállítva áll: megbecsülhetetlen kincsei régi irodalmunknak és szóló tanúi azon kor szellemi mozgalmainak, melyről Európa azt hitte, hogy abban a magyar nyelv még nem iratott, s melyet magunk is egykor csak sejtelmekkel népesítettünk meg. . . Megindult aztán gondjai alatt a Régi Magyar Nyelvemlékek kiadása; melyek nyolcz év alatt négy tetemes kötetre szaporodtak . . . Mind ezekhez magának s általa felkért barátainak az adottak körűli terjedelmes fürkészeteik, régi nyelvtani elődolgozataik, glossariumaik; mik által világosság, váratlan, nem sejtett világosság dereng középkorunk nem ismert irodalma s nyelvünknek félreismert egykori életjelentősége körűl."

Toldy Ferencz. Az anyag ekként készen állott; s most a művészre lőn szükség, ki azt rendezze, alakítsa, szervezze s felépítse belőle irodalmunk történetét. E művészt Toldy Ferenczben birja irodalmunk. S ő ama férfiak másika, kiről hallgatni nem lehet, midőn nemzeti irodalmunk forog szóban. Mert ő, valamint egész erejét s idejét kizárólag irodalmunk emelésére szentelte e századnegyed alatt: ugy annak valóban is elevenítő lelkévé. sikerdús élesztőjévé lőn, kiénél nagyobb érdemet irodalmunk iránt korunkban senki sem képes felmutatni. Mint az akadémiának Döbrentei után

titoknoka, mint sokoldalu, gondos iró, s koronként több 1840. tudományos folyóirat szerkesztője, egyaránt hű, buzgó, mondhatni szenvedélyes szeretettel fogta ő át összes irodalmunkat, mívelte, ápolta, emelte azt szintugy saját jeles munkái, mint ösztönzései, buzdításai, tanácsai által. Az akadémia, melynek egy századnegyeden át ő volt elevenitő lelke, főleg az ő hatásának köszönheti ama jobb irányt s elevenséget, melynek, hazai tudományosságunk oly nagy gyarapodására, jelenleg örvend. A Kisfaludy-Társaság, melynek számos éveken át igazgatója volt, benne tisztelte alapitóinak egyik leglelkesbikét. A nyelv, irály, szép literatura, történelem, műitészet egyaránt maradandó nyomait mutatják fel hatásának, egyaránt köszönhetik gyarapodásukat buzgó munkásságának. Tőle vette irodalmunk s a haza annyi régibb s újabb iróink kiadását, hogy azok száma szinte egy kis nemzeti könyvtárt képes alkotni. Fő érdemét azonban az teszi, mire idejének s erejének legnagyobb részét forditá: a nemzeti irodalom története, melyet, mondhatni, ő teremtett ernyedetlen munkássága által. Az e nemben eddigelé megjelent munkái — az „Irodalmi Levelek", „A magyar költészet kézi könyve a mohácsi vésztől a legújabb időig", „A magyar költészet története", az egyetemi előadásokra készült „Magyar nemzeti irodalom történetének" kézi könyve, „Irodalmi beszédei", „Irodalmi Arczképei s újabb beszédei", „Életrajzi Emlék, Kazinczy és Kora" stb. — már is számos kötetekre s irodalmunk valamennyi korszakaira kiterjednek; belbecsök szerint pedig mind meg annyi gyöngyei irodalmunknak. De ennek rendszeres és kimerítő birálatos történetét, minő például a Költészet története, még csak ezután várhatjuk tőle, miután a köztanítás számára közzé tett irodalom-történetének előszavában olvassuk, hogy „hosszas studiumai gyümölcseit elébb egy, az egész irodalomtörténet anyagát birálatilag feldolgozó s kimeritő terjedelmes munkában kivánta a hazának átadni, s csak ennek nyomán majd a nagy kö-

16*

1840. zönségnek szóló kézikönyvet dolgozni ki...; de a külső viszonyok az egymásutánt másként intézték."

Körülbelől ezek valának a főbb mozzanatok ezen kori irodalmunkban: bizonyára nagyok s örvendetes haladást tanusítók, ha irodalmunknak az 1825 előtti állapotával vetjük össze; de még koránt sem annyiak, hogy nemzetünk méltóságának s tudományos érdekeinek és magának az oly élénken előre törekvő közélet szükségeinek kellőleg megfelelhettek volna. A politikai élet, az alkotmányos reformi harczok aránytalan élénksége, mondhatnám, mohósága nyelt el mindent, s vont maga felé oly erőket is, melyek higgadtabb korban a tudományok mívelésére hajoltak volna. De, a bővebb aratás, mely napjainkban a tudományok mezején általában mutatkozik, kétségtelenné teszi, hogy e majdnem túlságos áramlás a politikai közélet felé csak pillanatnyi volt, s a szükség érzete e tekintetben már teljes erőre ébredt a nemzetben. És a mint a tudomány becsének és szükségének érzete nőtt: a törekvés is ébredt öszszes tudományosságunk gyarapítására.

Az időszaki sajtó állapota.

Kétségtelen tanusága ennek az is, hogy a közlönyök, melyek a viszonyítást a tudomány és közélet közt eszközlik, jelentékeny gyarapodásban tűnnek elő. A napi sajtó, mely 1831-ig a még Kulcsár István által a század elején meginditott s czimét N e m z e t i U j s á g g á változtatott egyetlen hírlapban tengett, mind több közlönyben kezd vala szólani a közönséghez. Igy támadtak egymás után a J e l e n k o r, T á r s a l k o d ó melléklapjával, a H i r n ö k, a V i l á g, a R a j z o l a t o k. A censura azonban még oly szük korlátok közé szorítá a napi sajtót, hogy az számos éveken át nem lehetett hű tükrévé az ország és megyei gyüléseken oly élénken haladó politikai mozgalmaknak. A Hirnökön kivül, mely Orosz Józsefnek különben ügyes szerkesztése alatt a kormány érdekében működött, a többi szabadelvű lévén, alig nyilvánithatott néha néhány óvatos szóba burkolt véleményt a fenforgott reformkérdések felett. Szabad

discussionak, mely a kérdéseket államtani szempontból megvitatta s életre érlelte volna, épen nem engedett tért a szigorú censura. Az 1841-dik évvel azonban közéletünk ezen tényezője tekintetében is egy új korszak kezdődött. 1840—1843.

Valamint a nemzet kiengesztelődését csak a szabad szólás miatt elitélt és perbefogott hazafiak felmentése által, ugy azon meggyőződést, hogy a reactio s kényuralom korszaka elmúlt, s helyét loyalis, alkotmányos elvek foglalták el, csak az által eszközölhette a kormány, s nyerhette vissza a nemzet bizodalmát, ha a szólásszabadság törvénytelen korlátait megszünteti, vagy legalább megtágítja. Óhajtá pedig most a kormány, hogy a nemzetben e meggyőződés gyökeret verjen, s a bizodalom visszatérjen. Az elvek, melyek szerint Majláth Antal kanczellár a kormányt eddigelé igazgatta, erről kételkedni nem engednek. A megyei közgyülések tanácskozásaiban teljes mértékben helyreállott a szólásszabadság. Az időszaki sajtó sem maradhatott tehát régi bilincseibe szorítva. Magok a kormány főbb hivatalnokai, a kanczellár, Majláth György országbiró, Mednyánszky Alajos kamaraelnök, sőt maga a nádor is eléggé meggyőződtek a múlt országgyülés folyamából, miképen múlhatatlanúl szükséges a politikai kérdéseket sajtó utján eleve minden oldalról felvilágosítani, hogy azok az országgyülésen szerencsésen s nagy időpazarlás nélkül megoldathassanak. E férfiak eszközlése következtében, a kabinet, daczára néhány magas állású személyek ellentörekvéseinek, elhatározta a sajtónak szabadabb mozgást engedni az országban. Új censurai szabályok készíttettek tehát, s a fővárosi időszaki sajtóra nézve a censura kezelése a Mednyánszky Alajos igazgatása alá helyezett új szervezetű tanulmányi bizottmánynak adatott át. Mednyászky személyessége egyelőre is kezeskedett, hogy a kormány engedménye, alárendelt hivatalnokok kegyvadászó szűkkeblüsége által, nem fog kijátszatni. Az előleges censura fentartatott ugyan, de az eddigieknél sokkal tágabb korlátok közt. És

1840—1843. az eddig csekély értékű s hatástalan időszaki sajtó, azonnal élénkebb mozgásnak indúlván, kevés idő alatt jelentékeny hatalommá vált a közéletben.

A „Pesti Hírlap" szerkesztését Kossuth veszi át.

A „Pesti Hírlap", mely 1841 elejével indúlt meg, e tekintetben valóságos korszakot alkotott. Meglepő volt a közönségre nézve, hogy abban Kossuth Lajos, ki, mint tudjuk, nem rég bocsáttatott szabadon fogságából, melyre irott „Törvényhatósági Tudósításai" miatt törvénytelenül ítéltetett volt el, mutatta be magát szerkesztőül. A lap kiadója, Landerer könyvnyomtató, megnyervén az engedelmet, kérdést tőn Metternichnél: nem fogna-e lapja akadályra találni, ha annak szerkesztését Kossuthra bízná? A válasz megnyugtató lőn; s Kossuth átvette a lap szerkesztését. Világos jele volt ez annak, hogy a kormány, felhagyván eddigi elveivel, melyek szerint a haladni óhajtó nemzet minden reformmozgalmait erőhatalommal elfojtani törekedett, az oppositio szempontjából is felvilágosíttatni kivánja a tervezett reformokat. Mert arról eleve sem lehetett kétsége, hogy Kossuthot a martyrkoszorú még inkább megerősitette előbb vallott elveiben. De más részről az iránt sem lehetett kételkedni, hogy a kormány Kossuthot ezen engedély által a censura korlátai közé szándékozott szorítani. [1]

---

[1]) Nem lesz érdektelen ezen, nem sokára oly nagy nemzeti mozgalomnak forrásává lett politikai lap keletkezésének főbb részleteit feljegyeznünk, mert azok a kormány eljárási modorába is engednek belepillantanunk. A kormány bizonyosnak tartá, hogy Kossuth, ki elébb a szabad szólás jogának fentartásáért szabadságát koczkáztatá, most, midőn e jog oly szép diadalt vívott ki, még kevésbbé fog tartózkodni e jog gyakorlatától. Legalább arról akará tehát magát eleve biztosítani, hogy csak a censura korlátai közt mozoghasson. E végett, ugy látszik, maga óhajtá, hogy ő egy különben biztos ember tulajdonában lévő hírlap élére álljon. Ezen embert keresni sem kellett. Landerer a legterjedtebb üzletű pesti nyomda tulajdonosa, a bécsi titkos rendőrségnek tagja lévén, alkalmasb egyént e vállalatra keresve sem lehetett volna találni. Wirkner Lajos, m. udv. kan-

Kossuth népszerű személyisége, még inkább pedig élénk, szónoki iràlya, mely épen ugy értette az érzelmeket felmelegíteni, mint a szárazabb vitatásokat is ízletes lében adni olvasói elébe, a lapnak nálunk eddig szokatlan terjedelmet s kedvességet szerzett. Rövid idő alatt öt ezernél több példányban nyomatott (mely számra többi lapjaink összesen sem birtak felemelkedni); s nem csak tükre, hanem vezére is lett a szabadelvű nemzeti mozgalomnak. A programmban „mérsékletet és illedelmet, mely a jó szándék és igazság bélyege", igért Kossuth az idő nagy kérdéseinek megvitatásában; de egyszersmind azt is kijelenté, hogy „szennyes érdekek vezetni soha nem fogják, s meggyőződése nem lesz eladó; észnek és okoknak ugyan mindig hódoland; de más semmi, s nevezetesen, Nagy Pál egykori szavai szerint, sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársainak heve soha el nem tántorítja." 1840—1848.

czelláriai titkár tehát, az ezermester, ki mint a titkos rendőrség tevékeny tagja, országgyüléseink alatt is oly jelentékeny szerepet játszott a háttérben, s Metternich herczeg és Majláth kanczellár bizodalmát egyaránt nagy mértékben birta, hihetőleg ezek megbizásából felszólítá Landerert, hogy egy magyar hírlap engedélyezéseért folyamodjék, s annak szerkesztésére, az engedély megnyerése után, Kossuthot kérje meg, kit ő Luka Sándor közbenjárása folytán megnyerni eleve is remél. Nehogy azonban a folyamodvány, mint különben minden új lap engedményezésénél történnie kell vala, egészen a felségig, s így az államtanácson is keresztűl kényteleníttessék menni, hol Cziráky és Somsich ellenzésétől méltán tarthattak, a folyamodvány nem egy új, hanem egy már régebben engedélyezett, de eddigelé nem használt hírlapi szabadalom átruházásáért nyujtatott be a kanczelláriára, mit ez saját hatalmából is megadhatna. Hogy ezen ügybe Majláth kanczellár maga is befolyt, alig hagy kételkednünk ama körülmény, hogy midőn a folyamodványt a kanczellária tanácsában Szögyény László udv. tanácsos előadandó vala, a kanczellár maga kereste meg őt, hogy ez ügyet, mint a mely egy nagy politikai számításra van fektetve, keresztűlvinni ügyekezzék. Az előadó, a kanczellár azon biztosítása után, hogy Landererben a szükséges kellékek megvannak, a folyamodványt pártolta: minek következtében a kanczellária tanácsa is megadta az engedélyt.

1840—1843. Kossuthra nézve nem folyt le gyümölcstelenül azon pár év, melyet börtöne magányában töltött: ő abból mint teljesen felkészült magyar államférfiu lépett ki a szabad életbe. „Meg tudom fogni — ugymond ő maga egy, husz évvel később hozzám intézett levelében — hogy a kevesebb lelki erejű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. Én e képzelődés túluralma ellenében praktikus tárgyak feletti meditatióhoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotáról s institutióink hiányairól; levontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést; s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditatióknak, későbbi pályámon, nagy hasznát vevém; ... mert az élet oktat, a meditatio tanul. De mind e mellett is, ugymond tovább, míg fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadulok. — Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg, meditatio által, mire az élet oktatott." És valóban, e meditatióknak vannak is nyomai a megindúlt lapokban: Kossuth ezekben nem kevesebb tájékozottsággal mint kiképzett, öntudatos véleménynyel, nem kevesebb élénkséggel, mint erővel kezdé meg lapjában állapotaink s reformkérdéseink megvitatását.

A kibékülés után, mely a múlt országgyülés végén az amnestia következtében megtörtént, közös volt az iránt az ellenzék értelme, hogy jelenleg fel kell hagyni az izgatással a kormány ellen, mely különben is több jeleit adta, hogy lemondván kényuralmi terveiről, alkotmányszerűleg hajlandó ezentúl kormányozni. E nézetnek Kossuth is hódolt a Hirlapban; magába fojtva keserüségét, melyet a törvénytelen üldöztetés kebelében hagyhatott, sokáig nagy mérsékletet tanusított a kormány iránt. Annál élénkebben kelt ki ama hiányok, hibák, visszaélések ellen, melyek a beligazgatás körében a megyékben vagy a socialis életben felmerültek. Kérlelhetlen szigorral sujtotta a nyilvánosság

ostorával mind azon, miként őket nevezte, apró zsarnokokat, 1840—1843.
kik mint megyei hivatalnokok vagy földesurak, hatalmokkal visszaélve, áldás helyett szenvedést terjesztenek az alájok rendeltek között. A megyei gyülések rendetlenségei, a korteskedés, lélekvásárlás, a tömegek nyers erejének a politikai kérdések eldöntésére való használata, mint valóságos nemzeti veszély ellen mennydörgött velőkig ható, ékes szónoki irályával.

Kossuth elvei a Hirlapban.

Elvei, a haza átalakítása tekintetében, ugyanazok voltak, melyeket Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Deák Ferencz és Batthyáni Lajos nyomdokai után az egész ellenzéki párt magáéinak vallott, s melyeknek a nemzetiség kifejlése s erősödése, a szabad föld, az ősiség eltörlése, az örökváltság, a közadózás és képviseleti rendszer tágítása, mintegy sarkpontjait képezték. Az átalakúlás menete s tényezői, eszközei s módjai tekintetében mindazáltal lényegesen eltért Kossuth Széchenyitől, a magyar reform ezen atyjától, s inkább Wesselényihez hajlott. Széchenyi, a maga előszeretetével az angol élet iránt, az arisztokratiától, a szó legnemesebb értelmében, t. i. mind azoknak, kik születés, gazdagság s talentumok által kitűnők, egyesülésétől s közremunkálásától várta a nemzet keresztülvezetését az átalakúlás nagy munkáján. A vármegyei intézménynek, melytől zajos eljárása, nyers ellenzése miatt egyre idegen. távol tartá magát, ő soha sem volt barátja. E mellett ő az anyagi kifejlés súlya által akarta előállítani a főrugonyt, mely a nemzetet lassanként politikailag is átalakítsa. Kossuth ellenben, bár ezen anyagi kifejlést szinte óhajtá s mint múlhatatlan czélját tűzte ki a nemzeti törekvésnek; de e mellett párhuzamban sürgette a politikai institutiók átalakítását, s inkább ezek segedelmével remélt amarra is eljuthatni, mint megfordítva. Az átalakúlás tényezői tekintetében pedig még nagyobb ellenkezésbe jött Széchenyivel. A megyei életben nővén fel, Wesselényivel egybehangzólag, mindent a megyéktől várt. Nem csak ugy tekintette ő a megyerendszert,

1840—1843. mint az alkotmány palladiumát, hanem azt, s abban a birtokos középnemességet tartá a nemzeti újjászületés legelső, leghatékonyabb tényezőjének. Ő a megyei közgyűléseket oly ősgyűléseknek tekintette, melyek statutumok által lassanként még oly reformokat is keresztűlvihetnek, melyeket az országgyűlés, a felső ház születési, birtoki és tiszti arisztokratiájának mozdulni nem akarása következtében, törvénynyé nem emelhet. Sikerűlt példa gyanánt állott előtte e tekintetben a szavazati jog kiterjesztése a honoratiorokra, mit néhány megye szinte statutum által létesitett. A megyei statutárius hatalomnak ő csak azon negativ határt akarta kiszabni, mely ekként hangzik: „törvény ellen statutumot alkotni nem szabad". Az átalakúlás tervében ő épen azért tartá fő tényezőnek a középnemességet, mivel ennek cselekvési tere a megyei élet körében fekszik. És ekként a megyei rendszer és a középrendű nemesség volt azon két fő elem, melyeknek működésére kivánta alapítani átalakulásunk nagy munkáját. Midőn egykor 1841 folytában egy lap azon tételt állítá fel, hogy a fekvő birtoknak kell átalakúlásunk processusában túlnyomó befolyással birnia, Kossuth következőleg nyilatkozott egy vezérczikkében:

„Ekkorig nép és nemzet között jogtanilag különbség vala, s hogy e két nevezet nem egy értelmű, hogy a jog- és érdekegység hatalmas kapcsa még ma is csak jámbor óhajtás: ezért vagyunk igy a mint vagyunk, hogy álalakúlásról kell gondoskodnunk. De bár nép és nemzet között egység nincs, ekkorig alkotmányunk szerint legalább az arisztokratiát egy testnek hittük, melynek körében, törvény szerint, jogban különbség nincs, s ha jogban nincs, politikai hivatásban sem lehet. És mi, szegény tévelygők, azt gondolók, épen ezen egység jogban s hivatásban teszi lehetségessé az átalakulás békés, nyugalmas processusát; mert a magyar arisztokratia eléggé számos, hogy a sánczon kivül esők érdekeivel igen sokakban találkozzék, mely találkozás megannyi horogkapocsnak tekinthető az összeolvasztás nagy munkájában.

Majd ismét azt gondolók, oly időt élünk, melyben az értelmiségnek szava van, bárha nem kastélyból szólal is fel; azt gondolók, hogy midőn arról van szó: mi jó, mi nem jó, mit kell, mit nem kell tenni, ok harczoland ok ellenében, nem pedig gyermeki dacz, mely igy kérkedik: „legyen bár jó, én még sem teszem, mert te javaslád"; azt gondolók, nincs senki közöttünk, ki Brennusként kardjának (vagy akármi súlynak, legyen bár birtok avagy más súly) mérlegbe vetésével akarná eldönteni a kérdéseket, miknek csak jogszerűség s ennek körében a józan politika által kellene eldöntetniök. Mind ezeknél fogva megemlékezénk, miként a magyar arisztokratiában vannak nagy és kis urak, van fő, van községes arisztokratia. . . . És ha ez emlékezet folytán lelkiösmeretünk mélyében önmagunknak kérdést tevénk, kik hivatvák honunkban az átalakúlás munkásaivá? keblünkön átrezgett a meggyőződés, . . . hogy hivatva van általában a honszeretet szent érzelmeivel s kölcsönös tűrelem indulatával ikerített értelmesség, bár honnan, bár kitől jőjjön; mert a bitorlott reputatiok ideje lejárt, s ész a hatalom, ész és tudomány, mely privilegiumot nem ismer, s melynek, valamint az istenszeretet csillagos mennyezetű nagy templomának, ajtai nyitvák minden halandó előtt, ki parányisága szerény körében is emberi méltóság indulatával érzi keblében az istenszikra szelíd melegét. Hivatva van tehát ész és értelem általában is; de mivel körűlményeink természetében fekszik, hogy a békés átalakúlás csak a fenálló alkotmányos formák között történhetik, különösen hivatva van az ész és értelmiség a magyar arisztokratia egy és osztatlan testületéből, melyben minden érdek találhat s talál képviselőt. E nézet mellett azonban nyíltan kimondjuk: — örökké elevenen áll emlékezetünk előtt, hogy a jogszerűség, civilisatio s alkotmányos élet legfőbb factorát, a nemzeti erő valódi megtörhetlen magkövét, a középrendben keresendőnek mutatják fel a történetek évkönyvei, — azon középrendben, mely nem áll oly magasan, hogy osz- 1840—1848.

1840—1843. tályzati érdekeit a nemzeti tömeg érdekeivel ellentétben képzelné; nem áll oly alant, hogy mások suprematiai vágyának eszközeivé alacsonyulna; mely .... magát sem pénzért, sem csillámokért áruba nem bocsátja. Mivel pedig arisztokratiai alkotmányunk mellett, ... míg ez jobban kifejlenék, azt egyedűl a középrendű nemesség soraiban véltük föllelni, azon középrendű nemességben, melynek politikai cselekvősége a municipális élet körében forog, melyet mi e szerint a közvélemény képviselőinek tartunk, oly képviselőknek, kiknek szemei előtt a municipális rendszer a haladás érdekeivel testvéri kapcsolatban áll; kik tehát a kettővel együtt, nem egymás ellenében élni tudnak, szeretnek, akarnak is. — Azonban, midőn a középrendű nemességbe ennyi erőt helyezünk, azt korántsem osztálykülönzési, hanem inkább egybeforrasztási szempontból teszszük." Elmondja utóbb, miként van ugyan némi erkölcsi előnyük a historiai neveknek, s ha ezek az önzésből és szűkkeblűségből kibontakozva, a nemzet élére állani hajlandók, hogy a jogegyenlőség s alkotmányos haladás zászlaját lobogtassák: mindig kész leend a nemzet is követni vezérszavokat. Azoknak mindazáltal, kik azt hiszik, hogy az őseiktől örökölt név és birtok elenyészhetlen tőke, melynek élvezetében tétlenűl kéjeleghetnek; vagy épen a közjót magánérdeknek alája rendelve, vak önhittségökben a történelem kerekét megállítani s a józan haladást meggátolni képesek, azoknak büszkén kiáltja füleikbe: „Veletek és általatok, ha akartok; nélkületek, sőt ellenetek, ha kell!"

Ha már az igazgatás körében fölfedezett számos visszaélések napfényre hozása s nyilvános gáncsolása miatt is sokan, kik tán magokat érintve érezték, nagy lármát ütöttek a Hírlap ellen: természetesen olyanok sem hiányozhattak, kik az áltekintélyek ezen megvetése, vagy ama demokratiai szellemben botránkoztak meg, mely a megyerendszer hő pártolása mellett is elég világosan feltűnt Kossuth ve-

zéreczikkeiben. Még maga Széchenyi is, a reform e kezdeményezője, ki életfeladásául tűzte ki magának hazája s nemzete újjászületésének eszközlésére fordítani egész hazafiui buzgalmát, miben fáradhatlan tevékenysége és rendkivűli talentuma által már valóban is oly nagy eredményeket teremtett elő mind erkölcsi mind anyagi tekintetben, — hazafiui kötelességének tartá felszólalni a Hírlap ellen, melynek irányát veszélyesnek tartá. 1840—1843. Széchenyi fellépte a Pesti Hírlap ellen.

Már azon időtől fogva, midőn a kormány, felhagyván a kivihetleneknek ismert kényuralmi tervekkel, a reactionárius Pálffy helyett az alkotmányos szellemű Majláth Antalt igtatta be a kancellárságba, s az által kétségtelen jeleit adta politikája megváltoztatásának, Széchenyi nézetei is változtak azon modor iránt, melyet ezentúl a nemzet által követendőnek hitt, hogy átalakúlásának processusa sikeresen, akadálytalanúl lefolyhasson. Mérsékelni kivánta a nemzetet az ellenzésben, nehogy ez által vagy önmaga is a demokratia sikamlós ösvényére ragadtassék, — mit, mielőtt a nemzetiség jobban megerősödnék, az ország zagyva népségű lakossága miatt a magyarra nézve veszélyesnek, bajthozónak tartott; vagy a türelemvesztett kormányt ingerelje fel az alkotmányos reformmozgalom erélyesebb akadályozására. Már az 1840-ki országgyülés folytában is tanácslá ennél fogva a nemzetnek, ne tekintsen mindent rosz akaratból származónak, ha tán sérelmes is, mi felülről jő; hanem tartsa azt azon „vegyes házasság“ néha elkerülhetlen következéseinek, melyben a sors alkotmányos hazánkat az absolut Ausztriával összekapcsolta. Javaslá: kössünk fel néha „absolut szemüveget“, midőn a kormány eljárását birálgatjuk; mert különben könnyen igazságtalanok lehetünk, s rosz szándékot, ármányt láthatunk ott is, hol csak tudatlanság vagy a körülmények kényszerűsége létezik. Megvallá ugyan, hogy a kormány még nem mondott le egészen, miként ő a dolgokat látja, egybeolvasztási szándékáról. Erre nézve azonban azt javaslá a nemzetnek, hogy belbecse

1840—1843. súlyának nevelése által ügyekezzék a még fenlévő reactionarius törekvéseket is meghiúsítani, bizton remélvén, hogy azon politika, melyet a nemzet irányában felülről követnek, azon arányban fog mérsékeltebb, loyálisabb s alkotmányszerűbb lenni, a milyenben hatványozza a nemzet a maga értelmi s erkölcsi belértékét.

Ily véleményben lévén a közügy állapotáról, lelkesedéssel üdvözlé a buzgó hazafi a múlt országgyülés alkalmával bekövetkezett kibékülést, mint egy szebb jövendőnek kiindulási pontját, mintegy zálogát annak, hogy a reformot valahára a kormány is elfogadta. „Most már, ugymond, az utolsó országgyülés óta egészen új időszak derül hazánkra. El van döntve, hogy haladnunk kell. Megsemmisitve van azon pompás, jóllehet értelem nélküli szójárásnak varázsa, miszerint a magyar alkotmánynak épületéből egy morzsát sem kellene megrenditeni, nehogy romba düljön az egész. El látszik határozva lenni, hogy nem 24 órai felfogásokként fognak a hazai hajó repedései betömetni ezentúl, míg az alatt újak és újak támadnak szüntelen; sem nem fog egy tökéletes rendszer, az annyiszor hallott „systematice" tana szerint az országgyülésen több száz szónok ékesszólásai közt felvétetni: de a helyett kevesebbek által fog elöleges és elégséges surlódások után valami kielégitő rendszer készülni . . . Hatalmasok, a királyi székhez közel állók lépnek, hazánk legjobbjaitól üdvözölve, a nemzetiség és alkotmány szent mezejére; és ekkép nem vagyunk ezentúl mi néhányan alacsony állásban közlegénykedők kénytelenek, nemzetiség és alkotmány dolgában, dagály és orkán ellen ugy szólván horatius-cocleskedni erőnk fogytáig; hanem oly önálló egész testületektől hordozott zászlók után indulhatunk, melyeket sem a nyugoti sem a keleti szél állásukból ki nem forgat. S mi ezeknél még sokkal több, hazánk némely leghűbb, de egyszersmind legegészségesebb velejű fiai, felfogván nemzeti létünk diagnosisának megváltozását, bátran kimondák, és e szerint cselekednek is,

hogy az agitationak szüksége ideig óráig megszünt." 1840—1843.

Ily remények közt nagy rázkódásnak kelle történni a haza boldogúlásán oly szerelemmel csüggő hazafi kedélyében, midőn a Pesti Hirlap első számaiból látá, hogy annak szerkesztője a martyrkoszorús Kossuth, a sokaság tetszészaja közt, s egyre növekedő népszerűségtől kisérve, nem csak megmaradt az agitatio terén, hanem azt lapja által nagy dimensioban még terjeszti is, s a nemzeti reform nagy munkáját a megyei hatóság zajos terére állítani, abban főszerepet a középnemességnek tulajdonítani, sőt abba a democratiai elveket is elhinteni ügyekezik. Aggodalma annál mélyebbé lett, mennél inkább növekedni tapasztalta az ellenzéki párt nagy tömegének lelkesedését ezen eljárás felett, mennél inkább azonosodni látta e legmozgékonyabb, legkönnyebben tévutakra vezethető, számára nézve legerősebb, szabadelvű pártot, melyet eddig a maga pártjának is vallott, a mind inkább hatalommá fejlődő „Hírlappal". Azon állásnál fogva tehát, melyet mint a nemzet első reformere elfoglalt, hazafiúi kötelességének vélte fellépni az irány ellen, melyet tévútnak tartott. Azon lelkesedés után, melyet a „Hírlap" s annak szerkesztője maga iránt kivált az ifjúságban gerjesztett, eleve is tudta Széchenyi, hogy fellépése népszerűségébe kerülhet. De sokkal nagyobb lelki erő s erkölcsi bátorság volt sajátja, mintsem hogy egy perczig is habozott volna, fényes teherként eldobni magától a népszerűséget, mihelyt az véleményszabadságát korlátolta, s terveiben akadály gyanánt állott előtte. És alig folyt még a „Hírlap" egy évnegyedig, midőn azt a „A kelet népe" czímű terjedelmes könyvében nagy hévvel, sőt ingerült szenvedélyességgel megtámadta. „A kelet népe."

A „Kelet népét", melynek megjelenése óta Széchenyi egész 1848-ig folytonos harczban állott Kossuthtal s az ellenzéki pártnak őt követő töredékével, nem úgy kell tekinteni, mint doctrinák feletti tollvitát, mint politikai elvek s

1840—1843. rendszer kézi könyvét. Elvekről Széchenyi nem akart vitázni ellenével; sőt több helyt nyiltan megvallá, hogy Kossuth elveiben a maga saját elveire ismer, melyekért 1825 óta folyton harczol.

Nem egyéb volt ezen egész, oly szenvedélyes, oly keserű tollharcz, mint feljajdulása a féltékeny hazafiui kebelnek, azon veszélyek előtt, melyeket a túhajtott izgatásból származni sejtett; mint aggodalomteli intés, melylyel ő, kit a nemzet eddig a maga átalakúlási törekvéseiben egyik legmerészebb zászlósának tartott, felriadva a „Hírlap" veszélyesnek hitt működésén, a nemzetre rákiáltott: „vigyázz, őrizkedjél, itt veszély, nagy veszély fenyeget!" Nyíltan és határozottan vádolja Kossuthot, hogy eljárásával, ha azt eddigi szellemében folytatja, forradalom elébe vezeti a nemzetet. E súlyos vádat főleg két érvvel támogatja, melyek egyike: hogy nem a hidegen fontoló ész, hanem a túlérzékeny szív s a felhevült képzelet után indul; másika: hogy modora és taktikája rosz.

„A Pesti Hírlap" szerkesztője abban hibáz, — ugymond az első vádra nézve, — hogy a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik, s nem hideg számokkal; vagyis, mint a közéletben, a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól a helyett, hogy az észhez szólana; — merő érzés-politikus, ki fő eszméibe mindig vegyít valami képzelmit, valami eszményit, mi által csillogóvá lesz ugyan eszméje, de a valósággal ellenkezik; mindig a túlérzékeny szív hurjain adja elő okoskodásait, mi által a szenvedélyeket korbácsolja fel s utóvégre is nyugtalanságra vezet."

A másik vádban modorát s taktikáját gáncsolja. „Nem azon tompa él körül forog, ugymond, nálunk a dolog, hogy haladjunk... De a főkérdés: melyek utaink, és melyek a még bezártak, melyek a már kinyiltak; melyiken lehet haladni sebesen, melyiken csak óvakodva, melyiken végre csak ugy, mint a fűszál nő?" A vastag könyvnek nagyobb része a körül forog, hogy megmutassa, miképen a „Pesti

Hirlap" szerkesztője épen e kérdést nem veszi tekintetbe, 1840—1848.
s az érdekeket mindig élökre, gyakran egymással szembeállitja: hogy mindig a szélsőségek felé hajolva, modora által a tömegeket felizgatja, az elöljáróság iránti tiszteletet csökkenti, a szegényeket a gazdagok ellen ingerli, s ekként a társadalmi rend kötelékeit megtágítja; hogy, míg egy részről a kormányt haladásra ösztönzi, egyszersmind a megyéket olyanokra izgatja, mik a kormány tekintélyét s törvényes hatását gyöngítik; dicsér minden hatóságot, mely törvényes korlátaiból kilép; míg a nemességet rábeszélni ügyekszik, hogy az alsóbb osztályokat magához felemelje, túlhajtott érzékenységgel minden egyes szenvedőt a hiányos társadalmi rendszer áldozata gyanánt mutat be; az ifjuságot gáncsolja ugyan zavargásai miatt, de ugyanakkor neki, mint társadalmi hatalomnak bókol, s a tömegek rivalgásait nevezi el közvéleménynek; a maga nézeteinek teljes nyilvánosságot követel, de másokat a tömegek zajával némíttat el; a népszerűséget bálványozva, a tömegek tapsait hajhászva, azok szenvedélyeit legyezi, szitogatja. És míg e téves modor által folytonos izgatottságot s ingerültséget ápol: rosz taktikája által a legégetőbb haladási kérdések sükerét koczkáztatja, midőn vagy oly inditványokat kapcsol össze, melyeknek egyike a másikat meghiúsítja; vagy a siker fő tényezőinek érdekeit sérti, rokonszenvét eljátsza; vagy az óvatos, lassú haladás helyett, vágtatva rohan a dolognak: vagy végre a foganatosításnak sok esetben oly lényeges „egymásutánját" megzavarva, kényes kérdéseket állít az előtérbe, s azok erőszakolása által egyebeket is meghiusít. Mindezeknél fogva, bár legtöbb elveiben saját elveire ismer, kijelenti mindazáltal, hogy kettejök eljárásában oly nagy a különbség, mint a békés reform s a forradalom között.

A „Kelet népé"-nek hatása.

A „Hitel" óta nem jelent meg irodalmunkban könyv, mely annyi zajt ütött, annyi érdekeltséget gerjesztett volna, mint a „Kelet népe". Egy egész kis irodalom támadt a

1840—1843. „Kelet népe“ és a „Pesti Hirlap“ közti harcz tárgyában. Maga Kossuth is könyvet irt megtámadója ellen, nem akarván más téren védeni magát, mint a melyen megtámadtatott. E tollharcz előadásába szükségtelen bővebben beereszkednünk; elég mondanunk hogy, ha voltak is néhány egyesek, kik Széchenyi véleményét egészen felfogva, neki adtak igazat: a könyv a közönségben egyátalában nem azon eredményt hozta elő, melyet szerzője óhajtott. Az ellenzék, látván, mily kevéssé hajlandó még a kormány hozzájárúlni azon reformokhoz, melyektől a nemzet felvirágzása függ; észlelvén, mily sokan vannak még nem csak a főrendűek közt, hanem, midőn a közteherviselés egyenlőségéről volt szó, még a közép és alnemességben is, kik a privilegiumot bálványozzák: nem hitte, hogy az agitatió, melyet a Hirlap folytatott, akár a magán- akár a közjogi kérdésekben már feleslegessé, sőt ártalmassá vált volna. Hiú rémlátásnak tartá szintugy a politikai forradalmat körülményeink közt, mint a veszélyt, melyet Széchenyi az agitatió folytatásából a nemzetiségre nézve jóslott; mert amarra a tömegekben semmi hajlamot, s kikben hajlam tán nem hiányzott volna, erőt nem látott: emezt, a nemzetiséget pedig már erősebbnek hitte, mintsem hogy akár az alkotmány sánczainak tágitása, akár a birtokviszonyok megváltoztatása, jog és teher egyenlőségének megalapitása stb. által bármi kárt szenvedhetne. És miután Széchenyi maga bevallá, hogy elvei, kevés kivétellel ugyanazok, melyeket Kossuth vall: a „modornak és taktikának“ nem tulajdonítottak oly nagy fontosságot, hogy hihették volna, mikép abból oly nagy veszélyek származhatnának a nemzetre, minőket Széchenyi oly bizonyosan bekövetkezendőknek jóslott. Sokat ártott a könyv hatásának a keserű hang, a kíméletlen szenvedélyesség, melylyel Széchenyi, aggodalmai által elragadtatva, Kossuthot vádolta; s egyebek közt még azon szomorú órákat is gyöngédtelenül szemére lobbantotta, melyeket fogságában töltött, mintha el akarta volna a szenve-

déstől tagadni még azt is, hogy szenvedés volt. És mint- 1840—1843.
hogy a közönség szemében épen e kiállott szenvedés font Kossuth halántékai körül martyrkoszorút, mert népszerűségét oly nagygyá emelte: sokan, kivált a heves vérű fiatalság, irigységről vádolták Széchenyit, mintha csak ez volt volna forrása szenvedélyes megtámadásának. Mások, a modornak és taktikának oly nagy fontosságát fel nem fogván, azt hitték, hogy bár ezekről beszél legtöbbet, tulajdonképen még sem ezek a megtámadás igazi okai; hanem az, hogy Kossuth iránya demokratikus, hogy ő az átalakúlást a megyei hatóságok által, melyeknek demokratiai képviseletet óhajtott adni, kivánja keresztűlvinni, míg ő, Széchenyi, a birtokos főarisztokratiát tekinti, s most sokkal inkább mint pályája kezdetén, az alkotmány és szabadság legerősebb támaszának, a haladás leghatékonyabb tényezőjének: ezek arisztokratának tekinték őt, ki szabadelvűségében visszalép s nem előre, hanem hátra. a conservativ tábor felé halad. Még a legmérsékeltebb ellenzékiek is hajlandók voltak gáncsolni őt e lépésért, melyet a viszonyok alakúltában károsnak tartottak. Még nem múlt egy éve, hogy a kormány ama politikai bűnvádakat, melyek az egész országot oly annyira felizgatták, az amnestia következtében megszűntette; s íme most, — így gondolkozott az ellenzék — maga a haladási pártnak egyik legkitűnőbb vezére emel vádat veszélyes politikai irány miatt s denunciálja azt a kormánynak. Csak pár hónap óta kezdett a censura, az országnak mondhatatlan örömére, kevesebb szűkkeblűséggel, több szabadelvűséggel kezeltetni: és Széchenyi, a szabad szólásnak maga is hő pártolója, a hazára nézve veszélyt lát a szavakban, melyekben egy censor semmi gyanúsat nem talált. Alig állott helyre a bizodalom a kormány és nemzet között: és a hazának egyik legkitűnőbb fia már is panaszt emel, hogy az ország forradalomra vezettetik; megszakadást okoz a haladás pártjában, a conservativ pártiakat még csökönöseb-

1840—1843. bekké teszi mozdúlni nem akarásukban. E vádak hallattak ellene mindenfelé.

Széchenyi ekként nem csak czélt nem ért polemiájával, hanem, a kinek neve az előtt a sikernek mintegy kezességévé lett a vállalatokban; a kinek személyében volt eddig összpontosúlva a nemzetben felköltött egyesületi s vállalkozási erő minden nyilvánúlása; a kinek pártolásától függött az eredmény; a kinek nézetei határoztak a teendők sora felett, s tekintélye megsemmisitett minden ellenkező irányokat: most egyszerre megfosztva látta magát régi népszerűsége nagy részétől. Vállalatai ezután is bizalommal kisértették ugyan, mert practikus szelleméről nem volt kétség; szónoklatai azontúl is figyelemmel hallgattattak, s munkái is olvastattak, de a rokonszenv ezóta nagy mértékben csökkent, lelkesedés pedig, legalább oly őszinte s átalános, mint elébb, nem nyilatkozott személye iránt.

Azonban némi haszna mégis lett a keserű tollharcznak: a „Pesti Hírlap" higgadtabb, óvatosabb lett az indulatok felébresztésében; a helyett, hogy oly gyakran, mint elébb, az institutiók hibáit s hiányait rótta volna meg, a teendők legszükségesbjeit, az átalakúlás egyes kérdéseit részletesebben s gyakran nagy avatottsággal és szerencsével vitatta meg. Azon érdemét senki sem tagadhatta a „Hirlapnak" hogy még a szárazabb tárgyakat is oly érdekesen tudta előadni, hogy bármiről szólott is, az értelmesek azt mindig új, s legtöbbször helyes szempontokból szemlélhették magok előtt, s a nagy tömeg is merithetett belőle tanúlságot.

Egy másik eredménye e tollharcznak az lőn, hogy a pártok élesebben körvonaloztattak, s több színezetre oszlottak. Elébb csak a két nagy párt létezett: a kormány vagy az úgy nevezett conservativ párt, és az ellenzék; ezentúl, nem csak ezeknek kebelében több árnyéklat támadt, hanem egy új is keletkezett, mely bár csekély számmal, Széchenyi körűl csoportosult össze, hasonló ahhoz,

melyet a parlamentáris kormányoknál középnek, vagy a politikai rendszerekben juste milieu-nek szoktak nevezni. Súlya mindazáltal ennek sem országgyüléseinken, sem azokon kivül nem volt nagyobb, mint a mennyit annak Széchenyi népszerűségben csökkent egyénisége kölcsönözhetett. 1840—1843.

A kormány magatartása e viták tekintetében.

Az ellenzékiek közül sokan leginkább azért gáncsolták Széchenyi fellépését, mivel a „Hírlap“ megtámadása az ő szájában, mint mondók, némileg a denunciatió szinét viselte; s attól tartottak, hogy a kormány, kapva az alkalmon, a sajtónak nem rég engedett szabadabb mozgását ismét a régi bilincsek közzé szorítandja; s a demokratia rémképétől visszaijedve, ismét elforduland a reformtól, melyre némileg már hajlandónak mutatkozott. De ez most nem történt. B. Mednyánszky Alajos, a censurai hivatal elnöke, nem késett ugyan feljelenteni, miképen Kossuth czikkei olynemük, hogy azokat mérsékelni lehetetlen, s vagy módositás nélkül átbocsátani, vagy egészen kitörleni kell: a kormány mindazáltal nem vetett gátat a lap elébe. A kormányférfiak közül ezek nem látták a Széchenyi által hirdetett veszélyességet, amazok örültek az ellenzék kebelében támadt meghasonlásnak; és nem vonták szorosabbra a censura gyeplőit, nem korlátolták eddigi szabadabb mozgásában a Hirlapot és szabadelvű társait. Tétlenül nézték azok működését, nem csak mivel egyes czikkek gyakoribb kitörlése által óvakodának felingerelni a közönséget, jól tudván, hogy Kossuth az eltiltott czikkeket Pest megye közgyülésein felolvasván, a censura ellen már is hevesen izgat; hanem, azon reményben is, hogy az ellene folytatott harcz az ellenzékiek közti meghasonlást még inkább öregbitendi, a conservativ pártot pedig erősítendi.

Ezen kilátásban egy conservativ szellemű organumról is kezdtek gondoskodni, mely a Pesti Hírlappal megmérkőzhessék. Ily lap még nem létezett az országban; mert a „Világ“, mely uj, súlytalan szerkesztője alatt színt változtatott, merő piszkolódások lajstroma lévén, ilyennek nem

1840—1843.

tartathatott. A conservativ érdekeket eddig a „Hirnök" képviselte, melyet Orosz József, Kossuthnak hajdan az Országgyülési Tudósítások szerkesztésében egy ideig társa, kezelt. De részint mivel e különben tehetséges férfiú, színváltozása miatt, az ellenzék előtt tekintélyét egészen elvesztette, részint mivel a lapnak magának sem volt határozott színezete, s conservativ szellemű czikkei mellett, Nagy Károlytól, a „Daguerreotyp" czímű röpirat geniális irójától, radikál irányú czikkelyeket is gyakran hozott; részint végre mivel egy Pozsonyban megjelenő provinciális lap, bár miként szerkesztetnék, a sikerre nem sok reménynyel biztatott: egy új szerkesztőnek s új lapnak kelle a „Hírlap" ellenében megjelenni.

Dessewffy Aurél fellépte a sajtó terén.

E szerkesztő maga gróf Dessewffy Aurél lett, a múlt országgyülésen a conservativ pártnak vezére. Ő az országgyülésen a büntető törvénykönyv szerkesztésére kinevezett országos bizottmány tagja lévén, ennek összeülése előtt, a kormány meghagyásából és költségén, politikai utazást tőn Német-, Franczia, Holland-, Belgium- és Angolországban; mely alatt, nem csak, a mi feladata volt, a rabok és börtönök körűl vizsgálódott; hanem a fővárosok életszerkezetét, a társadalmi viszonyokat s különösen Anglia régi alkotmányos földét is tanúlmánya tárgyaivá tette. Épen haza térte korában folyt a véleményharcz leghevesebben Széchenyi és Kossuth s nézetrokonaik között. A „Pesti Hírlap" irányát Dessewffy is veszélyesnek tartotta; s nem ismert fontosabb feladatot, mint szintén a sorompóba lépni, s vele a napi sajtóban megküzdeni. Késedelem nélkül átvette tehát az 1841-ki év közepén a „Világ" czímű hírlap igazgatását, mely eddig az által akart magára figyelmet vonni, hogy Kossuthot fékezhetlen hevességgel támadta meg; de mind e mellett is nem sokára bukásnak indúlt.

A „Világ" hírlap.

Az új kezekbe jutott „Világ" hatalmas ellenévé lett a „Pesti Hírlapnak", a teljes kiképzettségű, fáradhatlan munkásságú, geniális Dessewffy vezetése alatt. Hogy működése

irányát, politikáját helyesen méltányolhassuk, eleve tudnunk kell: hogy őt, a múlt országgyülésen tanúsított fényes tulajdonainál fogva, mind a kormánypárt mind a közvélemény a közel jövőben kanczellári méltóságra tűzte ki; s hogy arra magának is nagyok voltak reményei, több czikkéből kiviláglott, melyekben némely, a szabadságra veszélyessé válható, elvekről írva, sejtetni engedé, hogy azokat majd ő fogja alkalmazni. E kilátásban írta ő czikkeit s formulázta elveit, melyek általában véve a kormányhatalom szilárdítására s oly erős centralisatió megalapítására irányultak, hogy ha az ország ezen elvek szerint reformáltatik, az új államforma alig lett volna egyéb egy szabadelvű absolutismusnál. Ezen elvek természetesen igen népszerűtlenek valának a magyar közönségben, s bizonyára nem csekély férfiúi bátorság kellett az azok melletti küzdelemre, melyről eleve tudta, hogy a közvélemény tetszésével nem fog találkozni. De bár ebben nem részesűlt is életében; a történelemnek meg kell vallani, hogy a magasabb szempont, melyre a megvitatott tárgyakat helyezte, a világosság és szabatosság, az éles logika és rendszeresség, melylyel eszméit fejtegette, — az ellenzéki tanokat több tekintetben megtisztázták s nem egy tévtant czáfoltak meg. E fölött tollának bámulatos könnyűsége, irályának egyszerűségében is erőteljes szépsége, nyelvének minden szópiperétől s dagálytól ment hatalma valóban követésre méltó példánynyá tették hírlapirói működését. 1840–1843.

Midőn ő a hírlapi pályára lépett, arról folyván Széchenyi és Kossuth között a heves tollharcz lényege: mily irányt kelljen adni a reformkérdéseknek, mily elvek befolyása alatt szükség azokat eldönteni? — ő is ezen irányok és elvek fejtegetésével kezdette meg müködését. Mindenek előtt éles kritikával boncolgatá a két ellenkező theoriát, s mintegy biróként lépett fel a felek között. Annál részrehajlatlanabbúl tehette ő ezt, minthogy mindeniktől lényegesen különbözött véleményben. Érdekes magának e státus-

1840—1843. férfiúi irónk tollából olvasni ezen kritikát. „Akaratunk ellen is fájdalmas gondolatok szállanak itt meg, — ugymond Dessewffy, Széchenyi szerepére, eljárására vonatkozva. — Van-e nagyobb szerencsétlenség státusemberre nézve, mint hajlam, szabadválasztás vagy körűlmények által nyujtott oly helyzet, melyben agitátió utján alulról fölfelé vala kénytelen változtatási eszméinek sikert eszközleni? Hogy ezeknek csak csekély részét is kivihesse, hogy a felsőbbséget engedélyekre késztethesse, kénytelen izgatáshoz nyúlni, a fennálló rend ellen kikelni, vágyakat ébreszteni, szenvedélyt, lelkesedést, jó és rosz indulatokat a maga érdekébe behúzni. . . . Az agitátorok csakhamar elsodorva látják magokat az ideák által, melyeket ébresztettek, fölemésztve tanítványaiktól, mint Amerikában a vadaknál, hol a fiúk szüleiket agyonverik. Én mindig sajnáltam inkább, mint kárhoztattam az agitátorokat. Hibáik nem személyes sajátjuk; de sajátos átkai a szerepnek, melyet elvállaltak; u n v i c e d e p o s i t i o n; kínjaik azonban és szenvedéseik valóságosak s annál keserűbbek, minél tisztább szándokkal lépnek fel pályájokra.... Juthat-e nekik mélyebb fájdalom, mint átugorva látni a meghatározott kört; látni, miként száguldoznak szerte saját csoportjai, s magát a mozgalom háta megett találni, melyet megindított? . . . . .“ Áttér ezután a „Kelet népe“ által a Pesti Hírlap ellen felhozott főbb vádakra. Elismeri, hogy a vészt, melyet ő oly közel nem lát, s könnyebben orvosolhatónak hisz, Széchenyi igen is sötét színekkel ábrázolta; hogy érvei s czáfolatai gyakran gyöngék, a megtámadás nem ritkán gyöngédtelen s hibás mezőn kezdetett: a Hírlap kártékony hatását mindazáltal ő is valóságnak tartja. Mert, ugymond, bár a czégérűl kifüggesztett irányban semmi veszélyes sincs: mégis a mód, melylyel az elveket alkalmazza, a szín, melyben az adatokat feltűnteti, sokszor a parányi észrevételek, mikkel azokat kiséri, egy helybenhagyó vagy gáncsoló szó, melyet az adatok után odavet, szóval a belső irány olyan, hogy a nyiltan

kimondott szép czélokon kivűl más valami is fekszik az irány 1840—1843.
alatt; az irott sorok közt láthatlan betűkben áll még más valami. Részletesen mutogatván aztán ez irány káros hatását, átmegy külön a két státusférfiú működési rendszerének birálatára.

„Itt a különbség, ugymond, nem csupán az irány és modor körűl forog;... de magát a munkáló gépely organismusát, a dolgozó erők benső mechanismusát érdekli. Gr. Széchenyi István és Kossuth Lajos e tekintetben két külön iskola tanait képviselik... és nem lehetetlen, hogy a két iskola theoriái egyaránt hézagosak.

„Gróf Széchenyi a módokra nézve, melyek által czéljait létesíteni igyekezett, eleitől fogva mindenkor a központosítás embere volt. Nem azon kormányzati központosítást értem itt, mely a helyhatósági jogoknak nagyobb részét elnyeli, de egy más nemét a központosításnak, mely a nemes gróf cselekvéseit tulajdonilag jellemzi. Ezen, a gróf eszméleti világában már régen friss életet folytató gépelyben,.... anyagi középpont: az állóhídban összeforrt, vasutak és vizcsatornák által a legtávolabb pontokkal öszszekötött, dúsgazdag, bájossá varázsolt Budapest; szellemi középpont: maga a tisztelt gróf és rokonszenvű barátjai; eszközök: a nemes gróf iratai s a helybeli egyletek s intézetek; hatáskör: országgyülésen kivűl a vélemények előkészítése s a magasabb társalgási élet megmagyarosítása, országgyülésen a felső tábla alkotmányszerű oppositiója. Mi volna könnyebb, mint az így organisált gépelyt mindig szem alatt tartani, a katlan alatt hol erősen, hol gyengébben tüzelni, szigoru taktika szerint előmenni, és szoros tudományilag játszani a sakk-partiet! Az ily gépely szabatos működésétől reményli a nemeslelkű gróf, hogy mind azt, mit óhajt, épen azon időpontban, melyre azt hő keble óhajtja, pontosan sikeresíteni fogná, míg végre Magyarország a mostani elkopott, félig meddig feudális, félig meddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, képviseleti rendszerre átvarázsoltatnék.

1840—1843. „Nem kevésbbé barátja a központosításnak Kossuth Lajos. Politikai hitvallásának általános talpköve a vármegye. A megyei élet sajátságaival senki nála jobban nem ismeretes, behatott annak minden ágazataiba, nincs előtte titka a szövevényes fonalaknak, szívvérébe vette fel az institutió életnedvét, s a megyei élet fontosságát soha senki lelkesebben fel nem fogta, remekebbűl nem ábrázolta. A megyei hatóságon kivűl még csak egy más hatalmat ismer, s ez: a sajtó utjáni nyilvánosság. E rendszerben tehát a fővonások: sajtó, mely megvitatja a kérdéseket; megyék, melyek azokat határozattá változtatják; országgyülés, mely e nyomon törvényt hoz. És megvan ezek mellett Kossuth Lajosnak is a gyakorlati munkálatra nézve a maga központositási eszméje. Középponti hírlap, mely az eszméket közre teszi; középponti megye, mely azokat végzéssé emeli, a többi megyékkel felszólítólag tudatja s ezeknek visszatetsző lépéseit indignátióval fogadja; — két vagy három középponti ember a középponti újság és megye kormányán; — középponti állandó hallgatóság, mely a középponti városban mindennemű gyülekezetet különbség nélkül környez és lármázva igazgat, másnap közvélemény képében, mint vox populi vox Dei az egész országban kitrombitálandót. Ez a mi csekély abstractióink szerint Kossuth Lajos gyakorlati nézete a nálunk kivánatos országlásról. E rendszerben mozgató erő: a középponti újság és megye: kifolyási csatornák: a megyék; összefolyási pont: az országgyülés, ellenőrködő hatalom: a nyilvánosság.

„Ime két külön neme a működő gépelyeknek, két külön országlási terv, mely csak abban hasonlít, hogy mindkettő központositáson épül. De hátha mindegyikből ki volna felejtve a legszükségesebb karika; hátha egyes fogyatkozásaik mellett a két tervnek egyike orvosolhatatlan eredeti bűnben is sinylődnék?

„Gróf Széchenyi rendszerének egyik fő vétke az, mit már Kossuth is kiemelt: a törvényhatóságok befolyása nincs benne kellőleg méltányolva. Alkotmányunk természeténél s

politikai állásunknál fogva gyenge alapon nyugszik nálunk mind az, mi sarkpontját nem a megyékben találja, vagy szerkezetökbe magát bele nem illesztheti. Innen van, hogy azon cselekvési rendszer, melyet gr. Széchenyi darab ideig az akkori körűlményekhez képest igen sikeresen űzött, veszteni kezde hathatóságából azon órától fogva, mikor a mozgalom színtereivé a megyék lettek, a t. gróf pedig gravitatiói pontját azokba által tenni elmulasztá. Egy nemzetet en petit comité sokáig vezérleni nem lehet ott, hol 52 megye nyilvános életet űz, és következőleg az ideák mozgalmának legnagyobb részét magába felveszi. 1840—1843

„Másik hibája gr. Széchenyi rendszerének némileg közös Kossuth Lajoséval; mert valamint Kossuth gyakorlati rendszerében ki vannak felejtve a törvényes hatalom szükséges jogai a megyék irányában: ugy gróf Széchenyinél is felette homályos annak hivatása. A különbség az, hogy gr. Széchenyi rendszere csak a közvélemény vezetésére szorítkozik, s a közigazgatást alkotmányos helyzetében hagyja; Kossuth theoriája ellenben a főhatalom szerepét kivétel nélkül mindenben a benevolus spectator szerepére kárhoztatja: a közigazgatásba és törvényhozásba vág, azt absorbeálja, és nem más mint valóságos foederalismus. Szinte a túlságig ki van fejtve ezen theoriában a megye eszméje, de homályban hagyva korlátai a törvényhozás és korona irányában..... Látja, hogy a főhatalom a veszteglés idejében sem birt a törvényhatóságokkal; és az átalakulás évkorában akarja nevelni a megyék hatáskörét!.... A fejedelem megesküszik leges observare et observari facere“; kérdem, miként teljesitheti esküjét a most divatozó theoriák mellett egy törvényszegő megye ellenében? Naponként tovább kivántok menni a jogok terjesztésiben: ámde ellensúlyt ezen lépéseknek szorosabb rend és fenyíték által adni nem akartok. Haladtok újítási pályátokon; lebontjátok a közfalakat; egyes hurkokon oldotok, kisikamlotok egy-két gyűrűzet szorongásaiból; s nem veszitek

1840—1843. észre, hogy ezen működésnek, hacsak új kezességek a rendnek nem adatnak, hacsak új kapcsok nem lépnek a társasági szövedékbe, nem haladás, hanem csak a desorganisatió szomorú munkája, siralmas előfutója egy tabula rasának. Rendszeretekben hibázik minden tiszta fogalom, nem csupán a korona szükséges hatásáról a monarchiában: de átaljában minden bármi néven nevezendő főhatalom természetes és szükséges hivatásáról.... A nyilvánosság, a közszellem kifejlése és a kötelesség érzete mind gyönyörű szép elemek a szabad institutiókban; de nem kell hivatásuk felett megtévedni. Fénykör igen is a nyilvánosság, felvilágositó kútfő a megyei és középponti hatalom részére: legyen ellenőre mindkettőnek, találja benne életnedvét a közszellem, virúljon belőle a kötelesség érzete, de mind ezek csak segítő s nem elhatározó erők; mert nem mindig oly sokoldalú a nyilvánosság, mint hiszitek: csapásai ellen a szokás eltompit, és minden esetre, ha a felfedezést cselekvés nem követheti, ha az igét testté csinálni nem szabad: áradozand szóban és irásban, de a polgári társaság nagy haszna nélkül fog feloszlani".

A „Világ" rendszeres harczai.

Meg kell vallani, szintoly éles és világos, mint alapos birálata Széchenyi és Kossuth működési rendszerének. Az elvek azonban, melyeket ő ezen előzményekből levont, s melyekre, mint körülményeink közt egyedül üdvezítőkre, kivánta fektetni az átalakulás processusát, nagyon eszébe juttatták az embernek, hogy oly státusférfiú beszél, kinek van reménye talán már a közel jövőben, saját kezeibe ragadhatni a kormány rúdját. Ezen elvek szerint ő a fő kormányhatalom kényszeritő erejét oly szilárdnak és terjedtnek kivánta a reform ügyében is, oly messze akarta vinni a centralisátiót a kormány kezében: miszerint az ő rendszere ismét a megyék önkormányzatát semmisitette, s egy absolutismust alapitott volna meg, mely, ha ő áll élén, szabadelvű ugyan, de melyben egy könnyen megkövesűlhető bureaukratia gyakorolja az egész kormányhatalmat; bár egyéb-

iránt ő, az erős középponti kormány apostola, egyátaljában nem volt a tiszturalomnak, bureaukratiának barátja. Ily elvek mellett igen természetes volt, hogy gáncsolta Széchenyi rendszerében azon független főarisztokratiának, mely a Bécs élvei közt elsatnyúlt, szellemileg nagy részben műveletlen, anyagilag eladósodott, a nemzetiség iránt még egyre bűnösen hideg és közönyös főrend kebeléből életerősen kiemelkedni kezdett vezéri szerepét. De még inkább gáncsolnia kellett Kossuth rendszerében a megyék autonomiáját, mely a hatalomnak a kormány kezében központosítását s alkotmányellenes túlterjeszkédését egyiránt lehetetlenné tette. És épen nem lehet csodálkozni, hogy Dessewffy az után egész journalistikai működését leginkább az absolutismus e korlátai, a megyék s azok túlterjeszkedései ellen irányzotta. Élesen elemzé az alkotó részeket, melyekből a megyei közgyűlések szerkesztve voltak; nem egyszer nevetség tárgyaivá ügyekezett tenni a bennök uralkodó elemeket: szóval, gyöngíteni iparkodott a megyei hatalmat a nélkül, hogy az alkotmány e védbástyái helyett másokat állított volna fel; kifejtette az erős középponti kormány szükségét, de annak felelősségét és szükséges korlátait egy részről a megyék, más részről a törvényhozás irányában szintugy kifelejtette rendszeréből, mint Széchenyi és Kossuth viszont a főhatalmat felejtették ki a magokéból. 1840—1843.

A haladási párt egy perczig sem tétovázhatott az e theoriák közti választásban; mert még azon ingerektől elnézve is, melyek által természetszerűleg azon rendszer felé vonatott, melyben az önkormányzat elvét biztosítva látta: egyedűl körűlményeink felfogásából is következnie kellett, hogy Kossuth rendszerének adja az elsőséget. Volt ugyan nem egy az ellenzék kebelében, ki átlátta, hogy státustudományi szempontból lehetetlen helyesnek tartani Kossuth theoriáját a megyei mindenhatóságról; de ahhoz a helyzetek kényszerűségénél fogva mégis ragaszkodott. A mult időkben egy mély ellenszenv gyökerezett meg a bécsi

1840—1843. kormány ellen a nemzet szivében, mely ellenszenvet a múlt országgyűlés végén bekövetkezett kiengesztelődés sem volt képes rögtön megszüntetni. És bár egynémely jeleit adta már a bécsi kormány, hogy megcsontosúlt stabilismusával felhagyva, a reformot nem ellenzi: teljes bizodalommal a nemzet még nem viseltetett őszintesége iránt. Könnyen megfogható ennél fogva a lelkesedés Kossuth rendszere iránt, mely a mindig gyanús kormányhatalom mellőztével, a megyét jelölte ki fő mozgató erő gyanánt, s a megyei statutárius jogban kereste a reform eszközeit. Az alkotmányos politika természetéből folyt: lehetőleg mellőzni s korlátolni minden felső befolyást, melynek az absolut szellemű bécsi kabinet szabta meg irányát. Nem az egyének, hanem a helyzet hibás volta okozta, hogy az ellenzék mérsékeltebb tagjai sem láttak abban semmi veszélyt, hogy a megyék, mit saját körükben jónak tartanak, hatóságilag léptessék életbe. Kénytelenek látták magokat e téren működni, nehogy az oly szükségessé vált reform vagy a végtelenig elhalasztassék eredménytelen országgyüléseinken; vagy egészen a kormány kezébe jutván, átalakulásunk vajudásai közt, a nemzeti függetlenség és alkotmányosság még fenmaradt romjai is elnyelessenek a bécsi absolut irányok által. Dessewffy nem egyszer fejezte ki ugyan aggodalmát a statutárius jognak a fontosabb reformi kérdésekre kiterjesztése miatt, állitván: miszerint az végre oda vezetheti a nemzetet, ha fölülről nem korlátoltatik, hogy annyi lesz a törvényhozás, mennyi a megye; mi aztán a státus egységének válandik kárára. Az ellenzék azonban annál kevésbbé tartott ily veszélytől, minthogy az elmúlt időkben számos példákat lehetett találni, melyek szerint a különféle megyei szokás sok lényeges változást hozott be történeti fejleményű alkotmányunkba.

Két fontos reform, mely 1841 folytán a statutárius jog által kisértetett meg életbe hozatni, bő alkalmat nyújtott Dessewffynek, ostromát a megyei hatalom túlzásai ellen

minduntalan megújitani. E reformok egyike az volt, miszerint több megye a választási jogot a nem-nemesi osztály tisztesb rendére, ügyészekre, orvosokra, tanítókra s más okleveles honorátiorokra is kiterjesztette. Bihar megyében a tisztválasztás e szerint ment végbe. A másikat Pest megye kisérté meg egy rendelete által, melylyel, épen azon időtájban, midőn a büntető jog kidolgozásával megbizott országos választmány működését megkezdette, a büntető eljárás körül a szóbeli védelmet és teljes nyilvánosságot hozta be; s ekként kebelében az esküdtszékek egy nemét határozta megalapitani. Az újitás szerint, mely egyébiránt csak a nemnemesekre s a három évi fogságnál kisebb büntetést magok után vonó bűnökre terjesztetett ki, a vádlott szabadon választhatott magának ügyvédet, s mind a vádló tiszti ügyvéd, mind a pártfogónak szóbeli meghallgatása után vala az itélet kimondandó. 1840—1843.

Az újitás nálunk, hol eddig csak irott s nem nyilvános eljárás divatozott, kétségkivűl nagy fontosságú lépés volt. Nem is késett Dessewffy ez ellen szokott éles, erős birálatát hallatni. „Az eseményt, ugymond, sok hőkeblű hazafi örömmel fogja talán üdvözölni; mert valósítása egy eszmének, melyet több szabad ország polgári institutiója gyémántnak tekint; mert számtalan forró reménynek s buzgó óhajtásoknak megfelel. És mi magunk is, ha egyszer majd a törvényhozás utján fogjuk ez eredményeket megnyerni, akkor azokat szivesen üdvözlendjük. ... De a dolog jelen állásában komoly aggodalmak által van elfojtva keblünkben minden öröm; mert a történt lépésben új s életbe vágó megrontását látjuk azon elválasztó vonalnak, melynek a törvényhozás és megyei hatóság között létezni kell.“ Az ily rögtönzéseket statáriumnak nevezte a törvényhozás dolgában. Állitá, hogy „az ily bizonyos népszerű eszméknek megyeileg hozott áldozatok a törvényhozás szükséges függetlenségét korlátozzák; mert ha a történt lépés káros voltáról meggyőződik is a törvényhozás, erkölcsi lehetetlenség-

1840—1843. ben látja magát azt megsemmisiteni, kivált mikor népszerü eszmék forognak kérdésben." „Ha ilyeket határozhat a megye — ugymond másutt — mi az, mit nem határozhat, és micsoda feladása marad akkor a törvényhozásnak? Törvény kellett a mezei rendőrségre, törvény a fuvarosok viszonyainak elrendezésére, és ti az alkotmány alapját, a szavazati jogot, s büntető eljárást, megyeileg változtatjátok! Ha ezt tehetitek, miért nem törűlhetnétek el megyeileg az ősiséget? Miért nem vethetnétek ki a háziadót a nemességre? Bizony, mondom, gondotok van reá, nélkülözhetőkké tenni a költséges országgyüléseket; ... a nemzeti erők központosúlásának szükségét ássátok alá a közvélekedésben.... A ti cselekvéstek által össze van tévesztve az alkotmányos monarchia eszméje a foederalismus eszméjével; s ha szándéktok nagyobb kiterjedésben sikerűlne: abban előbb utóbb a monarchia és polgári álladalom egységének kellene elveszni. ..." Kijelenté meggyőződését, hogy az ily lépésekből „a legtarkább zavar, a legellenkezőbb próbatétek, a közigazgatás és törvényhozás rendes működésének lehetetlensége szükségkép be fog következni."

Ezen okoskodások alaposságát maga az ellenzék sem tagadhatta. Az inditvány egyik legjelesebb pártolója is megvallá Pest megye tereméeben, hogy valóban kisebb volna ezen újitási ösztön a megyékben, hahogy egy részről a főrendi táblán egy sereg nagy úr nem ülne, kik a legszükségesebb reformokat is ellenzik; más részről az átalakulás nak a törvényhozás utján a kormány sem vetne annyi akadályt ellenébe.

Dessewffy czikkeinek az lőn következése, hogy a megyei statutárius jog ezen túllépéseire a bécsi kormány is kiterjesztette figyelmét. Pest megye rendei egy királyi leiratban szigorú kifejezésekben gáncsoltattak, s határozatuk a büntető eljárás új alakja iránt megsemmisittetett. Kevéssel utóbb valamennyi megyei hatósághoz érkezett egy királyi

leirat, melyben általában szigorúan intettek a statutárius jog törvényes korlátainak megtartására. 1840—1843.

Azonban Dessewffy nem elégedett meg ezen eredménynyel. Látván, hogy a Pesti Hírlap nem csak óramutatója a közvéleménynek, hanem sok kérdésre nézve azt maga teremti elő; hogy az afféle reformkisérletek megyei határozat utján vagy egyenesen annak inditványai szerint történnek, vagy legalább az ő elveinek, szellemének s agitatióinak hatása alatt születnek: oda irányozta törekvéseit, hogy az ellenzéki pártot megoszlassa, s annak legalább egy részénél megrontsa Kossuth vezéri tekintélyét. E taktika kiindulási pontjául egy Fehér megyei sajnos eseményt ragadott meg, mely nagy benyomást okozott az ellenzéki pártnál. Fehér megyében ugyanis néhány nagy birtokú úrnak izgatása s vesztegetéssel párosúlt korteskedése egyéb haladási kérdésekkel együtt a közteherviselés kérdését is megbuktatta. Dessewffy ezt a túlzó, s mint ő nevezni szokta, Hírlap-párt által előidézett visszahatásnak tulajdonítván, alkalmat vőn kikelni e párt ellen, mely a reform erőszakolása által a haladás kérdéseit megbuktatná. Határozottan roszalta, hogy még azon kérdésekben is, melyeknél, mint a közteherviselésnél, áldozat hozataláról van szó, birtoktalan vagy kevés birtokú köznemesek, prókátorok s ügyvédek, heves vérű ifjak s izgató potitikai „commis voyageur"-ök törekednek irányt s hangot adni. Ugy jellemzé ezen eljárást, mint a „semmivel nem birók harczát a valamivel birók ellen"; s azt egyenesen a Pesti Hírlap befolyásának tulajdonítván, kivánatosnak mondá, hogy az ellenzék vezetése más kezekre kerűljön; mert ha e szerepet a Hírlap tovább is megtartja, félni lehet, hogy a nagy birtokú aristokratia visszahatásának szikláin legfontosabb haladási kérdéseink hajótörést szenvednek. Széchenyit vagy Deákot jelölte ki olyanokúl, kiket most a vezéri szerep megillet. „Ezen tisztelt egyéniségeket, ugymond, oppositio dolgában az alkotmányos oppositio mezején, haladásunk dolgában az

1840—1843. alkotmány formáihoz kötött haladás terén látom, — oly téreken, melyeken velök közremunkálni kész vagyok; míg más részről a Pesti Hírlap pártjától e tulajdonokat megtagadom.“

E nyilatkozat, melyben Dessewffy a Pesti Hírlap pártját s az alkotmányos ellenzéket egymással szembe állította, még ingerültebbé tette a hírlapi vitákat. Mind a két oldalról szenvedélyes gyanúsítások vegyültek a tollharczba. Kossuth arról vádolá Dessewffyt, hogy a kormány ápoló kezei alatt behegedt sebeket akarja felszaggatni. Ez ellenben a vádat azzal torlá vissza, „hogy a Pesti Hírlap szerkesztője, ki igen ért hozzá luctantes ventos, tempestatesque sonoras bocsátani a hazára, a motos componere fluctus-t meg igen szerencsétlenül kezeli; nála még mindig: medio de fonte leporum surgit amari aliquid et sub ipsis floribus angit;“ — azaz: „hogy a Pesti Hírlap szerkesztője, ki igen ért hozzá, zivatart, viszályokat, bonyodalmakat hozni a hazára, a felzajlott indulatok lecsillapítását szerencsétlenül kezeli, és az általa feltalált édes étkeknek is van valami kesernyés mellékíze, virágai közt is tövis rejlik.“ Vádolja őt, hogy míg maga mindig szabad sajtót, vitatási korlátlan szabadságot, örökös mindent orvosló napfényt emleget, a maga pártigyekezeteinek jellemzésére nézve azt megtagadja, s az egész világtól fénymázt kiván kenetni terveire. Vádolja őt, hogy ő és pártja a sajátsági jog megtámadását indítványozza, s általában oly tévtanokat üdvözöl a bölcsesség culminatiója gyanánt, mik egész Európából ki vannak csapva, stb.

A kölcsönös gyanúsítások a két lap s pártjaik közt egyre szaporodtak; a viták annyira elmérgesedének, hogy 1841. végén a journalistika egy elláthatlan kimenetű czivódássá fajúlt. Czélját azonban Dessewffy az ellenzék megosztásában, a hírlapi párt meggyöngítésében nem érte el. Ez időben ült össze Pesten a büntető törvénykönyv kidolgozására kinevezett országos választmány. Tagjai közt volt

Deák Ferencz is. Az ifjúság őt fáklyamenettel s üdvözlő szónoklattal fogadta; a pártok legjelesb emberei összegyűlve voltak nála, s midőn az erkélyre kilépett, a fényes fáklyavilágnál Széchenyit, Kossuthot és Dessewffyt pillantá meg a számtalan közönség Deák oldalán, ki válaszában keményen megrótta a gyanúsításokat, melyek a magyar politikában, a haladás ügyének nagy kárára, oly igen elhatalmaztak. Ő egyébiránt nem vegyült a hírlapi vitákba; a közönség mindazáltal, melyben Dessewffy czikkei után némi kétely támadhatott, nem sokára meggyőződött, hogy Deák és Kossuth közt van ugyan a részletekben véleménykülönbség; de a lényegre nézve egybehangzás létezik. Dessewffy taktikája, melylyel az ellenzék megosztására törekvék, nem sikerült; legfellebb néhány félénk egyéniséget birt a „bellum nihil habentium contra aliquid habentes" a vagyonosok ellen a vagyontalanoktól emelt harcz vádja által az ellenzék kebeléből a „Világ" zászlója alá terelni. Nem csak meg nem oszlott, mint Dessewffy óhajtá, az ellenzék; hanem Kossuth rendkivűli szóhatalmának s ügyes agitatiójának mákonyszerű hatásától elfogúlva, még azt sem fogadta el a Világtól, mit az kétségbe vonhatlanúl jónak és helyesnek, — azt sem méltatta figyelmére, mit a Hírlapban túlzottnak, helytelennek mutatott ki. Pedig, meg kell vallani, a Világnak kivált azon működése, melylyel a kérdések lényegét néha a nagy szavak ködébe burkoló Hírlap kifejezéseit „devalválta", a divatos tévtanokon épült fogalmakat helyreigazitotta, gyakran több méltánylatot érdemelt volna. 1840—1843.

Azonban egy váratlan esemény 1842. elején nagy fordulatot hozott elő a közügyek feletti szenvedélyes vitákban. Dessewffy Aurél, ki nem csak tollal a „Világban", hanem szóval is hevesen harczolt elvei mellett Pest megye közgyülésein, rendkivűli munkásságának, a test és lélek örökös izgatottságának áldozatúl esett. Az egyénileg igen szeretetre méltó, fényes tehetségű, a reformokra kormányelvei mellett is hajlandó státusférfiú, egy Pest megyei gyülés

1840—1843. után, hol újra erős összeütközése volt Kossuthtal, lázba esett, s néhány nap múlva, életének 34-ik évében megszűnt élni. „Mennyi ész, akarat, tettvágy, — így kiált fel halálának hírére, legnagyobb ellene, Kossuth, a Hírlapban, — mily lángoló érzelem, mennyi remények, s mi fényes jövendő voltak e névhez csatolva —: s néhány napi láz, és vége mindennek!“ — De a Hírlap elvesztvén Dessewffyben hatalmas ellenét, azontúl könnyebb szerrel uralkodott a journalistika mezején; mert senki sem találtatott a conservativpárt kebelében, ki Dessewffyt akár a pártvezéri, akár a journalistikai szerepében pótolhatta volna: az övéhez hasonló államférfiúi lángész, erő s tapintat, oly tiszta, világos, rendezett fő, oly tartalmas, erőteljes irányú egyéniség, mint ő vala, nem volt több pártja soraiban. A „Világot“ Andrássy helytartósági tanácsos vette igazgatása alá. A lap jelleme lényegesen megváltozott, bár színe a régi maradt. Andrássy, a megyei életben, melyből csak nem rég ment át a kormányhivatalnoki pályára, növekedvén fel, a megyei hatóság iránt nem viseltetett oly ellenszenvvel, mint Dessewffy. Azon központosítási eszmék tehát, melyekkel a boldogúlt a megyét és Hírlapot ostromolta, a Világból lassanként eltűntek; czikkeiben, melyeken a rájok fordított erőködés nagyon meglátszott, mind negativebb állást foglalt el, s majdnem egyedűl Kossuth némely nézeteinek czáfolgatására, szavainak „devalválására“ szorítkozott; és bár azzal több kérdésre nézve egybehangzott, végiglen mérges, de hatástalan ellene maradt a Hírlapnak.

A nemzeti átalakúlás eszközeiről, az irányról, melyet a reformkérdéseknek adni, s az elvekről, melyeknek befolyása alatt azokat eldönteni kell, a sajtó és megyei közgyűlések terén folytatott szenvedélyes harcz mellett, még két más, a tulajdonképeni reformtárgyakon kivűl eső kérdés forgott fenn ez időben a magyar közéletben, melyek körűl nem kisebb hév, nem kevesebb szenvedély fejlődött ki, mint ama vitákban, melyeket eddig ábrázolánk. E kér-

dések egyikét a vallás, tulajdonkép a vegyes házasságok, másikát a nemzetiség ügye képezte. 1840—1843.

A vegyes házasságok kérdése.

A vegyes házasságok s általában is a vallásszabadság kérdése, az országgyülés alatt, mint fönebb előadtuk, nem végeztetett be: amazt a rendek táblája, jó eredményt többé nem remélvén, letette; az általános vallásszabadságot illetőleg pedig, a kormány a két tábla által felküldött törvényjavaslatra választ nem adott. A főpapság, mely már a törvényjavaslat ellen is óvást tett, az országgyülés után a tárgy felett tanácskozván, oly határozatban állapodott meg: miszerint karának fényes tehetségei tekintetében legkitűnőbb tagja, Lonovics József, csanádi püspök Rómába utazzék, oly brevét eszközleni ki a szent széktől, minőt XIV. Bencze pápa e tárgyban Holland s Lengyelország püspökeinek adott, s mely szerint aztán a jövő országgyülésen egy, a viszályokat kiegyenlítő törvény alkottathassék. Az ügy addigi elrendezése végett is pedig egy pásztori levelet készítettek, melyben az alpapságnak meghagyatott, hogy az egyházi áldást mind azon vegyes házasságoktól tagadják meg, melyekben a gyermekeknek kath. vallásban neveltetése egyelőre nem biztosíttatik, s működésöket az ily házasságoknál egyedűl passiv assistentiára szorítsák; mert így megfelelni vélekedtek az 1791-ki 26-dik törvény betűjének, mely az ily házasságokat is a kath. lelkipásztor előtt köttetni rendeli.

A kérdést elméletben tekintve, tagadhatatlan, hogy az egyháznak teljes jogában áll, ugy szabályozni a maga eljárását a vegyes házasságok körűl, miként azt a maga tanaival egyezőnek látja. De kétségtelen más részről az is, hogy e jogával csak ott élhet az egyház, hol az államtól teljesen el van választva; s a polgári törvények gondoskodtak, hogy a házasságok kötésében akadály ne tétethessék; más szóval: hol az egyház szabad, és civil-házasság létezik. Ily esetben az egyházat nem lehet kényszeríteni, hogy oly házasságkötésre is adja áldását, mely tanaival nem fér össze.

1840—1843. De más tekintetek forognak fenn ott, hol valamely vallás és egyház uralkodó az államban. Mert midőn ezen egyház e kiváltságos állást a többi vallásfelekezetek fölött az államtól elfogadta, egyszersmind a maga szabadságáról is lemondott, s alája vetette magát az állam mind azon törvényeinek, melyek a vallásfelekezetek közti viszonyt szabályozzák. Minél fogva az egyház, míg az államtól nyert kiváltságos állásáról le nem mond, e törvényeket köteles megtartani.

Amitől tehát tartani lehetett, hogy, ha a nagyváradi püspök példája a többi főpapokban is követőkre találand, e kérdés Magyarországban is, mint Európa több tartományaiban, felzaklatja a polgárok nyugalmát, valóban bekövetkezett. A püspökök pásztori levele, mely ötven éves törvényes gyakorlatba ütközött, a megyékben, alig egypárt kivéve, melyekben püspök volt a főispán, nagy ingerültséggel fogadtatott. A tárgy legelőször is Pest megyében került vitatás alá. A vakeset ugy akarta, hogy a püspökök rendelkezése legelőször Kossuth Lajoson hajtassék végre. Nem sokára szabadon bocsáttatása után egy kathol. hölgygyel, Meszlényi Terézzel, kelvén házasságra, a pesti lelkész tőlök a pásztori levél szerint az egyházi áldást megtagadta. Barátai az ügyet Pest megye legközelebbi közgyülésének bejelentvén, ez oly végzést hozott, hogy az 1647-ki 14-dik törvényczikk értelme szerint, mely a vallási törvényeket sértők büntetését megszabja, a pesti plébános és minden más lelkészek ellen, kik az áldás megtagadása által a vegyes házasságokat az 1791-ki 26-dik törvény rendelete ellenére akadályozzák, 600 forintnyi büntetésre tiszti kereset kezdessék. Megválasztatott egyszersmind a biróság is, mely az előforduló esetekben ama törvény szerint itéletet hozzon.

Az említett pásztori levél valamennyi biróságokhoz elküldetvén, a vegyes házasságok kérdése 1841. elején minden megye közgyülésén vitatás alá került, s az ingerültség mindenütt közönségessé lett a főpapság ellen, mely a köz-

békét s nyugalmat ezen újitás által felzaklatta. A pesti vég- 1840—1843.
zést, kevés kivétellel minden megye a magáévá tette; egyszersmind pedig feliratot intézett a kormányhoz, kérvén a királyt, hogy a törvénybe ütköző egyházi rendeleteket legfelsőbb hatalmával semmisítse meg, s az ország főpapjait utasitsa oda, hogy körleveleiket visszavegyék, s a törvényt tiszteletben tartsák. Igy tőn egyebek közt Zala megye is, melynek a pestihez hasonló végzése s a királyhoz intézett felirata Deák Ferencz tekintélye által különös fontosságot nyert. Az ellenkező véleményű pártnak zászlóját viszont Heves megye lobogtatta, melyben az egri érsek lévén a főispán, a papság nagy befolyást vívott ki magának. Rendes, törvényes uton azonban itt sem győzhetett a papi párt. Heves vármegye közönsége már több év óta fehér és fekete tollas pártra volt oszolva, s mind a két pártnál divatban volt nem csak választásoknál, hanem rendes közgyülési tanácskozásoknál is a megvesztegetett tömegek nyers erejének használata. A közgyülésre, melyen a pásztori körlevél felveendő vala, mind a két párt részint fanatizált, részint megvásárlott kortes-tömegeket vitt magával. A minden erejét megfeszitett papság pártja, a fekete tollasok, most sokkal nagyobb számmal jelenvén meg, a kérdést egy viharos ülésben a pásztori levél értelmében döntötték el; más nap pedig az ellenféllel verekedni kezdtek s a várost, sőt magát a tanácskozási teremet is szilaj kicsapongás és vérengzés szinhelyévé változtatták ugy annyira, hogy a rend helyreállitása végett katonai karhatalomhoz kellett nyúlni. Heves megyén kivűl még csak egy-két megye, melyekben szintugy mint Hevesben, jobbára a becsőditett köznemesség tömege győzött az értelmiség ellen, fogadta el a püspökök rendeletét s intézett a királyhoz a többi megyékéivel ellenkező feliratot. Ezek közt volt Esztergom megye, melyben a primás és papságának befolyása oly nagy volt, hogy az ellenzéki párt alig számlált egy két egyént a különben is igen csekély számú, szegény, nem független nemességben.

1840—1843. Egynémely megyében mindazáltal csak hosszú, heves viták után sikerült az ellenzéki pártnak a Pestéhez és Zaláéhoz hasonló végzést kivíni; ugy hogy e viták, s azok után az áldást megtagadó lelkészek ellen elrendelt tiszti keresetek huzamos ideig nagy ingerűltségben tartották az országot. A kormány e kérdésben a jövő országgyülésig nyilatkozni nem akarván, sem egyik sem másik értelmű feliratokra nem adott választ, s az ingerűltség némi csillapítása végett halogató félszabályhoz nyúlt. A megyék által az áldást megtagadott lelkészek ellen megindított pereket az udvari kanczelláriához felküldetni rendelvén, bevégezetlenűl magánál tartotta. E félszabálylyal azonban egyik párt sem lőn megelégedve, mert a papság és pártja megsemmisíttetni —, a szabadelvű párt szintén befejeztetni kivánta a pöröket. Olajt öntött a tűzre a primás-érseknek az év vége felé kibocsátott körlevele, melyben a Rómába járt csanádi püspök által hazahozott pápai brevét közlé papságával. A pápai levélben a püspökök eddigi eljárása teljesen helyeseltetvén, s annak folytatása meghagyatván: a primás inti papságát, hogy magokat ezentúl is a már elébb kiadott pásztori levél rendeletéhez tartsák. A pápai breve Magyarországban csak királyi placetum utján nyerhetvén kihirdetést: a papság s pártja a placetum kiadását olyképen magyarázta, mintha annak tartalmát, s következőleg a püspököknek a vegyes házasságok megáldása tilalmára vonatkozó rendeletét a kormány is helyben hagyná, s abban teljesen megnyugodtak. De más szempontból fogták fel azt azon megyék, melyek ama rendelet ellen nyilatkoztak. Minthogy a placetum csak azon óvás mellett szokott kiadatni, ha a breve tartalma az ország törvényeibe nem ütközik; a jelen esetben pedig világos megsértését látták az 1791-ki 26-dik törv.-czikkelynek: a brevét annál kevesbé tartották kihirdethetőnek, minthogy a király az ország rendeinek e kérdésben megigért válaszát még ki nem adta; egyébiránt pedig a breve azon kir. rendelet értelmével is merőben ellenkezett, mely a vegyes

házassági viták kezdetén a nagyváradi és rozsnyói püspökökhöz bocsáttatott. Pest megye ennél fogva 1842. elején tartott közgyülésén kijelentvén, hogy törvényt e tárgyban Rómától sem nem vár, sem el nem fogad, a törvénybe ütköző brevét érvénytelennek nyilatkoztatta, s ezt minden vallású egyházi személyeknek tudtára adatni rendelte; ezen kivűl pedig a primás-érseket az 1647-ki 14-dik t.-cz. értelmében megintetni, s a további eljárást ezen megintés eredményétől felfüggesztetni határozta. 1840—1843.

Pest példája, miként elébb, ugy most is a legtöbb megyében követőkre talált. A viták a tárgy felett még nagyobb ingerültséggel folytak, mint elébb. A kérdés a világi rendet tekintve, koránt sem annyira a két vallásbeliek, mint inkább a szabadelvűek és conservativek közt forogván: sokan nemcsak a protestánsok, hanem a katholikusok közől is sérelmesnek látták már azt is, hogy a papság és pártja, a helyett, hogy a jövő országgyülés intézkedését bevárná, Róma tekintélyével akar eldönteni oly kérdést, mely törvényeinket érdekli. Az ingerültség a pápai breve s primási körlevél miatt némely megyében oly fokra hágott, hogy közgyüléseiken még a Rómától való elszakadás is szóba hozatott; sőt Bereg megye többsége nyiltan kijelentette, miképen Rómától teljesen függetlennek kivánja a magyar kath. egyházat, s ezt egy körlevélben a többi megyékkel is tudatta; mi azonban, mint szenvedélyszűlte túlság, sehol sem talált pártolásra.

A primás-érsek Pest megye felszólitására nem válaszolt; minek következtében ez egy későbbi közgyülésében elhatározta, hogy ezentúl az áldásmegtagadás minden esetében az 1647-iki 14-dik t.-cz. értelme szerint, az illető lelkészszel együtt, a primás-herczeg is perbe fogassék. E pöröknek nem volt ugyan semmi következésök sem az érsekre sem az illető lelkészekre nézve; mert a kormány ezeket is az udvari kanczelláriára rendelvén felküldetni, a jövő országgyülésig bevégezetlenűl magánál tartotta: de annál fon-

1840—1843. tosabb következése lett ezen vegyesházassági vitáknak a főpapság tekintélyére a közvéleményben.

A papság tekintélyének csökkenése.

E kornak, melynek szabadelvű szelleme minden elavúlt institutiónak, minden hagyomány által szentesített balvéleménynek s előitéletnek élethalálra háborút izent, különben is jellemző sajátságaihoz tartozott, lerontani minden, nem tiszta jogon, nem belértéken, hanem csak kiváltságon, külfényen vagy hagyományon alapúlt tekintélyt; kivetkezni a régi kegyeletekből. Hiszen jelszavaihoz tartozott a szabadelvű pártnak, hogy „lejárt immár a tekintélyek kora“; és Széchenyi eme jellemző szólásformája „tisztelet, becsület, de igazság is“, nem jelentés nélkül vált oly annyira közdivatúvá. És hasztalan küzdött, bármi szépek voltak is czikkelyei, egy kedélyes irónk, Fáy András, a kegyeletek fentartása, megőrzése mellett: a kor más isteneket emelt oltáraira, melyeket jognak és igazságnak, egyenlőségnek és szabadságnak nevezett.

E korszellem természetesen ama fénykört sem kimélte, melylyel a múlt korok övedzették körűl a papi rendet. A tiszteletnek s tekintélynek teljes eltüntét azonban, sőt azon népszerűtlenséget, gúnyt, megvetést s majdnem gyűlöletet, melyet a papság maga ellen mindinkább növekedni tapasztalt, nem lehet egyedűl e korszellemből származtatni. És a történelem tisztében áll kimutatni okait ezen erkölcsi tüneménynek; mit mi részünkről annál lelkiösmeretesben teljesítendünk, minthogy vannak elfogúlt, vagy képmutató, önérdektől vezérelt s mellékczélokra törekvő irók, kik e fontos eseménynek okait helytelenűl magyarázzák. Egyebek közt gr. Majláth János a maga felületes, mindenütt pártérdekből induló történelmi munkájában [1]), elismervén a tényt, azt annak tulajdonítja, hogy I. Ferencz a következő elvet állította fel a papság tekintetében: „Azon pap legkedvesebb előttem, a ki legkevesebbet foglalkodik politikával.“ A kath. papság ezt

[1]) Neuere Geschichte der Magyaren. I. 212.

megtudván, ugymond, a politikai térről visszavonúlt. Jámbor és jótékony maradt . . . de politikai befolyása csökkent. Midőn az 1825-ki országgyülés után a politikai színpadra ismét fellépett, erélyes püspökök s nagy tehetségek minden erőfeszítésökkel sem voltak képesek az elébbi túlnyomó befolyást visszaszerezni a kath. papságnak.“ 1840—1843.

A tény igaz; de ha gr. Majláth János azt valóban Ferencz király maximájából származottnak hiszi, ugy vagy nem látja, vagy látni nem akarja a nagy drámát, melyet a világtörténelem előnkbe állít az eszmények, ideálok változtában s egyátalján az emberi ész fejlődésében. Korunkban, bár mennyire fájlaljuk is azt, a hit eltűnt, s helyét a kétely és közönyösség, a philosophia és egyenlőségre törekvés foglalta el. A népi életben nem a hit ereje, nem a vallási buzgalom azon belső hatalom többé, mely irányt szab az emberek gondolkodásának, mely a közvéleményt teremti, vezérli és cselekvésre határoz; a hitet, a vallást, a szabadság és egyenlőség eszméje váltotta fel az uralomban: ez a kor bálványa. Természetes, hogy e nagy változás következtében csökkenni kellett azon osztály tekintélyének is, mely a hit és vallás szolgálatára lévén hivatva, a hatalomban, mely abból folyt, hivatalánál fogva osztozott. Azonban kétséget nem szenved, hogy a papság, ha e megmásolhatlan változásban eszélyesen megnyugszik, a külhatalom s befolyás helyett, melyet ilyképen elvesztett, egy másnemű, tisztán szellemi hatalmat szerezhetett volna magának, amannál sokkal tartósbat, az emberi társaságra nézve jótékonyabbat. Az emberek, ha megszűnnek is buzgóan hivők lenni a positiv vallás szabályai szerint, a halhatatlanság reményeit. a végetlen szükségének érzetét, mely lelkök lényegét képezi, a vallásosság ösztönét, mely természetöktől elválhatatlan, a sóvárgást az örökkévaló felé, mely az ember törvénye, nem vethetik ki kedélyökből; a philosophia világánál sem szaggathatják szét a szellemi kötelékeket, melyek a jelent a túlvilággal összefűzik; sőt a tévtanoktól ment józan

1840—1843. philosophia, minőnek az egyezményes elvből kiinduló bölcseletet mutattuk be, e kötelékeket még szorosabbra vonja, a tudás mellett a hitnek is adván helyt rendszerében, s ott nyitván annak egy végetlen tért, hol a tudás az észlelhető, positiv dolgok s tények határához jutott. Itt a tudomány megállapodik, s a hitnek engedi kiterjeszteni szárnyait, hogy ama láthatatlan világba repűljön. Mert ha a tudás vágya törvénye a léleknek, mely a végetlen tudományért sovárog: ugy a hit törvénye a szívnek, mely a végetlen boldogságért eped. És ekként azok, kik e reményeket, e szellemi sovárgást a kedélyekben hivataluknál fogva ápolni kötelesek, mindig képesek maradnak nagy hatalmat gyakorolni a kedélyek felett; csakhogy ezzel megelégedve, ne igényeljék azon világi befolyást, melyet a megváltozott, szabadságra s egyenlőségre törekvő emberi társaságban többé nem gyakorolhatnak.

A hierarchia azonban nem értette meg, s részben még most sem akarja megérteni a kor intő szózatát. Nem akarta látni, hogy a demokratiai szabadság lett a kor irányeszményévé, s hogy a pályán, mely ez által kimutatva van, közösen tolatnak előre nem csak azok, kik ezen eszményért lelkesedve harczolnak, hanem azok is, kik magokat ellenségeinek nyilvánitják; hogy vitetnek akaratjokon kivűl, akaratjok ellenére; nem akarták látni, hogy ők is egyiránt vak eszközök a gondviselés kezében, s hogy ezen eszmény, az egyenlőség és szabadság kifejlése, oly közönséges és tartós, hogy naponként mindinkább kisiklik az emberek hatalma alól, tehát magának a gondviselésnek határozata. És a mint tekintélyét sülyedni, hatalmát csökkenni tapasztalta, elfogultságában erőszakolni akarta a történelem menetét: csökkenő hatalmának erősitése végett a királysággal, az állami főhatalommal lépett szoros szövetségbe. Szolgájává alacsonyitotta magát, hogy annak változatlan fényében, hatalmában osztozzék, attól védve, támogatva, tarthassa fenn sülyedő hatalmát.

De az egyenlőségi eszmék fokozatos fejleményében a királyság is elveszté isteni jogának fénykörét. Az abso-

lut hatalom napról-napra gyűlöltebbé lett a közvélemény- 1840—1843.
ben. Mi volt természetesb, mint hogy e népszerűtlenség, e gyűlölet a papságra is kiterjedjen, mely a főhatalom érdekében, mint annak szövetségese, szállt harczra a kor szellemével, s oly tanok és elvek képviselőjévé tolta fel magát, melyeket a nép ellenségeseknek tartott a maga törekvései tekintetében? Említettük fentebb, miként az egyházi hatalom, épen Ferencz király kormánya alatt, az absolut hatalom politiális eszközévé vált, s világi érdekei végett ama, minden szellemi mozgalmat elfojtani, butítani törekedő kémrendszer szolgájává engedte magát alacsonyíttatni. Említettük szintugy, hogy a papság 1825. után is, egyiránt a felső és alsó házban, mindig azon párttal fogott kezet, mely minden újitástól iszonyodva, a nemzeti alkotmányos reformtörekvéseket minden áron gátolni törekedett. Ehhez járúltak a csaknem minden országgyülésen megújúlt viták a különböző vallásfelekezetek egymásiránti jogviszonyai felett, mely vitákban a főpapság, ellenére ama korábbi békekötések s törvények szellemének, melyek e jogviszonyokat szabályozták, mindig csak a felekezeti tanok terén harczolt, a státusjog igényeinek engedni soha sem hajlandó. Mi csoda, ha ily körűlmények közt s oly korban, melynek fő jelleme a szabadságra s egyenlőségre törekvés, tekintélyök egyre csökkent, befolyásuk végkép elenyészett, sőt népszerűtlen magokviselete miatt, mely szerint a tömegekben fanatismust ébresztettek, gazdag jövedelmeikből korteskedést, vesztegetéseket űztek, naponként növekedő gyűlöletet s megtámadtatásokat vontak magokra? A közönség szeme a papi javakra fordúlt, melyeknek jövedelmei rendeltetésöktől anynyira eltérő czélokra is pazaroltattak. Borsod vármegye egyebek közt egy közgyülésében nagy szótöbbséggel kimondotta a papi javak secularisatiójának szükségét. A határozat némi más tekintetek miatt, nem fogadtatott ugyan el a megyék többsége által; de az eszme nagy tetszéssel találkozott az ellenzéki párt véleményében.

1840—1843. A papság ellen intézett e megtámadások 1841-ig csak a megyei közgyülések s a társalgási élet körére szorítkoztak. Mióta azonban a censura korlátai megtágúltak, a pártérdekek ezen harcza a sajtó terére is átvitetett. A Pesti Hírlap nem csak szabadelvű, hanem protestáns szellemű lap is lévén, bár szerkesztője e tárgyban nagy mérsékletet tanúsított, hasábjain, a megyei tudósítások közt, széles mezőt engedett a papság ellen intézett megtámadásoknak. A főpapság is szükségesnek látta tehát egy politikai hírlapot szerezni a maga számára, miután a két, tüzetesen vallási, lap igen csekély körre szorúlt, kevesektől olvastatott. Ügyök azonban népszerűtlen lévén, annak védelmét csak a szinte kis közönségű, rosszúl szerkesztett „Nemzeti Újság“ vállalta el, mely azután csak a püspökök segélyezéséből tengett. Hasztalan ügyekezett e lap, czikkelyei által, melyek jobbára a papi jogok s javak védelme körűl forogtak, magára vonni a közönség figyelmét. Olvasó köre akkor sem tágúlt tetemesen, midőn annak szerkesztését gr. Majláth János vette át, s fennen hirdette, hogy lapja a „trón és oltár védelmét“ tüzte ki czéljául. A gróf egy részről a káptalanok országgyülési szavazatjoga mellett kezdett izgatni: de egész eljárása csak szerencsétlen torzalakja lett a városi kérdésnek, mely, mint alább látandjuk, e korban nagy hévvel tárgyaltatott. Más részről ő is a papi javak védelmében fáradozott. De miután Borsodnak a secularisatiót illető inditványa más megyéknél pártolásra nem talált, s inkább csak a papságnak a vegyes házassági kérdésben tanúsitott magaviselete ellen intézett ijesztés, mint komoly szándék volt: az egész vita bizvást szélmalomharcznak tekinthető. Csak annyi figyelmet sem volt szerencsés nyerni a közönségtől, hogy czikkelyei a napi sajtóban komolyabb discussiot támasztottak volna: míg a papság egy része azokat nagy tetszéssel s helyesléssel olvasta, az értelmesb közönség kaczagott fölöttök.

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetiségek harcza.

Ezen élénk párttusák alatt, melyek a magyar nemzet kebelében egy részről a reformok tárgyai s módjai, más részről a vallások egymás iránti viszonyai felett annyi hévvel és szenvedélyességgel folytak, egy más nemű harcz, a nemzetiségek harcza is, mindinkább az előtérbe tolakodott, s mind mérgesebbé kezdett válni. E harcznak, miként fentebb előadtuk, mind a felvidéki tótság mozgalmait, mind a horvát és szerb illyrismust tekintve, az orosz propaganda által a panszlavismus zászlója alatt folytatott izgatások valának első támasztói s ápolói; majd azonban a horvát és szerb nemzeti ébredés elemeivel is erősödvén, mind nagyobb terjedésnek indúlt, s felsőbb kormánybefolyások következtében napról-napra inkább elmérgesedvén, már valóban veszélyes mozgalommá kezdett válni. 1840—1843.

Az orosz propaganda által ébresztett panszláv izgatásoknak létezéséről és irányáról mindenkit eléggé meggyőzhettek Kollárnak fentebb idézett „Slávy Dcera“ czímű költeménye s 1837-ben közzétett német röpirata. A magyarok azonban saját átalakúlásuk kérdéseivel egészen elfoglalva, sokáig észre sem vették, mily hatalmas fejlődésnek indúlt a panszlavismus egész Európában s különösen azon szláv fajokban is, melyek Magyarország határaiban, a magyar Panszlavismus.

1840—1843. alkotmány védszárnyai alatt éltek. A „Slávy Dcera“, bár szemöket felnyithatta, s e tekintetben oly igen megérdemlette volna figyelmöket, a magyarok által kevéssé ismertetett. „A szlávok — ugymond egy szintén szláv iró, Kramarcsik — nagy lelkesedéssel fogadták a magok nagyságának és dicsőségének költeményét: a munka eredménye nálunk az lett, hogy a szláv ifjuságban, melyet a gyakran csak félig értett költői fellengzés elragadt, a képzelt dicsőség képei megrészegítettek s a jövendő szláv nagyság büszke álmai elbájoltak, egy pártot képezett, melyből a magyar nemzeti érdekek leghevesebb ellenei származtak, s még egyre származnak. E szellem lengi át költői zsengéiket, melyekben Kollár panszláv visióit utánozzák. A „Slávy Dcera“ ismeretlen maradt a magyarok előtt; annál inkább és örömestebb olvasták azt a szlávok. — Már mintegy birtokában képzelték magokat azon fénynek és nagyságnak, mely őket vezérök ábrándjaiban elbájolta, már feltámadtak képzeletökben Magyarország ellen.“

A panszlavismus, hívei által különben is lehetőleg rejtegetve, a titok fátyola alatt ekként mindinkább fejlett s erősödött. Különösen az ágostai evengelikusok egyháza, mely kebelében fél millió tótnál többet számlált, volt annak tűzhelye, s az evangelikus papok és tanítók apostolai. Ezek a felekezetök pozsonyi, selmeczi s több más főiskoláiban tanúló ifjúság kebelében szláv társulatokat alkottak, melyeknek tagjai a szláv nyelvet nagy lelkesedéssel mívelték, s homiletikai gyakorlatok színe alatt panszláv irányú dolgozatokat készítettek s olvastak fel magok a tanítók által vezérlett egyesületi gyülekezeteikben. Még egynémely ev. superintendens s köztök különösen Józseffy is elősegítette e törekvéseket. Háborítást ezekben az azokat nem igen ismerő magyarok részéről nem szenvedvén, bátorságuk egyre nőtt, s 1840-ben már oly vakmerőséggé fajúlt, hogy a magyar nyelvet illető legújabb törvények ellen is mind hangosabban kikelni, azokat gáncsolni, megvetni, s a hol csak

alkalom nyílt, megszegni, növekedő gőggel szinte dicsőségöknek tartották. E mellett a magyar nyelv túlterjeszkedése s a szláv nyelv elnyomása miatt mind keserűbb panaszokra, a magyar nyelv és nemzetiség ellen hangosabb gúnyokra fakadtak. 1840—1843.

E vakmerőségük által azonban a titok fátyolát önmaguk mindinkább fellebbenték mozgalmaik felett. A szláv nyelvet értő hazafiak figyelni kezdének törekvéseikre, s a Hirnök és Jelenkor hírlapok is szót emeltek e haza s nemzet elleni bűnös rajongások ellen. Majd az egyházi kormány is közbelépett. Gróf Zay Károly, 1840-ben az ágostai vallástételűek főfelügyelőjévé választatván, nem kevésbbé egyházi mint hazafiúi kötelességérzettől lelkesítve, buzgalommal kelt ki a szláv nyelv s irodalom művelésének szine alatt lappangó panszláv törekvések ellen, melyek által nemcsak a magyar nemzetiséget, hanem az evangelikus vallast is fenyegetve látta. Mert hiszen maga Kollár, a panszlavismus vezére is ekként nyilatkozott német röpiratában a vallás és nemzetiség viszonyairól: „Istennek hála, elmúltak az idők, melyekben eleink a nemzetiséget a vallás miatt elfojtották. Az esztelen viszályok, a képmutató csalódások, a hibák elhallgattak.“ Zay tehát a bajnak elejét veendő, ama panszláv társulatokat, melyek a homiletikai gyakorlatok ürügye alatt űzött nemzetellenes törekvéseken rajtkapattak, részint eltiltotta, részint szigorú felügyelet alá helyezte.

A pesti protestáns főiskola.

Látta azonban, hogy a papi s tanítói karban már mélyebb gyökeret vert a panszlavismus, mintsem hogy azt puszta tilalom által egyhamar kiirtani sikerülhetne: egy más nagy eszme valósítása által ügyekezett tehát azt ellensúlyozni. A helvét vallástételű protestánsok Pesten egy új főiskolát szándékozván megalapitani, Zay indítványt tőn: állíttassék fel ezen egyetem a két prot. felekezet összpontosított erejével, s történjék ezen összpontosítás azoknak egybeolvadása által. A nemes gróf ezen indítványának, az indokokat tekintve, inkább politikai s nemzetiségi mint egyházi volt a szinezete. A helvétiai hitvallású két milliónyi

1840—1843. népben feküdt a magyarság legerősebb eleme; még az e felekezetbeli urak is kitűntek, nagy részben elnémetesedett mágnásaink közt, azon hűség s buzgalom által, melylyel a magyar nemzetiséghez ragaszkodtak s a nemzeti nyelvet pártolták. Ellenben az ágostai hitvallás a tót és német ajkúak közt számlált legtöbb híveket. Hiszen a reformált hitvallás, híveinek tiszta s buzgó magyarsága miatt, mindjárt a két protestáns felekezet egymástól elszakadása korában „magyar hitnek“ neveztetett, ellentétben az ágostai hitvallással, melynek hívei közt a nagy többséget tótok és németek alkották. Gróf Zay tehát az egybeolvadásban ezen erős magyar elemmel saját felekezetének magyaritását, vagy legalább a panszláv törekvések elfojtását czélozta leginkább. „Ez egybeolvadás — ugymond szózatában — nem csak a protestantismus, hanem a kath. testvérvallás, alkotmányos szabadságunk és kormányunk érdekében fekszik; mert általa minden, a két evangel. felekezet közti bármi csekély, de az egészre mindig bénító hatású surlódások megszűntettetnek, minden idegen elemnek közállományunkra vallási s politikai tekintetben veszélyes befolyása végkép elfojtatik; a nemzeti élet tápeleme, a népnevelés, üdvösebb gyarapodásra indíttatik; általa a protestantismus és a katholicismus, érintkezési pontjaik szaporodván, a szeretet örök parancsolatit követve, egymásnak önállását rokonilag biztositandják, míg a Mindenható áldásával, mindkét részrőli előhaladás által, a köztünk levő sorompók is romba dűlnek; s majd így a katholicismus a protestantismussal két bajnok testvér gyanánt védendi honunk nemzetiségét, alkotmányos szabadságunkat, az uralkodó ház jogait stb.“

Az indítvány horderejét, nemzetiségi tekintetben, teljesen megértette a magyarság: az eszme lelkesedéssel fogadtatott, s rövid időn oly népszerűvé lett, hogy alig emelkedett többé kétség valósulása iránt. Maga a választmány, mely a főiskola létrehozásában munkálkodott, reményét

fejezte ki, hogy nem sokára eljövend az idő, midőn a két felekezet, mint Németország több tartományaiban már megtörtént, teljesen egybeolvad. Majd egy lépéssel tovább haladva, Bernáth Zsigmond által a két felekezet részéről évenként tartatni szokott egyetemes gyüléseknek egy conventté olvadása, Kossuth által pedig egy közös egyházi hírlap kiadása, mely különösen az egyesülés eszközlésében működnék, hozatott indítványba. Valósúlt mind a kettő: az első azonban oly módosítással, hogy még nem magok a conventek olvadtak egybe, hanem egy közös választmányt neveztek ki mind a két felekezet részéről az egybeolvadás előkészítésére. A Pesti Hírlapban már ezen eredmény is oly vérmes reményt ébresztett, miszerint így kiáltott fel: „Még fél éve sem múlt, hogy az unio nagy gondolata köztünk forog, s ma már ezereknek ajkairól szól az óhajtás, ezerek lelkében buzog a szilárd szűz akarat, s mi a meggyőződés szent hitével mondjuk: az unio meglesz!“ 1840—1848.

De e remények igen koraiak voltak. A kinevezett választmány még 1842-ben is reménytelve készítette ugyan terveit a nemzetiség gyarapodása tekintetében kétségtelenűl üdvösen hatandó egyesülésnek; sőt voltak egyes községek, például Temesvár, hol a két felekezet, mind a nevelés mind az isteni szolgálatra nézve, valóban egybeolvadt; de az egész felekezetet illetőleg, még sem érhetett valóságra az oly nagy következményeket eredményezhető egyesülés. Már a kölcsönös hierarchiai féltékenységekből s a két felekezetnek egymástól elvileg különböző egyházi kormányzatából támadt nehézségek is csaknem legyőzhetlen akadályokká fejlődtek; a legtöbb akadály azonban a mindinkább elmérgesedő nemzetiségi kérdésből származott, míg végre a panszlavismus szikláin végkép hajótörést szenvedett az unio nagy eszméje.

A panszláv papok ellentörekvései.

Mert bár mi őszintén óhajtották is azt a legtöbb helvétiai s magyar ajkú ágostai hitvallásúak; bár Zay Károly főfelügyelő, ki, valamint az indítványt tette, ugy annak

1840—1843. valósításában is legbuzgóbban munkálkodék, nemzeties törekvéseiért mind egyesektől mind testületektől nyilvános elismerést és helyeslést aratott: a panszláv papok és tanítók azonban titkon minden követ megmozdítottak az eszme megbuktatására; különösen Zayt mind élő szóval, mind szláv és német lapok s röpiratokban a legméltatlanabb módon támadták meg. Ő tehát az ügyet az 1841-diki szeptemberben tartott egyetemes convent elejébe terjesztette, felhíván azt: mondana eljárása fölött itéletet, ettől függesztvén fel, folytassa-e tisztét a megkezdett irányban, vagy lemondjon hivataláról? A gyülekezetben, kivált a papságot tekintve, a tótajkúak nagy többségben lévén, attól lehetett volna eleve tartani, hogy a panszlavismus vívand ki diadalt. Azonban a nyilvánosságra hozott bűnös törekvéseket senki sem akarta bevallani. Még azok is, kik, mint Joseffy superintendens, panszláv izgatásaikról eléggé ismeretesek valának, minden módon palástolni, ártatlan nyelvgyakorlatoknak ügyekeztek ábrázolni a nemzetelleni törekvéseket, s buzgóságot színleltek a magyar nyelv és nemzetiség mellett. A magyar érzelműek sem akarták tehát a vádak felhalmozása által elmérgesiteni a kedélyeket; kiméletes hallgatással mellőzték a panszláv irányok részleteit, s megelégedtek azzal, hogy a convent a nélkül, hogy csak egy szózat emelkedett volna is ellene, Zay felügyelőnek hazafias eljárásáért köszönetet szavazott; az iskolákban netalán még létező tót társulatokat, azoknak idővel veszélyesekké fajúlhatása miatt, végkép eltiltotta; az illető tanítóknak az ilyetén balirányok elnézését vagy épen ápolását hivatalvesztés alatt tilalmazta; végre pedig a két evang. felekezet uniójának óhajtását, egyetlenegy szó ellenzése nélkül, végzésképen kimondotta. Más részről a főfelügyelő eljárásának helyessége a sajtó utján is mind hírlapokban, mind különösen egy német röpiratban [1]), mely hitfeleinek meggyőzését

[1]) Protestantismus, Magyarismus, Slavismus. Als Antwort auf die gegen Gr. Carl Zay, Generalinspector der evang. Kirche und Schulen A. C. in Ungarn, erschienene Schrift.

tűzte ki czéljául, diadalmas okokkal bebizonyíttatott; ő maga méltó dicséretekkel magasztaltatott. 1840—1843.

De pánszláv tótjaink, bár a nyilvánosság előtt, többségök daczára is, meghunyászkodtak, a cseh-orosz propagandától is folytonosan izgattatván, alattomban nem szűntek meg folytatni nemzetellenes törekvéseiket. Névtelen német röpiratokban s hírlapokban, kivált az augsburgi „Allgemeine Zeitung"-ban közzé tett czikkekben kezdték meg újabban táborozásukat. A magyarokra mindenféle rágalmakat szórtak, költött eseményeket híreszteltek, melyek szerint a magyarok a szlávokat nyelvök használatában s kifejtésében meggátolni, a magyar nyelvet pedig még a családi és társas életben is reájok erőszakolni törekednének. Különösen a magyar nyelv diplomatikai használatát czélzó 1840-ki törvényről elhitetni akarták a német közönséggel, hogy az igazságtalan, zsarnoki; holott e törvény szerint a nemzeti nyelv nem valamely élő, hanem a holt latin nyelvet tolta ki a közigazgatás némely ágaiból, a nép socialis és magán életére pedig legkevesbbé sem terjesztette ki foglalásait, s az idegen ajkú országlakosoktól mindössze is csak azt kivánta, hogy a kiküszöbölt latin helyett ezentúl a kormányzat nyelvévé lett magyart tanúlják. A zaj, melyet a német sajtóban ütöttek, az elnyomás és erőszakolás költött vádjai e rágalmakat a külföldön sokakkal elhitették. Sokan, kik nem tudták, hogy az augsburgi „Allgemeine" orosz zsoldban áll, mint idegent részrehajlatlannak tartva, hinni kezdették, hogy a magyarok életre halálra harczot izentek minden idegen népiségnek, mely országuk határaiban létezik; s az igazság érdekében, lovagias szellemben véltek működni, midőn a szlávok védelmére a túlhajtott magyarítás ellen szót emeltek. Igy többek közt gróf Thun Leo, a cseh nemzetiség egyik legszenvedélyesebb előharczosa, mind hírlapi czikkekkel, mind röpirattal védelmére kelt az elnyomottnak állított szlávságnak. Jól tudta ugyan ő, miként áll Magyarországban a dolog; de a párt-

1840—1843. érdektől elragadtatva, nem tudott vagy nem akart hódolni az igazságnak. A keztyűt Pulszky Ferencz vette fel, ki aztán, mint egyike a szláv eredetök mellett is buzgó magyar evangelikusoknak, Thunnal e tárgy felett hosszú levelezést folytatott; melyben kétség kivűl Pulszkyt fogja győztesnek itélni minden elfogulatlan olvasó.

Azonban a pánszláv papok és tanítók elégedetlenséggel tapasztalták, hogy minden zaj mellett, mit a német sajtóban ütöttek, s minden sympathiák mellett, miket a külföldön magok s a szláv nemzetiség mellett ébresztettek, benn az országban nem igen boldogúlnak s pártjok, a helyett hogy gyarapodnék, fogy; miután sokan, kik elébb velök tartottak, kivált az ifjak, belátván, hogy Magyarországban a magyaron kivűl más politikai nemzetiség nem lehet uralkodóvá, s hogy csak ennek védelme alatt van biztosítva a polgári szabadság, nem különben, mint a protestantismus, odahagyták zászlójokat. A pánszláv papok tehát, tapasztalván egyszersmind azt is, hogy az országban mind nyíltabban ellenök fordúl a közvélemény, a magyar hírlapokban mind kiméletlenebbűl ostoroztatnak: dicstelen ügyöknek a trón árnyékában kerestek pártfogást, hol a cseh Kolowrat miniszternek nagy volt a befolyása. 1842-dik tavaszán tehát a szláv papok és tanítók közt nagy titokban, nehogy szándékuk, ha idő előtt felfedeztetik, megakadályoztassék, egy a királyhoz küldendő folyamodást köröztettek, melyet, miután reá mintegy 200 aláírást nyertek, Joseffy superintendens, három más paptársával, májusban a királynak valóban be is nyujtott. A folyamodvány, mely az aláirók csekély számának daczára is valamennyi tót ajkú evangelikus alattvalók nevében szól, főbb pontjaiban következő:

A pánszláv lelkészek folyamodványa a királyhoz.

„Miután az ország legújabb törvényei tiszti nyelvvé a latin helyébe a magyart emelték, a tót evangelikusok is kötelességöknek tartják azt tanúlni. Vannak azonban sokan, kik a törvényt elferdítve, az egész országot megma-

gyarítani akarják, s e végett a békés tótok ellen gyanúsításokra s üldözésekre vetemednek ... Az evang. tót nép, mely 800,000 lélekből áll, s kivált annak lelkészei, nyilvánosan gúnyoltatnak; a tót tanítók s tanúlók státuselleni bűnről vádoltatnak; a magyar nyelvnek a nyilvános isteni szolgálatnál feltolása által népünknek még vallási tanítása is erőszakoltatik; valamint a gyermekek iskolai tanítása is megzavartatik az által, hogy azokat néhol rögtön magyarokká akarják változtatni. A magyar hírlapokban papjaink s tanítóink megtámadtatnak s gúnyoltatnak, mivel anyai tót nyelvöket tanúlják vagy tanítják, vagy általában a szlávság iránt rokonszenvet mutatnak. De ezt még csak eltűrnék tótjaink, ha némely túlzó magyarok saját egyházi jogaikat is nem sértenék, a tót nyelvet a templomban és iskolában nem tiltanák. Legfájdalmasabban esett, hogy még főfelügyelőnk, gr. Zay Károly is, a helyett hogy a pártok felett állana, e túlzó magyarokhoz hajlott, őket szóval s tettel elősegíti. Bizonyítványul szolgáljon 1840-ben mondott tisztfoglaló beszéde, melyben egyebek közt azt mondja: „Minden eszme, minden törekvés a magyarosodást gátolni, és a magyaron kivűl más nyelvet terjeszteni annyi volna, mint az értelmiség, az alkotmányos elvek, sőt maga a protestantismus életerét elfojtani; a magyar nyelv leghívebb véde hazánk szabadságának s a protestantismusnak; a magyarság győzedelme egyszersmind diadala a szabadságnak és értelmiségnek.“ Hasonló, Felséged kormánya ellen is bizalmatlanságot gerjesztő értelemben nyilatkozott ő a lőcsei tanárokhoz irt levelében, s ama körlevelében, melyben az ártatlan szláv literatorokat honárulási irányokról vádolja. Az 1841-ki közgyülésen a magyar párt túlnyomó ereje által a szláv tanúlók társulatai eltiltattak a nélkül, hogy azok felett elébb vizsgálat tartatott volna; mi által hihetőleg azt akarták elhitetni, hogy szlávnak már születni s a szláv nyelvet tanúlni is bűn. A közgyülés ebben nyilván átlépte hatalma korlátait, miután a szláv nyelv tanulásának tilalma

1840—1848.

1840—1843. a tót nép vallási oktatásának akadályára vagyon. A főfelügyelő s mások e túlbuzgalma a lakosok kedélyét elkeseríti, bizalmatlanságot s idegenséget szűl a magyarság ellen... Sérelmünkre van az is, hogy a legújabb törvények szerint az egyházi anyakönyveket magyarúl kell vinnünk, holott számos idősb papjaink vannak, kik magyarúl nem tudnak. Sérelmes továbbá az is, hogy a bevádolt tótok magokat sem egyházi sem világi törvényszékeik előtt anyanyelvökön nem védelmezhetik. . . . Bár a sajtó szabadabban mozog, védirataínkat mégis a magyar lapok fel nem veszik; sőt azokat néha maga a censura is letiltja. De elegendő censorok is hiányzanak a szláv literatura megvizsgálására . . . . A pesti egyetemen, holott mégis több idegen nyelv taníttatik, a szláv nyelvnek nincs tanszéke, mi nemzetiségünknek nagy kisebbségére válik. Mi végre bennünket az ellenünk szórt rágalmak mellett leginkább szomorít, az abból ered: hogy a túlzó magyarok nyelvöket már a tiszta tót községekbe is behelyezik. Szomorú jövendőtől félünk, látván, hogy az iskolákban inkább sürgettetik a magyar nyelv tanulása, mint az értelem és sziv mívelése. Nógrád megyében és másutt is ugy nevezett magyar nemzeti pénztár alkottatott a tót gyermekek megmagyarítása végett. Nem szükség pedig mondani, miként csábítja ez a szüléket és gyermekeket; mily ferde lélekirány adatik nekik az által, ha már az első iskolákban is nem isten és erény, hanem a magyarosodás állíttatik fő czél gyanánt azoknak elébe. Több helyeken a szláv isteni szolgálat megmagyaríttatott: igy Csalomián Hontban, Szarvason Békésben, Szudicson Nógrádban, Nyiregyházán Szabolcsban. Ez utóbbi helyen az elemi iskolákban már a vallás is magyarúl kezdetett taníttatni. És midőn Joseffy superintendens ez ellen tiszte szerint kikelt, azt neki a túlbuzgó magyarok rosz néven vették. Végre még kegyetlenségek is követtettek el a magyarosítók által néhány tóton, kik botütésekkel, börtönzésekkel kényszeríttettek megtagadni istentől kapott tót

anyanyelvöket, s felcserélni a magyarral. Ez történt például 1840—1843. 1827-ben Veszprém megyében, Lajos-Komárom négy tót lakosán, kik az elöljáróság elleni kikelés, makacsság ürügye alatt egyedűl nyelvök miatt botoztattak meg." Kérik ezután a királyt, védje őket a rágalmak ellen; nevezzen ki Budán és Pozsonyban több tót censort s engedje meg mindazon munkákat, melyek magyarúl vagy németűl megjelentek, tótúl is kinyomatni; állítson fel az evang. főiskolákban és a pesti egyetemen szláv nyelvi s irodalmi tanszékeket, engedje meg, hogy egyházi kormányügyeikben s az anyakönyvek vezetésében a latin nyelvet tovább is használhassák; s mentse meg egyházukat és iskoláikat a magyarítók túlbuzgalmától.

Szándékosan bővebb kivonatát adtuk e folyamodványnak, s különösen kiírtuk mind ama panaszt, mi benne a magyarság ellen felhozatott. E vádakat hosszan czáfolni szükségtelen: legyen elég néhány észrevétel. A ki meggondolja, miket nyomtatott Kollár a maga „Sláwy Dcera" költeményében, mások a „Gitrenkában" a magyarok ellen, nem láthatja által, miként panaszkodhatnak e pánszláv papok a sajtó ellen, s miként vetemedhetnek még azon alkotmányellenes kérelemre is, hogy több censorok neveztessenek ki. Az ágostai hitvallásnak egyházi kormánya teljesen demokratiai autonomián alapúlván, az isteni szolgálat nyelvét minden község önmaga, az iskolákban a tanítás nyelvét pedig a superintendentialis gyűlések határozván meg, ha a többségnek a magyar nyelvet tetszett elfogadni, mint például ez Rozsnyón, Szarvason, Nyiregyházán s több más helyt történt: az ellen a pánszláv papoknak kikelni nem volt joga, valamint az ellen sem, hogy a tanúlóknak és szüleinek szivén feküdt buzgóan tanúlni a magyar nyelvet, mely a kormányzat s hivatalviselés nyelvévé lévén, múlhatlanúl szükséges volt mindenkinek, ki hivatalra vágyott. Az olyféle vádak s panaszok, minőket ama Lajos-Komáromi négy lakosról előadnak, a felett, hogy egyes,

1840—1843. elszigetelt esetek, melyekért a nemzet felelős nem lehet, jobbára olyan költemények, minő például 1843-ban az augsburgi hírlapban Sőrész kemenczei evangel. lelkészről a legapróbb részletességek megemlítésével meséltetett, kit hivatalától csak azért akartak volna megfosztani előljárói, mivel híveit megmagyarosítania nem sikerült; mely előadást azonban maga az illető lelkész teljesen költöttnek nyilatkoztatott. De szükségtelen bővebb czáfolatokba ereszkedni, miután a folyamodványban felhordott vádakat alaptalanoknak, s csak a folyamodók képzelődésében létezőknek már az is eléggé bizonyítja, hogy azoknak a kormány sem adott hitelt, a tót ajkú nép közvéleményére sem volt hatásuk. Bár mennyire izgattak kéz alatt községeikben a panszláv papok, semmi forrongást, semmi ellenzéket nem birtak azokban támasztani a magyar elem ellen. A nép, együgyűségében is, elég józan volt belátni, hogy Magyarországban csak a magyar nemzetiség zászlója alatt van jövendője a polgári szabadságnak, szintugy mint az anyagi jóllét gyarapodásának; elég értelmes volt látni, hogy a hetven millió szláv közől csak azok élvezik az alkotmányos szabadságot, kik a magyar nemzetiség védelme alatt léteznek; és, miként a forradalom alatt s után máiglan kétséget nem szenvedő módon tanúsította, őszintén csatlakozott e nemzetiséghez, mely minden ajkú honlakosra egyaránt terjeszté ki a gyarapodó szabadság és civilisátió áldásait. A nép mit sem gondolt e néhány száz fanaticus panszlávval, kik Magyarországban, a magyar alkotmány szárnyai alatt élve is, orosz sympathiákkal, szláv nemzetiségről álmodoztak. E nép legkevésbbé sem érzette magát sértve azon nem ritkán élesebb hírlapi czikkek által, melyekben a szláv nemzetiség apostolai honárulással határos törekvéseik miatt ostoroztattak; sőt általában véve büszkén vallá magát magyarnak, és készségesen taníttatta fiait a magyar nyelvre, melynek tudását reájok nézve hasznosnak sőt szükségesnek látta.

Az ágostai vallástételűek közgyűlésén mindazáltal heves vitákra szolgáltatott tárgyat az idézett folyamodás, miknek az lett eredménye, hogy a közgyűlés azt, mint az egyházi kormányra s alkotmányos nemzetiségre nézve egyaránt sérelmest jegyzőkönyvében határozottan roszalta, s ellene, különösen pedig az ellen, mintha e szláv mozgalmak a magyarországi ágostai hitvallású egyházzal azonosak volnának, ünnepélyes óvást tett. Továbbá a kebelében történt minden nemzetiség elleni mozgalmak megvizsgálására, egyszersmind pedig, hogy a szlávok panaszainak eleje vétessék, azoknak meghallgatására választmány neveztetett, mely e panaszokat, ha azok alaposak volnának, orvoslat, ha alaptalanok, elnémítás végett a jövő convent elejébe terjesztené. Nem mulasztá el azonban a convent kijelenteni azt is, hogy a tótokat anyanyelvöktől megfosztani egyáltalában nincs szándékában, s e tekintetben kész minden alaposan bebizonyítandó sérelmet orvosolni. 1840—1843.

De sem a convent ezen rendszabályai, sem némely vármegyének szigorúbb felügyelete, minél fogva a panszlávizgatókat, mint például Gömör megye Joseffy superintendenst, ama folyamodvány főindítványozóját, azon okból, hogy a tót ajkú népben nemzetellenes mozgalmakat támasztani ügyekeznek, perbe fogatta, — nem volt képes egészen elfojtani e bűnös törekvéseket. A panszláv papok abban, hogy a bécsi kormány hanyagon nézte e nemzet elleni izgatásokat, sőt a rokon illyr mozgalmakat kéz alatt még pártolni is látszott, mintegy bátorítást szemlélve, egy új stádiumba vitték törekvéseiket. Eleinte, mint láttuk, csak az irodalomra szorítkoztak, utóbb a tanúló ifjuságra, az iskolákra terjeszkedtek izgatásaikkal; midőn pedig e két téren akadályokat láttak magok elejébe gördűlni, melyek törekvéseiket sikeretlenekké tették, egyenesen a népbe vitték át agitátiójokat: minthogy az ész és értelmiség törvényszéke előtt diadalt nem nyerhettek, a tudatlan tömeg előitéleteihez és szenvedélyeihez folyamodtak fondorkodá-

1840—1843. saikkal. Kétségtelen bizonyítványa ezeknek egyebek közt a Fehérpataki Gáspár által az 1843-dik évre, a censura elkerülésével, titokban nyomatott s kéz alatt árúlgatott szentmiklósi tót kalendáriom, mely egyenesen a nép használatára s csábítására volt számítva. Különösen gr. Zay főfelügyelő ellen öntötte ki ebben mérgét, s ügyekezett a nép indulatát felizgatni a panszláv kiadó, azzal vádolván őt közönsége előtt, hogy „a neki átadott méltósággal visszaél: gyalázza a tótokat s nyelvöket, őket a hatalomnál gyanússá teszi s háborgatja; közéjök meghasonlást, viszálkodást, gyűlölséget hinteget; a magyar tanulókat tanáraik ellen uszítja. Ő a szent hittan jelöltjeit a tót nyelvben, melyen isten igéjét kellend hirdetniök, tökéletesedni meggátolja, hogy a tót evang. egyházak még tót lelkészeket se kaphassanak, s aztán reformátusokká legyenek, vagy máshová kényszerűljenek fordúlni. Az ágost. vallásuaknak a reformátusokkal egyesülése, megmagyarosodása, s a tótoknak az egész magyar honból kiirtása, ez az ő terve, melynek férfiasan ellene szegűlni minden jó evangelikusnak szent kötelessége," stb. Ha a népnek ilyféle igazgatását elöljáróik s a magyar nemzetiség ellen még nyomtatványokban is elég bátrak valának űzni e panszlávok: el lehet gondolni, miként bujtogatták azt élőszóval, melynek hatalma, néptanítók lévén, rendelkezésökre állott. És valóban megtörtént nem egyszer, hogy fanatikus panszláv papok még a templomot s az igazság és üdvösség, haza és felebaráti szeretet hirdetésére rendelt egyházi szószéket is megszentségtelenítették nemzetellenies bűnös izgatásaikkal. Megtörtént az is, hogy tót nyelven a magyar nemzetiség ellen kiadott röpirataikat, mint például Csaplovicséit, a templomban nyilván árúlva tolták fel a népre. Azonban, a miként az ilyféle bűnök szaporodni kezdtek, a vármegyék is szigorúbb felügyeletet rendeztek azoknak meggátlására vagy megfenyítésére. A nép pedig, mint mondók, józanabb volt, mintsem hogy magát e vagy béres vagy fanatikus izgatók által elcsábíttatni engedte

volna; s miként az utóbbi események tanúsitandják, e bujtogatások a népben egészen sükeretlenek maradtak. És bármi nagy volt is a zaj, melyet e panszlávok az ország határain kivűl is német hírlapok- s röpiratokban ütöttek, azoknak száma, kiket a tótok közt ekként a magyar nemzetiség s nyelv elleneivé tettek, az ötszázat aligha megütötte. 1840—1843.

Az illyrismus zavargásai.

A tót panszlavismusnál mind terjedelme, mind iránya, mind némi más körűlmények tekintetében sokkal veszélyesebb volt a belbékére az ugy nevezett illyrismus, melynek kezdetét Horvátországban már fentebb előadtuk. Mert bár kétségtelen, hogy ez is az orosz propaganda által terjesztett panszlavismusból vette eredetét; de ezen eleinte figyelemre alig méltatott külizgatás-szűlte mozgalomhoz nem sokára az ébredező horvát nemzetiségből származott új elemek is csatlakoztak, melyek a mozgalomnak erősebb alapot s nagyobb terjedelmet kölcsönzének.

A magyar nemzet buzgalma nyelve mivelésében, nemzetisége gyarapításában ingerlő példa gyanánt tűnt fel a horvátok egy része előtt, s e példát követni maga a nemzetiség büszkébb érzete által ösztönöztettek. Ezeknek törekvése magában véve, mint a mely tiszta forrásból, nemzetök iránti hűség- s kegyeletből származott, nem csak gáncsot nem, sőt inkább dicséretet érdemel vala, ha azt a panszláv illyrismussal való érintkezése, majd összeolvadása első tiszta irányából ki nem forgatta, s bűnös zavargássá nem változtatta volna. E buzgalommal a horvát nemzetiség iránt könynyen megfért volna Magyarország alkotmányos nemzetiségének tisztelete, mely a horvátoktól a belőle reájok háramlott jogok s jótéteményekért nem kivánt egyebet, mint hogy a közös törvényhozásban s azon érintkezésekben, melyek a tartomány s az anyaország közt léteztek, a latin helyett a magyar nyelvet használják. Tartományi belügyeik igazgatásában a magyar nemzet nem kivánta reájok tolni a maga nyelvét; meghagyta nekik, kivánságuk szerint, a

1840—1843. latint; és ha utóbb ők is saját nyelvöket kivánták volna beligazgatásukban hivatalos nyelvvé tenni, a magyar nemzet loyalitásától méltán várhatták, hogy azt akadályozni nem fogja, s nem is akadályozhatja.

És nem is hiányoztak a horvátok közt oly józan felfogásúak, kik a hétszáz éves politikai kapcsolatot s annak következtében közös történelmet, s a közös törekvések által Bécs minden kényuralmi fondorlatai ellen századokon keresztül megőrzött közös alkotmányt a kegyelet elég méltó tárgyának tekintették arra, hogy semmi igazságtalanságot, semmi áldozatot ne lássanak a magyar nemzet ama kivánatában, mely szerint a kölcsönös érintkezésekben a latin helyét a magyar nyelvnek kellett elfoglalni. Midőn 1840-ben a magyar nyelv diplomatikai használata a fő törvény- és kormányszékekre nézve is kötelezővé lett, a független horvátországi értelmiség e nyelv tudásának hasznát és szükségét átlátván, törekedett is azt tanúlni, jól tudván, hogy az semmiben akadályára nem leend saját nyelvök s nemzetiségök kifejlésének. Egyebek közt több lelkes horvát férfiú, részben e nyelv gyakorlása s terjesztése végett, Zágrábban egy kaszinót alapított, melyben nem csak a nevezetesb magyar hírlapok járatását, hanem a magyar nyelvnek ez intézetben rendes tanító általi taníttatását is törekvésök fő czéljául tűzték ki. Hogy az üdvös irányú intézet a kormánytól megerősitést nyerjen, Bécsbe is folyamodást tettek. Ellenkező észrevétel onnan, legalább nyilvánosan, nem érkezvén, az intézet ily irányban és szellemben való működésének már biztos reménynyel lehetett elébe nézni, midőn azt ellenséges befolyások váratlanúl meghiúsították. A kaszinó felállott ugyan; de a magyar nyelv tanúlása s gyakorlása belőle egészen kimaradt, nem tudjuk, a bécsi kormánynak s különösen a horvát származású b. Bedekovich alkanczellárnak kéz alatt adott intésére-e, vagy a már nagyobb részben az illyr zászló alá szegődött királyi hivatalnokok s papok befolyásának következtében? Sőt alig állott egy évig

e társadalmi kör, midőn az illyrpártiaknak egyre növekedő erőszakoskodása a szelídebb és szerényebb kedélyű magyar érzelmű horvátok felett győzedelmeskedvén, e társalgási kör is az illyrismus zavargásainak fészkévé fajúlt. 1840—1843.

Minden kedvezett az illyrpárt gyarapodásának. A papság, mint mondók, a magyar protestantismustól való félelmében, a királyi hivatalnokok a kormány szemlátomásti pártolása következtében, csaknem kivétel nélkül az illyr párthoz csatlakoztak. És még azok közől is, kik horvát nemzetiségök gyarapodásáért tiszta szándékkal buzogtak. mind többen elsodortatni engedték magokat az illyrismus növekedő árja által. Maga a magyarok ama példája is, mely szerint alkotmányos nemzetiségöket a bécsi befolyások ellen biztosítani törekedtek, balúl fogatván fel, s megfontolás nélkül utánoztatván, nevelte az illyr pártot. Mind népszerűbbé kezdett ugyanis válni a horvátok közt azon eszme, hogy miként Magyarország nemzeti alkotmányos függetlenségét Ausztria irányában biztosítani igyekszik, ugy ők is mindinkább függetlenítsék magokat Magyarországtól. Sokan meg nem fontolták a két helyzet közti lényeges különbséget; s nem látták, hogy minden törekvés, mely a magyar nemzetiség gyöngitésére van irányozva, egyszersmind az ő alkotmányos szabadságukat is aláássa, s hogy a mely pillanatban sikerűlne magokat a magyar nemzetiségtől függetlenítniök, ugyanazon pillanatban esnének az osztrák absolutismusnak martalékául.

Az illyrismus czéljai.

Azonban, míg a rövidlátók nagy serege e következményeket be nem látta, s megfontolás nélkül hódolt a horvát nemzetiség népszerű. büszke eszméjének: az illyrismus panszláv vezérei azokat szándékosan nem méltatták figyelmökre. Tudták ők, hogy a bécsi kormány csak azért nézi el, sőt segíti is kéz alatt pártoskodásaikat, hogy a belviszályok által megnehezítse s lehetőleg akadályozza az ország alkotmányos szabadságának s az osztrák absolutismustól való függetlenségének izmosodását. De ezzel ők mit

1840—1843. sem gondoltak: az ő szemeik előtt nem az alkotmányos szabadság Magyarországgal kapcsolatban, hanem a déli szláv népek egy nemzetté, egy státussa alakúlása lebegett főczél gyanánt; s azért örömmel fogadták el a szövetséget a bécsi kormánynyal, a mennyiben annak segedelmével a magyar nemzeti erő gyarapodását csökkenthették, s a kötelékeket, melyekkel tartományuk az anyaországhoz kapcsoltatott, tágíthatták. Jól tudták ők, hogy az iránynak, melyben indúltak, véghatárain nem csekélyebb dolgok állanak, mint: elszakadás Magyarországtól, fellázadás Bécs ellen, valamennyi déli szláv népeknek s tartományoknak, legyenek azok akár Magyarország, akár az osztrák, akár végre a török birodalom kiegészítő részei, egy szláv állammá olvadása, mely, ha szükség, orosz pártfogás alatt vívjon ki magának Európában elismerést. De a czél nagysága, létesitésének számtalan roppant nehézségei nem csökkentették, sőt edzették erélyöket s törekvéseik buzgalmát. Nehogy a nehézségek szaporodjanak, sőt hogy azokon egy ideig magának a bécsi kormánynak segedelme által győzedelmeskedhessenek, a kitűzött fő czélt nem bátorkodtak ugyan még nyilván bevallani; s azt gondosan palástolgatták. Mint a kárpáti tótok, ugy ők is nyelvök, irodalmok kifejtését tűzték ki a szerbekkel s bácskai szlávokkal való egyesülési törekvéseik czégéréül. Panaszokkal árasztták el a világot, hogy nyelvök s nemzetiségök a magyaroktól elnyomatik, elnyeletéssel fenyegettetik. Egyedül a túlterjeszkedő, erőszakos magyarítás elleni reactiónak kürtölték mozgalmaikat; s kivált Bécscsel minden módon elhitetni igyekeztek, hogy czéljok nem egyéb, mint a radikál irányú magyar mozgalom ellenében megvédeni nyelvöket, nemzetiségöket, tartományuk municipális jogait, és a magyar protestantismus terjeszkedésétől megóvni tisztán katholikus tartományukat. Ily módon annál könnyebb volt egy ideig eltakarni valódi czéljaikat, minthogy a nyelv, melyen hírlapi czikkeiket, politikai irányú költeményeiket s röpirataikat készítették, kevesektől

értetett, politikai színezetök pedig több, napi renden lévő kérdés tekintetében a magyar conservativ párt elveivel megegyezett. 1840—1843.

De sokáig nem maradhattak titokban az illyr mozgalom czélzatai; maga az izgatás, mely e czélok végett mind a horvátok mind a más szláv fajok közt folytattatott, szükségkép fellebbenté a titok fátyolát. Igy például a Danika Illyrska 1842-ki 31-dik számában megjelent izgató költeményben mondatik, hogy „a szláv nemzet nagy újjászületését az ördögök minden ereje sem képes akadályozni; rettentő itélet fog tartatni, s a gonosz lélek elsápad, s minden nyomor és siránkozás megszűnik a szlávok között". A czikkelyek, melyek a Gáj Lajostól szerkesztett zágrábi illyr újságban időnként megjelentek, s melyekben a szláv fajok összes ereje Magyarországban, Ausztriában, Török- és Oroszországban oly büszkén számíttatott fel, s azoknak végdiadal jósoltatott, minden kétséget eloszlattak. Hasonló világot terjesztettek azon röpiratok, melyeket a zágrábi illyr társaság tagjai, a külön fajok egyesítése végett, azok közt elhintettek. Legvilágosabban elárúlta azonban a kitűzött czélt Gájnak egy 1842-ben illyr nyelven kiadott statistikai röpirata, melyben az Illyria név alatt alkotandó déli szláv ország elemeit fejtegette, s ama térkép, mely ezen déli szláv birodalom határait kijelölte.

Az illirek eszközei s módjai a kitűzött czélra.

E czél valósításában első s legközelebbi akadályúl a Magyarországgal való kapcsolat tűnvén fel: ezt gyöngíteni tűzetett ki első feladatúl. És e végett az alkotmányos szabadság érdekeit sem kételkedtek feláldozni, midőn azokkal az anyaországgal való kapcsolat viszonyai összeköttetésben voltak. Igy történt egyebek közt Varasd megyében egy nevezetes kérdéssel. Gr. Erdődy Sándor az 1841-ki augusztusi közgyülésen indítványt tett: szóllíttassanak fel a magyarországi törvényhatóságok, miszerint a legközelebbi országgyülésen oda hassanak, hogy Varasd vármegye is ruháztassék fel ama joggal, melylyel a szlavoniai megyék birnak:

1840—1843. hogy a magyar diétára két követet küldjenek. Az inditvány elve majdnek közakarattal elfogadtatott, s annak bővebb tárgyalása a novemberi közgyülésre tűzetett ki. Az illyr párt nem kételkedék, hogy ha az inditvány határozatba megy, s utóbb a törvényhozás által is sanctiot nyer, Varasd megye az illyr mozgalomhoz nem fog többé csatlakozni: minden erejét megfeszítette tehát, hogy az inditványt megbuktassa. Gáj Lajos, több illyr társaival szerb köntösben, félhold és csillaggal ékesített vörös sapkában, mely viseletet a törökországi szláv fajok rokonszenvének keresete végett fogadtak el, — jelent meg Zágrábból a nagy fontosságú közgyülésen; s mivel magok személyes szavazattal nem birtak, varasdi köznemesektől szereztek magoknak megbizó leveleket; gondjuk volt arra is, hogy a ki Varasdban illyr szellemű, a gyülésről el ne maradjon. A vita hat óra hosszat rendkivűli hevességgel folyt. Hiába hozatott fel a magyar szellemű horvátoktól, hogy e kérdésben nem a nemzetiség, hanem egyedűl a képviseleti jog forog szóban, melylyel Varasd megye alkotmányos érdekeinek rövidségére, mindeddig nincs felruházva; hiába vitattatott, hogy miután Horvátországnak saját alkotmánya nincs, s azzal csak annyiban bir, a mennyiben Magyarországhoz van kapcsolva: a magyar nemzetiséget, mely nem egyedűl a nyelvben, hanem az alkotmányos életben s az alaptörvényekben áll, megtagadni annyit teszen, mint az alkotmányos szabadságot ábrándképeknek áldozni fel. A separatismus szelleme győzött: a kérdés megbukott. A vita hevében egyes illyrektől olyféle felkiáltások is hallattak, hogy „készebbek rabszolgákká, mint magyarokká lenni", mely felkiáltásokat az illyrpárt rendesen nagy tapssal fogadott.

E czél forgott szemök előtt, midőn az izgatás minden kigondolható nemeit mozgásba tették, hogy a horvátokban szintugy mint a többi szláv fajokban mennél feljebb csigázhassák a magyar nemzetiség elleni gyűlöletet. Miként Kollár a maga Sláwy Dcerájában, ugy ezek is hírlapi

czikkeik- s költeményeikben, röpirataik- s népdalaikban a legméltatlanabb gúnyokkal halmozták el a magyarokat; örökös vádat s panaszt hangoztattak ajkaikon a magyarok túlterjeszkedése, saját nyelvök s nemzetiségök elnyomása miatt, ugy vélekedvén, hogy a rágalom és hazugság is nyer végre hitelt, ha gyakran és bátran ismételtetik. Hogy a tömegek szenvedélyét felébreszszék, népszerű költeményekben, dalokban olyféle vádakat emeltek a magyarok ellen: hogy miként egykor a török, ugy most a magyar készűl rájok törni, hogy nyelvöket elvágja, s ekként a szláv fajokat kiirtsa. A horvátok és szerbek hajdani harczerejére hivatkozva, buzdíták a népet: készűljön a nagy eseményekre, köszörülje fegyverét, s ne hagyja magát gyáván kiirtatni a magyaroktól. E dalok megismertetése végett ime álljon itt közőlök egypár, melyek 1844-ben az „Iskra" czímű zsebkönyvben nyomattak ki: „Nekünk is üt már — igy szól a dal híven fordítva — a diadal órája! Csak egyesség, csak összetartás! Minden mozog s hangosabb lesz Adriától a Balkánig; a testvér már ölelkezik a testvérrel; a cseh testvérét tekinti már a lengyelben, muszkában és illyrben, s közösen karolja át mindnyájokat a Szláva anya," stb. Egészen harczias pedig a következő „Davoria": „Szlávok, született hősök, magasan lobogtassátok zászlóitokat, s karddal övezve üljetek fel paripáitokra. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Nézzétek, mint tapossa nyelvünket, nemzetünket a szilaj tatárfaj, a magyar; de mielőtt elnyomjon, döntsük őt a pokol örvényébe. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Az észak vitéz szlávja, s a délnek illyre kezet nyujt egymásnak a hősi tánczra; zeng a trombita, csörögnek a kardok, bömbölnek az ágyuk. Mossuk meg dicsőségünket az ellenség vérében; mindenki üssön le egy fejet, s vége a szenvedésnek. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk!" stb. Általában részint keserves panaszra fakadó, részint mysticus képekbe burkolt költői formák alatt, mik a kép- 1840—1843.

1840—1843. zelődést felgyújtani leginkább képesek, s népdalokba öntve, mik a közéletben legszélesebben terjednek el, űzetett a szenvedélyes izgatás.

Ily eszközök által a tudatlan köznemesség nagy részét fanatisálni s zászlóik alá csődíteni sikerűlvén, arra törekedtek, hogy a horvát megyék tiszti kara is kizárólag pártjok embereiből alkottassék; mert addig nem látták biztosítva uralkodásukat, míg a törvényhatóságokban alkotmányos szellemű horvátok intézkednek. Ez volt különösen czéljok Zágráb megyében, hol, bár az illyrismus fő fészke volt, hét év óta nem tartatván tisztújítás, a tiszti kar nagyobb része mérsékelt, alkotmányos elvű horvátokból állott. 1842-ki júniusban végre itt is megtartatott a tisztújítás. Az illyr pártiak előre is biztosnak tartották a diadalt, mert a megyei főispáni helyettes, Zdencsay, egyike volt a párt vezéreinek. De azért részökről sem mulasztának el semmit, hogy a diadalt kivívják. Számukban eléggé még nem bízván, jóval a gyűlés előtt megkezdették a korteskedést és lélekvásárlást; minek költségeihez Haulik zágrábi püspök és káptalana is tetemes részben járúlt. A gyűlésen megjelenni nem szándékozó köznemesektől megbizó leveleket eszközlének ki, melyeket politikai jogokkal különben fel nem ruházott szerezsánok közt osztottak szét. Minthogy még az ugynevezett magyar-horvát párton is számos volt a köznemesség, s különösen a túrmezei kerületiek grófjokkal együtt, hasonlókép a szentivániak is ehhez tartoztak: erőszakos üsszeütközéstől lehetvén tartani, a főispáni helyettes eleve megtiltá a fegyveres megjelenést. A magyar-horvát pártiak e rendszabályt szigorúan megtartották; a turopolyai gróf, Jozipovich, becsület szavát kötötte le, hogy nemesei fegyver nélkül fognak megjelenni. Az illyrpártiak közől azonban, kik magokat vörös sapkákkal különböztették meg, sokan, kivált a credentionalista szerezsánok mindnyájan, puskákkal, pisztolyokkal, handzsárokkal fölfegyverkezve, vérszín zászlók alatt jelentek meg, melyeknek

közepén csillag és félhold díszelgett, szélein Szlavonia, Szerbia, Bosznia, Montenegro, Albánia s más, szlávoktól lakott tartományok nevei valának olvashatók. Azonban minden előkészületek daczára is bizonytalannak látszék diadaluk, ha rendesen megy végbe a tisztújitó szavazás; mert a két ellenfél számra nézve körülbelől egyenlő volt. Cselnek s erőszaknak kelle tehát biztositani a győzedelmet. Az illyrek az ellenpártiakkal viszálkodni s verekedni kezdettek, s a fegyverteleneket, miután közölök többeket megvéreztek, csakhamar kiszorították ugy a választási teremből, mint a megyeház udvarából. A verekedés kezdetén a mágnások, hárman kivűl valamennyien, a kanonokok, Jozipovich a túrmezei nemesekkel, s általában a birtokos nemesek nagyobb részben oda hagyták a municipális hatóság megfertőztetett teremét, melyet a fegyveres illyr párt tartott elfoglalva; maga a főispáni helyettes is távozott, hogy katonai erő kiállításáról rendelkezzék. A könnyű szerrel győztes illyrpárti kortesek Gáj Lajost, ki a mozgalomnak itt is élén állott, mintegy diadalmenetben hordozták körűl vállaikon. Nem sokára ezután az egyedűl maradt illyr pártban a csend helyreállván, a főispáni helyettes ismét elfoglalta az elnöki széket; s bár a megye rendeinek nagyobb része távozott volt, a tisztújitást a hátra maradt illyr párttal mégis elvégezte. A főispáni helytartó e részrehajló, pártos eljárása s általában a tisztújitás ellen a magyar-horvát párt még az napon ünnepélyes óvást tett; a túrmezei kerület nemessége pedig Nagy-Goriczán tartott közgyűléséből a királyhoz is felirást intézett. Kijelentik ebben a kerület nemesei, hogy e tiszti kart, mely egyedűl az illyr párt befolyásával s fegyveres erőhatalommal választatott, el nem ismerik, s azzal semminemű birói s politikai érintkezésbe nem bocsátkoznak; egyszersmind fölfedezik az illyrismus veszedelmes czélzatait; s a főispáni helytartó, mint ennek előmozditója ellen kilencz pontba foglalt s okokkal támogatott panaszt tévén, az al-

1840—1843. kotmányos életükön ejtett sérelmet kir. biztos által kérik orvosoltatni.

E botrányos zágrábi tisztújitás volt az első eset, melyben az illyr párt tényleg kilépett a politikai harcztérre, a törvényhatósági közéletben is kivívni akarván azon felsőséget, melyet a társadalmi életben, a szó- és tanszékeken, s a sajtóban folytatott izgatás által, már elébb kivívott volt. De bár ez Zágrábban Zdencsay főispán pártos cseleskedése által sikerült is, a többi horvát megyékben még igen kétes maradt az illyr párt diadala; mert a nemesség kebelében még egyre többséggel birt az alkotmányos horvát párt. Sőt ez látván, hogy az illyr párt, törvényes ellenzés helyett, méltatlan erőszakkal kezd vívni a maga czéljaiért, tőle nagyobb részben elvált. A magára hagyott illyr párt ezentúl egy ideig kicsapongásaiban keresé erejének súlyát. Az ügy harcza személyes harczczá fajult, annál dühösebbé, mennél inkább csak személyek körűl pontosúlt össze. A szám kevesebbsége nem bátortalanítá el az illyreket. Hogy czéljaikat a megyei közéletben, kevesebbségök daczára is, kivihessék, ismét ugyanazon fondorlathoz nyúltak, mely a zágrábi tisztújításon olyannyira kivánságuk szerint ütött ki. Szokásba kezdék hozni, Zágrábból más megyék közgyüléseire is egy sereg szerezsánt s más nem nemes illyr szellemüeket bevinni, kiket aztán, hogy szavazatuk legyen, megyei köznemesek credentionalisaival láttak el. E credentionalisok kiadásánál a legnagyobb visszaélések s hamisítások követtettek el. Volt eset Varasd megyében, hogy ilyféle credentionalis oly nemes nevére adatott ki, a ki már rég nem volt életben. Gondjuk volt ugyanis az illyr párt vezéreinek arra, hogy egy-két tisztviselőt más megyék tisztikarában is részökre megnyerjenek; ezek által aztán a gyülés napján mind azon köznemesek nevére irattak megbizó leveleket, kik a gyülésen meg nem jelentek. Súlyosbitá a visszaélést, hogy e levelek akként voltak fogalmazva, miszerint váltó gyanánt bár kire is átruháztathassanak. A

vezérek aztán e leveleket a félholdas, csillagos, vérszínű zászlók alatt előre becsődített nem-nemes illyrek közt osztották ki. Varasdban különösen az 1842-ki szeptemberben tartott közgyülésen e credentionalisok körül annyi visszaélés és hamisítás fedeztetett fel, miszerint azoknak kiadhatását a megyei hatóság azontúl csak a tisztválasztásokra szorította; egy utóbbi közgyűlésen pedig, azon okból, hogy a nemesi kiváltság másra át nem ruházható, egyáltalában mindenkorra eltiltotta, csak a személyesen megjelenőknek engedvén szavazatot. 1840—1843.

A Zágráb megyei illyr pártiak ekként a szomszéd megyékből kiszoríttatván, annál több izgatást fejtettek ki saját kebelökben, kivált a sajtó utján. Egyebek közt egy „Kis káté nagy emberek számára“ czimű röpiratban, illyr és német nyelven fejtegették az illyrismus elveit; az egész horvát nemzetet ál-magyarokra s illyrekre osztván, az elsőket a gúny és rágalom egész tengerével öntötték el, s méltatlan gyanúsításokkal jelölték ki nemzetök megvetésének tárgyául. Gáj illyr hírlapjában pedig egyik czikkely a másikat érte, melyben a magyarok elleni nemzeti gyűlölet mind hevesebben szitogattatott, a magyarok iránt barátságos érzelmű horvátok a közvélemény előtt, mint hűtlen hazafiak, pelengérre állíttattak. Egy fentebb közlött régi harczdalnak (Davoria) a török ellen szóló eredeti szövege a magyarok ellen irányoztatott, melyet aztán minden ünnepélyes alkalommal énekeltek, zenéjét mindig örömrivalgással kisérvén; a bárgyúbb dühöngők imitt-amott szalmavázt csináltak, azt magyar köntösbe öltöztették, nyilvános helyeken szenvedélyittasan körültánczolták, s botokkal földre verték: szóval, a legszenvedélyesebb izgatás folytattatott mindenekben. Még az akadémiai ifjúság kicsapongásai sem bünhesztettek, ha magukon a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték.

Bár az illyrismus ezen agitátió következtében napról napra gyarapodott, s a tulajdonképeni Horvátország határain

1840—1843. túl, a katonai kerületekben és Szlavoniában is egyre terjedt, sőt a nemzetiségi mozgalmak a szerbekre is mindinkább áthatni kezdettek: ezeknek, magokban véve, nem volt volna nagy fontossága az országra. Meggondolván azonban, hogy ezen nyelv- s nemzetiségi harcz, úgy a horvátok és szerbek mint a tótoknál, többé kevésbbé az orosz propagandából származott, azzal folyton titkos összeköttetésben állott, s oly politikai czélokra törekedett, melyek a haza alkotmányos nemzeti kifejlését a jövőben veszélylyel fenyegethették: lehetetlen volt el nem ismerni annak fontosságát.

És nem is nézte azt közönyösen a magyar nemzet. A magyar hírlapok őrszemmel kisérték ama nemzetiségi harcz egyes nyilatkozatait; kimélet nélkül fedezték föl a titkos czélokat, melyek az irodalom s nyelvmívelés leple alatt rejlettek, s keményen sujtogatták az alkotmányos nemzetiség ellen elkövetett sértéseket. Nem lehet azonban tagadni, hogy a vitákba ezek is sok szenvedélyt kevertek; minek következtében a harcz menten ingerültebbé lőn, a a kedélyek mindinkább elkeseredtek. Hasonló szenvedélyesség fejlett ki nem ritkán egyik s másik megye közgyűlésén is, midőn e szláv s illyr zavargások kerültek szőnyegre. Való igaz, nehéz is volt a magyaroknak magokat a szenvedélyességtől megóvniok, midőn épen újjászületésök annyi lelkesedéssel üdvözlött, oly szép reményekre jogositó hajnalán olyakat kelle minduntalan hallaniok, hogy „Magyarország vérrel és tetemekkel tömött földje vagy orosz tartománynyá vagy német gyarmattá leend“ [1]; vagy olvasni olyakat, hogy „Magyarország Mohácsnál rég elveszett; s e föld a töröktől nyert német hóditás, és a magyar határőrvidék honunknak nem része, nem sajátja, hanem fél részben a török, fél részben a magyar ellen kinyújtott fegyveres kar“ [2].

---

[1]) L. Wolfgang Berg: Ungarns politische Zukunft czímű röpiratát.
[2]) Augsb. Allgem. Zeitung.

A szenvedély azonban, mely ekként mind a két rész- 1840—1843.
ről egyre szitogattatott, a kényes s azért nagy óvatosságot igénylett kérdést mindinkább elmérgesítette. A recriminátiók, alaposak s alaptalanok, mind a két részről egyre szaporodtak; a recriminátiók pedig nem a legjobb eszközök a viszályok kiegyenlítésére. Magából a kérdés természetéből folyt annak megoldási nehézsége. Szerencsések azon országok, melyek a nyelv és nemzetiség kérdését elébb megoldották, mintsem a nemzetiségi féltékenység éberré lett a nép különféle elemeiben: mint például Francziaország, hol, mint tudva van, a nagy forradalom kiütésekor csak a nemzet kisebb része beszélte Páris nyelvét. A magyaroknak e szerencse nem jutott; bár a nemzeti nyelv iránti buzgalom már 1790-ben fölébredt, a bécsi kormány nivellirozó s a németségben felolvasztani törekedő szándékai miatt, e nyelv egészen az utolsó évekig s tökéletesen még ekkor sem válhatott hivatalos nyelvvé. Természetes volt pedig, hogy a magyarok, ezer éves történelmi jogokra s alkotmányra támaszkodva, lehetőleg ügyekeztek megerősíteni a hajdan senkitől kétségbe nem vont, a szomszédoktól tisztelt, de a múlt idők viszontagságai közt meggyöngült politikai nemzetiségöket, mielőtt olyféle megsemmisülési jóslatok teljesedhetnének; természetes volt következőleg azon törekvések is, melyet a nemzetiség főhordozójának, a magyar nyelvnek, diplomatikai rangra emelésében kifejtettek. De míg a magyar nemzet e czélra törekvésében ezer éves történelmi jogaira hivatkozott: ez ország kebelében lakó, hajdan meghódított vagy bevándorlott többi népek, természeti jognál fogva, követelték saját nemzetiségök elismerését; mintha egy s ugyanazon államban, melynek minden részei ugyanazon alkotmány alatt léteznek, ha többféle is a nyelv, lehetne egynél több politikai nemzetiség.

És ekként egyik fél sem akart engedni. A magyar boszankodott, hogy ezeréves státusélete után csak kétségbe is merik hozni, hogy a hol és a meddig a magyar alkotmány

1840—1843. a magyar törvény alkot szabályt, ott a nemzetiség is csak magyar lehet: a tót, az illyr, a szerb, a szász pedig dühössé lett, zsarnoki elnyomásról panaszkodott, ha joga a külön, saját nemzetiségre megtagadtatott, bár különben a magán életben legkevésbbé sem háborgattatott is saját nyelve használatában. Mindegyik félben egy homályos érzete létezett annak, hogy helyzete, volt légyen nyomó vagy nyomott, hibás, ferde, anomal. És a nyugtalanság mindegyiknél, volt légyen támadó vagy védelmező, keserű vádak- s panaszokban tört ki. A néptestvériség nagy eszméje, mely Magyarországban csak később kezdett ismeretes lenni, még nem volt megszületve!

E sajnálatos viszályok fő forrása azon eszmezavarban feküdt, melynél fogva a nemzetiség és hazafiság rokon ugyan, de mégis külön eszméi összekevertettek ugy az egyik mint a másik felekezet által. A magyarnak teljes joga volt, s azért okszerűen is cselekedett, midőn a holt latin helyébe, mely a haladást lebilincselte, s meggátolta, a maga nyelvét emelte; azon nemzetiség nyelvét, mely a többiek felett nemcsak számra és vagyonra túlsúlylyal birt, hanem politikailag is legmiveltebb; mely az országot, alkotmányt s amannak ezer éves történelmét alkotta, mind a kettőnek nevét adta, s a világ által is mindenha fő nemzetiségnek ismertetett el az országban. A maga nyelvét diplomatikai nyelvvé emelni nem csak jogában állott, de kötelessége is volt a magyarnak az egész haza iránt, nehogy ez haladásában tovább is gátoltassék a holt latin által, vagy a többi, ugy politikailag mint nyelvileg kiskorú nemzetiségek nyelvzavarából eredhető elláthatlan rendetlenségeknek tétessék ki. A hiba csak abban követtetett el, hogy a haza és nemzetiség fogalmai összekevertetvén, sok magyar a hazafiságot is összetévesztette a magyar nemzetiséghez való ragaszkodással; és rosz néven vette, ha a más fajúak e nemzetiség iránt nem viseltetnek oly lelkesedéssel, mint ő maga, vagy saját nyelvöket, nemzetiségöket is fejleszteni ügyekeznek.

De más részről még nagyobb hibát, sőt bűnt követtek el azon más fajúak, kik mivel az itt-ott kissé túlbuzgóan terjesztett magyar nemzetiséget nem szerették, egyszersmind a magyar politikai nemzetiség, a haza iránt is, mely pedig nekik is hazájok volt, meghidegűltek, a hazafiság szent kötelességei által sem tarták magokat érdekelve; kik, míg maguknak a magyar nemzetiség ellenében jogegyenlőséget követeltek, tetteikkel azt hirdették, hogy nekik csak saját nemzetiségök iránt vannak kötelességeik, a hazafiság pedig, vagy a mi evvel egy, a politikai magyar nemzetiség őket semmire sem kötelezi. És ezen eszmezavarból eredt tévedésben ragadtattak aztán ama bűnös lépésekre, melyek a közös haza egységét, alkotmányát és szabadságát egyaránt veszélyeztették. 1840—1843.

Valahányszor az illyr párt valamely felötlőbb tüntetést tett a magyar nemzetiség ellen, a vármegyék figyelme mindannyiszor ismét reáfordúlt az illyrismusra, s a közgyűléseken az rendesen nagy szenvedélylyel támadtatott meg. Igy történt, például, a Horvátországgal határos Zalában, midőn a Gollner czimű magyar ezred parancsnoka a magyar nemzet ellen készitett gúnydal zenéjét az ezred hangászkara által Zágrábban egy ünnepély alkalmával nyilván eljátszatá. Zala megye, bár különben akként vélekedett, hogy egyes személy, bár mi aljas tette által, egy nemzetet tényleg nem sérthet ugyan meg; de mivel már a nemzet megsértésének szándokát is bűnnek tartá: a kérdésben forgó ezredest, mint egy magyar ezred kormányára méltatlant, megbüntettetni kivánta, s annak elmozditását egy feliratban követelte a királytól. Alig volt megye, mely Zala feliratát nem pártolta, s a tiszt megbüntetése végett maga is nem írt volna fel a királyhoz. A vármegyék ellenhatása.

Még bővebb tárgyat adott a megyéknek kikelni az illyrismus ellen a zágrábi tisztújitás. Nem csak a tulajdonképeni, nyelvökre nézve is magyar, hanem még a szlavoniai megyék is kárhoztatólag irtak fel a zavargások ellen, kér-

1840. vén a királyt, küldene le azok megvizsgálása végett királyi biztost. Az eset tárgyalása mindenütt nagy ingerültséggel
1842. Jun. 7. folyt. Pest megye közgyülésén, midőn e tárgy szőnyegen forgott, Kossuth Lajos azon meggyőződését jelentette ki, hogy miután Horvátországnak még inkább érdekében fekszik, mint Magyarországnak, hogy ennek közigazgatási és törvényhozási tekintetben is kiegészítő része legyen; s miután ezen illyr párti fondorkodások az országnak haladási s különösen nemzetiségfejlesztési tekintetben ártalmasok: talán czélszerűbb volna, hogy Horvátország nem ugyan a magyar szent koronától, hanem közigazgatási s törvényhozási tekintetben Magyarországtól elválasztassék. Ezen elvet aztán a közgyülés a diétai dolgokat előkészítő bizottmány által bővebben kifejteni s vonatkozásaiban minden oldalról megvizsgáltatni rendelte. Nem hiányzának ugyan némi okok, melyek ezen elválasztást támogatták; a nemzet közvéleménye mégis fontosabb ellenokoknál fogva, határozottan kárhoztatta Pest megyének ezen inditványát, mely tulajdonkép csak arra volt számitva, hogy Horvátországot ama kilátással, miszerint Magyarországtól történhető elválasztása esetében az absolut bécsi kormány alá jutand, az illyrismustól elijeszsze, de nyilván ellenkező hatást szűlt, a kedélyeket a Dráván túl még inkább felingerelvén. De bár ezen elválasztás eszméjét a többi megyék határozottan gáncsolták; abban mindazáltal valamennyien, még a szlavon Verőcze és Szerém, sőt a horvát Varasd vármegyék is megegyeztek Pesttel, hogy az illyr zavargások meggátlása végett a királyhoz feliratot intéztek.

A kormány közbelépte. A kormány ennyi felirat által ostromoltatván, nem halaszthatta tovább közbelépését. Mindenek előtt Rudics József bácsi főispánt királyi biztosúl küldötte ki a körülmények megvizsgálására; majd midőn ez által a kórállapot részletesen felfedeztetett, s kitűnt az is, hogy Haulik, zágrábi püspök, ki a báni hivatalt több idő óta helytartóképen viselte, nem csak elegendő erélyt nem fejtett ki a zavar-

gások megfékezésére; hanem azokat Zdencsay főispánnal együtt, kéz alatt még pártolta s bátorította is: gróf Haller Ferencz tábornok bánná neveztetett, ki aztán 1841-ki októberben hivatalát el is foglalta. E kinevezéshez a magyarok részéről nagy remények csatlakoztak. Haller hazafias, higgadt jelleme ismeretes volt az országban: beigtatási beszédében pedig határozottan kijelenté, miszerint mindent el fog követni, hogy ama tiszteletre méltó ősrégi szövetséget, mely a tartomány s anyaország közt létezik, fentartsa. Ez irányban mindjárt kezdetben annyival buzgóbban látott tiszte betöltéséhez, minthogy maga a beigtatási ünnepélye eléggé meggyőzte őt az illyr párt törvénytelen s veszélyes czéljairól. A tiszteletére intézett kivilágításban a többi kihívó transparentek közt még olyan is volt, melyen egy meztelen kardot tartó kéz e földirattal vala szemlélhető: „A ki tetszésünkre nem cselekszik, az veszszen el kard által.“ Gáj hirlapjában pedig az ünnepélyre holdas és csillagos zászlók alatt vörös sapkákban, fegyveresen bevezetett szabadosokra nézve a következő megjegyzés állt: „Miképen ezen férfiak, bár többnyire csak földmíveléssel foglalkoznak, a fegyverben mégis oly annyira gyakorlottak, hogy már ez is elég bizonyságúl szolgálhat arra, miként Horvátországban könnyebben lehet fegyveres erőt kiállítani, mint Magyarországban, hol csupán a nemesség köteles felkelésre, míg amott mások is.“ 1840—1843.

Ezek s egyéb jelenségek, melyeket mindjárt hivatalkodása kezdetén alkalma volt tapasztalni, eléggé meggyőzhették a bánt, hogy nagy ideje, határt szabni ezen illyr zavargásoknak, melyek a belbékére nézve mind fenyegetőbb színben tűnnek fel. Kétségkivűl az ő közbenjárásának volt ennélfogva eredménye azon, 1843 elején kelt királyi rendelet, melynek tartalma következő: „Ő cs. kir. felsége fájdalommal értette a Horvátországban jelenleg forrongó viszálkodásokat. Akarja ugyan ő felsége, hogy a nemzeti nyelv művelésének, míg ez törvényes határai közt tartóz-

1840—1843. kodik, semmi akadályok se tétessenek, s a municipális jogokat és Horvátországnak azok paizsa alatt szerkezült nemzetiségét minden megtámadások ellen kegyelmesen támogatandja: de azt nem akarja, hogy a nemzetiségfentartási buzgalom ürügye alatt alattvalói között elkeseredés és szakadások magvai szórogattassanak. És valamint Magyarországon legfensőbben gondoskodva van, hogy jövendőben ily ingerültségekre alkalom ne szolgáltassék: hasonlóan akarja ő felsége és parancsolja, hogy Horvátországban is e keserűségekre minden alkalom sikeresen meggátoltassék; s azért a Horvát- és Tótországokra s ezek nyelvére használtatni kezdett „ilir, ilirismus, iliricum" stb. nevezet a nyilvános lapokban és más nyomtatott munkákban, kivált pedig a köztanácskozásokban és tanodákban eltiltassék; az ifjúság elöljárói azt a más nyelvűek iránti szeretetre és egyességre minden alkalommal buzdítsák; nemzetiségi különbség miatt minden megtámadásokat ne csak eltiltsanak, hanem meg is büntessenek; s általában a gondjaikra bízott ifjuságot a politikai ügyekben bármely részesüléstől, a tudományok komoly mívelése által, vonják el; a máskép cselekvő nevelők és tanítók pedig ő felségének följelentessenek. Továbbá a hírlapok szerkesztésében nem csak mind azon kifejezéseket meg kell akadályoztatni, melyek kölcsönös bántalom érzését költhetik föl, s egyik nemzetiséget a másik által elnyomatni állítják; hanem inkább oda működni, hogy a különböző nemzetiségek egymást becsűljék, s a nyelvnek természetszerű kifejlődését (a mennyiben törvényes határok közt marad) kölcsönösen ne akadályozzák. A törvényhatóságok hasonlókép ezen kibékítő szellemben munkálkodjanak, s a magyar nyelv elleni minden törvénytelen megtámadástól s elkeserítő politikai lépésektől magok is óvakodjanak, másokat is tartóztassanak. Végre ő felsége minden módokat alkalmazni kíván, melyek a forrongó ingerűltséget s pártoskodási szellemet elfojthatják, s igy Magyarországnak s a

hozzá kapcsolt részeknek békéjét s az erkölcsi és anyagi jóllét nyugalmas kifejlődését biztosíthatják." 1840—1843.

Az „illyr" nemzeti újság czíme ennek következtében megváltozott ugyan, s általában minden nyilvános iratokból eltűnt az „illyr" szó; de a szellem, a törekvés, az agitátió mindenben a régi maradt. Sőt mind ez még erősödött is a jövőben az által, hogy az elhunyt karlóczai óhitű érsek helyébe, 1842 végén megválasztott Rajasics József, a horvátok és szerbek közti irodalmi s politikai rokonúlást nem csak nem akadályozta, mint elődе tevé, hanem személyes rokonszenvből elő is mozdította. Ez időtől fogva a horvát és szerb sajtó ugyanazon irányban működék, mind a kettőnek az lévén czélja, hogy a horvátot és szerbet a magyar, mint uralkodó nemzetiség ellen ingerelje, a nagy szláv néptörzsök világuralmának vágyait s reményeit ápolja, és közvetlen a déli Szlaviát mutassa fel mint elméletben jogost, kivitelben pedig lehetségest. Ezen izgatásoknak két körülmény különösen kedvezett. Egyik, hogy míg ők magyar közéletünket, sajtónk terményeit s egyéb eszközeinket teljesen ismerték, ellenben az ő lapjaikat, kivált a szerbeket még azok közől is alig tudta valaki olvasni, kiknek különben hivatásuk volt volna a haza minden viszonyait tökéletesen ismerni. Könnyű volt nekik ennél fogva a magyar irodalom s közélet minden mozzanatait érdekeikhez képest felhasználniok, s működésöket az ország nagy közönsége előtt elleplezve folytatniok. A másik kedvező körűlmény reájok nézve abban létezett, hogy a törvénytelen censura a szerb lapoknak a magyar nemzet megtámadásában s veszélyes terveik fejtegetésében teljes szabadságot engedett; ellenben a magyar lapok csak szárnyszegetten működhettek a törvényes nemzetiség s az ország védelmében.

Különös fordulatot adott a nemzetiségi harcz kérdésének gr. Széchenyi István beszéde, melylyel 1842 végén a magyar tudós akadémia nyilvános nagy gyülését megnyitotta. Eddig csak az illyr és tót panszlávok, vagy leg-

1840—1843. feljebb csak az erdélyi szászok panaszkodtak, hogy nyelvök s nemzetiségök a magyar által elnyomatik; és midőn felszóllíttattak, részleteznék ezen általános panaszt; mondanák el, mi által s miképen nyomatik el nyelvök s nemzetiségök a magyar által? adnák elő, hogy azon kivűl, mit a törvény a végre rendelt, miszerint a közigazgatásban a latin helyett a magyar legyen hivatalos nyelvvé, s e végre az a tanodákban is taníttassék, történt-e valami akár törvényhatóságok akár egyesületek részéről a magyar nyelv terjesztésére? különösen, számlálnák el az eseteket, melyekben a magyar nyelv az idegen ajkúakra erőszakosan feltolatott, s azoknak anyai nyelve elnyomatott: soha semmit nem tudtak felelni, s miként az evang. lelkészek folyamodásából láttuk, semmi egyes esettel nem birták bebizonyítani általános szavakban előadott panaszaikat. Most azonban Széchenyi, kinek egyik fő törekvése volt eddigelé nemzetiségünket megerősíteni s kifejteni, maga is élesen kikelt e beszédében a túlbuzgók ellen, kik hevök által a hazát és nemzetet veszélybe sodorják. Előadván ugyanis, miképen az egyetlen mód, melylyel nemzetiségünket biztosíthatjuk s megszilárdíthatjuk, abban fekszik, hogy szellemi fenség s irodalmunk és civilisátiónk emelése által szerezzünk a magyarságnak olvasztó erőt: buzdítá hallgatóit, hogy ily belső fenséget igyekezzenek biztosítani a magyar nyelv és irodalomnak, s óvá őket minden törvénytelen túljerjeszkedéstől. Széchenyi ezen intésében magában véve semmi felötlő nem volt, — mert ugyanezen értelemben irtak és szóltak az országgyülésen, a megyékben, s minden más alkalommal kitűnőbb férfiaink a nemzetiség és nyelv kérdéséről —; felötlő volt benne mindazáltal az: hogy ő magát e véleménynyel elszigeteltnek állítja, hogy továbbá a szláv mozgalmakat, melyek nem is a magyar korona birodalmában támadtak, s melyek okát, eredetét, irányát egész Európa mint a világuralomra törekvő orosz hatalom tendentiáit ismerte, a magyar túlbuzgóság elleni reactiónak tulajdonítja; felötlő volt benne az: hogy

ezen szláv mozgalmakat, mint egyedűl nemzetiségi törekvéseket, helyeselte, s hevesen kikelt azon magyarok ellen, kik ezen mozgalmakban az országra nézve veszélyes vagy épen elszakadási irányt vesznek észre; felötlő volt végre az: hogy, bár elismeri, miként a magyar nemzetnek tökéletes joga van, hogy birodalmában a latin nyelv helyébe a magyar lépjen, de egyszersmind magát e véleménynyel isoláltnak panaszolván, azt mondja, hogy az eddig követett rendszerrel a magyar népfaj meggyilkoltatik, mert nyelvünket erőszakkal toljuk az idegen ajkúakra, s őket azért, mivel e kényszerítésnek engedni nem akarnak, üldözzük. 1840—1843.

Ezen vádak annál váratlanabbúl hangzottak Széchenyi ajkairól, minthogy nem régiben, midőn a zágrábi botrányos tisztújítás forgott szőnyegen, minden megye határozottan kijelentette feliratában, hogy a horvátok nyelvét és nemzetiségét elnyomni, s általában a törvény rendeleténél tovább menni egy hatóság sem kiván; a hírlapokban pedig, különösen a „Pesti Hírlap“-ban, már elébb világosan kimondatott, miszerint a magyar nemzet legkevésbbé sem fogja ellenezni azt, hogy Horvátország a maga nemzeti nyelvét emelje beligazgatása közlönyévé, feltéve, hogy az anyaországgal való érintkezésekben a régi latin helyett a magyar legyen a hivatalos nyelv. Megfoghatatlan volt volna Széchenyi ezen felszólalása, ha tudva nincs, hogy e lépésre őt, a különben oly kitűnő hazafit, amaz elkeseredés vezette, mely benne azóta támadt, mióta a Pesti Hírlappal folytatott vitái következtében népszerűségét, annyi érdemei daczára is, mindinkább elvesztvén, helyzete mind elszigeteltebbé lett, s a közvéleményre, melynek vezetését magának igénylé, mely azonban most inkább a Hírlap után indúlt, befolyása megcsökkent. Ő a Hírlap, vagy is Kossuth pártját, mely most a mozgalom élén állott, akarta csak sujtani beszédében, az ellen kelt ki rendkivűli keserűséggel. Czélját azonban egészen eltéveszté: a Hírlap pártjának legkevesbet sem

1840—1843. ártott; ártott azonban a nemzetiségek kérdésében a magyar érdekeknek.

A grófnak, ha népszerűtlen is, de mindig nyomatékos szava azokat, kik a horvátok, szerbek és tótok közt valóban hitték, mit vezéreiktől anyanyelvök elnyomatásáról annyiszor ismételtetni hallottak, szerencsétlen balhiedelmökben megerősitette; azoknak, kik e hiedelemmel nem birtak, hanem azt a magyarok ellen fegyverül használták, e fegyveröket megélesitette; azokban végre, kik ama hiresztelést rágalomnak tartották, s a magyar iránt bizodalommal viseltettek, gyanút ébreszthetett. Hogy, legalább egy részben, valóban ez volt Széchenyi szenvedélysugallta beszédének következése, hamar kiviláglott. Azon evangel. papok, kiktől a múlt évben az említett folyamodás származott, a grófhoz egy köszönő iratot intéztek; a nemzetiség kérdésében szintén pártoskodó erdélyi szászok és Gáj illyr lapja pedig dicséretekkel magasztalták ezen nagy hazafit, kinek hazája iránti nagyszerű törekvéseit csak most kezdtek méltánylani. Ezen ovátiók magára Széchenyire természetesen igen kellemetlenűl hatottak, s egy nyilvánosságra jutott levelében nem késett egy új csodálójának kijelenteni, hogy miután ő, mint magyar, nyilván elmondta a „mea culpát“: reményli, hogy magok részéről a szlávok is bevallják hibáikat, s kezet nyujtanak a kibékülésre.

A beszéd által támasztott viták.

Ez azonban nem történt; sőt a magyar nemzetiség ellenségei ezentúl Széchenyi tekintélyére hivatkozva, még nagyobb szenvedélyt hoztak a kérdésbe. Zágráb megye, Károlyváros és több más horvátországi hatóságok annyira mentek, hogy a magyar vármegyék körleveleit, nyelvök miatt, melyen írva voltak, olvasatlanúl visszaküldötték. Ezen s több más, hasonló események következtében, egy hosszú, heves vita támadt Széchenyi beszéde felett a magyar hírlapokban. Wesselényi Miklós, Széchenyinek ifjúkori barátja, az elsők közt volt, ki nyilván óvást tett ama vád ellen, mintha a magyarok nyelvöket erőszakkal terjesztenék, s a

szláv mozgalom nem volna egyéb reactiónál. Kossuth a Pesti Hírlapban élénken fejtegette az ártalmas eredményeket, melyeket a magyar nemzetiség elleni táborban e beszéd szült; Pulszky a beszédet hosszasan taglalva, felszólítá a grófot, bizonyítaná be: „vajjon azon határon túl, mit a törvény parancsol, hogy t. i. a latin szó helyébe a magyar lépjen, mikor és miben kalandoztúnk túl? Régibb intézetek s egyesületek körében, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkúak, hol tolta be magát erővel a magyarság? Melyik gyülésben, melyik vigalomban lőn a magyar kedvéért, ha bár csak kisérlet végett, kiküszöbölve minden egyéb nyelv? Hány szent szónoklat vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven oly lakosokhoz, kiknek, mint a gróf állítá, tized része sem vehette be azt lelki táplálékul? Szóval, hol fúrta be magát a magyar nyelv, mint szintén ő állítá, nyakra főre?“ Széchenyi azonban, mit a nagy emberben nem lehetett fájdalom nélkül szemlélni, válasz helyett e kérdésekre, mind mélyebben merült szenvedélyességébe, s nagyobb keserűséggel ostromolta a „Jelenkorban“ megjelent czikkeiben a szabadelvű pártot, melyet arról vádolt, hogy az ország vesztén dolgozik. De nem csak a szabadelvű, vagy jobban jellemezve, a Pesti Hírlap pártjával, hanem valamennyi párttal meghasonlásba jött Széchenyi kérdéses beszéde miatt. Még a conservativ elvű „Világ“ is, melyet Dessewffy halála után Andrássy József vezérlett, ily vallomást teszen e kérdésben: „Hazafi érzettel kell megvallanunk, hogy hatóságaink szintugy mint journalistikánk leghívebben, legigazságosabban megfeleltek hivatásuknak, midőn a két végsőségtől, t. i. hanyagságtól s nyelvünk erőszakos terjesztésétől, sőt ennek csak helyeslésétől is őrizkedtek. E részben tehát az igazság, méltányosság és törvényszerűség utján vagyunk. Nyelvünk ügyében nem tettünk többet, mint jogunk volt, de kevesebbet sem, mint kellett.“ 1840—1843.

1840—1843.

Wesselényi Szózata.

Széchenyi beszéde s az annak következtében támadt heves hírlapi polemiák a kérdésnek kimeritő tárgyalására inditották Wesselényit, ki mióta 1838-ban elitéltetett, a politikai pályáról lelépvén, testi szenvedései s különösen vaksággal fenyegető szembaja miatt, jobbára a híres graefenbergi vízgyógyintézetben töltötte idejét. 1843 tavaszán jelent meg a „Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében". Az egykor oly cselekvékeny férfiú, bár az előszóban „polgári halottnak" nevezi magát, „ki lelki s testi csapások által hatásköréből kivetve, a cselekvéstől elzárva, nincs többé mint élő tag nemzete családjában, és csak képe létezik már honfitársai közt", meg nem állhatja, hogy nemzetét a veszélyre, melylyel azt a szláv mozgalmak fenyegetik, szavának egész súlyával ne figyelmeztesse. Ő a kérdést magas politikai szempontra emeli, s mint kelle, kapcsolatba hozza az Európa keletén mindinkább bonyolódó ügyekkel. Előadja a forradalmi szláv propaganda terveit, melyek északon és délen ugyanazon irányt követik, azonos jellemben tűnnek fel. Elmondja Oroszország hagyományos politikáját, melyet I. Péter czár óta követ, s melynél fogva rendkivűli növekedésével, Európára, de különösen Ausztriára nézve mind veszélyesebbé válik. S kitüntetvén aztán, mily szoros kapcsolat létezik ezen orosz érdekek s úgy a cseh, mint déli panszláv irányok közt: megmutatja, hogy mihelyt az orosz a keleti kérdést, miként érdeke kivánja, az előtérbe tolandja, az összeütközés Ausztria és Oroszország közt elkerűlhetetlen. Ki lesz győztes ezen összecsapásban a kettő közől? Az orosz már is mennyi rokonszenvnek örvend a déli szlávok között; s mit teend még, ha majd kenyérszegésre kerűl a dolog? Ausztria bukása, úgymond, ily összecsapásban elkerűlhetetlen, ha annak elháritására mennél elébb foganatba nem veszi az egyedűl mentő eszközt, mi abban áll: hogy erősebb érdekekkel kapcsolja magához szláv ajkú népeit, mint a milyen érdekek vonják e népeket az oroszhoz. És miben találja fel Ausztria ezen

erősebb érdeket? Bizonyára nem másban, mint a szabadságban és alkotmányosságban. Terjeszsze ki ezt Ausztria minden népeire, s oly erős bástyával övedzi birodalmát, melyet sem a forradalmi szláv propaganda, sem a túlterjeszkedő orosz hatalom nem fog megdönthetni. 1840—1848.

Egy újjászervezés tehát a szabadság és alkotmányosság alapján, mondja tovább, annál égetőbb szükség Ausztriára nézve, mivel az egység hiányzik birodalma kormányában. Míg egyéb országait s tartományait korlátlanúl igazgathatja: Magyarországban az alkotmány korlátokat vet hatalomteljességének. E kétféle kormányforma minden egységet lehetetlenné tesz a birodalomban: itt oly elveket kell követnie, melyeket amott el nem fogadhat; itt tagadnia kell azt, mit amott szabályúl állít fel. E kétféle hatalom valóságos gúny egymás ellen. De az egységes kormányelv maga még nem mentheti meg Ausztriát a veszélytől: ezt csak az őszintén elfogadott alkotmányosság teheti. Ha korlátlanságban keresne egységet, mulhatatlanúl uszályává, alárendeltjévé fogna válni a szent-pétervári autocratiának: mert a korlátlan hatalom képviselője s vezére csak az orosz lehet. Ha ellenben összes birodalmában kikiáltja az alkotmányosság elvét: valamennyi népeit szorosabban magához kapcsolandja, s nem csak belső kormányában egységesebb, s következőleg erősebb leend, hanem külviszonyaiban is tetemesen nevelni fogja a maga súlyát. Különösen Németországban, vetélytársa, a porosz ellen, döntővé teheti a maga hatását; a keleten pedig a szabadság és polgárosodás hordozójává válhatik, s mint olyan elébb utóbb kiszoríthatja az orosz befolyást, mely csak fajrokonságra támaszkodik, de szabadságot nem adhat.

Ezen elvekből indúlva ki, Wesselényi foederativ alkotmányos szerkezetet javasol felállítani az eddigelé sem egészen korlátlan, sem valóban alkotmányos, sem német, sem magyar, sem szláv, sem olasz birodalomban, hogy a közeledő veszélyt elkerülhesse. Nézete szerint öt külön

1840—1843. tömbre kellene alapitani az új alkotmányos államot. E tömbek a következők lennének: 1. A német tartományok; hol Karinthiába és Krajnában a szórványos szláv nemzetiségeknek olyféle autonomiát kiván adni, minőt a szászok birnak Erdélyben. 2. Csehország és Morva. 3. Galiczia. 4. A lombard-velenczei királyság és Isztria olasz ajkú vidékei. 5. Végre a magyar korona területe; hol azonban Horvát-, Tót- és Dalmátország egyesittetvén, a magyar korona alatt ugyan, de egészen különvált szláv nyelvű igazgatást nyerjenek. „Ha, ugymond, Ausztria ezen saját nemzetiségeken alapúlt országokból álló s a rokon érdekek és a közös trón iránti buzgóság által anyagilag és szellemileg összeforrott alkotmányos hatalom lenne: azon keblében létező sok idegen elem, mely most egymással és vele ellenségesen áll szemben, s melyek közt nem egy veszélylyel fenyegeti, biztos frigyesévé s ereje mind annyi tényezőjévé válnak. Az orosz befolyás a szláv népiségekre megszűnne; mert attól nem volna többé mit remélniök, s alkotmányos állásukban oly előnyt birnának, mit azon korlátlan hatalomtól nem várhatnak. A forradalmi törekvések mérge sem működhetnék; mert birnák a nemzetek azt, s birnák békés uton, és jó fejedelmök nevét áldanák érette, a miért forradalmi vészterhes merényre lettek volna képesek vetemedni: t. i. a nemzetiségökön alapúlt alkotmányos létet."

És míg ekként az egyes nemzetiségek sovárgásait kielégiteni javaslá, egyszersmind a monarchia egyedűl lehetséges egységének, a foederativ egységnek megalapitását sem feledte ki javaslatából. A státusadósságokat ezen öt ország közt aránylag kivánta felosztatni. Szintazonképen meghatároztatni akarta azon kapcsokat, melyek által az öt ország, nem a külön nemzetiségek igényeivel ellenkező központositás, hanem egy alkotmányos szövetség alapján, mely a történelmi jogokat mindenütt épségben tartsa, az önkormányzatot pedig biztositsa, egy nagy szövetséges állammá egyesittessék.

Nem lehet feladatunk e javaslat helyességét államtani 1840—1843.
szempontból birálat alá venni. Csak azért taglaltuk azt enynyire is, hogy kitűnjék, miképen gondolkodott a nemzetiségek kérdésében a magyar szabadelvű pártnak egyik tekintélyes tagja, s annak, míg a cselekvés teréről le nem lépett, népszerű s ünnepelt vezére. Wesselényi javaslata a tervek s teendők özönében elhangzott ugyan, kivált miután azt, mint a maga cselekvési körén kivűl esőt, feladatának nem tekinthette a nemzet; nézeteit azonban a nemzetiségek kimélete, s az alkotmányosságnak a monarchia valamennyi népeire kiterjesztése tekintetében, közvéleménynek lehet mondani az országban. Csak egyben volt a magyar, a nemzetiséget tekintve, követelő az országban lakó más ajkúak irányában: hogy Magyarországban a közigazgatás nyelve, Horvátország kivételével, mindenütt a magyar legyen, s e végett az a köznevelési intézetekben is kellőleg taníttassék. Ezentúl békében hagyta a többi nyelvek használatát s mívelését; és azon feltétel alatt, hogy az ország magyar politikai nemzetisége kétségbe ne vonassék, minden ajkú népséggel szívesen megosztozott alkotmánya jótéteményeiben. Sajátságos körűlményei közt ennyit jogosan hitt igényelhetni a nemzet a nélkül, hogy a más ajkú országlakosok elnyomásáról vádoltathatnék. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a magyar nyelvnek a deák helyébe közigazgatási szervvé igtatása által a magyarság oly előnyt nyert a más ajkú országlakosok fölött, minővel nem birt az előtt. De, ha már a holt latin helyét valahára élő nyelvnek kellett elfoglalni, — minek szükségét elvitatni józanon nem lehet: vajjon az országlakosok melyik fajának nyelve igényelhette ezen előnyt, ha nem azon fajé, mely ezen országnak ezer év előtt létet s nevet adván, azt annyi viszontagságok közt legnemesebb vérének bőséges áldozatával fentartotta, annak egykor európai nagy fontosságát s történelmét alkotta; mely minden egyéb fajokra egyaránt kiterjesztett alkotmányát megalapitotta, s a századok folytában a korigények szerint

1840—1843. képezte; s végre a melynek részén volt a míveltség, birtok és számarány túlsúlya, a melynek nyelvét az országlakosok két harmada anyanyelvének vallá, s a más ajkúak nagy része is értette? De bár ezt méltánytalanság nélkül kétségbe vonni sem lehet: meg kell mégis vallani, hogy a politikai eszélyesség ellen vétett a magyar nemzet, midőn a maga nyelvét teljes joggal hivatalos, közigazgatási s nevelési nyelvvé emelvén, egyszersmind a más fajbeliek méltányos kielégítéséről is nem gondolkodott, s eképen e nemzetiségi viszályokat, a mennyiben tőle függött, idején megszüntetni elmulasztotta. S igy történt, hogy a viszályok, mint utóbb látandjuk, a köz haladás és jóllét nagy ártalmára, hovatovább elmérgesedének.

HARMADIK FEJEZET.

A kor főbb reformkérdései.

Az országgyülés megnyitásának közeledtével, 1843 tavaszán, a nemzetiségi viszályok egy időre elcsöndesedtek, mintha csak erőt akartak volna gyűjteni az egymással szemben álló felek az országgyülésen nem sokára még tüzesebben folytatandó tusákra. Mielőtt azonban ezeknek s általában az országgyülési eseményeknek elbeszélésébe kezdenénk, azon élénk pártvitákat is kell ábrázolnunk, melyek e három év alatt az egyes reformkérdések tekintetében folytak a hazában.

A reformtörekvések, a mennyiben azok a közigazgatást illették, miként fentebb látók, jobbára abban központosúltak, hogy a megyei önkormányzat, a statutárius jog tágítása által, a középponti kormány befolyásának rovására, mennél szélesebbre terjesztessék. Egyebekben pedig azok mindinkább demokratiai irányokban haladának. Az egész, annyi hévvel és szenvedélylyel folytatott törekvésen a radikalismus színe ömlött el: a szőnyegen forgó kérdéseknél általában ez volt a mozgató erő; ha bár egyébiránt e radikalismust, miként az nálunk nyilatkozott, nem lehet is egészen azon értelemben venni, mint a minőt ahhoz másutt kötöttek Európában. Miként reformtörekvéseink eddigi történetéből eléggé kitűnik, a gyökeres átalakítási elvek job-

1840—1843. bára csak a magánjog mezején forogtak, s két főczélra valának irányúlva. E czélok egyike: a jobbágyföldet az örökváltság —, a nemesi birtokot az ősiség és fiskalitás eltörlése által teljesen felszabadítani; másika: a közterheket, az adót mindenkire birtokaránylag kiterjeszteni. A közjog mezején, a politikai jogegyenlőség lebegett legközelebbi czélúl a szabadelvű párt szemei előtt. A népképviselet érdekében már nem egy nyomatékos szó emelkedett a házában; de e tekintetben még kevéssé érlelődtek meg az eszmék, s a kormány is minden lépten nehezíté a sükert; minek következtében csak két részletes kérdés foglalta el leginkább, mint a közel jövőben létesitendő reform, a kedélyeket: a míveltebb, de nem-nemes osztályok, az ugy nevezett honoratiorok részesítése a nemesek politikai jogaiban, és a városok szavazata az országgyülésen.

A szatmári tizenkét pont.

E fő reformpontokat, mind azokat, melyek közigazgatási, — s mind azokat, melyek köz- és magánjogi tekintetben közéletünk színvonalára felmerültek, s a megyei gyüléseken szintugy mint a napi sajtóban minden oldalról megrostáltattak, legelőször Szatmár vármegye rendei állították össze tizenkét pontban, s tűzték ki, az 1842-ki februárban tartott közgyülésök alkalmával, mintegy programmjául a legközelebbi országgyülésnek. E tizenkét pont, melyek Szatmár által a többi megyékben is köröztetvén, utóbb mindenütt nagy hévvel megvitattattak, s a megyék többségétől az országgyülési követeknek adandó utasításképen el is fogadtattak, ím a következő: 1. Az ősiség eltörlése. 2. A hiteltörvény kiegészítése; telek- s adósságkönyv és egy földhitel-intézet felállítása. 3. Kötelező örök megváltása mindennemű jobbágyföldnek. 4. Kereskedelmi ügyeink javitása: a czéhek eltörlése, mindennemű egyedáruságok megszüntetése stb. 5. A birhatási és hivatalviselhetési jog kiterjesztése minden lakosra általánosan. 6. Mátyás 1486-ki 64-ik a főpapok, urak és nemesek adózására vonatkozó törvényének fölelevenitése és kiterjesztése. —

7. Népnevelés. 8. Sajtószabadság. 9. A városok felszabadítása s rendezése. 10. A polgári s büntető törvény új szerkezete, esküdtszékek felállítása, a faggató pör megszüntetése, a vádpör behozatala. 11. A politikai igazgatás elválasztása a törvénykezésitől mind a megyékben, mind a városokban. 12. Népképviselet. 1840—1843.

A vitatkozások és értekezletek, melyek e reformpontok felett a sajtóban és a megyei közgyüléseken, vagy ama bizottmányokban folytak, melyek a jövő országgyülésre adandó követi utasítások elkészítésére neveztettek ki, érdekes képét adnák ugyanazon szellemi mozgalomnak, mely ez évek alatt a hazafiakat oly élénken foglalkodtatá, s honunknak ezen korszaki erkölcsi történetét képezte. De részint mivel e reformpontok irányáról az 1843-ki országgyülés történelmében különben is szükség leend megemlékeznünk; részint mivel e viták kimerítő ábrázolása messze terelne el bennünket történelmünk tényleges folyamától: azoknak tárgyalásába itt be nem ereszkedhetünk. Három kérdés vitatását mindazáltal szükséges előadnunk, mivel azon körülmények, melyek e kérdésekkel összeköttetésben merűltek fel, valódi eseményekké fejlődvén, történelmünk részeivé váltak. E három kérdést a városok, az adó s az anyagi érdekek kérdései képezték.

A városok kérdése.

A városok, törvényhozási szavazatuk tekintetében, a múlt országgyüléstől s emmit sem nyervén, a következő évek alatt oda ügyekeztek hatni, hogy a jövő országgyülésen czélt érhessenek; mert mindinkább azon érzelem terjedt el a városi hatóságok kebelében, miképen e kérdést eddigi állapotjában továbbra halasztani nem lehet, s egy vagy más módon azt valahára már megoldásra szükség érlelni. A mód, miként már a városi követek múlt országgyülési nyilatkozataiból s lépéseiből is kitűnt, különböző volt, melyben a városok óhajtott czéljokra jutni törekedtek. Sopron városa ezentúl is megtartani kivánta ama daczos helyzetet, melyben vele együtt több város, egyedül a történeti alapra

1840—1843. s régi törvények rendeletére támaszkodva, kivánta visszaadatni a városoknak országgyülési szavazatjogukat. Egy 1842-ki márczius 25-én kelt köriratában arra szólitá fel a többi városokat, hogy miután minden szelidebb módokat sikertelenül kisértettek meg szavazati joguk visszanyerésére, s ideje erélyesbekhez nyúlniok: küldjenek ugyan a jövő országgyülésre követeket, de oly utasitással, miszerint ezek, ha nekik a megyékéihez hasonló szavazat mindjárt az első ülésben, mielőtt bármi egyéb tárgy fölvétetnék, nem adatik, óvást tévén, az osszággyülést azonnal hagyják oda. A követek egyedül ezen lépésre legyenek felhatalmazva, s ha ily utasitás ellenére, más tárgyban is közremunkálnának, követi megbizatásuk azonnal szünjön meg.

E törvénytelen s helytelen mód azonban, melyet Sopron városa inditványozott, a többi városokban nem talált visszhangra. Jól tudták ezek, hogy magának a nemesi rendnek is érdekében fekszik, az alsó ház állását a főrendi tábla s a kormány irányában erősiteni; s e miatt a nemesi rend nem csak nem ellenzi, sőt kivánja a városoknak viszszaadni szavazati jogukat, de egyedül azon feltétel alatt, hogy a követek ezentúl a polgárok összességétől választatván, a királyi kamara befolyásától függetleníttessenek, s e végre a városok eleve új szervezetet nyerjenek. A múlt országgyülésen e föltétel nem csak határozottan kimondatott, hanem választmány is bizatott meg a városok szervezetének kidolgozásával, mely azonban munkáját akkor be nem végezhette. A legtöbb város ennél fogva most méltányosan igazságosnak s a haza javára szolgálónak látván a rendek e föltételét, maga is nem csak sürgette a kérdéses rendezést, hanem Sopron inditványát visszavetvén, a rendezés nélkül nem is kivánta magának megadatni a szavazatot, mely a kamara befolyása következtében ártalmasan hatna az ország fejlődésére. Igy nyilatkozott egyebek közt Szabadka városa május 23-án mind a vármegyék mind a városokhoz intézett körlevelében, határozottan kijelentvén:

miszerint a városoknak első s legfőbb feladata, nem szavazati jogukat visszakövetelniök, „hanem minden erejöket oda forditaniok, hogy a városok szerkezetét a nemzetiség szelleme teljesen áthassa; elvül kimondaniok, hogy itt az ideje oly törvény alkotásának, mely választási rendszeröket szabályozza; tehetségök szerint előmozditaniok a városok belső szerkezetének átalakitását, miszerint az az ország alkotmányának fejleményeivel, annak szabadelvű institutióival s felvilágosodott századunk kivánalmaival megegyezzen; különösen pedig oda törekedniök, hogy a közigazgatási életükben hiányzó nyilvánosság megalapittassék, s a kir. kamarától való függésök megszűntettessék." És csak ha ezen föltételek teljesedtek, követelhetik a városok méltányosan s teljes joggal törvényalkotási befolyásuk helyreállitását. 1840—1843.

Hasonló volt ez iránt határozata Késmárk városának, mely midőn azt a többi városoknak s a vármegyéknek aug. 23-án kelt körlevelében tudtára adta, egyszersmind a királyhoz is azon kérelemmel járult, hogy „miután törvényeink által nem a városi tanács, hanem a polgárok öszszessége ruháztatott fel a törvényalkotási részvét jogával, s ennek következtében csak az összes polgárság által választott s azok képét viselő követek birhatnak az országgyülésen szavazattal: nehogy követeik, ha ismét csak a szokott módon, a tanácstól választatnának s bizatnának meg, szavazati joguktól a jövő országgyülésen is megfosztva legyenek, rendelné el ő felsége ideiglenesen, hogy a követek már a jövő országgyülésre is az összes polgárság által választassanak s utasittassanak." Kérik továbbá a királyt, hogy a városok szerkezetének és szavazati jogának szabályozását a kir. előadások által a tanácskozások első tárgyául tűzze ki.

Ezen, alkotmányos szellemű férfiakhoz méltó s politikai érettséget tanúsitó elveket, melyek Szabadka és Késmárk városok körleveleiben foglaltattak, több város sajátjának

1840—1843. vallotta; de egyébiránt a városokat általában véve méltán lehetett gáncsolni, hogy koránt sem fejtettek ki annyi buzgalmat ezen reájok nézve fő fontosságú kérdésben, mennyit tőlök várni méltán lehetett. A gáncs természetesen a városi tanácstestületeket terheli, melyek, ellentétben a polgárok érdekével, nem igen óhajtották a városok rendezését, miről eleve is tudhatták, hogy önkényüket, melynek az eddigi állapotok sokban szabad tért engedtek, szoros korlátok közé szorítandja. Egy város tanácsa például még tudatni sem akarta a polgárokkal Szabadka és Késmárk körleveleit, azokat forradalmi elvekről vádolván. Egynémelyekben, mint például Kassán, a választó polgárokból álló kültanács sürgette ugyan a reformot; a beltanács önzésén mindazáltal hajótörést szenvedett a polgárok ügyekezete. A legnépesebb városok közöl többen, maga az iker főváros tanácsa sem nyilatkozott ama jó példával előre ment két város körleveleire. És terheli a gáncs a középponti kormányszékeket is, melyek még azon javításoknak is utját állták, melyeket egynémely város az országgyűlési szabályozás teljesültéig létesiteni törekedett a maga kebelében. Igy történt például Szabadka, Szeged és Szatmár-Németi városokkal, melyek a megyék példája szerint s egyezőleg az alkotmány szellemével, nyilvánosságot akartak megalapitani magistratusaik tanácskozmányaiban. Alig értesült erről a helytartótanács, s a nevezett városok e lépéseit, bár semmi törvénynyel nem ellenkeztek, a községeknek pedig, melyekben a titkon eljáró tanács annyi önkényt gyakorolt, felszámithatlan hasznot hajthattak, azonnal eltiltotta.

Míg azonban magokban a városokban, vagy inkább az azok körében uralkodó elöljárókban, saját ügyök iránt ily hanyagság s gondatlanság mutatkozott: a reformpárt törekvéseinek egyik fő czéljává tette a városi kérdés megoldását. A képviseleti rendszerre, mely az ország átalakítási tervében egyik főczélúl volt kitűzve, a városi kérdés szerencsés megoldása tekintetett első múlhatatlan lépés-

nek, mely által ama rendszernek valamennyi nem-nemes osztályokra kiterjesztése előkészíttetnék. E végre mindenek előtt azonosítani kelle a városokat a nemzet többi alkotmányos elemeivel; mi csak a városok igazgatási rendszerének gyökeres átalakítása által volt elérhető. E nélkül a városok szavazatát az országgyülésen helyreállítani annyi lett volna, mint a bécsi kormánynak mindig és mindenben többséget biztosítani a rendek tábláján, s a nemzeti átalakulás szabadelvű irányát megakasztani; a törvényhozás végzéseit pedig a nemzeti szellemmel s közvéleménynyel egyenes ellentétbe állítani. 1840—1843.

De még a törvényhozás viszonyaitól eltekintve is, sürgetőleg szükségessé vált a városok igazgatási rendszerének átalakítása, hogy azok a nemzeti fejlődéssel lépést tarthassanak. Elavúltabb, czélszerűtlenebb szerkezetet képzelni is alig lehetett a városokénál. A városi elöljárók csak testületi választás által egészítették ki magokat; hivatalaikat holtiglan viselték; a polgárságnak sem a választásra, sem az adóra, sem a város kebelébeni közköltségekre nem volt befolyása. A város e szerint egymással egybe nem kötött két egyenetlen részre oszlott. A lakosság elöljáróiban, s gyakran teljes joggal, nem látott mást, mint önhaszonleső ellenségeket, kiket egyedűl önérdekük, nem a közönség java vezérel. Innen a számtalan viszálkodások majd minden városban a polgárok s elöljáróik közt; melyekben, bár mennyire részökön állott is a jog és igazság, ritkán győztek a polgárok. E mellett azonban a mindenhatónak látszó elöljárók sem igen örvendhettek hatalmuknak; mert a kir. kamarának legszigorúbb gyámkodása alatt álltak. ugy hogy ennek engedelme nélkül még a legcsekélyebb dolgokban sem végezhettek s hajthattak végre valamit. Ily állapotban a városok, melyeknek természetszerűleg a nemzeti haladás élén kellett volna állniok, mindenben korlátolva, járszalagon vezetve, vagy épen akadályozva, egyátaljában nem felelhettek meg a hivatásnak, mely nekik különben a nemzeti

1840—1843. átalakulásban kitűzve volt volna; sőt a kir. kamarának gyámkodása által mintegy kiskorúságra kárhoztatva, majdnem mindenben gátolólag hatottak a nemzet fejlődésére.

Ez érdekektől indittatva, a reformpárt, látván hogy magoktól az ekként lebilincselt városoktól a fenforgó kérdés megoldásában nem sokat várhatni, maga kezdette meg ez ügyben az agitátiót. A sajtó, kivált a napi sajtó, alig forgolódott többször és bővebben valamely más tárgy körűl. Ismét és ismét megvitatta nem csak az alapokat, melyekre a városok új szerkezete fektetendő, hogy a többi nemzeti elemekkel hasonneműekké váljanak, hanem magokat a szerkezet részleteit is; megmutatta, hogy a régi törvények a jelen megváltozott viszonyokban a városok törvényhozási szavazatának jogalapul többé nem szolgálhatnak; és hosszas politikai számvetésekbe ereszkedett, hogy meghatározza az arányt, melyben a városi polgárság a törvényalkotásban részesítendő; mi körűl mindig a fő czélul kitűzött általános képviseleti rendszer forgott irányadóul publicistáink szemei előtt. Hasonlókép a vármegyék is, meggyőződve lévén, hogy a polgári rend felemelkedésére honunkban szintugy a törvényes szabadság mint a polgárosodás, az erkölcsi s anyagi kifejlés ügyének egyaránt szüksége van: hogy a városok jelenlegi igazságtalan s méltatlan országgyülési állásukból felemelkedhessenek, a teendők első sorában tűzték ki a városok belszerkezetének átalakitását, mely által a nemzet többi alkotmányos elemeivel összhangzóbb viszonyba tétessenek.

Részint ezen izgatások, részint Szabadka és Késmárk városok példái által követésre buzdítva, a városok közől mind többen hozzá állottak az ügyökben támadt mozgalomhoz. Az 1842-diki decemberben három királyi város, Esztergom, Székes-Fehérvár és Kassa alkotott végzést, s intézett kör- és feliratokat e kérdésben. E lépések mind megannyi előhaladási stádiumai voltak a fontos ügynek. Esztergom végzései, melyeket követeinek utasitásképen adni

szándékozott, a következők voltak: a kir. városok a kamara befolyása alól felszabadíttatván, mindenben a kir. helytartótanács alá rendeltessenek; a hatóság joga, nyilvános pénzei felett rendelkezni, kitágíttassék; az elöljárók mind a folyó ügyek tárgyalásánál, mind igazságot szolgáltatva, nyilvánosan tanácskozzanak; a polgári jog minden oly lakosra terjesztessék ki, a ki kereseti foglalkodása után független állású s a nyilvános terheket viseli; az elöljárók minden három évben az összes polgárság választása alá vettessenek; az országgyülési követek választásába minden polgár különbség nélkül befolyhasson. Még tovább ment egy lépéssel Székes-Fehérvár, s a Késmárk által kimondott elvet tényleg életbe léptetvén, statutum által elhatározta, miszerint a jövő országgyülésre küldendő követei már az egész polgárság által választassanak s utasíttassanak. Egyszersmind pedig a királyhoz is folyamodott, e statutum megerősítését azon megjegyzéssel sürgetvén, hogy, ha a jövő országgyülésig a királytól arra tiltó válasz nem érkezik, a hallgatást megegyezésnek tartva, követeiket e szerint választandják. Debreczen tanácsa végre az átalakítást Szabadka véleménye szerint pártolva, bár a követválasztási s utasitási rendszert sem resolútio, sem statutum által előlegesen nem, hanem csak törvény által kivánta elintéztetni: abban mégis lendített az ügyön, hogy a megalapitandó új szerkezetnek még tervét is kidolgozta, azt tűzvén ki e munkálata vezérelvéül: hogy a városok belszerkezete hasonlóvá tétessék a megyékéhez, ugy mindazáltal, hogy míg ekképen a kétféle törvényhatóságok összhangzásba tétetnek, azon gyöngék és hiányok, melyek a megyei szerkezetben még javítást várnak, eszélyesen kikerűltessenek. 1840—1843.

A számos feliratokat, melyek a városok által a kormányhoz intéztettek, kivált miután várható vala, hogy Székes-Fehérvár statutumának példáját több város követendi, nem lehetett válasz nélkül hagyni. Maga Mednyánszky Alajos, a felvilágosodott, hazafias érzelmű kir. kamarai

1840—1843. elnök is felszólalt, s oly intézkedések kibocsátását sürgette a bécsi kabinetben, miszerint a közelgő országgyülésre küldendő városi követeket, a közvélemény követelése s a régiebb törvények szelleme szerint is, a polgárok nagyobb számának hozzájárultával rendelné választatni. Az óhajtva várt királyi rendelet, mely az országgyülés határnapjának kihirdetése után végre megérkezett, a közvetett vagy is kétfokú választást alapitá meg ideiglenesen, megengedvén a polgároknak: hogy a magok összességéből fél annyi választót nevezzenek, mint mennyi a városi kültanács tagjainak száma, kik aztán ezekkel együtt válaszszák meg a követet. Módositást tett a kir. rendelet az eddigi szokáson a tekintetben is, hogy az elöleges kijelölést, mit eddig a városi elöljárók gyakoroltak, megszüntette. A kormány ez engedménye, bár mily fösvény kézzel méretett is, valódi haladás volt a városi kérdésben; s miután részben megszüntette a rendek azon ellenvetését, hogy a városi követek, mint előbb valának, nem a polgárság, hanem csak a városi tanácsnak, mint zárt testületnek, követei, kétségkivül igen megkönnyitendi vala a kérdés megoldását, ha, miként alább látandjuk, az elvek összeütközéséből származott más nagy akadályok nem merülnek fel a reformtervben.

A nemesek adózásának kérdése.

Midőn a rendes egyenes adó az állandó katonaság intézetének megalapitásakor 1715-ben behozatott, a nemesség, mely a hazát önköltségén köteles volt védeni, s e felkelési kötelesség az állandó seregtartás mellett is fenmaradt, ezen adó alól mind személyére mind birtokára nézve kivétetett. A nemesség mentességének tehát a hadi adótól, ha bár nem egészen igazságos is, de volt némi törvényes jogalapja. Midőn a mondott évben a hadi adó megalapittatott, más nemei az egyenes adónak még nem léteztek az országban; mert a megyei igazgatás csekély költségei kiteltek a mindennemű irományi, törvénykezési s más igazgatási taksákból. A királyi udvartartás és a középponti kormányzat költségeit pedig a koronai javak, bányák, harmin-

czadok s más kamarai jövedelmek fölösen fedezték. Idő folytával azonban a megyei igazgatás is mind költségesebbé válván, a taksák jövedelmei elégtelenek lőnek, s a megyék annak fedezésére, a szükség aránya szerint, évenként egyenes adót kezdtek szedni kebelökben. Miután a megyei igazgatás áldásaiban leginkább a nemesek részesűltek, a megyei tisztviselők, kiknek díjazására a költség szükségessé vált, tulajdonkép a nemesség közönségének tisztviselői voltak: semmi nem volt volna tehát igazságosabb mint, hogy ezen megyei, ugy nevezett házi adót egészen a nemesség viselje, vagy ahhoz legalább birtokaránylag járúljon, mint járúlt hajdan az 1486-ki 64-dik t.-cz. tanúsága szerint. A kiváltságokra büszke kor nemessége azonban, mely minden adózást a szolgaság lealacsonyító attributumának nézett, ezen kiválólag az ő érdekében tett közigazgatási költségek kiállítását is a kiváltságtalan nép vállaira vetette, mely a hadi adó terhét már különben is hordozta vala. 1840—1843.

A megyei igazgatás költségein felűl azonban a haladó idővel újabb szükségek is merűltek fel a civilisátio igényeiből s a közállapotok javításának szükségletéből. A török háborúk s belvillongások hosszú korszakában az országra semmi beruházás nem tétetett. Az erkölcsi érdekeknél nem hiányzott ugyan némi birtokalap a tudós iskolák, például, alapítványokkal el voltak látva. De az anyagi érdekek parlagon hevertek. Az ipar s kereskedelem emelése mindenek előtt könnyű s olcsó közlekedési eszközöket, jó utakat, csatornákat stb. kivánt. Az erő, a pénzalap azonban hiányzott azok előteremtésére. Az udvar, a kamarai jövedelmeket kizárólag sajátjának tekintvén, azokból egy fillért sem forditott az országra. A nemes, minden adózást szégyenítőnek tekintve, felkelési s honvédelmi kötelességével leróva hitte minden tartozását hazája iránt. A népre, melynek vállait már a papi tized, az úri kilenczed, a robot és a hadi adó nyomta, nagyobb terhet rakni nem igen lehetett, s maga a nemesség sem akart, nehogy aztán

1840—1843. az úri szolgálatra s adózásra elégtelenné váljon. Sehonnan semmi pénzerő tehát a beruházásokra: s az anyagi közérdekek mind alább sülyedtek, vagy régi pangásukban tespedtek. A növekedő szükség érzete már a múlt század közepén világosan láttatta eleinkkel, hogy beruházások nélkül, miként a magán birtok, ugy az ország sem fejlődhetik virágzóvá. E végett, számtalanszor kimondotta a közvélemény, hogy „a haza közboldogságát, jelentékenyebb előmenetellel, közfundus nélkül foganatosan eszközölni nem lehet“. A törvényhozás minden régibb országgyülésen foglalkodott e közfundussal; országos választmányok neveztettek, melyek előteremtésének módjait s forrásait kikutatnák. De minden terv hajótörést szenvedett a nemesek minden adózástól iszonyodó privilegiumán. A törvényhozás végre a sónak e czélra felemelt árában alapitott meg némi közvetett adót. De ha e közjövedelmet a kormány valóban közczélokra fordítja is, az csak egy csepp volt a szükségek egyre növekedő tengerében.

Mióta a hiányok ismerete s a reform, az átalakulás szükségének érzete szélesebben elterjedt; mióta Széchenyi István s utána mások a nemesi privilegiumok erkölcsi becsét izgatásaikkal a közvéleményben annyira megcsökkentették, hogy a „kutyabőr“ (a nemeslevél pergamentje) nem ritkán gúny tárgyává tétetett: a rendes adózás iránt is nagy változás kezdett végbemenni a közvéleményben. A fentebb elbeszéltek után kételkedni nem lehetett többé, hogy közel az idő, midőn a nemesség, „a szűz vállak“ privilegiumáról önként lemondván, az adózástól többé nem fog iszonyodni; és ha nem akarand is részt venni a hadi adóban, míg egy részről honvédelmi kötelezettsége fennáll, más részről a kormány is el nem fogadja a felelősséget: de a házi adótól s a közmunkákra fordítandó országos adótól nem fog vonakodni. Átalakulásunk vezérei, különösen Széchenyi, miután a pesti lánczhíd vámja által a nemesi nem fizetés privilegiumán elvben már különben is halálos sebet ejtettek, a

közadózást, a házi s az országos czélokra fordítandó adó tekintetében, már a legközelebbi országgyülésen óhajták s reménylék is valahára megalapitani. Azonban, bár kevesen találtattak már a hazában, kik a házi adónak egyedül a szegény nép általi viselését igazságtalanságnak, a nemességre nézve szégyenítőnek, legalább keblök rejtekében el nem ismerték, vagy kik a kor elutasithatlan követelésének nem tekintették volna az ország közszükségeinek fedezéséhez járúlni: mégis könnyen előre látható vala, hogy a jobb belátásnak s az igazság és méltányosság érzetének még heves harczokat kellend vívnia az önzéssel, elfogúltsággal s előitélettel. 1840—1843.

A házi adónak a nemesség által is birtokaránylag viselése iránt egynémely megyében, például Fehérben, Esztergomban, mindjárt 1841-ben tétettek inditványok. A vitatkozást azonban a kérdés felett tulajdonképen gr. Sztáray Albert kezdette meg a „Hirnök" melléklapjában, a „Századunkban" közzé tett s nagy figyelmet ébresztett szózatában. A gróf a nemességnek beligazgatási adómentességét abnormis állapotnak, sőt az örök igazsággal ellenkezőnek nyilvánitván, a beligazgatási költségeket egészen és kirekesztőleg a nemesség által kivánja viseltetni. De követeli egyszersmind azt is, hogy a költségek meghatározásában s az adó kivetésében azok birjanak eldöntő szóval, kik legtöbbet adóznak. Sztáray véleménye az iránt, hogy az örök igazság kivánja a nemesek adózását, általános helyeslést nyert; a mód azonban, miszerint a házi adót csak a nemesi birtokra vélé kivetendőnek, s a legtöbbet adózónak legeldöntőbb szót kivánt adni, mint az osztályok eszméjének, az elkülönzésnek magvát magában hordozó, s minden polgári szellemet elölő, ferdének, helytelennek találtatott, s nem nyert követőket. Sztárai Albert szózata.

Kossuth, ki mintha csak arra várakozott volna, hogy a birtokarisztokratiát legközelebbről illető kérdés egy nagy birtokos által pendíttessék meg, a felett az év nagyobb részén hallgatott. — Hírlapjában, Sztáray szózatának megjelente után, nem sokára megkezdte a kérdés tüzetes tár- Kossuth izgatása.

1840—1843. gyalását. Kijelentvén, miképen a nemesség jelen nemzedékének jutott a dicső hivatás, a világnak példát mutatni, minőt az évkönyvek még nem mutatnak, hogy egy nemzetnek arisztokratiája, — nem három nap tűzmelege előtt meghajolva, hanem az igazságszeretet szent ösztönétől buzdíttatva, igazságos lenni tudott, mert, akart: azonnal heves izgatást kezdett a kérdés mellett. Balvélemény, elfogúltság s önzés még több létezett a hazában, mint hogy bár ki is könnyűnek tarthatta volna a megoldást. „Ha majd az országgyülés eljő s e szó: házi adó szőnyegre kerűl, ugymond, meglássuk, szabadelvűségben férfiak vagyunk-e. .? Nekünk ugy tetszik, e szó lesz a próbakő." Elmondá tehát mindenek előtt adórendszerünk eredetét, kimutatta annak koronkénti változásait, a nemesi és jobbágyi földbirtok természetét s történelmi kifejlését; megmutatta különösen, hogy a házi adó újabb eredetű lévén, a régiebb törvények, melyek a nemesek adómentességéről szólnak, erre nem alkalmazhatók.

Kifejtvén ekként a kérdés joghistoriai oldalát, financialis és politikai oldalait kezdé fejtegetni. Ez utóbbi nyujtott aztán alkalmat a tulajdonképeni izgatásra. Megmutatván Sztáray véleményének helytelenségét, csak a mindenki által jövedelem-aránylag fizetendő adóban találta fel az igazság és polgári egyenlőség, közhaszon s józan státustan elveit. „Jól rendezett státusban, ugymond, az adótól való mentesség, polgári lealacsonyítás. Ki az, ki Angliában, Frankhonban, a szabad Amerikában adót nem fizet? A rabszolga, a béres cseléd és a koldus: a szegény, a kinek semmije sincs. Ki az, ki nálunk adót nem fizet? Megnevezés nélkül is mindenki tudja. Arczpirító egy párvonal! És melyik részen van a jog, fölemelt fővel nézni fel oda, a hol Astraea mérlegében a népek sorsa fölméretik?! Amott a státus a szolgától és koldustól adót nem kiván, mert nem adott neki semmit, a miért kivánhatna; nekünk az édes hon anyatejének tejszinét adá, s mi épen azért nem adózunk! Ha aztán

az ember egy szabad angollal szól, s azon ösztöntől vezé- 1840—1843.
reltetve, mely a nemzet gyarlóságait idegen előtt menteni késztet, mindent elkövet, hogy őt e nemadózás philosophiájával kiengesztelje, és ő hitetlenül rázza fejét, és széttekint e honban s felkiált: „boldog isten! mint hever e földön parlagon annyi rejtett kincs, mi minden nincs itt, a minek lenni kellene: s ti azt mondjátok, hogy e hont szeretitek, hogy magasztos honszeretet dagasztja keblét minden magyarnak; s mégis e hőn szeretett hon javára, diszére, boldogságára évenként egy-két százezer font sterlinget adózni nem akartok, a míg népetek milliót adózik..!! lesütött fővel kell állanunk" stb.

A kérdés azon oldalát tekintve pedig, mi elébb való? a socialis javításokra fordítandó országos, vagy a beligazgatásra szükséges házi adó? — midőn tapasztalná, hogy bár sokan némely országos javításokra ideiglen, subsidiumként adózni hajlandók, de az állandó házi adótól nemesi önzésük s előítéletök folyvást idegen, ekként nyilatkozik: „Bár a házi adóban a néppel együtt és állandóan részesülés anyagi nyeresége nem oly közel fekvő, nem oly szembetűnő, mint mely az országos nagy közlekedési eszközök költségeiben való aránylagos részesülésre ösztönöz; ámbár amaz ellen sokhelyünnen haragos ellenszenv nyilatkozik, ámbár nincs tárgy, melyhez a nemesség igen nagy része előtt annyi népszerűtlenség csatlakoznék, nincs tárgy, melylyel a kaján rosszakarat szenvedélyek felizgatására, s a közügyért egy egész életen át törhetlen hűséggel küzdött férfiak politikai állásának megbuktatására ily könnyen viszszaélhetne: mi mégis örökké azt fogjuk mondani, hogy nincs vasut, nincs csatorna, nincs subsidialis áldozat, nincs haszon, nincs anyagi nyereség, melyért a házi adóban állandó részesülést cserébe adnók; s ha csakugyan oly boldogtalan csillagzat uralkodik nemzetünk fölött, hogy nem volna bennünk elég erő avagy akarat saját javunkért, hazánk boldogságáért egyszerre legyőzni a balitélet és szűk-

1840—1843. keblűség kétfejű szörnyetegét, ha csakugyan két szükséges dolog közt kellene választanunk, azt mondanók: vállaljuk el a megyei közköltségek viselésében arányos részesülést, ennek (ha máskép nem lehet) alárendelünk minden más kérdést, de ezt semminek."

Mialatt Kossuth részint értekező, részint izgató czikkeit e fontos reformkérdésben közrebocsátotta, a többi hírlapok is mind sürűbben kezdék reáfordítani figyelmöket. És hirlapirodalmunk becsületére legyen mondva, hogy bár mily szinű volt is különben a lap, mindenik pártolta a nemesség részvételét az adóban; a különbség legfeljebb a felett forgott: mi légyen a két nemű, megyei s országos adó közt, ha mind a kettőt keresztül vinni nem sikerűlne, elébb létesítendő? Vagy, hogy kölcsön által hasznosabb-e előteremteni a nagy közlekedési eszközök készítésére szükséges összeget, avagy egyenes vagy közvetlen adó által? stb. A Kossuthéin kivűl megjelent e tárgyú czikkek közt hasonlíthatlanúl legjelesebbek gróf Dessewffy Emiléi, melyeket „Alföldi levelek" czíme alatt később könyvűl is közrebocsátott. Az izgató hang s dialektika ezekben hiányzik ugyan; de belbecsökre s helyességökre nézve vetélkednek Kossuth czikkeivel. A gróf elvei abban pontosúlnak össze, hogy a nemességnek a háziadóban való részvételét igazság, méltányosság és józan politika egyenlően kivánják; hogy a beligazgatás rendszeresítendő költségei egyenes adózás által fedezendők; az országos közlekedési eszközök létesítésére szükséges pénzerőt pedig közvetett adózás utján kell kiállítani.

Dessewffy Emil „Alföldi levelei".

Az adó kérdése a megyékben.

Míg ekként a sajtó, lényegére nézve egyezőleg, minden oldalról megvitatta a házi és a socialis javításokra szükséges országos adó kérdését, a megyék is egyenként szőnyegre hozták azt közgyüléseiken, hogy az országgyülésre küldendő követeknek az iránt határozott utasítást adhassanak. Közéletünkben alig merűlt fel eddig tárgy, melyhez annyi országos és egyszersmind személyes érdek kötve,

s mely ennél fogva a szenvedélyek felizgatására hatni ké- 1840—1843.
pesebb volt volna, mint az adó közös viselésének kérdése. A nemesség e kérdésben felhíva volt, politikai nagykorúságának, haza- s közügy-szeretetének fényes példáját adni a világ előtt, tévén azt, mit önszántából, kényszerités nélkül még egy ország nemessége sem tőn: legyőzni az önzés ösztöneit, széttörni a százados balvéleménynek bilincseit, önként lemondani adómentességi privilegiumáról, s az igazság és közjó érdekében a néppel közösen, birtokaránylag fizetendő állandó adót vállalni magára. A feladat bizonyára nagy, szintoly nehéz mint dicső volt: nem csoda, ha az egy rendkivül heves pártharcznak lett forrásává közéletünkben; s míg egy részről a szabadelvű párt lelkesedése azt minden teendőink közt elsőnek, legszükségesebbnek, a valódi honszeretet mérlegének s próbakövének hirdette, és annak keresztülvitelére, a felvilágosítás, rábeszélés, meggyőzés, agitátió minden hatalmában lévő módjait megkisértette: más részről a balvélemény, elfogúltság és önzés is minden sötét fegyvereivel a síkra szállott, hogy azt megbuktassa.

A két nagy politikai párt nem tisztán oszlott e kérdésben ellenkező táborokra. Voltak a conservativek közt számosan — ama töredék tagjai, mely magát fontolva haladónak szerette nevezni, majdnem kivétel nélkül, — kik a közadózás elvét, legyen igazság és méltányosságérzetből, legyen politikából, legyen népszerűség utáni kapkodásból, egy vagy más módon elfogadták, vagy ha titkon tán ellene dolgoztak is, nyiltan fennen hirdették. De ellenben nem hiányzottak olyanok sem, kik elébb, míg olcsó szabadelvűséggel lehete némi népszerűségre szert tenni, a reformpárt zászlói alatt álltak, most azonban a közadózás elleneivé lettek. Ezek sem merték ugyan azt egyenesen ostromolni; mert mióta a sajtó, kivált a Pesti Hírlap, többféle változatokban hirdette, hogy más civilisált országokban csak a koldus vagy szolga az adómentes, nem csak népszerűtlennek, de szégyenítőnek is tartatott egyenesen fellépni a

1840—1843. kérdés ellen: de az opportunitás, időszerűség, a teendők közti sorozat, s más ilyféle okokkal s mentségekkel ügyekeztek azt gyöngíteni, s az osztályérdeket a közérdek szentségének palástjába burkolni. Sőt történt nem egy megyében, hogy más pártérdekek kivívására, egyes népszerű egyéniségek megbuktatására, s más hasonló mellékes czélokra is puszta eszközül használtatott fel a tömegek közt a közadózás kérdése.

Köznemességünk egy része, mely jobbágytelkeken lakott, már több évek óta a jobbágygyal közösen viselvén a házi adót, annak közösségére természetesen nem idegenkedett szavazni; de a többi köznemesség is, hol kellőleg felvilágosittatott, a reform igazságáról és szükségéről meggyőzetett, az adó ellenei által pedig még el nem csábittatott, sok helyt, értelmességének és önzetlenségének fényes példáját adva, elfogadta a közadózás elvét. A legtöbb megyében azonban a közérdek áldozatává esett az osztályérdeknek. Sőt némely megyében épen az értelmesebb, de önző nagyobb birtokosok által felizgatott tömeg a legbotrányosabb kihágásokra, borzasztó vérengzésekre vetemedett, hogy nemesi „szűz vállait“ az adó „szolgai“ terhétől megóvja, s privilegiumát minden csorbától megőrizze. Eseményeket idézett fel e kérdés tárgyalása megyei életünkben, melyek láttánál vagy hallattánál aggódva kiálta fel nem egy hazafi: vajjon e kérdés nem ássa-e meg sírját magának a megyei rendszernek, honnan minden rend fogalma, minden személyes biztosság elenyészni látszott?

Már 1841-ben több megye közgyülésén szőnyegre került a házi adó ügye. Néhányan ezek közől a közadózás elvét minden nehézség nélkül elfogadván, azonnal följegyezték a jövő országgyülési követeknek adandó utasítás pontjai közé. Ezek közt volt például Borsod megye a maga 30 ezernyi nemességével. A közgyülésen, melyen a kérdés szavazat alá került, hallatszott ugyan a köznemesség részéről néhány „nem adózunk!“ felkiáltás; de midőn Palóczy

László és Szemere Bertalan a közadózás igazságos és szük- 1840—1843.
séges voltát a szónoklat varázserejével kifejtették, a lelkesedés villanyárja özönlött el a teremben, s kimondatott a végzés: „miszerint a jövő országgyülésen a követek által egy országos választmány sürgettessék, mely ő felsége kiküldendő tanácsosaival értekezvén, ha oly szerződést eszközölhetend ki, mely minden tekintetben biztos kezességet nyujtand: ez esetben a nemesség mindennemű közadót birtokaránylag viseljen; ha azonban ez alkudozások óhajtott sükert nem érnének is, a házi pénztárnak egész terhében mindenkor, magok a megyék által meghatározandó menynyiségben, az adózókkal együtt birtokaránylag részesűlni kiván a nemesség; az országos küldöttségre hagyatván a fizetés kulcsának s a rendes rovatoknak kidolgozása."

Az önzetlen, felvilágosodott hazafiság e fényes példái mellett azonban már 1841-ben sem hiányzottak a kérdés körűl némi szomorító, sőt botrányos jelenetek. Különösen két megye tűntette ki magát a közadózás elvének megbuktatásával: Fehér és Szatmár. Fehérben személyes viszálykodás ejtette meg a fontos kérdést. Néhány nagy birtokú conservativ párti, s ezek közt különösen az imént még ellenzéki gr. Zichy Ödön, felboszankodván, hogy e pénzkérdést épen oly reformpártiak tették inditványba, kiknek birtoka csekély vala, s kikkel ő és pártfelei már némi idő óta heves párttusákat vívtak, a közös adózás kérdését „a vagyontalanok harczának kiáltván ki a vagyonosok ellen", a közgyülésre, melyen az szőnyegre kerűlt, a kérdés természeténél fogva könnyen elcsábíthatott kortes tömegeket vittenek be, s a szám nyers ereje által a nem adózást végzéssé emelték. Sokkal szomoritóbbak valának még a szatmári jelenetek. E megyét a pártszenvedély már 1834 óta, midőn Kölcsey az örökváltság kérdése miatt követi pályájáról lelépni kényszeríttetett, keserű viszályokba bonyolítá; és ha győzött is néha a megye értelmiségéből álló reformi párt, mint például a fentebb említett, híres 12 pont elfogadása

1840—1843. alkalmával: az Uray Bálint által vezérlett conservativ párt, a csábítások s vesztegetések által a szenvedély tévutaira hajtott kortestömegek segedelmével csak hamar ismét felülkerekedett. De egy győzedelme sem volt még botrányosabb, mint az, melylyel az 1841-ki deczemberi közgyülésen a szabadelvű tizenkét reformi pont néhányait, a házi adóval együtt megbuktatta. A szomorú diadalt Tyukod és Csenger helységek becsődített s ólmos botokkal fölfegyverzett, s ezek hatalmával minden szabadszólást elölt köznemessége vívta ki.

Nem mulaszthatjuk el itt megemlíteni, hogy e viszonyokat sajátságos színezetben tünteti elő azon körülmény, hogy ezen közadózás elleni táborozások a bécsi kormány pártfogása alatt történtek. A conservativ párt azon része, mely adózni nem akart, a kormány által folyton támogattatott, s illetőleg díjaztatott. Például, Uray Bálint, ki az adót Szatmárban megbuktatta, inkább udvari, mint conservativ pártinak nevezhető. Zichy Ödön is, mióta pártot cserélve, a közadózás ellenei sorába lépett, a kormány különös pártfogásával dicsekedhetett, s később még főispáni helytartóvá is neveztetett. S általában, ha a főispánokról kivétel nélkül nem is, de a főispáni helytartókról, kik különösen kormánypártiak valának, bizonyára elmondható, hogy valamennyien a kormány akarata szerint jártak el, midőn az adózni nem akarók felekezetét támogatták. És ezt tekintve, s e mellett a közadózás leghevesebb elleneinek viszonyait is a kormánynyal figyelembe véve, azon következtetésre jut az ember: hogy a közadózás megalapításának kérdésében nem annyira az arisztokratiai párt áll vala szemben a demokratiával, mint a bécsi kormánynak a nemzeti erősödést gátolni törekvő iránya, a haladást, kifejlést, újjászületést sürgető nemzeti iránynyal.

A következő évben még több megye közgyülésén megfordúlt a kényes tárgy, többnyire a szatmári tizenkét ponttal kapcsolatban. Hol a köznemesség csábítások által tévutra nem vezettetett, s a kérdés felett egyedül a rendek

értelmesebb része határozott, mondhatni, mindenütt el lőn fogadva a házi adó közösségének elve. De fájdalom, a pártszenvedély, a megyék többségében, s nem ritkán mellékczélokból, kizsákmányolta a köznemesség értelmetlen tömegének balvéleményét s kiváltságaihoz ragaszkodását. Volt azonban arra is nem egy példa, hogy a kellően felvilágositott köznemesség szinte lelkesedéssel fogadta el az elvet, melyben, több tekintetnél fogva, a hon felvirágzása rejlett. Söt nem hiányzott példa arra sem, hogy az adó megbuktatására becsődített kortestömeget is megtéritette a szónoklat hatalma. Ez volt az eset különösen Biharban. Az 1842-ki márczius egyik napján nagy számú köznemesség csődittetett be a közgyülésre. A tanácsterem ajtait már korán reggel betörték, s a termet „nem adózunk“ kiáltások közt foglalták el az elcsábitott kortesek. De a kiáltozás közben megjelent Beőthy Ödön, és szóhoz jutván, oly hatalommal szállott szembe a tömeg előitéleteivel, hogy az ingerült zajongás mindinkább elcsöndesült; a fel-felvillanó ólmos botok eltüntek, s midőn beszédét végezte, a tudatlan tömeg, melyet a nem-adózás barátai hoztak be, „éljeneket“ harsogtatott a reform bajnokának. Hasonló volt ehhez ama jelenet is, melyben Beőthy követté választatván, a bihari köznemességgel még egyszer követi utasitásképen elfogadtatta a házi adóban részesülés elvét. 1840—1843.

Midőn 1843-ban az országgyülés kihirdettetett, s a követeknek adandó utasitás meghatároztatott, minden megyében szőnyegre került a házi adó kérdése. A pártok tusái legtöbb helyt igen hevesek valának. Történt, hogy hol elébb az adó ellenei győztek, most a józan többség lemosta a megyéről a szégyenbélyeget, a házi adót utasitásban adván követeinek; de, fájdalom, még több helytt történt, hogy hol az értelmiség már határozatúl fogadta volt el a házi adót, a kiváltság megmentésére becsődített kortestömeg azt megbuktatta. És a pártharczban itt-ott szörnyű botrányok követtettek el, valóságos csaták vivattak, fegyverekkel s

1840—1843. ólmos botokkal, emberélet is mind több helytt esett áldozatúl a kiváltság szenvedélyes védelmében. Az elvakitott köznemesség, az ősi szabadság védelmének ürügye alatt, bőszülten taposá önmaga az alkotmányos élet legszebb jogát, szenvedélyittasan rázta meg nemzeti lételünknek körűlményeink közt legerősebb oszlopát, a megyei önkormányzat rendszerét. Igy visszaélve a törvényhozásban való részvéte jogával, öngyilkos kezet emelt maga ellen mámorában; mert helyesen jegyzé meg Kossuth a maga Hírlapjában, hogy ha ez így megy, a magyar nemesség órája ütött. Annál szomorítóbban hatottak pedig e botrányos jelenetek a haladás barátaira, sőt minden bármely párti hazafira, minthogy azok jobbára főrendűek, felsőbb körök tagjai, magas állásúak s hivatalbeliektől származtak; a tudatlan, a fizetéstől undorodó, s azért az adó ellen könnyen felbőszíthető köznemesség csak eszközül szolgált, melyet amaz urak, mint a nem-adózás apostolai, tettek mozgásba. Öngyilkos művök legtöbb megyében sikerült. A nemességnek a házi adóban részesülését az ötvenkét megye közól csak tizenkilencz adta követeinek utasításul.

Ezen utasításokat tekintve tehát, a remények, melyeket a házi adó közössé válta iránt már oly sokan kezdének táplálni, s az értelmiség ez iránti közvéleménye szerint alaposan táplálhattak is eleve, még az országgyülés megnyitása előtt meghiúsúltak. Azonban nem maga az adó megbukta volt ez ügyben a legnagyobb baj. Fájlalni lehetett ugyan, hogy a nemesség adóban részvételének nagy következményű reformja néhány évvel ismét hátrább tolatik; de meggondolván, hogy három négy év figyelemre is alig méltó idő egy nemzet életében, a kérdés megbukta miatt a legvérmesebb reformer is könnyen vigasztalhatta volna magát. Ennél sokkal károsabb következménye volt a dolognak az, hogy miután a reformi párt legkitűnőbb egyénei az adó kérdéséhez kötötték a követség elfogadását, félni lehetett, hogy legjelesebb férfiaink közől többen hiányzani

fognak az országgyülésen, mi aztán a kitűzött többi hala- 1840—1843.
dási kérdéseknek is kárára válandik. És valóban érte is
több megyét e szerencsétlenség. Zalában a házi adónak a
Forintos György s néhány mások által elvakitott köznemesség szavazata következtében történt megbukását e miatt
Kossuth már eleve országos gyászhirként jelenté Hírlapjában; mi pár hét múlva csakugyan szomorú valósággá is lett.

A képviseleti rendszer mellett történt első lépések.

Ezen, oly igen botrányos, a nemzet hirét, nevét, becsületét, sőt lételét és jövendőjét veszélyeztető eseményeknek, annyi rosz mellett, egy jó következménye is volt: elkészítette a képviseleti rendszer útját. A ki még csak néhány hónap előtt népképviseletről mert szólani, mint ábrándozó gúnyoltatott ki. Most azonban a szatmári, szabolcsi, nyitrai, veszprémi, zalai, vasi, gömöri stb. botrányos jelenetek, oly közelre vitték azt az összes értelmiség köz meggyőződéséhez, mint különben a képviseleti rendszer buzgó barátai tiz évi erőfeszités által sem tehették volna. Kossuth maga is, a botrányos kihágásokat keményen ostorozva, agitálni kezdett a népképviselet mellett. De nyilvános dolog volt, hogy e kérdés sokkal kevésbbé van még megérve, mintsem hogy annak egész terjedelmében csak tárgyalását is lehetne várni a jövő törvényhozástól. „Egy hang hallatszik végig a Kárpátoktól Adriáig — úgymond Kossuth az adókérdésben lefolyt botrányos tényeket ostorozva — hogy a dolog így nem maradhat, hogy ezt tűrni nem lehet, nem szabad. De mi történjék hát e vészes viharnak ellenében? Mindenek előtt emelkedjék fel, ugymond, a törvény, szent erejének mindenható ostorával, s a köz nemzeti indignátiótól támogatottan, sujtson minden vétkest kérlelhetlen szigorral. Másik az, hogy a megyegyülések szabadságának megóvására sikeres törvényt kell alkotni. Ha ki elég erős polgárérzettel bir egyszerre fölemelkedni a gyökeres orvoslat magas szempontjára, az valószinűleg egyetértend velünk, hogy ezen bajok csak az által lesznek sikeresen orvosolva, ha, gróf Széchenyi szavaival élve: félig meddig feudalis,

1840—1843. félig meddig arisztokratiai alkotmányunk képviseleti rendszerré átalakíttatik... De ha ily gyökeres orvoslatra akár erőben akár akaratban még meg nem értünk volna, némi enyhitő lépésekre sem hiányzik a lehetség." E lépések közé számitá a honorátioroknak szavazatjoggal felruházását a megyegyüléseken, a szabados, megváltott községek képviseltetését olyképen, hogy minden 500 lélek után egy képviselőt küldhessenek a megye gyüléseire.

Míg azonban Kossuth a megyegyülések botrányos kihágásait Hirlapja czikkeiben ostorozá, s azok meggátlására módokat inditványozott; Széchenyi és követői Kossuth s a Pesti Hírlap pártja ellen emeltek vádat, hogy a házi adó kérdését egyenesen ők buktatták meg, túlhajtásaik s erőszakoló felszólalásaik által, melyek, reactiót szülve, ellenhatásra késztették a conservativ pártot. Azonban, ha tán nem tagadható is, hogy itt-ott egy-két kisebb birtokos heveskedése az adó mellett, vagy a Hirlap némely erőteljesebb kifejezései boszantólag hatottak egynémely büszkébb s a fizetéstől undorodó nagybirtokosra, minek következtében azok megcsökönösödve, a köznemességben az adó ellen agitáltak: Széchenyi ezen vádja inkább csak azon gyülöletből származott, melylyel Kossuth ellen viselteték, s melytől ösztönöztetve, minden alkalmat megragadott, hol az ő, általában károsnak tartott eljárását megróhatta, hatását a közvéleményre csökkenthette. Jól ismerte mindenki az adó ellenzésének okait s a privilegium fentartása melletti agitátió forrásait: az időjeleket pedig megérteni, megfejteni tudók e szenvedélyes viták hátterében a demokratiai és arisztokratiai elv s irányok harczát látták feltűnni. Nem is lett Széchenyi vádjának s a Kossuth ellen intézett heves megtámadásoknak egyéb következése, mint hogy a sajnálatos meghasonlás e két férfiú között még engesztelhetetlenebbé vált, mint volt annak előtte.

Nagyobb haszna lett e meddő polemiánál annak, hogy Széchenyi, miután a házi adó kérdését eleve megbukottnak

látta, egy általa „Két garasos adónak“ nevezett telekdíjas adó tervével lépett fel, mely egy országos beruházmányi pénzalap előteremtésére szolgálna eszközűl. A terv lényege következőben állott: fizessen minden nemes és nem-nemes évenként minden hold földjétől két garast, mi mintegy öt millió forint öszveget teend; vétessék fel erre kölcsön 100 millió frt, melynek kamatai, a remélhető $3\frac{1}{2}$ kamatláb szerint, évenként negyedfél millió, s a kölcsön törlesztésére szolgáló másfél millió, amaz öt milliónyi adóból rovassanak le. Ekként harminczöt év alatt, meddig az adózás tartand, száz millió beruházmányi tőkével fog az ország rendelkezhetni. Mivel pedig ez öszveget csak több évek folytán lehet czélszerűleg beruházni, a fölösleg alkottassék földhiteli bankká, s adassék ki hazánk fiainak kölcsön, egy százalékkal magasabb kamat mellett biztos hypothekára, mi által még mellesleg 50—60 millió ftra tesz szert az ország. S így harminczöt év alatt mintegy 160 millió ftot leend képes a nemzet beruházni az országba; mikor aztán a kölcsön letörlesztve lévén, az adó is megszünendik. Széchenyi e telekdíjas adó mellett agitálni kezdvén, több ízben kijelenté óhajtását: nyilatkoznék inditványa iránt azon véleményfelekezet is, melyet a Pesti Hírlap képvisel, ennek pártolásától remélvén leginkább a terv keresztűlvitelét. És, igazságot kell szolgáltatnunk Kossuth hazafias jellemének: ő feledve legszenvedélyesebb ellenének keserű megtámadásait, szívesen ajánlkozott terve pártolására, azon egy föltételt kötvén közremunkálásához, hogy ezen adónak szellemi alapja is legyen, azaz: „hogy közadó utján előteremtve az ország investitiojára szükséges pénzt, az adómentesség lealacsonyító privilegiumáról akként mondjon le a nemesség, hogy lemondása legelső lépése által a különböző néposztályok között érdekegyesítést varázsoljon elő, a népet maga iránt kiengesztelje, s a közös honnak közös szükségei fedezésében a néphez leszállva, őt a közös teher állandó együttviselésével magához testvérileg fölemelje.“ Ezen érdekegye-

1840—1843. Széchenyi két garasos adója.

1840—1843. sítés alatt pedig azt érté Kossuth, hogy miután ezen telekdijas adó a nép terheit vagy két milliónyi adóval nevelendi, a házi adó közös viselésének kérdése pedig megbukott, az öt milliónyi adóra fektetendő kölcsön közvetlen jótéteményeiben a jobbágy is egyiránt részesíttessék a nemessel. Feltételül kötötte ki ennél fogva azt, hogy a 100 millióból időnként hypothekára kölcsön adandó öszvegnek felerészére nézve elsőséggel birjon a földmívelő adózó nép, e közt pedig azok, kik magokat örökösen megváltani, s a kölcsönt ezen örökváltság végett akarják felvenni. Egyébiránt, minthogy ezen telekdijas adó sorsát az országgyülés döntötte el, azt alább fogjuk elbeszélni.

Az anyagi érdekekre vonatkozó sociális mozgalmak.

A képnek, bár mily tökéletlen is az egyébiránt, melyet e három évi mozgalmainkról vázolánk, kiegészítésére szükséges még, ha csak néhány körvonalban is, ábrázolnunk ama mozgalmakat, melyek közvetlen a sociális élet terén, kivált az anyagi érdekek tekintetében, felmerültek. Az 1843/4-ki országgyülés e tekintetben is újabb felvonást képez nemzeti életünk drámájában; mielőtt tehát erre átmennénk, jellemezni kell az állapotot, melyben ezen érdekeket találta az országgyülés.

Az anyagi érdekek körül, minden gyarlóságaik mellett is, általában véve, szép haladás mutatkozik. Az e téren szükséges reformok az agitátió stádiumából csaknem kivétel nélkül a tervezés, megvitatás stádiumába mentek által; sőt egynémit már a létesülés stádiumában is találunk. Oly közönségessé vált a hiányok ismerete s a haladás szükségének érzete, hogy hamar kikelt, sőt virágzásnak is indúlt egynémely elhintett mag. Ezt azonban csak egyes részletekről lehet elmondani; mert általában az ipar és kereskedés teljes felszabadulása s ennek következtében remélhető igazi virágzása Magyarországra nézve még a távol jövőben rejlett. Iparunk, kereskedésünk, egészben tekintve, még mindig azon coloniális viszonyok bilincseiben pangott, melyekkel azt ugy a hazánk és Ausztria közt létező, mint az összes

birodalmi vámvonal leszorította. E vámvonal még ellenünk is védűl szolgálván az osztrák tartományok iparának: a gyáripar nálunk koránt sem tehetett oly haladást, minőre egyéb körűlményeknél fogva képes volt volna. Beliparunk pedig igen csekély lévén, a termesztésnek s így a földmívelésnek leghatékonyabb rugonya is hiányzott. Más részről e vámvonal által Európa egyéb piaczaitól elzáratván, egyedűl Ausztriára szoríttattunk. Minthogy pedig egynémely termékeinket, például borainkat, magának is elég lévén, ez nem vehette, más termékeinket pedig mindig és biztosan el nem fogyasztotta: földmívelésünk sem nyerhetett elég ösztönt oly kifejlésre, minőt viszonyaink között megbirt volna. Hiszen még gabonánkkal is, mely a gyapjú után legjövedelmezőbb kiviteli czikkünket tevé, megtörtént nem egyszer, hogy, ha egymásután két jó aratás áldása jutalmazta a földmívelőt, annak sem ára, sem vevője nem volt; minek következtében a földmívelő szaporított termesztményeihez bizonyos áron biztos, állandó piaczra nem számíthatván, erejét megfeszíteni, vagy költséges befektetéseket tenni igen kevés kedvet érezhetett. 1840—1843.

A német vámszövetséghez csatlakozás kérdése.

Mivel e vámviszonyokon csak a bécsi kormány jóakarata segíthetett, minden discussio, minden vitatkozás természetesen csak azon kérdésre szorítkozhatott volna: mi módon lehetne a kormányt hajlandóvá tenni e vámviszonyok megváltoztatására; és addig is mi lendületet adhatunk, e korlátok daczára, önerőnk reáfeszítésével, anyagi érdekeinknek mind általában, mind azoknak egyes ágait tekintve? — ha történetesen bizonyos körűlmény egy más kérdést nem lök vitatkozásaink terére. A német vámszövetség 1839-ben megújíttatván, a német sajtó e nemzetgazdasági intézkedést minden oldalról bőven megvitatta s felvilágosította. Kitűnvén ezen értekezésekből s felszámításokból, mily roppant nagy a haszon, mely a lefolyt hat év alatt e szövetségből annak tagjaira háramlott: a vámszövetség Ausztriára is reávetette sovár tekintetét, és már a közel jövőtől reménylé

1840—1843. azon óhajtása valósúltát, hogy hozzá Ausztria is csatlakozzék. „Minden lépés, — így írt egyebek közt Nebenius — melylyel a dunai gőzhajózás kifejlése előre halad; minden esemény, mely a kelet homályos, bonyolúlt viszonyainak szerencsésebb megoldást igér, a csatlakozás időpontját is közelebb hozandja." És nem csak az osztrák német tartományokra vetettek a német státusgazdák sovár tekintetet; hasonló óhajtást, hasonló reményeket tápláltak ők magokban Magyarországra nézve is. Ez okozá jobbára, hogy német szomszédaink egy idő óta oly nagy figyelemmel kisérték közéletünk élénkülő mozgalmait. Sőt többen, látván a magyarok reformtörekvéseit, örömittasan kezdék kürtölni, hogy a magyar törvényhozás a német vámszövetséghez csatlakozni oly annyira hajlandó, hogy még áldozatokra is kész, csak hogy csatlakozhassék.

A nagy kérdés tehát, ilyféle felszólalások következtében, nálunk is nem csak a sajtóban, de még az oly vegyes közönségű megyegyülések néhányain is szőnyegre hozatott. És némely, kivált Ausztriával határos megyék rendei, kedvezőleg nyilatkoztak a csatlakozás mellett; sőt Soprony még körleveleket is küldött szét annak érdekében, ugy vélekedvén, hogy Magyarország sem tehet jobbat, mint sürgetni a bécsi kormányt, hogy a német örökös tartományokkal és Magyarországgal egyetemben mennél elébb csatlakozzék a vámszövetséghez, mely rövid hat évi létezése alatt legalább is megtizszerezte Németország vagyonosságát.

Majd azonban a sajtó is fejtegetni kezdte a tárgyat, minden esetre több státusgazdászati avatottsággal, mint a mennyit megyei közgyüléseinktől várni lehetett. Meg lőn mutatva, hogy mielőtt a vámszövetségi csatlakozás csak szóba is jöhetne, számos nagy reformoknak kellene végrehajtatni; egyebek közt a nemesség adómentességének, az ősiségnek eltöröltetni stb. De ha mind e reform megtörténnék is, a legfontosabb anyagi s nemzetiségi tekintetek tiltanának a csatlakozástól. Csekély hazai müiparunk, a fejlett

iparú Németország mellett, soha ki nem fejlődhetnék; s e mellett még termékeinknek sem nyernénk nagyobb piaczot, miután a vámszövetségi tartományok hasonlókkal eléggé el vannak látva. Mások ezen utólsó érvet, s nem alap nélkül, kétségbe vonták ugyan; de annál erősebbnek hitték azt, hogy a csatlakozás ártalmára lenne eléggé még meg nem szilárdúlt nemzetiségünknek. A német vámszövetségnek nem csak az lett eredménye, hogy a vagyonosságot megtizszerezte, hanem az is: hogy a nemzeti önérzetet hatalmasan gyarapitotta; s a német ajkú nép politikai egysége tekintetében annyit tett, miszerint bizton el lehet mondani: hogy a mely tartomány a német vámszövetséghez csatlakozott, a német nemzet tagjává lett, tehát előbb utóbb németté válik. A német elemet nem volt ugyan eddig okunk ellenséges elemnek tekinteni; a nemzetiségi harczban, mely határaink közt vívatott, az egy erdélyi szászt kivéve, a német elem eszélyesen s méltányosan viselte magát. De miután Magyarország iparos osztályának nagy része német ajkú, ha ez ország a német vámszövetség tagjává lenne, s azzal financziális és kereskedési érdekekben szinte egy családdá olvadna: e roppant morális erő nehézkedésében, a hazánkbeli német elem oly túlsúlyt nyerne, melynél fogva a magyar nemzet bizonyos enyészetét találná a német vámszövetségben. Miután még maga a német sajtó is őszintén bevallotta, hogy a vámszövetségnek nem csekélyebbek eredményei a nemzetiség és politikai egység, mint az anyagi érdekek tekintetében; hogy a vámszövetség a nemzetegységet valóban megtestesítette, s utat tör a politikai egységre is: a közvélemény hamar eligazodott nálunk a vámszövetséghez csatlakozás kérdésében, s ez kevés idő múlva végkép eltűnt közéletünk színvonaláról. 1840–1843.

E discussióknak eredményeként tekintendő azonban hogy a hazánk s Ausztria közt létező vámvonalok iránt mindinkább változni kezdett a közvélemény. Átlátták, hogy a mit egykor a bécsi kormány a nemzeti erő kifejlésének

1840—1843. akadályául alapított meg s tartott fenn egy századon keresztül, a közbenső vámvonal, nemzetiségünk bástyájává lett Bécs olvasztó czélzatai ellen azon időben, midőn a Mária Terézia által elszenderített nemzetiséget, ha rendszere folytattatik, oly könnyű volt volna sírba vinni. Most is fájdalmasan látta ugyan a nemzet, mily nagy akadályokat vet e vámvonal iparunk kifejlése elébe; de a fentebbi oknál fogva nem kivánta azt többé minden áron megszűntetni; hanem azon vélemény lett e tekintetben közönségessé, hogy a közbenső vámvonal ezentúl is tartassék fenn, s annak csak rendszere módosíttassék a méltányos viszonyosság elve szerint. Az osztrák ipar egy századon át védetett e vámrendszer által nem csak a külföld, hanem Magyarország ellen is; minek következtében az már annyira kifejlődött, hogy vele a mi iparunk egyhamar ugy sem versenyezhet. Mi méltányosabb tehát, mint hogy ezentúl a magyar ipar részesíttessék némi védelemben, legalább is addig, mig az az osztrák ipar színvonalát megközelíti? — midőn aztán Magyarország s az osztrák tartományok közt teljes viszonyosság állhat be, a minő hajdan létezett. Oly vérmes reményeket e tekintetben alig ápolt ugyan valaki, hogy higyje, miképen a bécsi kormány egyhamar teljesítendi a nemzet ebbeli méltányos kivánatait; de épen azért, mivel a nemzet minden javítást csak hosszas küzdelemmel vívhatott ki a kormánytól: ezóta a védvám lett a jelszó s a czél, melyre a törekvések, iparunk tekintetében, irányúltak. List Frigyes, a német védvámrendszer apostola, nálunk igen népszerűvé lett; könyve magyarra fordíttatott, s tanai közhelyeslést nyertek.

Addig is pedig, míg ezeket majdan foganatosítani lehet, azon eszközök megvitatása s életbe léptetése foglalkodtatá legélénkebben a kedélyeket, melyek azonnal adhatnának némi lendületet iparunk- s kereskedelmünknek. Fentebb emlitettük Széchenyi telekdíjas adótervét, melynek czélja volt egy a mindennemű anyagi érdekek fejlesztésére

fordítandó nagy országos pénztárnak előteremtése. Már előtte is hosszan vitatkoztak s tervezgettek némelyek egy ilyféle pénztár előállítása felett. E tervek előadásával azonban nem fárasztjuk olvasóinkat, s csak azon haladást adandjuk még elő, mely tényleges életvalóságra fejlődött anyagi érdekeink mezején. A kormány nálunk ezen érdekek gyarapítására, hagyományos státusgazdászati s igazgatási elveinél fogva, semmit sem tévén, minden, mi e tekintetben történt, egyesek s egyesületek buzgó ügyekezetének köszönte lételét. 1840—1848.

Az iparegyesület.

Az egyesületi szellem már élénken működött az országban. Alig volt a sociális életnek ágazata, melynek kifejtésén s gyarapításán egyletek nem munkálkodtak volna. Ezek közt a leghasznosbak egyike volt kétségkivűl az iparegyesület. Balogh Pál 1841 elején egy „hasznos ismereteket terjesztő társaság“ alakítására szólítá fel a nemzetet, a társulat munkálkodásának czéljául kivált azon középrend emelését tűzvén ki, melynek rendeltetése nem annyira tudományos önművelés, mint az élet anyagi szükségleteinek előállítása, s mely közvetlen érintkezésénél fogva az alsó néposztálylyal, erre nagy befolyást gyakorol. A felszólítás szerencsés volt meleg részvétet gerjeszteni azoknál, kik a népnevelést korunk legsürgetőbb szükségei egyikének ismerték, s egy 1826 óta nagy haszonnal működő hasonló angol társulat mintája szerint azonnal meg is alakúlt. Alig állott a társulat egy pár hónapig, a közönségben buzgó részvétre találván, már is iparegyesületté forrta ki magát; mire nevét is átváltoztatta, czélját pedig, a hasznos ismeretek terjesztésén kivűl, az ipar és kézművek gyarapítására s tökéletesbítésére hatás által tágította. Az iparegyesület az elnökké választott gr. Batthyáni Lajos buzgó törekvései által egyre emelkedvén, hamar szép gyümölcsöket termett. Miután az országgyülések többszöri sürgetései sem birhatták a kormányt a köznevelési rendszer javítására, különösen reál s ipariskolák alapítására: mindenekelőtt e hiány

1840—1843. pótlását tűzte ki teendőjeül az egyesület: mesterinas-iskolát állított; a természeti, mathematikai s technikai tudományok külön ágaiból az iparosok számára népszerű előadásokat tartatott; az egyesület czéljaira tartozó könyvekkel, rajzokkal s folyóiratokkal ellátott olvasó termet nyittatott, s azzal egy szerszám- és gépminta-gyűjteményt kötött össze. Végre fenállásának már második évében honi művekből iparkiállítást rendezett. Az iparműkiállítás, terjesztvén a honi készítmények ismeretét, rokonszenvet is ébresztett azok iránt, s ösztönűl szolgált védegyleteket alakítani, melyek egymástól függetlenül keletkeztek. Első volt a tolnai, melynek tagjai magokat eleinte honi gyapjúszövetek kizárólagos viselésére kötelezték. A jó példa több követőkre talált, s mindinkább terjedt a honi készítmények iránti rokonszenv s kérdezősködés, melyek nem régiben még annyira lenézettek s megvettettek, miszerint a honi gyártmányt gyakran idegen készítmény gyanánt kellett árúlni, hogy kelete biztosítva legyen. Egyes iparágaknak évek kellenek, míg nagyobb tökélyre fejlenek; mondhatni azonban, hogy e korban nálunk a lelkesedésből eredt szorgalom az idő egy részét is pótolta: a második iparműkiállítás meglepő haladást tüntetett elő az ipar többféle nemeiben; mi lélekemelő zálogául szolgált, hogy ernyedetlen munka és buzgalom egy részről, rokonszenv és ápolás más részről, nálunk is rövid idő̋n virágzatra emelendi az ipart, a vagyonosság e főforrását, melyet politikai állapotaink s főleg a mostoha kormányrendszerből eredt vámviszonyok egy század óta mozdulatlan pangásban lebilincselve tartottak. Mellőzve itt azon sokféle, aránylagos jeles iparműveket, melyek e második kiállításon iparunkat már teljesebben képviselték, s melyek közől öt arany-, tizenöt ezüst-, huszonkilencz bronzemlékpénzzel, végre harminczegy dicsérő oklevéllel nyert kitűntetést, csak a szóda, czukor és selyem-gyárczikkeket említjük. E három gyáriparágat, részint mivel nálunk az új haladás eredményei voltak, részint mivel hazánkra nézve

kiszámíthatlan fontossággal birtak, különös figyelmére méltatta az egyesület, s kifejlésöket mind tanácscsal, mind tettel ügyekezett elősegíteni. A czukorgyáraknak, melyek nálunk a föld olcsóságánál és termékenységénél fogva nagy jövendőt igértek, eddig az volt különösen nagyobb jövedelmezésöket s ennek következtében terjedésöket akadályozó hibájok, hogy minden czukorfőző egyszersmind finomító is akart lenni. Az egyesület tehát tanácslá a gazdáknak, hogy a finomítást ne külön kisérelgessék, hanem egyesűlt erővel létesitendő közös finomító gyárakban központositsák; e munkafelosztás következtében lévén csak remélhető a kezelési költségek alábbszállása oly mértékben, hogy a minden ótalmat nélkülöző honi répaczukor a külföldivel árra nézve versenyezhessen. E tanácsot nem sokára a gazdasági egyesület ügyekezett valósítani, a pesti czukorgyárat megvévén, s középponti finomító gyárrá változtatván. A selyemipart ezen kivűl más egyesületek is gyarapították, melyek különösen csak a selyem termelését tüzték ki czéljokul. Ezen ugy nevezett szeder-egyletek, a Széchenyi közremunkálása által létre jött soprony-vasi egyesület példája s mintája szerint, egyre szaporodtak az országban. 1840—1843.

Iparunk kifejlése belső akadályainak előmozdításában is tétettek némi lépések. Egyebek közt Pest megye a czéhek egyedáruságát korlátozandó, a mesteri oklevéllel el nem látott iparosoknak is megengedte a kereseti üzletet: csak a legények felszabadításától tiltván el őket, míg a czéhek iránt maga a törvény nem intézkedendik. Pest példáját azután több megye is követte. A czéheket azonban, mivel törvényes privilegiumokon alapúltak, a megyei hatóságok egészen meg nem szüntethették. A gyökeres javítás, e hajdankorból fenmaradt, egykor az úri önkény s hatalmaskodás erőszaktételei ellen hasznos, de már a haladást gátló béklyókká lett intézetek körűl a törvényhozást illetvén: majdnem minden megye utasításban adta követeinek azok végképeni eltörlését vagy czélszerűbb szabályozását.

1840—1843.

A földmivelés lendülete.

Az emelkedő, gyarapodó ipar, a fogyasztást nevelvén, s e mellett az élénkülő kereskedés, a kivitelt szaporítván, a földmivelésre is előmozditólag hatott vissza. De ezen kivűl közvetlen a földmívelés körében is szép haladásnak lehete örvendeni. A földmívelés állapota egyenes arányban állván a földmívelők személyállapotával, a demokrát irányú korszellem, azon jogi gyarapításokon felül is, melyekben a földmívelő osztályt a múlt országgyülések részesitették, ügyekezett javítani annak személyállapotát, megóvni őt az úri rejtett önkény visszaéléseitől. A hirlapi nyilvánosság, ama szégyenitő megbélyegzések, melyekkel a jobbágyaik iránt méltánytalan urak önkénye, visszaélései napvilágra hozattak, s a közvélemény pirító szégyenkövére állittattak, igen üdvös hatást gyakorlának a földmívelő osztály sociális állapotának javítására. A nyilvánosság ezen jótékony hatása mellett, a megyék is ügyekeztek részint az ingyen közmunkák igazságosabb kivetése, részint a hajdankorból származó gyámsági kényrendszer mindenféle maradványainak (minő volt például az arató s nyomtató munkák árszabása) korszerü eltörlése stb. által javitani a földmívelő állapotát. Leggyökeresebben refomáltak e tekintetben azon egyes földesurak, kik kölcsönös egyesség folytán, jobbágyaik örökváltságát tettleg végrehajtották, vagy legalább a robotot engedték olcsó áron megváltani jobbágyaik által. Az ily, egészen vagy részben megváltott helységek, melyeknek száma egyre szaporodott, ezen, uraikkal kötött szerődéseik napjától számitották aztán boldogabb létük korszakát: de e nap egyszersmind korszakot alkotott azon községek földmívelési állapotában is.

Egyesületi mezőn, a „Gazdasági Egyesület“, melyről elébb már bővebben szóltunk, folyton gyarapodó erővel, mindinkább szélesedő körben s növekedő sükerrel munkálkodott a földmívelési s állattenyésztési ipar előmozdításán. Igen hasznos szolgálatot tett különösen a gazdasági műszerek tökéletesbitése által, miben egy külön technikai osz-

tálya fáradozott. A fiók-egyesületek, melyek az ország külön vidékein mind nagyobbodó számmal keletkeztek, az anyaintézet üdvös hatását mind meg annyi csatornákként terjesztették szét a hazában. Az egyesület folyóirata, a „Magyar Gazda“ pedig, a gazdászat körében tett mindennemű javitásokat s fölfedezéseket, a tett kisérletek sikerét gyorsan köztudomásra hozva, terjesztette a jobbnak ismeretét, s ösztönözte annak követésére gazdáinkat.

Közlekedési eszközeink.

Mind ezen gyarapodás természetesen csak aránylag, az elébbi pangáshoz mérve, érdemel figyelmet; mert általában véve, még mindig nagy hátramaradásban volt földmívelésünk a népes nyugati országokéval egybehasonlítva, hol a népesség tömöttsége, a müipar virágzó állapota, a közlekedési eszközök jósága, a földmívelők kedvezőbb személyállapota s több hasonló okok közrehatása mellett, még a vámviszonyok s a kormányok ápolása is, minden lehetségest megtőn a földmívelés felvirágoztatására. Nálunk még mind ezekben sok volt a kivánni való. — Hogy egyebeket, miket egy részben már érintettünk is, mellőzzünk, a belkereskedés szabadabb, élénkebb mozgalmát gátló hiánya a könnyű s olcsó közlekedési eszközöknek, természetesen földmívelésünkre is nyomasztólag hatott vissza. A Duna vidékének, mely az egyre nagyobb terjedelemben működő gőzhajózással kapcsolatba léphetett, e tekintetben kevesebb oka volt a panaszra; némely felvidéki, épitő anyaggal bővelkedő vármegyéknek is meglehetős utai voltak; de az alföldi sikságon annyira hiányzottak a könnyü közlekedési eszközök, hogy például a Duna-mosta Bajáról bizonyosan kevesebb költséggel lehetett volna egy mérő gabonát a fekete, közép és atlanti tengeren keresztül Amerikába szállítani, mint a felvidéki vármegyék egynémelyikébe. Ez volt oka egyebek közt annak is, hogy a világrészek közt sem volt a gabonaár tekintetében nagyobb különbség, mint az ország vármegyei között; s nem egyszer történt, hogy az

1840—1843. ország egy részét éhség sanyargatta, míg más részében bőségnek örvendettek.

A mostoha kormány e hiány pótlására semmi kezdeményezést nem tévén, a reformok élén álló hazafiak erre fordították legfőbb gondjokat. Ez volt oka, hogy az 1836-ki 25-dik törv.-czikk a belkereskedést gyarapító magányos vállalatokat adómentesekké tévén, azt nagyobb kedvezésben részesítette, mint bármely más ország törvényhozása. De az ezen törvénybe vetett remények eddigelé nem teljesedtek, legalább a valóságig nem érhettek; mert a pozsony-nagyszombati vasút egy részénél több vasuti vállalat mind eddig nem jött létre, bár tervekben nem volt hiány. Azon társaságnak, mely Pestet Bécscsel a Duna balpartján tervezé vasut által összekötni, szándékai kétség kivül komolyak valának; de azok valósításában ezer akadályra bukkant. Alig lett ugyanis közhírré e társaság keletkezte, s már is egy másik lépett fel a bécs-győri vaspálya tervével. Azonban nem sokára ugy vélekedék a közönség, hogy e bécs-győri társaság, melynek tagjai jobbára a budapesti lánczhíd részvényeseiből álltak, őt tervével csak mystificálja, hogy a balparti vasutat, a lánczhíd jövedelmei csökkentésének félelméből, létrejőni meggátolja. És valóban hosszú vita keletkezett ama kérdés felett: a jobb vagy balparti vasut igér-e több előnyt? A két, párhuzamos vonal minden esetre fölöslegnek tartatott, kivált miután a gőzhajózás szintazon irányban már teljes virágzatra fejlett. A bécs-győri nem csak rövidebbsége s ennek következtében olcsóbbsága, hanem a miatt is számos pártfogót nyert, mert azzal kecsegtették a közönséget, hogy azt utóbb Fiuméig nyujtandják.

E körülményekben, a balpartinak terve, bár 1840-ki aprilban már elkészült, s előmutattatván, igen jelesnek találtatott és felsőbb helybenhagyást is nyert, a jobb partinak versenyzése miatt mind több akadályokra talált. Sőt bár, egy részről, a bécs-győri társaság mystificálása az által

egészen napvilágra jött, hogy a tervezett pálya Németújhelyből nem Győr, hanem Gloggnitz felé folytattatott, onnan Trieszt felé hosszabbíttatandó; és bár, más részről, a balparti társaság az előmunkálatokat rég teljesen bevégezte, a megyéknél pedig, melyeken a pálya keresztülvonandó vala, a kisajátításra s mind azokra nézve, miknek eszközlése a törvényhatóságokra bízatott, segédkezet talált: ügye még 1842-ben sem haladhatott előre. Az ugynevezett „bécsgyőri társaság", mely azonban vonalával, mint mondók, már Trieszt felé fordúlt, fondorlatai által reá tudta venni a kormányt, hogy ez még 1842-ben sem erősitette meg ezen balparti társaság alapszabályait, s valósulása elébe folyton annyi akadályt vetett, hogy az országgyülés előtt meg sem kezdethettek a kiviteli munkálatok. 1840—1843.

A magán vállalkozók közt támadt e versenygések s fondorlatok s azokból származott időveszteség következtében, mind több pártolókra talált azon eszme, hogy az ország vasuthálózata közköltségen nyerjen létesülést. Ez volt részben az indok, miért hogy reformmozgalmaink élén álló hazánkfiai oly hőn óhajtották a nemes és nem nemes által közösen viselendő adót már a legközelebbi országgyülésen megalapitani. Ez volt különösen egyik czélja a Széchenyi telekdijas „Két garasos adó" tervének is.

Kossuthban ama körülmény, hogy a Duna-jobbparti vasuttársaság eleinte Győr felé tervezett vonalát Trieszt felé fordította, nehogy e vonallal később egy mellékvonal által Fiume is összeköttetvén, az országnak ezen egyetlen kikötőjéből is Bécs felé vegye irányát mind nagyobb reményekre jogositó külkereskedésünk, — azon elhatározást szülte, hogy egy vukovár-fiumei vasutvonal mellett kezdjen agitálni. Ezen izgatás alapelvéül szolgált: Fiuménak Pesttel összeköttetése által biztositani az ország független külkereskedését, melynek a trieszti vonal, ha Fiumével is összekapcsoltatnék, még lehetőségét is megrontaná. Fiume eddigelé, miután mind a kormány mind a bécsi kereskedelmi

840—1843. világ mindent elkövetett, hogy a magyar termékeknek a külföldre Trieszt felé nyisson utat, nagy fontosságra nem juthatott. Mérlege az 1835-től 1840-ig lefolyt hat év alatt összesen sem mutat többet a kivitelben húsz, a bevitelben hat millió ezüst forintnál. A jövőre mindazáltal nagy reményeket ébresztett. Már is majd háromszorta nagyobb volt forgalma, mint az imént említett esztendőket megelőzött hat év alatt, midőn a kivitel kilencz, a bevitel pedig összesen egy milliót meg nem haladt. E forgalom évről-évre gyarapodott, daczára annak, hogy a kormány maga is lehető legmostohábban viselte magát, a kegyenczként ápolt Trieszt kedvéért, e magyar kikötő iránt. Míg Triesztre, például, évenként nagy összegeket költött; sőt, 1841-ben még Velencze kikötőjének kiigazítására is egy millió ftot rendelt: Fiume egy fillért sem nyerhetett, bár régóta és többször sürgetett egy csekély segedelmet kikötőjének szintén szükségessé vált, s a költségvetés szerint csak 216 ezer forintba kerülendő kiigazítására. Alig lehete kételkedni, hogy mihelyt Fiumét a Dunával biztos és olcsó utvonal kötendi össze, a magyar termékek. melyek kiviteli iránya eddig mesterségesen Trieszt felé tereltetett, a közelebbi és elhanyagoltsága mellett is jobb fiumei kikötőbe fognak szállíttatni. E változás pedig minden bizonynyal maga után vonandá azt, hogy gyarmati árukkal, miket eddig Trieszten át harmadik kézből kapott Magyarország, azontul azt Fiume lássa el. Az eszme tehát, mely szerint a Dunát vasut kötné össze Fiuméval, mind politikai mind anyagi tekintetben, nagy fontossággal birt. Csak az volt körülötte a hiba, hogy Kossuth a létesítésnek is élére állott, s nem engedte azt inkább a praktikusabb, ilyféle vállalatokban számítóbb, szerencsésebb s azért nagyobb bizodalmat is érdemlő Széchenyinek által, ki aztán Kossuth tervének nem is lőn pártolója. A fontos kérdés további fejleményeit azonban a jövő évek történelmében lesz alkalmunk elbeszélni. Későbbre halasztjuk azon izgatásokat is, melyek, a fiumei vasuttal kapcsolatban, egy ön-

álló magyar kereskedés megalapitása s e végre alkotandó kereskedelmi társaság körül már az országgyülés előtt megkezdettek, melyek azonban csak utóbb termették meg gyümölcseiket. 1840—1843.

Itt kell azonban még megemlítenünk a kereskedelmi bank megalapitását, mi csekély kereskedésünknek némi gyarapodást adott. Váltó-törvényeink szigorúsága s azon körülmény, melynél fogva kereskedőink a bécsiektől függésben álltak, s az ezek közt történt bukások, a mieinket is sujtották, szükségessé tőnek oly intézetet, mely hitelezései által kereskedőink helyzetét biztositsa. A pesti kereskedői kar ennél fogva két millió pft alaptőkével, részvények utján, egy kereskedelmi bankot alapitott, mely, miután 1841 végén a kormánytól megerősitést és szabadalmat nyert, a következő évben, kereskedő világunk nagy hasznára, meg is kezdette működését.

Erdélyi állapotok.

Nagy ideje, hogy e pártharczok s refomtörekvések közt a szemünk elől rég elvesztett erdélyi állapotokra is vessünk egy futó pillanatot. A királyi leirat, mely az országgyülés rendei előtt az 1835-ki febr. 6-án felolvastatott, a gyülést feloszlatván, az alkotmányt felfüggesztvén, Estei Ferdinánd főherczeget teljhatalmú királyi biztossá nevezte, az önkény uralmát hozta Erdélyre. Metternich, miként Magyarországon Pálffy Fidél kanczellár által, ugy Erdélyben a főherczeg közbejöttével tőn kisérletet a kényuralom állandóbb megalapitására; mi azonban, miként amott, ugy itt is meghiúsúlt.

Az ideiglennel csönd álla be a tartományban; és sokan, még az ellenzék soraiból is, határozottan kárhoztaták Wesselényi faltörő politikáját, mely az alkotmány felfüggesztését hozta a tartományra. E pártvezér pere s elitéltetése az erdélyi kir. tábla által, még inkább megfélemlíté a

1840—1843. kedélyeket, s elnémítá az ellenzéket, melynek az ideiglen alatt különben sem volt tere s alkalma a jog és alkotmány mellett hallatnia szabad szavát. Igy folyt le két év, mig az

Az 1837-ki országgyűlés.

1837-ki april 17-ke, mely napon Szebenbe országgyülés hirdettetett, meghozta végre az alkotmányos közélet helyreállíttatásának reményét.

V. Ferdinánd országlata alatt ez lévén ott az első országgyülés: annak első tárgyául a rendek szokásos hódolati esküje lőn kitűzve. A kir. előadások ezen felűl a főbb kormánytisztviselőknek, 1834-ben nem sikerült megválasztását, s az 1791-ki reformtervek átnézését, s e végett egy országos bizottmány megválasztását tették a rendek kötelességévé, különösen kiemelvén, hogy az úrbéri szabályozás terve mindenek előtt készíttessék el a jövő országgyülésre.

E királyi előadások megfeleltek ugyan az alkotmányos élet igényeinek s a közkivánatnak; de igen tévedt, ki azt hitte, hogy a kormány őszintén visszatért az alkotmányosság ösvényére. A szándékok és czélzatok, Bécsben szintugy, mint Ferdinánd főherczeg udvarában, folyton ellentétben valának az alkotmányos jogokkal s alapszerződésekkel, melyeket a Szász Károly által nem rég kiadott történelmi okmányok verőfénybe helyeztek. E titkos szándékok nem kevesebbre czélzának mint, hogy Ferdinánd főherczeg a rendek által Erdély kormányzójává választatván, az általa továbbra is fentartandó törvénytelen ideiglen mintegy a rendek hozzájárultával szentesíttessék, s alkotmányos kormányzat helyett az osztrák tartományokban uralkodóhoz hasonló kényuralom örökíttessék meg a tartományban.

A főherczeg e czélzat sikerítésében titkon régóta fáradozik vala; most pedig e végett mindent elkövetett titkos ügynökei által. De a hazafiak hamar észrevették a czélzatot, és a magok részéről szintén nem mulasztának el semmit annak meghiusítására. Mindenek közt kitűnt gr. Bethlen

Gr. Bethlen János.

János, ki államférfiúi eszélyességének, miként már az

1832/4-ki korszak alatt, ugy most is e harczban, fényes bizonyitványát adta. Feladata nem volt könnyű: egy részről mérsékletre kell vala birnia mind azokat, kik az 1834-ki országgyülés alatt faltörő politikájokkal oly zajos ellenzéket képezének; más részről meg kellett alkudnia azon kormányszéki tagokkal, kik törvénytelenűl, puszta kinevezés által birt hivatalaiktól megválni nem akarván, azok megtarthatása végett ez alkotmányellenes czélt is hajlandók voltak volna előmozditani. Eszélyes buzgó eljárását a legszebb diadal jutalmazta. A főherczeg nem jelöltetett ki a kormányzói méltóságra. 1840–1843.

Ezen kivül még a nemzeti sereg vezérletére, az udvar és tartományi kanczellárságra, a kincstárnokságra, az országos főbiztos, nyolcz kormányszéki tanácsos, a kir. táblai elnök s egy itélőmester hivatalára kell vala megválasztani a kijelölteket. És valamint a kormányzói kijelölésnél sikerült rábirni az udvar felé hajlókat, hogy mellőzzék a főherczeget: ugy az ellenzékiek is reávétettek, hogy ezen hivatalokra kijelöltek közé azokat is besorozzák, kik eddig e hivatalokat nem alkotmányos uton birják vala.

Az udvar az által nyilvánitá elégületlenségét czélzatának meghiúsúlta felett, hogy a kijelöltek közől kormányzóvá nem a legtöbb szavazattal birót, hanem a sorozatban hatodikat, gr. Kornis Jánost, s a többi hivatalokra is általában nem azokat nevezte ki, kik legtöbb szavazatot nyertek; a kormányszéki tanácsosok közé pedig a ki sem jelölt kath. püspököt is beigtatta. A rendek nem mulasztták el ugyan ezek iránt, választási joguk épségben tartása végett, egy feliratban megtenni észrevételeiket: de győzött mégis a mérséklet: hogy az ideiglenes állapotból valahára kivergődjenek, s az igazgatás törvényszerűsége helyreálljon, nem késtek feleskettetni az újdon kinevezetteket. Országos elnökké, az udvari kanczellárságra emelt Nopcsa Elek helyett, b. Kemény Ferencz lett; a kincstárnokságot gróf Rhédey Ádám, a tartományi korlátnokságot gr. Lázár

1840–1843. László, a kir. tábla elnökségét Dániel Elek stb. foglalták el. És ekként az 1834-ben megoldatlan maradt alkotmányos kérdések, az egymás iránt engedékenyebbé lett pártok közremunkálásával, jobbára megoldattak.

E kölcsönös engedékenységre, szemlátomást, az alkotmányosság veszélyei birták a rendeket. És ebben teljesen megérdemlik a történelem méltányos, az eredmény által is igazolt itéletét. Bár azonban ily szerencsésen sikerült most kivergődniök ezen alkotmányos harczból: lehetetlen volt nem érezniök gyöngeségöket a kényuralomra törekvő kormány ellenében, mely saját keblökben is annyi pártolóra talál. E viszonyokat megfontolva, minden elfogulatlan s józanúl gondolkodónak be kellett látnia, hogy alig tarthatnak valaha számot valódi biztosított alkotmányos életre, míg Wesselényi és Kölcsey azon elvét el nem fogadják, mely számokra a Magyarországgal való szoros kapcsolatban, vagy, helyesebben mondva, egybeolvadásban, mutatta ki az üdvet. De erre nem voltak még megérve a tartomány rendei; és nem lehet sajnálkozás nékül nem szemlélni azon, részint önzésből, részint elfogultságból s helytelen nagyralátásból eredt separatismusi hajlamot, melylyel az anyaország egyesítési törekvései ellen tiltakozva, azon pozsonyi törvényczikk ellen, mely ezen egyesülés első lépéseül, a részek visszakapcsolását megrendelte, egy élénk hangú feliratot intéztek.

Ezen felirat újabb bizonysága volt annak, mit egyébiránt az országgyülés egész folyama kézzel foghatólag tanúsított, hogy Erdély, mióta Wesselényi a színpadról lelépett, végkép szakasztott ennek politikájával, s más irányt kezdett követni a közéletben. Es ez ellen — kivéve ama megrovott, kicsinyes separatismust, — nem is lehet kifogásunk, mert oda mutatott, hogy, Magyarország példájára, ő is felhagyott a meddő sérelmi politikával, és szintén a reformok ösvényére óhajt vala lépni.

Az 1841-ki országgyülés. Az 1841-ki országgyűlést, mely b. Jósika János kir. biztos által november 15-én nyittatott meg Kolozsváron,

már határozottan ezen irány jellemzi. Ezt igényelték egyéb- 1840—1848.
iránt most a királyi előadások is, melyek a reformokról készült rendszeres munkálatokat, s minden mások előtt az urbéri szabályzatra vonatkozót, tűzték ki a rendek tanácskozásainak tárgyaiul. Ennek égető szükségét emelte ki Kemény Ferencz országos elnök is, a gyülést megnyitó beszédében.

És mihelyt az időközben meghalálozott kormányzó, gróf Kornis János, helyébe megtörtént a jelöltek választása, kik közől azután hazafiui érzelmeiért nem kevésbbé, mint széles tudományosságáért Magyarországban is, hol eddig más magas hivatalokon kivül a tudományos akadémia elnökségét is viselte, köz tiszteletben álló gr. Teleki József neveztetett ki főkormányzójává, — a rendek azonnal a hosszú pangásban sinylett s 1791 óta mind több elemeitől megfosztott alkotmányos élet megszilárditásáról s egyéb közhasznú reformokról kezdenek vala tanácskozni.

Ezekre nézve, szemlátomást, a nagyobb testvér haza szolgált Erdélynek is példányul, útmutatóul. Miként ott, ugy itt is, a magyar nemzetiség szilárditása végett, mindenek előtt a magyar nyelv hivatalos használata felett folyt a vita. Okot erre a kormány egy leirata nyujtott, mely a rendeknek a mult országgyülésből ez iránt készült feliratukra válaszul küldetett le a gyülés elején. A rendek evvel meg nem elégedvén, oly törvényjavaslatot kivántak felterjeszteni, mely szerint a magyar a nagyfejedelemségben közállami nyelvvé tétessék, ugy hogy mind a törvények csupán e nyelven szerkesztessenek, mind a fejedelem e nyelvet használja leirataiban, mind a kormányszékek s törvényhatóságok ezzel éljenek, a keblökbeli ügyvitelben, szintugy mint egymással való érintkezéseikben; egyedül a szász hatóságok esvén kivétel alá, melyeknek mind kebelökben, mind a kormányszékekkel s a többi hatóságokkal folytatott levelezéseikben, tetszésök szerint a magyar vagy a latin nyelv használata hagyatott fenn. Kiterjesztetett e törvény rendelkezése, továbbá, az egyházi hatóságokra és a köznevelésre

1840—1843. is oly módon, hogy emez, kivéve a szászok iskoláit, minden egyéb nevelő intézetekben magyar nyelven szerveztessék; amazok pedig, a mennyire nem magyar ajkúak, csak tiz év mulva használják anyakönyveik- s levelezéseikben a magyar nyelvet: a szászok azontúl is meghagyatván anyanyelvök használatában.

A múlt országgyülésen, midőn a nyelvkérdésben a kormányhoz felirat intéztetett, a magyarokkal egyetértve, a szász követek is arra szavaztak, hogy a törvények ezentúl magyar nyelven szerkesztessenek. Annál meglepőbb volt tehát a heves ellenzés, melyet a szászok jelenleg e törvényjavaslat ellen kifejtettek. Schreiber Simon szebeni követ, e törvényjavaslat ellen óvást vetett közbe, s kijelenté, hogy a mellett külön véleményt kiván felküldetni a kormányhoz; miben aztán vele valamennyi szász hatóságok képviselői osztozának. Kivételt egyedűl Lészay és Lőréni szászvárosszéki magyar érzelmű követek képezének, kik vett utasitásukkal egyezőleg, a törvényjavaslat mellett szavaztak. Azonban Szászvárosszék hatósága, értesülvén a többi szász követ eljárásáról, maga is rögtön köpenyt forditott, s emlitett követeit, szintoly alaptalanúl mint méltatlanúl, utasitásuk megszegéséről vádolván, azonnal visszahivta s másokkal pótolta.

Szászvárosszék ezen eljárása köz indignátiót támasztott a rendek kebelében; mert nem vala titok, hogy a magyar nemzetiség elleni agyarkodás koránt sem az egész szász nemzettől, hanem csak a követválasztásokat is kizárólag magához ragadt szász bureaukratiától származik, mely a bécsi sugallatokat követve, nemcsak a magyar nemzetiség, hanem általában az alkotmányosság ellen is ellenszenvvel viseltetik. Ezen indignátiónak élénk kifejezést adott a minden jogtalanságot gyűlölő, szigorú erkölcsü Kemény Dénes a febr. 12-én tartott beszédében, melyben a szász bureaukratiát ostorozva, igy festi a közállapotot: „Nem nagy fejtörés kivántat kitalálni, hogy ez onnan jő, a honnan ered a

Kemény Dénes.

szász nemzet minden nyomorúsága: azon bureaukratiától, 1840–1843.
mely alkotmányos szerkezetünkből kiri. . . ; mely, ha ezen teremben nem rég hallott kivánság szerint, több tagokkal s kivált olyanokkal, mint az 1811-beliek voltak, ez országgyülést eláraszthatná: kiforgatná azt minden erejéből, és egy jámbor, de teljességgel nem bátor, és még kevésbbé ártatlan gyüléssé alakítná, melynek már nem az lenne feladata, miként állitsa helyre a mostoha idők viszontagságai által sarkaiból kifordult alkotmányt; nem az, miként hagyhassa által a maradékra azt, mit durván hív és szabadságért égő őseink erős karral vívtak ki, s aggodalmasan óva, át tudtak szállítani; hanem az, hogy a mi a nemzeti jogokból megmaradt, miként lehet leghasznosabb személyes nyereséggel alkunni el. Nem képzelgés sem nagyítás, a mit szólok, tisztelt karok és rendek! Nézzünk csak az 1811-ki országgyülés jegyzőkönyvébe, s olvasni fogjuk, hogy a szász nemzet követei az 1804-ki szabályozást, mely a szász nemzetet az alkotmányos nemzetek sorából kitörűlte, mily fontos fenhagyással fogadták el: t. i. „hogy a tisztek száma szaporíttassék s fizetésök javíttassék." Ha a magyar és székely t. hatóságokban is a tisztek választanák a követeket, és utasitványokat is azok adnának, vagy még valami más módon. . . lehetséges lenne az országgyülés többségét olyan tagokból szerkeszteni össze, milyenek az 1811-ki szász követek voltak: ugy a maradék bizonynyal nem sok alkuba bocsáttatni valót kapna által nemzeti jogainkból; de annál méltóbban kiálthatna fel a mostani növendékség oly formán, mint egy vesztegető apához fia szólott: „Ha te mindent eladsz, mit fogok én eladhatni?" De a szász nemzet sem ilyen szerepet játszott hazánk alkotmányos mezején régebben. Hogy az alkotmányos élet becsét értette: mutatja a „Statuta" s régibb kiváltságai; s hogy azok megtartása körűli buzgóságuk nem mindennapi volt: mutatja, hogy azokat szinte sértetlenül hozták által annyi mostoha körűlmények közt 1804-ig: 1804-ben is még egynehány tisztet ki

1840—1843. kellett hivatalából tenni, hogy a szabályozás behozathassék; de ez utolsó fellobbanása is volt a közérdek melletti nemes buzgóságnak, mely aztán az alkotmány látteréről elvonúlva, egy hideg bureaukratia halálkarjai közt zsibbadoz. Mi a szász nemzet most? Egy kontár orvos által tengetett életű beteg: s hol lelhetni fel a szász nemzetet? hol gyülése? hol hallatszik hangja? hol tudhatni meg vágyát, panaszát? hol láthatni életjeleit? hol leli a szász ifju, ha neki is dagasztja keblét azon nemes érzés, mely hazát, szeretett imádott hazát kér, hogy érte tehessen s benne boldog lehessen, hol leli hazáját? Flandern az vagy Siebengebürge tája? vagy Erdély, melyben 700 év mulva még mind nincs hazája? S miből ered e szomorító — valósággal, ha a nemzet s nem a bureaukratia érdekében tekintetik — igen szomorító helyzet? Nem abból-e, hogy a bureaukratia, mely mindenben minden, mely a nemzet jogait kirekesztőleg gyakorolja, a divide et vinces elvein járva, minden nemzeti érdek-egyesülést — legyen szászszal magyar vagy oláh szemben, — kitelhetőleg gátol, hogy hatalma boldog birtokát megörökíthesse? S hogy e rendszer szomorítólag gyarapodóban van, megtetszik azokból, miket ez országgyülésén a szász követek irántunk való viseletéből tapasztalunk; meg a magyar nyelv iránti utasítványaikból, melyek valóban az 1837-belinél idegenebb indulatot mutatnak; s nekem ugy tetszik, mintha beszédmód és minden a mi ehhez tartozik, nagyobb különválás jeleit hordaná magán; a mit bizonyít ezen külön vélemény is, mire az újabb időkben példa nincs; bizonyít ezen becsület-bélyegző lépés, e visszahivás. — Igen is, kettő vala a szász követek közt, kik a bureaukratia intéseit utasítványán s meggyőződésén felül nem emelte; kettő, ki a nemzetiség ügyében a szász érdeket szeme előtt viselte ugyan, de ellenünk sem törekedett; kettő, ki, azon padokról ritkán hallatszó hangon, Erdély felvirágzásának a nemzetek egyesülésére alapúlható édes előérzetét költötte fel keblünkben; kettő vala, ki előtt nem volt ismeretlen, mily

behatással bir a magyarra minden eszme, mely a középszerűség porából ki van emelkedve, mely ment az önzés büzétől; ki előtt nem volt titok, mily hálás érzetet kelt a magyarban, ha csak szorosan annyit nyer is akár felsőbbtől, akár magához hasonlótól, mennyire jog szerint számot tarthat, ha az szivességgel nyujtatik; csak kettő vala, ki értette, hogy a különhúzó hidegség csak hidegséget szűl, s szivesség és jóakarat sehol oly könnyű bemenetet, fogékonyságot s viszonzást, mint a magyarnál nem lel; csak kettő volt, ki átlátta, hogy a szász nemzetnek túlkivánattal, mely idegenséget szűl, nem, hanem igazságos elismeréssel s érdekek egyesitésével tehet csak szolgálatot; ki megfontolta, hogy a szásznak a magyar szivességre van annyi, tán több szüksége, mint a magyarnak a szász előrenézésére; és meggondolta, hogy a szász nemzetnek nincs jövendője különfogva, s így nincs hazája, ha nem az, a melyet magyar honnak hívnak, s mely Szász- vagy Németországgá is már egyáltaljában nem válhatik; kettő volt mondom, ki feljebb becsülte a szász nemzetet, mint a szász bureaukratia érdekét: s ime ezek visszahivattak! S már én az igazsághoz tartozó kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy én ezt nem a nemzet, hanem a bureaukratia boszús tettének tekintem…"

A szász követek ezen ellenséges indulatú eljárásának tulajdonittatott nagy részben, hogy a kormány elébbi leiratához ragaszkodván, a törvényjavaslatot visszavetette.

A valósulásba ennél fogva nem mehetett nyelvtörvénynél sokkal hasznosabb szolgálatot tettek volna hazájoknak Erdély rendei az által, ha Wesselényi utmutatása szerint, a Magyarországgal egybeolvadás ügyét mozditják elő; minek ellenzését azonban most újabban is tanúsiták vala a részek visszakapcsolása elleni feliratukkal.

Ezen egyesülés ellen az önzés jelenleg egygyel több indokra talált az úrbér szabályozásában, melyre nézve, hogy az országos bizottmány által kidolgozandó részletes szerve-

1840—1843. zés alapelveit meghatározzák, a középponti bizottmány munkálatából szemelvényileg némely főbb pontokat vőnek tanácskozás alá. Az uniónak múlhatatlan következménye lett volna, hogy Erdély a magyarországi reformokat, s ezek közt az úrbéri javításokat is átvegye. Annyira azonban az erdélyiekben még nem terjedt a szabadelvüség; valódi érdekeiket oly efogulatlanul még nem tudták megérteni, hogy hajlandókká lehettek volna elfogadni a magyarországi úrbéri szabályzatot. Néhányak ajkairól, például gr. Teleki Lászlóéról, Kemény Déneséről, Deáky Sámueléról, emelkedett ugyan már itt is önzetlen, nemes szó a nép érdekében; de a nagy többség még mindig a kiváltságot bálványozá, s hallani sem akart olyféle reformokról, minők Magyarországban már vagy végrehajtattak, vagy csak a kormány s pártja által gátoltattak a valósulásban. Az erdélyi földesurak páldául még egyáltaljában nem voltak hajlandók felszabadítani a népet az úri önkény alól, könnyíteni az úri szolgálat nyomasztó, minden ipart elölő súlyát, melynél fogva a jobbágyok némely vidéken, a hét egész felét, három napot, köteleztettek tölteni úri szolgálatban; és még kevésbbé akarták megérteni a parasztok polgári jogosításának, a föld szabadságának, a közteherviselésnek stb. múlhatatlan szükségét, hogy középkori állapotaikból, jobb létre vergődhessenek. Ama végzések, melyek a jobbágyok önkény elleni biztosításáról és szolgálataikról, továbbá a közmunkákról, a földesurak fenyítő hatalmáról, visszaéléseik korlátozásáról stb. alkottattak, vajmi kevéssé feleltek meg a kor igényeinek! És még ezek közől is alig volt egy, mely ellen az önzés, elfogúltság s előitélet óvást, tiltakozást ne vetett volna közbe. A szabadelvű ellenzéki párt, mely még 1834-ben oly éles modort követett közjogi s igazgatási kérdésekben a kormány ellen, most, mióta a reformeszmék hozattak szőnyegre, felette megfogyott, s általában közelebb simult a conservativekhez. S az eredmény, melyet az országgyülés tizenöt hónapi tartama után felmutathatott, épen

nem felelt meg a közvárakozásnak. A megalkotott törvé- 1841—1843.
nyek közől azokon kivül, melyek a magyar nyelv, az erdélyi muzeum, a görög nemegyesültek s a hivatalképesség érdekében alkottattak, alig lehet egyet is felmutatni, mely a korszerű haladásnak egészséges és tényleges elemeit magában foglalta volna. Maga a kormányzó gr. Teleki József is, bevallva a kevés eredményt, csak avval szelidítheté, febr. 4-én 1843-ban mondott bezáró beszédében, a gyülés felett hozott itéletét, hogy „a tanácskozások alatt több, még most keveset jelentő eszmék fogantattak, terjedtek és termékeny magok gyanánt hintettek el észrevehetetlenül, melyek jövendőre virágzó s gyümölcstermő növényeket s bő aratást . . . igérnek.“

NEGYEDIK FEJEZET.

Az 1843 4-ki országgyülés. A remények meghiúsulása.

1843.

Az országgyülés kihirdetése és czélja.

E három éves szellemi s anyagi mozgalmak között a király márczius 15-én kelt körlevelében az országgyülést május 14-kére Pozsonyba hirdette ki, azt személyesen igérvén megnyitni. Czéljául azt tüzi ki a királyi oklevél, „hogy a múlt országgyülésen hozott törvények által elhintett jótékony magvak az ország lakosainak javára bővebb gyümölcsöket hozzanak, s egyebek is, mik a közjó gyarapítását, az ország boldogságát, s a hon ügyeinek szilárd és biztos megmaradását és bővebb tökélyesítését illetik, a közszükségek által kivánt alkalmas intézkedés alá vétethessenek.“

Ezen általánosan kifejezett czél a nemzet életében lefolyt mozgalmakban s támadt kérdésekben leli bővebb magyarázatát. Ezek szerint az nem lehetett egyéb, mint a törekvés a nemzetiségek kérdésének mind inkább összebonyolódott csomóját megoldani, a vallási surlódásokat kiegyenlíteni, az országos választmány által kidolgozott büntető törvénykönyvet törvénynyé emelni, az ősiség, adó, városok stb. kérdéseinek megfejtése által, a nemzetet, fejlődése utján, egy stádiummal tovább vinni.

Követválasztási tusák.

Mennél fontosabbak valának e tárgyalandó kérdések a nemzeti államélet kifejlése tekintetében, annál hevesebbek

lőnek a pártok harczai. melyek által elveiknek s irányuknak a törvényhozásban többséget s diadalt biztositani ügyekeztek. A követutasitások meghatározásában lefolyt vitákat, s azok eredményeit a főbb kérdésekre nézve már fentebb előadtuk. Most, az országgyülés kihirdetése után, e párttusák még nagyobb hévvel újúltak meg a követek választásának alkalmával. A választó gyüléseket mind a két pártnál nagy készületek, tüzes korteskedés előzték meg. A reformpárt fegyverei általában véve nemesebbek, tisztábbak voltak az ellenféléinél. Legtöbb helytt az értelem felvilágositása s meggyőzése, a reformokból származandó jótékony eredmények megértetése, az igazságra, nemzeti büszkeségre hivatkozás és egyéb nemesebb szenvedélyek felizgatása által ügyekezett a reformi párt többséget szerezni a maga jelöltjeinek a köznemességben. A korteskedés, itatás, napdijak kifizetése azonban, fájdalom, oly elmaradhatlan adalékáúl tekintetett már néhány év óta a választásoknak, hogy ezen, tulajdonképen conservativpárti eszközöket, a reformerek is több helytt kénytelenek voltak mozgásba tenni, nehogy a diadal koczkáztassék. E nemtelen eszközöket az üdvös czélok kivívására a körülmények kényszerűsége bár nem menthette, de szükségesebbé tette most, mint bár mikor a múltban; mert a conservativ párt a nemesi adómentesség s egyéb, „ősi szabadságnak“ nevezett, elavúlt, igazságtalan kiváltságok védelmére hatalmas eszközöket birt a köznemesség tudatlan, önző tömegében; s e végre nem is mulasztá el a rosz szenvedélyeket felébreszteni s a maga czéljaira kizsákmányolni. E mellett a lélekvásárlás, megvesztegetés is nagy mértékben űzetett általa. 1843.

Mily hatalmas fegyver volt a conservativ párt kezében a köznemesség elcsábitására a nem-adózás elve, a számos példák közt legvilágosabban kitűnt Zala megye követválasztási gyülésén. Deák Ferencz magasztos, szilárd jelleme, lángeszének, itélő tehetségének, ékesszólásának páratlan hatalma, mérsékeltsége s méltányossága oly elismerést

1843. s tekintélyt nyert a nemzet közvéleményében, hogy ő pártkülönbség s ellenmondása nélkül az ország első s legnagyobb státusférfiának, legbölcsebb törvényhozójának tartatott. A múlt országgyülés szerencsés eredményeit, a nemzet s kormány közti hosszas viszály kiegyenlítését, mindenki méltán neki tulajdonította. Nem volt még közéletünkben férfiú, ki minden pártnak bizodalmát, tiszteletét és csodálását annyira, oly osztatlanúl birta volna, mint ő. A jelenlegi bonyodalmak és szenvedélyes pártviszályok kiegyenlítését most is mindenki leginkább az ő bölcsességétől várta s reménylette. És ezen, az egész nemzet által ünnepelt férfiút egy, nem csak az országban, de még megyéjében is ösmeretlen ember, ki eddig semmi tekintetben nem tűnt ki a nagy tömegből, az adózás elvállalása elleni izgatás által mégis képes volt megbuktatni a zalai követválasztáson. Deák Ferencz eleve kijelentette, hogy a követi megbizást csak azon feltétel alatt fogadja el, ha megyéje a nemesi adómentesség eltörlését adja követeinek utasításul. Az adó kérdése azonban, mint fentebb mondók, Forintos György s néhány mások izgatásai s az általok kezelt, titkos forrásokból származott vesztegetések következtében, Zalában is megbukott. Elérkezvén a követválasztás napja, Deák ugyan közlelkesedéssel kikiáltatott követnek. Tekintélye sokkal nagyobb, a köztisztelet, melyben országszerte részesült, sokkal mélyebb volt, mint hogy bár ki is mert volna egyenesen gáncsoskodni megválasztásában. Ő azonban elébbi nyilatkozatához szilárdan ragaszkodván, kijelenté, hogy a megbizást megyéjének ily körülményei közt, melyekben a követi utasítást megvesztegetett vagy elcsábitott tudatlan s értelmetlen tömegek szabják meg, el nem fogadhatja. Nagyobb csapás ennél nem érhette volna az ország törvényhozását s még inkább a reformi párt ügyét. Bár e párt a követek házában bizton reménylett s valóban nyert is többséget; az utasitásokra nézve mindazáltal több reformkérdésekben a conservativeké volt a győzedelem; az adó elvállalására,

például, csak tizenkilencz, egész határozottsággal csak tizenhat megye adott utasitást: s mind erre, mind egyéb kétes kimenetű kérdésekre nézve még csak Deák bölcseségében és szilárdságában, tekintélyében és szónoklata hatalmában összepontosúlt a reformi párt minden reménye. Érezték ezt Zala megye rendei, kiknek értelmesbjei, majdnem kivétel nélkül, a reformpárthoz tartoztak. És midőn Deák elhatározásának köztudomássá válta után a nagy számú, elcsábított köznemesség mást kivánt volna megválasztani, nem találkozott férfiú, ki Deák helyét elfoglalni hajlandó volt volna. A szomorú események közepett is örvendenie kellett minden hazafinak a nagyszerű jeleneten. A köznemesség a megye jelesebb egyénei közől egymás után mintegy húszat kiáltott ki, a követséggel megbizandót. De a megbizást, mire másutt, más körűlmények közt annyian sóvárogtak, egy sem fogadta el. Mindnyájan a haza elleni bűnnek, a becsülettel meg nem férhető tettnek mondották, a követségben Deák helyét elfoglalni. Néhányan a felszólítottak közől, kik tisztviselők lévén, a megyei közönség határozatának engedelmeskedni kötelesek voltak volna, kijelentették, hogy ha a megye őket hivataluknál fogva akarná kényszeríteni a megye képviselésére, készebbek hivatalukról is lemondani. A főispán végre felszólítá a rendeket, nyilatkozzék, a ki a megbizást elvállalni hajlandó. És miért másutt sokan ezreket áldoztak, Zalában most nem találtatott egyén, ki a követséget elvállalta volna. Zala ennek következtében egy ideig képviselő nélkül maradt az országgyülésen. Közhírré válván a zalai követválasztó gyülés története, több megye óhajtá Deákot képviselőjévé választani; de ő, bár minden megyének megválasztott táblabirája volt, mások helyét elfoglalni nem vala hajlandó. Azonban, tekintve az eldöntendő kérdések nagy fontosságát, az átalakulási processusnak nehézségeit, s a lökést, melyet az ő tenkintélye annak adhatott volna; tekintve végre ezen országgyülésnek, jobbára az ő távollétéből származott ered- 1843.

1843. ménytelenségét: e gyöngédséget helytelennek, valódi hibának lehet nézni. Zala megye királyi rendelet által törvényesen kényszerítve, öt hónap múlva új követválasztó gyülést tartott; s mivel eleve tudaték, hogy Deák az eredeti utasítás mellett a megbizást most sem vállalandja el, a reformpárt mindenek előtt az utasítás megváltoztatását ügyekezett kieszközleni. Sikerült is neki; de minthogy Forintos és társai izgatásaikat s csábításaikat az adó ellen szinte ismételték: a reformpárt is csak heves korteskedés által, melynek következtében a pártharcz vérontással végződék, nyerhetett diadalt. Az adó elvállalását ekként a megye elhatározta ugyan, Deák mindazáltal pártjának vérrel fertőztetett diadala által szintugy nem volt hajlandó szeplőtelen nevét bemocskolni, mint előbb meggyőződéseit, elveit föl nem áldozta az elcsábított, értelmetlen tömeg vak szenvedélyének. Irtózattal fordúlt el a véres győzedelemtől; s nehogy, ha hozzájárulna, a polgári bűn, az ő példájával mentegethesse magát, a követséget most sem fogadta el. Tette polgári erényből származott, törvény s alkotmány iránti tiszteletet tanúsított; de az országgyülést e súlyos küzdelmek közt megfosztotta bölcs vezérletének hatalmas támaszától. Zala ezután a törvénynek engedelmeskedvén, másokat választott követekül.

Egyéb választási zavargások. Azonban Deák magasztos példája, melylyel undorát s rosszalását minden korteskedés, az utasításnak s választásnak minden elcsábított tömegek általi erőszakolása ellen oly hangosan kijelentette, nem akadályozhatta meg más megyékben a követválasztási botrányos kihágásokat. Sok megyében ellenséges táborokként fölfegyverkezve állott szemközt egymással a két párt a választó gyüléseken; több megyében vér folyt, néhol emberélet is esett áldozatul; másutt csak a kirendelt katonaság gátolta meg a pártok véres összeütközését. A bűn ugy egyik mint másik pártot egyaránt terheli; s a reformpártnak sem szolgálhat mentségére az, hogy a rosz eszközökkel jó ügy mellett harczolt;

sem az, hogy a vak szenvedélyek felizgatását kivétel nélkül mindenütt a conservativ párt kezdette az elavúlt privilegium fentartása végett. A conservativ pártot azonban méltán szigorúbban róhatja meg a történelem, nemcsak mivel a botrányt nemtelen indokból, önzésből követte el; hanem azért is, mivel a hol ily módon győzött, sehol sem gáncsolta elvrokonai bűnös tettét; míg a reformpártiak közől számosan méltó szigorral ostorozták ezen öngyilkos kihágásokat még ott is, hol azok pártjokat diadalra vezették. Bűnül kell felróni a conservativ pártnak azt is, hogy némely megyében, például Fehérben, a főispán segedelmével gyámolíttatván, a zavargások meggátlása végett kirendelt katonai karhatalmat párteszközzé változtatva, a haladási pártnak a választásokból teljes kizárására fordította. 1843.

Ilyféle jelenetek több helyt fordúltak elő, hol a conservativ párt vallotta magáénak a győzedelmet. De sehol sem történt törvénysértőbb visszaélés a tiszti hatalomnak pártczélokra kizsákmánylásával, mint Horvátországban. Régi szokás szerint, e tartományból nem minden megye külön, hanem mindnyájan együtt választották a tartományi közgyülésen mind a két táblához küldendő követeiket. E közgyüléseken, hasonló törvényes szokás szerint, minden nemes megjelenhetett, s részt vehetett szavazatával a követválasztásban. Ezen, irott törvénybe ugyan nem foglalt, de régi szokás által szentesített jognak folytonosan, eddig soha kétségbe nem vont gyakorlatában volt a Zágráb megyei köznemesség. Az illyrpárt, mely múlt évben oly véres zavargások s kicsapongás által vívta ki a tisztválasztáson a győzedelmet, egy perczig sem kételkedhetett, hogy ha a követválasztás teljes szabadsággal foly le, a nagy többséggel biró magyar-horvát párt jelöltjei nyernek diadalt. A párt élén álló főtisztviselők tehát reávették a körűlményeket még nem eléggé ismerő, különben is gyönge Haller bánt: halasztaná el az april 22-kére kihirdetett követválasztó gyülést mindaddig, míg a magyar-horvát párti köz- Horvátországi követválasztás.

1843. nemesség el nem távozik. A bán ekként párteszközzé válván, a gyülést, a melyre a magyar szellemű túrmezei és sz.-iványi nemesség nagy számmal jelent meg, a nélkül hogy az elhalasztást hivatalosan tudtul adná, vagy újabb napot tűzne ki, megnyitni valóban elmulasztá. A gyülés helyett az előkelőbbekkel tartott tanácskozmányt. A köznemesség szavazati jogát kétségbe vont illyrpártiak, hogy azt a választásból kizárhassák, oda törekedtek, hogy a gyülés Eszékre tétessék át, vagy bizonytalan időre halasztassék el; de sikerült mégis a jogot hosszas gyakorlat kimutatásával bebizonyító horvátoknak oly végzést hozatni, hogy a köznemesség szavazati jogának kérdése, végeldöntésül, a király elejébe terjesztessék. A felirás másnap vala utnak inditandó. A nemesség erre, harmadnapi sükeretlen várakozás után, azon hitben, hogy a királyi válasz megérkeztéig választás tartatni nem fog, csöndesen haza távozott. Alig értesült azonban erről az illyr párt, a bánhoz azonnal új tanácskozmányra gyűlt, s ott végzésül kimondja, hogy csak még se küldessék felirat a királyhoz, hanem a választás a következő napon a köznemesség részvételével tartassék meg. Az illyrek tudván, hogy a magyar-horvát pártiak a vidékről egy éjen át össze nem gyűlhetnek, e ravasz záradékkal ügyekeztek palástolni a végbemenendő választás törvénytelenségét. Tervök teljesen sikerült: a választó gyülés másnap a köznemesség távollétében a bán által megtartatván, az illyr párt jelöltjei minden ellenszavazat nélkül követekké kikiáltattak. A túrmezei nemesség grófja s más horvátpártiak azonban tüstént tiltakozást nyujtottak be a bánnak e törvénytelen választás ellen; utóbb pedig a nemesség jogain ejtett sérelmet az országgyülésnek is oly kérelemmel jelentették föl, hogy az így megválasztott követek a tartomány képviselőinek el ne ismertessenek; hanem vagy új tartományi választás tartassék, vagy minden megye jogosíttassék fel külön megválasztani a maga képviselőit.

Ily s hasonló választási visszaélések és zavargások között érkezett meg az országgyülés megnyitásának határnapja. A Pozsonyban összegyült rendek közt Deák Ferenczen és Nagy Pálon kivűl alig hiányzott valaki eddig ismert törvényhozási celebritásaink közől. Deák távollétének okait előadtuk. Nagy Pál egyhangúlag megválasztatott ugyan Sopron rendeitől. De ő, kinek politikai elveit és czéljait minden felől annyira túlszárnyalták az újabb eszmék, hogy azokban magát sehogy sem volt képes feltalálni; s ki e miatt a reformpárt soraiba már nem illett, a conservativek táborába pedig átmenni hajlandó nem vala, s ugy egyik mint másik párt ellen gyakran keserűen kifakadt, a követséget nem fogadta el. Tűntek ellenben fel új nevek is, melyek közől néhányan részint már e gyülésen országos hírre jutottak, részint az utóbbi eseményekben játszottak kitűnőbb szerepet. Ilyenek voltak Ghiczy Kálmán, Komárom, Szemere Bertalan, Borsod, Vukovics Sebő, Temes, Lónyay Menyhért, Bereg, ifj. Pázmándy Dénes, Komárom, Perczel Móricz, Tolna megyék, Szalay László, Korpona város követei, mindnyájan fiatal, politikai ismere tekben gazdag, jeles szónokok, kikkel közelebbről megismerkednünk alább bő alkalmunk leend. Itt csak Szemeréről és Perczelről jegyezzük meg röviden, hogy amaz irói műgonddal készült, szabatos és tartalomdús beszédei által; emez bátor, szenvedélyes, áradozó szónoklata s terjedelmes encyclopaediai ismeretei által, már ekkor nagy mértékben magára vonta a közfigyelmet. 1843.

A pártok állását illetőleg: minthogy a követeket utasítás kötötte, az utasítások pedig nem minden megyében egyik vagy másik párt elvei s véleménye szerint tisztán és következetesen készűltek, hanem a párttusáknak vegyes színezetű eredményei voltak: igen számos megye utasításában a szabadelvű reformok pártolása mellett, némely tárgyakra nézve, az újítástól rettegő ósdiak véleményét is fel lehetett találni. A pártok számszerinti erejét ennélfogva

A pártok állása.

1843. általánosan alig lehet meghatározni. Az utasítások kötelezése szerint egynémiben a reform, másban a conservativ párt dicsekedhetett a többséggel. A követeknek személyes vélemény szinezetét tekintve azonban, a reformpárt eldöntő többséggel birt az alsó házban. De bár számra nézve nem kisebb, sőt nagyobb volt jelenleg a reformpárt súlya az ellenfél irányában, mint a mult országgyülés alatt: annak tényleges ereje most sokkal kisebb volt mint 1840-ben. E gyöngeség Deák távollétéből származott. Vele együtt hiányzott a reformpártnak azon ügyes vezére, ki a fegyelem szigorú fentartása, a legalkalmasb pillanat megragadása, és saját tekintélyének súlya által néha a számszerinti kisebbséggel is győzedelmet tudott kivívni a parlamenti csatákban. Sok jeles taggal s kitűnő tehetséggel birt ugyan a rendek háza: de hiányzott oly közönségesen elismert tekintély, mely mindenben s állandóan képes volt volna magában összpontositani a közbizodalmat s betölteni a vezéri szerepet. A különböző kérdések szerint majd Klauzál Gábor, majd Beőthy Ödön, majd Szentkirályi Móricz emelte a vezéri szót; de a fegyelmet, mire kivált a magyar ellenzéknek nagy volt a szüksége, állandóan fentartani, a megyei rendszer-ápolta hiúságokból eredt viszályt és szétvonást a párttól eltávoztatni képes szellemi felsőséggel s tapintattal egy sem birt közölök. Beőthyt ingerlékeny, zsémbes természete, kiméletlen kedvcsapongásai. melyekben éles gúnyjának nyilait néha pártfelek ellen is szerte lövelte; Szentkirályit, bár hármok közt alkalmasint legtöbb státusférfiui képzettséggel birt, gyakran elfogúltságig menő makacs ragaszkodása a maga nézeteihez, s e mellett gyakori habozása a vélemények elágazásaiban, s ingadozása, melynél fogva néha még a szavazó láda előtt is fontolgatá, melyik véleményre tegye szavazata súlyát, a vezérletre teljesen alkalmatlanná tette. A párt bizodalma még leginkább központosúlt Klauzálban, ki 1832 óta egyike volt legünnepeltebb országgyülési szónokainknak; s kit ernyedetlen mun-

Klauzál Gábor.

kássága, a kérdések tökéletes, kimeritő ismerete, s a tekintély, melyet már a múlt országgyüléseken vivott ki magának, miszerint a közvélemény őt mindjárt Deák után sorozta, valóban minden jelenlévő közt legalkalmasabbá tettek a vezérletre. Feddhetetlen, tiszta jelleme, nem kevésbbé nyilvános, mint magános életében köztisztelete; nagy hatású szónoklata, melyen rendesen egy sajátságos hazafias melancholia vonúlt keresztül, s mely, kivált midőn a nemzet sérelmeit panaszolta, bús komolyságával fájdalmas érzelmeket keltett a hallgatók keblében, — oly népszerűséget szerzett nevének, hogy ritkán szólott a nélkül, hogy tapsvihar ne követte volna beszédét. De sem ezen panaszos hangú, szívet lágyitó szónoklata nem vala oly biztos kalauz, mint Deák nyugodt, rendíthetlen logikája; sem jellemereje és szellemi felsősége nem állott oly magas fokon, hogy benne mindenki bizodalommal megnyugodott, szavára pedig némelyek fegyelembontó hiúsága s népszerűségvadászata mindig hajolt volna. Az eredménytelenség, mely ezen országgyülést jellemezte, nagy részben a reformpárt egységének s rendezettségének hiányából származott, mit csak Deák tapintata s tekintélye tudott eddigelé kipótolni. 1843.

Azonban legyünk igazságosak. Az 1843-ki országgyülést, melyen oly nagy fontosságú reformkérdések kerültek szőnyegre, sokkal nehezebb volt vezetni, mint az 1840-kit, melyen a körűlmények lényegesen sérelmi s ellenzéki politikát szabtak meg a szabadelvű pártnak követendő irányául. Most e reformkérdések vitatása alatt a régi ellenzék minden elemeinek lehetetlen volt már oly összetartóknak lenni; a különböző vélemény-árnyalatoknak, melyek előbb a sérelmi téren ösztönszerüleg egygyé olvadtak, most az átalakulási viták közt mindinkább különválniok kellett egymástól. A régi nagy ellenzéki párt egy része csak az ősi alkotmányt kivánta fentartani a bécsi absolutistikus irányok ellenében; más része azt javitani kivánta ugyan, de csak egynémiben; míg ismét egy más része azt gyökeresen át-

1840. alakitani óhajtotta. E különböző elemek tehát most, midőn az átalakitás nagy kérdései vétettek vitatás alá, egy csoportban összevegyülve nem maradhattak többé. Mindinkább szétágazni kezdettek az irányok, a nélkül azonban, hogy a pártok azok szerint magokat rendszerezték volna. Miként elnevezésben, ugy vezérlet dolgában is egynek látszottak; s csak midőn a lényegre, a kérdések feletti szavazatra került a sor, ment kiki a maga irányában. Ezt akkor sokan csak egy közönségesen elismert tekintély vezérletének hiányából eredt fegyelmetlenségnek tekintették. Való azonban, hogy ha Deáknak sikerült volna is nagyobb egységet teremteni, mint minő Klauzál vezérlete alatt létezett: a vélemények elágazását többnemű kérdésekben talán ő sem volt volna képes egészen meggátolni.

A conservativ pártot most is Zsedényi Eduárd és Somsich Pál vezette a követek házában. Ifjabb Majláth György, Baranya követe, mind ékes szónoklat; mind státusférfiui készültség tekintetében nem egyszer versenyzett ugyan velök; mindazáltal e versenyzés a felsőbb akarat s kitűzött irány által fegyelmezett párt egységét s összetartását nem zavarhatta meg.

A felső házban a reformpárt, bár ismét több fiatal mágnással szaporodott, a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök ellenében mégis folyton kisebbségben állott. De bár száma által diadalokat még nem nyerhetett: erkölcsi ereje s tekintélye által, melyet a reformokra hajló közvélemény gyámolitásából, egyes tagjainak fényes szónoki tehetségéből, buzgalmából, bátorságából, nem különben, mint vezérének, Batthyáni Lajosnak szigorú fegyelemtartásából meritett, nem ritkán oly erős állásba helyezte magát a conservativ párt irányában, miszerint ez számtöbbsége mellett sem volt már mindig korlátlan ura a határozatoknak. Széchenyi, bár az országgyülés előtt oly heves viszályba bonyolódott a reformpárt némely vezéreivel; a haladás kérdéseit mind-

azáltal most sem kevesebb buzgalommal gyámolitotta szónoklata s tekintélye által. 1843.

A conservativ párt soraiban, vagy, inkább azok élén, hiányzott a korán elhunyt Dessewffy Aurél. Helyét, a tanácskozások s határzatok vezetésében gróf Apponyi György foglalta el. Apponyi mindenben azon elveket s irányt követte ugyan, melyeket Dessewffy tűzött volt ki pártjának; de ennek geniális felsőbbségét sem ő, sem azon egypár fiatal mágnás, kik e pártban feltűnni kezdettek, Szécsen Antal, Zichy Ferencz és Cziráky János grófok, bár mind a hárman szép készülettel s jeles szónoklati tehetséggel birtak, nem volt képes kipótolni. A párt, sőt az egész tábla legnagyobb szónoka most is a lángeszű csanádi püspök, Lonovics József, volt; a kapcsot pedig a párt és a bécsi kormány között megint a mérsékelt elvű, széles tudományú Mednyánszky Alajos, kamaraelnök képezte. Kopácsy József, érsekprimás és Majláth György, országbiró, ritkábban, de mindig hatással szólottak. Az elnöki széket még mindig József főherczeg, az ország félszázados nádora, foglalta el. Ez volt az utolsó országgyülés, melyet ő vezérlett. A páratlan ügyességet s tapintatot, melylyel országgyüléseinket e félszázadon keresztül vezérlette, magas kora s egészségének mindinkább hanyatló ereje, ugy látszék, semmiben sem gyöngitette. Azon hajlamnak, melyet a nemzeti haladás ügyének gyámolításában néhány év óta, néha még a bécsi kormány törekvései ellenében is mutatott, ezen gyülés folytán még világosabb bizonyítványait adta, mint bár mikor az előtt. Ugy látszott, mintha közeledni érzette volna már élete s tiszti pályája végét, s annak utólsó szakában arra törekednék, hogy nevének maradandó népszerűséget biztosítson a nemzet emlékezetében; egyszersmind pedig idősb fiának, István herczegnek is megkönnyítse maga után a nádorságra jutást. Az udvar, ugy látszék, nem szándékozott József családjában, melynek népszerűségét ferde szemmel nézte, örökössé tenni a nádori

1843. méltóságot; s e miatt István főherczeget nem rég Csehország kormányzójává nevezte ki, mintegy eltávolítani akarván őt a nemzet szeme elől. Annál inkább ügyekezett tehát József biztosítani neki a nemzet pártolását, melyet aztán az ifjú főherczeg compromissiója nélkül az udvar sem igen mellőzhetne a nádorválasztásban.

A pártok jelenleg élesebb ellentétben álltak szemben egymással, mint bármikor a múlt időben. A politikai színezet áthatott a társalgási életre is. A nők, kikkel a házak karzatai mindig tömve valának, nem kevesebb buzgalommal s még nagyobb szenvedélyességgel kisérték a pártharczot, mint férjeik. A politikai színezet, különösen a mágnásokra nézve, a társalgási termekben is annyira uralkodóvá lett, hogy a kik a zöld asztalnál egymással ellenrékben álltak, a társalgásban is külön coteriákra szakadtak. A nők honleányi buzgalma a haladási ügy iránt árulásnak tartotta volna, társalgási termeikben az ellenkező párt tagjait fogadni. E szabály alúl csak kevés volt a kivétel. A társalgásnak még nyilvánosabb oldalai is elkülönözve léteztek a pártok szerint: volt külön reformpárti és conservativ kaszinó; reformpárti tánczvigalmak, melyeket e párt asszonyai, s azoknak élén a hölgykoszorú gyöngyei, Batthyáni Lajosné és Károlyi Györgyné, többnyire valamely közczél, ipar- s más egyesület gyarapitására rendeztek. A nők e szövetsége a politikai pártokkal sokkal nagyobb előnyére vált a jobbára fiatal tagokból álló s a legszebb és szellemdúsabb hölgyekkel dicsekedhető reformpártnak, mint ellenfelének, melyet nagyobb részében idősebb hivatalnokok s egyházi személyek képeztek. A befolyás, melyet e szövetség az országgyülés menetére gyakorolt, kivált a fiatalabb tagokat tekintve, nem volt csekély: ki e fiatal, szintoly bájos mint lelkes hölgykoszorú társalgási köréből kizáratni nem akart, a reformpárttal kénytelenittetett szavazni.

De lássuk már az országgyülés menetét a fontosabb, kitűnőbb kérdések tekintetében.

A királyi előadások, melyek május 20-án a trónbeszéd után a nemzetnek ünnepélyesen átadattak, tartalmokra nézve következők: 1. Az országos választmányoknak a büntető törvénykönyvet, a katonai élelmezést, a Duna szabályozását illető munkálatai vétessenek tanácskozás alá. 2. A megyegyülési kicsapongások ellen törvény alkottassék. 3. A városok törvényhozási részvétele a törvény értelmében biztosittassék. 4. A közlekedési eszközök tökéletesbitéséről s annak eszközlési módjairól ő felsége elejébe javaslat terjesztessék. 5. A hiteltörvény némely hiányai pótoltassanak. 6. Egy országos hypotheka-bank felállítása iránt törvényjavaslat készittessék. 7. Az országgyülési szállások bére törvény által biztosittassék. 8. Az országos választmányok munkálataira előlegezett mintegy fél millió forint megtérítése iránt törvény alkottassék. 1843.

Miként a hat első pont mutatja, a királyi előadások szintugy mint a trónbeszéd is, kedvező kilátást nyitottak a reformokra; a nemzet szava, mely reform után kiáltott, biztatólag hangzott vissza a trón zsámolyáról. A reformpárt annyira meg volt elégedve a királyi előadásokkal, hogy annak egyik vezére, Kossuth, már diadalát ülé politikája győzedelmének az őt oly keményen megtámadott Széchenyi ellenében. „Az ügy, mondá, melyért annyi balviszontagságok, annyi megtámadtatások közt törhetlen hüséggel küzdött köre és tehetsége szerint annyi hű kedély, — a haladás ügye, diadalának küszöbéhez ért!“ — „Míg egynémelyek demokratikus irányról vádolják ez arisztokratikus országban azokat, kik a „nép- és politikai jog“ szót viszonyba teszik; addig itt, az országgyűlésen, vallomást hallunk, hogy a szabadság köre kiegészitve nincs. Míg reánk gúnyt szórnak, midőn a kor igényeiről említést teszünk, addig a trón zsámolyáról figyelmeztetünk: hogy az idő int, s a körűlmények szükségeivel meg kell alkudni. Míg egy nagy érdemű nemes gróf azt veti szemünkre, hogy minden kérdést compromittáltunk, s elvbarátainkkal zátonyra jutánk, addig mi

1843. vigasztalódva mutatjuk fel a megyék utasításait, s a választottak becses névsorát; s míg erre ő azt feleli, hogy gyarló számolásunkból a kormányt kifelejtettük, addig a kegy. kir. előadások országgyülési tárgyalásúl tűzik ki nagy részét azon tárgyaknak, melyeknek korkérdésekké alakúlásához csekély erőnk szerint mi is járúltunk." És valóban, a királyi előadások ennyire még soha nem hangzottak össze a nemzet kivánságaival. A reményeket a reformügy győzedelméről a kormány eljárása nagy mértékben igazolta. Ritkán volt még egy királyi kanczellár oly népszerű, mint e pillanatban Majláth Antal; — mert a kormány jó szándéka neki tulajdoníttatott. — És mégis, mind ezek daczára, alig volt valaha ennél eredménytelenebb országgyülés. A gyülés elején oly népszerű kanczellár, annak végén bizalmatlansági szavazatot kapott.

A királyi előadások azt látszának bizonyítani, hogy a kormány megértvén valahára a nemzet szükségeit, azokat pótolni is hajlandó, s őszintén, loyálisan kivánja elősegíteni a reformokat, a nemzet újjászületését. De, fájdalom, ez nem volt való, legalább nem annyira, mint a nemzet óhajtotta s reménylette. Hogy az eredmény sokak vérmes reményeinek nem igen fog megfelelni, eléggé kitűnt mindjárt eleinte az országgyülési hírlap ügyének eldűltéből. Mit eddig az ország rendei annyi országgyülésen, de mindig sükeretlenűl sürgettek, most valahára elérni hitték, hogy a tanácskozmányok felyamáról egy szabad, előleges censura alá nem vetendő országgyülési hírlap adjon tudósítást a nemzetnek. E végre a már 1836-ban indítványozott törvényjavaslat az országgyülési szabad hírlapok iránt, némi módosításokkal újra felvétetett, s megállapíttatott, hogy ezt a sajtó általános kérdésével, mint azt eddig a főrendek s a kormány kivánták, összekötni nem lehet. A főrendek azonban, hol a többség most is a kormányhivatalnokok részén volt, s ennek következtében a határozat e tárgyban méltán a kormány akaratának tartathatott, ismét csak azt vitatták s végezték,

Országgyülési szabad hírlap.

hogy e kérdés az átalános sajtótörvényekkel együtt tárgyalandó. És minthogy a főrendi tábla ezen határozatától számos üzenetváltások után sem állott el, a rendek pedig az átalános sajtótörvényekkel most nem foglalkodhattak: az országgyülés most sem nyerhetett szabad, censurálatlan hírlapot. Meg kell azonban vallani, hogy ama szabadabb mozgás, mely három év óta a hírlapoknak atalában engedtetett, az országgyülési tudósításokra is kiterjedt. A Pesti Hírlap és Hírnök, bár nem censurálatlanúl, nem egész szabadsággal, mégis elég részletes tudósításokat adtak a tanácskozmányokról. E korlátozott sajtószabadság is nagy hatással volt azonban a nép politikai nevelésére. Az országgyülési viták közzététele által az egész nemzet mintegy részt vett a közügyekben, figyelemmel kisérte azok fejleményeit, számított, ellenőrködött; a közügyekre mind nagyobb világosság terjedt szét. 1843.

A rendek első országos tanácskozmányainak tárgyát, szokás szerint, a királyi trónbeszédre s előadásokra adandó válasz tette. A királyi előadásokkal a rendek általában meg voltak ugyan elégedve; midőn azonban ez iránti örömüket a kormánynak kijelenteni szándékoztak, tudtára akarták adni egyszersmind azt is, mennyire gátolja a nemzetet haladásában az, hogy számos sérelmek orvosolva még nincsenek, sőt hogy némely újabb törvények, például az, mely az erdélyi részek visszakapcsolását parancsolja, sincsenek végrehajtva. Oly válaszfelíratot kivánt tehát készíttetni a rendek többsége, mely a követendő irányt kijelölve, mind a sértett törvények helyreállítására, mind a jövendő haladásra ösvényt nyisson. E végre elhatározták, hogy a készítendő válaszfelirat csak átalános téren mozogjon, s mind a kir. előadásokat, mind a sérelmeket egyszersmind magában foglalja: a kir. előadásokra nézve kijelentse, hogy mind azt, mi azokban áll, ők is akarják; de egyszersmind a sérelmeket is kivánják orvosoltatni. Szóval oly feliratot határoztak késziteni, melyben az ország állapota, annak

Válaszfelirat

1843. bajai s hiányai eleven színekkel ábrázoltassanak, a rendek szándéka, azokon segíteni, kifejeztessék; és mivel a kir. előadások e szándékukkal összehangzanak, örömük is kijelentessék a felett, hogy ő felsége a nemzet bajait s kívánatait figyelmére méltatta. A felirás végre, bár néhányan a sérelmek említését kihagyni óhajtották, ez értelemben el is fogadtatott.

„Míg Európa legtöbb nemzetei" — igy szól a felirat azon része, mely az ország főbb bajaira és sérelmeire vonatkozó tárgyakat magában foglalja. — „a tartós béke áldott korszakát, szellemi és anyagi jóllétöknek eredménydús kifejlesztésére fordíták, az alatt a magyar nemzet majd legdrágább kincse, polgári alkotmánya, megőrzésének, majd sértett törvényei szentsége helyreállításának gondjaival elfoglalva, majd ily körülmények közt el nem háríthatott belső akadályoktól feltartóztatva, nem örvendezhetett az erkölcsi és anyagi jóllét azon kifejlődésének, melyet annyi áldozatok jutalmául a tartós közbéke korától méltán reménylett.

„És ámbár a legújabb időkben, kivált pedig Felséged kegyes uralkodása alatt az alkotmányos hatalmak egyesült törekvése egy új időszaknak, a haladásénak, kezdetét nem csekély, nem is sükeretlen intézkedésekkel jelelék, a kép mégis, melyet hazánk állapotának összege mutat, nem vigasztaló.

„Az ország épségének hiányait, hazánk részeinek a törvény végre nem hajtása miatti kétes helyzetét, még mindig fájlaljuk. A nemzetnek több ízben felterjesztett egyéb elöleges sérelmei is mindig orvoslást várnak. Nyelvünk még most sem foglalhatá el teljes mértékben azon polczot, mely a magyar nemzet közdolgaiban mást nem illethet. A családi élet nyugalmát vallási viszálkodások zavarák, s a kedélyeket még most is feszült aggodalomban tartják. A nép, kellő nevelés hiánya miatt, szellemileg elhanyagolt állapotban van; az adózók, a katonai élelmezés és szállásolás

súlyainak megszüntetését, egyéb közterhek könnyitését s igazságosabb felosztását még mindig reménylik. Az ország önállásának méltánylása, s a nemzet befolyása és megegyezése nélkül alkotott, többszöri törvényes felszólalásaink ellenére fennálló vámszabályok, melyek egész rendszerükben ellene fordúlnak kereskedésünknek, s a honi iparunk, földmívelésünk jutalmát bizonytalanná, ingadozóvá tevék, s műiparunkat teremni, s a hol termett, felemelkedni nem engedik. Ezek, és a kereskedést előmozdító eszközök hiánya, mit adózó népünk saját erejével nem pótolhata, és szűk köre az élénk szorgalomnak, melyet csak az akadéktalan műipar s a virágzó földmívelés kölcsönös hatása teremhet és azon korlátozó intézvények, melyek ugy egyiknek mint másiknak szabad kifejlődését gátolják, belkereskedésünket sem engedék felvirágzani. Ezekhez járulván még a földbirtok bizonytalansága s ingatagsága, a közhitel, az utóbbi törvényhozásnak bölcs gondoskodása mellett, is, még több alapfeltételeiben szűkölködik; s az újabb kor újabb igényeivel megszaporodott szükségek aggasztó mértékben sodorják a nemzetet a köz elszegényedés örvénye felé. Végre még rendetlenségek is jöttek közbe, melyekben a bővebb kifejlés magvát rejtő törvények teljesitetlen maradásának is ugy közvetlenűl, mint a példa erejénél fogva nagy része van, s melyek a személyes bátorlétnek már a múlt országgyülés gondoskodására méltatott hiányát még súlyosabban éreztetik, s a törvények tekintetének szilárdítását sürgetőleg szükségessé teszik." Mondják aztán, mikép e közbajok közt nagy vigasztalásukra szolgál, hogy a király szándékai a nemzet jövendőjének biztosítása s közboldogságának gyarapitása iránt a nemzet kivanataival találkoznak, s ép azon térre hivják fel a törvényhozás gondoskodását, melyet a nemzeti közkivánat e korszak feladatának kijelölt. Miután utóbb a kir. előadások egyes pontjait megérintik, s azokat tárgyalni készeknek nyilatkoznak, kérik a királyt: hogy a vallási viszálkodások megszűntetése végett, a még 1840-ki

1843.

1843. május 7-én felterjesztett törvényjavaslatra minél előbb adjon választ; végre pedig, hogy válaszait nemzeti nyelven adassa ki az országgyülésnek.

Mialatt az ily értelemben szerkesztett válaszfelirat vég megállapítása s felküldése iránt a két tábla közt üzenetek váltattak, a rendek házában két tárgy rendkivűl heves vitatkozásokat támasztott. Ezek egyike a nemzeti nyelvet, másika a vallási viszonyokat illette.

A nemzeti nyelv és Horvátország

A horvátországi követek, kiket, miként fentebb láttuk, az illyr párt a magyar szellemű horvátok kizárásával választott s küldött Pozsonyba, bár a magyar nyelvet tökéletesen értették, s a kerületi ülésekben szóltak is azon, az országos ülésekben mégis, utasításuk szerint, latinúl kezdtek szólani. Ezen ellenséges szellem miatt mindjárt az első ülésekben neheztelés támadt ellenök a rendek kedélyében, mely mindinkább ingerültséggé kezdett növekedni. Néhány tekintélyesebb követ azon figyelmeztetésére azonban, hogy ezen állapoton csak törvény, nem pedig neheztelés által lehet segíteni, a hullámok kissé s egy időre lecsendesűltek. E körűlmény okúl szolgált, hogy a nemzeti nyelv iránt a törvényjavaslat mennél elébb elkészíttessék. E javaslatban a magyar nyelv általában a törvénykezés, közigazgatás és közoktatás nyelvévé emeltetett; Horvátországra nézve pedig az lőn végzéssé, hogy közigazgatásuk és nevelésök nyelve a régi maradván, a magyar nyelv iskoláikban szintén taníttassék; a horvát hatóságok és közhivatalok a magyarokkal magyarúl levelezzenek; a horvát követek a magyar országgyülésen magyar nyelvvel éljenek; s végre, hogy tiz év eltelte után minden királyi kinevezéstől függő hivatalra csak magyarúl tudó horvátok alkalmaztassanak. Történt azonban nem sokára (a június 20-kai ülésben), hogy a horvát követek, kik előbb már néhányszor magyarúl szóltak, most mintegy kiáltó ellenzéséül a megállapított törvényjavaslatnak, diákúl kezdének szólani. A házban erre rendkivűli zaj támadt, s több követ egyszerre felkelvén: „Ez

nem egyéb dacznál, — mond az egyik — a követ tud magyarúl, e méltatlanságot a tábla el nem tűrheti." „Törvény nem tiltja, s a szokás megengedi" — felel az elnök kir. személynök. „Magyarúl!" hallatszik erre minden felől. A horvát követ azonban mégis csak diákúl erőködik szólani. De új zaj és „magyarúl!" kiáltozás félbeszakasztja s elfojtja beszédét. Ezután hosszas, heves vitatkozás támadt a felett, hogy bár törvény nem létezik, szabad-e más nyelven szólani, mint magyarúl? Némelyek ezt törvény által kivánják elhatároztatni. Mások rögtön végzés által akarják biztositani a magyar nyelv kizárólagos használatát. A horvát követek halasztást kérnek, mialatt küldőiktől engedelmet nyerhessenek a magyarúl szólásra. A szlavoniai követek néhányai kijelentik, hogy inkább lemondanának tisztökről, mintsem hogy oly utasitást fogadjanak el, mely őket diákúl szólásra kényszerítse. A nagy többség kivánata szerint végre a végzés kimondatott, hogy a rendek tábláján mindenki magyarúl köteles szólani. A horvát követek azonban, kik e végzés előtt meghajolni nem akartak, a személynök által óvást adtak be a rendek táblájára, melyben mindazon törvényeket, melyek, mint mondák, az ő befolyásuk nélkül hozatnak, Horvátországra nézve eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták. 1843.

A rendek táblája annál kevésbbé volt hajlandó engedni a horvát követek igényeinek, minthogy a turopolyai gróf, ki megválasztatásuk törvénytelensége ellen mindjárt a gyülés elején óvást tett, most is kijelenté, hogy ezek nem Horvátország, hanem csak az illyr párt követei, s általános volt a rendek közt a meggyőződés, hogy azon utasitás, melyre a horvát követek hivatkoznak, nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt akarata; mely párt bátorítva a kormány felsőbb rétegeiben nyert támogatás által, már oly vakmerőségre vetemedett, hogy tagjai jelenleg, az országgyülés székhelyén is, nyilvánosan s büntetlenűl énekelték a magyarok elleni gúnydalt. A rendek tehát az óvást

1843. indignátióval dobván vissza, felolvastatni sem engedték. Maga a kir. személynök is inté a horvát követeket, fontolnák meg, hogy a végzés elleni óvás érvénytelen, s hogy azért, mert egy utasítástól elestek, magokat a törvényhozásból kizárottaknak tekinteniök, nincs rendén. De a horvát követek még ebben sem nyugodtak meg, s mint alább látandjuk, felsőbb helyt kerestek s nyertek is pártfogást.

A vallási vitatkozások.

Mialatt a kedélyeket a horvát követeknek felsőbb helyről titkon gyámolított dacza ily ingerültségbe ejtette, a vallási s különösen a vegyes házassági viszonyok felett is hevesen folytak a vitatkozások. Bár a káptalani s horvátországi követeken kivűl alig volt, ki a vallások teljes viszonosságának s általában a tökéletes vallás-szabadságnak elveit nem védte volna; mégis csaknem minden követ felszólalt e fontos tárgyban, nem annyira hogy a csekély kisebbség szűkkeblű elveit megczáfolja, mint inkább hogy részéről is bebizonyítsa, mikép az országnak, nemzetnek közvéleménye kivánja a vallásszabadságot. Öt napig folyt a kerületi ülésekben a vitatkozás, jobbára a vallásszabadságnak csak azon sérelmei felett, melyek iránt a múlt országgyülésen a két tábla egymással még meg nem egyezett, vagy a melyek csak azóta merűltek fel a nemzeti életben, s a két tábla közt még nem voltak üzenet tárgyai. A végzés már a negyedik nap igen nagy többséggel a következőkben mondatott ki: 1. A vegyes házasságoknál eddig szokásban volt reversalisok a múltra nézve is megszüntettetnek. 2. Az áttérés egy vallásról másra szabad; a katholikus papság által eddig gyakorlott hathéti oktatás, mi az áttérés szabadságát sérti s korlátozza, eltörűltetik. 3. Ha a vegyes házasságokban élők ágyra és asztalra nézve elválasztatnak, a protestáns fél új házasságra léphet. 4. Az evangelikusokat Horvát-, Dalmát- és Tótországból kitiltó municipális jog megszüntettetik. 5. A recopulátio tilos. 6. A vallásbeli tökéletes viszonosság külön elvben mondandó ki.

A tárgy ekként már bevégzettnek vala tekinthető, midőn a következő napon, váratlanúl, az eddigieknél sokkal hevesebb személyes vita keletkezett. A győri káptalan követe, Vurda Károly kanonok, széles tudománya által nem kevésbbé, mint szelíd keresztényi szelleme s erényei által jeles egyházi férfiú, a vitatkozás negyedik napján, kevéssel a végzés kimondása előtt, akként nyilatkozott, miszerint szerencsétlenségnek látja, hogy az országgyülésen vallási tárgyakról foly a tanácskozás; s ezen szerencsétlenség okát nem a kath. papságban, — mert, ugymond, „iliacos intra muros peccatur et extra“, — hanem abban találja. hogy az egyházi és világi hatalom nincsen egymástól tökéletesen elkülönítve; a vallási dolgok vitatását a világi törvényhozás körébe nem tartozónak nyilatkoztatta, s teljes vallásbeli szabadság mellett szavazott. 1843. Vurda kanonok véleménye.

„A vallási surlódások alap-oka, ugymond, a törvények egyoldalúságában fekszik; mert minden politikai hiba megboszúlja magát még századok múlva is. Ezen egyoldalúság állítá fel a vallások közt a politikai különbséget, és szűlte — daczára Lactantius ama szavainak: „religio est res liberrima“ — a legembertelenebb törvényeket, minő például az, mely a lutheránusokat megégettetni rendeli. Ennek következménye lett, hogy ezek kénytelenek voltak karddal vívni ki a szabadságot, s azt a király által is esküvel biztosíttatni. De a béke, melyet ennek következtében reméltek, csak egyeseket boldogított; a közönség azt nem éldelhette. Igy jöttek létre a kir. resolútiók, a türelmi rendelet s az 1791-ki törvény. Eleink azt hitték, hogy ez czélra vezet; és mégis a jelen állapot, a melyben egyik fél a másik felett előnynyel bir, ellenkezőt bizonyít. Óvakodjunk tehát hasonló hibától; és ne ereszkedjünk be e tárgyba mélyebben, mint a közjó kivánja. E szempontból kiindúlva, legczélszerűbb elismerni a vallás teljes szabadságát; ez vezethet egyedűl a kivánt czélra. Óvakodni kell vallás dolgában a kényszerítő törvényektől: mert a meggyőződés az

1843. embernek legdrágább kincse, s a törvények nem csak külső engedelmességet, hanem belső tiszteletet is igényelnek. Az ember két világ polgára: a szellemié és az anyagié; azok mindegyike más elven alapszik. Az egyik külső, a másik belső szabadságot igényel; a hol pedig a belső szabadságot kényszer fojtja el, ott a külső nem állhat fenn. Mondjuk ki tehát, u. m., hogy a maga körében minden vallás szabadon mozoghat, s nem csak egyesekre, de az egyházi községre nézve is; mondjuk ki: hogy alkotmányos szabad országban a vallásnak, a véleményeknek is szabadoknak kell lenniök.“ Átmenvén aztán ezen átalános vallásszabadsági elvnek alkalmazására, a reversalisok, áttérés és iskolák tekintetében, ez utóbbiakról ekként nyilatkozott: „Az iskolákra nézve akkor lesz szabadság, ha azok rendezése körül nem az egyes egyházak, hanem az összes álladalom forog szem előtt. A vallási oktatás felett őrködjék az egyház; a világi tudományoké felett maga a státus. És ha a nemzet a tökéletesség azon fokára jutand, hogy minden vallás egyenlő legyen, akkor nem lesz többé katholikus vagy protestáns, hanem egyedül magyar nemzeti iskola.“

Vurda kanonok e nem csak szabadelmű, de e téren egyedül helyes nyilatkozatát, mely a „szabad egyház a szabad államban“ nagy elvét hirdeté, a követek általánosan nagy tetszéssel fogadták. Más nap azonban ugyan meggyűlt baja a felekezeti szellemen túl, az emberi jogok magaslatára emelkedni bátorkodott derék egyházi férfiúnak. Kanonok társai, kik a gyülés után azonnal külön tanácskozmányba gyülekeztek, s a püspököket is befutkosták, egész zivatart keltettek fel a vallási szabadságot pártolni merészlőnek feje fölött. Az egész ötödik napi ülésnek e személyes ügy tette tárgyát. Több káptalani követ mindjárt a gyülés kezdetével óvást tett Vurda ama nyilatkozata ellen, miszerint a vallásfelekezetek közötti surlódások megszüntetésére legczélszerűbbnek mondá az egyházi s világi hatalom tökéletes különválasztását s minden vallás gyakorlati szabadságát. A

megyei követek azonban tömegesen Vurda részére álltak, 1843.
s ezen egymást felváltó óvástételek ellen egyhangúlag oda nyilatkoztak, hogy ezen óvások a törvény által különben is tiltva lévén, a káptalani követek okok ellen okokkal lépjenek föl, s miután ők is azon egy pálya sikján állanak, czáfolják meg, ha képesek, állításait; mindenik a maga vagy küldői nevében nyilatkoztassa ki véleményét, s ne szóljanak az egyház nevében, melyet ők nem képviselnek; ne szóljanak egyházi constitutióról, melyről e ház nem tud semmit, hanem igen, törvényes alkotmányról, melynek világiak s egyháziak egyformán alája vetvék. Az óvástételek a kanonokok által mind e mellett is folytattatván, a megyei követek megjegyezték, hogy ezen óvástételek csak azt bizonyitják, miszerint a káptalani követek a társuk beszédében nyilvánitott szelid, humánus szellem s keresztény szeretet ellen protestálnak; pedig ezen beszédből ész és szív szólott.

E jelenet annál szomorítóbb volt, mivel azon testület, melyből az óvástételek történtek, külön osztályt képezvén, az egyest, ki a testületi szellemmel összeütközésbe jő, legyen az bár a vallás igazi javára, önhatalmából s önkörében sujthatja. Mert legkevésbbé sem kételkedhettek többé a megyei követek, hogy Vurda, kit a felekezeti s osztályi gyűlölet árjával ennyire elborítottak, áldozata leend keresztény szeretetének s alapos meggyőződését kimondani merő bátorságának; — mi nem sokára csakugyan valósúlt is. Érezni látszék ezt maga a társai által oly dühösen megtámadt egyházi férfiú is; s mielőtt végkép elnémúlni kényszeríttetnék, még egyszer bővebben kifejteni szándékozott megdönthetlen elveken alapúló meggyőződéseit. Sajnálkozását jelentvén, hogy a mai tanácskozásnak vétke nélkül tárgyává lett, ezen szavakat alkalmazá magára: „Si propter me orta est haec tempestas, projicite me in mare: ero alter Jonas“ (ha miattam támadt e zivatar, dobjatok a tengerbe; második Jónás leszek). Ha mit mondott volna az egyház elveivel

1843. ellenkezőt, azt visszavonja; de lelkiösmerete őt arról nem vádolja. Ő tisztán státuspolgári tekintetből szólott, egyedül a végett, hogy kiengesztelődést, békességet eszközöljön. Ő nem javasolt, csak elveket mondott ki, melyeket megczáfolni lehetetlen; csak a hibát akarta elkerülni, mely a törvényhozásban századok múlva is megboszúlja magát. Szabad országot, szabad vallást, szabad egyházat kivánt. Nem azt mondta, hogy vallás tárgyában a törvények szükségtelenek; hanem, hogy az eddigiek egyoldaluak, igazságtalanok. Sajnálja, hogy követtársai oly kisdedszivűek, miszerint gáncsot találtak beszédében. Ő nem javasolta, a mint szemére vettetett, hogy a különböző hitfelekezetbeliek gyermekei már most azon egy iskolában taníttassanak; csak azt mondta, hogy ez idővel bekövetkezhetik, mi épen nem lehetetlen, mihelyt a különféle tudományok nem vallási szempontból taníttatnak. Kivánja ugyan ő is, hogy az ifjúság a vallásban taníttassék; ez mindazáltal a vasárnapi iskolákban is megtörténhetik a papok felügyelete alatt. Igy remélni lehet, hogy az iskolák, a helyett hogy vallások szerint osztassanak fel, idővel magyar nemzeti iskolákká váljanak. Inti a feleket, ne álljanak egymással harczias csapatokként szemben, hanem egyesűljenek a szeretetben.

A megyei követek vetélkedtek egymással igazságot szolgáltatni a derék férfiúnak, ki az előitéletekkel, felekezeti szűkkeblűséggel s kasztgyűlölettel ily nyiltan szembeszállni bátorkodik, s kijelentették, hogy mellette szól a közértelem és a közbecsűlés; óhajtásukat fejezték ki, nyilna bár előtte tágasabb kör, melyben keresztény szeretettől áthatott elveit létesíthesse. Végre pedig határozat mondatott ki, miszerint a jegyzőkönyvben megemlítendő, hogy a rendek a káptalani követek által tett óvásokat helyteleneknek, az országgyülési gyakorlattal s törvénynyel ellenkezőknek s minden érvényesség nélkülieknek nyilatkoztatják.

Mi a főpapság szelleme, elvei mellett könnyen előre látható vala, valóban meg is történt: a bátor egyházi fér-

fiúnak, ki meggyőződését a vallás és a szabadság érdekében a mindenek felett uralomra vágyó kaszt-szellem ellenében nyiltan kimondá, azontúl el kellett némúlnia, s nem sokára távoznia is az országgyülésről. A győri káptalan, melynek követe volt, a püspökök meghagyása szerint, más, orthodoxabb szellemü tagot küldött fel helyette Pozsonyba. 1843.

A vallási ügy a mondottak szerint általában befejeztetvén, a vegyes házasságokról külön, s azok tárgyában a püspöki kar által Rómába küldött követségről, az onnan érkezett s a vegyes házasságokat általában rosszaló brevéről. s erre az 1791-ki törvény sérelmével kiadott kir. placetumról még több napig folytak a tanácskozások. A többség végre a következő határozatokban egyezett meg: egy külön feliratban terjesztessék elő ama sérelem, mely a brevékből s placetumból az országra nézve keletkezett; sürgettessék ezeknek visszavonása s megszüntetése, a vegyes házasságokat megáldani nem akaró lelkészek ellen megkezdett pöröknek, melyeket a kormány fölkért, leküldetése, hogy a törvény azok szerint végrehajtathassék; kivánták végre a rendek, hogy mind azon brevék, melyek időközben placetumot nyernek, a következő országgyülés elejébe terjesztessenek.

Pár hétre e vitatkozások után, mielőtt a közlött végzések a kormányhoz törvényjavaslat alakjában felküldethettek volna, júl. 5-én a vallás, tulajdonképen a vegyes házasság ügyében, egy királyi leirat érkezett a rendekhez. Válasz volt ez ama feliratra, melyet a rendek még a múlt országgyülésről 1840-ki máj. 7-én intéztek a kormányhoz. Hogy ugyanis a reversalisokból származható minden viszályoknak eleje vétessék, oly törvényt kivántak alkotni, mely szerint a vegyes házasságokból születendő gyermekek ezentúl mindig az apa vallását kövessék. A kir. leirat nem ellenzé ugyan ilyféle törvény alkotását; azt mindazáltal oly formán kivánta módositani, hogy a vegyes házasságok kötésekor a jegyesek szabad szerződés által határozhassák

1843. meg: a bevett keresztény vallások melyikében akarják gyermekeiket neveltetni; az ily szerződések minden esetben a magán kötlevelek tökéletes erejével birjanak; és csak a hol ily szerződés nem sikerülne, vagy a felek olyat kötni nem akarnának, egyedül ott tartozzanak a születendő gyermekek az apa vallását követni.

A kir. leirat minden felől nagy elégedetlenséggel találkozott. Nem elégitette ki a papságot, mert annak a katholicismus uralmáról ápolt elveivel nem egyezett meg: nem a rendeket, mert ezek méltán attól féltek, hogy ily törvény által a reversálisok, melyeknek eltörlését a nemzet folytonosan sürgette, bár más név alatt, de lényegökre nézve mégis törvényesittetnének. A rendek ennél fogva a kir. leirat elveit nem fogadták el, s köz akarattal újabb feliratban sürgették a kormányt: egyezne bele oly törvény alkotásába, mely szerint a vegyes házasságoknál mind a lelkiösmeret teljes szabadsága, mind a különböző vallásfelekezetüek közötti tökéletes viszonosság elve fentartassék; mit csak az által hisznek elérhetőnek, ha a vegyes házasságokból születendő gyermekek kivétel nelkül mindig az apa vallását követendik.

Egy más feliratban, melyet a kath. papság által az egyházi áldásnak a vegyes házasságoktól megtagadása tárgyában készitettek, a rendek élesen megróvják a főpapok eljárását, melylyel az ország lakosainak nyugalmát megzavarták, s a vallási viszály s felekezeti gyűlölet átkát azok közt ismét felidézték; a kormányt pedig sürgetik, járúlna oly törvény alkotásához, mely szerint, minden utóbbi viszályok s ingerültség megszűntetése végett, a vegyes házasságok nem kath. pap előtt is érvényesen köttethessenek, s az eddig ilyképen kötött házasságokból született gyermekek törvényeseknek nyilvánittassanak. E felirat felett a főrendek házában öt napig folytak a végtelen viták, melyek az ingerültséget csak növelték, mig végre e tábla többsége is hozzájárúlt a rendek véleményéhez, miszerint a kormány

a múlt országgyülésen felküldött törvényjavaslatot megerősíteni sürgettetik. De a kormány az 1844-ki márczius 25-én kelt kir. válaszban sem akart megegyezni ily parancsoló törvény alkotásában; s a vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásának meghatározását tovább is a házas felek kölcsönös szabad egyezkedésétől kivánta feltételeztetni. E kir. válasz következtében a vallási viták mind a két táblánál ismét megújultak. A vegyes házasságok, tulajdonképen a reversalisok kérdése mellett, az egy vallásról másra való áttérés szabadságának kérdése is több izben nagy hévvel vitattatott meg a két táblán. 1843.

Az annyi keserűséggel, oly hosszan folyt vitáknak valahára mégis kedvező eredménye lett: a két tábla megegyezése következtében egy új felirat terjesztetett a felség elébe, ki aztán a Lonovics József, csanádi püspök által készített leiratot hagyván helybe, ennek nyomán a vallási kérdés, lényegében következő tartalmú törvény által fejeztetett be: 1. Azok, kik 18 éves korukig evang. vallásban neveltettek, vallásuk végett többé kérdés alá ne fogassanak. 2. A vegyes házasságok evangelikus lelkészek előtt is érvényesen köttethetnek. 3. Melyek eddig igy köttettek, ezennel törvényesíttetnek. 4. A protestáns vallásra történendő áttéréseket illetőleg rendeltetik: a) Az áttérni akaró e szándékáról lelkésze előtt két tanú jelenlétében nyilatkozzék. b) Négy hét eltelése után köteles ugyanazon lelkész előtt ismét két tanú jelenlétében kijelenteni, hogy elébb nyilvánított feltételénél állhatatosan megmarad. c) E jelentésekről az illető lelkész mind a két esetben köteles bizonyítványt adni. d) Ha a lelkész ily bizonyítványt adni vonakodnék, olyant a két tanú is érvényesen adhatand. e) Mihelyt az áttérni szándékozó e bizonyítványokat azon lelkésznek, kinek vallására térni akar, bemutatja, az áttérés teljesen be van fejezve; de a bizonyítványok előmutatása nélkül az áttérésnek helye nem lehet. f) Az áttérési esetek a püspöki Az új vallási törvény.

1843. hivatalok által a helytartótanács utján ő felségének minden félévben tudtára adatandók.

A nehéz kérdés tehát, mely nálunk szintugy mint Európa egyéb tartományaiban, oly hosszan, annyi ingerültséggel vitattatott, e törvény által akként lőn befejezve, hogy mind a teljes lelkiösmereti szabadság, mind a különböző vallásfelekezetek közti viszonosság elve biztosíttatott. Ezen elvek már a bécsi és linczi békekötések alkalmával is kimondattak ugyan; de az udvartól pártolt kath. főpapságnak a keresztényi szeretetet elfojtó uralomvágyból származott folytonos fondorkodása következtében, két száz évnél több idő s a XIX-dik század felvilágosodott szellemének fuvallata kivántatott arra, hogy azok valahára világos, minden kétértelműséget, minden cseleskedést kizáró törvény által ténylegesen érvényesíttessenek.

A magyar nyelv és a horvát viszonyok ügye.

Mialatt a vallási törvény ilyképen megalkottatott, a magyar nyelv miatt a horvát követekkel megkezdett viták mind ingerültebb s keserűbb szenvedélyeket ébresztettek. Mondók, miképen a rendek jún. 20-án végzést hoztak, hogy házokban csak magyarúl lehessen szólani, s mikép az ellen a horvát követek sikeretlenűl nyujtották be óvásukat. De nem volt ellenben eredménytelen a folyamodás, melyet a horvát követek a kormányhoz küldöttek fel. Bedekovics alkanczellár, maga is az illyr párt tagja s főpártfogója, oda vitte a kabinetben az ügyet, hogy egy, oktober 12-ki kir. leiratban a rendeknek meghagyatott, miszerint addig, míg törvény által másként meghatározva nem leszen, a horvát követeket, az eddigi szokás szerint, latinúl is engedjék szólani.

Meg kell vallani, hogy a rendek június 20-kai végzése, melylyel táblájoknál a horvát követeket is magyarúl szólani kényszerítették, szenvedélyszülte, elhamarkodott, s politikailag tekintve, eszélytelen, hibás lépés volt, mely a különben is oly ártalmas viszályokat újabb lángra gyulasztotta. Horvátországban eddigelé tulajdonképen három felekezet léte-

zett: a tisztán magyar párt, mely számra s hatásra nézve mind a mellett is, hogy több nagy birtokú urat számlált kebelében, igen gyönge volt; az illyr párt, mely, számát tekintve, szintén kisebbségben volt ugyan, de erélye s a tömegekre, és az ifjúságra gyakorolt hatása által jelentékeny befolyást vívott ki; — s végre a tulajdonképeni horvát felekezet, mely a nemzet nagy többségét alkotta. Az illyr párt huzamosabban csak ugy emelkedheték vala döntő hatalomra a tartomány ügyeinek intézésében, ha a sajátlag horvát felekezet által gyámolíttatik. Ez eddigelé csak oly esetekben történt, midőn a tartomány municipális jogai vagy nemzeti érdékei forogtak szóban. De a végső időkben az illyr párt, szilaj kicsapongásai által, mindinkább elidegeníté magától a horvát nemzet józanabb, higgadtabb részét; az ingerűltség, melyet a nyelvkérdés pár év előtt támasztott, mindinkább szűnni kezdett; a közvélemény, kivált a három szlavoniai megyében, Verőczében, Pozsegában és Szerémben, az illyr párt erőszakoskodásai következtében, mindinkább simúlt a magyarsághoz, s nem volt alaptalan a remény, hogy a kölcsönös mérséklet a megzavart egyetértést teljesen helyreállítandja; minek következtében a kicsapongásai miatt erkölcsileg sokat vesztett s mind csekélyebbre olvadó illyr párt is kénytelen lesz felhagyni zavargásaival. Igy álltak az ügyek a pozsonyi országgyülés megnyíltakor. S ki hitte volna, hogy ama június 20-ki határozat, mely a horvát nemzetiséget tulajdonképen nem sértette, s nem egyebet foglalt magában, mint hogy a magyar birodalom országgyülésén a latin helyett mindenki, tehát a horvát követek is, magyar nyelven szóljanak, a csillapodó szenvedélyeket ismét lángra lobbantja! S az eset, fájdalom, mégis ez lőn. Alig terjedt el híre azon eszélytelen határozatnak, s a nemzetiségi kérdés Horvátországban már is megint elmérgesűlt. Az illyrpártiak új erélylyel támadtak fel, s a megint hozzájok csatlakozott más buzgóbb horvátok súlya által mind számbeli, mind erkölcsi erőben gyarapodva, azontúl min- 1843.

1843. denben döntő hatásúvá lőnek Horvátországban; söt még a szlavoniai megyékben is elfojtatott a magyarsághoz simúló hajlam; s mindinkább oda fejlődtek az ügyek, hogy egy párt helyett a horvát nemzet nagyobb része állott szemben a nemzetiségi kérdésre nézve a magyarsággal. A rendi végzés igen alkalmas indokúl szolgált újúlt erővel tűzni ki a magyarság elleni izgatás zászlaját: ugy mutatták fel azt, mint Horvátország municipális jogainak sérelmét, mint a magyarság jogtalan erőszakos terjeszkedését, melynek, ha most ellent nem állnak, tartományuk kebelében is mind súlyosabban érzendik foglalásait. A nagy tömeg már kapuja előtt látá a túlzott szinekkel ábrázolt, bár csak a felhevült képzelődésben létező veszélyt, s a szenvedély, a gyűlölet mind élénkebb lángra gyúlt a magyarok ellen; s részben ezek következménye lőn aztán az október 12-kei leirat.

A rendek többsége, mihelyt a horvát követek által ébresztett ingerültség, melynek hevében a jún. 20-kai végzés hozatott, egy kissé lecsillapúlt, maga is átlátta e lépés politikai eszélytelenségét, s megbánta azt. De bár óhajtották, hogy az ne történt volna, sokan álszégyenből is fentartani kivánták az egyszer kimondott határozatot: mintha a gyöngébb iránti engedékenység erőtlenséggel bélyegezné az erősbet; vagy az elkövetett hibát jóvá tehetné annak következetes védelme! Azonban némely más fontosabb okok sem hiányzottak arra, hogy a végzés fentartassék. A bécsi kabinet azon, már többször sajnosan tapasztalt szokása mellett, miszerint a törvényhozó kar minden gyöngeségét vagy hibáját a maga előnyére sietett kizsákmányolni, annak minden engedékenységéből a jövőre is jogot csinált magának hasonló esetekben, — veszélyesnek látták a rendek elismerni, hogy a törvényhozás egyik kiegészítő része, a király, a másik részt, a rendeket, udvari parancsokkal korlátolhatja. A királyi leirat a rendi tábla azon tagadhatatlan s épen hasonló esetekben, a nyelv házi használata körül, már többször gyakorlatba is vett jogát, miszerint

saját keblében a törvényekkel és közjó kivánataival nem ellenkező végzéseket hozhatott, kétségkivül sértette: méltán attól tartottak tehát a rendek, hogy a leirat elfogadása e jogot a jövőre is meggyöngitené. Többeket még az is inditott a végzés fentartására, mert a leiratot nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt folyamodására hitték keletkezettnek. Végre még a felett sem titkolhatták el fájdalmukat és keserűségöket, hogy most egy-két horvát megye folyamodására ily leirat bocsáttatott ki: midőn ellenben Magyarország számos megyéi folyamodtak az illyr kicsapongások korlátozásáért s megbüntetéseért, azoknak semmi válasz nem adatott, semmi megnyugtató rendelkezés nem történt a kormány részéről. Mind ez azon színben mutatá fel a bécsi kormányt, hogy az illyr mozgalmakat pártolja, s általában a nemzetiségek közti harczot, a „divide et impera“ elvéből, kéz alatt szándékosan szítogatja. Ezen s több hasonló, négy kerületi ülésen keresztül felhordott okoknál fogva, a nagy többség a június 20-kai végzést fentartani kivánta, s a királyi leirat, mint sérelmes, ellen feliratot intézni határozott. Azon conservativ s udvari pártiak, kik a kir. leiratot hódoló engedelmességgel kivánták volna fogadtatni, hogy a rendek szilárdságát megtörjék, azt kezdék híresztelni, hogy ha a június 20-kai végzés a leirat daczára fentartatik, a kormány hihetőleg eloszlatandja az országgyülést. E félemlítésnek azonban semmi hatása sem lett a rendek határozatára: készebbek voltak eloszlatni, mint akár jogaikat törvénytelenűl korlátoltatni, akár a horvát követeknek már annyiszor ismételt daczát a nemzeten paczkázni engedjék. 1843.

A nagyérdekű kérdés azonban, mely az egész országgyülési közönség figyelmét a legmagasb fokra csigázta, a kerületi ülés határozatával még nem lőn befejezve. A kormányhoz intézendő feliratot még az országos ülésnek kellett megerősíteni. Ezen ülés deczember 1-jén, nagyszámú hallgató közönség jelenlétében tartatott. Szerencsy királyi

1843. személynök intvén a rendeket, állanának el a június 20-kai határozattól, egyebek közt kijelenté, hogy azt törvényesnek akkor sem tartotta, s most sem tartja; és ha a felirást egyátalában fel akarnák is ő felségéhez küldeni, függeszszék fel legalább ama határzatot, s engedjék szólani a horvát követeket, kiknek a szót ezután át is engedte. A horvát követek egyike, Osegovics Metell, ki szólni akarás jeléül, az ülés kezdete óta állott, felbátorítva az elnöknek a június 20-kai végzést törvénytelennek bélyegző nyilatkozata által, beszédét, e végzés daczára, latinúl kezdette meg. Mindjárt első szavait nagy zaj fojtotta el; a rendek egyáltalában követelték, hogy magyarúl beszéljen; mivel pedig e közönséges felszólításnak sem akart engedni, s egyre latinúl szólt, a zaj folyton oly nagy mértékben tartott, hogy beszéde teljesen érthetetlenné vált. Az elnök egypárszor csendet eszközölvén, a horvát követeket felszólítá, engednének a közóhajtásnak; egyszersmind azonban kijelenté, hogy őket szólásjoguktól eltiltani nem fogja, hogy physikai erőt nem használand, s nem is használhat ellenök, s hogy a felirás iránt a végzést addig, míg valaki hozzá szólni akar, ki nem mondhatja; kéré tehát a rendeket, hallgatnák ki a horvát követeket, mert nem lévén törvény, mely a latin szólást tiltsa, attól őket maga sem tilthatja el. A rendek részéről több szó szakítá félbe az elnököt, fennen kiáltozó, hogy „ha nincs ily törvény, de van határozat“. De mind ez nem használt. A horvát követ, mihelyt a zaj egy kissé csillapúlt, mindannyiszor ismét latinúl folytatá beszédét, mire mindannyiszor ismét megújúlt s addig tartott a lárma, míg a horvát követ, kinek inkább csak taglejtéséből, mint szavaiból lehetett észrevenni, hogy folyton beszél, végre leült. Ezután több követ, a tárgyat kerületi tanácskozásra vinni akarván, felszólítá az elnököt, oszlatná el a gyűlést, mit ez, mint a többség akaratát, végzésül ki is mondott.

A rendek az nap titkosan akarván előbb tanácskozni, a kerületi ülés csak decz. 2-án tartatott meg. A fuladásig

tömött terem, s a terhelt karzatok, melyeknek nagy részét kiváncsi szépnem hármas sora tölté meg, bizonyíták az érdeket s az aggodalmas várakozást, melyet a fontos kérdés a keblekben fölébresztett. Megnyittatván végre az ülés, a megelőző tanácskozmány határozata szerint, csak egy követ, Klauzál, s ily értelemben nyilatkozott: „Törvénytelen s botrányos eseményeknek valának a rendek a tegnapi ülésben tanúi; mert Horvátország követei, kik eddig a jún. 20-kai táblai végzést megtörni nem merték, felbuzdítva az október 12-dikei leirat által, bátorságot vőnek azt tettleg megszegni. Különösen sajnos vala tapasztalnunk, mikép e tábla elnöke, cselekvése irányát nem a többségtől, hanem egy más hatalomtól véve, a horvát követeknek csak javasolta, hogy magyarúl szóljanak; de őket a deákúl szólásban nem gátolta, sőt a szólási sor fentartására utalván, felhatalmazta. Ily körűlmények komoly megfontolást kivánnak. Szóló a tegnap történteket eredményökre nézve nem sajnálja; mert a nemzetben fel fogják ébreszteni a szükség érzetét, hogy önválasztotta elnököt birni ügyekezzék. Szóló nem akar az elnöki eljárás taglalásába ereszkedni; inkább sajnálja azt, mint kényszerített állásának következését, minthogy ő nem e tábla választottja, hanem azon hatalom kinevezettje, mely a maga érdekeit e tábla érdekeivel ellenkezni véli. Arról szó sem lehet, hogy a június 20-kai határozattól, mely törvényes, a tábla eltérjen; miután azonban a horvát követek tegnap, félretévén azon tiszteletet, melylyel az anyaországnak s e táblának tartoznak, csupa makacsságból, s mielőtt még a kérdés megvitattatott volna, azon állást, melyet öt hónapi hallgatás által magok is elismertek, tettleg megsértették, gondoskodni kell a táblának, hogy ily botrány ne ismételtessék. Indítványozza tehát a szóló, jelentessék ki óvásos végzésben, hogy e tábla, elnöke tegnapi tettét, miszerint t. i. a tábla törvényes végzését törvénytelennek mondá, s magát a követi testületen felűl emelé, nem helyeselheti, s az ellen óvást tesz; hogy továbbá a tábla

1843. június 20-kai törvényes határozatától mindaddig, míg a nyomasztó körülmények meg nem szűnnek, el ne álljon ugyan; minthogy azonban a tegnap tapasztalt tettleges erőszak ellenében szinte tettleges erőszakot használni, s a tegnapi eset ismétlését előidézni, a tábla méltósága ellen volna; — mert ily botrányos jelenetek által azt bizonyítaná a világ előtt, hogy van oly törvényhozó testület, mely végzéseinek tiszteletet szerezni nem tud —: jelentse ki, hogy, ha a horvátok meg nem szűnnek erőszakkal élni, a tábla tegnapi tettét ismételni nem fogja ugyan, de latin kijelentéseiket figyelembe nem veszi, hitelességgel nem bíróknak nyilatkoztatja, s naplójába nem iktatja."

Ezen indítvány, a megelőző titkos tanácskozmány végzése lévén, közfelkiáltással fogadtatott el, s utóbb, pár nap múlva az országos ülésben is megerősíttetvén, a felirat a felső táblára küldetett. A közönség azonban, bár az ülés alatt magát csöndesen viselte, egyátalában nem volt megelégedve a végzéssel, mely a horvát követek daczát némileg diadalmasnak ismerte el. Még maga Kossuth is egy nagy hatású czikket írt a felett lapjában, melyben állítja, hogy azon hitéből, mely szerint gondolá, hogy a nemesség, mely ötven évvel ezelőtt nemzetisége hamvadó szikráját lelkesedése szent fuvalmával lángra gyulasztá, képes leend regenerálni is a nemzetet, keservesen kiábrándúlt. „Kiábrándúlása, mondá, azon szomorú tapasztaláson alapszik, hogy a hajdan erős magyar állandó kitűréssel nem képes lelkesedni semmi iránt. — Ez a feloszlás, a halál jele. Ily testben újjászületési erőt nem hisz. Új nemzeti elemet teremteni lát tehát szükségesnek, mely a hon népéből magyar nemzetet alkosson; mely abba, hogy nemzet, s abba, hogy magyar, becsületét helyezze, mi legalább is az élettel ér fel, s azért lelkesűlni képes legyen." A követi kar tekintélye azóta nagyon megcsökkent a közönségben. Valahányszor azontúl a horvát követek felszólaltak, deák beszédük

mindannyiszor a követi kar gyöngesége bizonyítványának tekintetett a közönség által. 1843.

A horvát követek diadala azonban nem igen sokáig tartott. Ugyanazon napokban, melyekben az említett viták folytak, végre mind a két tábla megegyezett a magyar nyelvet s nemzetiséget illető általános törvényjavaslatban; mely ennek következtében azonnal a kormányhoz küldetett kir. sanctió végett. A rendek azon kegyeletből, melylyel a hivatalát ötven év óta viselő ősz nádor iránt viseltettek, a törvény azon pontjának kötelezése alól, miszerint törvényhozási és tanácskozási nyelvűl a magyar tűzetett ki, őt, ki e nyelvet jól érté ugyan, de elég könnyűséggel nem beszélte, kivették, s reá nézve azt kötelező erejűnek lenni nem akarták. A főherczeg, meghatva e gyöngéd figyelem által, kijelenté, miszerint „azon buzgoságánál fogva, melylyel a nemzet óhajtásait teljesíteni mindig törekedett, s azon erős akaratnál fogva, melylyel a haza javának előmozdítása iránt viseltetik, bár a törvény kötelezése alól kivétetett, mennyire aggott kora engedi, ügyekezni fog mégis a nemzet közkivánatának e részben is megfelelni.“ A zajos tetszéssel fogadott nyilatkozat jó előjelűl tekintetett mindenki által arra nézve, hogy a törvényjavaslat egész terjedelmében megnyeri a királyi megerősítést; mi aztán nem sokára valóban teljesedésbe is ment. A m. kir. kanczellária keblében, hihetőleg Bedekovics alkanczellár befolyása következtében, ellenzésre talált ugyan egy ideig a nyelvtörvény; mert azt, kivált Horvátországra való tekintetből, még most, az ötven éves küzdelem után is, időellőttinek tartá. Méltányosabb volt most a nemzet e természeti joga s régi óhajának teljesítése iránt maga Metternich herczeg is, ki, hogy az alább előadandó reformokra a nemzetet hajlandóbbnak találja, e tekintetben engedékenyebb kivánt lenni. Ő a kanczelláriának felterjesztése fölött tartott miniszteri tanácskozmányban határozottan sürgette, hogy a nyelv dolgában minden, mit az ország jogosan követelhet, egyszerre s véglegesen meg-

1843. adandó, nehogy e kérdésnek tárgyalása, mi már eddigelé is annyi keserűséget idézett elő, még tovább is gátolja az országgyülés más szükséges munkálatainak haladását. E nézetet aztán Metternich nemcsak a miniszteri tanácsban, hanem az udvarnál is keresztülvivén, a nemzet hő kivánsága valahára teljesedésbe ment.

A nyelvtörvény. A megerősített törvény, melyért oly sok év folytán küzdött a nemzet, lényegére nézve következő: 1. Törvényhozási, országlási és hivatalkodási nyelv ezután kizárólag a magyar leszen; minden más nyelven készülendő hivatalos irat és oklevél érvénytelen. 2. A közoktatási nyelv hasonlóképp kirekesztőleg magyar leend; annak az elemi iskolákban miképen használásáról külön törvényczikk rendelkezik. 3. Pozsega, Verőcze és Szerém vármegyék s a magyar tengermellék az ott eddig gyakorlatban volt nyelvnek egyedűl önkeblökben és belügyeikben való használhatásában az 1850-ik évi jan. 1-ig meghagyatnak, azontúl szinte csak a magyar nyelvvel fognak élhetni. 4. Minden magyarországi pénzek magyar jelekkel és körirással veressenek, és minden polgári, kincstári s katonai intézeteknél, valamint a magyar tengeri révpartok és hajók lobogóin, egyedűl az ország czimere s a nemzeti színek használtassanak. 5. Az első pont alkalmazása Horvátországra csak annyiban terjesztetik ki, a mennyiben annak törvényhatóságai s itélőszékei a törvényhozással, kormánynyal és a magyarországi törvényhatóságokkal érintkezésbe jőnek; ezen érintkezésben a hivatalos levelezés nyelve egyedűl magyar leend. Minden köz s magán ügyekre nézve azonban, a mennyiben ezek csak Horvátország keblében folynak le, ugy szinte a törvényhatóságok és törvényszékek tanácskozásaiban is, a latin nyelv használhatása fenhagyatik. 6. A horvátországi tisztviselők, midőn bár hivatalosan, de tulajdon nevökben a magyarországiakkal leveleznek, a latin nyelvvel élhetnek; midőn azonban törvényhatóságiak meghagyásából érintkeznek a magyar hatóságok tisztviselőivel, magyar nyelven

kötelesek levelezni. Hasonlókép a horvátországi főhivatalnokok is, ugymint a bán, püspökök, megyei főkormányzók, midőn a magyarországiakkal leveleznek, a magyar nyelvet tartoznak használni. 7. A második pontnak a közoktatás iránti rendelete Horvátországra ki nem terjesztetik; de a magyar nyelv Horvátországnak minden köziskoláiban rendesen taníttassék. 1843.

Igy tehát ötven évi ernyedetlen sürgetés után, a nemzetnek sikerült valahára kivívni a maga kétségbevonhatlan természeti jogának elismertetését, s azon polczra emelni a maga nyelvét, mely azt megilleté, s teljesen kiküszöbölni a holt latint, melyet jobbára német ajkú királyai toltak fel reá. Mi már e törvény méltánylását Horvátország tekintetében illeti: felette nehéz arról oly itéletet mondani, mely mind a két félt kielégítse, az egyiknek önérzetét s büszkeségét, a másiknak érzékenységét ne sértse. És ha most, a leviharzott forradalom után, mely ugy a magyar, mint a horvát nemzet nyilvános életét gyökereiben megrázkódtatá, a kölcsönös méltányosság képes is valahára e tárgyban higgadtan gondolkodni, s oly középutat választani, melyen a jó és bal szerencsében együtt leélt századok alatt felsarjazott testvéries érzelmek újabb virágzatra fejlődnek; akkoron, a szenvedély hevében, egyik nemzet sem tudott igazságos lenni a másik iránt; mind a ketten élre állíták követeléseiket, meg nem gondolván, hogy viszályaik, valamint kéz alatt a kényuralom érdekében szítogattattak, ugy végre is csak annak válhatnak hasznára.

A horvátok féltékeny szemmel, hogy ne mondjam, irígységgel láták a magyar nemzet emelkedését és erősbödését, melyet a minden oldalú haladás, fejlődés természetszerűleg naponként előbbre visz; s a helyett, hogy a jó példát utánozva, magok is a haladásban ügyekeztek volna vele versenyezni: attól való félelmökben, nehogy csekély számuk mellett a már erkölcsileg is hatalmasan hóditani kezdő magyarságtól elnyelessenek, folyton akadályokat töre-

1843. kedtek vetni haladása elébe. Saját tartományi viszonyaiknál fogva nagy bajjal járt volna, a latint magoknál a nemzeti nyelvvel váltani fel; miután a három tótországi megyében, Pozsegában, Verőczében és Szerémben, a 145 ezer lakos közől csak 12 ezer beszélte a horvát nyelvet, a többinek a szerb lévén anyai nyelve; Horvátországban pedig az 575 ezer lakos közől 280 ezer szintén szerb eredetű volt. Ez okból részökről még nem is nyilvánúlt a kivánat, hogy belügyeikben a latin helyébe a horvát nyelv tétessék hivatalossá; mit a szerb ajkú lakosság kétségkivűl ellenzendő vala. De azzal, hogy magoknál a régi állapotot fentartani kivánták, meg nem elégedve, Magyarországban is ellenzék a nemzeti nyelvnek a holt latin helyébe emeltetését. És, mint már említők, a nyelv kérdésén felűl, egyebekben is gátolni törekedtek haladásában a magyar nemzetet; ellenzék az adó igazságosabb felosztását, a vallások jogi egyenlőségét, a protestánsok birtokjogát és szabad vallásgyakorlatát a magok tartományában, s más szabadelvű gyökeres reformokat. Ők mind e reformkérdéseknél azzal álltak elő, hogy municipális jogaikba ütköznek; országuk pedig e municipális jogok szerint, Magyarországtól függetlenűl kormányzandó. Befolyást igényeltek és birtak is jogosan a közös törvényhozásban; de elismerni nem akarták, hogy annak végzései Horvátországot is kötelezik.

De viszont a magyarok sem voltak mentek minden balnézettől s balfogástól. Erejök érzetében nem tudtak eléggé kiméletesek lenni a horvátok iránt, kik már gyöngeségöknél fogva is érdemlének kiméletet. Kevés magyar volt, ki már csak azon fölényt is kellőkép méltányolni tudta volna, melyet a magyar nemzet nyert az által, hogy, nem mondom, a kölcsönös érintkezésben, de csak szorosan az ország határaiban hivatalossá lett a nemzeti nyelv, míg Horvátországban a latin maradt az igazgatás közlönye. És még kevésbbé akarták belátni, mily hódító felsőséggel ruházzák fel a magyar nyelvet, midőn a latin helyett Horvát-

1843.

országra is azt szabják a kölcsönös hivatalos érintkezés közlönyéül. Számos követ ajkáról lehetett hallani, hogy ezen intézkedésben semmi valóságos sérelmet, semmi veszélyt nem látnak Horvátországra nézve; mert hiszen, ugy mondának, nem a horvát, hanem a latin helyébe igtattatik be a magyar nyelv. Nem gondolták meg, vagy nem akarták bevallani, mily sérelmesnek tartotta volna magára nézve a magyar nemzet, ha, feltéve, hogy oly jogi viszonyban áll Ausztriával, mint Horvátország velünk, — a német tétetik nálunk a kölcsönös érintkezés nyelvévé. Senki sem gondolkodék arról, hogy a horvátok nemzeti féltékenysége kielégittessék, és a magyarság hóditásaitól megmentessék; sőt azon intézkedésben, — mit a horvátok szabad akaratára kellett volna hagyni, hogy a magyar nyelv az ő iskoláikban is taníttassék, egyenesen hódításra számítottak. Ezen erőszakolás oka azon politikai elvben rejlett, hogy miután Horvátország a magyar alkotmány s törvények áldásaival élt: a magyarok azt alárendelt tartománynak szerették tekinteni, mely azon pillanatban esnék az osztrák kényuralom martalékává, a melyben a magyar alkotmány s törvények paizsa által védetni megszűnnék; míg viszont a horvátok magokat függetleneknek, tartományukat egyenjogú társországnak tartották. Hazánkfiai nem méltányolták azon elvet, hogy a nemzetiségek, miként a személyek, erkölcsi lények : életök azon öntudatban gyökerezik, melyet önmagokról birnak, s életerejök, szintugy mint jogosultságuk, a nemzeti érzület foka szerint mérlegelendő. De míg a magyarok ezen nyelvi erőszakolás miatt gáncsot érdemelnek; a horvátokat sem lehet kimenteni a vád alól, hogy illyrpanszláv felekezetök a magyar korona területének s a történelmi jogú államviszonynak csorbítására törekedett, s e czélból ő kezdte a támadást a magyarság ellen, midőn ettől még semmi sérelmet sem szenvedett; utóbb pedig, kevés kivétellel, mindnyájan a közös alkotmányosság és szabadság

1843. ellen szövetkeztek a bécsi kényuralommal, mely e viszályt szándékosan szitogatta.

A meggyőződés a felől, hogy a kormány e viszályt nem csak semlegesen, az illyr zavargásokat elnézve, hanem, némely magas állású tisztviselők által, ténylegesen is ápolja, mind erősebb gyökereket kezdett verni a magyar közönségben. Mert bár ama zavargások megvizsgálására két ízben, elébb Rudics bácsi, utóbb Siskovics verőczei főispán küldetett Horvátországba kir. biztosúl; bár a zavargás alattomos szítogatása több főrendű személyre, egyebek közt Zdencsay főispánra, sőt magára Haulik zágrábi püspökre s volt báni helytartóra is elég világosan bebizonyúlt: a bűnösök még sem fenyíttettek meg mindnyájan s kellőleg. Zdencsay egész februárig viselte a főispáni méltóságot; s midőn arról végre lemondott, kamarai igazgatóságában mégis meghagyatott. Kukuljevics, az iskolák zágrábi kerületének igazgatója, ki az illyrismus szítogatásában annyira ment, hogy egyebek közt az akadémiai ifjúság legdurvább kicsapongásait sem büntette meg, ha azok a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték, elmozdíttatott ugyan hivatalától, de a többi kir. hivatalnokok, kik nem kevesebb buzgalommal pártolták az illyrismust, mindnyájan meghagyattak; és a sajtó is még folyton a régi modorban féktelenkedhetett. Magok az illyr pártiak is nyíltan híresztelték, hogy a kormány által pártoltatnak; mit, miután ezen állítás mellett annyi tények szóltak, nem is volt nehéz elhitetni a közönséggel. Az országgyülés előtt lefolyt tartományi gyülés, melyből a horvátpárti túrmezei nemesség kizáratott, egymaga elegendő volt volna e hit terjesztésére.

A túrmezei sérelem; illyrismus.

És ez volt oka, hogy a rendek is nagyon idejének látták, valahára komolyabban tanácskozni az illyrismus s annak veszélyes következményei felett. Már a magyar nyelv tárgyalása alatt mind a két táblánál szóba került az illyrismus, minthogy csak az illyr párt ellenzete a nyelvnek hivatalossá tételét. Még tüzetesebben szőnyegre hozatott azonban

ugyanaz a túrmezei sérelem tárgyalása alkalmával. Említők, mikép a túrmezei és szentiványi nemesség Horvátországban, a tartományi gyülésen, az országgyülési követek választásából jogtalanúl kizáratott; minek következtében az illyr párt jelöltjei lettek követekké. Említettük azt is, hogy Jozipovics, a túrmezei nemesség grófja, e választás ellen a kormánynál azonnal, utóbb pedig az országgyülésen is óvást tett, kijelentvén, hogy a választottakat, a túrmezei kerület, sőt az egész horvátpárt Horvátország követeinek el nem ismerheti. Támogatta a túrmezei gróf ezen óvását a Zágráb megyei nemesség mintegy ötödfél száz, részint fő, részint közrendű tagjának folyamodása, mely által megsértett követválasztási jogukat helyreállítani kivánják. A rendek ennél fogva a sérelem orvoslása végett feliratot szándékoztak intézni a kormányhoz. Már e felirat tárgyalásakor is több szónok keményen megrótta a zágrábi püspököt, főispánt s több kir. tisztviselőt, kik pártolásuk által az illyr zavargásokat szitogatják; midőn pedig a főrendek, kiknek többsége a túrmezei panaszban sérelmet nem látott, felirat felküldését ellenzették: a rendek is kimerítőbben megvitatták az illyr zavargásokat, mint oly párttörekvéseket, melyek törvényellenesek, a hazára nézve pedig veszélyesekké válhatók. 1843.

Nem sokára még súlyosabb aggodalmakat ébresztének minden hazafiban az illyr pártnak újabb vérengző kihágásai a múlt évi deczember 9-én tartott Zágráb megyei közgyülésen, hol a felizgatott illyr pártiak a magyar érzelmű horvát párti békés viseletű nemességet ismét fegyveresen támadták meg, és valóságos harczot kezdének, melynek csak a közbejött katonaság vethetett véget. A rendek ezen közbéke-háborító zavargások ellen valahára erélyes rendszabályokat kivántak a kormánytól, minek következtében, 1844 elején, mind a két táblán ismét élénk vitatkozás támadt az illyrismus törekvéseinek veszélyessége felett. A rendeknél e tárgyban nem igen hallatszott ellenkező véle-

1843. mény. A főrendeknél azonban, a kormánypárt még mindig ellenezvén a feliratot, több ülés folytában rendkivűl heves szónoklatok tartattak. A január 31-ki ülésben a vitatkozás oly keserű személyeskedésekké vált, hogy az elnök főherczeg, ki több ízben felszólalni kényszerítve érzé magát, az ülés végén ismételve kijelentette, hogy „ha több ily zajos ülés leszen, minő e mai volt, kénytelen lesz megkérni a főrendeket, hogy a tábla belrendezése iránt intézkedjenek, különben a szólás szabadsága veszélyeztetik, a tárgyalás lehetetlenné tétetik s ő aggott korában elnöki tisztének viselésére képes nem lesz.“ De bár a főherczeg a következő ülésben eleve is újabban mérsékletre intette a tábla tagjait, ezen ülés vitatkozásait is ingerült hangulat lengé keresztűl; miben utóbb Haller bán és Teleki László közt még párviadal is származott. Öt napi heves szóváltások után, február 5-én, valahára a többség azon végzésével fejeztetett be a vitatkozás, hogy, a túrmezei panasz mellőztével, általánosan kéressék meg ő felsége, hogy, a horvátországi kicsapongásokat figyelembe véve, a törvény és igazság szigorú kiszolgáltatása által mind a kapcsolt részeket, mind az anyaországot nyugtassa meg.

Hő óhajtása volt ez a rendeknek is; de e mellett, nehogy az ország iránt hűséges érzelmű horvát pártiak az illyr párt rend- s törvénysértő hatalmaskodásai által, ha ezek tovább is fenyítetlenűl hagyatnak, végkép megfélénkíttessék, — a túrmezei panaszt is orvosoltatni óhajtván, azt felterjesztetni tovább is sürgették. Minthogy pedig a zágrábi püspök s volt báni helytartó a főrendeknél egyebek közt azt is állította, hogy Horvátországban illyrismus nem létezik, vagy ha létezik is, oly valami nevetséges és figyelmet nem érdemlő dolog az, hogy azzal csak egy pillanatig is kár foglalkozni: a rendeknél többen felhivatva érezték magokat, történelmileg s tüzetesen tárgyalni az illyrismus kérdését. Történt ez a július 6-ki s következő ülésekben. Legjelesebb volt mindenek közt Pest megye egyik

követének, Szentkirályi Mórnak szónoklata, ki hosszú történelmi előadásában számtalan tényekkel s okiratokkal bizonyította be nem csak azt, hogy valóban létezik a panszláv szellemű illyr párt, melynek fő czélja az országtól való elszakadás és egy déli szláv birodalom alkotása; hanem azt is, hogy annak szétágazásai folyton terjednek a horvát és szlavoniai megyékben és határszéli kerületekben; — s bár még számilag kevesebbségben van, de a kormánynak megróvást érdemlő elnézése, sőt alattomos pártolása következtében annyira erősödik, hogy nem csak Magyarország, de az osztrák birodalomnak érdekében is, nagy ideje a veszedelmes eszmének gátot vetni, s a már a közéletben is terjedő zavargásokat megszüntetni. „A horvát nemzet színe — ugymond egyebek közt — még ugyan azon nemzeti párthoz tartozik, mely a békét, az egyességet és barátságot az anyaországgal óhajtja; de ha megemlékezünk az ármánynak azon mesterségeire, miket az illyr párt naponként mozgásba tesz: itt az idő gondoskodni, nehogy beteljesedjék Gájnak mondása, melyet a horvát párthoz intézett: „Ti többségben vagytok még; de a jövő ifjú nemzedék s a gyermek, a mint megszületik, enyém.“ — De mit tegyünk hát? folytatja. — Mindenek előtt kölönböztessük meg a horvát nemzetet az illyr párttól, a horvát nemzetiséget az illyr nemzetiségtől. A horvát nemzetnek egyesség, béke s barátság és segitség azon rosz lelkek ellen, melyek az illyrismus képében megszállották. Az illyr pártnak gyűlölség, harcz és bosszú ugyanazon mértékben, melyben ők azt ellenünk fordítják. A horvát nemzetiségnek elismerés azon körben, melyben honos, ön törvényhatóságaik körében; — mondjuk ki, hogy a magyar nyelvet tőlök csak azon érintkezésben kivánjuk, melyben a közös magyar kormánynyal s törvényhatóságokkal és a közös magyar törvényhozással állanak, és tovább nem. Az illyr nemzetiség nem fér meg sem a magyar alkotmánynyal, sem azon egységgel, melyet a magyar korona képvisel; sőt, mint kifolyása a panszláv eszmé- 1843.

1843. nek, megtámadja az összes európai státuscsalád viszonyait. . . . . És ha tisztába lesznek téve azon viszonyok, melyek a horvát-magyar kérdésnek alapeszméjét magokban foglalják: a horvátok, nemzetiségök iránt megnyugtatva, meg fogják ismerni azon valódi ellenséget, mely őket egy általános szláv hazában felolvasztani törekszik, s ez által alkotmányos szabadságaik elenyésztetésére vezet.“

Egy más követ a kormány eljárását birálgatá az illyr zavargásokban, s azon meggyőződésre jut, hogy „akár kül- akár belső befolyás eredményei, akar belviszonyok s nemzeti ébredés szüleményei az illyr mozgalmak: a hatalom egyik esetben sem tőn eleget a maga feladatának, s mulasztása szomorú következményeire őt méltán figyelmeztetheti a törvényhozás.“

E meggyőződésben, mondhatni, az egész nemzet, s néhány kormánypártin kivül, az egész tábla osztozott a szónokkal; miért is ellenvélemény nélkül közfelkiáltással végzéssé lőn: hogy a kormánytól felvilágositás kivántassék azon nyugtalanitó állapotra nézve, mely főleg Horvátországban az ugy nevezett illyr mozgalmak által előidéztetett, s nyugtató válasz az iránt, mi lépések történtek e lázas állapot megszüntetésére. Egyszersmind kéressék meg a király, tartassa fenn szigorúan a törvényeket, fordítsa el kegyelmét azoktól, kik nemzetiségünket nem tisztelik; sújtsa, kik belőle gúnyt űzni vakmerősködnek. Más részről kisérje éber figyelemmel a külföldi viszonyokat; tekintsen az aldunai tartományokra, tekintsen a fekete tengerre s messze éjszak felé. Sok, igen sok mulasztás történt a szerencsétlen nemzetre, mely szomszédunkban lakik, a lengyelre, s az aldunai tartományokra nézve. Lépjen fel tehát a kormány hatályosan, biztos lehetvén, hogy a nemzet e cselekvéseiben minden áldozattal támogatandja.

De ezen végzésnek, mely mintegy jós szellemmel vágott be a jövendő titkaiba, sem volt egyéb foganata mint, hogy e tárgyalások alatt, nehogy a nemzetnek közönségessé

vált gyanúja az iránt, hogy az illyr mozgalom felsőbb befolyások altal szitogattatik, még inkább erősödjék, ama két egyén, kik e zavargásokban leginkább részt vettek, Zdencsay zágrábi főispán, és Kukuljevics iskola-kerületi igazgató, hivatalaikból elmozdíttattak. És ebből állott mindössze is, mit a kormány a nemzetnek oly alapos panaszaira s oly súlyos vádjaira az illyr zavargások ügyében tőn. Csoda-e, ha azok menten növekedtek, s a nagyobb számú, de erélytelenebb magyar-horvát párt azon meggyőződés befolyása alatt, hogy az illyr párt a kormány által pártoltatik, mindinkább megfélénkült a vad erélyű illyr párt erkölcsi terrorismusa irányában? 1843.

Megyei kihágások feletti vitatkozások..

Ezen illyr zavargásokkal, mennyire azok a rendet s közbékét felforgatták, az egészséges nemzeti kifejlődést s haladást gátolták, némileg párvonalban léteztek s azok mellék darabját képezték közéletünkben ama megyegyülési kihágások, melyeket fentebb ábrázolánk, s a közönség a „korteskedés“ nevével bélyegzett. Az utolsó évek alatt ez, miként láttuk, mind sürűbbé, terjedtebbé lőn a megyei municipális életben. Már nem csak tisztújításokra s követválasztásokra, hanem egyes reformi kérdések egy vagy más értelemben való eldöntésére is megvesztegetett s elcsábított, erkölcsi vagy anyagi eszközök által egyesített tudatlan tömegeket kezdének az egymással szemben álló pártok bevinni a megyei közgyülésekre. E zajlongó, gyakran ittas tömegek kihágásait, mint mondók, nem ritkán vérengzés, sőt emberhalál is jelölte. A fékevesztett pártszenvedély kitöréseiben a személybátorság veszélyeztetett; a csöndes, higgadt tanácskozás, a tömegek zajában, lehetetlenné vált; a legfontosabb reformok, az égető életkérdések feletti határozatak tudatlan csoportok betanított kurjongatásaitól vagy szavazatától feltételezttek. A honi értelmiség kárhoztató közvéleménye, a sajtó kiméletlen ostorozásai, legünnepeltebb tekintélyeink gyakori gáncsai, mind elégtelenek valának a párttusák ezen fattyú kinövéseinek rögtön gátot vetni.

1843. A törvényhozásnak kelle tehát közbelépni s meg szüntetni a már nemzeti veszélylyé növekedett kihágásokat.

De bár senki sem találkozott a rendek közt, ki ama durva kihágásokat nem kárhoztatta volna, a tárgy mégis hosszú vitatkozásra adott alkalmat. Sokan féltek, nehogy a rend érdekében a megyei élet szabadsága is szükség nélkül korlátoltassék, kivált miután oly nehéz a kissé finomított vesztegetést, mint Angolország példája is bizonyítja, felfedezni és a szabadság kára nélkül sujtani. Mások azon véleményben lévén, hogy a százféle titkos álarcz alá rejtőző vesztegetést, mely minden korteskedésnek s kicsapongásnak kútfeje, büntetni nem lehet, s tehát az ellen törvényt nem szükség alkotni. Ezek elégnek tarták a vesztegetés sükerének lehetetlenítését a megyei gyüléseken szavazattal birók számának szaporítása által; mit a honoratiorok jogosításáról, a nem nemesek hivatalképességéről, szóval, az alkotmányos jogoknak a polgárok egyéb osztályaira kiterjesztéséről alkotni szándéklott törvények által óhajtottak s reméltek is elérhetni. A többség azonban e törvények mellett különös szabályokat is kivánt alkotni a korteskedés meggátolására, bár elismerte, hogy a vesztegetés ellen sükeres módot nem képes találni. A közvélemény az alkotmányos jogok ama kiterjesztésén s a bebizonyúlt vesztegetésre szabott büntetéseken kivűl a következő reformokban kereste a kihágások orvaslatát: a megyei tisztválasztások három évről hatra tétessenek; a választások formái, melyek iránt törvényeink igen széles értelműek s határozatlanok, szigorúbban jelöltessenek ki, s különösen minden választás egyedűl titkos szavazás által hajtassék végre; a követválasztásra nézve a verificatiót ezentúl ne mint eddig, magok a törvényhatóságok, hanem az országgyülés rendei kezeljék; végre mivel a kihágásokra gyakran az nyujt okot, hogy a főispánok a közvéleményt figyelembe nem veszik, és nem ritkán oly egyéneket jelölnek ki a hivatalokra, kikben a bizodalom nem központosúl, a népszerűeket pedig

a kijelölésből végkép kihagyják, a gyülések tartásában s vezetésében hatalmokkal sokféleképen vissza élnek: a főispánok kihágásai ellen is külön törvény alkottassék. Azon visszaélések ellen pedig, melyek a tudatlan tömegeknek a tanácskozásokba beviteléből származnak, ama rendszabályban keresték az orvoslatot, hogy tanácskozási joggal ezentúl csak táblabirák, előkelők s tisztesbek, szóval az értelmiség birjon; s a köznemesség csak a maga kebeléből választandó bizonyos számú képviselők által vehessen részt a tanácskozásokban. 1843.

Bizonyos dolog, hogy a rendek által javaslott e rendszabályok korán sem vették volna elejét minden kihágásoknak s visszaéléseknek a megyei gyüléseken. Ezt csak a megyei szerkezet teljes reorganisatiójától lehetett volna várni; mit a jelen körűlmények közt legjobb akarattal sem lehetett s talán tanácsos sem volt volna szőnyegre hozni. Azonban, kétséget nem szenved, hogy már ezen inditványozott szabályok is, törvénynyé emelve, sok bajt képesek voltak volna orvosolni a megyei gyüléseken. Ezen felűl a képviseletnek ama neme, melyet a rendek az alnemességnek a tanácskozásokban részvéte tekintetében javasoltak, mintegy hidúl szolgálhatott volna idővel arra, hogy a megyei gyüléseken az egész, nem nemes nép is, képviseltessék; mi aztán kétségkivűl kevés idő alatt maga után vonandó vala a képviseleti rendszernek egész terjedelemben megalapítását. De a főrendek e reformot is ellenezték. A főispánokról, azok hatalmának korlátozásáról, kihágásaik büntetéséről szóló részét pedig a tőrvényjavaslatnak, azon ürügy alatt, hogy az nem szabályozza, hanem megsemmiti az elnöki jogokat, tárgyalás alá sem akarták venni. Meg kell azonban vallani, hogy a rendek sem menthetők e tekintetben minden gáncstól; s figyelembe véve a főispánok ellen alkotott szabályok szigorúságát, aligha igaza nem volt egy felsőházi tagnak, ki akként nyilatkozott, hogy „meggyőződése szerint e tárgy elintézését sem a felső sem az alsó tábla, vagy

1844. más szavakkal, sem a főispánok sem a megyék nem akarják őszintén; mert a korteskedésnek még mind a két rész hasznát vehetni véli". És igy e fontos tárgy elintézése végkép elmaradt; a botrányos megyei kihágásoknak azontúl sem lett más korlátja s büntetése, mint a közvélemény hangos kárhoztatása.

Az országgyülés egyéb tárgyalásai.

A nemzetiségi kérdés megoldásán s a vallási surlódások kiegyenlitésén kivül, még azt tekintették fő faladatuk gyanánt ezen országgyülés rendei, hogy a nemzetet mind az erkölcsi mind az anyagi kifejlődés utján egy stádiummal előbbre vezessék. E haladás kérdéseit részint a múlt országgyülések vitatkozásai, részint az utólsó három év discussiói, melyek, mint láttuk, a sajtóban és a megyei közgyüléseken egyaránt nagy hévvel folytattattak, határozottan kitüzve s minden részleteikben megvitatva, bocsátották ezen országgyülés elébe.

E kérdések természetök- s irányuknál fogva háromfélékre oszthatók: 1. Azokra, melyek az államigazgatás némely fontosabb részleteit illették; s ezek közé tartozott: egy új büntető törvénykönyv s börtönrendszer életbe léptetése, a városok rendezése s egy hitelintézet felállitása. 2. Azon demokrat s radikál irányú reformtörekvésekre, melyek a magánjog teljes átalakitása felé nehézkedtek; s ezek közé sorozhatjuk: a polgári jogok és terhek egyenlősitésének, különösen a közmunkák, közös adó, szabad föld, birtokolhatás és hivatalképesség tárgyait. 3. Végre azokra, melyekben az önállóságra, az ország függetlenségére vonatkozó irány nyilvánúlt; s ezek a „Partium„ s Erdélylyel unio, a vámok és harminczadok, a fiumei és középponti vasutak és általában az anyagi érdekek kérdéseit foglalták magokban. Mindezekről, bár rövid körvonalokban, de mégis külön kell szólanunk, hogy ezen országgyülés történelmét kiegészithessük.

A büntető törvénykönyv s börtönrendszer kidolgozására, mint tudjuk, a mult országgyülés bizottmányt nevezett

ki; és e bizottmány munkálata szolgált jelenleg a tárgyalás alapjául. E munkálat az ország legünnepeltebb értelmiségei s legjelesebb jógtudósai hosszas tanácskozásaiból kerűlvén ki: a nemzet azon reménynyel kecsegtette magát az országgyülés megnyitásakor, hogy az új büntető tőrvénykönyv a királyi sanctio által törvény erejére fog emeltetni. Ezen reményeket azonban, melyeket a rendeknek a munkálat megrostálásában kifejtett buzgalma még egy ideig ápolt, nem sokára meghiúsitotta a főrendi tábla többsége. A munkálatban, mikép az a rendek által megálapittatott, két nagy fontosságú pont fordúlt elő, melyeket a főrendi többség elfogadni egyáltaljában nem akart: a halálos büntetés eltörlése s az esküttszékek megalapitása. A rendek munkálatában az egész büntető eljárás ez esküttszékekre lévén alapitva, ezeknek elfogadásától függött a törvény létre jöhetése. A főrendek többsége azonban azon ürügy alatt, hogy a büntető eljárásnak helyes alapja van letéve alkotmányunkban, az esküttszékek behozatalát szükségtelennek állítá; és csak azt kivánta, hogy a fennálló büntető eljárásunkban létező hibák s hiányok javíttassanak, pótoltassanak, s különösen, hogy a bűntények megvizsgálására fordíttassék nagyobb figyelem; továbbá, hogy a perek folyama a megyei, csak időszakonként működő, törvényszékek helyébe felállítandó állandó biróságok által gyorsíttassék, s végre hogy börtöneinknek szerintök is siralmas állapota minél elébb jobbra fordíttassék. A főrendi ellenzék, látván a többség hajthatatlanságát, hogy az esküttszékek behozatalának reményét legalább a jövőre megmentse, a szeptember 10-kei ülésben midőn az országgyülés befejezésének határnapja már ki volt hirdetve, azt kivánta, hogy a törvényjavaslat a rendeknek azon felszólitással küldessék vissza, miszerint e tárgyat, melyben sikert reményleni már nem lehet, boldogabb időkre halaszszák. De érzé a többség, hogy ekként a remények meghiúsitásának vádja rája nehezednék; az esküttszékek tárgyalása pedig a következő országgyülésen ismét szó-

1844.

A büntető törvénykönyv és börtönrendszer.

1844. nyegre hozatnék: az inditványt tehát nem fogadta el, s az esküttszékeket csak egyszerűen visszavetette; a rendeket pedig arra szólítá fel, hogy az országos választmánynak azon javaslatát vegyék tárgyalás alá s terjeszszék a főrendi tábla elébe, mely az állandó biróság elvén nyugszik. E határozat hallatára az egész főrendi ellenzék oda hagyta a termet, szembeszökő módon akarván nyilvánitani, hogy a büntető törvénykönyv iránti remények meghiúsításában neki semmi része. Mert valóban a főrendek e határozata után a büntető törvénykönyv életbe léptetésének még lehetősége is megsemmisíttetett: nem csak azért, mivel a rendek többsége az esküttszékekről lemondani nem akart; hanem azért is, mivel az országgyülés befejeztének határnapja október 10-re lévén kitűzve, egy újabb törvényjavaslatot, mely az állandó biróság elvén nyugodnék, az idő rövidsége s más szintén fontos tárgyak hatalmaza miatt, ha akarták volna, sem készíthetnének el többé.

Ezek után a büntetőjogi törvényjavaslatnak még csak azon része iránt maradt fen egy ideig némi remény, hogy életbe lépend, mely az új börtönrendszerről szólott. Hosszas viták s több üzenetek után a hallgató és magánrendszer fölött, a két tábla már elébb abban egyezett meg, hogy a magánrendszer elvei szerint, de oly módosításokkal, melyek szerint a régiről az újra lépcsőnként történjék az átmenet, kisérletképen négy nagy kerületi börtön építtessék az ország négy részében; s az egyes megyék is, melyekben újabb börtönök épitése szükségessé válnék, azokat e rendszer elvei szerint épithessék. Már csak e javitás is nagy nyereség lett volna az országra, melynek legtöbb börtönei nem a javúlás, hanem a végképi elkorcsosúlás iskolái s bűnfészkei valának. Miután azonban a közös adó kérdése utóbb megbukott, a szükséges költség hiánya miatt, a négy kerületi börtön ügye is dugába dőlt.

A hitelintézeti törvényjavaslat.

Mióta közéletünkbe a váltótörvények behozattak, számtalan birtokos, de eladósodott család érezte e törvé-

nyek szigorát; kiket elébb a nemesi kiváltság s ősiségi jog 1844. a hitelezőik számára esendő elkobzástól megóvott, most megrettenve tapasztalták, hogy a váltótörvény szerint végrehajtandó lefoglalás ellen sem ősi jog, sem nemesi kiváltság nem véd többé. Az önzők s tudatlanok ennek következtében magok a váltótörvények ellen keltek ki, azokat átkozván, könnyelműségből vagy rosz számításból származott vesztök okáúl. A félelem- s ellenszenvnek, mely a nemesség tudatlanabb tagjai közt a váltótörvény ellen közönségessé vált, az lett következése, hogy sokan egyébiránt szükséges kölcsöneiknél sem akarták magokat alája vetni a váltótörvény kötelezéseinek, mi ismét a kamatláb rendkivűli felszökkentét vonta maga után. Nehogy tehát addig is, mig az ország lakosainak ezen birtokos osztálya a váltótörvény jótékonyságával lassankint megismerkedik, akár a tudatlanság szülte bukások igen szaporodjanak, akár a kamatláb szerfeletti fölemelése az uzsoráskodást terjeszsze: a legégetőbb szükségek közé tartozott egy hitelintézet felállítása, melyben, az említett körűlményektől elnézve is, egyedűl a földmívelési ipar gyarapodása végett, mindenki jutányosan tehessen szert kölcsönre. A törvényjavaslat, melyet az intézet iránt a rendek készítettek, több üzenetváltás után, megnyerte végre a főrendeknek is hozzájárultát s felküldetett a kormányhoz. A kanczelláriának azonban nagy fáradságába kerűlt, a minisztertanács által csak általában is elfogadtatni az új intézetet. Báró Kübeck pénzügyminiszter, attól tartván, hogy a magyar hitelintézeti záloglevelek az állampapirok s a bécsi bank pénzjegyeinek s más értékpapirjainak veszélyes vetélytársaivá válhatnak, egyátaljában nem hajlott az engedményre. A tanácsban Kübeck ellenzése daczára is keresztűl ment ugyan a törvényjavaslat, de oly módosítással, miszerint aztán a leküldött királyi válasz minden reményt meghiúsitott az oly hasznos intézet életbe léptetése iránt. A javaslat szerint az intézet igazgatója, ki az országgyülés által kijelöltek közől a kormány

1844. által lett volna választandó, az országgyülésnek felelőséggel tartozott eljárásáról; de a királyi válasz a törvényjavaslatból mind azt kihagyatni kivánta, mi által az igazgató felelőssége biztosittathaték. E válasz az intézetben minden alkotmányos elvet megsemmisitett, s a kormánynak kényuralmi hajlamai mellett méltán azon gyanút ébreszté az ország rendeiben, hogy a hitelintézet, ugy, mint azt a kir. válasz akarja, az igazgató felelőssége nélkül, kevés idő múlva jutalmazás és vesztegetés eszközévé válnék a kormány kezében; évek multával pedig, midőn majd az intézet nagyobb kiható erővel működnék, a nemzet minden vagyonát szarnoki önkénynek, az alkotmányt kényuralmi czélzatok kisérleteinek fogná kitenni; és ekként az, minek czélja épen a nemzeti jóllét, magának az alkotmánynak felforgatására szolgálna eszközül. Ily áron természetesen a rendek nem akarhatták, nem volt szabad akarniok megvásárolni a nemzet anyagi jóllétére különben oly hasznossá válandott hitelintézetet.

A városok rendezésének s országgyülési befolyásának kérdése.

Még sajnálatosabb volt az összeütközés az alkotmányosság elvei s az absolutismus terjeszkedési törekvései közt a városok rendezésének kérdésében; mert annak következtében egy még fontosabb, még égetőbb szükségü tárgy bukott meg ezen országgyülésen. Azok után, mik a városok kérdése tekintetében az országgyülés megnyitásáig történtek, a köz vélemény annál bizonyosabbnak tartá e kérdésnek valahára megoldását, minthogy a városok, mint láttuk, már veszteni kezdék türelmöket, s gyakori folyamodásaik után a kormányhoz, attól lehetett tartani. hogy ha ez iránt még most sem alkottatik meg a kivánt törvény, maga a hatalom, országgyülésen kivül, fogja elintézni a fontos tárgyat. A városok egy részének, mely a hajdankorban nyerte kiváltságait, a régi törvények és századlos gyakorlat kétségtelen jogot biztositottak, szavazataikkal részt venni a törvényhozásban. S jelen állásukat maga a közvélemény is igazságtalannak, sőt gúnyosnak

ismerte el. Ha tehát e kérdést most sem intézi el a törvényhozás, méltán lehetett félni, hogy a kormány, e régibb törvények szerint, a maga érdekében határozza meg a városok szavazatát. Mind ezen körülménynél, mind az igazság követelésénél fogva tehát, e kérdés megfejtését mindenki halaszthatatlannak tartotta. Ehhez járult, hogy közönségessé vált már azon meggyőződés, miszerint múlhatatanúl szükséges az alkotmányt szélesiteni, s a törvényhozás eddigi tényezőit új elemekkel erősbiteni, hogy az annyi sovár óhajtások tárgya, a nemzeti átalakulás, gyorsan és szerencsésen végbe mehessen. Sőt a városi kérdés magának ezen átalakulásnak is egy, nem csekély fontosságú részletét alkotta, minthogy épen a városok törvényhozási részvétének kelle közvetitő hidúl szolgálni a teljes képviseleti rendszerre, mi a reformpárt egyik fő czélját képezte. 1844.

Míg azonban ezen s egyéb, másutt említett okoknál fogva, őszinte szándékkal s elhatározott jó akarattal fogtak az országgyülés rendei e kérdés megoldásának tárgyalásához: az iránt osztatlan volt a reformpárti többség, sőt több városi követnek is meggyőződése, hogy a városoknak csak új rendezésök feltétele alatt lehet és szabad biztositani az országgyülési szavazatot. Mert, mint már föntebb előadtuk, a városoknak, jelen helyzetökben, melyben a kormány önkényétől függtek, nagyobb törvényhozási befolyást tulajdonítani annyi volt volna, mint a kormánynak a rendek tábláján is minden kérdésben többséget biztosítani, a kényuralmi iránynak mindig s mindenben túlsúlyt engedni.

Senki sem fogta fel e fontos kérdést oly magas állampolitikai szempontból, mint Korpona város tudós követe, a több jeles politikai s jogtudományi munkái után tudományos irodalmunknak is egyik dísze, Szalay László. Ő, midőn a városok új szervezetétől függesztette fel az azoknak adandó részvétet a törvényhozásban, ama szervezésnek oly irányt is kivánt adni, mely, összes átalakulásunkban, a szakgatott municipális megyerendszerből a parlamentáris kor-

1844. mányzatra, a centralisatió hidjául szolgálhasson. „Most, — ugymond egyebek közt, — nincsen többé szó néhány városi votumnak rehabilitátiójáról; hanem szó van egy új elemnek a törvényhozásba való befogadásáról. S ezen elem, mert új, mert a többiek között, melyeknek sorában helyt akar foglalni, a legifjabb, s ennél fogva olyas, mely szót fog kölcsönözni minden vitalitással biró eszmének; .... ezen elem, mondom, mert új, mert legifjabb, mert a jelen szükségeknek, a kor követeléseinek tolmácsa, — az időnek nagy chemiai processusában a többieket elébb-utóbb fel fogja olvasztani. Én a negyedik rendről szólok, de azon rendről, mely még csak létesülőben van, melynek most egyelőre csak egyik organumát fogjuk teremteni.“ Hivatkozik Francziaország példájára, hol a „tiers-état“ szintén elnyelte az arisztokratiát. Ő nem a boltosok arisztokratiáját akarja léptetni a nemesi rend helyébe; nem a rőf és mérőserpenyő túlnyomó befolyását érti; hanem érti az összes nemzetet, érti Magyarországot jövendő formájában; s azért „óhajtja: alakúljon egy osztály, mely a többiek szögletességeit lesimítsa, mely bennök felolvaszszon mindent, mi nem korunkba való .....“ „Én nem municipális ország képében látom a nagygyá lett hazát; nem hiszem, hogy municipális föderalismus lehessen a végczél. Nekünk száz különvált érdeket kell öszpontosítani; .... s minderre, vagy gyönge vagy talán épen visszás eszköz a municipális daraboltság.“ Hálás szívvel ismeri el, hogy míg a különféle érdekek fel nem ébredtek, municipális alkotmányunknak köszönhettük fenmaradásunkat: de jelenleg már elkerülhetlenül szükséges, hogy a városokat illető munkálatban jelöltessék meg néhány kiváló pont, melyek annak idejében a centralisatiónak összekötési pontokúl szolgálhassanak. S az nap, mikor az országgyülés valósággal fogja képviselni az összes nemzetet, az országgyülésen nem karokat és rendeket, nem megyéket és városokat, hanem képviselőket, az összes nemzet képviselőit fogjuk látni.

De ezen nézetek a központosításról, mely eddigelé sem a gyülések kebelében, sem a sajtóban nem kerűlt tárgyalás alá, kissé még koraiak voltak ezen országgyülés tagjai előtt, s az új szerkezet megvitatásánál, melyet a rendek a városoknak adni szándékoztak, fő irányelvűl tétetett, hogy az oly alapokra állítassék, miszerint a megyék jövendő rendezésének is mintájául szolgálhasson; s hogy tehát az új elem, melyet a törvényhozás a szavazattal felruházandó városi képviselőkben nyerend, a kormány közvetlen befolyásától független s képes legyen segédkezet nyujtani a nemzeti átalakulás nagy munkájának előmozdítására. Ennél fogva a törvényjavaslat, mely a rendek tanácskozásai alól kikerűlt, általában szabadelvű s oly nemű volt, hogy abban az alkotmányos és radikál irány teljes mértékű alkalmazást nyert. A városok, e szervezet szerint, oly szabad municipiumokká váltak volna, melyekben a városi lakosság egész tömege, minden qualificatiói fokozat nélkül, közvetlenűl választja időnként megújítandó tiszti karát, s követeit a törvényhozásra. A kormány azok kebelében semmi közvetlen organummal nem birna, hanem egyedűl a felügyelésre szorított befolyását csak a törvények szerint gyakorolhatta volna a középponti kormányszékek által. A városoknak, e szerkezet mellett, népességök arányában felosztandót izenhat szavazat adatott a törvényhozásban, míg az ország többi lakosságát képviselő megyék ötvenkét szavazattal birnának. 1843.

E törvényjavaslatban igenis nyíltan ki volt fejezve a bizodalmatlanság, melylyel a reformpárt a kényuralmi hajlamú kormány iránt viseltetett; s igen vérmes reményűnek kellett lennie, a ki hihette, hogy az a felső ház s a kormány által elfogadtassék. S valóban, a kormánypárt, kivált a felső házi többség, eleitől fogva arról vádolta a törvényjavaslatot, mintha az a városokból korlátlan végrehajtási hatalommal biró respublikákat akarna felállítani. Míg azonban a rendek puszta felügyelésre kivánták a városokban szorítani a kor-

1843. mány befolyását: a főrendi többség a másik szélsóségbe esett, oly szerkezetet akarván adni a városoknak, melynél fogva a polgárok testülete alig birt volna némi önállással s önkormányzattal. Egyebek közt, a tiszti kar s országgyülési követek közvetlen s egyenes választását másod fokú, közvetett választással kivánta felcseréltetni; a választókra nézve oly szigorú qualificatiót állított fel, miszerint azok száma szerfelett kicsinyre fogott olvadni; s mi mindenek közt leginkább korlátolta volna a városok szabadságát: a tiszti kar élére egy a kormány által kinevezendő, igen tág hatalmú főfelügyelőt kivánt állítani. Általában oly változtatásokat óhajtott a törvényjavaslatban a főrendi többség, hogy azok szerint körülbelől csak annyira ki lettek volna téve a városok a kormány önkényének, mint mikép eddig voltak; s a tizenhat szavazat, melyet azok az országgyülésen nyerendők valának, teljesen a kormány rendelkezésétől esett volna függésbe.

A két tábla tehát egymással homlokegyenest ellenkező elvekből indúlt ki a fontos tárgyban; a miért eleitől fogva sem nagy volt a remény megegyezésökre. Minthogy a törvényjavaslat iránt a megyék részletesen kimondták véleményöket: a rendek, utasításaik által kötve lévén, a felállított elvektől el nem térhettek. A főrendek többsége ellenben, látván, mikép a vármegyék s általában a reformi párt, a fentebb előadott okoknál fogva, csaknem erkölcsi kényszerűségben van, mindent elkövetni, hogy a városi kérdés ezen országgyülésen valahára megoldassék; s arra számítván, hogy ennél fogva a megyei utasítások változni fognak: egy lépéssel sem akart közeledni a rendekhez, s minden újabb üzenetében makacsúl ismételte először kimondott nézeteit. A kormánypárt ez alatt a főispánok által minden követ megmozdított a vármegyék közgyülésein, hogy az eredeti utasítások újakkal váltassanak fel, melyekben a törvényjavaslat alapelvei a főrendi többség nézeteihez alkalmaztatnának. Mit a főrendi többség

óhajtott s reménylett, részben be is teljesedett: mennél hosszabbra nyujtattak a tanácskozások, annál több megye módosította eredeti utasitásait. Igy lőn, hogy elébb is, a törvényjavaslat széles alapú választási rendszerének korlátolása s többféle qualificatiók felállítása a rendek tábláján is többséget nyert. A reformpártiak a megyék ezen állhatatlanságától megrettentve, a színváltozásnak némi erkölcsi gátokat vetendők, minden nyilatkozataikban a hazafiúság erényével ügyekeztek összekötni a szilárd, állandó kitartást. E párt több tagja, kivált pedig a fiatalság, annyira ment, hogy nem kételkedett a hazaárulás bűnével bélyegezni minden további engedést s visszalépést, főleg a főfelügyelők kérdésében. 1843.

Igy állott a kérdés egy ideig megcsökönösödve; mert bár a rendek a választási rendszerre nézve közeledtek is a főrendi többség kivánatához: ez a főfelügyelőkre nézve nem akart tágitani első határozatán. A főfelügyelők elfogadását a városi követek is határozottan ellenezték; a rendek többsége pedig azt egyenesen veszélyesnek nyilatkoztatta a nemzet jövendőjére nézve. „Miután nekünk — ugy monda egyebek közt Klauzál Gábor, a június 18-kai ülésben — nincs oly kormányunk, mely el akarná ismerni, hogy a nemzet s országgyülés irányában felelősséggel tartozik; sőt inkább olyan az, mely a kormány felelősségéről szóló törvényeket elavúltaknak szereti tekinteni: ily helyzetben nem volna tanácsos a városokban a kormánytól függő új hivatalt felállitani, mielőtt mind azon garantiák megadva nem lesznek, melyeket a nemzet óhajt, s míg nem lesz kormányunk, melyet a törvényhozás feleletre vonhasson.“ A kormánypárt részéről viszont Zsedényi Eduárd élesen kijelenté: „hogy az, ki nem akarja, hogy a kormánynak a városoknál a főfelügyelőkben törvényes organuma legyen, az nem akarja, hogy a városok rendezéséből legyen valami; ki pedig ezt nem akarja, az nem akarja, hogy az országnak jövendője legyen.“

1843. A kormánypárti vezérszónok ezen nyilatkozata a rendek tábláján eléggé sejtette mindenkivel, hogy a főrendi többség még sem hajlandó közeledni a rendekhez. Ezek tehát, a tárgy feletti ötödik izenetök alkalmával, komolyan figyelmeztették a főrendeket az országgyülés végének közeledésére s ama vágyakra, melyek a törvényjavaslat fölötti tanácskozások által a városok lakosaiban fölébresztettek, s oly könnyen többé le nem csillapíthatók; és felszólíták őket hogy, ha még most sem akarják elfogadni a törvényjavaslat nézeteit, engedjék azt legalább feljutni a kormányhoz, hogy annak véleménye is tudva legyen, s a beczövekelt tanácskozásoknak új tér nyíljon.

Midőn ezen üzenet a főrendek asztalára került, s ezek az alsó háznak sem véleményéhez közeledni, sem kivánatára hajolni nem akarnának: a két párt közt igen heves vita támadt a főrendek házában. Gróf Pálffy József anynyira ment, hogy kijelentené, mikép látja, „hogy a főrendek csak játékot akarnak űzni az alkotmányosságból, a végrehajtó hatalomnak szándékozván adni a városok szavazatát, holott a kormány már is túlnyomó befolyást gyakorol a kinevezésétől függő hivatalnokok által a törvényhozásban. Ez nem egyéb, mint a nemzet érdekeinek elnyomása . . . . A főrendek örökös negatiójok által meg akarják semmisíteni a rendek tábláját, nem engedvén a kormány elébe jutni a nemzet kivánatait . . . . Én, ugymond, e főrendi táblát a nemzeti előhaladás valóságos gátjának tekintem; s nem tartózkodom kijelenteni, hogy örömmel fogok szavazni e tábla eltörlésére, mely valóságban nem egyéb, mint a kormány czéljainak eszköze.“ Maga a mérsékelt gróf Széchenyi István is akként nyilatkozott, hogy „ha a főrendek többségének nézetei törvénynyé válnának, ebből veszély áradna a nemzetre; mert az alsó tábla saturáltatnék függő elemekkel, melyeknek csak három vagy hat évi servilitása is elég volna nem csak arra, hogy ama tábla megsemmisít-

tessék, hanem arra is, hogy alkotmányunk, szabadságunk megdöntessék." 1844.

Míg ezután a két tábla közt újabb üzenetek váltattak, melyekben a főrendi többség soha egy lépést sem akart közeledni a rendekhez: a kormány s a conservativ párt a főispánok által egyre dolgozott a megyékben, hogy követeik utasítását a főfelügyelőkre nézve megváltoztassák. Miután pedig ezen ármányaik sükeréről bizonyosak voltak, a hatodik üzenetben, september végén, tehát csak pár héttel az országgyülés kihirdetett határnapja előtt, végre ők is tettek egy közeledési lépést: a közvetlen választási rendszert elfogadták; de egyszersmind oly magas qualificatiót szabtak a választókra nézve, hogy a közvetlen választás, ily választóképesség mellett, körülbelől egyre ment a közvetett választással. A közeledés tehát, melyet a főrendi többség a rendek véleménye felé tett, inkább csak színleges volt; és még ehhez is feltételül szabta a főfelügyelők elfogadását a rendek által.

Midőn a főrendek ezen üzenete az alsó tábla asztalára került, közönségesen tudva volt, hogy az újon érkezett pótlóutasítások következtében a többség már a főfelügyelők mellett áll. A rendek tehát szeptember 25-kei ülésökben, minden vita nélkül, csak egyszerűen szavaztak a kérdés felett; minek az lett eredménye, hogy a főfelügyelői tisztség a városokban, de csak elvileg, s elvontan a főrendi javaslattól, egy szótöbbséggel elfogadtatott. A reformpárt ekként kisebbségben maradván, a főfelügyelői hivatal qualificatióinak teréről kezdett küzdeni az alkotmányos elvek biztosításáért. Már az első szavazás alatt is több szózat hallatszék a feltételekről; s alig mondatott ki a határozat a főfelügyelők elfogadása mellett, már is minden felől hangzott: mikép lesz körülirva hatósága? minők lesznek kötelességei s a korlátok, melyeken túllépnie nem szabad? A nagy többség (39 szó 8 ellen) végre abban egyezett meg, hogy ne minden városnak külön, hanem kerületenként

1844. többnek legyen egy főfelügyelője, kit a városok által fölterjesztett egyének közől a kormány nevezzen ki. A főfelügyelő, a tisztújítás és követválasztás alkalmával. a kijelölési jogot a tanácskozmányi tagokkal együtt, mint elnök, a többség akarata szerint, fogja gyakorolni; városi követ maga nem lehet; ne administráljon, hanem csak felügyeljen; pénztárért felelős ne legyen, s egyszerre több hivatalt egynél ne viselhessen.

A főrendi többség azonban az igy korlátozott főfelügyelőkkel egyátaljában nem volt megelégedve; s e hivatal körére nézve tovább is megmaradt első javaslata mellett. Ismét rendkivűl élénk és heves vita támadt a két párt között. Míg a többség tág hatáskörrel kivánta felállítani a főfelügyelőket: a kisebbség magát a hivatal felállítását is folyton ellenzé, s keserűen kikelt a megyék pótló utasításai a „pálfordulások“ s az alsó tábla azon tagjai ellen, kik kormányhivatalt keresve, a főfelügyelők elfogadásának s ezzel az alkotmányos elv buktának okai valának. Mások az ellenzék közől a kormánypártiakat gáncsolták, kik a haza érdekei ellen oly makacssággal küzdenek idegen érdekek mellett. Pálffy József pedig ismét szóba hozta a felső tábla eltörlésének mind nagyobbodó szükségét. Minap Pálffyt e miatt a főherczeg nádor utasítá rendre; most pedig maga Széchenyi István a leghevesebb módon támadta meg. Még gróf Zay Károly is belévegyült e szevedélyes vitába, mely aztán azzal végződött, hogy Széchenyi ájultan rogyott le székéről. A többség egy tapodtat sem akart eltérni eredeti javaslatától; s kijelenté, hogy bár ehhez végiglen nem kiván is ragaszkodni: engedni mégis csak akkor lesz hajlandó, ha a rendek még inkább közelednek hozzája.

De a rendek ezt nem vélték tehetni az alkotmányosság elveinek feláldozása nélkül. Meg valának győződve, valamint hogy kétséget nem is szenvedett, miképen, ha ők még inkább közelednek a főrendi többség nézeteihez, s ezek törvénynyé válnak: a kényuralomra örökké hajlandó bécsi

kormány túlságos befolyást nyer, a főfelügyelők és szük alapú választási képesség által, a városok kebelében; s az ezeknek adandó tizenhat szavazattal a rendek tábláján, rövid idő alatt, nagy veszélybe ejti az alkotmányt s nemzeti szabadságot. Mivel tehát a rendek többet nem engedhettek, a főrendi többség pedig hozzájok közeledni nem akart: a városi törvényjavaslatot nem lehetett a király elébe felterjeszteni. A november 8-kai ülésben, midőn e tárgy utólszor került az alsó ház asztalára, a városi követek, Bezerédy István inditványára, azt sürgették, hogy választassék el a rendszeres belszervezéstől a városok országgyülési szavazatának kérdése; s ha amaz, mint látják, megbukik is, legalább eziránt alkottassék meg a törvény. „Ez országgyülésen — ugymond Székesfehérvár követe — a karok és rendek annyit dolgoztak, hogy akarmely közjogtanári collegiumnak is dicséretére válnék; de az eredmény kevés vagy épen semmi, mivel a karok és rendek gyöngék. A harmadik rend, mely itt képviselve van, alig teszi huszad részét az ország népének; s érdekeik is el vannak különözve a nagy többségéitől. Hiányzik az egybeolvadt közös érdek. A magyar nemzetiség Európában idegen; alkotmányossága szomszédainak hatalma előtt gyülöletes. Környezve vagyunk absolut kormány alatt lévő népektől. Ezért üdvös és czélszerű reformok nélkül azon szabadság is, mely még az országban teng, enyészetnek indúl. A reform most nem sikerült; s e miatt e sorompókon kivül sokakat lehetne vádolni. De a vád a nemzet gyöngesége miatt sükeretlen; mivel az országban még nincs kifejlett közvélemény, s azok, kik a kegyelem sugaraiban melegszenek, könnyen veszik a feljajdulást azoktól, kik nem esdekelnek másért, mint a mi kifejlődésökhöz megkivántatik . . . . A főrendi eljárás megrendíté azon hitet, melylyel a hazafiak a királyi szó szentsége iránt viseltettek. Ezért a bizodalom a főrendek iránt annyira megingott, hogy mindinkább terjed ama nézet, miszerint táblájokkal, ugy mint alkotva van, tanács- 1844.

1844. kozni nem lehet. Nem kéri a hatalmat, hogy a városi kérdést egymaga intézze el; mert ez alkotmányellenes. Hogy azonban a rendek táblája erősödjék, a többi városi követekkel együtt óhajtja, hogy a rendek még egy kisérletet tegyenek, elválasztván az országgyülési szavazás kérdését a rendezés kérdésétől."

Az országgyülés két nap múlva befejeztetvén, a rendek ezt már méltán lehetetlennek tartották. Szentkirályi Móricz, ki a jeles törvényjavaslatot készítette, megmutatá, hogy épen a városok törvényhozási befolyásának kérdésében áll a két tábla egymástól legtávolabb; s azért ebben minden újabb kisérlet sikeretlen. S minthogy sokakban azon gondolat ébredt, hogy az igy megbukott városi ügyet a kormány országgyülésen kivűl önkényleg akarná elintézni; s ezt a városok is kivánnák: azon intéssel zárá be a tárgy feletti tanácskozást, hogy miután a rendek táblájának többsége őszintén szivén hordja a városok ügyét, óvakodjanak a hatalomnál sürgetni ügyök országgyülésen kivűli önkényes elintézését. „A városok — ugymond — a rendeknél kivívták azon meggyőződést, hogy ügyök elintézése az alsó tábla kiegészitésére, az ország érdekeinek egybeolvasztására, a képviselet erősitésére múlhatatlanúl megkivántatik, s halasztást nem szenvedhet. Azért ne támaszkodjanak kegyelemre, s ne keressék az ajándékot; hanem támaszkodjanak azon eszmére, mit önmagoknak kivívtak és minek teljesedésbe kell menni. Övék az élet; az élet pedig folyvást nő . . . . . Legyenek kissé tűrelemmel; nagy kérdések egy vágással nem dőlnek el soha. De ha kegyajándék elfogadása által lelépnek a térről, melyre jog és élet által egyenlően felhivatvák; ha nem törvény által követelik azt, mi őket jog és élet szerint illeti: akkor elvesztették a jövendőt, akkor, mint kiváltságos testületek, kiváltak az országból, és nem fognak többé beolvadni a nemzet testébe."

És igy végződött a nagy fontosságú tárgy, melynek szerencsés megoldásához az országgyülés előtt annyi remény csatlakozott. Elvkérdéseket foglalván magában, párttusa tárgyává lett; ezzé válván pedig, bukásának, a létező körülmények közt, múlhatatlanúl be kellett következni. 1844.

Azon radikál irány, mely a birtokot minden bilincseitől felmenteni, tökéletes tulajdonná tenni s e végett a nemesi és jobbágyi földet egyaránt felszabadítani tűzte ki a reform egyik fő czéljává, ezen országgyülésen kevéssé haladt előre. Az ősiség eltörlésének s a jobbágyok örökös megváltásának elve már a múlt országgyülésen ki volt mondva. A rendek tehát most ezen elvet mind a két kérdésben tényleg alkalmazandók, egy választmányi munkálatot készítettek, mely alapjául szolgálna a tanácskozmányoknak; s azt, hogy iránta küldőik véleményét is meghallják, utasítás végett a megyéknek is megküldötték. A rendek tábláján mind a két fontos tárgyra nézve nagy volt ugyan a többség; de, részint mivel utasítás mindenünnen nem érkezett, részint időhiány miatt, mind a kettő tárgyalása a jövőre halasztatott. Ősiség s örökváltság.

A reform e két tárgyban nem sikerülhetvén, hogy a szabad birtok körül mégis valami történjék, mi a közvélemény igényeinek megfeleljen: az országgyülés vége felé, aug. 29-én, a nemesi jószágoknak nem nemesek általi birhatási joga hozatott indítványba. A rövid, de nagy fontosságú törvényjavaslat még azon ülésben határozatba ment. „Épen ma — ugymond a siker által élesztett köz öröm zajában Palóczy — épen ma 318-ik éve a mohácsi vésznapnak, midőn szinte elveszett hazánk; s ma lényeges lépést tettek a rendek annak megmentésére.“ A főrendeknél Széchenyi István, több szónoklatban, nagy lelkesedéssel küzdött a törvényjavaslat mellett. „Én, ugymond, szemeimnek alig hittem, midőn ezen rövid izenetet először olvastam, s mondhatom, ez engem lelkesedésre ragadván, egy híres német iró ama jelszavát juttatá eszembe: „Ein Vogel trug einen Samenkorn in ein wüstes Land, und es entstand Birtokképesség.

1843. daraus eine neue Creation.“ Ez egy pár sorban, ugymond, én Magyarország egész jövendőjét biztosítva látom .... Ezen egy pár sorban nemzetünk regeneratiója fekszik.“ A javaslat a főrendek által is egy értelemmel elfogadtatott; utóbb pedig királyi sanctiót is nyervén, törvénynyé vált.

Hivatalképesség.

Valamint a birtokképességi törvény, némi pótlásául hozatott meg a szabad birtokot illető, de most elmaradt reformnak; ugy a jogegyenlőségre irányzott törekvésekben is kivántak némi haladást tenni az ország rendei, kivált miután a városok s a közadózás kérdései felett folyt tanácskozás már nem nagy sükerrel biztatott. A nem nemesek hivatalképessége egyes esetekre már elébb is fennállott; most tehát a nemnemesek hivatalviselhetése egész általánosságban hozatott inditványba. És e tárgyban azon hallatlan eset fordúlt elő, hogy a főrendi tábla szabadelvűségben meghaladta a rendeket. Ezek ugyanis pótló utasításaik által kötve lévén, két szó többséggel csak azon megszorítással fogadták el az inditványt, hogy a birói hivatalok ezentúl is kizárólag a nemesség kezében maradjanak. E határozat azon fonákságra vezetett, hogy szerinte nádorrá, kanczellárrá lehetett ugyan a nem nemes honpolgár; de szolgabiróvá, esküdtté nem. A főrendeknél, kiknek többsége eleinte még ebben is ugrást látott s fokonkénti haladást kivánt, a reformpártiak nagy erélylyel harczoltak társaik szűkkeblűsége s a rendi határozat képtelensége ellen. „Nyolczszáz évig viselt minden terhet a nemtelen — kiálta az ugrást emlegető főrendek fülébe gróf Teleki László — s ugrás, rögtönzés-e valahára őket részeltetni a hivatalképességben?“ „Ész, erény, becsületesség — mondá a rendek határozatára Batthyáni Lajos — nincs kötve osztályhoz; sőt e tulajdonok sokszor megfordított arányban állnak a nemesi kiváltsággal.“ Közbeveté tekintélyét Széchenyi István is; míg végre az egész tábla elfogadta az általános hivatalképességet. A rendek ezután, mintegy elszégyenlvén magokat, hogy a korigények teljesítésében a „fontolva haladó“ fő-

rendek által ez egyszer túlszárnyaltattak, ellenkező utasításaik daczára is elfogadták az általános hivatalképességet; mi aztán törvénynyé szentesíttetett. 1844.

Közmunkák.

A reformpárt törekvése, a köz jogok- s terhekben minden honpolgárt, légyen az nemes vagy nemtelen, egyenlő arányban részesíteni, még két fontos tárgyban nyilatkozott ezen országgyülésen: a köz munkák és közös adózás tárgyában.

Mi az elsőt illeti: a megalkotott törvény által még nem léptetett ugyan életbe a közös teherviselés igazságos elve. Még nem érett ténynyé, hogy a közmunkák legyenek a közszükség váltságai, melyekhez mindenki osztálykülönbség nélkül járúlni tartozzék; még nem lőn elérve, hogy a közmunkák a nemzetgazdaság egyik legfontosabb ágának tekintetvén, azok kezelése a nemzet összes érdekében, nem pedig minden megyének saját tartományi, igen gyakran némely hatalmasnak egészen magános hasznáig aljasúlt nézetei szerint történjék. De meg lőn mégis szűntetve az igazságtalanságnak legalább azon kiáltó része, miszerint eddigelé az ugyanazon osztályú, urbéres népet is, mely e terhet egyedűl viselé, az ötvenkét megye a maga keblében önkénye szerint, különbözőleg terhelte; meg lőn szűntetve az önkény hatalmának minden igazság mértékén túl csaponghatása.

Közös adózás.

A közös teherviselésnek, közös adózásnak, mint történelmünk eddigi folyamában látók, megyei s országgyüléseken annyiszor, annyi hévvel és szenvedélylyel megvitatott kérdését nem csak az adózó nép iránti igazságérzetből, hanem még inkább azért kivánta megoldani a reformpárt, mert ez leendett a leghatalmasb eszköz a nemzet külön osztályainak érdekben egybeforrasztására, a jogok és terhek egyenlősítésére, szóval a demokratia elvének életbe léptetésére. Miután a kormány felelőssége még csak a jámbor kivánatok sóvárgásai közé tartozott, említők, miként maga a reformpárt is egyelőre csak a megyei hatóságok

1844. kezelése alatt lévő házi adóban kivánta megvalósitani a közteherviselés elvét. De láttuk azt is, mikép az ország újjászületését eszközlendett elv, pártkérdéssé fajulván, az elcsábitott köznemesség által elkövetett botrányos kicsapongások közt, a megyék többségében megbukott. Az országgyülésen tehát, látván az utasítások által megkötött rendek, hogy a közös adó kérdése többséget nem nyerhet, azt szavazatra sem kivánták bocsátani; hanem, mivel az elvet, az utasítások daczára is, csaknem egyértelmüleg pártolták, más alakban kisértették meg annak valósítását. Hogy utasításaiknak megyei pártviszonyokat képviselő fékjeitől menekülve, a nemzet életérdekeit rejtő fontos tárgyról független meggyőződésből szólhassanak, a házi adó kérdését egyszerüen mellőzték, s egy országos küldöttséget neveztek ki, mely véleményt adna: mikép volnának az ország közszükségei legczélszerübben fedezhetők? A választmánynak, mi nem sokára financziális választmány nevet nyert, kiküldésében a főrendek is örömmel megegyeztek. Mind a két teremben lelkesülés közt hangzott végig az adómentességről való lemondás igazsága; és ez lőn kitűzve a választmányi munkálat homlokára. E határozat a nem-adózás hőseit országszerte elbátortalanitá; s minden jó hazafiban azon remény ébredt, hogy, mivel a közös teherviselés elvei átalánosan, a hadi adóra is kiterjesztve, még nem alkalmazhatók, Széchenyi István említett telekdíj-terve szerint fog a nemzet minden osztályainak adózása eszközöltethetni. E remény csaknem bizonyossággá vált, midőn a közös teherviselés elvét a rendek 29 szóval 19 ellen s utóbb a főrendek is elfogadták. Széchenyi ez nap, mint a nemzeti ügy jobbra fordúltának ünnepén, fényes díszöltözetben jelent meg a főrendek házában. Ennek következtében kisérletet tőnek a rendek a házi adó közös viselése iránt. De miután ez 15 szóval kevesebbségben maradt, határozottá lőn, hogy addig is, míg a közös teherviselés egész terjedelmében alkalmazást nyerhet, mind azt, mit a nemzet a közszükségek fede-

zésére ajánland, a közös teherviselés elve elfogadásának 1844.
jeléül, minden honpolgár viselje. A nép azonban, mivel ezenfelűl még hadi adót s más terheket is hord, a közszükségre ajánlandó közös adóhoz csak negyed részben járúljon. A rendek táblájának véleménye különösen oly kedvező volt ezen közszükségekre fordítandó közös adó tekintetében, hogy összesen csak két megye, Bács és Turócz, szavazott ellene.

Míg a financz-választmány ezen adó tervén dolgozott, gróf Széchenyi István minden követ megmozdított a nemesi adózás életbe léptetésére. Egyebek közt augusztus végén lement a pest-megyei közgyülésre, s ott egy küldöttséget kivánt kineveztetni, mely kijelölné a pontot, melynél a jelen körűlmények közt, midőn az országgyülés már végéhez közelget, mint legkevesebbnél meg lehetne állapodni. A választmány, s annak véleménye nyomán, Pestmegye rendei, évenkénti három millió forintban állapodtak meg, mint legkevesebben; s ezen véleményt közös elfogadás és követeik általi pártoltatás végett körlevelek által a többi hatóságokkal is közölték. E taktikának nagy lőn eredménye. E felszólitásra a többi megyék is pótló utasítást küldhettek az iránt követeiknek; holott különben könynyen megtörténheték, hogy a terjedelmes fináncmunkálat feletti tanácskozás alatt vége szakad az országgyülésnek.

Ezen előzmények után a rendek, a kimondott elvek szerint, a közszükségek (utak, vasuti kamatpótlások, különféle intézetek stb.) fedezésére a jövő országgyülésig 10,340.000 vagy is évenként 2,585.000 forintot ajánlottak. Miután a főrendek már a közös adózás elvét elfogadták, alig kételkedhetett valaki, hogy a rendek ezen ajánlata is el lesz általok fogadtatva. „Már alig hiányzott valami határozni való, — igy tudósiták küldőiket Békés megye követei — már mindenki a reája eső mennyiséget vetegeté; mi bennünk örömtől repesett a lélek: szétdúlva láttuk az előitéletek tömkelegét, megoldva az eszmék bonyolódott-

1844. ságát, mely annyi véráldozatokat látszott (a megyei kortesgyüléseken) követelni, sőt enyészetünket magába burkolni; hittük, hogy visszatérhetlenül meg van téve a lépés, és Magyarország posványai rövid időn ki lesznek száradva, feneketlen utjain vaspályák vonulnak keresztül, a kereskedés terhelt hajói szeldelik vizeinket; s végre Magyarország szétdarabolt életének egybeforrasztására a szerencsés alapot megvetve lenni láttuk a remény és gondolat szárnyain."

Azonban egyelőre nem is sejtett sziklán mind e szép remények hajótörést szenvedtek. A főrendek azon okból, hogy csak lassan kell a nemességet az adózáshoz szoktatni, a tiz millió helyett a jövő országgyülésig csak hármat szavaztak meg, melyből évenként egy-egy millió szedetnék be. A rendeknél ennek következtében azon elv hozatott szőnyegre, miszerint kezdeményezési joguknál fogva az adó öszletét csak ők határozhatják meg; a főrendeknek volna ugyan szavok a rovatok kijelölésében, melyek közt az adó felosztandó; de a rendektől megajánlott öszletet kötelesek elfogadni. És ezen elvhez annál szilárdabban ragaszkodának a rendek, minthogy ezen első eset példája a jövőben is mindannyiszor felhozatnék majd a főrendektől, mi az alsó ház jogát veszélyeztethetné. Csak öt megye kivánta elfogadni a főrendek által ajánlott egy milliót; a többiek követei már csak azért is fentartani kivánták elébbi határozatukat, mivel a fizetési hajlam erősitésére eredmény kell; ezt pedig egy millióval, mely annyi szükség közt felosztva szétporlanék, elérni lehetetlen. És keserűen kikeltek a főrendek többsége ellen, mely elébb a házi adó elvállalása ellen annyi pártszenvedélylyel harczolt a megyékben; most pedig a közteherviselési elvet elismerni ugyan s alkalmazni is kivánja; de oly módon, hogy egy részről a rendi tábla jogát sérti, más részről az adóösszeg csekélységéből származandó eredménytelenség által egyelőre megbuktatni szándékozik a három év eltelte után a nagy elvet. „Nincs

arra példa alkotmányos nemzetek közt — ugymond Klauzál — hogy az alsó ház ajánlatát, mennyiségre nézve, igy meghiúsítatná a felsőkamara; s ez természetes, mert a felső házban kormányférfiak birnak túlnyomósággal; s a pénzajánlás szabályozását nekik engedni, annyi, mint magának a kormánynak kezébe adni .... Mi jó fegyver fogna lenni azon urak kezében, ha az egy milliót feltűnő eredmény nem kisérné, mondani az elámított alnemességnek: ime atyámfiai, állításunk valóban igaz: az az egy millió is csak ugy eltűnt a közép nemesség kezei közt ... Nem viszünk tehát haza eredményt; majd az lesz az eredmény, hogy növekedni fog a meggyőződés az adózó nép túlterheltetésének nagy igazságtalansága ellen, s a nemzet kitisztúl minden illusióiból.“ A főrendek engedni nem akarván, az adó ügye zátonyra feneklett, melyről többé le sem szabadúlhatott ezen országgyülésen, minthogy az elvharcz a két tábla közt épen a végső napokban fejlődött ki. Széchenyi István a főrendek által elismert két elv, a közös teherviselés és az országos pénztár-igazgató felelősségének elve miatt, még a november 10-ki ülésben is óhajtá a rendek részéről az engedést, de süker nélkül. S igy a közös teherviselés annyi nehézséggel kivívott elvének alkalmazása ismét csak a jövőtől várta megvalósulását. 1840—1843.

Hátra van még elbeszélnünk azon törekvéseket, melyek ezen országgyülésen az ország törvényes kormányzati függetlenségének szilárdítására valának irányozva. Ezen irány, mint mondók, különösen két tárgyban nyilatkozott: a „partium“ s az Erdélylyel való unio és az anyagi érdekek kérdésében.

A „partium“ ügye jelenleg következő stádiumán állott: miután az 1836-ki törvény Erdély elszakadt részeinek visszacsatoltatását megrendelte, de a törvény az erdélyi kormányszék ellenzése miatt végre nem hajtatott, s ennek következtében ama részek (Közép-Szolnok, Kővár, Zaránd és Kraszna megyék), főispánaiktól gátolva, követeket az A „partium“ ügye.

1844. országgyülésre nem küldöttek: a rendek, a törvény foganatositása végett, a királyhoz folyamodván, egyszersmind az országgyülésre meg nem jelent megyéket a törvény értelmében pörbe fogatták. A biroság itélt, s a meghivott de meg nem jelent megyéket a törvényes birságban elmarasztalta. Ezen itélet végrehajtását a rendek mindannyiszor megújittatni rendelték, valahányszor a megyék a követküldést elmulasztják. Az ügy tehát azon anomal helyzetbe volt beékelve, hogy, miután a kormány, mely elébb a törvény megalkotásában megegyezett, de most annak végrehajtását ellenzé. — a részbeli megyék, melyek a törvényes birságban elmarasztaltattak. bár szivesen küldték volna követeiket az országgyülésre, de mivel a kormányhivatalnokok, a főispánok követválasztó gyüléseket nem tartottak, — a törvény kötelezésének nem felelhettek meg: a kormány ellenzé a törvény végrehajtását, és mivel az végre nem hajtatott, mégis az ártatlan megyék bünhödtek. E helyzet megszüntetése végett báró Wesselényi Miklós számos közép-szolnokiak aláirásával kérelmet nyujtott be az országgyülés rendeihez. Ezeknél, ennek folytatában, október 11-kén, a midőn a folyamodvány tárgyaltatott, igen heves vita támadt a tárgy felett; a kormány kétszinü magaviselete erősen megrovatott. „Midőn a kormány ama törvény hozatalába beleegyezett, — ugy monda egyebek közt Szentkirályi Móricz — ugy látszik, előre föltevé, hogy azt végre hajtani nem fogja .... Ő semmit sem vár felülről az ország jövőjére nézve, s felhivja a rendeket, ki ellenkező véleményben van, álljon fel. s hazudtolja meg őt ezen ügyben. Ő sem tehetséget, sem jó akaratot nem lát, s nagy idejének tartja, hogy a rendek magok nyúljanak cselekvéshez.“ Inditványozza e végett, hogy II. Ulászló törvényeinek nyomán az érdeklett főispánok feleletre vonassanak. Beőthy erős kikelésekkel teljes beszédében nemzeti veszélynek nyikatkoztatja, midőn felülről nyujtatik példa törvényszegésre. Az országgyülésnek vége közeledvén,

a rendeket elborítá a sok munka eredménytelenségének érzete, s e tárgyban, melynél világosabban semmi sem bizonyítá a kormány jó akaratának hiányát, általában szabad szárnyra bocsátották keserű érzelmeik ömlengését. „Vizsgáljuk meg — ugymond ismét Szentkirályi — mi sikere volt 1790 óta a nemzet erőlködéseinek azon organikus kérdések körűl, melyek eddig szőnyegre kerűltek? Nekünk szüntelen ugy kell dolgoznunk, hogy hátunk megett mindig megannyi tárgy marad; mi örökké csak próbálgatni vagyunk kénytelenek: vajjon mely alakban tetszik ez vagy ama reform a kormánynak? Ennek oka abban fekszik, hogy a kormányzási rendszer ellenkezik a törvényhozás alkotmányos elveivel." A feliratban tehát, melyben a részek valahárai visszakapcsoltatását erős hangon követelték, egyebek közt Ulászlónak a felelősségről szóló törvényére is hivatkoztak a rendek. De a főrendek tábláján a felirat, időhiány miatt, föl sem vétetvén, a részek ügye ismét a régiben maradt. 1844.

Mi alatt a részek visszacsatolásának kérdése tárgyaltaték, egész Erdélynek Magyarországgal való szorosabb egyesülése újra szóba hozatott. Már négyszer intéztek az ország rendei feliratot a királyhoz, hogy ezen egyesülés eszközlése végett egy országos választmány neveztessék ki, mely Erdély rendeivel az egyesülés módjairól értekeznék. Ezekre minden sürgetés daczára sem érkezett válasz eddigelé. Most tehát e kérelem ötödször is megújíttatott. De, bár Erdély rendei is hasonló óhajtást fejeztek ki múlt országgyüléseiken az egyesülés iránt, e kérelemnek most sem lett sikere. A kormány, mely az országnak bárhonnan eredő erősődését féltékeny szemmel nézte, most is válasz nélkül hagyta a feliratot. Unio Erdélylyel.

Azon discussióknak, melyek az országgyülést megelőzött három év alatt a sajtó és megyei közgyülések terén reformkérdéseink felett annyi hévvel, sőt szenvedélylyel folytak, nem kis része anyagi érdekeink körűl forgott. Anyagi érdekek.

1844. Ezen érdekek gyarapodásának s kifejlésének akadályait, miként fentebb láttuk, főkép vámviszonyainkban s közlekedési eszközeink hiányosságában találta a közvélemény. És alig volt megye, mely ennél fogva a vasutak s vámviszonyok kérdésében ne látta volna el utasításokkal a maga követeit. Az anyagi érdekek kifejtésének kérdése általában az égető szükségű kérdések közé számíttatott; s nem ok nélkül. Régi és alapos panasza volt az országnak, hogy anyagi érdekei a részrehajlólag kezelt vámrendszer által az osztrák tartományok érdekeinek áldoztatnak fel; s míg ekkép egy részről a nemzet a köz elszegényedés örvénye felé sodortatik, más részről az ország törvényes kormányzati függetlensége is tetemesen sértetik. Ama számtalan panaszok s feliratoknak, melyek által a nemzet e sérelem és baj orvoslatát sürgette, eddigelé alig volt más eredménye biztatásoknál; legjobb esetben egy-két alsóbb rangú kereskedelmi czikk vámja szállíttatott alább; de a jóllét kifejlését gátoló igazságtalan coloniális vámrendszer egyre fenmaradt. A viszonyosság a legtöbb és legfontosabb czikkelyekre nézve mind egyre hiányzott; számos iparágak s gyártmányok három s négyszer, többek egész tizszer annyi vámmal terheltettek, ha tőlünk Ausztriába vitettek, mint megfordítva; belső gyártásunk, a külföldről behozott kellékek fölötte nagy vámja által, igen megnehezíttetett; nyers termesztményeinknek a kiviteli utak a külföldre az osztrák ipar védelme miatt visszatorlásúl felállított túlságos vámok s más akadályok által még mindig annyira zárva tartattak, hogy kénytelenek valánk azokat egyedűl Ausztriának adni el, mely aztán concurrentia nélkül szabta meg azok árát; ellenben piaczainkról a külföldi gyártmány a tilalommal határos vámok által végkép kiszoríttatott, s azokat egyedűl osztrák gyártmány árasztotta el. Például, 1841-ben, az Ausztriából kivitt, összesen 61 millió frt értékű gyártmánynak négyhetede hozatott Magyarországba. Szóval, belgyártásunk megnehezíttetett, hogy az osztrákkal a versenyt ki

ne állhassa; külföldi jó és olcsó gyártmány behozatala csaknem lehetetlenné tétetett; termesztményeink egész kivitele viszont Ausztriára szoríttatott. Igy történt, hogy kereskedelmi mérlegünk évenként több millió frt veszteséget mutatott ki. A külföldi, tehát érdekünkben nem részrehajló, s hivatalos adatokból merített Becher statistikája szerint, bevitelünk évenként mintegy 65 millió frt értékű vala, míg kivitelünk körülbelől csak 60 millió frt értékre emelkedett. Fő oka e nem kedvező mérlegnek kétségtelenűl abban keresendő, hogy anyagi érdekeink más, önkényleg adóztatható tartományok jóllétének gyarapítására zsákmányoltattak ki; s azoknak czélszerűbb igazgatása a törvényhozástól önkényesen elvonatván, az osztrák tartományok nemcsak a külföld, hanem még Magyarország ellenében is védvámrendszer által kegyeltettek. 1844.

A rendek, midőn ezen országgyűlés folytában anyagi érdekeink felett kezdének tanácskozni, a bajok mind két forrására egyenlő buzgalommal kiterjesztették figyelmöket; s meg valának győződve, hogy anyagi jobblétet csak ugy lehet előidézni a hazában, ha egy részről a külfölddel biztos és olcsó közlekedési eszközök teremtetnek; más részről a vámviszonyok méltányosabban szabályoztatnak, s e végre a vámok és harminczadok rendezésének jogát a törvényhozás magának visszaszerzi. E két fő pont adta az irányt a tárgy feletti tanácskozásaiknak.

Fiumei vasut.

Mi az elsőt, a külfölddel való egyenes közlekedés eszközeit illeti: a Kossuth által indítványozott s annyi hírlapi czikkben kifejtett, pártolt s ajánlott pest-fiumei, vagy legalább vukovár-fiumei vasut eszméje oly roppant népszerűséggel bírt az országban, hogy azt mellőzniök sem lehetett volna a rendeknek. Negyvenhét megye adott reá követeinek pártoló utasítást. Egy vasut, mely a Dunát a magyar tengerparttal összeköttetésbe hozná, már maga is elegendő, minden esetre szükséges eszköznek tartatott a végre, hogy kereskedelmünk ama coloniális, szolgai bilin-

1844. csektől, melyekkel azt Ausztria egy század óta leláncolva tartá, felszabadíttassék. Igy történt, hogy a kereskedelmi tárgyakban munkálkodott választmány e felett oly véleményt nyujtott be a rendek táblájának, „hogy a fiumei pálya építéséhez minél előbb hozzá kell fogni; mert minden év, melyet e részben mulasztunk, új és tetemes veszteséggel öregbíti azon szenvedőleges állapotot, melyben külkereskedésünk sinylődik; — s már ennél fogva is ezen vaspálya felállítását magán vállalkozás tárgyává tenni nem lehet; de nem lehet ezt tenni főképen még azért sem, mert ezen vaspálya külkereskedésünk kulcsát, legfőbb utját képezendi, melytől a haza jólléte függ."

Az ország rendeinek pártolása, s a népszerűség, melyben e vasut ügye országszerte részesült, a valószinűségnek oly magas fokára emelte annak életbe jövetelét, hogy már a kormány kegyeivel elárasztott Trieszt is remegni kezdett a vetélytárstól, melyet Fiumében, ha azt a Dunával vasut kötendi össze, támadni hitt. Fiume kereskedése igy is, mint volt, száraz uti összeköttetésben a Dunával, évről évre megnyugtatólag gyarapodott; minek következtében alig lehetett kételkedni, hogy mihelyt Fiume vasutat nyerend, azon egész kereskedés, mely magyar termékkel eddig Trieszten át űzetett, azonnal ezen olcsóbb ut felé veendi irányát. Trieszt ennél fogva minden követ megmozditani szándékozott, hogy a fiumei vasut létrejöttét meggátolja. Bruck Károly, a trieszti Lloyd igazgatója, e végett ármányhoz nyúlt, s a pályát 4% biztosíték mellett felépíteni ajánlkozott. A cselt nem volt nehéz fölfedezni; és a triesztiek e törekvése, ha lehet, még öregbíté nálunk a lelkesedést az alduna-fiumei vasut iránt. A pálya tervét egy fiumei társaság elkészíttetvén, annak felépítésére is nagyobb biztosítást nyújtott az országgyülésnek; minek következtében a rendek háza, október 12-ki ülésében, következő határozattal zárta be e tárgy feletti tanácskozásait: a kiküldendő országos választmány egyezkedjék a fiumei és semmi

esetre ne a Bruck-féle trieszti társasággal; ha a fiumeivel megegyezni nem tudna, adjon elsőséget azoknak, kik a kijelölt alduna-fiumei vasutvonalra legkedvezőbb feltételek alatt vállalkoznak. a nemzet részéről öt százaléknyi jövedelmet biztositván számukra. Ha másfél év alatt ily vállalkozók nem találtatnak, maga a választmány készíttesse el az előleges munkálatokat s terveket; a szükséges költség beszerzésének módjáról pedig a jövő országgyülésnek véleményt nyujtson be. E határozat a főrendek elébe kerűlvén, a nádor főherczeg akként nyilatkozott, hogy hiszi, mikép ily feltételek alatt a kormány maga is hajlandó felépíteni a vaspályát. E nyilatkozat következtében a főrendek egyenesen felszólítani kivánták a kormányt e vállalkozásra. De a rendeknek semmi bizodalmok sem volt azon kormányban, mely eddig Triesztet szinte elárasztá kedvezéseivel, Fiume irányában pedig semmi egyebet nem tett a gáncsoskodásnál s akadályozásnál; minél fogva magánszerződést semmi esetre sem akartak kötni a kormánynyal. 1844.

A középponti vasutra nézve, mely Pestet egy részről Pozsonynyal és Bécscsel, másról Debreczennel kötné öszsze, a szerződés a helytartótanács által már a tavasz elején megköttetvén, a pálya készítése ténylegesen is megkezdetett.

Az Ausztriával való vámviszonyok tekintetében, miként már fentebb említém, igen megváltoztak nálunk a nézetek. Néhány évvel elébb alig óhajtott valamit nagyobb hévvel a nemzet, mint amaz iparölő vámrendszernek olyképi módositását, hogy a közbenső vámok hazánk s az osztrák örökös tartományok közt végkép eltörűltessenek. Ezt akkor még áldozattal is kész volt volna a nemzet megváltani. Most ellenben, bár a vámrendszer kártékony hatásáról ugyanaz maradt a meggyőződés, nemcsak a megváltást, de még az egyszerű eltörlést is ellenzette a közvélemény. A német vámszövetség történetéből merített tanulság általánossá tette azon meggyőződést, hogy nemzetiségünket a

A vámviszonyok rendezése.

1844. német nemzetiség túlnyomó hatása ellen —. önállásunk, kormányzati függetlenségünk maradványait pedig az osztrák absolutismus foglalásai, nivellálni szándékozó törekvései ellen semmi sem védte eddigelé oly sükeresen, mint épen e közbenső vámvonal, mely által Magyarország mintegy külfölddé lőn Ausztria irányában. A gondviselés művének tekintetett, hogy ama fonák szabály, melylyel a bécsi kormány hazánkat elnyomni szándékozott, magát olyképen bosszúlta meg, miszerint épen azt segitett megvédeni, mi ellen Bécs három század óta folytonosan támadó harczot vívott, nemzetiségünket s kormányzati önállóságunkat.

E vámvonalt tehát, mely, a bécsi kormány által kitűzött czélon kivűl, nekünk oly hasznos szolgálatot tőn, a jövőre is fentartani, és csak a rendszert, a szabályozást kivánták akképen megváltoztatni a rendek, hogy abban tökéletes viszonyosság foglaljon helyet; és miután eddig az osztrák ipar védetett a vámszabályok által a magyar ellen, ezután a magyar védessék a már különben is sokkal erősebb osztrák ipar ellen. Eltökélve, mindent megkisérteni, hogy a vám és harminczad szabályozását, a régi törvényeken alapúlt alkotmányos jogok szerint, a törvényhozás körébe visszaállitsák, a feliratban, melyet e tárgy iránt készitettek, nem azt sürgették többé, mit eddig a hasonló feliratokban, hogy a király a vámviszonyokból eredő bajokat és sérelmeket orvosolja; hanem, miután hazánk kereskedésenek szomorú állapotát lefestették, és miután megmutatták. hogy ennek oka s forrása azon igazságtalan vámrendszer, mely egy század óta rólunk nélkülünk s egyenesen érdekeink ellen intéztetett: kijelentik, hogy a nemzet ezen állapotot még e jelen országgyülésen, a viszonyosság elvei szerint, megváltoztatni kivánja. És e végett kérik a királyt, hogy a törvényjavaslat szerkesztéséhez szükséges adatokat velök közöltesse. — A főrendek azonban csak azon feltétel alatt egyeztek meg e felirat felterjesztésében, hogy belőle mind az, mi a védvámrendszerre vonatkozik,

egyszerüen kihagyassék; mi aztán, nehogy a felterjesztésnek utját állja, meg is történvén, ez szeptember 13-kán felküldetett. 1844.

A kormánynak régi szokásai közé tartozott: azon tárgyakban, melyekben a nemzet kivánatának igazságát s helyességét nem tagadhatta, de a kivánatot teljesiteni kényuralmi hajlamainál fogva nem szándékozott, hogy magát szemrehányásoktól s további sürgetésektől megmentse, vagy épen nem, vagy csak az országgyülés végperczeiben adni választ az ország rendeinek. Ez történt most e felirattal is: ámbár az országgyülés bezárásának határnapja már ki volt tűzve, a válasz mégis egyre késett. De a kormány ezen eljárása most nem csak elkeseredéssel töltötte be a hazafiak kedélyét, hanem őket cselekvésre is ösztönözte. Miként fentebb emlitők, a múlt években több helytt olynemű védegyletek támadtak, melyeknek tagjai arra kötelezték magokat, hogy némely szükségeiket csak honi gyártmányokkal fogják kielégíteni. Ezen eszme most mind általánosabbá lett; és többekben kivánság ébredt a védegyletet országossá, nemzetivé alakítani. Különösen buzgó apostolává lett az eszmének Kossuth Lajos, ki a Hirlap szerkesztésétől nem régen megválván, munkásságát most kiváltképen az egyesületi téren fejtette ki. Ő, október elején Pozsonyba rándulván, a védegylet ügyében oly hévvel agitált, hogy az kevés idő alatt mind a törvényhozó karban, mind azon kivűl, számtalan pártolókra talált. Még a nővilágban is sokan lelkesedéssel ragadták meg a népszerűvé lett eszmét. S igy lőn, hogy az országos iparvédegylet oktober 6-kán magát megalakúltnak jelenthette, elnökéül Batthyáni Kázmért, alelnökéül Teleki Lászlót, igazgatójául Kossuth Lajost, s e mellé az ország legkitűnőbb férfiai közől egy állandó bizottmányt választván. — A védegylet keletkezte egy hatalmas tüntetés volt a nemzet részéről az anyagi érdekek hiányain segiteni vonakodó kormány ellen. E tüntetés után a kormány nem tagadhatta meg egészen a

A kormány válasza.

1844. választ az ország rendeinek vámügyi feliratára; de késett azzal, a meddig lehetett, s a válasz csak november 7-kén adatott ki, holott 10-kére már ki volt hirdetve az országgyülés bezárása. Tartalma e válasznak lényegileg következő: „hogy a nemzeti ipar előmozdítására a kormány eddig többet nem tett, a súlyos körülményeknek tulajdonítandó. De az ügyet szivén hordja, s valamint maga ügyekezni fog az ország anyagi érdekeinek felvirágzását eszközleni, ugy, reméli, a jövőben a rendek is méltányosan hozzájárulnak az akadályok elmozdításához. A kivánt adatokat majd a jövő országgyüléssel közlendi."

A kormány e válasza kimondhatatlan megindulással fogadtatott a rendek házában, kiket egyébiránt is mind ingerültebb hangulat szállott meg az országgyülés végének közeledtével, látva tizenkilencz hónapi fáradalmas munkálkodásuknak eredménytelenségét. Épen e napokban hiúsúlt meg a remény az iránt, hogy a nemzet leghőbb kivánatait, legégetőbb szükségeit illető tárgyakban még ezen országgyülés alatt lehessen törvényt alkotni. E napokban bukott meg a városok és kerületek rendezése, a hitelintézet, a „partium" ügye, az ország anyagi érdekeinek emelésére forditandó közös adó kérdése stb. Nem rég panaszolta be Pest követe, hogy a kormány iparunk s kereskedelmünk kifejtését még az egyesületek terén is gátolja, ezen egyesületeket, különösen az iparegyletet s a kereskedelmi társulatot korlátolni törekedvén. A rendeknek mind ezek miatt elégületlen, ingerült kedélyét csordúltig fájdalommal s keserűséggel töltötte meg a kormány e válasza. Az elhatalmazott ingerűltség, keresztűltörve minden korlátokon, melyeket eddig a mérséklet s a felsőség hagyományos tisztelete emelt, szenvedélyes szónoklatokban ömledezett. „Föl kell valahára ébrednünk százados lethargiánkból — igy kiálta fel B e z e r é d y I s t v á n — és a mit határainkon felállitani nem engednek, fel kell állitanunk saját házaink küszöbeinél . . . . Ha nem akarunk idegen ipar járma alatt nyögni

mindörökké, egyesüljünk a védegyletben!" — Szentkirályi örömét fejezte ki a történet fölött, s köszönetet mondott a kormánynak ezen leiratért; „mert, ugymond, ha a királyi válasz némi kis engedményt nyujtana, nem engedné felébredni ama lelkesedést, mely most e válasz hallatára el fog terjedni a hazában az öncselekvés terén." 1844.

Bővebben beereszkedett a válasz birálatába az alsó táblai reformpárt vezérszónoka, Klauzál Gábor, következő beszéddel zárván be az ingerült kitöréseket: „Azt kellene hinni, hogy e válasz által, ha benne az ország függetlenségét biztositó 1790-ki 10-dik törvényre hivatkozás nem történnék, föl van függesztve egész alkotmányunk, midőn a kormány a helyett hogy a törvényhozásnak adatokat nyujtana, azt igéri, hogy majd fog rólunk gondoskodni. Ily tény után különösen hat reá a leirat e kifejezése: „perchara natio" stb.........A kormány hivatkozik rendelkezésekre, melyeket érdekünkben tett: de hogyan teheti ezt, ő megfogni nem képes. Mert álljanak elő, kik e teremben a hatalmat védeni szokták, s mutassanak fel ilyes intézkedéseket. És mégis a leiratban azok nem csak említtetnek, hanem még az is mondatik, hogy ezen reánk jótékony rendelkezésekben azért nem ment tovább a kormány, mert súlyos körűlmények akadályozták. Ő nem tudja, mik lehetnek e súlyos körűlmények. Ha azon viszonyok értetnek, melyek Magyarország s az örökös tartományok közt adó tekintetében fennállanak: miért nem mondatott ez ki nyiltan? Legalább azon hivatalnokok, kik a közös teherviselés ellen izgattak, ezután megszűntek volna fondorkodni. De az adóviszonyok sem igazolhatják ezen eljárást. Ily múlt után nyujtatik ugyan némi reménysugár vámviszonyaink rendezése iránt; de ő ugy látja, hogy még ez igéret sem függetlenségünk alapján tétetik: azontúl sem fogják iparunkat védeni saját vámsorompóink; hanem hihetőleg e sorompók pénzen megváltása terveztetik az örökös tartományok javára." Végűl az előadott nézeteket

1844 határozatba foglaltatni iditványozván, törvénytelennek nyilatkoztatja azon rendszert, mely ellenünkben fennáll; s kimutatván, mikép a nemzetnek egyedűl saját erkölcsi erejére kell támaszkodnia, bizton hiszi, hogy a képviselő testületnek e lépése meg fogja teremni a maga gyümölcseit.

A rendek határozata; bizalmatlansági szavazat.

A határozat, mely aztán Klauzál e beszéde értelmében szerkesztetett, kijelenti: „mikép a rendek a kormány válaszát a legnagyobb nehezteléssel fogadják. Leteszik a tárgyat, s keserű panaszra fakadni gyáva siránkozásnak tartván, többé felirni nem fognak; kinyilatkoztatják mindazáltal, hogy a Magyarország s az örökös tartományok közt létező vámrendszer törvénytelen s olynemű, melynek czélja gátolni a honi műipar kifejlését. Ily helyzetben a rendek csak polgártársaik szilárd és állhatatos kitűrésében keresnek menedéket. Kijelentik, hogy az ország függetlenségét idegen tartományok érdekeinek alárendelni nem engedik, s a védegyletet, mely ezen érdekek védelmére magát épen e napokban constituálta, a törvény pajzsa alá helyezvén, abban találják a védvámrendszert, mely a polgárok küszöbeinél fog őrködni a magyar műipar s kereskedés érdekei felett. A kormány iránt azonban, e körülmények között, bizalmukat elenyészettnek nyilatkoztatják. És minthogy eleve tudják, mikép e határozat a főrendi többségnél ellenzésre találand, azt a felső házzal közleni sem kivánják; hanem egyszerűen az országos irományok közé igtatják." A kormány iránti bizalmatlanság e kijelentésében nagy része volt az erdélyi részek visszakapcsolása ügyének is, mely egy szint' e napokban érkezett királyi válaszban hasonlókép a jövő országgyülésre halasztatott. Az illető határozatban a visszakapcsolás elmulasztását a rendek egyenesen a végrehajtó hatalom hanyagságának tulajdonították, kijelentvén, hogy vagy nincs a végrehajtó hatalomban elég tetterő, vagy, ha van, azt használni elmulasztotta.

A bizalmatlansági szavazat méltánylásában a pártok színezete szerint különböző volt a vélemény az országban.

A reformpárt azt általában nagy megelégedéssel fogadta, ugy tekintvén azt, mint az alkotmányosság elvének pártjok képviselői által tett erélyes nyilatkozatát; mint saját pártjok morális erejének s bátorságának öregbedését, mi nem késendik hatalmas lökést adni a nemzeti átalakulásnak. De épen azért, mivel az esemény valóban szükségkép változást vont maga után a kormány politikájában, valamint azért is, mivel e bizalmatlansági nyilatkozat a főrendi conservativ pártot, a kormány gáncsolt politikájának részesét is sujtotta: e pártnak az természetesen nem tetszhetett, s általa többféleképen rosszaltatott is. Azonban tekintetbe véve, hogy a nemzet fél század óta minden országgyülésein, de mindig sikeretlenűl, sürgette az ország anyagi érdekeit oly igazságtalanúl terhelő vámviszonyok elintézését: és most a kormány még e fontos kérdés megoldására szükséges adatok közlését is megtagadta; tekintetbe véve továbbá, hogy a rendek e gyülés alatt mintegy száz, részben terjedelmes munkálatokat készítettek, és azok közől a kormány és pártja ellenzése miatt mindössze csak tizenhárom törvényczikkelyt lehetett megalkotni; végre tekintetbe véve azt is, hogy több nagy fontosságú tárgyra nézve, — minő péld. a városok s kerületek rendezése, a hitelintézet, a fiumei vasut, az anyagi érdekek emelésére fordítandó telekdijas közös adó, — a két tábla közti egyezkedés már azon pontig ért, hogy azokat az országgyülésnek néhány héttel meghosszabbítása hihetőleg kivánt eredményre vezeti; és a kormány ezt, miután a hadi adó megajánltatott, mégis minden fontosabb ok nélkül megtagadta: — egész meggyőződéssel állíthatni, hogy a kormány e bizalmatlansági szavazatot teljes mértékben megérdemelte. 1844.

Az alsó házban ez iránt magok a conservativ párt tagjai is meggyőződve lenni látszának; erre mutat legalább azon körűlmény, hogy közőlök senki sem emelt szót a bizalmatlansági határozat meggátolására. Igazolták egyébiránt a rendek okait e határozat megalkotásában magok a con-

1844. servativ párt belső viszonyai is. E párt főrendi töredéke, elébb annyira összhangzó, a kormány akaratának oly feltételetlenűl hódoló, most, a gyülés vége felé, szinte megoszlott véleményében, a kormány szellemét s eljárását illetőleg. Egy rész, a conservativ párt ifjabb része, mely azt óhajtá, hogy a kormány, eddigi tétlenségéből kilépve, maga ragadja meg a minden esetre szükséges s már a közszellemnél fogva el nem utalható reformok kezdeményezését, gr. Majláth Antal kanczellárt a jelen körűlmények közt nem tartá elég erélyesnek s vállalkozó szelleműnek. E töredék, míg életben volt, gr. Dessewffy Aurélt tűzte volt ki, ennek halála óta pedig gróf Apponyi Györgyöt kivánta helyébe kanczellárrá kineveztetni. A conservativ párt e meghasonlásának s ama bizalmatlansági határozatnak az lőn következése, hogy Majláth Antal nem sokára le is mondott hivataláról.

És ekként az országgyülés bezárásának határnapja itt bosszús ingerültségben, amott meghasonlásban, minden oldalról elégedetlenségben találta az ország rendeit; minél fogva a nagyobb rész, pártkülönbség nélkül, valódi megnyugvással üdvözölte a napot, mely a kellemetlen helyzetnek véget vetend. A gyülés bezárásának szertartásait nem a király személyesen, hanem Károly főherczeg, mint annak biztosa, hajtotta végre november 13-án.

Az országgyülés eredményei.

Visszatekintve ezen országgyülésnek tizenkilencz hónapi munkálkodására, igaz ugyan, hogy csak igen csekély része végeztetett be, s még kevesebb emeltetett törvény erejére, azon nagy számú tárgyaknak, melyeket a közvélemény s közóhajtás e gyülésnek végzendőkül kitűzött, vagy melyekben a rendek munkálatokat is készitettek. Igaz ugyan, hogy fájlalni lehetett, mikép e számos tárgyak közől különösen a büntető törvénykönyv, noha annak szüksége általánosan elismertetett s éreztetett, életbe nem lépett; a megyei kicsapongások, municipális életünk e korcs kinövései, újabb törvény által nem korlátoltattak; a városok

rendezésének s törvényhozási részvétének kérdése ismét csak a jövendőre halasztatott; hogy a hitelintézetnek csak terve készült el; hogy a közös teherviselésben a kimondott elv tényleg már most nem alkalmaztatott; hogy fő közlekedési eszközeink egyesek jóakaratára bizatva maradtak, s tengerpartunk régi elhagyatottságából ki nem emeltetett stb. De, bár a közóhajtásokat nem valósította is meg teljes mértékben ezen törvényhozás: eredménytelennek azt, mint ekkor sok heves vérű s türelmetlen kedélyű állította, koránt sem lehet mondani; egy hatalmas lépéssel vitte az előbbre, czélja felé, nemzeti átalakulásunk nagy ügyét. 1844.

Különösen öt megalkotott törvénynek oly világos, mondhatni kézzel fogható a jótékonysága, hogy azt bővebben mutogatni felesleges; s ha rólok egynémit mégis szólunk, azt csak azért teszszük, hogy kitüntessük, mi hiányzott még ezekben a teljes bevégzettségtől.

Először is a magyar nyelvet és nemzetiséget illető törvény teljes győzelemre vitte politikai nemzetiségünk ügyét. Egy részről a nemzeti nyelvnek visszaadott minden őt megillető jogot, és a nemzetiség gyarapodásának biztos alapot vetett; más részről a hazában lakó idegen nyelvűekre nézve is kimondja, hogy semmi népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a felsőbb nevelés, törvénykezés és közigazgatás körében követeli a magyar nyelv használatát; csak azt rendeli, hogy a latin helyett a magyar nyelv legyen azon kötelék, mely a hazának politikai nemzetiségét összetartja. Nem lehet mindazáltal eléggé sajnálni, hogy a Horvátországgal való érintkezés viszonyaiban a történtnél méltányosabb, a horvátokat is megnyugtató intézkedés nem jött létre; az ország határain belül pedig a külön ajkúak kivánatai legalább is a községek kebelében s a köznevelés körében nem teljesíttettek.

A vallási törvény nem elégített ugyan ki minden méltányos igényt. Sajnálni kelle, hogy a vegyes házasságok tárgyában kimerítőleg nem rendelkezett, s igy a tárgyat,

1844. mely annyi ingerültséget szült, végkép nem fejezte be. De az átmenetet szabályozó törvény a kérdés legnehezebb részét csakugyan megoldotta: a vallások egyenlőségét puszta elvből valósággá változtatta, s közelebb hozta az igazi keresztényi szeretet uralmának korszakát, melyben minden keserűség, mely eddig a keresztény felekezetek közt létezett, végkép megszűnjék.

Azon törvény, mely a nem kiváltságos osztálybelinek az utat minden hivatalra megnyitotta, s teljes hivatalképességet adott, a demokratiai jogegyenlőség nagy elvének egyik lényeges részét léptette életbe, a válaszfalat az osztályok közt legalább egy részben lerontotta. Egyedül az vala sajnálatos, hogy ez csak részben történt, hogy az elv nem egész terjedelmében valósíttatott meg. Sajnálatos vala, hogy a törvény ennél fogva nagy következetlenségben szenvedett; megadta a nemnemes polgároknak a képességet minden hivatalra; de azoknak választói jogáról, a hivataloknak ezen első lépcsőjéről, nem gondoskodott. E következetlenség eredménye lőn, hogy a törvény a nem-kiváltságos osztálybelieknek, főkép azon hivatalokra nézve, melyek választása nemesektől függ vala, inkább csak reményt adott a jövőre, mint tényleges valóságot a jelenben.

A birtokképességi törvény, mely a nem-nemeseket is joggal ruházta fel nemesi jószágok birhatására, a hivatalképességi törvénynyel ugyanazon demokratiai elvnek, a teljes jogegyenlőségnek készítette elő diadalát; s örök dicsőségére válik egy csupán kiváltságos nemesekből s nemesek követeiből alakúlt törvényhozásnak. Batthyáni Lajos, a főrendi ellenzék vezére, miután azt Széchenyi István s a közép segedelmével a főrendek házában kivitta, nem kételkedett egy magán levelében akként nyilatkozni, hogy ez a legfontosabb határozat mindenek közt, melyek száz év óta Magyarországon alkottattak. De valamint a hivatalképességi, ugy a birtokképességi törvénynek is volt egy hiánya, melynél fogva a nem-nemes polgárnak adott birha-

tási jog nem teremhette meg mind ama gyümölcsöket, me- 1844.
lyeket tőle várni különben lehetett volna. E hiány abban feküdt, hogy a nemesi jószágok, nemesi földek is nem szabadíttattak fel egyszersmind az ősiség bilincsei alól. Azonban, valamint a hivatalképesség a választói jog megadását, ugy a birhatási képesség az ősiség eltörlését egy közelebbi törvényhozásban szükségkép maga után vala vonandó.

Végre a közmunkákat szabályozó törvény messze marad ugyan a czéltól, melyet akár az egyenlő közteherviselés igazságának —, akár a megasabb felfogású nemzetgazdaság igényeinek tekintetében elérnie kellett volna. De legalább egy lépést tett e czél felé, s elősegitette annak majdani megvalósítását, midőn legalább az ország külön helyhatóságaiban s ezek kebelében lakó jobbágyosztályra nézve egyenlősitette a közmunkai terhek viselését.

Az országgyülésnek ezen, törvénynyé vált főbb eredményei, tagadhatlan, igen jótékonyak, s tetemes haladást foglalnak magokban. Azonban még ezektől elnézve sem lehet e törvényhozást eredménytelennek állítani. A népek életében, a kifejlődés egyes lépcsőzeteit tekintve, nem csak a valóságos eredményt, a megalkotott hasznos törvények számát kell haladásnak tekinteni. A haladás, valamint egyes embernél, ugy a népeknél is nem egyedül külső tényekben, hanem az eszmék tisztulásában és kifejlésében is egyaránt nyilatkozik. Miként a tények, ugy a megtisztult, kifejlett eszmék is, egy részről a múltnak eredményei, más részről a jövőnek csirái. És épen ezen szempont az, mely ezen országgyülést nevezetessé teszi.

A ki a magyar országgyülések eredményeit helyesen akarja megitélni, nem csak azt kell tekintenie, mi s minő törvényeket alkotott az ténylegesen. Abnormis helyzetünknek, mely hazánknak az absolut kormányzatú osztrák császársággal való vegyes házasságából származott, az is következése volt, hogy a törvényhozás kénytelen lőn irányt inkább adni a közvéleménynek, mint azt tőle venni. Más alkotmá-

1844. nyos országokban, hol a sajtó szabadon mozoghatott, ennek hivatása volt kifejteni az eszméket, inditványozni a teendőket: nálunk ez, miután a sajtó korlátolva volt, jobbára a tanácskozások körébe szoríttatott; s azért volt az eszmecsere is élénkebb törvényhozási tanácskozásainkban, mint bármely más nemzet parlamentjében; azért oly hosszúk s mégis oly gyakran eredménytelenek a tanácskozások, mint az sehol másutt nem volt tapasztalható. De ha, a sajtó korlátozottságának következtében, a törvényhozási tanácskozás hivatása lőn a teendőket inditványozni, az eszméket kifejteni s megtisztitani, és a közvéleménynek bizonyos, határozott irányt adni: kétségtelen, hogy ezen előkészitést is hasznos eredmény gyanánt kell tekinteni, ha különben azt kellőleg megtette a törvényhozás.

És e szempontból fogva fel ezen országgyülést, bátran el lehet mondani, hogy annak eredménye nagyobb volt, mint bármely eddig lefolyt országgyülésé. E törvényhozás munkálkodásainak s tanácskozásainak következtében számos nagy horderejü eszme jelentékeny haladást tett a nemzetben. Azon összesen száznégy tárgy közűl — mert nem kevesebbre megy minden ágazatokkal s külön tárgyalt részletekkel együtt azok száma —, melyek felett a rendek részint tanácskoztak, részint terjedelmesb munkálatokat is készitettek, csak néhányat kell emlitenünk, hogy fogalma legyen az olvasónak azon eszmetömegről, melyre nézve eköztanácskozások iránytüje gyanánt szolgáltak a közvéleménynek. Ugyanis, az emlitetteken kivűl még a következő főbb tárgyak fordultak meg a rendek házának asztalán: a Pesten épitendő országház; a nemzeti szinház; a katonaság tartása, mi iránt valóságos eredménynek veendő, hogy e teher megváltására bizonyos összeg állapittatott meg, minél fogva ezen, adóinkat elébb oly egyenetlenűl nyomó teher, egyenlően kivethető adóvá változott; országgyülési szabad újság; minden évben Pesten tartandó országgyülés; a só szabad árulhatása; a nem egyesült görög hitfelekezetűek

vallási viszonyai; unitárius vallás szabad gyakorlata; telekkönyvek behozatala; elemi tanodák s műegyetem felállítása; a nepnevelés rendezése; a vakok, siketnémák és tébolyodottak intézeteinek felsegitése; a hajózást gátoló akadályok megszűntetése; a szólás-szabadsági sérelmek orvoslása; az irodalmi s müvészeti tulajdon jogának biztositása; a magánosok közti pénzviszonyok kiegyenlitése; az egyházi tized eltörlése; a községi jegyzők állapota; a mérlegek egyenlősitése; az ország közjavát előmozditó magánvállalatok biztositása; a zsidók polgári jogai; az országgyülési követek igazolása stb. stb. 1844.

Soha nem terjeszté ki még több tárgyra figyelmét a magyar törványhozás. És habár a tárgyak sokasága is akadályozta némileg az egyes kérdések megoldását: az eredmény legalább az lőn, hogy majdnem mindazon kérdések előkészitve örökittettek át a jövő törvényhozásra, melyeknek eldöntését a kor igényei szükséggé változtatták.

A fentebb részletesen előadottak közöl még csak egyet, a két tábla ama határozatát emlitjük ismételve, mely szerint a közös teherviselés elve elfogadtatott. E szent elv Európa majdnem minden népeinél, hol az már tényleg életben van, csak hosszú, jobbára véres küzdelmek által vívatott ki. Kiváltságos osztályunknak valódi dicsőségére válik, hogy elég önzetlen tudott lenni, az igazság e követelését önként elismerni, az elvet elfogadni. A remény, annak valóságos életerőre emelése iránt, még ugyan nem teljesült, az ige testté még nem lett; de már maga az, hogy a nagy elv kimondatott, és az országos pénztár kezelése tekintetében mind a két tábla valóságos alkotmányos szabályokat, szoros felelősséget állapitott meg, bizonyára oly haladásnak tekinthető, melynél nagyobbat eddigelő még nem tett a magyar törvényhozás. Sajnos ugyan, hogy félreértések, bizodalomhiány s a minden teherviseléstől irtózók fondorkodásai a nagy elvnek valóságos életbe léptetését ez uttal megakadályozták: de az ügy koránt sem bukott meg. Az

1844. engedmény, mely az igazságnak tétetett, nem volt többé visszavehető; a törvényhozók adott szavát a nemzet összesége nem feledte el többé; és alig kételkedett valaki, hogy azt a következő törvényhozás mulhatatlanul be fogja váltani. Mert az igazságot századokon keresztül el lehet rejteni; de ha egyszer kimondatott, a világ minden hatalma sem képes többé annak szavát elnémítani. És kétségtelenül ez volt a lefolyt országgyülésnek legnagyobb, leggyümölcsözőbb, leghatékonyabb horderejü eredménye.

„Ha egyébiránt e törvényhozás — ugymond Eötvös József — a várakozásnak meg nem felelt egészen, ha a tárgyak, melyeknek bevégzése majdnem biztosnak látszott, eldöntetlenül maradtak: ennek oka sem a véletlenben, minek nemzetek életére vajmi csekély a hatása: sem egyes emberekben nem keresendő. Az ok mélyebben fekszik, — fekszik azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mind addig, míg a felelősség kimondása által e bajnak gyökerei nem vágatnak el; fekszik abban, hogy, a követi utasitások következtében, egy törvényhozás helyett ötvenkét törvényhozást birunk, melyeknek mindegyike különvált irányt követ a másiktól, s hogy nincsen hely, hol a nemzetnek központositott érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviseltetnének ... Felelős kormány s törvényhozási összpontositás, — ezek a nemzet legnagyobb szükségei, ezek biztosithatják csak Magyarország alkotmányos haladását.“

HUSZONÖT ÉV
MAGYARORSZÁG
TÖRTÉNELMÉBŐL.

1823–1848.

HUSZONÖT ÉV
MAGYARORSZÁG
TÖRTÉNELMÉBŐL.

1823—1848.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

HARMADIK KIADÁS.

HARMADIK KÖTET.

BUDAPEST, 1886.

KIADJA RÁTH MÓR.

TARTALOM.

Hatodik könyv.

Reformtörekvések a kormány részéről. A nemzet s kormány közti harcz a reformok iránya miatt.

Első fejezet.

Új irányok, s a pártok állása.

Második fejezet.

Apponyi kormányának kezdete. Az administrátori rendszer.

Harmadik fejezet.

A horvát tartományi gyülés rendezése s egyéb kormányszabályok.

Negyedik fejezet.

Nemzeti törekvések, a reform eddigi irányának s elveinek keresztűlvitelében.

Ötödik fejezet.

Erdélyi állapotok s országgyülések.

Hetedik könyv.

A nemzeti átalakulást közvetlen megelőzött időszak eseményei.

Első fejezet.

Pártharczok s állapotok az 1847-ki országgyülés előtt.

Második fejezet.

A z 1847-k i o r s z á g y ü l é s e l s ő f e l e.

Nyolczadik könyv.

Az átalakulás forradalomszerű keresztülvitele.

Első fejezet.

A párisi forradalom hírére támadt új reformirány.

Második fejezet.

A köz és magánjogi reformok befejezése.

Harmadik fejezet.

Vidéki hangulat. Horvátországi viszonyok az átalakulás idejében. Az országgyülés vége.

HATODIK KÖNYV.

REFORMTÖREKVÉSEK A KORMÁNY RÉSZÉRŐL. A NEMZET S KORMÁNY KÖZTI HARCZ A REFORMOK IRÁNYA MIATT.

ELSŐ FEJEZET.

Új irányok, s a pártok állása.

A kormány és nemzet ellenkező iránya.

Az országgyülés végső szaka mind a nemzetben mind a kormányban elégületlenséget ébresztett. A nemzetben: mert haladását a kifejlésben, mit már oly égetőnek érez vala, mire oly hévvel törekedék, a kormány s annak pártja által meggátolva tapasztalta. A mily örömmel vette észre az országgyülés kezdetén a királyi előadásokból, hogy valahára már a kormány is hajlandó lemondani eddigi megkövesült stabilismusáról, s kilépni a kor és szükség igényelte reformok terére: szintoly aggodalommal s elégületlenséggel tapasztalta most, a tizennyolcz hónapos és aránylag mégis kevés eredményű országgyülés után, hogy helyzete a kormánypolitika ezen változtával mit sem javúlt, sőt még kényesebbé s tán veszélyesebbé is vált, mint volt elébb, midőn csak az inertia, a mozdulatlanság ellen kellett vívnia. Mert bár hajlandónak látta is már a kormányt némi reformokra; de tapasztalta azt is, hogy az ezeket oly módon kivánja keresztülvinni, miszerint az átalakulás, igy végrehajtva, magára nézve talán még károsabb lenne a régi helybenmaradásnál: mert a szabadság érdekeit s nemzeti függetlenségének oly bajosan megőrzött maradványait kellene cserébe adni a reformokért. Ily áron a nemzet nem akart, nem akarhatott haladni; s készebb volt maradni

1844. elavúlt. hiányos helyzetében. mintsem ily aránytalan áldozatot hozzon az átalakulásnak, mely csak ugy lehetett kivánatos, ha nemzeti alkotmányos szabadság és törvényes kormányzati függetlenség alapján hajtatik végre; sőt részben csak is azért kivántatott, hogy ezen alapot szilárdítsa, e nemzeti erőkincset gyarapítsa.

Más részről, elégületlenség érzete szállta meg, mint mondók, a kormányt is. Midőn magát a közvélemény, a kor és körűlmények hatalma által azon engedményre látta kényszeritve, hogy hagyományos mozdulatlanságából a reform terére lépjen, azt hitte: a nemzet ezt oly hálával s örömmel fogadandja, hogy a reform modorára, szellemére nézve engedékenyebb leszen, magát vezettetni engedendi. Most azonban azt tapasztalá, hogy a nemzet nem csak anyagi jobblétet óhajt, hanem a reformvágygyal egyaránt nő ragaszkodása is az alkotmányos, önálló nemzeti élethez; az átalakulás által nemcsak állapotát kivánja megjavitani, hanem, az előhaladtabb nyugati nemzetek példájára, alkotmányosságát is kifejteni s erősbiteni, sokfélekép megcsonkitott önállóságát is helyreállítani törekedik. Igy azonban a bécsi kormány, mely hagyományos kényuralmi hajlamairól s különösen azon törekvésről, vagy legalább vágyról, miszerint Magyarország egykor a német örökös tartományokéval ugyanazon kormányrendszer által igazgattassék, egészen soha sem mondott le, — egyátaljában nem akart reformálni. De a régi mozdulatlanságba visszalépnie többé nem lehetett: ugyanazon kényszerűség, melytől a reform terére tolatott, folyton s mind nagyobb erővel hatott reá. Sem a fele uton nem állhatott meg büntetlenűl, miután egyszer engedett a nemzeti kivánságnak. Az események logikájában rejlő hatalom kényszeríté őt végig lefutni a megkezdett pályát; miként a nehézkedés physikai törvényei a völgy aljáig kényszeritik hengeredni a hegy lejtőjén mozgásba hozott követ. A kormány azon lépésének, mely szerint az országgyülés elején a királyi előadásokkal a reform terére

ment által, szükséges következménye lőn, hogy a kezdeményezett reformokat a törvényhozó test többségének szellemében alkossa meg. De a kormány ellenkezőt akart: a kisebbség által, ennek elvei szerint akarta azokat keresztülvinni. Ez természetesen nem sikerülhetett; s midőn aztán a törvénynek megalkotását a főrendek házában megakadályozta, a követek házának bizalmatlansági határozatával kellett találkoznia. 1844.

Ezen, a kormányra szintugy, mint a nemzetre nézve kellemetlen helyzetből, természetesen mind a két fél szabadúlni óhajtott; s hogy szabadúlhasson, mind a két fél megfeszíté törekvéseit maga irányában. Az ellenkező törekvésekből aztán múlhatlanúl újnemű viszonyoknak, a múltnál hevesebb harcznak kellett kifejleni.

Az ellenzék, vagy inkább a nemzet — mert ezen elnevezést érdemli meg az, hasonlíthatatlan többsége miatt, — látván, mily béklyót veret lábaira a kormány, az önmaga által kezdeményezett haladásban, a felső házban többségben lévő conservativ mágnások, főpapok és hivatalnokok által: a maga súlyát e főrendi töredék s a kormány irányában nevelendő, a népképviselet életbeléptetését kezdé sürgetni. Midőn az országgyülés eredménytelensége mind világosabban mutatkozott, nem csak a szabadelvű „Pesti Hirlap", hanem több megye is agitálni kezdett e kérdésben. Pest megye rendei Kossuth Lajos inditványára, már augusztusi közgyülésökből oly tartalmú feliratot intéztek a kormányhoz, miszerint „nem csak Magyarország, hanem az egész monarchia érdeke kivánja, hogy ez országban, mind szellemi mind anyagi tekintetben, valódi reformok tétessenek; miszerint fájdalommal tapasztalják, hogy ellenére az országgyülés megnyitásakor ápolt reményeknek, s mind a mellett, hogy a követi tábla oly sokat dolgozott, a kormánypárt ellenzése által minden reform meggátoltatik. A haladás ezen rendszeres meggátolása mondhatatlan kárára van a különben is oly hátramaradt nemzetnek. Ők hódoló hüséggel

1844. viseltetnek az uralkodó ház iránt; de a törvénynek szellemében jogszerűleg kivánják, hogy az alkotmányos elvek valahára uralomra jussanak a kormányban; mi végre a népképviseletet óhajtják életbe léptetni." E felirat a többi megyékben is köröztetvén, számos pártolókra talált: a népképviselet, mit eddig is a reformi törekvések egyik főczéljául tekintettek ugyan annak vezérei, de megvitatás alá még nem fogtak volt, mind nagyobb visszhangra talált a közvéleményben.

Azonban, előre látható vala, hogy a nemzeti ellenzék e törekvésében nem fog egyhamar sükert arathatni. A városi kérdésnek már három országgyülésen folytatott sükeretlen tárgyalása mindenkit meggyőzhetett, hogy az évek hosszú során át kellend még izgatni s küzdeni a kormány s conservativ párt ellen, míg a népképviselet oly módon léphet életbe, hogy belőle az alkotmányos haladásnak új eleme s eszköze váljék. Kételkedni alig lehetett, hogy még magában a nemességben is nagy nehézségek s akadályok fognak kifejleni e kérdésre nézve, ha egyszer kenyérszegésre kerül a dolog. Már pedig minden gondolkodó hazafiban erősbödött, kivált a legújabb tapasztalatok után, ama meggyőződés, hogy a törvényhozás eddigi elemeivel a legégetőbb szükségű reformokban sem tehet a nemzet egyhamar, a maga radikál irányában, a köz kivánatnak megfelelő haladást.

Ily körülmények között a törvényhozási tér nem nyujthatván biztosabb reményt az átalakulás gyorsabb végbemenetére, az ellenzék vezérei a társadalmi téren kivántak tenni némi kisérletet. Meggyőződvén ugyan is, hogy a reformi párt, hasonlíthatlan nagy többsége mellett, csak azért nem bir kellő súlylyal az országgyülésen, mivel itt egyedül a nemesség, a kiváltságos osztály képviseltetik, melynek egyik töredéke a másikat reformi törekvéseiben paralyzálja: a társadalmi téren oly eszmét, oly érzelmet ügyekeztek kitalálni, mely körül minden osztályok s fele-

kezetek egyesüljenek, az annyi féle érdekek, faj-, osztály-, jog- s vallásküldönbség által szétszakadozott haza, mint egy test egy lélek törekedjék keresztülvinni az átalakulást. Ily eszmének látszott nekik egy országos társulat, melynek czélja volna a haza anyagi érdekeinek emelése, s melyben e czélra mágnás és paraszt, magyar és illyr, katholikus és protestáns egyesülne. 1844.

Igy született meg az országos iparvédegylet, melynek még az országgyülés folytában, október 6-án tartott alakitó közgyülésen, elnökévé gróf Batthyáni Kázmér, alelnökévé gróf Teleki László, igazgatójává Kossuth Lajos, választmányi tagjaivá pedig, az országgyülés kitünőbb személyzetén kivül, politikai s irodalmi életünk legjelesebb egyéniségei, egyebek közt Deák Ferencz, Vörösmarti Mihály, Wesselényi Miklós, Fáy András stb. választattak meg. Az egyesületnek mindenki tagjává lehetett, ki hat évre becsületszavával kötelezte magát, hogy minden szükségeit, a mennyire csak a hazai ipartól telik, honi készitményekkel fogja kielégiteni, s az egyesület czéljainak elősegitésére évenkint husz krajczárral adózik. A védegylet megalakulása.

Az egyesület elnöke, Batthyáni Kázmér, már az első közgyülésen akként fejezte ki megnyitó beszédében ama magasabb politikai czélt, mely az alapitók szeme előtt lebegett, hogy „mig más egyesületek hazánk lakosai csak egyes osztályainak érdekeit mozditják elő: az iparvédegylet kiegyenlíti az osztályok, nemzetiségek s vallások közti különbségeket és surlódásokat: összeköti egyazon érdek utáni törekvésben a földesurat s a jobbágyot, a mágnást s nemesembert, a polgárt s földmívelőt, a magyart s a szlávot, a németet és oláht; s egyesíti mind ezeket egyazon hazának polgáraivá s igaz egyenlőséget alapít meg, mely egy közös nagy czél s egy nagyszerű érdek felé versenyzés hasonló képességében áll.“

Az eszme nem volt új a nemzetben. Már az 1842-ki iparműkiállitás után több oly nemű társulat keletkezett,

1844. melynek tagjai magokat honi gyártmányok viselésére s használatára kötelezték. Ilyen volt például a Tolna, Veszprém, Zala s Komárom megyei, ilyen a Szabadka városi stb. védegylet. De országossá, általánossá az eszme csak azóta lett, mióta Szentkirályi Móricz, Pest követe, az országgyülésen kimondta, hogy védvámok hiányában saját küszöbeink előtt kell felállitani a sorompókat; s mióta Kossuth s mások izgatásainak következtében, az országos védegylet megalakúlt, és az alsó ház rendei azt, határozatuk által helyeselvén, pártolásuk alá fogadták. Midőn aztán az országgyülés eloszlott, s a nemzet az annyi munka s viták után megalkotott kevés törvényt a királyi előadásokkal egybehasonlitván, az országgyülési eljárás sükeretlenségéről meggyőződött s látta, hogy ezen úton alig lehet reménye, hő kivánatainak valósultát a közel jövőben szemlélhetni: mind azok, kik haladni óhajtottak, az egyesületi térre vetették magukat, s tagjaivá lettek a védegyletnek. A védegylet lőn a tér, melyen a nemzet nagy részének elégedetlensége a hazai reformügy menetével nyilvánult; ez lőn a kapocs a külön osztályok egyesülésére; ez lőn fő eszközévé s rugonyává a reformtörekvéseknek. Az egylet körüli mozgalmak oly élénkek s általánosak lőnek az országban, hogy azt eredménytelen tüntetésnek szintoly formán nem lehetett tekinteni, mint nem maradt sükeretlen hajdan Éjszak-Amerika lakosainak hasonló elhatározása, mely most a magyar reformpártnak példányul szolgált.

A védegyletet még a mérsékeltebb kedélyek is üdvösnek látták s terjesztették; maga Deák Ferencz, a minden párttól egyaránt tisztelt épen nem túlzó, nem heveskedő bölcs hazafi is buzgóan csatlakozott hozzá, s egyebek közt Szent-Gróton egy fiók egyesületet alakított. A beszéd, melyet az alakitó gyülés alkalmával mondott, utóbb az ellene intézett megtámadások által nagy nevezetességet nyervén, méltó, hogy belőle némi töredékeket közöljünk. „Hátramaradásunk okát az ipar és szorgalomban, ugymond,

sokan sokféleben keresik. Egyik azt mondja: a múlt idők mostohasága —; a másik: nem, hanem a kormány —; a harmadik: ez sem, hanem mimagunk vagyunk okai hátramaradásunknak. Mindeniknek igaza van; legigazabbja mégis annak, ki mind ezeknek összefolyásában találja az egész okot. Vannak minden időnek saját kötelességei: apáink pánczélban fizették le a hazának tartozásukat; de míg ők nem egyedül tüzhelyökért, hanem egész Európáért küzdött nehéz harczokban, évek hosszú során, szivök vérét folyatták, addig más nemzetek, a béke olajága alatt, az ipar és szorgalom pályáján előrehaladtak. Megtették tehát apáink, a mit tenniök kellett, mert hazát tartottak meg s hagytak hátra nekünk. Azonban igen rosszúl vélekednék, ki azt hinné, hogy csak harczok zivatara sodorhat el egy nemzetet; van még egy más, lassúbb, de disztelen és aljas nemzeti halál is: — a köz elszegényűlés vagy nemzeti sorvadás. Ettől hazánkat megóvni, a jelen időnek feltétlen parancsa, nekünk legszentebb kötelességünk, legmagasztosabb honfi tisztünk. Mennyire elszegényűlt e nemzet, mutatja az, hogy alig van már hazánk földén adóssággal nem terhelt jelentékeny család; holott csak ötven évvel ezelőtt a magyar családok még jól birták magokat; és mivel az egyes polgárok gazdagsága összevéve teszi a nemzeti boldogságot, akkor az egész nemzet jól állott. 1802-ben Ausztria gyárakat állított; a magyar pedig könnyelműleg pazar fényüzésnek adván át magát, a pénz nagy mennyiségben vándorlott át a haza határain, sokkal nagyobban, mint kebelébe vissza. Csak pamutszövetekért évenként tizenhét millió szivárgott ki, és igy több, mint a mennyi minden fő áruczikkeinkért visszajöhetett. Mi természetesb tehát, hogy nekünk mindig szegényűlnünk, és a nemzeti sorvadás azon stádiumára kelle jutnunk, melyen jelenleg tengünk.... Nemzetünk végre öntudatra jött, és most az a kérdés: hogyan kell és lehet e bajon segiteni? Egy elhanyagolt gazdaságot restaurálni két mód van: t. i. vagy a jövedel- 1844.

1844. met kell szaporítani, vagy pedig a kiadást fogyasztani. Mi a jövedelemszaporítást illeti: Magyarország a mezei gazdaságban, ezen egyetlen neki jövedelmező téren, ötven év óta nagy lépést tett előre. Azóta egy atyának javain három fiú osztozott, és jelenleg egy is termeszt osztályrészén annyit, mint elébb az atya az egészen termesztett. Mind e mellett ír bajainkra nem jött; sőt nem is remélhető, hogy ily körülmények közt jöhet vala. Nincs tehát egyéb hátra, hanem a lehetőségig fogyasztani a kiadást.... Nemes öntagadással törüljünk ki jövőre sokat kiadási lajstromunkból; mások helyébe pedig írjunk honi kelméket. A fényüzés minden más országnak áldás, csak a magyarnak átok, — átok azért, mert csak innét szívja külkezekbe a pénzt, míg más országban a gazdagok jövedelmök fölöslegét iparüző honfiaik kezébe rakják, mi által az ipart és szorgalmat előmozdítva, a mesterségek tökélyesítésére rugonyt, a belfogyasztás szaporítására hathatós eszközt, és a pénznek a nép minden osztályai között elszéledésére alkalmat szolgáltatnak. Ezen nemzeti átok elhárítása végett alakult a védegylet, melynek czélja nem csekélyebb, mint a hazának a temetkező sír partjáról visszarántása ....

„Panaszkodunk ügyetlen kézművéseink ellen, és ezt adjuk okúl, hogy külföldön dolgoztatunk; azonban nem veszszük észre, mily furcsán találkoznak egymással szemközt az okok. Vagy nem igy áll-e legtermészetesebben a kérdés és felelet: miért dolgoztatunk külföldön? mert nincsenek hon ügyes kézműveseink; — s miért nincsenek? mert külföldön dolgoztatunk .... Ha tehát külföldi kézművek iránti előszeretetünket legyőzve, elég erősek, állhatatosak leendünk, kezdetben hazánkfiai tökélyetlenebb készítményeivel is megelégedni: úgy kétségen túl áll, hogy sok, hazát kereső, értelmes kézműves nálunk fogja elvetni vándorbotját; hazánkfiai pedig, kik tanulás, tapasztalás végett külföldre utaztak, nem maradoznak el, hanem visszasietnek kebelünkbe; s igy lesz a haza jó kézművesek hazája. Azon-

ban ne feledjük, miszerint nem egyes, . . . hanem egyesített erő tehet csak valamit, azért ezen egyletben minden választó falak ledülnek: gróf, kereskedő, kézműves, jobbágy, conservativ, liberalis itt egymás mellett állnak a sorban. . . . 1845.

„Nem védegyletet, kiáltják némelyek, hanem gyárokat és jó törvényeket! — így jönek hozzánk az ipar, pénz és jóllét. Igen, de védegylet nélkül Magyarországban jelenleg gyárok magukat fenn nem tarthatják, . . . a külföld concurrentiáját ki nem állhatják. . . . Törvények pedig pénzt nem teremtenek. . . . Törvények az ipar és szorgalom elől csak akadályokat háritnak el, maga pedig az ipar és szorgalom mindig a socialis téren marad; azért a legjobb törvények mellett is, habár talán más alakban, de csakugyan mégis oda kellene a dolognak kerülnie, a hol most áll.

„Vannak emberek, kik rosz czélokat gyanítanak a védegylet alatt; de ezek nem jó emberek. . . . . Vannak emberek, kik mivel maguk mesterkélt, tekervényes utakon járnak, nem akarják hinni, hogy az egyszerű dolgok oly tiszták lehetnek, mint külszínben mutatkoznak. . . . Vannak emberek, kik egy-két, nézetök szerint hiányos, szabály miatt az egész vállalatot megrohanják. Megvallom, némelyeket a védegyletben én is máskép szeretnék: de azért az egészet nem csak meg nem vetem, sőt, mint sok üdvöset magában foglalót, forrón ölelem. Ez a józan ész szava. S a védegylet igen egyszerű és ártatlan, mert az alatt semmi más nem fekszik, mint, hogy hazánkban is kapható kelméket a külföldtől nem veszünk; már pedig azért, mivel hazámfiainak akarom adni pénzemet, vétkes talán csak nem vagyok stb. stb.“

Mig a nemzet ekként a társadalmi téren, egy nagy eszme körül egyesülve törekedett menekülni bajaiból s előrehaladni az égető szükségűvé lett reformok terén: a kormány is minden módon szabadúlni akart fentebb érintett kellemetlen helyzetéből. Már az országgyülés folytában A kormány új iránya.

1844. is mind emlékiratokban, mind élő szóval számos panasz érkezett a kormány élén álló Lajos főherczeghez, Metternich és Kolovrát miniszterekhez a conservativ mágnások és követek, sőt még ellenzéki tagok, jelesen b. Eötvös József részéről is, a magyar kormányszékek s különösen gr. Majláth kanczellár tétlensége miatt. E figyelmeztetések következtében a czél, melyre törekednie kellett, világosan állott a kormány szeme előtt; csak az eszközt kellett ügyesen megválasztani, hogy a czél ugy éressék el, miszerint általa mind maga erősödjék, mind a nemzet fedve, előmozditva lássa a maga érdekeit. A kormány kellemetlen helyzete, mint mondók, onnan eredt, hogy sem a megyékben, sem az alsó házban nem birt többséggel; vagy, miként magát politikai aphorismáiban Metternich herczeg kifejezte, minden baj onnan eredt, hogy Magyarország egyátaljában nem kormányoztatott. A megyékben és az országgyülésen egyiránt a többséget kellett tehát mindenek előtt megszereznie. Erre két út vezethetett: vagy elfogadni az eddig többségben volt párt elveit, s annak szellemében, annak egyénei által hajtani végre az átalakítást; vagy azon elveknek szerezni többséget a közvéleményben, melyek szerint Bécsben akarták keresztülvinni a reformokat. Mert az átalakitás szükségéről már ott is meggyőződtek, látván, hogy azt kényuralmi szabályok s erőszak nélkül megakadályozni egyátaljában lehetetlen; kényuralom s erőszak pedig most, midőn a nemzetben a szabadság szelleme s a reform utáni vágy már oly annyira megerősödött, nem csak hogy kevesebb sikert igér, de veszélyesebb kisérlet is lenne, mint az 1836—1839-ki korszakban, Pálffy Fidél kanczellársága alatt.

Már a lefolyt országgyülés végszakában látható vala, hogy a kabinet a második módhoz nyúland. Oly állást vőn ugyanis az alsó házi többség ellenében, miszerint kételkedni alig lehetett, hogy nagyobbszerű változást szándékozik tenni az ország kormányzatában. A reformoknak, me-

1844.

lyeket az országgyülés megnyitásakor önmaga kezdeményezett, keresztülvitelét a főrendi conservativ párt által egyátaljában meggátolta, hogy a jövőben, más körülmények közt, más elemekből álló törvényhozó kar által, a maga elvei s iránya szerint, léptesse azokat életbe.

A mennyiben a bécsi kormány, belpolitikájának ezen megváltoztatása alkalmával, az alkotmányos térről távozni nem szándékozott, teljes méltánylást érdemel; gáncsolandó mindazáltal, hogy nem oly eszközöket választott, melyek, a nemzet nagyobb részének rokonszenvével találkozva, annak jobblétét elősegítették volna. A bécsi kormány czélját e tekintetben következőleg fejezte ki politikai aphorismáiban Metternich herczeg: „Magyarország eddig egyátaljában nem kormányoztatott. Szükség tehát, hogy mindenek előtt a kormány tekintélye helyreállíttassék, mely aztán, egy mérsékelt elvű párt által gyámolítva, tetterélylyel lépjen a czélszerű reformok ösvényére."

E fordulatot a kormánypolitikában tulajdonképen gróf Kolowrát államminiszternek egy véleménye készítette elő, melyet ő az 1843-ki országgyülés alatt, azon alkalommal, midőn a rendek a közös adózásról s egy országos pénztár felállításáról tancsákozának, nyújtott be a minisztertanácsnak. „A monarchia — ugymond egyebek közt e jegyzékben — sem az országgyülésnek hirtelen felmerülhető kihágása vagy túlkapása ellen nincs biztosítva; sem azon hitben nem szabad lennie, mintha a középponti kormány csakugyan vezérlené a magyar törvényhozó gyülekezetet. Mert ezt más oldalról eredő lökések és a benne magában rejlő erjerő ragadják előre; és ha eddigelé sikerült is a királyi hatalomnak meggátolnia, hogy az országgyülés egynémely végzései a tényleges vagy törvényes életbe be ne nyúljanak: a választóvonal mindazáltal oly csekély, hogy az valamely kedvező esetlegesség segélyével mindenkorra keresztültörhetne. E tekintetben különösen ama terv, mely szerint a nemesek adózását az országgyülés hatalomeszkö-

1844. zéül keresztülvinni s a királyi kincslet ellenében egy rendi fináncziát felállitani törekednek, a legnagyobb fontosságú. Én tehát csak azon inditványnyal zárhatom be szavaimat, hogy a magyar állapotok s különösen ama kérdés: hogy azokra a legfelsőbb középpontban mikép kelljen felügyelni, azokat mikép vezetni? — egy oly tanácskozás tárgyává tétessenek, melybe, minthogy a legfőbb kormánykérdések forognak fenn, oly egyének volnának meghivandók, kik a legfelsőbb bizodalmat birják, s a magyar ügyek mostani menetének részleteibe bebonyolódva nincsenek."

Kolowrat miniszter inditványa nem maradt hatás nélkül, nem különösen Metternich herczegnél, kinek öntudata azt súghatá, hogy bár harmincz s néhány év óta áll a birodalom kormányának élén, Ferencz halála óta pedig majdnem mindenható hatalommal igazgatja annak sorsát, Magyarország haladásának elősegitésére mégis semmit sem tett egyebet a nemzet kebléből eredt törekvések és kisérletek gátolásánál. E terhelő öntudat ellen pedig abban sem lelhet mentséget, hogy a magyar törvények szerint ő, mint nem magyar államhivatalnok, egyenes befolyást nem gyakorolhat az ország ügyeire; mert maga legjobban tudá, hogy minden csak valamennyire is fontosabb kormányszabálynak, mielőtt életbe léptetnék, elébb, törvényeink ellenére ugyan, de tényleg s régi szokás szerint, az államtanács helybenhagyását kellett megnyernie, hol pedig az övé volt a legnyomatékosabb szó.

Most tehát, hosszú tétlensége tudalmában, valahára cselekvésre határozta el magát, s terveit, szándokait a következő levelében adta tudomásra József főherczeg s nádornak. Ezen okirat sokkal fontosabb, beltörténelmünkre sokkal nagyobb világot vető, mintsem azt itt egész terjedelmében nem kellene közlenünk.

„Bátorkodom császári főherczegségednek utólsó beszélgetésünk eredményeit a következő aphorismákban előterjeszteni:

„1. Magyarországnak szüksége van, hogy viszonyai felélénkíttessenek. Már elébbi irataimban e kifejezést használtam „megállapodott ország" és most sem találok jobbat, hogy érzelmeimet ezen ország jelenlegi állapotának okairól kijelentsem. 1844.

„Azon országok, melyek megállapodtak, hátramaradnak; azon országok, melyek ferde irányban haladnak, vesztök elébe mennek; az országoknak tehát, hogy boldogúljanak, elv és idő szerinti irányban kell haladniok.

„Ezen tételek semmi ellenvetést nem tűrhetnek.

„2. Magyarország megállapodott, mert hosszú időn át a török járom alatt létezett, minek következtében, külpolitikai befolyások alatt, belharczokba bonyolódott, és egy századnál több ideig nem kormányoztatott erőteljesen[1].

„Az ország fáradt vala; és Mária Terézia császárné hosszú kormánya alatt, melyet eleinte a trón megtartása miatti háborúk töltöttek be, alig volt Magyarországnak egyéb szüksége a belbékénél. Ezen szunnyadozásból II. József császár ébresztette fel az országot. Az 1790/1-ki országgyülés jelöli ébredését; és ezen országgyülés többékevésbbé alkotmányozó volt. Minden esetre e nézetből indulok ki megfontolásaimban.

„A boldogúlt Ferencz császár hosszú uralkodási korszaka Magyarországra nézve semmit sem hozott elő.[2] 1792-től 1815-ig a monarchia háborúkba volt bonyolódva, melyek lételét fenyegették és a kormányt, Magyarország irányában, a kérő rész előnytelen helyzetébe kényszerítették. Az általános békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlésére kellett volna felhasználni, mely

---

[1] Tévedt a herczeg; mondania kellett volna: „nem kormányoztatott törvényesen, alkotmányosan;" mert a modor, melyben az ország akkor kormányoztatott, több mint erőteljes —: zsarnoki, erőszakos, vérengző volt.

[2] E példátlan őszinteség minden esetre dicséretes a mindenható miniszterben.

1844. azonban az én hatástalan, de jó szándékú előterjesztéseim ellenére fel nem használtatott. Itt a hiba nem az uralkodó nézeteiben feküdt, hanem oly férfiak hiányában, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna.[1] A bajos állapot oka nem az organumok (kormányszékek) akaratának, hanem a szükségletek megismerésének hiányából eredt; és pedig azért, mert két elem állott egymással harczban: — a magyar alkotmányos és a német kényuralmi. Egyik elem sem haladott az igaz úton: az első nem tudott magával számolni az iránt, mi az elavúlt alkotmányos háztartásban már haszonvehetlen volt:[2] a másik részint josephinus, alkotmányellenes eszméktől, vagy ezen eszmék teljes tudatlanságától vala elfogúlva. Azonban az országgyülések haladtak a magok útján, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.

„3. Az 1825/7-ki országgyülés korszakot alkotott a magyar történelemben, nem csak mivel az a királynak ama nyilatkozatával kezdődött, hogy változatlanúl az alkotmányosság terére lépett; hanem azért is, mivel ekkor kezdtek Nyugat-Európa demokrát elemei behatni a magyar bonyodalmakba.

„Ezen országgyüléstől kezdve máiglan a helyzetek lényeges változást szenvedtek az országban, s olyszerű ál-

[1] Hát nem abban feküdt-e a hiba, hogy 1812-től 1825-ig országgyülés nem tartatott; az alkotmány, törvények udvari parancsok által kényuralmilag sértettek, újonczok, háromszoros adó az országra önkényesen vettetett s katonai karhatalommal szedetett? És mind ez azonnal, mihelyt a béke 1815-ben helyreállván, a kormány a „kérő rész helyzetéből“ kivergődött, s akkor, midőn a nemzet súlyos áldozatait kellett volna jutalmazni. — Hogy az ország e korszak alatt sem volt, jeles, minden tekintetben kitűnő férfiak hiányában, megmutatta az 1825-ki országgyülés. A nemzet hibája volt-e, hogy csak a kényuralomnak hizelgő udvaronczok hivattak meg a kormányra?

[2] Nem sürgette-e a nemzet 1790-től s aztán 1825-től kezdve az elavúlt alkotmány átalakítását? S nem a bécsi kormány gátolt-e minden reformot a helyett, hogy azt indítványozta, s eleitől fogva vezette volna?

lapot hozatott elő, mely azon nyilatkozatra jogosít fel, hogy Magyarország paralyzálva van nyilvános életében. 1844.

„Ez a kendőzetlen igazság, ez a bajnak egyedűli diagnosisa, melyet könnyű volna megfejteni, mi azonban ide nem tartozik. Legyen elég némi tényállapotok jellemzéseűl a következő :

„A nyilvános élet Magyarországban meg van bénítva; mert a kormány elvesztette erkölcsi erejét [1] ;

„mert a király kötelességeinek mindennapi teljesítésében oly formaiságok által gátoltatik, melyek, mihelyt az anarchiának ellenébe lépnek, a védő hatalomra nézve bénítók, s a romboló elemekre nézve védők ;

„mert a felső tábla az alsó által, miként ez viszont a törvényhatóságok által meg van bénítva;

„mert a kormányzat, igazán véve, az ötvenkét vármegyének kezében létezik ; — oly helyzet, mely maga elég az ország általános javát pium desideriummá változtatni ;

„mert a demokrát elem a magyar viszonyok összegével — a birtokviszonyoktól kezdve — merő ellentétben áll ;

„mert végre — hogy több más akadályokat mellőzzek, — nem létezik lehetőség, hogy a kormány az alsó táblánál magának az országgyülésen többséget biztositson; és egy képviseleti alkotmánynyal biró álladalom fenn nem állhat, hanem szükségkép elvesz, ha kormánya mellett többség nincsen.

„E nyiltszivű kijelölése után a bajoknak, melyek Magyarországot oly állapotba helyezik, melyből csak erőteljes eszközök által szabadulhat, bátor vagyok az irányt szemügyre venni, melyben a segély lehetséges.

---

[1] Dicséretes őszinteség, keményebben alig lehetne kárhoztatni a bécsi kormányt, mely míg maga semmit sem indított, mindent meggátolni törekedett, míg a nemzet akart s kezdett.

1844. „Magyarország nem új, csak most alakítandó álladalom; hanem egy ódon, rég elavult törvények alatt létező, a természetnek kitűnő kedvezményeivel megáldott ország, melyben a kormány földje ugarként, műveletlen hever, mialatt más földeken a jó magot gyom fojtja el.

„Itt segélyre van szükség! És honnan jőjön az? Ha az felülről nem jő, ugy az országnak csak egy ut marad nyitva, bajaiból szabadúlni: a sociális forradalom útja. Oly álladalomban, hol a leglényegesb elemek egymással ellentétben állanak; hol a nemzetiségi érzelmek egymást ellenségesen érintik; a privilegiumok magoknak a kiváltságosak törekvéseinek gátot vetnek; hol a harmadik rend még csak csirájában létezik; hol az országgyüléseken gyakorlatiatlan eszmék és életérdekek közt élénk harcz foly, minden más vezérlet nélkül, mint melyre ama félig mivelt vagy épen miveletlen harczosok képesek: ily országban csak felülről jöhet a segedelem; hogy azonban ez életbe léphessen, némi kiindulási pontra van mindenek előtt szükség.

„Ilyen gyanánt jelölöm én ki mindenek előtt egy biztos többségnek alakitását az alsó táblánál.

„Továbbá a lehetőség megszerzését, hogy ezen többség a kormány által vezettessék.

„E czélok elsejének elérésére szükséges, hogy a megyék más vezérlet alá jussanak, mint minő alatt eddig voltak.

„Azon fogalom, melyet a „coordinatio dietae“ szavakkal kifejezünk, nem illik be a dolgok jelen állásába; mert maga e rendezés is csak egy oly megelőző rend eredménye lehet, melynek elérésére az országgyülési kormánytöbbség szolgálhat eszközűl.

„A többségnek — ezen, alkotmányos uton elérhető minden jó alapjának — felhasználhatására nézve egy feltétel kivántatik, mely nélkül a jóllét soha sem lesz elérhető. E feltételül jelölöm én ki átalakitását azon modornak, mely szerint a törvények Magyarországban alkottatnak; oly

átalakítását, minőt minden képviseleti rendszerrel biró országok, legyenek azok monarchiák vagy respublikák, szokása ajánl. 1844.

„A helyett, hogy mint eddig, a kir. propositiókban történt, a király kivánságát fejezné ki, miszerint a rendek törvényeket terjeszszenek elejébe, melyeket aztán megerősített vagy visszavetett: a király adjon a rendi gyülekezet elébe kidolgozott törvényjavaslatokat, melyeket a táblák megvitathatnak, elfogadhatnak, vagy visszavethetnek s utóbb, a rendek által tett módositások szerint, a király megerősít, vagy visszavet.

„E modornak foganatba vételére szükséges hogy: a) a király által előadott törvényjavaslatok egy mindenik tábla kebeleből választott bizottmány elejébe terjesztessenek, s a táblának e bizottmányok által mutattassanak be; b) a királyi törvényjavaslatot a király által különösen e czélra kinevezett biztosok védjék s világosítsák fel mind a bizottmányokban, mind az egész törvényhozó kar gyüléseiben.

„A törvényalkotás ezen modora becsének méltánylására elég már eme kérdés megfejtése is: mily állapotban volnának Angol- és Francziaország, Holland és Belgium s több német státusok, ha, az ott divatozó szokás helyett a magyar volna bevéve, azzaz: ha kész törvényjavaslatok előterjesztése helyett a kormányok propositióknak, vagyis a kamarák által azok kénye szerint kidolgozandó törvényczímeknek előadására szorítkoznának? Törvényeket soha sem fogalmazhat egy testület; testületek azokat felvilágosíthatják, javíthatják vagy megronthatják; de nem eszményesíthetnek törvényt, melynek alapfeltétele közetkezetesség s részrehajlatlanság a felfogásban és alkalmazásban.

„Ugy hiszem, nem kell tovább mennem ezen őszinte s bizodalmas iratomban. A két kijelölt feltételben fekszik, meggyőződésem szerint, Magyarország üdvének első eszköze; ez maga képes csak a többi szükségleteket is életbe léptetni. Minden dologra kiindulási pont szükséges. Ha ez

1844. hibásan választatik, következményei soha nem érnek czélra. Magyarországban dolgokkal foglalkodnak, melyek nem maga a dolog; azt akarják, a mi csak következmény lehet; épiteni akarnak s nem kezdik az alap megvizgálásával; pénzt akarnak, s nem gondolkodnak arról, hogyan lehet pénzthozó terményeket értékesíteni; ha czélról van szó, elvonatkoznak az eszközöktől, vagy eszközökről beszélnek a czél világos kijelölése nélkül. Szóval ábrándokat kergetnek, és nem aggódnak a tátongó mélységtől [1]. Ez, fenséges uram, az igazság képe, s beszédem nyiltszivűsége által tanúsítom fenségednek, hogy nem kételkedem, mikép nagy veszélyek forognak fenn. Végén állok egy hosszú pályának, mely nagy bajok elleni harczokkal volt tele; a természet rende szerint még csak keveset hajthatok végre; de annál világosabban áll szemem előtt a kötelesség [2], hogy mit elfogulatlan szellemem a trón és ország érdekében igazgyanánt jelöl ki, azok előtt el ne rejtsem, kik eszközökkel birnak, melyek nálam hiányzanak. Kelt Bécsben 1844-ki május 9-én. (Aláirva) Metternich."

Alig hiszszük, hogy volna kormány a civilisált Európában, mely ha csak bizodalmas levélben is, ily vallomásokat tett volna valaha a maga eljárásáról, mint minőt a nagyhírű bécsi minszter e levelében találunk. A mulasztások és vétkes cselekvések, a positiv és negativ bünök mily összegének kellett ott felhalmozva létezni, hol a miniszter,

[1] A mily igaz és őszinte volt a herczeg a kormány eljárásának ábrázolásában, oly túlzó s igazságtalan itt a nemzet iránt. Ennek tulajdonítja, mi jobbára szinte a kormány hibája volt. Nem lehet ugyan tagadni, hogy sok ferdeség s fonákság merűlt fel a magyar közéletben; mi azonban legtöbb esetben onnan eredt, hogy a kormány, örökös negatiójával, megkövesűlt mozdulatlanságával s minden reformtóli iszonyodásával a nemzetet minden kezdeményezéseiben gátolta és zavarta, minél fogva a jó is gyakran fonákká törpűlt.

[2] Vajha e kötelesség érzete husz évvel elébb ébredt volna fel a nagy hírű miniszterben! ki ha Ferencz által néha talán gátoltatott is, 1835 óta mindenható vala.

ki harmincz év óta állott a kormány élén, pályája végén 1844.
ily vallomásokra kényszeríttetik öntudata által! A fejedelemtől, a minisztertől, a kormanyrendszertől vagy összevéve mind ezektől származott-e az ország nyilvános életének ama sajnálatos állapota, mely ezen okiratban nagy részint híven ábrázoltatik, fölösleges kutatni: elég a történelem bírószéke előtt az állapot létezése, hogy a kormányra kimondja itéletét; a nemzetre nézve pedig elég maga ezen önvallomás, hogy feljogosítva érezze magát, nyiltan vádat emelni a világ előtt azon okok ellen, melyek oly állapotot idéztek elő, hogy ha gyorsan nem nyujtatik valahára segély, „az országnak csak egy út marad nyitva bajaiból szabadulnia: a szociális forradalom útja.“

Bővebb commentár, e levélre, úgy hiszszük, szükségtelen. A szóban forgott reformokra s a miniszter némely állításaira nézve mindazáltal érdekes olvasni főherczeg József nádor válaszát. kit a részvét vádja alól, legalább részben, kiment az, hogy, bár az uralkodó ház tagja s az ország első hivatalnoka volt, Bécsben nem igen hallgatták meg. Neki, kit szabadelvűbb nézetei miatt, gyakran gáncsoltak s „Rákóczynak“ gúnyoltak, kezei legtöbb esetben kötve valának; hatása legfeljebb annyi volt, hogy mint a törvények őre, s a nemzetnek a trón előtti közbenjárója, néha egynémit megakadályozhatott, megváltoztathatott; de a nemzetnyomorgató rendszernek jótékonyabbal felcserélését eszközleni hatásán kivűl esett. — Válasza Metternich levelére ime következő:

„Kedves herczeg Metternich! — Önnek említett iratára, melylyel különben egyetértek, a következő gyakorlati észrevételeket teszem.

„Azt mondja ön ezen iratában, hogy nincs lehetőség, mely szerint a kormány az országgyülésen magának többséget biztosítson. Ezen véleményben feltétlenűl nem osztozhatom; sőt azt hiszem, a kormány nincs híjával azon eszközöknek, melyek által azt magának megszerezheti. Hogy

1844. mindazonálal az utolsó országgyüléseken a kormány előadásainak eredménye ingadozott, s egy tömött többség nem létezett, annak okát részint abban keresem s találom, hogy a vármegyék eddigelé nagyon is magokra hagyattak, s a követek szerencsés valasztására és az utasitások készitésére a kormány csak igen csekély befolyást gyakorolt; részint pedig abban, hogy az eszközök, melyek e czélre használtattak, a helyhatóságok és személyek viszonyaira nézve nem vétettek mindig kellőleg számításba.

„Azon tételt illetőleg: hogy Magyarországban a leglényegesb elemek egymással ellentétben állanak, s a nemzetiségi érzelmek egymással ellenségesen küzdenek, ugy hiszem, az utóbbiakat a tulajdonképeni Magyarhonra nézve, (tehát eltekintve a melléktartományok s azoknak nemzetiségi és nyelvharczától az anyaország irányában) nem igen lehetne bebizonyitani; mert miután jelenleg a latin nyelv használata Magyarországban szintugy, mint a többi Európában hanyatlásba esett, az ország lakosai a magyar nyelvnek hivatalos használatában semmi nehézséget nem látnak, feltéve, hogy saját nyelvöknek magok közti használatában ne korlátoltassanak. Ezen nézetben általában osztoznak az országot lakó minden fajok s nemzetiségek; az újabb időben, kivált az országlakosok ifjabb része élénk törekvést tanúsit, a magyar nyelvet még ott is, hol azt közönségesen nem beszélik, sajátjává tenni.

„A mily helyes továbbá amaz ön által kimondott axioma, hogy törvényeket testületek nem fogalmazhatnak: oly bizonyos ellenben az is, hogy ha törvényjavaslatok készitése egy vagy több egyénekre bizatik, ezeknek oly egyéneknek kell lenniök (Magyarországra nézve t. i.), kik az alkotmányos fogalmakban jártasok, s ezen ország viszonyainak és nemzeti szellemének, sőt még a nemzet előitéletének és hibáinak is kellő ismeretével birnak, s előitéletektől magok is mentek. Ha az országgyülés bevégzése után azon szabályok foganatba vétetnek, melyek a várme-

gyék igazgatásának és vezérletének javítására megkivántatnak, ugy én azt, hogy a kormány részéről kész törvényjavaslatok adassanak elő, a jobb rendre s az országgyüléseknek nagyobb foganatosságára nézve, Magyarországban az első helyes lépésnek tekintem. Már most is pártolja az országlakosok nagy része ezen rendszabályt, és ezen nézet még a jelen országgyülés tanácskozásaiban is nyilatkozik. Miután azonban, mint ön, kedves Metternich herczeg, oly helyesen megjegyzi, az említett újítás czéljának csak ugy felelhet meg tökéletesen, ha az országgyülésen királyi biztosok jelennek meg, kik a kormány törvényjavaslatait a bizottmányokban és a rendek előtt felvilágosítják és védelmezik: azért oda kellene mindenek előtt hatni a kormánynak, hogy a megyék a magok utasításában ezen rendszabályok mellett s a mellett nyilatkozzanak, hogy azok közkivánatképen keressenek ki ő felségétől, mit a kedélyek mostani hangulatában nem volna nehéz elérni. 1844.

„Nem kevésbbé fontos, hogy a kormány különös gondot fordítson arra, hogy az ily módon a rendek elejébe terjesztendő törvényjavaslat oly nemű legyen, mely az országnak a kormány atyai szándékaiban való bizodalmát öregbítse; mert, meggyőződésem szerint, minden javítás csak úgy lehet sikeres, ha a közvéleménynyel találkozik s helyeslést nyer: miért is igen fontos, hogy a kormánynak első lépése ezen oly fontos dologban sükeretlen ne legyen. Pozsony, 1844-ki május 14-kén. (Aláirva) József.“

A bécsi kormány nézetei, a Magyarországban jobbára általa előhozott vagy fonáksága következtében támadt százados bajok orvoslatát illetőleg, általában véve, helyesek voltak, feltéve, hogy a főherczeg-nádor tanácsai, miszerint t. i. az új rendszabályok alkotmányos modorban létesittessenek, s a kormány által teendő első lépések a közvélemény tetszését megnyerjék, megtartatnak. Az ország igen megunta már ama tétlen, negativ eljárást, melyet a kormány eddigelé követett. Magok a védegyleti mozgalmak is,

1844. csak a reactio bélyegét viselték magukon a kormány ellen, mely míg maga semmit sem lendített, a nemzettől kezdeményezett javításokat az országgyülésen rendszeresen ellenzeni látszott. Azon esetre tehát, ha a kormány a cselekvés terére lépne, eleve is bizonyosnak lehetett tartani: hogy sokan még azok közől is, kik elébb tétlensége miatt lettek ellenzőivé, most azonnal zászlói alá gyűlnek, mihelyt látandják, hogy haladni s pedig alkotmányos modorban kiván haladni; a többség azonnal rendelkezésére álland, mihelyt az eddigi bizodalmatlanság okai megszűnnek.

Nem sokára tehát a főherczeg-nádornak feltételes megegyezése után az új kormánytervben, július 4-dikéről egy királyi kézirat érkezett le gr. Majláth Antal kanczellárhoz, melyben a felség következőleg nyilatkozott: „Magyarországomnak jelenlegi viszonyai kétségkivűl alapos megfontolást igényelnek, melynek czélja ugyan a magyar alaptörvények fentartása legyen, de a melynek eredményei által a kormány elevenítő s megvédő tettereje biztosíttassék, az anarchiával határos mostani állapotnak vége vettessék, szóval, az országnak rendezett igazgatása minden ágaiban lehetővé tétessék. E fontos feladat sikerítésére sürgetőleg szükséges, hogy az annak megoldására irányzandó terv a kormány által felkaroltassék, életbe léptettessék s az ország conservativ pártjának segélyével keresztűlvitessék. E szándékból elhatároztam egy titkos bizottmányt rendelni, mely nek feladata leend a lehető legrövidebb idő alatt tervet dolgozni ki s adni elő, mely szerint a kormány ez ügyben a maga lépéseit irányozza.“ E titkos bizottmány tagjaiul Majláth kanczellár elnöklete alatt b. Józsika Samu erdélyi, Szögyény László magyar udv. kanczelláriai tanácsosok, jegyzőül Paziazzi titkár neveztettek ki a felség által.

E bizottmány okt. 10-kén nyujtá be munkáját a felségnek, melyre ez aztán november 11-én kelt kéziratában következő rendelettel hagyta meg az új igazgatási rendszer életbeléptetését: „Akaratom oda megy ki, hogy a

megyei főnök tiszte a jövőben az 1723-ki 56-dik törvény értelmében kezeltessék, hogy a vármegyék igazgatása minden más hivataltól elválasztassék s minden megye-főnök arra köteleztessék, hogy megyéjében lakjék, minden köz, — és az előfordúló tárgyak fontossága szerint — a kisgyűléseken is elnököljön, a törvényszékek, kivált a büntető sedriák gyülésein, nemkülönben az árva és számvizsgáló székeken gyakran részt vegyen, s így az igazságszolgáltatás és számadások helyességéről magának meggyőződést szerezzen, ott hol önkényt, visszaélést vagy részrehajlást észlel, orvoslatot teremtsen; hasonlókép a megyei pénztárt gyakrabban váratlanúl vizsgálja meg, az adóbehajtást, ha kell, még a hanyag vagy tisztátlan kezű hivatalnokok felfüggesztésével is, nyomatékosan eszközölje, megyéjét évenként beutazza, a községek igazgatását, főleg azok számadásait, az adó részletes felosztását, azok pénztárait s jegyzőkönyveit az illető tanácsbeliek jelenlétében vizsgálja meg, a lakosok panaszait a községi s megyei előjárók ellen hallgassa meg, s a mennyire lehet. tüstént helyben orvosolja, ügyeljen fel a megyék építkezéseire és útaira, s gondosan vizsgálja meg, vajjon a közmunkák igazságosan és méltányosan vannak-e felosztva? Szóval, középpontja legyen az egész megyei igazgatásnak.“ 1844.

Meghagyja tovább a kanczellárnak. hogy a helytartó tanács által ezen elvek szerint a főispánok és administrátorok számára egy új, a jelen viszonyokhoz mért útásítást a lehető legrövidebb idő, legfölebb három hónap alatt dolgoztasson ki, mely aztán a kanczellária által megvizsgáltatván, megerősítés végett ő felsége elejébe terjesztessék.

„Szorosan hivatalos működéseiken felül pedig elnöki úton kötelességökké teendő a megyei főnököknek, hogy megyéikben a kormány és alkotmány iránt loyalis többséget szerezni, a gyülések s az azokat megelőző combinátiók felett részletes tudósítást adni, a gyülésekről a helytartótanácshoz felterjesztendő jegyzőkönyveket megvizsgálni,

1844. minden fontosabb pontot megjelölni, s azokra nézve, melyek ellenvetés alá eshetnek, észrevételeiket megtenni, továbbá az államkormány útasitását minden fontosabb kérdésben annak idején kikérni, s azzal a tisztújitás felől is értekezni és annak megbizását, a mennyiben a főispán személyes működésére vonatkoznak, múlhatatlanúl teljesiteni, egyébiránt pedig minden hatalmokban álló eszközökkel végrehajtani törekedjenek.

„A megyei főnökök tekintélyének s befolyásának emelése végett, azok nem csak arra felhatalmazandók, hogy a közszolgálat és a jó ügy érdekében szükségesnek vagy lényegesen hasznosnak vélt jutalmazásokra s kitüntetésekre inditványt tehessenek, hanem általában is azon elv tartandó szem előtt, hogy az illető főispánok s administrátorok minden előforduló alkalmazás, előléptetés vagy bármi más kegyfolyamodás felett meghallgattassanak, inditványaik s tudósitásaik méltányoltassanak, s a határozatok közzététele általok eszközöltessék. — Hajlandó vagyok, továbbá, a megyefőnöknek, miután a valóságos államhivatalnokok minőségébe lépnek, a nyúgdijképesség előjoga mellett, utóbb nyugdijúl is beszámitható évenkénti állandó 2000 ftnyi fizetést, a megyék házi pénztárából huzott tiszteletdij betudása mellett pedig négy és három ezer frtnyi tiszti járulékot oly feltétel alatt engedményezni, hogy nekik az emlitett dij és tiszti járulék a kincsletből fizettessék ki, hogy 26 megyei főnök a nagyobb s ugyanannyi a kisebb tiszti járulékot huzza az egyén érdemfoka s a helyviszonyok szerint.

Továbbá a megyefőnök segitségére egy 700 és 800 frttal dijazott titkár rendeltetik, nyugdijképességgel s udvari fogalmazói ranggal, kinek kinevezése az udv. kanczelláriát illeti.

A jelenleg hivatalban lévő főispánok még azon esetben is megtartják méltóságukat, ha más elfoglaltatás miatt megyéiket a fentebb leirt módon személyesen nem vezethetnék, vagy az új rendnek magokat más okokból alája

nem vethetnék. Ezen esetben mindazáltal helyettesitésökre 1844.
administrátorok lesznek kinevezendők, ugyanazon díjjal és tiszti járulékkal, mely a főispánt illeti.

Egy további pont rendeli, hogy ezen főispánok és administrátorok tiszti eljárásukért felelősökké tétessenek, a hanyagok pedig vagy azok, kik az ellenzék irányában engedékenyek, vagy azzal épen összejátszanak, vagy hivatalos hatalmukkal visszaélnek, a kormányszékek részéről kellő szigort tapasztaljanak.

E rendeletekről a nádor is oly útasítással értesíttetett, hogy az új megyefőnökök kinevezése iránt a maga részéről is mennél rövidebb idő alatt tegyen felterjesztést, miszerint az új rend mindjárt az országgyülés bezárása után életbe léptethessék. A kanczellárnak pedig meghagyatott, hogy a létező főispánokat ezen új rendről értesítse s nyilatkozatukat vegye, akarják-e megyéiket e szerint igazgatni, s ha más tisztséget is viselnének, erről hajlandók-e lemondani?

A főherczeg nádornak véleménye még az iránt is kikéretett, mily módon lehetne a helytartótanács lesülyedt tekintélyét emelni, hatáskörét tágítani, személyzetét új erőkkel felfrissíteni? Ugyanezek iránt gr. Majláth is véleményadásra szólíttatott fel az udv. kanczelláriára nézve. Mivel pedig e kormányszék teendői ezentúl az országgyülési előmunkálatok által tetemesen szaporodni fognának, egy második alkanczellár, egy új udv. tanácsos és két titkár kinevezése is elrendeltetett. A felség ugyanis a titkos bizottmány azon indítványát, hogy az országgyülés elébe ezentúl kész törvényjavaslatok terjesztessenek, elfogadta s megrendelte, hogy a kormány erre vonatkozó egész eljárásának terve legalább az 1846-ik év második felében felterjesztessék.

Látni ezekből, hogy a kormány egészen átalakítani szándékozott az ország közigazgatását.

A terv sikerének tekintetében minden attól függött ki lesz az egyéniség, mely által a kabinet az új kormány-

1844. rendszert foganatba vételi? — és ezen egyéniség mily eszközökhöz nyúland, hogy a megyékben, melyeket eddigelé a választott alispánok igazgattak, az új mód szerint eljárandó főnökök készséges engedelmességre s a megyei közönség részéről támogatásra találjanak, a kormánynak többséget nyerjenek? Legbiztosabban czélt ért volna a kabinet, ha a szabadelvű pártnak mérsékeltebb színezetéből választja ezen egyéniséget. Ily bátorság s nyiltság a választásban, egyszerre megnyeri a nemzet nagy többségének bizodalmát, a nélkül, hogy a radikál s demokrát elv uralomra jutásától kellett volna tartani. Az ellenzék, midőn kormányra jut, rendesen mindenütt felhágy irányának ama túlzásaival és szélsőségeivel, melyeket, még mint ellenzék, tűntetés gyanánt, czégérül szokott kitűzni. Nálunk, hol a kabinet eddig soha sem követte azon alkotmányos szabályt, miszerint a többséget emelte volna kormányra, ennek megtartási vágya még hasonlíthatatlanúl erősebben hatott volna a reformpárt mérséklésére, ha kebléből választatik a kanczellár. Egy Széchenyi István vagy egy Deák Ferencz, például, a kormány élére helyezve, kanczellárrá kinevezve, kétségkivűl biztos többséget szerzett volna a kormánynak; más részről pedig képes lett volna e többség szellemét s elveit is annyira mérsékelni, hogy a legkisebb oka sem lehet vala a kabinetnek félni a demokratia és radikalismus túlcsapongásaitól. Ily szabadelvű egyéniség a kormányon lett volna egyedűl képes keresztűlvinni a királyi kéziratban előadott új igazgatási tervet; mert ily egyéniség, kit a nemzet közbizodalma kisért volna a kormány élén, némileg a homoeopathia elvei szerint hatott volna a szabadelvű párt mérséklésére, túlzásainak megszűntetésére; miután kétséget alig szenved, mikép e túlzások nagy része csak onnan eredt, hogy az ellenzék, többsége daczára, sem juthatott eddigelé a kormányra. E században még csak egyszer közeledett a kabinet ezen alkotmányos elvhez a kanczellár választásában, midőn Reviczky Ádámot nevezte ki e fő

kormányhivatalra. És már e közeledésnek is mily jótékony volt hatása! A nemzet többségének bizodalma egyszerre megnyilt a kormánynak; tanuja ennek az 1830-ki országgyülés történelme. Magok az ellenzék vezérei, Nagy Pál s mások, lőnek a kormány iránti bizodalom legbuzgóbb őreivé, a trón kivánatainak pártolóivá, s az ellenzék mérséklőivé, nehogy a nemzeties érzelmű kanczellár működése megnehezíttessék, s a kabinet más egyént állitson a kormány élére. S nem is vesztė el e bizodalmat Reviczky mind addig, mig ki nem világlott, hogy a bécsi kormányrendszer erősebb mint ő, s az által kezei kötve vannak a nemzet kivánatai teljesítésében. 1844.

Most, midőn a nemzet számos éveken át sajnosan tapasztalta, hogy a kormány hozzájárulta nélkül a legszükségesebb reformokat sem képes keresztülvinni az országgyülés; midőn továbbá a különben szabadelvű reformoknak számos barátja is aggódva tekintett ama túlzásokra, melyek néha az ellenzék keblében felmerültek, s a mérséklés szükségét hirdette, nehogy a reformok túlhajtás miatt lehetetlenné váljanak: egy szabadelvű kanczellár kinevezése most minden valószinűséggel mérséklettebbé, engedékenyebbé tette volna a reformpártot. Azon körülmény, hogy a felső házban eddigelé a conservativ párt tartotta a többséget, nem lehetett akadály; mivel ezen conservativ többség ott épen azért létezett, mert azt a kormány akarta és csinálta. Egy szabadelvű kanczellár a felső házban is azonnal többséget vala szerzendő a tőle függő számos püspökök és főispánok által a kormánynak.

De a kabinetnek, bár maga is meggyőződött már a reformok szükségéről, s kivánta is a maga szelleme szerint létesíteni azok egy részét, nem volt bizodalma a szabadelvű reformpárt egyéniségeiben; vagy az alkotmányos elveknek nem akarta tenni azon concessiót, hogy a létező kétségtelen többség kebléből válaszszon kanczellárt. Többséget óhajtott nyerni az országgyülésen; de azt nem azon pártban ke-

1844. reste, mely a nemzet nagyobb részét magában foglalá s kész többséggel kinálkozott; hanem ezt mesterségesen akarta előteremteni. És így a conservativ párt azon töredékének szűk körében kényteleníttetett körültekinteni, mely magát fontolva haladónak nevezte, s mely által tulajdonképen a reform terére vonatott.

E töredéket, miként tudjuk, az 1839/40-ki országgyülésen gróf Dessewffy Aurel alkotta, s annak tanait, czéljait s eszközeit is ő fejtette ki „Világ" czímű hírlapjában. Ha a geniális szellemű gróf még életben van, most kétségkivűl ő emeltetik a kormány élére. Az ő kora halála után gróf Apponyi György és báró Jósika Samu lőn e conservativ párttöredék vezérére. A kabinet tehát most az ő kezeikbe adta a hatalmat, őket bízta meg ama tervek létesítésével, melyek Metternich idézett levelében s az imént közlött kir. kéziratban foglaltatnak. Pár héttel az országgyülés befejezése után Apponyi György magyarországi, Jósika Samu pedig erdélyi alkanczellárrá neveztetett. Azonban, azért-e, mivel a kabinet Apponyi György erejébe teljes bizodalmat nem helyezett, s őt eleve próbára vetni akarta; vagy azért, nehogy oly színben tűnjék fel, mintha az ellenzéknek akarna tenni engedményt, s az alsó ház bizodalmatlansági határozata birta volna rendszerének s embereinek megváltoztatására; vagy végre a tiszti hierarchia hagyományainak kiméletéből: gróf Majláth Antal mindamellett is, hogy ő az új rendszert nemcsak nem pártolta, sőt felőle gúnyosan szokott volt nyilatkozni, a főkanczellári hivatal czimét még azután is több ideig viselte, s csak szabadsággal bocsáttatott el, egészsége ápolásának ürügye alatt, a kanczelláriától. S bár a kormányhatalom egészen Apponyi kezére jutott, az ország egy ideig alig vette észre a változást; s arra aztán csak a közéletben felmerült tények által tétetett figyelmessé.

[A]pponyi [G]yörgy és [J]ósika Sa[m]u kan[cz]ellárokká [n]eveztetése.

Ezen alattomoskodás nagy hiba volt a kabinet részéről. Oly kormánynak, mely századok óta ellenzékben állott

a nemzettel, gyakran és sokaktól még nyíltan bevallott engedményei is gyanúval fogadtatnak; újításai pedig, bár a nemzetnek kedvezők, egyelőre bizalmatlansággal találkoznak, kivált ha szándékait eleve világosan ki nem hirdeti, az újítás lényegesb elveit s a határt, meddig haladni kíván. határozottan ki nem jelöli. Az újítás természetéről fel nem világosított nemzet azt igen természetesen csak a kényuralom. az absolutimus újabb eszközének tekinti. Igy lett eleve népszerűtlenné II. Józsefnek sok, különben üdvös reformja. 1844.

Most is a nyíltság lett volna legczélravezetőbb. Ha az új kanczellár Metternich idézett leveléből s a közlött királyi kéziratból némi módosításokkal egy új kormányprogrammot készit, s azzal nyíltan, bizodalmasan lép fel a nemzet előtt: nem lehet kételkedni, hogy az kedvezőleg fogadtatik; maga a nyiltság s a nemzet közvéleményének tett engedmény is feléje fordítja a kedélyeket. Holott így, miként történt, eleve is bizalmatlanságnak kellett nyilatkozni az új rendszer iránt, mely mintegy becsempésztetett a másod alkanczellár személyével, kivált miután az új irány foganatba vételének első lépései sem voltak szigorúan törvényesek.

A nyiltság most annál czélszerűbb és szükségesebb volt volna, minthogy egy részről Apponyi György személye ellen, ki, bár a conservativ párthoz tartozott, de egyébiránt a mérsékelt reformokat őszintén óhajtó, elvei s meggyőződéseiben minden mellékes tekintetektől ment, független, nemzeties szellemű, derék hazafinak tartatott, egyelőre nem volt kifogás; más részről pedig, miként levelében a főherczeg nádor is bizonyítá, a kormánynak ama szándékai, miszerint a törvényhozó kar elébe kész törvényjavaslatok terjesztessenek, s a kamarákba a kormány is különösen e végre kinevezett biztosok által képviseltessék, az ellenzék kivánataival is találkoztak. Ez a parlamentáris kormánynak némi szinét viselte volna; s első lépésül kétségkivül ezt is

1844. eléglendő vala a valódi parlamentáris, felelős kormány behozatalára törekvő ellenzék.

A pártok állása.

A kormánytervekre nézve egyébiránt, ha azok kellő óvatossággal ugyan, de nyíltan s bizodalommal terjesztetnek a nemzet elejébe, a körűlmények most felette kedvezők valának. Az ellenzéki párt egy idő óta két felekezetre szakadt, melyeknek egyike sem közeledett ugyan elvben a conservativ párthoz, minthogy azonban egymástól több tekintetben elváló, sőt egymással ellenkező tanokat hirdettek, erélyök s hatásuk a kormány irányában már a szakadás következtében is csökkent. A szakadásra az adott alkalmat, hogy Kossuth Lajos a Pesti Hírlap szerkesztőségéről, a kiadótól hihetőleg felsőbb intés következtében támasztott némi anyagi nehézségek miatt, még az év első felének végeztével lemondván, a lap szerkeztését Szalay László vette által, ki azt báró Eötvös József, Csengery Antal, Trefort Ágoston s több más munkatársak segedelmével, az eddigiektől egészen különböző elvek szerint vezette.

A „Pesti Hirlap".

A „Pesti Hírlap" három és fél éviglen volt Kossuth szerkesztése alatt; s azt még ellenségei sem tagadhatták, hogy a hírlapi irodalmat tulajdonképen ő teremtette, ő tette azzá, minek lennie kell; „óramutatóvá a nemzet életében, hajnalcsillagává a világosság napjának, a jelen izzadó munkásává, mely a jövőt előkészíti; élesztő fuvalmává a rejtekben csillámló szellemszikrának; őrévé a jogszerűségnek; reményhorgonyává a szenvedőnek; zászlóvá, mely körűl szellemi tábort üssenek, kiket egyenlő elvek vezetnek, kiknek szívökben egyenlő érzelem ég." Előtte a napi lapok jobbára csak csekélyes napi események tárhazai voltak, ő azt nemzeti átalakulásunk tanszékévé tette, hol minden reform, minden teendő megvitattatott, hol a nemzeti élet minden lüktetése, minden szüksége, hiánya, s a mód és eszközök, melyek által azokon segíteni lehet, felvilágosíttattak s előterjesztettek. O tette a honi időszaki sajtót minden műveltebbek életszükségévé. Előtte a nagy részben silány

lapok csak tengettek; ki jobb lapot olvasni vágyott, franczián vagy németet vett kezébe; a legjobb is alig emelhette előfizetőinek számát két ezerre. A Pesti Hírlapot mindenki nagy kiváncsisággal olvasta, minden száma hozván valami érdekest a nemzeti élet változatos mezejéről. Előfizetőinek száma a hat ezret meghaladta; holott most versenytársainak néhányai is több olvasóval dicsekedhettek, mint az előtt. 1844.

Mily nagy volt légyen e lap hatása a nemzetre, már fentebb,azon harcz elbeszélésénél láttuk, melyet előbb Széchenyi István, utóbb Dessewffy Aurél támasztott ellene. Itt csak magának Kossuthnak szavait idézzük, melyekkel leléptekor olvasóitól búcsút vőn. „Miként a pálma teher alatt nő — úgymond egyebek közt, — úgy erősödött az én állásom s a párt, melynek a Pesti Hirlap e mai napig organuma volt. E párt ellenében nem lehet többé büszke szemöldökkel kicsinybevételt affectálgatni; nem lehet akként nézni reá, mint a haladásnak nyomatéktalan, hatástalan declamatorára; mert akár a törvényhatóságok utasításaira s egyéb működéseire, akár a sociális élet jeleneteire vessük figyelmünket, mindenütt elismerve találjuk az irányt, melyben ezen párt kitűzött czélja felé hatályosan törekedett. És e czél: szabadság s alkotmányos jog minden magyarnak; nemzeti jóllét, mely a szabadság gyökeréről hajtson: közös teherviselés különbség nélkül, s az alkotmányos szabadság közös élvezete, azon organikus formák kifejtése s a népképviselet kellékeihez idomítása által, melynek köszönhetjük, hogy „él magyar, áll Buda még". Vagy is egy szóval: magyar formákhoz szabott valódi népképviselet: e szó mindent magában foglal." Miként idézett szavai is bizonyítják, Kossuth a Hírlap által vezérévé lett az ellenzéknek, s minthogy e párt a nemzetnek hasonlíthatlanúl nagyobb részét foglalta kebelében, némileg vezérévé lett a nemzetnek is a reformok, az átalakulás pályáján. A szerep, melyet 1836 óta, kivált az 1839-ki országgyülésen Deák Ferencz, a bölcs és mérsékelt férfiu, oly dicsően s oly sü-

1844. kerrel játszott, Kossuth kezébe került. Ezt engedni minden esetre hiba volt Deáktól. Mert bár Kossuth érdemei tagadhatatlanok, bár ő czélban s a legtöbb eszközökben is megegyezett Deákkal; de, mint Széchényi is oly keserűen hányta szemére, a modorban a kellő eszélyt, ildomot megvetette, s kezdője volt azon modornak, mely, hol joga kétségtelen, mérsékletet többé annak kivívásában nem ismer, zajosan követelő, gőgös, hetvenkedő, szenvedélyes és ingerlő; mi által aztán sokszor nem csak a különben elérhető czélt téveszti, hanem könnyen féktelen szellemet, veszélyes irányt is kelthet a vezért követő nagy közönségben. És nem lehet tagadni, hogy e veszélyes modor s irány nagyon kezdett terjedni az ifjabb nemzedékben, mi főleg Kossuth rovására jegyzendő.

A radikalismust, mely a magyar reform irányt bélyegezte, ő merészebben kifejté és szélesebbre terjeszté, mint a Széchenyi István által inditványozott s tervezett reformokban rejlett. A demokratiát nem tűzte ugyan ki egyenesen zászlajára, s róla mint rendszerről általában nem is vitatkozott: de iránya minden reformnál lényegesen demokrát szellemű volt. Ezen irány nem gátolta őt, hogy mind e mellett is legbuzgóbb apostola legyen a megyei törvényhatósági rendszernek. Azon tan, mely a megyei rendszert politikai státus-theoriává emelni törekedett, Wesselényi Miklós, Ragályi Tamás s mások kezdeményezése után, benne találta legmelegebb védőre s kifejtőre. A megyei rendszert, mely a lefolyt idők viharaiban oly hasznos szolgálatot tett, mely alkotmányos életünket a bécsi absolutismus ellenében szivós erélye, passiv ellenállása által megmentette, — ő a tervezett reformoknak sem akarta feláldozni; ő azt lényegében oly becses institutiónak tartá, melyet Európa bár mely alkotmányos institutiójáért sem akart cserébe adni; sőt azt, népképviseleti alapokra fektetve, s hiányában épen a népképviselet által kijavítva, kellőleg módosítva, továbbra is fentartandónak, megörökítendőnek tanácslá, mint oly sa-

játszerű nemzeti kincset, mely összeköttetésünkből az osztrák császársággal eredő körülményeink közt alkotmányos közéletünknek leghatalmasb védfala, biztositéka; mint oly institutiót, mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével összeköti; széles alapú önkormányzatot biztosít. Szóval, Kossuth s vele együtt a szabadelvű reformpárt nagyobb része, a megyerendszert a népképviselet által kijavítva s tágitva, akarta alapjává tenni egész átalakulásunknak, arra, mint szegletkőre, építendő minden politikai reformot. 1844.

A központositási iskola.

Lényegesen különböző, kétségkivűl alaposabb, mert a tudomány szilárd talapjára fektetett elvekből indúltak ki a Hírlap új szerkesztői. Ezek, mindnyáján szintoly kitünő tehetségű, mint jeles készületű fiatal publicisták, a nyugateurópai fejlettebb politikai tudományok s állapotok tanúlmányozása által érlelt, magasabb államférfiúi nézeteket s elveket hoztak a lap szerkesztésébe. Szalay László, a főszerkesztő, már 1837-ben, mint jogtani iró lépett fel a „Themis“ czimű folyóirattal, melyet Eötvös, Pulszky, Trefort s más társak közremunkálása mellett inditott meg. A folyóirat az európai magasabb politika hangján s tanai szerint szólott a nap némely kérdései felől. De a tanok felfogására még kevesebb érettség létezett közönségünkben, mintsem hogy azok már akkor beútat nyerhettek volna közéletünkbe; s a lap, részvétel hiánya miatt, már a harmadik füzettel elakadt. Majd 1839-ben, Kollár Ferencz publicistai pályájának az akadémia közgyülésén felolvasott szintoly szép mint alapos jellemzésével — , a következő évben pedig a „Budapesti Szemle“ kiadásával vonta magára újabban is a közfigyelmet. E folyóirat tüzetesen kezdé megvitatni politikai s társadalmi kérdéseinket, egyezményt eszközleni a tudomány és élet között. De ugyanazon okokból, mint a Themis, ez sem örvendhetett pártolásnak, s már a második kötettel kénytelen lőn a szerkesztő felhagyni különben oly hasznos vállalatával. Több méltánylást nyert

1844. Szalay „A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdtszékekre“ czímű 1840-ben kibocsátott munkájával, melyet a szakemberek oly becsesnek ismertek fel, hogy a büntető jog kodexének kidolgozására választott országos bizottmány őt nevezte ki egyik tollvivőjeül. Ezen állás széles tért nyitott Szalaynak a közügyre nézve hasznossá tenni politikai s jogtudományi alapos ismereteinek kincseit. A büntető törvénykönyv, melynek készítésében Deák Ferenczczel együtt, tán ő vett legtöbb részt, oly jelessé vált, hogy még a legkitűnőbb németországi jogtudósok is megvallák róla, „hogy nem létezik törvénykönyv, mely annyi eredetiséggel birna, s mely a legújabb büntetőjogi nézeteket az igazság követeléseivel oly nagy mértékben egyesitené, mint a magyar törvényjavaslat“. De a közremunkálásnál e törvénykönyvben, mi neki Deák Ferencz s más első rangú államférfiaink barátságát szerzé meg, még szélesebb tért nyitott neki, tudományos készültségének s helyes államférfiúi nézeteinek érvényesitésére, a lefolyt 1843-iki országgyülés, melyen mint Korpona város követe jelent meg, s hol, mint fentebb is érintők, kivált a vallási és városrendezési kérdésekben nyilvánitott magasabb politikai nézeteivel vonta magára a közfigyelmet. Hogy ezekkel még sem nyert köztetszést, nem az ő, hanem a közönség hibája volt, mely a divatos, de szűk látkörű politikától elfogúlva, e magasabb mezőn még nem birt tájékozási képzettséggel. E tulajdonokból eléggé megérthető, hogy Szalay, midőn a Hirlap szerkesztését 1844 közepén átvette, az alaposan tudományos férfiú reputátiójával igen, de népszerűséggel, kivált mint Kossuth szerkesztő-utóda, nem birt, nem birhatott a közönségben, melynek őt maga Kossuth is mint becsületes tudós, de idegen embert mutatta be búcsúszavában [1]. Ő egy év mulva Csengery Antalnak adta ugyan át a szerkesztői tollat:

[1] Lásd e jeles férfiú irói s politikai arczképét barátja, Csengery Antal többször dicsért „Szónokok és Státusférfiak“ könyvében.

de utóbb is számos éven át munkatársa maradt a lapnak, folyton alapos czikkeivel gazdagítva annak hasábjait A szerkesztő változása nemcsak nem csökkentette, de sőt némi tekintetben emelte a lap belbecsét; mert Csengery hasonló alapos tudományossággal s politikai képzettséggel több gyakorlottságot, sokoldalú ismereteivel folyékonyabb, rövidebb, világosabb irályt vitt a szerkesztőségbe, mi hírlapnál, mely könnyű értelmet igénylő vegyes közönséghez szól, lényeges tulajdonság. — A szerkesztőkénél nem ritkábban találkozott a közönség e lapokban mind addig, míg ezektől őt a szabadelvű ellenzék másik, nagyobb töredéke nem vonta ismét magához, Eötvös József nevével, ki valamint a regényirodalomban az olvasó közönség kedvencze volt: ugy politikai czikkeibe is mindig nagy érdeket tudott önteni mély felfogása s élénk, gyakran az ékesszólásig emelkedő, sőt néha szinte költőileg áradozó magas röptű előadása által. Czikkei utóbb „Reform“ czím alatt könyvűl is megjelentek, mely ezen kori politikai irodalmunk legbecsesb elmeszüleményeinek egyike, s a politikai rendszerek feletti helyes nézeteinél fogva maradandó becscsel bír. 1844.

A „Pesti Hírlap“, e férfiak keze alatt, a legtöbb anyagi, társadalmi s magánjogi reformokra nézve azontúl is megtartá ugyan eddigi irányát; de a nyilvánjogiak tekintetében új tanoknak, új rendszernek lőn hirdetője. Szerkesztői, a Kossuth által oly nagy előszeretettel ölelt megyerendszer helyett, az alkotmányos központosítás rendszerét emelték lapjok főelvévé. Ők a megyerendszert az alkotmányos élet biztosítására elégtelennek, a nemzet erejének kifejtésére alkalmatlannak tartották. Mint alkotmányos monarchiának polgárai, nem helyeselhették e rendszert, mely végelemzésben cantonális feldarabolásra s annyi respublikára vezet, a hány megye van. Ők tehát a megyerendszert a nyugateuropai alkotmányosság formáival, a parlamentáris, felelős kormányrendszerrel kivánták felcserélni; mely, a nemzet

1844. akaratát összpontosítva, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifolyásává téve, a kor kivánataival egyezőbb biztosítékot ad az alkotmánynak, a nemzet erejét pedig gyorsabban, czélszerűbben fejti ki.

„Az egész civilizált világ pálczát tör, ugy mondának, a megyerendszer felett, mint ez nálunk létezik. Ez lehetetlenné teszi nem csak az alkotmányos életet, hanem a jó közigazgatást is. Egyik mint a másik megkivánja, hogy eldarabolás helyett, az egész ország az egység elve szerint legyen rendezve. És csak azt nem tudni, nevetségesebb-e vagy sajnálatosabb, hogy a megyerendszerben sokan a bölcseség kövét hiszik feltaláltnak lenni; és mintha a megyék Hercules oszlopai volnának, melyeken túlhaladni nem lehetne már, képtelen hévvel és túlözönlő szódagálylyal dicsérik a megyerendszert; pedig ennek csupán mint pótléknak van becse; de ezentúl épen semmi előnynyel sem bir. Az alkotmányos életnek mind legfőbb biztosítéka, mind alakja, mind pedig, végeredményben, még lényege is a parlamentáris kormányban áll; a parlamentáris rendszerrel pedig a megyerendszer össze nem férhet, fenn nem állhat."

Felbonczolták a megyerendszert elemeire, előadták annak tulajdonait, hogy azt minden tekintetből mint rosz organisátiót tüntethessék fel honfitársaik előtt. „A megye, mondák, önálló politikai testület, hatóság. Az országgyülésre követet küld; annak kötelező utasítást ad; azt visszahívhatja. Kebelében a kormány az ő kezében van. Részben maga kormányoz, részben őrködik a kormányzás, végrehajtás felett; azaz: hozzá intéztetnek a felsőbb parancsok, intézvények, melyeket ha törvényteleneknek vél, jogában áll a végrehajtást felfüggeszteni s azok visszavonását sürgetni, azaz, a végrehajtást azoktól megtagadni. Mint ilyen közigazgatási műszer, hivatalnokokat teszen, kik részint igazságkiszolgáltatók, birák, részint egyedűl s tulajdonképeni közigazgatási hivatalnokok. S nem csak ekkép befoly a törvények végrehajtására, hanem maga is alkot szabá-

lyokat, melyek kebelében törvényes erővel birnak; maga határozza meg az adókivetési kulcsot, maga rendezi a közkeledési eszközöket és közmunkákat.“ 1844.

És mindezen tulajdonok felett kérlelhetetlenül pálczát törtek, azokat összeférhetleneknek bizonyitgaták a státus helyes organismusának igényeivel. Helytelennek állitották, hogy az országgyülésre hatóság, és nem a népesség bizonyos száma küld követet; képtelenségnek, a józan és gyors haladás gátjának a megye azon jogát, miszerint követének kötelező utasitást ad s őt visszahívhatja. Mi a megye azon tulajdonát illeti, mely szerint részint maga kormányoz, részint őrködik a végrehajtás felett s azt felfüggesztheti: ezen eljárást az anarchia megörökítésének, papiroson folytatott belháborúnak bélyegezték. „Ne az legyen fő gondunk, hogy a kormánynak opponálhassunk, hanem az, hogy a kormány ugy legyen szervezve, miszerint mennél kevesebb ok legyen az opponálásra.“ Képtelenségnek mondák továbbá azt, hogy a megyékben a birák azok által neveztetnek, ok és itélet nélkül, önkény és önérdekből letétethetnek, kiknek ügyei fölött itélnek; holott a biráknak alulról és felülről is függetleneknek kell lenniök; képtelenségnek az adókulcs meghatározási jogát, minek következése, hogy az adókivetésben sem részrehajlatlanság sem egyenlőség nem létezik; s legnagyobb képtelenségnek a közlekedési eszközök s közmunkák elrendezését, minek múlhatlan következménye, hogy utaink nincsenek, vagy rosszak, folyamaink szabályozatlanok stb. Rossz az egész organismus: ezen tehát gyökeresen kell segíteni. De gyökeresen csak olyféle igazgatási központosítás segíthet, minő a nyugoti alkotmányos országokban létezik, melyekben van községi rendszer, de a községeknek nincs politikai hatáskörük, hanem csak saját ügyeikkel foglalkodnak; vannak kerületek, vagy megyék, de ezeknek nincs közkormányi hatáskörük, hanem csupán a kerületi községek közös ügyeit intézik; van mindezek felett, több tagból álló miniszterium, mely mindig a követi ház több-

1844. ségének kifolyása, s melynek minden tagja határozott körben kormányozza az egész országot, s minden tettéért felelős az országgyülésnek. Ez a centralisátió, melyet a felelős parlamentáris kormány ellensúlyoz.

A centrálisátiónak azonban, melyet a parlamentáris kormány, legalább bizonyos fokig, múlhatatlanúl megkiván, nálunk régóta veszett neve volt költve. Az osztrák kormány is, bár más formák mellett, századok óta ezen czélra törekedett. Féltek tehát tőle még azok is, kik tudták, hogy az magában véve nem egyéb, mint az országnak a státusegység elve szerinti organismusa; nem egyéb, mint közigazgatási mechanismus, mely mellett a legszabadabb alkotmányosság is úgy megállhat, mint a határtalan kényuralom. Féltek tőle, mivel körülményeink közt, az absolut kormány alatt létező osztrák birodalommal való kapcsolatunkban, a központosítás hálózata által az országra könnyebben kiterjeszthetőnek vélték a kényuralmat, mint a megyerendszer szivós passiv erélye mellett.

Az új tanok hirdetői ennél fogva oda fordították figyelmöket s erejöket, hogy a centralisátiónak, a jobb igazgatás tekintetében szintúgy mint az átalakulásra nézve, múlhatatlan szükségéről meggyőzzék honfitársaikat. „Nem tetszik a centralisátió? — igy okoskodának — úgy tehát a felelős kormány sem tetszik, s nem akarjátok ezt, mi centrálisátió nélkül fenn nem álhat. A központositási rendszer mindent magában foglal. Nem egyedül a megyékről, nem is egyedül, bár sokkal inkább, a kormányról, vagyis annak alkotmányos organisátiójáról — : egész átalakulásunkról van itt szó. Ezen rendszer kiterjed mindenre, mindent felkarol, semmit sem hagy zavarban, mindent organisál. Nem marad ki ebből semmi. Nem a kormány, nem a megyék, nem az országgyülés, nem a közigazgatás, nem a nemzetiség, nem az alkotmányos élet; mert mindezeket rendezné, másképp alakitaná ez. Ez fogja fel igazán egész terjedelmében a magyar nemzetiség kérdését is, mivel a nyelv

gyökere lehet ugyan a nemzetiségnek; de az egész dolog nem eddig van. Az önnálló alkotmányos lét, s mi ennek egy része, a saját kormány, teszi leginkább, valamint a szabadságot, úgy a nemzetiséget is.... Azonban fő dolog az alkotmányos kormány; s mi nem kivánunk centrálisátiót parlamentáris kormány nélkül; de ismételjük, parlamentáris kormány sem létezhetik centralisátió nélkül" stb. 1844.

És nemcsak a napi sajtó mezején, az irodalom egyéb ágaiban is, igyekeztek központosítási tanaikat terjeszteni a centralisták. E mellett pedig úgy vélekedvén, hogy mind azon rokonszenv, melyet a megyerendszertől elvonniok sikerülhet, saját központosítási rendszerök felé forduland: a megyerendszernek hibáit és hiányait egész meztelenségökben fölfedezni, azt lehetőleg népszerütleníteni semmi alkalmat nem mulasztottak el, semmi eszközt nem hagytak kisérlet nélkül. Az új iskola egyik legkitünőbb vezére, Eötvös József, még egy irányregényt is irt ellene, melynek igen nagy lőn hatása. „A falu jegyzője", miként e regényt czímezte, bizonyára többet ártott a megyerendszer népszerüségének, mint sok hosszadalmas elméleti czikkely, mely a centralisátió ajánlására a Pesti Hírlap hasábjain megjelent. Ebben a megyerendszer minden gyöngéje, minden árnyoldala egy érdekteljes esemény-lánczolat keretébe öszszeszorítva, nem kevésbbé életrevaló, mint megható s kebellázító jelenetekben visszatükrözve festetik. Mi a komoly fontolgatás, az okszerü megvitatás tárgya volt, a képzelet birodalmába játszatik át, és szivrendítő jelenetekben, vagy csipős gúnynyal, mint a gyűlölet s megvetés méltó tárgya ábrázoltatik, épen azért, mivel minden hibát egy képbe szorít, nem ritkán túl is hajtva.

Azonban, mivel lehetetlen volt nem látniok, hogy az előadott központosítást s parlamentáris kormányrendszert, habár az összes nemzet kivánná is, csak hosszú évek küzdelmeivel lehetend kivívni a bécsi kormány ellenében; és minthogy az absolut kormány alatti centralisatiótól az

1844. új iskola férfiai is csak úgy irtóztak, mint a megyerendszer barátai: ezt egészen eldobni mind addig ők sem kivánták, míg a parlamentáris kormányrendszer teljesen megalapítva nem leszen. Egyelőre tehát csak részletes reformokat javaslának a megyerendszerben, melyet, mint eddig létezett, az ország nagy hátramaradása nélkül, egyátaljában megtarthatlannak véltek. A megyei szerkezet, mondák, két szempontból tekintendő: először mint közigazgatási s biráskodási intézet, mely az egyes törvényhatóságokra gyakorolja hatását; másodszor: a mennyiben az politikai institutió, mely a hazát, mint státust érdekli, s ennek egész állására befolyást gyakorol. És különösen ezen utóbbi szempontból vették azt bonczkésök alá. Különbséget tettek azon esetek közt, melyekben a megye felsőbb hatalmak irányában csak tagadólag lép fel, s úgynevezett vis inertiae-jénél fogva a törvényt lehető sértések ellen biztosítja, végre nem hajtván a törvénytelen parancsokat; és azon esetek közt, hol a megye cselekvőleg működik. Röviden: megkülönböztetni kivánták a megyék hatáskörének negativ és positiv részét. Az elsőről, mi az alkotmány fő biztosítékát képezi, lemondani ők sem akartak, mig azt olynemű biztositékokkal, milyeket más alkotmányos népek birnak, azaz: parlamentáris, felelős kormánynyal, nem pótolhatják. De a megyerendszer másik, positiv hatáskörét, mely különösen a statutárius jogot, az adófizetési kulcs meghatározását és a közmunkák s közlekedési eszközök elrendelését foglalja magában, már most, és pedig a törvényhozásban kivánták központosítani úgy, hogy ezek iránt ne, mint eddigelé, minden megye külön, a maga kénye szerint, hanem a törvényhozás, az egész országra nézve, egyenlően intézkedjék.

E tanokban alig lehetett valamit helyesen gáncsolni; és mégis, volt legyen a hiba a hirdetőkben, hogy azokat tán nem elég világosan fejtegeték, vagy mi valószinűbb, az olvasókban, hogy az európai alkotmányos kormánytheoriákkal eléggé meg nem barátkozva, a megyei rendszerben

elfogúlva, azokat helyesen fel nem fogták; volt legyen a jövendő vihar és szerencsétlenség előérzetéből támadt ellenszenv: a centralisatiónak igen számos ellenségei támadtak. Voltak, kik abban minden fennállónak felforgatását, a nemzeti életnek a maga sajátságos zománczából kivetkeztetését látták; mások, kik abból az absolutismus kényelmesb elhelyezkedését következtették. Voltak, kik a nézetek helyességét, általában véve, nem tagadták ugyan; de sajátságos körülményeink közt, az absolut formák szerint kormányzott birodalommal fennálló kapcsolatunkban, azokat nem kivánták alkalmazni, attól tartván, hogy: ha egyszer a politikai centralisatió keresztül vitetnék, a kényuralomra hajló bécsi kormány a felelős, parlamentáris kormányrendszert egy státuscsiny által mellőzvén, alkotmányosságunknak egy csapással és sokkal könnyebben véget vethetne, mint a megyei rendszer mellett, mely hasonló kisérleteket már többször meghiúsitott. Mások, kik a központosítást, magában véve, bizonyos fokig, szintén nem gáncsolták, a parlamentáris kormányt pedig a kifejlésben való gyorsabb haladás végett óhajtották is: e tanok hirdetésére, mi az ellenzékben szakadást, gyengülést idéz elő, az időt nem vélték helyesen megválasztva most, midőn a kormány is minden módon arra törekszik, hogy az ellenzéket gyöngítse, hatalmának, befolyásának a megyék kebelében is új támaszokat emeljen. A kormány iránti bizodalom az országgyülés után erősebben meg volt rendülve a nemzet nagy részében, mint bármikor; annál szükségesebbnek tartatott ennél fogva most az ellenzék összetartása, minthogy kételkedni nem lehetett, mikép a kormány a reformokat, melyekre már szinte hajlandónak mutatkozott, nem a nemzeti szabadság, hanem a maga érdekében, befolyásának szilárdítására, hatalmának állandó megalapítására fordítandja. Oly szerencsétlenek voltak pedig körűlményeink, hogy az erőteljes, hatalmas kormányt, mi minden más alkotmányos szerkezet mellett csak 1844.

1844. javára válnék a nemzetnek, a bécsi idegen és absolut befolyások miatt nem tarthatták kivánatosnak.

Ama gúnyok s élczek is sokakat boszantának, melyekkel a centralisták a megyerendszert gyöngéiben, árnyoldalain támadták meg, s nevetségessé tenni törekedtek. Bántá őket, hogy e hagyományos institútió, mely a mult kor viszontagságai alatt oly hatalmas védbástyája volt a nemzeti életnek, mely máiglan is főbiztosítéka az alkotmánynak, annyi tiszteletlenséggel illettetik, népszerűtlenné, megvetés tárgyává tétetik, mielőtt új alkotmányos garantiák megalapitását csak reményleni is lehetne.

Nem csoda, ha ennél fogva a központosítás tana is nagy hévvel, nem ritkán igazságtalanul, még gyakrabban helytelenül, támadtatott meg; hirdetői különféleképp gyanúsíttattak; ellenökben még az orosz cenralisátió is emlegetteték. A vitatkozás heve, a pártszenvedély túlragadta mind a két felekezetet, melyek mindegyike annál makacsabban védte állását, minthogy bizonyos tekintetben mindegyiknek igaza volt. A centralisták arra támaszkodtak, hogy Európaszerte elfogadott tanaik helytelenségét bebizonyítani senki sem volt képes, s büszkén állították, hogy alig iratott ellenök valamely czikkely, mely czáfolatot tenne szükségessé. A megyerendszer hivei ellenben már azért is feljogosítva hitték magokat amazok gáncsolására, mert oly nemzeti institútiót támadtak meg kiméletlenűl, mely az alkotmány fő s ez idő szerint egyetlen biztositéka, s melynek, mint a centralisták magok sem tagadhatták, köszönhetni eddigelé létezését alkotmányos életünknek.

Mind a két felekezet egyaránt szabadelvű volt, egyaránt sovárgott egy független, nemzeti kormány biztositásaiért; s hogy egymással e tanok tekintetében, melyek pár év mulva mindkettejök örömzajában életvalóságra jutottak, mégis ennyire meghasonlottak: alig fejthető meg különben mint, hogy némi eszmezavar vegyült a dologba. S az eszmezavar tán csak onnan eredt, hogy a kormány még nem

engedett teljesen szabad vitatkozást a sajtóban Nem fejtetett ki elég világosan, hogy minden jól rendezett államban kétféle szabadságoknak kell létezni. Az egyik félék azok, melyek magoktól állanak fenn, s tulajdonképeni alapjai, létegei minden szabadságnak, milyenek az egyéni, municipális és társadalmi szabadságok, — a személy, birtok, munka, család stb. szabadsága. A másik félék, amazoknak biztosításául szolgálók, az ugynevezett politikai szabadságok, melyek közt első helyet foglal a felelős parlamenti kormányzat. Valamennyi szükséges ugyan; de a politikai szabadságok, magokban véve, nem sokat érnek, s a nép hamar megunja azokat, ha mögötte nem léteznek amaz egyéni, társadalmi, municipális szabadságok. Mindezek fölött áll a szabad sajtó, mely fő biztosítéka a politikai szabadságoknak; miként viszont ezek biztosítékai ama társasági s egyéni szabadságoknak. Közönségünk még nem birt világos fogalmával e kétféle szabadságoknak, melyeket a megyei hatóságokban megszokott együtt látni; bár egyébiránt az új tanok hirdetői azt több izben megkülönböztették egymástól hírlapi czikkeikben. Csak ezen eszmezavarból eredhetett, hogy centralistáink olyfélékkel is gyanusíttatnak, mintha az orosz centralisátió volna eszményök. Pedig ők egyátaljában nem önmaga miatt kivánták a centralisátiót, jól tudván, hogy a túlhajtott központosítás, mely ama társasági, egyéni s municipális szabadságokat is elnyeli, merő negatiója a szabadságnak. Hanem kivánták a központosítást, mint a megyék által szétszaggatott nemzeti erő egyesitését, hogy ez teljesebb biztosítást szerezzen a nemzeti szabadságoknak, a bécsi kormány bureaukratikus centralisátiója ellen. Mondjuk ki világosan, mit tenni a korlátolt sajtó akkor nem engedett: központosítani akarták a nemzeti erőt s hatalmat a felelős parlamenti kormányban, hogy a souverainitást tulajdonképen a nemzetgyülésbe helyezzék át oly formán, mint az Angliában, Belgiumban, Hollandban s 1844.

1844. jelenleg már Olaszországban is létezik: s ekkép a nemzetet teljesen urává tegyék önmagának.

E központosítási tanok, ha elébb hozattak volna szőnyegre, midőn még Kossuth vezette a Pesti Hírlap szerkesztését, aligha okoznak vala annyi zajt s ellenszenvet, mint jelenleg, midőn fellépésöket a kormány új iránya, s ama körűlmény, hogy a Pesti Hirlap, az ellenzék e fő organuma, épen az ő kezeikben létezett, különösen ártalmasokká látszott tenni. Sokan nem kételkedtek a nemzet szabadsága elleni bűnnek bélyegezni a centralisták eljárását, mely által nemcsak szakadást okoznak az ellenzékben, midőn annak az összetartásra nagyobb a szüksége, mint bármikor volt; hanem még az ellenzék fő lapját is tanaik közlönyévé foglalják le, kellő védelem nélkül hagyva a kormány által is megtámadott megyét, az alkotmány e legfőbb s ez idő szerint egyetlen hatékony bitositékát.

A hirlapok szinezete. Annyi igaz, hogy miután a Pesti Hirlap központositási lappá lőn, a főváros szabadelvű lapjai közt nem volt a megyerendszernek eléggé hatályos organuma. Kossuth azon reménynyel mondott volt le a Pesti Hírlap szerkesztéséről, hogy nem sokára új lap kiadására nyerend engedelmet. E reményben utasitá ő vissza özvegy Kulcsárné ajánlatát is, ki neki, a férjétől reá maradt, „Hazai s külföldi tudósításokat" csekély árért átengedni kinálkozott. És abban igazságot kell szolgáltatni a centralistáknak, hogy ők is e reményben tették a Pesti Hírlapot tanaik közlönyévé; mert Kossuth valóban annyi helyről kapott Bécsben biztatást, hogy nem kételkednék mondani: „bőségében vagyok a lapoknak." Maga Metternich herczeg, kit ő ez ügyben felkeresett, s ki vele az ország ügyeiről ez alkalommal több óráig beszélgetett, miután tőle igéretet vett, hogy némely kérdéseket, melyek a kormányra kellemetlenül hatnak, hallgatással mellőzend, jó reményben bocsátá el őt magától. Annyi bizonyos, hogy Kossuth ezen értekezlet alatt oly kedvező véleményt ébresztett maga iránt a herczegben, hogy ez,

bizodalmas körökben nem kételkedett akként nyilatkozni, 1844.
mikép őt minden tekintetben nagy fontosságú s olynemű férfiunak találta, kit a kormánynak érdekében fekszik megnyernie, vagy legalább annyira leköteleznie, hogy a kormány irányában ellenséges állást ne foglaljon. De Apponyi e kedvezmény megadására egyátaljában nem volt hajlandó, Ő úgy vélekedék, hogy Kossuthot s eddigi működéseit jobban ismeri, s igy helyesebben méltányolhatja Metternichnél; a maga czélba fogott tervei ellen tehát nem akart fegyvert adni kezébe, kiről azt hitte, hogy a népszerüség levén legfőbb bálványa, szintugy ennél, mint szabadságszereteténél s multjánál fogva, soha sem fog közeledni a bécsi kabinet politikájához; s így eleve is bizonyosnak tartá, hogy annak czélba vett terveit agitátori lángeszének egész hatalmával ellenzendi.

És ekként, miután Kossuth engedelmet egy uj lap kiadására nem nyerhetett; a Pesti Hirlap pedig, bár különben radikál szellemű, a központosítási tan közlönyévé lett: a megyerendszer pártjának, mely számra nézve legnagyobb, s a közvéleményben a legerősebb volt, nem létezett organuma. A többi fővárosi lapok vagy más pártárnyalatok, vagy egészen a kormány s conservativ párt közlönyeiként működtek. Különösen a Helmeczy által szerkesztett „Jelenkor" Széchenyi István zászlóját lobogtatta, ki már sok részletben különvált az ellenzéki párttól. A „Világ", melyet elébb Dessewffy Aurél lángesze hatott át, most nevét „Budapesti Híradóra" változtatva, az elhunyt Aurél testvérének, Dessewffy Emilnek vezérlete alatt, egészen a kormány érdekében s irányában annak új tervei mellett küzdött. Az ódon „Hazai s külföldi tudósítások", most már „Nemzeti Újság" nagy igényletü czíme alatt, melylyel azonban tartalma és szelleme oly nagy ellentétben állott, hogy kihívó czikkeit a könyvbiráló bizottmány új elnöke, a conservativ színezete mellett is hazafias érzelmű, derék Szőgyény László nem ritkán kitörűlni kényteleníttetett, elébb Lipthay Sán-

1844. dor, majd gróf Majláth János szerkesztése mellett, a papság és conservativ párt zsoldjában létezett. Igy lévén a különféle pártárnyalatok által elfoglalva a terjedékenyebb napi lapok: midőn a centralisták a megyerendszert mind hevesebben kezdék ostromolni, annak főbajnoka, Kossuth, a szűk terjedelmű s más rendeltetésű, ipar s összművészeti „Hetilapra“ szorúlt, hogy nagy hatású szavát emelje az oly kiméletlenűl megtámadt megyerendszer mellett.

E meghasonlás a szabadelvű ellenzéki táborban, mint mondók, most annál ártalmasabbnak látszott, mivel új iránya s tervei érdekében a kormány is nagy erővel ostromolta a megyéket. A kormány azokat nem támadta ugyan meg, mint a centralisták, egyenesen; sőt épen azok kebelében akart új forrásokat hatalma s befolyása növekedésének, s a többség megnyerésében eszközöket keresni tervei létesítésére. De a régi megyei formákban, a megyék eljárásának vezérletében, oly változást törekedett előhozni, melyeknek czéljául egyenesen az ellenzék gyöngítése volt kitűzve; mit valóban sikerült is több megyében elérnie.

A kormány e működésének sükere magát az ellenzék központosítani kivánó felekezetét is annyira megdöbbentette, mikép, nehogy a meghasonlásra tovább is okot nyujtson, másfél év mulva egészen felhagyott központosítási tanainak hirdetésével; vagy azt legalább alkalmasabb időkre halasztotta.

A pártok állásának e rövid vázlatából eléggé kitűnik, hogy a körűlmények a kormányra nézve különösen kedvezők valának, midőn 1845 elején működését az új irányban megkezdette.

MÁSODIK FEJEZET.

Apponyi kormányának kezdete. Az adminisztrátori rendszer.

Metternich herczeg azt állítá fentebb idézett levelében, hogy „a közönséges békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlesztésére fel kellett volna használni, mi azonban nem történt... Két elem állott, ugymond, egymással harczban: a magyar alkotmányos és a német kényuralmi... E harcz alatt az országgyülések a magok utján haladtak, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt." 1845.

A miniszter e szavai nem jelenthetnek mást, mint, hogy a jogainak érzetére felébredt nemzet már nem engedte magát a korona kénye szerint, törvénytelenűl kormányoztatni; sőt az idők viszontagságai alatt megcsonkitott önállósági jogait is visszaszerezni igyekezett. A nemzeti törekvéseknek, mióta azokat, a század harmadik tizedének elején a szokottnál nagyobb súlylyal reánehezedett kényuralom felébresztette, kettős volt iránya. Egyik: visszaszerezni ama jogokat, melyeket a bécsi absolut kormány, a múlt és ezen század folytában, a nemzeti törvényes önállóság s alkotmányos élet köréből részint erőszakkal, részint észrevétlenűl s lassanként elfoglalt. A másik: reformálni, újjá alakitani a minden tekintetben hátramaradt nemzeti életet.

1845. E kettős irányú nemzeti törekvéseknek a kormány, melyet az erélyes nemzeti visszahatás mérsékletre intett, megkövesűlt stabilismust s örökös negatiót vetett ellenébe. A megcsontosúlt bureaukratia bástyái mögött oly erős védelmi állást vőn, hogy őt abból országgyűléseinken az ellenzék többsége s erélye sem volt képes egészen kiűzni. A reformokban tett ugyan a nemzet egynémi haladást; de önálló nemzeti életének megcsonkított jogait nem sikerült helyreállítania; törvénytelen foglalásait az absolut bécsi kormány makacsúl megvédte. Ha egyenként akarnók előszámlálni az önálló nemzeti élet tényezőit, nem volna nehéz kimutatni, hogy a bécsi kormány azoknak majdnem mindegyikében egyre folytatta jogtalan gyakorlatát: a magyar státusjövedelmeket még mindig az osztrák császári kamara befolyásával igazgattatá, jó pénz helyett bécsi bankjegyekkel árasztotta el az országot; a magyar haderőt a birodalmi osztrák haditanács által önkénye szerint fordította a maga czéljaira; a II. József alkotta coloniális vámrendszer által még folyton lenyűgzé a magyar anyagi érdekeket, s gátolta azok kifejlését; önkénye szerint intézé a köznevelést, korlátolá a törvénytelen megelőző censura által a gondolatszabadságot; szóval: a magyar udvari kanczelláriára s ez által az ország egész kormányzatára nem kevésbbé mint elébb, gyakorlá a maga törvénytelen befolyását.

Metternich herczeg ama szavai tehát csak azt jelenthetik, hogy mióta a nemzet a maga jogainak érzetére fölébredt, 1825 óta, a bécsi kormány minden kényuralmi hajlamai mellett sem öregbíthette már a despotismust, minden efféle kisérleteiben élénk s erélyes ellenzésre talált, s befolyását oly nyíltan s korlátlanúl nem gyakorolhatta, mint, például, midőn 1822-ben udvari parancs által szedetett ujonczot s vetett ki törvénytelen adót; csak azt jelenthetik, hogy a kényuralom régi formái s módjai ellen is mind inkább növekedett a nemzeti visszahatás. Ezen minden országgyülésen élenkebbé, erélyesebbé fejlődött visszahatás,

a nemzeti önállóság elsajátított jogainak mind hangosabban nyilatkozó visszakövetelése ingerlé a kor szellemével s a nemzet törvényes igényeivel megalkudni nem tudó minisztert. 1845.

Hogy tehát ezen ellentállást megszüntesse, vagy legalább meggyöngítse, s a közigazgatás birodalmi centralisátióját erősítse, kilép a negatió védelmi helyzetéből, feláldozza a stabilismus elvét, a nemzeti átalakulás élére szándékozik állani; s hogy azt a maga czéljai szerint vezethesse, színleg alkotmányos formák és eszközök által, az alsó házban, az ellenzék ezen harczterén, mindenekelőtt többséget kiván biztosítani a kormánynak. De, miként érintők, nem a nagy többséget alkotó ellenzékhez folyamodik, hanem azt ennek ellenére mesterségesen igyekszik késziteni.

Ama törekvéseknek, melyek által a nemzet az idegen, bécsi befolyást gyöngíteni s törvényes önálló kormányzatának megcsonkított jogait helyreállítani igyekezett, tűzpontja volt a megye. Ez tartá kezében a közvetlen igazgatást; ez adta követei s utasításai által az irányt az alsó háznak; ez volt mintegy műhelye az önállósági törekvéseknek; ez féke a kényuralmi rendeleteknek, azok végrehajtását felfüggeszthetvén. A megyék önállóságra törekvését kelle tehát mindenek előtt meggyöngíteni; ezek kebelében kellett a kormánynak többséget szerezni, s igy az ország kormányzatának minden egyes fonalait a Bécsben székelő s a bécsi miniszteriumtól függő udvari kanczellár kezében összpontosítani. Ha ez sikerül, a kormány az alsó házban is biztosítva leende a többségről; mely által aztán, minthogy a felső házi többség ugy is rendelkezésére álla, oly irányt készült adni a mindenesetre szükséges reformoknak, hogy azok a birodalmi központosítást, a bécsi miniszterium befolyását szilárdítsák.

A terv, meg kell vallani, ügyesen volt kidolgozva. Ha még az eszközök is eszélyes óvatossággal választatnak meg: épen nem tartozott volna a lehetetlenségek közé, hogy a

1845. bécsi kormány az alkotmányos formák megsértése nélkül annyira meggyöngítse az alkotmányosságot, s az országra is kiterjeszsze az igazgatás birodalmi összpontosítását, hogy az ország kormányzati önállóságának még fenmaradt romjai is végkép elenyészszenek.

Apponyi elvei. Hogy Metternichnek ez volt a czélja, a fentebb idézett levél kétségtelenné teszi. Más véleményben vagyunk azonban Apponyi György újdon kinevezett kanczellárról, ki által a kabinet a czélt elérni kivánta. Őt egyátaljában jobb hazafinak s alkotmányosabb érzelmű férfiúnak tartjuk, mintsem elhihetnők, hogy ő, bár a hivatalt elfogadta, a kabinet czélját is egészen magáévá tette volna. Feltenni ugyan nem lehet, hogy Apponyi, szép tehetségei mellett, teljesen át ne látta volna a kabinet czéljait; s hogy a hivatalt, e kitűzött terv létésesítésének kötelezettségével mégis elfogadta, azt valószinüleg csak azért tevé, mivel hihette, hogy a terv, a nemzet élénk alkotmányos érzete mellett, soha sem létesűlhet egészen a végletekig; s legfölebb több rendet, erősebb kormányt hozand elő, — minek szükségéről vele együtt sokan, még az ellenzék soraiban is, meg voltak győződve. Ő, ki egyébiránt a nemzet kifejlését s felvirágozását hazafias kebellel óhajtá, ugy vélekedhetett, hogy míg a nemzet s kormánya közti viszonyok régi állapotukban maradnak, míg az ellenkező irányok egymáshoz nem közelednek, addig reményleni sem lehet a reformok keresztűlvitelét. Ő azon conservativ iskolának lévén tagja, melyet elébb Dessewffy Aurél képviselt s fejtett ki a „Világban“, s melynek némely tanai a reformpárt által veszélyeseknek tartattak ugyan, de fő elvei alkotmányos szinezetűek valának: az alkotmányos formák mellett mindenek felett szigorúbb rendet, igazgatási egységet s általában erősebb kormányt óhajtott, ettől feltételezvén a kifejlés lehetőségét. Ő nem hitte, hogy az erős kormány, az absolut hatalom alatt lévő birodalommal való kapcsolatunknál fogva,

szükségkép az alkotmányosság s nemzeti önállóság gyöngítésére vezet. 1845.

Egyébiránt, mennyire a Budapesti Hiradóból, mely az ő elvei mellett harczolt, s általában organumának tartható, következtetni lehet, programmját körülbelől a következő irányelvek fejezik ki: erős kormány, s e végre nagyobb befolyás a megyei igazgatásba; a megyerendszer fentartása régi korlátai között, de kinövéseinek lenyesése; a tisztviselők felelőssége a kormány irányában; gyors igazságkiszolgáltatás; fontolva haladás a reformokban; az anyagi érdekek kifejtése a szellemiek, erkölcsiek előtt; a közmunkák rendezése; a vallásosság előmozdítása; a tekintély s kegyelet ápolása.

A kormány a védegylet irányában.

Az országgyülés szétoszlása után, midőn Apponyi a kormány rudját e messzeható tervekkel s nem kevesebb buzgalommal megragadta, mindenfelé védegyleti mozgalmak terjedtek volt el az országban. Jól tudta ő, mily magasabb politikai czélok lebegtek ezen egyesület alapításánál az alapítók szemei előtt, s mily hatást gyakorolhat az a haza minden osztályai s felekezeteiben, ha, mint terveztetett, általánosan elterjed, az anyagi érdekek előmozdításán kivűl, az egész nemzeti életre. És minthogy az egyesület e nagy horderejét magok az alapitók sem titkolták, az ő figyelme is mindenek előtt erre fordúlt. A helytartótanács által egy intézvényt küldetett a megyékre, melyben ezek felszólíttatnak, hogy a kebelökben létező minden egyesületek, különösen a védegylet czélját és szabályait terjeszszék fel s azokra királyi helybenhagyást kérjenek.

E kormányrendelet méltó gyanút ébresztett a vármegyékben, hogy a kormány az egyesületi jogot szándékozik korlátolni, s különösen a védegylet ellen tenni valamely lépést. A törvények szerint csak a közkereseti s részvényes társaságokat kelle felsőbb helyre fölterjeszteni. Egészen szokatlan s az egyesületi jog törvénytelen korlátozását foglalta tehát magában a kormány körlevelének ama kifejezése, mely

1845. szerint bármely egyesület működése felsőbb helybenhagyástól föltételeztetik. A megyék többsége ily értelemben terjeszté fel tehát észrevételeit; s mindenki aggodalommal nézett a kormány válaszának elébe, mely könnyen összeütközésre nyujthat vala alkalmat. És valóban már híre is szárnyalt, hogy Bécsben ki volna adva a parancs a védegylet betiltására.

De ez most nem történt. Főherczeg József nádor határozottan ellenzett minden rendszabályt, mely az egyesületi jogot korlátolná. Előterjesztésének, mely által megmutatta, hogy ilyféle tilalom a jelen esetben csak ingerültséget szűlne, de hatását teljesen tévesztené, sőt a kedélyeket elkeserítvén, a tilalmazandó irányt erősitené, — az lőn eredménye, hogy a tilalom ki nem bocsáttatott. A tisztviselőknek mindazáltal elnökeik által tudtokra adatott, hogy a kormány nem nézné jó szemmel részvétöket a védegyletben.

De bár ekként a védegylet ellen nem lépett is fel egyenes tilalommal a kormány; mindazáltal abban erősebben vélte nyilatkozni a nemzet törvényes függetlenségi törekvését, mintsem hogy hajlandó volt volna közönyösen nézni annak terjedését. A mit tehát ellene hivatalos úton kivűl tenni lehetett, megtenni nem mulasztotta el. Hogy a védegyletet megronthassák, nem átallának még a természeti jogokat is megsérteni s a legártatlanabb dolgok ellen is harczra kelni. A mi csak az iparszellemet az országban ébresztheté, mind az ki lőn téve a kormány üldözésének. Gyárak alapitása, gépek behozatala, sőt maga a mezőgazdászati ipar emelése is a legkicsinyesebb módon elleneztetett s gátoltatott. Metternich még személyesen sem röstelt ez ügybe avatkozni, iparosokat és capitálistákat, kik a védegyleti mozgalmak következtében az országba költözni szándékozának, személyesen óvni, szándékukról lebeszélni. Más részről az osztrák ipar emelésére az eddiginél még szorgosabb gond fordíttatott. Ennek eredménye volt különösen,

hogy a bécsi kormány, minden belső szükség nélkül, csak hogy a magyar terület kikerültessék, s a vidéki stájer vashámorok tulajdonosainak érdekei legyeztessenek, a déli vaspályát, milliók elpazarlásával, a Szemmering hegyen keresztül határozta építtetni. Mi több, miután nálunk általános lett a honi gyártmányok iránti kérdezősködés, maga a kormány is örömest segédkezet nyújtott azon kereskedőknek, kik a gyártmányok eredetét meghamisítva, külföldi árúkat honiaknak kereszteltek. Hírlapjaink szerint voltak esetek, hogy a kereskedők magától a kormánytól vettek utasitást, osztrák gyártmányokat honi gyárak bélyegeivel látni el. Más részről a kormány emberei s organuma, a Budapesti Híradó, semmi fegyvert nem kiméltek, melylyel a védegylet népszerűségének árthatni véltek. A honi hírlapok közöl még a Nemzeti Újság lőn amannak gyönge visszhangja. A külföldiek közt az augsburgi „Allgemeine Zeitung“, a Lloyd s más bécsi lapok az osztrák örökös tartományok érdekeinek szempontjából kezdtek ezen egyesület ellen heves táborozást. 1845.

A kormánynyal szövetségben álló conservativ párt, bár a haladás szükségét, még inkább mint valaha, minden alkalommal száján hordta, a védegylet pedig nem egyéb volt a haladási vágy, való, kissé erős, kifejezésénél; s bár e párt maga sem tagadhatta, hogy anyagi érdekeink hátramaradásának oka, legalább egy részben, az osztrák igazságtalan vámrendszerben keresendő: óvakodott mégis azon nemzeti mozgalomhoz csatlakozni, mely a bécsi kormány kereskedelmi politikájának egyenes rosszalását foglalta magában. A védegylet ekként eleitől fogva pártkérdéssé torzíttatott. Míg a nagy ellenzéki párt az eszmét, kivált eleinte, nagy lelkesedéssel üdvözölte, s az egyletet terjesztette: a conservativ s kormánypárt arra csak megvetéssel tekintett, s azt „bolygó lidérczfénynek, gyermekes édes pépnek, torzalaknak, szeleburdi tervezetnek, korán született s nem életre való csodagyermeknek, s oly valaminek, mi védeni akar

1845. ott, hol nincs mit védeni", — gúnyolta. Sokan ezek közől, puszta pártszellemből, azon fonák állítást kezdték hirdetni, mikép hasztalan az ellenzék minden törekvése; Magyarország soha sem lehet iparos országgá, s természeténél és helyzeténél fogva kizárólag földmívelésre van utasítva.

Mások, kik ezen állítást szintúgy elfogultságból, mint a védegyletet túlzásból eredettnek állították, akként vélekedtek, hogy szükség ugyan fejleszteni a műipart; de ezen fejlesztésnek nem a védvámok, miket helyzetünkben lehetetleneknek tartottak, nem is az azokat pótolni törekvő védegylet, mit a kormány iránt ellenséges tüntetésnek bélyegeztek —; hanem oly társulatok volnának egyedűl helyes eszközei, melyek az ipar positiv gyámolítását, gyárak s kézművek alapítását tűznék ki a magok feladatává. És ezek, mint alább elbeszéljük, a nem rég alakúlt gyáralapító társulatnak lőnek pártolóivá.

Némelyek, s ezek közé tartozott maga, anyagi haladásunk legkitűnőbb hőse, gróf Széchenyi István is, csak ezért ellenzették eleitől fogva a védegyletet, mivel azt hitték. hogy, ha az jelentékenyebb sikerrel működendik, az osztrák örökös tartományok érdekeit oly mélyen fogja sérteni, hogy elmaradhatatlanúl veszélyes visszatorlásokat idézend elő; ha pedig nagyobb sikernek nem örvendhet, csak nemzeti erőtlenségünket leplezi föl egész meztelenségében.

E szerint a védegylet ügye körűl eleitől fogva több felekezet merűlt fel: azoké, kik az eszmét lelkesedve fogadván, az egylethez névaláirás és becsületszóadás által csatlakoztak; azoké, kik magokat nem irták ugyan alá, de az ügyet szóval és tettel előmozdították; azoké, kik a védegyletbe lépni szerettek volna ugyan, de mellékes tekintetek miatt nem mertek; azoké, kik annak nyilt elleneivé lőnek; s végre azoké. kiket, közönyös részvétlenségökben, az egész védegylet s annak sorsa nem érdekelt. — Egyéb-

iránt mi s mennyi volt a védegylet eredménye anyagi tekintetben, alább fogjuk elbeszélni. 1845.

Apponyi, terveinek sikerét, a többségnek a kormányhoz csatlakozását, csak a megyékben uralkodó szellem s közvélemény változtatától remélhetvén, mindenek előtt a megyékre forditotta figyelmét. A megyék szellemére s eljárására eddigelé igen csekély volt a középponti kormány befolyása. A megyék közgyüléseiken a rendek összesége, különben pedig önválasztotta hivatalnokaik által igazgattatván, egyedűl a királyi kinevezéstől függő főispáni hivatal által tétettek a kormánynyal összeköttetésbe; a főispán volt ennek egyedűli organuma. De mivel a főispánok, többnyire más országos hivatalokat is viseltek, csak igen ritkán legfelebb a minden harmadik évben tartott tisztújításra jelenvén meg megyéikben, valamint az igazgatást, százados szokás szerint, egészen az alispánokra hagyták, úgy hatással sem birtak a megye szellemére. Az administrátori rendszer.

Az új kanczellár, e viszonyban változást eszközlendő, a főispáni hivatalt kezdte mindenek előtt rendszerezni. Rendeletet bocsátott ki, miszerint a főispánok ezentúl minden köz- és magánügyek intézését személyesen vezessék: minden iratokat, melyek a megyékhez intéztetnek vagy általok kiadatnak, saját kezeiken bocsássanak keresztűl. E czélból minden főispánnak kötelességévé tette, hogy ezentúl állandóan megyéjében lakjék; ott gyakori körutazást tegyen, s az igazgatás minden ágait önmaga vezesse. A ki, más hivatala által gátoltatva, megyéjében nem lakhatott, vagy különben ott lakni vonakodott, főispáni hivataláról lemondani kényszeríttetett; s helyébe főispáni helytartó, vagy, mint a közéletben rendesen neveztetett, administrátor tétetett. A főispánok s administrátorok eddigelé, bár a királytól neveztettek ki, csekély díjaikat mindazáltal a megyék házi pénztárából nyerték; most ezen új nemű administrátoroknak a kormány a kincstárból s az eddiginél, miként a fentebb közlött kir. kéziratból látuk, háromszorta nagyobb díjat ren-

1845. delt. Mik voltak légyen ezen administrátorok részletes utasításai, eddigelé nem jött napvilágra; kétségkivűl mind arra czéloztak azok, hogy a megyei igazgatásban szigorúbb rendet alkossanak, a megye köz- s a jövendő országgyüléseken s az azokra küldendő követi utasitásokban a kormány elveinek többséget szerezzenek.

Ha Apponyi e czélt halkan, mérséklettel, némi előitéletek kiméletével igyekszik megvalósitani; különösen, ha a törvényszerűséget szigorúan megőrzi, a régi főispánokat, kik a megyében lakhatának, hivatalaikban nem háborgatja, s újakúl a megyékben kedvelt egyéniségeket nevez ki, eljárása nem találkozott volna annyi ellenszenvvel, kivált miután egy. 1723-ki törvény rendelete szerint, a főispánok megyéikben lakni köteleztettek. De ő a többséget a kormánynak már a jövő országgyülésen is biztositani óhajtván, az ügyet elhirtelenkedte. Kinevezéseiben sem volt anynyi előrelátása vagy szerencséje, hogy akár a személyes vagy családi sérelmeket kikerülhette, akár az illető megyék óhajtásainak s rokonszenvének megfelelt volna. Az új administrátorok csoportosan s nem egy esetben oly egyéniségekből neveztettek, kik iránt eleve is ellenszenv nyilatkozott a megyékben. Több megye nagy népszerűséggel birt főispánjától fosztatott meg; mit pedig a kormány még a megyében lakás szükségével sem menthetett minden esetben, miután az újonnan kinevezettek sem laktak mindnyájan állandólag megyéikben. Ezen eljárás még a conservativok pártján is nem egy neheztelésnek lőn forrásává; Majláth kanczellár- hivei e tömeges és nem is mindig szerencsés kinevezéseket, mint az Apponyi új rendszeréből eredőket, nem kevésbbé rosszalták mint az ellenzékiek.

Gyanúba ejté a kormányt emezek előtt különösen a díj, mely az új administrátori hivatalhoz köttetett. Az által, hogy a főispánok díjaikat a megye házi tárából nyerték, némileg közvetitő szerepet látszának elfoglalni a kormány és megye között. Most a kormány díjazása egyenesen kor-

mányhivatalnokká tette a főispánt vagy administrátort. Még feltünőbbé lön e díj mennyisége által. A helytartósági tanácsosok, a királyi és hétszemélyes tábla ülnökei s egyéb főhivatalnokok még mindig csak azon, időszerint csekély, díjakra valának szorítva, melyek még Mária Terézia alatt, midőn a pénz s az élelem és árú közt egészen más viszony létezett, vettettek ki: a helytartósági tanácsos még mindig két, a királyi táblai ülnök másfél ezer forinttal kénytelenittetett a sokkal drágább fővárosban megelégedni. Méltán kérdezhette tehát mindenki: vajjon mi czélja van a kormánynak az administrátorokkal, hogy míg más hivatalbelieket csekély díjak mellett tengődni hagy: az olcsó vidéken vagy mezei jószágaikon lakó administrátorok díját oly magasra emelte, s a különben is mindig szükséget szenvedő kincstárt mint egy háromszázezer forinttal terhelte? 1845.

Nem kevésbbé visszatetszett az, hogy mig a törvény egyedűl főispánokról rendelkezett, s az administrátorokat a szokás csak kivételképen, némi esetekre szoritotta; most a megyék többségében administrátorok ültek a főispánok székeiben. S ez volt az eset különösen, majdnem kivétel nélkül, azon megyékre nézve, melyekben az ellenzék nagy száma, vagy kitűnő egyéniségei tekintetében legerősebb vala. Nem volt nehéz kitalálni, mikép a kormánynak ebben az a czélja, hogy az administrátorok által, kiknek az országgyülésen székök nem volt, mint méltóságaiknál fogva a főispánoknak, az országgyülés folyama alatt is folytonosan hathasson az utasítások készitésére s illetőleg megváltoztatására.

Végre a kormánynak azon szándéka, miszerint az administrátorok mellett egy egész, eddig nem létezett hivatalszemélyzetet tervezett alapitani, arról vádoltatott, hogy a bureaukratiát már a megyék kebelében is meg akarja gyökereztetni.

Ezen újítások, melyek a közéletben „administrátori rendszer“ nevezettel bélyegeztettek, a megyék többségében

1845. eleitől fogva nagy aggodalmat s ellenszenvet ébresztenek vala. Az ellenzék általában ugy tekintette azt, mint a kormány cseles kisérletét az alkotmányos szabadság azon legfőbb biztosítéka ellen, melyet a nemzet a megyei szerkezetben s az igazgatás önmaga általi kezelésében bir. Nem csak a kormánytervek átszivárgása következtében, hanem az administrátorok fellépéséből s mindenbe avatkozni, mindent vezetni vágyó törekvéseiből is nem sokára közönségesen tudva lőn, hogy a kormány czélja az új rendszerben nem kevesebb, mint a megyei igazgatást saját kezeiben összpontosítani, az országgyülésen pedig magának többséget szerezni; mely által aztán a nemzeti kifejlődést a maga czéljai szerint vezesse, az alkotmányos szabadságot a hatalom érdekében korlátozza.

Ekképen a nemzeti alkotmányos kifejlődés lehetősége, az önálló nemzetiség és szabadság forogván kérdésben, nem csoda, hogy az administrátori rendszer ellen, mielőtt még gyökereket verhetett, a megyei közgyüléseken heves kikelések történtek. Pestmegyében, hol az új rendszer már a márcziusi közgyülésen vitatás tárgya lőn, azon kisérletek megújítását látták abban a rendek terveztetni, melyeket a múlt század végén II-dik József tőn. A megye s az ország első rangú szónokai, Kossuth, Eötvös József s mások, nyiltan kijelentették, hogy a nemzetet nagy veszély fenyegeti; s ha jogai megőrzésében most elég bátorságot, erélyt, okosságot s kitartást nem fogna kifejteni: ezen administrátorok, kik az ország főnemességét, melyet a főispáni méltóság illet, abból már kiszorították, sírját ásandják meg a nemességnek és a megyei szerkezetnek is, mely eddigelé egyedüli biztosítéka az alkotmánynak. „Ha — ugy mondának — ezen felülről nevezett s elmozdítható főhivatalnok, ki a törvényszéken a magánosok élete s vagyona felett itél, kezében tartja a megyei tisztviselők kijelölési jogát, s a korteskedés által legtöbb helyt demoralizált alnemességünkkel rendelkezhetik; ki az utasítások megváltoztatásán

folyton munkálhat, mi alatt a megye legjelesebb férfiai országgyülésen távol lesznek, — ha e befolyásos egyén ellentállásra nem fog találni: a megyék nemsokára az ő akaratának regisztrátoraivá fognak sülyedni. Ezen vitatkozás alatt merűlt fel az administrátorok „Kreishauptmann“ elnevezése is, mely az osztrák kerületek főhivatanokának czímétől kölcsönöztetvén, utóbb közönségessé vált az administrátorok bélyegzésére. 1845.

A megyék többsége ekként tekintvén az administrátori rendszert, gondjait oda fordította, hogy az a megyei szerkezetre nézve veszélyessé ne válhassék. Kijelentetett, hogy, ha az egymást érő administrátori kinevezések előjelei volnának egy behozandó új rendszernek, mely a megyék önállását fenyegeti, az ellen előre is óvást tesznek. Az alispánoknak meghagyatott, hogy a megye pecsétjét, melyet, mint a közigazgatás jelképét, a törvény egyenesen az alispán kezébe ad, az adminisztrátornak soha át ne adják, s a megye beligazgatását minden szokás és törvényellenes beavatkozástól megóvni mulhatlanul kötelességöknek tartsák. A kinevezett administrátoroktól, midőn megyéjökbe érkeztek, azon tisztelgések, melyekkel különben a főispánok fogadtatni szoktak, rendszerint megtagadtattak; s a rendek egész viseletök által tanusították, hogy tűrik ugyan a sérelmes rendszert, melynek megszüntetéséhez a jövő országgyülésig nem lehet reményök; de jogaikat s a megyei szerkezetet és igazgatást általa megrövidittetni nem engedik.

Az administrátorok kinevezése által ébresztett aggodalmakat ezen hivatalnokok eljárása nem sokára számos megyében igazolta. A mily kevés óvatosságot s törvényszerűséget tanúsított a kormány az administrátori rendszer behozatalában: szintoly kevés eszélyt, annyi szeleskedést s hatalomvágyat árúltak el némely megyében ezen új főhivatalnokok a magok eljárásában. Az alnemesség egy részét különféle fogások s párthíveik korteskedése által részökre hódítván, elnöki jogaikat minden módon terjeszteni s az Az administrátorok eljárása.

1845. egész törvényhatósági hatalmat kezökbe ragadni törekedtek. Hatalomfoglalási vágyuk néhol semmi igazságtalan és törvénytelen eszköztől nem retten vissza. Nem csak a törvényszéki elnöklet, hanem a megyei levelezések aláirási s pecsételési jogát is, mit a törvény az alispánnak s illetőleg a jegyzőnek biztosit, elsajátitották. Eljárásukat sok helytt a legszembetünőbb részrehajlás bélyegezte. És ha talán az igazgatás némi ágaiba több rendet s gyorsaságot hoztak is, az sok esetben a szabadság rovására történt. Volt eset arra is, például, Csongrád megyében, hogy az ellenzéki párthoz tartozó tisztikar népszerűségét megrontani törekedvén, annak különben üdvös eljárásában is gáncsoskodtak, s belőle pártkérdést csináltak. Részrehajlásuk s pártoskodásuk némely megyében annyira ment, hogy szinte rendes fogásokká lőn a közgyülést, midőn azon fontosabb kérdések kerültek szőnyegre, s többséget szerezniök még nem sikerült, eloszlatni vagy elhalasztani. A kormány egy rendeletében gondoskodott arról is, hogy a katonai karhatalom használatát, mit eddig a törvényhatóság maga határozott csak el, ezentúl a főispán s administrátor, sőt azon reményben, hogy ennek a tisztikart is a maga pártjából sikerűlend megválasztania, az alispán is elrendelhesse a nélkül, hogy erre nézve a megye irányában felelősséggel tartoznék.

Az új főispánok s administrátorok ezen, részint törvény, részint bevett szokás elleni, részrehajló s pártoskodó eljárása, köztök s a szabadelvű ellenzéki párt között számtalan összeütközéseknek, surlódásoknak és czivódásoknak lőn forrásává. A kormány — mint mondani szerették — csak a rend s igazgatási gyorsaság végett alapitá meg az új rendszert; és a viszálynak soha sem volt bővebb aratása mint jelenleg. Alig volt megye, melynek kebelében hasonló viszályok nem merűltek fel. De különösen említenünk kell két megyét, Hontot és Bihart, hol az administrátori rendszer következményei legsajnosabban tűntek elő, s melyeknek állapota s viszonyai némileg országos érdeküekké vál-

tak az által, hogy a kebelökben lefolyt események nemzeti jogokat illettek, s azok elintézése végett a megyék többsége felszólalt. 1845.

A hontmegyei eset következő. Luka Sándor egykor Hontnak szabadelvű országgyülési követe, most administrátora, hogy a szabadelvű tisztikartól minél elébb szabadúlhasson, a tisztújítást a törvényes három év letelte előtt, april 24-kére tűzte ki; s hogy a maga embereit minden nehézség nélkül megválasztassa, a szavazók névjegyzékét, melyben az ellenzékiek állítása szerint számos szomszéd Barsmegyei, Hontban szavazattal nem biró nemes csempésztetett volna be, pártja által minden vizsgálat s hitelesités nélkül erőszakosan elfogadtatta. A győzedelem ekként nem volt nehéz; s bár az ellenzék kétségtelen többséggel birt, a tisztikar mégis egészen az administrátor kivánsága szerint s pártja szinezetéből választatott. A honti esemény.

De az igy kijátszott ellenzék nem vesztette el önmagában bizodalmát, s az augusztusi közgyülésre, melyen az administrátor kineveztetése óta rendesen nem tárgyalt közügyek valának elintézendők, nagy számú kortestömeggel jelent meg. A kormánypárt sem mulasztá el ugyan begyűjteni korteseit; de számok amazokénál szemlátomást csekélyebb volt. Az administrátor erről értesülvén, a gyülés kitűzött napján, a reá várakozó rendekhez egy főbiró által oly értelmű „rendelést" küldött, mely szerint, bár a rend egy perczig sem zavartatott meg, a gyülést mindaddig elhalasztandónak nyilatkoztatá, míg a személyes bátorság és tanácskozási méltóság fentartásáról kellő gondoskodás nem történik. Mikor fog a gyülés megtartatni? — azt a rendeknek egy a megyeház falára kifüggesztendő tábla adandja tudtokra.

A kormánypárt nagy része ezután szétoszolván, az együtt maradt ellenzék hevesen kikelt az administrátor törvénysértő hatalmaskodása ellen; s a jelen esetre elnököt és tisztviselőséget helyettesitvén, a kihirdetett s ok nélkül

1845. elhalasztott gyülést megtartotta. A gyülés csak három végzést alkotott: egy feliratot a felséghez, melyben ez a megye szomorú állapotáról értesíttetvén, annak a törvények értelmében megvizsgálására, az administrátornak hivatalától való elmozdítására s Majláth György országbiró s törvényes főispán visszahelyezésére kéretik; továbbá a nádorhoz és az országbiróhoz egy választmány indíttatott, mely által amaz törvényes közbenjárásért, emez pedig a végre kéretett meg, hogy megyéje kormányát vegye vissza. Végre pedig a többi megyékhez körlevél utasíttatott, melyben azok Hont ügyének pártolására szólíttattak.

A rendes és törvényes módon összehívott és megalakúlt közgyülést rendeletek által elhalasztani s eloszlatni, kivált midőn arra semminemű rendbontás okot nem nyujtott, az elnöknek joga nem lévén, a honti administrátor kétségen kivűl törvénytelenséget követett el. E tekintetből a honti rendek levele a megyék többségében annál melegebb pártolással találkozott, mennél több hasonló panaszokra adtak okot, más megyékben is, az új főispánok s administrátorok. Valamennyi közől csak az egy Pestmegyét idézzük, nem csak mivel határozata e tárgyban legnagyobb horderejű volt, hanem, mivel azt utóbb számos más megye is sajátjává tette.

Egyebek közt egy férfiú szólalt ott fel, kinek szava, minthogy a megyei szerkezetet épen ő támadta meg leghevesebben, e tárgyra nézve kétszeres fontosságú, s minden esetre ment vala a pártszellemtől. „Midőn néhány hónap előtt — ugymond b. Eötvös József — a főispáni hivatal rendezése körűli változtatások e teremben alkalmul szolgáltak a rendeknek, aggodalmukat a kormány ezen lépése felett kijelenteni, voltak emberek, kik azt akkoron csaknem nevetségesnek tarták ..... Ha csak fele is teljesűlt volna is mind azon szép dolgoknak, melyeket a kormánypárt egyes tagjai ezen változtatásból következtettek, hazánk már Eldorado volna. Ki az új főispáni rendszerhez kötött uta-

1845.

sítást nem ismeri, nem lehet fogalma, mennyit tehet egy ember, kinek évenként öt-hat ezer forint fizetése van. Vezetni az egész megye közdolgait, s azon kivűl minden egyes járáséit, sőt minden községéit. Elnökölni minden tanácskozásnál, minden törvényszéken. Körűlutazni a megyében, felvigyázni a határozatok végrehajtására, átvizsgálni minden falusi biró vagy jegyző pénztárát.... A megyegyülések táborozásokká váltak; a tanácskozások parancsszó mellett tartatnak.... Mind ez a megyei hatóság megsemmisitésére vezet. O nem tartja a megyerendszert az alkotmány legjobb biztositékának; de jelenleg csak ezzel birunk: erre tehát vigyáznunk kell. Kik a kormány részéről magasztalással védik a megyerendszert, nem bántják azt külszínleg, sőt figyelmeztetnek, ne hagyjuk el megyerendszerünket. Akarják ezek a megyét: de minő megyét!.. Három évenként tisztújitások fognak tartatni; csakhogy a főispán önkénye szerint fog a kijelölési joggal élni; s ez nem lesz egyéb, mint a kinevezésnek egy más módja. Gyülések fognak tartatni, csak hogy a teremben a rendeken kivűl katonák is lesznek. Határozatot fognak hozni, csakhogy a főispán, ha saját nézete szerinti többséget nem lát, mindannyiszor eloszlatja a gyülést. Ötvenkét megye lesz, mindegyik egy proconsullal... A baj minmagunkban lehet. Vigyázzunk, hogy a törvényesség ösvényéről soha le ne térjünk: és számítsuk ki előre, mit fogunk cselekedni a jövőben. Irjunk fel ő felségéhez; de ezen uton nem sok várható; itt mást kell tenni. A kormány eddigi lépései előkészületeknek látszanak a jövő országgyülésre. A kormány már tisztában van azzal, a mit akar. De tisztában vagyunk-e mi is? Ha például az országgyülés rendezése fog szőnyegre kerülni, mit teszünk? Az alsó tábla az 1844-ki november 4-kén kelt kir. válaszra, az 1836-ki 21-dik t.-cz. foganatosítása tárgyában kelt határozatában, kimutatá az országnak az utat, melyen haladni kell. A megye volt eddig a főbiztosíték; de mit tegyünk, ha maga ezen biztosíték is meg-

1843. támadtatik? Ez maga is arra vezet, hogy más biztosítékról gondoskodjunk; s ha a kormány fellépett s azt mondá: a magyar megyékkel nem lehet kormányozni: mi is lépjünk fel s mondjuk, hogy a kormány belrendezéséről kell gondoskodni. Indítványozza ennek következtében, hogy a többi megyékhez körlevél intéztessék; benn a megyében pedig bizottmány választassék, mely a népképviselet és kormányi felelősség mikép lehető behozataláról gondoskodjék."

És a megye egyhangú végzése lőn, hogy miután a kormány, felhagyva a semlegességgel, maga akarja elfoglalni a cselekvés terét, a felirások és sérelmi tér már nem segíthetnek: összhangzás kell a hatalmak közt; oly rendszer, melynek alkotmányos alapja van. A positiv munkásságnak positiv munkásságot kell tenni ellenébe: kell reform, kell alkotmányos felelős kormány. A honti levél tekintetében pedig végzéssé lőn, hogy az pártoltatik; tehát az administrátor elmozdíttatása végett a királyhoz felirat, az új főispáni rendszer iránt a többi megyékhez körlevél intéztetik.

E körlevél számos megyében pártolásra talált, s hogy egyebeket mellőzzünk, Zalában alkalmat nyújtott a haza bölcsének, s közelismerés szerint politikai tárgyakban első tekintélyének, Deák Ferencznek, a fontos tárgyban ismét hallatni nyomatékos szavát. E beszédet hiba volna mellőzni a kor e rajzában; nem csak mivel annak eldöntő súlya volt a közvéleményre, hanem mivel a pártok helyzete a nemzet s kormánya közti viszonyok felől legvilágosabb s részrehajlatlanabb fogalmat nyujthat egy oly világos fejű s tiszta keblű férfiúnak itélete, kit pártszenvedély soha el nem ragadt, kit észhatalma, mérsékeltsége és szeplőtelen jelleme miatt minden párt, kormány s nemzet egyaránt becsűlt.

„Pest megyének rendei — ugymond — figyelmeztetnek bennünket a hon jelen állására, az új rendszernek

lehető következéseire. Aggodalmaikat jelentik ki a haza jövendője iránt, s elmondják, mit határoztak a jelen körülmények között.... Osztozik ő is ezen aggodalomban a haza jövendője iránt, s elmondja aggodalma okait." 1845.

„Mint a megyének egy státusa, mint honpolgár szól nyiltan s tartózkodás nélkül. Nem szeret semmi pártot vádolni arról, hogy rossz, titkos czéljai vannak; nem szereti a szándék tisztaságát gyanusítani; csak tények felett szeret itélni, tények után birálhatja mások eljárását; mert az emberi kebel titkait csak isten vizsgálhatja...."

„A czél, melyet ezen úgynevezett új rendszernél a kormány nyilván kitűzött, melyet a kormány emberei hirdetnek, s mely azon levelekben is, melyek által a más hivatalokat is viselő főispánok fel valának szólítva, hogy az egyik vagy másik hivatalról mondjanak le — világosan kijelentetett: a megyei beligazgatásnak jobb karba hozása. Ez a czél jó és törvényes; sőt tekintve a megyék beligazgatásának jelen állapotját, sok tekintetben múlhatatlanúl szükséges. Csak az eszközök is, melyekkel a kormány e czélra dolgozik, jók és törvényesek legyenek, szívesen kezet fogunk vele e kitűzött czélnak elérésére. De a mi eddig történt, sok sikert nem igér. Tudja ő azt, hogy mind azon hiányokat, mik számos évek hosszú során keresztűl támadtak, rövid idő alatt helyrehozni, s a beligazgatást rögtön megjavítani nem lehet: az eddig lefolyt néhány hónap alatt lényeges eredményt ő sem remélt. De aggódva mondja ki, hogy a mik eddig történtek, még reményt sem igen nyújtanak, hogy ily úton meg fog javúlni hazánkban a megyék beligazgatása. Ő a leendő javulásnak még első csiráját sem látja létrehozva; sőt meg van győződve, hogy azok, miket a kormány némely emberei több megyékben tevének, újabb bonyolódásokat szűltek inkább, újabb ingerűltséget és pártoskodást. Úgy valának intézve, mintha épen nem a beligazgatás hibáinak megigazítására lettek volna irányozva; s fájdalom, el lehet mondani, hogy újabb akadályokkal ne-

1845. hezitették a kormány kitűzött szent czéljának elérhetését. De talán el lesznek majd hárítva törvényszerű úton ezen akadályok. Várjuk be, lépésről lépésre, a tényeket, s majd azok után itéljünk az egész felett.

„Aggodalmának oka nem az, hogy pártot igyekszik magának szerezni a kormány, pártot, mely erős legyen, és szilárd és hatalmas befolyású; mert hiszen ez a törekvés magában véve még nem törvénytelen; ezt teszik a kormányok más alkotmányos nemzeteknél is. Sőt ez által némileg a közvéleménynek enged a kormány: mert nem tartja jónak, vagy törvényesnek a hatalom erejével fellépni; hanem a nemzet alkotmányos erejét kivánja használni kitűzött czéljának kivitelére. Csak majd, ha ezen czél jó és törvényes, az eszközök is jók, törvényesek és becsületesek legyenek.

„Nem akar ő kételkedni azon, hogy a magyar kormány magas hivatalnokai oly férfiak, kik jót akarnak; oly férfiak, kik a hon boldogságát, a nemzet felvirágzását akarják eszközölni. Hiszen mi érdekök is volna megrontani azon hazát, melynek ők is tagjai? Akarja hinni, mit ők magok, vagy legalább ő rólok mondanak, miszerint csak azért igyekeznek ők erős, hatalmas és szilárd kormánypártot szerezni, hogy ez által jót eszközölhessenek e hazának és e hazában. De ha kétkedés nélkül hiszi is azt, van mégis valami, a mi benne félelmet és aggodalmat okoz. Egyik az, hogy lesznek, kik a kormány érdekében s a kormánypártnak megerősítésére nem válogatják meg az eszközöket. Fogja-e tagadni valaki, hogy erre már eddig is mutatkozott hajlam a hazának több vidékein?

„Nem kárhoztatja, sőt tiszteli az oly becsületes férfiút, ki keblének tiszta meggyőződését fentartva s követve, közhivatalt vállal, hogy erejét, tehetségét a közállomány szolgálatára fordítsa. Mert hiszen hol szükséges inkább a becsületes ember, mint épen a közhivatalokban? Megvetést csak az érdemel, ki meggyőződését, lelkiösmeretét, szóval

önmagát megtagadja, hogy hivatalba léphessen. Nem állítja 1845.
azonban, hogy az ily változás mellékes czélokból történt. Lehet, hogy ily férfiúnak meggyőződése valósággal változott, és pedig mellékes tekintetek nélkül, tiszta és alapos okokból. Megtörtént ugyan, hogy a változás után nem sokára az ily férfiú közhivatalt nyert; de hogy a közhivatal jutalma lett volna megváltozásának, állítani azt ismét nem meri. O tehát a hivatalok általi megvesztegetésekről, miket eddig történteknek lenni állítanak némelyek, positivumabbat nem szólhat. De legyen bármiképen a dolog, a megvesztegetés mindenkor csak alacsony eszköz, és annak nemei közt legalacsonyabb, legveszélyesebb a pénzzel s egyéb anyagi eszközökkel történt megvesztegetés. Közhivatalaink jövedelmesek eddig nem igen valának, s ki azokat elveinek, meggyőződésének megtagadásával hajhászta, azt hiúság ösztönözte inkább, nem pedig anyagi érdekek. Jellemsértő ugyan az ily hiúság is; de a hiú emberben igen gyakran van mégis valami lovagi.... Most, miután nálunk is gazdag fizetéssel van ellátva a hivatalok egy része, s ekkép anyagi érdekekkel is kinálkozik, fél szóló, hogy a hivatalt hajhászók száma meg fog szaporodni. Nem állítja, hogy a kormány azért emelte fel némely hivatalok fizetését, hogy azokkal még inkább vesztegethessen; de ismétli: hogy fél mégis, miszerint lesznek, kik magukat áruba bocsátják, s a kormány főbbjeinek egyenes akaratán kivűl is, találnak vevőkre, vagy legalább biztatókra.

„Másik aggodalma az, hogy a magyar kormány főbbjei, a legszentebb czél és a legtisztább szándék mellett is, hibázhatnak számitásukban; és pedig hibázhatnak olyképen, hogy miután ők nagy és biztos többséget szereztek a kormánynak, s miután az ezen többség erejével eszközlött törvények által dönthetlen erőre emelték a kormány hatalmát és befolyását, ezen erőt és hatalmat ők nem fogják használhatni. Annak, mit a magyar kormány főbbjei most tesznek, s tenni igérnek, két felvonása van. Első, a min je-

1845. lenleg dolgoznak. megerősíteni, hatalmassá tenni a kormánypártot, s meggyöngíteni az ellenzéket; hogy majd az ekkép megerősödött magyar kormány, akadály s ellenszegülés nélkül, minél több jót eszközölhessen. A második felvonás lenne azután mind ezen jónak eszközlése. Szónok a politikában nem a személyt tekinti, hanem a dolgot; s tegyen jót akárki, köszönettel fogadja. Szivesen üdvözli ő a kormányt s annak embereit azon ösvényen, melyen a haza boldogságát előmozditják, s épen nem bántja azon hiúság, hogy a jó csak általunk s elvbarátaink által történjék, csak megtörténjék; s örvendeni fog, ha megérheti azon időt, midőn az ellenzéknek hatályosan fellépni szükséges nem lesz, mert a kormány tudja s akarja is a jót törvényszerű utakon eszközölni. De vajjon eddig is az ellenzék gátolta-e a kormányt a jónak eszközlésében? A magyar kormány főbbjeinek csak az ellenzékkel kelle-e küzdeniök? Nem tapasztaltak-e más akadályt s több nehézséget?...... Megtörténhetik, hogy a dolog folyamata az első és második felvonás között megszakad; és a mostani magyar kormánynak főbbjei a legtisztább szándék mellett sem tudják legyőzni azon gátokat, miket az érintett elemek s érdekek görditenek a Magyarországban eszközlendő jónak elébe. Megtörténhetik, hogy más szereplők lépnek majd fel ő helyettök, a második felvonás előtt.....

És miután az ellenzék szerepét, kötelességeit s azok teljesitési nehézségeit kifejtette, ekkép végzi beszédét: „Az ellenzéket legyőzni s a kormánypártot megerősiteni, nem nehéz feladása a kormánynak, ha e czélra minden eszközökkel élni kész. Mert a hazában levő becsületes emberek egy része, meggyőződésből, a kormány érdekeit pártolja; a másik rész, ugyancsak meggyőződésből, az ellenzékhez tartozik; a többség azé lesz, ki az ingatag, nem szilárd emberek tömegét, azon embereket, kiket nem az okok, hanem az érdekek vezetnek, megnyeri. Az ilyen emberek száma minden országban, fájdalom, igen nagy, ezeket pedig. a ki töb-

bet adhat, többet igérhet, könnyen megnyerheti..... Ha meg akarja a kormány gyöngíteni az ellenzéket, vagy legalább hatástalanná tenni annak törekvéseit, a helyett, hogy befolyásának minden erejével pártot akarjon szerezni, s a megyékben minden szakadást, minden egymásba ütközött magán érdekeket az ellenzék gyöngítésére s önpártjának erősítésére kiván használni, — van egy más, talán biztosabb s bizonyosan nemesebb mód, mely a honra is nem veszélyt, hanem inkább áldást hozó lenne. Alljon a kormány minden pártok felett; tartsa meg szigorúan a törvényeket; teljesítse azok rendeletét; tegyen mennél több jót a nemzet szellemi és anyagi erejének kifejtésére; legyen részrehajlatlan, s ez által tegye lehetetlenné az ellenzéknek, hogy lépései ellen alaposan felszólalhasson.... 1845.

„Midőn két párt áll felhevűlve egymás ellen valamely hazában, két módon lehet a megzavart egyetértést helyreállitani, s a felindúlt keblek békételenségét lecsillapítani. Egyik a békés kiegyenlítésnek szelíd eszköze; másik, Machiavelli tanítása szerint: az egyik pártnak megsemmisítése. Óhajtja s reméli, hogy senki hazánkban ezen utóbbi módot nem fogja követni.

„Már ha kérdezné valaki, mi lehetne mind ezek ellen az, mi a nemzetet a sülyedéstől megóvja? más feleletet adni nem tudna, mint azt, mire a világ történetei utalnak, t. i. a nemzetnek szilárd és becsületes jelleme. E nélkül veszve vagyunk. De történjék bármi, nekünk, kik az ellenzékhez számíttatunk, ha valaha, most leginkább kötelességünk szigorúan vigyázni minden lépéseinkre. Vessen ki-ki számot belső meggyőződésével, s mit józan megfontolás után jónak lát, mit keble istene sugall, a mellett álljon meg ingatlanúl, csüggedést nem ismerő szilárdsággal. Ne tekintsük az oppositiót fénynek, czifraságnak; ne tekintsük azt oly pártnak, melynek feladata, megtámadni azt is, mi nem vétkes, ellenezni azt is, a mi jó, csak azért, mert mástól származott. Tegyük félre a rosz indulatnak s alaptalan gya-

1845. núsításnak ezerszínű szemüvegét, nehogy számításainkban s a teendők megitélésében csalatkozzunk. Ne higyjük állásunkat könnyűnek. Isten s világ előtt felelet terhével tartozunk minden cselekvéseinkért; mert egy-két hibás lépés rosz következéseket húzhat maga után; egy félreértés is nagy kárt okozhat a hazának. Orködjünk, és a mi jót lehet cselekedjünk. Igyekezzünk becsületes úton sikert szerezni becsületes törekvéseinknek; de, a tüsténti siker reménye nélkül is teljesítsük kötelességünket....."

Ezen nagy mérséklettől áthatott beszéd, mely azonban mind a mellett is határozottan kárhoztatta a jövendőben könnyen veszélyes következményeket eredményezhető rendszert, igen nagy hatást tett a nemzetben. Nem csak az ellenzék, de számosan a mérsékelt s meggyőződésből conservativ pártiak közől is, úgy vélekedtek, a haza bölcsével egybehangzólag, hogy körűlményeink, az absolut kormányú Ausztriával való kapcsolatunk mellett, — minek következtében, magának Metternich herczegnek vallomása szerint is, „két elem áll egymással harczban: a magyar alkotmányos és a német kényuralmi, mely utóbbik alkotmányellenes eszméktől van elfogúlva" — hogy ezen körűlmények közt az ország alkotmányos, nemzeti életére nézve felette veszélyessé válhatik, ha a kormány az ellenzék rovására igen nagyon megerősödik; mert könnyen megtörténhetik, hogy a kormánynak ezen túlsúlyú erejét az absolut osztrák befolyás idővel az alkotmány s nemzeti önállás megsemmisitésére fordíthatja.

De az ország nagy emberének ezen bölcs szavai, sem a kormány vezéreit nem birták nézeteik megváltoztatására, sem pártjok embereinek mind túlzóbbá lett heveskedését nem lőnek képesek mérsékelni. Az új főispánok s administrátorok nagyobb része semmi korlátot nem ismert a hatalomfoglalásban; semmi eszközt nem tartott rosznak, mely az ellenzéket gyöngítheti, és saját pártjuk erejét növesztheti; semmi részrehajlástól s igazságtalanságtól nem ret-

tent vissza, ha az czélra vezethetett. Gyűléseket rögtönzének, melyekben pártjok által az ellenzék érdekeinek káros, gyakran jogtalan végzéseket alkottattak, vagy az elébbi gyűlés végzéseit megváltoztatták. Hol pártjok kisebbségben volt, jogkérdések eldöntésére is kortestömegeket vitettek be; vagy, mi szinte nem volt példátlan, fegyverhatalommal csináltak többséget pártjok kisebbségéből. Midőn a kortestömegek által támogatott pártjok biztos győzelemre számolhatott, a közügyek tárgyalásától eltérve, embereik által személyes kérdéseket hozattak szőnyegre; szándékosan viszályt keltettek föl, hogy annak folytán az ellenzék tagjait széksértési büntetéssel sujthassák; vagy az ellenzék érdekeit sértő más végzést hozathassanak. Ha az ellenzék tagjai az administrátor részrehajlása, igazságtalansága s jogsértése ellen panaszt, vádat emeltek, reájok széksértési bűnkeresetet határoztattak; több esetben önhatalmokból megrendelték a keresetet, holott azt csak a gyülésnek állott jogában elhatározni. 1845.

Különösen a tisztújitás volt azon tér, melyen az új megyei főnökök jog- s törvénysértő hatalmaskodásaikat gyakorolták, kitűzött czéljok lévén a tiszti kart, kerűljön bár mibe, saját pártjok embereiből alkotni meg. A tisztújitások botrányos krónikájából csak egyet, a biharit, hozom itt fel, mely elegendő leszen megismertetni az olvasóval az új administrátorok eljárásának jellmét.

A bihari tisztújitás.

Biharnak több évek óta Tisza Lajos volt főispáni helytartója, kit, bár a lefolyt években, részrehajló eljárásával számtalan viszályt s királyi biztosságot hozott a megye rendeire, a kormány az új rendszer megalapitásakor is megerősitett hivatalában. Az administrátor, miután a tisztújitás általa jun. 24-kére ki volt tűzve, ezt néhány nappal megelőzve, rendkivűli közgyülést hirdetett, melyen a rendeknek előadta, miszerint felsőbb parancs által oda van utasitva, hogy a megyének pár évvel elébb kelt határozatát, minél fogva a szavazati jog minden nem nemes hono-

1845. rátiornak is megadatott, általok visszavonassa s megsemmíttesse; a tisztújítást különben nem áll hatalmában megtartani. A rendek, nehogy a tisztújítás, melynek törvényes ideje különben is régen elmúlt, még továbbra halasztassék, engedtek az erkölcsi kényszerítésnek, s a honorátiorok szavazatjogának megalapítását a törvényhozásra bízván, az ezt illető határozatot visszavonták.

A kormány e rendeletével egyenesen az ellenzéki párt kisebbítését czélozta; mert legkisebb kétség sem foroghatott fenn, hogy a honorátiorok nagy száma, kivétel nélkül, az ellenzék soraiban áll. Azonban, bár az ellenzék száma ennek következtében megcsökkent, czélját az administrátor még sem érte el. Midőn a megyei nemesség, tisztikarát megválasztandó, a kitűzött napra összegyülekezett, aggodalommal látta az administrátor, hogy az ellenzéki párt mégis szemlátomást nagyobb a maga pártjánál. De ezen. különben eldöntő körűlmény sem hozta őt zavarba. Elhatározva lévén, daczára az ellenzéki többségnek, minden áron a maga pártja egyéneiből alkotni meg a tisztikart: az elnöki kijelölési jogban keresett eszközt, mely czéljára vezetné. A kijelölési jogot egy 1723-ki törvény s a százados szokás akként szabályozta ugyan, hogy az elébbi alispán ismét múlhatatlanúl s vele együtt azon egyének jelöltessenek ki, a kik iránt a bizodalom leghangosabban nyilatkozik. Azonban Tisza, miután a gyülést megnyitotta, a kijelölésbe, e törvény és szokás ellenére, sem az elébbi alispánt, sem a többség által kivánt egyéneket nem vette föl; hanem a kijelöltek jegyzékét kizárólag saját pártja egyéneiből szerkesztette. Nehogy pedig a többség által egy igazságosabb kijelölésre szoríttathassék, a megyeházat s udvarát, bár összeütközéstől különben tartani nem lehetett, még a gyülés megnyitása előtt, katonasággal rakatta meg. Sőt, hogy csak észrevétel se tétethessék e törvény és igazságsértő kijelölés ellen, mihelyt a névjegyzéket felolvasta, a teremből azonnal távozott, a szavazás megkezdésére uta-

sítván az e végre kirendelt bizottmányt. Az ellenzék e szerint, jelöltjei az administrátor által nem lévén kitűzve, az alispán választásánál épen nem szavazhatott. A többi tisztviselőket, bár a rendek több esetben annyira meg voltak oszolva, hogy a többséget csak szavazás mutathatta volna ki, azt mégis egyszerűen mellőzve, némely hivatalra nézve a világos többség ellenére, önkénye szerint nevezte ki. 1845.

A választás érvényességére a hitelesítés is múlhatatlanúl megkivántatik. De ezt is kijátszotta az administrátor. A magát többségben érező ellenzéki párt el vala tökélve, más nap e szabálytalan választások hitelesítését meggátolni, s az egész tisztújításnak, mint törvénytelennek, ellenmondani. Az administrátor tudta az ellenzék e szándékát, s hogy azt meghiúsítsa: mihelyt az új tisztikar névsora felolvastatott, s mielőtt más valaki szót emelhetett volna, a gyűlést bevégzettnek nyilatkoztatván, a teremből az új tisztikar főbbjeivel együtt hirtelen eltávozott.

Az ellenzék, akarta vagy nem, e szerint kénytelen volt megnyugodni az új tiszti karban. Az administrátor, kit az ellenzék a gyűlés folytatására megkérni akart, ajtait elzárván, szóba sem akart bocsátkozni. A kormánynál hogyan lehetett volna orvoslatot reményleni, holott kétségkivűl annak, ha nem is előlegesen kinyert megegyeztével, de az új rendszer érdekében történtek a lefolyt események?

Mily kevéssé lehetett hasonló esetekben, midőn a megyei rendek az administrátor ellen járúltak panaszaikkal a kormány elébe, ettől méltányos vizsgálatot s kellő orvoslatot reményleni, világosan mutatta a honti eset, melynek a rendek panasza daczára, semmi következése nem lett az administrátorra. Sőt elégtétel s a sérelem orvoslata helyett több esetben gáncsot, s legfelsőbb rosszalást arattak a folyamodó rendek. Ez történt egyebek közt Szabolcs megye rendeivel épen a honti esetre vonatkozólag. Ők egy köz-

1845. gyülésökből oly tartalmú feliratot intéztek a királyhoz, hogy miután értésökre jutott, mikép Hont megyében a főispáni helytartó a törvényesen kihirdetett megyei gyülést minden törvényes ok nélkül eloszlatta; a gyülés ilyetén eloszlatása pedig a megye autonomiáját sértené s igen sok visszaélésekre adhatna alkalmat: kérik ő felségét, hogy ezen körülményeket szigorúan megvizsgálni, s ha az előadottak valósága kiderülne, az érintett főispáni helytartót az állam érdekében megbüntetni méltóztassék. És ki hinné? — e feliratra, mely által Szabolcs megye csak alkotmányos kötelességét teljesíté, őrködvén az alkotmányos élet épsége felett, oly értelmű válasz érkezett, melyben e megye rendeinek szigorúan rosszaltatik, hogy „Hont megye rendei egy töredékének kárhozatos cselekvényeit, a felséges trón előtt közbevetett kérés által, támogatni nem kételkedtek."

A kormány az administrátori rendszer megalapitásával nem csak maga sérelmet követett el; hanem, miként rendesen történni szokott, hogy egy hiba több hibát von maga után, ama lépése következtében többször oly helyzetekbe is jutott, melyekben, hogy magához következetes maradjon, a törvénysértés tanát kényszeríttetett hirdetni. Ilyesmi történt például Varasd megyében. Ezen megyében a főispánság örökös joga, törvény szerint, az Erdődy család birtokában volt. Miután Erdődy János hivatalából, e törvény ellenére, letétetett, s helyébe Lentulai Imre neveztetett administrátorrá, az alkotmányos horvát párt e törvénysértés ellen nyilvános óvást tett. Az illyrpárt azonban örűlve az illyr szellemü Lentulainak, az óvást félre vetette, s ezt a kormánynak tudtúl adta. A kormány gyakran a legfontosabb esetekben sem adott választ a feliró megyéknek, ha feliratuk elhatározott szándékaival ellenkezett. Most azonban sietett díesérő leiratot küldeni a megye illyr pártjának, mely a törvénysértés elleni óvást félrevetette; sietett helyeselni tettöket s rosszalni azokét, kik az óvást aláirták.

Ilyféle események után Biharmegye ellenzéki többségének sem lehetett igen biztató kilátása a sérelem orvoslatára. De hallgatással azt még sem mellőzhetvén, a tisztújitás ellen s az administrátor eljárásának megvizsgáltatása végett folyamodványnyal járúltak a királyhoz. A helytartótanács a király rendeletére, a folyamodványt Bihar vármegyéhez utasitá vissza oly meghagyással, hogy iránta, kellő tárgyalás után kimeritő tudósitás terjesztessék föl. 1845.

Már az e végre hirdetett közgyülés előtt szárnyalni kezdett a hir, hogy mozgásba hozatik minden erő, mely győzelem tényezőjeűl szolgálhat, és használtatni fognak oly eszközök is, melyek, ha bár nem állják is ki az erkölcsiség próbakövét, de a czélra hasznosak. A gyülés deczember 15-kén és a következő napokon mind a két párt nagy számú tagjainak jelenlétében tartatott. De az administrátor az elébb elkövetett törvénytelenséget csak újakkal tetézte. A helyett hogy, miként a helytartótanácsi intézvény is rendelte, a folyamodványt tárgyalásra bocsátotta volna, elégnek tartá annak felolvasását; s azután ellenére a szólást követelő ellenzékieknek, ellenére azon megyei határozatnak, mely választásokon kivűl a kérdések eldöntésére a szavazat alkalmazását tilalmazza, a begyűjtött kortestömeg által szavazattal döntötte el — melyben az ellenzék természetesen részt nem vett, — a folyamodványnak el nem fogadását. Az ellenzék a következő három napon is egyre a tárgyalást és szólási jogának fentartását követelte. És mivel az administrátor a szólást tőlök megtagadta, mind a három napon csak zaj és lárma tölté be az ülést. A negyedik napon pedig, midőn az ellenzék a szólhatást követelte, az administrátor a szólani akarókat széksértési kereset alá vétette. Ekkor azonban már az ellenzék türelmének is vége szakadt, s az alügyész által viszont az administrátor ellen tétetett fel széksértési keresetet, mire ez a gyülést minden végzés nélkül eloszlatta. De csak ezután történt még a legborzasztóbb törvénytelenség. Midőn a rendek, az admini-

1845. strátor távozta után szintén szétoszlani készültek, egy szolgabiró és esküdt vezérlete alatt fegyveres hajdúk rohantak a terembe, s a kijelölt ellenzékieket részint karddal, részint szuronynyal dühösen megtámadták. A megye legjelesebb férfiai, Bernát, volt alispán, Toperczer, volt főjegyző, Beőthy László s mások mintegy tizen sebesíttettek meg többé kevesbbé súlyosan. Beőthy Ödönt csak a katonák, kik a gyülés kezdetén a megyeház udvarában állíttattak fel, s most az iszonyú zajra a terembe sietének, menthették meg a legnagyobb veszélyben.

Igy lett Biharban, több évek folytán, a rend fentartására s az igazgatás vezérletére kinevezett administrátor törvénytelen, pártoskodó eljárása a rendetlenség, viszály és vérengzések forrásává. A történtek megvizsgálására azután királyi biztosság küldetett ki, melynek eljárását alább fogjuk elbeszélni.

Ezen hatalmaskodások s törvénytelenségek közt, melyeket némely új főispánok s administrátorok elkövettek, kétségkívűl az volt a legsajnosabb, hogy ők, zsarnokságuk folytathatása végett, az erkölcsiséget annyira rontó, a szabadságot valóságos veszélybe döntő korteskedést, pártjok által még kárhozatosabb módon űzték, mint az eddig divatban volt. Eddigelé, néhány ritkább eseteket s a nemesség előjogait illető kérdéseket kivéve, a kortesek csak tisztújításkor gyűjtettek be ; most, mivel az értelmiség többsége a legtöbb megyében az ellenzéki párthoz tartozott, az administrátori párt minden, csak valamennyire is fontosabb tárgyú közgyülésre begyűjtötte a tudatlan tömegeket. azoknak betanított szavazata által győzendő le az ellenzék értelmi többségét. E példát aztán sok helytt az ellenzék is követvén, azon szomorító körűlmény fejlett ki. hogy több megyében azontúl nem az ész hatalma, nem a kérdések mellett vagy ellen felhozott érvek s okok, hanem a szőnyegen forgó tárgyakról fogalommal sem biró tudatlan nyers tömegek szavazata volt a határozatok tényezője.

Ezen erkölcstelen eszközt pedig, mely többé kevésbbé mindig vesztegetéssel, lélekvásárlással szereztetett meg, az administrátor s a pártján lévő tisztikar, hivatalos hatalmuk, befolyásuk s igazgatási eljárásuk által sokkal könnyebben képesek lehettek megszerezni, mint a mindezen előnyökkel nem biró ellenzéki párt. Miért, ha az ellenzékiek a tisztujitáskor birtak is talán néha többséget szerezni, egyéb közgyülésekre rendesen az administrátori párt vitt be számosabb szavazókat. És ily módon aztán büntetlenűl zsarnokoskodhatott az administrátor a megye értelmi többsége felett. Ha ez, ügye igazságának érzetében, felsőbb helyre folyamodott, az administrátor azonnal rendkivűli közgyülést hirdetett, s a bevitt értelmetlen tömeggel, melyet elcsábitani nem volt nagy feladat, azonnal ellenfolyamodványt szavaztathatott meg, melyben az értelmi többséget nyugtalankodó s büntetésre méltó pártos felekezetnek bélyegezte; vagy az ellen, mint, például, épen Hont megyében történt, tiszti keresetet indithatott; melynek, ha más következménye nem lett is, a haladás ügyét évekre hátraveté, az értelem szavát évekre elfojtá. 1845.

A kormány ily összeütközések eseteiben természetesen majdnem kivétel nélkül az administrátor tudósitásának s pártja feliratának adott több hitelt, s az ellenzéket, mint viszálykodó rendeket, mindig a maga érdekében, rendesen kemény szavakkal, gáncsolta. Hogy olvasónknak ezen kormányeljárásról fogalma lehessen, íme ide igtatjuk a honti ellenzék fentebb előadott folyamodványára kelt kir. leirat lényegesb részeit.

„Hont megye főispáni helytartójának hivatalos jelentéséből..... méltó nehezteléssel értettük, miképen ezen megye rendeinek egy része,..... ámbár a főispáni helytartó az ülést eloszlatta,.... mégis a gyülésteremben megmaradott, elnököt stb. helyettesitett; az így alakúlt gyülekezetből a főispáni helytartónak elmozdítása végett hozzánk felirással járulni, ezt a többi megyékkel tudatni.... hatá-

1845. rozta; .... minthogy tehát az említett felekezet, melynek botrányos kicsapongásai által a több napokig tartott gyülés czélja meghiusult, ennek előtte még azon vakmerőségre is vetemedett, hogy az érintett törvénytelen gyülekezetből, ezen megye karai és rendeinek nevezetét bitorolva, hozzánk felirás alakjában járúlni merészlett; ennél fogva az említett töredéket, vétkes merényei legkeményebb rosszalása mellett, komolyan intjük, hogy a törvények iránt az engedelmességet, a fő kormányzó s a gyülés helye irányában pedig a tartozó tiszteletet súlyos felelősség terhe alatt, legszorosabb kötelességének tartsa." Figyelmeztetvén ezután az administrátort és pártját, hogy az ilyféle események eltávoztatása végett, az ügyészi keresetről szóló törvényt ezen nyugtalankodó párt ellen szigoruan alkalmazza: azzal zárja be az ellenzék megrovását hogy, ha ama törvények az ily merények visszatorlására elégségesek nem volnának, a kormány maga fogja azon kihágókkal éreztetni a törvény egész súlyát.

Az ilyféle leiratok, melyek által a kormány önmagát is párttá alacsonyítá le, s halalmával az ellenpárt irányában meltatlanúl élt vissza, meg is termették a magok gyümölcseit. Az administrátor pártja azontúl korlátlanúl zsarnokoskodott az ellenzéken; annak tagjait a szólás szabadságában gátolta, vagy, ennek sérelmével, minden nem tetsző szavukért „actio"-val terhelte. Igy, például, egy ellenzéki szónok, még azon gyülés folytán, eme szavaiért: „mind ezen rendetlenségek egyedűli oka administrátor úr" — „jelenleg Bihar megye küzd zsarnok administrátorával" kétszer egymásután ügyészi actio alá vettetett, s a széksértési esetekről rendelkező törvény szerint 24 gíra ezüst birságban marasztaltatott el.

Hasonló események több más megyében is merűltek fel a közélet színvonalán, s eléggé megismertették a nemzettel az administrátori új rendszert, melyet, mint monda-

tott, a kormány szigorúbb rend, gyorsabb igazgatás s a megyei kicsapongások korlátozása végett alapított volna meg; mely azonban, mint minden törvénytelen s kényszerítő szabály, csak zavart, viszályt s a közügyek igazgatásában számtalan akadályt és hátramaradást hozott több megye keblébe. 1845.

HARMADIK FEJEZET.

A horvát tartományi gyülés rendezése s egyéb kormányszabályok.

Nem egyedűl a főispáni hivatal volt azon tér, melyen az új kormányrendszer foganatba vétetett: a társadalmi lét más ágaiban is tétettek kisérletek annak életbe léptetésére. Ezen kisérletek közt, mind a tárgyat magát, mind a kormányszabályok következményeit tekintve, legfontosabb volt az, melynek Horvátország s annak tartományi gyülése lőn színhelyévé.

A Zágráb megyei nemesi összeirás és tisztválasztás.

Már a tartományi gyülés megnyitása előtt is volt panasza Horvátországban, s különösen Zágráb megyében, az alkotmányos horvát pártnak. E megyében a tisztújítás ideje közelgetvén, annak előkészitésére 1844-ki deczember 10-én közgyülés tartatott, mely a nemesség összeirását megrendelvén, a tisztújítást január 23-kára tűzte ki. A pártfondorlatok azonban a szavazatos nemesség számát oly nagyra emelték, hogy az első tekintetre is hamisítottnak tűnt fel. A tisztújítás tehát elhalasztatott s gróf Haller bán, utasítást kérendő, Bécsbe utazott. A rendelet szerint, melyet onnan visszahozott, az 1835-ki összeirásnak kell vala szolgálni az újnak alapjául; mi ellen azonban a rendek óvást tettek s új összeirást rendeltek, mely aztán az april 29-ére kitűzött gyülésen be is mutattatott. De a munkálat most is sok

1845.

észrevételre adott okot, mi felett három egész napig húzódott ki a vitatkozás. A főispán azonban még akkor sem akará kimondani a többséget, kijelentvén, hogy kezei ebben kötve vannak, s Bécsből kell várnia utasítást. A bán maga is röstellé, hogy ily törvénytelen eljárás eszközévé kellett válnia, s az e miatti bosszúság oldotta meg nyelvét. A horvát-magyar párt s vele az ország, Haller ezen nyílt szavai után, nem lehetett többé kétségben, hogy az illyr viszályok Bécsből nyerik a támogatást; mi aztán az alkotmányos érzelműekben a Dráván innen és túl nagy elkeseredést szűlt. A kormány utóbb, részben ezért is, a hivatalából való elmozdítással büntette az őszinte Hallert; de most, mielőtt czélját egészen elérné, a közvéleménynyel daczolni még sem mert, s a gyülésen nyilatkozott többség értelmében, a horvát-magyar párt részére döntötte el a kérdést.

A tisztújítás e szerint a kijavított összeirás alapján július 28-ra lőn kihirdetve. A készületek mind a két párt részéről nagy hévvel folytak. Az illyrek pénzzel is megkisérlék a vesztegetést; de az alkotmányos horvát-magyarokat kétszeresen szilárdakká tette az igazság győzedelme: jelöltjök Szuvich József 1289 szavazattal választatott meg alispánnak, az illyr Lentulaynak 974 szavazata ellenében. Az illyrek dühe azonban, mihelyt a szavazás eredménye kihirdettetett, nem ismert többé tartalékot. S minthogy elleneikhez nem férhettek, a katonaságot támadták meg, mely a két párt közt választó vonalt képezett. Egy illyrpárti pap a katonát, ki őt a horvát-magyarokra rohanni nem engedé, pisztolylyal mellbe lőtte; de az elesett társától maga is lelövetett. Ugyanakkor egy más illyr, költő és ügyvéd, a vezénylő főhadnagyot támadta meg, kitől azonban kardvágással utasíttaték vissza. Az illyrek erre több oldalról lőni kezdenek a katonákra. Egy golyó a főhadnagy csákóját fúrja keresztűl; több közvitéz megsebesíttetik. De most már a katonák is komolyan veszik a dolgot és sortüzet kezdenek, melynek az illyrek részéről csakhamar 17

1845. halott s mintegy 60 sebesült lőn áldozatává. Ennyi áldozat végre visszavonulásra birá az illyreket; de pártdühöket ez sem volt képes lelohasztani: a sír felett, melybe holtjaikat temették, kivont kardokkal mondának esküt megbosszulásukra. A közgyülés ezután köszönetet szavazott Jozipovich túrmezei grófnak s a köznemességnek alkotmányos magatartásáért a csak pártérdektől vezetett illyrek ellenében; a szept. 23-kán összeülendő tartományi gyülésbe megválasztott megyei követeknek, Bedekovich Kálmánnak és Briglevich Józsefnek pedig utasitásúl adatott, hogy azon esetre, ha ott, a szárnyaló hírek szerint, a köznemesség szavazati joga kétségbe vonatnék, a gyülést azonnal odahagyják s minden róluk nélkülök hozandó határozat ellen óvást tegyenek. És a tapasztalat tanúsitá, hogy ama hírek s ezek folytán az aggodalom a kormány szándokai felett a tartományi gyülésen nem voltak alaptalanok.

A tartományi gyülés jelleme.

Mi e tartományi gyülés alakját illeti: olyféle rendi képviselet, minő a magyar országgyülésen divatozott, abban eddigelé nem volt szokásban; hanem, miként a tartományi bizottmányok munkálataiból világosan kitetszik, a különben sem nagy számú horvát nemesek mindegyike megjelenhetett s hozzászólhatott a közügyekhez, ki magában arra tehetséget érzett. E tartományi gyülés ennél fogva az ősgyülések jellemével birt, s hasonló volt a megyei közgyülésekhez.

Azonban, miként már fentebb említők, a tartományi gyülés e jellemét az illyr-horvát párt 1844-ben, midőn a közös magyar országgyülésre követek valának választandók, tényleg megváltoztatta, a túrmezei nemességet, mely, mint tudatik, alkotmányos szellemű s az ellenzéki párthoz tartozó vala, megjelenhetési s követválasztási jogának gyakorlatában meggátolván. Említők, miként a túrmezei nemesség grófja, Jozipovich Antal, ki, hivatala szerint, az alsó ház tagja volt, e sérelmet az országgyülésnek bepanaszolta, s annak orvoslata végett, a horvát tartományi gyülés alkot-

mányos úton való rendezését sürgette a törvényhozás előtt. Az alsó tábla valóban foglalkodott is e tartományi gyülés rendezésével, de az illető javaslat, mint sok más fontos reform, a fenforgott körűlmények miatt, nem válhatott törvénynyé. 1845.

E törvényjavaslat is azok sorába tartozott, melyeket a kormány azért hiúsított meg, mivel a már akkor tervben lévő új kormányrendszerrel nem volt egybeférhető. Most tehát azon elhatározással hirdette ki a kormány e tartományi gyülést, hogy azon nem csak a megalkotott közös törvényeket kihirdetteti, hanem egyszersmind magát e gyülést is a maga elvei s érdeke szerint önhatalmából rendezendi.

A bán s tartományi gyülés elnöke utasítást vett Bécsből, hogy a gyülési teremet akként rendeztesse, miszerint a báni levél által meghivandók korlát által különöztessenek el a többi, önként megjelenendő nemesektől. Meghivatni szoktak pedig báni levél által a főpapok s főrendűek, a királyi kamarások és tanácsosok, a báni s kir. itélőtáblai s váltó törvényszéki elnökök s közbirák. A terem e rendezése félig meddig már a gyülés rendezését is magában foglalta: a báni levél által meghivottaknak, kik a korlátokon belűl, a zöld asztal körűl foglaltak helyet, a tanácskozási és szavazási —, a többieknek pedig, a korlátokon kivűl, a hallgatósági szerep lőn kimutatva.

A gyülés megnyitása.

A gyülés megnyittatván, mindenek előtt a múlt országgyülésen megalkotott törvények olvastattak fel, szokás szerint latin fordításban. Majd egy királyi leirat olvastatott fel, mely által a rendek mindenek előtt a gyülés rendezésére szólíttattak; mi végre aztán a bán egy bizottmányt nevezett ki. E kir. leiratból úgy látszék, a tartományi gyülés rendezése a többség elhatározására fog bízatni. De e csalódásban nem sokáig maradtak a rendek. Az alkotmányos horvát párt, s ebből különösen Zágráb megye követei, a terem önkényes és a nemességre nézve sérelmes rendezése miatt, azonnal felszóllaltak; s fondorlatot gyanítván,

1845. tudni akarták, miként áll az ügy; a bánhoz tehát kérdést intézének: ha elismertetik-e a gyülésen megjelent nemesek egyéni szavazatjoga? A bán ezen aggodalmakra több ízben kijelenté, hogy itt jogkérdés nem forog fenn; nyúgodjanak meg a rendek abban, hogy ő minden egyesnek jogait tiszteli s a szokást megváltoztatni nem akarja.

De az alkotmányos horvát párt e puszta kijelentéssel nem volt megelégedve, és sürgeté, hogy az elnöki nyilatkozat szerint jegyzőkönyvbe is beigtattassék: miképen az eddigi szokás, mely szerint a nemességet egyéni szavazat illeti, sértetlenűl fenn fog tartatni.

Kir. leirat a szavazatjog iránt.

Az ekként ostromlott bán végre az itélőmesternek egy lepecsételt legfelsőbb leiratot nyújtott által felolvasás végett, melynek tartalma abból állott: hogy „szavazatjog a tartományi gyülésben, annak rendezése előtt, csak a báni levél által meghívott és személyesen megjelent egyéneknek adatik.“

A leirat e rendelete senkit sem hagyott kétségben a teendő rendezés szelleme iránt; mindenki az első pillanatban világosan látta azt: az illyr párt hangos „zsivio“-ra tört ki, az alkotmányos horvát pártban rendkivűli levertség mutatkozott a néma arczokon. A bán által meghivottak jobbára a kormány és illyr pártokhoz tartozván, melyek e tárgyban egygyé olvadtak: az ellenzéki párt, mely kivált a Zágráb megyei nemesség soraiban nagy többséggel birt, jogától s befolyásától egy csapással meg lőn fosztva. Hasztalan szólaltak fel a leirat ellen Zágráb megye követei, azt a nemesség jogaira sérelmesnek bizonyítván; hasztalan támaszkodtak a nemességnek ebbeli százados joggyakorlatára, mely Horvátországban szintúgy mint Magyarországban törvényes erővel bir, hol törvény nem rendelkezik. A másik párt, mely most a leirat rendelete által elhatározó szavazattal ruháztatott fel, azon elv felállításával vetett véget a vitatkozásnak, hogy a hol törvény nincs, ott a kormányt illeti a jog, ketté vágni a gordiusi csomót.

A kormány ezen önkényes rendelete által a horvát nemesség százados joggyakorlata ellen elkövetett sérelem annál kiáltóbb vala, minthogy a törvény azon főrendű úr között, ki a báni levél által a gyűlésre meghivatott, s a közrendű nemes közt, e tekintetben semmi különbséget sem ismer; s különbség köztök már azon körűlménynél fogva sem létezett, mivel Horvátország tartományi gyülésén csak egy tábla volt. Következményeinél fogva pedig annál sérelmesebbnek tekintetett a leirat, mivel általa a tartományi gyülés tényezőinek száma a kormány akaratától s kedvezéseitől tétetett függővé; mivel, továbbá, az alkotmányos horvát pártot, melynek fő ereje a Zágráb megyei nemességben létezett, egy csapással megsemmisitette, s a tartomány közügyeiben az eldöntő befolyást az illyr-horvát párt kezébe játszotta, melynek a báni levél által meghivott tisztviselők és papok jobbára tagjai valának. 1845.

A jogaiban megsértett alkotmányos szellemű nemesség tehát a rendelet ellen felirást sürgetett a királyhoz, s a bán közbenjárását is kivánta; mivel pedig czélt sem egyben, sem másban nem ért, minden további tanácskozás és határozás ellen tiltakozván, a turopolyai gróf vezérlete alatt a gyülést oda hagyta. De, bár ennek következtében a horvátországi legnagyobb hatóság, Zágráb megye, melynek követei szintén távoztak volt, a gyülésen nem volt képviselve, a bán mégis folytatta a gyülést, mely aztán néhány napi tanácskozás után be is fejezte a tortományi gyülés rendezését.

E rendezés főbb vonalai a kövekezőkben állapíttattak meg:

1. A tartományi gyülés elnöke a bán, és annak távollétében, a báni helytartó, kiket a gyülés összehivásának joga is illet.

2. Üléssel és szavazattal birnak az egyházirendből: a kath. püspökök, az ó-hitű érsek és püspökök, a vránai pörjel s a káptalanok; a világi rendből: az albán s az or-

1845. ság alkapitánya, a főispánok és administrátorok, a birtokos főnemesek; továbbá a megyék, a túrmezei gróf, a szabad kir. városok; a báni tábla itélőmestere s ülnökei, a tartományi főbirószék s a váltótörvényszék elnökei, és a zágrábi akadémia. Hogy azonban a báni hivatalosok s a megyék szavazatszáma közt súlyegyen létezzék: a hány szavazattal birnak összesen a bán által meghivottak, a megyéket is mindenkor ugyanannyi szavazat illeti meg. A megyék egyébiránt, az összes szavazatok ezen felében egyenlően osztozzanak, minden tekintet nélkül a keblökbeli nemesség számára.

E szerint tehát az alkotmányos szellemű magyar-horvát párt a tartományi gyülésből csaknem egészen kizáratott, legalább a többség állandólag a bán, illetőleg a kormány részére biztosíttatott. A kormány azonban még ezzel sem volt megelégedve: ő Zágráb megyében is meg akará rontani az ellenzéki pártot, mely a túrmezei nemesség által állandó többséggel birt e megyében. Egy királyi leirat véleményt kivána az újonnan rendezett tartományi gyüléstől: mi módon lenne szabályozandó a túrmezei nemesség részvéte Zágráb megye közgyülésein? E nemességet egy 1835-ki kormányrendelet, legújabban pedig az utólsó zágrábi tisztújítás előtt érkezett királyi leirat biztositá az illyr-horvát pártiaktól kétségbe vont százados joggyakorlatában: semmi kétség sem maradhatott fenn tehát az iránt, mi szándoka légyen a kormánynak e nemesség szavazatára nézve, midőn azt, elébbi határozatai ellenére, újra kérdés alá helyezi, s oly testület eldöntésétől teszi függővé, melynek véleménye egyelőre is ellenségesnek ismertetett ama nemesség irányában. A tartományi gyülés elérté a kormány szándokát és, annak elejébe menvén, oly határozatot alkotott, mely szerint a túrmezei huszonnégy községből álló nemesség ezentúl Zágráb megye közgyülésein is csak a grófjok által gyakorlandó egy szavazatra szoríttatott.

Az illyr-horvát pártot, miután a kormány által ekként gyámolítva, az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot mind a tartományi gyülésen, mind Zágráb megye kebelében minden befolyástól megfosztotta, még egy elhatározó lépést kivánt tenni a maga érdekében: Horvátországnak az anyaországgal való kapcsolatát támadta meg. Határozatot hozott, mely szerint ő felsége felirat által kéressék meg, hogy Horvátországot, a magyar kir. Helytartótanács hatósága alól kivévén, egy külön főkormányszékkel lássa el; a zágrábi püspökséget pedig érsekséggé emelje, s alája öt egyházi megyét rendeljen, melyek eddigelé a kalocsai metropolita hatósága alatt léteztek. 1845.

És így végződött a horvát- és tótországi tartományi gyülés, mely e tartományoknak mind belviszonyaira, mind Magyarországgal való kapcsolatára nézve új korszakot alkotott: a szabadelvű alkotmányos elemeket azok kebelében a kormány túlsúlyú befolyásával megsemmisítette, az illyr-horvát párt uralmát állandólag megalapította, s ezzel együtt magvait is bőségesen elhintette azon eseményeknek, melyek a három évvel később kifejlett körülmények közt felsarjazva, szakadásig érlelődtek. A végzéseket, azon egy kivételével, mely a külön Helytartótanács felállítására vonatkozott, a kormány, mint saját sugallatait, minden ellenvetés nélkül megerősítette. Haller Ferencz tábornok s bán azonban, ki a kormány e státuscsinyénak eszközéűl szolgált vala, hivatalától a gyülés után nemsokára elmozdíttatott, s a kormány iránt szintoly készséges szolgálatú, az illyr-horvát párt czéljait pedig még inkább legyező Haulik, zágrábi püspök, neveztetett ki báni helytartóvá.

E tartományi gyülés óta, melyet az illyr-horvát párt, nem helytelenűl, úgy tekint vala, mint első lépést Horvátország nemzeti önállásának megalapítására szemközt Magyarországgal, e czélra látjuk irányozva e párt minden ügyekezetét. Gondjuk volt azonban reá, nehogy akár a kormány, akár a magyar nemzet kebelében idő előtt élén-

1845. kebb visszahatás támadján ezen igyekezetök ellen: minden módon oda törekvének tehát, hogy a nemzeti függetlenség nagy kérdését a politikai pártok súlyviszonyának s befolyásának kérdésével elpalástolva, az ügy helyzetét elferdíthessék, a történtek emlékezetét mihamarább feledésbe meríthessék. Ezen törekvés volt egyedüli oka, miérthogy a győzedelmes illyr-horvát párt, magát a magyarhoni pártok egyikével azonosítandó, a conservativ elnevezést szerette használni, s a nálunk szőnyegen forgó kérdésekre nézve valóban is a conservativ párttal tartott; míg titkos czéljait tekintve, valóban forradalmi érzelmeket ápolt kebelében. A kormány e színlelésnek, úgy látszik, valóban hitelt adott, s örülve az új szövetségesekben nyert erőszaporodásnak, a cselfogás által könnyen rászedetni engedte magát: s őket azontúl még inkább, mint elébb, saját ügyfelei gyanánt pártolá. A conservativ lapok, különösen a Budapesti Híradó, nem szűntek Jozipovichot, a két Rauch bárót, Jellasich Károlyt, Briglevichet, Bedekovich Kálmánt, Russichot s a többi alkotmányos magyar-horvát pártiakat, a legigazságtalanabb módon, mint rendbontókat, megtámadni s magasztalni az ellenpártiakat, mint a kormány támaszait, holott ezek, mint a jövő tanúsitá, valóságos forradalmárok voltak, amazok pedig csak régi alkotmányos jogaikat védték. A szabadelvű magyar lapok, s ellenzéki szónokaink néhányai a megyei gyüléseken többször erélyesen felszólaltak ezen eszmezavar ellen, s magokból az illyr-horvát párti iratok és szónokok nyilatkozataiból világosították fel ezen illyr álconservativok valódi törekvéseit. De a kormány mind erre nem hallgatott; s megelégedvén azzal, hogy a horvátok pillanatnyilag az ő czéljait támogatják, őket viszont nem szűnt meg pártolni Magyarország ellenében. És e pártolás alatt fejlődött aztán azon szellem, mely az 1848-ki eseményeknek lőn forrásává.

A tartományi gyülésen történtek híre nagy aggodalmat keltett a magyarországi szabadelvű pártban. A megyék

1845.

A megyék lépései az uj kormányrendszer ellen.

újabb nyilatkozatát láták abban azon alkotmányellenes kormányrendszernek, mely ellen már az administrátori kérdésben oly erélyesen, de eléggé sikeretlenül, keltek ki. Mély fájdalmat gerjesztett bennök, hogy a magyar kormány, a maga pillanatnyi érdekei miatt, nem kételkedett az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot az elszakadást czélzó illyr-horvát pártnak feláldozni. De nem kevésbbé fontos vala a kérdés alkotmányos oldala.

Horvátország nemessége eddigelé kétségtelen gyakorlatában volt a szavazatjognak tartományi és megyei gyülésein. Ezt maga azon választmány munkálata is minden kétségen felül emelte, mely 1836-ban a tartományi gyülés rendezésének kidolgozásával volt megbízva. Szempontunkból tekintve, nem tartozik a kérdéshez: vajjon helyes volt-e a köznemesség részvéte a tartományi gyülésen; s ennél fogva, szükséges volt-e a tartományi gyülés rendezése? A kérdés lényege itt csak a körül forog: alkotmányos módon hajtatott-e végre az újitás? Mert akármit kivántak is a körülmények s a rend érdekei, annyi bizonyos: hogy alkotmányos nemzetnél a fennálló törvényes gyakorlatot a végrehajtó hatalom egyszerü rendelettel tényleg megváltoztatni nincs feljogosítva. És ebben fekszik a tartományi gyülés rendezése körüli sérelem fő súlya; a kormány, tekintetbe nem vévén az alkotmányos jogok sérthetetlenségét, puszta rendelet által szüntetett meg alkotmányos joggyakorlatot; tényleges végrehajtással kezdte azt, mit elébb törvény által kellett volna meghatározni.

A horvátországi köznemesség jogainak megcsorbitását oly súlyos alkotmánysérelemnek látták az ország számos törvényhatóságai, hogy némelyek azonnal felirat által kértek a királytól orvoslatot. Pest megye pedig, novemberi közgyülésében, nem csak feliratot készített, hanem egy fényes küldöttséget is nevezett ki a királyhoz, mely a fejedelemnél élő szóval is szorgalmazná Horvátország abnormis állapotának megigazítását, s általában az új kormányrend-

1845. szer megváltoztatását. De a kormány nem volt hajlandó a küldöttséget a király elejébe bocsájtani. A küldöttség tehát, hogy czélját érje, Ferencz Károly és Lajos főherczegeknél nyújtatott be egy emlékiratot, melyben a fenforgó kérdést élénken előadván, a királyhoz juthatásának kieszközlését sürgette. De mind hasztalan: a fejedelem ajtai zárva maradtak. Majd egy hivatalnok által azon szóbeli üzenetet vette a küldöttség, melyben tudtára adatott, hogy őt, mint Pest megye küldöttségét, nem csak ő felsége nem fogadandja, hanem a kormánynak minden organumai is el vannak tiltva fogadásától. A küldöttség tehát süker nélkül tért vissza a hazába. A főherczegekhez benyújtott emlékiratok utóbb egy kormányrendelet kiséretében küldettek vissza Pest megyének. Egy másik leirat rosszalá a Bécsben járt küldöttség magaviseletét; rosszalá s kemény szavakban megrová a megye feliratát, melyben ez törvénytelen, alkotmányellenes irányról szól, mintha Horvátországban az anyaországtól elszakadási szándék léteznék s az egyéni jogok megcsorbítása czéloztatnék; komolyan dorgáltaték a megye, hogy ily súlyos vádat egyoldalú előadásra épít. s másokban is aggodalmakat ébreszteni, a közügyek menetében nehézségeket támasztani igyekszik. Ugyanazon időben egy helytartótanácsi intézmény neheztelését fejezi ki a megyének, hogy a horvát ügyben a kormány czélját elferdíteni szándékozott.

De a kormány ezen eljárása Pest megye irányában nem ijesztette el a többi megyéket. Később Pozsony és Trencsén megyék rendei is küldöttséget határoztak e tárgyban utasítani a fejedelemhez. De ezek sem lettek Pestnél szerencsésebbek. Pozsony megyéhez még ugyanazon gyülés folytában egy dorgáló kir. leirat küldetett, mely a megye azon cselekvését, hogy előleges engedelem nélkül, az administrátor kijelentésének ellenére, merészelt küldöttséget nevezni, éles szavakban rosszalá. Ugyanaz történt utóbb Trencsén megyével is.

A küldöttségek ekképen letiltva lévén, a megyék feliratai által szorgalmazák a horvát tartományi gyülés alkotmányellenes rendezése által elkövetett sérelem orvoslatát. A kormány, a főispánok és administrátorok útján, mindent elkövetett a megyékben, hogy ezen alkalmatlan feliratoktól meneküljön; sőt hogy a maga eljárását helyeslő s pártoló hálafeliratokat és körleveleket eszközöljenek ki a megyéktől. De minden ügyekezete daczára sem tudott tizenhat megyénél többet egyesíteni, a maga nézeteinek s rendszerének helyeslésére. A többi megyék majdnem mindnyájan határozottan pártolák Pest és Zala megyéknek a kormányt kárhoztató körleveleit. Azon néhány megye is, mely ez ügyben nem nyilatkozott, csak azért hallgat vala, mert mint óhajták, körülményeik közt nem lehetett a kormány ellen nyilatkozniok. Mindazáltal huszonnégy megye nyíltan gáncsolta a kormány alkotmányellenes eljárását. 1845.

Tette ezt különösen Zágráb megye, mely, a horvát eseményeknek nemcsak szemtanúja, hanem egyszersmind áldozata, a fájdalom élénk hangján írt vala fel a királyhoz; s mint a tartományi gyülés rendezéséből eredt sérelem által egyenes érdekelt hatóság, leginkább igényelhetett méltányos meghallgattatást. És vajjon mit nyert e feliratára Zágráb megye? Egy királyi leiratot, az 1846-ki február 13-ról, melyben a megye rendeinek tudtokra adatik, hogy ő felsége feliratukat, melyben a tartományi gyüléshez intézett legfelsőbb rendeleteit gáncsolni s a történteket becsmérelni vakmerően bátorkodnak, a legnagyobb bosszúsággal (gravissima cum indignatione) vette; mivel benne nem csak azon tisztelet ellen vétenek, melylyel a királyi méltóság iránt tartoznak; hanem még elődeik emlékezete iránt is hálátlan lelkületet tanúsitanak. Teljesítették azok, miként illett vala, a felséges uralkodóház iránt kellő hódolat minden kötelmeit; s a rendek csak féktelenségöknél fogva ruházhatták azok hűségének dicséretét a magok hajlamára, melylyel a törvényes tekintély kisebbítésére törekednek.

1845. Ezt ő felsége annál inkább rosszalja, mivel ezen indulatokból eredt feliratuk legvilágosabb bizonyságúl szolgál, miként, egyebek közt, arra sem voltak kellő tekintettel, hogy az elébbi gyülések határozatai folytán intézett felterjesztésekben, mind a kapcsolt országok összes rendei, mind önmagok is sürgető szükségét ismerték el s szorgalmazták is legfelsőbb helyen, hogy a rend mind a megyei, mind a tartományi gyüléseken helyreállíttassék. Ő felsége tehát, mint a törvények és törvényes rend őre s fentartója, ezen királyi tisztét tovább is teljesítendő, meghagyja a rendeknek, hogy köteles hűségöket s tiszteletöket szemök előtt tartva, tanácskozásaikban ezentúl, a törvények szerint, oly módon járjanak el, nehogy azon kellemetlen szükség álljon elő, melynél fogva azokat illetőleg, kik a vakmerőséget tovább is elejébe helyeznék a mérsékletnek, szigorúbb eszközök volnának alkalmazandók."

A monarchiai és alkotmányos nemzeti elem közti súlyegyen eddigelé egy részben a felirási jog által tartatott fenn az országban. A felirási jog ugyanis, érdektalálkozás esetében, kölcsönös felvilágosítás által eszközölhető kiegyenlités szükségére volt számítva. A nemzet azon bizodalomból indúlt ki, hogy, ha valamely kormányeljárásra nézve, ellenkező véleményét s ennek érveit, indokait kifejti, a hatalom kezelőiben a maga nézeteinek helyességéről s törvényes voltáról meggyőződést ébreszthet: vagy legalább azoknak alkalmat nyújt a magok nézetének érveit, s eljárásuk alkotmányszerűségét bővebben előadniok. Most azonban, a helyett hogy okokra okokkal adatott volna felelet, a megyék felterjesztései egyszerűen rosszaltattak; a küldöttségek előtt pedig a fejedelem ajtai elzárattak.

E körülmények közt a megyék többsége minden további feliratok sükeretlenségéről meggyőződvén, Pest és Zala megyék inditványára, azt határozá: hogy az új kormányrendszerből eredő súlyos sérelmek majdan a jövő országgyülés elejébe terjesztessenek; a küldendő követek

pedig oda utasíttassanak, hogy e sérelmeket, minden más tárgyak felvétele előtt, ügyekezzenek orvosoltatni. 1845.

Egyébiránt saját kebelökben, a mennyire csak lehetett, folyton védik vala magokat a megyék rendei az administrátorok hatalomfoglalásai ellen, s minden módon gátolni ügyekeztek beavatkozásukat az igazgatásba, melyet százados szokás a rendek által választott alispánok számára biztosított. Több megye óvást tett az ellen, hogy az administrátorok a törvényszékeken is elnökölni kezdtek, ellenére nemcsak a százados szokásnak, hanem a törvénynek is, mely szerint, megyei körben egyedűl a közönség által választott birák itélhetnek. Heves megye azonban nem elégedett meg az óvással; hanem, gróf Keglevich Miklós inditványára, egyenesen elhatározta: hogy a táblabírák az administrátor elnöklete alatt törvényszékűl ne üljenek össze. De a helytartótanács e határozatot utóbb megsemmisítette. És így folyt a harcz egyebekben is a megyék rendei s az administrátorok, illetőleg a nemzet és a kormány között. Bár az administrátorok a kormány által mindenben feltétlenűl pártoltattak, a rendek erélyes kitartása mégis több megyében győzött. Ilyenkor aztán legtöbb esetben királyi biztosság küldetett a megyére. E harcz kimeneteléről azonban utóbb lesz még alkalmunk szólani.

A kormányrendszer hibáinak oka.

Midőn a történelem a kormánynak ezen tévedéseit, s a törvényeknek, ha nem épen mindig betűjével, de szellemével bizonyára összeütköző szabályait szigorúan megrója: igazságtalannak mindazáltal nem szabad lennie azon státusférfiú iránt, ki ez időben kormányunk élén állott. Apponyi kanczellár hazafiúi szellemét mind ezen tévedések mellett sem lehet kétségbe vonni; ezt még azok sem tették, kik egyébiránt a legnagyobb hévvel támadták meg kormányrendszerét. A mérsékeltebbek önként elismerték, hogy az ő czélja, a kormánynak többséget szerezni, magában véve nem rosz, bár idővel az, az alkotmányra nézve, veszélyessé válhatik; elismerték, hogy a mire ő törekszik,

1845. erős kormány s több rend az igazgatásban, mint a mennyi eddig nálunk létezett, szükséges föltétele minden jól organisált státusnak. Rendszerében csak az eszközök s a modor voltak ellenkezők az alkotmánynyal, s mint ilyenek, méltók a szigorú megrovásra.

Ki tudna kételkedni gr. Dessewffy Aurél hazafiúi szellemében, szándékai jóságában? És azon heves publicistai harczokban, melyeket ő az ellenzékkel s különösen annak zászlótartójával, Kossuth Lajossal vívott, ki merte őt valaha hazafiútlanságról vádolni, s a haza boldogitására czélzó szándékait gyanúsitani? Lehettek s voltak is méltó kifogások, alapos ellenvetések eszközei ellen; de szándékait senki sem rosszalhatta. Már pedig Apponyi csak azt kisérté meg végrehajtani, mit Dessewffy tervezett, azon czélokat létesiteni, melyeket ez tűzött ki. Miben különböztek Apponyi modora és eszközei azoktól, melyeket Dessewffy alkalmazott volna, ha kora halála őt a kormány gyeplőinek átvételében meg nem akadályozza, nem tudjuk: annyi bizonyos, hogy azon eszközök, melyekhez Apponyi nyúlt, s a modor, melylyel azokat foganatba vette, nem állják ki az alkotmányszerűség próbáját. Ugyanazon modorhiba volt ez a rend s erős kormány érdekében, melyet Széchenyi István oly élesen s csüggedhetlen kitartással Kossuthnak vetett szemére az ellenzék eljárásában, a nemzeti reformok valósitására nézve. Miként Kossuth a reformtörekvésekben, ugy Apponyi és a kik által rendeleteit végrehajtatá, a kormány czélzataiban mindent túlhajtottak eszélytelen, elbizakodott modorukkal.

Kétségtelen mindazáltal, hogy a létező körülmények közt a nagy feladatra nézve, melynek megfejtését Apponyi magára vállalta, nem annyira a személyben, mint az elvben volt a hiba. Alkotmányos országban, az alkotmányosság sérelme nélkül, csak a többség kifolyásával lehet erős kormányt s az igazgatásban rendet alkotni. A kisebbség minden erőködése, a maga szellemét önteni be az igazgatásba, a maga elveit emelni kormányszabálylyá, azokat venni

foganatba s azok szerint alkotni rendet, elmaradhatlan szük- 1846.
ségességgel zsarnokságra, önkényre, alkotmánysértésre vezet. És épen ez volt nálunk az eset. Az udvar s az osztrák kormány feje, Metternich herczeg, bizodalmatlansággal viseltetett a többség iránt, mely eddigelé, mint ellenzék, nem csak modorában volt tán néha egy kissé túlzó; de mint szigorúan alkotmányos és szabadelvű, czéljaiban is különbözött a kényuralmi elvekkel és hajlammal felhagyni soha egészen nem tudó császári kormány czéljaitól, mely most is, mint mindig, a kisebbséget ültette az ország kormányára; a kisebbség által szándékozott alkalmazni a maga elveit, alkotni rendet s erős kormányt, mit eddig létesítenie, épen ezen oknál fogva, soha sem sikerűlhetett. Már maga e helyzet alkotmányellenes; minélfogva a kormánynak, ha a semlegesség és semmit nem tevés méltatlan s mindenesetre fonák állásából a cselekvés terére csak némileg is kilép, s erélyes kiván lenni, múlhatatlanúl sérelmeket kell ejtenie az alkotmányon. Ily viszonyok közt tehát, bár mely egyéniség emeltetett volna fel a kisebbségben levő conservativ pártból a kormányra, kevés kivétellel vagy különbséggel, ugyanazon hibákat kellett volna elkövetnie, melyekkel Apponyit terheli a történelem.

A kormány némi hasznos intézkedései.

És ezen elvek a kormány rendszerére és szellemére nézve oly kétségtelenek, hogy még azon kivételek is, melyek az igazgatás egyes részleteiben felmerűlhetnek, csak a szabály, az elv helyességét bizonyítják. Nálunk az igazgatás még oly rendezetlen, az ország összes állapota, a kormánynak eddigi hanyagsága, semmit nem tevő semlegessége miatt, oly hiányteljes volt, hogy a kisebbségből eredt kormány is, ha akart, sok jót, hasznost tehetett az alkotmányszerűség korlátai között. És ebben igazságot kell szolgáltatni Apponyi cselekvényes kormányának. O, hogy kormányát a nemzettel megkedveltesse, több oly intézkedéseket is tett, melyeknek czélja volt, a nemzet rég ápolt méltányos kivánatait létesíteni.

1846.

A közlekedési bizottmány felállitása.

A nemzetnek egyik legkiáltóbb szüksége volt, egy század óta szándékosan elnyomott anyagi érdekeinek emelése. Apponyi ezt kormánya egyik főczéljául tűzte ki; s abban méltó elismerést érdemel, hogy az e tekintetben legkitűnőbb, leggyakorlatibb, a kivitelben leghelyesebb tapintatú Széchenyi Istvánnal lépett összeköttetésbe. Hogy e nagy hazafi közremunkálását a kormánynak biztositsa, a Helytartótanács kebelében, közlekedési bizottmány nevezet alatt, egy új osztályt alkotott, vagy helyesebben, a létezőt újonnan rendezte, melynek Széchenyit neveztette ki elnökévé.

Igaz ugyan, hogy a kormány ezen intézkedése sem volt, szigorúan véve, alkotmányszerű; mert miután a helytartótanácsot törvény rendszerezte, csak törvényhozás utján kellett volna azt változtatni s újonnan rendezni. Az alkotmányosság tulajdona épen abban áll, hogy a végrehajtó hatalom, jó akaratában is, bizonyos formákhoz van kötve. De bár az alkotmányszerűség e sérelme nem maradt is a megyék részéről minden észrevétel nélkül; a jó szándékot mindenki elismerte, mindenki örvendett e kineveztetésnek, világosan látván abból, hogy a kormány haladni, a nemzeti jóllétet előmozditani valóban akarja; mert Széchenyi neve s jelleme kezeskedett arról, hogy a kormánynak valódi szándéka, valamit tenni valahára az anyagi érdekek körűl.

Széchenyi, ezen új hivatalos minősége következtében, több olyanféle anyagi érdekű nemzeti vállalatnak állott élére, melyek minden kormányi befolyáson kivűl, sociális téren keletkeztek; melyekről azonban csak alantabb szólhatunk kimerítőbben.

Ipariskola alapitása.

Hasonló jó szándék jellemzi a kormánynak szintén méltánylattal s köz megelégedéssel fogadott azon intézkedését, mely szerint, egyezőleg a nemzet régóta sürgetett kivánataival, Pesten egy középponti ipariskolát állított fel. Ezen ipariskola, a magas hivatalának ötvenedik évét betöltött főherczeg nádor tiszteletére, „József-ipariskolának“ neveztetett. E tekintetben csak az volt a hiba a kormány részéről,

hogy egyszersmind az ország néhány más népesebb városaiban is nem állított fel hasonló iskolákat. Nálunk, hol a birtokos és gazdagabb osztályok gyermekeinek, kivétel nélkül, klassikai, ugynevezett deák iskolai nevelést adtak, s az iparűzletre a szegényebb osztályok szánták gyermekeiket, e szegényebb osztályokra kellett volna különös figyelemmel lenni, s azoknak könnyíteni meg az iparos hivatásra szükséges neveltetést. 1846.

A népiskolák rendezése.

Ugyanazon időben, midőn ezen középponti ipariskola felállíttatott, a kormány a népnevelés egyéb ágaira is kiterjesztette figyelmét, s különösen a népiskolák tekintetében egy egészen új rendszert bocsátott ki, mely különösen Szőgyény Lászlónak, a tanulmányi bizottmány elnökének rovandó fel érdeműl. Meggondolván, hogy a népiskolák fontos ügye egy egész század óta a legelhanyagoltabb állapotban tengett, lehetetlen nem magasztalni e kormányintézkedés üdvös voltát. A kihirdetett új rendszer több tekintetben fedte az eddigi hiányokat, s valóságos haladást foglalt magában a népnevelés ügye körűl. És ha a kormány csak egy évtizeddel elébb hirdeti ki az új rendszert, kétségtelen, hogy a nemzet abban megnyugodott, azt hálával fogadta volna. Most azonban e kormányintézkedés már nem csak ki nem elégítette a közkívánatokat; hanem egyenes ellenmondást, gáncsot is vont az magára a megyék részéről.

Miután egyszer a kormány az önkényes intézkedési szándék gyanujába esett, nehogy ezen önkény az egész nemzeti életre kiterjedjen, a megyék féltékeny szemmel kisérték annak minden lépteit. A panasz e tárgyban is az önkény ellen volt kiváltképen intézve. Az ország rendei, kétségtelen joguknál fogva, már több országgyülésen kivántak intézkedni a népnevelés iránt; különösen az elébbi két országgyülésen erre nézve terjedelmes munkálatokat is készítettek, melyeket azonban a kormány mindig megakadályozott törvénynyé alkottatni; mert a nevelés ügyét, bár

1846. abban őt a törvények értelmében csak a legfelsőbb felügyeleti jog illeté, egészen önkénye szerint kivánta intézni. Most tehát ezen jogfoglalást, a fenforgó körűlmények közt, egyátaljában nem akarták tűrni a megyék; s a fontos ügy rendezését annál inkább a törvényhozásra, hova az jogszerűleg tartozott, kivánták utasitani, minthogy a kormánytól kihirdetett rendszer elvei sem egyeztek meg a többség kivánataival. Egyebek közt, az új rendszer a népiskolák főigazgatását a püspökök kezébe adta; miből az következett, hogy vagy a protestánsok és óhitűek iskolái is kath. püspökök által igazgattassanak, mi törvényellenes volt volna; vagy csak a kath. vallásfelekezetet illeti a rendszer, — mi arra ismét az egyoldalúság bélyegét nyomta. A reformpárt, hogy minden helység jól rendezett iskolával birjon, a szükséges költség előállithatásának tekintetéből, mi a dolog sarkpontja volt, minden felekezetre nézve közös iskolát kivánt, melyben a vallástan, az oktatás egyéb tárgyaitól elválasztatván, mindenik felekezet papja által külön taníttassék, az igazgatás tekintetében pedig, mit szabályozni a törvényhozás feladata, befolyást kivánt adni mind magoknak a községeknek, melyeknek természeti nevelésjogát mellőzhetőnek nem tartotta; mind pedig a megyéknek, melyektől, mint a végrehajtó hatalom részeseitől, a köznevelés feletti őrködést elvonni jogszerűleg nem lehetett. A kihirdetett uj rendszer, mely a népiskolák igazgatását kizárólag a kathol. papság kezébe adta, mind ezen lényeges szempontok valósítását lehetetlenné tette. E miatt nem is mulasztták el a megyék, melyekben az administrátori zsarnokság a határozatok szabadságát még nem korlátolta, felszólalni a népnevelés ezen új rendszere ellen. Különösen Zala és Somogy erélyes feliratokban követelték, hogy a köznevelés tárgyában kibocsátott felsőbb rendeletek, mint törvénybe ütközők, felfüggesztessenek, s a köznevelés ügye feletti intézkedés a törvényhozásra bizassék. Somogy e felett kijelenté, hogy a kormány intézkedésének, mely a nemzetet az alkotmányosság teréről

leszorítani czélozza, foganatosításához segédkezekkel nem 1846.
járuland. — Ezen, felsőbb helyre is feljelentett határozat, mint előrelátható vala, kemény gáncsot s rosszalást vont maga után a megyére; minél fogva ugy ennek, mint a többi hasonló véleményű megyéknek is nem maradt egyéb módjok a dolgon segíteni, mint e tárgyat is sérelemként jegyezni fel a jövő törvényhozásra.

Egészen hasonló volt a kormány eljárása s annak következtében a megyék néhányainak határozata az óhitűek vallásváltoztatásának szabadságára nézve. A törvény eddig csak a katholikusokról s protestánsokról intézkedett; s annak jótéteményét a kormány jelenleg, az óhitűek részéről felterjesztett kérelem folytán, ezekre is kiterjesztette. A sérelem e tárgyra nézve is csak abban létezett s jelöltetett ki több megye által, hogy az ország lakosainak tetemes osztálya felett, daczára annak, hogy a törvényhozó hatalom a nemzet és fejedelem közt meg van osztva, a kormány puszta királyi rendelet által határozott. Súlyosbítá e kormányintézkedést azon körülmény, hogy midőn az 1844-ki országgyülés, a vegyes házasságokat s a szabad átmenetelt illető vallási törvényeket alkotá, a görög nem egyesült vallásúakat a protestánsokkal hasonló állapotba helyezni, a kormány egyenesen és csak azért ellenzé, hogy a maga gyakorlatát, melylyel az óhitűek ügyeit 1690 óta önkényesen intézte volt, továbbra is fenntarthassa. Ennél fogva a kormányintézkedés, bár tartalmára nézve a nemzet többségének akaratával megegyezett, módjára nézve, mint az 1790-ki 12-dik törvénybe ütköző, sérelmesnek nyilváníttatván, a jövő törvényhozásra akként jegyeztetett fel, hogy a vallási szabadság a görög vallásúakra is törvény által terjesztessék ki.

A kormányt, miként ezekből látható, nem lehetett már mint eddig, hanyagsággal, semleges tétlenséggel vádolni; annál több panasz és gáncs emelkedett annak önkénye, részrehajlása, pártoskodása miatt, melynél fogva a

1846. törvényekre nem ügyelve, azokat több ízben mellőzve és sértve, törekedett foganatba venni a maga elveit, valósítani a maga czéljait.

A kormánynak ezen új, a régitől annyira különböző eljárása, mintegy másfél évig az országgyűlés bezárása után színleg mindig gróf Majláth Antal neve alatt folyt. Mert bár mindenki tudta, hogy az új rendszer gróf Apponyi műve, vagy inkább, hogy ő annak végrehajtó eszköze: a főkanczellári hivatal névszerint még mindig ama státusférfiú által töltetett be, s emez csak a másod alkanczellári czímet viselte. Ezen körűlmény sokakban kétséget támasztott az iránt, vajjon kitartó s következetes lesz-e a kormány az új rendszer mellett? Nem puszta kisérlet-e az a másod alkanczellár részéről? S nem hagy-e fel azzal a megyék ellenzése következtében az udvar, mellőzve annak eddigi eszközét? E kétségeket s az azokból eredt különféle véleményeket ápolni látszék az alárendelt rang, melynek czímét Apponyi eddigelé s oly hosszasan viselte, bár semmi fontosabb ok nem létezett, miért nem emeltetik névszerint is a kormány élére.

April közepe felé e kétségek is eltűntek. E hónap 5-kéről egy királyi leirat tétetett nyilvánossá, melynél fogva Majláth, állitólag saját kérelmére s meggyengűlt egészségi állapotának helyreállitása végett, határozatlan időre távolléti szabadságot nyert, s a magyar udvari kanczellária vezérlete Apponyi Györgyre tétetett át, ki egyszersmind másod főkanczellárrá neveztetett. Néhány hóval később (okt. 12-kén) nehéz tisztének könnyebbitésére pedig segédet is nyert az alkanczellárrá előmozditott fiatal, tevékeny Szőgyény Lászlóban.

E változás a személyzetben minden kétséget eloszlatott, s az új rendszert a kormány véghatározatává bélyegezte. Eltűntek ennél fogva mind azon remények, melyeket egynémelyek a rendszer megszüntetése iránt, bár eléggé alapos ok nélkül, magokban ápoltak. Apponyi főkanczellárrá kinevez-

tetése, mint az új kormányrendszer sanctiója, ezekben mély 1846.
aggodalmat ébresztett; mert e rendszerben alkotmányos létünk veszélyeztetését látták. De a mily túlzott vala e vélemény, oly alaptalannak mutatkozott azoknak állítása is, kik, ellenkezőleg, azon zavart, melyben az ország tengett, ezen kineveztetés által megszűntetve, s a reform nagy ügyét rövid idő alatt befejezve remélték szemlélhetni. Meggondolva, hogy azon párt, melyre a kormány támaszkodott, reformhajlamainak eddig nem adta csalhatatlan bizonyítványait, s kétségtelen kisebbséget képezett: e reformremények felette vérmesek valának, alig lehetvén várni, hogy a kisebbségben lévő párt, melyhez a kormány csatlakozott, képes legyen a maga irányát s elveit a többség ellen életbe léptetni. „De ha mind ezekben csalatkoznánk — ugymond a Pesti Hírlap — s a jövő országgyülésen nagyszerü javaslatok által lepetnénk meg? ez esetben, megvalljuk, szívesen csalódnánk;... szívesen engedjük át a conservativoknak a dicsőséget, mely azokra fog háromolni, kik a reformot keresztűlviszik. De hogy ilyes valami valósúlhasson, az illetőknek a szokott ösvényről le kellene lépniök, s factiosus politika helyett nemzeti politikát követniök, mint Sir Robert Peel teszi.... Mit teendene azután az ellenzék? azt mi nem tudjuk; de tudjuk, mit ily esetben tennie kell; azt, mit az angol alsó házban lord Russel teszen: elfeledni a pártérdekeket s nem ragaszkodni önformuláihoz."

NEGYEDIK FEJEZET.

Nemzeti törekvések, a reform eddigi irányának s elveinek keresztűlvitelében.

Az ellenzék szorosabb egyesülése s törekvése.

A kormánynak eddigi erélyes és, ha bár nem mindig s mindenben alkotmányszerű is, de következetes eljárása, legújabban pedig Apponyinak főkanczellárrá emeltetése mindenkit eléggé meggyőzhetett, hogy az új kormányrendszer nem puszta, mulékony kisérlet többé, hanem oly czél, melynek életbeléptetése felsőbb helyen végkép el van határozva. E meggyőződés az ellenzéki pártra nem maradhatott hatás nélkül. Mindenek előtt annak érzete erősödött s lett átalánossá, hogy a fenforgó körűlmények közt szükségesebb, mint bár mikor az előtt, az ellenzék külön véleményárnyalatainak, melyek a legközelebb lefolyt időben egymás irányában, némely kérdésekre nézve, csaknem ellenséges hangulatot vettek volt fel, egymással szorosabban egyesűlniök. Más részről múlhatatlanúl szükségesnek látszott, azon irányt, melyet az ellenzék a múlt országgyülés végén a védegylettel nyilvánított, lehetőleg szilárdítani s általában is emelni s terjeszteni az országban a szabadelvű ellenzéki reformtervek népszerűségét; különben félni lehetett, hogy a kormány megfeszített törekvéseivel, mesterséges, gyakran erőszakos eszközeivel, valóban többséget szerzend magának, s a legközelebbi országgyülésen a maga

elvei szerint viendi keresztül a nemzeti reformot. Az ellenzék ugyanis akként vélekedett, miszerint jobb elhalasztani a bármily szükségesnek mutatkozó javítást is, mint azt a nemzet jogainak s önállóságának, az alkotmányos és democratiai elvnek gyöngitésére hajtani végre, s egyszer mindenkorra, vagy legalább hosszú időre elmetszeni az utat, mely a nemzetet mind belinstitutióinak szabadelvű, democratiai átalakítására, mind törvényes kormányzati függetlenségének teljes visszaszerzésére vezethetné. E nézet szerint tehát, terjeszteni az ellenzéki irányt, erősbíteni a szabadelvű reform népszerűségét: ez volt jelenleg fő czélja az ellenzéknek. 1846.

E czél előtt meg kelle szűnni azon szakadásnak, mely az ellenzék keblében másfél év óta létezett. E szakadást, mint mondók, a központosítási tanok hirdetői idézték elő. Az ellenzék egyik része, a régiebb „Pesti Hírlap“ elvei szerint, a megyerendszert, bár annak hiányait nem tagadta, lényegében mégis oly becses intézetnek tartá, melyet Európa bármely alkotmányos institutiójáért nem hajlandó cserében adni; sőt inkább azt, népképviseleti alapokra fektetve, s hiányaiban épen a népképviselet által kijavítva, oly drága kincs gyanánt megörökítendőnek tanácsolá, mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével köti össze. Az ellenzék másik része viszont bár nem tagadva a megyerendszer alkotmánybiztosító becsét, sőt azt mindaddig, míg a nyugoteurópai alkotmányos élet formáival jobban összhangzó institutiókat szerezhetnénk, fentartandónak vallva, a rendszert magát az alkotmányos élet biztósítására korunkban már elégtelennek, a nemzet erejének kifejtésére pedig alkalmatlannak tartá; minél fogva oly centralisatiót kivánt, mely a nemzet akaratát az országgyülésen a népképviselet által összpontosítsa, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifolyásává tegye.

1846. Ezen elvi meghasonlás, mint mondók, annyival sajnosabb volt az ellenzéki pártra nézve, minthogy annak fő organuma, a „Pesti Hírlap", a kisebb, centralistai felekezet kezére jutott; s bár egyebekben az ellenzéknek hű tolmácsa maradt, a megyei rendszer híveinek nagyobb felekezetét magától egynémileg mégis elidegenítette; minek következtében ez tulajdonképeni organummal nem birt.

Most tehát a centralisáló felekezet, figyelembe véve a kormány törekvéseit, megszüntetni kivánta a meghasonlás okát, s felhagyott izgatásaival a központosítási tanok mellett. Mi — ugymond az 1846-ki január 1-ső számában a „Hírlap" szerkesztősége — ezt, t. i. az országgyülési összpontosítást s a felelős kormányt, sürgetni már idején láttuk, a fokozatos haladás utján óhajtván a közigazgatás egyes ágait, előadott nézeteink szerint rendezni; a sors azonban kijátszá számitásainkat. Intézkedéseket tapasztalánk, melyek aggodalmakra adtak okot; eseményeket, melyek parancsolák szorosabban, határozottabban csatlakoznunk az ellenzék többi részéhez; s mikép más alkotmányos országokban vannak időszakok, melyekben a rokon pártelemek magasabb nézetből egybeolvadtak: ily időszaknak tartjuk mi a jelent, ily állapotban látjuk hazánkat. Legyen elég utalnunk csupán a Királyhágó alatti (bihari) küzdelmekre közelebbről, s az eseményekre innen a magyar partokon. De különben a szokatlan mozgalmak is, melyek az ellentáborban mutatkoznak, összetartásra intik az ellenzéket.

„Ily viszonyok közt óvakodnunk kell, nehogy modorharczczá fajuljanak fejtegetéseink, s nehogy a teendők sorozatáról folyjon még akkor is a vita, magának az ellenzéknek kebelében, midőn ez iránt tisztában kell lennünk mindnyájunknak, kik a haladás zászlói alatt küzdünk, ha ezentúl is többségben akarunk lenni. S ezt akarnunk kell, nem azért, mivel a végrehajtó hatalom a többségnek kifolyása, — hiszen ez nálunk nincsen igy; — hanem annál fogva, mivel csak ha többségben leszünk, nem fognak oly

törvények initiáltatni s átvitetni. mikről mondani lehetend. hogy nem a part halad előre, hanem a csónokban mi megyünk hátra. Ily viszonyok közt, midőn azt kell tapasztalnunk, hogy az ellenzéknek e lapon kivűl még mindig nincs más organuma: a közjó érdekében szükségessé vált hogy addig, míg az imént érintett viszonyok nem módosúlnak, a központositás kérdésének általános tárgyalását az ellenzék ez organumában elhalaszszuk. Nem mondunk le elveinkről; mi most is csak ezek szerint látjuk lehetségesnek hazánk kifejlését... De szükségessé vált, az ország integritása s mostani alkotmányos garantiáink védelme tekintetéből, együtt tartani az ellenzék minden töredékeinek; szükségessé, a reform ügye érdekében is,... mindenek előtt az erők központositása." 1846.

Az ellenzék töredékeinek szorosabb egyesűlésére soha sem volt nagyobb szükség, mint jelenleg, midőn a kormány is az „alkotmány, nemzetiség és reform" jelszavait tűzte ki zászlójára; s midőn ennél fogva annak ellenében minden kérdésnél gondosan meg kelle vizsgálni: mi az ál és valódi reform. mi az ál és igazi alkotmányos eszme. És az most annál szükségesebb volt, minthogy a kormány részéről, tagadhatatlan, oly irány is mutatkozott, mely, bár még nem volt is elég a bizalmat teljesen feléje fordítani, de elég volt arra, hogy politikájának egyes ágai fölött a pártszenvedélytől el nem fogúlt mérsékeltebbek itéletöket némileg felfüggeszszék.

Nagy hiba s hiány volt azonban az ellenzék részéről, hogy, miként Szemere egy beszédében panaszlá, az ellenzék elsőbbjei, a mint a diéta elmúlt, a tért lábaik alól kiengedék sikamlani, s a vezérpálczát mintegy kiejték kezeikből, és sem a megyei gyüléseken nem igen hallatták az általános politikát fejtegető vezéri szavukat; sem az időszaki sajtóban nem fejtettek ki elegendő erőt. Hiba és hiány volt továbbá az, hogy míg a kormány vagy conservativ párt, miként alább elbeszélendjük, magát organisálni, munkálataiba

1846. egységet, tervet, rendet hozni ügyekezett, az ellenzékben mind eddig semmi összefüggés, és, kivéve a megyék gyülésein fenforgott egyes kérdéseket s a megyék közt azok iránt váltott körleveleket, semmi egyetértés nem létezett. A társalgás kedvéért egyesült s mind szélesbre terjedő „Kör“ czímű klubb ellenzéki szellemű volt ugyan; de kivált ez időben még sem elég terjedelemmel nem birt, sem politikával oly tüzetesen nem foglalkodott — miként azt utóbb tette, — miszerint az az ellenzéki pártnak középpontjául szolgálhatott, s azt csak némileg is képviselhette volna.

Ezen okok birták az úgy nevezett centralisták töredékét arra, hogy a szakadást nagyobbító tanaik fejtegetéseivel felhagyva, az ellenzék többi részével szorosabban egyesűljenek. Egyébiránt e töredéknek eddigi izgatása, a népképviselet s központosított felelős kormány mellett, nem csak nem ártott az ellenzék érdekeinek, sőt annak több tekintetben előnyére szolgált. Felvilágosítá a megyerendszer gyönge oldalait, hibáit s hiányait, még azokat is, melyeket eddig az ellenzék épen azért, minthogy e rendszer alkotmányos életünk fő biztosítékát képezte, szívesen takargatott; oszlatgatá az elfogúltságot s minden bővebb vizsgálat nélküli előszeretetet, melylyel e rendszer iránt sokan merő szokásból s más alkotmányos formák kellő ismeretének hiánya miatt viseltettek. Ellenben nem kevéssé terjesztette a tüzetes tanulmányozástól idegen tömegekben, melyek országtani ismereteiket csak az időszaki sajtóból merítik, a nyugot-európai alkotmányos élet fejlettebb formáinak, a parlamentáris kormányrendszernek ismeretét; mi, tekintetbe véve a még nem is sejdített átalakúlást a közel jövőben, nagy fontosságú nyereménynek tartandó.

Ha a központosítási iskola e tekintetben némi gáncsot érdemel: az abban áll, hogy annak vezérei tanaikat csak az általános elvek szerint fejtegették, s nem ügyekeztek azokat sajátságos viszonyainkra, melyek az absolut kor-

mányú osztrák birodalommal való kapcsolatunkból támadtak, 1846.
gyakorlatilag valósítható módon alkalmazni. A legnehezebb problemákat, melyek a központosított, felelős kormány behozatala esetében, a pénz-, had-, kereskedelem s külügyekre nézve, — mik eddig az osztrák császári birodalom hason tárgyú ügyeivel, való igaz, törvény s alkotmány ellen, s daczára a nemzet számtalan tiltakozásainak, de tényleg mégis több részeikre nézve közösen kezeltettek, — múlhatatlanúl felmerűlnének, megoldani meg sem kisértették. Hasonlókép elmulasztták fejtegetni azt is, miként lehetett volna a felelős, parlamentáris kormánynyal egybeolvasztani a megyei municipális remdszer lényegesb részeit, melyeket egyszerűen elvetni sem a nemzet hajlandó, sem tanácsos nem volt volna sajátságos viszonyaink között. Ily alkalmazott, gyakorlati fejtegetések pedig, tekintve a közel jövendő nagyszerű fejleményeit, vajmi hasznosak voltak volna!

De e hiányok, e mulasztások mellett is tagadhatatlanok a központosítási tanok iskolájának érdemei. Az ő fejtegetéseik két fő pont körűl forogtak: a népképviselet és felelős miniszteri kormány körűl. Amaz, egyik fő czélja volt ugyan a reformpárt azon felekezetének is, mely az átalakulást a megjavított megyei rendszer alapjára óhajtá fektetni; sőt épen a népképviselet tekintetett ezektől is azon eszköznek, mely által a megyei rendszert kinövéseitől megtisztítani s a nép valamennyi osztályaira kiterjeszteni óhajtották: de a parlamentáris kormányrendszer körűli eszmék bővebb ismeretének terjedése, valósításuknak a nemzetben erősbödő kivánsága leginkább ezen iskola művének tekinthető.

A felelős kormány elvének terjedése.

A kormány megtámadásainak befolyása alatt, melyeket a megyei municipiumok autonomiája ellen intézett, különösen nagy, az actualitás égető erejével birtak azon fejtegetések, melyekkel a centralisták a közönséget meggyőzni ügyekeztek, hogy a megyei rendszer a maga passiv ellentállásával koránt sem nyújt elegendő biztosítást az alkot-

1846. mánynak, s ezt csak a központosított nemzeti akaratnak kifolyásából eredő felelős kormányban lehet feltalálni. Azon eredménytelenség pedig, melyet a múlt országgyülés mutatott, mind többekben öregbíté ama meggyőződést, hogy a nemzeti átalakúlás is csak egy felelős kormány segedelmével mehet végbe a szabadság érdekében. Igy történt, hogy Pest megye, b. Eötvös József inditványára, már a múlt nyári közgyülésén, midőn Hont megyének az administrátor pártoskodása által támasztott zavara felett folyt a tanácskozás, nyilván kimondta, hogy múlhatatlanúl szükséges a kormányfelelősséget, mely törvénykönyvünkben ki van ugyan fejezve, de a kormány által tettleg meghiúsittatott, életvalóságra visszaállítani; mert az alkotmányos élet valódisága a felelősség valóságában áll. A határozat, melyet a megye e tárgyra nézve alkotott, következő szavakkal végződik: „Mivel az egybegyűlt rendek meg vannak győződve, miszerint az alkotmányosság fentarthatása végett nagyobb és erősebb biztosítékokra van szükség; s mivel, ha kétkedtek volna is a közelebb múlt országgyülési alsó tábla 155-dik szám alatt kelt határozatában foglaltak igazsága fölött, most meggyőződtek, miszerint részletes intézkedések az ország kifejlésére nem vezethetnek mind addig, mig az ország közéletének gyökere orvosolva nincs; és mivel az egybegyűlt rendek ez orvoslást, egy alkotmányos nemzetnél egy alkotmányosan felelős kormányban hiszik rejleni: az országgyülési tárgyakkal foglalkodó küldöttséget megbízatni rendelték, hogy a közelebbi országgyülésnek ezen irányban teendőiről annak idején véleményes tudósítást tegyen."

E meggyőződésben utóbb Pestet több más megye is követte; és bár ezeknek közgyülésein jobbára csak a kormány rendszabályaiból fölmerült egyes kérdések forogtak szőnyegen: a felelős parlamenti kormány eszméje mégis egyre terjedt, mig végre az elv, az országgyülést közvetlen megelőzött időben, miként alább elbeszélendjük, az el-

1846.

lenzék zászlajára jelszó gyanánt tűzetett, s annak programmjában az átalakúlás fő feltételeként jelöltetett ki, s több megye által is utasításúl adatott az országgyülésre küldendő követeknek.

Mi alatt a felelős kormány elve az ellenzéki párt kebelében ily haladást tett, s annyira megérett, hogy az a legközelebbi küzdelem egyik czéljáúl tűzetett ki: az ellenzék a már régibb idő óta kijelölt reform-kérdésekben is ügyekezett előrehaladni, s azokat, mennyire a körülmények engedték, s a mennyire törvényhozáson kivűl magán vagy társadalmi úton történhetett, életvalóságra emelni. E tekintetben az adó, az örökváltság s a védegylet körűl oly nevezetes jelenetek merűltek fel közéletünk színvonalán, hogy azokat, ha bár röviden is, említeni el nem mulaszthatnók a nélkül, hogy a nemzeti törekvések e korbeli körrajza hiányos ne maradna.

A közös adózás körüli tények.

A közös adózás kérdésének az elmúlt országgyülésen történt megbukta arra birta az ellenzék számos tagjait, hogy addig is, míg az általános, egyarányú közadózás a haza minden polgáraira törvény által kiterjesztetnék, önként kötelezzék magokat az adózásra. E tekintetben, nem sokára az országgyülés szétoszlása után, Bezerédy István adta az első szép példát. Tolna megyében lévén birtokai, e megyének 165,000 forintnyi összes hadi s házi adóját vévén az arány alapjáúl, bele foglalva a közmunkáknak pénzen megváltását is, évenkénti háromszáz forintnyi adó lefizetésére kötelezte magát.

A hazafiúi áldozatkészségből eredt nemes példa nem sokára számos követőkre talált. 1845 elején Pest megyében Rosti Albert, kinyilatkoztatván, miként a hazában létező nemesi kiváltság, mely szerint az adónak egész terhe csak az ország nem nemes lakosait nyomja, lelkiösmeretével meg nem egyez; nehogy tehát azon kiváltsággal élve, azt hallgatása által helyeselni látszassék, magát terjedelmes birtoka után a megye adózóinak sorába iktatni kivánta, minden

1846. ingó s ingatlan birtokát alávetvén a hadi és házi adónak. Követték a példát többen mások is, kik közől, mellőzve más kisebb birtokosok hasonló lemondását a kiváltságról, különösen említésre méltó a Zala megyei két száznál több nemes, kik közt több főrendű s nagybirtokos neve is olvasható: továbbá a Csongrád megyei mintegy hatvan nemes hazafi.

A conservativ pártiak, kik a múlt országgyülésen a közadózásnak törvénynyé váltát meghiúsították, ezen hazafiúi nyilatkozatok ellen is kikeltek; s hogy azokat népszerűtlenekké, sőt, ha lehet, nevetségesekké tegyék, arra törekedtek, hogy e hazafiak ajánlata ne is fogadtassék el az illető megye részéről adó czíme alatt; hanem csak az adózók felsegéllésére szánt ajándéknak neveztessék. Bár azonban az administrátoroknak sikerűlt is ezt egynémely megyében keresztűl vinniök: a hazafiúi szép példa azontúl is több megyében, különösen Sárosban, Hontban, Szatmárban stb. követőkre talált. És bár maga gr. Széchenyi István is gáncsolta ezen önkéntes adózást, melyet „a pisztoly időelőtti elsütésének“ nevezett; s azon aggodalmában, nehogy e tett a nemesség nagy birtokú részében ellenhatást okozzon, az adó iránt minden tényleges lépések elhagyására szólítá föl honfitársait: kétséget mindazáltal nem szenved, hogy ezen egyes nemesek önkéntes lemondása az adómentesség kiváltságáról szintén hatott némileg arra, hogy a nemesi kiváltságok ősi vára a közvélemény hatalmas szavának felharsanására már a közel jövőben összeomoljon.

Örökváltsági esetek. Valamint az adómentességről való lemondásban, úgy a jobbágyok terheinek örök váltságában is Bezerédy István adta a követésre méltó első példát, jobbágyaival szabad alku útján megegyezvén az iránt, hogy ezek tőle minden úrbéri adózást és szolgálatot örök áron megváltsanak. A szerződés mind a két félnek tetemes hasznára vált, s nem késett több hasonló szerződést maga után vonni. Klauzál Imre tanácsára, Vas megyében, gróf Batthyáni Kázmér és

Gusztáv birtokain, több helység szintén megváltotta jobbágyi terheit; s a lakosság pár év alatt rendkívűli előhaladást tett jóllétében. Ugyanaz történt Bodonyban, Baranya megyében, Batthyáni Kázmér jószágán; továbbá Tiszaföldváron, Csongrád megye népes mezővárosaiban, Vásárhelyt, Csongrádon és Szentesen, melyek bár földes uraiknak, a Károlyi grófok nemzetségének nagy összegeket fizettek váltságdíjul; mégis rendkivűli hasznot arattak a váltságból. Hogy egyebeket mellőzzünk, annak bebizonyítására, menynyire emelte az örökváltság az anyagi érdekek virágzatát, példa gyanánt csak azon egy körűlményt említjük, hogy Szentes, egyedűl a közös legelőből részére esett s a lakosságnak bérbe adott földek haszonbéréből képes volt fedezni a váltságdíj kamatait. 1846.

A jobbágy emancipatióját, a föld felszabadítását sürgetni, néhány év előtt még csaknem politikai bűnnek bélyegeztetett. És íme e tárgyban oly haladást tett már hazánk, hogy az arisztokratia jobb es okosabb része általában véve átlátta a régi viszonyok szintoly igazságtalan mint káros voltát; és ha még egészben véve kevés volt is az örökváltság esete, csaknem pártkülönbség nélkül általános jelszó lett: a munkát és földet szabaddá tenni mindenek előtt; minél fogva e reform keresztűlvitelét bizton lehetett várni a jövő országgyüléstől.

A védegyleti eszmék körüli mozgalom.

De legnagyobb élénkség mutatkozott a védegyleti eszmék körűl, nem csak mivel ezt az ellenzék nagy része új fordúlatnak tekintette anyagi érdekeink felvirágoztatására; hanem mivel az politikai oldalánál fogva is az ellenzék legélesebb fegyvere volt, s méltán a nemzet óvásának tartathatott az ország önállását sértő idegen bécsi befolyás ellen. A védegylet e politikai oldala okozá azt, hogy ellene a kormány- s conservativ pártiak honi s külföldi lapokban oly mérgesen keltek ki. Egyebek közt az augsburgi „Allgemeine Zeitungban“, mely lap hazánkban, mivel annak ügyeivel sokat foglalkodék, több ezer olvasóval dicseked-

1846. hetett „néhány valódi conservativ“ azzal vádolta az ellenzéket, hogy a védegylet által egyenesen a birodalomtól való elszakadásra irányzott törekvést nyilvánít.

A védegyleti elveket az ellenzék nagy része nyíltan elfogadta, s azoknak irányát és czéljait az ország külön vidékein összesen 146 osztály- vagy fiókegylet, melyek a pesti középponti osztálylyal összeköttetésben álltak, ügyekezett valósítani. A vád tehát már magának az egyesületnek terjedelme miatt is súlyossá vált. Ennyi osztályban, az ország minden vidékein működő egylet törekvései, ha azoknak olyféle czél tűzetik vala ki, minőről az egylet vádoltaték, könnyen veszélyesekké válhattak, felforgatásra, lázadásra vezethettek volna. A vádat különösen súlyossá tette az ellenzékre nézve az, hogy kételkedni sem lehetett, miképp ha a vád bebizonyúl: az ellenzéki pártot halálos csapás éri, s tőle mind azok végkép elszakadnak, kik bár ellenezték is a kormány alkotmányszerűtlen lépteit s rendszabályait; kik bár a szabadság elveinek alapjára kivánták is fektetni a nemzeti átalakúlást: de e mellett meg voltak győződve, hogy minden törekvések s kisérletek, melyek a birodalomtól való elszakadást tűznék ki czélul, a haza függetlenségét, a nemzeti státuséletet döntenék veszélybe.

E vád azonban teljesen alaptalan volt: forradalmi, elszakadási irány egyátaljában nem létezett a védegyletben. És a kik a nemzet oly tetemes része ellen, mely a védegylethez ragaszkodott, ily súlyos vádat emelni bátorkodtak: azt vagy puszta pártszellemből cselekedték, az ellenzéket megosztani s attól a félénkeket s mélyebben nem látókat, kiket a súlyos vád lehető következményei könnyen elijeszthetének, elszakadásra birni törekedvén; vagy magok is csak tudatlanságukat s a dolgok mélyére látni nem tudó felületességöket árúlták él.

De bár mi volt is a conservativ párt részéről emelkedett ezen vádnak czélja s indoka: volt légyen az, az ellenzéket megrontani törekvő, rosz szándékú pártszellem.

vagy tudatlanság s felületesség, — a vádat, nehogy az rosz 1846.
szándékú czélját elérje, kénytelennek látta magát fölemelni s kellőleg taglalni az ellenzék organuma. A Pesti Hírlap ennél fogva egyenes nyilatkozatra szólitá fel a conservativ lapokat: mennyiben ismerik el, az említett német lapban, nevökben előadott nézeteket saját nézeteiknek? E kérdést annál méltóbban intézte a Pesti Hírlap a conservativ párthoz, minthogy ama német lapi czikkben több, valóban alkotmányellenes nézet foglaltatott. A conservativok egyik lapja, a Nemzeti Ujság, erre nyíltan válaszolá: hogy némely, e czikkben az ellenzék ellen emelt panaszokat ugyan valóknak tart; azonban minden alkotmányellenes elvet viszszautasít, s ennélfogva ama czikket egészen el nem fogadja. A Budapesti Híradó ellenben, melynek vezére, gr. Dessewffy Emil, a kormánynyal szorosabb összeköttetésben álla, nem kételkedett akként válaszolni: hogy akármit és akárki ír az Allgemeineban a conservativ pártról, ellenzékről, vagy bármiről is, azzal ő nem gondol; s bárminek vegye is hallgatását az ellenzék, ő felelni a Hírlap kérdésére nem fog. A dolog ez állásában az említett czikket nem lehetett többé úgy tekinteni, mint körülményeinket nem értő külföldiek zajgásait; hanem oly állításoknak kényteleníttetett azokat nézni az ellenzék, melyeket a kormánynyal öszszeköttetésben álló Budapesti Híradó saját nézeteinek fogadott el; minek következtében, az ellenzéki Hírlap egy egész sorát kezdé meg a conservativok vádjait s nézeteit czáfoló czikkeinek.

Bár e czikkelyek nagy világosságot vetnek azon elvharczra, mely hazánkban ez évek alatt a két nagy párt által víatott; czéltévesztés nélkül mindazáltal lehetetlen volna azokat kisérnünk. A ténynek, s utóbb felmerült kormányi lépések kellő megvilágítása végett azonban szükség kifejtenünk a védegylet egész politikai horderejét.

A védegylet, politikai szempontból tekintve, sokkal fontosabb volt mint anyagi tekintetben. Bár abban semmi

1846. forradalmi s elszakadási irány nem létezett; mindazáltal úgy kell azt tekinteni, mint azon álláspont tényleges kifejezését, melyet az ellenzéki párt a nemzeti alkotmányos élet, önállóság s kormányzati függetlenség tekintetében elfoglalt. A nemzet kétségtelen alkotmányos jogaihoz tartozott, anyagi ügyeit a maga érdekei szerint intézni el a törvényhozás útján. A kormány ezen joggyakorlatnak régóta s a legközelebbi országgyülésen is, akadályokat görditett elébe. Az ellenzék tehát, e nemzeti jog gyakorlatában a törvényhozás terén akadályra találván, a társadalmi téren ügyekezett az ország anyagi ügyeit annak érdekei szerint előmozditani. A nemzet több rendű szerződések, régibb s újabb törvények erejénél fogva, azon kapcsolat mellett is, mely által az ország a trónöröködés tekinteteben a monarchiához köttetett, nemzeti önálló államélettel, kormányzati függetlenséggel birt. Az 1790-ki törvényt, melyben a jelenleg uralkodó Ferdinánd nagyatyja elismerte, miszerint „Magyarország saját törvényei szerint s nem a többi örökös tartományok módja szerint kormányzandó", a kormány jelenleg is oly érvényesnek s kötelezőnek tartá, mint maga a nemzet. Ezen önállóság, e kormányzati függetlenség sérelmére, az ország anyagi érdekei az osztrák tartományok érdekeinek alárendeltettek; és midőn a nemzet e sérelem orvoslatát törvényhozási úton el nem érhette: az ellenzék nem csak az országgyülésen kimondta óvását az önállóság e sérelme ellen; hanem, hogy azt a nemzeti életben is mintegy megtestesitse, s a sérelem káros következményeit némileg ellensúlyozza, a társadalmi életben keresett óvó szert. A kormány nem engedte, hogy a nemzet a kereskedelmét szabályozó vámok iránt, mire joga volt, törvényhozásilag intézkedjék: az ellenzék tehát minden egyes család küszöbénél akarta érvényessé tenni a nemzet vámszabályozási jogát.

Midőn tehát az ellenzék ezen indokoknál fogva védegyletet állitott, szigorúan az alkotmányosság s törvényes

nemzeti függetlenség terén maradt, s midőn ezt minden sérelem s korlátozás ellen megóvni törekedett, törekvése semmi forradalmi vagy elszakadási irányt nem foglalt magában. 1846.

Mindazáltal nem lehet csodálkoznunk, hogy a védegylet oly ingerült ellenzésre talált a conservativ pártban. E párt most szorosabban egyesült a kormánynyal, mint bár mikor eddigelé. A kormány irányával pedig semmi sem állott oly éles ellentétben, mint a védegylet. Már fentebb mondók, hogy a pártok állása, a vámviszonyok tekintetében, teljesen megváltozott. Az ellenzék nem csak lerontatni nem kivánta többé a vámsorompókat, melyek az ország s az osztrák tartományok közt léteztek; hanem azokat, mint a nemzeti önállóság eszközeit, tovább is fentartani, s csak a létező vámszabályokat törekedett az ország érdeke szerint megváltoztatni: mi végre az osztrák tartományok s az ország közt kötendő vámszövetség eszméje általában pártolásra talált az ellenzéknél. A kormány ellenben át kezdé látni, hogy a közbenső vámsorompókkal tulajdonkép a magyar önállóságot erősítette, s egygyel több akadályt teremtett a birodalom s Magyarország érdekeinek egymáshoz való közelítésében.

A birodalmi miniszterium ennél fogva most már arról gondolkodott, mi módon lehetne e közbenső vámvonalt megszüntetni. A mit azonban politikai érdekek javasoltak, anyagilag nagy nehézségekre talált. A vámvonal bő financziális forrás lévén, azt egyszerűen, minden kárpótlás nélkül eltörülni, a különben is mindig szorult financzállapot nem engedte. Az osztrák tartományokban létező dohányegyedáruság, mely mintegy 10—12 millió ftot jövedelmezett, egyenesen e vonalra volt alapitva, hazánk dohánytermesztő ország lévén.

Dohány-egyedáruság.

A birodalom ezen politikai s financziális érdekeinek harczát akként kivánta kiegyenlíteni a bécsi miniszterium, hogy mihelyt a közbenső vámvonal jövedelmeit valamely

1846. más forrásból pótolni képes leend, a vámsorompókat azonnal ledöntendi. A kárpótlásra csak két út vezethetett: egyik: ha az ország a vámvonal jövedelmeit egyenes adóval megváltja; másik: ha a dohány-egyedáruság az országra is kiterjesztetik. Az elsőre, mióta az ellenzék a vámsorompókat az ország önállósága megőrzésére alkalmas eszköznek tekintette, semmi remény nem biztatott. A másodikra fordítá tehát törekvését a bécsi miniszterium.

A kormánynak a jövő országgyülés tekintetében az lévén reménye, hogy magának erős, biztos többséget szerzend: a birodalmi miniszterium némi engedmények igéretével reábirta Apponyi kanczellárt, hogy a dohánymonopoliumnak Magyarországra is kiterjesztését a jövő törvényhozáson pártolja, s reménylett többsége által törvénybe igtassa. A birodalmi miniszterium azonban, időközben, a még minden esetre kétes eredményű országgyülés előtt, gyártási s kereskedelmi versenyzés által is kivánt kisérletet tenni a dohánymonopoliummal Magyarországban. A nyár közepén híre kezdett szárnyalni, hogy az udvari kamara, Magyarország több helyein, s mindenek előtt Temesvárott, nagy szivargyárakat szándékozik állitani; s boltokat nyittat a fő- s más népesebb városokban, hogy ott a külföldön készített szivarait s burnótját árultassa. A miniszteriumnak ugyanis az volt reménye, hogy, ha az országban néhány nagyszerű dohánygyárt s raktárakat állítván, a maga millióit a magán gyárosok s árusok filléreivel versenybe állítja: ezeket egy pár évi, utóbb fölösen pótlandó áldozattal, mind megbuktatja; s bizonyos idő múlva ekként maga maradván a piaczon, a dohánymonopoliumot a törvényhozás utján kivűl is sikerűlend megalapítnia.

E terv sikerűltét a kamarának már azon körűlmény is igen megkönnyitheté, hogy a szivarok gyártására szükséges külföldi dohány behozatali vámját a maga érdekében tetszése szerint oly magasra emelhette, hogy a magán gyá-

rosok versenyzését egyedül ezen rendszabály által is hatalmában állott megakadályozni. 1846.

Az udvari kamara, e reményektől kecsegtetve, Pesten s más nagyobb városokban még az év folytában valóban több dohányboltot, ugynevezett trafikokat nyitott. A conservativ lapok, melyeknek vezérei a kormány terveibe beavatva valának, a közönséggel eleinte azt akarták elhitetni, hogy a kormány egyedül az ő érdekében, a dohány olcsóbbsága végett, nyittatta meg dohányboltjait.

De hasztalan. Mind e tervek s hitegetések hajótörést szenvedtek a védegyleten. Az ellenzéki lapok felszólalásai, magának a védegyesületnek s több megyéknek közgyülésein e tárgy felett folytatott vitatkozások hamar eléggé felvilágositották a közönséget; s ez, elfogadott védegyleti elveinél fogva, melyek már az első évben is mintegy három millió forinttal kevesbitették a külföldi szivar behozatalát, óvakodott a kormány szivarát, olcsobbsága daczára is, fogyasztani.

Meghiúsúlva lévén a terv, mely szerint egyedül a magánversenyzés elfojtása által igyekeztek becsempészni a dohánymonopoliumot, a conservativ lapok is felhagytak sikeretlen áltatásaikkal; s gr. Desseffy Emil a Budapesti Híradóban nyiltan megkezdte táborozását a vámügyi eligazodás tárgyában. A dohánymonopoliumi czélt egyenesen bevallva, nem olcsó dohányt igért többé, hanem oly jövedelmi forrást keresett az egyedáruságban, mely kellő rugékonysággal birván, egyszersmind a közbenső vámügyi eligazodásnak is eszköze lehetne, a sociális úton tett kisérlet sikere fölött maga is reménytelenséget fejezvén ki, s a tárgyat törvényhozásra tartozónak ismervén el, a jövő országgyülésnek egy egész tervet ajánla, mely szerint a dohánymonopoliumot Magyarországon behozhatónak állitá. Hogy tervének pártolást szerezzen, egyéb, könnyen megczáfolt állitásai közt, azzal kecsegteté a közönséget, hogy közkezelés alá esvén a dohány, a vámsorompókat az osztrák határszélen mint többé szükségteleneket megszüntetik; az egyed-

1846. árusságból nyerendő közjövedelemből pedig nem csak a kir. harminczad jövelmeiért kárpótlást adhat a nemzet, hanem még közczélokra is szép öszlet maradand fel. De hasztalanok maradtak minden okoskodásai: az ellenzék azok által nem csak meg nem nyeretett, hanem, több megyében, a jövő törvényhozásra sérelem gyanánt jegyezte föl a kormánynak a magánosok szabad versenyét elfojtani kivánó törekvéseit dohánytrafikáival. A vámvonalra nézve pedig átalánossá lett az ellenzékben ama vélemény, melyet a védegylet 1846-iki augusztusban tartott közgyülésen határozottá emelt: miszerint t. i. iparunk s jóllétünk jövendőjét nem a vámsorompók ledöntése, hanem viszonyos méltányosságra alapitott védrendszer, kiegyenlítési vám biztosíthatja.

A védegylettel rokon eszmék.

A védegylet, ezen nagy hasznú eredményen kivűl, mely szerint a kormánynak sociális úton becsempészni szándéklott dohánymonopoliumi tervét teljesen meghiusította, még azon eszméknél fogva is jelentékeny politikai s erkölcsi hatást gyakorolt, melyek vele, a védegylettel, rokonok voltak, s melyeket, mondhatni, a közvélemény itéleteinek erejére emelt.

A védegyletben kifejezett hazafiság elvének ugyanis, a hazai ipar előmozdításán kivűl, más örvendetes következményei is valának. Ezen eszme életrekapásának eredménye lőn, hogy a külföldön s a hazára nézve szintén külföldnek tekintendő Bécsben pazar fénynyel élt nagyjaink s dúsgazdagaink azon része, melynek keble még el nem záródott vala a honszerelem meleg sugarainak behatása elől, kötelességére lőn emlékezetve, hogy a honban, mely őket ezer áldással halmozza el, benn éljenek; a hazaföld kebeléből merített jövedelmeket benn költsék el; s azon nemzetet, melynek joggal s anyagi tehetséggel legdusabban ferubázott fiai, a vett jóval arányban levő hűséggel szolgálják. A haza fővárosai, Pest és Pozsony, a védegyleti eszme felmerülése óta, mind több főrendű hazafit kezdének számlálni lakosaik közé, kik előbb a külföldön tartának költséges udvart, s

legfeljebb néhány napra, vadászatra vagy ünnepélyre té- 1846.
vedtek oda, hol természetes helyök van, s melyen kivűl, a költő szerint, nincs, nem lehet számokra hely. A közvélemény mind szigorúbban kezdé sujtani az absentismust, főrendeink ezen leggyakoribb hazafiatlansági bünét; s mindinkább elhatározott dologgá lőn, hogy a közelebbi törvényhozás szigorú törvényeket fog az ellen alkotni.

De nem csak nagyjaink benlakására, hanem a hazafiság minden egyéb nyilatkozataira nézve is igen hatékonyak voltak a védegyleti eszmék. Magok is a hazafiság fellelkesült érzetéből származván, minden egyéb életviszonyokban felébresztették, szilárdították ezen érzetet. És bármit beszéltek s mennyit irtak is ellene, jobbára pártérdekből, roszakaratú gúnyolói: az eredményeket többé el nem tagadhatták. A védegylet jótékony erkölcsi eredménye volt még egyebek közt az is, hogy a külföldieskedés eszelős divata hazánkban megszűnt; és miután egy Batthyáni Lajosné, egy Károlyi Györgyné s annyi más dús családok finomúlt izlésű hölgyei honi kelmékbe ölözködtek: honit viselni, ha bár talán még selejtesebb volt is, mint a régóta létező s szabadon tökélyesbűlhetett külföldi ipar gyártmánya, nem volt szégyen többé, mint még csak pár évvel az előtt, hanem dicsőség, s magasztalva emlitett hazafiúi cselekedet. A rangot, melyet elébb a külföldi divat s termény bitorolt, a honi foglalá el a közvéleményben, a sociális élet minden viszonyaiban. A „honi“ szó s elnevezés mindennek ajtót nyitott, mindent divatossá tett, mi elébb figyelemre sem méltatott vagy épen talán megvetett vala. Még honi irodalom, a honi müvészet, zene, tánez stb. is érezte hatását a védegyletnek. Szóval, a védegyleti eszme, a hazafiság fellelkesűlt érzelmének varázshatása alatt, a nemzeti s népiségi életet minden viszonyaiban keresztűl lengte s megtermékenyítette.

Ez volt oka, hogy, ha talán nem terjedt is oly annyira ama határozott egyesületi formában, melyben megindúlt;

1846. — s az első évben 138-ra menő vidéki osztályok száma a második évben csak nyolczczal szaporodott: az eszme nem kevésbbé élt a nemzetben, mint felébredtekor. A védegylet ellenségei azon langyosságot, mely az első felbuzdulást felváltani látszék, nagy örömmel arra magyarázták, hogy a védegylet enyészetnek indúlt; s nem is késtek nagy hangon kürtölni, hogy „az egylet nincs többé! Örök álomba szenderült! A védegylet meghalt!“ Pedig csak az egyesületnek kissé merev formái iránt változott a közvélemény, kezdett hülni a lelkesedés; csak az egyesület külön működése vagy hivataloskodása nem látszék már oly szükségesnek, mint eleinte, midőn az az eszme közlönyévé, terjesztőjévé lett: és azért látszólag mindinkább passiv térre kezdett szoritkozni az eleinte oly tevékeny egyesület. De az eszme maga nem csak nem gyengűlt, hanem zaj nélkül is egyre terjedt, s mind mélyebben áthatotta a nemzeti élet minden elemeit.

A védegylet hatása anyagi tekintetben. Azon politikai s erkölcsi eredmények, melyeket elszámláltunk, ama pártharczok, ingerült megtámadások, melyeket említettünk, már magokban is elég bizonyságai lehetnek, hogy a védegylet az anyagi érdekek tekintetében is, melyekre egyenesen irányoztatott, nagy hatást gyakorolt. A műiparra, a kereskedésre olyképen hatott az, mint az élesztő, mely az élettelen kovászt feldagasztja s annak ruganyosságot ad; mint a nap sugára, mely a nedves, hideg földet megtermékenyíti. Ha a rövid idő alatt szilárd és hatalmas gyárak százai nem emelkedtek is, — mi igen természetes, miután századokig elhanyagolt, elfojtott ipart egy lábdobbantással teremteni nem lehet: ha a feltűnő iparvállalatok közől rosz számitás, tapasztalatlanság, ingatag alap vagy pénzhiány, az Európaszerte uralkodó pangás s több más lehető ok miatt, az előhozottak egy része újra lemerűlt és szétporlott is: lehetetlen mégis eltagadni azt, hogy a védegylet a műipar körében fiatal erővel pezsgő életmozgalmat keltett fel, melynek teremtményei közt, a sok mulékony mellett, sok maradandó is volt.

A védegylet, a honi gyármányoknak kelendőséget, sőt keresettséget szerezvén, általában a műiparnak mind azon ágaiban s nemeiben nagy erőt s kifejlési mozgalmat idézett elő, melyeknek terményeivel hasonnemű külföldi gyártmányok eddig majd mindenütt diadalmasan versenyeztek. Miután a „honi czikk“ a „honi kelme“ divattá, sőt, a védegyletben lekötött becsületszó kötelezésénél fogva, szükséggé lett: mind a már létező gyárak s kézművek megrendelései rögtön nagy mértékben megszaporodtak, — minélfogva üzletöket, forgalmi tőkéiket lehetőleg nagyobbították; mind új kézművek s gyárak is keletkeztek az ipar minden ágaiban. Az álláspont, melyet eddig a honi és külföldi gyártmány a kereskedelemben elfoglalt, egészen megváltozott. Eddigelé egynémely honi gyártmány is, hogy a megrögzött előítéleteket s a divat szeszélyeit legyőzve, kelendőségre kaphasson, külföldi gyár jelvényével bélyegeztetett, külföldinek adatott ki. Most, midőn a közönség nagy része csak honit keresett, nem csak a honi gyártmányról levétetett a hazug álarcz; hanem mivel a szükséget honival mindenben kielégíteni nem lehetett, a külföldi gyártmány pedig keresettségét elvesztette, ez is gyakran honi gyanánt árultatott. A csalást ebben, bár a védegylet többféle óvó szabályokról rendelkezett, lehetetlen volt ugyan teljesen mellőzni; oly terjedelmet az mindazáltal nem nyerhetett, hogy újabb gyárak keletkezését meggátolhatta volna. És valóban, alig volt az iparnak ága, melyben több új vállalat nem keletkezett, s általában az üzlet nagy mértékben nem növekedett volna. 1846.

A védegylet első szülötte lőn a gyáralapító társaság. Midőn a védegylet megalapíttatott, sokan azok közől, kik azt azonnal pártkérdéssé tették s annak politikai, lényegesen ellenzéki eszméjétől idegenkedtek, azon ellenvetéssel léptek fel, hogy nem védegylet kell nekünk, kiknek alig van mit védenünk; nem negativ ellenzéssel, hanem a positivitás terén, gyárak alapításával, kell segíteni műiparunk A gyáralapító társaság.

1846. pangásán. És azonnal tanácskozni is kezdének ilyféle gyáralapító társaság alakítása felett. Az ellenzék, melynek kebelében a védegylet támadt, az új eszmét ezzel nem csak megférőnek, sőt ezt amaz kiegészitőjének találta. Meggyőződött, hogy a negativ tér, melyen a védegylet, természeténél fogva mozog, a magyar gyáripar megalapítására elegendő nem lehet, s erre cselekvő lépés, activ működés is szükséges. Az eszmét tehát teljesen elfogadta. És így lőn, hogy az ellenzéki s conservativ párt, ez iránt egyesűlve, nem sokára az országgyülés szétoszlása után, még 1844 végén, oly társaságot alkotott, melynek czélja lenne, pénzerőt előteremteni; pénzerőt, melyből a gyáros űzletének nagyobbitására vagy újnak megalapitására oly kölcsönt nyerhessen, melytől túlságos kamatokat nem kell fizetnie, melynek rögtön felmondásától nem kell rettegni, melyhez ismeretes vagy alaposan megvizsgált személyes viszonyai s becsületessége után, egyéb hypotheka nélkül is, lehet reménye; pénzerőt, melyből a megtelepedni vágyó külföldi gyáros, ki értelmi erőt, tudományt s ügyességet eleget, de pénzbeli biztositékot kevesebbet hozott magával, mint a mennyi egy, talán nagyobbszerű, gyár felállitására szükséges, találjon társra, vagy részvényesre, ki vele egyesűlve, a hiányzó pénzmennyiséget fedezze. E társaság tehát nem a szokásos, már nagyon is sokszor igénybe vett s megfárasztott hazafiúi áldozat utján, hanem nyereséges közkereset alapján kivánta eszközölni a műipar kifejlesztését.

A társaság ekként a pártok vegyes elemeiből megálakúlt. Elnökévé gr. Keglevich Gábor, főtárnokmester, másodelnökké gr. Széchenyi István, választmányi tagokká pedig Batthyáni Lajos és Kázmér, Dessewffy Emil, Teleki László grófok, Szentkirályi Móricz, Kossuth, Luka, a későbbi honti administrátor, Fröhlich és Ullman nagykereskedők választattak. De az egymást természetöknél fogva visszataszító elemeknek erőszakolt fusiója áldást nem hozhatott a társaságra. Egyesíteni akartak minden politikai vé-

leményt; de a pártszellem összecsattanása közt a társaság nem csak meg nem szilárdúlhatott, hanem már 1845-diki februárban haldoklott. Az ellenzéki tagok Kossuthot kivánták igazgatónak választani; de minthogy ő a védegyletnek is igazgatója volt, a conservativok az alapszabályok sérelmére, igazgatót inkább választani sem akartak, mint Kossuthra szavazni. A társaság kebelében, melynek választmányából Kossuth kilépett, az életerős, lelkes mozgalom helyett korteskedés, zsibbasztó visszavonás támadt, mit a közönség részéről bizalmatlanság s részvétlenség követvén, a társaság bomlásnak indúlt. Az április 13-kán tartott közgyülés, melyen a társaság élete vagy halála kimondandó vala, a szintén megjelent Deák Ferencz és Klauzál Gábor bölcs, békitő szellemének befolyása alatt, egy értelemmel a társaság fentartására szavazott ugyan, s a több tagok kilépte által megcsonkúlt választmányt ujra megalkotta; de, bár tőkéje a 300 ezer forintot megközelítette, élénkebb, erőteljesb életre soha sem vergődhetvén, azontúl is csak tengésben maradt. 1846.

Iparegyesület.

Gyümölcsözőbb volt hatása a védegyletnek egy más, már néhány év óta létező társulatra: a szerényen, de nagy haszonnal működő iparegyesületre. A piaczot, melyet a védegylet a honi gyártmányoknak biztosított, az iparegyesület kettőzött szorgalommal törekedett ellátni. Már fentebb elbeszéltük, miként ügyekezett e hasznos egylet terjeszteni az ipar körében szükséges tudományos ismereteket; jeles Hetilapjában a közönségnek tudtára adni az ipar körében támadt minden új vállalatot, felfedezést, előhaladást; miként pótolta vasárnapi mesterinas iskoláival s egyéb, a reáltudományok körében felállított tanszékeivel a kormány eddigi mulasztását ipariskolák alapításában; miként ügyekezett az ipar körében a szorgalmat s ügyességet jutalmazások, dijak, hírlapi ismertetések s dicsérések, kivált pedig a több városokban időnként rendezett iparműkiállítások által éleszteni. Iparmütár.
Itt rövidség okáért csak azt említjük, mi az iparegyesület körében egyenesen a védegylet szüleménye volt, az ipar-

1846. árudát, vagy iparműtárt. A jótékony intézet czélja volt, a hazai kereskedő osztálynak hazai gyártmányokkal olcsó, nyereséges és mennél gyorsabb és élénkebb forgalom űzését lehetővé tenni; a fiatal, hitelre árulni még nem képes hazai gyáraknak, kész pénzen véve gyártmányaikat, biztos keletet szerezni; s végre a honi gyártmányt kereső közönséget kicsinyben is biztosan s kényelmesen ellátni a hazai ipar készítményeivel. A részvényes társaság, mely e czélokra keletkezett, a fővárosban, 1846 elején, az iparműtárt valóban felállította, mely, miután az eszme a védegyletből folyt s népszerű vala, üzletét kevés idő alatt az egész országra sikeresen kiterjesztette.

Az iparműkiállítás, melyet az iparegylet 1846 nyarán a fővárosban rendezett, összehasonlítva az 1843-kival, e hazafiúi törekvések lélekemelő jutalmául, meglepő, mondhatni, rendkivüli haladást tanúsított a hazai műipar körében, s újabb bizonyságát adta annak, mily hatalmas volt a lökés, melyet a védegylet esszméje adott az anyagi érdekeknek.

A hazai műipar emelésére s kifejtésére irányzott ennyi buzgalom, természetszerűleg, jótékonyan hatott vissza az anyagi érdekek egyéb ágaira, a földmívelésre, bel- és külkereskedelemre s ennek fő feltételeire, a közlekedési módok s eszközök kérdéseire is.

Mezőgazdászat. A földmívelés körében, mellőzve itt azon örvendetes haladást, melyet egyesek folytonos ügyekezete előteremtett, csak két tárgyat említünk röviden; a gazdasági egyesületet s a Tisza folyam szabályozását.

A gazdasági egyesület, tagjai s fiókegyletei számában egyre gyarapodva, hatását, növekedő pénzerejével arányban, mind nagyobbszerű mértékben fordítá a mezőgazdaság s azzal rokon iparágak fejlesztésére. Újabban egy országos gazdasági intézet alapitása volt az egyik fő czél, melyre munkásságát s pénzerejét irányozta. Hogy a felállitandó intézet a hasonnemű külföldi, jelesen a hohenheimi,

tharandi, möglini, eldenai stb. gazdasági intézetekkel vetélkedhessék, s a mezőgazdasági s állattenyésztési tudomány és tapasztalat azon fokára emelkedhessék, melyet Európa nyugoti s észak-nyugoti országainak törekvései eddigelé kivívtanak: az egyesület a tanárokúl kitűzött férfiakat, magok teljes kiképzése végett, több évekig utaztatá. Az intézet tényleges felállítására előleg az 1848-ki év lőn kitűzve; s egyéb nagy hasznú működései közt a mezőgazdasági múzeumot, gép- és mintatárat addiglan is buzgólag tökélyesbítette. 1846.

A Tisza szabályozása oly fontos nemzetiségi, ország- és mezőgazdasági érdekekkel állott kapcsolatban, hogy a különben is nagyszerű vállalat honunk ezen kori beleseményei közt méltán a legfontosabbak egyikének tekinthető. E, mintegy másfél száz mértföldnyi hosszú tért megfutó folyam, melynek alsó része gőzösökkel is hajózható, tekervényes folyása, csekély esete, alacsony partjai s eliszapolt medre miatt, mintegy 150 négyszög mértföldnyi tért változtatott haszonvehetetlen, sőt kigőzölgéseik által ártalmas posványokká s mocsárokká a haza földéből; még nagyobb téren pusztította pedig, csaknem évenkénti kiöntéseivel, a termékeny vidéket. A tiszavölgy lévén a magyar faj legtisztább törzsökének telephelye, e kiszámíthatlan anyagi s erkölcsi károkat okozó körűlmény kétszeresen sajnos vala minden hazafi kebelnek. Csak a folyam esetének számos átmetszések által eszközölhető nagyobbitásában lévén feltalálható a bajnak gyökeres orvoslata, mind azon pénz- és erőáldozatok, melyeket a folyam mentében lakó egyes helységek s birtokosok tettek, hogy magokat az ár ellen töltésekkel biztosítsák, többé kevésbbé sükeretlenek maradtak. Tiszaszabályozás.

Széchenyi István, 1845-ben a közlekedési bizottmány elnökévé neveztetvén, az új hivatalos pályán feladatai egyik legfőbbikének ismerte, a Tiszavölgyet s benne a magyar faj anyagi s erkölcsi érdekeit a pusztító ár ellen biztosítani. A terv óriási volt, s létesítését legyőzhetlen nehézségek

1846. látszának akadályozni. Első s legnagyobb nehézség volt a roppant pénzerő előteremtése, melyet a nagyszerű vállalat igényelt. A birodalmi miniszterium a vállalat iránt közönyösséggel viseltetett, s fináncziáinak örökös szűkében tetemesb összegeket áldozni nem volt hajlandó. Az országtól, melyre, lakosai leggazdagabb osztályának adómentessége miatt, a tehetetlenség átka nehezedett, egyhamar nem lehetett várni. E czélra még a közös adózás elvállalásának esetében sem igen lehetett nagyobb országos segélyt reményleni; miután sokan igazságtalannak tartották, hogy a tiszavölgyi birtokosoknak az ország többi lakosai vegyenek egész uradalmakat, biztosítsák azok vagyonát. Nem maradt tehát egyéb mód a költség megszerzésére a sociális térnél. De itt nem kevesebb volt a nehézség. Vidékek s egyesek álltak szemben egymással, kiknek érdekei különbözők, s kik e miatt egymásra gyanúsak valának. Ehhez járultak a megyék külön provinciális érdekei, elfogultsága, magokat egymásnak alárendelni nem akaró féltékenysége.

És a ritka erélyű hazafinak mégis nagy részben sikerült leküzdeni a tömérdek akadályt. Ő a tiszavölgyet több izben beutazta; a külön vidékeken, melyeknek érdekei megegyeztek, külön társulatokat alakított; hogy az eddigi szakgatott vidéki törekvésekbe egységet öntsön, e társulatokat reábirta, hogy kebleikből Pestre képviselőket küldjenek, kik az egész ügy felett egybehangzólag intézkednének. E közgyülést megelőzőleg egy röpiratot készitett, melyben a vállalat részleteit s körűlményeit fejtegeté. Majd ismét Bécsben a hatalomkezelőknél kopogtatott be, pénzszerzés és egy nagyobbszerű kölcsön kieszközlése végett.

Az erélyes és ügyes küzdelem végre czélt ére. A nagy hazafi Bécsben kieszközlé, hogy a kir. kincstárból a vállalat két évig ötven, — s só felemelt árának országos alapjából pedig, míg a munka tart, évenként száz ezer forint fizettessék, ezenkivűl a szükséges pénzösszeg kölcsön utján biztosittassék. Ezen előzmények után, 1847 elején,

sikerűlt végre a nagyszerű vállalat végrehajtására a tisza- 1846.
völgyi társulatot megalkotni. E társulat az egyes vidéki osztályok összeségéből alakúlt, Széchenyi István elnöklete alatt. A működő organumok a vidéki osztályokban állíttattak fel ugyan; de hogy azok eljárásába tervszerű egység hozassék, mely a sokféle provincziális és helybeli érdekek közt egyensúlyt alkosson, egy középponti választmány neveztetett, s oly rendezési szabályok készíttettek, melyek által a középponti testület a vidéki osztályok irányában kellő hatósággal ruháztatott fel, ugy mindazáltal, hogy hatáskörükben, a mennyire szükséges, emezek is szabadon mozoghassanak. A vállalatnak mind beligazgatási, mind pénzügyi, mind technikai ágai szabályoztatván, a nagy munka végre tényleg megkezdetett, s a bölcs és ügyes vezérlet alatt ez év folytán oly gyorsan s annyi sükerrel haladt, hogy annak néhány év alatti bevégzése iránt teljes bizodalom támadt a nemzetben.

A kormánypárt, mely a hosszú tétlenség után valahára mozogni kezdett, oly büszkén tekintett a maga befolyása által megindított, e valóban nagyszerű vállalat kezdetére, melynek a sikert Széchenyi erélye s ügyessége biztosította, hogy azt a Budapesti Hiradóban a reform conservativ modorának előfutójául nevezte el. A kormány ama félhivatalos programmban, melyet e hírlap közlött, az anyagi érdekek emelését valóban teendői közé, s pedig a szellemiek elébe sorozta. Azon tevékenység mellett, mely az anyagi érdekek körűl a társadalmi téren mind élénkebbé lőn, a kormány erkölcsileg kényszerítve érzé magát kitelhetőleg ápolni, gyarapítani ezen érdekeket. Ily nemű törekvés nélkül lehetetlennek látta csak némileg is megnyerni a közvélemény hajlamát, s mit magának czélúl tűzött ki, biztos többséget szerezni a jövő törvényhozásra.

Hogy Apponyi az anyagi érdekek gyarapitására valóban minden lehetőt megtenni óhajtott, ha különben hazafisága nem kezeskedett volna is arról, kételkedni már ezen

1846. oknál fogva sem lehetett. Kezeit azonban sok tekintetben kötve érezé. Az ország érdekei az osztrák örökös tartományok érdekeinek eddigelé olyannyira alárendelve léteztek, s e kedvezőtlen viszonyok egy század lefolyta alatt oly mélyen szétgyökereztek, oly erősen beszövődtek az összes birodalom egész státusgazdasági rendszerébe, hogy azokon jelenleg a legjobb akarattal sem lehetett volna rögtön s mindenben segíteni. De ezen nehézségeken kivűl, melyek a hazánk ellen elkövetett régiebb, százados kormánybűnökből eredtek vala, létezének még mások is, melyeket Apponyi csak azért nem lőn képes elmozdítani, mivel a birodalmi miniszteriumban nem nyert elég erélyes támogatást. E miniszteriumban s a tőle függő osztrák kormányszékekben még mindig létezett az alkotmányos elvekkel megférni s megalkudni nem tudó absolut irány, s ennél fogva bizonyos ellenséges indulat Magyarország irányában; mely indulat, egyesűlve a minden reformtól iszonyodó, megkövesűlt bureaukratismus lomha gépiességével, gyakran a könnyű szerrel valósítható javításokat is meggátolta.

Ez volt az eset egyebek közt épen azon tárgyban, melyben a magyar nemzet régóta leghevesebben kivánta a méltányos javítást, a közbenső vám szabályai tekintetében. Ausztriának ipara a Magyarországé irányában már oly erős, kifejlett volt, hogy ez amazzal egyenlő viszonyok közt sem állhatta volna ki egyhamar a versenyt. Az osztó igazság tehát azt igényelte, hogy a két állam közt létező vámvonal eddigi igazságtalan szabályai akként módosíttassanak, hogy, ha nem védetnék is általok a magyar ipar az osztrák ellen, miként azt a magyar ellenzék követelte; legalább méltányos viszonyosság állapíttassék meg az ugyanazon fejedelem két országa között. És ime az osztrák kormány, bizonyosan azon ellenséges indulatból, melylyel az absolut hajlamú bécsi kamara az alkotmányos Magyarország irányában viseltetett, a fejletlen, gyönge magyar ipart s kereskedelmet oly igen terhelő, majdnem coloniális vámviszo-

nyok méltányos kiegyenlítésére sem volt hajlandó a nélkül, 1846.
hogy Magyarország új s igen súlyos áldozatokat ne hozzon.

A védegyleti mozgalmak a vámszabályzati kérdést szükségkép szőnyegre hozták. A bécsi kormány felboszankodva a védegylet megalapítása miatt, eleinte tilalmazó szabályokkal szándékozott az ellen fellépni. De József főherczeg nádor bölcs előterjesztései Apponyiban is megerősitették a meggyőződést, hogy oly társulat ellen, mint a védegylet, mely egyedűl a korlátolhatlan egyéni szabadság erkölcsi alapján emelkedett, kormánytilalmak által hatni teljes lehetetlenség, és hogy a kormány czéljaival egyenesen ellenkező eredmény állna elő, ha a társulat külső nyilatkozatai ellen tilalom hirdettetnék. Minthogy tehát a védegylet a közbenső vámszabályok igazságtalan s káros voltának érzetéből nőtt ki: Apponyi az ellenzéki színezetű védegyletet gyöngiteni szándékozván, a birodalmi miniszteriumnál oda fordította hatását, hogy a közbenső vámviszonyok, melyek által az ország anyagilag oly igen terheltetik, politikailag pedig oly veszélyessé válható mozgalom idéztetik elő, valahára méltányosabban intéztessenek el.

Szava a birodalmi miniszterium előtt nem hangozhatott el hatás nélkül. E miniszterium, Metternich' terve szerint, most maga akart élére állni a magyarországi reformnak; a nélkül pedig, hogy a nemzet igazságos kivánsága kielégíttessék, s így az ellenzék meggyöngíttessék, semmi remény sem lehetett arra, hogy a kormány a jövő országgyülésen többséget nyerjen, mely által a reform vezérletét magának biztosíthatná. Mellőzhetlennek mutatkozott tehát a szükség, hogy a miniszterium a vámviszonyokban módosítást eszközöljön. De, bár a kitűzött czélnál fogva érdekében állott, az országot minden kitelhető módon kiengesztelni. s az ellenzéki törekvéseket ekkép lehetőleg csökkenteni : az említett okokból, még sem tudott őszintén megalkudni a szükséggel, s a már egészen nem mellőzhető méltányosságot teljes mértékben megalapitani a vámviszonyokban.

1846. Igy lőn, hogy ama vámintézkedések, melyek 1845 és a következő év folytán, több ízben tétettek, merő félszabályok maradtak, melyek a bécsi kormányt semmivel sem juttatták közelebb a maga czéljához. A helyett, hogy az egész vámrendszer új elvek szerint kijavíttatott, s mint kelle, a méltányos viszonyosság alapjára állíttatott volna: a rendszer fentartása mellett, a magyar iparnak csak némi egyes czikkekre nézve adattak kedvezmények. Azonban még ezek is oly mostoha kézzel mérettek, hogy, bár a régiekhez képest az új szabályok tényleges könnyebbséget eszközöltek, czélját a kormány teljesen téveszté; sőt miután a viszonyosság még ezen egyes változtatásoknál sem állapíttatott meg, s az osztrák ipar még az új szabályok által is védve maradt a magyar ellen: kiengesztelődés helyett, csak az igazságtalanság érzetéből eredt keserűséget növesztették.

Hogy ezen új szabályok természetéről világos fogalmunk legyen, íme álljon itt néhány azok közől. A vám, különösen a bőr, len, kender, selyemművekre nézve szállittatott alább a réginél. Készített bőr 500 ezer forint árúnál több hozatott be Ausztriából Magyarországba, mint viszont; és annak vámja mégis az új szabályok szerint az osztrák iparnak kedvezett. A bőrművekre nézve pedig az osztrák ipar még mindig két annyi vámmal maradt védve a magyar versenyzése ellen, noha e versenytől félni alig lehetett. Például a vargaművek, melyek előbb, midőn tőlünk Ausztriába vitettek, minden mázsa után 15 ftot fizettek; ha Ausztriából Magyarországba hozattak, csak 7 ft. 30 kr. vámmal terheltettek. Most a tételek lejebb szállíttattak ugyan, de az arány ugyanaz maradt: a 15 fr. most 4 ft. 10 krra, a 7 ft. 30 kr. 2 ft. 5 krra szállíttatott.

A len-, kender-, csepű- és csipkefonalra nézve ekként állnak a tételek, a régi vámszabályok szerint a bevitelnél:

1846.

	Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába	
	Magy. harminczad	Osztr. vám.	Magy. harminczad.	Osztr. vám.
Fonal, nyers	— ft. 25 kr.	— ft. 10 kr.	— ft. 25 kr.	— fr. 10 kr.
„ fehérített	— „ 15 „	— „ $12^{2}/_{4}$ „	1 „ 40 „	— „ $12^{2}/_{4}$ „
„ festett	1 „ 40 „	— „ $12^{2}/_{4}$ „	4 „ 10 „	— „ $12^{2}/_{4}$ „
Czérna, festetlen	2 „ 30 „	— „ 25 „	2 „ 30 „	— „ 25 „
„ festett	2 „ 30 „	— „ 25 „	3 „ 20 „	— „ 25 „

Az új vámszabályok szerint a bevitelnél:

	Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába	
	Magy. harminczad	Osztr. vám.	Magy. harminczad.	Osztr. vám.
Fonal, nyers	— ft. 10 kr.	— ft, 5 kr.	— ft. 10 kr.	— 5 kr.
„ fehérített	— „ 50 „	— „ 10 „	1 „ 40 „	— 10 „
„ festett	1 „ 40 „	— „ 10 „	3 „ 20 „	— 10 „
Czérna, festetlen	1 „ 30 „	— „ 10 „	2 „ 30 „	— 10 „
„ festett	1 „ 40 „	— „ 10 „	3 „ 20 „	— 10 „

E táblázatból szembetűnő, mily védelemben részesül az osztrák ipar, még az új szabályzat szerint is, a magyar ellen. Még kiáltóbb volt az aránytalanság az ipar némely más czikkeire nézve. Tekintsük, például, a selymet [1]), melyre nézve a vámtételek ekként állnak a bevitelnél:

	Ausztriából hozzánk	Tőlünk Ausztriába
Selyem, nyers, fonott v. sodrott	50 ft. 50 kr.	22 ft. 30 kr, mázsájától.
„ tisztított vagy festett	100 „ — „	4 „ 10 „ „

Mi egyenesen oda volt számítva, hogy a feldolgozandó anyagot az osztrák ipar olcsóbban kapja mint a magyar, s a munkadíj Ausztria javára esik.

---

[1]) Selyemtenyésztésünk folyton növekedésben volt ugyan; de mindeddig nem emelkedett azon fokra, melyet a növekedő gyárűzlet igényelt. A haladás mindazáltal mégis örvendetes vala. 1826-ban az összes magyarhoni selyemtermény, ideértve a határőrvidéket, még csak 136,000 font gubót tett. 1844-ben már 522,086 font gubó váltatott be a termesztőktől (fontja 36 kr.). E mennyiségből 290,186 font a katonai határőrvidékre esett; a többi a polgari hatóságokban oszlott fel. A termelés a következő években folyton növekedve, 1845-ben 554,721, a következő évben pedig 641, 335 fontra emelkedett, ($12^{74}/_{100}$ font nyers gubó adott egy font gombolyított selymet.)

1846. Érzé maga az osztrák miniszterium is, hogy ilyféle szabályok a magyar nemzetet soha sem fogják kielégíteni; érzé, hogy a régi panaszok és surlódások megszüntetése végett előbb vagy utóbb mégis kénytelen leend a méltányos viszonyosság elveit elfogadni. Az ellenzék részéről a védegylet fenyegető intésként hatott reá; a conservativ párt pedig s annak élén maga a kanczellár is, most már a közbenső vámok eltörlésének szükségét pengette, szemközt a magyar iparnak védvámokat követelő ellenzékkel. Lehetetlen volt e felett a bécsi kormánynak nem látnia, hogy e vámvonal eltörlése, míg egy részről az osztrák tartományoknak is nagy hasznára válnék; más részről képes volna Magyarországot, melynek mostani gyöngesége az egész monarchia erejét csökkenti, hatalmasan kifejteni, s ekként a monarchia erőforrásait is megkettőztetni; nem is említve, hogy a vámsorompók ledöntése az országot némileg politikai tekintetben is közelebb vezetné a birodalmi érdekekhez. És ugy látszik, hajlott is Metternich a kanczellár s a conservativ párt sürgetéseire, mely e kérdés megoldásától nem csak pártja növekedését, hanem a földmívelés nagy gyarapodását is reméli vala; mi a pártnak, mely jobbára nagybirtokosokból állott, különösen érdekében feküdt.

A közbenső vámvonalhoz azonban tetemes fináncz-érdek csatlakozott. Az osztrák tartományokban, mint fentebb említők, dohánymonopol létezett, mely a kincstárnak évenként 10—12 millió ftot jövedelmezett; miután pedig a dohányt a kincstári abaldónak Magyarország szolgáltatta: az egyedáruság fentartását csak a vámvonal tette lehetővé. A bécsi kormány ennél fogva csak azon feltétel alatt hajolt a vámvonal eltörlésére, ha a dohánymonopol Magyarországra is kiterjesztetik. Apponyi s pártja ez alkuban megegyezett; s a kincstár, mint említők, addig is, míg a kérdést a törvényhozás megoldaná, mindjárt kisérletet tőn a dohánymonopoliumot sociális uton csempészni be Magyarországba.

1846.

Pártvélemények a közbensö vámok felett.

E kisérletet azonban, a már hatalmasan elterjedt védegyleti eszmék, mint láttuk, teljesen megfoszták sikerétől. Az ellenzéki lapok egyszersmind a vámkérdést is minden oldalról taglalás alá vették. A Hetilap, mely különösen az ipar érdekeit képviselte, s mely most saját lapot nem nyerhetett, Kossuth elveinek lőn organuma, nem csak fentartani kivánta a vámvonalat, hanem azt olykép óhajtá szabályoztatni, hogy, mint eddig az osztrák ipar védetett a magyar ellen, ugy ezentúl megfordítva, a gyenge magyar ipar védessék a már erős osztrák ellenében. Meg kell vallani. hogy e vélemény, mint a védegyleti eszmékből folyó, s a nemzeti önállósági igényeknek megfelelő. tetszést, népszerűséget nyert ugyan az ellenzék nagy részében; de a birodalommal való viszonyainkat tekintve, egyátaljában kivihetetlen volt. Védvám a magyar ipar javára, az osztrák érdekek sérelmét vonta volna maga után: hogyan lehetett volna pedig valaha a magyar királytól, ki egyszersmind osztrák császár is volt, oly törvények szentesítését várni, melyek az osztrák érdekekbe ütköznek?

Kivihetőbb, gyakorlatibb volt ennél a Pesti Hirlap terve. E lap véleménye abban összpontosúlt, hogy miután a Magyarország s az örökös tartományok közti vámviszonyok hazánkra nézve felette nyomasztók: e viszonyoknak meg kell szűnni, a sorompókat le kell dönteni. Helyébe azonban csak vámszövetség léphet. Azon állás, mely a monarchiának az európai státusrendszerben s Magyarországnak Ausztria irányában jutott, kizárja a védrendszer lehetőségét. Azon kapocsnak, mely a császárság közt és köztünk fennáll, gyöngűlni nem lehet; s mivel viszont erősbödése a magyar nemzetiség s alkotmányosság rovására sem történhetik: arra csak egyetlen mód van, tudniillik az anyagi érdekek összeforrasztása. S ez a vámszövetség oly forma vámszövetség, minő az egymástől független német státusok közt fenáll. melyek közől mindegyik befoly a vámtarifa meghatározására. Tehát a vámügyek elrendezésére a magyar

1846. törvényhozásnak is befolyást kell birnia. Továbbá, ha a magyar pénzügy a vámszövetség által a harminczadi jövedelmektől megfosztatik, a mennyiben az igy származott jövedelemcsökkenés a törvényhozás előtt kimutattatik, részünkről rendes budget utján fedezendő. De kárpótlásról, a vámszövetség megvásárlásáról, a másik részen szó sem lehet. Ezekhez még csak azt tűzte feltételül az említett lap, hogy a dohánymonopolium nálunk be ne hozassék. Mert bár nyomasztók is reánk nézve a mostani vámviszonyok: a sorompókat mégis minden áron, s különösen oly nevezetes iparág feláldozásával, minő a dohánytermesztés, melyet a monopolium, mint mindenütt, ugy nálunk is rövid idő alatt elölne, megvásárlani akarnunk esztelenség volna.

Kossuth a Hetilapban eleinte megtámadta a Pesti Hírlap ezen tervét; s mivel ez a védvámrendszert viszonyaink közt kivihetetlen utópiának nevezte, azzal vádolá e lapot, hogy kétségbe esik hazánk érdekönállásának jövendője felett, s a várat, bár feltételek alatt, védelem nélkül adja fel, mielőtt arra csak fel is lett volna szólítva; vádolá, hogy bár a Hírlap az ellenzék organumának vallja magát, a védvámrendszert mégis, melyet az ellenzék a maga programmjába felvett, helytelenítvén, helyette vámszövetséget javasol.

E vád azonban szintén oly helytelen volt, mint a szigorú ragaszkodás a védvámrendszerhez. A védegylet, miként a Hírlap helyesen viszonzá, ne továbbja volt a védvámrendszeri agitátiónak; s annak eredményei: az iparköri mozgalmak, a védegyletet bizonyosan túlélik s elenyészni többé nem fognak. A védegylet, mely a védvámrendszer pótszeréül szolgált, ipari tekintetben az előbbinél jobb állapotot szült, s épen azért könnyíti a vámkérdés végképeni eldöntését. Mielőtt a vámszövetség létre jő, ám ragaszkodjunk a védegylethez, mint a vámszövetséget siettető s azt elősegítő eszközhöz; mert vámszövetséget pártolni, s ideiglen a védegyesülethez ragaszkodni: e kettő nem csak hogy összefér, hanem egyik a másikát előmozdítja. Átlátta e vé-

lemény helyességét utóbb Kossuth is, s elállva a szigorú védrendszer elveitől, ekként nyilatkozott a Hetilapban: „Nincs közöttünk senki, magát azzal mystificáló, hogy miután királyunk ausztriai császár is, mi a magyar király megegyezésével fogunk az ausztriai császár ellen önhatalommal védvonalt állítani; hanem gondoltuk és gondoljuk azt, hogy alku és egyesség utján fog, Ausztria hozzájárultával, a közbenső vám szabályoztatni, s e szabályozásnál kölcsönös méltányossággal hazánk érdeke is tekintetbe vétetni.“ 1846.

Az ellenzék organumai ekként, a dolog lényegét tekintve, megegyeztek nézeteikben a vámkérdést illetőleg; mi annyiban nem kevés fontossággal birt, minthogy utóbb e vélemények szerint készűltek jobbára a vármegyék s városok követeinek utasításai az országgyülésre. A vámszövetség, alkotmányos föltételek mellett, közvéleménynyé lett az ellenzéki párt kebelében. A conservativ párt viszont az internationális kereskedés teljes szabadságát tűzte ki zászlajára, a nélkül hogy, midőn a közbenső sorompók lerontatnak, hazánknak befolyást követelne a külfölddel való vámviszonyok szabályozására, azt egészen a birodalmi kormány önkényére bízván. A conservativ párt ennél fogva a vámkérdésben hajlandó volt egészen lemondani az alkotmányosságról; s e mellett a vámsorompók megszűntetését még a dohánymonopoliummal is kész volt volna megvásárolni; mi rövid idő múlva megsemmisítendő, vagy számtalan korlátozások s kellemetlenségeknek kiteendő lett volna terjedelmes dohánytermesztési iparunkat.

Azon elv, mely szerint a vámszabályozást a conservativ párt kizárólag a korona jogai közé számította, nem csak törvényeinkkel s alkotmányunkkal ellenkezett, hanem anyagi érdekeinkre nézve is sérelmes, a jövőre nézve pedig veszélyes vala. Ausztria hátramaradását ipar s kereskedelme tekintetében a míveltebb európai státusok mögött, nagy részben vámjainak szűkkeblü, értelmetlen, csekély, pillanat-

1846. nyi vámjövedelmekért magas státusgazdasági érdekeket feláldozó, helytelen szabályozása okozta. S méltán lehetett attól tartani, hogy még nagy idő telik bele, míg az érdekek felszinéhez ragaszkodó bécsi kormány a státusgazdaság magasabb szempontjaiból fogja fel s rendezi a birodalom érdekeit. A monarchiának e helytelen vámrendszere, mely alkotmányosságunk sérelmével reánk is önkényesen kiterjesztetett, eddig is rendkivűl káros hatást gyakorolt mireánk. Nem volt elég, hogy a közbenső vámok védelmet nyujtottak ellenünk a fejlettebb iparú szomszéd örökös tartományoknak, míg e tartományok termékeit versenyre bocsátották piaczainkon; nem volt elég, sokfélekép gátoltatnunk, előállítani azt, minek előállítására nálunk kéz, szorgalom, anyag, tehetség és némi tőke is volt: e felett még a birodalmi külső vámok is kétszeresen nehezedtek reánk. Nem csak az iparvédelem rendszerét nem követhettük; hanem akadályozva valánk abban is, hogy szükségeinket onnan fedezhessük, honnan azokat fedezni legjobban s legolcsóbban lehetett volna. Részint teljes tilalmak, részint tilalmakkal csaknem határos vámok egészen meggátlák a külföldi áruczikkek behozatalát. Ekként az osztrák gyártmánynak biztosítva lőn ugyan a magyar piacz; de reánk azon kár háramlott, hogy aránylag rosszabb gyártmányt drágábban kényteleníttettünk vásárlani. De káros volt a birodalomra nézve is e vámrendszer. A szerfölött magas vámok által előidézett tiltott kereskedés, csempészet meggátlására tett költséges intézkedések a vámjövedelmek tetemes részét elnyelték. Más részről pedig a piacz iránt biztosított osztrák gyáros nem érzett ösztönt, erejét, ügyességét jobban kifejteni; mi mérsékelt védvám mellett megtörténhetvén, a birodalom egyes iparágai jobban kifejlődhettek volna.

Igaz ugyan, hogy Ausztriában szintugy mint Magyarországban túlnyomó s különös figyelemre méltó vala a földmívelési érdek; de kétséget nem szenved, hogy a monarchia, a természeti előnyöket jobban használva, inkább hi-

vatva volt, mint bármely más státus Európa közepén, 1846.
kifejteni industriális erejét. Mily bőség a nyers termesztményekben, mily gazdagság egyéb természeti kincsekben, melyek az iparnak anyagúl, szükséges kellékekül szolgálnak; és mégis aránylag mi csekély volt a birodalom összes iparterménye! Ha a kereskedelmi forgalom táblázataira vetjük szemeinket, látni fogjuk, hogy, daczára minden magas vagy épen tiltó vámoknak, a bevitel jóval meghaladja a kivitelt az iparczikkekre nézve. 1844-ben a kivitel nem ment többre 73 millió forint értéknél; és még ennek is csak fele volt tulajdonkép a birodalmi ipar terméke, ugy hogy a birodalom ipara alig nyujtá negyedrészét azon iparczikkeknek, melyeket annak kereskedése különböző irányokban közvetített. Az összes forgalom ez évben, hivatalos adatok szerint, 370 milliót tőn; mely összegben a sajátképeni birodalmi ipar terméke csak 37 millióval van képviselve. Es e nem kedvező arány jobbára az osztrák státusgazdaság vezetésének fonákságából, különösen a vámviszonyok helytelen szervezéséből származott.

Ily körűlmények közt, melyekhez ha kivált még azon, majdnem ellenséges indulatot hozzáadjuk, melylyel az osztrák absolut szellemű kormányszékek Magyarország érdekei irányában viseltettek, könnyű átlátni: miért nem volt az ellenzéknek bizodalma a birodalmi kormányban, s miért sürgette oly annyira a törvényhozás részvétét a vámviszonyok rendezésében, mit önállásának érdekei, alkotmányos jogai különben is igényeltek. Ezekből fejthető meg továbbá az is, miért igyekezett annyira a magyar ellenzék sociális úton segíteni e nyomasztó állapoton, s a világkereskedésben való részvétre, mitől csaknem egészen el volt zárva, utat nyitni az országnak.

E tekintetben különösen két eszme, két vállalat merűlt fel a nemzet ezen kori törekvéseiben, melyek, bár egyenesen az anyagi érdekek terén mozogtak, kiválókép ellenzéki

1846. színezetet viseltek; ezek: a kereskedelmi társaság s a fiumei vasut.

A magyar kereskedelmi társaság.

A kereskedelmi társaság eszméjének megszületésére azon angol ügyvivőség szolgált alkalmúl, melyet egy Gifford nevű angol Pesten állított fel, s melynek czélja volt: magyar termékeket, eladás végett, egyenesen szállítani a londoni piaczra. A társaságot ifjabb Szabó Pál, volt triesti kereskedő, hozta még 1842 folytán indítványba; majd Kossuth is fellépett Hírlapjában annak pártolására. Az eszme tetszésre találván, felette az 1843-ki országgyülés alkalmával több jeles hazafiak tanácskozni kezdének. A czél, melyet az indítványozó a társaságnak kitűzött, körűlményeink közt csábító ingerrel hatott a közönségre; mert nem kevesebb volt az, mint külkereskedésünket, melyet eddigelé majdnem kizárólag Trieszt és Bécs, tehát idegen piaczok, eszközlének, emancipálni; annak önálló kiviteli utat nyitni; a bevitelit egyenesen Fiumén át vezetni, Fiumét s a magyar tengerhajózást minden lehető módon emelni s azt a Feketetengeren is fölélészteni; gyárakat s földmívelőket előlegezések által segiteni; az országnak s egyeseknek külföldi kereskedési tudósitások megszerezésére közbejáróul szolgálni; új közlekedési eszközök, vasutak, csatornák épitésére az első lépéseket megtenni. Például s példányúl a németalföldi maatschappi, a nyugotindiai, rajnai, velenczei társaságokat, s az általok kivívott roppant eredményeket mutatta fel az indítványozó. A társaság végre 1844-iki májusban megalakúlt; elnökűl gr. Batthyáni Lajost, igazgatóul az indítványozó Szabó Pált, választmányi tagokul pedig, három pesti nagykereskedőn kivűl, Szentkirályit és Kossuthot választotta, s a munkálkodást 1132 darab 500 forintos részvénynyel még az év folytában megkezdette.

E működés sikeréről egy év múlva egyebek közt a következőket mondja jelentésében az igazgató: „A társaság hitele a legelső rendű kereskedelmi házakkal összeköttetésekben nemcsak Európaszerte, hanem távolabb világrészek-

ben is meg van alapítva, s pedig meg van alapítva önálló- 1846.
lag, nemzetileg, nem pedig mások közbenjáró kegyelméből.

„Ezen hitel okozá, hogy ámbár még alapszabályaink 2-dik §-a szerint 2626 részvényünk nincs kibocsátva, mégis jónak véltük, a részvénykibocsátást ideiglenesen felfüggeszteni; mert ügyvitelünk kedvező állapota mellett, hitelünknél fogva olcsóbb erővel rendelkezhetének, mint melyet a további részvénykibocsátás utján nyerhetett alaptőke-szaporodás nyújthatott volna. S így nem tartottuk méltányosnak, szükség nélkül, többeket s pedig olyanokat osztoztatni üzletünk nyereségében, kik, midőn intézetünk annyi ellenségeskedések közt még csak keletkezőben vala, megvonták tőlünk csatlakozásukat, s nem segíték viselni a megalapítás bizonytalan jövendőjének veszélyeit.

„A hova hazánk termékeinek alkalmatos volta megengedé, egyenes és közvetlen kereskedelmi összeköttetést nyitottunk meg; s ha a társaság ez ösvényen tovább haladásának isten és szerencse kedvezend, a magyar nem szorúland többé idegen közvetítőkre, hogy termékeit oda adhassa el, hova legtöbb haszonnal lehet, és szükségeit onnan fedezhesse, honnan legjutányosabban fedezhetők. És ezen egyenes összeköttetési kaput nem csak társaságunk monopolizált tulajdonául, hanem az összes nemzeti kereskedés számára nyitottuk meg; — az általunk tört ösvény nyitva áll mindenkinek.

„Ezen egyenes s közvetlen kereskedelmi összeköttetés Európára s Afrika földközi tengerpartjára nem szorítkozott. A távol Braziliába is küldénk kisérletül honi nyers termékekkel rakodott hajót; s örömünkre válik megjegyezhetni, hogy, ha isten is ugy akarja, különösen pangásnak indúlt borainkra nézve, egészen új piaczokhoz nyitottunk csatornát Délamerika távol részeiben!

„Segítők a honi termesztést nagyszerű vásárlásokkal, előlegezésekkel, bizományi eladásokkal; segítők a keletkező honi müipart pénzzel, hitellel és sikeres közbenjárással:

1846. Olaszországban, eszközlésünk következtében, magyar butorraktár van immár, mely az ottani kényes, franczia ízlésű piaczon a francziákkal is győzelmesen versenyez.

„Hazánk nagy folyóin harmincznál több nagy hajónak nyujtottunk keresetet, s a tengeren tizennyolcz hajó uszott és uszik Anglia, Francziaország, Belgium. Hollandia, Amerika és Afrika felé, miket az adriai tengerről utnak indítánk." A czikkek, melyekkel a társaság legtöbb üzletet tőn, s melyek a jövőre is legnagyobb hasznot igértek, repczéből, dohányból, lisztből, borból. disznózsir és füstölt husból. fagygyú és viaszból stb. állottak. A társaság első évi mérlege az öt százalékon felűl, levonva a kezelési költségeket, hét százaléknyi osztalékot mutatott.

De a kezdetnek e szép eredményét s a jövendő még dúsabb reményeit, melyekre nagy részben az igazgató, Szabó Pál, tevékenysége s értelmes ügyvitele látszott feljogositani. a részvényes tagoknak, kivált pedig a választmánynak egy nagy hibája, melynél fogva az igazgatóra az ügyvitelben, minden ellenőrködés nélkül, teljes hatalmat ruháztak, majdnem végkép meghiúsította. Mert Szabó Pál e bizodalomra teljességgel nem volt méltó. Ő nem csak „tudatlan, gyakorlatiatlan, könnyelmű s irrealis" volt, miként róla az eljárása vizsgálatával megbizott választmány nyilatkozott, hanem még hűtlennek s rosszlelkűnek is bizonyitotta be magát. Ő a bizodalmat, melyet látszólag buzgó tevékenysége, nem kevesbbé mint szóhatalma, szabadelvű meggyőződései által a jobbára ellenzékiekből álló társasági s kivalt választmányi tagok, mindenek fölött pedig Kossuth előtt az első évben magának kivivott, rútul megcsalta. A második év végén, bár alóla minden módon kibújni töreкedett, számadásra kényszeríttetvén, a mérlegben 84,000 forintnyi veszteséget mutatott be; majd midőn eljárása bővebb vizsgalat alá vettetett, Pestről titkon megszökött s külföldre távozott. A vizsgáló választmány utóbb még mint egy 35,000 ftnyi veszteséget s 30,000 ftnyi pénztárhiányt

mutatott ki; mely utolsó tételt azonban a megszökött igazgató atyja a társaságnak megtérített. 1846.

Körülményeink közt, melyekben minden vállalatnak annyi s oly nagy nehézségekkel kelle megküzdeni, s hol mindenre nézve még csak az első kisérletek tétettek, a kereskedelmi társaságnak ezen katasztrofája méltán országos csapásnak vala tekinthető. És mégis, annyira eltévedett már a conservativ párt a józan mérséklettől, hogy e szomorú esetet sem kételkedett az ellenzék tekintélyének csorbítására s Kossuth népszerűségének csökkentésére kizsákmányolni. Nem téved ugyan a Híradó s a Nemzeti Újság, vádolván a kereskedelmi társaságot, hogy „dolgainak vezérletében főszerepet a politikai rokonszenvnek engedett játszani, s ennél fogva szakhoz nem értő, ábrándozó emberek gyakoroltak túlnyomó befolyást;“ mert e vád, melylyel leginkább Kossuthot czéloztak sujtani, nem egészen alaptalan: Szabót, politikai szabadelvűsége, ügyes szájhősiessége által megcsalatva, Kossuth pártolta leginkább s kivált ő volt oka, hogy a bizodalom oly határtalan lett iránta, miszerint szükségesnek nem tartatott, eljárását folytonos ellenőrséggel kisérni; Kossuthot pedig azon gáncs érhette, hogy hiányzik benne az emberismeret, és ott is sokszor ábrándtól, phantasiától vezettetik, hol szigorú valóságra, meztelen ténylegességre s az ész hideg, nyugodt megfontolására van szükség. De más részről lehetetlen nem gáncsolni a conservativok azon túlzását is a pártgyűlöletté vált szenvedélyességben, miszerint örömragyogó arczokkal, megelégedett mosolylyal, diadalmi büszkeséggel, mint valamely örvendetes eseményt, hirdették a valóban országos csapást, megfeledkezvén, hogy vannak a nemzet életében pillanatok, midőn minden becsületes honfikebelnek kötelessége, elfojtani magában a pártszenvedélyt s közös erővel munkálni a felmerült veszély elhárítására.

A csapás azonban nem sujtotta le végkép a kereskedelmi társaságot; s bár megcsorbúlt hitellel, megcsökkent

1846. anyagi erővel, de nagyobb óvatossággal, gondosabb felügyelettel azután is folytatta működését: miszerint reményre ébreszthetett, hogy erkölcsi s anyagi veszteségeit nem sokára sikerűlend helyrepótolnia.

Azon mostoha indulatnak, melylyel a bécsi miniszterium Magyarország érdekei tekintetében viseltetett, természetes következése lőn, hogy a reform s haladás zászlaját mindenre nézve a kényuralmi hajlamokat ellenző szabadelvű, nemzeti párt lobogtatta. Az ellenzéki párt sürgette, mint látók, országgyüléseken a nemzeti alkotmányos reformot; az ellenzéki párt tett a társadalmi téren mindenféle kisérleteket, az ország anyagi viszonyainak kifejtésére. A bécsi kormány e miatt féltékeny szemmel kisért minden mozgalmat; s maga megkövesült tétlenségbe lévén sülyedve, arra fordítá egész erejét s tevékenységét, hogy, mint szabadelvű, ellenzéki nyilatkozatot, gátoljon, akadályozzon, megrontson, meghiúsítson mindent, mi a nemzet s különösen annak tevékeny, feltörekvő töredéke, az ellenzék kebelében felmerült.

Vasutak. Ez volt eddigelé nagy részben az eset a közlekedési eszközök, vasutak, különösen a vukovár-fiumei vasut tekintetében is. A bécsi kormány 1836-ban szabadalmat adott a galiczia-bochniai vasut építésére. Az országgyülés rendei átlátták a veszedelmet, mely ezen lépésben Magyarországra nézve rejlett, ha hasonló vasutak által el nem háríttatik. Átlátták, hogy, ha Galiczia termékeny marhatenyésztő térsége egy vasut által Bécsnek szomszédságába hozatik: akkor a magyar külkereskedés ezen hatalmas versenytárssal csak hasonló közlekedési eszközök segedelme által vivhat meg sikeresen. A törvényhozás rendei ennél fogva siettek egy kisajátitási törvényczikk alkotásával a tőkepénzesek figyelmét hazánkra forditani, s a vasutak épitését lehetségessé tenni. De a kivánt siker elmaradt: sőt az egész rendszabály azon gyűlölséges vitára adott alkalmat, mely onnan támadt, hogy a kormány által pártolt duna-jobbparti vasut-

társaság, ugyanaz, mely az osztrák déli vasutat épitette, s melynek a tervezett jobbparti vasutat felépiteni soha sem volt komoly szándoka, a Duna balparti vasuttársaságot tervének létrehozásában mindenképen hátráltatta. E hosszú, szenvedélyes vita az 1840-ki pénzválság után azzal végződött, hogy semmi sem történt: vasut sem a jobb sem a balparton sokáig nem épűlt. 1846.

Erre következett a kormány azon nagyszerű elhatározása, hogy az örökös tartományokban Triesztig, Prágáig, a szász és bajor határokig státusköltségen épittesse a vasutakat; sőt az olasz pályát is ótalma alá vette; s csak Magyarország nem részesűlt ezen elhatározás jótékonyságában. Az országosan egybegyűlt rendek, hogy a kormány e mulasztását részökről, mennyire tőlök telik, pótolják, 1844-ben a belföldi legszükségesebb vasutakra, különösen a fiumeire is, kamatbiztosítást ájánlottak. De ez a mostoha indulatú bécsi kormánynak nem volt ínyére: mivel a többi örökös tartományok nem biztositottak kamatot, attól tartott, hogy a magyar kamatbiztositás következtében a tőkék Magyarországba veendik útjokat; azt tehát megengedni nem akarván, a feliratra választ sem adott, s így a törvény is elmaradt. A duna balparti vasut-társaság azonban, legyőzve minden akadályokat, az épitést Pestnél megkezdte, s egy részről Szolnok, másról Vácz felé munkáltatván, tervét ez évek alatt valahára mégis létrehozta; s mire az országgyülés megkezdetett, a megnyitott pest-váczi és pest-szolnoki rövid vonalok forgalmának eredményeiből is mindenki öntapasztalása után meggyőződhetett, mily varázserővel hat a vasut a közlekedés élénkitésére.

A fiumei vasut ügyét azonban nem csak az nehezíté, hogy a kormány a kamat biztositásáról törvényt alkotni nem engedett. Miután a kamatbiztositást a rendek e vonalra nézve külön határozatba foglalták, a törvény megalkotásáról a jövő országgyülésen legkevésbbé sem lehetett kételkedni, s annak jótéteményére előleg is biztosan számolha-

1846. tott a vasutat építő társaság. Nagyobb akadály származott onnan, hogy e vasutra három társaság keletkezett, egy Pesten, másik Szerémben, harmadik Fiumében, melyek egymással megegyezni s összeolvadni nem tudtak.

De Kossuth minden nehézségek daczára sem adta fel az eszmét, melynek életbeléptetése végett eddig annyit fáradott. A fiumei vasut szüksége, mióta az említett önálló külkereskedési kisérletek megtétettek, még inkább éreztetett mint az előtt. Meggyőződéssé vált, hogy az országnak mindaddig nem lehet önálló külkereskedése, mig e vasut fel nem épűl; önálló kereskedés nélkül pedig nem lehet biztos az ország politikai önállósága. Ehhez járúlt, hogy a horvát-illyr nemzeti viszályok megszűntetésére is leghatalmasabb eszköznek tartatott e vasut felépítése, mely által mód nyíttatnék, hogy a horvát a magyarral gyakrabban találkozzék s az anyagi érdekegységben a nemzetiségi féltékenység s idegenkedés is kiengesztelődjék. Kossuth tehát, miután a pesti és szerémi társaság egyesült, 1845 őszén, mint a pesti társaság megbizottja, Fiuméba utazott, s minden lehetőt megtőn a két társaság közti meghasonlás kiegyenlítésére. Nagy hatással volt a kedvező eredményre Széchenyi is, ki, bár e vasutat magában véve nem pártolta, az egyesűlést, mint kir. biztos és a közlekedési bizottmány elnöke, kivánta. A czél sikerűlt: a két társaság oly módon egyesűlt, hogy az előmunkálatok költségeiben a pesti 15, a fiumei 10 millió arányában részesűlend. Végzéssé lőn, hogy, a múlt országgyűlésén határozatba ment kamatbiztosítás megnyerésének reményében, a vasut építése, mihelyt az előmunkálatok megengedik, haladéktalanúl megkezdessék.

De ezen egyesülés után is merűltek még fel némi ármányok, melyeknek czélja volt, az országra nézve minden tekintetben oly nagy előnyöket igérő vállalatot meghiúsítani. Nem sokára a két társaság egyesülése után, a zengi kikötőre legfelsőbb helyen 260,000 ft. utalványoztatott; egyszersmind pedig a kérelmező társaságnak, melynek élén az

illyr szenvű Vraniczány-család áll vala, engedelem adatott a katonai őrvidéken keresztűl Sziszektől Zengbe, vasutat építeni. Ezen új terv s engedély egyenesen a vukovár-fiumei vasut lehetetlenitésére volt ugyan számítva; a czélt azonban nem érte el. A vukovár-fiumei vasuttársaság nem ijedt meg, nem veszté el bátorságát. Sőt miután a tervben azon fontos javítás tétetett, hogy a pálya Vukovártól Eszéknek, onnan a Dráva völgyén, Baranya, Somogy és Zala megyék közelében, majd ismét a Dráva és Száva-völgy közti vizválasztó hegyláncot kedvező helyen átvágva, — a Szávának mindenütt a magyarországi megyék felé eső balpartján Zágrábig; azon túl pedig, egy átmetszéssel a Kulpa völgyében átmenve, Károlyvárosig vonassék: az előmunkálatok annyira elkészittettek, hogy azokat a szerződés megkötése végett, az országgyülésnek is be lehetett mutatni. 1846.

Mi alatt Kossuth az ellenzéki párt nagy részével, egy önálló magyar kereskedelem megalapitása végett a vukovár-fiumei vasutnak, mint ama czélra vezető fő eszköznek, létesítése mellett küzdött. Széchenyi István, most már hivatalánál fogva is, szintén buzgóan, de a Kossuthétól eltérő irányban, munkálkodott az anyagi érdekek emelésében. A tiszaszabályozás roppant fontosságú s már nagy sikerrel megindított munkáján kivűl, az országgyülés előtt, melytől ő a közlekedési ügyben eldöntő megállapodást várt, leginkább ezen ügynek rendezési tervével foglalkodék. És e terv, melyet ő egy külön, hivatalos jelentésnek czimzett munkában ki is adott, méltó vala e nagy hazafi és státusférfiú nevéhez. Egy teljesen beavatott szakértő teremtménye az, melynek alapján néhány évtized alatt teljes virágzatra varázsoltatott volna a sok tekintetben hátramaradt ország.

A „nagy magyarnak“ — mint őt egykor Kossuth nevezé, e tervében is a nemzetiség volt a sarkpont, melyből kiindúlt, melybe mindent visszavezetett. Azon eszme, melyet

1846. ő eddigi irodalmi s gyakorlati működéseiben annyi változatossággal legfőbb kiindulási pontukúl, egész átalakulásunk alapjáúl kitűzött — miszerint tudniillik a Pesten központosított s onnan az ország minden részeibe kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést a nemzetiség szilárdítására s felvirágzására kamatoztassa, — lengi keresztűl ezen munkálatot. Ezen eszmét nagy következetességgel alkalmazza ő e tervezetben a nélkül, hogy bárhol is legkevésbbé sértené a különböző ajkú népiségek érdekeit s féltékenységét. De bár azokat mindenütt óvatosan kiméli, az egész rendszer összegének oly biztos leendett hatása, hogy általa minden valószinűséggel szerencsésen megoldatott volna Magyarország nemzetiségi átalakulásának kérdése.

A munka lényegét némely viz-szabályozásokon s a szellemi érdekekre vonatkozó intézeteken kivűl, egy rendszeres, központositott vasuthálózat teszi, melynek négy fő vonala képezné az országos közlekedés alapját. E fővonalok következők: 1. A pest-bécsi, mely már munkában s némi részben készen is volt, s mely az országot Németország által az északi s nyugoti tengerrel hozná kapcsolatba. 2. A pest-fiumei, mely a földközi tengerre nyitna utat. 3. A pest-aradi, melynek egy része Szolnokig már megnyittatott, s Erdélyen át tovább folytatva, a kelettel hozandott érintkezésbe s megszűntette volna azon nehézségeket, melyek az orosz kezében létező dunai torkolatok szándékos beiszapoltatásából eredtek. 4. A pest-kassai, mely a Hernad völgyéből a Poprád völgyébe vezettetvén, az északkal tenne összeköttetésbe. — De lesz még utóbb alkalmunk visszatérni ezen munkára, mely anyagi s politikai irányánál fogva egyaránt fölötte nevezetes.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Erdélyi állapotok s országgyülések.

Az országgyülés Erdélyben, 1843-ban, mint föntebb látók, kevés eredménynyel záratott be; és még azon sovány törvényjavaslatok sem nyerhettek királyi sanctiót, melyek a kormány által előlegesen helybenhagyattak. Az 1846-ki július 9-kén kelt királyi leirat ennél fogva, mely Érdély rendeinek september 9-kére Kolosvárra országgyülést hirdetett, ketszeresen feszült várakozást ébresztett mind Magyarországon, mind magában a tartományban.

Hogy Erdély minden tekintetben még nagyobb hátramaradásban pangott mint Magyarország, csodálnunk nem lehet, megfontolván, hogy ott még többek és nagyobbak voltak a kifejlést ellenző vagy nehezítő akadályok; még kevesebbek az előmenetel, a haladás elemei s rugonyai, mint Magyarországon; minél fogva Erdély, legtöbb viszonyai tekintetében, mondhatni, még csaknem a középkori állapotokban tengődött. Erdély hátramaradásának főbb okai.

Ott is, mint Magyarországon, folytonos küzdelemre volt kárhoztatva az alkotmánynyal biró nemzet a bécsi kormány kényuralmi hajlamai s törekvései ellen; és ott e harcz még nehezebb és kedvezőtlenebb körűlmények közt folyt a nemzetre nézve, mint Magyarországon. A külön elemekből álló, különben is kicsiny és erőtelen, s szakgatottsága

1846. miatt még tekintélytelenebb, nemzet vagy inkább nemzetek — mert mint tudjuk, Erdélyben három törvényes nemzetiség létezett — még sokkal kevesebb erélyt és erőt valának képesek kifejteni a bécsi absolut irányok ellen, mint a magyar. Minek következtében a bécsi kormány, gyakran az alkotmány s létező törvények ellenére is, reá erőszakolta a maga akaratát s irányát a tártományra. A század elejétől kezdve alig volt országgyülés, melyen Erdélynek egy vagy más alkotmányos joga meg nem csorbíttatott, gyöngíttetett, vagy végkép el nem törűltetett volna. A diéták arra látszának rendeltetve lenni, hogy az alkotmányos életet mind szükebb korlátok közé szorítsák; az önálló, független kormányzatot a bécsi kényuralomnak mind nagyobb mértékben alája rendeljék; s így az alkotmányosságnak némi árnyékát fentartván, az absolutismust törvényeik által mindinkább megalapítsák. E czélt ott annál könnyebb volt elérni a bécsi kormánynak, minthogy neki az országgyülés szerkezete s elemei tág befolyást engedtek, s azok ennek hatása alatt lassanként oly változást szenvedének, hogy a kormány az országgyülésen résztvevő királyi hivatalnokok nagy száma s a szász nemzet sympathiái következtében, a többséggel jobbára kénye szerint rendelkezhetett. Ha pedig néha megtörtént, hogy az alkotmány veszedelme erélyesebb ellenzésre költötte fel a nemzetet, mintsem a kormánynak tetszett: akkor ez, a körűlményekkel megalkuvás, az alkotmányos jogok kimélete helyett, az országgyülést rögtön, némely esetben, mint 1835-ben látók, minden törvény megalkotása nélkül is, feloszlatta. És azután, hogy a rendeket máskor akaratának elfogadására hajlandóbbakká tegye, a törvények ellenére, önkényesen felfüggeszté az alkotmányt, vagy számos éveken át nem tartott országgyülést, mintegy értésökre akarván adni: hogy az alkotmánynak azon romjait is, melyeknek még birtokában vannak, puszta kegyelemből hagyja meg nekik. A kormány pedig, mely ekként az országgyülés határozataira túlsulyú befolyással birt, a

lefolyt korszak alatt követett stabilismusi politikája mellett, óvakodott reformról, javításokról gondoskodni. S így lőn, hogy nem volt Európában — az aldunai tartományokat kivéve, némi alkotmányossággal s a törvényhozásra befolyással biró nemzet, melynek kebelében annyira fenmaradtak volna a középkori állapotok, mint az erdélyi hármas nemzetben. 1846.

De a hátramaradásnak nem egyedűl a kormány volt oka: nagy bűn terheli e tekintetben a szász nemzetet és a magyar arisztokratiát is. A szászok, bár nemzetiségökben soha legkevesbbé sem háboríttattak, a nagy Németország felé sóvárgó rokonszenveiknél fogva, a magyart majdnem ellenségnek tekintették; s a német nemzetiség felmagasztalt ábrándjaiba merűlve, az erdélyi nemzetiség kifejlését, s ennek folytában az érdekek egyesülését, a törekvések közösségét, mi nélkül pedig haladás nem állhat elő sehol, egyátaljában megakadályozták. És ezen kivűl, miután a szászok a múlt időkben magoknak számos privilegiumokat, az oláhok irányában pedig, kiket lassanként elnyomtak, alattvalóikká, jobbágyaikká tettek, magoknak sokféle előjogot szereztek: ösztönszerűleg elleneivé lettek minden haladásnak, melynek első feltétele volt, lemondani kiváltságaikról s előjogaikról, egygyé olvadni azokkal érdekben, jogban, törekvésben, kik felett úri jogokat gyakoroltak, vagy helyesebben, bitoroltak. És e tekintetben egy elv, egy irány vezette őket az arisztokratiával. Ők, mint nemzet, voltak arisztokratái az elnyomott, szabad földeikről vagy kiszorított vagy azokon leigázott oláhoknak.

Az arisztokratia hasonló ösztönöktől vezéreltetve, szintazon módon, siket maradt a kor intő szavára. Nem hiányzott ugyan Erdélyben sem néhány emelkedett lelkű, hazafiúi szellemű férfiú, kik átlátták, hogy a haza valódi érdekétől, korszerü haladásától elválhatatlan az egyesek érdeke, s készek voltak feláldozni kiváltságot s előjogot, hogy egyéni jóllétöket is az e módon kifejlendő haza jóllétében

1846. neveljék. De ezek kevesebben voltak, mintsem hogy képesek voltak volna magok után ragadni az önző vagy elfogúlt, lomha nagy tömeget. Az utólsó években Magyarországnak, bár szinte csak lassú, mert sokfélekép akadályozott haladása, a nemzeti rokonságnál fogva is mind többeket megtérített ugyan; de ezek száma a mozdúlni, privilegiumaiktól megválni nem akaróké arányában még mindig csekélynek mondható. A két ország közt nagy különbséget tett az, hogy Magyarországon a magas arisztokratia, bár többsége még itt sem csatlakozott a szabadelvű zászlóhoz, de már legalább pártot alkotott, mely a haladás, a reform mellőzhetlen szükségét tagadni nem merte; sőt legújabban maga is reformot, a szabadelvűekétől módban s irányban ugyan különbözőt, de mégis tényleges, a privilegiumok s előjogok áldozatával járó reformot tűzött ki programmja élére: de Erdélyben tulajdonkép ily conservativ, vagy, mint magokat nevezni szerették, mérsékelt, fontolva haladó párt sem létezett. A többség ott csak előjogait, privilegiumait bálványozta; elvről mit sem tudott, mit sem aggódott. A másik nagy különbség a két haza közt abban állott, hogy míg Magyarországban a felvilágosodott középbirtokosok nagyobb része a haladás, a reform zászlója alatt önzetlen megtagadással küzdött: Erdélyben e középnemesség többsége is egy hajóban úszott a fő arisztokratia többségével.

A privilegiumokat áldozatúl kivánó reformtól való félelem általában tétlen indolentiába sülyesztette, kevesek kivételével, még a vármegyéket is. E tétlenség oly nagy volt, hogy némely megye évente is alig adta életének némi jelét. Míg Magyarországon a megyék, közgyüléseiken az ország legfőbb érdekeit oly hévvel vitatták meg: Erdélyben több megye találtatott, mely egész éven át nem tartott közgyülést; s ily esetek még az 1843-ki országgyülés után sem voltak gyérek, bár annak eseményei eléggé képesek lehettek volna fölébreszteni az alkotmányos nemzeti szel

lemet. Csak midőn a nemesi előjogokat fenyegette veszély, 1846.
ébredt fel szedergéséből a nemesség tömege, hogy felforrott harangjának zajával némitsa el a korszerű szózatot, melyet a szabadelvűek a reform érdekében emeltek. Ez történt, például, a házi adó ügyében, mely, miután felette Magyarországon oly hevesen folyt a vita, itt-ott Erdélyben is szőnyegre hozatott. Az önző arisztokratia itt is korteseket kezdett bevinni a megyei gyülésekre, melyeken a nem fizetés privilegiumának vészharangja megkondúlt, s nyers tömegekkel szavaztatta le a haladás ezen egyik, legfőbb feltételét. Igy történt például Kolos, Felső-Fehér, Torda s némely más megyékben. Sőt még azzal sem elégedtek meg a kiváltság önző hősei, hogy a házi adót hosszú időre eltemették; hanem, hogy a szabadelvűekben, kik a házi adó elvállalása mellett küzdöttek, e reform egykori keresztűlvitelére még a reményt is elöljék: azon bűnös hátralépéstől sem rettentek vissza, miszerint végzésileg kimondatták, hogy nem csak elvállalni nem fogják soha a háziadót, hanem annak terhe alól még azon egy házhelyes nemeseket is fel akarják menteni, kiket régibb törvények a háziadó fizetésére szorítottak. Oly felvilágosodott, a magán érdeket a köz jóllét igényeivel összekapcsoló határozatok, minőnek Alsó-Fehémegye derék rendei, Kemény Dénes által vezérelve, a házi adó elvállalásának kimondatásában példáját ádták, ritkák valának Erdélyben.

A földnép állapota.

A jobbágyosztálynak, mely e szerint minden közterhet egyedűl hordozott, állapota még sokkal nyomasztóbb volt, mint Magyarországon. Itt az 1836-ki urbéri szabályozás óta a törvény a jobbágy terheit sokféleképp megkönnyítette, tartozásait és szolgálatait szabályozta, személyét s vagyonát az úri önkény ellen megvédte; s ha nem adott is az még neki teljes polgári jogot: a közvélemény, mely az átalakulást ellenállhatatlan erővel sürgeté s mind közelebb és közelebb hozta, legalább biztos kilátást, alapos reményt nyújtott neki annak megnyerésére.

1846. Erdélyben, Mária Terézia igen hiányos szabályain kivűl, még nem léteztek úrbéri törvények; a jobbágy ott, mind személyére mind vagyonára nézve, csaknem korlátlanúl ki volt téve a földes úr önkényének. És ezen önkény által annál gyakoribb, találékonyabb s kiméletlenebb volt a jobbágy elnyomásában, minthogy ott a nemesség is általában véve szegényebb s míveletlenebb vala mint Magyarországon; közvélemény pedig, mely erkölcsi erejével a törvények hiányát némileg pótolta volna, a jobbágy javára Erdélyben nem létezett. Ehhez járúlt hogy, a székely földet kivéve, hol a nép majdnem egészen szabad birtokosokból álla, s azért mind jogi, mind szellemi, mind anyagi állapotára nézve hasonlíthatatlanúl nagyobb jóllétnek örvendett, mint egyébütt, — a köznevelés mondhatatlanúl elhanyagolt vala, s annak következtében a jobbágyosztály szellemileg s erkölcsileg alacsonyabb fokon állott, mint a szomszéd hazában. Végre már egyedűl az is elegendő volt rosszabbá tenni a jobbágy sorsát Erdélyben, mint az, még az 1836-ki úrbéri törvények előtt is volt Magyarországon, hogy, hasonló szolgálatok s terhek mellett, amott általában véve sokkal kevesebb volt a haszonvételére engedett föld, mint itt; minek következtében a közadó s földesúri szolgálat és tartozás aránytalanúl nehezedett vállaira.

Ily nyomasztó lévén sorsa az erdélyi jobbágyosztálynak, az úrbéri szabályozást már ezen nagy különbségnél fogva sem lehetett tovább halasztani, mely a két haza jobbágyai közt létezett. Erdély népe sóvár kebellel sóhajtozott hasonló jobblét után, minőben sorsfeleit a Királyhágón innen lenni személte. Még továbbra halasztani e földnép sorsának javítását, annyi volt volna, mint eszélytelenűl felidézni a hasonló okokból származott Hóra s Kloska lázadás múlt századi szörnyű eseményeinek veszedelmét; vagy a föld népét a galicziai parasztok nem régi borzasztó kicsapongásai kárhozatos példájának követésére ingerelni.

1846. Az országgyülés fő tárgyai.

Alig volt az erdélyi nemesség értelmesebb, gondolkodóbb osztályának tagja, kit hasonló veszély félelme ne aggasztott volna. És ezen aggodalom befolyása alatt, mondhatni, általános megnyugvással s helyesléssel fogadtatott az országgyülést kihirdető királyi leirat, mely a tanácskozások fő tárgyául az ürességben lévő királyi fő hivatalok betöltését, s a múlt országgyülésből kiküldött rendszeres bizottmánynak az úrbér szabályozásáról készült munkálatát tűzte ki.

De bár mennyire érezték is az erdélyiek, hogy nyakukra nőtt az úrbéri viszonyok rendezésének szüksége: a rendezés módja, iránya s remélhető eredményei iránt igen különbözők voltak a vélemények s titkos vagy bevallott kivánságok. A kiváltságok és előjogok hőseinek önző serege, míg száján a szabályozásnak mellőzhetlen szükségét hordozta, oly módon óhajtá végrehajtani a rendezést, hogy az némi szinleges hasznok s erkölcsi nyeremények mellett a jobbágy részére, anyagilag tulajdonképen az ő érdekeinek szolgáljon. Míg ellenben a nemesség szabadelvű, hazafiúi érzelmű része, mely a földnép emelése által a haza jóllétét óhajtá nevelni, fő elvűl tűzte ki, olyképen rendezni az úrbért, hogy általa a jobbágyosztály, mind erkölcsileg, mind anyagilag kedvezőbb, emberhez méltóbb állapotba emeltetvén, sorsa javulását tényleg érezze s kivánataiban kielégíttessék. De volt ezeken felűl még egy, bár számra csekély, de értelemre, léleknemességre s jóakaratra nézve kiváló felekezet, mely azon meggyőződéstől vezéreltetve, hogy az úrbéri viszonyok, különben is az elavúlt hűbéri intézetek azon részei, melyek magokat már túlélték, ugy közálladalmi mint egyéni tekintetben károsak, minden úrbéri rendezést már elkésettnek tartottak, s a helyett örökváltságot, szabad földet kivántak s hirdettek.

A vélemények, kivánságok és czélok ezen elágazásából természetesen heves vitáknak, sok idővesztésnek kellett származni. S nagy részben innen magyarázható, hogy, bár

1846. az országgyülés tizennégy hónapig tartott, a hivatalnokok választásán s az urbéri rendezésen kivűl alig mutathatott fel egy pár csekély érdekű törvényczikkelyt, bár a rendszeres bizottmánynak több munkálata készen volt a tárgyalásra. De ezen hosszadalmasság s idővesztés miatt nem kevéssé gáncsolandó a kormány is, mely gondatlanúl elmulasztá a rendszeres bizottmány úrbéri munkálatát az országgyülés előtt kinyomatni, s a hatóságoknak, hogy a felett előleg megállapodhassanak, s végzéseiket követeiknek utasításul adhassák, megküldeni.

A megnyitási szertartások után, melyeknek végrehajtására báró Puchner altábornagy s erdélyi főhadi kormányzó volt kinevezve királyi biztosúl, felolvastattak a királyi előadások, minek tartalma az országgyülést kihirdető királyi leirattal teljesen megegyezett. Tárgyalásra tűzettek ki ugyanis az udvari kanczellár s más hiányzó fő hivatalnokok választása; az úrbéri rendezés, és ezután a többi bizottmányi munkálatok; végre a múlt országgyülésen alkotott törvényczikkelyek sanctio alá terjesztése. A gyülés elnöke volt b. Kemény Ferencz; ki azonban, valahányszor a gyülésen a kormányszék is megjelent, gróf Teleki József közszeretetben és tiszteletben álló kormányzónak engedte át az elnöki széket. A kormányhivatalnokok s más, a kormánypárthoz tartozó, királyi hivatalosak oly túlnyomó többséggel birtak, hogy bár némely hatóságok hiányosan, mások épen nem voltak képviselve, a kis számú ellenzék nem volt képes az országgyülésnek kivívni a verificatio jogát: a többség azt az országgyülés elnökének belátására s önkényére bízta.

A választásokkal, melyek közől csak b. Jósika Samu alkanczellárét említjük, ki 238 szavazó után 213 szóval jelöltetett ki udvari főkanczellárrá, a választásokat kisérő felirat elveinek meghatározásával s a felirat szövegének megállapításával hosszú tizenhét ülés folyt le; s csak a 18-dikban mutatta be a kormányzó az országosan kinevezett

rendszeres bizottmány munkálatait s azok iránti jelentését. 1846.
Munkálat tizennégy tárgyban készült, melyek közől jelentékenyebb csak hat volt: az úrbéri, adóügyi, újonczozási, katonatartási, Erdély czélszerűbb politikai felosztásáról és a szóbeli perfolyam behozataláról szóló munkálat. A pangásban levő nemzeti élet átalakítását feltételező, szellemi s anyagi érdekeket emelni képes, korszerű radikál reformok szükségének érzete még csak kevés választottak kebelében ébredt fel Erdélyben; a nagy többség részint tudatlanság, részint önző szűkkeblűség miatt, csak meddő, vagy csekély hatásu igazgatási reformoktól várta, mit azok nem eszközölhettek, a nagy hátramaradás kiegyenlítését, a közjólét felvirágzását.

Egy hónapig tartott választó szavazási mechanismus után, valahára megnyílt volna a tanácskozás mezeje; de most ismét a kormány gondatlan hanyagsága volt az akadály. Az úrbéri munkálat még csak most adatott sajtó alá. Míg tehát az kinyomatnék, s utóbb a követek utasítása végett a hatóságok által tárgyaltatnék, az ország rendei három hónapra szétoszlottak. Az időszaki sajtó, a munkát a rendeknek megkönnyítendő, időközben sokat foglalkodott a fontos kérdéssel.

Az úrbér tárgyalása.

A szűnidő alatt azonban sok rosz akarat, sok ármány küzdött az úrbéri viszonyok tisztába hozatala ellen, s általában igen hevesen folyt az érdek- és véleményharcz. Hatóságokban szintugy mint egyénekben, s fájdalom, még a különben szabadelműeket sem véve ki, — nem csekély önzés mutatkozott a fontos tárgy körül. Így, például, Középszolnok megye csak hat holdat határozott egy egész jobbágy-állományul; a különben szabadelvű Felsőfehér azt még kevesebbre, csak öt holdra szabta ki, holott Magyarország legtöbb vidékein, 24, sok helytt pedig egész 50 holdnyi földből áll egy egész jobbágytelek. Nem kisebb hiba vagy inkább önzés volt sok megyétől az is, hogy a jobbágyföld mennyiségének alapjául az 1819-ki összeirást

1846. állapították meg, mely szerint az úrbéres földnek legalább fele kiragadtatott a jobbágy kezéből.

De egyébiránt rosz volt már az alap is, melyen a hatóságok tárgyalásai folytak. A rendszeres bizottmányi munkálat, melynek készitésében a többséggel biró maradó pártnak túlnyomó befolyása volt, egy kivihetetlen, a jelen körűlményekhez, kivált az úrbér mennél elébbi életbeléptetésének elutasithatlan szükségéhez, oly kevéssé alkalmazott terv vala, mely szerint az úrbért legjobb esetben is csak huszonhat év múlva lehetett volna életbe léptetni. Az úrbér e munkálatban minden agrariai viszonyok rendezésétől tétetett függővé. A terv szerint tehát előbb fel kellett volna mérni az ország egész territoriumát, hol földesuri viszony s jobbágybirtok létezik; szabályozni, elkülönözni kellett volna egymástól az úri s jobbágyi birtokot, arányosítni az ugy nevezett királyi haszonvételeket, stb. és csak ott vala azután behozandó az úrbér, hol mind ez megtörtént. Ez pedig, ha a munka legrendesebben, lehető leggyorsabban foly is, és semmi akadály által nem gátoltatik, terv szerint, csak huszonhat év alatt történhetett volna meg.

Ily hosszú időre kivetni az úrbéri rendezést, annyi lett volna, mint a türelmében kimerűlt népet a galicziai parasztok utánzására kényszeríteni. A földnépe közt már valóban kezdett is mindinkább terjednl s nyilatkozni a békétlen, türelmetlen hangulat. Az ellenzék tehát mély aggodalomba merűlt a közel jövőben történhetők miatt, s a megyék gyülésein s a hírlapokban hevesen felszólalt a bizottmányi terv ellen. mely, ha törvénynyé szentesíttetnék, parasztlázadás veszélyének tenné ki a hazát. Nem szűnt meg ennél fogva az agitátió minden nemeit felhasználni, hogy megértesse a reactió, vagy inkább maradók táborával, miképen az úrbért nem ugy kell már tekinteni, mint még csak egy tized előtt is lehetett, csak magán-jogi vagy gazdasági intézkedést, hanem mint oly országos ügyet, melynek gyors megoldásá-

tól függ a haza sorsa, a fennálló rend fentartása, a békés haladás lehetősége. 1846.

És az ellenzék felekezetének teljesen igaza volt; a a népben oly hangulat mutatkozott, miszerint ezen országgyülés nem oszolhatott szét az úrbér rendezését törvénybe nem igtatva a nélkül, hogy lázongás veszélyének ne tegye ki a hazát. Való azonban az is, hogy az úrbér, feltéve hogy gyorsan behozatik s a nép anyagi terheit némileg könnyíti, jelenleg s egy időre eléggé megfelelendett a sürgető szükségnek. A reformnak e tekintetben magasabb fokai, minő az örökváltság, a szabad föld, bármi kivánatosnak tetszhetett is, az agráriai viszonyok teljes rendezetlensége, öszszesités, tagosztály stb. hiánya mellett, még lehetetlenség volt volna Erdélyben.

És azért méltán gáncsolandó azon különben nemes lelkű, jó akarattal teljes, de heves vérű s impraktikus töredéke az ellenzéknek, mely elkésettnek s azért szükségtelennek tartott minden úrbért, s az egész munkálat félretételével, egyszerre az örökváltságra akart ugrani, ezt hirdetvén az előhaladott kor kivánatának. Nem gondolta meg e nemes buzgalmától túlragadt töredék, hogy átmeneti állapotúl, míg az örökváltságra megkivántató előkészületek közerővel megtétethetnek, múlhatatlanúl szükséges az úrbér rendezése; nem gondolta meg, hogy örökváltságot sürgetni ott, hol még az sincs elhatározva: mi az úrbéri föld, s minő szolgálattal tartozik a jobbágy, tehát mit kellene tulajdonképen megváltani, — annyit tett, mint a maradók malmára hajtani a vizet, mint az örökváltság szükséges feltételeit lehetetleníteni. És valóban nem is késett a reactiónak néhány ravaszabb egyénisége kizsákmányolni az örökváltsági agitátiót: hogy késleltesse az úrbér megszületését, s mennél több zavart idézhessen elő, pártolni kezdé az örökváltságnak ily alakban hivihetetlen tervét.

Szerencsére azok, kik őszintén óhajtának egy ideiglenes úrbért, mint átmeneti állapotot, melyre utóbb az örök-

1846. váltságot építhessék, idején átlátták a reactió törekvéseinek czélzatát. Minden erejöket reáfordították tehát, hogy kiegyenlítsék az ellenzék ezen meghasonlását, melynek eredménye egy, a maradó párt által decretált rosz úrbérnél egyéb nem lehetett volna; ügyekeztek megalkudni az örökváltság barátaival, s őket addig is, míg véleményök teljes diadalt vívhatna ki, az ideiglenes úrbér pártolására birni. Ezen véleményegyeztetés körül legtöbbet fáradozott a két haza nagy fia, a magyarországi ellenzék hajdani vezére, Wesselényi Miklós. Az ő tekintélyes szavának sikerült végre egyességet eszközleni az ellenzék két töredéke között. És így terveztetett aztán Wér Farkasnak, a rögtöni örökváltságot sürgető töredék egyik kitűnőbb tekintélyének, segítségével oly úrbéri javaslat, melynél jobbat könnyen lehetett volna ugyan késziteni; de a mely azon előnynyel birt, hogy az úrbért tüstént életbe léptetheté, s egyszersmind szabad mezőt nyitott az örökváltság iránti készületeknek még a folyamatban lévő országgyülés alatti megkezdhetésére.

Kemény Dénes inditványa az örökváltság iránt.

Három hónapi szünet után, január 4-kén, végre megkezdetett az országgyülés folytatása; és miután a választásokat megerősitő s néhány más, az előbbi országgyülés felirataira kelt, királyi válaszok felolvastattak, az elnök tárgyalásra tűzte ki az úrbéri munkálatot. Hogy a tanácskozás kezdettől fogva oly irányban indúljon, miszerint az ellenzék úrbéri javaslatának elfogadása lehetségessé válják, az örökváltság barátai mindenek előtt a szabad föld elvének elfogadását kivánták az országgyüléstől. Az inditványt b. Kemény Dénes, Alsófehérmegye követe s az ellenzék egyik tűz lelkű vezére, tette meg.

„Úrbér a nemzetet nyugpontra soha sem viszi, úgy mond egyebek közt; úrbér utólsó stádium soha nem lehet, hanem csak közbenső. Örökváltság a végczél, mi egyedűl alkalmas mód kibontakozni a hűbéri viszonyokból. Az örökváltság az úrbéresnek szabad földbirtokot ad a nélkül,

hogy a földesúr tulajdoni jogát legkevésbbé is sértené. Az örökváltság lassanként viszi át a népet hűbéri állapotából a szabad polgárságra, s így megszűnteti azok aggodalmát, kik attól tartanak, hogy egyszerre oly osztály lesz szabaddá, mely a szabadság élvezésére nincs megérve. A mi ez átmenetelt rögtön eszközli, az egészen más, mitől isten óvjon bennünket....“ 1846.

Utóbb egy megható beszédben fejtegetvén a szabad birtokból mind egyesekre mind az államra áradó előnyöket s áldásokat, egy javaslatot ajánl a rendek figyelmébe, oly javaslatot, mely ugymond, semmit nem rögtönöz, mely módot nyújt arra, hogy az átmenetel huzamos idő alatt történjék. A javaslat im ez: „A hűbéri viszonyok kiegyenlítését a karok és rendek forrón óhajtván egy felől; más felől elismervén, hogy ezen czélhoz jutni örökváltság nélkül nem lehet, a rendszeres bizottság teendői közé sorolják, ez iránt tervet dolgozni. Azonban a jelen szükség igényeinek megfelelni kivánván, nem késnek a karok és rendek úrbéri intézkedéseik tárgyalásához azonnal hozzáfogni.“

És az inditvány, alig egy pár ellennyilatkozat után, csaknem egyértelemmel elfogadtatván, az úrbér feletti tanácskozás tényleg megkezdetett. Első kérdésül természetesen az merűlt fel: elfogadtassék-e lényegileg a bizottmány munkálata, mely az úrbért az agráriai viszonyok rendezésével kötötte össze? És miután a többség meggyőződött, hogy az úrbért országos felméréstől feltételezni s így számos évekre elhalasztani, veszély nélkül lehetetlen; a maradó párt némi ellenvetései után határozattá lőn az úrbér rögtön behozatala; ugy azonban, hogy az a többi agráriai viszonyok rendezését, elkülönzést, tagosztályt, mi ugy a földesurnak mint a jobbágynak érdekében áll, ne gátolja. Tanácskozás az úrbér felett.

De az úrbéri törvények, melyek aztán a rendek majdnem tiz havi tanácskozásainak eredményei lőnek s az egész országgyülés idejét betöltötték, koránt sem feleltek meg a jobbak várakozásának s a kor igényeinek. Az ellenzék so-

1846. káig ernyedetlenűl küzdött a maradók önző tábora ellen, hogy ha már elkéstek a rendezéssel, legalább most ugy intézzék azt el, hogy a nép igazságot nyerjen, s benne a nemzetiség alapja szilárdúljon s az álladalom minden igényeinek megfelelő néposztályt nyerjen. Kimerítették az indokok minden nemeit, szólottak az észhez, szólottak a szivhez és lelkiösmerethez; szólottak a becsvágyhoz s nemzeti hiúsághoz, a becsület s nemzeti önérzethez. Előadták hogy még a kormány sem, mely az által, hogy az úrbért kiválólag elintézni kivánta, a nép iránti rokonszenvének s pártfogásának kétségtelen bizonyságát adta, — a kormány sem fog megelégedni egy szűkkeblű igazságtalan úrbérrel; hanem majd önhatalmilag rendezi el, miben a rendek igazságosak lenni nem tudnak.

„Őrizzük meg önérzetünket, — mond egyebek közt Kemény Dénes. Egy képviselő testület pedig nem őrzi meg önérzetét, ha megpenészedett, káros kiváltságok mellett vív makacsúl, s csak erőszakkal engedi magától kicsikartatni azt, minek önkéntes átengedését méltányosság követelte. Szép és jó volt hatályos szót emelni a kormány ellen, midőn alkotmányos jogokat kellett védelmezni. De vajjon szép és jó lesz-e a kormány ellen szólani akkor, midőn a néptömeg boldogsága forog fenn? Bátor és őszinte szó csak annak szájába illik, ki méltányos és igazságos tud lenni.

„Szóló az ország rendei érzelmeit véli e szavaiban kifejezni, mert nem hiszi, hogy legyen valaki e teremben, ki, hol az országgyülés becsülete forog fenn, azt bármi áron koczkára tegye. . . .

„Szívesen mulat e tárgynál, mert ezt tartja a törvényhozás legnemesebb tárgyának. Ugyanazért, ha volnának, kiket a dolog előadott szellemi, ha ugy tetszik, költői oldala nem érdekel, kik csak adatoknak kivánnak engedni, ezekre nézve ime egy kis demonstrátió. Adnunk kell, ez axioma. A kérdés csak az, mi adjunk-e, vagy más adjon a mienk-

ből? Ha megvárjuk, hogy zsebeinket kiforgassák: azon 1846.
kivűl hogy nevetségessé teszszük magunkat, meglehet, onnan fognak venni, honnan nem akarnók. Ellenben ha méltányosak leszünk, egy felől nevetség helyett becsülést fogunk magunknak kivívni; más felől azon zsebünkből adunk, melyből saját érdekünk lehető legkevesebb megsértésével adhatunk.

„Szóló adni akar, de annak nem örvend, hogy más vegyen tőle. Ő akar áldozni, de ugy hogy elismerés kövesse, hogy mind a jelen mind a jövő nemzedéknek becses szolgálatot tegyen; mit az által vél eszközölhetőnek, ha azon nagy felekezettel, melylyel élünk s utódainknak is élniök kell, kibékülünk.

„De van még egy czél; egy oly czél, melyről midőn szólani kiván, korlátolt erején felülemelkedve, stentori hangon óhajtana harsogni, melyért mint Jákob egykor a kedves aráért, hét évig volna kész szolgálni; és e czél: a két hon egyesülése. Abban keresi a legfőbb élvet, ha ez ország méltóvá lesz arra, hogy jobb helyzetű testvére becsülését megérdemelje. Lássa s tanúlja bennünk Magyarország az erős önérzetet, mely egykor reá nézve is kedvező állapotra fog bennünket felemelni.“

De mind hasztalan. Az önzők nagy tábora, vagy az utasításaik által megkötött, meggyőződésöket nem követhető képviselők, a legsarkalatosabb kérdéseket akként döntötték el, hogy a megalkotott törvényjavaslat a jobbágyosztály igazságos igényeinek nem felelt meg. Több jeles ellenzéki tag, s köztök b. Kemény Dénes is, látván, hogy hasztalan küzdenek, s különben is, a főkérdésekben kelt rosz határozatokat a mellékesekben meg nem javíthatják, elkedvetlenedve, követségéről lemondott s az országgyülést oda hagyta. Mások, kitartóbbak, a csekélyebb horderejű kérdésekben is végiglen folytatták a küzdelmet; de miután az úrbéri törvényjavaslatok elkészűltek, azok ellen óvást nyujtottak be a törvényhozásnak. E lépésre nem azon re-

1846. mény vezette őket, hogy a maradó párt, átlátva a munkálat hibáit, s félve a felelet terhétől, a kivánt módositásokat talán mégis megteendi; ily reménynek a hosszú sükeretlen harcz után s akkor, midőn a törvényjavaslat felküldése a királyhoz már el volt határozva, különben pedig az országgyülés befejezése is ki lévén hirdetve, új tárgyalásra a javaslat nem kerülhetett volna — helye nem lehetett többé. Hanem tették óvásukat részint azért, hogy ellenmondásuk által magokat küldőik s a közvélemény előtt igazolják; részint azért, hogy a törvényjavaslat alapjának igazságtalanságát s más lényegesb hibáit kimutatván, a kormányt azokra figyelmeztessék s reábirják, hogy, mint a törvényhozás osztályos fele, ezen újmutatások szerint tegyen módositásokat a jobbágyosztály javára, a felküldendő javaslatban.

Ilyetén óvás, a megyei képviselők részéről, kettő nyújtatott be, egyik Alsófehér, másik Kolos megye követei által. Egy harmadik óvást az országgyülésnek több szabadelvű tagjai, név szerint Teleki Domokos, id. Betlhen Sándor, id. Bethlen János, Rhédey János, Gyulay Lajos, Mikes János, ifj. Bethlen Pál grófok és Kemény Domokos báró adtak be.

Az úrbéri törvényjavaslat, csak futólag tekintve is, valóban igazságtalan s káros volt az úrbéres osztályra, s ennél fogva a hazára nézve is könnyen veszélyessé válhatott volna. Az egész úrbér e három sarkkérdésen fordúlt: Mi az úrbériség? Miként osztatik fel az az úrberesek közt? Mit kötelesek ezek szolgálni s adózni a földesúrnak? A javaslat, mondhatni, mind a háromra nézve jobban kedvezett a földes urnak, mint a jobbágynak.

Az úrbériség meghatározását tekintve, a többség, daczára az ellenzék győző okainak, melyeknél fogva a jelen kiigazitandó status quot kivánta alapúl vétetni, az 1819-ki összeirást fogadta el a mérték alapjául. Tudta mindenki, hogy a földesurak akkor, általában ellenezvén az önkényes, országgyülésen kivűl tenni szándéklott szabályozást, a kor-

mányilag s több helytt karhatalommal végrehajtott összeirásnál igen kevés úrbériséget irattak be. Tudva volt az is, hogy azóta sok önző földesúr e hibás összeirásra támaszkodva, jobbágyait földjeik nagy részétől megfosztotta. Nem is merte most senki is védeni az összeirást; sőt az országosan hibásnak s hiányosnak bélyegeztetett, s kijavítandónak határoztatott. A többség azonban teljesen kijátszotta a javitást. Az ellenzék azt kivánta, hogy mind az úrbériségnek tekintessék, mit a jobbágy jelenleg bir, vagy miről bebizonyitja, hogy az összeirás alkalmával kezén volt; a többség azonban azt végezte, hogy ha nincs az úrbéres kezén azon állomány, melyet a különben is hibás összeirás kimutat, a jobbágy köteles bebizonyitani, hogy az törvénytelenűl vétetett el tőle; különben a hiányzó rész nem tekinthető úrbériségnek s a földes úr birtokában marad. Már pedig ezt a körűlmények közt teljes lehetetlen volt kimutatni a jobbágynak. 1846.

Az úrbérnek leglényegesb kérdése abban feküdt, hogy a) a státus elegendő jövedelmet adjon az úrbéresnek a közterhekre, úri szolgálatokra, élelmére, folyó költségeire s jövője biztositására; b) hogy az úrbéri telek értéke arányban legyen a terhekkel és szolgálatokkal. De az új törvényczikkelyek merőben ellenkező elvekre alapittattak. Az ezekben kiszabott telekmennyiség sok helytt nem csak annál sokkal kisebb volt, mely az 1819-ki összeirás szerint kiszabatott, hanem még azt sem ütötte meg, mely az adólajstromban állott! Eddig is alig volt képes a jobbágy terhei viselésére; az új törvény azonban őt sok helytt végkép megrontotta volna. Érezte ezt a törvényhozó kar többsége is, és remegett annak lehető következményeitől; s az által akart volna segiteni a bajon, hogy a kiszabott telekmennyiséget meghaladó fölös földeket az úrbérestől nem rögtön, hanem csak hét év múlva rendelte elvétetni. Mintha az igazságtalanság az által megszűntetett volna, hogy annak végrehajtása pár évvel későbbre halasztatik!

1846. A szabadelvű ellenzék ezen egy esetben még a kormánytól, mint a törvényhozás másik felétől, reménylett segedelmet. Nem hihette, hogy ily igazságtalan, az országra s közbékére veszélyes törvény sanctiót nyerhessen, s bizton várta, mikép a törvény lényegesb pontjaiban kijavitva fog visszaküldetni az országgyülésre. De e remény is meghiúsúlt. A kormány nem akarta cserben hagyni a pártot, melyre egyebekben, mint szövetségesére, támaszkodott. A javitások, melyekkel a törvény Bécsből leküldetett, igen csekélyek, lényegtelenek voltak. Talán még legjelentékenyebbnek mondható azon változtatás, mely szerint a jobbágyok a kezeiken lévő fölösleg földeket nem hét, hanem tizenkét év múlva köteleztessenek általadni. Szomorú igazságszolgáltatás, mely a jobbágy megfosztását meg nem gátolja, hanem csak még egy pár évvel továbbra halasztatja!

És ekként, az ellenzék méltó fájdalmára, szentesitést nyert az úrbér, ezen országgyülésnek egyetlen tényleges eredménye. Egészben véve e törvényt, s tekintve azt, hogy azon némi csekély szellemi s még csekélyebb anyagi engedmények mellett, miket az a jobbágynak szolgálatai s tartozásai egynémely részeire nézve nyujtott, őt általában jobb állapotba nem helyezte; sőt különben is szűk mértékben szabott földeit az elébbi mennyiségnél kevesebbre szállitván, teherhordási erejét, vagyonosságát sok helytt tetemesen csökkentette, — nem kételkedünk azt egyátaljában rosznak s a közálladalomra nézve is veszélyesnek bélyegezni. Az úrbér rendezése előtt is, igaz, szomorú, elnyomott vala Erdélyben a jobbágyosztály állapota, s mit legsajnosabbnak kell tekinteni, a földes úr leleményes önkényétől függött sorsa. De, részint mivel e régi nyomort tűrni megszokta, részint mivel a sokáig el nem maradható úrbértől várta annak enyhitését: csendesen, békével viselte az igát. Az újitás azonban, mely e reményeit meghiúsitá, sőt a nyert csekély engedmények mellett, földjei egy részétől megfosztá,

könnyen lázadásnak válhatott volna indokául. Hogy ez a törvény kihirdetése után nem történt, oka csak abban feküdt: hogy földjei tőle tüstént nem vétettek el, néhány hónap múlva pedig a megváltás ideje váratlanúl megérkezett. De ha a következő évi események nem történnek, s a tizenkét év alatt a törvény meg nem javíttatik, hanem azok letelte után a fölös földek, miként a törvény rendelte, a jobbágytól elszedetnek: Erdély kétségen túl veszélyes válságnak ment volna elébe. Szerencsére, a Magyarországgal való egyesülés, a következő évben, Erdély földnépére is meghozta a szabad birtok áldásait. 1846.

Az országgyülés november 10-kén szétoszlott.

HETEDIK KÖNYV.

A NEMZETI ÁTALAKULÁST KÖZVETLEN MEGELŐZÖTT IDŐSZAK ESEMÉNYEI.

ELSŐ FEJEZET.

Pártharczok s állapotok az 1847-ki országgyülés előtt.

Azon heves pártharczok közt, melyek a kormánypolitika megváltoztatásának s ezen új irány és a nemzeti törekvések közt támadt összeütközéseknek következtében a házában folytak, egy igen nevezetes esemény merűlt fel, melynek meg nem határozható, de minden esetre igen fontos következményei lettek a hazai ügyek alakulására a közel jövőben. Ezen esemény nem más volt, mint József főherczeg nádor lelépte a színpadról. 1847.

Az utólsó évek eseményeiben ritkábban fordúl elő József főherczeg neve. Ennek oka nem abban keresendő, mintha az aggastyánt ötven évi hivatalkodása annyira elfárasztotta, vagy a kor súlya elgyöngítette volna, hogy már képtelenné vált jelentékenyebb befolyást gyakorolni az ország eseményeire. Sőt egészen utólsó betegségeig, mely 1846-ki októberben kezdődött, folyton s élénken részt vett ő a hazai ügyek igazgatásában. Midőn a magyar kormány élén álló férfiak, a conservativ párt egyik töredékével irányban, törekvésben szorosan egyesűlve, szinte párttá lőnek, a főherczeg nádor nem vett többé részt kezdeményezőleg a kormány intézkedéseiben; hanem a pártok felett állva, ötven éves közéleti tapasztalatait, kormányzói bölcsességét

József főherczeg nádor halála.

1847. s tapintatát, melylyel nagy mértékben birt, a harcz hevének mérséklésére, a pártszenvedély lohasztására fordította. A szerep, melyet ő ezen utólsó évek alatt játszott, a közvetítés, mérséklés, közbenjárás, egyeztetés, engesztelés szerepe volt, melyben, mint például a védegyleti összeütközésben, felette hasznos szolgálatokat tőn a hazának.

1846-ki novemberben telt be a főherczeg nádori hivatalviselésének ötvenedik éve; és a nemzet, mely benne nem csak első tisztviselőjét, hanem leghívebb barátai egyikét tisztelte, nagyszerű ünnepélyekkel szándékozott nyilvánitani háláját és szeretetét a népszerű aggastyánnak. De a sors másként akarta. Az ősz férfiú, ki egy idő óta már gyakrabban gyöngélkedett, október elején súlyos betegségbe esett. Az ősz folytán egy ideig lábbadozni kezdett ugyan; de a nyavalya az év végén oly súlyosan tért vissza, hogy életéhez semmi remény nem maradt többé fenn. „A végzet, u. m. a Hirlap, haláltakarót vetett az oltár fölébe, melyen a nemzet a hála tüzét meggyujtandó vala.“ Január 13-kán megszűnt élni.

József főherczeg nádor, ha halálos ágyán visszatekintett hosszú politikai pályájára, nyugodtan s működésével megelégedve hajthatta le fejét sírjába. A nemzet őszinte fájdalommal gyászolta őt, ki minden pártnak egyaránt kiérdemelte bizodalmát, becsülését és szeretetét. A nemzet még csak kezdetét élte kifejlődésének; de a haladás, melyet az utolsó huszonöt év alatt tett, nagyobb vala, mint összes történetünk bármely korszakában. És e haladásnak az elhúnyt nádor vala egyik leghívebb, legbuzgóbb ápolója. Nemzetiségünk s alkotmányosságunk, nehéz küzdelmek után, kivívta valahára elismertetését; és ebben, minden pártok hálás elismerése szerint, nagy volt az ő érdeme. Bár ifjúkori neveltetése idegen vala, megtanúlta s megszerette a nemzeti nyelvet; s hogy az valahára azon polczra emeltetett, mely azt megilleti, nagy részben neki köszönhető; ő támogatta s vezette véggyőzedelemre a nemzet ebbeli hosszú

törekvéseit. Azon korszakokban, midőn a birodalmi minisz- 1847.
terium, követve kényuralmi hajlamait, alkotmányukat erősebben ostromolta, s a korlátlan birodalmi kormányzat elveit s formáit az alkotmányos életbe beoltani s ezt lassanként elfojtani czélúl tűzte volt ki: ő, a nemzet nádora, s tiszte szerint az alkotmány és törvények őre, hatályos közbenjárásával az udvarnál, hol e miatt sokáig nem is nagy kedvességben állott, tanácsával, vezérletével a nemzet részén állva, hűen törekedett elfordítani a veszélyt, megmenteni az alkotmányos jogokat. Midőn a nemzetet vallásos viszálkodások pártokra szakgatták, melyeknek szenvedélyessége a hazát elláthatatlan zavarokkal fenyegette: az ő engesztelő szelleme, bölcs és erélyes közbenjárása eszközölte leginkább a viszályok békés kiegyenlítését. Ő melegen érzett e hazáért, melynek hosszú élete munkás napjait szentelé; melynek örömeit s fájdalmait ifjú korától kezdve fél századon át megosztá: melynek kifejlődésén hűen, ernyedetlenűl munkálkodott. A nemzeti ipar-, tudomány-, anyagi, szellemi s erkölcsi fejlődés egyaránt ápolóra, előmozdítóra talált ő benne. A magyar nemzeti akadémia első pártfogóját s megalapitói egyikét tisztelte ő benne. A Ludovicaea s még inkább a pesti nemzeti muzeum kivált az ő buzgalmának köszönte lételét. Alig volt valamely nemzeti intézet, melyben ő pártfogásának nyomát, emlékét nem hagyta volna. Pest nagyobbodása és szépülése, egy virágzó európai várossá emelkedése, egyike volt az ő munkássága kedvencz tárgyainak. Szóval, e nevezetes korszakban, melyben a nemzeti virágzatnak magvai hintettek el, első csirái s bimbói fejlesztettek ki; melyben a sováron óhajtott nemzeti jólét s nagyság alapjai rakattak le, ő, a nemzet élén állva, mint annak hű barátja, tanácscsal s tettel segíteni, a haladást előmozditani mindenkor kész, buzgó és fáradhatatlan volt.

De nemcsak mint első tisztviselő s kormányférfi, hanem mint ember is kiérdemelte ő mindenki tiszteletét. Éles

1847. eszét, gyors felfogását, a legbonyolúltabb kérdések világos előadását, valamely kérdésben a számtalan felé elágazott véleményeknek szabatos összeszedését s pontos ismétlését, számtalanszor bámúlta benne az országgyülési közönség. Tisztább, classikusabb latinsággal mint ő, senki sem beszélt. Ő tartatott az országban a jog- és törvénytudósok legkitünőbbjei egyikének, vagy épen elsőjének. Természet- és gazdaságtudományának maradandó tanúja Alcsuth, kedvencz nyári lakhelye, melyet sivatag homokpusztából virágzó kertté és példány-gazdasággá varázsolt. Szokásai, életmódja a legegyszerűbb, minden fény s pompa-szeretettől idegen, inkább polgárias, mint fejedelmi, családias volt. Szórakozást munkás napjaiban legörömestebb családja körében, a tudományokban, kivált természettudományi s útleirási olvasmányokban, füvészet s kertészetben és a mezei gazdaság egyéb ágaiban keresett.

Jellemének az igazságérzet s emberszeretet, kitartás és türelem, gyöngédség és béketürés, voltak kitűnőbb vonásai. Ő soha sem ébresztett azokban, kikkel dolga volt, teljesűlhetlen reményeket; s általában mondhatni, többet tett, mint igért. Rendkivűli örömet nyilvánított, midőn sikerült neki akadályokat előmozditani; s a már félig reményevesztettet kivánatainak keresztűvitelével meglepni. A parasztot, műveletlent, ha kérelme teljesíthetetlen volt, nagy béketűréssel ügyekezett felvilágosítani s meggyőzni a lehetetlenségről; s e capacitátió ritkán maradt sükeretlen, ugy hogy nem egy kérelmező mondá tőle távoztában, miképen nem adatott meg ugyan kérelme, de tudja legalább miért nem, s megnyugszik benne. Midőn ellenben egy magasbb műveltségű s állású adott elő oly kérelmet, mely nem vala teljesíthető, azon esetben rendesen hallgatott, s ama jogtudományi szabály: „a ki hallgat, megegyezni látszik“, érvénytelen volt előtte; sőt ellenkezőleg, hallgatását tagadás jelének kelle tartani. E hallgatás gyöngéd kedélyből származott: nem akarta a kérelmezőt egyenes, nyilt tagadás

által megszomorítani. E mellett azonban igen ügyes tapintattal rendesen oly tárgyra fordította a beszédet, hol a hallgatással elutasított kérelmezőnek valamely teljesíthető kérelmet adhatott nyelvére, vagy más valami kellemest mondhatott vagy tehetett neki. A hallgatás ezen kivűl nála még a fájdalomnak és bánatnak is biztos jeléül szolgált. Ő nem hamar kedvelt meg valakit; rokonszenvi hajlamokat első közeledéskor nem nyilvánított; de a kit egyszer megszeretett, kegyét az nem könnyen veszthette el többé. 1847.

Utólsó életéveiben, midőn hanyatló kora s gyöngülő egészsége az utódáról való gondoskodást mind szükségesebbé tette, a kormány oly szándékot látszék ápolni kebelében, hogy a jövendő nádor választásánál a királyi család tagjai mellőztessenek. Egy főherczeg nádor magas állásánál fogva sokkal inkább korlátozá a bécsi kormányt, midőn vele véleményben nem osztozott, mint más valamely egyéniség. Ezen kivűl még azon körűlmény is igen fontosnak látszott hogy, ha már az udvar főherczeget enged választatni: a nemzet bizodalma nem mást mint József fiát, István főherczeget, a nemzetnek, kivált a pesti árviz óta, midőn magát erélye, segélyre kész emberisége által oly igen kitüntette — kedvenczét, emelendi a magas méltóságra. Már pedig István, jelleménél fogva a népszerűségre sokat tartó, több alkalommal oly szabadelvűséget nyilvánított, hogy a bécsi miniszteriumnak nem lehetett ínyére, őt az ország első méltóságába helyezve látnia. Tekintetbe vétetett végre még az is hogy, ha a nádorság József családjában több nemzedéken keresztűl apáról fiúra száll: ezen ág folyton a nemzet kebelében lakva, a nemzettel érzelemben, irányban, törekvésben mind szorosabban összeforrand; miből, főherczegi állásánál fogva, számos kellemetlenségek fejlődhetnek ki a birodalmi miniszteriumra, sőt bizonyos körűlmények közt, magára az udvarra nézve is. Ugy hallatszék ezeknél fogva, hogy az udvar József nádor halála után nem volna hajlandó fiának, Istvánnak, megvá-

1847 lasztatását megengedni. Erre látszott mutatni az is, hogy a főherczeget már egy pár év előtt eltávolították az országból, hol néhány ifjabb magyar főúrral meghittebb barátságba kezdett lépni, és Csehország kormányzójává nevezték ki. Azonban, bármennyi való e közhirekből, József végóhajtásainak egyike volt, fiának a nádorságot biztositani. Ez iránt értekezett is testvérével, Károly főherczeggel, midőn ez őt halálos ágyánál meglátogatta. S mondják, hogy ennek igérete s utóbb közbenjárása csakugyan tetemesen könnyítette volna kivánatának teljesedését.

István főherczeg királyi helytartóvá kineveztetése.

De legyen bár miként, annyi bizonyos, hogy István főherczegnek a boldogúlt nádor helyébe királyi helytartóvá kineveztetése számos akadályokra talált mind az udvarnál, mind magánál István főherczegnél. Ő — miként emlékirataiban Szőgyény László feljegyzette — „sokáig épen nem s utóbb is csak számos, hatalmának tágitására czélzott lényeges feltételek és nagy anyagi javadalmak mellett akarta azt". Bizonyos az is, hogy „az akadályok legyőzése egy részről, s a túlságos követelések mérséklése más részről gróf Apponyi kanczellár érdeme volt, ki e részben az ország kivánságát s vélt érdekét tartotta szem előtt". E befolyás eredménye lőn, hogy már január 15-ről oly értelmű királyi leirat érkezett a helytartótanácshoz és a főtörvényszékhez, mely szerint Ferdinánd király, „a súlyos veszteséget legalkalmatosb s királyi és atyai szándékainak leggyorsabban megfelelő módon pótolandó. . . . addig is, míg a nádorválasztás legközelebbi országgyülésen el fog következni, fönséges cs. kir. főherczeg Istvánt, az elfelejthetlen boldogúltnak nem csak fiát, hanem lelke- s szivének már is kitűntetett dicső jelleméről itélve, örök emlékezetű atyja erényének is méltó örökösét, Magyarországban királyi helytartóvá, s a hétszemélyes tábla elnökévé nevezi ki."

E kinevezés, miként az országszerte nyilatkozott öröm s megelégedés tanúsitá, teljesen kielégítette a nemzet óhajtását. István főherczeg teljesen magyar szellemű neveltetése,

kedveltető magaviselete, a haza s nemzet iránt sok ízben tanúsított rokonszenve s ragaszkodása miatt, első ifjúságától fogva kedvencze volt a nemzetnek. És most a rokonszenv s közbizodalom, tettre képes fiatal ereje iránt azon reményt ébresztette a nemzetben, hogy a hosszú, nehéz küzdelem után, az ő közremunkálása, vezérlete által valahára szerencsésen végbemenend a reform, az átalakulás nagy munkája. 1847.

István főherczeg személyében több oly tulajdonság létezett, mely e reményt teljesen igazolni látszék. Ő, ki e hon levegőjét szívta be először, ki e hon nyelvét gyermekkorától fogva, melyben Alcsuton a szegény földnép s gazdatisztek fiai valának játszótársai, tökéletesen beszélte; kit e honhoz egy atya s anya sírja s ifjúságának kedves emlékei kötének, szerette e hazát; s ő magát, szive vonzalmánál fogva, inkább e haza fiának s polgárának, mint a fiatalságában ritkán látott uralkodó ház tagjának, szerette tekinteni s másoktól is tekintetni. A jó szándek s akarat tehát, hazájának magas állásában hasznosan szolgálni, azt boldogítani, benne nem hiányzott. Egy iratában, melylyel atyja hamvainak eltakarítása után a kir. tábla részvéttanúsító levelére válaszolt, maga is ekként nyilatkozott: „Reánk maradt dicső feladásúl, tovább épiteni azon művön, mely körül ő fáradozott; s hiszem, ha annyi erővel áld meg a gondviselés, mennyi buzgó akarat él bennem . . . . megelégedéssel fog felettünk lengeni a Boldogúltnak szelleme.“ A népszerűség szeretete, mely után hazájában vágyódott, melyet, mióta ifjú korra érve, nyilvánosan s a társalgási körökben, ünnepélyeken, vigalmakon, megjelenni szokott, fesztelen, minden rátartástól, gőgtől ment, nyájas, barátságos magaviselete által keresni —, hol pedig tettre volt szükség, erély s buzgalom által — mint például a pesti vizár alkalmával — kiérdemleni ügyekezett, korán tettre vágyó kedélyt, becsérzetet tanúsított jellemében. A hazában neveltetése, mely neki alkalmat nyujtott a nemzet

1847. szokásaival, erkölcseivel tökéletesen megismerkedni, azokkal saját szellemének fejlődését, irányát azonosítani, megkönnyítették neki a nagy szerepet, mely reá a nádori méltóságban, a nemzet élén várt. Lelke élénk, könnyű felfogással lévén megáldva, a bölcs atyának oldala mellett — ki önmaga vezérelte gyermekei nevelését, a felnőtt ifjúval pedig sokat társalgott, — ismeretekben, világnézetben, az élet gyakorlati felfogásában, különösen a reá váró nagyszerű pálya iránti tájékozásban, — szóval mind abban, mire magas helyzeténél fogva neki szüksége volt, mi e helyzetben magatartása, iránya, elvei, eljárása tekintetében neki útmutatóúl, zsinórmértékűl szolgálhatott, gazdagodni, növekedni s megerősödni annyi alkalma s tehetsége volt, miszerint a benne helyezett közbizodalom, közszeretet s ezeken alapúlt remény teljesen igazoltnak vala tekinthető. Minő irányt vett, mivé fejlett az ifjú férfiúnak a magán életi szeretetreméltó jelleme a közéletben, miként teljesedett az általa ébresztett közvárakozás, a legközelebbi jövendő megmutatta. E közel jövendő viharai kemény próbára vetették a nagy reményű ifjú főherczeg jellemét s egész egyéniségét. A próba aránytalanúl súlyos volt; és ha e viharteljes jövőben a nemzet talán a boldogultnak belátását, bölcseségét, hosszas tapasztalás által szerzett tapintatát, erélyét s tekintélyét visszasóhajtotta: nem annyira a jó akaratú, de a státusférfiúi tapasztalat s a kormányzat megszokása által kisebb s könnyebb küzdelmekben még meg nem szilárdúlhatott ifjú férfiúnak, mint inkább az idő nehéz súlyának s a helyzet rendkivűli bonyodalmainak tulajdonítandó.

A főherczeg körutazása.

A főherczeg, részint még a prágai kormányügyekkel, részint Bécsben új helyzete feletti értekezletekkel lévén elfoglalva, csak augusztus végén jött vissza az országba, s ült be mint kir. helytartó a kormányszék elnöki székébe. Megérkeztekor s rövid mulatása alatt a fővárosban határtalan öröm s lelkesedés nyilatkozott személye iránt. Pár nap múlva körutra indúlt, melyet a pest-szolnoki vasut

megnyitásával kezdett meg. E körutnak Kassa, Nagy-Lónya, 1847.
N.-Károly, Debreczen, Arad, Temesvár, Szabadka, Pécs. Eszék, Pakrácz, Károlyváros, Fiume, Zágráb, Varasd, Keszthely, Szombathely, Kis-Marton, Győr, Nyitra, Trencsén, Rózsahely, Besztercze, Selmecz és Balassa-Gyarmat jelölték körvonalait. Utazása folytonos diadalmenet volt; a nép lelkesedése mindenütt egyiránt nem ismert határt s mértéket. A Kárpátoktól Adriáig, Erdélytől a Lajtháig zsibongott az üdvözlő öröm zaja. A szeretet és lelkesedés e kitöréseit, ha lehet, még növelték a főherczegnek majd minden állomáson, minden ebéd s fogadtatás alkalmával mondott szavai, melyek többé kevesbbé ama Vörösmartyból kölcsönzött s Aradon elmondott vers változataiból álltak: „addig éljek, míg bonomnak élek!“ Szerénységét jellemzi viszont az őt Pozsonyban fogadó küldöttségekhez tett nyilatkozata: „Előre örültem, — ugy mond — hogy e megyébe, e helyre jöhetek, hol megboldogúlt édes atyám ötven év alatt tizenegy országgyülést élt keresztűl; s hol én minden tekintetben jó napokat töltöttem. A pályán, melyre léptem, én még csak kezdő vagyok; s kérem önöket, uraim, hogy felejtsék bennem a kezdőt és nézzék bennem csak az érdemeket szerzett atyának fiát.“ — Komáromban, midőn a hidon bevonúlt, nagy szerencsétlenség érte a nézők seregét. A szigetből a városba vezető, czölöpökön álló másik, gyalog híd, a nép roppant tömege alatt, mintegy nyolcz öl hosszban leszakadt, s a rögtöni segedelem daczára, 79 néző a hullámokban lelte sírját.

A főherczeg fiatal korának, s a népről reá is áthatott lelkesedésnek talán megbocsátható, hogy néhol kissé igen is nyíltan s nem mindig a kellő módon látszott keresni a népszerűséget; viseletében nem egyszer hiányzott ama nyájas, kedélyes, de e mellett komoly méltóság, mely hozzá legjobban illett volna. Egyébiránt a repűlve tett körutazás inkább arra szolgált, hogy magát a nemzetnek személyesen

1847. bemutassa, mint hogy a hazával,s annak szükségeivel részletesen megismerkedjék.

Budára visszatérvén, Pest megyében október 16-kán tartá főispáni beiktatását. Emlékezetre méltó ez ünnepélynél az, hogy Ferencz József főherczeg, Istvánnak unokaöcsese, s utóbb osztrák császár s magyar király, viselte a királyi biztos beiktató tisztét. Az ifjú főherczeg tiszta kiejtéssel beszélvén a magyar nyelvet, beiktató beszéde által nagy lelkesedésre ragadta a közönséget.

A két nagy párt közti harcz folytatása.

A nemzeti érzelmeiről, szabadelvű hajlamairól ismeretes István főherczegnek királyi helytartóvá lett kineveztetése, minek következtében nádorrá választása is bizonyossá lett, a végdiadal iránt új reményre s bizodalomra ébreszté az ellenzéket. Mert bármi volt is azon értekezleteknek tárgya s eredménye, melyeket István helytartóvá lett kineveztetése után Bécsben a kormány férfiaival hosszan folytatott; a közvéleményben annak hite, hogy István már a népszerűség szereteténél fogva is a szabadelvű reformokra hajlandó, s azokat állásánál fogva hatékony közbenjárásával gyámolitandja, új támaszt s erőt kölcsönzött az ellenzéki iránynak s törekvéseknek.

De ezen támaszra, ezen előforrásra valóban már volt is szüksége az ellenzéki pártnak. Mind a kormány maga, mind a conservativ pártnak azon nagy töredéke, mely a kormánynyal szorosabban szövetkezett, annál több erélyt s tevékenységet fejtettek ki, mennél inkább közeledett az országgyülés. Minden követ megmozditának, hogy a diadalt magoknak biztositsák; és az ellenzékre nézve egynémely megyében fenyegető szinben kezdett mutatkozni az ügyek állása.

A kormány törekvése az administrátori ügy keresztülvitelében.

Apponyi kanczellár, az administrátori kérdés szerenczés keresztűlvitele által remélvén elérni a kitűzött czélt, mi nem csekélyebb volt, mint a megyékben túlnyomó befolyást s ennek folytán az országgyülésen biztos többséget szerezni a kormánynak, — nem csak elijesztetni nem en-

gedte magát megkezdett irányában egynémely megye eré- 1847.
lyesebb ellentállása által; hanem, a látszólag növekedő sükker által felbátorítva, épen e megyék ellenzését ügyekezett megtörni a rendelkezésére állott kormányhatalommal. Szinte keresni látszék az alkalmat, melyben e megyékkel kiköthessen. Ez alkalmat azonban nem mindig helyesen választá meg, minek aztán néha diadal helyett öngyengítés lett az eredménye.

Igy történt, például, Pest megyében, hol egy váltócsempészeti ügy kerülvén szőnyegre, a megye az előleg is súlyos gyanú által terhelt vádlottat elfogatta. A vádlott, barátai által, egy elnöki rendeletet eszközölt ki Bécsben, mely szerint a megye annak szabad lábra tételére utaltaték. A kanczellária lépése hibás volt. A vádlott, mint a birói eljárás eredménye is tanúsitá, e pártfogásra koránt sem volt érdemes. A megye tehát, birói függetlenségére hivatkozva, annál kevésbbé volt hajlandó a rendeletet végrehajtani, minthogy a vádlottnak a perfolyam alatti letartóztatását a körülmények is szükségelni látszottak; különben pedig a mind szaporodó váltóhamisitási bűnök, kivált a középpontban, szigorú eljárást igényeltek. Az összeütközést súlyosbitá az, hogy utóbb a főispáni helytartó különösen megbizatott, tartana vizsgálatot: van-e a vádlott ellen több más kereset is megindítva, mint a mely miatt elfogatása történt; és ha nem volna, a rendeletet hajtsa végre.

A megye rendei e szokatlan megbizásból azt gyanították, hogy a kormány, az administrátori rendszer elve szerint, a főispáni helytartót ez esetben is a megye fölébe helyezni, vagy épen egy állandó kir. biztosi rendszert szándékozik létrehozni: kijelenték tehát, hogy a megye törvényszéki s egyéb eljárásának felülvizsgálatára, a hatóság törvényes jogainál s méltóságánál fogva, bármely egyes embert nem bocsáthat. A kanczellária végre a kellemetlen zavarból az által húzta ki magát, hogy az alispánokat, mivel felszólítva sem adtak az elfogatási ügyben kellő felvi-

1847. lágosítást, megszidta; egyébiránt pedig a pert felsőbb törvényszékekhez rendelte átküldetni.

Az administrátorok törvényszéki elnöklete.

Mind a tárgy fontosságára, mind arra nézve, hogy valamennyi hatóságot illető szabálylyá tétetett, sokkal keményebb összeütközés származott számos megye s a kormány közt a főispáni helytartók törvényszéki elnökletéből. A megyei törvényszékek egyik lényeges joga s tulajdonsága volt: hogy valamint a birák, ugy az elnök is, a megyei közönség által évenként szabadon választattak. A kormány most befolyását e törvényszékekre is ki akarván terjeszteni, az administrátorokat oda utasitá, hogy az elnökletet azokon is szintugy mint a politikai s igazgatási gyüléseken, ők foglalják el. A rendek azonban a törvényszék függetlenségét megőrzendők, minthogy a kormány e törekvése ellen intézett feliratok czélra nem vezettek, midőn az évenként összeülendő törvényszéki birákat s elnököket megválasztották, számos megyében meghagyták nekik hogy, ha az administrátor, a felsőbb utasitás szerint, a törvényszéken mind a mellett is elnökölni kivánna, a birák azonnal távozván, a törvényszéket oszlassák fel.

Ily határozat után az administrátorok több megyében, kerülve a kellemetlen surlódást a rendekkel, miből csak a kormány tekintélyének csökkenését látták következni, nem kivántak elnökleni a törvényszéken; mások azonban, utasitásuk szerint, erőszakolni akarván az ügyet, az elnöki széket csakugyan elfoglalták; minek következtében aztán a megyei határozat szerint, a táblabirák is több helytt szétoszlottak. Legtöbb esetben, mielőtt ily tényleges összeütközésre kerülne a dolog, a helytartótanács a megyei végzést megsemmitette. De ezen kormányszabály koránt sem távolitá el minden megyében az összeütközést; mert akadt számos megye, mely a helytartótanács intézménye ellen a királyhoz felirván, határozatának érvényességét továbbra is fentartotta.

1847.

Ily eset adta elő magát egyebek közt Szabolcs megyében, melyhez aztán a kanczelláriától egy igen kemény hangú királyi leirat érkezett. A király ezen merényt szigorúan kárhoztatta, s „legfőbb királyi tekintélyénél fogva meghagyta, hogy a kanczellária utján adott elébbi rendeletének, nehogy más módokhoz nyúlni kénytelenittessék, azonnal engedelmeskedjenek.“ Szabolcs s több más megyék is ilyetén kir. leiratokra azután rendesen oly értelemben válaszoltak hogy, miután az administrátorok elnöklete, meggyőződésök szerint, a birói függetlenségről szóló törvényekbe ütközik; a törvények magyarázata pedig a törvényhozást illeti: kérik a királyt, tűzze ki e tárgyat is a jövő országgyülésre; addig pedig hagyja fenn az eddigi törvényes gyakorlatot. Szabolcséval egyező volt Zala és több más megyéknek is eljárása.

Pest megyében az administrátor a surlódást kerülvén, nem igényelte ugyan a törvényszéki elnökletet; mindazáltal, az elv solidaritásánál fogva, ezen megye is részt vett ez összeütközésben az által, hogy Szabolcs megyének határozatát magáévá tette s eljárását pártolta. A helytartótanács ezen pesti végzést is megsemmítette; majd egy kir. leirat is rosszalta azt a megye rendeinek. Ezek azonban annál inkább részükön lenni állíták a jogot s törvényt, minthogy a megyének egy hasonló határozatát még 1837-ben a boldogúlt nádor is helybenhagyta; minél fogva szintén megtiltván táblabiráinak az administrátor elnöklete alatt tartani törvényszéket, ha azt netalán ez is megkisértené, a kérdést hasonlókép a törvényhozás magyarázatára s eldöntésére kivánták halasztani. Ezen vita a kormány s megyék között aztán egészen az országgyülésig kihuzódott, s annak tárgya ott magának az administrátori rendszernek általános kérdésében olvadt fel.

A conservativ párt törekvései. gyülekezetei.

Míg a kormány maga ekként ügyekezett keresztűlvinni a maga rendszerét s elveit, a conservativ pártnak vele szorosabban szövetkezett töredéke is eddig szokatlan

1847. tevékenységet fejtett ki a diadal kivívására. Fő törekvését abban összpontositá, hogy egy részről a maga kebelében egységet, szoros összetartást, kellő szervezést és fegyelmet alkosson; más részről oly programmal lépjen fel a közönség előtt, mely képes legyen népszerűségre vergődni, s még az ellenzék mérsékeltebb, hidegebb részét is meghóditani. E végre már az elmúlt évben több tanácskozmányokat tartottak, melyeket, hogy bennök az ország külön vidékeiről mennél több tagok részt vehessenek, a pesti országos vásárok idejére tűzték ki. E tanácskozmányokban leginkább gróf Széchen Antal, b. Vay Miklós, gr. Dessewffy Emil, ifj. Majláth György és Somssich Pál valának a fő szerepvivők. Az összejövetelek jobbára gr. Keglevich Gábor főtárnok-mester termeiben tartattak, ki rendesen az elnöki széket is elfoglalta.

Egy ilyféle, még kisebb körű, összejövetel s értekezlet eredménye lőn, hogy a gyülekezet néhány tagjai megbizattak, hogy a pártnak szorosabb egyesitése s egyéb érintett czéljai végett, s különösen azok számára, kik minden kisebb gyülekezetekben részt nem vesznek, s ennél fogva a párt ügyeinek fejleményeiről értesülve nem lehetnek, egy terjedelmesebb s indokolt programmban fejtenék ki az új conservativ párt irányelveit; melyek aztán egy 1846-ki november 12-kén tartandó nagyobb gyülekezetben adatnának elő s állapittatnának meg.

E gyülésen a pártnak mintegy százhusz tagja előtt a megbizott gróf Széchen Antal következő beszédben fejtegette az új conservativ párt programmját:

Gróf Széchen Antal programmbeszéde.

„A legközelebb lefolyt országgyülés végével, azon elvbarátink, kik abban vagy személyesen részt vettek, vagy működéseit a megyei termek és közélet mezején elősegitették, vagy végre a conservativ párt harczait rokonszenvvel követték, meg valának győződve a felől, hogy az országgyülés bevégzése az alkotmányos tevékenységet meg nem szüntetheti, föl nem függesztheti, ha csak az országgyülési

eszmesurlódások szellemi eredményeit veszélyeztetni nem akarjuk. E meggyőződés szolgált indokául majd kisebb, majd nagyobb gyülekezeteknek, melyeknek egyike feladásunkúl tette, a conservativ párt által követendő elvekre és eljárásra nézve, e gyülekezet elébe javaslatot terjeszteni. E javaslat azonnal be fog mutattatni a gyülekezetnek; de miután egy ily javaslat a dolog természeténél fogva az elveket csak fő vonásokban foglalhatja magában, miután az inkább az eredményeket mint indokainkat terjesztheti elő: minden félreértés elkerülése végett, azon megbizást nyertem, hogy azokat a gyülekezet előtt kifejtsem. . . . . 1847.

„Az említett elvbarátok azon alapelvből indúltak ki, hogy oly ország, mely az alkotmányos élet kifejlődését óhajtja, és annak jótéteményeit élvezi, az alkotmányosság föltételeit nem nélkülözheti, annak természetszerű következményeit el nem tagadhatja; és azért, midőn a vélemények különbözésénél fogva az egynézetűek szövetkezését épen oly természetesnek mint szükségesnek tekinti: mindenek előtt javaslandónak vélte, hogy az ugyanazon véleményárnyéklathoz tartozó egyének párttá alakuljanak; párttá, mely elhatározott irányzatot és elveket követve, azokat el ne tagadja, el ne titkolja, hanem a nyilvánosság mezején őszintén bevallja, nyiltan hirdesse, férfiasan védje s fentartsa.

„Nem szándékom törvényhozási intézkedéseink, országgyülési működéseink egész történetét előadni; még egy futólagos áttekintése is egy nagy fontosságú tárgynak keletinél több időt foglalna el. Csak annyit vélek megjegyzendőnek, hogy a régiebb országgyülések jelleme az újabbak irányzatától teljesen különböző vala. Még a jelen század első országgyülésein is a vita legnagyobb részt a fennálló törvények magyarázata körűl forgott; és ámbár ezen vitánál is a különböző politikai irányzatok befolyása szükségkép észrevehető vala, azon, bizonyos korlátok közé szorított, határozottan kijelölt téren mégis, a vélemények elágazása oly tetemes, oly folytonos, oly következetes nem

1847. lehetett mint jelenleg. A fennálló törvények értelmét gyakran az egy politikai irányzatúak különbözőképen magyarázhatják; de azon pillanatban, midőn e magyarázat nem az egyes törvény értelméből, nem egyedül a hazai közjog tételeiből meríttetik többé, hanem átalános politikai elvek vezérfonalán történik —; midőn nem annyira a létező törvények magyarázatáról, hanem, és pedig főleg, új törvényes intézkedések megalapitásáról van már szó: az átalános politikai irányzatnak kell szükségkép befolyást és pedig eldöntő befolyást gyakorolnia.

„Az irányzatok különbsége szüli a véleményárnyéklatok eltérését; a véleményárnyéklatok következetesen fentartott s kiképzett elágazása a pártok ellentétét. És bár jelenleg is sokszor az alkotmányos jogok veszélyeztetése említtetik, leend-e még valaki az ellenzék soraiban is, hogy számos alkotmányos jogok, melyek hajdan a vita tárgyait képezték, most a kormány és ország által egyiránt elismerteknek és elfogadottaknak tekintendők? Ezekre nézve nem az a kérdés tehát többé: hogyan kivívandók? hanem az: hogyan használandók? hogy a haza javára szolgáljanak, és igy üdvös gyakorlásuk eredményében új meg új biztositékokat találjanak.

„És mert törvények alkotásáról, mert nem egyedül nemleges védelemről, hanem tényleges intézkedésről van szó: a választmány szükségesnek vélte, mellőzve minden, a többséggel való kormányzás kérdését illető theoretikus nézeteket, általános elveket, vagy azoknak hazánk viszonyaira nem alkalmazható szövevényes részleteit, gyakorlatilag vevém fel a dolgot, egyszerűen csak azt kimondani, hogy ha bizonyosan, sikeresen, idővesztés nélkül akarunk az új intézkedésekre nézve előhaladni, szükséges hogy intézeteink a közélet mezején a többség által pártoltassanak, hogy mienk lévén a többség, ily módon annak létrehozására, mit üdvösnek vélünk, a legegyszerűbb és leghatályosabb eszközt használjuk

„Ezek folytában a választmány pártunknak állását az ellenzék irányában megemlíti, és nyiltan mondva, mintegy hadat izen az ellenzéknek. De itt mindenek előtt a félreértések elmellőzésére, tisztán kijelentem, hogy ezen had nem az ellenzék egyéneinek, nem a személyeknek, hanem azon eljárásnak, azon elveknek izentetik egyedűl, melyeket mi károsaknak s veszélyeseknek tekintünk. 1847.

„Constatirozzuk némileg a helyzeteket. Nem fogom részemről az ellenzéket gyanúsítgatni; nem pedig azért, mert ily gyanúsítgatás sem a tisztelt gyülekezetnek, melyhez szólok, sem azon választmánynak, melynek nevében szólok, jellemével össze nem fér; de azért is, mert az ellenzéket még ott sem lévén szokásom gyanúsitgatni, hol annak egyéneivel szemközt állok, annál kevesebbé érzem magamat gyanusitgatásra felhivatva ott, hol tisztelt elvbarátok körében felszólalva, egyedűl a jelen nem levők megtámadása olcsó bátorságának olcsó dicsőségét élvezhetném.

„Egy politikai állítás, melyet számtalanszor ismételtetni hallunk, azt tartja, hogy alkotmányos ország ellenzék nélkül nem létezhetik. Ez, kétség nélkül, nem jelentheti azt, miszerint alkotmányos országnak azon szomorú kiváltsággal kell birnia, hogy abban jó és rosz, üdvös és káros egyaránt elleneztessék; hanem egyedűl azon tények megismerése, hogy oly országban, hol a törvényes intézkedések kizárólag egy uralkodó hatalomtól vagy akarattól nem függenek, hol számosan vannak jogosítva véleményök szabad kijelentésére, a nézetek összeütközése a kérdéseknek minden oldalról megfontolását, meglatoltatását hozza magával, és az eredmények megállapítása csak az eszmesurlódások teljes kifejtése után üdvös és lehetséges. De ha ez áll, akkor meg kell az ellenzéknek is ösmernie, hogy egy ellenzéknek a maga irányában egy más ellenzékre van szüksége, mely az ő tekintélyének vagy akaratjának vakon nem hódolva, a maga részére is azon jogokat méltán igényli, melyeket az ellenvéleményűek önszámukra követelnek.

1847. „A véleményárnyéklatok ily ellentéte mellett szükséges azon pontokat megvizsgálni, melyekre nézve azok egyetértenek. De ezeket az ellenzék közt és köztünk, az eddigi tapasztalás nyomán, hiába keresem. Ők törvénytelennek tekintik azt, mit mi törvényesnek hiszünk; károsnak, mit mi üdvösnek; ők a kormány eddigi eljárásaiban az alkotmány megsértését találják föl, irányzatát alkotmány-elleninek hirdetik: mi a kormány eddigi lépéseit helyeseljük, alkotmányosságát kétségbe nem veszszük, és jellemében bizunk; ők elveink összegét kárhoztatják: mi azokhoz szilárdúl ragaszkodunk; végre sok köztanácskozásokban még véleményünk szabadsága sem tiszteltetik.

„Ily helyzetében a dolgoknak nem marad egyéb hátra, mint azon ellentétet, mely tettleg létezik, elvileg is megismerni s férfiasan kijelenteni. Nem zárja ki ez az egyének, sőt a pártok közti jövendőben lehető egyesülést; hanem csak azt jelenti: hogy addig, mig az ellenzék kizárólag mostani elveihez s irányzatához ragaszkodik: ezek és a mi meggyőződéseink egyenes ellentétben állandanak. Transigálni csak akkor lehet üdvös sikerrel, ha a pártok egymást kölcsönösen capacitálják. Addig, míg ez nem történik, capacitátió nélkül transigálni gyöngeség. Ily állásában a dolgoknak nem javasoltathatik más eljárás mint, hogy mindenki meggyőződésének kivívására minden alkotmányos, törvényes és loyalis utat használva, működéseinek eredményében találja meg, az ellenvéleményűek előtt is, eljárásának igazolását.

„Hátra van, hogy a pártnak továbbra is fentartott conservativ elnevezésére, annak organisátiójára és elveire nézve némelyeket megjegyezzek.

„Éreztük mi is, hogy a „conservativ“ név a párt minden teendőit, minden irányzatait ki nem fejezi. De azon nézetből kiindúlva, hogy nem az elnevezés határozza meg a pártok jellemét vagy teendőit, hanem hogy ellenkezőleg a pártok jelleme és tettei értelmezik a pártok elnevezését:

egy oly nevezethez továbbá is ragaszkodunk, melynek európai értelme van, mely főirányzatunknak megfelel, melyet megváltoztatni vagy, melyről lemondani annyit tenne, mint a párt múltjáról elfelejtkezni, vagy azt eltagadni. Nincs pedig semmi ezen múltban, miről lemondanunk kellene, miről lemondani kivánnánk. Ragaszkodunk tehát, mondom, továbbá is oly elnevezéshez, mely hazánkban ösmeretes, mely alatt számos elvbarátaink eddig is gyakorta dicsően működtek, és melyre nézve csak tőlünk függ, azt e honban mindinkább nagyobb fényre és tiszteletre emelni. 1847.

„A választmány egyenesen kimondja, hogy a conservativ párt a kormányt pártolandja. De azt hiszszük, midőn azt a kormány törvényességének magától értetendő, de épp azért soha el nem mellőzendő feltétele és nézeteinknek a kormány működésével való ugyanazonosságának nyilvános fentartása és kikötése mellett teszi, nem veszélyezteti a pártnak alkotmányos függetlenségét.

„Nem akarom itt hosszasabban a függetlenség gyakorta félreértett eszméjét fejtegetni; de annyi bizonyosnak látszik, hogy alkotmányos életünk további fejlődésével mindinkább szükségessé válandik a függetlenség annyiszor említett elve helyébe egyszerűen a politikai becsületesség elvét állitani; egy oly elvet, mely az ugy nevezett függetlenség helyett a becsületes függőséget gyakorta a haza érdekében igénylendi, nem kültekintetektől, vagy egyéni magán viszonyoktól, hanem a meggyőződések összhangzásának és az irányzatok egységének múlhatatlan szükségétől. Valósággá válandik akkor az, mi minden alkotmányos országban oly annyira szükséges: határozott állások és erős meggyőződések.

„És épen azért, minekutána meggyőződésünk az vala, hogy a jelen körűlményekben hazánk a kormány határozottabb föllépését és irányadását nem nélkülözheti, hogy számos kérdésekben a kezdeményezési hivatás leginkább őt illeti — ; minekutána a kormány eddigi irányzatát olyan-

1847. nak tekintjük, mely egyenesen a hon javára van intézve: kötelességünknek ismertük, azon viszonyt, mely a párt és kormány közt az eddigi szempillanatig kifejlődött, melynek, ha, miről nem kételkedünk, a kormány és pártunk eddigi irányzatukhoz hívek maradnak, továbbá is léteznie s erősödnie kell, — nyiltan kijelenteni és nem állitani ellentételbe, nem elszigetelni egymástól azon tényezőket, melyeknek összhangzó működése képezi az üdvös siker mellőzhetetlen feltételét.

„Mi a párt organisátióját illeti, kettős vala a czél: biztosítani t. i. egy részről működéseink folytonosságát; de elmellőzni más részről mind azt, mi alakulásunknak szorosabb társulati jellemet adhatna. Legyen működésünk minden alkalommal megújuló tanácskozásaink s választásaink szabad eredménye, nem pedig oly szerkezetre alapítva, mely az egyes tagok befolyásán kivűl álló magán testületet képezne. A pesti vásárok, melyek ugy is számos elvbarátokat szoktak magán ügyeikben az ország központjára híni, összejöveteleinkre elég alkalmat nyújtanak. Mind az pedig, mi egy és más összejövetel között a közügy érdekében szükséges, némely csekélyebb számú tagokra lenne bizandó, kiket az elvbarátok bizodalma minden egyes összejöveteleknél arra legalkalmasabbaknak találna.

„Azon elvekre nézve, melyeket a választmány megemlít, azt tartom, nem szükséges a tulajdon szentségét és a kormány alkotmányos erejének és hatályosságának megőrzését hosszabb okoskodásokkal támogatni. Oly elvek azok, melyeket, ugy tartom, mindnyájan pártolunk, melyek józanúl felfogva, az okszerű haladást csak biztosíthatják. Említsem-e a birtoknak mérséklő befolyását, mely a stabilitásnak egyik legfőbb biztosítékát képezi? Nemzetiségünk érdekét, ámbár az ezen ügy iránti rokonszenv magától értődik, azért véltük megemlítendőnek, nehogy azt a másik párt kiváltságaként tekinteni, vagy egyedáruságának átengedni láttassunk; mert egyaránt szent ezen ügy mindeni-

künk előtt, és az iránti részvétben magunkat senki által felülmúlatni nem fogjuk. Két sark körül forog politikai létünk: egyike azoknak nemzetiség, alkotmányos és közigazgatási önállásunk; másika a közbirodalommal való azon összeköttetés, melyet századok előkészitettek, századok megerősitettek. Meggyőződésünk az, hogy minden intézkedésnek e két alap gondos szemügybe vételére kell alapúlnia, annak nem csak nemleges tiszteletére, de tényleges méltánylására: hogy valamint a kormány bizodalomra nem számithatna ezen országban, ha ezen alapok elsejét csak malum necessarium nak tekintené; ugy az ország sem várhatná őszinte közremunkálását a kormánynak, ha azok másikát szem elől tévesztené. — Azon egyes kérdések végre, melyek elősoroltatnak, legnagyobb részt olyanok, melyek már országgyülési tanácskozás tárgyát képezték; és midőn a végett említtetnek meg, hogy előlegesen is a párt tevékenységének némely tárgyait kijelöljék, más korszerű tárgyak megpendítését ki nem zárják. 1847.

„....Ha az egyesek közremunkálása mellett ezen elvek nagyobb és nagyobb körben fognak terjesztetni; ha azok eredménye a kormánynak, mely föllépésünket nem ignorálhatja, hozzájárulása által biztosítva leend: maga azon eredmény bizonyságát nyujtandja annak, hogy czélunk nem vala más, mint a haza java, és még a vélemények öszszeütközésében is azon egykori egyetértés és egyesülés előmozdításának óhajtása, mely legbizonyosabb akkor, ha a véleménysurlódások alapján és természetszerű lefolyások következtében történik."

Maga a conservativ programm aztán a javaslat szerint némi tanácskozások után egyező értelemmel ekként állapíttatott meg.

„1. A jelenlevő conservativok kimondják azon meggyőződésöket, mely szerint szükség, hogy ezen pártnak egész organisatiója a nyilvánosság alkotmányos alapjára legyen fektetve. A conservativ párt teljességgel bevallott

1847. czímmel, minden tartózkodás nélkül, határozottan s nyíltan kiván a térre kilépni mind a maga organisátiójában, mind a maga terveiben. Ugyan így szükség kilépni a térre a párt egyes tagjainak is. Ennek következtében

„2. Bevallják a jelenlevő conservativok, miszerint egy consistens, organisált testet kivánnak képezni a haza átalakulásának a kormány által az elmúlt hongyüléshez intézett előadásokban foglalt, és más, a haza erejének s felvirágzásának emelésére intézendő, akár a kormány, akár az országgyülés által már kezdeményezett, vagy ezentúl kezdeményezendő javitásoknak az alkotmányos alapelv, a nemzetiség és a közbirodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása melletti keresztűlvitelére.

„3. Határozottan kimondják a jelenlevő conservativok, miszerint azon ürügy alatt hogy, „ha a conservativok pártjuknak nyílt organisátiójához látandnak, azt az ellenzék még nagyobb mértékben teendi", a jelen elvkifejtésben kimondott lépést felfüggeszteni vagy csak elhalasztani is nem lehet s nem szabad. Ma a kérdes nem az: többet fog-e tenni az ellenzék, ha a conservativok valamit teendnek; hanem a feladat az: hogy mind a két rész tegyen mindent, mi tőle loyális, alkotmányos uton kitelik, és a feladat az, hogy az ily mindent véghezvitel mellett az eredmény, a többség a conservativoké legyen.

„4. Valamint a közönséges életben létünknek minden percze nem más, mint józan értelemben vett izgatás, sürgés, forgás a végre, hogy azokat, kikkel érintkezünk, ügyünk s érdekeink jogossága s méltányossága felől meggyőzvén s lelkesitvén, bennök követőkre, pártolókra, egy szóval, többségre találjunk; épen ugy a politikában is, a haza ügyeinek tiszta, jóakaró s hasznos kezelésére szolgáló súlyok megszerzésénél t. i. a szükséges alkotmányos majoritás megszerzésénél is ugyanazon tevékenység kivántatik. Ennél fogva kimondatik itt, hogy a conservativ párt organisátióját a tevékenység s szellemi izgatás alapjára kell

állítani. Joggal gondolja tehát a párt, egyes tagjaitól várhatni, hogy ügye s szelleme iránt a honpolgárok minden osztályaiban érdekébresztések által sympathiákat fognak gerjeszteni; valamint várja azt is, hogy minden becsületes és loyális uton új meg új pártbelieknek szerzésére fognak törekedni. 1847.

„5. A jelenlévő conservativok az eddigi tapasztalások nyomán mélyen meg vannak az iránt győződve, miszerint ha ezen párt, vagy a kormány a maga loyalitását s jóakaratát kezdeményezéseinek üdvös és hasznos volta által, bár a napfénynél világosabban bebizonyítaná is, ez által az ellenzéket még teljességgel le nem fegyverezné, s az eddigi eljárásának megváltoztatására s magához való őszinte közeledésre nem birhatná mind addig, valamíg azt látná, hogy a kormány s a conservativok a szőnyegen lévő s általánosságokban nagyobb részt már a szemközt álló mindkét párt által elfogadott indítványukat maguk, nem pedig az ellenzék politikai elve szerint szándékoznak keresztűlvinni. Meg vannak továbbá a jelen conservativok az iránt győződve, miszerint ama baráti s rokoni kéznyujtást a haza boldogításának eszközlésére, mely felől az oppositió már sokszor oly fényes szavakat szerkezett, az ellenzéktől teljességgel csak azon feltétel alatt lehet reményleni, ha a conservativok reáállanak, miszerint a felűl említett indítványok kizárólag az ellenzék elve és szelleme szerint vitessenek keresztűl; — mi azonban aztán a conservativok részéről tökéletesen annyit tenne, mint lelépni az alkotmányos élet szinhelyéről és az egész tért az ellenzéknek engedni által. Ennél fogva tehát, valamint hogy az ellenzék még soha be nem vallotta azt, hogy a dolgoknak conservativ elvek szerinti kezelése és a conservativ elveknek a törvényhozás terén való győzelme szerinte kivánatos lehet: épp ugy a jelenlevő conservativok is a mellett, hogy a társas életre átvinni az irányzati elágazások következményeit teljességgel nem kivánják, az ellenzékkel a politikai kérdések iránt transigálni

1847. nem fognak mégis mind addig, míg az ellenzékiek a conservativ elveknek meredek ellentétben álló elveiket fogván ellenszegezni, követeléseiket alább nem hangolandják, s a dolgokat az élet s a tények mezején oly térre nem állítandják, miszerint kölcsönös közeledés által a mostani meredek állapotokon segíteni lehessen; hanem a jelenlevő conservativok egyenesen köteleseknek érzendik magokat, az ellenzéket, valamíg politikája a mostani marad, leszavazni, az általa inditványozott kérdéseket pedig, mennyiben azok kivihetők volnának, újont átdolgozván s inditványozván, saját elvnézetök szerint keresztűlvinni.

„6. Miután a conservativ párt saját kivánataiban s elveiben magát a mostani, alkotmányos és törvényes úton haladó kormánynyal már az életben tényleg s valósággal azonositotta, annál fogva ugyan ezt itt a jelenlevők egyenesen kinyilatkoztatván, azon elvet állitják fel, hogy míg a kormány azon ösvényen maradand, melyen az most van, s oly kezekben lesz, melyek arról, hogy a jelen ösvényen megmaradni fog, kezeskednek: mind addig minden alkotmányos és törvényes úton készek azt, valamint az ő törvényes organumait és törvényes tekintélyét is az ő többségökkel gyámolitani. Ellenben a kormánytól is reménylik, miszerint minden alkalommal tanúsitván azt, hogy ezen felekezetet természetes frigyesének és olyannak tekinti, melylyel menni kiván, s hogy imez elvétől ezentúl sem szándékozik eltávozni, hanem a vele összevágóan intézkedni óhajtó párttal, a haza politikai ügyeiben kezet fogva, kiván előhaladni: ezen pártot nem csak megtagadni s ignorálni nem fogja, hanem a szükséges javításokat egyenesen a conservativ párt segedelmével akarja keresztűlvinni.

„7. Valamint tehát az oppositiónak az látszik jelszava lenni: „mindent a kormány ellen, semmit a kormány mellett“, ugy más részről a jelenlévő conservativok e következő rövid, világos és félremagyarázhatatlan jelszót valljәk magokénak: „mindent, mit törvény és alkotmány engednek,

a mostani, elvünkkel, véleményünkkel azonosúlt kormányért; 1847.
semmit a mostani kormány ellen, míg azt nézeteinkkel s elveinkkel megegyező utakon menni látjuk."

„8. Hogy a conservativ párt évenként a körülményekhez képest egy vagy többször, tájékozás, eszmecsere és összevágó pártműködés előmozdítása végett összejövetelt tartson Pesten, szükségesnek tartatik. Kijelentik itt, hogy a közügy java mellőzhetlenűl megkivánja, miszerint ekkor mennél számosabb egyénei seregeljenek össze a hazai conservativoknak.

„9. Czélravezetőnek tartják a jelenlevők, hogy minden ily összejövetel a legközelebbinek határnapját s teendőit kitűzze, s azokat, kiket különösen meg akar bizonyos feladásokkal bizni, ez alkalommal megbizza.

„10. Megállapodott meggyőződése a jelenlevőknek, hogy valamint az összes conservativ párt csak tartós és tökéletes egyetértés, más részről pedig fáradalmat nem ismerő lelkesedés és előre kiszámított összevágó közremunkálás következtében vergődhetik kivánatos erőre és jelentőségre: ugy a megyékben elszórva létező conservativ elemek is csak ugy központosíttathatnak és fognak sikerrel eljárhatni, ha a politikai közélet mezején, külön minden megyében is, az elvrokonok egybehangzólag működnek s az egész párttal folytonos szellemi összeköttetésben maradva, azon veszélyeket, melyek netalán a felebb előadott conservativ politika vallóinak túlsúlyát fenyegetik, mindig közös erővel elhárítani, hol pedig erre még nem vergődtek volna fel, ilyen túlsúlyra az alkotmányos életnek megyei végzések, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó külön ágaiban közös erővel és egyetértéssel reásegíteni ügyekeznek; szóval, ha mindig párti öntudattal s mindig előre kiszámított összevágó közremunkálással lépnek fel nyiltan, és működnek az alkotmány, törvény, kormány, ennek törvényes organumai s mind ezeknek tekintélye, mint a hon békés átalakulásának legfőbb feltételei mellett. Minthogy pedig

1847. egybehangzó közremunkálás a politikai pártműködés mezején nem képzelhető, ha azt eszmecsere és annak folytán létrejött megállapodások, személyek és dolgok iránt, meg nem előzték, és folyton életben nem tartják: ennél fogva a jelenlévő conservativok az összes hazában létező elvbarátaikat ezen fő szükségnek megfelelő értelemben való eljárásra tartják felhivandóknak, kinyilatkoztatván, hogy önkörükben ezen szükségről mindenkit meggyőzni, s ahhoz képest magok részéről cselekedni is előleges feladásuknak tekintendik.

„11. Az itt jelenlevő conservativok, a kormány azon elhatározásáról, mely szerint a számos lényeges javítások törvényhozási kezdeményezését kész törvényjavaslatok előterjesztése által önkezeibe venni fogja, teljesen meg lévén győződve, s érezve, hogy a conservativ pártnak legmellőzhetlenebb feladása ezen alkotmányos előlépést eredményeiben sikeressé tenni: kimondják itt meggyőződésöket, miként az ország dolgai azon ponton állanak, melyen elkerülhetetlen kötelességgé vált, hogy a maga körében minden conservativ oda hasson, miszerint a szükséges törvényhozási intézkedések a legközelebbi országgyülésen okvetetlen létre jőjenek. — Ezt legbiztosabban ugy lehet elérni, ha a legfőbbeket a kormány kezdeményezi egy részről; és a vélemények oly dispositiója hozatik létre, mely az üdvösnek, szükségesnek elfogadására hajlandó, ellenben az országtól jövő kezdeményezésekben az idegen példák vak utánzatának, veszélyes politikai kisérletek tételének viszketegétől, szóval a mult országgyülési ellenzéki többség túlságaitól távol legyen; és ha más részről, kiindulási pontúl azon elv választatik, melyhez képest semminemű törvényhozási intézkedés sem érdemli meg a haladás és javítás nevezetét, ha a kormánynak alkotmányos ereje s hatályossága, az országnak alkotmányos állása, a birtoknak mérséklő befolyása, a tulajdoni jognak szentsége, a közbirodalmi kapcsolatnak szilárdsága, nemzetiségünk érdekei s egy békés reform

lehetőségei általa meg nem erősíttetnek, nem conserváltatnak 1847.
s illetőleg újabb biztosítékokat nem nyernek. Ennél fogva az itt jelenlevő conservativok minden elvbarát figyelmét és buzgalmát a felebb kifejezett elvek és meggyőződéseknek a szellemi fegyverek minden czélravezető nemeivel leendő terjesztésére tartják felhivandóknak, rendíthetlenűl meg lévén győződve, hogy a honnak legközelebbi s egyaránt fontos teendői között a vélemény szabadságának a köztanácskozások külön nemeiben minden irányban biztosítása, az úrbéri viszonyok kiegyenlítésének könnyítése, a katonai élelmezés ügye, büntető törvénykönyv és börtönjavítás, a polgári törvénykezési rend megigazítása, az ország anyagi közszükségeinek fedezése, a megyei igazgatás javítása, a királyi városok országgyülési szavazata s belszerkezeti hiányaiknak javítása, a nemesi birtokviszonyok czélszerűbb rendezése, a földbirtoknak nyujtandó olcsó és könnyű hitel, a hon vám és kereskedési ügyei, bányatörvénykönyv, egyesületek és társulatok iránti intézkedések tárgyában, — melyek ily rendben történt elszámlálása által azonban a jelenlevő conservativok sem az előlegesség sorozatára nézve itt határozott véleményt kifejezni, sem pedig pártjokat más, akár az országgyülési elemek rendezésébe vágó, akár egyéb szükséges javításokat illethető intézkedések szorgalmazásától elzárni nem kivánják; — hogy mind ezeknek, mik itt említve valának, tekintetében semminemű törvényes előlépések sem jöhetnek létre, ha a felebb, kiindulási pont gyanánt említett elvek nem fognak túlsúlyra vergődni azoknak többségénél, kik a törvényhozásra akár közvetve, akár közvetlen befolynak; nem jöhetnek pedig létre, és igy okvetetlen tespedésnek kell következni azért, mert a kormány sokkal erősebb, igazságosabb és conservativabb, semhogy alúlról jövő és az itt elmondott fő elvekkel ellenkező javaslatoknak engedni volna kényszerülve; sokkal bölcsebb és előrelátóbb, semhogy ily javaslatokat önmaga tenni képes lehetne; de sokkal törvényszerűbb és loyálisabb egyszer-

1847. smind, semhogy önjavaslatait máskép mint alkotmányos úton, irányelveivel összevágó többség segélyével, akarná keresztűlvinni.

„12. Midőn a jelenlevő conservativok felebbi átalános meggyőződéseiket kimondják, befejezésűl nem mulaszthatják el azon biztos reményöket is kifejezni, miszerint az illető kormányférfiak által, midőn már a cselekvés percze jelen leend, hogy a conservativ párt a kormány üdvös szándékai mellett annál sükeresebben működhessék, a czélbavett országgyülési feladások részleteiről bővebb értesitésekben fog részesíttetni, mely végre hatályos közremunkálásukat az üdvös szándék megtestesitésében, a felebbi elvek alapján, hazafiúi készséggel ezennel újra is megajánlják.“

A fő elvek ekként meg lévén állapítva, a pártorganisátió részleteire nézve még egynémely más pontok is meghatároztattak. Különösen, az összejövetelek ideje márczius, június, augusztus és november hónapokra, a pesti országos vásár második hetének első napjára tűzetett ki. Továbbá végeztetett, hogy minden ily pártgyülés a maga kebeléből nyolcz vagy tíz, Budapesten s vidékén lakó elvbarátot, azaz, egy középponti bizottmányt válaszszon, mely a jövő tanácskozmányig a közdolgok állapotát s fejlődését különös figyelemmel kisérve, a megyékben országszerte lakó többbi conservativokkal szükség esetén levelezésbe is bocsátkozva, a conservativ ügy gyarapodására s erősítésére ügyeljen. Ezen választmány bizatott meg azzal is, hogy a programm utolsó pontja szerint, a kormánynyal magát érintkezésbe tegye, s az említett viszonyokra nézve magának közvetlen tudomást szerezvén, a következő gyülést azokról szintén értesitse. Végre e választmány tagjaiúl következők neveztettek ki: gr. Dessewffy Emil, gr. Keglevich Gábor, Fogarassy Mihály, czimzetes püspök, Lipthay Sándor, Luka Sándor, ifjabb Majláth György, Somsich Pál, gr. Széchen Antal és b. Vay Miklós.

De ezen nyilván bevallott dolgokon kivűl mind ezen, 1847.
mind a többi, ehhez hasonló, gyüléseken a tanácskozások még egyebekről is folytak, mik, bár a párt hivatalos levelezéseiben említve nincsenek, a párt egyes tagjai által mégis hamar köztudomásra jutottak. E tárgyak azon módok s eszközök körűl forogtak, melyek által a párt magának s a kormánynak a jövő országgyülésen többséget biztosítani remélylett s törekedett. E tárgyra nézve legjelentékenyebb a gyülésnek ama végzése, mely szerint a főispánok s az administrátorok a párt központi bizottmányának megyéik állapotáról időnként jelentést teendenek: e bizottmányban fogna aztán meghatároztatni, melyik megyében ki választassék országgyülési követté, ki alispánná; s az ekként meghatározandó választásokra pedig az egész párt összes erővel fogja gyakorolni befolyását. Tanácskozás közben e fontos kérdés felett Marczibányi, trencsényi főispán, egykoron ellenzéki tag, volt egyedűl, ki az indítványnak ellene mondott, azt a megyéknek önkörükben való szabad mozgása tekintetében veszedelmesnek állítván. De a végzés meghozatott, s világosan kimondatott, hogy a párt a megyei végzésekbe, követ s tisztválasztásokba közös, országos erővel, előre kiszámított, összevágó közremunkálással fog ezután befolyni. A párt e törekvés által mintegy klubb-színezetet öltött magára, s a lélekvásárlást, a vesztegetést és a különben annyira kárhoztatott korteskedést nagyban kezdé gyakorlani.

Kétségtelenűl ezen gyűlésekben terveztetett s alapíttatott meg azon tulajdonképeni klubb is, mely Pesten, Gyülde czím alatt keletkezett, mintegy ellensúlyozására a már régebben fennálló Ellenzéki Körnek. De ezt az új vetélytárs sem tagjai számára, sem tevékenységére, sem népszerűségére nézve nem volt képes megközelíteni.

A programmból két dolog merűl fel egyebek közt, melyek kiváltképen magokra vonják a figyelmet. Nem a programm által hozattak ugyan először köztudomásra, mert

1847. mióta Apponyi lett kanczellárrá. a kormánypárti lapok által sokszor emlegettettek; de ily nyiltan s határozottan, ily, majdnem hivatalos alakban, eddigelé még be nem vallattak. Ezeknek egyike az: hogy a kormány haladni, s a reformok, az átalakulás élére lépni szándékozik; másika pedig: hogy a conservativ párt a jelen kormánynyal teljesen azonosúl, annak minden terveit és szándokait elősegíteni igéri, tulajdonkép kormánypárttá válik, s a kormánynak az ország-gyülésre többséget szerezni ügyekszik.

A kormány, a programm szerint, a nemzetiség és alkotmányosság alapján akart haladni s vezetni a reformot. De, ha valóban oly alkotmányos szellemű volt a kormány, — miért találkozott annyi ellenszenvvel, oly heves ellenzéssel?

Akart-e a kormány alkotmányos úton haladni?

Ha a conservativokat hallgatjuk: képzelni sem lehet törvényesebb, alkotmányosabb, loyálisabb kormányt annál, melynek e párt a maga közremunkálását minden megszorítás nélkül felajánlja. S ez igen természetes. Hiszen Apponyi az ő pártjok tagja, vezére volt, mielőtt kanczellárrá lett; ő a párt elveit s tanait magával vitte a kormányra; a kormány tehát tulajdonképen e párt kezében létezett, e párt ült a kormányon. Aztán, ha egyedül Apponyiról értik azt, mit általában a kormányról mondanak, Apponyiról, mennyiben saját elveit követhette s azoktól idegen befolyás által el nem téríttetett: némi részben igazuk van; kik őt közelebbről ismerték, egyátaljában nem fogják tagadhatni, hogy benne, a nemzete iránti hűség mellett sok hazafias jó akarat létezett.

Az ellenzék azonban nem egyedül a kanczellár elveinek s akaratának szempontjából tekintette a viszonyokat; noha más részről Apponyi személyes politikájával sem volt megelégedve. Apponyi mindenek előtt ugy tűnt fel, mint a magyar kormánynak a birodalmi kormány befolyása által kinevezett, s folytonosan e befolyás alatt létező fő hivatalnoka. kinek tán szabadságában áll az egyes igazgatási esz-

közöket, a kitűzött czélra vezető utakat kénye s belátása szerint megválasztani; de a kitűzött czéltól eltérni, a czélt lényegileg megváltoztatni, sem nem szabad, sem nem lehet. Az ellenzék tehát mindenek előtt e birodalmi kormányt, kinek Apponyi e szerint tulajdonképen bizományosa volt, vette figyelembe. 1847.

És vajjon mily színben látta az ellenzék jelenleg e birodalmi kormányt, mint a Magyarországot illető politikának forrását?

A magyar nemzetiséget és alkotmányosságot, melyet háromszáz éven át különféle módok s eszközök által folytonosan ostromolt, jelenleg ugyan már elismerni látszott a birodalmi kormány. A conservativ párt fenhangon hirdette, hogy ama kormány ezen ostrommal mindenkorra felhagyott; és bizonyitványúl idézte fel a magyar nyelvnek teljes diplomatikai méltóságába s jogaiba lett visszahelyezését; bizonyitványúl idézte mind azon újabbkori törvényeket, melyek a magyar nemzetiség és alkotmányosság szilárdítására szolgáltak, s csak a birodalmi kormány megegyeztével alkottathattak meg. Ezen néhány törvény mindazáltal, melyeket kedvező körülmények között inkább az ellenzék szilárdsága csikart ki a bécsi kormánytól, mint ez önként adott, még koránt sem győzhette meg az ellenzéket ama kormány szellemének jobbra változtáról. És különösen, a magyar nyelv ügyét illetőleg, nem halogatta-e a bécsi kormány félszázadon keresztűl e nyelvnek diplomatikai polczra emelését? nem oly csekély mértékben engedett-e mindig az egyre megújuló nemzeti követelésnek, hogy mire a nemzet e természeti jogának birtokába visszahelyeztetett, a halogatás közben kifejlett maga a kormány által is ápolt körülmények, a nemzetiségi villongások, az engedmény sikerét már kezdetben megsorvasztották, s a nemzetet már-már azon állapotba helyezték, hogy kénytelen, vagy gyáván feladni saját honában a maga nemzetiségének természetes uralmát: vagy zsarnoknak láttatni a többi, külön ajkú népiségek

1847. iránt? Ime ide jutottunk a magyar nyelvi concessiókkal! Egyebekre nézve pedig mit látunk, ugy mondának az ellenzékiek, ha csak a legközelebbi korszakot, az 1825 utánit vizsgáljuk is? „Látjuk, lőn a felelet, a nép érdekében emelt, bár igen mérsékelt szabad szót börtönnel fenyitve; a követválasztást. az országgyülési salvus conductust megtámadva; az ébredő nemzeti szellem ellenében terrorismust gyakorolva; a határőrvidéket egészen német lábra állítva és az országtól tényleg elszakítva; az indirect adók iránti intézkedést a nemzet kezeiből kicsikarva; a vallási szabadságot örökös kormányi zaklatásokkal nyugtalanítva; a királyi városokat minden törvényhatósági önállásból kivetkeztetve; magát a kir. helytartótanácsot a bécsi német kabinet parancsainak postahivatalává alacsonyítva; látjuk Horvátországban a magyar nemzet elleni forrongást a kormány által pártoltatva; s a pártos illyr hőseket kormánykegyekkel elárasztva, a magyarok alkotmányos szellemű barátait pedig üldöztetve; látjuk ugyanott a tartományi gyülés fennállott rendszerét hatalom-csinynyel megváltoztatva; látjuk megyei rendszerünket, alkotmányosságunk fő garantiáját, a főispáni helyettesek rendszerítésével, önállásában megtámadva; a népnevelés körüli hatalmat a nemzettől eltulajdonítva; a lélekgyilkoló censurát nem csak rendszerbe hozva, sőt a mi mindennél rosszabb, titokban adott, titokban tartott szabályok szerint zsarnokoskodva; látjuk azokat, kik a haladási kérdések megbuktatására erkölcsöt vesztegettek, embervért ontattak, a kormány kegyeivel elhalmozva; látjuk a hazai műipar emelésére irányzott nemzeti törekvést mégbénítva, ellenben a német kincstári dohánymonopolium behozatalára lépéseket téve; Magyarország érdekeit Ausztria vélt érdekeinek mindenben alárendelve; szóval, látjuk az ország territoriális épségét, az alkotmányt, a nemzetiséget, az ország önállását, a törvényhozó hatalmat, a törvényszerűleg constituált kormányszéket, a megyéket, a városokat, az ország egész jogszerű állását meg-

sértve, megtámadva, anyagi jobblétünket pedig nem csak 1847.
elő nem mozditva, sőt inkább fejlődésében mesterségesen feltartóztatva; s hogy a közel jövendőnek még reménye is el legyen véve, a kormányhatalomra épen azon fractiót emelve, mely a legutóbbi országgyülésen magokat a közvéleménynyel találkozó kir. előterjesztéseket is megbuktatá, s a leglényegesebb átalakulási kérdéseket a fejedelemmel még csak tárgyalásba venni sem engedé; s ezen, nemzettel s kir. szándékkal daczolás jutálmául, a kormányrudnak kezébe adását nyeré. — És e folytonos sérvek historiáján sárga-fekete fonálként mindenütt ama tisztán kifejezett irány vonúl keresztül: Magyarországot mind szellemileg, mind anyagilag Ausztria s az ausztriai kormány által absorbeálni; érdekeinket Ausztria érdekeinek alárendelni, s hazánk önálló egyéniségét elsorvasztva, a kormányhatalmat egy részről mindinkább az ausztriai kabinetben központosítani, más részről mennél korlátlanabbá tágitani, s ezt biztosító institutióinkat mindinkább hatástalanokká tenni, mert ezek az absolutismushoz szokott osztrák-cseh kormánynak természetesen kellemetlenek.“

Igy érzett, s így nyilatkozott az ellenzék, valamikor azt szabadon tehette, a kormány szelleméről, törekvéseiről. És ha tán kissé erős színekkel van is ábrázolva a kép: ki fogja tagadhatni a felhordott tények valóságát? Nem igazolta-e maga Metternich herczeg is a boldogúlt nádorhoz 1844-ben intézett s fentebb közölt levelében a cseh-osztrák kényuralmi szellemü kormányferfiaknak, örökös harczát a magyar alkotmányosság ellen, — mely harcz századokon át megkövűlt rendszerré válván, a magyar kormányférfiaknak, ha bár a legszentebb akaratot vitték is magukkal, mint például Reviczky, hivatalukba, minden tetterejét megzsibbasztotta?

Vagy tán Metternichnek foganatba vett terve óta változott meg ezen, a magyar alkotmányosságot az osztrák absolutismusba felolvasztani törekedő rendszer? A con-

1847. servativok ugyan azt állították, egy részök hitte is talán; de fájdalom, az administrátori rendszer, a horvátországi hatalomcsiny, — mely mind a kettő a kisebb félt emelte a kormányra s ennek aztán mesterségesen törekedett többséget csinálni, — a dohánymonopolium behozására tett lépések, a szabad egyesülési jogot korlátozó s más hasonló kormányszabályok, s maga a kormánynak párttá alakulása s minden áron törekvése ismeretlen czélokra többséget szerezni, az ellenkezőről győzték meg az ellenzéket. És meggyőzték arról is, miképen mind addig, mig e hagyományos rendszeren, a magyar alkotmányosságnak teljes kifejtése által gyökeres orvoslat nem történik akkép, hogy az osztrák kormány befolyása a magyar ügyekre teljesen megszűnjön, még a legkitűnőbb hazafinak kanczellárrá neveztetése által sem lenne segítve; mert vagy megbukna rövid idő múlva, vagy tettereje zsibbasztatnék meg a rendszer által.

Vagy talán az adott most biztosítékot az alkotmányosságnak ezen absolut szellemű bécsi rendszer ellen, hogy az egész conservativ párt igérte támogatni Apponyi kormányát, s azzal magát az életben tényleg s valósággal azonosította? Sőt épen ez adott okot az ellenzéknek a legmélyebb aggodalomra; ez rontotta meg a bizodalmat, melyet különben Apponyi hazafisága ébresztett volna. A conservativ párt, daczára mind ama felhordott legújab törvény- s alkotmánysértéseknek, e kormányt, melylyel magát azonosúltnak nyilatkoztatá, „alkotmányos és törvényes úton haladó kormánynak“ hirdette; mig ellenben az ellenzék oly módon vélekedett, hogy tán még soha sem volt magyar kormány, mely ama hagyományos, megkövűlt bécsi rendszernek — akarva vagy akaratlanúl — annyira kezére játszott volna, mint épen Apponyi kormánya.

„Máskor — igy vélekedék az ellenzék — a kormányok nem igyekeztek színleni, alkotmány-ellenes irányaik mellett, alkotmányos látszatot, hanem megtámadták a nem-

zet jogait nyilt, egyenes úton; s igy legalább ellenzésre 1847.
hivták fel a nemzetet, és az ellenzés folytán, némi véletlen közbejöttével a veszély elháríttatott, vagy legalább a következések enyhíttettek. Most ellenben a kormány a nemesség elkorhadt részét, a hiúkat, az önzőket, a kegy-, czím-, kitűntetés-, hivatalvadászókat, a megvásárolható lelkűeket, a szegénységet tűrni nem tudókat, a gyávákat táborba gyűjté, párttá alakította; és az által hirdetteti, hogy mindenben alkotmányos, törvényes úton jár; s ennek emeltyűjével feszíti ki alkotmányos állásukból minden institutióinkat, melyek ama veszélyes bécsi rendszert ezer viszontagságok között, legalább annyira ellensúlyozták, hogy „él magyar még“ s ha magához hű maradna, a hazát megmenthetné. Most erkölcstelen rugók tétettek mozgásba; a nép még semmi — caput mortuum —, az arisztokratia pedig, kevés kivétellel, mint Jugurtha Rómáról mondá, csak vevőre vár. A dolog annyira ment, hogy a conservativokhoz tartozni annyit tesz, mint kiváltsággal birni minden visszaélésre. Voltak esetek, midőn megyei közadószedők több ezrekig megcsonkították a hűségökre bizott közadótárt, — például Bácsban, Temesben stb. —; s nem lehete őket megbüntetni, mert conservativok, s a megye többsége is conservativ, és pártkérdést csinál védelmökből. Általában azon megyék, melyekben a kormánypárt mindenható, adóügy, közmunkák, igazságszolgáltatás, választások s az egész közigazgatási eljárás körében a legbotrányosabb hanyagság, visszaélés, sőt világos törvénysértések képét mutatják; mert minden, még az igazságszolgáltatás is, a párt s tagjainak érdeke szerint intéztetik; és ez oly annyira minden tartózkodás nélkül, hogy midőn a conservativ párt mart. 15-kén Budán második conferentiájában arról tanakodnék, miként biztosítson pártjának az országgyülésre többséget, egy főispán nyiltan kimondá, mikép zsebökbe kell nyúlniok a főispánoknak és voksokat vásárolniok s a választásokat pénzzel vezetniök; mit ő

1847. tenni ajánlkozott is, kérkedve dicsekedvén, hogy három megyének követsége van zsebében!"

Reformokat, melyek a nemzetiség s alkotmányosság szilárdítására s kifejtésére szolgáltak volna, ezeknél fogva teljességgel nem várt az ellenzék a minden áron többségre vergődni törekedő conservativ párttól, mely az ellenzéki jelszókat csak azért látszék eltulajdonítani s függeszteni zászlajára, hogy az ellenzék tudatlanabb, felületesb részét magához csábítsa. Az irányelvek, melyekből a conservativ párt kiindúlt, annyira különböztek a független hazafiakétól, hogy épen ezeknél fogva láttak ezek az új kormánytörekvésekben veszélyt s nagyobb veszélyt, mint bár mikor a múlt korban.

Különbség a két párt irányelvei közt.

A különbség a két párt irányelvei közt főleg abban létezett, hogy a conservativok nem az alkotmány, hanem a kormányhatalom szilárdítását czélozták; míg az ellenzék ezt már is túlsúlyúnak tartván, egyedül az alkotmányosságot kivánta erősbíteni: — és létezett abban, hogy a kormánypárt haladási szándokai csak némely egyes részletekre terjedtek, s nem fogták át az egész nemzeti életet, mint az ellenzéki pártéi. A conservativok nem hitték, hogy az anyagi fejlődés összefér a szabadsággal: míg tehát amazt előmozdítani saját érdekeiknél fogva is hasznosnak tekinték, emezt lehetőleg korlátolni kivánták; némi anyagi jobblét mellett erős kormányt sürgettek. Az ellenzék viszont fennen hirdette, hogy az anyagi s más egyes viszonyok lehető legnagyobb kifejlődése jól összefér a lehető legnagyobb szabadsággal, s csak az szükséges, hogy a szabadság formái az anyagi érdekek fejlődése szerint módosíttassanak; s azért haladást, reformot sürgetett mind az egyes viszonyokra, mind az alkotmányos szerkezetre nézve.

„Magyarország mindenben hátra van. — igy szóltak a kormánypárt organumai — fejtsük ki azt tehát minden tekintetben. Közigazgatásunk rendetlen: hozzunk bele több rendet. Törvénykezésünk hiányos: javítsuk e hiányokat.

Iparunk fejletlen: fejtsük ki azt. Nincs kereskedésünk: segitsük elő ébredését. Közlekedési eszközeink csaknem közlekedési akadályokká váltak; mert hol út nincs, s a szekér gyepen járhat, könnyebben halad: teremtsünk tehát újakat. Fejtsük ki anyagi érdekeinket mennyire csak lehet, s pedig a szellemiek előtt: az anyagi kifejlés majd elősegitendi a szellemit is. Mozdítsunk, változtassunk mindent, ha ugy tetszik: csak alkotmányunkat hagyjuk békével; a magyarnak nem lehet a mostaninál jobb alkotmánya. Szabadságunknak a megyerendszernél, melylyel birunk, csak kissé nagyobb rendet hozzunk belé, egyéb biztositékai nem is képzelhetők: ki felelősségről szól, ki más alkotmányos nemzetek példáját akarná követni, az veszélyes politikai kisérletek viszketegétől túlságokra ösztönöztetik, az nem fogta fel kellőleg helyzetünket. Jobb viszonyról a birodalommal, mint jelenleg van, álmodnunk sem lehet, s minden törekvés annak megváltoztatására felette veszélyes.“ 1847.

Igy s ily formán szólának a conservativok. Kivánták, hogy a fának minden ágai növekedjenek, csak a törzsök, melyen az ágak függenek, maradjon mozdulatlan; kivánták, hogy a nemzetnek minden viszonyai fejlődjenek, csak alkotmánya maradjon a régi. Mintha lehetne csak képzelni is haladást bármily téren az alkotmányos állás pangása mellett! „Jól van, — válaszolák erre az ellenzékiek — engedjük meg, hogy hazánk kifejtése lehetséges akkor is, ha alkotmányunk jelen helyzetében marad, ha a birodalommal való viszonyaink nem változnak. Engedjük meg, hogy közigazgatásunkba több rendet hozhatunk be a nélkül, hogy annak rendszerét változtatnók; hogy törvénykezésünk hiányai megszünnek, bár törvényszékeink a réginél maradnak; hogy iparunk s kereskedelmünk kifejlődhetik a nélkül, hogy az iparosnak, kereskedőnek a törvényhozásra befolyás engedtetnék, s a nélkül, hogy a törvényhozás maga is befolyjon a vámok szabályozásába, hanem azt továbbra is a birodalmi kormány önkényére bizza. Engedjük meg, hogy jó

1847.

közlekedési eszközök s a nemesség adómentessége megférnek egymás mellett. Engedjük meg mindezt, mi kétségen kivűl több, mint mit a conservativok magok hisznek: vajjon az ily módon kifejlett nemzet be fogja-e érni a jelen alkotmánynyal, feltéve mindig, hogy abba aránylagos változások nem tétettek? Ha számtalan új érdek támadott, mely jelen alkotmányos formáink által szorongatva érzi magát; ha viszonyokat idéztünk elő, melyekre nézve jelen alkotmányos garantiáink biztosságot nem nyujtanak: ha az ipar és kereskedés kifejlése által oda jutánk, hogy a nemzet valóságos ereje az alkotmány sánczain kivűl áll, — mit várhatunk akkor? Nem egyenes forradalomba vagy absolutismusra vezetnék-e a ti irányelveitek a nemzetet? Nem azért vesztek-e el a középkor majdnem minden alkotmányos institutiói, mivel a szabadság formáit a változó anyagi érdekek s viszonyok fejleményei szerint nem módosították?"

A kormánypárt a programmban s másutt is, a maga organumaiban mindig csak az erős kormány szükségéről, a birodalommal való kapcsolatnak, mit egyébiránt megszakasztani senki sem szándékozott, szilárdításáról beszélt; de arról soha említést sem tőn, hogy szükséges volna már valahára ezen határozatlan kapcsolati viszonyokat pontosabban körűlírni. Pedig már Széchenyi István is rég helyesen mondá, mikép minden bajaink kútfeje az, hogy hazánk s az örökös tartományok közt létező viszonyok tisztán meghatározva s rendezve nincsenek. Még maga Metternich is az innen támadt harczot, mely az absolutismussal saturált cseh-német és alkotmányos magyar elemek közt folyt, mondja hátramaradásunk legfőbb okának.

A birodalommal való viszonyaink szigorúbb meghatározása nélkül minden afféle törvényhozási s megyeigazgatási egyes reform, minőket a conservativok emlegettek, csak a birodalmi miniszterium különben is túlsúlyú, káros befolyásának növesztésére hajtotta volna a vizet. És ez az oka, miérthogy az ellenzék, ha nem kételkedett is különben

Apponyi kanczellár jó akaratában: elveit, politikáját a haza 1847.
alkotmányosságának jövőjére nézve sokkal veszélyesebbeknek látta, semhogy minden áron ne ügyekezett volna gátot vetni az általa czélzott országgyülési többségre vergődésnek. Meg volt győződve, hogy a rendezés, ezen elvek szerint keresztül vive, mindigre vagy legalább igen hosszú időre elzárja utját az alkotmány szabad fejlődésének; meg volt győződve hogy, ha a kormány jelenleg többségre juthat, oly törvények fognak alkottatni, melyek egyes hiányokat s hibákat tán fedezni, javitani fognak: de egyszersmind a szabadságot is keskenyebb korlátok közé szorítják, s a haza törvényes önállását s kormányzati függetlenségét a birodalmi kormány alkotmányellenes befolyásának még inkább alája vetik. Megengedjük, ugy mondák, hogy Apponyi a maga pártjával csak rendezni, erősebb kormányt alkotni szándékozik; de ki állhat jót, hogy az általa czélzott törvényeket a bécsi kormány majd ki nem zsákmányolja? hogy épp e törvények nyomán s horderejénél fogva, nem fogja lassanként egészen megerőtleníteni a rendezett megyei hatóságokat, alkotmányunknak ezen egyetlen tényleges, hatékony biztositékát? Ki állhat jót, hogy a törvényhozást, ha most többséget nyerne, akként nem rendezi, mikép az csak árnyékká, csak a kormány inditványait s kifejezett akaratát törvénybe jegyző, élet s akarat nélküli testületté váljon? A történelem háromszáz éves lapjai minden esetre igazolják e gyanút a bécsi kormány ellen, mely proteusi változatokban hol erőszak, hol hízelgés és lassú elaltatás, vagy a nemzeti jóllét előmozditásának álarcza alatt tett inditványok, színlett jó szándék által annyiszor megkisértette elfojtani, eltemetni a nemzeti önállóságot s alkotmányos életet. És jelenleg is a czél, melyre, s a terv, mely szerint Apponyi a maga pártjával működik, nem épen e birodalmi miniszterium műve-e? És mi kezeskedik, hogy nem csel, nem tőr-e ezen terv is az alkotmányosság szellemének s intézeteinek lebilincselésére?

1847. És végül, volt-e valóban s igazi szándoka haladni a kormánypártnak? A programmban, igaz, elősorolva áll néhány haladási kérdés; de nem czáfolta-e meg a kormánypárt maga e programmi igéreteket tettek által, midőn a megyékben egynémely kérdést, mely minden haladásnak alapja, csupa pártczélokból megbuktatott? De még magok azon kérdések is, melyeket a programmban felvéve olvasunk, oly gyanúba ejtették a pártot, mintha nem a nemzet alkotmányos életének kifejlesztésére, hanem a kormányhatalom tágitására: nem a szabadság és közjóllét gyarapítására, hanem a privilegium erősbitésére s egyedül a szabadságot korlátozó rendnek növesztésére irányzó reformokat akarna létrehozni. Igy például fölvették a véleményszabadság biztosítását a köztanácskozásokban; mert ezen biztosítás módjai közt azon lehetség is foglaltatik, hogy a nyilvánosság megszoríttassék, a hallgatóság kiüzessék. Kitűzték az úrbéri viszonyok kiegyenlítésének könnyitését; de a patrimonialis hatóság eltörlését nem említették, mert ez a nemesi privilegiumot csonkitaná. Kitüzték a büntető törvénykönyvet; mert ez oly törvény alkotását is lehetségesse tette, mely a szabadságot korlátozza, a kormány és arisztokratia ellen emelt szót büntetéssel sujtja. Fölvették a programmban a megyei igazgatás javitását: mert az e végre alkotandó törvény a kormány hatalmát a municipiumokban növesztheté, a megyei élet szabad mozgását békókba verheté. Kitűzték a kir. városok országgyülési szavazatát s belszerkezeti hiányaik javitását: mert ezen már annyiszor megvitatott kérdést oly irányban is el lehetett intézni, hogy az új rendezés az absolutismust s a privilegiumok roskadozó épületét erősbitse. Fölvették a vám- és kereskedési ügyet, a bányatörvénykönyvet: mert ezen tárgyakban oly törvények alkotása is lehető volt, melyek a bécsi kormánynak azokra eddig törvény- s alkotmány-ellenesen gyakorlott befolyását törvényesitsék. Kitűzték végre az egyesületek és társulatok iránti intézkedést; mert ezen intézkedés ugy is

történhetett, hogy az egyesülési jog korlátoltassék, a hatalom kényétól tétessék függésbe. Szóval kitűzték azon kérdéseket, melyeknek elintézését a hatalomnak gyarapítására, a privilegiumnak erősbítésére is lehetett irányozni. Azonban a jogegyenlőségről a nép nagy tömegével, a tökéletes népképviseletről, a törvény előtti egyenlőségről egy szó sem foglaltatik a programmban. Legfelötlőbb volt pedig, hogy, bár az ország anyagi szükségeinek fedezése megemlíttetett, mégis a nemesség lemondása az igazolhatlan adómentességről, a közteherviseles elve, mit méltán minden anyagi és szellemi haladás alapjának kellett tekinteni, s a mi körülményeink közt a legégetőbb kérdések egyike volt, soha és sehol nem mondatott ki általok világosan. Söt voltak a conservativok közt többen, kik a közös adónak a nemességre kiterjesztését nyilt kérdésnek nyilatkoztatták: mit az ellenzék nem tudott egyébre magyarázni, mint, hogy a kormánypárt csak azért nem határozott a közös adózás kérdése felett, hogy az adómentesség koldus privilegiumával a megyei tiszt- s követválasztások alkalmakor az alnemesség tudatlan tömegében majd korteskedést űzhessen s magának többséget szerezhessen, a „nem adózunk" jelszót az ellenzék megbuktatására fegyverűl használhassa. 1847.

Az ellenzéki irányelvek.

És ezen conservativ irányzatok, bevallott és titkos czélok, ezen többségvadászati törekvések mellett miként állottak, mit czéloztak az ellenzéki irányelvek? Az ellenzék, miként organumainak mindennapi nyilatkozataiból kiviláglik, mind az egyes viszonyok, mind az egész alkotmányos szerkezetre nézve nyiltan, határozottan, minden tétova nélkül a haladás terére kivánt lépni a jövö országgyülésen.

E haladásnak, szerintök, ki kelle terjedni az egész nemzeti életre, az anyagi érdekeken kivűl át kelle fognia a nemzet egész köz- és magánjogát, az ország állását a kormány irányában és a polgárok viszonyait egymás között. Szerintök a reform e két párhuzamos iránya elválhatlan kapcsolatban állott egymással. Meg voltak győ-

1847. ződve, hogy a mely nemzetnél a polgárok egymás közti viszonyai nem az igazság alapján rendeztettek el, az sem saját kormánya, sem más nemzetek irányában nem fog méltó állást elfoglalhatni; valamint más részről a polgárok egymás iránti viszonyait is csak ott lehet czélszerüen elrendezni, hol a kormány s nemzet közti viszonyok a lehetőségig tisztába hozattak.

Alkotmányos tekintetben minden bajaink onnan eredvén, hogy hazánk s az absolut hatalommal kormányzott örökös tartományok között létező viszonyok kellőleg meghatározva nem voltak: mindenek elött tehát ezeket kivánta meghatározni az ellenzék; s aztán azon intézkedéshez alkalmazni közéletünket. Nem elszakadás, nem azon kapcsolatnak, melyben hazánk a pragmatica sanctio erejénél fogva a birodalommal állott, megszüntetése vagy csak gyöngitése is, — miről egynémely túlbuzgó vagy macchiavelli szellemű kormánypárti szerette gyanúsitani az ellenzéket; hanem ezen kapcsolatnak s abból eredt viszonyoknak részletes, pontos, világos meghatározása volt az ellenzék czélzata. És e tekintetben tisztán lebegett szemei előtt a legközelebbi jövőben teendő. „Alkotmányos nemzetnek neveztetünk — igy szólott az ellenzék —; élő és számtalan királyi esküvel erősitett törvények e nemzetnek teljes függetlenséget s önállóságot biztositanak; és valamint a kapocs, mely, míg uralkodó házunk él, e hazát az örökös tartományokkal egybefűzi, feloldhatatlan: ugy a nemzet belső dolgaiban teljes függetlensége az örökös tartományok kormányától ugyanazon törvények ótalma alatt áll. Ki kell tehát vívnunk alkotmányosságunk következéseit, hogy a törvények, melyeknek betűit eleink s mi is oly féltékenyen oltalmaztuk, életbe lépjenek. Ez csak ugy történhetik, ha kormányunkra nézve a felelősség elve gyakorlatba vétetik. Jelen kormányunk kimondá meggyőződését, hogy többség nélkül czélszerűen kormányozni nem lehet: kövessük az intést, s rendezzük el dolgainkat ugy, hogy a haza mindig csak a

többség szellemében kormányoztathassék. Az alkotmányos nemzetek sorába tulajdonkép csak akkor tartozandunk, ha, valamint független törvényhozással birunk, ugy kormányunk is minden külső befolyástól független, parlamentáris kormány leend.“ 1847.

A polgárok egymás közti viszonyainak tekintetében a haladás fő elveit következőleg fejezték ki az ellenzék organumai: „Az anyag, melyből szabad országok épűlnek, nem egy kiváltságos osztály, hanem csak egy nemzet lehet. Terméketlenűl száradnak el az új kor politikai institutiói, ha a társaság szerkezete ellentétben áll ezen institutiókkal. A polgárok egymás közti viszonyainak igazságos alapokra fektetése nélkül a nemzet még a parlamentáris kormanyt sem létesitheti s birhatja valósággal, alkotmányos lételét sem tarthatja fenn huzamosan: a reformok czélja tehát e tekintetben csak a tökéletes jog- és teheregyenlőség — aránylag kiterjesztve minden polgárra — lehet talpköve, szükséges feltétele minden alkotmányos életnek.“

Az irányelvek ily nagy, ily lényeges különbsége mellett s oly időben, midőn a kormánypárt minden eszközt mozgásba tett, hogy a maga terveinek a közelgő országgyülésen keresztülvitelére szükséges többséget megszerezze, nem csoda, ha az ellenzék is nagyobb buzgalmat fejtett ki, több hévvel működött a kormánytervek meghiúsitására mint bármikor a múlt időkben. Azonban, nem egyedűl az eddig elszámlált okokból nyilatkozott jelenleg oly heves ellenzék a kormány élén álló kanczellár ellen; volt még egy más nemű ok is, mely a pártok természete szerint tán minden egyébnél nagyobb ösztönt adott az ellenzéknek a kitartó, erélyes működésre.

Kanczellárokká eddigelé a hivatal ranglépcsőzetén megőszűlt, bureaukratiai érdemekben gazdag kormányférfiak szoktak volt kineveztetni. Apponyi ellenben fiatal korában, hosszas szolgálat, különösebb hivatali érdem nélkül, egy alárendelt táblabirói székből egyszerre neveztetett ki

1847. kanczellárrá; és kineveztetett a régi tekintélyek, annyi élemedett, főbb hivatalnokok mellőztével, magának az első alkanczellárnak átugrásával, a tiszti hierarchia hagyományos szabályai ellenére; kineveztetett egyedül országgyülési szónoklata s a fiatal conservativ párt vezérlete miatt: miként kineveztetett volna, ha még életben van, a párt elébbi vezére, gróf Dessewffy Aurél.

Ez nagy eltérés volt a régi szabálytól, szokatlan hódolat a parlamenti rendszer iránt, mely azt tanúsitá, hogy már ennek befolyása egyedül is, minden hivatalos érdem nélkül, képes emberét a kormány élére vezetni. Első győzedelme volt ez a parlamentarismusnak a bureaukratismus felett. A pártok éles ösztönnel birnak, ilyféle változásokat érdekeik előmozdítására kizsákmányolni. S igy tőn most az ellenzéki párt is, melynek e kinevezés kilátást nyitott parlamentáris befolyás és túlsúlyú többség által egykor szintén kormányra juthatni. Nem csak Apponyi kanczellár s pártja nyilván kijelentette, hanem maga Metternich is elismerte, hogy többség nélkül czélszerüleg kormányozni lehetetlen; innen a kormánypártnak ama törekvése, minden áron többségre vergődni: és ha a jelen kormánypárt megfeszitett törekvése sem juthat ily többségre, hanem ez folyton az ellenzéki párté maradand: nem az következett-e ebből, hogy tehát a kormánynak is e párt kezébe kellend végtére jutnia? Ki fog csodálkozni, ha ennek következtében az ellenzék egyenesen jelszaváúl tűzte ki, Apponyit megbuktatni, s a kabinetnek újra és ismét bebizonyítani, hogy Magyarországon a conservativ irány, bár mennyire elsajátitja is magának az ellenzék jelszavait, bár mennyire utánozza is terveiben az ellenzéket, állandóan kisebbségre van kárhoztatva, s biztos többséggel, minőre a kormánynak van szüksége, csak a szabadelvű irány dicsekedhetik: tehát csak ez ülhet, az alkotmányosság követelései szerint, a kormányra?

Az ellenzék összejövetelei.

És ennek következtében történt, hogy az ellenzék, látván, mikép a kormány a maga támogatására pártot alakit,

mely rendszeres gyüléseket tart, magát clubbá képezi, a többségszerzés végett minden eszközt mozgásba tesz, lélekvásárlást üz, a korteskedést nagyban alakitja, s még a haladás legégetőbb szükségü kérdését, a közteherviselés, a közös adózás kérdését is eszközül használja fel többségszerzésre: szintén szükségesnek tartá szétnézni az eszközök sorában, melyek pártjának szellemi egységét megszilárdítsák. 1847.

Legalkalmasabbnak látszott e végre az, mit a conservativok már foganatba vettek volt: Pesten az országos vásárok alkalmával, midőn a hazafiak, magán foglalkodásaik végett, az ország minden vidékéről különben is összegyülnek, barátságos összejövetelekben értekezni, a párt irányát, teendőinek sorozatát, müködéseit pontosabban meghatározni. Az 1846-ki június óta ily összejöveteleket minden pesti vásár idején tartott az ellenzék. És ezen értekezletek eredményei valának ama fentebb közlött irányelvek. Ezen irányelvekre nézve közös volt az ellenzék tagjainak értelme. Ezek folytán mindjárt az első összejövetelben egy szivvel-lélekkel különösen azon meggyőződés nyilvánúlt: hogy e hon jövendője csak ugy biztosítható: szabadsága, alkotmányossága s anyagi virágzása csak ugy fejthető ki, s magának a nemességnek politikai élete is csak ugy menthető meg: ha a hon különböző osztályainak érdeke egyesittetik

Ezen érdekegyesítésnek eddigelé legnagyobb akadálya volt a nemesség adómentessége, s azon nagy igazságtalanság, minél fogva a nemesség a nép köz terheiben nem osztozik. Ennek elhárítása ismertetett el a teendők alphájának; ez, magában is czél, egyszersmind eszközül szolgálhatott minden egyébre, mi a nemzetnek jó és üdvös. Abban volt tehát a köz megállapodás, hogy minden alkotmányos föltételek és biztositékok mellett az álladalom el nem látott szükségeinek fedezéséről gondoskodni, igen is, szükséges, s az ellenzék tagjai e gondoskodást feladatuknak ismerik: de mindennél szükségesebb: a nép közterheiben megosztozni. Amaz, jobblét kérdése; ez, lét kerdése a hazára, lét

1847. kérdése különösen a nemességre nézve, melyet. minthogy a törvényhozás egyik felét sajátképen még csak ő maga alkotja, nem lehet kifeledni a számításból.

Az ellenzék tehát a nép közterheiben való megosztozásra törekvést ismerte el legelső. legszükségesebb teendőjének. Ennek, ha a körülmények ugy kivánnák, kész volt más kérdéseket alárendelni: de ezt semminek. Minthogy azonban reményleni sem lehetett. hogy e czélt már a legközelebbi országgyülésen tökéletesen elérje: kész volt minden előlépést. mely a czélhoz közelebb vezet. a nélkül hogy a jövendő kifejlődést megkötné, elfogadni; sőt a valósítás határainak megyénkénti kitűzésében maga is a körűlményekhez fog alkalmazkodni: de minden közterheknek közös viselése tűzetett ki vezérirányúl, mely szerint az ellenzék hatni, működni fog.

Az érdekegyesités második fő akadályának találtattak az urbéri viszonyok. Látták. hogy míg ezek fennállanak, a nép legszámosabb osztálya s a birtokos nemesség között örökös gyülöletességek magva csirázand a nélkül, hogy a viszonyoknak a birtokos nemesség legalább aránylagos anyagi hasznát vehetné; mert e robotos és dézmás gazdálkodás oly abnormis állapot. melyről nehéz volna megmondani: a földes úrnak avagy a jobbágynak okoz-e több kárt. keserűséget és bosszúságot.

Köz volt tehát az értelem. hogy azon állapot mind nemzetgazdasági szempontból rosz. mind politikai szempontból igen veszélyes a hazára. Köz volt az értelem. hogy. miután ezen állapotból státusintézkedés közbejötte nélkül. egyedül sociális úton kibontakozni csak igen igen lassan s hosszú idő alatt lehetne, mi alatt mind az ország nyugalmára, mind a nemesség kármentesitésére nézve veszélyes körülmények fejlődhetnének ki: az úrbéri viszonyokból való kibontakozás a földes úr tökéletes kármentesitésével, országos intézkedés közbejöttével. mennél elébb hajtassék végre.

Az érdekegyesítés harmadik főakadályának ismertetett továbbá az, hogy az alkotmány jótékonyságában csak egy osztály, a nemesség, veszen részt, csak ez van képviselve a törvényhozásban s ennek egész polgári állását kiváltságok, előjogok biztositják; míg a nemzet legszámosabb osztályai mind e jótétemények- s jogokból teljesen ki vannak zárva, kivűl állanak az alkotmány sánczain. Azért oly gyönge ez s volt kitéve eddig is annyi felülről jövő megtámadásnak, s lenne a jövőben egyiránt felülről s alulról eredhető még nagyobb veszélyeknek. 1847.

Köz volt ennél fogva az értelem, hogy az ellenzéknek oda kell törekednie, miszerint a nemzet minden osztályaira nézve tökéletes jog- s törvényelőtti egyenlőség állapittassék meg, s a helyhatósági s törvényhozási jogokban az ország nem nemes polgárai is, képviselet alapján, valóságosan részesíttessenek.

A nemzet különféle osztályainak egymás közti viszonyait ekként rendező, érdekeit igy egyesítő ezen fő elvek mellett pedig irányelvűl tűzetett ki: az alkotmányosság minden következéseinek kivívása; különösen az ország önállását s független kozmányzatát biztositó 1791-ki 10-dik törvény betűinek valahára leendő megvalósítása.

Hogy az ellenzék ezen irányelvek meghatározásán kivűl a maga eljárásának megszabásáról s a czélra vezető eszközök megválasztásáról is értekezett ezen időnkénti öszszejövetelekben, fölösleg említeni. A taktika, melyet a conservativ párt a maga czéljainak elérésére használt, ezt az ellenzék részéről is múlhatatlanná tette. Programmot mindazáltal még nem akart kibocsátani az ellenzék. A conservativok taktikája s eljárása következtében ezt számos tekintélyes ellenzéki tag több okoknál fogva nem látta tanácsosnak.

Ugy látszék ugyanis ezen ellenzéki tagoknak, hogy a conservativok párttá alakulásában s programmjok kibocsátásában, a pártczélokon kivűl még bizonyos csel és tőr

1847. rejlik, melylyel az ellenzéket megejteni szándékoznak; mi, ha sikerülne, nem csak magának, hanem, mi több, a hazának és alkotmánynak is nagy ártalmára lehetne az ellenzéki párt.

A kormány — ugy mondák ezen ellenzéki tagok — az administrátori rendszerrel a megyei institutiót akarta kiforgatni sarkaiból: mert látta, hogy míg ezen institutió alkotmányszerű épségében fennáll, az absolutismusnak beolvasztásra törekedő hagyományos politikája czélra nem vezet. A megyei institutiónak, minden gyarlóságai mellett, azon megbecsűlhetetlen sajátsága van, hogy megtörhetlen ruganyossággal bir a kormány absolutistikus vágyai ellenében. A megyerendszer a maga passiv ellentállásával és sajátságos inertiájával még a státusesinyt is, ha olyan valaha ismét megkisértetnék, szintugy meg fogná hiúsitani, miként meghiúsitotta II. József reformi törekvéseit, és az 1823-ki kényuralmi kisérleteket. A kormány tehát ezen megyei institutiót az administrátori rendszerrel most öngyilkolásra akarta vezetni. A szándék azonban igy sem sikerült. Mert bár ezen administrátori rendszer sok bajt okozott, bár az erkölcsi méregnek egész özönét árasztotta el a nemzet kebelében: de ugy, miként tervezve volt, a csel még sem sikerült: a megyei institutió ismét bebizonyitotta a maga ruganyosságát. Néhány megye erélyes nyilatkozata s magaviselete megakadályozta, hogy az administrátori rendszer azzá legyen, mivé azt a kormány tenni akarta. A bureaukratikus rendszerezés mindjárt kezdetben elmaradt; és sok egyéb fulánkja is eltört, megtompúlt a kisérletnek.

Ezt látván a kormánynyal tartó conservativok — igy okoskodának továbbá az ellenzékiek, — magokat párttá alakitották s rendszerezték, azon nyíltan s világosan kimondott czélzattal, hogy személyek s dolgok iránt közös erővel, párti öntudattal s előre kiszámitott, összevágó közremunkálással fognak befolyni a megyei végzésekbe, tiszt- és követválasztásokba; mi czélból el is határozták, hogy

az administrátorok s főispánok a párt középponti választmányát a megye állápotáról időnként tudósitsák. Ezen megállapodásukban pedig az volt számitásuk hogy, a körülmények által kényszeritve, az ellenzék is hasonlót teend; minek következtében majd a két pártnak ilynemű működése által a megyéknek önkörükben való szabad mozgása megbénittatván, eszközlik azt, mit a kormánynak az administrátori rendszerrel eszközleni nem egészen sikerült: a megyei rendszernek az alkotmányosság ezen fő biztositékának meggyöngülését, alkotmányos állásából kiforgatását. 1847.

Ez volt oka, hogy az ellenzékiek óvakodtak pártjok szervezésében követni a conservativok példáját, s hogy márcziusi, második gyülekezetök alkalmával nyilván kijelentették, miképen „az alkotmányos életnek törvényhatósági végzésekben, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó ágaiba a párttá alakúlt kormány befolyását a megyei rendszer felforgatására irányzott veszélyes törekvésnek tartják.“

De a pártorganisatió, programmkibocsátás még más oknál fogva sem látszék tanácsosnak. A megyék viszonyai oly különbözők voltak, hogy a mely reformot egy megyében már könnyen keresztül lehetett vinni, azt egy másban, szintoly kiterjedésben, csak megkisérteni sem volt volna tanácsos. Már, ha az ellenzék programmot bocsát ki, ez egységet hoz ugyan a pártba; de könnyen megtörténhetik, hogy a programm egyik vagy másik pontja egy s más megyében harczot támaszt, s a megyét oly térre viszi, mint néhány évvel ezelőtt a szatmári tizenkét pont: a kérdés miatt, mely a harczot felidézte, az egész programm megbukhatik, a legszükségesebb emberek lehetetlenekké lesznek mint, például, Deák Ferenczczel 1843-ban Zalában történt; s igy az ellenzék önmaga csökkentené a maga számát és erejét.

A parlamentáris többség nyerésére nézve, a tényező elemek egyedűl kiváltságos elemek lévén, melyeknek nagy része még erősen ragaszkodék a nemesi kiváltságokhoz, a

1847. conservativok, kik a kiváltságokat fentartani akarták, kik a nemesség megadóztatásának világos kimondásától óvakodtak, könnyen bocsáthattak ki programmot, mely nem sérté a privilegiumot. Az ellenzékiek azonban méltán tarthattak hogy, ha ők programmot bocsátanak ki, mely elveiket s irányukat világosan kifejezze, abban az adómentesség s más nemesi kiváltságok eltörlésének elvét is tisztán ki kellvén mondani, a conservativoknak alkalmat nyujtanak kitűzni a nem-adózás zászlaját s ezzel a magok pártjára csábitani a köznemesség önző, értelmetlen tömegét. Sőt sokan az ellenzékiek közől azt gyanitották, hogy épen e csel volt egyik fő czélja a conservativ programm kibocsátásának.

De volt légyen bár miként s bár mennyi igaz az ellenzékiek ezen gyanújában, annyi bizonyos, hogy az ellenzék 1846 folytán s még a következő év felében is óvakodott programmot kiadni. E helyett rendes organumaiban közlött czikkek által nyilvánitá irányelveit s teendőit. Különösen a legfőbb, a köznemesség tekintetében legkényesebb kérdés, a közös teherviselés, fölött nem csak a Pesti Hirlap gyakrabban felszólalt, hanem a Hetilapban Kossuth is újra megkezdette izgatását. A kormánynak azonban gondja volt reá, hogy az ellenzék kezében megtompitsa a sajtó fegyverét. Kossuthtól mind öszsze is csak két czikk jelenhetett meg, melyeknek egyike hosszú küzdelem után, a censurától megnyirbálva; másika pedig, mint állíták, csak tévedésből, tulajdonképen a censura tudta nélkül, becsempészve, láthatott napvilágot, miért a szerkesztő majdnem tisztének elvesztésével lakolt.

Az ellenzék, a sajtó terén ekként korlátolva lévén elvei, véleményei fejtegetésében, s még inkább a kormánypárt tervei, czélzatai és cselei megvilágitásában, e végre más eszközökről gondoskodott. Egyebek közt a pesti „Kör“, mely, egy ideig tartott szakadása után, a körülmények által ösztönöztetve, ismét egyesült, s Teleki László elnöklete

alatt „Ellenzéki Kör" czimet vőn fel, tette feladatává, a 1847.
fővárosban pótolni némileg a napi sajtó korlátozottságából eredő hiányokat s tért nyitni a szabad gondolatcserének. A Kör sürűen látogatott termei azontúl valóságos politikai klubbá váltak, mely mind tagjainak számára, mind tevékenységére nézve hasonlithatatlanúl meghaladta a conservativ, „Gyülde" czímü, klubbot. Az Ellenzéki Kör nem elégedett meg a kebelében élő szóval folyt eszmesurlódással; részesiteni akarta abban az ellenzéki pártnak vidéken lakó tagjait is. És így lőn, hogy a társulattól Bajza József megbízást vett egy, a censurai bilincsektől menten, külföldön nyomtatandó, politikai zsebkönyv szerkesztésére, mely aztán, „Ellenőr" czim alatt, az év nyarán meg is jelent, számos becses politikai s történelmi értekezést nyújtván lapjain az olvasónak.

Azonban az ellenzéknek mind ezen s hasonló müködései daczára mégis veszély fenyegette e párt parlamenti többségét: s nem volt egészen alaptalan a conservativok reménye, kik alig látszának többé kételkedni győzedelmök felől. A múlt év vége felé s a jelen kezdetén több megyében viszály és szakadás fejlett ki az ellenzéki párt soraiban. Itt az administrátorok korteskedései, lélekvásárlásai, mindennemű igéretekkel kisért „capacitátiói", csábitottak többeket hütlenségre s elpártolásra; amott a conservativok programmja, mely az ellenzék jelszavait ravaszúl elsajátitotta, vezetett többeket tévútra. Sokan, vagy nem tudván felemelkedni az elvek színvonalára, a különböző irányzatok megitélésére: vagy elkedvetlenedvén az ellenzék eddigi reformtörekvéseinek kevés tényleges eredménye miatt, s most, a kormánypárt agitátióinak láttára, az ellenzék győzedelmén még inkább kétségbeesvén; vagy, végre, megundorodván a közéletben gyökeret vert számos rendetlenségektől, — egészen, vagy féligmeddig a conservativ párthoz csatlakoztak. Amazok megelégedtek azzal, hogy a conservativok is czélul tüzték ki, néhánynak kivételével, azon

1847. egyes reformkérdések keresztülvitelét, melyekért eddig csak az ellenzék küzdött; emezek, ösztönöztetve ama remény által, hogy a reformokat most a conservativ párt, támogatva a kormánytól, habár tán kissé módosítva is, könnyebben létrehozza, mint az ellenzék, melynek törekvéseit a kormány hihetőleg ismét meghiúsítja, s vonzatva a rendvágytól, — a conservativ pártra sodortattak, mely a kormány nevében rendet és reformot igért.

Ezen okokból származott, hogy némely megyében az ellenzéki párt egész töredékei átmentek a conservativ táborba. Ezen eset fordult elő, például, Hont megyében, hol az ellenzéki párt egy tekintélyesebb tagja, kisérletül, engesztelő politikát inditványozott, melynek jelszava volna: a gyüléseken, felhagyás a korteskedéssel, kimélése a személyeknek, de elvfeláldozás nélkül; a gyüléseken kivül, kölcsönös közlekedés, összeolvadás a társasági életben; végre a jövő tiszt- s követválasztáskor, a conservativ pártbeliekkel együtt szolgálhatás. A megyei ellenzék nagyobb fele az inditványt, mint mondá, kisérletül, elfogadta. Hasztalan küzdött e kisérlet ellen Zsembery, a párt megyei vezére, néhány társaival: kisebbségben maradván saját pártjában, hogy az elvet megmentse, kénytelennek látta magát, ideiglen visszavonúlni a közélettől. Ily forma meghasonlás és szakadások történtek Hevesben, Csongrádban, Szatmárban s még néhány más megyében.

Széchenyi István ezenkori müködése.

Az ellenzék e szakadásait nem kevéssé mozditotta elő Széchenyi Istvánnak jelenkori magaviselete és müködése is. Ő, bár sokat látszott veszteni népszerüségéből, s a központban, Budapesten vesztett is oly annyira, hogy miként önmaga szereté mondani, „két pad közt a földön csücsül“; a vidéken mindazáltal kivált a tiszaszabályozás munkájának sikeres meginditása óta, még egyre nagy tekintélylyel, szava nagy nyomatékkal birt számosaknál. Őt, a „nagy hazafit“, miként egykor Kossuth által is czímezteték, alig tartotta valaki s méltán senki sem tarthatta képesnek

arra, hogy az ország függetlenségének s alkotmányosságának gyöngitésére segédkezet nyujtson a birodalmi kormánynak. Már pedig egy idő óta ő is azon működött, hogy Apponyi kormánya többséget nyerjen. Ő e kormány alatt hivatalt vállalt; holott senki sem kételkedhetett s nem is kételkedett, hogy azt csak honának javáért cselekedte. Ő részt vett a conservativ párt gyülekezeteiben; holott a hivatal nem korlátolta véleménye szabadságát. Sőt, hogy a kormányt az országgyülésen többségre vergődni segitse, s e végre a közvélemény eligazodását könnyitse, az utasitásokra pedig lehetőleg befolyjon, egy egész munkával lépett fel ismét a nemzet előtt, melyet „Politikai programmtöredékeknek“ czímezett. 1847.

E munka, mely legszenvedélyesebb műve Széchenyinek, rhapsodikus rendszertelenségében különösen két czélra van irányozva, melyeknek egyike: tanácsot adni az ellenzéknek; magatartása iránt a közel jövőben; másika: Kossuthot lehetőleg népszerűtleniteni; tőle ki, bár az ellenzék országos vezérének még mindig Batthyáni Lajos, bölcsének Deák Ferencz tartatott, annak agitátora, lelke, zászlótartója volt, az ellenzéknek legalább egy részét elszakasztani.

E második tekintetben, kiméletlenűl bonczolja Kossuthnak nem csak politikáját, hanem politikai jellemét és személyes tulajdonait is; és ha már a „Kelet Népében“ is keserűen kifakadt ellene: e Programmtöredékekben valósággal epébe mártott tollal s a szenvedély csaknem lázas hevével gáncsolja őt, különösen azon iránya miatt, melyet, a közös teherviselés kérdesében, a Hetilapban közlött czikkei által nyilvánitott. Mellőzve a személyeskedések ezen özönét, csak egy helyét idézzük e könyvnek, mely, a közel jövendő eseményeire nézve jóslatszerü tartalma miatt, különösen megérdemli a figyelmet. A „Politikai Programmtöredékek“.

„A honnak álladalma — igy jövendől a gróf — megrendül, és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kínosan fog vérzeni szivök annak elgondoltán, mennyire vihette

1847. volna bölcseség a hon kifejlését, s ábrándozó incompetentia hová sülyeszté azt: egyedül buzgó imádságban lesznek, ultimum remedium gyanánt, kénytelenek keresni státustudományt, s újra és újra megkérni a magyarok istenét, hogy irgalmazzon kiskorúságunknak és segítsen.

„A nemzetiség, melyért oly sokáig, oly emberségesen, oly hűn s már már némi sükerrel vivtunk, alkalmasint utólsó agoniáját fogja élni.

„S ön Kossuth, ön, kit én nem csak hazaszerető s becsületes, de jószivű embernek is szeretek hinni, ki előtt az erény nem üres hang, nem egyedül fényüzési függczimer, ön mit fog érezni, ha csakugyan mégis ecsetem rajza igaznak fog mutatkozni, és ön, ki már annyiszor kiábrándúlt — s erre untig oka is volt, — elvégre még a körül is kibontakoznék azon édes illusióiból, melyek önt most még mindig sötétben tartják, hogy:

„midőn státusbölcseséggel hitte magát telve lenni, csak phantasiával és önhittséggel volt saturálva;

„midőn prophétának tartotta magát, nem csak nem látott semmit is előre, de még a fenforgó legegyszerűbb eseményeket sem birta felfogni tisztán: s miglen teremtői illusiókban ringatta magát, nem volt soha is egyéb, mint inditványozó s projectans, ki mindent kezd s mindenbe bele viszi a könnyen hivőket, egyet s mást egy kis ideig fentartani tán képes, de bevégezni semmit sem tud;

„midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem birta kormányozni gyakorlatilag;

„midőn új politikai messiásnak, egy mélyen beható státusbölcsnek hitte magát, soha sem birt magasabbra emelkedni, mint egy jószivű misericordiánus nézpontjára, ki minden kis sebre írt szeretne kenni, hézagos számítások szerint kenyereket süttet a szegények számára, és a ki borzasztólag előremozditván a dologtalanságot, el van tán látva elég talentummal egy nemzeti nagy kórház megalapitá-

sára, de nemzetet, sülyedésnek indúlt nemzetet regenerálni soha sem fog; 1847.

„midőn népeket gondolt boldogitani, zugprókátorként, szerencsétlenségünkre csak felizgatójok volt; s hogy ekkép:

„midőn honunk institutióit rendezni, szilárditani vélte, végképi zavarba bonyolitá azt; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgaibb állapotba sülyeszté a hazát; nemzetiségünket pedig mely, bár ki mit mond is, egyedűli garantiája szabadabb institutióinknak s azon egyedűli regenerationális szikra, mely bennünk létezik, nem készakarva tán, megengedjük, végkép leejtette lábairól; s ehhez képest még azon illusióban is,

„mikor azt hitte: legalább kötelességét fogja teljesiteni, csalatkozott, mert müködése több kárt okozott, mint hajtott volna hasznot; és idétlenségek elkövetése korán sem kötelességteljesités még! —

„akkor, mondom, ha ön egyszer tökéletesen kiábrándúlva leendett, — mi meg fog történni, ne kételkedjék, mert önalkotta világa nem realisabb, mint a délibáb, és ön nem fogja tagadhatni, hogy én jobban ismerem önt, mint önmaga — akkor, ugyan kérdem, fog-e de csak egy vigasztaló érzést is lelni keblében?

„Szándékának tisztaságával fog talán állni elő? Ámde, kérdem, nem szomorú vigasztalás-e az, ha abból egy végkép feldúlt nemzetnek romja merül fel, s egy meg nem szünő figyelmeztetés ezt hangoztatja fülébe: l'enfer est peuplé des meilleurs intentions?

„Vagy tán azzal fogja vigasztalni magát, hogy csak jogával élt? — Azonban, ha erre megint a bölcsnek kétségbevehetetlen állitása fog jutni eszébe, hogy „nincs nagyobb bün, mint másokat vezetni akarni, ahhoz való tulajdon nélkül": ugyan nem fog-e vajmi keserü érzéssel visszaemlékezni mind azon illusióra, sőt megátkozza azokat, melyekből sem elég higgadtsága nem volt saját erejével kiemelkedni, sem elég erélye türni, hogy azokból mások eliberálják önt?

1847. „És azért a haza szent nevére kérem önt, lépjen le agitátiójának azon veszélyterhes teréről, melyre állott; sőt nemes érzelméhez fordúlva, alázatosan esedezem: mondjon le a politikai vezérségről is általában.

„Ha azonban ön végig el akarja járni az egyszer felvett „nélkületek sőt ellenetek"-féle villi-tánczot: ám tessék.

„Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen bőszülésig fel; vessen égő kanóczot a szántóvető lakára, ostorozza a közbirodalom érdekeit legnagyobb ellentétre, s töltse meg mérgével a visszatorlás poharát: ám lássa.

„Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott s nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, ki önnek csalálmait még idején kettétörni elég elszántsággal birt s tehetsége szerint ügyekezett volna."

E jósszavaknak azonban, melyeket, a nemzet felett elviharzott események után, csak megdöbbenve olvashat az elfogulatlan hazafi, akkor nem volt semmi hatása; valamint azon tanácsok is, melyeket az ellenzéknek adott, bár a vidéken nem maradtak egészen hatástalanok, keveset változtattak a dolgok állásán. Ennek részben a hangulat volt oka, melyben a munka iratott: nyelve, egészen véve, élesebb volt, mint sem tetszhetett volna, s magára az ellenzékre is szenvedélyesebben lövöldözte nyilait, mintsem hogy ne a sértett kedély kifakadásainak tartattak volna a nagyobb résztől intő szavai.

Azonban az alapok, melyekre okoskodásait épitette, sem voltak oly szilárdak, hogy inductiói döntő, meggyőző erővel birhattak volna. Az állítások, melyekből következtetéseit levonta, jobbára nem csak gyöngéknek, de valótlanoknak és helyteleneknek is találtattak. Nem azon téren mozgott, melyen hajdan a nemzet nagyobb részének öntudatában visszhangra találtak nyomatékos szavai.

Ugyanis, kivéve azt, mi személyeket illet, e könyvnek tartalma a következő állítás körül forog: mig a kormány nemzet- s alkotmány-ellenes irányt követett, helye volt az ellenzéknek; kivánatos volt, hogy az ellenzék többségben legyen: most azonban, miután a kormány ezen ellenséges iránynyal felhagyott, „felhagyott alkotmány- s nemzetiség-kivetkeztetési tervével, vagy legalább oly következetes systemával nem eszközli azt többé, mint az előtt tevé;“ sőt miután „századok óta nincs kor, melyben a kormány törvényszerüség, nemzetiség és alkotmányossággal megbarátkozás dolgában szebben állott volna, mint épen most: azért most az ellenzék nem csak hasznot nem hajt többé, de mind az alkotmányt, mind a nemzetiséget oly bajokba és oly kétes állapotba sülyesztheti, mikből azután egy isten sem menthetné meg fajtánkat; hazánkban minden kidől sarkaiból, ha az ellenzék többségre vergődhetnék, mit mostani körülményeink között egyenesen hazagyilkolásnak kellene tekinteni; minden magyarnak tehát, ki nem csak phrasisokkal és szemfényvesztésekkel, de tettleg jobban szereti a hazát, mint saját magát, szoros kötelessége mindent elkövetni, hogy a magyar ellenzék most túlsúlyra ne emelkedjék.“ Szükségesnek tartja ugyan most is az ellenzéket, „mert, ugymond, mi alkotmányos országban oppositionális ellenőrség nélkül történik, csaknem mindig magán hordja az éretlenség szagát“, „s a legjobb czél is vajmi könnyen viseli az önkény szinét“; és azért világosan kimondja, „hogy a nemzet egy részének tekintetet érdemlő ellenzéki osztályba szükség alakúlnia“: nem az tehát kivánata, hogy az ellenzék minden súlyát veszítse, hanem csak hogy túlsúlyra ne emelkedjék. Ez politikájának rövid öszszege, ennek követésére hí fel minden magyart. S ennek folytán korholja az ellenzéket, melynek „egy része nyílt lázadás ormán áll“, „mely folytonos és keserű ágitátiói által semmit nem hagy használatlanúl, hogy e hazára gyásznapokat hozzon.“ Gáncsolja az ellenzéket, „hogy vezetni akar, 1847.

1847. az ellenőri szerep mellett a mozgalomadásnak is ő akarja viselni szerepét; s mily idétlenség — így folytatja, — ha ugyanazon egy testület vezetni s ellenőrködni akar egyszersmind, vagy más szavakkal: ha ugyanazon egy testület törekedik viselni mind a kormány mind az ellenzék szerepét egyuttal. Mi nem egyéb, mint a zsarnokság ideálja, egy, több vagy sok kezekben." „A mostani ellenzék csatatervezete — így szól ismét másutt — nem régiben gravaminális politikának neveztetett, s nem helytelenül, mert ez azon egyedüli, mely az ellenzék sphaerájába való. Azon pillanatban, mikor ebből a cselekvés, vagy más szavakkal, a kormányzás mezejére kilép, tüstént felforgattatik a státusrendszer." Ezekből s hasonló okoskodásokból aztán mindig ama következményre jut: hogy tehát minden magyarnak, ki hazáját jobban szereti, mint saját magát, „szoros kötelessége, mindent, mi lelkiismerettel és becsülettel nem ellenkező, elkövetni, hogy a magyar ellenzék túlsúlyra ne emelkedjék". Az ellenzéki többség veszélyességét pedig a nemzetre s alkotmányra nézve azzal indokolja, mivel hazánk s a többi alkotmányos európai országok viszonyai közt oly nagy a különbség, hogy ezeket csak összehasonlítani sem lehet. „A mi ellenzékünk, ugymond, semmi esetre sem fog ülni a kormány székébe; a kormányt viszont a legerősebb phantasiai tehetséggel sem képzelhetni a mi ellenzéki padainkon."

E könyv, ily tartalommal, természetesen sokféle czáfolatot vont magára az ellenzék részéről. Szemére lobbanták, hogy csak szójátékot űz az ellenzék nevével, azt annak bebizonyitására akarván felhasználni, hogy az ellenzék következetlen önmagával s theoriájával, ha ellenőrködni is, vezetni is akar egyszersmind. Igaza lehet, mondák, más országokra nézve, melyekben mindig a többség kormányoz; de nálunk, hol épen az a legfőbb panasz, hogy eddig soha nem a többség, hanem a kevesebbség ült a kormányon, mindenki tudja, hogy az ellenzéki nevet nem lehet venni,

és soha senki sem is vette szószerinti értelemben. Ennél 1847. fogva semmi értelme nincs viszonyaink közt annak, mit a nemes gróf mond, hogy az ellenzék a negatió és positivitás terén egyszerre nem állhat; nem ellenezhet s vezethet egyszersmind. Épen azért, mivel a magyar alkotmányos viszonyok oly igen különböznek más alkotmányos nemzetek viszonyaitól, nem lehet nálunk az ellenzéket egyedül ellenőri, negativ szerepre szorítani. Nálunk az ellenzék helyesebben nemzeti s alkotmányos pártnak nevezendő. mert ő s csak egyedűl ő képviselte a nemzeti s alkotmányos positiv irányt; s ezért az idő s körűlmények szerinti negatiója mellett minden nemzet- s alkotmányellenes iránynak, képviseli mind azon positivumot is, mit a nemzetiség és alkotmányosság eszméje s az országnak jóllétben haladása magában foglal. A valódi czélok, ugy mondának, melyek körűl a magyar ellenzék, helyesebben nemzeti párt, századok óta egyesűlt, nem egyebek, mint: nemzetiség, alkotmány, szabadság, törvényes függetlenség. Midőn ezek a bécsi kormánytól megtámadtattak, a nemzeti párt, tulajdonképeni ellenzékké lőn; különben pedig, e czélok kifejtésében positive működött. A nemzetiség és alkotmányosság sérelmi korában e nemzeti pártnak a gravaminális politika terén kizárólag az ellenzés jutott szerepűl; most, míg egy részről szintén elleneznie kell a kormánynak törvény és alkotmányba ütköző irányát, más részről lobogtatnia kell a nemzeti s alkotmányos kifejlődés zászlaját. És azért, most mint hajdan. az ellenzék kötelessége: elfogadni ugyan mindent, mit nemzeti s alkotmányos irányban jót a kormány tesz, vagy enged, vagy szőnyegre hoz; de egyszersmind ellenezni mindent, mi ez irányba ütközik, s arra törekedni, hogy mindenben az ő nemzeti s alkotmányos iránya legyen túlsúlyú; más szavakkal: hogy az ellenzéki többség üljön a kormányra. Mert tagadni ennek lehetőségét annyit tesz, mint tagadni alkotmányosságunkat, mint tagadni azt, hogy

1847. a magyar valaha a maga nemzeti s alkotmányos irányában kormányoztassék.

Nem kevesebb czáfolat érte Széchenyi azon állítását, hogy a kormány már felhagyott nemzet s alkotmányellenes irányával, s azért szükségtelen, sőt káros volna az ellenzék többsége. Mily állapotban van a haza? kérdék; s e kérdésre magának a Programmtöredékeknek következő szavaival feleltek: „Beteg honunk sínylő, lázas s ekkép, az egészet tekintve, épen nem kielégítő állapotban van a monarchiával összeházasítva. Vérzik a becsületes, a nemzet kifejlődését őszintén szomjazó embernek szíve ily látmányon; s hol oly roppant a fejlődhetés, oly tömérdek a kincsforrás, s mégis annyi a fejletlen, a maga magát emésztő kincs, ott lehetetlen ily kérdésre nem fakadnia: vajjon ennek igy kell-e lenni, s ez nem lehetne-e máskép?“

„És vajjon csak az ellenzéknek nem lenne szabad e kérdésre fakadnia? — így kiált fel a Pesti Hírlap — vajjon csak neki volna tiltva, elkövetni, saját meggyőződése szerint, mindent, hogy ezen oly szomorú állapot valahára megváltozzék?“ És vajjon miért tanúsítana az ellenzék oly nagy bizodalmat e mostani kormány iránt, minőt iránta Széchenyi kiván? Vajjon megszűnt-e már kormányunkra az absolut elvű és szellemű birodalmi kormánynak alkotmányellenes befolyása? Mit tett e kormány, a mi bizodalmat érdemelne? Hol a sérelem, melyet az orvosolt volna? Hol a biztosíték, melyet a törvények sérthetetlensége iránt a jövőre adott volna? Avagy nem szaporította-e a sérelmek nagy tömegét az administrátori rendszer, a horvátországi státuscsiny stb. által? A jövőre nézve pedig maga Széchenyi mondá, miképen „legtávolabbról sem tudhatni, mit fog a kormány a jövő országgyülésen kitálalni“. Ily bizonytalanságban, s csak azért, mivel a conservativ párt a kormány új irányát, a nélkül hogy ez azt határozottan kitűzte volna, dicséretekkel halmozá, eszélyes tett volna-e lemondani az ellenőrködésről,

s egészen magára a kormányra hagyni a haladás vezetését? . . . . 1847.

Egy részről tehát a Programmtöredékek állításai indokolhatlanabbak, sőt valótlanabbak —, más részről tanácsai élesebbek, egész hangulata pedig szenvedélyesebb volt, semmint a dolgok állásán sokat változtathattak volna. Azonban Széchenyi személye még mindig nagyobb tekintély, szava nagyobb súlyú volt a közéletben, kivált a vidéken, s főleg most, a tiszaszabályozásnak, melynek élén állott, megkezdése óta, mintsem hogy az ellenzék magát némileg biztosítani ne látta volna szükségesnek e munka netaláni nagyobb hatása ellen.

Nem elégedett pedig meg e tekintetben azzal, hogy a Programmtöredékek ellen a Pesti Hírlapban, az Ellenőrben s más ellenzéki lapokban czáfolatok irattak. Azon szakadások következtében, melyek az ellenzék soraiban néhány megyében mutatkoznak vala, hasonló esetek ismétlésének meggátlása s általában a pártegység megszilárdítása végett, végre mégis kénytelennek látta magát az ellenzéki párt, megtenni a lépést, melytől eddig, a már tudva lévő okoknál fogva, óvakodott: programmot kiadni.

A programm kibocsátását a márcziusi pesti vásár alkalmával tartott ellenzéki gyülekezet határozta el; s hogy arra nézve mind azon óvatosság megtartassék, melyet a viszonyok s a conservativoknak gyanított cseles czélzatai szükségessé tettek, maga a párt bölcse s első tekintélye, Deák Ferencz, kéretett meg annak szerkesztésére. S ekként aztán a junius 5-én tartott gyülekezetben közhelyesléssel elfogadtatván, a programm, „Ellenzéki Nyilatkozat“ czíme alatt, valóban közzé is tétetett. A nagy fontosságú okmány szövege ime következő:

„Az ellenzéknek, minden alkotmányos országban, egyik természetes hivatása a kormány irányában, az ország minden érdekeire nézve, mind jog- és törvényszerűség, mind helyesség és czélszerűség tekintetében, ellenőrködni. Mi te- Az „Ellenzéki Nyilatkozat.“

1847. hát, kik magunkat a magyar alkotmányos ellenzék tagjainak valljuk, kinyilatkoztatjuk, hogy jövendőre is az ellenzék feladatául ismerjük, a kormány irányában, úgy egyes tetteire s mulasztásaira, mint összes politikájára nézve, folytonosan ellenőrködni; s kinyilatkoztatjuk, hogy ezen ellenőrségnek sikerére az alkotmány által nyujtott minden eszközöket törvényszerűséggel s loyalitással használni, el vagyunk határozva.

„De mi az ellenzést vagy pártolást nem személyekhez, hanem tárgyakhoz és tényekhez kötjük, s a kormánynak csak oly lépéseit fogjuk helyteleníteni, sőt tehetségünk szerint ellenezni, melyek formájokban vagy lényegökben törvényelleniek, vagy következményeikben a haza közérdekeire s az alkotmányos élet fentartására és kifejlődésére károsak. Hazánk jelen viszonyai között a magyar kormány tényleg nem tisztán parlamentáris, mely eredetére nézve a többségben nyilatkozó nemzeti akarat kifolyása volna, s lételét a többség pártolásától feltételezettnek elismerné. A magyar kormány, alkotmányos törvényeink ellenére, idegenszerű s nem-nemzeti befolyás alatt áll, oly befolyás alatt, mely a monarchiának egyéb tartományait absolut hatalommal igazgatván, alkotmányos formáinkat, összes közigazgatási rendszerére nézve is, alkalmatlankodóknak szereti tekinteni, s az alkotmányos életnek nem épen barátja. Ily viszonyok között pedig pártolást vagy ellenzést személyekhez kötni nem lehet.

„Folytonos kötelességünknek ismerjük mi ezen ellenőrködést, minden körülmények között; jelen helyzetünkben pedig épen polgári bűnnek tartanók, ezen feladat pontos teljesítését bármi részben elmulasztani. Mi a kormánynak sem általános rendszerében, sem eljárása részleteiben nem látunk valamely újabb, de a réginél törvényszerűbb, méltányosabb, és közérdekeinkre kedvezőbb fordulatot, mely által a nemzetnek biztosítékot nyújtana, hogy ereje is van, de szándéka is ingatlan és elhatározott, fennálló törvényein-

ket mindenkor és minden részben szorosan megtartani; a törvény rendeletét szigorúan végrehajtani; mindenkor és mindenben tisztelni azon korlátokat, miket hatalmának az alkotmány szabott; s a hazának közérdeke felett, melytől a fejedelem valódi érdeke soha el nem választható, nem ismerni más érdeket. — Súlyos sérelmeink, melyeket annyiszor fölterjesztének, évek hosszú során keresztűl kérve, sürgetve, várva az orvoslást, orvosolatlanok még most is, sőt keserűbbek és súlyosabbak az által, hogy jogszerű kérelmünk annyiszor elhangzott, s e miatt bizodalom és remény már enyészni kezdenek. Vannak e sérelmek tömegében oly pontok, melyek fölött osztatlan volt az egész nemzet véleménye, azon férfiakat sem véve ki, kik most a magyar kormány tagjai; és még sem eszközöl kormányunk orvoslást, sőt komoly és tettekben mutatkozó törekvést sem látunk nála e sérelmekből eredő bajaink kiegyenlítésére. Pedig azon kormány, mely a nemzetnek jogszerű felszólalását figyelembe sem véve, a korábbi sérelmek orvoslását eszközölni még csak nem is igyekszik, s ily módon a törvényellenes állapotot e részben szándékosan fentartja, épen ugy sérti a törvényt, mint amaz elébbi kormány, mely a sérelmet elsőben elkövette, s a nemzet ingatlan bizalmára épen ugy nem számolhat, mint amaz. 1847.

„De, régibb sérelmeink orvoslásának káros elmulasztásán felűl, újabb sérelmeket is látunk mi a kormány újabb tetteiben s mulasztásaiban. Nem kell ezeket bővebben fejtegetnünk; több megyék köztanácskozásai, fölterjesztései s körlevelei kifejtették s elsorolták azokat; mi példa gyanánt csak némelyeket fogunk itt megemlíteni.

„Az ország legfőbb érdekeinek egyike: territoriális épsége. És mégis a részek visszakapcsolását rendelő 1836:21. törvényczikkely végrehajtása, több mint tiz év folytán tettlegesen meg sem kezdetett; sőt ezen sérelem a múlt országgyülésen meg nem jelent törvényhatóságok ellen hozott biroi itélet végrehajtásának elmulasztásával súlyosbitta-

1847. tott. — A határőrvidékeknek nem magyar törvények szerinti közigazgatása, országunk régi sérelme. — A váltótörvénykönyv s a vallás tárgyában hozott legújabb törvények foganatositásának a határőrvidéken elmulasztása által a kormány ezen sérelmet is súlyosbította.

„Az ország legfőbb érdekeinek másika: a nemzetiség. És mégis az 1840-ki 6-dik törvényczikkelynek azon rendelete, hogy a magyar nyelv tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, végre nem hajtatott; sőt e részben elanynyira semmi sem történt, hogy még az utasok s kereskedési áruszállítások is zaklatásoknak vannak kitéve a magyar nyelven szerkesztett uti levelek miatt. — Az 1844-ki 2-dik törvényczikkely azon rendelete, hogy az ország határain belőli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen, teljesen végrehajtva maiglan sincs; sőt a köziskolákban a magyar nyelvmívelő társulatok, ámbár az iskolai előjáróságok közvetlen felügyelése által minden elfajulás ellen biztositva voltak, kormányi rendelet által végkép eltiltattak.

„A példák harmadik helyén említjük, hogy ámbár a fennálló alkotmányos institutiók, melyek közjogi garantiáinkat képezik, csak törvényhozás utján volnának módosithatók, a kormány mégis Horvátországban a tartományi gyülésnek törvényes gyakorlat szerinti szerkezetét kormányparancs utján változtatta meg; a megyék alkotmányos consistentiáját pedig újabban megsértette, részint az által, hogy a törvényes főispánok helyett számos megyékben helyetteseket nevezett ki, holott már az 1825-ki országgyülés is határozottan kijelentette, hogy a helyettesek alkalmazása a törvényben kijelölt eseteken kivűl, helytelen és törvénytelen; részint pedig az által, hogy több megyékben a főispánt, mint a megyétől különvált s annak ellenében álló, sőt a megyei hatóság fölébe emelt külön hatóságot kivánja tekintetni, — annak egyoldalu előadására határoz, dorgál és fenyeget; az ellene emelt vádakat pedig még vizsgálat alá is csak hosszas halsztgatások után veszi.

„Sok egyes esetet hozhatnánk még fel állításunk igazolására; de világos már ezekből is, hogy ellenőrködési kötelességünk teljesitésében, épen a jelen körülmények között, leginkább szükséges az éber figyelem, gondos óvatosság és csüggedetlen kitűrés. De hazánknak már régen aggasztó helyzetében ügyekeznünk kell azon is, hogy alkotmányos állásunk törvényszerű biztositékait neveljük s erősitsük. Ily biztositéknak tekintjük mi a kormány felelősségét, mely az alkotmányos élet természetében fekszik, s mely alapja leend Magyarországban is az oly igen szükséges parlamentáris kormánynak, és a magyar kormányt leginkább megóvja idegenszerű elemek kártékony befolyásától. — Ezen felelősséget, mely törvényeinkben sem ismeretlen, s azoknak szellemével oly igen összehangzik, mennél előbb életbe léptetni, leend egyik legfőbb törekvésünk. — Az alkotmányos biztositékokhoz számítjuk s tehetségünk szerint pártolandjuk a nyilvánosságot is s annak a közélet minden ágaiban alkalmazását, valamint a szabad összejöhetést s az egyesülés jogának eredeti, alkotmányos tisztaságában fentartását. Alkotmányos biztositéknak tekintjük, s a nemzet további kifejlődésére nézve is szükségesnek látjuk, a czélszerű sajtótörvényekkel körülirt sajtószabadságot is, minél fogva sürgetni fogjuk a törvényen kivül behozott, minden tekintetben annyira káros könyvvizsgálat eltörlését, és a sajtószabadságnak czélszerű törvények mellett megalapitását. — Törvényesnek, méltányosnak s a nemzeti közerő gyarapitására és ez által önállásunk biztositására fontosnak, sőt szükségesnek tartjuk, hogy Erdély és Magyarország teljesen és jogszerűen egyesittessenek, s ekkép a két nemzet egymásnak visszaadatván, mind a vérségi kapcsolatnak, mind az ország oly régi közóhajtásának elég tétessék. — Szükségesnek látjuk, hogy a honpolgárok minden osztályainak érdekei, a más nyelvű népségek óvatos kiméletével, nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesittessenek. Szüksé- 1847.

1847. gesnek látjuk, hogy a vallási szabadság kérdései a múlt országgyülési alapon bevégeztessenek.

„De nem tekintjük feladatunkat még ez által bevégezve, ha fennemlitett ellenőrködési tisztünket teljesítjük, s alkotmányos állásunk biztositékait, a mondottak szerint, nevelni s erősiteni törekszünk; hanem hivatásunknak ismerjük: minden czélszerü reformok létrehozásán is folyvást iparkodni. Mihez képest határozottan kinyilatkoztatjuk, hogy ezen téren tovább is állhatatosan megmaradunk, melyen hazánkban a közelebb lefolyt évek története az ellenzék nevét a reformpárt nevével ugyanazonositotta. Nem igényeljük mi az inditványozási jogot kizárólag az ellenzéknek; de azt sem tartjuk, hogy a haladás kérdéseit csak a kormány, vagy annak pártja inditványozhatja czélszerűen; hanem ezen irányban e kezdeményezést minden honpolgárok közös hivatásának ismerjük. Sőt miután minden hatalomnak természetében fekszik, hogy inkább saját körének tágitására, mint az őt korlátozó alkotmányosság terjesztésére törekedjék; legyen bár azon tiszta szándékból, hogy a nagyobb hatalommal több jót eszközölhessen, s a nemzet boldogitására irányzott terveit könnyebben keresztűlvihesse: mi oly inditványokat, melyek az alkotmányos biztositékok kifejtésére és a nemzet ellenőrködése öregbitésére czéloznának, a kormánytól annál kevésbbé várhatunk, mivel hazánkban, mint emlitők, a kormány tényleg nem parlamenti; annak tagjait nem a nemzet többségének akarata vagy óhajtása jelöli ki, nem a nemzet bizalmától függ fennállhatása, nem ment az idegen és épen nem-nemzeti s nem is alkotmányos elemek befolyásától. Mind ezeknél fogva feladatunknak ismerve, inditványozási jogunkkal élni, kötelességünknek tartjuk nyilván s világosan kijelölni azon tárgyak főbbjeit, miknek minélelőbbi létrehozását, az idő és helyzetünk körűlményei szerint, a hon javára múlhatatlanúl szükségesnek hiszszük.

„Ezek a következők:

„a) A közterhekben való osztakozás. Mire nézve az eddig egyedül adózott nép terheinek megkönnyitését főbb kötelességünknek ismerjük; az alkotmányos biztosítékokat, ezekre nézve is, mindnyájunk számára gyarapítani törekedendünk; — de az ország közszükségeinek eddig el nem látott fedezésénél a czélok országgyülési meghatározását, számadást és felelősséget föltételül kötjük. 1847.

„b) A honpolgárok nem-nemes osztályainak, mindenek előtt pedig a királyi városoknak és szabad kerületeknek, képviselet alapján, ugy törvényhozási mint helyhatósági jogokban valóságos részesítése.

„c) A törvény előtti egyenlőség.

„d) Az urbéri viszonyoknak kármentesítés mellett, kötelező törvény általi megszüntetése; mire nézve legkivánatosbnak véljük, hogy előlépések történjenek, miszerint az örökváltság, a státus közbejöttével, országos eszközlésbe vétethessék.

„e) Az ősiség eltörlésével a hitel és birtokszerzés biztosítása.

„Minden előlépést, mely e czélokhoz közelebb vezet, a nélkül, hogy a jövendő kifejlődést megkötné, elfogadunk. Ez irányban fogunk hatni a jövő országgyülésen; s minden egyebet is, mi az ország szellemi s anyagi kifejlődésére vezet, létesíteni törekedünk; nemzetünk kifejlődésének egyik leghatályosabb emeltyüjét, a köznevelést, igyekezvén oly irányba vezettetni, hogy hazánkfiai munkás polgárokká képeztessenek, s ez által személyes függetlenségökre is támaszt nyerjenek.

„Nem fogunk mi ezen működésünkben soha megfeledkezni azon viszonyokról, melyek közöttünk s az ausztriai örökös tartományok között a pragmatica sanctio értelmében fennállanak; de szorosan ragaszkodunk az 1790-ki 10-dik törvényczikkelyhez is, melynek világos rendeletében az esküvel szentesített fejedelmi szó biztosítja nemzetünket: hogy „Magyarország szabad ország, egész törvényhozási

1847. rendszerében független: tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt." Nem akarjuk mi hazánk érdekeit az összes monarchia egységének s biztos fennállhatásának érdekeivel ellentétbe hozni: de, más részről, törvénynyel, igazsággal s méltányossággal ellenkezőnek tartjuk. midőn Magyarország érdekei bármely egyes tartományok érdekeinek jogtalanúl alárendeltetnek, — a mint az ipar s kereskedési viszonyainkra nézve már hosszú időtől fogva folytonosan történik. Készek vagyunk mi az örökös tartományok érdekeivel netalán ellenkezésben álló magyar érdekeknek igazság és méltányosság alapján lehető kiegyenlitésére kezet nyujtani: de abban soha meg nem egyezünk, hogy az összes kormányzási rendszer egységének, mit némelyek a monarchia egysége gyanánt szeretnek főelvűl emlegetni, minden érdekeink, még alkotmányosságunk is, feláldoztassanak. Ezen kormányzási rendszer egységének tekintetéből indúlt ki akkor a kormány, midőn a múlt század utólsó negyedében, alkotmányos állásunk helyett anyagi hasznokat igérve, nemzetiségünket s polgári szabadságunkat oly súlyosan megtámadta: ezen kormányzási rendszer egységének lettek hajdan feláldozva az ausztriai örökös tartományok alkotmányos institutiói, és a kormányzás-egységi rendszer az absolutismus alapján fejlődött ki. Pedig az alkotmányosság nekünk oly kincsünk, melyet idegen érdeknek, vagy bármi kecsegtető anyagi haszonnak feláldoznunk nem szabad, s melyet fentartani, sőt szélesebb és biztosabb alapra állítva, mindinkább szilárdítani, első és legszentebb kötelességünk: s meg vagyunk győződve, hogy, ha az ausztriai örökös tartományok régi alkotmányos szabadsága még most is fennállana, vagy ha, a kor és igazság kivánata szerint, ők is az alkotmányos nemzetek sorába lépnének, s az egész monarchia kormányát mind összes rendszerében, mind egyes részleteiben az alkotmányosság szelleme lengné keresztűl: érdekeink s az ő érdekeik, melyek most néha különváltak, néha talán egy-

mással ellenkezők, könnyebben kiegyenlithetők lennének, az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, több kölcsönös bizodalom kötné össze: és ez által a monarchia szellemi és anyagi erejében gyarapúlva, biztosabban daczolhatna az idő s ellenséges körülmények egykor bekövetkezhető viharaival. 1847.

„Kijelentettük ezek szerint czélunkat s nézeteinket. Czéljaink elérésére az eszközöket körülmények szerint megválasztani, jövendőben is ily összejöveteleket tartandunk. De midőn ekkép irányunk szellemi egységére törekszünk, a törvényhatóságoknak önkörükben való szabad mozgását s törvényes önállását féltékenyen őrizni szoros kötelességünknek ismerjük. Károsnak, sőt veszélyesnek tartjuk, ha a kormány, önmaga is párttá alakúlva, hatalmának szellemi és anyagi erejét arra használja, hogy a vélemények szabad és független nyilatkozata helyett, mindent előre helyeslő s majdnem feltétlenül hódoló többséget szerezzen; s alkotmányellenesnek nyilatkoztatjuk azon törekvést is, hogy a kormánynak csak azon esetben szolgáljon irányúl a többség, ha az egy bizonyos párt nézeteinek s érdekeinek kedvező.“

A haladás, a nemzeti kifejlődés tekintetében mindenesetre nyereségnek tekinthető, hogy a pártok ekként kijelölték az irányt, mely szerint a közelgő országgyülésen működni szándékoztak. A conservativ párt programmja sokkal kevésbbé határozott ugyan, mint az ellenzék nyilatkozata; némely életkérdésekre nézve, minő volt, például, a nemesség adózásának, közteherviselésnek, örökváltságnak kérdése, a programmból azt sem lehetett kiolvasni, mit s mi elvek szerint akar tulajdonkép a conservativ párt s a kormány, melyet az többségre segiteni igért; de már nagy nyeremény volt az is, hogy a conservativ párt, s általa a kormány visszaléphetlenűl a reformok, a haladás terére lépett, mi által legalább némely reformok keresztülvitele egyelőre is biztositva lőn.

1847. Kedvező volt e tekintetben az ellenzék ama nyilatkozata is, hogy az egyes reformokra nézve a kormány s conservativ párt minden haladási indítványát kész elfogadni, mely a jövendő kifejlődést meg nem köti. Némely reformi kérdésnek szerencsés megoldását könnyíté most az is, hogy azok iránt tetemesen módosúlt az ellenzék véleménye. Igy például, a hadi adóra nézve, mind terjedtebbé kezde lenni azon vélemény, hogy abban a nemesség az egész honvédelem kérdésének tárgyalása előtt is osztozhatik, miután bizonyosan tudva van, hogy az eddigi hadi adót a sereg ellátása valóban felemészti; ezen adóra nézve pedig, mely három évről három évre szavaztatik meg az országgyülésen, már is elég garantiák léteznek.

Hasonló volt az ellenzéki vélemény módosulása a városi kérdésben. E kérdés megoldását előbb leginkább az gátolta, hogy az ellenzék egyáltalában a városok rendezéséhez kivánta kötni azok törvényhozási befolyásának meghatározását. A rendezést jelenleg is múlhatatlanúl szükségesnek látta ugyan az ellenzék; de nem ragaszkodott ahhoz többé si'ne qua non föltételül. Megelégedett azzal, hogy választási törvény alkottassék, mely szerint számos választó közvetlen válaszszon követet oly formán, miként ez a megyékben s más szabad országokban is történni szokott, és az ily módon választott követ utasítás nélkül képviselje a város polgárait. Ily választási törvény megalkotásának s végrehajtásának feltétele alatt most kész volt az ellenzék egy más országgyülésre halasztani a rendezés kérdését, melyen ez azután magoknak az igy választott városi követeknek befolyásával oldassék meg.

Szóval, az időjelek oda mutattak, hogy bár a két nagy párt mindenike sokkal élénkebben mozog s készül az országgyülésre, mint akármikor az előtt; s bár ennélfogva a politika általános irányára nézve heves lesz köztük az összeütközés, makacs, megátalkodott a harcz, melynek kimene-

telét egyelőre meghatározni lehetetlen: de némely egyes reformkérdések könnyebben meg fognak oldatni, mint eddigelé; a haladásban, általán véve, egynémely eddigi akadály el fog tűnni; a nemzeti kifejlődésben mindenesetre több előlépés fog történni mint történt bármikor eddigelé. 1847.

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1847-ki országgyülés első fele.

Az országgyülés kihirdetése.

A pártvélemények s törekvések e harczának közepette szeptember 17-kén végre kiadatott a királyi rendelet, mely az országgyülést november 7-kére, Pozsonyba tűzte ki. A meghivó levél — első, századok óta, magyar nyelven — a nádorválasztáson kivül csak általában, „az ország boldogságának nevelésére és a közjó gyarapitására kivánt többféle nagy fontosságú törvényes intézkedések" kifejezése alatt emliti a czélt, mely végett a törvényhozó kar egybehivatik. Feltünő csak az volt e meghivó levélben, hogy az, bár Majláth Antal első főkanczellári méltóságából forma szerint el nem bocsáttatott, mégis Apponyi György ellenjegyzésével adatott ki; mi által világosan ki lőn jelentve, hogy ez fogja vezetni a kormány részéről az országgyülést.

Követválasztások.

A követválasztási mozgalom mindenfelé rendkivüli élénkséget terjesztett el a megyei köz- s társadalmi életben; mindegyik párt megfeszitett erővel törekedett a maga jelöltjeinek szerezni többséget a követválasztó gyüléseken. E választások eredménye nyilván kimutatta, mi foganata lett azon izgatásoknak, melyeket a conservativ párt s a kormány az administrátorok által három éven keresztül folytatott, hogy magának többséget biztositson. Több megyében, hol azelőtt kivétel nélkül mindig az ellenzéki párt jelöltjei

lettek követekké, most a kormánypártnak sikerült győzedelmeskednie; másutt viszont, hol hajdan a conservativok uralkodtak, most az ellenzék lobogói alatt egyesült a többség. Néhol az ellenzék, látván a kormánypárt korteskedési készületeit, s maga korteskedni, akár az eredmény kétes volta, akár a miatt, mivel ezt szabadságölő, veszélyes eszköznek tartá, nem akarván, részt sem vett a választásban. Igy ment ez végbe egyebek közt Csongrádban, Tolnában és Temesben; minek következtében e megyék elébbi képviselői s az ellenzék kitűnő tagjai: Klauzál Gábor, Bezerédy István és Vukovics Sebő a törvényhozásban, ezuttal részt nem vehettek. Másutt ellenben, mint például Borsodban, Hevesben, Abaujban, Gömörben, Szabolcsban stb. a conservativ párt nem vett részt a választásban, egyelőre sem lehetvén reménye a győzelemre. Néhol, mint Sáros, Nógrád, Bars megyékben, a pártok közmegegyezésével történt a választás; minek következtében egyik követűl az ellenzéki, másikúl a conservativ jelölt lőn megválasztva. A megyék tetemes erkölcsi haladására mutatott azon körülmény, hogy kortestömegek kevés megyében vitettek jelenleg be a választásra; s hol ez történt is, mint például, Nyitra, Bihar, Győr, Somogy, Máramaros, Torontál megyékben, oly szánandó kicsapongásokra nem vetemedtek a pártok, mint néha a múlt időben. A conservativ párt néhol ugyan megkisértette a „nem adózunk" jelszóval tüzelni fel a köznemességet; az értelmiség mindazáltal már ennek kebelében is oly haladást tett, hogy ezen, oly méltán gáncsolt, eszköz több helytt, például Aradban, teljesen elvesztette hatékonyságát, s a bűnös izgatás ellenére is, a nemesek adózását mindenek felett sürgető ellenzéki párt kebeléből választattak meg a képviselők. Hogy Zalában Deák Ferencz, bár neve egyező akarattal kiáltatott ki, a követséget, gyöngélkedő egészsége miatt, el nem fogadta, méltán köz sajnálattal vétetett: s kételkedni alig lehete, hogy, miként 1843-ban, ugy most is sajnosan fog éreztetni az ő távolléte.

1847.

1847. Kossuth követté választatása.

Különösen nagy figyelmet vont magára az egész hazában két egyén követté választatása, Kossuthé és Széchenyié. Pest megyében az egyik követre nézve semmi kétségnek sem lehetett helye: azzá Szentkirályi Móricz eleitől fogva közakarattal tűzetett ki. De a másik követ iránt megoszolva volt a közvélemény. Batthyáni Lajos, Eötvös József és Teleki László, az ellenzék középponti s egyszersmind országos vezérei, Apponyit egyáltalában megbuktatni szándékozván, óhajták, hogy az ellenzék izgató szelleme s legnagyobb szónoka, kinek ékesszólásától egyelőre is nagy hatást lehetett várni az orsszággyülési közönségre, követté Pest megyében minden esetre megválasztassék, s őt jelöltükké valóban ki is tűzték. Azonban, Kossuth személyét sokan, még különben az ellenzékhez tartozók sem szerették a megyében; ezek tehát, őt mellőzve, Patay Józsefet, a pesti ellenzék egyik kitűnőbb tagját, jelölték ki Szentkirályi mellé. Igy tehát két párt fejlett ki a második követ iránt a megyében. A Kossuth megválasztását ellenzők közé tartozván majdnem az egész tiszti kar, melynek hatása igen nagy volt a szavazó nemességre, egy ideig annál kétesebbnek lehetett tartani Kossuth megválasztatását, minthogy annak meghiúsitására a conservativ párt is egész erejét megfeszitette: és mivel a maga soraiból, a süker reményével, senkit sem tűzhettek ki, véleményök szerint a kisebb rosszat választván, szintén Patay számára gyűjték a szavazatokat. Miután pedig Patay határozottan kijelentette, hogy inkább a megyéből is kiköltözik, mintsem Kossuth ellen lépjen fel, e vegyes párt Balla Endre főjegyzőt, különben szintén ellenzékit, jelölte ki a maga követévé. A megyei tisztviselő kar hozzájárultával e felekezet eleinte, ugy látszék, többséget fog nyerni. Batthyáni Lajos fáradhatlan működése azonban s ama tekintet, hogy Kossuth leszoríttatása által tulajdonkép a conservativok győzedelmeskednek, kiknek pártja egyébiránt igen kicsiny s jelentéstelen volt a megyében, mely a többi megyék közt mintegy zászló-

tartója volt az ellenzéknek, — e tekintet, az ellenzék vezéreinek működése mellett, oda vitte az ügyet, hogy napról-napra többen csatlakoztak a Kossuth nevét hordozó zászlókhoz. Ehhez járúlt Balla Endre magaviselete, ki ismételve is kijelenté, hogy mint ellenzéki szinezetű, polgári kötelessége sértésének tartaná, ily körűlmények közt a követséget elvállalni. A Kossuthot leszorítani törekvő párt mind e mellett is szavazatot sürgetett, mit egyébiránt az ellenfél, most már többsége iránt bizonyos, nem is ellenzett. Az eredmény az lett, hogy Kossuth 2950 szavazattal követté lőn Balla ellenében, kire csak 1315-en szavaztak. 1847.

Mihelyt híre terjedt, hogy az országos ellenzéki párt vezérei Pest megyében, melynek szintén tagjai valának, Kossuthot jelölték ki egyik követté, Széchenyi István azonnal elhatározta magát, hogy, feladván felső táblai ülését, ez uttal ő is az alsó ház tagjává, követté választatja meg magát megyéjében, Sopronyban; s jelöltűl valóban fel is lépett. Miután Széchenyi jelenleg, mint maga is vallá, s programmtöredékei eléggé bizonyiták, az ellenzékhez nem tartozott, sőt épen az ellenzéknek az alsó házban ellensúlyozása végett kivánt annak tagjává lenni: egyelőre kételkedni sem lehetett, hogy ő, a főhivatalnok, a conservativ többségű Soprony megyében meg fog választatni. Azon hír ennél fogva, hogy ő két, alig ismeretes conservativ jelölt ellenében megbukott, nagy csodálkozást gerjesztett, sokaktól méltán élesen gáncsoltatott a hazában. Bár közönségesen tudva volt, hogy ő Kossuth ellensúlyozása végett akar az alsó ház tagjává lenni, az ellenzék organumai mégis az alkotmányos ügy vesztesége gyanánt tekintették megbukását; és annak kellett is azt tekinteni, nem egyedül azért, hogy a magyar reform atyja megbukott, hanem s még inkább azért, mert őt a conservativ párt leginkább azon okból buktatta meg, mivel e párt, a felelősség eszméjétől idegen, a kormány tekintélye csökkenésének tartá, ha egy főhivatalnok egy padra ül a követekkel, kik jobbára megyei

Széchenyi István bukta Sopronyban.

1847. hivatalnokok lévén, a kormányszéki titkárokkal egy rangúaknak tekintettek. Ily sajnálatos előitélet a kormány és conservativ pártban azt bizonyitá, hogy e párt tagjaiban az alkotmányosság eszméi mélyebb gyökereket még nem vertek; hogy e párt tagjai még nem győződtek meg arról, miként a fő kormányhivatalnokok közvetlen részvéte a törvényhozásban, nem csak koránt sem sülyeszti a kormány tekintélyét, hanem ellenkezőleg, csak akkor állithat elő szebb eredményeket a törvényhozásban, ha a nemzet s kormány organumai annak küzdhomokán szemközt állva vitatkoznak az ország közügyei fölött.

Megválasztatása Mosonyban. De a szándékai s feltételeiben szivós, kitartó Széchenyit nem kedvetlenitette el sopronyi megbukta. Néhány nap múlva a szomszéd Mosonyban nagyobb szerencsével lépett föl, s a kormány közbeléptével Albrecht főherczeg, e megye legnagyobb birtokosa s a győri püspök által is pártoltatva, némi küzdelem után követté meg is választatott. Valamint elébb megbuktát sajnálattal, ugy most megválasztatását nagy megelégedéssel üdvözölte az ellenzék; nem csak mivel valóságos nyereségnek tekintetett, ez országgyűlésen, melynek föladata volt többféle reformi kérdést keresztülvinni, őt, a nemzeti reform első meginditóját, valamely conservativ tag helyett ülni látni az alsó házban; hanem még inkább azért, mivel az ő követsége által némileg teljesedni látták ama régi kivánságot, hogy a kormány, a szükséges felvilágositások szolgáltatása végett, biztosokat küldjön az alsó táblához. Mert, bár Széchenyi követi állása még nem vonta is maga után azt, hogy a kormány részéről ily megbizást nyerjen; de miután ő, alsó táblai tagsága idejére, magát a kormányhivatal alól föl nem mentette: az ellenzék ebből méltán azt következteté, hogy ő némileg kénytelen leend felelni a hozzá intézendő interpellatiókra a kormány politikájáról és szándékairól, melyekben mint főtisztviselőnek részt kellett vennie. Ebből ismét az következett, hogy vagy meg fog nyugodni a kormány az

általa adandó válaszokban, — és akkor elérve van az óhajtás, hogy a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen az alsó táblán; vagy, ha a kormány nem lesz megelégedve Széchenyi felvilágositásaival s kijelentéseivel: akkor, hogy az ő válaszainak hatását megrontsa, kénytelen lesz mennél elébb egy valóságos kormánybiztost nevezni ki az alsó táblához. Mind a két eset pedig hatalmas közelitésnek tekintetett a kormány tényleges felelőssége felé a nemzet képviselői irányában. 1847.

Egyedül a választások s a megválasztott követek bevallott pártszinezete most nem szolgálhatott, mint a múlt időben, pontos mérlegűl annak előleges meghatározására, melyik párté leend a többség az országgyűlésen. E végre a követek személyén kivűl jelenleg még az utasitásokat is tekintetbe kellett venni; mert több helyt azon eset fordúlt elő, hogy az utasitások szelleme különbözött a párt elveitől, melyhez a megválasztott követ tartozott. Volt, például, eset, hogy a conservativ párt megfeszitett korteskedése következtében a követek e párt kebeléből választattak; az utasitás ellenben egészen az ellenzék elveinek s irányának szellemében készűlt. Ez történt például Biharban, hol a conservativ párt, Beőthyt a követi pályáról leszoritandó, kortestömegekkel a maga embereit választatta meg a megye képviselőivé; mivel azonban a megye értelmesb osztályának többsége az ellenzékhez tartozott s a tanácskozásokat Beőthy ékesszólásának hatalma vezette: az utasitások mégis egészen az ellenzéki programm szellemében állapittattak meg; s egyebek közt az évenként Pesten tartandó országgyűlés, a kényszeritett örökváltság, az ősiség eltörlése, a közös teherviselés, az esküdtszékek felállitása, az egyházi tized eltörlése, a zsidók polgárositása s több ilyféle reformok sürgetése tétetett a követek kötelességévé.

Az utasitások formájára nézve jelenleg több megyében nagy változás történt. A múlt országgyűlések folyamá- Az utasitások általánossága.

1847. ban tapasztaltatván, mennyire gátolják a provinciális érdekek s körűlmények szük kaptájára készűlt igen részletes utasítások a vélemények összpontosítását, késleltetik a reformok keresztűlvitelét; tapasztaltatván továbbá, hogy az eddig divatozó szokás, miszerint a követeknek az egyes kérdésekben a tanácskozások közt felmerűlt részletek iránt még pótlékutasitások is küldettek, mennyire csökkenti az országgyűlés tekintélyét, lassítja annak eljárását, koczkáztatja sükerét: számos megye, Pestnek példájára, elvűl mondotta ki, hogy követeinek ezentúl csak átalános utasítást adand, mely csak az eljárásukban követendő irányt és szellemet, ne pedig minden egyes részlet iránti szavazatukat, minden léptöket határozza meg egyelőre. Az utasítási rendszer teljes eltörléséig még ugyan nem érett meg a közvélemény; — és az még tanácsos sem volt volna a jelen körűlmények között, midőn egy részről a követek választása nem mindig az értelmesbek szavától, hanem sok esetben a köznemesség becsődített tömegének számától függött; más részről pedig a megyéket, alkotmányunk ezen fő biztositékait, a kormány meggyöngíteni s azokban magának czéljai kivitelére minden áron s módon többséget szerezni törekedett. Abban mindazáltal megegyezett a közvélemény, hogy az eddigi, részben haszontalan, részben káros utasítási rendszer addig is, mig annak eltörlését a viszonyok megengedik, szűkebb korlátok közé szoríttassék, s a követeknek tágabb tér engedtessék, értelmiségök és erélyök egész súlyával befolyni a tanácskozások- s határozatokra. Ez minden esetre nevezetes haladás volt az országgyülés tekintélyének öregbitésére s a reformok gyorsítására nézve.

Az ellenzék ezen elvét a conservativ kormánypárt is hallgatagon elfogadta; legalább nem volt eset, hogy e párt ezen elv ellen valahol szót emelt volna. És tekintve azt, hogy a kormány számos eszközökkel bírt, a követi kar tagjait, meggyőződésök ellenére is, a maga pártjára csábitani: e pártnak nem is volt oka ezen elvet ellenezni; söt

inkább érdekében látta annak terjedését lehetőleg előmozdítani. Az ellenzéki megyék figyelmét sem kerülték el ezen elv lehető következményei azon esetben, ha a kormány az utasítások által kevésbbé megkötött követek közt, mint eddig, a részletes utasitások daczára is, szokása volt, talán még inkább találná űzni csábításait; s hogy követeik politikai jellemének szilárdságát biztosítsák, a kormány csábításait ellensúlyozzák, megválasztott követeiket esküvel kötelezték le, hogy hat év lefolyta alatt semminemű kormányhivatalt vagy más kitüntetést nem fogadnak el. És ekként, mind a két pártnak, bár különböző indokokból eredt, hallgatag megegyezte következtében, a részletes utasitások helyett jelenleg a legtöbb megye csak vezéreszméket s irányelveket szabott követei elébe. 1847.

Ha ezen utasitások hosszú során áttekintünk, mindenek közűl kettő, a pest és borsodmegyei tűnik ki elveinek tisztasága, irányának határozottsága és szerkezetének világos, logikai rendszere tekintetében. E munkálatok a napi sajtó által korán közzététetvén, mintegy mintául szolgáltak a többi ellenzéki megyéknek a magok utasitásai készítésében; minél fogva szükséges azokkal, mint a nemzet nagyobb része közvéleményének kifejezésével, némileg megismerkednünk.

Pestmegye utasitása.

A pestmegyei utasitásban, mely még az országgyülés kihirdetése előtt közzététetett, első helyet foglal, hogy a megürült nádori hivatal István főherczeg megválasztása által töltessék be.

Következnek ezután az alkotmányosság szilárdítására vonatkozó javaslatok, mely tekintetben Pest, a „semmit rólunk nélkülünk“ elv szerint, az országgyülést az alkotmányosság azon teljes álláspontjára kivánta felemelni, melyről a nemzet mindenre nézve, a mi jelenét s jövendőjét érdekelheti, mérlegbe vethesse akarata súlyát.

Ezen álláspontról a kormány eljárását nem csak a jövendőre irányozni, hanem a múltra nézve is taglalás alá

1847. vétetni kivánta, csak igy lévén eszközölhető a jelen állapot tökéletes elintézése. E tekintetben, mondja az utasítás, három szempontot kell az országgyülésnek figyelembe venni, ugymint: hazánk állását a külhatalmasságok —, és a velünk egy fejedelmet ismerő osztrák birodalommal irányában, végre belügyeink tekintetében. Mind a három tekintetben azon mérték használandó a kormány eljárásának megitélésére: vajjon hazánk országos önállása, nemzetisége s alkotmányossága eléggé van-e képviselve, megvédve, biztositva s kormányozva?

A külviszonyok tekintetében, miként az utasítás mondja, kormányunk nem bir elegendő s olynemű befolyással, minőt törvényeink s önállásunk követelnek; holott ez ügyek bennünket is, bár az osztrák birodalommal közösen, oly annyira érdekelnek, hogy a külhatalmak irányában követett politika, végeredményben, az ország jövendő léte felett határoz. E tekintetben kivált az aldunai tartományokra, a Duna torkolatára, az orosz birodalomnak menten növekedő túlysúlyára s azon veszélyekre figyelmeztet az utasítás, melyek ezen túlysúlyból az előbb vagy utóbb szőnyegre kerülendő keleti kérdés megoldásakor fejlődhetnek ki, mind az egész osztrák birodalomra, mind különösen hazánkra nézve.

Az Ausztriával való viszonyok tekintetében, előre bocsátva az 1723-ki 2-dik törvény által szentesitett pragmatica sanctio fentartásának szükségét, különösen szem előtt tartandónak mondja az 1790-ki 10-dik törvényt, melyben kijelentetik, hogy hazánk, alkotmánya s egész kormányrendszere tekintetében független, tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt állam. De hazánk e törvényes állapota nem őriztetett meg; az ország érdekei csaknem minden viszonyokban, melyekben Ausztriával találkozik, az örökös tartományok vélt érdekeinek alárendeltettek. Innen a kölcsönös féltékenység, az örökös harcz a nemzet és kormány közjogi hatalmának határai felett.

Mi végre belügyeinket illeti: a közel múltnak története világosan bizonyitja, hogy a végrehajtó hatalom nem működik alkotmányszerűleg; hogy lényegökben jó irányú intézkedései is többnyire a nemzet alkotmányos befolyásának mellőztével vannak egybekötve; hogy sokszor a szabadsággal párosúlt rend igényei politikai rokon- s ellenszenveknek áldoztatnak fel; ellenben az érdekek békés kiegyenlitése végett hozott törvények sükeritése körűl kellő tevékenység nem tapasztalható; hogy a régi sérelmek közől egy sem orvosoltatott, ellenben újabb sérelmek követtettek el; hogy különösen a megyei rendszer alkotmányszerű állása ellen intézett lépések által alkotmányunk bizositékainak megnyugtató érzete csökentetett. 1847.

Ezeknél fogva a követeknek kötelességévé tétetett, hogy ezen kormánypolitikát ne csak ne támogassák, hanem inkább oly vágásba vezérelni törekedjenek, mely a nemzet erkölcsi személyiségének, az ország önálló nemzeti s alkotmányos érdekeinek megfeleljen. E részben, a kormánypolitika jövendő irányául az országgyülési többségben nyilatkozó nemzeti akaratot kivánja a megye oly módon kijelöltetni, hogy a kormány működése mindig a nemzeti akaratnak legyen kifolyása, minden idegenszerű befolyás nélkül; e végett pedig oda emeltessék a nemzet állása, hogy elegendő biztositékkal birjon a kormány számoltatását s felelősségét valahára megvalósitani.

Röviden, a múltra nézve teljes orvoslást, a jövőre biztositást kiván Pest megye. És minthogy mind a kettőt csak a nemzet erkölcsi ereje vezetheti sükerre; ezen erkölcsi erő pedig egyedűl a közös haza minden polgárainak érdekegységében létezhetik; és végre ezen érdekegység mindaddig létre nem jöhet, mig a nemes és nemnemes közt a büntető igazság kiszolgáltatása különbözik; mig a nép adót fizet, a nemesség pedig ezen adó terhében nem osztozik; mig az alkotmányból kirekesztett nép semmi politi-

1847. kai joggal nem bir: s végre mig a nép legnagyobb része a nemességnek robotozó szolgája marad.

Ezeknél fogva oda utasitá követeit a megye: 1. Hogy a büntető törvénykönyv tárgyalásakor az egyenlő bűnvádi eljárás, nyilvános eljárással összekötött vádló rendszer s esküttszékek és a formaságok felett itélő semmitő székek létesitésére, s minden kivételes biróságok eltörlésére működjenek. 2. Hogy mindennemű, akár személyes szolgálaton, akár adózáson alapúlt közterhek viselésének minden honpolgárra aránylagos kiterjesztését sürgessék; a hadiadóra nézve alkotmányos biztositásokat kivánjanak ugyan, de ha azokat teljesen kivívniok nem sikerülne is, fő elvül azt tekintsék, hogy a mely feltételek mellett róvatik a népre teher, e terhekben a nemesség is hasonló feltételek alatt osztozzon. A házi és hadi adónak ezen aránylagos és közös viselése mellett, a szellemi s anyagi javitások létesitése végett szükséges országos pénztárt jobbára közvetett adózás utján kivánta Pest megye felállittatni. Ezen kutfőkül pedig a só felemelt árát, a birtokváltozások alkalmával egy mérsékelt lajstromzási díjat, a terhes szerződések s adóslevelek bejegyzéseért fizetendő díjat, grationálék felemelendő díjának egy részét, a fő clerus azon javainak, melyeket üresség esetében a kir. kamara kezel, míg betöltve nincsenek, egy évi jövedelmeit, a harminczadhoz vetendő mérsékelt határszéli vámokat, az absentistákra — ha honfiak, háromszorosan, ha polgári joggal nem birók, hatszorosan, kivetendő házi adóbeli részletet stb. kivánta kitűzetni. 3. Az érdekegyesítés harmadik tevőleges eszközéül tekinté Pestmegye, a maga utasitásában, a népnek politikai jogokkal felruháztatását; mi végre azonban még most némi tekintettel kivánt lenni azon fokozatra, melyet e részben a történelmi jogfejlemény kijelölt. Kivánta ennek következtében hogy: a) A kir. városok és szabad kerületek az országgyülésen kellő befolyással, önkeblökben kellő függetlenséggel ruháztassanak fel. b) A szabad és minden más mezővárosi és falusi

községek rendeztetvén, a megyei közgyüléseken küldötteik által gyakorlandó szavazattal birjanak. 4. Végre, az érdekegyesités negyedik tényezőjeül, az úrbéri viszonyok teljes megszüntetése, az örökváltság, tüzetett ki, — mit teljes kármentesitéssel, a státus közbejötte által országosan kivántak foganatosittani, a megváltás tárgyául nem a telek értékét, hanem a rajta fekvő úrbéri tartozmányokat jelölvén ki. 1847.

Ezen életkérdéseken kivül utasitásúl még a következő reformokat s azok irányelveit jelölte ki Pestmegye: az ősiség eltörlését, az „uti possidetis“ elv szerint. A szellemi érdekek szempontjából: a nemzet befolyását a közoktatás szabályozására s költségeinek meghatározására; a sajtónak a censura bilincseiből felszabaditását s törvények általi rendezését. Az anyagi érdekek szempontjából: a törvényhozás befolyását a vámok szabályozására, minek alapelvéül a tökéletes érdekviszonyosság tüzetett ki; a közlekedési eszközöknek jó karba állitását; hitelintézetek megalapitását. — Hogy pedig ezen s más elszámlált reformok létesitése által a nemzet átalakulása minden rázkódás nélkül mennél elébb végrehajtathassék, oda utasitá követeit, hogy évenként Pesten tartandó országgyülést inditványozzanak, három évre kiterjedő követválasztással.

Főbb elveire nézve a pestivel teljesen megegyező a borsodmegyei utasitás, melyet csak azért iktatunk ide, mivel világos, rövid szerkezete által mintegy áttekintésül szolgálhat az ellenzéki utasitások egész rendszerének. A borsodi utasitás áttekintése.

I. Előlegesek: 1. Nádorválasztás törvényes kijelölés utján. 2. Az országgyülés kiegészitésének, tehát a részeknek kérdése. 3. A honti, bihari, horvátországi események körüli kormányeljárásból eredt sérelem orvoslata stb.

II. Szellemi érdekek: 1. A népnevelés rendezése az országgyülés által. 2. Sajtószabadság, az előleges vizsgálat megszüntetése és sajtótörvények mellett.

III. Anyagi érdekek: 1. Új vámrendszer a teljes viszonyosság alapján az ország s az örökös tartományok kö-

1847. zött. 2. Keletkező iparunknak védvámok. 3. A közlekedés eszközeinek javítása, vaspályák. csatornák, kőutak státusköltségen, vagy, a két elsőbbnek kamatbiztositás mellett részvények utján épitése. 4. Hitelintézetek, telekkönyvek behozatala. 5. Az ősiség eltörlése stb. 6. Kötelező örökváltság a státus segítségével. 7. A papi tized eltörlése stb.

IV. Politikai érdekek: 1. Közteherviselés mind a hadi, mind a házi adóra nézve; amaz a fejedelem s nemzet közt kötendő, ennek az áldozatáért némi kárpótlást nyujtó, a kivetést és behajtást biztositó szerződés mellett. 2. Egy országos pénztár alkotása. 3. A városok és szabad kerületek rendezése, ugy azonban, hogy az országgyülésen aránylagos szavazatban belrendezés nélkül is részesíttessenek. ha választási s törvényhozási függetlenségök biztositva leend. 4. Esküttszékek felállítása. 5. Évenkénti országgyűlés Pesten, három évre választott követekkel; elnököt a képviselői tábla maga válaszszon magának; a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen; a királyi tábla maradjon el. 6. A megyei választások rendezése, a követek bölcsesége szerint akár előző s gátló szabályok, akár a képviselet alapján alkotandó új rendszer behozatala által. 7. Általános népképviselet ugy a törvényhozás, mint a municipális élet körében, az értelmiség és vagyonértéki képességek alapján. 8. Unió Erdélylyel. 9. A zsidók polgárositása, czélszerű törvénynyel, azoknak a szomszéd tartományokból betódulása ellen. — Oly kérdésekre nézve, melyek az országgyülés folyama alatt merűlnének fel, követeit Borsod teljesen felhatalmazta, belátásuk szerint szavazni.

Az ellenzéki többségű megyék nagyobb része, kisebb nagyobb módositással a pesti és borsodi utasitás elvei szerint készítette a maga utasításait. A haladás kérdései mellett a régibb s újabb sérelmek orvoslatát valamennyien sürgettetni kivánták követeik által. E sérelmek egyik legnagyobbikául emlité majdnem minden megye a horvátországi tartományi gyülésnek a kormány által végrehajtott önkényes

törvény- s alkotmányellenes rendezését. És mennyire igazolva volt a megyék e nyilatkozata: eléggé tanúsítá maga a legújabb horvát tartományi gyülés, melyet a zágrábi püspök, mint báni helytartó, október 18-kára hirdetett ki. 1847. A horvát tartományi gyülés.

Zágráb megye alkotmányos magyar-horvát szellemű tisztikara s rendeinek többsége a tartományi gyülés önkényesen, udvari parancs következtében végrehajtott rendezésének törvényességét hozzájárulásuk által elismerni nem akarván, egy közgyülésökön határozatképen kimondották, hogy míg a tartományi gyülésnek előbbi, törvényes régi szokáson alapúló formája helyreállítva s különösen az egyéni szavazatától megfosztott nemesség a maga jogaiba visszahelyezve nem leszen, követeket arra a maga részéről nem küldend, hanem a horvát megyéknek a törvényhozásban külön s egyenes képviseltetését az országgyülésen a magyar megyék követei által fogja szorgalmazni. És ennek eszközlésére a magyarországi megyéket s különösen a szomszéd Zalát körlevelek által meg is kérte.

Miként előleg is várható vala, a kormány Zágráb megyének e végzését egy udvari rendelet által rosszalván, a rendeket oda utasítá, hogy a tartományi gyülésre követeket küldeni el ne mulaszszanak. A megye rendeinek többsége azonban, az oktober 14-kén tartott közgyülésen tovább is fentartani kivánta elébbi határozatát, s oly értelemben írt fel a kormányhoz: hogy mivel a tartományi gyülés szerkezete a nemesség kizárása által törvénytelenül lőn megváltoztatva, követeket oda a sérelem orvoslatáig nem küldhetnek s a tartományi gyülésen a törvényhozásra választandó képviselőket törvényeseknek el nem ismerhetik. A tartományi gyülés ennek következtében négy nap múlva Zágráb megye részvétele nélkül nyittatott meg.

E tartományi gyülés, az önkényesen végrehajtott új rendezet szerint, oly elemekből állott, hogy független, szabadelvű hazafiaknak valóban semmi kedvök sem lehetett azon megjelenniök. Az egész személyzetet ugyanis a kö-

1847. vetkező tagok alkották: a három horvát s ugyanannyi tótországi megye főispánjai vagy administrátorai, a kőrösi és nándorfehérvári püspökök, hat különösen meghívott czímzetes mágnás, négy káptalan követei. Kőrös, Varasd, Pozsega, Verócze és Szerém megyék, Buccari kerület, Zágráb, Varasd, Kőrös, Kaproncza, Károlyváros és Pozsega városok képviselői, az egész báni s kerületi tábla és a váltótörvényszék birái, s végre a királyi tanácsosok és kamarások, összesen hatvan s néhány egyén. Mily szellemben fog müködni e gyülekezet, melyben tizenkét hatóság képviselői mellett négyszer annyi kormányhivatalnok, kir. hivatalos és egyházi személy vett részt: a független nemesség pedig százados szokás ellenére kizáratott, egyelőre sem lehetett senkinek kétsége.

Az ellenzéket összesen két távollevő főrendűnek szavazat nélküli képviselője képezte. Ezek egyike mindazáltal, állása súlytalanságának daczára is, mindjárt a gyülés elején szót emelt a nemesség egyéni szavazatjoga mellett. A rövid vitát, mi erre keletkezett, Haulik püspök s báni helytartó azon kijelentéssel fejezte be: hogy a követválasztás nem szavazás, hanem felkiáltás által fog történni; ha azonban, kétség esetében, a szavazatok számitása szükségessé válna, az ő elnöki tisztéhez tartozik, azok súlyát meghatározni s érvényességök felett itélni.

A választás ezután az egy szinezetű gyülés által minden nehézség nélkül végrehajtatott. A főrendi táblához Busán Hermán, udvari tanácsos, a rendi táblához Osegovics Metell, helytartósági tanácsos és Bunyik, pozsegai főjegyző, lőnek megválasztva.

Mialatt ezután az utasitások készitésével megbizott választmány zárt ajtóknál tanácskozott, a tartományi gyülés némely egyéb tárgyakkal foglalkodék, melyek az országgyüléssel semmi összeköttetésben sem álltak. Az előbbi tartományi gyülés, a nemességnek a maga kebeléből kizárása után, több oly kérdéseket hozott volt szőnyegre,

melyek egy független horvát nemzetiség megalapitására czéloztak. Ilyenek voltak egyebek közt: egy külön horvátországi kir. helytartótanács megalapitása, a zágrábi püspöknek érsekké emeltetése, az udvari kanczelláriánál egy külön horvát osztálynak felállitása, a horvát nyelvnek a tartomány határaiban hivatalossá tétele stb. A feliratokra azonban, melyek e tárgyak iránt a kormányhoz intéztettek, részint tagadó, részint semmi válasz sem érkezett. Varasd megye s Károlyváros követei tehát, mint az illyr párt tagjai s a horvát függetlenség bajnokai, újra s erősebben sürgetni kivánták a kormánynál ezen követelések teljesitését. De a horvát nyelv ügyét kivéve, mely iránt közmegegyezéssel újabb kérelem intéztetett a kormányhoz, e nagyobb részben hivatalnokokból álló gyülekezet, a kormány előbbi tagadó válasza után, nem volt kedvező ama nemzeti törekvéseknek; s végzéssé lett, hogy a felirások azok iránt ne ismételtessenek. 1847.

Majd az országgyülésre megválasztott követeknek adandó utasitások kerültek szőnyegre. Azt lehete hinni, hogy miután az anyaországban mindenkit évek óta oly annyira elfoglaltak a reformok kérdései, a politikai szabadság s egyenlőség eszméi: ezen eszmék, e reformok szükségének érzete valahára e mindenben hátramaradt tartományba is elhatottak, s az utasitások most e reformokról, egy vagy más értelemben, mindenesetre kedvezőleg szólandanak. De hasztalan keresünk több, Magyarországban halaszthatlannak ismert reformot ezen utasitásokban; s az is, mit bennök találunk, nyilván bizonyitja, hogy e tartományi gyülés tagjai, a nemzetiségi viszálkodás s gyűlöletes pártoskodás felett, magosabb érdekeket nem igen ismertek, nem méltányoltak.

A csekély, jobbára csak helyi érdekű tárgyalások között alig merült fel egy-két kérdés, mely figyelemre méltó volna. Gróf Széchen Antal, pozsegai főispán, ugyanaz, ki egyike volt a magyarországi conservativ párt vezéreinek.

1847. inditványt tőn a protestánsoknak a tartományba bevétele s polgári joga iránt; de heves ellenzésre talált. A közös teherviselés, a nemesség adózása, szóba sem hozatott; s a követek oda utasíttattak, hogy a haza közszükségeinek fedezésére megkivántató költségeket az áldástalan subsidiumok, vagy is szabad ajánlatok nyomorú forrásából szavazzák meg. A sajtótörvényekben, melyeknek alkotását már halaszthatlannak látták, a megelőző censurát továbbra is fentartani kivánták. Az admimistrátori rendszer ellen semmi panaszuk nem vala, s a főispánok törvényszéki elnökletét törvényesnek kivánták bélyegeztetni. Az egész utasitási munkálatban egyedül az ősiség módositásának, az örökváltság könnyitésének s a hitelbank felállitásának pártolása mutat némi nyomára a haladás szellemének. Csak egy reformtárgy, a nemnemesek szavazatjoga a megyei gyüléseken, idézett elő hevesebb vitatkozást: de eredményre ez sem vezetett. A választmány munkálata e kérdésnek nem kedvezett, s azt csak a megyei szerkezet rendezésével együtt kivánta tárgyaltatni; minek következtében, bár a törvényhatósági képviselők csaknem mindnyájan pártolták az ugynevezett honorátiorok szavazatát; az elnök mégis híven amaz elvéhez, hogy az ő tiszte, határozni a szavazatok érvényessége felett, a választmányi szerkezet mellett mondotta ki a határozatot. A követeknek meghagyatott, hogy az országgyülésen magyar nyelven nyilatkozzanak. És igy lőn vége e tartományi gyülésnek, melynek folytában az elnöklő báni helytartó püspök többször épületes beszédekkel inté a hallgatóságot: óvakodnának az ellenzéki tanok és szellem elharapózásának, szerinte, káros következményeitől!

Az időjelek. Mennyire különböztek ezen horváthoniaktól az anyaországban még a conservativ többségű megyéknek is utasitásai! Még ezeket is jobbára egy szabadabb szellem lengi át, mely Horvátországban még nem hatotta keresztül a többség érzelmeit. — Tekintsük, például, Csongrád megye

utasításait, melyben jelenleg a conservativ párt egyik vezérszónoka, Babarczy Antal, helytartósági tanácsos adta az irányt, s mely most, miután kebelében az ellenzék egészen visszavonúlt, egyike volt a legconservativabb szinezetű megyéknek. És még ennek utasításaiban is következő pontokra találunk: sajtótörvények az előleges censura eltörlésével; országgyülési hírlap; közös teherviselés; a robot és dézma megváltása kényszerítő törvények által; ősiség eltörlése; országgyülés Pesten; fiumei vasut; a kir. városok rendezése, stb. Több conservativ megye utasításai oly szabadelvűek, hogy, ha azokat összehasonlítjuk azon utasításokkal, melyeket ezelőtt tiz—tizenkét évvel az ellenzéki megyék adtak követeiknek: el kell csodálkoznunk a roppant haladáson, melyet e kevés évek alatt tett a közvélemény: a legtöbb conservativ megye utasításaiban most szabadabb elveket találunk, mint sok ellenzéki megye hajdani utasításaiban. Az ellenzék attól tartott, hogy a conservativ párt, magának többséget szerzendő, a privilegium fentartásával fog izgatni a kevés míveltségű köznemesség tömegében. De ez, talán az egy Arad megyét kivéve, nem történt; sőt még a conservativok is a szabadabb szellem, szabadabb elvek vallása által remélvén többséget nyerhetni, utasításaik számos pontjait az ellenzéktől sajátitották el, s mintegy elpörölni látszának tőlök a reformkérdéseket. 1847.

Áttekintve ezen, mind ellenzéki mind conservativ utasítások hosszú során, minden forma- s elvkülönbségek daczára is, melyek a pártok közt oly heves vitákat hoztak elő, világosan kifejezve látjuk azokon a század fő jellegét: a szabadságra s egyenlőségre törekvést. A kor és a közelgő nagy események szelleme, melyek néhány hónap múlva egész Európát s annak valamennyi társadalmait alapjaikban megrendítették, lengi már át némileg ezen utasításokat. E szellem hatalma, az általa lassan s fokozatonként előkészített viszonyok ereje, a dolgok s helyzetek okszerűsége alól a magyar conservativ párt sem volt képes magát

1847. kivonni: akaratlanúl is vonattak azon pálya féle, melyre a népek nem sokára lépendők valának; akaratlanúl is haladásra ragadtattak a népszabadság s egyenlőség nagy czéljai felé, úgy annyira, hogy, miként Széchenyi mondá, a conservativoknak azon „antidiluvianus exemplárjai“, kik mozdúlni nem akarásukban megkövültek, már oly felette ritkák s megvetettekké lőnek, hogy a józanabb conservativok által is megtagadtattak. És ha ezen haladást a szabadság és egyenlőség felé a conservativ utasításokban nem látjuk is oly tisztán, oly világosan kifejezve, mint az ellenzékiekben: lehetetlen mégis amazoknak is nem szolgáltatni teljes igazságot, midőn bennök a sajtószabadság, közteherviselés, szabad föld s úrbériség eltörlésének elveivel találkozunk. És lehetetlen nem örvendenünk a század e szellemének dicső diadalán, látván miként ügyekszik önzetlen buzgalmában maga a nemesi osztály, lerontani a privilegium választó falait, kiegyenlíteni az igazságtalanságot, melyet ezen előjogok súlya alatt századok folytán szenvedett a nemzet legnagyobb osztálya; miként ügyekszik testvérileg megosztani vele az eddigelé kevesektől, kiváltságkép élvezett, emberi s polgári jogokat; felszabadítani a hűbériség bilincseibe szorított földet, felszabadítani a szolgaiság jellegével bélyegzett munkát, és felszabadítani a lebéklyózott gondolatot. És tekintve e hatalmas haladást a szabadság és demokratiai egyenlőség teljes diadala felé, melyet akarva vagy nem akarva, minden pårt a viszonyok logikai okszerűsége által ragadtatva, egyaránt elősegített: lehetetlen el nem ismerni, hogy, mint Napoleon mondá Szent-Ilona sziklåin, már maga a lég elég volt elfojtani a hűbériséget. A közelgő nagy események lehellete fuvallott már e törekvésekben.

Oly időjelek valának ezek, melyeknek láttára, az országgyülés eredményei iránt mind a mellett is, hogy a pártok heves összeütközése bizonyosnak tartatott, minden hazafi a legszebb reményekre érezhette magát feljogositva.

A nemzet ezen élénk készületei közt a jövő parlamenti tusákra a kormány részéről semmi egyéb nem jött napvilágra ama néhány változáson kivűl, mely egy pár fő kormányhivatalnok személyére vonatkozott. Mindenek előtt a nyugalmazott Bedekovich helyébe Szőgyény László emeltetett az első alkanczellárságra. Majd Szerencsy István, királyi személynök, ki az alsó táblán már két országgyülésen elnökösködött, hivatalától fölmentetvén, személynökké s a követi tábla jövendő elnökévé Zarka János, a magyar udvari kanczelláriánál előadó tanácsos, neveztetett ki. Szerencsy egyike volt ugyan azon hivatalnokoknak, kiket a hivatal nem boritott el népszerűtlenséggel; sőt a múlt országgyűléseken nehéz, kényes állása daczára is, eléggé birta a követi kar bizodalmát és szeretetét. Ő azonban a volt kanczellár, Majláth Antal, párttöredékéhez tartozott, s mint ilyen sem maga kedvet nem érzett magában ez országgyülésen védeni az általa nem egészen helyeselt új kormánypolitikát; sem Apponyi nem viseltetett iránta anynyi bizodalommal, hogy reá bizni kivánta volna ezen, elvei felett határozandó országgyülésen azoknak védelmét. A kanczellár e fontos hivatalra Űrményi József tolnai főispánt, István főherczeg pedig Zsedényi udvari tanácsost kivánta előmozdítani; mivel pedig egymás jelöltjét különösen ellenzették, végre is Zarka nyerte el a helyet. Őt kitűnő tulajdonain, jeles szónoklati tehetségén s éles logikájú dialektikáján kivűl még azon körűlmény is ajánlotta az elnöki tisztségre, hogy mint egykori ellenzéki követ, kormányhivatala daczára is, még meglehetősen a szabadelvűség hirében állott, kinek a hivatal és felsőbb utasitások, ha mérsékelték is, de nem változtatták meg hazafiúi meggyőződéseit. És valóban is, bár ő a kormány organuma s politikájának hivatalos védelmezője lón ez országgyülésen, a'követi kar előtt még sem volt népszerűtlen.

1847

Változások a kormány fő hivatalaiban.

Zarka János kir. személynök.

A kanczellár Kopácsy József primásnak nem rég történt halála által megürült egyházi főméltóságot is azonnal be akarta tölteni. A közvélemény e helyre a püspöki kar

1847. legkitünöbb egyéniségét, Lonovics József csanádi püspököt jelölte ki. Őt óhajtá Apponyi is, kinek nagy eszétől, széles tudományától a kormány részére jelentékeny támaszt remélt.

E kinevezés azonban, mint emlékirataiban Szőgyény tudósit, „papi cselszövények s a legmagasb körökben hihetőleg oligarchikus és ultramontán befolyásokból keletkezett akadályok miatt“ nem történhetett meg.

Pár héttel az országgyülést kihirdető királyi rendelet kibocsátása után, mi, mint mondók, Apponyi alájegyzésével történt, végre gr. Majláth Antal is teljesen felmentetett az udvari főkanczellári hivataltól, melynek az elmúlt három év alatt különben is már csak czimét viselte, — és, miként Szerencsy is, czimzetes státusminiszterré neveztetett ki. Az udvari kanczellária s ezzel együtt a magyar kormány vezetése ennélfogva forma szerint is gr. Apponyi Györgyre ruháztatott által. E kinevezés után semmi kétség sem maradhatott fenn többé, hogy a kabinet teljesen el van határozva, megkisérteni azon politika keresztülvitelét, melynek a lefolyt három év alatt Apponyi volt képviselője.

Mennyire sikerülend ez, egyelőre még akkor sem lehetett meghatározni, midőn a követek utasitásaikkal ellátva, már összegyültek. Az utolsó országgyülésen az ellenzék többsége a különböző kérdésekben 10 és 25 szavazat közt változott; most azonban egyelőre oly kétes volt a többség, hogy azt mindegyik párt magának tulajdonitotta. E bizonytalanság azonban nem sokáig tarthatott; a többségnek mindjárt az első erőmérkőzésnél világosan nyilatkoznia kelle. Történt ez még a gyülés ünnepélyes megnyitása előtt, az alsó táblai, kerületi, helyesebben nevezve, előkészitő ülések jegyzőinek választásakor. Az ellenzék minden jelöltjei többséget nyertek. A conservativok azonban, vagy inkább kormánypártiak, e szavazat eredménye által még nem tekintették a kérdést eldöntve. E választások, az utasitások befolyása nélkül történvén, azt állitották: hogy az eredmény csak a képviselők személyes szinezetét hozta

napvilágra, s majd egészen más leend az eredmény, ha egyszer a követek, utasításaik szerint, a kitűzött kérdések felett szavazandanak. És igazuk is volt a kormánypártiaknak: e szavazás már annál fogva sem szolgált a többség biztos óramutatójául, minthogy több ellenzéki színezetű követ hajlandó volt a kormánypárti befolyás alatt készült utasítást az ország érdekében magyarázni; és viszont, nem egy, különben ellenzéki utasítással ellátott követ, ügyekezett a maga szavazatát, hol azt nyilt utasításszegés nélkül tehette, a kormánypárt mérlegébe vetni. Ily körülmények közt a többséget szilárddá alakitani, az ellenzéki vezérnek lőn első s legfontosabb feladata. 1847.

A vezéri szerepet, az ellenzéki párt hallgatag megegyeztével, Kossuth Lajos foglalta el. Ő a mult években hírlapi működése, Széchenyivel és Dessewffy Auréllal vívott harczai, s miután a hírlapi pályáról lelépett, az egyesületi téren kifejtett buzgó munkálkodása által oly tekintélyt vivott ki magának, hogy a vezéri szerep iránt vele most senki sem vetélkedett. Mások is tündököltek, a nélkül hogy őt irígylenék, s vele párhuzamba lépni akarnának. Voltak már ekkor is pártfelei közt, kik iránta nem viseltettek rokonszenvvel; de még ezek is rejtve tarták érzelmeiket: az ellenzék érezte, hogy a szokottnál erősebb kormánypárt irányában mindenek előtt összetartásra, egységre, fegyelemre van szüksége. A cselekvés színpadán ennél fogva senki sem akarta háborgatni a párt összhangzását. A kormánypárt tartott s félt tőle inkább, mint gyűlölte őt, s el volt kápráztatva szónoklatának hatalmától. Sőt, az országgyülés elején meglepetve is találta magát javaslatainak mérsékeltsége s némely tárgyakban tanusított engedékenysége által: e párt Kossuth magatartásában nagyobb hevességre, több rohamra számított, mint a mennyit tapasztalt. Az ellenzék vezére.

A lefolyt országgyülések ellenzéki vezérei csak bizonyos dolgokban birták társaik közt a felsőbbséget. A század elején Vay József a tanácskozásoknak s határozatoknak

1847. irányt adva, tanácsadással gyakorlá hatását; de a vitákban a szónok szerepe nem volt az övé. Nagy Pál a szószék hőse volt, rögtönző s elragadó szónoklatával; de a munka fáradalmaiban nem vett nagy részt. Deák Ferencz, bár szónoklata is kitűnő volt, mégis inkább rendkivűl erős itélőtehetségének, mely a legbonyolúltabb kérdéseket is világosan és biztosan oldá meg, a teendőket határozottan jelölé ki —, és szenvedélytelen higgadtságának, mely a küzdelem viharait lecsillapítá s mindenkit megnyugtatott, köszönhette mind a két táborban egyenlő tekintélyét és szavának varázs-hatalmát; de az inditványozást, az izgatás feladatát mások végezték mellette. Kossuth azonban, ha e tulajdonokat mind nem egyesitette is magában; de ezen szerepek mindnyáját magához ragadta. Ő volt a mozgató erő, mely a pártok elébe a küzdtérre tárgyat vetett. Ő inditványozá az ellenzék kivánatait, ő adta elő annak sérelmes panaszait. Ha a tanácskozmányokban nem mindig az ő bölcsesége jelölte is ki a teendőket; de a határozatokat mindig ő adta elő s fejtette ki a nyilvános üléseken minden fontosabb kérdésben. Ő volt az akadályozó elemek leghevesebb ostromlója; ő dolgozott a teremen kivűl is minden nehéz munkában legtöbbet.

Csak rendkivűli szónoki tehetség, minő Kossuthé volt, emelkedhetett az ellenzék tagjai közt oly magasra, hogy elsősége kétségbe ne vonassék. Mert az ellenzék soraiban, bár néhány kitűnő férfiú hiányzott is most, annyi jeles egyéniség találkozott, hogy valamivel mindennapibb tehetségnek nehéz volt volna kivívni az elsőséget. Köztök Szentkirályi Móricz, Szemere Bertalan és ifj. Pázmándy Dénes tűnt ki leginkább s vetélkedett volna, ha Kossuth hiányzik, az elsőség felett. Szentkirályi okokban találékony, mélyen boncزoló s bölcselő ész, mint jegyző, ünnepelt férfiú volt. Szemere, mint széles tudományú publicista s művészi szónok, Pázmándy, mint a honi törvények s történelemben és az európai politikai dolgokban nagy jártasságú férfiú, — nem csak társaik közt nevezetességek voltak, hanem

Európa bármely parlamentjében is az első sorban szerepeltek volna. A három közől Szentkirályi nevezetessége vesztett legkevesebbet Kossuth mellett az országgyűlésen. Mély okoskodásának, bonczoló logikájának ereje, melylyel az ellenfél állitásait egyről egyre összemorzsolá, Kossuth elragadó beszédei mellett is megtartá érdekességét; úgy hogy, bár mind a ketten ugyanazon megyének követei voltak, s mind a két követnek egy tárgyban felszólamlása egyébiránt visszatetszett: a pestmegyei követek legtöbb tárgyban mindketten szólottak. és Szentkirályi beszéde, követtársáé után is, mindig figyelemmel hallgattatott. Pázmándy komolyságával tudott magának szerezni nyomatékot. Kossuth a követek közől egynek véleményét sem méltatta oly figyelemre mint az övét; s a tárgyak felvétele előtt rendesen vele értekezett. Szemere magába zárkozóbb volt mindnyájánál; véleménye nehezen s csak legkésőbben volt tudható; de művészies szónoklata mindig tanúlságot s élvezetet nyujott. Ritka ember tudja gondolatait oly szabatosan kifejezni mint ő, ki még a rögtönzés hevében sem mondott soha többet, mint mennyit mondani akart, nem használt soha más kifejezést, mint a mely épen megkivántatott gondolatának nyilvánitására. A többi. már a múlt országgyűléseken is részt vett kitűnőbb követek mellett, a bátor, himezetlen beszédű Bónis Samu és a. még nagy fiatalsága daczára is. jeles készületű gróf Andrássy Gyula vonták leginkább magokra a figyelmet. 1847.

A kormánypárt vezérei, Somssich Pál és Babarczy Antal, mindkettő kitűnő tehetség, modorra s multjokra nézve egymástól igen különböztek. Somssich Pál. mielőtt a múlt országgyűlésen fellépett, megyei pályáját az ellenzék soraiban futotta; Babarczy mindig a kormánypárthoz tartozott. Amaz, mint szónok ügyesebb és simább, pártjának hasznosabb szolgálatokat tett, előadásának az ellenzék irányában kimélő, sőt néha kedvkereső modora által az ingadozók s kevésbbé kifejezett szinezetűek között sza-

1847. vazatokat nyervén; emez erősebb dialektikájú, de néha kíméletlen, kitörő, sőt epés lévén az ellenfél irányában, igen népszerűtlenné lőn.

És e két párt között, vagy talán felettök állott gróf Széchenyi István, mosonyi képviselő, kinek követsége maga eseménynek mondható. Azon okok, melyek őt Kossuth hírlapi működése ellen felszólalni ösztönözték, most a követi padra vezették őt. Kossuthot követte ő ide, hogy működését e téren is ellensúlyozza, hatását mérsékelje. Voltak, kik kisszerűséget, szenvedélyes gyűlöletet találtak Széchenyi e lépésében, mely csak hazaszeretetből s elvszilárdságból származott. Követi pályáján azonban a Kossuthtal vívott tusáiban már ő is mérsékeltebb lőn, mint ellene intézett irataiban, hol gyakran oly kíméletlenül ereszté ki ellene gúnyjának csipős fulánkjait; minek hihetőleg az volt oka, hogy Kossuthot most ő is mérsékeltebbnek találta, mint egyelőre várta volna. Ezen kíméletesb hangulata s hazafias, eredeti modorú beszédei által Széchenyi, mint követ, ismét felébreszté maga irányában a közönség régi kegyeletét.

A főrendi ellenzék. A főrendi ellenzék, mely a törvényhozásnak a követi ellenzékkel összefüggő tényezőjét képezte, oly kifejlődött alakban tűnt fel ezen országgyűlésen, hogy, ha azt, példáúl, az 1836-ki országgyűlésivel összehasonlítjuk, mind száma, mind függetlensége, mind szellemtehetsége tekintetében, csudálkoznunk kellene a nagy gyarapodáson, melyet az ellenzék, demokratiai iránya daczára is, nyert az arisztokratiában, ha e jelenetet eléggé meg nem fejtené az, hogy az ellenzék fő törekvései nemzeti czélokra voltak irányozva. Még akkor csak fehér hollóként állott fel egy-egy főrendű hazafi az országnagyok és főpapok többnyire minden nemzeti kívánatnak ellenszegült tömegéből; most már gondjába került a kormány s udvarnak, hogy a főrendi táblán magának állandó többséget biztosítson. Most a főrendi ellenzék nemcsak ugyazon harczot vívta a kormánypárt ellen,

melyet az alsó ház ellenzéke, hanem, egynémely ízben, még ennél is nagyobb hévvel s lelkesedéssel. 1847.

A főrendi ellenzék élén folyton gróf Batthyáni Lajos állott. Szavára, kit az összes, országos ellenzék, pesti öszszejöveteleiben főnökéül választott, önként indúlt a főrendi tábla ifjú ellenzéke. Csak egyszer kellett hallani őt, midőn valamely fontosabb tárgyban emelt szót, s látni a megdöbbenést, melyet komoly, erős okoskodása, hímezetlen igazmondása a tábla többségében okozott, hogy meggyőződjünk, miképen e férfiú lelke és szive teremtve van arra, hogy a nemzetnek viharos időkben is vezetője legyen.

Mellette Perényi Zsigmond, Batthyáni Kázmér, Wenkheim Béla, Károlyi György s mások kitűnő helyet foglaltak; de elvszilárdságra, szónoki hatásra s befolyásra nézve első volt közöttök a, már a múlt gyűlésekről ismeretes, Teleki László. Új jelenet volt a főrendi táblán, hogy már a főméltóságokat viselők közől is többen, mint Batthyáni Imre, Vay Ábrahám s mások is, az ellenzékkel tartottak. Hiányzott ellenben az országgyűlés elején a főrendi tábla egyik leggeniálisabb szónoka Eötvös József, kit, mivel centralisátiói rendszere miatt az ellenzékkel némileg meghasonlott, csak később, a márcziusi események bírtak a megjelenésre.

Az ellenzéki pártnak a főrendűek soraiban e tetemes gyarapodása az egész főrendi tábla tekintélyét s hitelét nevelte a nemzet előtt. Kétségtelen bizonysága ennek ama sajátságos körülmény, hogy míg az 1832/6-ki országgyűlés alatt, midőn a demokratiai elveknek még csirája is alig látszott a magyar közélet mezején, az előhaladottabb hazafiak egyik jelszava volt, a főrendi táblának, mely minden reformot gátol, eltörlése: most, miután a népérdek s egyenlőség elvei oly erős gyökereket vertek, e kivánatnak hangja sem volt többé hallható.

A figyelmet igénylő állás, melyet az ellenzék a felső házban elfoglalt, s a nagy befolyás, melyet annak végzé-

1847. seire Batthyáni Lajos a maga pártjával gyakorolt, valamint az ellenzéki czélok könnyebb kivihatása is szükségessé tette, hogy az ellenzék minden elemei, miként a pesti öszszejövetelek alkalmával egyesűltek, most is szorosabban egyesűlve maradjanak, s egységöket a két tábla közti feloszlás ne gyöngítse. S ez volt oka, hogy az alsó házi ellenzék a felső házinak a tárgyak előkészítésében is részt kivánt adni. E végett azon alsó házi tanácskozmánynak, mely az ügyeket előkészítette, a kérdések irányát s főbb elveit meghatározta, s mely Kossuth, Szentkirályi, Szemere, Pázmándy, gróf Andrássy Gyula, Lónyay Gábor és Bónis követekből állott, Batthyáni Lajos és Teleki László is állandó tagjaivá lőnek.

Az ellenzék állása, általában véve, szilárdabb volt mindjárt eleitől kezdve az országgyűlésen, mint a minőt az egyelőre várt. A nagy kérdés, mely körűl minden forgott, mely a pártokat elválasztá s egymás ellen heves harczra ösztönzé, nem a reform kivánatában s ellenzésében állott többé, mint az elmúlt országgyűléseken. A conservativok, miként fentebb láttuk, már a legtöbb reformkérdésben felhagytak az elv ellenzésével; s e tekintetben csak az időszerűség, a mód s a határpont felett folyt a harcz. A nagy kérdést, mely fontosságával minden egyebet messze túlhaladt, Magyarországnak önálló fejlődése képezte, melyet Kossuth ekként fejezett ki: „Haladni akarunk mindnyájan; de midőn a conservativ párt Bécsnek tart, mi Budapest felé kivánunk haladni.“

Az országgyűlés megnyitása.

Ámbár a pártok, a haza önállóságát s kormányzati függetlenségét illető komoly kérdésekben különválva, élénk küzdelemre készültek; mindazáltal az országgyűlés első napjai teljes egyetértésben ünnepelt örömnapok voltak. Ez örömnek tárgyait a király magyar megnyitó szavai s István főherczeg nádorrá választása képezték.

Mióta Magyarország osztrák fejedelmeket ural királyai gyanánt, most először történt, hogy királya, az 1844-ki

törvény követelése szerint, magyar nyelven szólott a trónról a nemzet képviselőihez. A nemzeti nyelv e törvényes jogáért vívott félszázados parlamenti harcz végre teljes diadalra vezetett; már sem a kormányzat, sem a törvényhozás lépcsőzetén nem létezett oly magas hely, melybe a nemzeti nyelv beiktatva nem volt volna. És V. Ferdinánd, midőn november 12-kén a királyi előadásokat Majláth György országbírónak átnyújtván, magyarúl szólott, a nemzet régi legbuzgóbb kivánatainak egyikét teljesítette. „Nincs már ezután mitől félteni a magyar nemzetiséget!“ — a megnyugvás e nyilatkozata hangzék minden felől az örömzaj csillapúlta után. 1847.

A másik tárgy, a nádorválasztás, a nemzeti önérzetnek szerzett kielégítést. Az országban azon vélemény uralkodott, hogy az osztrák miniszterium minden áron mellőzni akarta István herczegnek nádori hivatalra jutását, részint mivel atyjánál tapasztalta, hogy a főherczeg-nádorral nehezebb rendelkezniök, mint az egyszerű alattvalók sorából lett nádorral; részint mivel attól tartott, nehogy a fejedelmi ház ezen mellék-ága, a nádorság folytonos birtokában, magát az udvartól idővel függetlenné tegye. Beszélték, mi közönséges hitelre is talált az országban, hogy V. Ferdinánd azon alkalommal, midőn István herczeg királyi helytartóvá neveztetett, legelőször tanúsított szilárd, semmi ellenvetés által meg nem hajtható akaratot, kijelentvén, hogy az elhúnyt nádornak tett igéretét okvetlen teljesíteni akarja. Ez okból István nádorságra jutása, mint az osztrák miniszterium szándoka ellen történt dolog, a nemzeti kivánat győzedelme gyanánt tűnt fel, s oly reményt ébresztett, hogy az ifjú nádor, különben is a hazának szülötte, erélyesen el fogja háritani a bécsi kormány törvénytelen becsapásait az ország ügyeibe. Nem kételkedett senki, hogy ő magyarnak érzi s tartja magát, hogy honára őszintén büszke, s annak javát óhajtja, annak sorsával a magáét azonositani kivánja; hogy kebelének igaz, őszinte indulatából származ- Nádor-választás.

1847. tak népszerűségét oly jelentékenyen hatványozott ama szavak, melyeket nem rég bevégzett körútazása alatt több helyen mondott: „addig éljek, míg honomnak élek." A nádorválasztás formájára nézve megjegyzendő, hogy egészen az 1790-kinek példája szerint történt: a királyi kijelölést magában rejtő levél átvétetett ugyan; de István annak felbontása nélkül, közértelemmel választatott meg nádorrá.

A kir. előadások.

A királyi előadásokban, melyek a tanácskozások tárgyait tűzték ki, felvéve volt minden fontosabb kérdés, mely a nemzeti életben eddigelé felmerült. Meg volt említve a városok, a katonai élelmezés, az ősiség és örökváltság, a vám és közlekedési eszközök s az azok előállítására szükséges országos pénztár, az erdélyi részek, a büntető törvénykönyv és börtönök kérdése. Sőt ezen előterjesztésekhez kész törvényjavaslatok is kapcsoltattak, alapjául a rendek tanácskozásainak; mi, bár sok ellenzékitől veszélyesnek tartatott is következményeiben a jövőre nézve, minden esetre haladásnak tekinthető törvényalkotási eljárásunkban. E kormányi törvényjavaslatok eleve is elégületlenséggel vagy legalább gyanúval fogadtattak az ellenzék által; mi egyébiránt tekintve a nemzetnek és a kormánynak egymástól annyira különböző irányát, senkit meg nem lephetett. A nemzeti párt minden reformkérdést az ország törvényes önállóságának szempontjából vett fel s kivánt megoldani úgy, hogy egyszersmind a népjog, a demokratia is feltalálja benne a maga követeléseit. A kormány ellenben nem csak a demokratiai iránynak utját állani, hanem e mellett még akként is kivánta intézni az átalakitást, hogy az ország, a birodalom érdekében, de ellenére a magyar függetlenségi jogoknak, újabb kapcsok által köttessék a közös fejedelmet uraló birodalmi testhez, s azon szálak, melyek által a bécsi kormánytól függésben tartatik, még szilárdabbá tétessenek.

Az adresse-viták.

Az irányok ezen összeütközésének szükségkép heves harczot kellett felidézni a nemzeti s kormánypárt között. E harcznak előjele volt az elégületlenség ama nyilatkozata,

mely már a kir. előadások felolvasásakor észrevehető vala: 1847.
maga a harcz mindjárt az első ülésekben megkezdetett, midőn a kir. előadásokra felküldendő válaszfelirat került a szőnyegre. Utánozva a nyugoteurópai követkamrákat, már az utolsó országyülésen szokásba kezdték hozni az ország rendei, hogy a trónbeszédre s a kir. előterjesztésekre felküldendő válaszban az ország helyzetének általános rajzát adják, s a kormány eljárása, politikája felett véleményt mondjanak. Még teljesebben gyakorolni kivánták az országrendek e birálatot a kormány politikája felett most, midőn magát mind a két párt győzelemmel kecsegtette s érdekében feküdni látta, hogy az irány, mely szerint a reformkérdések megoldandók lesznek, mindjárt eleitől kezdve meg legyen határozva s eldöntve a nagy kérdés: vajjon az ellenzék vagy a kormánypárt elvei bírnak-e túlsúlylyal a törvényhozó kar kebelében? s vajjon az 1844-ki országgyűlés végén Metternich herczeg által tervezett s Apponyi kanczellár által foganatba vett új rendszer lesz-e győzedelmes, melynek végczélja, hazánknak egybeolvasztása az abszolut osztrák császársággal; vagy a nemzeti irány merülend fel diadalmasan a maga törvényes, önálló s alkotmányos kormányrendszerével?

A kérdések ezen legfontosabbika felett november 22. a kormánypárt kezdette meg a hat napon keresztűl nagy élénkséggel folytatott vitát, midőn Somssich Pál, a kormánypárt alsóházi vezérszónoka, inditványt tőn a válaszfelirat tartalmára nézve.

„Alkotmányos kifejlődésünk korszakának nagyobb momentuma — ugymond — még nem volt a mostaninál. A fél század előtt megkezdett és a közelebb lefolyt 20 év alatt oly sok hazafiúi tűzzel folytatott politikai küzdelmeknek közepette annyira szétágazott vélemények megtisztúlva, a viták és idők által megérlelve, épen azon pillanatban egyesíttetnek a kegy. kir. előadásokban, midőn a pártok magok különválva nagy csatára készülnek . . . Hazánk bol- Somssich inditványa.

1847. dogsága lévén a czél, melyre mindnyájan törekszünk, az erős surlódások s heves viták után e nagy czélban kell találkoznunk . . . Hogy e nagy momentum sok kérdésre nézve már jelen van, sokra nézve közeledik, ez iránt megvan minden pártnak, meg a kormányzásnak saját érdeme: az ellenzéknek ama cselekvőség, melylyel a nemzet figyelmét a reformokra fölébreszté; a conservativoknak, hogy a rögtönzést meggátolták, s a reformok megvitatására időt nyervén, a békés átalakulást lehetővé tették; a kormány nak, hogy a heves vitákat az alkotmányos korlátok közt megtartani tudta, most pedig, miután a kérdések eléggé megérleltettek, a szükséges reformokat maga indítványozza." Átmenvén aztán a múltak történetére, s ezeknek nyomán a kir. előadások egyes pontjaira, melyekben, úgymond, „a kir. akarat a nemzet legforróbb óhajtásaival oly szerencsésen találkozik", azon inditványnyal fejezi be szónoklatát, hogy a rendek, viszonzásáúl a kormány jó akaratának, a felterjesztendő válaszfeliratban mondjanak hálát a királynak, hogy végre nemzeti nyelven szólott, a nemzet által megválasztott nádort megerősitette, s a nemzet által kivánt reformokat önmaga tette inditványba; jelentsék ki, hogy az ily üdvös kir. előadásokat azonnal tárgyalásba veendik, s végre kérjék meg ő felségét, hogy a múlt országgyűlésről felterjesztett sérelmeket orvosolja.

Somssich inditványának értelme tehát oda volt irányozva, hogy a rendek a felküldendő válaszfeliratban Apponyi kanczellár kormánya ellen semmi vádat ne emeljenek, eljárásában semmit se rosszaljanak, s csak a régiebb még orvosolatlan sérelmeket említsék meg egyszerűen.

Hogy az ellenzék ily adresse-t el nem fogadhatott, világos volt azon elvtusák után, melyek közte s a conservativ párt közt az utóbbi országgyűlés óta a jelennek megnyitásáig, megyei gyűléseken, párttanácskozmányokban s a sajtó terén szakadatlanúl s oly hevesen folytak. Az ellenzék is kötelességének ismerte ugyan háláját kijelenteni a király-

nak, a november 12-én nyujtott kettős nemzeti örömtárgy felett; de azt saját ügyének feladása, a nemzet leghőbb vágyainak elárulása nélkül nem vélé tehetni, hogy a conservativ inditvány szerint elismerje, miképen a nemzet s kormány közt egyesség létezik elvben és irányban, s hogy ekként a nemzet önállóságával ellenkező irányt, melynek a kormány annyi bizonyítványait adta, ha csak hallgatása által is helyeselje. Meg volt győződve, hogy ezen, a bécsi kormány által oly gondosan rejtegetett irányról ha valaha, bizonyára most, midőn a kormány is a reform terére lépett, le kelle végre rántani az álczát s véget vetni azon törekvéseknek, miszerint az absolut hatalomnak terjesztése s alkotmányunknak abban czélzott felolvasztására vezető intézkedéseknek életbe léptetése épen a haladás, a reform zászlaja s palástja alatt folytattassék. Múlhatatlannak tartá, kimondani, hogy a haladási iránynak a nemzet előtt más értelme van, mint a mely a kormány törekvéseiből kiviláglik. Mind ezt pedig nem lehetett a nélkül tenni, hogy a kormány legújabb sérelmes intézkedéseit is meg ne említse. 1847.

Az ellenzék ezen eltérő nézeteit a kormánypárt vezérszónoka ellenében maga Kossuth, az ellenzéki vezér fejtegette egyikében azon fényes, elragadó beszédeinek, melyek által oly uralmat nyert a közönség kedélye, érzelmei s meggyőződései felett.

Kossuth inditványa.

„Nézeteim — ugymond — Baranya követének nézeteitől a válaszfelirat ugy terének mint feladatának egész philosophiájára nézve lényegesen különböznek. Ha ő egyességet lát a kormány és nemzet között a teendőkre nézve, én az egyességet csak némely tárgyak kijelölésére nézve látom; de látok ezen tárgyak elintézésének irányára nézve oly végetlen különbséget, minő van az alkotmányos és absolutistikus irány közt... Hazánk sorsának e fontos perczeiben a törvényhozási kötelességre hivatva, nehéz feladatunk szerencsés megoldásának első kellékeihez vélem tartozni a körülmények komoly felismerését s a fenforgó viszonyok

1847. közti öntájékozást, melynek alapján munkálkodásunk irányára nézve a t. rendek akarata constatirozva legyen, s ezen constatirozott akarat a fejedelem irányában ünnepélyesen nyilatkozzék.

„Én a kir. előterjesztéseket a kormány részéről oly manifestatiónak tekintem, melylyel az országgyülés munkálatának irány adatni czéloztatik; s azért ugy gondolom, hogy a t. rendek válaszfeliratában viszont azon iránynak kell kifejteztetni, melyet a t. rendek követni szándékoznak, de minthogy ez nagy részben a körülmények gondos felismerésétől feltételeztetik, szükségesnek látom egyszersmind, hogy a válaszfelirat alkalmával a t. rendek taglalat alá vegyék mind általában az ország állapotát, mind különösen erre vonatkozólag a múlt országgyülés óta követett kormánypolitikának ugy általános irányát, mint tettekben vagy mulasztásokban nyilatkozott főbb momentumait: miszerint a kormány irányában ellenőrködésre jogositott országgyülésnek véleménye ugy önmagunk előtt tudva legyen, mint felséges királyunknak tudomására juttathassék . . .

„. . . . . Vizsgálván a kir. előadásokat, nyilt őszinteséggel vallom meg, hogy midőn ő felsége több oly ügyek tárgyalására hívja fel az ország rendeit, melyeknek elintézését a nemzeti közvélemény a nemzeti közóhajtások közé emelé s korunk kitünő feladatának kijelölt: ennyiben a királyi előadások nem csak a nemzet szándokával s akaratával találkoznak; hanem egyszersmind ő felsége részéről a nemzet reformczélzatú törekvése iránt rokonszenvet s hajlandóságot tanúsitanak. És én ezt méltányló hálával elismerem . . . .

„. . . . . De minél őszintébb elismeréssel fogadjuk a kir. szándok eme nyilatkozatát, annál nagyobb kötelességünk ő felségének nyilt őszinteséggel elmondani, mik azon akadályok, melyeknek el kell hárittatniok, hogy kir. szándoka teljesedjék. Mert hiszen az ország ily szellemű előadásokat már máskor is látott, s mégis csak kevés eredmény mérsékelheté a meghiúsúlt remények fájdalmát. A siker feltételeinek e kijelölésével tartozunk az ország méltó várakozá-

sának ;. . . és tartozunk a felséges uralkodó ház iránti ragaszkodásunknak is. Egy gondos pillanat Európa s a monarchia viszonyaira ; egy pillanat a politikai láthatáron oly olvashatólag feltünedező jelekre, lehetetlen hogy minden embert, ki ép értelemmel bir, meg ne győzzön, mikép a felséges ausztriai ház jövendője Magyarország alkotmányszerü kifejlésével kapcsolatban áll. Én ezt szükségesnek tartám kimondani, mert ugy országunknak mint a királyi háznak érdekében vélem lenni, hogy komoly meggyőződéssé váljon, miként az, ki Magyarország közügyeit vagy alkotmányosságában csorbitani akarná, vagy reformokat nem akarna, vagy azokat nem alkotmányos és nemzeti irányban akarná, az, meglehet, hogy valamely idegenszerü kormányrendszer mechanismusának támogatásán dolgozna, de az uralkodó ház érdekeinek biztositásán nem dolgozna . . . 1847.

„Én tehát . . . . kötelességemnek érzem, országunk állapotának vázolatába bocsátkozni. — És itt én mindenek előtt . . . . sajnosan vagyok kénytelen azon tagadhatatlan tényt emliteni, hogy azon kormánypolitikában, mely a hazánknak s velünk egy fejedelemnek hódoló ausztriai monarchiának közös státusviszonyait intézi, a magyar kormányt nem látom azon hatékony befolyással birni, mely törvények s alkukötések által biztositott országos szabad önállásunknak megfeleljen. Innen van aztán, hogy ama politikát országunk érdekeivel összhangzónak gyakorta nem találhatjuk ; mert a kormányunk által képviseltetni kellő alkotmányos érdekeink nem birnak eléggé nyomatékos befolyással a monarchia közös státusviszonyainak intézésében ; az ezt vezérlő politika nem birja eléggé méltánylani a magyar nemzetnek az uralkodó ház iránti áldozati készségét.

„Ámde hazánk állapotát legközelebbről s a leglényegesebben azon viszony érdekli, melyben mi az ausztriai monarchia tartományaihoz állunk. Senki nálamnál ezen viszonyt jobban nem tisztelheti, s pedig nem csak azért, mivel az, fejedelmünk egységének az 1723-ki 2-dik törvény-

1847. czikkben megerősítésével szentesitve van; hanem azért is, mivel én e viszony szövetségében látom ugy hazánk, mint az uralkodó ház jövendőjének biztositását, sőt látom annak constitutionális kifejlődésében az európai civilisátiónak egyik hatalmas paizsát; — de ezen tisztelet és ragaszkodás miatt nem szabad szem elől tévesztenem azon országos önállást és azon jogokat, melyek e viszony mellett hazánk számára az 1790-ki 10 dik törvényczikkben királyi szentesitett szóval biztosittattak. E viszony a fejedelem egységének s nem az országos önállás feláldozásának viszonya. És mégis — fájdalom — oda jutottunk, hogy sokan ép e viszonyban keresnék hazánk jogszerü igényeinek akadályait, mivelhogy tapasztalják, miként az érdekek találkozásának eseteiben hazánk érdekei az ausztriai örökös tartományok vélt érdekeinek gyakorta alárendeltetnek, és igazságos kivánataink elmellőzése azon ürügygyel mentegettetik, hogy teljesedésöket az ausztria tartományokra való tekintet nem engedi.

„Ámde én ezen imputátió alaposságát a legkerekebben tagadom, sőt állitom, hogy az uralkodó háznak rosz szolgálatot teszen, a ki azon véleményt igyekezik terjeszteni, mintha hazánk jogszerü érdekeit Ausztria érdekei szükségkép elleneznék. Én ezt kereken tagadom, s lelkem egész meggyőződésével ismétlem, mit a karok és rendek táblája 1844-ben kimondott, hogy „a magyar alkotmányos élet teljes kifejlődése az örökös tartományok mellett lehetséges“; és állitom azt hogy, ha e tekintetben nehézségek forognak fenn, ha érdekeink itt-ott összeütközésben lenni látszanak, ezen nehézségek s ezen összeütközés, nem a szövetséges tartományokkal való viszony természetéből, hanem ama kormányrendszer divergens irányából erednek, mely a szomszéd tartományokkal találkozásunk historiai alakját megváltoztatván, a magyar alkotmányossággal irányellentétbe jött, s e divergentia által érdektalálkozásainkat is ütközésekbe ragadta. — Fájdalmas, de természetes, hogy amaz absolutistikus változásból előbb

divergentiáknak, utóbb érdekütközéseknek kellett következni; — melyek azonban nem onnan származtak, mintha érdekeink a birodalmi tartományok érdekeitől természetszerűen különböznének; hanem származtak onnan, hogy ama kormányzati rendszer által különbözőkké tétettek. Én legalább meg vagyok győződve, hogy, ha ezen változás közbe nem jő vala, s ennek következtében az egyik szövetséges fél állapotának kifejlődése mesterkélt irányban nem vezettetik; a másiké pedig természetszerű kifejlődésében fel nem tartóztatik, sem érdekeink összeütközésbe nem jőnek vala, sem az egy fejedelmet törhetlen hűséggel uraló népek között a felszűltségnek semmi neme nem léteznék: sőt inkább az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, erősebb kölcsönös bizodalom kötné össze, s külön nemzetiségeink megőrzése mellett, velök az alkotmányosság érzelemrokonító alapján, a polgárisodás s közjóllét legszívesb barátságában találkozva, mindnyájan azon közös megnyugvásnak örvendhetnénk, hogy érdekeink rokonsága, sőt ugyanazonossága nyujtja a királyi szék növekedő erejére s dicsőségére a legrendíthetlenebb talapot. Van pedig jogom ezt hinni annyival inkább, mert nemzetemet mindenkoron azon hajlam lelkesítette, . . . miszerint részünkről minden készség megvolt és megvan, a különválni látszó érdekek kiegyenlítésére örömest nyújtani segédkezet, csak a részben legyünk biztosak, hogy ezért országos önallóságunk vagy épen alkotmányosságunk árúl nem kívántatik. Ily ár követelése pedig nem a birodalmi tartományok derék nemzeteitől, nem a kapcsolati viszony természetéből, hanem csak ama kormányrendszer divergens irányából eredhetne.

„Ezen kormányrendszernek saját belügyeinkre is alkotmányellenes befolyásától akarták őseink e hazát biztosítani, midőn az 1790-ki 10-dik t.-czikkben királyi akarattal is szentesítve kimondották, hogy hazánk szabad ország s egész törvényhozási s kormányzási rendszerében független, tehát semmi más országnak avagy nemzetnek alája nem

1847. rendelt. Azonban, fájdalom — de ki kell mondanom, hogy ezen sarkalatos törvénynek az élet, a valóság meg nem felel. Nem gondolom, hogy volna közöttünk valaki, a ki ezt ne fájlalná, vagy épen állitásom igazságát tagadásba venni akarhatná; de ha mégis valaki erre magában kedvet érezne: ám tessék; gondolom sokan leszünk, kik a keztyűt felveszszük, és fogunk részletes adatokkal szolgálni. Azt hiszem, hogy a bizonyitásnak, fájdalom, szűkében nem igen vagyunk. A tényt tehát, hogy az 1790: 10. t.-czikkely nem valóság, ki kellett mondanom . . . Ezen tényből, t. rendek, sokféle bajoknak egész özöne forrásozik; és innen az örökös tusa a nemzet és kormány közjogi hatalmának korlátai felett, mely ily mértékben a világon sehol sem fordúl elő, s nálunk is csak azért van, mivel az 1790: 10. t.-cz. nem valóság s mert a birodalmi főkormányhatalom rendszere az alkotmányossággal összhangzásban nincs.

„Azt hiszem, t. rendek, ezt már ideje volt tisztán kimondani, kivált e, reformokra hivatott országgyülés elején; mert a minő igaz, hogy hazánk jövendője a nép iránti igazságtól s az alkotmányos élet organikus kifejlődésétől függ, oly bizonyos az is, hogy ez irányban való haladási czélzataink főakadálya épen amaz absolutistikus befolyásban van. Az alkotmányos nemzet minden reformot, minden új institútiót természetesen akként kiván intéztetni, miszerint a nemzeti szabadság támasza s az alkotmányos kifejlődés igényeivel összhangzásban legyen; ama nem alkotmányos kormányrendszer ellenben befolyását oda intézi, hogy minden új institutióval saját hatalmát öregbitse.

„Ámde azt mondhatná valaki: ha igaz, hogy ezen kormányrendszer — mert rendszerről szólok — ily befolyással van hazánk ügyeire: hasztalan szólalunk fel ellene; mert hiszen, vég analysisben, e panasz felett is ő határoz. De nem hasztalan, t. rendek, nem hasztalan, mert bizodalmunknak van oly oszlopa, mely e rendszernek is felette áll. És ez a királyi szék, az uralkodó dynastia érdeke. És

nem hihetem, t. rendek, hogy az uralkodó ház, hű népeinek loyális szózata által figyelmeztetve, eme rendszer fentartását saját érdekében lenni találhassa. Mert hiszen minő érdek javasolhatná ezt? Mit nyújt eme rendszer a királyi háznak ár gyanánt önmagáért? Nyujt talán korlátlan országlási hatalmat? Nem; mert hiszen az ily kormányrendszer bureaukratiai mechanismusának korlátai semmi pótlékot sem adnak, mint épen — a bureaukratiát. — Vagy talán külsúlyt és suprematiát nyújt e rendszer a királyi háznak? Nem, t. rendek. Elannyira nem látom hát én ezen rendszer fentartását a felséges uralkodó háznak érdekeivel azonosítva, hogy inkább azon véleményben volnék, miként az leszen a Habsburg-ház második alapítója, ki ezen rendszert constitutionális irányban reformálandja. 1847.

„.... A királyi szándokkal találkozó haladási czélzataink sikerének egyik fő akadálya tehát az, hogy az 1790: 10. t.-czikk nem valóság.

„De van még egy másik akadály is: és itt már csak saját kormányunkkal s nem a taglalt idegenszerű kormányrendszer befolyásával van dolgunk; mert ezen befolyás hazánk organikus, alkotmányszerű kifejlődését akadályoztatja, de hogy positiv sérelmek követtessenek el, azt nem parancsolhatja. Ezen második akadály pedig abban áll, mit az ország rendei már az 1825-ki országgyülésen kimondottak s azóta öt országgyülés ismételt, hogy t. i. „ámbár mi a közboldogság növelésére s az ország javára czélzó k. királyi szándék előmozdítására a leghajlandóbbak vagyunk: előre láthatjuk mégis, hogy törvényeink is foganatlanok lesznek, ha csak alkotmányos lételünknek hol egy hol más oldalról megrendített talpköve igazságos sérelmeink orvoslásával meg nem erősíttetik."

„Ez, t. karok és rendek, mély igazság; mert a hol a törvény nem szent, s végrehajtása nem bizonyos, ott a törvények hiába alkottatnak; s azért a törvények szentsége oly alap lévén, melyen alkotmányos életünk nyugszik: ezen

1847. alap épségének követelését mi hagyományúl kaptuk őseinktől. Ezt nem szabad felednünk s elhanyagolnunk; mert az alkotmányos létet a bizonytalan jövendő semmi reményeiért sem adhatjuk fel. Senki nálamnál jobban nem örvendene, ha itt, a nemzet képviselőivel szemközt, egy felelős parlamentáris kormány állván, ezen állás magában biztositana, hogy a multakat bizton feledhetjük, mert jövendőnket nem teszik bizonytalanná, és zavartalanúl vihetnők a reform munkálatát. És én az ily kormányt megyei institutiónkkal tökéletesen megegyeztethetőnek vélvén, az alkotmányos lét ezen postulátumának valósitására minden erőmet felajánlom; de ha már ez valósitva volna is, a kormánytól törvényeink szentségét számon kérni, minden időben első kötelességünkhöz tartoznék. Mennyivel inkább nem szabad mellőznünk ezen alapot, midőn sajnosan kell tapasztalnunk, hogy sarkalatos sérelmeink annyi országyüléseken át orvosolatlanok maradtak."

A régiebb sérelmekről átmegy azután a legújabbakra, a kormánynak a múlt országgyülés óta követett politikájára; mire nézve „tény az, ugymond, hogy köz- s magánjogi viszonyainkban most is a törvényhozó hatalom mellőzésének, a kormányhatalom garantiák nélküli terjeszkedésének, s az alkotmányos biztositékokat képező institutiók erőtlenitésének anticonstutionális iránya tapasztalható." Ennek bebizonyitására a sokak tömegéből, ugymond, csak három főmomentumot emlit; — s kifejtvén aztán az administrátori rendszerből, a horvátországi tartományi gyülés körül elkövetett státuscsinyből, s a vallást és váltóügyeket illető újabb törvényeknek az ország határőrvidéki részeiben kihirdetésének s foganatositásának elmulasztásából eredt újabb sérelmeket, oly inditványt tett, mely szerint, ellenkezőleg a Somssich inditványával, a válaszfeliratban mind ezeket megemlittetni kivánja, mint akadályait a kormány által is szándékolt reformoknak.

A két inditvány felett hosszú, érdekes vitatkozás nyílt meg. Az ellenzék indokai általában véve az ország önállósági joga s az osztrák absolut kormányrendszertől független alkotmányos kormányzata körül forogtak. Pázmándy e felett még bővebben fejtegette a külpolitikát is, mely az osztrák kormány által annak absolutistikus rendszere következtében egészen érdekeink ellen vezettetik. E miatt nincs, ugymond, külkereskedésünk; e miatt áldoztatott fel a Duna torkolata, s szoríttattunk ki az orosz kormány által minden befolyásból, melyet az aldunai tartományok irányában helyzetünknél fogva gyakorolhatnánk, s gyakoroltunk is mindaddig, míg ezen absolutistikus rendszer kormányzatunk alkotmányosságának szárnyát nem szegte. És mind ezekből azon következtetést vonta le, hogy Magyarországot csak saját felelős miniszterek kinevezése fogja megnyugtathatni. — A reform kérdéseire nézve az ellenzéki szónokok vetélkedve fejtegették a magyar nemesség készségét eddigi, szabadalomképen birt jogait, a néppel megosztani. 1847.

A conservativ, vagy inkább kormánypárti szónokok a reformok tekintetében, melyek még csak általában említtettek, legkevésbbé sem ellenkeztek ugyan amazokkal; de annál erősebben küzdöttek a kormány összes politikájának megtámadása s különösen ama sérelmeknek a feliratban megemlítése ellen, a melyek miatti vád Apponyi kanczellárra nehezedett. A vitatkozás hevében mindazáltal semmi sem sértette annyira a nemzeti párt érzelmeit, mint egyes, habár gyengébb vonatkozások a kormánypárt azon elvére, „miszerint minden javításokat a birodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása mellett czéloznak keresztűlvinni“ és ama szintén eléggé elárúlt törekvés, mely a conservativ programmban akként áll kifejezve, hogy „az ellenzékkel nem fognak transigálni, hanem azt mindenkor leszavazni törekvendenek.“

„A közbirodalom egysége! — kiáltott fel tartalmas beszédében Zemplén követe, Lónyay Gábor. — Tehát Lom-

1847. bardia, Galiczia, a német státusszövetséghez tartozó ausztriai részek s tartományok, azután Magyarország, ez mind egy legyen! Mi lesz hát akkor a magyar monarchia egységéből? . . . Tehát a magyar monarchia egységét, tehát nemzetünk legszentebb érdekeit, önállását, függetlenségét alárendeljük a közbirodalmi egységnek! Mi ennek ellenkezőjét az 1790-ki 10-dik törvényczikkre hivatkozva, kivánjuk kinyilatkoztatni; mi követeljük hazánk önállása s függetlensége minden következményeit, — s honunk érdekeit az ausztriai monarchia érdekeinek alárendelni nem fogjuk engedni! — Önök, tisztelt conservativ urak, „mi velünk nem akarnak transigálni, minket mindenkor le fognak szavazni!“ — minket, kik azoknak léptünk nyomdokiba, kik küzdöttek jogainkért s fentartották nemzetiségünket, hazánk szabadságát, kik honunk felvirulásának, újjászületésének előharczosai voltunk és vagyunk! Ez nem fog sikerűlni! mert ha sikerűlne, tán lehetne egy és oszthatlan Ausztria, de magyar nemzet nem, Magyarország nem! Él magyar, áll Buda még!“

Széchenyi inditványa. Négy napig folyt már a nagy érdekkel hallgatott párttusa a nélkül, hogy valamelyik párt a maga véleményét s illetőleg indítványát feladni s az ellenfélhez közeledni szándékoznék. Az ötödik napon Széchenyi az eredményt siettetendő, egy harmadik inditványnyal lépett fel, mely értelmére nézve a két előbbi közt mintegy közép helyet foglalt; közelebb állt mindazáltal a pestihez, melytől inkább csak modorra, mint lényegre nézve különbözött. Ő is meg akarta ugyan tartani a feliratban az ország függetlenségéről, kormányának önállásáról az 1790-ki 10-dik törvényczikk alapjára épített okoskodást; de a nemzet aggodalmait, melyeket az új rendszabályok okoztak, csak egész általánosságban, nem pedig egyenként elószámlálva, kivánta beigtatni; legtöbb nyomatékkal pedig a Pesten tartandó évenkénti országgyülés eszméjét javaslá kiemeltetni, mi által, szerinte, nem csak a múlt idők sérelmei orvosoltatnának, hanem törvénytelen-

ségeknek a jövőben is eleje vétetnék. A széles discussiónak november 27-kén szavazás vetett véget, melynek eredménye lőn, hogy miután Somssich a magáét visszavette, Kossuth inditványa Széchenyié ellenében négy szó többségével lőn elfogadva. A nagy fontosságú válaszfelirattal, mely Kossuth beszédének értelmében készült, teljesen napfényre jött végre a pártok állása, miszerint t. i. a kormánypárt, minden erőködése daczára is, kissebbségben vagyon. E körülmény azon megjegyzésre szolgáltatott okot Blackwellnek, az angol kormány hivatalos levelezőjének, miként e gyülésnek kevés eredménye várható, s a kormány kénytelen leend, vagy tetemes concessiókat tenni, vagy eloszlatni az országgyülést. 1847.

A Szentkirályi ismeretes, erős logikájú tollából folyt, sikerült szerkezetű válaszfelirat, melyben a közel jövendő eseményeinek szelleme leng, íme következő:

„Fölségednek ezen országgyülésre egybehivott hűséges karai és rendei örömmel és a siker buzdító reményével nyúlnak a törvényhozási súlyos munkához. Az alsóház felirati javaslata.

„Örömmel: mert századok óta ez volt az első alkalom, midőn a magyar nemzet koronás királyának ajkairól nyelvének kedvelt hangját hallani szerencsés volt.

„A siker buzdító reményével; mert midőn Fölséged István főherczeget a nemzetnek ajándékozá, azon kapocs, melylyel az uralkodó házhoz és az által a szövetséges birodalomhoz törvény, érdek és szivhajlam válhatlanúl csatol, a közös szeretet kölcsönös zálogával lőn megismerve.

„Fogadja ezekért Fölséged a nemzetnek buzgó hálóját kegyességgel.

„Azt sem hagyhatjuk említetlenűl, hogy Fölségednek a folyó évi nov. 11-dik napjáról hozzánk intézett többi kegyelmes előadásai is oly kérdéseket tűznek előnkbe feladatúl, melyeknek megoldása legnagyobb részben régen táplált óhajtásaink közé tartozik. Bizonyságul szolgálnak ezek,

1847. hogy a fejedelmek és nemzetek érdekei között nincs ellenkezés.

„És épen azért, valamint sikerült a kegy. előadások első pontját, az országló ház és a nemzet érdekeinek tökéletes összhangzásával megoldanunk, semmit inkább nem óhajtanánk, mint ezen örvendetes összhangzást a kir. előadások többi pontjainál, az ország szükségei által igényelt egyéb intézkedéseknél is biztosítva látni.

„A midőn tehát örömmel ragadjuk meg az alkalmat Fölséged iránt hálánk és hűségünk nyilvánítására, egyszersmind kötelességünknek tartjuk egész őszinteséggel fölemlíteni azon akadályokat, melyeknek elháritása nélkül biztosítva nem lehetünk, hogy a királyi szándok és a nemzet óhajtása az eredményben mindenkor találkozik.

„Haladási czélzataink fő akadályát abban látjuk, hogy az 1790-ki 10-dik törvényczikkely teljesen életben nincs; mert hazánk kormányzata nem bír azon önnállással, melylyel a törvény szerint birnia kellene.

Súlyosbítja ezen akadályt az, hogy törvényhozásunknak és kormányzásunk rendszerének alapzatában is lényeges különbség létezik: mert ez az, a mi okozza, hogy országgyüléseinken, a kor szükségeiből fölmerült kérdések megoldásában, a nemzet és kormány czélzatainak összeegyeztetésére biztosan nem számíthatunk.

„Előleges és egyéb sarkalatos sérelmeink, melyeket országgyülésről országgyülésre sok izben felpanaszlánk, még mindig orvoslatlanok; és ez által a hozandó, bár mily üdvös törvényeink foganata iránt annyival inkább kétség támad, mivel törvényeinknek kihirdetése és végrehajtása nincs teljesen biztosítva. Igy az 1836-ki 21-ik törvényczikkely foganatba véve még most sincs; a vallásbeli és váltótörvények pedig az ország határőrvidéki részeiben kihirdetve sem lettek.

„Hozzájárul, hogy a törvényhozás alkotmányszerű befolyása mellőzésének és a kormányhatalom egyoldalú ter-

jeszkedésének iránya is tapasztalható. — És e részben bizonyságúl szolgálnak már csak azon intézkedések is, melyek a megyei szerkezetnek az 1536-ki 36-ik és 1723-ki 56-ik törvényekben megalapított rendszere körül, az eddig kivételes administrátori hivatal rendszeresítésével, ugy szintén a kapcsolt részek közgyűlésére nézve, egyoldalúlag jöttek közbe. 1847.

„Az itt elősorolt egyes tények Fölséged előtt állásunk általános fölvilágosítására szolgálandanak. — Föntartjuk, hogy azok iránt nézeteinket részletesen is fölterjeszthessük: megjegyezvén, miszerint a fönkijelölt akadályok elhárítását organikus átalakulásunk végsikerének nélkülözhetlen föltételeként tekintjük.

„Meg vagyunk győződve, hogy ezen akadályok elhárítása és ezekből eredő ellentétek kiegyenlítése az országló ház, az összes birodalom és hazánk kölcsönös érdekeinél fogva, Fölségednek 'egyedül népei boldogítására irányzott atyai gondoskodását elkerülni nem fogja. Ezért, ámbár azoknak súlya alatt, mégis teljes készséggel nyúlunk ugy a királyi előadásokban kitűzött, mint egyéb, az ország szükségei által igényelt, kérdések megoldásához és sérelmeink orvoslásához.

„Kijelentjük, hogy intézkedéseink által a szomszéd örökös tartományokkal való érdektalálkozásainknak méltányos kiegyenlítésére, hazánk országos önállásának és törvényes jogainak megőrzése mellett, annál nagyobb készséggel nyujtandunk segédkezet, minél erősebben meg vagyunk győződve, hogy ezen kiegyenlítés nehézségei nem a közöttünk létező szövetséges viszony természetéből erednek.

„Nagy és nehéz a következő idők feladata. A mienk: alkotmányos életünket és anyagi erőnket teljes mértékben kifejteni. Fölségedé: ezeket összes birodalmának szellemi kifejlődésével és anyagi érdekeivel összeegyeztetni, — a jog minden oldalról épségbentartásának és a korszükségnek igényei szerint.

1847.

„Figyelembe véve az elintézésre váró tárgyak sokaságát és fontosságát és azoknak a közálladalom sokszerü viszonyaira kiterjedő kapcsolatát: nélkülözhetlen eszközűl tekintjük, hogy országgyülés évenként Pesten tartassék.

„Kérjük Fölségedet: hogy ezen kivánata iránt a nemzetet előlegesen is megnyugtatni kegyelmesen méltóztassék.

„Teljes reménynyel vagyunk, hogy ekképen, a végnélküli örök jóságú isten segítségével, a nagy czél felé sikeres lépések fognak történni."

A válaszfelirati viták a főrendeknél.

A nagyszerü vitatkozás, mely aztán e felirati javaslat felett a felső házban szintén hat napig folyt, eléggé tanúsitá, hogy ezen okmányban a nemzet életkérdései vannak érdekelve. A főrendi táblán soha még egy tárgy nem vitattatott meg annyi buzgalommal, annyi szónoklati fénynyel, mint e válaszfelirat. Legtöbb erő fejtetett ki annak azon pontjait illetőleg, melyekben a hagyományos, absolut irányú kormánypolitika, s annak legújabb kinövései, az administrátori rendszer s a horvátországi státuscsiny gáncsoltatnak. Mert világos volt, hogy ha e pontok keresztül mennek, s a felirat, miként szerkesztve van, felküldetik, vagy le kellend Apponyinak lépnie a maga rendszerével a kormányról, vagy ha ezt a kabinet ezen első erélyes ostrom után feláldozni nem akarná, az országgyülés fog szétoszlatni. A kormánypárt ennél fogva minden erejét ráforditá, hogy némileg bebizonyithassa, miképen az úgynevezett administrátori rendszerben semmi sincs, a mi akár az alkotmányossággal, akár a létező törvényekkel ellenkeznék. A törvénytárból felkeresték mindazon újabb s régibb törvényeket, melyekkel a kormányintézkedést valamennyire támogathatták. A szónoklat nagy mesterségével fejtegették a státustudományból meritett érveket, a rend érdekét, az erős kormány szükségét és mind azon indokokat, melyek e kormányintézkedések mellett szólhattak.

Azonban felette nehéz volt azt igazolni, lehetetlen a közvélemény előtt diadalra vezetni, a mi iránt magoknak is,

ha tán nem egészen ellenkezett, legalább s bizonyára sokaknak ingadozott meggyőződésök, s miért csak pártérdekből küzdöttek; mit még el nem fogúlt idegenek is csak oly veszélyesnek itéltek az alkotmányra nézve, mint a magyar nemzeti párt. „Világos — ugymond egy levelében Blackwell, az angol kormány hivatalos megbizottja, ki e gyülésről az angol miniszteriumnak tudósításokat küldött — világos, hogy ha eltűretik, miképen e rendszer gyökereket verjen, a magyar intézményekbe lassanként az osztrák bureaukratiának egy neme fog beoltatni" . . . „E rendszernek végeredménye hihetőleg az volna, hogy Magyarország osztrák tartománynyá válna, és az országgyülés puszta regisztráló tanácscsá, hasonlóvá az örökös tartományok Landstaendjeinek gyüléséhez." 1847.

A hat napi hosszas vitákat részletesen követnünk nem lehetvén, azokból csak egy beszédet akarunk idézni, Batthyáni Lajosnak alapos, a kormánypolitikát, az országnak Ausztriával kapcsolatát s a szabadság ügyét szónoklati fény nélkül ugyan, mély felfogással biráló beszédét, mely e nemsokára oly nagy szerepet játszandó statusférfiúnak egyszersmind szilárd politikai jellemét is előnkbe tünteti.

Batthyáni Lajos beszéde.

„. . . Hadd legyen — ugymond egyebek közt — nálunk is az adresse feletti tanácskozás kriteriuma annak, hogyan itéli meg a nemzet képviselősége kormányát s kormányzóit, hogy igy nálunk is, mindjárt a diéta elején ezen votumból meríthessen erőt a jó, vagy veszítsen hiteléből a rosz systema; mert én is panaszt kivánok emelni mind a kormányzási mód, mind a kormányzó férfiak ellen.

„A mód vagy systema ellen annyiban, a mennyiben az 1790-iki 10-ik törvényczikk, keletkezte óta soha, de soha valósággá nem vált, és nemcsak teljesen nem, de semmiképen nem lépett életbe.

„Nem lépett életbe és nem tiszteltetett ezen törvény sem bel- sem külpolitikájában Ausztriának.

1847. „A külpolitikában nem; mert hogyan tudott volna Ausztria oda állani Európa szine elébe, mint az absolutismus megtestesült repraesentansa; annak vallani magát, — és minden nemcsak saját, de még mások ügyeiben is, akkép mutatni be magát a világnak, ha szem előtt tartotta volna az 1790-ki 10-dik törvényczikk ama szavait: „hogy Magyarország érdekei a többi tartományok érdekeinek alárendelve ne legyenek„? Ez úton pedig nem csak alá vannak rendelve a magyar érdekek, a magyar alkotmányos irány, sőt ez kitagadva, tökéletesen desavouirozva és diplomatice ignorálva találja magát.

„Vagy tán azt merné valaki állítani: hogy a magyar érdekre nézve közönbös dolog az, vajjon Ausztria diplomatiája az alkotmányos, avagy az absolutistikus mérlegbe veti-e a maga voksát?

„Még jóslattehetség nélkül is kitalálhatni, hogy a közelebbi háború, elvek háborúja leend, és hogy azon két jelszó, mely bizonyos idő óta két ellenséges táborra osztotta a státustudomány és a szónak férfiait, maholnap lobogókon lesz olvasható, melyek után rohanandnak Európa majd minden hadseregei: — vajjon akkor is közönbös dolog fog-e lenni a magyarra nézve Ausztriának külpolitikája, ha akkor zászlóin nem a mindnyájunkat lelkesítő „alkotmányos szabadság", hanem a törvényeink által számüzött „korlátlan hatalom" jelszava leend felirva?

„Kérdem, ha annyi meg annyiszor emlékeztetve vagyunk, hogyan ne kivánnók jogszerű, alkotmányos igényeinknek utolsó consequentiáit, ne vennők figyelembe vegyes házasságunkat (Ausztriával)?

„Kérdem, nem hasonló joggal kivánhatja-e a monarchia erősbik fele, hogy a kormány, mind kül- mind bel-politikájában, egyaránt mellőzvén az absolutizmus utolsó consequentiáit az összes monarchiára nézve, modificálja ő is eljárását és dogmáját azon factor nagyságához, melynek

sem sympathiái sem érdekei nem egyeznek össze az absolut rendszerrel? 1847.

„De ezt ő mindeddig nem tette.

„Ha belpolitikáját nézzük Ausztriának, a mennyiben az a nem magyar tartományokat illeti: mit látunk ott örvendetest, mi biztosítót, mi reménygerjesztőt? Semmit!

„Örvendetest nem; mert mindenek előtt az tűnik mindenki szemébe, miszerint Ausztria belpolitikája soha nem keresett, soha nem talált magának más támaszt, más garantiát Ausztria különféle nemzetiségeinek egymás iránti antipathiáin kivűl, mint a bureaukratiát.

„Biztosítót nem; mert ha látjuk, mily vas következetességgel folytattatik azon absolut irány, mely Alsó Ausztria szabadalmait I. Miksa óta II. Józsefig megsemmisítette, és II. Leopold daczára, azóta ismét feleleveníűlni nem engedi; — ha figyelembe veszszük, mily elvek frigyességét fogadta el az ausztriai kormány északon, és mily elvekét taszítja vissza délen: akkor meg kell győződnünk, hogy hiányzik minden alkotmányosságot biztosító szellem azon tanácsteremben, hol a nemzetek sorsa felett vettetik el a koczka.

„Reménygerjesztőt sem találunk; mert akár áll az, mi én előttem axioma, hogy t. i. egyáltalában nem fér meg ugyanazon kormánypálcza alatt az uralkodás korlátlan rendszere a korlátolttal, a nélkül hogy ezen két incompatibilitás egymásra corrosive ne hasson; — akár áll az, mit mások állítanak, hogy csak a kölcsönös engedékenység és assimilatio teheti tűrhetővé ezen vegyes házasságot: — mind a két esetben bizonyos, hogy nincs mit reményleni azon keresztény házasságban, hol épen a valláskülönbség okozván a surlódásokat, azon fél, mely úgy is csak a kötött házasság óta tért át egy más confessióra, s ez által épen ő idézte elő a bajt, — ha, mondom, azon fél most, közeledés helyett, thalmudja és prófétáira kezd esküdni.

1847. „Szerintem nem megy ki egyre: vajjon a mutatkozó alkotmányos mozgalmak oda viszik-e a dolgot az örökös tartományokban, hogy maholnap az egyik tartomány alkotmánya biztosítékúl szolgáljon a másiknak? Vagy hogy ezek ezentúl is elnyomatván, egy felől az irígység, más felől a lenezés tovább is függőben engedje maradni alkotmányos életünk felett a Damokles kardját......“

A főrendi ellenzék azok sorából is nyert több szövetségest, kik eddig részint hivatalaiknál, részint véleményszinezetöknél fogva állandólag a conservativ elveknek valának pártolói. Sőt még azon diadalát is ünnepelte a hazafiság, hogy ámbár e tárgy élesen a kormány ellen fordittatott, s tulajdonkép kárhoztató itéletet foglalt magában: az országos méltóságokat viselők közől mégis többen találkoztak, kik az alsó ház felirati javaslatát elfogadták, s egyszersmind a kormánynak a megyei igazgatásban tett önkényes intézkedéseire is határozottan kimondták a rosszszalást. Ilyen volt, például, Batthyáni Imre főlovászmester, ilyenek Vay Ábrahám, Gyürky Pál, Károlyi György főispánok.

A főrendi többség mindazáltal, miként előre látható volt, a kormány pártján lévén, meghiusítá az alkotmány, szabadság és népjog érdekében oly hosszan folytatott nemes küzdelmet. Az alsó ház felirati javaslata félrevettetett s helyette Szerencsy István főpohárnok inditványa fogadtatott el, mely lényegére nézve visszhangja volt Somssich kormánypárti inditványának.

A kormánypárti főrendek, midőn az alsó ház felirati javaslatát visszavetették, a múlt országgyülések története által eléggé indokolt ama reménynyel kecsegtették magokat, hogy mig fölötte a két ház egymással pár izenetet váltand, az alatt az alsó házban is változást fognak szenvedni a szavazati viszonyok. Épen ez időben tartatván a megyékben az évnegyedi közgyülések, a kormány minden lehetőt megkisértett pártja s kivált az administrátorok által,

hogy pótlékutasitásokat eszközöljön ki a követek számára, melyek kötelességökké tegyék Somssich inditványának pártolását. A nemzeti párt sem maradt ugyan tétlen, midőn a kormánypárt erőködéseit észrevette; sőt az országgyülésen azzal biztatta magát, hogy, ha tán sikerül is a kormánynak egy pár megyében a maga előnyére megváltoztatni az utasitást, több megye fog találkozni, mely az országgyülési vitatkozások után, elébbi utasitásai ellenére, most Kossuth inditványát, illetőleg az alsóházi feliratjavaslatot fogja pártoltatni követei által. Kossuth azonban nem tartá tanácsosnak megkisérteni a pártok erejének újabb mérlegezését; s a kormánypárt nagy bámulatára egy, eddig szokatlan lépést javasolt az alsóháznak. 1847.

Ily vitatárgyakban, minőt most a válaszfelirat képezett, az alsó ház, ha javaslata a főrendi táblától el nem fogadtatott, többszöri izenetben ügyekezett engedékenységre birni a főrendi többséget. Most Kossuth azon inditványnyal lepte meg a házat, hogy, miután a képviselők a főrendeknél ellenkező véleményre akadtak, s velök arról, hogy mi nézetei vannak a képviselői testületnek az ország állapotáról s a kormány politikájáról, vitatkozni nem lehet; ők pedig a nemzet őszinte nyilatkozatának a király elébe juthatását gátolják, — az alsó háznak nem marad egyéb teendője, mint, ragaszkodva kijelentett nézeteihez, a felirási javaslatot letenni, s a benne megérintett sérelmeket külön feliratokban részletesen terjeszteni fel a királyhoz. A válaszfelirat letétele.

A letétel majdnem oly szenvedélyes vitatkozást idézett elő, mint elébb maga a felirati javaslat. A kormánypárti képviselők mindenkép azon voltak, hogy ezen inditvány félrevettessék. Egy közülök annyira ment, hogy azt mondaná, miként a főrendek az adresse-t félreértették, s meg volna győződve, hogy érettebb meggondolás után azt némi csekély módositással elfogadandják. De hasztalan volt minden igyekezetök; hasztalan erőködött maga a személynök s táblai elnök is ama remény felmutatásával, mi-

1847. ként a két ház a felirat felett, ha az újobban visszaküldetik, hamar meg fog egymással egyezni, más véleményre birni a rendeket. Kossuth letételi inditványa többséget nyert; s a jelentékeny okmány, bár nem jutott is a fejedelem elébe, sőt épen ezen körűlménynél fogva, miszerint a képviselők készebbek voltak elállni annak további sürgetésétől, mintsem eltűrni a benne kifejezett elvek megcsonkíttatását, igen nagy hatást tőn a kormánynál.

Ha a válaszfelirat egyszerűen letett javaslata hiszekegye volt a nemzet politikai irányának: a közös teherviselés és az örökváltság kérdéseiben rejlett az eszközök legfőbbje, mely a nemzeti átalakulást elővarázsolhatja, s mely nélkül a haza, bár mily üdvösek legyenek is különben irott törvényei, tettleg sem alkotmányosan önálló, sem erős és virágzó nem lehetendett soha.

E két kérdésben közvetlenűl a nép érdeke foglaltatott; és a néptől csak ugy lehetett követelni csatlakozást a nemességhez az alkotmány védelmében, ha az érdekek, az átalakítás lombikából, igazságosan egyesítve, fognak kikerűlni. De különben is, a nép nagy tömegének állapotjavulásától s az anyagi érdekek fejleményétől lévén az ország felvirágozhatása feltételezve: alig létezett már oly véleményárnyalat, mely ezen országgyülésen, hol nem egyedűl elvek diadala, hanem tényleges reformok kívántattak, e kérdéseknek a nemzet életére kiható fontosságát be nem vallotta volna. Nem arról volt többé a kérdés: legyen-e reform? hanem arról: miképen, mily korlátok közt legyen?

Közös teherviselés, örökváltság. A közös teherviselés iránt november 29-kén Szemere Bertalan tőn inditványt, egyszerűen, mert, miként mondá, felesleges a bővebb fejtegetés e tárgyban, mely, hála istennek s a felvilágosodás és önzéstelen hazaszeretet diadalának, pártkérdésből nemzeti ügygyé fejlődött, s mely minden reformoknak annyira kezdőbetűje, hogy „a mely nap a közös teherviselés elve kimondva s alkalmazva lesz, a

napon lesz Magyarországnak alapja letéve másodszor". 1847.
Inditványa röviden abból állott: „mondják ki és állítsák fel a karok és rendek a közteherviselés elvét a házi s hadi adóra és az országos pénztárra nézve. Szólitsák fel a főrendeket ezen elvnek elfogadására, miként arra is, hogy az elfogadás esetében egyezzenek meg egy országos választmány kiküldetésében, mely az elfogadott elvet gyakorlati s kellő alkotmányos biztosítékok mellett alkalmazza."

Alig találunk a nemzetek fejlődésének történelmében szebb jelenetet annál, melyet a magyar nemesség felvilágosodott nagyobb részének önzetlen, nagylelkű buzgalmában látunk, melylyel a közjó miatt ősi kiváltságairól lemondani, jogait az alsóbb osztályokra is kiterjeszteni ügyekezett. A magyar nemességet általában forró honszeretet s a szabadság iránti hűség jellemzé minden időkorban. E történelmi múltjának dicsősége iránt most sem volt az érzéketlen; s az óhajtás, e dicső múltat szenytelenűl megőrzeni, a többi nemzetgazdasági s politikai indokok közt, melyek a közös teherviselés elvének elfogadását már oly sürgetőleg követelték, most is nem a legcsekélyebb súlylyal birt a nemesség előtt ezen áldozat megtételében. És e tekintetben bizonyára történeti emlékű maradand Kossuth beszédének ama része, melyben ő, a nép legkitűnőbb szónoka, itéletet mondott a nemesség ezredévi szereplése felett azon időpontban, melyben ez a privilegium teréről lelépni s a nép tömegével egygyé olvadni, jogban és teherben aránylag osztakozni készűlt. A nemesség e büszkeségét, e kegyeletét dicső múltja iránt ügyesen használta fel a szónok indokúl a közös teherviselés elfogadására.

„A magyar nemességet — ugymond — egy ezredév históriája e nemzet létélének talapzatává szentelte fel. O irta be a magyar nevet, e jövevény nemzetiség nevét, Európa nemzeteinek arany könyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitörűltenek, de azt nem, melyet

1847. bele a magyar nemesség férfikarja írt. Ő vívta első sorban az ország lételének harczait; ő volt Európa táborszeme századokon át; s minden viharok között is nem tűnt fel nagy, epochalis eszme Európában, mely a nemesség közrehatása mellett, hamarább vagy később Magyarhon földébe átültetést nem talált volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az ő műve. És e közben a magyar nemesség az, mely jármot tűrni nem tanúlt soha, mely a szabadság arany fonalát kezéből soha egészen ki nem eresztė, melynek nevéhez egy históriai emlék csatlakozik, minővel az európai szárazföld egy nemzete sem dicsekedhetik, — azon históriai emlék, hogy mióta ez ország Magyarország, itt az absolutismus törvényesítve nem lett soha. Mind ez a magyar nemesség műve.

„Már kérdem én: ki lehetne oly kába, hogy ezen nemesség politikai állását annihilálni akarhatná? Mi bizonyosan nem, mert azért ver szivünk minden dobbanása, hogy a szabadság közkincsesé legyen, hogy mennél többekre kiterjesztessék. Nem lehetünk hát oly fonák szándokkal, hogy a szabadság védeit szaporitani akarván, munkánkat ritkitással kezdenők, és kezdenők azon sereg lefegyverzésével, mely elég erős volt egy ezred éven át azt maga is megvédni....Nem, mi akarjuk, hogy a nemesség azon politikai súlyt megtartsa e nemzet közéletében, melyre históriája, birtoka, alkotmányos gyakorlottsága és századokon átszőtt ezer meg ezer viszonyok által hivatva vagyon. De hát kérdem: mi módon lehet azt megtartania? Az által talán, ha az adómentesség szabadalmához ragaszkodva, magát a néppel s igazsággal folytonos ellentétbe helyezi? Nem, t. rendek, axioma az, hogy miután a zsarnokság ideje lejárt, politikai hatalmat csak azon úton lehet fentartani, a melyen szereztetett. De hát azt gondoljuk-e, hogy a magyar nemesség köztehermentesség által szerezte hatalmát s politikai súlyát? Ez úton nemcsak hogy soha sem szerezhette volna azt, de sőt, ha ezen úton járt volna, lételét

sem ismerné a história; mert a polgári állodalom oly természetű, hogy politikai heréket nem tehet hatalmasokká... Hajdan a honvédelem mindennapi szüksége volt a legnagyobb, volt az egyedűli közteher. És a nemesség magát ezen teher alól nem csak ki nem húzta, de sőt egyedűl viselé, egyedűl hordá azt vállain, s annak dicsőségében csak rendkivűli alkalmakkor adott részt más néposztályoknak. És tevé ezt annak tudatában, hogy a herék nem lehetnek hatalmasok. A közteherviselés azon alap, melyen a nemesség politikai súlya fölemelkedett; ez létélének, ez jogainak kútfeje... Ha tehát óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya s annyi becses históriai előnyei fentartassanak, ennek csak egy útja van, az t. i. hogy az élettel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon; mert ez sokáig semmi esetre fenn nem tartható: hozzá ragaszkodni tehát nem tenne egyebet, mint a fentartható előnyöket is compromittálni. — Én pedig nem óhajtom, hogy a nemesség semmivé legyen; hanem óhajtom, hogy legyen a többi polgárok között, mint testvérek közt a hű elsőszülött, a hazának erős szögletköve, kinek vezérlő állása az ifjabb testvérekbe önbizalmat önt. Ura nem lehet a nemzetnek, de lehet vezére; ez gyönyörű hivatás, ezt tartsa meg, ezt megtarthatja, de csak azon áron, ha visszatér azon alaphoz, melyen politikai hatalma felemelkedett; s az adómentességről lemondásának árán épségben veszi meg Sybilla kilencz könyvét, melynek első hármában meg van irva, miként tarthatja fenn a nemesség a jövendőnek osztályában a nemzet elsőszülöttségi jogait. Ennek most utólsó lehetsége áll a nemesség előtt, ha az adómentességről lemondását most megszavazza: — még most az önkénytes műve lehet, egy új boglár históriai koszorújában. De új tényezők vannak a küszöbön: — bebocsáttatásuk feltartózhatlan, s a lemondás érdeme és igy annak bére sem lehetend többé a nemesség egyedűli sajátja.“

1847.

1847. Azonban a képviselőknek e kérdés körüli meggyőződése gátolva volt szabad nyilatkozatában az utasítások által, mit e tárgyban egy megye sem mulasztott el adni képviselőinek. Az utasítások többségénél fogva nem lehetett az egész adókérdést egy szavazat által eldönteni. E kérdés már a lefolyt években három ágra szakadva tárgyaltatott, s ezen alakban keltek az illető utasítások is. Házi adó, hadi adó, és országos pénztár a haza felvirágoztatására: ezek voltak külön czímei a közös teherviselés részeinek. Az akkori hangulat egyik vonása gyanánt érintsük meg, hogy a nagy birtokosok, főleg a házi adó iránt, nem négy rokonszenvvel viseltettek, félvén, hogy a megyei gyülések, melyek ezen adó kivetésében szabadon intézkedtek, könynyen igazságtalanságot követhetnek el a kisebbségben lévő nagy birtokosok irányában. A hadi adónak egyszerű elvállalását azok ellenezték leginkább, kik a nemességet a kormány számadás nélküli adókezelésének alávetni nem akarták. Azt hitték ugyanis, hogy a kormánynak számadásra kötelezése az által meg fog nehezíttetni, ha már a nemesség is ezen feltétel nélkül fogná a hadi adóban a részesülést elvállalni. Az adózásra tehát készeknek nyilatkoztak, mihelyt a kormány a megajánlott adó mireforditásáról részletesen számolni akar. A harmadikat, az országos pénztárt, már alig ostromolta valaki; legbuzgóbban pedig Széchenyi hazafi lelke óhajtotta, ugy tekintvén a dolgot, hogy vajmi sokára húzódnék el az ország közlekedési s egyéb anyagi szükségeinek pótlása, ha bevárni kellene, míg a nemzet a kormány felelőssége feletti vitát kedvező sikerrel végzi el.

Tanácskozás közben, az ügy őszinte barátainak nem volt nehéz megmutatniok, hogy különben bármi fontos, és külön kérdés gyanánt méltán a legnagyobb buzgalommal követelendő azon biztosíték, mely szerint a nemzet kellő befolyását az adó kivetése, beszedése s mireforditása tekintetében a kormány irányában épségben fentarthassa; mindazáltal a közös teherviselést ahhoz, conditio sine qua

non gyanánt kötni, a közügy nagy hátramaradása nélkül többé nem lehet. 1847.

A kérdés ez által igen megkönnyittetett, midőn az november 31-én, minden feltétel hozzákötése nélkül, de mégis a külön három czím alatt szavazatra bocsáttatott. A képviselők utasításaik szerint vegyesen nyilatkoztak. Voltak ellenzékiek, kik egyik vagy másik adónemre tagadólag szavaztak; és voltak kormánypártiak, kik mind a három adózásra nézve elfogadták a nemesség hozzájárulását. A végeredmény szerint a házi adó többséget nyert, a hadi adó kisebbségben maradt, az országos pénztár végre, egy két megyét kivéve, közakarattal lőn elfogadva. Az elvek életbeléptetésének módjait a főrendekkel vegyesen egy országos bizottmánynak kelle kidolgozni.

A főrendek conservativ párti része azonban nem tudta eltitkolni idegenkedését a házi adótól; s e szirten már-mar hajótörést szenved az alsóház indítványa, ha István főherczeg nádor maga közbe nem lép. Mihelyt ő e hangulatot észrevette, egy inditványnyal lépett fel, miszerint t. i. a főrendek is hozzájárúlván a képviselők javaslatainak országos választmány általi kidolgozásához, az egyes adónemek megvitatása s elfogadása a jelentés utáni időre halasztatnék. Az inditvány elfogadtatván, a nagy kérdés a később beállott eseményekig függőben maradt ugyan a főrendeknél; az általános adómentességnek mindazáltal köztök sem találkoztak már pártolói; s az egész táblán — miként Széchenyi szokta mondani — a megkövesűlt conservativoknak csak egy „antidiluvianus exemplárja" maradt fenn báró Vécsey Miklós személyében, ki a közös teherviselés minden ága ellen, a régi nemesi privilegiumok szellemében szónokolt.

Az úrbériségek örökös megváltását, a nagyobb birtokúak egyike, Lónyay Gábor tette, a rendek házában, indítványba. E tárgy az, mely iránt legsebesebben megtisztúlt s megállapodott a közvélemény. Az örökváltság Örökváltság.

1847. azoktól, kik benne a demokratia rémalakját látják vala feltűnni, tizenöt év előtt még oly veszélyes, államfelforgató reformnak tartatott, hogy buzgóbb pártolása miatt Wesselényi Miklós hűtlenségi perbe fogatott, Kölcsey pedig, az ünnepelt szónok, oly dicsően betöltött követi székéről lelépni kényteleníttetett. És az idősb nemzedékből ki nem emlékezik az 1834-iki november 10-ki és deczember 10-ki ülésekre, melyekben az örökváltság országgyülési harczaink egyik legnevezetesbikét, a legszenvedélyesebb s legmagasztosabb vitatkozást idézte elő? Most az már vitára is alig szolgált okúl; inkább fejtegetés, mint küzdelem alakjában folyt a tanácskozás, melynek eredménye lőn, hogy Lónyay indítványa elfogadtatott, s országos választmány neveztetett, mely az úrbéri terheknek a földes úr teljes kármentesítésével s reá nézve kötelezőleg, az álladalom közbenjárásával, eszközlendő megváltásáról részletes javaslatot dolgozzon ki.

Az ősiség eltörlése. Még fényesebb diadalát ünnepelte a szabadelvű radikalismus, melynek zászlóján egyik jelszóúl „a szabad föld" állott kitűzve, az ősiség kérdésében. Az ősiségi birtokjogot még csak imént egy nagy sereg a nemzetiség főtámaszának, az alkotmány alapjának hirdette elfogúltságában. Most maga a conservativ kormánypárt vezére, Somssich Pál tette meg az indítványt annak eltörlésére; mi természetesen az ellenzék által, daczára annak, hogy e reform jelenlegi kezdeményezését az ellenfél tőle eltulajdonította, nem kevesebb örömmel fogadtatott.

A harcznak, melyet az ellenzék a kir. előadásokra adandó válaszfelirat tárgyalásának alkalmával a bécsi kormányrendszer ellen megkezdett, a válaszfelirat letételével korántsem szakadt vége. Minduntalan újra s mind hevesebben megkezdetett az ama sérelmek egyikének vagy másikának felvétele által, melyeket a válaszfeliratban csak általánosan kivántak volna megemlíteni; mert midőn a válaszfelirat letétetett, egyszersmind végzéssé lőn, hogy e sérelmek orvoslatát mennél előbb s külön feliratokban sür-

gessék az ország rendei. E sérelmek a horvát tartományi gyülés rendezése körül elkövetett státuscsínyt, a görög nem egyesült vallást érdeklő önkényes kormányintézkedést, az erdélyi részek ügyét s az administrátori rendszert foglalták magokban. Az e kérdések felett támadt, annyi hévvel, oly szenvedélyesen folyt viták kimenetelétől függött, vajjon a nemzet vagy a kormány iránya emelkedik-e diadalra? — megmarad-e vagy lelépend a maga rendszerével Apponyi a kormányról? — alkotmányos vagy az absolutismusnak utat törő szellemben fog-e keresztűlvitetni a nemzeti állapotok átalakulása? 1847.

A horvátországi sérelem.

A horvátországi sérelem, mint tudjuk, e két pontból állott: 1. hogy a horvát tartományi gyülés a kormány egyoldalú parancsa által szabályoztatott, s e szerint abban a nemesség személyes szavazatától megfosztatott, csak a bán által meghívottaknak adatván szavazati jog; 2. hogy a túrmezei nemesség a Zágráb megyében eddig gyakorolt választási és szavazati jogában szintén kormányparancs által megkorlátoltatott. Elvileg egyelőre is lehetetlen volt ugyan törvénysérelmet nem találni abban, hogy ezen alkotmányos kérdéseket a kormány egyszerű parancscsal döntötte el, holott a kérdés csak az lehetett: vajjon az országgyülésre, vagy a horvát tartományi gyülésre tartozik-e azoknak elintézése? Minden esetre tehát csak alkotmányos elvekről, nem pedig a tartománynak az anyaországgal való viszonyairól volt szó e kérdésekben. Nehogy azonban az illyr párti horvátoknak legtávolabbról is alkalom nyujtassék elnyomatás felől panaszkodniok, az országgyülés, mielőtt e kérdések eldöntésébe ereszkednék, azokat egy választmány által bővebben megvizsgáltatni kívánta. E mérsékletre annálinkább felhivatva érezte magát a képviselők testülete, minthogy a két horvát pártnak ez országgyülésen jelenvolt tagjai egymással eleitől fogva heves harczban álltak: a túrmezei gróf, Jozipovich Antal, a magyar-horvát párt feje, a nemesség szavazatának kizárásával megválasztott horvátországi

1847. követeket számtalanszor nem csak törvényteleneknek jelentette ki, hanem egyenesen követelte is a rendektől, hogy Horvátország képviselőinek el ne ismertessenek, s ezen kivánatát Horvátországból felküldött petitiókkal támogatta. Ha e kivánatok s kérelmeknek minden bővebb vizsgálat nélkül enged az országgyülés, könnyen a részrehajlás vádját vonná magára, minthogy épen ellenzéki tag s oly tárgyban emelte a panaszt, melyben a többség kétség kivül az ő pártján állott. A képviselő ház tehát egyelőre sértetlenűl hagyta a horvátországi követek állását, s méltányos kiméletből a pártok iránt, a megbizott választmány tudósitásáig egyszersmind a kormány ellen emelt vádnak vitatását is elhalasztotta.

Azt lehetett volna reményleni, hogy ezen kimélet után a horvát-illyr párt irányában, az egyetértés, vagy legalább a békés viszony a horvátországi követekkel nem fog megzavartatni. De a béke, fájdalom, nem sokáig tartott. Az összeütközésre a magyar nyelv tárgyában alkotandó törvény szolgált alkalmúl. Miután az országgyülést megelőzött évek alatt többször történt, hogy a horvát törvényhatóságok a magyar vármegyék leveleit, mivel magyarúl voltak szerkesztve, el nem fogadták, múlhatatlanúl szükségessé vált a nyelvviszonyokat Horvátországban positiv törvény által szabályozni. E végett azon törvényjavaslat hozatott ismét szőnyegre, mely a múlt országgyülés alatt nem nyert kir. sanctiót. A vitatkozás, melyet e felett a horvátországi követek nagy hévvel kezdtek meg, nem kevés keserűséget ébresztett a kedélyekben, bár a rendek a magyar nyelvet Horvátország beligazgatására kiterjeszteni nem szándékoztak, hanem csak a horvát hatóságoknak a magyarokkal való érintkezésében kivánták azt a latin helyett hivatalossá tenni. E keserűséget nem is annyira e kapcsolat nyelvének minősége, mint inkább ama mellékkérdés öntötte el a vitatkozáson, mely, a nyelvvel kapcsolatban, a felett támadt: vajjon a szlavoniai három megye, Verőcze, Pozsega és Sze-

rém Magyar- vagy Horvátországgal van-e egyenes kapcsolatban? Tapintathiány volt Kossuthtól, ehhez még egy újabb vitatárgyat dobni a szőnyegre, Horvátország nevezete fölött. Eszébe jutott neki, hogy a régente Horvátországnak nevezett tartomány jelenleg nagyobb részben a török birodalomhoz tartozik: a mi pedig belőle még fenn van, jobbára a határőrvidéket képezi; e miatt tehát a Zágráb, Varasd, és Kőrös megyékből álló tartományt inkább a „kapcsolt részek“ nevezete alatt kivánta említtetni a törvényben. E véleményétől később elállott ugyan, észrevévén, hogy e határozatlan nevezet később majd a Magyarországhoz tartozni követelt szlavoniai három megyére is könnyen kiterjesztethetik; de indítványának visszavétele által már nem volt képes egyszersmind a keserűséget is kitörleni a kedélyekből, mely a kibékülésre némileg mutatkozott hajlamokat ismét elmérgezte. 1847.

Egyébiránt maga a hivatalos nyelvet illető törvényjavaslat, mely Horvátország beligazgatásában a gyakorlatban lévő latint hagyta meg hivatalos nyelvűl, sem volt képes megnyugtatni a horvátokat, kik tartományuk kebelében a magok nyelvét óhajtották már tenni az igazgatás közlönyévé. A szűkkeblűséget, melyet a rendek többsége e tekintetben elárúlt, lehetetlen nem gáncsolni; mert kétséget nem szenved, hogy a mily igazságos és méltányos volt az ő követelésük, hogy a magyar koronától függő Horvátország az anyaországgal való viszonyaiban s érintkezéseiben ennek hivatalos nyelvével éljen: szintoly jogos volt a horvátok követelése, a latin helyett saját nyelvöket használni beligazgatásuk körében. Sokan a Horvátországban fenforgó pártraszakadások s különösen az új divatú, ugy nevezett illyr s a régi horvát nyelv miatt vívott harcz s belső meghasonlás érveivel ügyekeztek igazolni a törvényjavaslatot; de mily gyönge volt ez indok, s mily méltánytalan az e miatt való rendelkezés Horvátország beligazgatási nyelvét illetőleg, a főrendek házában maga B a t t h y á n i L a j o s kimutatta.

1848. „Sem az igazsággal, sem a józan politikával össze nem fér az, — ugymond — hogy mi, kik felhagytunk a reménynyel, hogy a magyar nyelvet a kapcsolt részekre ráparancsolhassuk, őket egy holt nyelv használatára akarjuk szorítani. Ez oly zsarnokság, melynek példája a történetekben nincs; ily félszeg és gyáva eszköz az egész világnak roszszalását és kaczagását idézné fel. Két tekintet van itt: az igazság követelése és a politika. Az elsőbbiket már érinté; s némelyek csak a politikának kivánnak e kérdésnél súlyt adni, azon szempontból indúlva: salus reipublicae suprema lex esto. Ha nem volnánk a létező törvények birtokában: ha a magyar nyelv diplomatikai polczra emelve még nem volna: hódolna e nézetnek, s elismerné, hogy lehet politika, melynek az igazság rovására van tanácsa; de a dolog ily állásában, itt a politikát feltalálni nem tudja. Nemzetiségünkre nézve el van vetve a mag; annak felvirágzását nem kell többé féltenünk. Más most a teendő: feladatunk az, hogy alkotmányosságunkat valóságra emeljük. Ennek biztosítása s kifejlesztése mellett kell buzognunk; ez által teszszük le nemzeti nagyságunk talpkövét. Nemzeti nagyságunk azonban nem mozdittatik elő, ha mi, bizonyos jövőben, Magyarország határait csak nyelvünk honosithatásáig akarnánk terjeszteni. Bekövetkezhetik még az idő, hogy Magyarország régi határait visszanyerje: s e reményről le kellene mondanunk, ha a nemzet nagyságát a magyar nyelvhez kötnök. Nem a nyelv affinitása szabja a geographiai határokat. Angol-, Francziaországban, mindenütt szembetűnő, hogy elszakadt egy része a nemzetnek, mely ugyanazon nyelvet birta, s hozzá csatlódott egy más, mely más fajból származott; mi bizonyítja, hogy a politikai affinitások többet hatnak a nemzet nagyságára, mint a nyelv affinitása. Azon kell hát lennünk, hogy oly alapot keressünk, mely a szomszéd nemzeteket mágnes gyanánt hozzánk csatolja: oly institutiókat vívjunk ki, melyek bámulásukat, irígylésüket idézzék elő. A kapcsolt részekben létező ide-

genkedés megszüntetése végett tehát be kell bizonyitanunk, hogy nem vagyunk gyávák az erősek —, és zsarnokok a gyöngék ellenében; hogy alkotmányunkat is tudjuk védeni, a külön nemzetiségeket is tisztelni. E tekintetben nincs reánk nézve veszély, mert egyebet nem kiván, mint, hogy fentartva diplomatikai nyelvűl a magyart, belügyeiket illetőleg a latin nyelv helyett a horvát nyelv használhatása mondassék ki. Ez megszüntet minden ellenünk lévő vádakat, és szóló szivesen oda veti népszerűségét áldozatúl, ha ezt elérheti." 1848.

A mire nézve Batthyáni Lajos a nemzetiségi féltékenység által vezérelt közvélemény ellenére oly férfias véleményfüggetlenséggel nyilvánítá nézeteit, s a mit a rendek többsége most, a rendes körülmények között elfogadni még nem akart: a nemzet azt egy hónap eltelte után, midőn saját nemzetiségét és alkotmányosságát teljesen biztositva, a nemzetet a maga urává lettnek látta, minden nehézség nélkül megadta, de már későn, a horvátoknak.

Az ellenzék, hogy a maga czélját, Apponyi kanczellárnak s az ő rendszerének megbuktatását, könnyebben s biztosabban elérhesse, a válaszfelirat letétele után, mint már emlitők, oly parlamenti taktikát követett, miszerint a reform kérdések tárgyalása közben egymás után ama sérelmeket is szőnyegre hozta, melyek a letett válaszfeliratban megemlitve voltak. E sérelmek fejtegetései mind megannyi rohamos támadások voltak a kormány s annak alkotmányellenes rendszere ellen. Mihelyt egyik felhozott sérelem kimeríttetett, vagy bővebb tárgyalása az illető választmány jelentéseig elhalasztatott: azonnal felvétetett egy másik, hogy igy mindig legyen a szőnyegen oly tárgy, melyből a kormányt ostromolni, rendszerén rést törni lehessen. Azon vezérek harczmodorát követte az ellenzék, kik nem lévén elég erősek egy nagy csapással tönkre tenni ellenöket, azt folytonos nyugtalanitás, minduntalan ismételt támadással ügyekeznek legyőzni. Miután a horvátországi

1848. sérelem a választmány jelentéseig elhalasztatott, s a horvát követekkel a nyelv s Horvátország nevezete fölött folyt viták bevégeztettek, Kossuth azonnal a magyarországi részek, az ugynevezett „partium" kérdését melegitette fel.

A partium kérdése. Miként tudva van, e sérelem abból állott, hogy a kormány az 1836-ki 21-dik törvényczikk rendelete szerint, Kővár, Középszolnok, Kraszna és Zaránd megyéket Magyarországhoz visszakapcsolni s ennek folytán e részek képviselőit a törvényhozásra meghivni, mind eddig szándékosan elmulasztotta; midőn pedig e részek hatóságai ellen a követküldés elmulasztása miatt, a törvényhozás meghagyása szerint, a főtörvényszék itéletet hozott, annak végrehajtását meggátolta. A kérdés olynemű vala, hogy abban ügyes szónok igen nagy erőt fejthetett ki, és keményen sújthatta a kormányt. Egyrészről azon indokok fejtegetése, hogy a nemzet annál erősebb leend a kormány irányában, mennél kevesebb részekre van szakadva s mennél inkább összefolynak minden elemei a haza középpontjában, szóval a nemzeti egység eszméje, már maga is népszerű lévén, biztosan számithatott a közönség tetszésére. Másrészről a bécsi kormányrendszernek a nemzet érdekei ellen ható irányát sehol sem lehetett kézzelfoghatóbb módon felvilágositani, mint e tárgyban: mert tagadni nem lehetett, hogy az említett 1836-ki 21-dik törvényczikk végrehajtásának elmulasztása által a kormány bűnös gúnyjátékot űzött a világos törvénynyel: nem csak hogy a végrehajtást különféle hiú ürügy alatt elhalasztá; de a közvéleményt mind Erdélyben, mind különösen a visszakapcsolandó részekben valóban botrányos ármánynyal ügyekezett e részek visszakapcsolása ellen felizgatni; és azután az ekképen önmaga által előidézett nyilatkozatokat a törvény nem teljesíthetésének támokai gyanánt mutatta fel. Kossuth két óráig tartott beszédében, melyet e sérelem felett mondott, nemcsak a közvárakozást teljesen kielégítette, hanem önmagát is meghaladni látszott. A nagy szónok beszédei közt van több, melyek,

kivált az utóbbi forradalom korszakában, a szenvedélyeket hevesebben felkorbácsolták, az indulatokat szinte az őrjöngésig felfokozták: de nincs egy is, mely a tárgy teljes kimeritése, a sérelem alapos, meggyőző bebizonyitása, a hazafiúság szent érzelmeinek ihlettsége s az előadás ereje és szépsége által oly mélyen hatott s oly osztatlanul megnyerte volna mindenki tetszését, mint e remek beszéd. Előadása végén inditványozá, hogy ezen százados, botrányos sérelem haladék nélküli orvosoltatásának eszközlése végett a főherczeg nádor közbenjárása kéressék ki. „Szeretném, ugymond, megkérlelni a fergeteget, óhajtanám a törvény teljesitésének öröme fölött elfelejteni a múltak fájdalmát: kivetem tehát az orvoslat utolsó reményhorgonyát a mérséklet kötelén, de azon határozottsággal, hogy, ha ezen remény is csalna, jőjjön bár a mi jő, én a legszigorúbb törvényes eszközök elővételére vagyok kész, mintsem gyáva panaszszal tűrjük, hogy a magyar törvény, a törvényhozás méltósága, a birói hatalom törvényes hatósága, eltiportatva maradjanak.“ 1848.

A beszédnek oly általános, oly mély lett hatása, hogy a kormánypártiak kezéből, ha tán lett volna is különben kedvök a küzdelemre, a védelem minden fegyverei kihullottak. Babarczy, a kormánypárt egyik vezérszónoka, minden ellenvetés nélkül elfogadta az inditványt. És a gyülés elnöke a következő szavakkal mondá ki a határozatot: „Vannak örömünnepek, miként a magán családok ugy a nemzetek életében is; ilyen ünnepe a táblának e mai nap, melyen megmutatta, hogy a midőn nagy nemzeti czélok forognak szőnyegen, a pártok el tudnak némúlni, vagy önként adják magokat társúl azok létesitésére.“ És midőn a kormánypárt szónokai még csak megkisérteni sem bátorkodtak, védeni a kormányt az ellene annyi erélylyel, oly leplezetlenül kimondott súlyos vádak ellen, önként igazolták Kossuthnak a beszédje elején tett amaz állitását, hogy „ezen s hasonló abnormis állapotoknak kulcsát lehetetlen

1848. másban találnunk, mint — fájdalom! abban hogy, végelemzésben, sem a magyar dolgok felett a magyar kormány, sem az erdélyiek felett az erdélyi kormány nem intézkedik: hanem intézkedik mind kettő felett az idegen német bureaukratia. És ez a botrányos dolognak legbotrányosabb kulcsa." A közelgő márcziusban végre feltámadt nemzeti szabadság napjának sugárai ezen sérelmet is, annyi egyébbel együtt, eloszlatták a nemzet egén: a részek miatti sérelem megszünt Erdélynek az anyaországgal egyesülésében.

Az administrátori rendszer miatti sérelem.

Mind ezen pártküzdelmek közt azonban az administrátori kérdés volt a legfontosabb, a harcz tulajdonképeni tárgya, a pártok törekvéseinek fő czélja; mert ennek eldöntésétől függött: megmarad-e Apponyi a maga rendszerével a kormányon, vagy megbukik azzal együtt. Az országgyülés kezdetétől fogva egészen a márcziusi napokig e tárgy volt az országgyülési események fő rugója. Az administrátori rendszerből eredt sérelem behatása alatt tűzte ki az ellenzék, válaszfelirati javaslatában, az ország igazgatásának teljes törvényes függetlenítését, mint egyetlen óvószert a kormány törvénysértései ellen. Ezen ügy irányában elfoglalt állás határozta meg a követek színezetét; ez vont választófalat a pártok között; és az ellenzék ezt tekinte tagjai szilárdságának próbakövéül. „In hoc signo vinces" mondá Szemere, az ingerült hangulatban folyt vitatások alatt. A kormánypárt viszont igen engedékenynek mutatá magát az ingadozóbb egyének iránt, bár mely más ügyben csatlakoztak az ellenzékhez, feltéve s kikötve, hogy az administrátori kérdésben neki fognak segédkezet nyujtani a kormány politikájának megmentésére.

Az országyülés megnyitásakor a negyvennyolcz közől mintegy harmincz megye követeinek volt egyenes utasítása, sérelem gyanánt tekinteni az administrátori rendszert s annak megszüntetését sürgetni. És bár a válaszfelirati viták alatt a kormány minden követ megmozditott az administrátorok által a megyei gyüléseken, hogy követeiknek e tárgy-

ban kedvezőbb pótutasitásokat küldjenek: az eredmény mégis azt tanusitá, hogy a válaszfelirati viták, melyek e kormányrendszer súlyos jelentóséget s veszélyes következéseit oly élesen kimutatták, nagy hatást tőnek az országban, s a pótlékutasitasok, melyek e viták befolyása alatt készültek, az ellenzéknek inkább kedvezének, mint a kormánynak. 1848.

Ehhez járúlt, hogy a válaszfelirat letétele után az alsó ház bizottmányt nevezett ki, mely az administrátori rendszerben rejlő sérelmeket részletesen előterjeszsze. Elnöke e bizottmánynak Bernáth Zsigmond követ, lelke pedig Kossuth, és munkája, mely jobbára ez utóbbinak tollából folyt, tükre vala a magyar közjognak. Kifejtve találtattak benne az ország alkotmányszerinti beligazgatásának minden elvei, s ezekkel élesen szembe állitva az administrátori rendszernek a municipális életet s ezzel együtt az ország alkotmányos önkormányzását halállal fenyegető törvénytelenségei; szóval a munka igen jeles, nagyszerű volt s méltán aggodalmakat ébresztő a kormánypártban.

A kormánypárt, bár a világ előtt jó reménységet szinlett ez ügybeli győzedelme iránt, önmagát nem ringathatta többé illusiókban. A követek többségének utasitása az administrátori rendszert kárhoztatta; a kormánynak most is, főleg Wirkner kanczelláriai titkár által mozgásba tett alattomos csábitásai a követek közt nem biztattak oly sikerrel, hogy a kérdés felett támadandó nyilt vitákban a többség részére hajoljon; sőt bizton előrelátható vala, hogy a bizottmány jelentésének hatása eldöntő, s mihelyt az közzététetik, a csata vesztve leend a kormány részén.

E körülmények közt sem veszté el azonban bátorságát, nem mondott le minden reményről a kormánypárt, kivált miután a nádorban is tevékeny szövetségest nyert vala. István főherczeg jól tudván, hogy az administrátori kérdés tárgyalása által az ellenzék egyenesen Apponyi kanczellár megbuktatását tűzte ki czéljáúl: de tudván azt is, hogy

1848. Apponyi állása a kabinetben elég szilárd arra, hogy keményebb összeütközés esetében a maga lemondásának benyujtása helyett az országgyülés feloszlatását eszközölje ki, s e lépésre valóban el is van határozva, — minden módon oda működött, hogy e kérdés, mielőtt tárgyalásba vétetnék, valamely compromissum által intéztessék el. E végett gyakoribb tanácskozásokat tartott Lónyay János beregmegyei főispánnál, ki iránt maga múlt évi körútja óta nagy bizodalommal viselteték, s ki Bécsben is nem csekély befolyással birt. A közbenjáró szerepre e tekintélyes urat e fölött még az is különösen ajánlhatá, hogy fia, Menyhért, beregmegyei ellenzéki követ által az országgyülési többséggel is könnyen érintkezésbe léphetett.

Lónyay János azon reményét fejezte ki a főherczeg nádor előtt, hogy ha a kormány az ellenzéki többségnek leginkább szivén fekvő három reformpontot, a közös teherviselésre, az örökváltságra s a városok rendezésére vonatkozó törvényjavaslatokat elfogadja, s e felett az ellenzéket az administrátori rendszer elejtéséről egy előleges nyilatkozat által biztosítja, — a többség maga is örömest eláll e sérelmes kérdés tárgyalásától. A főherczeg, kinek igen természetesen, leghőbb óhajtásai közé tartozott, a vezérlete alatt folyamatban levő ezen első országgyülésnek mennél elébb jó végét látni, örömmel fogadta Lónyay János tervét, s annak elfogadtatása végett haladék nélkül Bécsbe utazott. A terv azonban itt eleinte egyátalában nem tetszett. Sem a kormány erősebb befolyásáról a megyékben — mi az administrátori rendszer főczélja volt — nem akartak még lemondani ; sem az ellenzéknek ama három reformkérdésre vonatkozó törvényjavaslatát nem voltak hajlandók módositások nélkül elfogadni. Apponyi kanczellár maga biztatá csak a főherczeget, hogy ő a kabinetben tapasztalt kedvezőtlen fogadtatás mellett is reméli kieszközölhetni a kivánt engedményeket, mihelyt a főherczegtől teljes biztositást nyer

az iránt, hogy ezek árán az ellenzék valóban leteszi az administrátori kérdést. 1848.

A főherczeg nádornak Pozsonyba e biztatásokkal viszszatérte után Lónyay Menyhért, atyjától utasítva, mindenek előtt Kossuthtal közlé a tervet, mint olyant, melyet a főherczeg nádor valósítani nem csak óhajt, de remél is. — Kossuth a tervet, lényegére nézve hajlandónak nyilatkozott elfogadni; a három törvényjavaslat szentesítése árán kész letenni az administrátori kérdést, feltéve, hogy a kormány a rendszert a jövőre elejti, s ez iránt az országgyülést eleve biztosítja; ily biztosítást azonban ő csak abban látna, ha Apponyi a kormánytól elmozdíttatnék. Ezt tehát ő conditio sine qua non gyanánt kivánja, kijelentvén egyszersmind, hogy Lónyay Jánost szivesen fogadja kanczellárnak. Kossuthnak e föltételét azonban a főherczeg, ki épen Apponyi befolyása által remélé kieszközölni a kivánt engedményeket, elfogadhatónak nem találván, az érintkezés e tárgyban végkép megszakadt az ellenzék vezérével.

A viszonyok azonban az ellenzék keblében, s különösen a Kossuth személyét illetőleg, az országgyülés eddigi folyama alatt immár olyanokká fejlődtek, hogy mind a főherczeg nádor, mind a két Lónyay, János és Menyhért, Kossuth mellőztével is megkisérthetőnek vélék a terv létesítése érdekében a továbbműködést. Kossuth tekintélye s népszerűsége egy idő óta tetemesen kezdett csökkenni. Ő a maga pártfelei irányában koránt sem birt azon finom tapintattal s mindenkit lekötelező, kiméletes engedékenységgel és szerénységgel, mely az elmúlt országgyüléseken oly kedveltté s kivánatossá tette Deák Ferencz vezérletét. Bár az előkészítő tanácskozmányokban mindig Deák véleménye volt túlnyomó: ő megelégedett a vezérlet ezen nemével, megelégedett az egyező értelemmel, melyet bölcs tanácsai által pártjában előhozott; ő, bár maga is hatalmas szónok, másoknak sem irigyelte a szónoki koszorúkat; sőt szivesen és sokszor engedte, hogy a mit ő indítványozott, ő

1848. fejtett s főzött ki a tanácskozmányokban, egyik vagy másik, szónoki hirre vágyó követtársa terjeszsze elő a nyilvános ülésben. Maga hiú, uralkodni vágyó nem lévén, senkinek hiúságát, kényesebb érzékenységét nem sértette: megelégedett, hogy az ügy az ellenzék értelmében és szándéka szerint győzzön, bárki arasson is aztán közvetlenül koszorút a szószéken. Ezért az ő dicsősége semmivel sem volt kisebb: kedvessége, tisztelete ellenben egyre nőtt követtársai előtt, kik önként fejet hajtottak a lángeszű s mégis szerény, nem elbizott, nem kiméletlen, uralkodni nem vágyó vezérnek.

Deáknak e tekintetben épen ellentéte volt Kossuth. Bár az országgyülésen, törvényhozó minőségben, először jelent csak meg annyi idősebbek s már több országgyüléseken nagy dicsőséggel működött követtársak közt, mégis eleitől fogva azon elbizott felsőbbséggel ragadta meg pártja vezérletét, melyet előbb a hirlapvezetésben megszokott. Alig volt ugyan társai közt valaki, a ki tőle a vezéri szerepet eltulajdonitani akarta volna: de bár hallgatag megegyezéssel elfogadták is őt pártvezérnek, tőle méltán a Deákéhoz hasonló szerénységet s kiméletet igényeltek. — Benne azonban nagyobb volt az uralkodási hajlam, kielégithetlenebb a hirvágy, elolthatlanabb a népszerűség szomja, égetőbb az annyi jeles tulajdonok mellett alaptalan féltékenység, s ezért kevesebb a mások iránti kimélet, mintsem hogy mind többeket el ne keseritett s maga ellen fel ne ingerelt volna azok közöl, kik, bár magok is jelesek, különben önként követték volna lángeszének ihlettségét, és szivesen belevegyültek rendkivüli szónoklatának megtapsolásába. Szerénytelensége, s legbensőbb barátaival is nem egyszer éreztetett felsőbbségi igénye, melynél fogva egyedűl s mindig és mindenek felett tündökleni kivánt: az erősebbeket elhomályositani törekedett, a gyöngébbektől az alkalmat a kitűnésre gyakran elragadta, mind meguntabbá, tűrhetetlenebbé tette uralkodási vágyát. Az erősek öntudata s a gyöngébbek hiúsága egyaránt megsértve vagy háttérbe

tolatva érezte magát általa, ki a szabadelvüség népszerüségét, a hazafiság dicsőségét, a szónoklat koszorúját, az ellenzéki párt minden érdemét monopolisálni vágyott, kinek jelességet, kitünő tulajdonait egyébiránt senki, leghevesebb ellensége sem tagadhatta. 1848.

E viszonyok közt Kossuthnak saját pártja kebelében számos irigye és titkos ellensége támadt, kik közöl többen talán még a pártügy kárával is keszek voltak neki ártani, őt a közvéleményben megbuktatni, s mind türhetlenebbé vált dictátorságát magokról lerázni. Már pedig az administrátori sérelmet, melyet Kossuth, miként a választmány munkálatából kitünt, mindenek közt leginkább összekötött a maga személyével, — leghevesebben óhajtott oly módon keresztűlvinni, hogy Apponyi a maga rendszerével annak áldozatává legyen, — e sérelmet az említett terv szerint békésen elintézni annyit tett, mint Kossuthot kibuktatni vezéri állásából.

E viszonyok az ellenzéki párt keblében annál ingerlőbben hathattak a conservativ Lónyay Jánosra, Kossuth mellőztével is megkisérteni a szóban forgó terv sikerítését, minthogy ekként egy fontos mellékczél elérésére is kilátás nyilt. Ő tehát, a főherczeg nádor megegyeztével, Menyhért fia által Szentkirályival, Pázmándyval és Lónyay Gáborral lépett újabban érintkezésbe. A kormány részéről igért concessiók az említett három reformkérdésre nézve oly kecsegtető szinben tüntek fel e követek előtt, hogy a tervet elfogadhatónak itélték. Különösen Szentkirályit, ki a városok új szervezetének kidolgozásában a múlt országgyülés alatt annyi buzgalommal s előszeretettel fáradozott, s azt, köztudomás szerint, kedvencz tárgyaként igyekezett keresztűlvinni, ugy látszik, leginkább e reform sikeresitésének kivánsága birta az ajánlat elfogadására. Midőn azonban a nádor utóbb maga is egyenként beszélt mindazokkal, kik a tervben megnyugodtak, Szentkirályi határozott biztositást kivánt a kormány részéről igereteinek teljesitésére. S e

1848. végett nemcsak azt kikötötte, hogy a kormány irásban is kötelezze magát, hogy ama három reformkérdésre vonatkozó törvényjavaslatokat annak idején elfogadandja, hanem az administrátori rendszer elejtése iránt az országgyüléshez leküldendő királyi leirat fogalmazatát is velök eleve közölje.

A kanczellár e kivánatokról a nádor által értesittetvén, azokat haladék nélkül közlé a kanczelláriának országgyülési bizottmányával; s bár ennek keblében a királyi leirat terve némi ellenzésre talált, s különösen Bartal és Zsedényi udvari tanácsosok, a felségnek az országgyülési tárgyalásokba beleszólását nem helyeselvén, inkább azt kivánták, hogy az alsó ház által az administrátori kérdésben készitendő felirat felküldése a felső ház által gátoltassék meg: Apponyi mindazáltal e sérelemnek országgyülési tárgyalását minden áron mellőztetni óhajtván, mind a leirat fogalmazatát, mind a három reformpontra vonatkozó biztositást leküldé a nádorhoz. A főherczeg ezen iratokat vévén, Szentkirályit, Pázmándyt, Lónyay Gábort és Menyhértet azonnal magához hivatá, s az iratokat előttök felolvastatá. A négy képviselő azokat némi módositással fogadta el, s az irántok a kanczellárnak adandó választ maga Szentkirályi irta meg. A főherczeg ezután Bécsbe sietett, hogy a kanczellárnak a terv elfogadtatásában a kabinet által segedelmet nyújtson.

Ezen alkudozás és az abból származott terv nem csak Kossuth, hanem Batthyáni előtt is nagy titokban tartatott; mert ámbár e két státusférfiú közt sem létezett már mindenben oly teljes egyetértés, mint az országgyülés előtt, e tárgyban még tökéletes volt köztök az egyesség, s Batthyáni nem kevésbbé kivánta megbuktatni Apponyit és kormányrendszerét, mint Kossuth maga. Szemere sem volt beavatva a titkos alkudozásba; vagy ha tán volt is arról tudomása, nem állott a szövetségbe; mi később, midőn a titok fátyola föllebbentetett, tekintélyét nem kevéssé emelte

az ellenzék s a közönség előtt s kétségkivül egyik oka volt annak, hogy a márcziusi események alatt a miniszteri tárczák betöltésénél elsőséget nyert Szentkirályi és Pázmándy felett. 1848.

A titkos megállapodás január végső napjaiban jutott Batthyáni és Kossuth tudomására Szentiványi Károly által, kit a tervbe avatottak, de sikertelenül, szintén megnyerni ügyekeztek. De ekkoron már a nádor s a kanczellár is czélt értek a kabinetben; s a főherczeg a következő leirattal tért vissza Pozsonyba, mely aztán eddig páratlan vihart keltett fel az alsó házban.

„Fönséges főherczeg stb. kedvelt híveink! Folytonos királyi gondoskodásunk sokkal lényegesb részét képezi kedvelt Magyarországunk őszintén óhajtott és szeretve ápolt java és virágzása, semhogy azok között, mik erre bármely irányban hatást gyakorolhatnak, figyelmünket elkerülhették volna azon aggodalmak s különféle eszmék, melyek a megyei kormányzás körében a múlt országgyülés óta tett intézkedéseink, — nevezetesen a fenforgó kivételes körülmények által igényelt, számosb főispáni helytartók kinevezése folytán, több törvényhatóságokban, a kedélyek eléggé nem sajnálható felingerlésével, sőt több helytt magának a közigazgatás nem csekély hátramaradásával és atyai szándokunk teljes félreértésével keletkeztek. Kir. leirat az adminisztrátori sérelem iránt.

„És ezek annál fájdalmasabban hatottak atyai szivünkre, minél számcsabb példáit adtuk uralkodásunk első pillanatától fogva: hogy az ősi alkotmánynak s ennek szilárd oszlopait tevő megyei szerkezetnek szeplőtlen megőrzését, ugy a hazai törvénynek, s ezek közt az 1790-ki sarkalatos 10-ik törvényczikknek is, sérthetetlen fentartását megszeghetetlen királyi tisztünknek tartjuk, s minél erősebb és mélyebb azon meggyőződésünk: hogy midőn az érintett intézkedések által egyedül a közigazgatás és józan kifejlesztés tekintetében szükségelt, hatályos megyei és országos

1848. kormányzás üdvös sikerithetésére czéloztunk, a végrehajtó hatalom törvényes köre legkisebb részben sem lépetett át.

„Neveli ama méltó fájdalmunkat azon tapasztalás, hogy az érintett módon ébredt féltékenység s azon balvélemény, mintha a hazai törvények által szentesitett megyei szerkezet és kormányzói rendszernek az 1723-ki 56-dik t. czikkel ellenkező megváltoztatása czéloztatnék, a kedélyek nyugalma és a bizodalom csökkentésével nemcsak több törvényhatóságokban még folyvást létezik; hanem már a jelen országgyülésnek folyamatára is oly káros hatást látszik gyakorolni, melynek következtében az annak körébe tartozó komoly feladatoknak általunk legélénkebben óhajtott eredménydús megoldása tetemesen megnehezittethetik.

„Miután tehát atyáskodó indulatunknál fogva legfőbb kivánságunk, hogy királyi székünk s hü Magyarországunk között az aggodalomnak bármi neme soha gyökeret ne verhessen, söt már csirájában is elfojtassék: ezen okból Kedveltségedet és Hüségteket minden lépéseink törvényszerüségének s egyedül a hon javára irányzott törekvéseink egyenességének érzetében, csupán hü alattvalóinknak, habár alap nélkül keletkezett, de tényleg létező aggodalmok tökéletes eloszlatása s a kedélyek mielőbbi megnyugtatása végett, saját ösztönünkből bizonyossá tenni kivántuk: hogy a föispáni helytartóknak százados gyakorlat szerint ugyan, de a körülmények igényeihez képest nagyobb számmal történt kinevezése által sem a megyék törvényes állása, sem a föispáni hivatal hatásköre csonkittatni, sem valamely új, az 1723-ki 56-dik t. czikkely és az 1790-ki 10-dik t.-czikk szellemével ellentétben lévő rendszer felállittatni avagy az 1827-dik évi pünkösdhó 28-kán, 6888 szám alatt ezen viszonyokra nézve kelt kir. válaszban kifejtettek, mellöztetni nem szándékoltatnak; hanem főkép az czéloztatott: hogy az előhaladt kor által okozott mozgékonyabb közéletnek változó jelenetei között, kivált a helyhatósági sajátságos viszonyok irányában önként megnehezült ország-

kormányzásnak törvényes működhetése okáért, az ennek 1848.
főkellékét képező megyei közigazgatás és igazságszolgáltatás, a főkormányzóknak az 1723-ki 56-dik t. czikk rendelte állandó őrködése alatt gyorsabbá, szabatosabbá és hatályosabbá tétessék; — egyszersmind pedig, több főispánoknak személyes és hivatalos viszonyaiból eredt akadályok megszűntével a megyei főkormányzók, a méltóságukkal járó kötelességeiknek tökéletes teljesithetése végett, azon állapotba tétessenek, mely az idezett t. cz. üdvös rendeletének teljes értelemben megfelelend.

„Ujabban meggyőződvén tehát ebből Kedveltséged és Hűségtek, hogy kedvelt Magyarországunk kormányzásában s a közélet lépesönkénti kifejlesztésében alkotmányszerűségnél semmit inkább nem óhajtunk, midőn a törvényhozás elmellőzésétől egyébként is távollevő atyáskodó szándokunkhoz képest, az 1827-ki pünkösdhó 28-kán 6888. sz. alatt kelt kir. válasz tartalmához tovább is ragaszkodva, a főispáni helytartóknak kinevezését csak kivételes esetekre alkalmazni, a megyei szerkezetet pedig s a főispáni hivatal méltóságát minmagunk ezentúl is teljes épségben megőrizni s az utóbbit, mihelyt az emlitett akadályok elenyészendenek, mindenütt törvényes hatóságába helyeztetni határozott akaratunk lenne, bizton várjuk: hogy ezen kir. nyilatkozatunk után az egyedül kedvelt Magyarországunk valódi javát eszközlő és a törvényes ösvénytől soha el nem távozó intézkedéseinket fiúi bizodalommal kisérni, és a többekben támadt féltékenységtől felmentve, hazafiúi törekvéseiket, az 1790-ki 13-dik t. czikk rendeletét szem előtt tartva, elfogulatlanúl azon komoly törvényhozási feladatokra forditani fogják, melyeknek szerencsés megoldásában az ország jövő boldogságának alapját, atyai szivünk pedig élénk óhajtásának teljesedését találná fel. Kikhez egyébiránt stb. Ferdinánd m. k. gróf Apponyi György m. k. Zsedényi Eduárd m. k.“

1848. A királyi leirattal sem a conzervativ sem az ellenzéki párt nem volt megelégedve: a conservativ nem, mivel abban szerfelett nagy concessiót látott a közvélemény iránt; az ellenzék sem, mivel benne csak üres igéreteket talált, melyeket soha sem szándékoznak teljesiteni.

Az ellenzék a leirt előzmények után a maga sorait e kérdésben megfogyva látván, a leirat nyilvános tárgyalása előtt három napig tanácskozott a teendőkről. Többen azok közől, kik a titkos alkudozásban részt vettek, névszerint Szentkirályi, Pázmándy és Lónyay Gábor, meghiúsúlva látván várakozásukat, melyet a leirat által eszközlendő megelégedésre nézve tápláltak; sőt tapasztalván, hogy az ellenzék többi tagjai, a kormánypárt fondorlata által felingerelve, az administrátorok ellen még hevesebb harczot kivánnak mint előbb, — meggyőződtek, hogy, ha a titkos megállapodáshoz hivek maradnának, pártjoknak kellene e fő kérdésben megszakadnia, s a nélkül, hogy Kossuth tekintélyének ártanának, önmagoknak kellene kilépniök az ellenzékiek sorából; ama magállapodástól tehát visszaléptek. Egyedűl Lónyay Menyhért maradt meg azután is a téren, melyre előbb közösen állottak.

De bár ekként visszanyerte is némileg tömörebb állását az ellenzék, mégis nagy mérsékletet látott szükségesnek a maga eljárásában. Ama három előkelő tagjának megtérése még nem biztositotta neki a többséget; mert több esetben tapasztalta már, hogy egynémely megyének követei egymást ellenkező szavazattal megsemmisitették, mitől most is méltán lehetett tartani. Ezen kivűl mérsekletet tanácsolt mind a szőnyegen forgó reformkérdések szerencsés megoldhatásának tekintete, mind maga e királyi leirat is, mely önként érkezett, s tagadhatlanúl közelitést foglalt magában a nemzeti közvéleményhez. A leirat hevesebb megtámadásának következményei ennélfogva igen kellemetlenekké válhatának. Ha annyira tán nem megy is a kormány, hogy az országgyülést szétoszlassa: de legalább az igazság

némi szinével vádolhatta volna világ s ország előtt az ellenzéket, hogy a körülményekkel megalkudni egyáltalában nem akar, s makacs ellenzéssel löki vissza a kormány legjobb szándokait még akkor is, midőn ez a sérelmeket orvosolni, a nemzet óhajtásainak megfelelni hajlandó; s mind ezt csak azért, mivel kivánsága nem egészen teljesittetik. 1848.

E nézetek különösen a fenforgó kérdésben nagy súlyt nyerhettek. Mert habár kétségtelen, hogy az ugy nevezett administrátori rendszer, következetesen keresztülvive, egy bizonyos idő multával, teljes diadalra emelheti vala alkotmányunk romjain az osztrák bureaukratiai absolutismust: az e rendszerből eredő minden sérelmeket azonban még sem lehetett oly világosan s kétségbevonhatlanúl bebizonyítani a törvény betűivel, hogy, miként, például, a partium kérdésében, elnémúlni kényteleníttessék minden ellenmondás. E sérelem, bár mindenek közt a legsúlyosabb, az alkotmánynak s törvényeknek inkább szellemébe mint betüjébe ütközött, ugy annyira, hogy találtatának kormánypártiak, kiknek hazafiúi érzelmeit tagadni nem lehetett, s kik a magok szempontjából kiindúlva, e kérdésben nem láttak sérelmet, habár különben megfoghatták is, hogy az aggodalmat gerjeszt az ellenzékben.

E körülmények s tekintetek arra birták az ellenzéket, hogy ő maga is tegyen némi concessiót a kormánynak, mely a közeledésre önként megtette az első lépést. A kormány, ugy látszék, bár csak kénytelenségből ugyan, de mégis kész volt már felhagyni az adminisztrátori rendszerrel, csak hogy azt botrány s hibájának egyenes bevallása nélkül tehesse. Ennél fogva semmitől sem félt annyira, mint az alsó házi bizottmánynak e rendszert illető munkálatától s annak tárgyalásától; mert e tárgyalás, Kossuth vezetése alatt, a kormánynak kétségkivül számos botrányos hibáit napfényre vala hozandó. Épen e tárgyalás meggátlása végett szövettek ama fondorlatok is, melyeknek a szőnyegen forgó

1848. leirat lőn eredménye. Az ellenzék e három napi tanácskozmánya tehát azon határozattal fejeztetett be: hogy eláll ugyan a választmányi munkálat felvételétől s a sérelem részletes tárgyalásától; de a leiratban adott általános és puszta igérettel meg nem elégedhetvén, a sérelemnek az országgyülés folytában tényleges orvoslását kivánja: miszerint tudniillik azon harminczkét megyébe, hol most administrátorok működnek, a régi törvényes hatáskörrel főispánok neveztessenek ki; a kanczellár pedig szünjön meg egyenes összeköttetésben lenni a főispánokkal, hanem a kormány ezentúl a törvények értelmében, a kir. helytartótanács által, a megye közönségéhez intézze a maga rendeleteit.

A tárgy február 5-kén vétetett fel nyilvános kerületi ülésben. A fulladásig tömött terem, a sok jelekben mutatkozó kedélyingerültség, a hallgatóságnak, a belépő követeket, politikai szinezetökhöz képest, hangos éljennel vagy pisszegésekkel kisérő véleménynyilatkozatai: mind megannyi bizonyságai valának az élénk reszvétnek, melylyel a közönség a fenforgó kérdés iránt viseltetik, s előre sejtették a bekövetkezendő ingerült vitatkozást.

Az ülés megnyilván, az ellenzék részéről Szentiványi Károly tette meg, az említett határozat szerint, az inditványt a felséghez küldendő válasz tartalmára nézve, kijelentvén: hogy pártja a speciális sérelmi tárgyalás terére még nem lép, s ezt csak kényszerítve teendi, ha mérséklete nem méltányoltatnék. A feliratban pártja nevében hálát kiván nyilváníttatni a fejedelemnek, hogy az alkotmányt sértetlenül fentartani, s a megyei rendszer körül a törvényhozás utján kivül tett intézkedéseket megszüntetni igéri. De kimondatni kivánja, hogy a nemzet aggodalmai igen is alaposak, s azokat csak az új rendszernek még az országgyülés alatt megkezdendő tényleges megszüntetése által lehet eloszlatni; hogy szükséges intézkedni arra nézve, miképen a közigazgatás a helytartótanács utján vezettessék, a főispáni hivatal előbbi törvényes állásába

visszahelyeztessek s a főispánok oda utasittassanak, hogy 1848.
ők ne administráljanak, hanem az 1723-ki 56-dik t. cz. értelme szerint, az administrátió felett csak őrködjenek

Azonban Bereg követe, Lónyay Menyhért, ki társai közől egyedül maradt a titkos megállapodás által kitűzött téren, mindjárt Szentiványi után megtette ellenindítványát, melyben azon hozzáadással kivánja háláját kijelenteni a fejedelem iránt, hogy megelőző leirata a nemzet aggodalmait megszűntette.

Miután a kormánypárt vezérei Lónyay inditványát elfogadták, még Kossuth szólalt fel, bővebben fejtegetve az ellenzéki inditvány horderejét. „Ha alkotmányunk az 1790-ki 10-ik t. cz. szerint életben s épségben volna — ugymond — s a fejedelem személyes akarata tüstént életbe is léphetne: akkor igenis megvárhatnók, hogy az adott szó nyomban végre is hajtassék. . . De miután ugy vagyunk a hogy vagyunk; miután az 1827-ki leiratban sem foglaltatik más mint az, hogy csak kivételes és rendkivüli esetekben fognak administrátorok neveztetni, és mégis azt látjuk hogy, e kir. biztositás ellenére, harminczkét administrátor van: ebből azt látjuk . . . hogy a kormány eljárása nincs mindig összhangzásban a fejedelem akaratával. . . Mi a loyalitás és kiegyenlités terén állunk, s a kormánynak méltányolni kell azon mérsékletet, hogy az ország rendei, kiknek az adminisztrátori rendszer körül keserü egyes sérelmeik vannak, az egyes sebek felszaggatásához most nem nyúlnak; hanem az általánosb rendelkezések szükségének kijelölésével megelégesznek, melyek ha végrehajtatnak, hiszem és remélem, hogy a nemzet aggodalma teljesen meg lesz szüntetve . . . És csak igy érezhetjük magunkat felmentve azon kedvetlen, de törvényes kötelességtől, hogy e tárgybeli sérelmek részletes megvitatását, az e végre megbizott küldöttség munkálata nyomán, sürgessük, s azonnal felvétetni inditványozzuk.“

1848. A szavazás végre szenvedélyes izgatottság s remegő várakozás közt megkezdetett. A megyék közől Gömör követével huszonhárom, Bereg indítványára előleg csak huszonkettő szavazott. Veszprém és Bihar megyék követei egymást megsemmisítették. Midőn Bihar szavazásra szólíttatott, Reviczky, e megye második követe, a beregi indítványra szavazott; mire követtársa, Papszász, fölállván, könyes szemekkel, a lelkesedés hangján kiálta fel, „hogy Bihar százados szelleme alkotmányszeretet volt, hogy demoralisátió ölte el a nemzeteket, s hogy neki nem kell hír, rang, dicsőség, hivatal, neki szabadság és haza kell!“ Szavazatát szűnni nem akaró éljenvihar követte s az ellenzék számos tagjai feléje rohantak, kezét szorítani a szabadság lelkesedett védőjének. A nagy zaj és ingerültség miatt a szavazással egy párszor várakozni kellett. Tetőpontját érte el azonban a feszültség s majd a vihar, midőn Simon, Soprony követe, állott fel, a szavazásra. A gömöri indítványra, Bihar és Veszprém szavazatainak egymást megsemmítő ellentéte után, a sopronyi követ felálltáig 23, a beregire 22 szavazat esett. Az ellenzék részére már biztosnak látszék a diadal; mert tudatott, hogy Soprony nem rég az adminisztrátori rendszer ellen adott pótutasitást követeinek. De ki festhetné le az ellenzék bámulatát s ingerültségét, midőn Simont oly értelemben hallá szavazni, hogy, megyéje az administrátori rendszert sérelemnek tartván, ő, küldői szellemében, Beregh inditványára szavaz. Ez annyit tett, mint utasitása ellen szavazni. Ekként 23 szavazat esett mind a két indítványra. Még csak Horvátország követei voltak hátra; tőlök függött a fontos kérdés eldöntése. Hogy azonban ők a kormánypárt részére adják szavazatokat, mindenki eleve is tudta; mit aztán szavazatuk nem is késett igazolni.

A beregi indítvány tehát a sopronyi követ és Horvátország szavazata által többségre jutván, el lőn fogadva. És most a viharnak és zavarnak egy leirhatatlan jelenete állott

elő. A követek néhányan egymással heves szóváltásba eredtek, és az elnök sokáig hiába ügyekezett csendet eszközölni. 1848.

Midőn a zaj némileg csillapúlt, Kossuth emelkedett fel üléséből s csendet kért, mert, ugymond, a haza és szabadság jövendőjéről van szó. És aztán elkeseredett hangon kiálta fel: „Ám vessenek számot magokkal, kiknek tetszett a dolgot igy élére állitani; e szavazat következtében az országgyülésen béke többé nem lehet: legyen hát harcz, miután az engesztelődés ajánlatát visszataszitották, — és lesz harcz az utólsó perczig. Azon uraknak, kiknek utasítása az adminisztrátori rendszert sérelmesnek bélyegzi, tetszett Bereg inditványára szavazni: ám lássák; szóló őket feleletre nem vonhatja, de azt megjegyzi, hogy e szavazás által nincs még eldöntve, vajjon a rendek az administrátori rendszerben fekvő egyes sérelmeket is el akarják-e dobni vagy nem? S ő most már inditványozza a választmányi munkálat felvételét." „Tény, — mond egyebek közt — hogy harmincz megye az administrátori rendszert sérelmesnek ismeri; s ennek ellenében mit jelenthet e szavazás?... Gömör követe oly inditványt tett, melyet maga sem tartott jónak; de megtette azt hazafiúi resignátióval, a jó béke kedvéért, hogy megkisértse a közelités ösvényét. Ezen út nem tetszett, sőt tetszett ingerűltséget s aggodalmakat idézni elő. Maga a tény szól, hogy a czél nem más mint ő fenségét a nádort, ki ezen új rendszerben részt nem vett, szintén belevonni, hogy magas személyéhez támaszkodhassanak; de szóló minden erővel rajta lesz, hogy a nádor méltósága és népszerűsége fentartassék . . . Kijelenti, hogy nem feszíti meg ugyan a húrokat pattanásig: de meg sem ereszti azokat" . . .

S i m o n, Soprony követe, nyiltan bevallá, hogy utasítása ellen szavazott ugyan, de mert azon közgyülésen, melyből az kelt, az ellenzék mesterségesen idézte elő a többséget, ő meg van győződve, hogy a közelebbi köz-

1848. gyülés szavazatát helyeslendi. Mire Szemere, hosszú beszédben megmutatván, hogy a kir. leirat a fenforgó aggodalmak egyikét sem szünteti meg, s még csak el sem ismeri a sérelmet, — alkalmat vett Simon szavazásából kiemelni az utasítási rendszer czélszerűtlenségét. „Utasításokat lehet, ugymond, adni; de becsület és hazafiság egy darab papirossal a szívbe nem önthető."

Az ülés a szavazat daczára eredmény nélkül s a legnagyobb izgatottságban záratott be; az elnök semmi végzést sem mondott ki.

Még több napig, de egyaránt eredménytelenül folyt a heves vitatkozás, mely által az ellenzék legalább a felirat szerkezetében ügyekezett megmenteni, a mit lehetett, a hajótörésből. Február 10-kén végre egy magántanácskozmányban, melyet Kossuth Gömör, Bereg és Békés követeivel Szemerénél tartott, ezen utólsó egy felirási javaslatot mutatott elő, mely elfogadtatván, az egész ellenzék által pártolandó vala.

Az új felirati szerkezet kevésben különbözött Szentiványi inditványától, melynek lényege abba ügyesen belé illesztetett. Most azonban, bár a társaitól szigorúan korholt beregi követ abban megegyezett, a kormánypártnak lőn ellene kifogása, mely az új szerkezetnek hevesen ellenmondott. A kedélyek ingerültségében a vitatkozásnak és szóváltásnak mind újabb anyaga merült fel, s mennél tovább tartott, annál inkább elmérgesedni látszék a küzdelem. Miután igen számosan szólottak, Kossuth ismét hatásteljes modorában mutogatta az új rendszer alkotmányellenes irányzatát. És ha, ugymond, a kormánypárt annak megátalkodott védelmével az ellenzéket kényszeríti e reformokra szánt országgyülést is gravaminálissá tenni: ám annak következményei reája esnek vissza; mert legyenek bár mik e következések — és Európa jelen forrongó állapotában nem kivánja megjósolni, mik lehetnek e következések, — az ellenzék, pártoltatva a nemzet közvéleménye által, teljesen

el van határozva nem tűrni, hogy e gyűlöletes és veszedelmes rendszer gyökeret verjen. És valóban többen kijelenték, hogy, ha a sérelem tényleg nem orvosoltatik, készek a hadi adót megtagadni. A nagy aggodalommal kisért szavazat végre most tizenhárom szótöbbséggel az ellenzéknek biztosította a győzedelmet. 1848.

Midőn e tárgy a főrendeknél február 29-én szőnyegre került, Párisban a forradalom már diadalát ünnepelte. Bizonyos tudósítások még nem érkeztek ugyan Pozsonyba a nagyszerű eseményről; de már a kósza hírnek is nagy volt a hatása. Batthyáni Lajos és Teleki László, mint már az ellenzéki követek közől is többen, kijelentették, hogy az ügy fontosságához képest nagyon is engedékenynek tartják ugyan a rendek feliratát, s azt, bár vele megelégedve nincsenek, csak is azért nem ellenzik, mivel általa a rendek a kibékülés utját kivánták megkisérteni. A kormánypárt is megegyezett ugyan; de a feliratot, valamint azon többi, egyébiránt bár mily fontos tárgyalásokat is, melyek e heves vitatkozások alatt a városok rendezése, honosítás, sajtótörvény stb. iránt folytak az országgyülésen, pár nap múlva elborították a még sokkal fontosabb váratlan események hullámtorlatai.

NYOLCZADIK KÖNYV.

AZ ÁTALAKULÁS FORRADALOMSZERŰ KERESZTÜLVITELE.

ELSŐ FEJEZET.

A párisi forradalom hírére támadt új reformirány.

A szabadelvű reformpárt már négy hónapon keresztül folytatta heves parlamenti harczait a kormány s a vele szövetkezett felső táblai conservativ többség ellen, a véggyőzedelemnek mindinkább enyésző reményével. Alig volt már tagja az országgyülésnek, ki ama sükernek csak némi részével is kecsegtette volna magát, melynek majdnem biztos várásával kezdette meg törvényhozói pályáját. Az adminisztrátori kérdésben a szabad alkotmányosság s önkormányzat elve rejlett, s annak mikénti megfejtésétől függött a reform jövendő iránya: ettől függött, vajjon sikerül-e a reformpártnak a maga demokrat s radikál szellemében kivívni az átalakulást; vagy kénytelen lesz annak vezetését a kormánynak engedni át, mely azt azután a maga érdekeinek gyarapítására irányozandja. A kormány támogatva a felső tábla conservativ többsége által, minden erejét megfeszíté, minden hatalmában álló módot s eszközt ráfordított, hogy olyképen fejtessék meg a fontos kérdés, miszerint a nemzeti reformtörekvések vezetését egyszer mindenkorra kezére kerítse. És azok után, mik Apponyi kanczellár nézeteiről és szándékairól a közönségben elhírhedtek, alig lehetett kételkedni, hogy a kormány, mihelyt meggyőződik,

1848-ki márczius.

1848. hogy czélját jószerével el nem érheti, épen nem késendik feloszlatni az országgyülést. És valóban e szándok már mindinkább érlelődék Bécsben. Február első heteiben, midőn Pozsonyban a leirt szenvedélyes viták folynak vala, Apponyi kanczellár, immár komolyan foglalkodék az országgyülés eloszlatásának kérdésével s azon intézkedésekkel, melyeket e tény netalán szükségessé fogna tenni. El volt határozva még arra is, hogy, ha azon ellenzéki követeket s főrendűeket, kik a szétoszlási parancs daczára politikai czélokból Pozsonyban vagy Pesten együtt maradnának s gyülést tartanának, elfogassa, a pesti Radikál Kört, az ellenzéki párt fő tűzhelyét, bezárassa, egy teljhatalmú királyi biztost kellő katonai erővel ellátva Pestre küldjön, a megyei gyülések tartását ideiglen felfüggeszsze. S hogy mind ezt mindjárt akkor nem tette foganatba, midőn az administrátori ügyben felküldendő felirat inditványa Kossuth értelmében elfogadtatott, talán csak Szögyény alkanczellár ellenészrevételei okozták, ki az időt azon intézkedésekre még nem tartá megérkezettnek, s csak akkorra tanácslá halasztatni, miután minden szelidebb, alkotmányos eszközök siker nélkül fogtak maradni.

Az ellenzék vezérei előtt e szándok érlelése nem maradt titokban, de eljárásukat már nem volt képes megváltoztatni.

Az alsó ház szabadelvű többsége a felső tábla ellenzékével irányban, törekvésben egygyé olvadván, változatlanúl el volt határozva megvédeni a szabad alkotmányosság elvét s az átalakulás eddigi irányát, és hajlandóbb volt eredmény nélkül szétoszlatva látni az országgyülést, mintsem önkezével irná alá a maga bukásának itéletét. A kedélyek hangulata napról napra felszültebbé lőn; és miután az administrátori rendszernek, mely az összes birodalmi miniszterium határozatából tétetett foganatba, teljes megszűntetését, mikép azt a rendek ez iránti feliratukban kö-

vetelték, várni alig lehetett, a remény is mindinkább enyé- 1848.
szett, hogy a viszonyok jobbra fordúljanak.

Így álltak a magyar közügyek, midőn február végső napjaiban Bécsbe, Pozsonyba híre érkezett, hogy Párisban a forradalom kitört, Lajos Fülöp a fővárosból megfutott s a respublika kikiáltatott. E hir alig érhette volna valaha készületlenebb, zavartabb állapotban, mint most, a monarchia kormányát. A politikai rendszer, melyet I. Ferencz és minisztere, Metternich herczeg, 1815-ben megalapitottak, rég túlélte magát, s a birodalom, mely folyton e politika szerint kormányoztaték, azon hajóhoz hasonlíta, mely évek óta nem tataroztatván, jelenleg szúette bordákkal, tátongó repedésekkel s hézagokkal, árbocz, kötélzet s értelmes tengerészek nélkül löketett a hullámos tenger vészei közé.

A monarchia viszonyai.

A birodalom történetét századunk első felében, kivált mikor a harczok zaja lecsöndesült, a megalapitott kormánypolitika szerint, a kiskorúság járszalagán vezetett nép néma szenvedései s a kormány kényuralmi tettei, korlátlan hatalomgyakorlata képezik. A nép sorsa felett kizárólag nehány főrangúak kis csoportja határozott, kik kényök-kedvök szerint intézkedtek minden szellemi s anyagi érdekek felett, a közigazgatásra magoknak kizárólagos jogot igényeltek, s nemcsak nem tűrték a kormányzottak részvétét a közügyek igazgatásában, de még azt is rossz néven vették, ha a politikai ügyek csak beszéd tárgyaivá is lettek a műveltebb körökben. És miként a közigazgatásban csak önkényüket tarták szabályozónak, ugy az iskolából, sajtóból s társadalomból is száműztek minden szabad véleményt.

E kényuralomnak természetes következménye lett, hogy a felelősségre nem kötelezett, semmi által nem korlátolt, erőfeszitésre semmi által nem ösztönzött hatalomvivők, a hatalom háborítatlan birtokában eltespedtek, tétlenségbe sülyedtek, s annak megszokása által végre képtelenekké váltak minden tevékenységre. A birodalom kormánya gépszerűen döczögött előre a megszokott úton, minden irány-

1848. eszme, minden korszerü javítás nélkül. És ha itt-ott, a haladó kor fejleményei miatt göröngyössé vált is az út; a tétlenségükben megvénült kormányzók, bár érezték is néha a döczögés kényelmetlenségeit, irtózva minden erőfeszítéstől, melyet a gép kijavítása vagy új irány választása igényelt, a legszükségesebb módosításokat is napról-napra halogatva, folytatták megszokott, kényelmes tétlenségöket, míg végre a kitört forradalom egy ki nem kerülhető sziklát hengerített útjokba.

A közügyekről teljes tudatlanságban hagyott népek sokáig gondatlanúl engedék magukért gondolkodni, akarni, tenni a kormányt. De a hiányok s hibák az avatatlanoknak is mind szembeötlőbbekké lettek, s a kényelmetlenségnek, nyomásnak, szenvedésnek ébredező érzete rajtok is mindinkább elhatalmazott. Daczára a külföldtől való elszigeteltségnek s a censura tilalmainak, a világosság mind derítőbb sugarakban kezdett elhatni hozzájok. A keletkező vasutak, a nagyobbodó utazási kedv a jobb létnek örvendő, miveltebb nyugat felé, s ennek összehasonlítása saját gyámoltalan, pangó állapotaikkal lassanként mind többeket gondolkodásra ébresztének sorsuk felett, s mind szélésebb körökben terjeszték az elégületlenséget az örökös tespedéssel s a vágyat egy jobb, virágzóbb lét után. Miként ébredtek fel a magyarok, miként küzdöttek a megcsontosúlt kormányrendszerrel az elutasíthatlan reformokért, történelmünk folyamában bőven ábrázoltuk. Lassanként a többi népeket is hasonló haladási vágy ragadta meg, mely mind kiáltóbb ellentétben kezd vala nyilatkozni a kormány tespedő tétlenségével. A népek kinőttek a kormány politiális járszalaga alól, s minden tilalmak s akadályok daczára elég vakmerőekké lettek nem csak gondolkodni közállapotaik felől, hanem elégületlenségöket is mind hangosabban nyilvánítani az uralkodó rendszerrel, mely, mialatt őket kiskorúságban s minden közügytől távol tartá, minden szellemi s anyagi

érdeket veszendőbe engedett hanyatlani tétlenségében és 1848.
gőgös szükkeblűségében.

A haladás vágya mindenekelőtt a cseheknél kezdett határozottabban nyilatkozni. Az 1840. táján megindúlt nemzetiségi mozgalom mindinkább szabadelvű politikai reformokat czélzó izgatássá vált. Első czélúl a parasztosztály viszonyainak megváltoztatása, az úri jogok eltörlése tűzetett ki, mi azonban egy átható igazgatási reformot feltételezett s oly tevékenységet igényelt a kormánytól, milyenre az uralkodó kormányrendszer, melynek lényeges tulajdonságát épen a lomha tétlenség tette, teljesen képtelen volt. De annál tevékenyebb és szivósabb lőn a cseh reformpárt izgatásainak folytatásában s minden eszköz és alkalom megragadásában, melylyel az uralkodó rendszeren rést törhetett s a maga czéljait előmozdíthatá. Ezen izgatások, 1848-ig menten haladva, ha nyilvános veszélyt nem hoztak is a kormányra, de mind több kellemetlenséget és zavart készítettek számára.

De sokkal komolyabb volt ennél a lombard-velenczei mozgalom, mely 1840. után egészen megváltoztatta addigi jellemét. A titkos társulatok, összeesküvések, felkelési kisérletek egy nemzedék óta háborgatták Olaszország nyugalmát. Ezen eszközök sikeretlenségét közügyeinek jobbrafordítására átlátta végre az olasz nép, s más ösvényre lépett, hogy nemzetének újjászületését hatékonyabban eszközölje. A könnyelmű franczia lázongások utánzása helyett férfias erények s politikai szilárdság megszerzése lőn törekvései czéljává. A titokteljes összeesküvéseket nyilt néptüntetésekkel váltotta fel, s becsületes eszközökkel elérhető gyakorlati czélok valósítására fordítá tevékenységét azon ábrándok és bűnös tettek helyett, melyek miatt az olasz szabadelvűség eddigelé annyi kárhoztatást vont magára. A szabadelvűség diadala Svájczban a pártos szövetség (Sonderbund) reactionárius törekvései felett, Olaszországnak is hatékony példáúl szolgált megkettőztetni erélyét az idegen uralom ellen. Az olasz nyelvű, de Svájczhoz tartozó Ticino canton lőn.

1848. középpontjává a lombard-velenczei nemzeti párt Ausztria ellen irányzott támadásainak. Innen intéztettek azon tüntetések, melyek Lombardiában és a velenczei tartományban 1847. őszétől kezdve oly komoly jelleget öltének. Milanóban Romilli ujdon kinevezett érsek bevonulása, Velenczében az olasz tudósok gyülekezete oly élénk tüntetésekre használtattak fel, melyeket csak fegyveres erő közbeléptével és szigorú rendőri szabályokkal lehetett lecsöndesíteni. De az ekként megindúlt áramlatnak nem lehetett többé sikeresen gátot vetni. Bergamo példájára mind több városokban tartományi vagy municipalitási gyülések tartattak, melyek a törvényszerűség leplébe burkolózva, bizottmányokat neveztek ki a menten növekedő elégületlenség okait megvizsgálni. Ezek eredményei nyomán utóbb komoly felterjesztések küldettek a kormányhoz a szükséges reformok, engedmények megadását sürgetők. Az olasz nemzetiség jogainak teljes elismerése, personal unio, az igazgatásnak a bécsi udvari kanczelláriától való függetlenítése, egy valódi nemzeti képviselet megalkotása, a sajtó szabadabb mozoghatása : ezek valának mindenütt a kormányhoz intézett feliratok közönséges tárgyai. De miként engedhetett volna a bécsi kormány e kivánatoknak, melyek az eddig tényleg uralkodó elveket oly nyiltan s határozottan kárhoztatták ? Honnan vették volna hatalomviselői az erőt s önmeggyőzést bevallani, hogy eddigi absolut kormányuk, melyet oly dicsőségteljesnek tartanak vala, merő hibákon s tévedéseken alapúlt ? Honnan az öntagadást, megszokott, egyedül helyesnek vélt kormányrendszeröket egy újjal fölcserélni ? A bécsi kormány mindenha gyáva gyöngeségnek tekinté engedni a nép kivánatainak : most is erőszakos eszközöket határozott tehát foganatba vétetni a népmozgalom ellen. A hadi törvények kihirdetése már az év végén határozottá lett, s rögtön foganatba vétele csak azért halasztatott el, mivel még hasznosnak látszék a színlelés a többi hatalmak előtt, hogy Ausztriának nincs mitől félnie a maga kebelében. A had-

sereg azonban egyre szaporittatott az olasz tartományokban, ugy hogy márczius elején Radeczky tábornagy 80,000 fegyverest számlált a maga parancsai alatt. Az olasz nép azonban e készületek által korántsem hagyta magát megfélénkíttetni, s mindinkább sokasuló s növekedő tüntetésekkel válaszolt a kormány eljárására, mely daczára a fegyvererő felhalmozásának sem mert nyúlni erélyesebb rendszabályokhoz. Február végeig oda fejlődtek az ügyek, hogy Metternich egy sürgönyében gr. Dietrichstein londoni követhez, kénytelen volt megvallani, hogy a forradalom Olaszországban már uralomra jutott. 1848.

De a német örökös tartományok hangulatában sem talált már sok megnyugtatót a bécsi kormány. A politikai szabadság és nemzeti egység rég jelszóul hangzott a német birodalomban, s annak vágya Ausztria német lakosait is mindinkább áthatotta; mi annál veszélyesebbé válhatott az uralkodó rendszerre nézve, mivel épen az osztrák németség tudta legjobban, mily gyönge kezek vezetik a kormányt, mennyire képtelen a kabinet erőteljes elhatározásokra, s mily kapkodók, fejvesztettek minden bonyodalom alkalmával a lomha tespedésben megvénült kormányférfiak. Nem lehet mondani, hogy e veszélyeket be nem látta volna Metternich: de ha ezek elháritásának, s némi reformoknak szükségéről mind gyakrabban hallá is őt beszélni környezete: a kényelemvágy, az erőfeszitéstől való irtózás elhitette vele, hogy az alkalmas idő e reformokra még nem érkezett meg; s bár a nép azokat mind nyiltabban követelé, évről-évre halasztotta, mihez rég hozzá kell vala fogni.

A reformok szüksége az igazgatás egy ágában sem volt annyira égető, mint a pénzügyben. Talán a tőzsdei köröket kivéve, szinte közvéleménynyé vált az állambukás elkerülhetlensége, mihelyt komolyabb bonyodalmak találnak felmerülni az erópai politikában. Néhány év óta, mihelyt valamely fekete pont tünt fel a politikai láthatáron, vagy midőn a kormány minduntalan megújuló pénzzavaraiban

1848. ismét a szokásos kölcsönzésekhez folyamodott, Bécs mindannyiszor tele volt keserű élczekkel a kormány államgazdálkodása felett. E bajt ugyan leginkább az okozta, hogy a kormány semmivel sem titkolódzék inkább, mint bevételei s kiadásai budgetjével; de mivel a nép ennélfogva teljes tudatlanságban volt a közháztartás viszonyairól: az általánosan elterjedt bizalmatlanság, talán a valónál is feketébbnek képzelvén az állapotot, komoly veszélylyel fenyegette az állam pénzügyét. E bizalmatlanság azonban nem is volt alaptalan; mert bár, miként Magyarország, ugy az örökös tartományok is a természet gazdag adományainak örvendhettek, melyek egy helyes igazgatási s államgazdasági rendszer által kellőleg kifejtve s értékesítve, majdnem kimeríthetlen forrásaivá válhattak volna az államnak is; de az uralkodó kormányrendszer szükkeblűsége, egyes érdekeknek egyoldalú s esztelen túlkegyelése, a bár rossznak ismert, de megszokott régi kezeléshez való kényelmes ragaszkodás mellett a pénzügy valóban mind nyomorúságosabb állapotba sülyedt, az udvari kamara mind aggasztóbb zavarokba bonyolódott. A kormány csak néhány hónap előtt kötött volt egy uj kölcsönt, s 1848 elején, midőn a mind válságosabb jelleget öltött politikai viszonyok a hadi készületeket múlhatlanokká tették, már ismét oly fináncz-inség állott be, hogy az olaszországi hadsereget sem lehetett ugy felszerelni, miként azt Radeczky sürgeté. A közelgő politikai vihar sejtelmei s az 1811-ki állambukás emlékezete a népet remegéssel tölté el hasonló csapás ismétlésének gondolatára. Az aggodalom e miatt oly hangossá lőn Bécsben, hogy a kormánykörökbe is felhatott. Kübeck kamaraelnök, kiben a jó akarat nem hiányzék, az államconferencziában inditványt tőn, hivatnának össze a tartományi rendek képviselői, hogy a pénzügy állapotáról teljes felvilágositást nyervén, a bevételek s kiadások egyensúlyba hozásáról véleményt adjanak. De az újításoktól iszonyodó kormányférfiaknak ez sem tetszék. A Párisból érkezett

nyugtalanító hírekre nyiladozni láták magok előtt a tátongó mélységet; de a hosszú tespedés, a megszokott tétlenség által megbénított erejök már nem volt képes fölemelkedni a válságos idő viszonyainak magaslatára, nem volt képes oly határozatok alkotására, oly eszközök megragadására, melyek, ha el nem háríthatták volna is a közeledő vihart, legalább meggyöngíthették volna villámait. 1848.

Február közepe óta, midőn a párisi izgalmak mind lázasabb jelenetekben törtek ki, Bécsben is menten nagyobbodó félelem gyötré a hatalomviselők kebleit, mi csak határozatlanságukat növelte. Metternich herczeg azonban pillanatnyi kábultság után, melyet benne Lajos Fülöp megbuktának híre okozott, hamar összeszedte magát s nyugalmat színlelt. Azonnal magához hívatá Apponyi kanczellárt, s a hírt vele közölvén, mondá, hogy az őt nem lepte meg. A franczia ügyek állapotában ezen eseményre, ugymond, már hetek óta számított, sőt az eshetőségek felett üzeneteket is váltott Lajos Fülöp királylyal. A király meg van győződve, hogy elüzetése esetében, nehány hónap múlva, magok a francziák vissza fogják őt hivni s megkérni a trón elfoglalására.

De volt légyen ez apathia, elbizakodottság vagy büszke színlelés Metternich részéről: a bécsi népre szintugy, mint a magyar törvényhozó testületre rendkivül nagy lőn a hírnek hatása. Bécsben e hatás első eredménye lőn, hogy a bécsi bank pénzjegyeinek értéke iránt különben is gyönge bizalom mintegy varázsütéssel végkép elenyészett. A bécsi bank, mind a mellett is hogy magánintézet volt, függetlenségét a bécsi absolut kormány irányában nem volt képes megőrzeni. A kormány nem csak túlnyomó befolyást gyakorolt annak intézkedéseire, hanem budgetjének évenkénti deficit-jét is rendesen a banktól felvett kölcsönökkel fedezte, s igy ennek sorsát saját pénzügyi bonyodalmainak kerekéhez kötötte. Hogy e bank állapota, bár tulajdonkép osztrák intézet volt, Magyarországot is mélyen érdekelte, igen meg-

A párisi forradalom hírének hatása. A bankjegyek hitelének csökkenése.

1848. fogható abból, hogy nálunk is a forgalomban lévő pénz legnagyobb részét e bank pénzjegyei tették. Midőn azért a februári forradalom szele a bécsi politikai láthatárt fellegekkel borítá el, a bank állapota is feszült aggodalom tárgya lett a közönségben: mert mindenki tudta, hogy a bank, a kormány szükségei pótolhatása végett, az értékalapnál sokkal több bankjegyet bocsátott ki. Mindenki a nyilvános pénztárakba sietett ennél fogva, bankjegyeit arany s ezüst értékre felváltani, s vagyonát a gyanított bukás előtt biztosítani. A bankban csak mintegy 20 milliónyi érczérték létezett, holott a forgalomban lévő bankjegyek névszerinti értéke a kétszáz milliót is meghaladta. Nehány évvel azelőtt felényi érczérték is alig volt letéve a bank táraiban; de a bizodalom akkor rendületlen lévén, senkinek sem jutott eszébe vagyonát féltenie. Most azonban alapjaiban megrendült a bécsi financzrendszer. A közbizodalom enyészte a bankot elkerülhetlen bukással, a kormányt elláthatatlan zavarral fenyegette, ha ez a dolgon még idején nem segít valamikép. Azt hitték, ha a váltani siető nép kivánsága kielégíttetik, néhány nap múlva a páni félelem is majd csak megszünik. Midőn tehát látták, hogy a nép oly tömegekben ostromolja reggeltől estig a pénztárakat, miszerint az eddigi pénzváltó helyeken mindenkit már a felváltás gépies munkájának túlhalmozottsága miatt sem lehet kielégíteni, több fiók pénzváltó helyek nyittattak meg. De a dolgon már ez sem segíthetett: a közönség tudta az érczérték elégtelenségét. A bizodalom a szakadatlan váltás daczára is egyre csökkent; a bukás elkerülhetetlennek látszott, s mindenki aggodalmasan nézett azon nap elébe, melyen a felváltás betiltatván, vagy megszoríttatván, a bankjegyek értéke alább szálland, vagy, mint sok félénk hitte, egészen meg fog szünni; a bankot tehát szakadatlanúl ostromlá a pénzváltók serege.

Pozsonyban a párisi események híre a pártszínezet természete szerint majd kitörő örömnek, majd súlyos aggodalomnak, minden színezetben majdnem lázas izgatottságnak lőn forrásává. A mérsékelt tagokat már a bankjegyek hitelének csökkenése is mély aggodalomba ejtette a jövendő miatt, melynek kétes borújában rémképek merültek fel lelkök előtt. Balogh Kornél, Győr vármegye conservativ párti követe, küldőinek utasítása szerint, már márczius 1-jén bejelenté, hogy a fennforgó finánczviszonyokat tekintve indítványt szándéka tenni az alsó tábla kerületi ülésében. Az indítvány, mely aztán márczius 3-kán meg is tétetett, röviden a következőkből állott:

1848. Balogh Kornél inditványa a pénzügy tárgyában.

„Visszatekintve Európa azon pénzbonyodalmaira, melyeket a franczia forradalom előidézett, s melyek következései a magán viszonyokra nézve még élénk emlékezetben vannak; s figyelmezve az újabb eseményekre is, melyek a pénzügyre már is befolyást gyakorolnak, lelkében aggodalom ébredt a forgalomban levő pénzjegyekre nézve. A tárgy felett nem akar előidézni hosszas vitatkozást; mert czélja nem a hitel megrázkódtatása, hanem az aggodalom lecsillapítása. Azért egyszerűen indítványozza: kéressék meg ő felsége, hogy a bank állása, különösen a forgalomban levő bankjegyek mikénti fedezettsége iránt a nemzetet felvilágosítani s megnyugtatni méltóztassék."

De ezen indítványnyal, bár annak következtében a bank igazgatósága Pozsonyba rögtön küldöttséget utasított, s a kedélyek megnyugtatása végett a bank állapotának kimutatását számos követekkel közölte, a reformpárt legtöbb tagja már nem volt kielégítve. A századnak változatos viszontagságai között a bécsi udvar súlyos bonyodalmai több ízben alkalmat nyujtottak a nemzetnek a tőle követelt számtalan áldozatokkal megváltania a maga mostohán kezelt érdekeit. A nemzet ezen alkalmakat, részint az okúlni önkárán sem tudó nagylelküségétől indíttatva, részint ármányosan rászedetve felhasználni mindannyiszor elmulasz-

A reformpárti közvélemény hangulata.

1848. totta. És utóbb mindig fölösen lett oka megbánnia mulasztását. Most azonban, midőn az administrátori rendszer által okozott sérelem s ez iránt folyt viták a kormány iránt nagy elégedetlenséget ébresztettek s a kedélyeket heves izgatottsággal tölték el: a naponként érkező hirek, melyek mind nagyobb mérvben mutatták fel a párisi eseményeket, többekben rögtön megérlelték az elhatározást, a kinálkozó alkalomból a lehető legnagyobb hasznot eredményeztetni az alkotmányos átalakulás s egyátaljában a nemzeti államélet kifejtésének és megszilárditásának javára. Azoknak, kik ekként gondolkodtak, egyike volt Kossuth Lajos. De nem csak e nézetek s hazai czélok, hanem más személyes okok is munkásak voltak arra nézve, hogy Kossuth ez alkalmat egy új irány előteremtésére felhasználja.

Kossuth szándékai s inditványai.

Gróf Széchenyi Istvánnál egy idő óta nagy fontosságú magán tanácskozmányokat tartottak a követi kar s felső táblai ellenzék néhány kitűnőbb egyéniségei. Az ernyedetlen buzgalmú hazafi az országgyülés megnyitása előtt egy nevezetes munkát készitett a közlekedési ügy rendezéséről, melyet most az országyülésnek is bemutatni szándékozott. E munkálat tulajdonképeni tárgya egy rendszeres és központositott vasúthálózat volt, mely Pestről, mint a haza szivéből négy főirányban oly módon javasolt vezettetni az ország szélei felé, hogy ahhoz minden irányban számos mellék- és szárny-vasút csatlakozzék. Azonban nem csak az teszi e munkát állandó becsűvé, hogy abban az ország anyagi érdekeinek virágzatra emelését tökéletes szakismerettel tárgyalja; hanem jelességét különösen neveli még az, hogy ezen anyagi kifejlést egyszersmind a legdrágább nemzeti érdekek biztositására irányozza. Miként már több ízben alkalmunk volt előadni, Széchenyi minden terveinek, összes reformtörekvéseinek sarkpontját a nemzetiség képezte: „a kiállitási erőkből politikai erőket késziteni, és mind a politikai, mind a kiállitási erőket a nemzetiség emelésére lefoglalni, fajunkat a civilisátió s míveltség magasabb fokára emelni,

s ez által mind erkölcsi mind politikai tekintetben biztosítani", — ez volt az ő irányeszméje, s legfőbb czélja minden ügyekezetében. Ezen alapeszme bővebb kifejtésében fáradozék ő ezen legújabb munkálatában is. A központosított s onnan a részekre kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést végelemzésben a nemzetiség számára akará kamatoztatni. E nagy, e magasztos eszmét Széchenyi még sehol sem alkalmazta annyi következetességgel, mint ezen tervezetében, mely a különböző ajkú népiségek érdekeit óvatosan kiméli ugyan; de az egész rendszer összege által, ha életbe léphetett volna, Magyarország nemzetiségi átalakulását kétségen kivűl végrehajtandja vala. Széchenyi e munkálata egyenes ellentétben állott a vukovár-fiumei vasút tervével, mely körűl Kossuth, miként említettük, oly sükerrel folytatta izgatását, hogy a követek nagy része is e terv pártolását hozta magával utasításában. Széchenyi tehát, mielőtt munkálatát az országgyülésnek bemutatná, magán körben kivánta azt megismertetni, megkedveltetni és pártoltatni a követi kar befolyásosabb tagjaival. A közmunkák vezetésének irányán s elvein kivűl aztán még az anyagi javításokra szükséges országos pénztárról, s más a gyüléseken már megpendített rokon tárgyakról is élénken folyt e tanácskozmányokban az eszmecsere. 1848.

Széchenyi e közlekedési munkálata minden tekintetben jelesebb volt a vukovár-fiumei vasút tervénél. Soha sem is sikerült még Széchényinek világosabban kitüntetni státusférfiúi felsőbbségét, mint e terve által. A mint azt e tanácskozmányokban fejtegette, naponként több és több pártolót nyert annak számára, s lépésről lépésre szorította le vetélytársát a pályatérről, melyet ez a fiumei vasúttal hosszú izgatása következtében eddig diadalmasan foglalt el a közvéleményben. Kossuth február vége felé már alig kételkedhetett, hogy Széchenyi közlekedési rendszere, mikoron az országgyülésen szőnyegre kerűl, nagy többséget nyerend a vukovár-fiumei vasut terve ellenében; sőt hogy

1848. azt maga Pest vármegye is utasításul adandja követeinek, miszerint aztán magának is saját terve ellen kellend szavaznia.

Ez kétségkivűl nagy csapás lett volna Kossuth tekintélyére, mely egy idő óta különben is mindinkább csökkent követtársai körében. Nagyravágyása, melytől elragadtatva, oly módon kezelte vezéri szerepét, hogy minden népszerű tárgy, minden fontosabb ügynek kedvező állása, minden sükernek dicsősége az ő nevével kapcsolatban merűljön fel a haza előtt, számos követtársai ambitióját megsértette. Ő nem birt azon vezéri ügyességgel s eszélyességgel, mely Deákot nemcsak oly nagy tekintélyre emelte, hanem kedveltté is tette követtársai előtt. Deák számtalanszor tért engedett, alkalmat nyújtott az apróbb talentumoknak is magokat kitüntetniök. Ő, miután a maga véleményét az előleges tanácskozmányokban határozattá emeltette, miután a harcz taktikáját elrendezte, a felhozandó védveket kifejtette: a nyilvános előadás dicsőségét hol egy hol más követtársának engedte át. — Kossuth ellenben a helyett, hogy megelégedett volna a vezérlete alatt kivívott eredmény dicsőségével, a harcz dicsőségét is kizárólag magának akarta fentartani; mindig és mindenben maga akart fényleni tündöklő ékesszólásával; a nyilvános előadást, gyakran még akkor is, midőn az előleges tanácskozmányban másnak véleménye volt elfogadva, jobbára mindig magának kivánta fentartani. Nagyravágyása elnyelni, absorbeálni törekedett pártjának minden egyéb nevezetességeit. A kisebb talentumokban tehát, melyeket igy a kitünőbb szereplés alkalmától megfosztott, titkos irígység, neheztelés, gyűlölet támadt ellene. Mértékletlen vágya, népszerűségét, nevének fényét folyton emelni, csodált szónoklatával egyre tündökleni, a közönség előtt minden, még csekélyebb fontosságú kérdésnek is élén tűnni elő, — szóval, népszerűsége fényével minden mást elhomályositani, még őszinte barátait is hidegebbekké tette iránta, mint annak az administrátori kérdésben felmerült események elég tanúságát

adták. A vezéri szerep, melyre őt pártja önként] emelte 1848.
fel, kényuralommá kezdett válni kezében; s társainak nagy része látszólag szabadúlni óhajtott már a minden lépten érzett nyomás alól. Szóról szóra el lehet róla mondani, mit Hume Walpoleról mondott: „mérsékelt a hatalom gyakorlatában, korlátot nem ismerő annak igényletében. A hatalmat — s ennek eszközét, a népszerűséget, annyira szerette, hogy semmi vetélytársat nem tűrt. Bár szive jó, kedélye szelid s engesztelékeny volt, vele mégis senki nem mehetett sokáig együtt, ki szintén nagy igényeket nyilvánított. Fékezetlen elsőségi vágya tőle mindenkit elidegenített.“

Követtársainak ezen növekedő elidegenedése nem maradhatott titok Kossuth előtt. Tapasztalta ő azt több alkalommal; tapasztalta különösen az administrátori kérdés tárgyalásakor kifejlett pártoskodásban. A Széchenyinél tartott tanácskozmányok folytában pedig a közlekedési eszközök rendszere tárgyában oly igen csökkenni látta tekintélyét, hogy nem lehetett többé kételkednie, miképen, bár mi nagy is a közönség előtt szónoklatának varázsa, a törvényhozó karban kevés idő alatt más kezekbe kerűlend a vezéri pálcza, ha csak valamely véletlen esemény fel nem élénkíti nimbusának halványodó sugarait. Egy levelében, melyet február vége felé Pestre rokonai valamelyikéhez intézett, a reménytelenség, sőt csaknem a csüggedés hangján írt a közel jövő fejleményeit illetőleg.

Ekkor érkezett meg a párisi forradalom híre. A hír nem kevésbbé izgatta fel hazafiúi érzelmeit, mint nagyravágyását. Termékenyitő villanyként hatott az lelkén keresztűl az országgyűlési teendők egy új irányának előteremtésére, mely által mind az átalakulás ügyének egy új erőteljes lendületet adjon, teljesen biztosítván az alkotmányosságot; mind a maga enyésző tekintélyét helyreállítsa. E két czél közől, melyeknek egyike tisztán hazafiúi érzelemből, másika nagyravágyásból eredt, melyik ingerlé őt

1848. nagyobb erővel a hatásra? — csak az tudhatja, ki a szívek és vesék titkait vizsgálja. A ki őt ismeré, annyit bizonyosnak tartott, hogy mind a két czélnak megvolt a maga része ama cselekvésekben, melyekre azontúl lelkének minden erejét összpontosította.

A reformpártnak három év óta legmagasabban kitűzött czélja volt a parlamenti kormányrendszer. Ebben remélte valósítani a nemzeti független államélet legfőbb biztosítékait; ettől várta a nemzeti átalakulás teljes bevégzését. — A tapasztalatokból, melyeket 1832. óta gyűjtött, eléggé meggyőződhetett a szabadelvű párt: hogy független felelős miniszterium nélkül a reformot a maga elvei szerint ki nem vívhatja; hogy a kormány és nemzet, Magyarország és az osztrák monarchia között minduntalan megújuló surlódásokat, melyek a kifejlést hátráltatják, az ország erejét zsibbasztják, e rendszer elfogadása nélkül megszüntetni lehetetlen; meggyőződhetett, hogy bár a vármegyei rendszer elég életerővel birt eddigelé az enyészettől megóvni az alkotmányosságot: ezt teljes erejére csak a felelős kormányzat fejtheti ki; s e nélkül örökös hányatás lesz a nemzet sorsa az alkotmányos és kényuralmi irány között.

A parlamenti kormány szőnyegre hozatala.

E tekintetek birták arra Kossuthot, hogy már az országgyülés elején, midőn a válaszfelirat tárgyaltatott, szóba hozza a parlamenti kormányrendszert, és azt, hazánk alkotmányának teljes biztositása végett, a monarchia valamennyi tartományaira kiterjesztetni kivánja. Akként nyilatkozott már akkor, hogy, hite szerint, az lesz az uralkodó ház második megalapitója, ki a birodalom kormányrendszerét alkotmányos irányban reformálandja, s a fejedelmi trónt a népek szabadságára fektetendi le. Ezen agitátiót akkor, a könnyebben elérhető czélok nagy tömegében, sokan inkább népszerűségvadászatból, mint tiszta hazafiúi törekvésből hitték származni. Mert bár azt, mint alkotmányos átalakulásunk biztosítására szükséges feltételt, mindenki

óhajtotta ; de letesíthetése oly kevéssé látszott valószínűnek, oly kevéssé függött a magyar törvényhozás hatásától: hogy inkább a szép álmok, mint a valóságos czélok körébe látszék tartozónak. Még a legvérmesebb reményűek is, kik hajlandók kedvelt ábrándjaikat a valóság szinében tekinteni, oly bizonytalan s távol jövő ködében látták azt lebegni, hogy csak általában, mint igen kivánatos dologról, szoktak felőle beszélni. Még az úgy nevezett centralisták is, kik azt doctrinájok alapkövének vallák, s elsőbbségét a megyei municipális kormányrendszer ellenében a „Pesti Hirlap“ hasábjain annyiszor s oly hosszan vitatgatták, igen kevéssé bocsátkoztak alkalmazása részleteibe. Különösen arról, — mi mégis leglényegesebb pontnak tekintendő : hogy, ha ezen parlamenti kormányrendszer akár csak hazánkban, akár az egész osztrák monarchiában is valóban életbe lépne, mi módon volnának a Magyarország és az örökös tartományok közti viszonyok elintézendők ? — soha senki sem értekezett. Mi csak azt bizonyítja, hogy a rendszer kivánatosnak látszott ugyan ; de valósítását a közel jövőben legbuzgóbb pártolói sem remény!ették. Hogy azt mégis az alsó tábla, az országgyülés elején, a kir. előadásokra készült válaszfeliratba felvétetni sürgette : nem volt egyéb parlamentáris taktikánál, miszerint régtől fogva szokása volt az országgyülésnek, mennél többször szóba hozni ama nemzeti czélokat is, melyeknek valósúltát csak a távolabb jövőtől remenylé. Csak érlelni, a morális erő magasabb fokára emelni s mintegy népszerűsiteni kivánta az ilyetén kérdéseket a gyakori felemlítés által, hogy, ha majd létesítésök ideje megérkezik, mint rég óhajtott, rég sürgetett czélt követelhesse azokat a kormánytól. Most különösen, midőn az administrátori rendszer a megyei kormányzat alkotmányosságát fenyegette, leginkább azért tétetett e taktika mozgásba, hogy a kormány könnyebben rábirathassék ama gyűlölt új rendszer eltörlésére.

1848.

1848. A magas czélt azonban, mely eddigelé csak reménytelen óhajtások tárgya volt, s melynek valósulását a bécsi udvar önkéntes jó akaratától senki sem várhatta, most, a rendkívűli események, melyek híres bölcsességgel támogatott trónokat döntöttek le, s népeknek adták vissza szabadságát, nálunk is rögtön a lehetőség, sőt valószínűség látkörébe helyezték. Mert hogy a párisi forradalom súlyos bonyodalmakba ejtendi a bécsi kormányt, melyekben nagy concessiókkal is hajlandó leszen megváltani népeinek békés magaviseletét, már a bank hitelének ingadozása, s a mi ettől el nem maradhatott, az egész fináuczrendszer megrendűlte is eléggé kezeskedett.

Kossuth tehát, kiben nagy mértékben létezett azon erély, azon erkölcsi bátorság, azon mindent merő s megragadó nagyravágyás, mely a férfiakat mozgalmas időkben nagygyá teheti, — a párisi eseményeknek mindjárt első hírére elhatározta magát, ismét szőnyegre hozni a független, felelős parlamenti kormányzat kérdését. A kisérlet oly tágas tért nyitott nagy agitátori tehetségeinek s rendkivűli szónoklatának, hogy bizton reménylette: miszerint azzal nem csak a nemzeti reformügynek nagy szolgálatot tehet; hanem saját hanyatló tekintélyét is a lehető legmagasabb fokra emelheti; mert a czélnál, ha az sikerűlne, magát eleve is miniszteri széken ülve szemlélhette képzeletében.

Ezen indokoktól vezettetve, Kossuth a Széchenyinél tartott magán tanácskozmányokban nem késett szóba hozni a független miniszterium kérdését. Széchenyi aggódó hazafias lelkét balsejtelmek boríták el. O a kisérletet e kérdéssel, melyről eleve is kétségtelennek látszott, hogy a közönség által nagy lelkesedéssel fog felkaroltatni, s oly kezekben, melyekről szinte meggyőződött, hogy az elragadtatás hevében ritkán tud megmaradni a mérséklet korlátai közt, veszélyesnek látta a hazára nézve. Kétségtelennek tartá, hogy, ha a kormány ellentáll, az eszme könnyen forradalomra vezethet; s az ezzel karöltve járó esélyeknek rettegett ki-

tenni imádott hazáját. Javaslá tehát: maradna az ország-gyülés a megkezdett irányban, mely a felett hogy biztos, a jelen rendkivüli körülmények közt szintén nagy fontosságú nyereményekre vezethet. De a körülmények kedvezésének csábereje s a lelkesedés, melyet Kossuth előadásának varázsa szült, ellentállhatlan hatalommal ragadta meg a tanácskozmány tagjait; s az inditványnak nyilvános ülésben megtétele minden további ellenészrevétel nélkül végzéssé lett. 1848.

Kossuth tehát, kit a jövendő nagy események előérzete magas lelkesedéssel töltött el, mely aztán szavainak árján szinte ragályossá lett a közönségben, márczius 3-án Balogh Kornél említett inditványát alkalmúl használva, a kedvező körülmények mikénti felhasználása iránt egy hosszú beszéddel lépett fel. Megemlitvén, hogy a bécsi bank viszonyainak részletes taglalatába bocsátkozni nem szándéka, felkéré a rendeket: hogy a perczek roppant felelősségének érzetében, az országgyülés politikáját azon magasságra emeljék fel, melyet az idő kiván. „Miután látjuk, ugymond egyebek közt, miképen az ausztriai financziális viszonyok pénz- és értékviszonyainkra minő hatást gyakorolhatnak: nekünk a bank kimutatásának kivánásánál nem lehet megállapodnunk; mert ez csak egy részlet, mely az egésznek következménye: hanem nekünk a magyar státusjövedelmek és státusszükségek számbavételét, az ország financziájának alkotmányos kezelés alá tételét, szóval, önálló magyar fináncziministeriumot kell kivánnunk. Különben a rólunk nélkülünk intézkedő idegen hatalom pénzviszonyainkat végetlen zavarokba bonyolíthatja. Ha ellenben felelős fináncziministeriumunk lesz, a királyi szék díszéről, hazánk szükségeiről, s minden jogszerű kötelességeink teljesítéséről, okszerű gazdálkodással gondoskodhatunk, s polgártársaink pénzviszonyait minden veszélyes fluctuatiók ellen biztosságba helyezhetjük." Emlékeztetvén aztán a rendeket, hogy már a kir. előadásokra készitett válaszfelirat tárgya-

Kossuth inditványa a felelős miniszteri kormányzat iránt.

1848. lásánál szóba hozta a birodalom parlamenti kormányzatának szükségét, igy folytatja mind nagyobb és nagyobb lelkesedést ébresztő beszédét:

„Azóta népek nyerték vissza szabadságaikat, miknek ily közel jövőjét három hónap előtt alig álmodák. Mi pedig három hónapon át gördítjük fáradatlanúl Sysiphus kövét. És az én lelkemre epesztő aggodalommal borúl a mozdúlhatlanság fájdalma. Vérző szívvel látom, miként izzad annyi nemes erő, annyi hű tehetség egy háladatlan munkában, mely a taposó malom kínjaihoz hasonlít. Igen is, t. rendek, mi rajtunk a fojtó gőznek nehéz átka ül; egy sorvasztó szél fú reánk, mely idegeinket megmereviti, s lelkünk röptére zsibbasztólag hat. De ha ekkorig csak azért aggódtam e felett, mivelhogy ama rendszer befolyása miatt kifejlődésünket, hazánk kipótolhatlan kárával, minden mértéken túl feltartóztatva látni fájlalom, s mert látom, hogy haladásunk alkotmányos iránya biztositva nincs; és mert látom, hogy azon divergentia, mely a birodalmi kormányrendszer absolutistikus természete s a magyar nemzet alkotmányos iránya közt három század óta fennáll, kiegyenlitve maiglan sincs; s kiegyenlitve egyik vagy másik irány feladása nélkül nem is lehet: most már t. rendek, nem csak e miatt aggódom, hanem aggódom a felett, hogy a bureaukratikus mozdúlatlanság politikája a birodalmat dissolutióba sodorhatja; hazánkat pedig, melynek önmagában, önmagával annyi teendője, melynek saját boldogsága végett minden erejére, minden fillérjére nélkülözhetlen szüksége van, sorvasztó áldozatokba, végetlen bajokba bonyolithatja.

„Én a dolgokat ekképen látom, s mivel ekként látom, halaszthatlan kötelességemnek tartom, a t. rendeket tisztelettel felkérni: hogy figyelmöket ezen állapotra, s az e miatt hazánkat fenyegető bajok megelőzésére kiterjeszteni méltóztassanak. Nekünk, t. rendek, kiket a nemzet azzal bizott meg, hogy jelene felett őrködjünk s jövendő-

jét biztositsuk, — nekünk nem szabad szem-behunyva várni, mig hazánkat a bajok özöne elboritja. Megelőzni a bajt, ez hivatásunk. És én akként vagyok meggyőződve, hogy, ha ezt elmulasztanók, isten, világ s önlelkiösmeretünk előtt felelősekké válnánk mind azon szerencsétlenségért, mely az elmulasztásból következendik. Ha egyszer a politika fonáksága miatt a békés kiegyenlitésnek, a fatum megkérlelésének ideje lejárt, s a koczka visszavehetlenűl elvettetett; ha ennek megelőzésére a nemzet képviselőinek szabadon emelt loyalis szavát, mérlegbe vetni elmulasztottuk; ha odáig engedtük vitetni a bonyodalmakat, hogy csak áldozatok közt lehessen választanunk, melyeknek végét csak isten láthatja be: akkor a bánat késő leszen; a tétlenűl elfecsérelt perczet a mindenható sem adhatja vissza. Én legalább e késő bánatnak, ha, mint hazafi, következéseiben osztozni kénytelen leszek is; mint követ, felelősségében osztozni nem akarok. 1848.

„Méltóztassanak a t. rendek a franczia háborúk idejére visszaemlékezni. Mi közünk volt nekünk magyaroknak a franczia nemzet belügyeivel? Országgyülésünk együtt volt 1790-ben; de figyelmét az internationális politikára ki nem terjeszté. S mi volt a következés? Az, hogy a nélkülünk, de rovásunkra elkövetett hibának átka 25 nehéz év tömérdek áldozatával súlyosodott szegény hazánkra. A nemzet vére patakokban omlott; értéke, vagyona örvénybe hányatott; s e tömérdek áldozat között látták apáink hazánk földén a távol nyugotnak diadalmas fegyvereit; e várost magát, törvényhozásunk szokott székhelyét, a győző hatalmában; a monarchiát bomlásnak indúlva, egy büszke triumphátor kegyelmének fonalán függeni. És láttak siralmas financziális zavarokat, melyek, a birodalommal való szoros kapcsolatunknál fogva, két státúsbanqueroute irtózatos csapásaival nehezedtek szegény, ártatlan hazánkra. És e tömérdek szerencsétlenségben még csak azon vigasztalás is meg volt tőlünk

1848. — tagadva, hogy mondhatnók, miként a fenyegető vész elhárítására tettünk a mit lehetett, midőn még ideje volt.

„Isten ne adja, hogy ezen országgyülésre is ily itéletet mondjon egykoron a história! Isten ne adja, hogy lelkünkre nehezedjék a bánatos gondolat, miként láttuk közeledni a vészt, királyunk trónja, láttuk közeledni hazánk felé, és nem léptünk fel férfias határozottsággal azt elhárítani; minden esetre pedig emlékezetünket a kötelesség-mulasztás vádjától megmenteni!

„Én tehát arra szólítom fel a t. rendeket, emeljük fel politikánkat a körülmények szinvonalára; merítsünk erőt a dynastia iránti hűség érzetéből; merítsünk erőt a rajtunk fekvő felelősség s polgári kötelességünk érzetéből, nagy körülményekhez illő, nagyszerű határozottságra. Ezen körülményeket, miként a monarchián belül és a külföldön vannak, rajzolni nem akarom, mert közönségesen tudvák; de kimondom erős meggyőződésemet, miként a birodalombeli nyugalom bomladozásának, s ebből eredhető minden bal következéseknek valódi kútfeje a kormányrendszerben fekszik. Természetellenes politikai rendszerek is soká fentarthatják magokat; mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszú út fekszik. De vannak politikai rendszerek, melyek az által, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztettek; s végre elkövetkezik a percz, midőn azokat tovább tartogatni akarni veszélyes volna; mert hosszú életök megérett arra, hogy meghalhassanak. Halálban pedig osztozni lehet, de azt kikerülni nem. Tudom én, hogy elvénhedt rendszernek, mint elvénhedt embernek, nehéz megválni egy hosszú élet eszméjétől, tudom, hogy fáj darabról darabra összedűlni látni, mit egy hosszú élet épitgetett: de midőn az alap hibás, a dűlés fátuma kikerűlhetetlen. És mi előttünk, kikre a gondviselés egy nemzet sorsát bízta, halandó ember gyarlóságai befolyást nem gyakorolhatnak. A nép örök, és öröknek kivánjuk a nép hazáját, s öröknek ama dynastia fényét, melyet uralko-

dónknak ismerünk. A múlt kor emberei egy két nap után sírba szállanak; de a Habsburg-ház nagy reményű ivadékára. Ferencz József főherczegre, ki első fellépésekor a nemzet szeretetét magáévá tette, egy fényes trónus öröksége vár, mely erejét a szabadságból meriti. Ezt ősi fényében megőrizni a mostani mechanismussal bajosan lehet; s én félek hogy, ha a nemzetnek loyális nyilatkozványai közbe nem jőnek, ama politika az istenben boldogúlt szent szövetség egy újabb kiadásában keresend még tengődést. Pedig a szent szövetség első kiadásakor is nem ez mentette meg a trónokat, hanem a népek lelkesedése. egy oly lelkesedés, melynek alapja szabadságigéret volt. Dynastia iránt, mely népeinek szabadságára támaszkodik, keletkezni mindig fog lelkesedés; mert szívből hű csak szabad ember lehet; de bureaukratiák iránt lelkesedés nem keletkezhetik. Életet és vért adhatnak a népek szeretett dynastiájokért; de egy nyomasztó kormányrendszer-politikáért egy verébfiúnak sem lesz kedve soha meghalnia. Igenis. t. rendek, erős meggyőződésem, hogy dynastiánk jövője a birodalom különféle népeinek egy szívben-lélekben egyesüléséhez van csatolva. Ezen egyesülést, nemzetiségeik respectálása mellett, csak az alkotmányosság érzelemrokonitó forrasztéka teremtheti meg. Bureau és bayonette nyomorú kapocs. Én tehát inditványomban, melyet tenni akarok, dynastiai szempontból indulok ki, és istennek hála, hogy ezen szempont hazánk érdekével kapcsolatban van. 1848.

„Ki gondolhatna borzadás nélkül az eszmére, hogy e nép áldozatokba bonyolíttatik, szellemi és anyagi kárpótlás nélkül, — ha mi ez országgyülésről szétoszlanánk a nélkül. hogy megvinnők a népnek, mit e törvényhozástól annyi joggal s oly méltán vár? Ki merné magára vállalni a felelősséget? Ki merné magára vállalni a jótállást, hogy a lelkesedés és áldozatkészség, melylyel e ház falait megrengethetjük, az életben is visszhangra talál? A t. rendek érezni fogják a körülmények súlyát; azért e viszonyokat

1848. tovább nem fejtegetem. Hanem egyszerűen általmegyek inditványomra, melyet ajkaimra a dynastia iránti hű ragaszkodás, hazánk s a nép iránti tartozás és felelősségem érzete ad.

„De mielőtt azt előterjeszteném, még csak azon egyet jegyzem meg, hogy inditványomban az országgyülés némely teendőit elszámlálván, sérelmeket, mint minők a részek kérdése, a vallásügyi viszonyok és különösen az oly fontos horvát ügy, azért nem emlitek : mert oly alapkivánatokat fogok előterjeszteni, melyek ha, a mint joggal hiszem, teljesednek, egyszersmind ezen sérelmek orvoslásának biztositékát is magokban foglalják. Inditványommal tehát ezen nagyfontosságú kérdéseket is, és különösen a horvát kérdést, melyet ez országgyülésen megoldatlanúl hagyni nem szabad, a biztos megoldás fokára akarom felemelni, változatlanúl el lévén határozva hogy, ha a megoldás ez úton, melyen egyszersmind a múltak sebeinek keserű felszakgatása is elmellőzhető, nem sikerülne : legyen bár a múltak sebeinek felszakgatásával, a horvát kérdést lelkem egész rokonszenvével minden részleteiben feikarolni legsürgetőbb kötelességeink közé számitom, s hiszem, a t. rendek is hasonlóan vannak iránta lelkesedve. És most minden további motivatió nélkül felirást inditványozok ő felségéhez, melynek tartalma következő :

„Fölséges stb. A legújabb időkben kifejlett események elmulaszthatlan kötelességül teszik, figyelmünket azokra forditani, miket Fölséged uralkodó háza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkiván.

„Históriánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete, hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nem csak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fentartására kelle minden gondjainkat forditanunk.

„Ennek oka, hogy Fölséged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányú, ugy kormányunk önállásával, mint alkotmányos életünkkel összhangzásban nem lehetett. 1848.

„Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta: most ugy látjuk, hogy az, ha tovább is folytattatik, és a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangzásba nem hozatik, Fölséged trónját és a pragmatica sanctiónál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatatlan kárt áraszthat.

„Fölséged minket reformokra hívott össze: mi régi óhajtásunkat láttuk az által teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

„Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján a nép közterheiben, melyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedűl fedezi, osztozni fogunk, s az ország új szükségeinek pótlásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

„Elhatároztuk, hogy az úrbéri viszonyokból való kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük. s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve. hazánk boldogságának gyarapításával Fölséged trónját megszilárdítjuk.

„A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbítése gondjaink főbbjei közé tartozik.

„A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politikai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politikai jogokban illő részesítésére az időt elérkezettnek véljük.

„Hogy földmivelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágozására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

„De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést; szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek, s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kiván; ez pedig ugy

1848. Fölséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

„A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá tételét tovább nem halaszthatjuk; mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy ugy Fölséged királyi székének díszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű kötelezettségeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

„Sokban e kérdések közől az örökös tartományokkal érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fenn, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömest nyujtunk segédkezet.

„De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi s anyagi javára hozandó törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbizva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása; — s ezért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős miniszteriummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.

„Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

„Ezeket, Fölségeddel egyetértve, ez országgyülésen szerencsésen megoldani elhatározott, komoly szándokunk.

„Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, melylyel Fölséged uralkodó háza iránt tántoríthatatlanúl viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák: s a békének és elégedésnek ily biztosításával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesült összhangzását és gyarapodását, melyre Fölséged uralkodó háza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

„Ámde Fölséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközlésére béke kell, és kellenek zavartalan, nyugodt viszonyok. 1848.

„És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, melyek a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak ; s melyeknek súlyát a legújabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerűn növelhetik.

„Nem akarjuk Fölséged atyai szivét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomorítani, nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne, s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít kimondanunk : hogy mi, valamint a jelentkező bajok valódi kutfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk : ugy erősen meg vagyunk győződve, hogy Fölséged az elkövetkezhető balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát, s mind ezek által felséges trónjának s az uralkodó háznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét, minden uralkodói viszonyaiban, a kor szükségei által múlhatatlanúl igényelt alkotmányos institutiókkal környezendi.

„Azonban, Fölséges úr, az események isten kezében vannak. Mi bízunk a gondviselés ótalmában ; de érezzük a kötelességet, gondoskodni, hogy Fölséged hű Magyarországát a bizonytalan jövendő ne lepje meg készületlenűl. E gondoskodás halaszthatlan kellékeihez számítjuk mi a fennemlitett átalakulási kérdéseknek még ez országgyűlésen alkotmányos irányban megoldását; és aggódunk, hogy a szokásos országgyülési alkudozások és kormányszéki tárgyalások collegiális rendszer-szülte hosszadalmassága a Fölséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert veszélyesen késleltetheti.

1848. „És azért a királyi szék iránti tántorithatatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Fölséged előtt: méltóztassék, a fenforgó rendkivüli körülmények tekintetbe vételével, legkegyelmesebb királyi akaratának teljhatalmú organumai, egyszersmind, a fennálló törvények szerint, hazánk legfőbb kormányszékének, a magyar kir. helytartótanács tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban, oly egyéneket az országgyülésre utasitani: kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára, Fölséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok, — és kiknek, mint ilyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő, — országgyülési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek; s Fölséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozva, s a kellő felvilágositásokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását oly sükerrel mozditsák elő: miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarább Fölséged kegyelmes helybenhagyása alá terjeszthessenek s általuk, a jelen körülmények bármi váratlan fordulatának esetére is, biztositva legyen hazánkban a béke, megszilárditva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, melyben Fölséged tántorithatatlan hűségünk mellett a bizonytalan jövendő minden eseményei között királyi székének legrendithetlenebb támaszát fogja feltalálhatni."

Az inditvány az alsó táblánál elfogadtatik.

Az inditvány s a felirati javaslat, mely másnap az országos ülésben is egyértelműleg, minden ellenvetés nélkül elfogadtatott, a miniszteri kormányzat puszta formáján kivűl semmi újat, semmi olyast nem foglalt magában, mi a mérséklet s fennálló törvények szigorú korlátait meghaladta volna. Az ország független kormányzatát, melyért három századon át annyi vér folyt, számos békekötési szerződések és törvények, különösen az 1790-kiek világos szavakban

biztosítják. Mióta pedig a jelenkor reformtörekvései közt 1848.
kétségtelenné lett, hogy az ország függetlensége a collegiális kormányrendszer mellett teljes épségében fenn nem tartható, a parlamentáris kormányzat, a felelős miniszterium fő czélja volt a nemzeti reformpárt törekvéseinek. Ez tette, miként fentebb láttuk, sarkpontját az alkotmányos reformpárt programmjának. Ezt sürgette válaszfelirati javaslatában az alsóházi szabadelvű többség is ezen országgyülés elején, mint a nemzeti átalakulás szükséges feltételét. S ennél többet a jelen felirati javaslatban sem kivántak az alsó ház rendei.

Az időközben fölmerült európai nagy események tehát a magyar nemzetben nem támasztottak semmi új kivánatokat; hanem csak új indokokat nyújtottak azok valósításának sürgetésére, mik, az alkotmányos reform normális haladása szerint, több idő óta, fő czél gyanánt lebegtek szemei előtt, s mint hő kivánatok tárgyai már több ízben megvitattattak. A rendek oly szigorúan megtartani kivánták ezen első lépésüknél a mérsékletet, hogy még azon petitiónak sem akartak helyt engedni, melyben az országgyülési ifjúság egy igen számos aláírással ellátott folyamodvány által a sajtószabadság nyílt megemlítését sürgette a királyhoz küldendő feliratban. A petitió fel sem olvastatván, egyszerűen a kérelmi bizottmányhoz utasíttatott.

Kétségtelen, hogy a reform párt e mérséklete s loyalitása eszközölte azt, hogy az alsó házi conservativ párt, mely a parlamentáris kormányzatot, a maga irányánál s a bécsi kormánynyal való kapcsolatánál fogva elébb természetesen ellenezte: most az európai nagy események hatásának befolyása alatt, azt minden ellenvetés nélkül elfogadja. A feszűltség és lelkesedés, melyet a már megtörtént nagy események híre, s a még történendők előérzete ébresztett, annyira megszállotta az alsó tábla egész testületét, hogy minden párt- s véleménykülönbség elenyészni látszott e nagy reformkérdés tekintetében; melynek valósulását lehe-

1848. tetlen is volt mindenkinek nem kivánnia, ki magát hazafinak vallotta s hazája törvényes függetlenségét az országos szerződések és törvények holt betűiből teljes életvalóságra föleleveníttetni óhajtotta. Somssich, Babarczy, s mind azok, kik eddig rendszeresen ellenezni szokták volt a szabadelvű többség irányát s végzéseit, a rendkivűli körűlmények nyomása alatt elnémúlván, egy szóval sem ellenezték, hogy a felirati javaslat a főrendekhez azonnal átküldessék.

Az inditvány a förendi táblá

A főrendeknél azonban huzamosabban megakadt az indítvány, mintsem a közönségessé vált lelkesedésben váratott. Az ellenzéki kisebbség ott is lelkesedve fogadta azt; de a kormánynyal kapcsolatban álló conservativ többség mondhatlan zavarban volt. Az inditványt egyszerűen ellenezni, annyi volt volna, mint a nagy reform iránt már hő vágyakra lobbant közönség haragjának kitörését előidézni. De elfogadni sem lehetett, mielőtt a bécsi udvar s kormány véleménye határozottabban tudatnék. A nádornak, ki, mint az uralkodó ház tagja, annak érdekeit képviselte, de mint az országnak, a nemzet bizodalma által választott első hivatalnoka, az ország javát s érdekeit köteleztetett előmozdítani, helyzete, e kétoldalúságánál fogva, kényesebb és súlyosabb volt mint bár kié. Személyes hajlamai s vágya, nevét mennél népszerűbbé tenni, őt igen hajlandóvá tették az alsó tábla kivánatának pártolására; míg viszont a félelem, az udvar kegyét, ha annak érdekeit megsértené, s talán magas állását is koczkáztatni, elég hatalmas ösztön volt, őt, minden könnyelműsége mellett is, megóvni az elhamarkodástól. Eszélyes, tapasztalatdús, nagy tekintélyű, bölcs atyjának hiánya most kezdett sajnosabban éreztetni. Ő tehát, mihelyt hírét vette, hogy a felirat az alsó tábla által elfogadtatott, a főhivatalnokok tanácsa szerint is, azonnal Bécsbe indúlt, a felirat tárgyalását pedig a felső táblán a maga viszszatértéig elhalasztatni kivánta. E késleltetés, bár azt egyébiránt mindenki természetesnek látta, kellemetlenűl hatott a közönségre; s Batthyáni Lajos oly indítványt terjesztett a

ház elébe, hogy ez, önméltósága megőrzésének tekintetéből, 1848.
az ülések napját s tárgyait ezentúl mindig maga határozza meg; mit azonban a többség a főherczeg iránti kiméletből elmellőzött.

Az alsó tábla értesülvén, hogy a felirat tárgyalását a nádor távolléte miatt halasztá el a felső ház, ezt harmad nap múlva egy üzenete által sürgette: hogy a fontos tárgyat, melyet a roppant sebességgel fejlődő európai nagy események veszély nélkül sokára halasztani nem engednek, az országbiró elnöklete alatt tárgyalja. Midőn pedig Majláth országbiró azon választ adta, hogy a nádor utasítását bevárni kivánja; s majd ő maga is a nádor nyomán Bécsbe utazott: a béketűrés s ezzel együtt a mérséklet is mindinkább enyészni kezdett nem csak a tömegek, hanem magának Kossuthnak kedélyéből is, melyben a higgadt megfontolás helyét, mint nála az elválasztó pillanatokban utóbb is több izben történt, lázas izgatottság váltotta fel. Csak ily lázas izgatottság birhatta őt oly szélsőségre, minőre magát márczius 8-án, — midőn az országbiróhoz, gyűléstartás sürgetése végett, kiküldött kerületi elnökség azon híradással tért vissza, hogy mind az országbiró, mind a tárnokmester Bécsbe utazott, s ekként a felső tábla valamennyi helyettes elnökei távol vannak, — elragadtatni engedte. Kossuth ugyanis, türelmét vesztve, azon indítványnyal lépett a ház elébe: hogy a felirat a felső tábla teljes mellőztével egy küldöttség által terjesztessék fel a kormány elébe. E fenyegetőzés, mely az egész főrendi testület megsemmítésére irányoztatott s a törvényesség korlátait általhágta, méltó neheztelést ébresztett Batthyáni Lajosban s az egész felső táblai ellenzékben, mely eddig oly ernyedetlen kitartással vívott a nemzeti átalakulás ügyéért. Batthyániban oly élénk volt a törvényesség tisztelete, hogy attól, különösen e válságos körűlmények közt, egy hajszálnyit sem akart eltérni. S Kossuth ezen inditványa óta kezdődött azon feszűltség s meghasonlás, mely közte s Batthyáni közt már a miniszterium megalakí-

1848. tása előtt kifejlődött. A forradalmi lépést, melyet Kossuth tenni kivánt, semmi sem tette még szükségessé; mert noha Bécsben is mind hevesebben forrongtak a kedélyek s bonyolódtak az ügyek: veszély az országot még sehonnan sem fenyegette. Szerencsére, az alsó ház többsége még nem vesztette el higgadtságát; és bár a követek egy része s a karzatok zajos tetszéssel fogadták Kossuth inditványát: a ház mégis, Pázmándy inditványára, megelégedett azzal, hogy a főrendeket egy üzenetben értesitse a körülmények felől.

A bécsi tervek. Mihelyt Kossuth az átalakulásra vonatkozó inditványát megtette s az a ház által is elfogadtatott, a conservativ párt felső házi vezérei, Szécben Antal és Dessewffy Emil grófok azonnal Bécsbe siettek, a kanczellárral tanácskozni a teendők felett, mielőtt a vihar veszélyesebben kitörne. Az értekezletbe a nevezetteken kivűl még Jósika Samu erdélyi kanczellár, s Wirkner titkár is meghivattak. A közhangulatból, mely Pozsonyban uralkodóvá lett, bizton lehet vala következtetni, hogy a felgerjedést elfojtani s a Kossuth inditványában kifejezett nagy reformok vágyát aprólékos engedményekkel kielégiteni már lehetetlen. Az inditványnak az alsó ház által minden ellenmondás nélkül történt elfogadása s a túláradó lelkesedés a parlamentáris kormány létesitése iránt mindenkit meggyőzhetett, hogy miután e nagy reform a felirati javaslatban oly csatányos kifejezést nyert, az alsó ház azt nem fogja többé elejteni. Egyértelmű volt tehát a nevezett értekezők véleménye, hogy e körülmények közt semmi más nem segithet, mint az országgyülésnek rögtöni eloszlatása s egy teljhatalmú s kellő katonai erővel ellátandó királyi biztos kinevezése, ki következetes szigorral fojtsa el a túlcsapongó átalakulási vágyakat. És talán azonnal foganatba is vétetett volna a tanácskozás e szigorú eredménye, ha a belépő Szögyény alkanczellár véleménye iránt szintén megkérdeztetvén, annak megállapitására s indokolására magának néhány órai időt nem kér vala.

Az irásba foglalt vélemény akként hangzott, hogy mielőtt a nagy következéseket maga után vonható lépés véglegesen elhatároztatnék s ő felségének tanácsoltatnék, a király fő tanácsosai, a nádor, országbiró, a főtárnokmester stb. szintén meghallgatandók s e végett rögtön Bécsbe hivandók volnának. 1848

A javaslatnak maga azon sejtelem is nagy súlyt adhatott, hogy a tervezett kormányszabály következményei beláthatlan fontosságúak lehetnek. István főherczeg nádor tehát s az ország emlitett zászlósai ő felsége nevében azonnal Bécsbe hivattak az országgyülés irányában teendő lépések feletti tanácskozásra. E tanácskozmányban István főherczeg nádor elnöklete alatt Apponyi és Szögyény kanczellárokon kivül Majláth György országbiró, gr. Keglevich Gábor tárnok, gr. Széchen Miklós kincstári elnök, gr. Széchenyi István és Zsedényi Eduárd tanácsos és országgyülési előadó vettek részt. Apponyi kanczellár, kit a rohanó események okozta izgatottság szinte beteggé tőn, mindenek előtt egy leirat javaslatát terjeszté tanácskozás alá, mely által az országgyülés megintendő lenne, hogy felhagyván legújabban kifejlett irányával, térne vissza a kir. előadások tárgyalására s fékezné meg a hallgatóságnak mind rakonczátlanabbá váló magatartását. Egyszersmind határozatot kivánt hozatni, hogy az országgyülés azon esetre, ha a leiratnak foganata nem lenne, rögtön oszlattatnék fel.

A nyilatkozatok közt különösen feltünt Széchenyi Istváné. A dolgok, ugymond, Pozsonyban s az országban már oda jutottak, a kedélyek oly lázas gerjedelembe hajtattak, hogy a forradalom kitörése minden órában várható. A bajon immár csak rendkivüli módok s eszközök segíthetnek. Inditványozza ennélfogva, hogy ő azonnal, míg hitele s tekintélye egészen lejárva nem lesz, — a minek azonban már nem sok időt igér — küldetnék le az országgyülésre, mint ő felségének teljhatalmú biztosa, felruházva teljes joggal és hatalommal ő felsége nevében a rendekkel

1848. alkudozni s az életbe léptetendő reformokat megállapitani. Ő ezt tartja az egyetlen módnak s eszköznek lecsillapitani a kedélyek lázas hullámait; e nélkül mindent vesztve tart.

Széchenyi inditványa azonban, bár a rendkivüli körülmények közt egyetlen hatékony mód s eszköz lehetett volna még medrébe szoritani a túlcsapongó áramlatot, mint a kormány eddigelé követett irányával s eljárási modorával ellentétes, egy pártolóra sem talált a tanácskozmányban. Mindnyájan a leirat mellett szavaztak, s még Apponyinak azon erélyes kivánatát is, hogy az országgyülés a leirat foganatlansága esetében rögtön feloszlattassék, csak a feloszlatással való fenyegetésre határozták változtatni.

Apponyi méltán elégedetlen volt a határozattal; mert az, ha foganatba vétetett volna, előreláthatólag, nem csak nem csillapitandó, de sőt hatványozandó vala a rendek és országgyülési közönség kedélyforrongását. A leirat azonban nem jött létre. Apponyi az értekezlet után ágyba esvén, annak szerkesztése pár napig elhaladt, majd a Bécsben kitört forradalom hullámaitól végkép elboríttatott.

Némely fenforgó kérdések gyors bevégzése.

Míg a magyar fő kormányférfiak körében a teendők felett folyt a tanácskozás, s míg a felelős kormányzat megalapitása iránt készült rendi felirat tárgyalása a felső házban, elnökeinek távolléte miatt, több napig elhalasztatott: az alsó tábla ismét a napi renden lévő kérdések tárgyalását kezdte folytatni, mintegy kényszeríteni akarván magát a higgadtság és nyugalom megőrzésére. De az események erősebbek voltak az embereknél. A hirek, melyek a Párisban s a különféle német és olasz státusokban lefolyt eseményekről, s a Bécsben és Prágában egyre növekedő forrongásról naponként érkezének, az izgatottságot Pozsonyban is annyira növelték, hogy a rendek legjobb akarat mellett sem őrizhették meg azon nyugodt higgadtságot, mely tárgyalásaikat különben jellemzette. A forradalmi ösztön, mely minden külföldi lapban újabb táplálatot nyert, mintegy ragályként kezdé megszállani a kedélyeket. Bármely kérdés

kerűlt is e néhány nap alatt szőnyegre, mindegyiknek tárgyalásán észrevehető a rendkivűli események hatása a kedélyekre; többé-kevesebbé mindegyik magán hordja a közönséges európai forrongás bélyegét, bár a törvényesség tulajdonképen egyben sem sértetett meg a rendek által. Az események gyors rohamának befolyása alatt általánossá lőn a meggyőződés, hogy codificatióra, mi eddig több kérdés iránt munkában volt, nincsen többé idő, s minden sebes munkálattal, egyszerű törvényjavaslatokkal volna leghelyesebben végzendő. A kérdések különben is eléggé meg voltak már vitatva: a hosszas alkudozásra tehát nem volt szükség. Igy végeztetett be egyebek közt a városok rendezésének kérdése. Előbb a rendek nagy fontosságot láttak abban, hogy a főpolgármesterek, ne mint a conservativ párt kivánta, a kormány által neveztessenek, hanem a polgárok által választassanak. E pont felett már hosszan s az egyesség reménye nélkül vitatkozott eddig egymással a két tábla; most azonban, a felállitandó felelős kormányzat reményében, egyszerű szavazattal akként döntetett el a kérdés, hogy a főpolgármestert a városi közgyülés által ajánlandó egyének közől a kormány nevezze ki. Hasonló módon fejeztetett be az úrbéri örökváltság fontos kérdése is, mely már több országgyülés folytán oly élénk vita tárgyául szolgált a két tábla között. Az eddigi tárgyalások eredménye volt, hogy, miután az örökváltság elvében a főrendek is megegyeztek, országos bizottmány küldessék ki az örökváltság eseteinek és föltételeinek részletes meghatározására. Most azonban Kossuth inditványára, a rendkivűli események tekintetéből, nem látták tanácsosnak a rendek, a népre nézve oly fontos kérdést az országos választmány hosszú utjára bocsátani; hanem elhatározván, hogy az urbéri megváltás, teljes kármentesítés feltétele alatt, a földes úrra nézve kötelező legyen, ez iránt azonnal törvényjavaslatot készitettek. 1848.

Míg az alsó tábla rendei, bár a tárgyalás szokásos hosszadalmas modorától eltértek, de határozataikban a tör-

1848. vényszerűséget ilyképen szigorúan megőrizték, s példájok által a közönség felhevült indulatát, s az újabb hirek által majdnem a kitörésig izgatott szenvedélyeit is féken tartották: az alatt Bécsben már tényleg kiütött a forradalom.

A bécsi forradalom kitörése.

Bécs értelmesebb osztályai már több idő óta nagy bizalmatlanságot s elégedetlenséget éreztek, sőt egynémely alkalommal s némi körökben már nyilvánitottak is a kormány iránt. Kivált a magyar országgyülés kezdete óta, melynek tárgyalásait, habár a szigorú censura miatt hiányosan is, nagy érdekkel olvasták lapjaikban, ezek befolyása következtében a kedélyeket mindinkább egy homályos érzete szállotta meg a nagy s mélyen ható változások kikerülhetetlen szükségének. A nemesi kaszinóban, a műipari és jogpolitikai olvasó egyletekben, a tőzsdén, a kávéházakban és hivatalszobákban, mindenfelé nyiltan s kimélet nélkül hangzott a gáncs a kormány ellen. A csehországi rendek az adó kérdése miatt világos összeütközésben voltak a kormánynyal; hasonlót lehetett várni az alsó ausztriai rendektől is. A párisi forradalom hire, e hangulat következtében, szikra gyanánt hatott a gyulékony anyagra. Az egyletek szintugy mint az egyesek, kik eddig a közvéleményre hatni törekedtek, munkásságukat megkettőztetvén, a kivánatokkal mind hangosabban s határozottabban léptek fel. Nem csekély hatása volt e tekintetben a magyar felirati javaslatnak is. melyben Kossuth alkotmányos kormányzatot kérni inditványozott az örökös tartományok számára. Kossuth beszéde s e felirat, németre forditva, nagy lelkesedéssel olvastatott s hallgattatott a kávéházakban s más közhelyeken.

A vágyak s kivánatok, melyek a kedélyeket elfoglalták, azon petitióban fejeztettek ki először határozottabban, melyet az egyetem s jogpolitikai olvasó egylet tagjai, kivált Bach és Hye ügyvédek által vezetve, készitettek s aláirás végett a polgárok közt köröztettek. A kérelem lényege következő kivánatokból állott: a finánczállapot hala-

déktalanúl tétessék közzé; alkottassék a monarchia minden tartományait s ezek népességének minden osztályait s érdekeit képviselő rendi testület, mely határozott korszakonként összegyűlvén, részt vegyen a törvényalkotásban, az adó megajánlásában s a finencziák ellenőrzésében; a censura eltörűltetvén, a sajtó határozott törvények által szabályoztassék; az igazságszolgáltatásban s az összes igazgatásban teljes nyilvánosság állapittassék meg; alkottassék egy korszerű municipális és községrendszer, melynek alapján a földmívelő, iparos, kereskedő és más míveltebb osztályok, melyek a rendi alkotmányban eddigelé igen tökéletlenűl képviseltettek, arányosan képviseltessenek. 1848.

Felette érdekes, mit e mozgalmakról egy jól értesűlt szemtanú, Szögyény alkanczéllár, beszél emlékirataiban. „Több hetek óta lehetett, ugymond, hallani, hogy a városban titkon nagy forrongás mutatkozik; hogy petitiók készülnek s azokra számos aláirások gyűjtetnek; hogy az alsó-ausztriai rendek tartományi gyűlése megnyitásának napja lenne kitűzve a mozgalom kitörésének határidejéűl. Mi azonban ezeket csak kósza híreknek tartottuk, lehetségesnek sem vélvén, hogy a csendes, kedélyes bécsi nép, a nyilvános és titkos rendőrségnek szigorú őrködése mellett, politikai mozgalmakra képes lehessen. És noha már meg is neveztettek a mozgalom élén állott férfiak — Bach, Hye és mások —, kik a pozsonyi demokratákkal s főként Kossuthtal összeköttetésben és titkos egyetértésben állottak; mégis bizton hittük, hogy a legkisebb kisérlet is azonnal könnyen el fog fojtatni, kivált miután Metternich herczegnek e részben legkisebb aggodalma sem volt, a rendőrség főnöke, gr. Sedlnitzky pedig a csendnek és rendnek zavartalan fentartásáról kezeskedett.“

A hosszú béke ölében minden erélyét elvesztett s a hagyományos büreaukratikus igazgatás kopott utjáról eltérni semmi körülmények közt nem tudó bécsi kormány, mint látni való, rendíthetlenűl bízott a bécsi nép bárány-

848. türelmében; a népben pedig már mind magasabban csapkodtak a valahára felébredt szenvedély hullámai. Az említett kérelem nagy számú aláirásokkal ellátva, az alsó-ausztriai rendeknek, oly kivánattal nyujtatott be, hogy azt mennél elébb a trón elejébe juttatván, valósítását eszközölni törekedjenek.

Hasonló volt ehhez az egyetemi s polytechnikai ifjúság kérelme, mely a sajtó és szólásszabadságot, vallási egyenlőséget, törvénykezési nyilvánosságot és szóbeli eljárást megadatni sürgette, s mely márczius 12-kén a tanári kar egy küldöttsége által nyujtatott be a császárnak.

Ezen előzmények után márczius 13-kán nyilván s tényleg kitört a fővárosban a forradalom. Ez nap nyittatván meg az alsó-ausztriai rendek országgyülése, azoknak tanácskozási épületét sürű néptömegek fogták körűl, fenhangon követelők, hogy a polgárok közt körzött kérelmet a császárnak azonnal mutassák be. A rendek testülete, melynek számos tagjai részesei voltak e petitiónak, nem is késett azt egy kebeléből kinevezett küldöttség által az épen együttülő státustanácsnak előadni. A válasz kitérő volt: mondatott benne, hogy ő fölsége a kérelmet egy e végre kiküldendő választmány által meg fogja vizsgáltatni, s mit az idő körűlményeihez képest szükségesnek látand, gyorsan határozandja el. Az országház előtt összegyűlt néptömeg azonban e válaszszal elégedetlen, önmaga a császári lak felé tolakodott s a katonaságot, mely időközben felállíttatván, utját állani akarta, elébb sérelmekkel halmozta, majd tényleg is megtámadta. Albrecht főherczeg, a hadi erő főparancsnoka, tüzelést parancsol; s a tömegben mintegy tizenheten elesnek, többen megsebesíttetnek. A nem várt erély által meglepett néptömeg, mely nagyobb részben a jobb, vagyonosabb osztályokhoz tartozott, egy pillanatra hátrálni kezd s mindenfelé menekűlni indúl holtjaival és sebesűltjeivel, míg nem egy harsány parancsszó: „fegyverre! a fegyvertárba!“ — más irányba tereli a hullámzó

tömeget. E szavak mintegy varázsütéssel hatottak a népre s a katonaság ellentállása ezóta nem csak hogy nem csillapitá, sőt inkább nevelte a nép dühét. Míg egy rész fegyverért siet, más rész torlaszokat emel s kőzáporral támadja meg a katonákat. Majd a külvárosok mesterlegényei s munkásai is megérkeznek s tömegeik által mind kisebb térre szorítják a katonaságot. Idő közben fegyverbe lép a városi polgárkatonaság is, s magát az ellenfelek közé helyezvén, a harcznak véget vet. Tisztjeik közbenjárókként a császári lakba sietnek s meghallgattatást követelnek. Ott termett nem sokára a rendek küldöttsége, utóbb az egyetem akadémiai tanácsa is. Mindnyájan sürgetve követelik Lajos főherczegtől, ki őket a császár helyett fogadta, hogy a perczről perczre iszonyúan növekedő zavar és veszély lecsillapítása végett a nép kivánatai azonnal teljesíttessenek; s minthogy a külvárosokat, mint állíttaték, már rabló csoportok fenyegetik: a rend fentartása végett, az egyetemi ifjúság és a polgárság felfegyverzésére, a császári fegyvertárak nyittassanak meg. Egyesek végre a népkivánatok teljesítésének biztosításául követelik, hogy Metternich herczeg, státuskanczellár s főminiszter, mint a népszabadság legkonokabb ellensége, a kényuralomnak több évtized óta fő támasza, hivatalától azonnal távolíttassék el. A császárnak határozott akarata lévén, hogy az utczákon polgárvér többé ne ontassék; de különben is mindenki meggyőződvén, hogy a csekély számu katonaság a forradalom elfojtására már elégtelen, a nép akarata mindenben teljesíttetett: a sajtószabadság kikiáltatott, a reform szüksége megismertetett s haladéktalan végrehajtása megígértetett; a tanuló ifjuság és Bécs polgársága felfegyvereztetett; s végre Metternich is lemondott hivataláról. 1848.

A forradalom ekként Bécsben teljesen kikiáltatott s diadalmaskodott márczius 13-kán. Mi a következő két napon történt, csak befejezése volt a mondott kezdeményeknek. A nép érezvén, hogy a kivivott eredményeknél meg

48. nem állapodhatik, márczius 14-én ismét sűrű csoportokban gyűlt az utczákra, s mindenekelőtt a fegyverek birtokát szabadságharczának teljes kivívására magának biztosítandó, a nemzetőrség felállítását követelte. A császár e kívánatban is megegyezett, s gróf Hoyos udvari fővadászmester neveztetett ki az új nemzetőrség parancsnokáúl. Ezen új intézetnek, mi a népnek a szabadság physikai eszközét, s a sajtószabadságnak, mi ismét annak szellemi eszközeit biztosította, kihirdetése hangos örömzajt támasztott Bécs utczáin. A nép öröme azonban nem annyira a nyert engedményekkel való megelégedéséből, mint inkább abból származott, hogy most már biztosan várta annak megnyetését, mit az utczákon ezer száj hangosan emlegetett, de a császárnak még elejébe nem terjesztettek: az alkotmány megadását. Erre voltak most irányozva minden törekvések; ez hangzott minden ajakról; és oly ügyesen intézték a nép vezérei annak mozgalmait, hogy e kivánat is minden további véres összeütközés nélkül teljesíttetett. Márczius 14-ike éjjelén a dynastia több tagjai s a legfőbb hivatalnokok nagy státustanácskozmányt tartottak; s ennek eredménye lőn ama hirdetvény, mely másnap reggel leírhatatlan örömnyilatkozatokra ragadta Bécs lakosait. „Ő Fölsége — igy szólott a hirdetvény — megfontolván a jelen politikai körülményeket, elhatározta, német és szláv tartományai rendeit s a Lombard-Velenczei királyság középponti testületeit követeik által trónja körül oly czélból összegyűjteni, hogy tanácsaikat a törvényhozási és igazgatási kérdésekben meghallgassa. E végre ő Fölsége azonnal megteendi a szükséges intézkedéseket, hogy e birodalmi gyűlés, ha nem elébb, folyó évi jul. 3-kán múlhatatlanúl megtartathassék.“ A nép öröme oly nagy volt e hirdetés miatt, hogy midőn a császár déltájban a város utczáit bekocsizta: a nép ragaszkodása jeléül, lovait kifogni s kocsiját saját karjaival akarta volt körülhordozni. A nép vezéreit s az értelmesb demokratákat azonban korántsem elégítette ki a hirdet-

mény, melyben nem a nép, hanem csak a rendek emlittettek: e szó pedig „alkotmány" gondosan kerültetett. A kétely, a gyanú s az elégedetlenség, mely e miatt bennök ébredt, mind hangosabban terjesztetvén, a népre is oly gyorsan átszármazott, hogy a város még az nap újra fenyegető hangulatban kezdett feltűnni. A státustanács erről értesülvén, a nyugtalanság és zavar újabb kitörését megelőzendő: még az nap egy császári nyílt levelet bocsátott közre, melyben mind az eddig kivívott engedmények bővebben előadatnak; mind a „constitutió" szó világosan kifejeztetik: mind végre a legrövidebb idő alatt összehívandó rendi gyülésben a polgárrend is erős képviseltetésről biztosíttatik. E császári pátenst hat nap múlva követte az új alkotmányos osztrák miniszterium kineveztetése, a mivel a bécsi forradalom első korszaka teljesen be lőn fejezve. 1848.

Mi alatt a forradalom Bécsben ekként diadalmaskodott, Magyarországban is, de békés úton, kifejlett a kormányzat átalakulásának fontos ügye. Bár mi nagy volt is Pozsonyban, a naponként mindenfelől érkező újabb csábító hirek hallatára, a kedélyek izgatottsága: a törvényes rend és béke egy perczig sem zavartatott meg az országban. A rendek és az országgyülési közönség nagy feszültséggel ugyan, de nyugalmasan várták be a főrendi tábla elnökeinek visszatértét. A főherczeg-nádor s a Bécsben járt többi főrendek márczius 13-kán végre megérkeztek, még semmit sem tudva a bécsi eseményekről, melyeknek híre e napon még nem is hatott le Pozsonyba. Itt a nádor megérkezte óta azon hír terjengett, hogy ő oly utasítással jött le Bécsből, miszerint a föliratot semmi esetre se bocsássa át a főrendek tábláján. A közönség heves üléseknek nézett elébe. Attól is méltán lehetett tartani, hogy ez esetben az alsó ház, Kossuth által elragadtatva, lelépend a törvényszerűség teréről, s a főrendek mellőztével küldendi fel a feliratot. A pozsonyi események.

1848. Ily aggodalmak s hányattatások közt virradt fel márczius 14-ke, melyen az éjen át Bécsből érkezett hírek rögtön megváltoztatták az ügyek helyzetét. A nádor, vévén a híreket, tüstént tanácskozmányra gyűjteté magához a főrendi conservativokat. A rendek házában Kossuth meghatott hangon terjeszté elő a bécsi nép felkelését, a forradalom győzedelmét s Metternich megbuktát, minek következtében gróf Apponyi magyar udvari kanczellár is lemondott hivataláról. „Nekünk most — ugymond aztán — azon nagyszerű feladás jutott, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük, s azon kell lennünk, hogy a gyeplő kezeink közt maradjon; mert addig alkotmányos úton haladhatunk; de ha az egyszer kezünkből kirántatik, akkor a következéseket isten tudja csak: kivánatos ennél fogva, hogy a felirat korábban jusson fel a trónhoz, mint az események híre az országban elterjed. Senki ne engedje magát túlragadtatni a kellő vonalon; de ezen vonalig mindent!“ Indítványozza aztán, hogy a nádor szóllíttassék fel, miszerint a felső házban tüstént tartson gyülést. Továbbá, minthogy a bécsieknek a sajtószabadság megadatott, egy küldöttség az ország számára is azonnal dolgozza ki a sajtótörvény javaslatát. Végre, mivel váratlan körűlmények fejlődhetnek ki, hogy a belnyugalom az ország jó akaratú polgárainak védelme alatt háborítatlan maradjon: egy más bizottmány, nem napok, hanem órák alatt, a hon védelme iránt terjeszszen elő javaslatot. A pártszínezet, a bécsi események hallatára, még inkább megszűnt az alsó házban: az indítványok egyértelműleg elfogadtattak. És midőn a nádorhoz kiküldött bizottmány oly válaszszal tért meg, hogy a főherczeg még az nap nem csak gyülést tartand, hanem rajta is lesz, hogy a felirat elfogadtassék: a rendek megelégedve s a süker biztos reményében hagyták el termeiket.

Csak egy férfiú volt a rendek soraiban, ki nem tudott minden aggodalom nélkül belé vegyűlni a közönségessé vált öröm kitöréseibe. Széchenyi István előre-

látó, mély lelkében, melynek a lángoló honszeretet gyakran csaknem jósihletet kölcsönzött, sejteni a jövendő titkait, a közörömben is megfejthetetlen aggodalom érzelmei támadtak a nagy események vég sükere fölött. „Sokan örűlnek — igy nyilatkozott ő ez ülés folytában — sokan örűlnek, sokan búsúlnak az események felett: ő még nem tudta magát elhatározni, örűljön-e vagy búsúljon? Felfogása szerint épen annyi lehetőség van arra, hogy Magyarország egy szebb jövendőnek indúl elébe, mint arra, hogy önmagában s magával küzdve, végóráját érje. Ezt mutatja más nemzetek példája, melyek ily pillanatokban vagy nagyra nőttek, vagy kimúltak az élők sorából. A gyógyszer azonban kezünkben van. Neki régi kedves óhajtása, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon; mert e nélkül oly haladás lehetetlen, milyen után ő sóvárog. És azon hihetőség, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti el szivét. De aggasztja az, hogy a szomszédság tűzre lobbant, s mi magyarok szalmakörűlményeink közt (heves vérünk, könnyű fellobbanásunk mellett) oly közel vagyunk e tűzhöz. Vagy reform, vagy anarchia: ezek közt kell választani. . . Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejlésnek basisa a dynastiának támasza legyen. . . . Most mindenek felett rendre van szükség; és nincs senki, a ki jó viselete által jóltevőjévé ne lehetne a nemzetnek; de nincs senki is oly kicsiny, hogy az ellenkezővel ne árthatna. Nincs ország a világon, melyben oly kevés politialis rend lenne; de nincs nemzet, melyre jobban hasson a becsületes, őszinte szó. . . Szűnjön meg minden párt, minden kaszt; ő eddig is csak a modorra nézve ellenkezett, de a czélra nézve nem, s annak tisztaságát mindenkor elismeré". . . 1848.

A nagy hazafinak s mély belátású státusférfinak, ki Kossuth ellenében eddig oly éles, sőt szenvedélyes ellenzést fejtett ki, jelen nyilatkozata kétségtelenné teszi, hogy Kossuth ez időben már mindenhatóvá lett a közvélemény-

1848. ben. Valóságos diktátorává emelkedett az országgyülésnek, mely egész készséggel, minden ellenészrevétel nélkül kiáltotta ki határozattá az ő inditványait. Igy történt még e gyülés alatt a sajtó, nemzetőrség és népképviselet törvényeivel, melyeknek elveit ő mondotta az országgyülésnek. Igy történt más nap a kir. városok követeit illető inditványával: miszerint azoknak a teljes szavazatot megadatni javaslá; igy végre azon adalék-határozattal, mely által a rendek a felirat némi részeit akként magyarázták, hogy „a szellemi kifejlődés ápolásának szüksége alatt a népnevelést, a vallási jogok viszonyosságát, az esküttszékek létesitését és a sajtószabadságot —; ugy szintén a nemzeti erőnek egyesitése által az Erdélylyel való egyesülést nevezet szerint értetni kivánják." A felirati javaslat tudniillik, az ügyek előrehaladt fejleménye után már nem felelt meg mindenben a közvélemény kivánatainak. Több nagy fontosságú reform, maga a felelős miniszterium is csak homályosan, tartózkodó kifejezésekben emlittetik a felirati javaslatban. De a mi márczius 3-kán még nagy lelkesedéssel fogadtatott, s igen bátor kivánatnak tartatott: márczius 14-kén, a bécsi események után, már nem látszhatott elég határozottnak. Most tehát mind ezt szükséges lőn világosan kifejezni, mi előtt a fölirat a főrendek tanácskozása alá kerülne.

A felirat a főrendek által elfogadtatik.

A főrendi ülés, melyben ez megtörténnék, márczius 14-kén délután, végre megtartatott. A terem a korlátokon kivül és belül s karzatai fuladásig tömve voltak. Az országház előtti tért sürü kiváncsi tömeg lepte el a nép minden osztályaiból. Feszülten s felhangolt kedélylyel nézett mindenki a régen várt történendők elébe. A hallgatóság szokottnál izgalmasabb volt; kitörő éljenekkel s a tetszés minden jeleivel fogadta beléptökkor a táblának szilárd hazafiságukról ismert több tagjait. A felirat végre felolvastatván, a főherczeg nádor következőleg nyilatkozott: „A felolvasott felirási javaslat felvételének mai napig elhalasz-

tásától azon eredményt merem remélni, hogy a méltóságos főrendek magokévá teszik abbeli javaslatomat, miszerint e föliratot egész terjedelmében elfogadni szíveskedjenek.“ És miután e szavait élénk helyeslés és hosszú éljenzés követte, igy folytatá megszakasztott beszédét: „Midőn tehát a feliratra nézve a főrendeknek, mint látom, egyhangú határozatát kimondom: nyilvánitom azt is, miszerint az, hogy ez országgyülés eredménydúsan végződjék, szilárd óhajtásom, forró kivánatom. Mit ma igérhetek, az: hogy e tekintetben személyes és hivatalos befolyásomat önálló szilárdsággal bizonyosan használni is fogom. Biztositom arról is a főrendeket, hogy alkotmányos kifejlődésünkre az országos rendekkel kezet fogni, a jövőben is tisztemnek tartom.“ 1848.

A határozat a rendekkel tudatván, ezek azt válaszolták a főrendeknek, miszerint a feliratot a nádor vezérlete alatt országos küldöttség által kivánják a királynak átnyujtani. Ennek következtében a küldöttség tagjai, mind a két táblán kineveztetvén, más nap, márczius 15-kén, több országgyülési tagoktól s nagy számú ifjúságtól kisérve, hajóztak fel Bécsbe. És most ismét Bécs felé fordúlt a nemzet feszült várakozása, hova háromszáz év óta nem küldött fontosabb feliratot. A nemzeti kivánatok valósúlása iránt azonban a bécsi események már eleve oly biztosságra érlelték a reményeket, hogy midőn az országgyülési ifjúság és polgárság Kossuthot márczius 14-ke estéjén fáklyás zenével tisztelte meg: ez nem kételkedett a jobbjánál álló gróf Batthyáni Lajost, mint első magyar miniszterelnököt mutatni be az örömzajos tisztelgő közönségnek.

A roppant szellemi mozgalmat, mely, márczius eleje óta Pozsonyban, az országgyülés közönségében uralkodott, az egész ország élénk figyelemmel kisérte. A nagy reformok, melyek Kossuthnak márczius 3-kai inditványában foglaltattak, mindenütt meleg rokonszenvvel fogadtattak. De sehol sem volt oly élénk, oly zajos a lelkesedés, mint Budapesten, az ország fővárosában, hova az országgyülés Márczius 15-ke Pesten.

24*

1848. minden mozzanatait naponként megvitték a rendesen érkező gőzhajók. Mondhatni, maga az országgyülés is a főváros forró rokonszenvében találta a maga szellemi főtámaszát. Az „Ellenzéki Körben“ és a Privorszky-féle kávéházban, melyek az ifjúság gyűlhelyei valának, egyre élénk politikai vitatkozások folytak e napokban. Természetes volt, hogy a fiatal keblek vágyai hamar túlszárnyalták azon reformi terveket, melyek a pozsonyi országgyülésen készültek. Nem elégedtek meg ők azzal, hogy az ország jogai biztosíttassanak, fejleményi képessége a bécsi kormány által reá rakott bilincsektől megszabadíttassék: ők a kedvező körülményeket gyökeres átalakításra kivánták felhasználni. Az óhajtott czél elérését e tekintetben megkönnyíteni szándékozván, szükségesnek vélték, hogy a törvényhozás sociális téren is gyámolíttassék. Ezen eszmét hamar megérlelte azon körülmény, mely szerint a főrendek az alsó tábla felirati javaslatának tárgyalását oly sokáig késleltették. Az ifjúság vezérei tehát, kik közt leginkább Petőfi Sándor, a közkedvességű költő, Irinyi József, Jókai Móricz, Vasváry Pál és Bulyovszky Gyula, jeles szónoki tehetséggel felruházott fiatal ügyészek, tűntek ki, a főváros társadalmi mozgalma által az országgyülésnek lökést adni szándékozván, petitiót indítványoztak benyújtani a törvényhozó testületnek. Mind az egyesülés, mind e petitió pontjait, bővebb megvitatás végett, az Ellenzéki Körben nyilván kitűzték, s Páris példáját követve, aláirási ívet nyitottak egy reformlakomára.

Ezek következtében márczius 12-én az Ellenzéki Kör termeiben népgyülés tartatott, hol Irinyi József által a következő 12 pont olvastatott fel a végre, hogy petitióként az országgyülés elejébe terjesztessék:

„Mit kiván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

1. Kivánjuk a sajtó szabadságát, a censura eltörlését.
2. Felelős miniszteriumot Budapesten.
3. Évenkénti országgyülést Pesten.

4. Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben. 1848.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Az úrbéri terhek megszüntetését.
8. Esküttszékeket, képviselet s egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra: magyar katonáinkat ne vigyék külföldre; a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai státusfoglyok bocsáttassanak szabadon.
12. Kivánjuk az uniót Erdélylyel.

Egyenlőség, szabadság, testvériség."

Részt vettek a gyülésen számos idősb, különben az ellenzéki párthoz tartozó hazafiak is, kik az ifjúság forró vérét csillapitgatva, e petitiót még időelőttinek, körülményeinkhez nem alkalmazottnak nyilvánítván, egy későbbi népgyülésen, márczius 14-kén, azon inditványt fogadtatták el a többség által, hogy a petitió ne az egész törvényhozó testületnek, hanem az országos ellenzéki választmánynak küldessék fel, s csak az ez által létesitendő agitátió utján kezdessék meg annak aláirása.

A márczius 13-kai bécsi események híre azonban 14-kén este már megérkezvén, annyira felvillanyozta az ifjúságot, hogy az más nap reggel háromszínű zászlók alatt összecsoportozván, Petőfi és Jókai által vezetve, az utczákon örömzajos menetet tartott. Hozzájok csatlakoztak nem sokára az egyetem három felső osztályának növendékei és számos minden korú férfiak. A tömeg a Hatvani utczába vévén utját, Landerer nyomdája előtt megállott, s nagy zajjal követelte a közölt 12 pont és Petőfi egy új forradalmi dalának kinyomtatását. Minden vonakodás hasztalan lévén, a nyomtatás azonnal munkába vétetett. Elkészültéig számos beszédekben tört ki az ifjú keblek lelkesedése. Délután, a sürüen szakadó eső daczára, a város lakosainak

1848. minden osztályából nagy néptömeg gyűlt össze a városház terén és termeiben, hol a tanács és választott polgárság nyilvános közgyülést tartott. A 12 pont a gyülés elébe terjesztetvén, egyhangon elfogadtatott; s az országgyüléshez intézendő petitiót, a tanács és polgárság nevében, Szepessy Ferencz polgármester azonnal aláirta. A kérelem aztán egy választmány által küldetett fel az ország rendeihez; egyszersmind pedig a király is megkéretett, hogy az országgyülést mennél elébb a fővárosba általtenni méltóztassék.

Hogy a nőttön nőtt néptömeg zajlása a közbátorságot veszélyeztető kihágásokra nem fajult át, leginkább két férfiúnak köszönhető. Ezek egyike Klauzál Gábor, ki mint Csongrád vármegye követe s az ellenzék egyik vezére, már több országgyülésen kitűnő szerepet játszott, most azonban, a kormánypárt vesztegetései következtében, az országgyülési követválasztásban kimaradván, jelenleg épen a fővárosban tartózkodék. Másika: Nyáry Pál, Pest vármegyének nagy erélyességű másod alispánja volt. E férfiak hamar átlátták a pillanat fontosságát, s gyors elhatározottsággal ragadták meg az ifjúság, majd a nép mozgalmainak gyeplőjét. A városházi nyilvános ülésben tett inditványuk következtében, a rend és közbátorság fentartására, Rottenbiller Lipót alpolgármester elnöklete alatt, egy tizennégy tagú állandó bizottmány választatott, mely, részint tisztviselőkből, részint egyéb városi lakosokból szerkesztve, azontúl kizárólag intézé a főváros közügyeit. Tagjai lőnek egyebek közt Klauzál és Nyáry is.

A nép kivánatára a bizottmányból Nyáry Pál vezérlete alatt azonnal választmány küldetett Budára a helytartótanács ideiglenes elnökéhez, kieszközölni: hogy a sajtó szabadsága a kormányszék által is kimondassék, és Stancsics Mihály, ki egy munkája miatt több hónap óta az ugy nevezett vizi kaszárnyában fogva tartatott, szabadon bocsáttassék. A küldöttséget nagy néptömeg kisérte, a közkivánatot, ha szükséges volna, erőhatalommal is kivívandó; mi

végből a helytartótanács épületének udvarait s folyosóit egészen elfoglalta. 1848.

Gróf Zichy Ferencz, a helytartótanács ideiglenes elnöke, megértvén a nép kivánatát, néhány kormányszéki taggal rögtön tanácskozmányt tartott. A kormányszék, melynek tagjai a külföldön mindenütt oly rögtön diadalmaskodott forradalmak hirétől megrémülének, tartván a néptömeg erőszakos megtámadásától, mindenben megegyezett. A censura megszűntetésén és Stancsics szabadon bocsáttatásán felül, a küldöttség kivánatára azt is megigérte, hogy a katonaság egyedül akkor fog alkalmaztatni, ha azt Pest város hatósága kivánná. A kielégitett, örömében újjongó néptömeg azonnal Stancsics börtönéhez vonúlt, s őt, miután a kormányszék rendeletére szabadon bocsáttatott, még azon este nagy számú fáklyák világánál, zajos örömkitörések közt, kisérte át Pestre s adta vissza családjának.

Annak következtében, hogy a helytartótanács megigérte, miképen a katonaság a városi tanács megkeresése nélkül a rend fentartásába nem fog elegyedni, ennek biztositására, a pesti polgári őrsereg száma a város lakosaiból ezerötszázzal szaporittatott, s neve nemzetőrségre változtattatott. A békésen, minden rendzavar nélkül kivivott reformokat a bizottmány a polgároknak egy hirdetményben adta tudtára, melynek végén e szavak állanak: „Polgártársak! jelszavaink: éljen a király! Alkotmányos reform, szabadság, egyenlőség, béke és rend!“ A köz fellobbanásnak e sükere a városi nép minden osztályait felvillanyozta, melyek aztán különféle külső jelekben nyilvánitották hő érzelmeiket. A fövegekre nemzeti kokárdák, a köz s magánépületekre tömérdek számú nemzeti zászlók tűzettek; a város este fényesen kivilágíttatott: a szinházakban hazafias szózatok szavaltattak s dalok énekeltettek. És mind ezekben a rend sehol egy perczig sem lőn megháboritva.

Érintenünk kell itt azonban, hogy e szellemi mozgalomban eleinte néhány napig korán sem vett részt a fővá-

1848. ros egész lakossága. Ennek nagy részben német eredetü iparos osztálya, kivált gazdagabb polgárai, ha tán örültek is a mozgalomnak, mégis jobbára csak a nézők szerepét játszották; noha ezek közt sem hiányoztak, kik a szabadságszeretettől áthatva, egy minden tekintetben jobb kor kezdete gyanánt üdvözlék márczius 15-két, és szivből csatlakoztak a mozgalomhoz. A szükkeblü szerkezet, melyet a kormány féltékenyen megőrizni ügyekezett, a városokban mind eddig nem engedett kifejlődni élénkebb poltikai életet, s lakosságuknak kivált iparos része többnyire idegen, érdekeltelen maradt azon politikai harczoknál, melyeket a nemzet már több évek óta vivott, kivált országgyülésein, a kormánynyal. Azonban ezek is napról napra inkább bevonattak a közérdekbe, s a szabadság szelleme lassanként ezek kedélyében is oly változást hozott elő, hogy aztán soraikból is mind többen csatlakoztak a mozgalomhoz; utóbb pedig versenyeztek a magyarokkal.

A közcsend-bizottmány azonban, melynek tagjai a következő napokban ötvennél többre szaporittattak, nem egyedül a főváros nyugalma s közbátorsága fentartását tekintette feladatának; hanem, míg ebben ernyedetlen buzgalommal müködék, más részről oda forditá figyelmét, hogy az összes mozgalomnak irányt adjon, s az által az országgyülés határozatainak sulyát a nép részéről is nevelje. E czélra irányzott számos intézkedései közt emlitésre méltók azok, melyek szerint a helytartótanácsnál kieszközölte, hogy a középületeknél eddig használt sárgafekete dynastiai szinek s kétfejü sasok helyett, ezentúl a nemzeti háromszín és Magyarország czimere tüzessék fel; a kir. kamaránál eddig használt latin nyelv helyett, a törvény értelmében, azonnal a nemzeti nyelv tétessék hivatalossá; továbbá, hogy a kormány által létesittetni kivánt dohányegyedáruság előzményeül felállitott dohánytrafikák, melyek ez időben a népnek könnyen ingerültségre adhattak volna okot, azonnal bezárassanak; a bécsi igazgatás alatt álló, az országra nézve

erkölcsileg és anyagilag káros lotteriák, sorsjátékok megszüntessenek. Fő figyelmét azonban a központi bizottmány a nemzetőrség életbeléptetésére forditotta, mely aztán mindjárt az első napokban oly számra emelkedett, hogy szükség esetében az országgyülés e tekintetben, már mint nem megvetendő hatalomra számithatott volna a fővárosra. De még inkább nevelte a főváros fontosságát a nemzeti mozgalomban az, hogy példájára más városokban és vármegyékben is hasonló bizottmányok keletkeztek, melyek aztán a törvényhatósági testületek hatalmát önmagukhoz ragadták. Ezen vidéki bizottmányok, az ország municipalitási szerkezete s ez iránt való túlnyomó rokonszenve következtében nem ismerték ugyan el tulajdonképen magok felett a pesti bizottmány hatalmát; annak lepéseit mindazáltal örömmel üdvözölték, sőt vele szorosabb egyesülésbe léptek, annak intézkedéseit magokévá tették, s példájára nemzetőrséget szerveztek. 1848.

Azon biztositások, melyeket a pesti középponti bizottmány a vidéki városokból s vármegyékből ezeknek egyetértése felől naponként mind nagyobb számban vett, némileg már országos hatalmi szint is kölcsönöztek a középponti bizottmánynak. És nem is hiányzának oly nyugtalan vérűek, kik a bizottmány ezen országos hatalmának szinét, mi, a mennyiben volt is, csak erkölcsi lehetett, valósággá változtatni, s a bizottmányt Nyáry elnöklete alatt ideiglenes kormánynak kikiáltani kivánták. És bár ez nem történt is meg, kétségtelen mégis, hogy a bizottmány s általában a pesti mozgalom vezetőinek nagy része elégületlenséggel s némi vetélkedési vágyakkal viseltetett az országgyülés iránt, melyet forradalmibbnak óhajtott volna. Innen következett, hogy Pesten hamar elterjedni kezdett ama kivánat, miszerint az országgyülés, mely csak rendekből áll s ennélfogva az összes nép érdekeit tulajdonkép nem képviselheti, mennél elébb oszoljék el, s egy újabb, a népképviselet alapján, Pesten hivassék össze. És minthogy ez meg nem történt,

1848. a bizottmány egy része, magát a népérdekek hívebb kifejezésének tekintvén, némi viszketeget árúlt el az országgyülés irányában szerepet játszani az országban. És mondhatni, hogy e viszketeget a legtöbbekben csak a Kossuth iránti hódolat mérsékelte, kinek nevét e heves vérűek az egekig emelték. Kossuth tekintélye nélkül ezen irányból utóbb némi veszély, legalább zavar fejlődhetett volna ki a fővárosban, melynek fontosságát a rendkivűli körűlmények közt, mint alább látandjuk, az országgyülés is elismerte, sőt talán túl is becsülte.

De a Pesten és Pozsonyban táplált reményekkel szemben még sok nehézséget kell vala legyőzni a császári fővárosban. Mióta Apponyi a főkanczellárságról lemondott, a magyar ügyek vezetése Szögyény alkanczellár kezeibe kerűlt, ki szintén beadta ugyan lemondását, mely azonban a kormány élén álló Lajos főherczegtől nem fogadtatott el. Némely urak azonban, névszerint gr. Dessewffy Emil, Wirkner s többen mások, e nehéz körűlmények közt többet vártak az erélyes Jósika Samutól, mint a hajlékonyabb jellemű Szögyénytől, s mind a mellett is, hogy amannak, mint erdélyi kanczellárnak, egyenes befolyása nem volt a magyar ügyekre, az ő kezeibe akarták volna játszani ezek intézését; mi ha keresztűlvihető nem lenne, Széchenyi István kanczellárrá kineveztetésével vélték a felzúdult hullámokat lecsillapithatni. Jósikánál e czél elérése végett több értekezlet tartatott, melyek bár teljes eredményre nem vezettek, mégis, mint alább látni fogjuk, jelentékeny befolyást gyakoroltak a magyar ügyek végkifejlésére.

Az országos küldöttség eljárása Bécsben. Az országos küldöttség, mely 13 felső, 59 alsó házi tagból állott, s melyhez számos más törvényhozási tagokon kivűl az országgyülési ifjúságból is mintegy kétszázan csatlakoztak, épen azon pillanatban érkezett meg Bécsben, midőn a német örökös tartományoknak, három napi habozás után, az alkotmány a császár által megigértetett. Udvari publicisták s más irók ugy adták elő a magyar

küldöttségnek márczius 15-én Bécsben megjelenését, hogy az a bécsieknek, kik alattomban Magyarországból izgattattak volna, segedelmére jött légyen az alkotmány kivívása végett. Ezen állitás megczáfolásául elég csak arra figyelmeztetni, hogy nem a szabadelvű, hanem épen az udvari párt volt az, mely a felirat feljuthatását mind eddig késleltette; s a reformpárt a legelső időt ragadta meg a felirat felküldésére, melyet az udvari párt ellenzése neki engedett. A bécsiek az alkotmány birtokának épen legelső örömmámorában kéjelegnek vala, midőn a küldöttséget vivő hajók kikötöttek. A boldog nép az öröm túláradásával üdvözölte a czélban s törekvésben rokon magyarokat, kiknek különben is azon elismeréssel tartozott, hogy alkotmányos szabadságát elébb sürgették, mintsem azt maga csak említeni is merte volna nyilvánosan. A főherczeg nádor kocsiját, melyből a lovak kifogattak, magok a polgárok vonták be a császári lakba; a többi küldötteket tömérdek népcsoportok kisérték szállásaikra. Útjokban ezer meg ezer éljenkiáltásokban tört ki a nép ajkain a viharos öröm. És midőn a küldöttek szállásaikra megérkeztek, beszédeket kivánt a néptömeg hallani a magyar szónokoktól. A tisztelet és hódolat különösen Kossuth személye iránt határtalan volt a polgárságban; mert Kossuth volt az, ki márczius 3-kai beszéde által, melyben a bécsiek számára is alkotmányt kérni indítványozott, az ő tetterejöket is felvillanyozta. A bécsiek e zajos örömnyilvánítása s hódolata a magyar küldöttség iránt azonban nem annyira a személyeket, kiket egy kettő kivételével névszerint is alig ismert, mint inkább amaz erkölcsi erőt illette, melyet a szabadság magyar képviselőiben létezni megismertek. E nép, mely a politikai jog birtokának lélekemelő érzetét csak néhány nap óta izlelte meg, mintegy felbátorodva érezte magát a jogért és szabadságért rég küzdő s azt nagy mértékben is élvező magyar nemzet e maroknyi küldötteinek megjelenése által. E szép, e fölséges jelenetben, midőn igy a két szomszéd nemzet

1848.

1848. testvéri szeretetben s kölcsönös győzelemóhajtásban egyesűlt, világos tanúsága feküdt annak, hogy azon természetellenes viszony, mely egyik népnek a masik irányában való alárendeltetésén alapúlt, nem magának a bécsi népnek, hanem csak az önkényes hatalom kezelőinek vágyaiban s érdekeiben gyökerezett. Érezte e pillanatokban a bécsi nép, hogy ama szerencsétlen viszony csak a bureaukratia kényuralmának müve, s csak annak javára szolgál, és hogy a külön népek istentől rendelt hivatása: egymás melletti függetlenség, kölcsönös jogtisztelet, kölcsönös segély és vetélkedés a jóllét, míveltség és szabadság áldásainak kifejtésében. A bécsi néptől annyira távol volt minden suprematiai féltékenység, hogy Kossuth, ki a Bécsben töltött két nap alatt, felszólítva, a néphez többször szólott, hatalmas szónoklatával, ha akarja, döntőleg befolyhatott volna az osztrák események fejlődésébe. Ő nem élt a körülmények által kezébe adott e hatalommal, mert hitt az udvar igéreteiben, s megelégelte a győzedelmet, mely ez igéret által Magyarországnak biztosíttatott.

Marczius 15-ke A küldöttség más napon a király elejébe bocsáttatván, a főherczeg nádor, a felirást átnyujtva, megható beszédben kérte öt a nemzet kivánatának teljesitésére. Ferdinánd magyar nyelven s röviden válaszolt, miképen a magyar nemzet hüségi biztosítását köszöni, kivánságát mielébb lehetőleg teljesiteni óhajtja; s miképen szeretett magyar nemzetében mindig bizott: ugy annak hüségére ezentúl is számot tart. A király válaszát megelégedve fogadta ugyan a küldöttség; de az által tulajdonképen még semmi sem volt megnyerve az ország számára. A küldöttség több tagjai tehát, kiknek az udvarhoz, személyes hitelöknél fogva, az ajtók nyitva álltak, ezen előnyt erélyesen felhasználni ügyekeztek a végre, hogy a fejedelmi család szivósabb tagjait s némely befolyásosabb udvari főurakat a kivánat jogossága, az engedés szüksége felől meggyözzenek. E tekintetben István főherczegen kivül különösen gróf Széchenyi István s herczeg

Eszterházy Pál tettek az ügynek hasznos szolgálatot. Ez 1848.
utóbbi Lajos főherczegnél bebocsáttatást kérvén, midőn várakozásra intetett, élesen válaszolt: miképen most nem volna ideje, az udvari etiquette szabályaihoz ragaszkodni, midőn egy korona megtartásáról vagy elvesztéséről van szó.

István főherczeg nádor a fogadtatás után azonnal értekezésbe ereszkedett a kormány élén álló egyéniségekkel. Mindenek előtt Szögyény kanczellárral váltott szót, s őt a Pozsonyban történtekről értesítvén, egyszersmind sajnálkozását nyilvánitá azon gyengeség fölött, melyet az udvar a bécsi forradalom irányában elárúlt. Meggyőződését fejezte ki, hogy midőn Bécsben az illetők engedékenysége s erélytelensége annyira engedte fejlődni az ügyeket, hogy már a császár személyes bátorságának biztositására is szükségessé vált egy granátos zászlóaljat folyton a fejedelmi lakban tanyáztatni, a magyar országgyüléstől sem lehet törvényes alakú kérelmére megtagadni azt, mi a bécsi utczai forradalom követelésére az eddig kényuralom alatt volt osztrák tartományoknak megadatott. Ezután egy oly tartalmú kir. kézirat javaslatát nyujtá át Szögyénynek, mely szerint ő felsége a benyujtott feliratban kifejezett nemzeti kivánatok teljesitését megigérje. Nyomatékúl hozzáadá a főherczeg, hogy ő e kézirat elfogadásához kötötte a maga állását: e nélkül ő Pozsonyba nem térhet többé vissza. Ha azonban ő felsége annyi erélyt tudna kifejteni, hogy e kézirat aláirását megtagadja, ő nádori állásáról szivesen lemond, s készséggel megy oda, hova őt a felség, mint egyszerű tábornokot küldeni jónak látandja.

Szögyény a nádortól átvett irattal nyomban Ferencz Károly főherczeghez sietett, kinél Jósika Sámuel kivánatára értekezlet tartatott a magyar ügyek iránt. Szögyényn kivűl e konferencziára a következők hivattak meg: herczeg Windischgrätz, Hartig és Majláth Antal grófok s miniszterek, gróf Münch-Bellinghausen, a német szövetségi gyülés elnöke, Jósika Samu, Czillich és Rosenfeld erdélyi szász

1848. tanácsosok, mint jegyzők. Az elnöki széket Lajos főherczeg foglalta el, s mellette Ferencz Károly főherczeg ült, mint praesumtiv trónörökös.

Az elnök főherczeg azon tárgy kitűzésével nyitá meg a tanácskozást, hogy miután Apponyi a kanczellárságról lemondott, helyébe mást kellend nevezni, a kit Széchenyi István, Batthyáni Lajos és Vay Miklós közől lehetne kiválasztani. E nyilatkozatot hosszú s mély csend követte, melyben aztán Szögyény szólalt fel, előadván, hogy mielőtt a kitűzött tárgy szó alá vétetnék, azon iratot kötelessége előmutatni, melyet egy pillanat előtt azon meghagyással vett át István főherczeg nádortól, hogy azt nevében ultimátumnak jelentse ki, melynek elfogadása nélkül ő Pozsonyba vissza nem mehet. Ezen irat, mint már tudjuk, az országgyülésnek a nádort teljhatalmú kir. helytartóvá neveztetni s egy független felelős minisztériumot alapíttatni sürgető feliratára ő felsége által adandó válasz javaslata volt. Ezen előadás, kivált a nádor nyilatkozata nagyon meglepte az értekezlet tagjait, s az iratok, felolvastatásuk után, éles taglalás alá vétettek. Leghevesebben nyilatkozott ellene Jósika és — bár mint csupa jegyzőnek joga sem volt volna hozzá szólani — Rosenfeld, kik az országgyülés kivánatának a pragmatica sanctióval összeférhetlenségét vitatták.

A konferenczia tagjai, véleményben a tárgy lényegére nézve egyetértők, örömest visszautasították volna az országgyülés kivánatait; de azon érzelem nyomása alatt, hogy a visszautasítás veszélyes következményeit sem megelőzni, sem elhárítani nem áll hatalmukban, jobbára csak a felett tanácskozának, miként lehetne az engedményt élétől megfosztani s a királyi jogokra és a középponti kormány hatalmára nézve mennél ártalmatlanabbá tenni. A tények logikája alól azonban nem nyílt út a menekvésre: az értekezlet eredménytelen maradt, s Lajos főherczeg azt végre feloszlatván, meghagyta Szögyénynek, hogy az iratokat a

kanczelláriának országgyülési bizottmánya által azonnal vé- 1848.
tesse tárgyalásba s ennek eredményét még az esti órákban adja elő.

Szögyény nyomban összehívta e bizottmányt, mely az ő elnöklete alatt Bartal, Zsedényi és Torkos udv. tanácsosokat számlálta tagjaiúl. Megjelent a tanácskozásra Jósika is, s bár kedélyét haragos indulat borítá el István főherczeg gyöngesége miatt, melynél fogva a királyi választól függesztette fel a maga állását, a kézirat elvetését már ő sem, hanem annak csak módosítását sürgeté. A bizottmány tagjainak valóságos örömére válhatott Vay Miklós belépte a gyülésbe: ő e pillanatban érkezett Pozsonyból, biztos hírt hozhatott tehát a közhangulat állapotáról. Szögyény nem is késett ennél fogva kérdezni őt: vajjon e hangulattal szemben lehetőnek tartja-e az országgyülés kivánatainak visszautasítását vagy legalább lényeges módosítását? Vay, bár e kivánatokat maga sem helyeslé, annál kevésbbé habozott a kérdésre tagadólag válaszolni, mint hogy ez volna az országbiró és tárnok véleménye is, kik vele együtt attól félnek, hogy tagadó válasz esetében az országgyülés könnyen letérhetne a törvényesség ösvényéről, István főherczeget királylyá kiálthatná ki, s más hasonló szélsőségekre vetemedhetnék. Vay e nyilatkozata után a bizottmány egy perczig sem habozott tovább oly végzést alkotni, hogy nagyobb veszély elhárítása végett az országgyülési kivánatok teljesitése ajánltassék ő felségének. A felterjesztés szerkesztését, bár annak elkészítése Zsedényit illette volna, ez uttal maga Bartal tanácsos vette át.

Bartallal a hagyományos osztrák politika főtámaszai már régóta nem voltak teljesen megelégedve. Az ő kötelességszerű vélemény szinezetén számos ízben oly árnyalatok tüntek fel, melyek a hazafias és alkotmányos érzelmeket nyíltabban elárúltak, mint sem azt egy udvari tanácsos állásával megférhetőnek hihették volna. Bartalt most is ezen érzelmek késztették arra, hogy a fontos államirat szerkesz-

18… tését maga vegye át: tán attól tartott, hogy a bizottmányi végzés más által merő kényszerüséggel indokolva, oly értelemben fogna felterjesztetni, mely a törvényességtől eltérőknek, az alkotmánynyal s pragmatica sanctióval ellenkezőknek bélyegezhetné az országgyülés kivánatait, melyeknek valósulásáért az ő hazafias lelke is epedett. Ezen érzelmeket lehetetlen fel nem ismerni az erőteljes, hazafias hangú felterjesztésben. Nem a nehéz körülményekből feltolakodó kényszerüség, hanem az országgyülés kivánataival elvszerinti egyetértés s azoknak törvényszerüsége képezik benne az érvelést. Már 1527-ben, ugymond egyebek közt, midőn I. Ferdinánd királylyá választatott, tulajdonképen e feliratban kifejezett feltételek alatt adta magát Magyarország a Habsburg-ház uralkodása alá.

Mihelyt a fontos okmány elkészült, Szögyény avval nyomban Ferencz Károlyhoz sietett, kinél az esti órákban a délelőtti konferenczia tagjai már összegyülve várakozának. Szögyény, látván a kellemetlen hatást, melyet a felolvasott okirat a gyülekezetre tőn, szükségesnek tartá megjegyezni, hogy e véleményre csak István főherczeg s az ország fő zászlósainak nyilatkozatai birták a kanczelláriát: a nádor ugyanis kijelentette, hogy ezen engedmények megadása nélkül Pozsonyba vissza többé nem mehet; emezek azt szintén mellőzhetlennek állitják. Lajos főherczeg erre István nádort személyesen is meghallgatni kivánván, őt azonnal a konferencziába hivatá.

A nádor, kiben az udvari lég a pozsonyi felgerjedést már nagy mértékben lehangolta volt, a dolgok mibenlétének előadására felszólittatván, erős bizonyitgatások közt kijelenté, mennyire sajnálja az országgyülési tárgyalásoknak e kedvetlen fordulatát, megvallván egyszersmind, hogy a feliratban kért engedményekhez állását kötötte légyen. „Belátom, ugymond egyebek közt, hogy talán hibáztam, miért Öntől, kedves nagybátyám s ő felségétől bocsánatot kérek. De én akkor másként nem cselekedhettem;

most pedig már szavamat kell tartanom. Egyébiránt a visszautasitás esetében teljesen ő felsége rendelkezésére állok.“ E nyilatkozat sajnos érzelmeket ébresztett a gyülekezet tagjaiban; Lajos főherczeg azonban, a rendszerint oly hallgatag és kevés szavú úr, neheztelését el nem fojthatván, most is röviden ugyan, de keserűen rová meg unokaöcsese eljárását. „Neked fogjuk köszönhetni, így végzé szavait, ha elvesztjük Magyarországot“. Lajos főherczeget, kinek vállain feküdt az egész felelősség szemben az uralkodó családdal, ő lévén még I. Ferencz végrendelete által helyezve a kormány élére, ebben Ferencz Károly főherczeg is támogatá: „mint præsumtiv örökös, úgymond, erre én sem adhatom megegyezésemet“. István főherczeg nádor mély hallgatásban tűrte e szemrehányásokat, s nem vonta vissza elébbi nyilatkozatát. 1848.

Az értekezlet ezután még késő éjfélig elhuzódott. A szóváltás közben herczeg Windischgrätz egy ízben kihívattatván, azon hírrel tért vissza, hogy gróf Zichy Edmund által arra figyelmeztetett, miképen a pozsonyi országgyülési ifjuság, mely a küldöttséggel a császári fővárosba jött vala, a császári lakot megtámadni szándékozik, hogy a kivánt engedményeket erőszakkal csikarja ki a fejedelemtől. A herczeg tudósitá egyszersmind a gyülekezetet, hogy Zichynek kijelentette légyen, miképen ő, a fővárosi őrség parancsnoka, azt tűrni nem fogja, s már rendelkezett, hogy minden hasonló kisérlet fegyverrel s erélyesen utasíttassék vissza.

Volt-e e hírnek hatása a tanácskozás eredményére, meghatározni nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy bár nagy hajlam mutatkozott is a gyülekezetben visszautasitani az országgyülés kivánatait, a bátorság arra hiányzott az értekezlet tagjaiban, s végre is az lőn határozattá, hogy miután most a körülmények veszélyessége az engedmények megtagadását nem tűri, a kivánt kézirat kibocsátása ajánltassék ugyan ő felségének; utóbb azonban, ha a dolgok

1848. fejleménye engedni fogja, minden alkalom megragadtassék az engedmények egészben, vagy legalább részben visszavételére.

Az országgyülési küldöttség tagjai e közben feszült várakozásban s aggodalomban töltötték a napot. Késő estig minduntalan változó hírek érkeztek az udvarból, melyek majd reményt, majd kétséget ébresztének. Most azt beszélték, hogy egyik és másik főherczeg izgat a magyarok követelései ellen; majd annak híre terjengett, hogy már a küldöttség tagjainak személyes bátorsága is veszélyben forog. A remény és aggály e hullámzásai közt virradt fel márczius 17-ke, midőn végre a királytól következő irat érkezett a nádorhoz:

„Kedves öcsém, fönséges főherczeg, Nádor úr!"

„Azon alázatos felirásból, melyet Magyarországom rendei nevében Kedveltséged által kezemhez vettem, megértvén a hű magyar nemzet kivánságait, semmit nem kések, atyai szivem tiszta sugallatából kijelenteni: hogy mindazon kivánságoknak teljesitésére, melyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most feltételezve van, szivesen forditandom gondjaimat. És ez okból tudtúl adom Kedveltségednek: hogy miután Kedveltséged, mint az ország rendeinek egyhangú akaratával elválasztott s általam megerősitett nádor és királyi helytartóm, a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva, ezen országot a hozzá kapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalommal való kapcsolatnak épségben tartása mellett, az országból távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni: Én a hű karok és rendeknek egy, a honi törvények értelmében független, felelős miniszterium alkotása iránti kivánatát elfogadni hajlandó vagyok; Kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre a Kedveltséged által előttem megnevezett férfiakból nekem teljesen alkalmatos egyéneket jelöljön ki; egyuttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatás-

köre iránt czélszerű törvényjavaslatok, a karok és rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosb kapocsnak kellő méltánylásával, mely a pragmatica sanctió által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogositott örökös tartományaim között létezik, — az országos felirásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a karok és rendek által terveztessenek és további elhatározásom alá mielébb terjesztessenek. Adja Kedveltséged e soraim foglalatát, mely kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápolt boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a Kedveltséged által elémbe terjesztett kivánatokra tett legfelsőbb válaszomat, az ország rendeinek tudomására. Bécs, böjtmáshó 17-kén 1848. Aláirva: Ferdinánd s. k.“ 1848.

A királyi leirat a nemzet kivánatának teljesen megfelelt: az ország független kormányzata, melynek feltétele alatt hívta meg a nemzet háromszáz év előtt a Habsburg nemzetséget a királyi székre, s melyért, a szerződéseket megszegett királyok kényuralmi törekvéseinek következtében, annyiszor és annyi vér folyt, valahára békésen, a törvényes formák szigorú korlátai közt ki lőn víva.

A nádor a királyi leirat következtében nyert hatalomnál fogva gróf Batthyáni Lajost, az eddigi országos ellenzék fejét, kit e czélból már a királynak is megnevezett, még az napon miniszterelnökké nevezte s a miniszterium megalakitásával bizta meg. A küldöttség még szintén az napon tért vissza Pozsonynak örömárban uszó lakosai közé.

A pesti küldöttség.

A kedélyek Pozsonyban az által, hogy István főherczeg s nádor teljes hatalmú kir. helytartóvá, gr. Batthyáni Lajos pedig miniszterelnökké neveztetett, teljesen kielégítve lévén, az új miniszterelnök s maga az országgyülés is első teendőjének tartá a fővárost, honnan időközben némi zavargások hire érkezett fel, megnyugtatni. E végre márczius 18-kán gróf Keglevich Gábor főtárnokmester vezérlete alatt országos küldöttség indittatott meg a fővárosba, honnan a polgárság és egyetem kérelmeivel szintén az nap érkezett

1848. meg a küldöttség Pozsonyba. A főváros küldöttségét azon rendkivűli megtiszteltetésben részesítette az alsó ház, hogy azt a maga ülésében határozta meghallgatni. Nehogy azonban a fővárosi csendbizottmány e megkülönböztetésből új okot merítsen, s buzdítást lásson ama szerep folytatására, mely szerint magának a nemzeti mozgalom vezetésére nézve az országgyülés irányában mintegy vetélytársi állást látszott igényelni: Kossuth, ki a küldöttségnek a ház megbíztából válaszolt, ahhoz igen komoly, mondhatni, kemény szavakat intézett. Kiemelvén ugyanis a főváros rokonszenvét azon reformok iránt, melyeket az országgyülés a maga feladatául kitűzött, s dicsérettel említvén a fővárosnak a szabadság megszilárdítására nélkülözhetlen rend fentartásában tanusított buzgalmát: egyszersmind megczáfolni akarta ama véleményt is, mintha az országgyülés már sikerrel koronázott cselekvéseire a pesti mozgalmaktól vette volna a lökést; a jövendőre pedig elejét akarta venni az országgyülési működés túlszárnyalásának a főváros által. „Reményli, úgymond, Pest méltányolni fogja ama kijelentését, miszerint ő Pestet ugyan az ország szivének tartja, de mint törvényhozó utána nem indúl; a magyar nemzet közös szabadságot, közös jogot akar; és e nemzet az ország egésze, nem pedig akár egy város, akár egy kaszta. Reméli, osztoznak azon érzetben is, hogy itt csak az összes nemzet az, melyet illet az ország sorsa felett intézkedni, s hogy e nemzet elég erős és hatalmas, eltiporni mindenkit, minden egyest, minden kasztát, s egyes municipiumot, melynek gondolatába jöhetne ellenszegűlni.“ Kijelenté egyébiránt, hogy most is épen azon tárgyakkal foglalkozik az országgyülés, melyeket a pesti petitio foglal magában. Kossuth e kemény nyilatkozata által kivált a pesti csendbizottmány elnöke, Nyáry Pál, érezte magát megsértve. Ez volt aztán első forrása azon gyűlöletnek s ellenzéknek, melyet utóbb Nyáry végiglen, minden alkalommal tanúsitott Kossuth irányában. Nevelte ezt benne a megsértett hiúság és

ambitió ösztöne is, minél fogva ő, tagadhatatlan, hasznos 1848.
és erélyes működése után a fővárosban, miniszteri tárczára tartott számot. E vágya nem teljesedvén, a státustitkári hivatalt, melylyel megkináltatott, sem fogadta el; s utóbb, midőn az országgyülés Pesten megnyittatott, az ellenzékhez csatlakozván, annak mind végiglen vezére lett.

MÁSODIK FEJEZET.

A köz- és magánjogi reformok befejezése.

Az országgyűlésnek mint alkotmányozónak működései.

Miután a királyi resolutió, mely a felelős minisztérium felállításában megegyezett, s a nádort a király távollétében a végrehajtó hatalom gyakorlatával felruházta, a nemzetnek mindent megadott, mit az Bécstől várt: azontúl az országgyűlésé lőn azon nagyszerű és nehéz feladat, hogy az új kormányrendszert, legalább is fő vonalaiban, törvény által megalapitsa: a szabadságba rendet hozzon, a nélkül, hogy e rend kedvéért a szabadság bármi csekély részletét vagy biztositását feláldozná. A törvényhozás tehát, e nagy feladat érzetében magát alkotmányozó gyűléssé alakította. Miután a nemzet önrendelkezési joga saját sorsa felett kivíva, s ama jogok, melyek eddig egyes osztályok birtokában léteztek, az összes nép tulajdonául minden osztályra kiterjesztve voltak: e két nagy elv gyúpontjából folytak ki a teendők, mik az életbe léptetett köz- és magánjog biztosítására megkivántattak. De mindenek előtt lehetetlen volt az ország rendeinek nem érezniök, hogy most, midőn a képviseltetési jog minden osztálynak tulajdonává lett, midőn a demokratiai elvek teljes diadalt ültek: ők, egyedül az arisztokratiának kifolyásai, szerénytelenség nélkül nem intézkedhetnek mindenekben az összes nemzet sorsa felett. Eloszlatni azonban e rendi országgyűlést, s a népképviselet

1848.

alapján újat összehívni, míg a miniszterium meg nem alakúl s át nem veszi a kormányzatot, nemcsak veszélyes, hanem egyátaljában lehetetlen is lett volna, minthogy a népképviseletről s annak szervezetéről törvény még nem létezett. Ez okokból határozattá lőn: hogy e rendi országgyülés csak azokra terjeszsze ki működését, mik az új kormányrendszer életbeléptetésére, a nemzeti szabadság és függetlenség s az eddig jogtalan néposztályok újdon nyert jogainak biztositására múlhatatlanúl törvénybe igtatandók. A népképviselet hiányának némi pótlásául addig is, mig ezen országgyülés a szükséges törvények megalkotása végett működni kénytelen, a városi és egyházi képviselők szintoly teljes szavazati joggal ruháztatnak fel, minővel a megyei követek birtak.

Ez irányban indúlván működéseiben a törvényhozás, míg egy részről a miniszterium s a népképviselet szervezésének bővebb megvitatást igénylő nagy munkája folyamatban volt: a már különben is eléggé megvitatott köz- és magánjogi reformok tárgyában számos törvényjavaslatok terjesztettek a király elébe.

Közös teherviselés; úrbér és tized megszüntetése.

Ugyanis, a nemesi privilegiumok s a hűbéri viszonyok eltörlésének elve kimondatván, a közös teherviselésről, az úrbér és papi tized megszüntetéséről minden hosszú vitatkozás és ellenzés nélkül megalkottattak a törvényjavaslatok. Az ürbért illetőleg: az eddig gyakorlatban volt jobbágyi szolgálatok és fizetések örökre eltörültettek; a magán földesurak kármentesítése a nemzeti becsület védpaizsa alá helyeztetvén, az állam által eszközlendőnek határoztatott; a kármentesítés elveinek s részleteinek kidolgozása azonban a jövő országgyülésre halasztatott. Nehogy pedig akkor, midőn a birtokjog a nép alsó osztályainak számára biztosíttatik, az úrbéri viszonyok megszűntetése által különben is, egy időre legalább, nagy rázkódást szenvedett nemesi osztály vagyonilag roskadásnak indúljon: a földes urak adóssági tőkéjének felmondhatása egy később alkotandó törvény

1848. intézkedéseig felfüggesztetett; végre a vagyonviszonyaikban megingatott földbirtokosok kedélyének megnyugtatása végett, a jövő országgyülés által szervezendő hitelintézet felállítására eleve is fél millió forint tűzetett ki.

A tized tekintetében, a főpapság is meghozta a haza nyugalmáért a tőle igényelt áldozatot: Lonovics, Rudnyánszky s a többi püspökök önként lemondtak az egyház által birt tized jogáról. Viszont a főpapok ama kivánata, miszerint az ország a kisebb rendű papságról, melynek egy része a tized elvesztése által élelmi eszközeitől megfosztatott, gondoskodjék, minden oldalról méltánylattal fogadtatott. Hasonlókép azon magán családoknak is, melyek a papi tizednek akár örök bérlet akár királyi adomány által birtokában vannak, kárpótlás igértetett.

Az Erdélylyel való unio.

A nép nyugalma e nagy fontosságú magánjogi reformok által biztosíttatván, az új kormányzat szervezését illető munkálatok folytában több közjogi reformok iránt is megkészíttettek a törvényjavaslatok. E tekintetben különösen emlitésre méltók az Erdélylyel való uniót, a városok rendezését, a nemzetőrséget s a sajtót illető törvényjavaslatok. Az elsőre nézve, a törvényhozás elvileg kimondta ugyan az egyesűlést; de méltányolván e tartománynak szintén életben lévő alkotmányos jogait, szükségesnek látta, hogy az anyaország törvénye a tartomány-országgyülésen is önkéntes elfogadást nyerjen. E végre a király egy felirat által megkéretett, hogy Erdélynek, az unio feletti nyilatkozhatása végett, azonnal hirdessen országgyülést.

A városi ügy.

A városok rendezésének kérdése, mely már több országgyülés alatt oly heves vitáknak szolgált tárgyául, az általános népképviselet felállításának következtében, mind azon nehézségektől megszabadúlván, melyeket eddig azoknak a középponti kormánynyal való kapcsolata és törvényhozási képviselete okozott, — a municipális jog elvei szerint foglaltatott az új törvénybe. A választási jogot illető pont azonban egy váratlan, sajnos eseménynek lett forrá-

sává. E jogot ugyanis, bár némi census mellett, de igen széles alapra fektette a javaslat, minden tekintet nélkül a vallásküllönbségre, miszerint az a zsidóknak is megadatott, a mennyire a többi szükséges qualificatiókkal birtak. A vak hit és szűkkeblű elfogúltság e törvényjavaslatot azonnal ürügyűl használta, kiönteni gyűlöletét a zsidókra, kik az ország átalakulását a magok törvényen kivűli, elnyomott állapotára nézve is, a megváltás napja gyanánt üdvözölvén, a mozgalmakat buzgó részvéttel s meleg rokonszenvvel kisérték. Pozsony iparosainak előitéletes, alsóbb osztályai, melyek az ügyes izraeliták szaporodtát és gyarapodását a városban már rég kancsal szemmel nézték, nem tűrhetvén, hogy azok e törvény által velök egyaránt jogosittatnak, márczius 19-ke és 20-ka estéjén dühös csoportokban támadták meg a zsidók lakait, vagyonukat szétrombolták, személyeiket vad bántalmakkal illették. Csak fegyveres erő fékezhette meg az előitélet és szennyes érdekszűlte gyűlölet vérengző kitörését; mely alkalommal az országgyülési ifjúság a rend helyreállitásában bátorságának s elfogúlatlan emberszeretetének szép jeleit adta. De fájdalom, ezen vad kihágásokon kivűl még más alakban is kitört a zsidók elleni gyűlölet. Pozsony lakosainak egy része nem szégyenlette, a maga számára megtágitott szabadság gyakorlatát más embertársai, különben is elnyomott, osztályának üldözésére forditani. Gyülekezetet tartottak, melyben a zsidókat régi városnegyedökre visszaszoríttatni, a házaló kereskedéstől eltiltani kivánták, s több ily szellemű végzéseket hoztak. E jelenetek, Pozsony példájára, több más helyeken is feltünedeztek. Különösen Székesfehérvárott, Nagyszombatban, sőt még Pesten is különféle üldözések tárgyaivá lettek Izrael megvetett maradékai. A fővárosban a polgárság vonakodott őket a maga nemzetőri soraiba befogadni. Az ifjúságból alkotott nemzetőri osztály megnyitotta ugyan nekik a maga századait; de oly nagy mértékben nyilatkozott irántok a polgárok ellenszenve, hogy a közcsend megőrzése tekinte-

1848.

A zsidók üldözése.

1848. téből, utóbb is ki kellett venni a fegyvert kezeikből. Ezen s hasonló jelenetek fájdalommal töltöttek el minden emberbarátot. Az országgyülés fennen kárhoztatta az elfogúlt szükkeblüséget nem különben, mint a bünös csendháborításokat; de a nyilatkozott ellenszenv következtében, a közbéke fentartása végett, a városi törvényben kitörülte ama záradékot, mely a választási jogot valláskülönbség nélkül megadta a lakosoknak, s csak a törvényesen bevett vallások régi kifejezésére szorítkozott; az igazság kiszolgáltatását a zsidók irányában a jövő országgyülésnek hagyván feladatául.

A zsidók üldözésében több helyt támadt zavargások az ország általános békéje iránt is mély aggodalommal töltötték el a törvényhozó testületet. Mert körültekintve a hazai állapotok tömkelegében, lehetetlen volt nem látni, hogy itt a sokáig szolgaságban tartott parasztság, amott a különféle nemzetiségi féltékenységek és riválitások, melyek több évek folytán mesterségesen szítogattattak, oly gyúanyagot rejtenek kebelökben, melynek fellobanása veszélyt hozhat az országra. Még ugyan, ama nehány helyen kitört zsidóüldözést kivéve, mindenütt béke és nyugalom uralkodott a hazában s kapcsolt részeiben. A parasztok hála- és örömérzettel fogadták az átalakulás nagy jótéteményeit. A nem rég viszályban élt nemzetiségek a közszabadság új napjának sugáraiban melengőzve, kibékülni látszottak. A horvát követek a többi rendekkel teljes egyetértésben voltak, s a nem rég lefolyt Zágráb megyei közgyülés rokonszenvét nyilvánítá az országgyülés eljárása felett. A szerb nemzet részéről Rajacsics, karlóczai érsek, magyar nemzeti színű cocárdával felékesítve, derült megelégedést sugárzó arczczal vett részt a Bécsben járt küldöttségben. A közcsendet az ország határaiban mindenütt ugy a parasztság, mint a külön nemzetiségek kebelében, legfölebb a nagy események feletti lelkesedés, a nyert polgári jogok feletti öröm zaja, de még semmi rosz szenvedély nem zavarta meg. Rosz aka-

ratú, a zavarban aljas önérdekeket hajhászó izgatók mindazáltal nálunk sem hiányzottak. — A községekben több helytt tüntek fel ilyféle gonosz lelkü izgatók, kik a parasztokat volt földesuraik megtámadására ingerelték. A sajtó tényleges felszabadulása után Pesten és Pozsonyban némely röpiratok jelentek meg, melyekben az izgatás a tulajdon eszméjének ostromlásáig terjedt. Mind ennek még nem volt ugyan látható hatása a köz örömben. A törvényhozó testület mélyebb lelkü tagjainak kedélyét mindazáltal borús sejtelmek s titkos aggodalmak nyugtalanították, melyek munkálkodásukra is látható hatást gyakoroltak. Különösen észrevehető ezen aggodalom nyoma a nemzetőrséget és sajtószabadságot illető tanácskozmányok- s törvényjavaslatokban. A nemzetőrségi törvény tárgyalása alatt azon szakasz, mely a nemzetőrségbe felveendő egyének qualificatiójáról intézkedik, az új nagy események óta nem tapasztalt keserűséget idézett elő a különböző véleményszínezetekben. A volt conservativok, sőt a volt ellenzékiek egy része is a felemelt censusban kereste ezen institutiónak, mely a nép kezébe fegyvert adott, biztositását a visszaélések ellen. Sokan magát a nemzetőrségi intézet czélszerűségét is kérdésbe tették, sajátszerü körülményeink között. A reactiónak volt-e már ez gyenge fuvallata, vagy csak a hazafias aggodalmak őszinte következése? — bizonytalan. Csak Kossuthnak ama czáfolata vetett véget e vitatkozásnak, melylyel azon tényre utalt, miszerint a nemzetőrség a főváros példája szerint az országban már mindenütt tényleg fennáll, s a fegyvert attól visszavenni nem volna könnyü dolog.

1848.

Nemzetőrségi és sajtó törvényjavaslatok.

Még világosabban kifejezték az ország rendei a szabadsággal való visszaélhetés miatti félelmöket az új sajtótörvényben. E tárgyra nézve még a legszabadelvűebbek többsége is akként gondolkodott, hogy miután a röpiratok általi izgatások már is szaporodnak, s a sajtóban ugy a féktelenség, mint az álarczos reactio éles fegyvert emelhet a szabadság fiatal sarjadéka ellen, igen óvatos, előrelátó tör-

1848. ványekre van szükségünk. Igénylé ezt különösen még az is, hogy a censura mogszüntetése óta nem csak magyar és német, hanem szerb, illyr, s más szláv nyelvű irók is mind többen kezdtek fellépni a napi sajtó terén, kiknek működése a nyelvökbeli járatlanság miatt ismeretlen maradt a magyar közönség előtt. Attól lehetett tartani, hogy a kissé lecsillapúlt nemzetiségi viszály, kivált ha netalán még a reactio által is alattomban szítogattatnék, az igen szabadon mozogható, kemény repressiv törvények által nem korlátozott sajtóban, a még rendezetlen állapotok közt, a közbékére nézve kétszeres veszélylyel támadhat fel. Ezen okokból a törvényhozás inkább csak a censurát akarta eltörülni, mint tényleg szabaddá tenni a sajtót. A törvényjavaslat készítésével Szemere Bertalan bizatott meg. És ő teljesen megfelelt munkálatával a törvényhozók aggodalmainak. A napi sajtót, mi legveszélyesebbé válhatott, különösen lenyügözte, oly nagy pénzbeli biztosítékot (20,000 forintot) kiván a folyóiratok kiadóitól, hogy a hírlapok szerfeletti elszaporodásának eleve is gát vettetett. A vétségekre hozott büntetések is nagyon súlyosak, a vétségi esetek pedig határozatlanok valának. A királytól a legkisebb tisztviselőig, az országgyüléstől a legkisebb hatósági testületig minden, súlyos büntetések által védve volt benne a sajtó megtámadásai ellen. Kétséget nem szenved, hogy azon ideiglenes sajtószabályok, melyeket a helytartótanács a márczius 15-két követő napokban a fővárosban közzé tett, a sajtónak szabadabb mozgást engedtek, mint az országgyülés által elfogadott Szemere-féle törvényjavaslat.

E törvényjavaslat márczius 22-én érkezett le a fővárosba, s miként előre látható volt, ingerültséget okozott. A fővárosi közönség s különösen a már 63, jobbára fiatal tagokból álló középponti csendbizottmány, általában véve forradalmibb szellemű volt, mintsem az országgyülés eljárásával megelégedhetett volna. Az ország ujjáalakulásának processusában annyira túlbecsülték a tőlök eredt pesti moz-

galmak fontosságát, hogy még a higgadtnak látszó Nyáry Pál is azt mondta egyebek közt a fővárosban járt országgyülési küldöttséghez intézett beszédében, hogy „sokat és nagyszerűt láthattak a nemzet képviselői; de nem látták a legfontosabbat, a márczius 15-kei pesti mozgalmat.“ Ily véleményben lévén a csendbizottmány tagjai, bár az országgyülés Pozsonyban járt követeiknek kijelentette, hogy csak rövid napokig maradván még együtt, kivánságuknak a gyülés áttétele iránt a fővárosba, nem lehet megfelelni, ők még sem szüntek meg követelni, hogy a törvényhozás e rövid napokra is Pestre költözzék le. Ugy vélekedtek, hogy a közjogi új organisátió a fővárosi közvélemény súlybavetése nélkül nem fog helyesen, az új kor kivánalmai szerint végrehajtatni azon törvényhozási testület által, melynek tagjai, azon kivűl, hogy jobbára csak a nemesi osztályt képviselik, nagy részben még a nem rég minden reformnak utját állott conservativ párt soraiból eredtek. Kivánták az országgyülés lejöttét, mert azt hitték, hogy miután e törvényhozó karnak a szükséges új kormányzati és képviseleti szervezet megalkotása végett még hetekig együtt kell maradnia, az oly élénk szabadságérzetű főváros közvéleményének befolyása alatt a törvényhozó testület azon részei is jobb irányt nyerendnek, melyek nem a szabadelvü elem kifolyásai s képviselői s melyek, mint egy főrendi ülésben gróf Széchen Antal márczius 18-án kijelentette, „az új viszonyokat, miután a királytól is jóváhagyattak, tisztelik ugyan, s egyéni nézeteiket önmegadással alárendelik, de meggyőződéseikről le nem mondottak.“ És bár e szerint a törvényhozó kar ezen része az átalakulásnak gátot már nem vethetett, s egészen szenvedőleg viselte magát: a pesti közvélemény mégis, mint a vőlegény bajjal szerzett jegyesére, igen féltékeny volt az újdon szabadságra. Ezen érzeményből eredt Pálfy Albert szerkesztése alatt azon új napi lap is, mely „Márczius tizenötödike“ czíme mellett e jelszót viselte homlokán: „Nem kell táblabíró-politika.“ E szellem, ez irány

1848. pedig most annál hatalmasabb volt a fővárosban, minthogy ott minden ellenkező vélemény teljesen megszűnt létezni, vagy legalább nyilatkozni. A hírlapokban nem csekélyebb volt az átváltozás, mint a köz dolgokban. A „Budapesti Híradó“, a conservativok fő lapja, komolyan letette régi zászlaját, s mint befejezett tényt fogadta el az új állapotot. A „Nemzeti Ujság,“ mely nevének egyátaljában meg nem felelve, eddig a conservativok legszélsőbb szárnyát s a papi érdekeket képviselte, most a győzedelmes elvek legtúlzóbb bajnokává avatta fel magát. Legmérsékeltebb volt még a „Pesti Hírlap“, az elébbi ellenzék régi fő organuma. A német lapok is kivétel nélkül a radikál átalakulás zászlaját tűzték ki homlokukra.

A főváros e szellemi állapotában lehetetlen volt az új sajtótörvényjavaslatnak élénk ingerültséget nem okoznia. Még a vármegye gyűlése is erélyes felirást intézett ellene a miniszterelnökhöz. A csendbizottmány pedig, mely márczius 15-ke óta kizárólag kezelte a városi hatóságot, nem csak feliratban kérte meg a miniszterelnököt, hogy oda hasson, miszerint a sajtótörvény a kor igényeihez képest kijavittassék, hanem egy tagját, Pulszky Ferenczet, követségben is felküldé Pozsonyba, hogy a miniszterelnököt személyesen tudósitaná a fővárosnak e tárgybeli közvéleményéről. Az ifjúság e küldöttség előadásának a maga részéről súlyosabb nyomatékot adni szándékozván, a sajtótörvényt a városház terén, mely most „Szabadság terére“ kereszteltetett át, a nagy tömegben összecsoportozott nép helyeslő buzdításai közt megégette. A tüntetésnek hatása lett. A sajtótörvény minden tekintetben megszeliditve és szabadabb szellembe öntve terjesztetett a királyi szentesítés alá.

A népképviseleti törvényjavaslat. Mennél több aggodalmat s tartózkodást mutattak az ország rendei a szabadsággal visszaélhetés miatt a nemzetőrségi és sajtói törvényjavaslatokban: annál szabadabb szellemet tüntettek ki a népképviseletről szóló törvényben. — A suffrage universel, mely a franczia új respublikai

alkotmány egyik alapkövét tette, nálunk nem lőn ugyan elfogadva; a választói jog mindazáltal oly széles alapra fektettetett, hogy, ha az országnak s kapcsolt részeinek tizenöt millió lakos után összes nagykorú férfi osztályát három és fél millióra számítjuk, a megállapított qualificatio szerint a választói joggal felruházottak e számnak legalább is felét tették. A qualificatió, miként az a következő országgyülési választásra nézve ideiglenesen megállapíttatott, következő vala: 1848.

A politikai jogélvezetet birják mind azok: 1. Kik annak a megyékben és szabad kerületekben eddig is birtokában voltak. 2. Az országnak s kapcsolt részeknek mind azon benszülött vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai sem gyámi sem gazdai hatalom alatt nem lévő férfi lakosai, a törvényesen bevett vallások különbsége nélkül: *a*) kik a városokban 300 forint értékű házat vagy földet --; más községekben, eddigi úrbéri értelemben vett egynegyed telket, tehát legalább hat holdat birnak; *b*) kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak, műhelylyel, gyárral, vagy kereskedési teleppel birnak; *c*) kik, a mennyiben a fentebbi osztályokba nem tartoznak, 100 forint évenkénti állandó, biztos jövedelmet kimutatni képesek; *d*) jövedelmökre való tekintet nélkül a tudorok, orvosok, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a m. akadémia tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, községi jegyzők és iskolai tanítók. Választhatóknak pedig határoztattak mind azok, kik választók, legalább 24 évesek s a törvényhozási nyelvet, a magyart, tudják. A képviselők száma, Erdélyen kivűl, összesen 377-re tétetett; e számból Horvátország három megyéjére 18, a horvát határőrvidékre 8, a szerémi vegvidékre 3, a bánsági végvidékre szintannyi esett; Erdélynek azon esetre, ha csatlakozni fog, összesen 66 képviselő juttatott; s ekként az összes képviselők száma, Erdélylyel együtt, 443-ra határoztatott, miszerint mintegy 33,000 lélekre, s körülbelűl 3—4000 választóra esett egy képviselő.

1848. Mi a törvényhozást illeti: a megalkotott törvénynek főbb pontjai következők: országgyülés évenként, és pedig Pesten tartatik; a képviselők három évre választatnak; a királynak joga van a törvényhozó kart a három év eltelte előtt is feloszlatni s új képviselőválasztást hirdetni; de ekkor a legközelebbi ülésnek három hónap alatt meg kell tartatni; az évi ülés, mielőtt a miniszterium az utolsó év számadását s a következő évi költségvetést az országgyülés elébe terjesztené, s ez irántok határozatot alkotna, el nem oszlattathatik. Elnököt s másodelnököt a főrendi táblához (melynek szervezése a jövőre halasztatott), a király nevez; a képviselő tábla évenként maga választja elnökeit. Az ülések nyilvánosak.

A felelős miniszteri kormányzatról való törvényjavaslat.

Legfontosabb azonban minden közjogi törvényjavaslatok között az volt, mely a rendkivüli napok eredményeinek legbecsesbikét foglalta magában, a nemzet s fejedelem közti viszonyokat új formákba öntötte, az ország kormányzatát gyökeresen átalakította: a független felelős miniszteriumról szóló törvényjavaslat. Mielőtt ennek előadásába bocsátkoznánk, ugy hiszszük, nem lesz fölösleges, bár röviden, azokat visszaidéznünk az olvasó emlékezetébe, mikből kiviláglik, hogy ama nemzeti jog, mely e törvényjavaslatba foglaltatott, nem új nyeremény, mint minő volt például a német örökös tartományok új kormányrendszere; hanem számtalan régi s újabb szerződések s törvények szerint századok óta kétségbevonhatlan tulajdona volt a nemzetnek. Rövidség kedvéért, ama szerződésekre csak egyszerün figyelmeztetjük az olvasót, melyeket a nemzet 1526-ban I. Ferdinánddal, midőn őt a királyi székre önként meghívta, 1608-ban Rudolf és II. Mátyás királyokkal, 1687-ben a trónöröködés iránt I. Leopolddal, 1723-ban az ugynevezett pragmatica sanctióban a leányági trónöröklés iránt III. Károlylyal kötött; és csak az 1790-ki 10-ik törvényczikket idézzük, mely igy szól: „A karok és rendek alázatos felterjesztésére ő Fölsége megismerni méltóztatott, hogy bár a fölséges osztrák háznak az

1723-ki 1-ső és 2-dik törvényczikk által Magyarországban és kapcsolt részeiben megállapított leányági trónöröködése ugyanazon fejedelmet illeti, melyet a megállapított öröködési rend szerint, elválaszthatlanúl s feloszthatlanúl birandó többi örökös. Németországban s azon kivűl fekvő országaiban s tartományaiban: Magyarország mindazáltal, kapcsolt részeivel együtt, szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve (odaértve minden kormányszékeit) független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem saját megállással és alkotmánynyal biró; minél fogva törvényesen megkoronázott királya, tehát ő Fölsége és utódai által is, saját törvényei és szokásai, nem pedig más tartományok módja szerint kormányozandó, miként azt már az 1715-ki 3-dik és az 1741-ki 8-dik és 11-dik törvények megszabják." 1848.

Ezen önállóság s független alkotmányosság birtokában kétségbevonhatatlan joga volt a nemzetnek dicasteriális kormányzati formáját, a fejedelem megegyeztével, s a nélkül hogy a közte és a német örökös tartományok közt létező kapcsolat sértetnék, felelős miniszteri kormányformával felcserélni. Királyával ezen átalakítás következtében, a kormányzatra nézve új jogviszonyba lépett ugyan a nemzet; de a dynastiával az örökösödésre nézve, s a német örökös tartományokkal a fejedelem egysége s azonsága tekintetében csak a régi szerződések s törvények által meghatározott jog- és kapcsolati viszonyban maradt. Mert mind azon befolyás, melyet a bécsi német kormány magának eddig az ország némi ügyeiben eltulajdonitott, s melyet az új törvény megszüntetett, miként az idézett 1790-ki törvényből czáfolhatlanúl kitűnik, csak törvényellenes jogbitorlás volt.

E jogbitorlástól, mely a múlt időkben világos törvények ellenére csempésztetett be az ország kormányába, a jövőre is igen óvakodnia kellett a nemzetnek; mert bár a német örökös tartományok is alkotmányt s felelős miniszteriumot

1848. nyertek, e miniszterium összeállítása után, melyben Kolowrat, Colloredo, Fiquelmont, s a kényuralom más régi eszközei és a szabadság örökös ellenségei vették át a kormányzatot, kételkedni egy perczig sem lehetett többé, hogy Bécsben az alkotmány s felelős miniszterium tekintetében csak játék űzetik a politikailag fejletlen néppel, s hogy a kényuralmi reactió nem késendik megkezdeni ármányos működését. Ösztönszerüleg érezte ennél fogva a törvényhozó testület, hogy a király előleges megegyeztével elhatározott átalakulásnak, vagy, ha úgy akarjuk nevezni, békés forradalomnak záloga a felelős miniszteriumról szóló törvényben lesz letéve; és hogy, ha ármány vagy hatalom még valaha megkisérteni akarná a nemzet önálló, független kormányzatán csorbát ejteni, az különösen e törvény terén fogna történni. A törvényhozók tehát oly világossá s határozattá kivánták tenni e törvényt, hogy ahhoz a jövőben semmi balmagyarázat, semmi kétség ne férhessen. Kimondatott benne, hogy a király távollétében a nádor, mint annak helytartója, felelős miniszterek által gyakorlandja a végrehajtó hatalmat, teljes épségében fentartva mindazáltal a birodalommal való kapcsolatot. Ezen elv nélkül, ugy hitték, a felelős miniszterium sem volna képes megőrzeni az ország függetlenségét. Mert különben az ország egy perczig sem lenne biztosítva az ellen, hogy a fejedelem a tőle távol lévő nemzeti miniszterium mellőztével idegen tanácsosok befolyása szerint kormányozzon, kiknek mindennemü ármányra, az új intézmények aláásására nyújthatnának segédkezet mind azon tárgyakban, melyekben a miniszterium maga nem határozhat, s királyi hozzájárulást, megegyezést kérni köteles. Három százados keserű tapasztalatból tudta a nemzet, mennyire megcsökken lassankint a nemzeti kormány hatósága, ha a király idegen tanácsosoktól környezve, az országon kivűl lakik. Ez volt a múltban legbővebb forrása a nemzeti sérelmeknek; s attól félt, hogy ezen hatalom átruházása nélkül a

1848.

jövőben, a felelős miniszterium mellett is, rövid idön, vagy a múlthoz hasonló sorsra juthat a nemzet, vagy azon képtelen állapot fejlődhetik ki, hogy a király örökös viszályban legyen a maga miniszteriumával. Egyenesen a királynak tartatott fenn mindazáltal, annak távollétében is, a kegyelmezési jog gyakorlata, az ország zászlósainak s egyházi fejeinek kinevezése, czímek és rendek osztása; hasonlókép a katonai főtisztek kinevezése, s a magyar hadseregnek az országon kivűli alkalmazása, a személye körűl lévő magyar miniszter ellenjegyzése mellett. A törvényhozás továbbá nem elégedett meg azzal, hogy a miniszteriumnak minden egyes ágát külön kijelölje; hanem egyenként megnevezte azon kormánytestületeket is, melyeknek hatósága most egyik vagy másik miniszteriumra szállott. A bécsi kabinet ezer csellel élt a múltban a törvények meghiúsítására. Nehogy tehát valamely elébbi kormánytest hatáskörét a miniszteriumtól valamikép eltagadja, kicsinyesnek látszó gonddal szabatott meg annak összes köre. Van mindazáltal egy pont e törvényben, mely annak gyönge oldalát teszi, s ez: az országnak külügyekben való képviseltetése. A király személye mellé ugyanis egy miniszter rendeltetett oly meghatározással, hogy mind azon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviselje. Ama kapcsolat következtében, melyben hazánk a tulajdonképeni osztrák birodalommal állott, teljes elszakadás nélkül lehetetlen volt külügyeinket egészen függetlenűl intéznünk, s csak arra kellett szoritkozni, hogy illető miniszterünk, az osztrák miniszterrel egyetértve, igazgassa hazánk s a birodalom közös külügyeit. Meg kell vallani azt is, hogy a képzelhető feladatok legsúlyosabbika volt, a két, egymástól különben független kormányú állam külügyeit mindig egyértelműleg s akként intézni, miként azoknak külön érdekei kivánták. Azonban, ha ezt általában lehetségesnek tekintjük is; — mi csak azon esetben az, ha a monarchia két fele közt a

1848. teljes paritás elve alapszabálylyá tétetik, s a bécsi miniszterium is valóban szabadelvű, alkotmányos kormánynyá fejlődik; — e törvény mégis igen hiányos, határozatlan maradt. Azon kérdéseket, melyeknek e bonyolódott helyzetből okvetetlenül kifejlődni kellett, elintézni, csak kisérletet sem tett törvényhozásunk. Például, azon esetekről, melyekben a magyar s osztrák külügyi miniszterek közt véleményben vagy épen irányban különbség támadna, vagy a vámrendszer tekintetében ellentétes érdekek fejlődnének ki stb., említés sem tétetett. Ily esetekben ki légyen az arbiter, s általában a két miniszter közül melyik legyen a cselekvő, melyik az ellenőr, miként osztassanak fel köztök a külügyi viszonyok külön ágazatai — s több efféle a közös ügyekre vonatkozó kérdések mind megfejtetlenül maradtak. Ezekre nézve természetesen egyik állam sem intézkedhetett egyoldalúlag, s csak kölcsönös alkudozások és szerződések szerint lehetett volna megállapitani a szabályokat. És hogy ez azonnal nem történt, mindenesetre sajnálatos hibának tekintendő, melyet csak az menthet némileg, hogy a legfontosabb belügyeknek is roppant halmaza várt intézkedésre, és hogy e súlyos kérdések később, a két kormány megerősödte után, az illető két törvényhozó test befolyásával könnyebben megfejthetőknek tekintettek, s az utóbb Pesten megnyílandó képviseleti országgyülésre halasztattak. — A miniszterium egyéb viszonyai, kötelességei, hatásköre s felelőssége stb. az Európában közönségesen uralkodó elvek szerint rendeztettek. Sajátszerü csak az fordúl még benne elő, hogy az ország közügyei feletti értekezés, codificátió stb. végett, a nádor vagy miniszterelnök elnöülése alatt munkálkodandó álladalmi tanács állíttatott fel. Ezen eszme az országban létezett franczia iskolának találmánya volt, mely a miniszterium felállítását a maga elvei győzedelmének tekintette, s azzal együtt a maga kedvencz tanát, a centralisátiót is megalapitani ügyekezett.

A végrehajtó hatalom gyakorlatának központositását némi mértékben már maga a felelős miniszterium eszméje is szükségképp feltételezte. Ebből természetesen következett, hogy az ország vármegyei municipális szerkezetét is, mely eddigi alakjában minden centralisátiót s miniszteri felelősséget lehetetlenné tett volna, meg kellett változtatni. A centralisták, — bár mérsékeltebb részök ekként nyilatkozott a Pesti Hírlapban: „centralisálni a nagy dolgokat, nem centralisálni a kicsinyeket; meghagyni a helyi érdekek szabad nyilatkozatait, de azokat a közérdek számára hasznosítani" — a centralisták, mondom, a felelős miniszteriumot tartván az alkotmány legerősebb garantiájának, a jövőre semmi fontosságot nem tulajdonitottak a megyei szerkezetnek, s azt minden meggondolás nélkül hajlandók voltak eltörölni. Voltak azonban sokan, kik akár kegyeletes emlékezetből ezen intézet iránt, melynek a lefolyt súlyos idők viszontagságai közt egyedül köszönhettük alkotmányosságunknak, csak annyira is, amennyire létezett, fenmaradását; akár a centralisátió mérséklése végett, akár végre gondos előrelátásból, a jövendőnek még kitörhető zivatarai ellen ezen intézetben keresve védelmet, azt a mennyire csak a felelős miniszterium mellett fenmaradhat, a jövőre is fentartani óhajtották. Az országgyülésen hosszú és érdekes vitatkozás folyt a két véleményszinezetűek között a megyei rendszernek a miniszteriális rendszerrel való megegyeztetése s képviseleti alapra állítása felett, melyről a törvényjavaslatot Kossuth dolgozta ki. A megyei municipiumot tulajdonképen a nemesség összesége alkotta, s a hatóságot a nemesség közgyülései gyakorolták. A megyei tisztviselők csak végrehajtói voltak a közgyülés határozatainak. Az lőn tehát a kérdés: a nemesek mindnyájan megtartsák-e, addig is, míg a megyék a jövő országgyülésen újonnan szerveztetnek, szavazati jogukat, vagy mint az ország többi polgárai, ők is csak községenként választandó küldöttek által képviseltessenek a megyei közgyüléseken? Azoknak, kik régi alakjokban

1848.
A megyei rendszer összhangzásba tétele a miniszteri kormányrendszerrel.

1848. kivánták fentartani a megyéket. Kossuth czáfolhatatlanúl megmutatta, hogy ez lehetetlen.

„Az ellenkező véleményűek, ugymond, ám kisértsék meg a törvények végrehajtását tisztán nemesekből álló gyülésekkel. Hoztunk törvényeket, melyek a nép irányában jótékonyak, s a végrehajtást oly megyére akarják bizni, mely nemesekből áll. Ez rosz számitás; ezzel a nemesség lesz semmivé téve, személyére s vagyonára nézve veszélyeztetve..... Itt a közteherviselés iránti törvény; ehhez a miniszteriumnak kulcsot kell kidolgozni, s hogy ezt tehesse, a megyére szorúl, attól nyeri adatait. S ha ezen kulcs-kidolgozás alapja, a revelátió, a nemesség kezében lesz: nem szenved kétséget, hogy oly munka fog dolgoztatni, mely talán mindent veszélyeztet, s én ez esetben borzadok attól, a mi a nemességre vár." Általmegy még más törvényekre is, kitüntetve mindeniknél, hogy a demokratikus irányú törvényt arisztokratikus testület veszély nélkül végre nem hajthatja. E végre a megyét is azonnal képviseleti alapra kivánja fektetni. Eltörölni azonban nem akarja a centralistákkal az ó intézetet. Centralisátiót ő nem akar; oly státusból, hol centralisátió volna, számkivetné magát, neki oly szerkezet kell, hol a szabadság, ha egy szögletben elnyomatik, a másikban újra felemelkedjék; hol az egyén, a család, a község a maga körében mindegyik szabadon mozogjon. Ő, ugymond, szerelmes a municipális szabad szerkezetbe ugyannyira, hogy mintsem a megye megszűnjön, készebb inkább a miniszteriális törvény megbuktatására törekedni. Ő tehát a miniszterium felelősségét s hatalmát nem akarja tovább terjeszteni, mint épen annyira, hogy mellette a municipium megélhessen; de ezt ugy kivánja rendezni, hogy amazt az igazgatásban ne gátolja. „Az európai státustudomány kétségbe vonja, hogy felelős miniszterium összeférhessen szabad departamentális rendszerrel: ő pedig, ugymond, mint isten lételéről, épen oly erősen meg van győződve, hogy e kettő összeegyeztethető, csak minden hata-

lomnak saját körében annyi hatóság s önállás adassék, hogy 1848.
a felsőbbek által el ne nyomassék, de ellenben a felsőség törvényes intézkedéseit ne gátolja. A szabadságnak nincs nagyobb ellensége, mint az ugynevezett „Zu viel regieren". A hol a municipiumok önálló hatósággal nincsenek felruházva, okvetlenül ezen rendszer lép be, s el fognak nyomatni. A parlamentáris kormánynyal tehát nem csak a községi, de a departamentális rendszert is össze lehet és kell egyeztetni; s ha ennek kulcsát eddig föl nem találták, ő fogja ezt feltalálni." Tüzétől a megyei rendszerhez való ragaszkodásában annyira elragadtatott, hogy egyebek közt azt mondá: „esküszik istenre, ki a jelen mozgalmakat vezeti, hogy a mely perczben ez országnak municipális szabadsága nem lesz, ő megszünik annak polgára lenni."

Széchenyi, bár a megyéket s azokkal a nemességet már nemzetiségi szempontból is fenn akarta tartani; a rendezést mindazáltal a jövő országgyülésre kivánta halasztani. A két miniszterjelölt közt oly nagy lett az összeütközés, hogy Batthyáni, miniszterelnök, kénytelennek látta magát kijelenteni, miszerint ha e tárgyban, melyet ő is életkérdésnek tart, a két miniszteri jelölt ellenkező véleménye ki nem egyenlíttetik s egyezés nem létesűl, egyiknek vagy másiknak ki kell lépnie a kormányból. A vitatkozás ennél fogva zárt tanácskozmányba vitetett, hol aztán az előhívott Deák ékesszólása és bölcsessége akként egyenlítette ki a véleményeket, hogy a törvény illető szaka következő értelemben állapíttatott meg: az országgyülés után azonnal tartassanak megyei közgyülések, melyeken szavazattal birandnak mind azok, kik e joggal eddig is felruházva voltak, s a kiket a megyei lakosok községenként képviselőkül küldendenek. E közgyülésen a törvények kihirdettetvén, tekintettel a megye kiterjedésére, népességére, s a megyei polgárok minden osztályaira, a megyei közigazgatás s az új törvények sükerítése végett egy nagyobb számú állandó bizottmány választassék minden különbség nélkül a szüle-

1848. tésre. E bizottmány gyakorolja aztán, a megyei tisztikar hozzájárúltával, mind azon hatóságot, mely törvény s alkotmány szerint a megyei közgyüléseket illeti

Ezen megállapodás, miszerint a municipiumok a felelős parlamenti kormány mellett is fentartattak, világosan mutatja, hogy bár a lefolyt vitákban nem fejtetett is ki az államban létezni kellő szabadság elmélete tüzetesen, annak érzete mélyen gyökerezett a keblekben. Érezték, hogy a kivívott felelős miniszteri kormány által megalapított politikai szabadságok magokban véve még korántsem elégségesek a honpolgárok szabadságára; sőt nem egyebek üres, csalékony formáknál, ha nem léteznek mögöttök ama szabadságok, melyek magoktól állanak fenn minden jól szervezett államban, minők: az egyéni s társadalmi (a személy, birtok s család-) főleg pedig a municipális szabadságok, melyek amazokat többé kevésbbé magokban foglalják. — Érezték, hogy tulajdonképen ezek a szabadság alapjai s létegei: s a politikai szabadságok, különösen a felelős miniszteri kormány, nem egyebek, mint ezen egyéni, társadalmi s municipális szabadságok leghatékonyabb biztositékai. S lehetetlen igazságot nem szolgáltatnunk Kossuth valódi szabadságszeretetének és ebben nyilatkozott státusférfiúi tapintatának, midőn látjuk, hogy kijelölt miniszter létére oly lelkesen küzd a municipiumok fentartásáért a felelős miniszteri kormány mellett.

A felelős miniszterium alakitása iránti viszonyok.

Mialatt az országgyülés e munkálatokkal foglalkodék, a kir. sanctió alá felküldött törvénynek, mely a miniszterium hatásköréről szól, s a Batthyáni által megalakitott miniszteriumnak megerősitése Bécsben napról napra halogattaték. E halogatás mind Pozsonyban, mind a fővárosban mind inkább nyugtalanitani kezdé a kedélyeket. Különféle hirek szárnyalának kivált a miniszterium személyzetéről, — hogy, például, a miniszterium nem fog egészen szabadelvü elemekből állani; hogy Kossuth abba belépni nem akar; hogy Vay Miklós, Keglevich Gábor s mások is a jelöltek

közt volnának, kiknek hazafisága ugyan kétségbe nem vonatott, de szabadelvűségök nem tartatott elég erélyesnek, hogy egyrészről az átalakulás demokratiai irányának, másrészről a Bées elleni jogőrzésnek megnyugtató biztositékául szolgálhatott volna. 1848.

A szárnyaló hirek nem is voltak egészen alaptalanok: mind a miniszterium személyzete, mind a miniszteriális kormányzatot illető törvény körül nagy nehézségek fejlettek ki. Batthyáni Lajos miniszterelnököt azon előérzet aggasztá, hogy, ha az ország és az osztrák birodalom közti kapcsolat igen meggyöngíttetnék, ennek kormánya s az udvar nem lenne hajlandó Magyarországot törvényes függetlenségének élvezetében nyugton hagyni; hanem, önfentartási ösztönüknél fogva is, alattomban a reactió ármányaihoz nyúlván, olyféle fogásokkal igyekeznének majd aláásni az ország jogait, minők a márczius előtti időben divatoztak. S attól tartott, hogy, ha elég erős lesz is az ország megőrízni a maga jogait, egyre háborgattatni fog akkor, midőn belállapotainak rendezése végett nyugalomra lenne szüksége; s a miniszterek is, a helyett hogy az udvarral egyetértésben s az osztrák miniszterekkel barátságos viszonyban, minden erejüket a belügy s az Ausztrával való viszonyok békés rendezésére fordítanák, örökös harczot folytatni lesznek kénytelenek. E tekinteteknél fogva gondosan kerülni szándékozott minden szélsőséget, s Ausztriával kapcsolatban fennhagyni mind azon régi viszonyt, melynek megváltoztatását az ország törvényes függetlensége elkerülhetetlenül nem tette szükségessé. Sőt, az igen könnyen kifejlődhető bonyodalmak elkerülése végett, kész volt egynémi mellékes dologban engedni is, hogy annak, mi az ország jogaiban lényeges, megszilárdulását s békés fejlődését biztositsa. Hasonlókép a belügyek tekintetében is oly közép útat akart választani az ó-arisztokrata rendszer s az új demokrata irány között, mely emennek fejlődését ne gátolja ugyan, mindazáltal képes legyen kibékíteni s megengesztelni azon

Batthyáni Lajos irányelvei.

1848. osztályokat, melyek az átalakulás következtében százados jogaikat s előnyeiket feláldozni kénytelenittettek. Szóval, minden tekintetben oly politikát akart kitűzni miniszteriuma programmjául, mely mig egyrészről az átalakulás irányával egyező s annak megerősödését s fejlődését biztositó; másrészről egyszersmind oly mérsékelt is legyen, hogy a kiengesztelődést az arisztokratiával, a bizodalmas egyetértést az udvarral s az osztrák kormánynyal lehetővé tegye.

Kossuth Lajos irányelvei.

Kossuth sok tekintetben más irányelvekből indúlt ki a miniszterium által követendő politika tekintetében. Az ő kedélyét a nagy események, melyek egész Európát mozgásba hozták, s mind nagyobb dimensiókban terjedvén s fejlődvén, az egész világrészt egy gyökeres átalakulás küszöbére vezették, sokkal inkább felvillanyozták, mintsem hogy engedékeny s mérsékelt lenni tudott volna akkor, midőn lehetőnek, sőt könnyűnek látta mindennek kivivását. Más részről a népszerűséget, melynek lehető legmagasb fokára emelkedett, sokkal inkább bálványozta, mintsem hogy egy hajszálnyit is eltérni akart volna azon szélsőségeken járó radikál iránytól, melyet az országgyülési s fővárosi közönség, a középponti csendbizottmány, s az összes sajtó vallott magáénak. Alkudozni, transigálni, ő nem igen volt hajlandó. A belállapotok átalakitásában ő szigorúan a demokratiai elveket tűzte zászlajára. Az udvar s az Ausztriával való viszonyok tekintetében ő csak azt kérdezte: mi az ország törvényes joga? Ő ebből semmit és semmiben nem akart engedni és feláldozni. Az ország függetlenségének jogát ő egészen azon határig akarta kiterjeszteni, melyet annak a helyesen értelmezett pragmatica sanctio szab, minden tekintet nélkül ama jogfoglalásokra, melyeket az idők viszontagságai közt a bécsi kormány kényuralmának tennie sikerült. Ő nem csak az igazság, nevelés, közlekedés és más belügyek, hanem a pénz, had és kereskedelmi ügyek miniszteriumait is teljes függetlenségben kivánta megalapitani a bécsi befolyástól. Az Ausztriával való kapcsolatot ő csak

a fejedelem ugyanazonságában s veszély idején a kölesönös segélyezés kötelezettségében akarta fentartani, a mint hogy az, a pragmatica sanctio s az 1790-ki 10-dik törvényczikk szoros és világos értelme szerint, egyébre ki nem is terjeszthető. A múltak történetéből ő azon tanúlságot merítette, hogy a bécsi kormány mindig azon térről intézte jogfoglalásait az ország irányában, melyet ez túlságos loyalitásában s a királyi szó szentségébe vetett bizodalmában önkényt átengedett. És ha megfordúlt agyában az udvari reactió lehetősége: azt könnyebben visszatorlani s veszélytelenné tenni vélte, ha az ország eleitől fogva szigorúan ragaszkodik a maga törvényes jogaihoz; mintsem ha loyalis engedékenységgel s némiek feláldozásával a reactiónak tért enged, s annak ármányos fondorlatait mintegy felbátorítja. Ő olyannak látta az európai viszonyokat, hogy azoknál fogva jelenleg mindent ki lehet vívni: ő tehát el volt határozva mindent ki is vívni, mit az ország törvényes joga szerint követelhet. Mind ennek birtokában pedig a jövőre nézve elég erősnek tartá a nemzetet, meghiúsitani a támadható reactió ellenséges szándékait, s megőrzeni függetlenségét. 1848.

Röviden, Batthányi Lajos a méltányosság, loyalitás, politikai eszélyesség által követelt engedékenység terére lépett, melyen a haza iránti szilárd kötelességérzeténél és lángoló s épen ezért féltékeny honszereteténél fogva, a bonyolódott viszonyok békés kiegyenlítésére is útat törni ügyekezett. Kossuth ellenben a jogosság szigorú korlátai közé zárkózott, ha kell, a harczra is elhatározottan. Ezen elvkülönbség köztök már a miniszterium megalakitása előtt is több ízben kitűnt zárt tanácskozmányaikban; s Batthyáni jól érzette, hogy Kossuthtal nehéz leend miniszteriumot képeznie. Innen származtak ama kósza hírek is, melyek a miniszterium személyzetéről, s különösen arról szárnyaltak a közönségben, hogy Kossuth abban részt nem veend. Érzette azoban Batthyáni azt is, hogy Kossuthot, ki az átalakulásnak tulajdonképeni előteremtője vala, kihagyni, nála

1848. nélkül miniszteriumot alakítani, minden oldalról elismert lehetetlenség. Kossuth népszerüsége majdnem csodaszerű volt ez időben az egész hazában; az ő nevéhez kötötte mindenki az ország függetlenségi jogának valahára megvalósúltát; az ő szava, véleménye mindenkitől döntőnek tekintetett már a tanácskozmányokban. Mind azok, kik elébb vele szemben álltak, jelenleg elnémultak, vagy egyenesen hozzája csatlakoztak. Még Széchenyi is, ki nem régiben minden alkalommal oly élesen, annyi szenvedélylyel, oly keserűen szokta volt megtámadni, meghajolt előtte, szokatlan tisztelettel kezde beszélni felőle. „Bátrabbak — ugymond, leginkább Kossuthot értve, egy hírlapi czikkében, melyet épen e napokban írt, — bátrabbak, merészebbek, kikkel magasb láthatatlan hatalmak látszanak szorosb szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapra fektették hazánk jövendőjét, melyet — tisztelet, becsület, de igazság is, — velem együtt mi hangya-munkások tán soha, vagy csak generátiók után lettünk volna képesek megalakítani."

Ekként lehetetlen lévén Kossuthot a miniszteriumból kizárni, gondját arra fordítá Batthyáni, hogy őt, mennyire lehet, ellensúlyozza s irányát paralysálván, veszélytelenné tegye. Ezért beszélte rá gróf Széchenyi Istvánt, hogy ő is tárczát vállaljon, mi Kossuthnak már akkor sem tetszett. Ezért küldé Pozsonyból, mindjárt márczius közepén, Wenkheim Bélát Deák Ferenczért, s vállaltatott ez által is tárczát; ezért iktatta be végre Klauzált és Eötvöst is az új miniszteriumba, hogy e férfiakban neki ellensúlyt vessen, magának ellene többséget készítsen. Azt hitte, ezeknek népszerűsége s ékesszólása által majd a képviselők házában is sikerül talán elvonnia Kossuthtól a többséget. Azonban, bár ez a mondottaknál fogva részt vett is a miniszteriumban, Batthyáni egyáltalában nem akart beleegyezni, hogy ő a belügyi tárczát vegye át, mit a nádor neki szánt, s Kossuth maga is leginkább óhajtott; hanem a fináncztárczát adta neki, azt hivén, hogy a roppant feladat, mely

különösen e tárcza kezelőjét várja, megtöri emberét; mi a képviselőház gyöngesége nélkül talán meg is történhetett volna. 1848.

Az egyik nehézség, mely a ministerium személyzetének összeszerkesztésénél kifejlett, ekként le volt győzve. A ministerium, mielőtt még az arra vonatkozó törvényjavaslat megerősíttetett volna, a következő egyéniségekből alakúlt meg: elnök, tárcza nélkül, gróf Batthyáni Lajos. Őt azon kivűl, hogy évek óta feje volt a nemzeti ellenzéknek, rangjának fénye s különösen azon körülmény, miszerint jellemében a lángoló hazafiszeretettel mérsékeltség, törhetlen erély s bizonyos hősies szilárdság párosúlt, s a kijelölt egyéneket csak az ő főnöksége alatt lehetett érzetsérülés nélkül a kormányban egyesíteni, mintegy önként emelte az első helyre. A ministerium szerkezete.

Belügyminiszter: Szemere Bertalan, Borsodnak követe. Ő mint szervező tehetség, nagy hírben állott; megyei tisztviselésében ennek több példáit adta. Inkább fényes mint rögtönző szónok lévén, a képviselőház elejébe terjesztendő törvényjavaslatok helyes készítése s győzelmes indokolása tőle méltán váratott. Az ő kijelöltetése különösen Kossuth kivánatára történt. Szentkirályi és Pázmándy felett neki azon körülmény biztosította az elsőséget, hogy az administrátori kérdésben általok, mint fentebb láttuk, Batthyáni és Kossuth tudtán kivűl folytatott titkos értekezletek s tervekben ő részt nem vett.

Az Ausztriával közös és külviszonyok miniszteréül, ki folyton a király személye körül tartózkodnék, herczeg Eszterházy Pál tüzetett ki. Ő a hazai dolgokban eddig igen kevés, majdnem semmi részt sem vett, több évek folytán Angliában lévén a bécsi udvarnak követe. De bár meglepő volt, a közvélemény által mégis kedvezőleg fogadtatott a miniszteriumba lépése. A diadalt ülő demokrat párt megalkudni egyáltalában nem akart ugyan az arisztokratiai elöjogok s kiváltságokkal; örömmel látta mégis, a legelő-

1848. kelőbb és leggazdagabb családok tagjainak részvételét a nemzet küzdelmeiben. Eszterházy neve egyrészről biztosítéknak tekintetett, hogy a felsőbb magyar körökben nem ébrednek fel a reactionárius ösztönök az átalakulás ellen: más részről a külföld, kivált Anglia irányában is hasznosnak látszék az ő részvéte a kormányban, mert mintegy bizonyitványul szolgált arra, hogy átalakulásunk az összes nemzet jogos és törvényes kivánataiban gyökerezik.

Pénzügyminiszter: Kossuth Lajos: kire nézve itt elég csak annyit mondanunk, hogy, ha a bölcs férfiú, az eszélyes, mérsékelt ember képes az államot legjobban vezetni: az enthusiasta az, ki azt újjáalakíthatja, megifjitja, vagy — tönkre teszi.

Közmunka és közlekedési miniszter: gróf Széchenyi István. És kinek kezében lehetett volna e tárcza annyi joggal, mint az övében, ki, a nemzeti reform atyja, hosszú küzdelmeinkben átalakulásunk egyik főrugóját évek óta anyagi felvirágzásunkban helyezte, fáradozásainak nagy részét e szaknak szentelte, s mint említők, e törvényhozás elébe is egy valóban remek művet terjesztett országos közlekedésünk tárgyában. Az ő kijelöltetése nem okozott ugyan nagy lelkesedést a közönségben, mely előtt, a Kossuth ellen támasztott ellenzék miatt, népszerűségét rég elvesztette; de tisztelettel hajólt meg előtte még most is minden elfogulatlan, jó indulatú hazafi.

Honvédelmi miniszter: Mészáros Lázár, huszárezredes. Benne volt minden más szóba hozattak közt a legtöbb bizodalom, hogy őszintén fog az új intézményekhez csatlakozni. Mert bár régóta szolgált az alkotmányos szabadsággal egyenes ellentétben álló, sajátságos szellemű osztrák seregben, ismert hazafisága mégis elég biztosítéknak tartatott arra, hogy a reményeknek, melyeket a nemzet e fontos tárcza körül táplált, lehetőleg megfelelend: a minthogy őszinteségében a nemzet nem is csalatkozott.

Vallás és nevelésügyi miniszter: báró Eötvös József. 1848.
Eddigi pályáján e kitünő egyéniséget a népszerűség hullámai majd magasra emelték, majd alá sodorták. Hirét fényes irói tehetsége, s nem kevésbbé fényes szónoklata alapitotta meg, melylyel az országgyüléseken a nemzeti ellenzék ügyét támogatta a felső táblán. A főrendi ellenzékpárt megalakitásában neki is nagy érdeme volt Batthyáni Lajos mellett. Mint iró, társai közt az első rangban állott. Geniális regényei közkedvességű olvasmányul szolgáltak; kivált „A Karthausi" s történeti irányregényei: „A falu jegyzője" s „A pórlázadás Magyarországon 1514-ben", melyekben a feudális viszonyokat, a nemesi kiváltságok következményeit s a vármegyei igazgatás hibás oldalait mesteri kézzel ábrázolta, a közönségben igen nagy hatást okoztak. Kossuthtal azon idő óta, midőn ez 1843-ban a Pesti Hírlap szerkesztését letette, meghasonlásba jött. Eötvös azon lapot néhány fiatal barátaival a központositási doctrinák organumává tette, melyek azonban akkor rokonszenvre nem találtak. Ezen körülmények következménye lőn, hogy az országgyülést közvetlen megelőző korszakban mind feszültebb viszony fejlődött ki közte s az ellenzék között, miért az országgyülésen meg sem jelent. Csak a márcziusi események alatt, melyeket több tekintetben a maga elvei s doctrinái győzedelmének tarthatott, ment fel az országgyülésre. Azon körülménynél fogva, hogy már több év óta ő volt a parlamentáris kormányzat legbuzgóbb bajnoka, a combinátióból őt kihagyni nem lehetett. A nevelésügyi tárczát sokan gróf Teleki László kezében óhajtották látni, ki Eötvösnél sokkal nagyobb népszerűséggel birt felső házi heves harczai miatt; Batthyáni mindazáltal emennek adta az elsőséget, erősebb támaszt remélvén benne Kossuth iránya ellen, melyhez Teleki is csatlakozott. De ezen kivül a katholikus, vallásos érzelmű Eötvös azért is tétetett a protestáns Teleki elébe, mivel személyében némi kedvezést akartak nyujtani a katholikus egyházi rendnek, mely hazafisá-

1848. gának szép tanújelét adta a tízedről önkéntes lemondásaban.

Ipar s földmívelésügyi miniszter: Klauzál Gábor, egyike az ellenzék azon vezérbajnokainak, kik legernyedetlenebb szilárdsággal vívtak a régi kormánypárt ellen. Ő már az 1832-ki országgyülésen feltűnt; az 1840-kin Deák Ferencz után legtöbb befolyást gyakorolt; és ekkor szónoklatának merészsége miatt hírének tetőpontján is állott. Az 1844-ki országgyülésen, Deák távollétében, ő volt az alsó táblai ellenzék vezére. Most a kormánypárt Csongrád megyében, melynek tagja volt, győzelemre jutván, nem vett részt a törvényhozásban; de márczius 15-ke óta, a fővárosban találkoztunk ismét vele, midőn a forradalmi mozgalmak gyeplőjét kezébe ragadta. Batthyáni iránta személyes barátsággal is viseltetett. De különben is alig találkozott valaki az ellenzék soraiban, kinek az ipar szakában annyi ismeretei voltak volna, mint Klauzálnak.

Igazságügyi miniszter: Deák Ferencz, a magyar közélet Aristídje, kit a nemzet méltán tisztelt a maga bölcsének. Veszély- és vihartól ment időkben, midőn csak mély belátás, státusférfiúi tapintat, léleknagyság, hiúságtól ment magán és közéleti erények szükséges kellékei s tulajdonai a hatalom kezelésével megbizottnak, midőn a főfeladat nem heves küzdelem, hanem a jog fölötti őrködés, a nemzet s uralkodó közti bizodalom s egyetértés fentartása, — oly időkben Deáknál nagyobb polgárt a kormányra állítani nem lehetett volna.

Az udvarrali viszonyok a miniszterium s az azt illető törvény megerősítése iránt.

Az ekként életbe lépendő miniszteriumnak, mely az ország legszebb talentumait egy koszorúba fonta össze, mely magával minden nevezetesb befolyást azonosított, — márczius 23-kán történt előleges kihirdetése mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott. Az alsó ház tagjai, érzelmeik hangos kitörésében nem látták magokat képeseknek, folytatni ülésöket s szétoszlottak. Pesten leirhatatlan volt a közönség öröme. De bár ekként megszűntek is az

aggodalmak, melyek a miniszterium szerkezete iránt egy idö óta szárnyaló hirekből keletkeztek, nem sokára új és még sokkal nagyobb nyugtalanság terjedt el minden felé a miatt, mivel híre kelt, hogy a király sem a miniszterium hatásköréről szóló törvényt, sem a kijelölt miniszteriumot nem akarja megerősiteni. 1848.

A hirek ez uttal valók voltak. Az udvar, melyet a bécsi események elébb mintegy elkábitottak s mindenben engedékenynyé tettek, ijedelméből föleszmélni kezdett; s eszméletében ösztönszerüleg a vesztett tér felé fordúlván, azt, daczára a királyi szó szentségével pecsételt igéreteknek, részben legalább, visszafoglalni szándékozott. A bécsi miniszterium, — melyben minden forradalmi zaj daczára inkább csak az egyének mint az elvek változtak, mert az új egyének is a régi elveket vallották, és szintoly készséges eszközei valának a kényuralomnak mint az előbbiek, — a dynastia tagjaival s a körülök támadt udvari párttal egy kézre játszott. A reactió megkezdette alattomos ármányait s fondorlatait.

A pénz- és hadügyi miniszterium iránti nehézségek.

A Bécsből átszivárgott hirek szerint a fő nehézségek, melyek a miniszterium megalapitását illető törvény felett az udvar tanácskozmányaiban támadtak, a pénz- és hadügyi miniszteriumra vonatkozának. E hirek szerint az udvar, mely a márczius 17-én kelt királyi leirat által a független magyar miniszterium felállitásában általában véve megegyezett, most nem akarná megengedni, hogy a pénz- és hadügyre nézve külön magyar miniszterium alkottassék.

A kérdést minden oldalról s részrehajlatlan őszinteséggel megfontolva, kétségtelen s megczáfolhatatlan azon állítás, hogy jogilag teljes igazában volt az ország, midőn magának független pénz- és hadügyi miniszteriumot követelt. És e tekintetben hasztalan ügyekezett az udvar s később vele együtt a bécsi miniszterium a pragmatica sanctiónak oly féle elferditett értelmezést adni, mintha az országnak joga sem volna a független pénz- és hadügyi minisz-

1848. teriumhoz. Ezen elferditett értelmezésre alapitott okoskodásával semmit sem bizonyithatott be az udvar, s egész eljárása csak azon sajnálatos következményt vonta maga után, hogy a kérdés oly helytelen térre állittatott, melyen békés megfejtéshez jutni lehetetlen vala. A pragmatica sanctióból teljes világosságban s czáfolhatatlan bizonyossággal kitűnik az, hogy a nemzet, midőn e szerződést III. Károlylyal 1723-ban megkötötte, semmi egyéb jogáról nem mondott le, mint azon egyetlenről, mely szerint, elébbi törvények és szerződések értelmében, a Habsburg nemzetség férfiágának kihaltával magának szabadon választhatta meg királyát; és semmi más kötelezettséget nem vállalt el, mint azt, hogy a trónöröködést a férfiág kihalta után a leányágra is kiterjeszti, s ennél fogva mindig azt fogja királyának elismerni, ki a III. Károly által megállapitott örökösödési rend szerint az osztrák örökös tartományok fejedelme leend. Ezen értelemnél egyéb a pragmatica sanctióban, bár miként csavartassék, semmi sem találtatik. Függetlenségéről, önálló kormányzati jogáról e szerződés által ugy annyira nem mondott le azt ország, hogy ellenben azt magának ez alkalommal is világosan kikötötte, s ugy a szerződő király, mint utódjai által minden új koronázás alkalmával megerősittetni kivánta. Kétségtelenné teszi ezt több mások közt a fentebb idézett 1790-ki 10-ik törvény is, melyben II. Leopold, az uralkodó Ferdinánd nagyatyja, minden elcsavarást kizáró világos szavakban megismeri, hogy „az ország szabad, s egész kormányformájára nézve független, azaz, semmi más országnak vagy népnek nincs alája vetve, hanem saját önálló alkotmányával bir, és azért saját törvényei, nem pedig a többi tartományok módja szerint kormányozandó.“ Joga lévén pedig az országnak egész kormányformáját tekintve a függetlenségre, elvitázhatlan joga van a pénz- és hadügy független igazgatására is, mi az összes kormányzatnak épen legfontosabb részét alkotja.

Az ország jogát tehát e tekintetben kétségbe vonni lehetetlen. És igen rossz tért választott az udvar, midőn a pragmatica santio ferde értelmezése által e jogot támadta meg s akarta eltagadni. Tagadhatatlan, hogy az udvar helyzete felette súlyos volt, s a fenforgó kérdésben azon rang meg-, vagy meg nem tartása rejlett, melyet mint osztrák császár s magyar király egy személyben az európai nagyhatalmak közt elfoglalt. Mert ha Magyarország a maga joga szerint saját miniszteriuma által egészen függetlenűl az ausztriaitól külön, s elvben attól netalán eltérőleg is, kezeli a maga fináncz- és hadügyeit: könnyen előfordúlhatott az eset, hogy a két, egymástól független, egymás iránt le nem kötelezett állam fejedelme, bár ugyanazon személy, a maga hatalmát ugyanazon czélra mindig nem egyesítheti. Érdekkülönbség támadhatott a két állam közt, s ez esetben könynyen fejlődhettek oly körűlmények, melyekben a magyar független kormány a maga felelősségénél fogva, nem egyezhetne meg, például, oly háborúban, melyet az osztrák miniszterium a császárral elhatározott. Körűltekintve az adott helyzeteken, ily eset fejlődhetett volna ki nem sokára Olaszország tekintetében, mely ellen magyar pénzzel s katonával háborút viselni, igen népszerűtlen dolog volt volna Magyarországban. Ezen s hasonló esetekben tehát az osztrák birodalomnak életkérdésévé válhatott: vajjon a maga érdekében rendelkezhetik-e a tizenöt milliónyi népességű magyar állam pénz- és fegyvererejével? Ehhez járúlt, hogy nemcsak Lombardia s Velencze törekedett a birodalomtól végkép elszakadni; hanem Csehországban is separatisticus vágyak ápoltattak. A bécsi példájára, Prágában is kitört a forradalom, s a nép felélesztvén a maga, két század előtt elvesztett alkotmányos jogait, szintén külön független miniszteriumot kivánt. Az udvar helyzete napról napra súlyosabbá lett. A mozgalmakat mindenütt elnyomni nem volt ereje; ha pedig minden kivánatoknak enged, még a német 1848.

1848. örökös tartományok is elválnak egymástól, és szétbomlik a birodalom.

E körülmények közt eleve is gyanítható volt az udvar ama törekvése, hogy a magyar pénz- és hadügyet az osztrák birodalom pénz- és hadügyétől elválasztani nem akarja; az együttmaradást, vagy legalább a szoros kapcsolatot a kettő közt fentartani, mint európai nagyhatalom, a maga fő érdekének, életkérdésének tekinti. Ezen kérdés megoldását azonban egészen más téren kellett volna megkisértenie, mint a melyre lépett. Az udvarnak szintannyi jogtiszteletet kell vala tanúsítnia Magyarország irányában, a mennyi önfentartási ösztönt érzett kebelében. És körültekintve a súlyos körülmények tömkelegében, e két indoknál fogva őszintén, bizalmasan kellett volna szólania a nemzethez. Ki kellett volna jelentenie: hogy az ország független kormányzati jogát elismeri s fentartani kivánja; azonban nem csak az összes monarchia, hanem külön Magyarország érdekeinek biztosítása végett is szükségesnek látja, hogy a jövendő viszonyoknak a magyar és osztrák egymástól teljesen független két állam közt ne a szigorú jog, hanem a helyzetektől parancsolt politikai eszély s kölcsönös méltányosság szabja meg formáit; hogy e méltányosság és eszély a két állam pénz- és hadügyét egymástól teljesen elválasztatni s külön, tán ellenkező elvek szerint kezeltetni. egyátaljában nem engedi; hogy e végre. miután a pragmatica sanctio, mely Magyarországra nézve csak a fejedelem ugyanazonságáról szól, — a fejedelem ugyanazonsága pedig a monarchia egységét s összefüggését a jelen körülmények közt fentartani már elégtelen: egy új szerződés kötésére van szükség, mely az egy fejedelem alatt létező két állam kapcsolatát biztosítsa, s a közös érdekeket és viszonyokat méltányosan szabályozza.

Ha az udvar ily jogtisztelettel s nyilt őszinteséggel szól a nemzethez: ennek a dynastia legsúlyosabb helyzeteiben annyiszor tanúsitott loyalitását tekintve, kételkedni

nem lehet, hogy a nemzet ilyféle új szerződésre hajlandó lett volna. A nemzetek rendesen csak akkor követelők, makacsok és erőszakosak, midőn jogaik eltagadtatnak; midőn ellenben meggyőződnek, hogy jogaikat az uralkodók tisztelik, irántok bizodalmat, őszinteséget tanúsitanak: a magok erejének érzetében még jogaikból is hajlandók engedni. Mária Terézia, s I. Ferencz király a franczia háborúk alatt, mindig a jogtisztelet, bizodalom és őszinteség előtérbe állítása s részben színlelése által birták a nemzetet a legsúlyosabb áldozatokra akkoron, midőn Ausztriától elszakadnia sem alkalom, sem külinger nem hiányzott. És ha az udvar most őszintén nyiltan felfedezi a nemzet előtt bonyolódott körűlményeit s a veszélyeket, melyek által fenyegettetik: kételkedni egy perczig sem lehet, hogy a magyar nemzet is méltányosnak bizonyította volna be magát. Nagy volt ugyan nem csak a népben, hanem magában a törvényhozó testületben is a szabadság s függetlenség iránti lelkesedés: de ha az udvar magát e lelkesedéssel arányosan jogtisztelőnek és őszintén bizodalmasnak mutatja; sőt ha, mire a körűlmények által utaltatott, magát a magyar nemzet karjai közé veti, mely a monarchiában egyedűl maradt nemcsak nyugodt, hanem ragaszkodó is a dynasztiához: ugy a szigorú jogkövetelés és forradalmi ingerűltség helyett, kétségkivül a méltányossággal szövetkezik a lelkesedés; és zajos követelés helyett, oly forma „moriamur pro rege nostro" nagylelkűségben tör ki, minő a Habsburgok trónját már több izben megmentette. 1848.

A nemzet egy új, a közös ügyeket méltányosan szabályozó szerződésre annál hajlandóbb lehetett volna, minthogy jelenleg már Ausztria sem volt kényuralmi hatalom alatt. Neki is alkotmányos parlamenti kormányzat igértetett, s ettől a magyar nemzetnek nem volt még oka annyira féltenie szabadságát, mint elébb, midőn egy absolút kormányú birodalommal volt vegyes házasságban. Az új viszonyok közt, különben is, nem alárendeltetésről, hanem paritásról

1848. s a két állam közt kötendő méltányos szerződésről lehetett csak szó, mely szerződés aztán mindegyiket egyaránt kölcsönösen kötelezze. Ily szerződés, annak tárgyait s a viszonyok bonyolódottságát tekintve, kétség kivűl igen nehéz feladat volt volna ugyan; de lehetetlenségét, ha körűlötte, kivált az udvar részéről, kellő politikai eszély s őszinteség fejtetik ki, eleve állítani nem lehetett. Férfiaink közt, kik e napokban a nemzeti mozgalom élén állának, többen voltak, kiktől a szükséges politikai eszélyt, mérsékeltséget és méltányosságot eltagadni nem lehet. Batthyáni Lajos, több miniszterjelölt társaival, ezen erényeknek utóbb, még súlyosabb körűlmények közt is, kétségtelen tanúságait adta. Bizalommal s a nemzeti jog őszinte elismerésével még Kossuthot is sikerült volna megnyerni. E férfiak pedig, kik a nemzetnek teljes bizodalmát birták, ilyféle méltányos szerződésre hajlandók lévén, sem az országgyülés, sem a főváros, sem a vármegyék részéről nem volt volna ok kételkedni annak életbeléphetésén.

Egy feltétel azonban mindenek felett nélkülözhetlenül szükséges volt mind arra, hogy szerencsésen megköttethessék, mind arra, hogy a két államot boldogitva fennálljon ilyféle szerződés. E feltétel abból állott, hogy az udvar annyi erényt és őszinteséget tanusitson, miszerint a kormánya alá helyezett népek meggyőződjenek, hogy végkép lemondott az általa századokon át gyakorolt hagyományos kényuralomról s adott szavát mind Magyarország, mind Ausztria irányában becsületesen beváltja, s az új alkotmányokhoz őszintén csatlakozik.

De fájdalom, az erény és őszinteség, mint a múlt századok folytában, ugy most is hiányzott az udvari körökben. Miként a márczius 16-kán tartott udvari conferenczia történetében fentebb láttuk, már az első perczben is csak a kénytelenség előtt hajoltak meg, s a miniszterium felállitását eredményező királyi kézirat is csak azon titkos végzés mellett adatott végre ki, hogy az engedményekből

a körülmények jobbra fordúltával, a mit csak lehet, vissza vegyenek. Ily szándok lévén uralkodó az udvar s kormány köreiben, a megbukott kényuralom vágya, az első napok viharának csillapúltával, ott ismét felébredt. A reactio megkezdette alattomos, de annál veszélyesebb fondorlatait. Magyarországot tekintve, ama jogtisztelet, bizodalom s nyílt őszinteség helyett, mi egyedül vezethetett volna kielégítő s állandó békés megoldásra, jogtagadáshoz nyúltak. 1848.

De lássuk már a Bécsben történtek részleteit s lebbentsük fel a függönyt, mely mögött az első kisérlet intéztetett az engedmények visszavételére.

Udvari kisérletek az engedmények visszavételére.

A miniszterium felállítását engedményező királyi kézirat kiadása után naponként várható vala Bécsben az erről szóló törvényjavaslat megérkezte; ezt tehát egy fontos végzéssel megelőzni, érdekében látá az ébredező reactio. Márczius 22-kén a reggeli órákban értekezlet tartatott Ferencz Károly főherczegnél, melyet, miután Windischgrätz herczeg, gr. Hartig miniszter, Jósika Sámuel, Szögyény László stb. összegyűltek, Lajos főherczeg a következő előterjesztéssel nyitott meg: „A jelen tanácskozást b. Jósika kivánta, egy fontos nyilatkozatot s egy arra vonatkozó indítványt tenni szándékozván.“ Mire Jósika körülbelül következőleg szól vala: „A monarchia meg van rendülve; annak majdnem minden részeiben forradalmi mozgalmak törtek ki; csak a birodalom két sarkpontjában, Erdélyben és Horvátországban (!), van még nyugalom. Felette fontos, hogy az itt is fel ne zaklattassék, s a kormánynak hódoló elemek annak idején felhasználtassanak. Ezen elemek Erdélyben a székelyek. Horvátországban a határőrvidékiek. Az elsőkért egyelőre jót állhatok. Az utóbbiaknak egy alkalmas, elhatározott vezető kell, ki nemzetiségökhöz tartozván, engedelmességöket, hadi szerkezetöket s megsértett nemzeti érzetöket a trón ügye mellett kizsákmányolni képes lenne. Ilyennek jelöltetik b. Jellasich ezredes. Ő maga is horvát, nemzetiségéért melegen érző, erélyteljes és hű

1848. lévén a legfelsőbb uralkodó ház iránt, s a horvátok bizodalmát is nagy mértékben bírván, azoknak megsebzett nemzeti érzelmét a trón és a jó ügy érdekében alkalmas lenne kellőleg felhasználni. Inditványozza ennélfogva, hogy ő felsége b. Jellasich ezredest a gróf Haller visszaléptével megürült báni méltóságra kinevezni méltóztassék."

Jósika ezen inditványát, ha különben nem volt volna is beavatva a már készülő terv titkaiba, annál kevésbbé lehetne igazolni, minthogy Jellasich tudvalevőleg az oly rég zavargó illyr pártnak volt tevékeny tagja, s előre látható volt, hogy az illyrek, e válságos időben mindent meg fognak kisérteni, rég ápolt elszakadási terveiknek végrehajtására. Jósika személyesen nem ismerte ugyan az illyr szellemű ezredest, de híréből lehetetlen volt nem ismernie őt, kit a hírlapok már évek óta ugy mutattak be a magyar közönségnek, mint az illyr párt költőjét s a leghevesebb magyarellenes illyr dalok szerzőjét. Csaknem bizonyosnak lehet vala tehát tartania, hogy Jellasich, horvát bánná magasztalva, azonnal elszakad Magyarországtól, sőt a határőrvidék ezredeivel rendelkezhetvén, a reactio érdekében nyilt harczra lépend a hadsereggel még nem biró magyar miniszterium ellen. Jósika tehát ezen inditványával nem kevesebbet czélozott mint, hogy a Jellasich vezérlete alatt felfegyverzendő horvátok segedelme által fegyverhatalommal vétessenek vissza mind azon engedmények, melyek a márczius 17-kén kibocsátott kir. kéziratban foglaltatnak. E vád alól még azon esetben sem lehetne őt felmenteni, ha ő a reactio terveinek titkába teljesen beavatva nem volt, és csak b. Kulmer által nyeretett volna meg Jellasich pártolására.

Ámde Jósika a készülő tervek teljes tudatával birt, sőt, miként a már fentebb leirt tanácskozmányok történetéből láttuk, ő volt a reactio legelhatározottabb s legtevékenyebb előharczosa. S azért a történelem birószéke a tényállás világos ismeretével legsúlyosabban mondhatja ki reá kárhoztató itéletét mind azon tengernyi szenvedésekért,

melyekkel az általa felszitott s folyton táplált reactio a hazát, 1848.
az egész monarchiát, s magát a fejedelmi házat is elborította.

Ki penditette meg először az eszmét, hogy az udvar nem tehet e nehéz körülmények közt jobbat, mint ha Magyarország s általában a monarchia népeinek szabadság s valódi alkotmányos lét utáni sóvárgásait a felfegyverzendő horvátok fegyveres közbelépésével elfojtja, nem tudjuk megmondani: annyi bizonyos, hogy márczius közepe táján ez iránt már határozott rendeletek s utasítások küldettek Béesből az illyr párt vezéreihez, melyeknek ha nem ismerjük is betűszerinti értelmét, eléggé sejthetjük irányát s tartalmát Gáj Lajosnak márczius 24-kén János főherczeghez intézett következő leveléből:

„Császári királyi Fenség! Kötelességszerűleg jelentem ezennel, hogy az itteni viszonyok a dynasztia, az állam és nemzetünk érdekében, vezetésem alatt oly kedvezőleg alakúlnak, hogy a nékem adott megbizások szerint a legjobb eredményeket bizton várhatjuk. A jövő hétfőig vagy legkésőbben keddig, e hónap 28-káig, Ő Felsége szentséges trónjának zsámolyánál vezetésem alatt egy nagyszerű nemzeti küldöttség fog megjelenni, hogy előterjeszsze a legigazságosabb kivánatokat, melyeknek teljesitését a velünk született hűség és ragaszkodás a szeretett uralkodó ház iránt mindenkorra biztositandja. Nehogy tehát a kedélyek jó hangulata megzavartassék, a legfőbb államérdek által szükségeltetik, hogy a horvát ügyek iránt felülről időközben semmi intézkedés se történjék. Szükséges ellenben minden katonai parancsnokoknak haladék nélkül kiadni a rendeletet, hogy a vezetésem alatt álló hazafiaknak mindenkép segedelmére legyenek; mert csak ez által tétetik lehetségessé egy részről megelőzni az ellenségeink által könnyen kitörésre birható köz nép felkelését; más részről a magyar álkormány (Pseudoregierung) a trónra nézve veszélyes, bennünket pedig anarchiával fenyegető lázadó befolyásának a szükség esetében ellentállani. Fenségednek,

1848. Zágrábban 1848-ki márczius 24-kén alattvalói hűséggel ragaszkodó szolgája Dr. Gáj Ljudevit s. k.“

E levél tartalma nyilván elárúlja, hogy márcz. 22-kén, midőn Jósika Jellasichnak bánná neveztetését az udvari conferenczián inditványba tette, ha a kinevezendő bán egyénisége iránt még nem állapodtak is talán meg a vélemények, a reactio terve, miszerint a magyaroknak s a bécsieknek adott engedmények, a horvátok s határőrök fegyveres közbeléptetése folytán visszavétessenek, legalább általában el volt határozva; s hogy Jósika e terv teljes tudatával tette az inditványt. Ő Jellasichban, kit szintoly rajongó és heves horvát nemzeti hősnek és államférfiúnak tartott mint Kossuthot, a forradalom ellensúlyozóját kivánta a harcztérre szólíttatni.

Jósika után Lajos főherczeg nyilatkozott, mondván, hogy Jellasichot derék katonának ismeri, de képességéről a báni hivatalra nem tud bizton itélni, és Szögyényt szólitá fel véleményadás végett. Az alkanczellár oda nyilatkozott, hogy ő Jellasichot nem ismeri, egyéniségéről tehát nem szólhat. El nem hallgathatja azonban, hogy a m. udvari kanczelláriának a báni hivatal betöltésére nézve hagyományos politikája az volt eddigelé, hogy e hivatal, mely egy horvát eredetű kezében, az illyr mozgalmak következtében, veszélyessé válhatna, a Horvátországban is birtokló magyarokra s oly magas rangú katonákra ruháztassék, kik egyszersmind a polgári igazgatásban is jártasok és a latin nyelvet tudják. Ő tehát Jellasichra nem szavazhat; hanem ha már e hivatal azonnal betöltendő lenne, arra gr. Gyulay Ferencz vagy Lamberg Ferencz tábornokokat alkalmasbaknak véli. Megjegyzé e mellett, hogy a bánok kinevezésénél a magyar nádornak mindig lényeges befolyása volt, s ezt most annál kevésbbé látja mellőzhetőnek, minthogy különben a bánnak alattomos kinevezése Pozsonyban gyanúsításokra s ingerűltségre fogna okot szolgáltatni.

Hogy az alkanczellár észrevétele a tervbe avatottak által visszatetszéssel fogadtatott, eléggé tanúsíták azon ellenvetések, hogy ily elavúlt szabályokra a mostani válságos körülmények közt ügyelni nem lehet; hogy szükséges a horvátokat is mennél elébb megnyugtatni, eddigi loyális (?) magoktartásában őket megszilárdítani, irántok e végett bizodalmat mutatni; hogy István főherczeg, ha a kormány e szándoka neki is tudtúl adatnék, azt kétségkivűl közlendi az elnökminiszterré már kinevezett Batthyányval s felekezetével, és annak befolyása alatt ellenzeni is fogja. A főherczegeknél azonban még sem maradt hatás nélkül Szögyény észrevétele; miért is aztán meghagyatott neki, mutassa ki a magyar kanczellária irataiból, volt-e és milyen befolyása a nádornak a báni hivatal betöltésénél a lefolyt közelebbi múltban? A másnap, 23-kán, is összeült udvari értekezlet tagjai aztán az alkanczellártól előmutatott okmányokból meggyőződvén, hogy a nádornak mindig tetemes befolyása volt a bán kinevezésére, István főherczeget nyomban táviratilag Bécsbe hivatták. A nádor esti tiz órakor már megjelent Lajos főherczegnél, ki aztán vele Szögyény jelenlétében oly módon közlé a bán kinevezése iránti szándokot, mintha az magától ő felségétől származnék. A nádor egy ideig vonakodott megegyezni e kinevezésben, állítván, hogy miután Batthyáni Lajos már ki van nevezve miniszterelnökké, az ő megegyezte s ellenjegyzése nélkül nem lehet betölteni a báni hivatalt. Látván azonban, hogy az udvar e kinevezést minden módon kivánja, utóbb azt maga sem ellenzé; s nagybátyjától távozván csak arra kérte Szögyényt, hogy a kinevezés végrehajtását a mennyire lehet késleltesse. A főherczeg ugyanis azt remélte, hogy a minek meggátolására önmaga elégséges erélyt kifejteni nem tudott, azt Batthyáni és Deák, kik szintén Bécsbe várattak, végre mégis meg fogják akadályozni. A főherczegek azonban nem engedték halasztatni az ügyet, s a királyi kézirat, mely Jellasichot bánná és altábornagygyá nevezte, már a következő napon leér-

1848. kezett a kanczelláriára. A reactiónak e kinevezéssel meg lőn vetve az alapja. És hogy ezen alapot az udvar eléggé szilárdnak tartá a végre, hogy a magyar országgyülésnek adott minden engedményeket ismét visszavegyen, s az ott folyamatban lévő radikál reformokat erőhatalommal halomra döntse, már a legközelebbi napok sajnos tanúságot adtak.

A miniszterium szerkezetéről s hatásköréről szóló törvényjavaslat pár nap előtt küldetett fel Bécsbe, s a kanczelláriának országgyülési bizottmánya által tüstént tárgyalásba vétetett. Hogy a régi dicasteriális igazgatási modorban megőszült tanácsosok, kik egyébiránt már az udvar reactionális hajlamairól is értesültek, az országnak új független s felelős miniszteri kormányzatának javaslatát nem találták ínyök szerint, csodálnunk alig lehet. Tettek is ennélfogva kivált a pénzügyi s honvédelmi miniszteriumra nézve több lényeges módosítást a felküldött törvényjavaslatban. Mi több, a miniszterium mellett még a kanczelláriát is fentartandónak véleményezték.

Mielőtt azonban az így módosított törvényjavaslat az udvari conferencziának elejébe terjesztetett, Szögyény alkanczellár, márczius 24-kén, négy szem közt értekezett a Bécsben lévő nádorral azon veszélyekről, melyek egy külön magyar miniszterium felállításából eredhetnek a monarchia egységére. István főherczeg, kit az udvari körök befolyása, valahányszor Bécsbe rándult, a Pozsonyban nyilvánított hazafiúi szilárdságában mindig megingatott, e veszélyeket maga is sajnálkozva elismerte, s mindenre késznek nyilatkozott, mi a forradalmi párt czélzatait meghiusithatná. „Abban állapodtunk meg, ugymond emlékirataiban az alkanczellár, hogy a nádor ő felségének egy javaslatot tegyen, mely szerint elvettetvén az országos rendeknek a márczius 17-kei kézirat értelmén túl terjedő kérdéses kivánata, — minthogy azok ehhez előreláthatólag tovább is ragaszkodni fognak: ez esetben a felség az országgyülést oszlassa el,

hogy igy a már erőszakosan kizsarolt concessiók is visszavétetvén, ismét egészen szabad kezet nyerjen. Mi meglévén, egy korlátlan hatalmú királyi biztos küldessék elegendő katonai erővel és pénzzel az országba a törvényes rendnek visszaállítására. Ha ellenben ez bár mi okból lehetségesnek nem tartatnék, a nádor véleménye szerint egyéb nem lenne hátra, mint a felterjesztett törvényjavaslatok alapján gr. Batthyáni Lajossal alkudozni, kinek szándokát a nádor becsületesnek tartá, de befolyásának s hitelének nem igért hosszú tartamot.“ 1848.

Ezen értekezlet következtében István főherczeg nádor még az napon következő feliratot intézett:

„Cs. kir. Felség! Magyarország állapota e pillanatban oly annyira aggasztó, hogy valóban napról napra a legsajnosabb kitörésekre is el kell készűlve lenni. Pesten anarchia uralkodik, a hatóság a közbátorsági bizottmányok által hatásköréből mintegy kivettetett; és mig a helytartótanács gr. Zichy erélyes vezetése alatt legalább a decorumot megmentette, az udvari kamara már majdnem megsemmisíttetett. A nemesség több helyt immár felkelt (?), hogy magának tényleg igazságot szolgáltasson. Ezen felette veszélyes állapotban mindenki a felelős miniszterium felállításában keresi a menekülést. És ha talán annak tervezetét calamitásnak tekintik is, most már csak azon kérdés tolakodik az előtérbe: melyik a kisebb calamitás?

Én csak röviden akarom előterjeszteni azon három módot, melyeket még egyedűl lehetségesnek tartok Magyarországban valamelyes czélhoz jutni. Az első abban áll, hogy az országból minden katonaság kivonassék, s az romlására hagyassék és tétlenűl nézessék, miként égetnek, pusztítanak, miként kel a nemesség harczra a parasztsággal! [1]

[1]) Az állapotokat a főherczeg talán csak azon levél benyomása alatt látta ily aggasztóknak, melyeket épen márczius 24-ke reggelén vett Batthyánitól. A miniszterelnök, hihetőleg hogy, mint alább megirandjuk, a szerbek s oláhok közt már fel-feltünedező nemzetiségi

1848. A második mód volna, gr. Batthyánival, ki addig ameddig most még az egyetlen lehetséges egyéniség, alkudozni a törvényjavaslat felett, s megmenteni a mi még megmenthető, de előre gondoskodva arról is, mi lészen a teendő, ha ő ki nem elégíttetvén leköszönne; ha még sokáig haboznának, ezen mód is lehetetlenné fogna válni.

A harmadik mód volna: a nádor ideiglenes elbocsátásával rögtön egy, a legszélesebb, élet és halál felett is rendelkező teljhatalommal felruházandó királyi biztost nagy katonai erő kiséretében küldeni Pozsonyba, ki az országgyülést tényleg feloszlatná, s aztán Pestre vonúlva, a vas ököl kormányát addig folytatná, mig az szükségesnek tartatnék.

Az első mód, őszintén megvallom, nem fér össze érzelmeimmel, először, mivel hogy úgy mondjam, erkölcstelen, s egy kormányhoz nem méltó, alattvalóit, kik közt egy rész még mindig jó érzelmű, teljesen elhagyni s a forradalom minden iszonyatosságainak martalékául vetni; másodszor, mivel a rossz példa, s a rakonczátlan tömegek kihágásai más tartományokra is károsan hatnának.

A második mód jó és még segithet a dolgokon; ha bár elszakadásnak tűnik is fel az első perczben, az mégis csak az egyetlen biztosítás volna e pillanatban a tartomány megtartására, feltéve, hogy a kinevezendő miniszterek a mozgalomnak még urai, amit a jelen nehéz időkben természetesen soha sem lehet egész bizonyossággal előre meg-

mozgalomnak elejét vegye. 15—20 ezer magyar katonának az országba küldését kivánta kieszközöltetni a nádor által. A különben is jobbára idegen katonaságnak az országból teljes kivonása, nemcsak hogy ama veszélyeknek, melyeket a nádor ábrázol, nem tette volna ki az országot, melynek magyar, német és tót lakosai egymással s a nemességgel még a legjobb egyetértésben voltak; hanem ellenkezőleg az idegen katonaság kivonása mentette volna meg a hont a belháború azon iszonyaitól, melyeket épen az idegen katonaság mesterségesen szított fel. A néhány százezer szerbet, kik már mozogtak, a katonaság hozzácsatlakozása nélkül, a magyar nép maga is könnyen megfékezte volna.

mondani. Ha majd jobb idők állnak be, sokat lehetend módosítani, mi most szakadásra vezetne. Nem tudom, nem lehetne-e Batthyánitól és Deáktól ügyes alku által még egynémit megnyerni, de csak tőlök, mert ha Pozsonyban végeznek, ugy mindentől tartok. 1848.

Itt azonban, mint hűséges államszolgának, kötelességem Felségedet egy igen fontos körűlményre figyelmeztetni: mi történik akkor, ha az alku sikeretlen marad, s gr. Batthyáni el volna határozva mindent koczkára tenni, lemondását beadni stb. Kötelességemnek tartom erre nézve, nem hogy ijeszszek, hanem hogy az igazsághoz hű maradjak, megjegyezni: hogy ez esetben készen kellene lenni, a pozsonyi ifjuságtól s talán a nemesség egy részétől is a Dunán vagy a pozsony-bécsi úton intézendő, kétségkivűl képtelen, de bizonyosan várható tüntetésnek fegyveresen ellenébe lépni.

Igy csak a harmadik mód maradna fenn, feltéve, hogy azt keresztülvinni akarják, s keresztülvinni tudják! Ezen módot azonban rögtön kellene alkalmazni. Erre nézve négy kérdés támad:

a) Lehet-e a szükséges pénz- és katonai erőt Magyarországba leküldeni? A katonai erő alatt legalább 40—50 ezer embert értek.

b) Felkészűlhet-e sebesen e hadsereg?

c) Lehet oly királyi biztost találni, a ki ez ügyet magára vállalja s arra teljesen alkalmas?

d) Azon meggyőződésben vannak-e, hogy e mód sükeres leend, s nem áll-e be végre is a kénytelenség azt visszavonni; s hogy oly nyugodtak maradnak-e a többi örökös tartományok, hogy Galicziában, Olaszországban stb. szükség nem leend még több katonaságra?

Ha ezen kérdésekre — mit én helyzetemben megitélni nem tudok — kedvezőleg válaszolni, s azokat illusiók s tévesztett számitások nélkül keresztűlvinni lehetséges: ugy nekem semmi ellenvetésem nincs e mód keresztűlvitele ellen, feltéve, hogy Batthyáni gróffal elébb megkisértik az alkut,

1848. s eziránt a felhivandó zászlósokkal eleve értekeznek. Őszintén megvallom, hogy én a dolgok jelen állásában kénytelen lennék a második mód mellett nyilatkozni; s hogy nem kétlem, miként az ország zászlósai is, bár mindnyájokkal ez iránt nem szóltam, velem egyenlő nézetben vannak; Majláth országbiróról ezt bizonyosan állithatom.

Ha azonban Felséged, a maga bölcsesége szerint az első vagy a harmadik módot választaná, méltóztassék velem a törvények s eddigi szokások szerint rendelkezni, vajjon ez esetben ideiglen Bécsben kelljen-e maradnom, vagy hova vonúlnom? Felségednek Bécsben, 1848-ki márczius 24-kén leghűségesebb s engedelmesebb alattvalója István főherczeg.“

A főherczeget e nyilatkozatra, ugy látszik, azon neheztelések és gyanúsitások inditották, melyeket az udvari körökben tapasztalt a miatt, hogy a miniszteriális törvény keresztűlviteléhez a maga nádori állását kapcsolta. A felterjesztésen az elégületlenség és bosszúság egy neménék hangja vonúl keresztűl, mely azokat szokta megszállani, kik tudalmával birnak ugyan saját gyöngeségöknek, de szemrehányást e miatt még sem örömest hallanak azoktól, kikben még több gyöngeséget tapasztalnak. E nyilatkozattal egyszer mindenkorra menekülni akart hasonló szemrehányásoktól s ama gyanútól, mintha a forradalommal egyetértene. Emlékirata, melyet Szögyény is egy hasonértelmű felterjesztéssel támogatott Lajos főherczegnél, ugy látszik, nem is téveszette el czélját. A főherczeg annak tárgyalása végett márczius 25-kére egy számosabb tagú, ünnepélyesebb konferencziát határozott tartani saját elnöklete alatt, melybe Ferencz Károly trónörökösön kivűl még herczeg Windischgrätz, Fiquelmont, Kolowrat, Hartig új miniszterek, Graveneggi Mayer kincstári alelnök s a beteg b. Kübeck helyettese, Jósika Sámuel, Szögyény alkanczellár és Czillich tanácsos, mint jegyző hívattak meg.

A nádor és alkanczellár feliratai felolvastatván, Lajos főherczeg azon kérdést intézte Fiquelmont miniszterhez:

rendelkezhetik-e a kérdéses czélra szükséges katonai erővel? A kincstári alelnököt pedig kérdezé: volna-e ugyanezen czélra elégséges pénz a kincstárban? Mi lett volna e titkos tanács határozata, ha e főhivatalnokok igen-nel válaszolnak, nem tudjuk megmondani. De miután az első a franczia forradalomból s az olasz mozgalmakból eredhető bonyodalmakra mutatva, a második pedig a pénzügyeknek ismert sajnos viszonyaira hivatkozva, a főherczeg kérdésére mindketten tagadólag válaszoltak, a conferenczia nem tehetett egyebet, mint hogy mellőzve a nádor által előterjesztett máslatokat, az országgyülésről felérkezett törvényjavaslatokat vegye tanácskozás alá. 1848.

A miniszterium felállításáról szóló törvényjavaslat, melynek tárgyalására, Szögyény kivánata szerint, Majláth György országbiró is meghivatott, hosszú értekezés után végre is, számos lényeges módositással s különösen a kanczelláriának azon véleményével fogadtatott el, hogy a miniszterium mellett a kanczellária is fennmaradjon.

Az ily értelemben készült leiratok javaslatát Szögyény márczius 27-kén közlé a Bécsben időző István főherczeggel, s az országbiróval, tudatván egyszersmind velök, hogy Lajos főherczeg meghagyása szerint azok iránt a szintén Bécsben lévő Batthyáni és Deák véleménye is kikérendő lenne. István nádor e két miniszterjelölttel még az nap hosszan tanácskozék, s észrevételeiket márczius 28-kán négy pontba foglalva küldé át az alkanczellárnak, kijelentvén, hogy e nehézségek eloszlatása esetében „alapos reménye van, hogy az országgyülés nem csak a kérni szándéklott ujonczokat meg fogja ajánlani, hanem azonnal egy loyalitási nyilatkozatot is megszavazand, melynek, u. m., a mostani időben nem marad el jó hatása". A jó tanácsnak azonban az udvarnál nem lett foganata, s a királyi válasz a konferenczia végzése szerint adatott ki a miniszteriális törvényjavaslatra.

Bár mily titkosan folytak is ez ügyben az udvari tanácskozások, azoknak egynémely részletei mind a mellett A főváros hangulata.

1848. is átszivárogtak a közönségbe, s hamar közhirré lön, hogy az udvar a márczius 17-kén általában engedményezett reformokat némi részben visszavenni szándékozik. E szándok hire lázas ingerültségbe hajtotta a nemzetet. A pozsonyi rendek, míg e szándékról kezeikben hivatalos irat nincs, mint törvényhozókhoz illett, magokba fojtották az aggodalmat s ingerültséget. De a közönségben, kivált a fővárosiban, annál nyiltabban tört ki a harag. Márczius 27-kén egy falragasz riasztá fel a pesti közönséget, mely a miniszterium szerkezete s a két miniszterjelöltnek Pestre jötte következtében még örömben uszott. A falragaszban a középponti csendbizottmány hirdeté, hogy „a felelős kormány, szabadságunk s függetlenségünk ezen koronája s biztositéka, veszélyezve van; hogy a régi országnyomorgató rendszer barátai arra kivánják birni a királyt, hogy a had- és pénzügyet, tehát a nemzet idegét és vérét, a nemzeti kormány kezeiből kivegye, és igy királyi szent szavát álmagyarázatok által meghiúsítsa. Mi — ugymond tovább a hirdetmény — e czél ellen, mely kijátszása volna a nemzet igazságos követelésének, s nyilt megcsalása a nemzetnek, határozottan tiltakozunk. A pragmatica sanctio, melyben a nemzetnek s az országló háznak jogai kölcsönösen biztositva vannak, kétoldalú kötés. Eddig csak egyik része volt életben, mely az országló ház javát érdekli; jelenleg szükség, hogy kormányunk függetlenségének biztosításával másik része is teljesedésbe lépjen: a nemzet jogai is biztosittassanak. A nemzet vérét áldozta a pragmatica sanctio egyik részéért: ugyanazt fogja tenni, ha kell, másik részéért is. . . .“

A csendbizottmány e nyilatkozatának fontosságát emelte az, hogy Klauzál és Szemere, miniszterjelöltek, mint a rend fentartására teljes hatalommal felruházott országos biztosok, pár nap óta a fővárosban tartózkodának; s fel lehetett tenni, hogy a nyilatkozat az ő tudtokkal bocsáttatott közre. A népcsoportozatokban, melyek a muzeum terén gyüléseket tartottak, vagy az utczákon s a városház-, most ugy neve-

zett Szabadság-téren hullámzottak, ugy szintén a társadalmi 1848.
körökben, még forradalmibb volt a hangulat, mint a csendbizottmányban. Az ingerültség részben az országgyülés ellen is fordúlt, mely a sajtótörvények által sokak bizodalmatlanságát magára vonta. A dolgok aggasztó állapota ezek által a törvényhozó kar gyöngeségének s erélytelenségének is tulajdoníttatott. Nyilván hangzott, hogy az országgyülés, a mint áll, nem hű kifejezése a nemzetnek; hogy ennél fogva mielőbb nemzeti conventet kell összehívni, mely a nép minden osztályait képviselvén, a reactióra hajlandó udvar előtt nagyobb súlylyal birjon; hogy Batthyáni Lajost s a miniszterjelölteket le kell hívni, s addig is, míg megerősíttetnének, ideiglenes kormánynak kikiáltani, — s több efféle hallattak a nép köreiben s a különféle gyülekezetekben.

Maga a csendbizottmány is ápolta ezen ingerültséget helytelen eljárásával. Mióta a körülmények viharosb szint öltöttek, nem csak a főváros, hanem e bizottmány is, melyhez folyton mind több vidéki város és megye csatlakozott, fontosabb tényezőnek érezte magát az átalakulás kivívásában. Bár két miniszterjelölt volt jelen a fővárosban, felruházva teljes hatalommal: a mozgalmak vezetését a bizottmány azontúl is kezei közt tartá. Sőt, bár küldöttsége által néhány nap előtt teljes bizodalmát jelentette ki az országgyülés iránt: néhány heves vérű tagjai által elragadtatva, újonnan a törvényhozó test cselekvéseinek birálatába bocsátkozott; egyes törvényjavaslatok felett vitatkozott; az országgyülésétől eltérő véleményét a miniszterelnökhöz külde fel, a szerint kivánván a törvényjavaslatok megváltoztatását. Igy többi közt a népképviseleti törvényben, a nemesség választó jogának meghagyását nem helyeselte, és az egyenlőség elvéből indulván ki, a szavazat általánosságát kivánta megállapíttatni a törvényben.

Ehhez járúlt, hogy a milanói forradalomról s a prágai mozgalmakról érkezett hírek a kedélyeket még inkább felhevítették, a nyugtalan vérüeket szélsőségekre hajtották;

1848. szóval, valóságos forradalmi szellemet szültek a fővárosban. A rend és béke azonban nem zavartatott meg; mindenki bevárandónak vélte a király válaszát a felterjesztett miniszteriális törvényjavaslatra. Egy esemény mindazáltal, a teljes hatalmú biztosok erélyes magaviselete nélkül, könnyen eláthatatlan zavarnak forrásává válhatott volna. Felfedeztetett ugyan is, hogy a budai lőportoronyból alattomban mintegy harmincz mázsa lőpor hordatott, elszállítás végett, egy dunai hajóra. A hatóságnak ez tudtára esvén, a lőpor márczius 28-kán lefoglaltatott. Az alattomos mód, melylyel a lőport elszállítani akarták, semmi kétséget nem engedett, hogy az valamely ellenséges szándékból történt. Még inkább megerősödött a közönség e véleményében azon tétovázó válasz következtében, melyet Lederer tábornok s fő hadi kormányzó az országos biztosok ez iránti kérdésére adott. Elébb azt állítá, hogy a dologról semmi tudomása sincsen; utóbb pedig, hogy a lőpor Eszékre vala szállítandó. Ezen esemény nem alaptalan gyanút ébresztett a katonaság ellen, hogy az udvar szolgálatában a nemzetre nézve veszélyes terveket forral kebelében. Később bizonyossá lett, hogy a lőpor az alvidéken már ekkor czélba vett rácz és horvát lázadás számára volt rendelve. E felfedezés ezerféle gyanút ébresztett a közönségben a katonaság szándékai iránt. Különféle rémhirek kezdének szárnyalni, miképen a katonaság a városból kivonúlni, s azt az udvar iránti engedetlenség esetében ostromolni szándékozik. Az ingerültség némi csillapítása végett Szemere és Klauzál, mint országos biztosok, rendeletet bocsátottak ki, miszerint a katonai örök mellé mindenhova nemzetőrök állíttassanak. E rendszabály, mely akkor a főváros békéje végett szükségesnek látszott, a bizodalmat a polgári s katonai rend közt még inkább aláásta, a katonaságot még készebbé tette közremunkálni a reactió czéljaira. Más részről azonban e rendszabály a nemzetőrségnek is gyorsította felállítását, s fegyverben való gyakorlását mind a fővárosban, mind egyebütt az

országban. A betanitást a nyugalmazott vagy a seregből különben kilépett katonatisztek buzgóan megkezdették. — Legtöbb akadály támadt a fegyverek hiányából. A vármegyék mindegyikének volt ugyan kisebb, nagyobb fegyvertára; de azok igen hamar kiürültek. Budán, Temesvárt, Péterváradon és Eszéken a városi csendbizottmányok a hadi fegyvertárakat is megnyittatni követelték; de a hadi parancsnokok a nagyobb részt eltitkolták. A népesség arányához képest sehol sem volt a nemzetőrség oly nagy számú s fegyverrel oly jól ellátva, mint a fővárosban, hol, bár az eléggé fárasztatott is azontúl a sok őrállással, a polgárok örömest, még a koruk miatt már nem kötelezettek közől is sokan önként, részt vettek a szolgálatban. Pestnek ezen szelleme annál meglepőbb volt, minthogy annak előtte, a nemzeti reformharczok alatt, nem ritka esetben méltán támadhatott a miatt némi aggodalom, hogy a főváros vegyes nemzetiségű elemei a nemzet érzelmeivel egészen összeolvadni nem tudnak. Most ezen aggodalom oka napról napra mindinkább megszűnt; Pest kivívta magának azon elismerést, hogy nem csak fővárosa, hanem szíve is a hazának. 1848.

Ezen erkölcsi súlyra, mely a főváros magaviseletéből keletkezett, szüksége is volt most az országgyülésnek. — Márczius 29-kén a nádor meghozta az udvar válaszát a miniszteriumról szóló törvényjavaslatra. A szárnyaló hírek megvalósúltak: az udvar független miniszterium iránt a márczius 17-kén kelt királyi leiratban általánosan lekötött szavát visszavonta. Meggondolván, hogy a birodalom közügyeiben intézkedni szokott státustanács még most is fennállott, s a király folyton e tanács sugallataiból és szavazatából merítette elhatározásait: nem lehet csodálkozni, hogy a királyi válasz igy ütött ki. Oly tanácsosok ültek ama testületben, kik sem a bécsieknek adott alkotmányt, sem a Magyarországnak engedett kormányzati átalakulást őszintén nem fogadták el; hanem mind a kettővel csak játékot űzni szándékoztak, mig az udvar elég erőt gyűjthet, nyíltan fel- A király válasza a miniszteriumot illető törvényre.

1848. lépni a reactió terén. Sőt, miként Bécs némely avatottabb köreiben beszélték, e titkos tanács egy tagja, miként a fentebb mondatokból tudjuk, b. Jósika Sámuel, már akkor azt javasolta volna, hogy mintsem egészen megadassanak a magyar országgyülés kivánatai: a királynak inkább az volna tanácslandó, hogy magát a magyarokkal különben is régi viszályban lévő horvátok, tótok s az országban lévő katonaság védelmére bízná, mely katonaságot a határszélekről és Erdélyből könnyen meg lehetne szaporitani.

Az ily befolyások alatt készült királyi válasz természetesen nem lehetett a nemzetet kielégítő. Bosszantó volt már külső formája is, minthogy a régi kanczelláriai resolutiók alakját viselte, és Zsedényi udvari tanácsos által volt aláirva. Lényege pedig íme következő: a nádornak teljes hatalommal felruházása most ugy értelmeztetvén, mintha csak rendes jog- s hatalomgyakorlatának volt volna megerősítése, tényleg visszavonatott. Az udvari kanczellária továbbra is fentartatott; minél fogva az új miniszterium csak az országot eddig közvetlen igazgató helytartótanács szerepének folytatására lett volna szorítva. A világi s egyházi méltóságok kinevezése, a birtok, czím, nemesség adományozása s a kegyelmezési jog Bécsben hagyatott. Mind azon eljárás, melyet a kanczellária eddig gyakorlott: a magán perek formahiány miatti orvoslatai, a birtokba visszahelyezési perek fölebbvitele stb., mind ez továbbra is a kanczellária teendői közé számittatott. A kir. kincstár tekintetében kivánta a válasz, hogy azon jövedelmek, melyek eddig Magyarországból a birodalom középponti kincstárába folytak, oda ezentúl is beszolgáltassanak, s csak az egyenes adók megszavazása lehessen, mint volt eddigelé is, tárgya az országgyűlés intézkedésének. A hadügyi miniszteriumra nézve végűl mondja a válasz, hogy a katonatisztek kinevezését, a seregek alkalmazását s mi czélra fordítását ő felsége magának (helyesebben: a bécsi kormánynak) ezentúl is kizárólag fentartja.

1848.

A királyi válasz tehát a hadügyminiszteriumot egészen megtagadta, vagy legfelebb azon állásban akarta megengedni, melyet eddig a tartományi hadparancsnokságok foglaltak el; a pénzügyminiszteriumot azon alárendelt szerepre kárhoztatta, melyet eddig a magyar királyi udvari kamara a császári kamara irányában, oly törvénytelenűl, a nemzet annyi panaszai daczára viselt; a bel- és igazságügyi miniszteriumot hatóságaik több jelentékeny functióitól megfosztotta; a külügyminiszteriumot végre, egészen mellőzvén, az eddigi királyi kanczelláriával kivánta pótoltatni, mely valamint eddig, ámbár világos törvények ellenére, minden fontosabb politikai kérdésben ki volt —, ugy ezentúl is ki lett volna téve a bécsi miniszterium befolyásának. Szóval, az volt a kir. válasz lényege: hogy a magyar miniszterium oly viszonyban álljon a bécsivel, mint annak előtte a magyar kormányszékek álltak a megbukott császári kormánynyal. Azon hatáskör szerint, melyet ekként e királyi válasz az új magyar miniszteriumnak kitűzött, ez felelős lett volna az országgyűlés irányában, de a nélkül hogy a kormányzat legfontosabb ágaiban független legyen a bécsi miniszteriumtól.

E viszonyt elfogadni, annyi volt volna, mint egyszerűen lemondani az országnak annyi államszerződésekkel s törvényekkel biztositott függetlenségéről, önálló kormányzatáról; beolvadni az osztrák császárságba s megsemmisíteni a magyar államéletet, eltörűlni a nemzeti létet, melynek megmentéséért s fentartásáért az ősök, a lefolyt idők súlyos viszontagságai közt, nem kételkedtek véröket ontani, életöket feláldozni; annyi volt volna, mint törvényesíteni a gyűlölt idegen befolyást, s e fölött törvényesíteni még a kényuralmat is azon esetre, ha a bécsieknek adott új alkotmányt az ijedtségéből felocsúdott udvar egy államcsínynyel eltörűlné; mi annál bizonyosabban megtörténendő vala, mennél gyöngébbnek mutatja magát Magyarország a maga törvényes jogai védelmében. E téren tehát, a magyar nem-

1848. zet, a gyávaság gyalázatbélyege nélkül, egy hajszálnyit sem engedhetett a maga ősi jogaiból.

Más fordulatot vehettek volna az ügyek, ha az udvar, a nemzeti jogokat őszintén s világosan elismervén és biztosítván, a monarchia egymástól jogilag teljesen független két részének ezentúli viszonyaira s különösen ama közös ügyekre nézve, melyek a fejedelem azonosságából szükségkép támadnak, egy új alapszerződést hoz inditványba. Ez esetben a politikai eszély s józan felfogás kötelességévé tette volna a monarchia két részének: hogy egymással a viszonyosság s kölcsönös méltányosság alapján, saját érdekeiknél fogva is, megalkudjanak; a jövendőbeli kapcsolat alakját, a közös ügyek intézésének módját szabályozzák. És ha Magyarország ilyféle méltányos szerződést sem akart volna kötni: ám akkor alapos és jogos leend vala ellene mind az osztrák császári állam, mind a dynasztia panasza. De az udvar, e kir. válaszban nem ilyféle, kölcsönös méltányossággal s eszélyes engedékenységgel kialkuvandó szerződésről szól; hanem, miként többféle jelekből látszék, a már czélba vett reactió győzedelmének reményében, az ország független kormányának jogát a pénz- és hadügyre nézve, — miket királyaink eddig, ha tényleg sértetni engedtek is a császári kormány által, de mindig világosan elismertek, — most egyenesen eltagadja: a királyi választ tehát elfogadni nem lehetett. Ha valamit ez ügy s e napok tekintetében sajnálni lehet, és jelenleg kell is sajnálni minden hazafinak, az abban fekszik: hogy ama férfiak, kiket a végzet akkoron itt is ott is a közügyek élére állított, nem találtak s talán nem is kerestek módot abban, hogy a meghasonlás okait megszüntessék, s a monarchia egymástól jogilag független két része közt, a fejedelem azonságából eredt s a pragmatica sanctió által meghatározott közös ügyekre nézve, mindjárt akkor megköttessék valamely méltányos, mind a két részt kielégíthető szerződés.

A kir. válasz a törvényhozó testület közös ülésében felolvastatván, gróf Batthyáni Lajos, kinevezett elnökminiszter, röviden akként nyilatkozott: hogy a kir. válasz, meggyőződése szerint, sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának eleget nem tesz. Azért minden további indokolás nélkül arra kérte a nádort, hogy hatályos közbejárása által annak oly módon való átalakítását eszközölje, miszerint beváltassék ő felségének azon szava, hogy Magyarországnak független, felelős miniszteriumot adni kiván. Mert ha az nem történik, ő mind a maga, mind kijelölt minisztertársai nevében kinyilatkoztatja, hogy a felelős miniszterséget igy elvállalni nem képesek, s arra magokat jogositva nem érezik. 1848.

István főherczeg nádor az elnökminiszter közhelyesléssel fogadott nyilatkozatára ekként válaszolt: „A mostani komoly s nagyszerű pillanatban Magyarország jövője döntetik el. S e pillanatban méltóságtok hazafiúságához azon forró óhajtásomat intézem, hogy most azon fontos hivatalról, melyre általam s az összes nemzet bizodalma által főlhiva vannak, ne mondjanak le. Mert itt ünnepélyesen szavamat adom, hogy azon észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek nekem e tárgyban átadni fognak, ő felségénél nem csak előterjeszteni, de átvinni is fogom; és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem.“ A hangos és tartós tetszészajjal fogadott nádori igéretre Batthyáni kijelenté, hogy a miniszterium állását ő is ahhoz köti, szerencsésen fog-e eljárni vagy nem a nádor közbenjárói tisztében.

Az ingerültségnek, mely a kir. válasz miatt a közönségben elterjedt, Kossuth azután az alsó táblánál egy merész beszédben adott kifejezést, mely inkább elébbi ellenzéki szerepéhez, mint új miniszterjelölti állásához illett. „Az országgyülés hallotta — ugymond — a miniszterek nyilatkozatát; hallotta, hogy a nádor a dologhoz saját állását kötötte hozzá. Részletekbe nem bocsátkozom, de kimondom, hogy ezen leirat lázasztó gúny s könnyelmű játéküzés

1848. a trónnal, a házával. És kik űzik e játékot? Az egészen átlengő szellem nem más, mint, hogy a gyűlöletes bureaukratia ezentúl is maradjon meg Bécsben, s a magyar független miniszterium Budán ne legyen egyéb, mint alacsony postahivatal, mint volt a helytartótanács. És ezen emberek nem gondolnak az ausztriai ház jövőjével; nem gondolnak a polgárvérrel, mely ily eljárás után patakokban folyhat. Ugyanazon perczben, midőn a király kimondá, „felelős magyar miniszterium lesz", előállnak a királyi szó szentségét megnyirbálni, nem kimélve azon nimbust, azon pietást, melynek a királyi név körül lengeni kell, ha csak azt minden tekintélyétől meg nem akarják fosztani, s oda viszik a dolgot, hogy a nép hitét veszitse a királyi szó iránt. Ezeket látva, lelkem mélyében megbotránkozom; s látva, hogy e perczben is, midőn az adott királyi szó szerint ő felségének más tanácsadója nem lehet Magyarország ügyeire nézve, mint a kinevezett első felelős miniszter, gr Batthyáni Lajos, még folyvást Lajos főherczeg, kinek a magyar dolgokra semmi törvényes befolyása nem lehet, kinek erre semmi legkisebb joga sincsen, mert nem ül trónon, nem is koronaörökös, nem is nádor, — s meg gróf Hartigok s Windischgraetzek s tudja még kinek, befolyásától függnek dolgaink. S legmélyebben el kell keseredni midnyájunknak, látva, hogy még most is ott állanak a dolgok, mikép a megbukott kanczellár, — és azon ember, kit nem akarok nevezni (Wirkner udv. tanácsost érti), ki itt éveken át a lélekvásárlás gyalázatos eszköze volt, és b. Jósika erdélyi kanczellár, kinek a magyar dolgokhoz semmi törvényes szólása nem lehet, — ezek adnak tanácsot a törvényesen erre hivatott magyar miniszter helyett. Ezt látva kinyilatkoztatom, hogy teljes bizodalmat helyezek ugyan a főherczeg nádor férfias elszántságában, ki a dolgot rendbe hozni igérte, s reménylem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; de ha ez nem történik, akkor vessenek számot magokkal, kik e dolgoknak okozói voltak, s én Ap-

ponyit, Jósikát, Wirknert hazaárulással vádolva, proscribáltatni kivánom." Miként fentebb elbeszéltük, Apponyi gróf mindjárt a mozgalmak kitörésekor lemondott hivataláról, s azontúl teljesen visszavonúlván, semmi részt sem vett az udvari konferencziákban. Őt tehát a Kossuth által felgerjedésében oly könnyen osztogatott hazaárulási vád egyátaljában nem sújthatja. Apponyit Lajos főherczeg, Szőgyény indítványára, mindjárt lemondása után, tehát márczius 15-én vagy 16-án, ő felsége nevében államszolgálatai elismerésének jeléül sz. István nagy keresztjével kinálta meg; de ő az sem fogadta el. Jósikának és Wirknernek azonban, mint az udvari konferencziák elbeszélésénél láttuk, nagy része volt a reactió felszitásában. 1848.

Kossuth után Madarász László, ki utóbb épen nem irigylendő nevezetességet szerzett magának szabadságharczunk történetében, áradozó szónoklatával minden kimélet nélkül kelt ki az udvar ellen, és Zsedényi kanczelláriai tanácsost, kinek neve alatt kelt a kir. válasz, tüstént kérdőre vonatni kivánta azok iránt, kik annak tanácsadói voltak, hogy egy régi törvény értelmében, mint hűtlen, osz tanácsosok, azonnal példásan bűnhesztessenek. Azonban Zsedényit a rendek, kiknek nagy részével több országgyülésen részt vett s conservativ szellemben ugyan, de mindig hazafiúlag tűnt ki, most is jó hazafinak tartották, s azon meggyőződésben voltak róla, hogy ezen eljárásban akarata s véleménye ellenére használtatott fel eszközűl; az indítvány tehát nem fogadtatott el. De a leiratra nézve végzésként kimondta a tábla, hogy a márczius 17-kén adott királyi szó minden elcsavarását s megnyirbálását a királyi szék és a nemzet iránt vakmerő, bűnös játéknak nyilatkoztatja. S bízván a nádor közbenjárásában, melynek sikeréhez saját állását is hozzákötötte, elvárja: hogy a királyon azok, kiknek az ország sorsa felett intézkedni joguk nincsen, győzedelmet nem vesznek; s az ügy lehető legrövidebb idő alatt a nemzet kivánata szerint fog elintéztetni. Azon

Az alsó tábla határozata a kir. leiratra.

1848. benyomás szeliditésére pedig, melyet e királyi leirat az országban okozandó vala, határozattá lett, hogy azon iveken, melyeken az közzé tétetik, egyszersmind az országgyülés e végzései is kinyomassanak.

De az országgyülés termein kivűl, az ifjúság által vezetett nép mind a mellett is, a maga módja szerint, részt akart venni a királyi válasz kárhoztatásában s a közingerűltség nyilvánitásában. A gyülés utáni este nagy néptömeg gyűlt össze a sétatéren, s a királyi válasznak kezében forgó példányait elégette; és Zsedényit, mint az oklevél aláiróját, kit Pozsonyban lenni vélt, kézre keriteni óhajtván, több házban erőszakos, de eredménytelen kutatást vitt véghez.

A pesti mozgalom. A fővárosban uralkodó lázas ingerűltséget mind eddig nem engedték kitörésre fajúlni a középponti csendbizottmány tagjai, kik a nép értesitése s csilapitása végett a muzeum terén csaknem mindennap tartottak a hullámzó néptömegek előtt szónoklatokat, melyekben hiven felfedezvén a nemzeti szabadságot fenyegető veszélyeket, a nép bizodalmát teljesen megnyerték, szenvedélyein uralkodtak. Márczius 30-ka éjjelén mindazáltal már csak nehezen sikerült a kitöréstől megóvni a felingerült népet. Esti tiz órakor hozta meg a gőzhajó az országgyüléshez intézett kir. leirat példányait. A nemzet reményeit meghiúsitó leirat hire villámsebességgel terjesztetetett el a fővárosban ama csoportok által, melyek a Duna partjain a hajó megérkezésére várakozának. Az utczákat azonnal sűrű néptömegek lepték el, melyek mind a Szabadságtérre, a városház elébe tolongtak. Mennél inkább nőtt a néptömeg, annál magasabb fokra hágott annak forrongása. Már „fegyverre!“ „le a német kormánynyal!“ s több ilynemű kiáltások széltében hangzottak; sőt némelyek a harangokat is félreverni szándékoztak, midőn a miniszteri meghatalmazottak, Szemere, Klauzál, Nyáry s több más, közbizodalmat biró férfiak a nép közt megjelentek. Ezek felolvasván az országgyülésnek a királyi leiratra kelt

erélyes határozatát, István főherczeg-nádor s Batthyáni Lajos elnökminiszter szilárd nyilatkozatát, miszerint állásukat a nemzet kivánata teljesültéhez kötötték, lelkes szónoklatokban inték a népet, várnák be a nádor közbenjárásának eredményét. Más részről erélyes kitartásra buzdíták azt a megkezdett reactio ármányai ellen. Nyáry Pál egyebek közt azt inditványozá, hogy ha a nádor és a minisztérium lemond, ideiglenes kormány neveztessék ki Pesten, melynek a ki nem engedelmeskedik, bár mi múltja legyen, a haza ellenségének tekintessék. Végzéssé tette a népgyülés azt is, hogy a nemzetőrségbe minden polgár belépni köteles legyen; a csendbizottmány lelkesítő szózatot intézzen az országba s minden kapcsolt részeibe; s végre mind azon városi s megyei hatóságok, melyek eddig a középponti választmányhoz csatlakoztak, szólíttassanak fel, hogy az intézkedésekben való összehangzás és közremunkálás előmozdítása végett, a nép által választandó két képviselőt küldjenek a fővárosba. A nép e határozatok után békésen szétoszlott. 1848.

Tekintve azt, hogy a Pesthez csatlakozott hatóságok száma folyton szaporodott; hogy nem volt nap, melyen e végett egyik s másik vármegyéből és városból a középponti bizottmányhoz követek ne jöttek volna: tagadni nem lehet, hogy e bizottmány, ha vele még Kossuth is egyesűl, valóságos hatalommá fejlődhetett volna az országban. A haza és szabadságért való lelkesedés átrezegte már az egész országot s annak még külön nyelvű lakosait is ugyannyira, hogy, ha az ügyek Bécsben jobb fordulatot nem nyernek, az országnak ekkor nagyobb része kész lett volna kitűzni a forradalom veres zászlaját.

Erre azonban most nem volt szükség. A főherczeg-nádor, Batthyáni Lajos, Széchenyi István, Deák Ferencz és Eötvös József miniszterjelöltek a gyülés után mindjárt Bécsbe mentek, s ott márcz. 30-kán az esti órákban Ferencz Károly és Lajos főherczegek elnöklete alatt a kiadandó új királyi leirat felett értekeztek. A conferencziába most egy Az ujabb kir. leirat a felelős minisztériumra nézve.

1848. német miniszter sem volt hivatalos; a kanczelláriát azonban Szögyény alkanczellár és Bartal udvari tanácsos képviselte. Ezek bizattak meg a főherczegek által azzal, hogy az udvar vélt érdekeit védelmezzék. Ezt azonban Szögyény csak maga tette: mert, miként emlékirataiban tudósit, „az ő meglepetésére, Bartal nem a kormány érdekeit s az alkanczellár nézeteit, hanem talán akaratlanul, magyar történelmi és diplomatikai ismereteibe elmerülve, megint csak azt akarta megmutatni, hogy Magyarországnak tulajdonképen már I. Ferdinánd óta ugy kellett volna kormányoztatnia, mint az jelenleg terveztetik." A magyar miniszterjelöltek természetesen az országyülés kivánatának teljesitesét sürgették. A fő nehézségek a pénz- és hadügyek s a civil-liszta körül forogtak. A főherczegek közől egyedül Lajos főherczeg s ez is csak a civil lisztára vonatkozólag szólott, mondván mikép legjobbnak tartaná, hogy az udvar tartására azon összeg fordittatnék, mely az ország jövedelmeiből a közigazgatás rendes költségeiből fenmarad. Erre azonban Deák azt válaszolá, hogy e mód alkotmányos országban s parlamenti kormány mellett, hol a miniszter az országgyülésnek minden közjövedelmi fillérért felelős, nem alkalmazható, s egyébiránt sem a nemzet, sem az udvar méltóságával meg nem egyeztethető, hogy e czélra csak valamely határozatlan pénzösszeg fordittassék. S megnyugtatta a főherczeget, hogy erről az országyülés kielégitőleg fog határozni. Egyébiránt kijelenté, hogy miután az országgyülés kivánatainak teljesitését a nemzet hasonlithatlan nagy többsége hévvel óhajtja, s azoknak megtagadása valószinüleg veszélyes zavarokat fogna előidézni, melyeket meggátolni a kormánynak nem áll hatalmában, be nem láthatja, hogy sajnos bonyodalmak támadása nélkül miként lehetne a kivánatok teljesitését megtagadni.

Szechenyi és Eötvös már a conferenczia előtt is bejárták volt Lajos és Ferencz Károly főherczegeket, s előadták egy részről a visszautasitás következményeinek ve-

szélyességét, más részről a leendő magyar miniszteriumnak az udvar irányában való loyalitását. Mind ezt ők a confereneziában is annyi ékesszólással adták elő, hogy a főherczegek aggodalma némileg csillapodván, a kivánatok megadása végzéssé emeltetett. Minthogy pedig a miniszterek a közrend érdekében szükségesnek állíták, hogy az elébbi leirat által ébresztett ingerültség az országban mennél elébb lecsillapíttassék: az alkanczellár megbizatott, hogy a végzést illetőleg az újabb kir. leirat fogalmazatát mindjárt helyben készítse el, miszerint a miniszterjelöltek Pozsonyba haladék nélkül visszatérhessenek. Bartal tudósítása szerint ekkor történt, hogy mialatt Szögyény a mellékteremben a leirat fogalmazatát késziti vala, István főherczeg, a munka mennyire haladtát megtekintendő, háta mögé lépvén, az engedmények veszélyessége fölött sóhajtozó Szögyényt azzal vigasztalá, hogy hiszen mind ez nem örök időkre van meghatározva, s a körülmények változtával módositásoknak is lesz még helye. 1848.

A főherczeg nádor s a miniszterjelöltek az új kir. leirattal más nap, márczius 31-kén, azonnal lesiettek Pozsonyba, s még az nap este elegyes ülés tartatott, hogy az elébbi leirat által okozott benyomás mennél elébb kedvezőbbel cseréltessék fel. Az országház előtti téren tömerdek nép zsibongott: az ülés terme s az előtermek tömve valának kiváncsi, zajos hallgatókkal. A nők karzatáról egy szép virágkoszorú bocsáttatott le az elnök főherczeg asztalára. A főherczeget, midőn a terembe lépett, szűnni nem akaró, viharos éljenzés üdvözölte. A férfi gyülekezet tollas kalpagjait rázta feje fölött; a hölgysereg nemzeti zászlókat s fehér kendőket lebegtetett karzatán. Végre csend lőn s a leirat olvasása megkezdetett. Annak most nem kanczelláriai tanácsos, hanem maga a király volt alájegyezve: s midőn az olvasó itélőmester e szavakat: „Bécs, márcz. 31-kén, 1848. Ferdinánd“ — kimondotta, háromszoros éljenzésben tört ki a király iránti szeretet. Az új leirat a felküldött törvényjavaslat

1848. lényegét egészen megerősitette. A pénzügyminiszteriumot illető pontra nézve csak azon megjegyzés tétetett: hogy addig is. mig az összes monarchiát illető közös költségek aránya iránt a jövő törvényhozás királyi megegyezéssel intézkednék, a királyi udvar fentartására, a közös diplomatia, a közös katonai testületek, mérnökség, tüzérség stb. ellátására szükséges költségekről, jövendő beszámitás mellett, ideiglenes rendelkezés tétessék. A hadügyminiszteriumra nézve a leirat szavai következők: „valamint a honvédelmi szerkezet s a környülállások szükségéhez képest a hadi ajánlatok körüli rendelkezést a törvényhozás köréhez, a rendes katonaságnak az országban elhelyezését s béke idejében alkalmazását pedig a királyi helytartónak, a felelős magyar ministerium útján, gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem; ugy viszont a hü karoknak és rendeknek királyi házam s a pragmatica sanctióval szentesitett birodalmi kapocs iránti hü ragaszkodásuktól bizton várom: miként önként átlátandják, hogy a magyar hadseregnek az ország határain kivüli alkalmazása, nem különben a katonai hivatalokra kinevezések, a szükséges birodalmi összehangzás végett egyenesen csak legfelsöbb királyi elhatározásomtól függhetnek; az ezen esetekben való ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körül leendő miniszterre leszen bizandó.“

A leirat teljes megelégedéssel s hosszú örömzajjal fogadtatott. De bár, Deákkal együtt, úgy vélekedett is az országgyülés, „hogy a felelős kormány csak forma s annak a nemzet ereje ad életet“; sajnálni kell mégis, hogy az udvar, bár megadta a nemzet kivánatát, ezen újabb leiratban sem volt őszinte és bizodalmas a nemzet iránt. Az őszinteség és bizodalom hiánya abban feküdt, hogy azok iránt, mik az országot az örökös német tartományokkal közösen illették, s miknek elintézése nélkül egy részről az ország, más részről az udvar s a császári birodalom közt a szives egyetértést, a békét egyelőre is lehetetlennek kellett tartani. semmi említés nincs e leiratban. Nem azt akarjuk

mondani hogy, például, a külképviseletet, a külkereskedési vámok ügyét, a birodalom státusadósságaiban való részvétet stb. már e leiratban névszerint megemlíteni vagy rólok épen intézkedni is kellett volna. Ennek itt sem helye, sem ideje nem volt most, midőn a kedélyek, az elébbi leirat által okozott ingerültség után, még folyvást szenvedélyes hullámzásban valának. De miután a monarchia életerébe vágó régi, bár egynémiben törvénytelen, viszonyokat tisztán s teljesen megszakasztani nem lehetett, s azt engedni nem is volt az udvar szandékában; miután továbbá e viszonyok egynémelyike, mint például a státusadósságok, a német örökös tartományokat, azoknak békéjét s jóllétét nem kevésbbé illették, mint magát az udvart: a jövendő egyetértés érdekében múlhatatlanúl szükséges volt volna, hogy az udvar e királyi leiratban nyíltan kimondja, miszerint a monarchia létele kivánja, hogy ama közös viszonyokat egy, a pragmatica sanctio értelmében kötendő új, kimerítő szerződés szabályozza. És ha az udvar az ország független kormányzati jogát világosan és tisztelettel elismeri: a nemzetről is fel lehetett, fel kellett volna tennie, hogy ily szerződést szintén szükségesnek tart, s azt elvileg el is fogadja; kivált ha ez iránt az udvar a kijelölt miniszteriummal eleve tanácskozott volna. A becsületesség és őszinte egyenesség a legjobb politika. Lehetetlen volt pedig az udvarnak egyelőre nem éreznie, nem látnia, hogy csak ugy lesz képes becsületesen beváltani a nemzetnek szintúgy mint az osztrák tartományoknak adott szavát, ha a közös viszonyok kölcsönös méltányossággal, szerződésileg intéztetnek el. Annyit tehát már e leiratban is értésére kellett volna adni a nemzetnek, hogy e szerződés megkötésére eleve is bizton számot tart, attól függvén a királyi szó beváltásának lehetősége, s a monarchia létele. Az elmulasztás, miszerint az udvar ez iránt a kijelölt kormánynyal eleve meg nem egyezett, s azt a leiratban is meg nem említette, lőn átkos forrása minden későbbi bonyodalmak- s viszályoknak. Ezen mulasztásnak pedig csak

1848.

1848. az volt egyszerű oka, hogy az udvari körökben hiányzott az őszinteség. A reactio e napokban már végleg el volt határozva az udvarnál. És épen akkor, midőn a megtagadott jogait világosan elismertetni követelő nemzet erélyes fellépésétől megijedve, annak kivánatait végre megadta, jogait a királyi szó szentségének védelme alá helyezte: az udvar épen akkor határozta meg, a király háta mögött, a követendő reactionárius politika fő elveit, készitette el a Magyarország ellen intézendő támadások tervét, választotta meg s nevezte ki Jellasich személyében a fő eszközt, mely által ezen elveket alkalmazni, e tervet végrehajtani szándékozott.

Az alsó ház nyilatkozatai a leirat iránt.

De az udvarnak e veszélyes szándékait akkor még csak néhány mélyebben látó hazafi sejtette; szólani róla, világos adat hijában, még nem lehetett; de hitelre sem talált volna talán a világosan és ünnepélyesen lekötött királyi szó ellenében. Az öröm, a megelégedés közönséges vala. Ennek hangján nyilatkozott az alsó ház is, midőn ott a kir. leirat újra felolvastatott. Több szónok beszélt oly értelemben, hogy bár ez nem felel is meg egy hajszálig minden kivánatnak: a főpontokra nézve mégis ki van viva a nemzet óhajtása. Különösen a hadügyminiszterium tekintetében egy követ, Madarász László, akként nyilatkozott, hogy a magyar hadaknak a haza határain kivűl alkalmazását, mi a leiratban említtetik, nem ugy érti, hogy azon hadakat más nemzetek megtámadására, vagy a pragmatica sanctio által velünk összekapcsolt tartományok belviszonyaiba avatkozásra lehessen használni. „A pragmatica sanctiót, ugymond, ugy érti, hogy annálfogva kötelessége ugyan a magyarnak az ausztriai monarchia territoriális épségének fentartására segélyt nyujtani; de arra soha, hogy a tartományok alkotmányos mozgalmai, alkotmányt esdő sóhajtásai elnyomassanak."

E nyilatkozatnak bizonyos fontosságot adott az, hogy az alsó tábla azt felkiáltás által magáévá tette. Ez volt

oka, hogy azt Batthyáni Lajos, elnökminiszter, nem is vélte megjegyzés nélkül hagyhatni. „A pragmatica sanctió értelmezésére nézve, ugymond, azt nyilvánítja a miniszterium nevében, hogy az abból folyó kötelességet ő is ugy érti, miszerint tartozunk a monarchiát védeni, ha annak territoriális épsége megtámadtatik, de mások dolgaiba nem avatkozunk. A megtámadó háborút illetőleg azonban eltér az előtte szólótól, mert lehet oly eset, midőn támadó háborúnak helye van, s azt némileg védőnek tekinthetni a nélkül, hogy az ország territoriuma egyenesen megtámadtassék." E nyilatkozat fontos volt az alább érintendő olasz viszonyok tekintetében. 1848.

Az utóbb, kivált az 1849-ben kifejlett körülmények után benn a hazában szintugy mint a külföldön, különféle vélemények nyilvánúltak az iránt, vajjon Kossuth, a nemzeti kormány átalakulásának e fő rugonya, őszintén csatlakozott-e azon állapothoz, melyet a királyi leirat folytán alkotott törvény megszentesített: vagy már ekkor elméjében forgatta az országnak teljes elszakadását az osztrák birodalomtól s az uralkodó háztól? E kérdést kimerítőleg megfejtendi ugyan elbeszélésünk folyama; azonban még sem érdektelen, olvasnunk Kossuth e napi beszédének némely részeit, melyek mintegy válaszúl hangzanak e kérdésre. Különben is e beszéd, mely szónoki pályájának fénypontjai közé tartozik, s roppant hatást okozott, egynémi pillantást enged vetnünk e rendkivüli férfiú jellemébe, s különösen azon fenhéjázó szellemébe, melyen szónoki virágaival a szerénység színét szokta volt elönteni.

„A leiratnak, ugymond, két lényeges pontja van: egyik a financzia, másik a hadügy. E dolgok elintézésénél egyet soha sem kell felejteni, t. i. hogy mi, egész e perczig, a legtisztább hűség alapján állunk az uralkodó ház irányában, mely Ausztriának is trónján ül, s hogy ebből oly kapocs és viszony következik, melynél fogva némi közös intézkedések mind addig kikerülhet-

29*

1848. lenek, míg a pragmatica sanctió kapcsa fennáll. Ha e szempontot, hogy t. i. nem az elszakadás, hanem a pragmatica sanctió terén állunk, szem elől nem tévesztjük, fel fogjuk találni a kellő tájékozást. Ha az említett kapocs nem volna, s a magyar király Budán laknék, akkor, természetesen, csak mi magunk intézkednénk a civillisztáról; de mivel más népek is vannak ugyanazon fejedelem koronája alatt, ezek is járúlni fognak a közös költségek fedezéséhez ... Ide tartoznak a közös diplomatia költségei, s azon katonai testületek ellátása is, ... melyekről, ha a honvédelem rendszere ki lesz dolgozva, külön fog gondoskodhatni a magyar törvényhozás; de addig, míg az meg nem történik, a közös ellátásban szükség aránylagos részt vennünk. — Épen ezen gondoskodás által lesz constatirozva a magyar finánczia független állása. ... E tekintetben a királyi leirat illető pontjában megnyugvást talál .... E financziális függetlenség legközelebbi praktikai következései igen nagyok. Magyarország jövedelme — a mint tudjuk — 28 millió pengő forintra megy körűlbelül; s mit látunk ebből az ország szellemi s anyagi javára fordítva? — Nem tudunk mutatni csak egy becsületes utat, nem semmit, ha talán a pesti reáliskolát kiveszszük. Ezentúl máskép lesz. Mi most a kir. udvartartásra megadjuk a kellő összeget, s e 15 milliónyi nemzet nem fogja tűrni, hogy királya ulászlói szegénységben tengődjék. De a többi jövedelem fordíttatni fog az ország anyagi és szellemi javára, népnevelésre, a szellemi erő kifejtésére, mely ellen aztán semmi erő nem győzhet; mert megadja azon érettséget, hogy a szabadságot óhajtsa s meg tudja különböztetni a szabadosságtól; s megadja azon érzelmet, hogy midőn szabadságot akar, mindent akar, mit isten legbecsesebbet adhat e földön ... Most a nép önmaga lett ura önsorsának. Ő soha sem volt túlságos magasztalója az arisztokratiának, s most sem az, midőn ez arisztokratia a hatalom polczáról leszáll; de megvallja, szebben semmi arisz-

tokratia sem szállhat le, mint az, mely a nép kezébe teszi 1848.
önsorsának kulcsát a jövendőre... Hasonló szempontból veszi fel a leirat azon részét is, mely a hadügyről szól. Midőn a leirat elismeri, ugymond, hogy a katonaajánlás, annak az országban elhelyezése stb. az országgyülésre tartozik: akkor bevallotta, hogy a szuronyok hatalmát a szabadság ellen soha, hanem csak a szabadságnak ártó rendetlenség ellen lehet felhasználni. A pragmatica sanctiónál fogva, tagadhatatlan, vannak kötelezettségeink; de midőn a leirat azt mondja, hogy a hadügyre s különösen a hadseregnek az országon kivűl vitelére nézve, a felelős miniszter ellenjegyzése mellett, magának tartja fenn ő felsége az intézkedést, ez által hadi tekintetben is ki van víva hazánk önállása, mennyire ez papiroson lehetséges. — Ő tehát ugy tekinti, hogy mind ez sanctiónálva lévén, a nemzet urává van téve önsorsának; s midőn ezt kimondja, ne vegye tőle senki rosz néven, vagy kérkedésnek, ha a mondandókkal összefüggésben, e nagy dolgok közt öncsekélységéről is szól. Én egyszerű polgár vagyok, — ugymond — nekem semmi hatalmam, semmi befolyásom nem volt más, mint a mely van azon igazságban, melyet isten lelkembe oltott. És ime ilyenek a gondviselés csodás utai: — én egyszerű polgár, néhány óráig azon helyzetben voltam, hogy e kéz döntőleg határozott az ausztriai trón sorsa felett, és most is, ha azt mondom e leiratra: „nem kell“ — polgárvér folyna e szavam után. De mélyen érzem, miként, ha oly alávaló lehetne valaki, hogy keresné az alkalmat, a polgárháború szövétnekét vetni e nemzetbe, oly roppant felelősséget venne magára, melyet a legszigorúbb büntetés, a pokol minden kínja sem büntethetne méltóképen; mert nem képzelhetni átkosabb, undokabb bűnt, mint játszani a polgárok vérével s egy nemzet nyugalmával. Midőn ekként gondolkodom, midőn e nemzetet saját sorsa urának látom; midőn látom hogy, ha egyik-másik kedvencz eszménk nincs is még e perczben biztosítva; de

1848. van lehetség azokat utóbb kivívni — : vissza kell bőrzadnom a polgárvértől, s forrón óhajtom, hogy a kik itt vannak s kik itt nincsenek, egyenlően érezzék e szent kötelességet, hogy ily körűlmények közt polgárvért ontani, a legnagyobb bűn volna, mit nemzet elkövethet. Vannak mindenféle egyének, kik még egy pár hét előtt az absolutismus hívei voltak, most pedig rajtam túlmennek, s én, ki a szabadság elveiért egy életen át küzdöttem, szenvedtem, mérsékeltebb vagyok náloknál. De épen azért hiszem, hogy szavamnak lesz némi hatása, midőn azt kérem, azt remélem, hogy ha a nemzetben van elég erő valósággá érlelni azt, a mit e papirosan bir, tartsa meg az erőnek azon nemes mérsékletét, melyben fekszik a szabadság diadala... Most pedig igyekezzünk mielőbb befejezni az országgyülést, s várjuk el, hogy a miniszterium teljesitse kötelességét. És én meg vagyok győződve, hogy e nemzet nagy és boldog leszen. Hiszem azt is, hogy az ausztriai trón beváltja szavát más népei irányában is; s teljesedésbe jövend, mit megjövendöltem, hogy a népek szeretetében találja fel legerősebb támaszát. És ne higyje, hogy a régi rendszer változtatása s e concessiók által erejéből veszített; sőt bebizonyíták e napok tapasztalásai, hogy e rendszer korhadt volt, oly korhadt, hogy annak megingatására egyes polgárok is oly sokat tehettek; sőt erejében nyert, és teljesedni fog a jóslat, hogy az lesz a Habsburg ház második alapítója, ki népeinek alkotmányt adand....“ Végre felirást óhajt, hogy a fejedelem jőjön le mielébb hű magyarjai közé s győződjék meg, hogy hűségünk nem puszta szó, hanem a magyar férfiasan szilárd s őszinte tud lenni nem csak szabadsága kivívásában, hanem fejedelme iránti hűségében is.“

HARMADIK FEJEZET.

Vidéki hangulat. Horvátországi viszonyok az átalakulás idejében. Az országgyülés vége.

A főváros hangulatának megváltozása.

A lázas ingerültség, mely a miniszteriumot illető első királyi leirat vétele után a főváros lakosságát megszállotta, nem sokáig tartott. A középponti bizottmány által Pozsonyba küldött futárok már márczius 31-ke estéjén meghozták az újabb leirat hírét. Éjfél tájban a leirattal is megérkezett Eötvös József, kit az elnökminiszter a kedélyek megnyugtatása végett küldött le a fővárosba. A leirat a Szabadságtéren váró népgyülekezetben még azon éjjel felolvastatott, minek következtében a keserű érzelmeket és súlyos aggodalmakat, más nap reggel, a lakosság örömzaja váltotta fel. A leirat mind a városi mind a megyei választmányok üléseiben is megnyugtatónak találtatott, s délután a muzeum terén roppant sokaságban összegyűlt nép előtt újra felolvastatott. Híre futamodván itt, hogy b. Wesselényi Miklós is a fővárosban vagyon, a nép, felharsogó örömében, küldöttei által őt azonnal körébe kéreté. Az öröm és fájdalom csodás vegyülete szállá meg a tömeget, midőn a letűnt kényuralom üldözéseinek ezen áldozatát, ki egykor vezetője volt nemzetének, most világtalan, mások vezetésére szorúlt, az emelvényre fellépni látta. Számosak arczait könyek áztaták a megható jeleneten. Végre megszólalt a tisztelt vendég.

1848. Inté a népet, használja fel eszélyesen, a mi jót a királyi leirat magában foglal. Az első független felelős minisztériumnak engedelmességet esküdött; — mi alatt a tömeg, a jelenet hatása által elragadtatva, ismétlé az esküt. Lelkére köté aztán a népnek, hogy kerülje a fejetlenséget. „Midőn, ugymond, a zsarnokság lánczai széttöréséről van szó, akkor egy szabadságra érdemes népnek tennie kell; de midőn a dolgok rendes folyama helyre áll, akkor csak egy kötelessége van: az engedelmesség. Az anarchia oly híd, melyen az elűzött absolutismus mindenkor visszajő." Végre az erdélyi unióról szólt hasonló melegséggel - „Mi magyarok, ugymond, számra csekélyek vagyunk s mégis két hazánk van. Ez tovább igy nem lehet. A testvéri kapocs szép; de a hol kapcsok vannak, ott a kikapcsolás is megesheté. Erdélynek egészen bele kell olvadnia Magyarországba."

A megnyugvás érzete, melyet a királyi leirat ébresztett, azontúl nem is zavartatott meg a fővárosban. De a mindennapi csend még sokáig nem állott helyre. A szabadság birtokának mézes heteit élte a közönség, s az elébbi mogorva, fenyegető zajt örömünnepek váltották fel. A lelkesedésnek folyton táplálékot nyujtottak a középponti bizottmánynak a hazai állapotok fontos kérdéseivel foglalkodó nyílt ülései, s a muzeum terén majdnem naponként ismételt népgyülések, melyeken különféle lelkesítő szónoklatok tartattak, s a bécsi egyetemi ifjúság, az országban lévő olaszok, francziák és lengyelek küldöttségeinek testvéries üdvözletei fogadtattak s viszonoztattak. Nagy örömmel hallatott ama hír is, hogy a Párisban tartózkodó magyarok, mintegy háromszázan, díszmenetben vonúltak ott keresztül a főutczákon s mentek üdvözölni a franczia ideiglenes kormányt, s hogy annak nevében Lamartine külügyminiszter által becsüléssel fogadtattak. A híres iró és státusférfiú válasza büszke öntudatot, a nemzeti nagyság és függetlenség lélekemelő érzelmeit költötte fel hazánkfiai kebelében. Azon

solidaritásnak, mely Európa nemzeteit a szabadság birtokában testvérekké forrasztá össze, hangját üdvözölték az ékesen szóló franczia kormánytag szavaiban, melyek ennél fogva megérdemlik, hogy hazánk e nagy eseményei korszakának emlékei közt is fenmaradjanak. 1848.

„Ha a magyarok — igy szólott Lamartine — kissé későn érkeznek az ideiglenes kormány ezen középpontjához, melyet Francziaország teremtett, hogy legyen ne félelme, hanem igyekezzék lenni szerelme Európa többi nemzeteinek, azért van, mivel a magyarok távolabbról jőnek. Az ideiglenes kormány igen mélyen örvend ezen nemzeti látogatásnak, melyet önök szivesek valának tenni a franczia nemzetnek, a nép ezen palotájában, melyet oly dicsőségesen szerzett vissza. Ha Francziaországnak szüksége volna, hogy értesíttessék azon erényekről, bátorságról, szabadsági és testvériségi szellemről, mely önök nemzetét lelkesíti, szerencsének tartanám magamat, erről tanuságot tehetni. Én keresztűl mentem az önök hazáján; tanúja voltam ezen nagy nemzet pásztori és egyszersmind hősi erényeinek, mely bár egy nagy szövetségi egységbe lépett, soha sem veszté el megkülönböztető jellemét ősi nemzetiségének. Ha önök szives kivánatokat hoznak nekünk hazánk új szabadságához: mi önöknek tiszteletünket nyilvánitjuk azon régi szabadság iránt, melyet bölcsen és dicsőségesen fentartottak hazájokban. Ezen testvérisége a két szabadságnak, a két népnek, még inkább növekedik azon rokonszenv által, melyet önök tanúsítának. Ha viszatérnek önök szép hazájukba, mondják meg annak, hogy annyi barátot számlál Francziaországban, a hány franczia polgár vagyon.“

Ama hangulat, melyet a fővárosban ábrázoltunk, kisebb nagyobb mértékben, többé vagy kevésbbé változó szinezettel, sajátja volt márczius második felében az ország minden, bár mi távol fekvő, bár mi nyelvű nép lakta vidékeinek. Az ország független államéletének s önálló kormányzatának helyreállítása szintúgy, mint a hűbéri viszo- Az ország vidéki hangulata.

1848. nyok maradványainak eltörlése, a polgári s politikai jogoknak minden néposztályra kiterjesztése, mindenütt az öröm és lelkesedés zajos kitöréseivel üdvözöltetett. Az ország belsejében fekvő tiszta magyar lakosságú városokban nem különben, mint azon nyugot-északiakban, melyeket német és tót, s azon déliekben, melyeket szerb és oláh nyelvű népek laktak, egyaránt nyilatkozott a rokonszenv az ország átalakulása iránt. Mindenütt harangzúgások, nemzeti háromszinű zászlók kitűzése, szabadságfák emelése, a nemzeti kokárdákkal ékesitett polgárok ünnepies menetei, az utczák kivilágítása, örömlakomák, isteni hála-tiszteletek, Tedeumok hirdették s tanúsították a nép örömét s lelkesedését. Késmárk, Lőcse, Eperjes, Temesvár, Zombor, Újvidék, csak azon szinben mutatta magát, azon érzelmeket nyilvánította, melyeket Szeged, Debreczen és Komárom. A vegyes népiségű városok külön nyelvű lakosai, mint Temesváron, Oraviczán stb. testvéries érzelemben olvadtak össze a közös szabadság hajnalán. A nemesség is, bár privilegiumait elvesztette, bár anyagilag sokat áldozott, többnyire őszinte érzelemmel vegyült az egyenlőség és szabadság örömünnepébe. Például Temesvárott a megyei nemesség és városi magyar, német, rácz és oláh polgárság egyszerre tartotta a város fő piaczán, a négy vallás (kat., görög n. egyesült, protestáns és zsidó) szertartásai szerint, isteni hála-tiszteletét, melyen még a főhadi kormányszék tábornokai s más tisztjei is jelen voltak. A megyékből és városokból mindenfelől hála-emlékiratok küldettek a királyhoz, kit, Kossuth szavai szerint, az uralkodó-ház második megalapitójának neveztek; a főherczeg nádorhoz, ki hazafiságát oly férfiasan tanúsította kényes állásában; gróf Batthyáni Lajoshoz, kiben a nemzet független kormányzatát már megszemélyesítve tisztelték; Kossuth Lajoshoz, kit e nagyszerű átalakulás teremtőjeként üdvözöltek; s az országgyüléshez, melynek rendei, bár mind nemesek, oly nagylelkű önzetlenséget tanúsitottak a jogegyenlőség megalapitásában. Hont megye,

melynek tiszti kara s követei még nem régen, az udvari párt győzedelmes korteskedése következtében, a conservativ pártból választattak, most megváltozva, Kossuthot a fejedelem által nagyobbszerű birtokkal megadományoztatni kivánta. Monok kicsiny közönsége (Zemplén megyében), Kossuth születési helye, aláirási ívet nyitott, hogy nagy fiának emlékezete szobor által örökíttessék meg kebelében. Zemplén és Bereg megyék a lengyel és olasz politikai foglyokat, kik Munkács és Szeged váraiban sinylődtek, szabadon bocsáttatni kérték, a fejedelemhez és országgyüléshez intézett felirataikban. Számos megyében, a városokban pedig, Pest példájára, majdnem mindenütt, még a törvény kihirdetése előtt, nemzetőrségi csapatok állíttattak s fegyvereztettek fel; s hol fegyver hiányzott, fakardokkal s puskákkal gyakoroltattak be a hadi mozdulatokba. Az őrseregek zászlainak beszentelését mindenütt nemzeti ünnep gyanánt ülték meg. 1848.

Különösen a vámegyékben az egymás ellen nem rég annyi tűzzel, sőt elkeseredéssel vívott pártok összeolvadtak; vezéreik, a jövendő egyesség és közremunkálás jeléül, a nyilvános ülésekben kibékülve nyujták egymásnak jobbjaikat. Sok helytt, hol előbb a kormánypárt korteskedései által mersterségesen, nyers tömegekkel vívta ki győzedelmét a szabadelvű értelmiség többsége ellen, a népszerűtlen tisztikar önként lemondott s újjal pótoltatott; másutt a conservativ-párti követek helyett mások küldettek fel Pozsonyba, s az elébbi utasítások eltörűltettek. Egyébiránt a municipális élet a közöröm és lelkesedés e korában is megőrzé saját körében függetlenségét; minél fogva a megyék cselekvései nem ugyanazon egyformasággal történtek. Pest példájára, sok helytt, rendkivűli csendbizottmány állíttatott ugyan fel a megyékben is; mihelyt azonban az elnökminiszter első körlevele, melyben a törvényhatóságok elnökeit tette a rendfentartásra nézve felelősekké, a megyékbe megérkezett: e bizottmányok néhol feloszlottak, s helyettök a tisztikar A vármegyékben.

1848. tétetett viszont felelőssé az elnök irányában; másutt azután is meghagyattak, s a felelősség ezekre s különösen ezek elnökére tétetett.

A nép alsó osztályainak magaviselete. Az elnökminiszter ezen körlevele a rendfentartás iránt, s a megyéknek szintén arra vonatkozó többféle rendeletei ugyanazon titkos félelemből származtak, mely a nép fellázadásának lehetősége miatt, az egész országon mintegy villanyütéssel hatott keresztül. Sokan ugyanis attól tartottak, hogy a nép a maga felszabadítását az úrbéri terhek alól nem fogja jótétemény gyanánt fogadni; hanem, mint tőle sokáig visszatartóztatott sajátja miatt, kedve jöhet bosszút állani s a nemességet megtámadni a maga birtokában. Ezen lázadástól való félelem gondolata fut keresztül Batthyáni első miniszteri körlevelén és sok megye intézkedésein. Ezen aggodalom mindazáltal sehol sem igazoltatott az országban. Meglehet ugyan, sőt igen valószinü, hogy a béke és rend zavartalan fennállása részben a hatóságoknak tulajdonitandó, melyek, kivétel nélkül, míg egy részről hő ragaszkodást bizonyitottak az új kormány iránt, más részről a nép irányában is valóságos testvéries indulattal s oly hangulatban léptek fel, mely a népet meggyőzhette, hogy a kimondott jogegyenlőség tiszteletben fog tartatni; a robot s más úrbéri terhek eltörlésének pedig az urak is jobbára szintugy örülének, mint magok a jobbágyok. Azonban, a béke és rend fentartásának érdeme leginkább magát az ország népét illeti, mely e mozgalomteljes napokban mérsékelt, józan magaviselete által fényes tanúságát adta ép, egészséges eszének s romlatlan erkölcseinek. Történtek ugyan némely helyeken egynémi rendbontó jelenetek, a volt jobbágyok s földesurak közti viszonyokban; de, mint alább bővebben is előadjuk, ezeket nem a nép féktelen vágyai, nem anynyira új követelések, mint inkább némely rég keresett s itéletre váró, vagy a nép véleménye szerint, igazságtalanúl elitélt panasztárgyak okozták. A nép, általában véve, az

új állapotokból nem származtatott új igényeket: megelégedett váratlan nyereményeivel, megértette a haza érdekeit. 1848.

Rendzavarás márczius és ápril havában országszerte alig történt valahol más okból, mint a zsidóság elleni gyűlölet- s előitéletekből. Azon botrányos tény, melyet Pozsony polgárainak egy osztálya márczius 20-kán elkövetett, nem maradt elkülönzött esemény; a rosz példa sok más helyen is követésre talált; s mondhatni, országszerte általános volt a zsidók elleni ingerültség s gyűlölet kitörése. Említők, hogy a pesti polgárok sem akarták őket felvenni nemzetőri soraikba, s csak az elfogulatlan ifjúság zászlóaljai nyitottak nekik rést a magok kebelében. Egy pár hét múlva azonban ez ellen is kikelt a polgárság; s csak a kormány erélyes rendszabályai s a katonaság alkalmazása volt képes megőrzeni a zsidóságot a féktelen csendzavarók gyűlöletének tettleges kitörésétől. E gyűlöletet azonban oly nagynak tapasztalta a miniszterium, hogy a zavargás ismétlésének megelőzése végett tanácsosbnak látta, ideiglen felmenteni a zsidóságot nemzetőri kötelességének gyakorlatától. Hasonló jelenet fordúlt elő Székesfehérvárott. Ápril 5-kén, egy a város minden osztályaiból összegyülekezett népcsoport fenyegetések közt követelte az előjáróságtól a zsidók kiüzetését, s addig nem is nyugodott, míg ezek, nagyobb erőszaktól félve, a várost el nem hagyták; mi miatt aztán kormánybiztost kellett küldeni a városba. Minden erőszaktételek közt azonban, melyek az ország külön vidékein kisebb nagyobb mértékben a zsidók ellen elkövettettek, legvadabb volt az, melyet a pozsonyiak ápril 23-kán ismételtek. Ekkor itt valóságos vérengző harcz támadt a zsidók ellen. Alkalmat erre az osztálygyűlöletnek azon újabb kitörése adott, mely szerint a lövész-társulat minden zsidót kiűzetni határozott a városból. A támadást mesterlegények s iparűző inasok kezdették, kikhez miután a legalsóbb néposztályból is mind számosabban csatlakoztak, az eleinte csak gyengébb bántalmakkal kezdett támadás vérengző

A zsidók általános üldöztetése.

1848. harczczá vált. Még a kevés számú katonaságnak sem sikerült szétoszlatni a dúló csoportokat; sőt miután a katonaság a népre lőtt, s több áldozat esett, ez felbőszűlvén, nem ismert többé határt dühében. A zsidóság számos boltjai s lakjai feldúlattak s kiraboltattak, némelyek egészen leromboltattak. A keresztények, kik ezek szomszédságában laktak, csak szent képek s feszületek kifüggesztése, ajtaiknak kereszttel megjelölése által menthették meg magokat a dühöngők hasonló dúlásaitól. A borzasztó pusztitás és vérengzés csak más nap délben szűnt meg, miután a vidékről számosabb lovas katonaság érkezett, s a hatóság rendeletéből a zsidók a belvárosból részint a várhegyalji külvárosba, részint más községbe költöztek. A polgárságból igen kevesen vettek ugyan részt ezen sajnálatos kicsapongásban; hogy azonban azt ők is legalább örömest látták, eléggé bizonyitja azon körűlmény, miszerint a polgári nemzetőrség, a katonai parancsnokoktól felszólíttatva, sem volt hajlandó fegyvert ragadni az üldözött zsidók védelmére.

Ha ezen sajnálatos események okát keressük, azt feltalálnunk nem lesz nehéz. Az új törvényekben azon elv állíttatott fel, miszerint polgári jogokra s kötelességekre nézve a vallás semmi különbséget sem tesz. Ennek következtében a zsidók is teljesedve látták rég ápolt óhajtásaikat, polgári jogokat nyertek. A szabadság áldásai ekként rájok is kiterjedvén, új polgári kötelességeik tekintetében a legnagyobb buzgalmat kezdék tanúsitani. Kik eddig elnyomva s csak tűrve lévén, e jogok s kötelességek gyakorlatának helyétől s alkalmától távol tartózkodának, most buzgalmokban a polgárok közé vegyűltek, sőt itt-ott az előtérbe is tolongának. A polgárság némely osztályai pedig szűkkeblűebbek valának a nemesség felvilágosodott osztályánál; s míg magok nagy örömmel léptek be azon jogok gyakorlatába, melyeket elébb a nemesség kizárólag élvezett: azokat az elnyomott zsidósággal nem akarták megosztani. Más részről némi, alaposnak látszó okok is vegyűl-

tek e viszonyba, és szitogatták az osztálygyűlölséget. Az elnyomatás a zsidókat, mint másutt, ugy nálunk is, egymás iránt szorosan összetartókká tette, bizonyos osztályszellemet fejtett ki köztök, melynél fogva nem csak szokásaikban, életmódjokban s általában minden társadalmi viszonyaikban elszigetelték magokat; hanem az anyagi érdekekben, a különféle kereseti ágakban kárpótlást is ügyekeztek s tudtak magoknak szerezni, a keresztények irányában, a polgári jogtalanságért. Közönségesen uzsorásoknak, csalóknak tartattak, s voltak is sokan közőlök. Egymás közt méltányosak, igazságosak, felebarátszeretők. egymást gyakran áldozatokkal is segélyezők, a keresztényeket, a hol csak lehetett, örömest megröviditették, megcsalták az üzleti életben. A morálnak rendesen más mérlegével éltek a keresztények iránt, mint a melyet magok közti viszonyaikban használtak; minek következtében azon meggyőződés terjedt el a keresztények között, kivált a kik velök ugyanazon foglalkodási körben léteztek, hogy maga a zsidó vallás, különösen a Thalmud szabályai is megengednék, sőt pártolnák a keresztények megröviditését. Félelem ébredt tehát most a polgárokban s más városi lakosokban ezen néposztály iránt, mely mind a mellett, hogy velök az új törvény szerint egyenlő jogokban részesűl, a társadalmi életben mégis nevelése, elvei, szelleme és szokásai tekintetében tőlök magát annyira elkülönzi, hogy ezután is zárt testületet, elszigetelt néposztályt képez, mely több pontban ellenségesen áll szemközt a többi társasággal. E miatt több szózat is emelkedett egynémely kitűnőbb hazánkfiai részéről, melyek, míg a polgárságnak szűkkeblű osztálygyűlöletét hangosan kárhoztatták, egyszersmind a zsidóságot is komolyan intették hogy, ha újdon nyert polgári jogaikat békében élvezni s gyakorolni óhajtják. múlhatatlanúl szükséges, hogy az eddigi, elnyomás szűlte elkülönzöttségökből kiemelkedve s magokat több tekintetben reformálva, a nemzettel, melynek

1848. tagjaivá lettek, szokásokra, szellemre nézve is összeolvadni törekedjenek.

A szerb és oláh lakosság közti mozgalmak.

Mi alatt az osztálygyülöletnek e szilaj kitörései méltó sajnálkozást keltettek a felvilágosodott hazafiakban: másrészről mindenki őszintén örvendezett azon, hogy a szabadság érzete az ország minden ajkú lakosaiban egyaránt felébredt, hogy a nemzeti nagy átalakúlás szülte lelkesedés. az ország határai közt lakó minden népiségeknél, egy közös lángban lobogott fel a Kárpátoktól a török határokig mindenütt. A felvidéki tótokra nézve ez nem volt meglepő. Mert bár, mint láttuk, néhány panszláv érzelmü evang. pap több éven át mindent elkövetett is e nemzetiségi viszályok felébresztésére, az izgatás sehol sem vert gyökeret a nép kebelében. A tótok tehát, kik magokat némi büszkeséggel vallák magyaroknak, most csak ugy örültek a nagy reformoknak, mint a magyarok s németek, kikkel együtt ők is ugyanazon nyereményekben, ugyanazon jogokban osztoztak. Váratlanabb volt a rokonszenv és lelkesedésnek hasonnemü kitörése a szerbek közt. Mert ámbár a népszabadság áldásai ezekre is egyenlőkép kiterjedtek: azon nemzetiségi féltékenység s viszályok után, melyeket, mint láttuk. mesterséges izgatások a szerbek közt több évek óta ébren tartottak, ezeknek mostani érzelmei s jövendő magokviselete iránt több izben elfojthatatlan aggodalommal nyilatkoztak a törvényhozás egynémely tagjai.

De ezen aggodalmat nem sokára eloszlatták ama hirek, melyek a szerb ajkú népség magaviselete iránt az ország külön videkeiről mind megnyugtatóbban hangzának. Ugy látszék, hogy a hatalmas benyomás, melyet a pozsonyi s pesti események a szerbek közt tőnek, minden barátságtalan érzelmet, minden elégületlenséget elfojtott, az ármányos izgatások minden nyomait elsodorta. Az öröm kifakadásai a népszabadság ezen első mézes heteiben a szerbek közt sem voltak kevesbbé hangosak, mint a haza bármely lakossága között. A viszályt, gyülöletet hirdető zágráb-újvi-

déki izgatás eltörpülve némúlt el a jogok nagysága előtt, 1848.
miket a magyar országgyülés az összes népnek s ezek felett a szerbeknek még különösen is adott. A felszabadulás az úrbéri terhek s kötelékek alól, teljes polgári s politikai szabadság s egyenlőség, a görög nem egyesült egyházi rendnek és vallásnak a kath. egyházi renddel és vallással egy rangba helyezése, miért a buzgóbb szerbek rég oly igen sóvárogtak, és, a mi legtöbb, szabad szerb sajtó és egyesületi jog, — tehát a nemzetiség korlátlan fejleszthetése, — mind oly eredmények, minők előbb a népámító izgatók biztatásaiban még csak „pia desideriá"-k alakjában sem merültek fel soha. Ezen nyeremények után vallási alárendeltségről, nemzetiségi elnyomásról többé szó sem lehetvén, a nem rég heves izgatás mindenütt elnémúlt, az ország törvényhozásának halhatatlan érdeme mindenütt lelkesedéssel ünnepeltetett. A szerbek közől még oly férfiak is, kik az előtt a nemzetiségi villongások szítogatói valának, minők Trifunácz Pál, Nikolics Izidor, Sztojákovics György, Paulovics Tivadar, a nyilvános lapokban nyilatkozatokat bocsátottak közre, melyekben magokat „magyar polgároknak vallják, s kijelentik, hogy azon kapcsolatnál fogva, mely őket a királyhoz hűséggel, a közös magyar hazához fiúi szeretettel, a magyar nemzethez tántoríthatlan ragaszkodással köti, a magyar királyi székért s magyar hazájokért mindent elkövetni, érettök élni és halni készek."

A közös szabadság birtokának öröme lerontani látszott minden közfalat, melyet a külön ajkú országlakosok közt a rosszúl értett, személyes czélokra kizsákmányolt nemzetiségi meghasonlás emelt. Temesvárt a szerbek és oláhok egyszerre tartották Tedeumjokat a magyar és német katholikusokkal a város főpiaczán. Ujvidékről, a szerb izgatások fő helyéről, szintugy mint számos más szerb népségű városokból, rokonszenvet s egyetértést, hűségét s ragaszkodást tanúsító nyilatkozatok küldettek a pesti középponti bizottmányhoz. Sőt még a végvidéken is, melynek lakos-

1848. sága általában szerb, oláh és német népből áll, s hová nem csak a magyar közéletnek szelleme, de még a magyar törvény sem hatott el, egyaránt lelkesedéssel üdvözöltetett a nemzeti átalakulás. A bécsi kényuralom e végvidéket, az ádriai tengertől az erdélyi havasokig, régóta tényleg megfosztotta a magyar törvény jótéteményeitől; lakosságát egészen a katonai rendszer szigora alá vetette, minél fogva az örökös hadi szolgálatra köteleztetett, a nélkül hogy bármily csekély részben is élvezhette volna a szabad polgár jogát. Most azonban itt is a megváltás napjai gyanánt tekinté magára nézve márczius napjait az értelmes lakosság. Nehogy, míg az ország minden egyéb lakosai szabad polgári jogokkal ruháztatnak fel, ők, elszigeteltségöknél fogva, ezentúl is a nyomasztó katonai járom alatt maradjanak, tényleg visszakapcsolni kivánták vidéköket az ország többi testéhez. Pancsován, Zimonyban s más véghelyeken népgyüléseket tartottak, melyekben az osztrák katonai rendszer bilincseit széttörték, a katonai hatóságot, mely által községök eddig igazgattatott, letévén, annak helyébe polgári bizottmányokat neveztek, az országgyüléshez kérelmet küldöttek, melyben községeiket törvényesen visszakapcsoltatni kivánták az országhoz. Azon szabadság-ünnepek, melyeket a szerb lakosság községeiben tartott, alig különböztek másban a magyar városok hasonló ünnepeitől, mint, hogy a magyar zászló mellé a szerb zászlót is kitűzték, minek azonban akkor még csak azon értelmet tulajdonították, hogy valamint a magyar zászlót a haza, ugy a szerbet nemzetiségök jelképének tekintik.

A szorosabban vett magyarországi határvidéket őrző, ugy nevezett bánsági, ezredeknek csak első zászlóaljai lévén eddig Olaszországban, april havában a második zászlóaljak kiindítása is megparancsoltatott. Ezen rendelet nagy elégületlenséget idézett elő a végvidéken. Pancsován és Fehértemplomban nyilván szózatok emelkedtek a parancs ellen. De a meggyökerezett fegyelem hatalma győzött: a máso-

dik zászlóaljak, morogva bár, rendeltetésökre megindultak. 1848.
Miután bennök az ezredek tulajdonképeni hadi ereje eltávozott, az igazgató hatóságot képezett tisztek a fegyelemnek kevésbbé alája vetett 3-dik és 4-dik zászlóaljakra bizton nem támaszkodhatván, a főhelyek, Pancsova, Fehértemplom stb. lakosságának közvéleménye ellen fellépni nem mertek. S igy mindenütt nyíltan mutatkozott a lelkesedés a szabadság iránt, melytől megváltásukat ők is bizton remenylették. De, fájdalom, e lelkesedés nem sokáig tartotta meg eredeti első, szeplőtelen tisztaságát. Horvátországban és a Szerémségben korán megújúltak az illyr zavargások, melyeket most az átalános megrázkódás még erőszakosabbakká tőn; és a rosz példa s a két részről, nagyobb mértékben mint valaha, megkezdett izgatások, a szerbeket is nem sokára lesodorták a törvényesség s hazafiúi kötelesség ösvényéről.

Horvátország hangulata a márcziusi mozgalmak előtt.

Horvátországban a nemzetiségi viszály az országgyűlés alatt is egyre folyt; s a két, egymással szemben álló, magyar-horvát és illyr-horvát párt időszerinti győzedelme folytában majd megszünni majd dühösebben megújúlni látszott. A márcziusi mozgalmak előtt két jelentékenyebb, egymással ellenkező esemény történt e tekintetben a horvát megyékben, egyik Varasdban január 21-kén, másik Zágrábban február 21-kén.

Ámbár a tartományi gyülés m. é. okt. 18-kán tartott első ülésében a zágrábi püspök s báni helytartó, Haulik György, nyílt szavakkal kijelenté, miképen Horvátország rendei a Magyarországgal való kapcsolatnak fentartását őszintén óhajtják, abba boldogságuk főrészét helyezik, s az elszakadási hajlamot illető vád nem egyéb mint koholmány és rágalom: ezen elszakadási hajlam Varasd megyének január 21-ki közgyülésén mégis elég világosan mutatkozott. Az elszakadás az anyaországtól ott nem csak nyilvánosan inditványba tétetett, hanem a szónokok többsége által is pártoltatott; s csak a főispáni helytartónak azon figyelmeztetése,

1848. hogy ez által saját ügyöknek árthatnának, akadályozá meg annak végzéssé emeltetését. De bár ennek következtében mellőztetett is az inditvány, az alkotott végzések is elég tanúságot tesznek a varasdi rendek ellenséges indulatáról. A határozat szerint ugyan is, egy illyr nyelven szerkesztett körlevélben felszólíttattak a többi megyék, hogy ha az országgyülés a kapcsolt részek tekintetében az eddig követett ösvényen maradna, a horvát követek s mágnások és báni helytartó által egyenesen a királynál keressenek segítséget, ott kérjék az illyr nyelvnek hivatalossá tételét; továbbá külön helytartótanácsot, külön udvari kanczelláriai osztályt, s a báni tábla főtörvényszéki rangra emeltetését. Ugyanezen értelemben a megye rendei a királyhoz is intéztek feliratot. Varasd megye e végzéseit utóbb Kőrös megye is elfogadta; Zágráb, Kőrös, Károlyváros, Pozsega és Kaproncza városok pedig, be sem várván a királyi resolutiót ama statutumra, miszerint a horvát nyelv hivatalosnak nyilváníttatott, e nyelvnek használatát tényleg életbe léptették.

Egészen ellenkező volt Zágráb megye egy hónappal későbben tartott közgyülésének eredménye. Itt is emelkedett ugyan néhány szó a varasdi végzések pártolására; a rendek igen nagy többsége mindazáltal határozattá emelte, hogy Varasd megye kivánataiban nem osztoznak, sőt az anyaországgal való „alkotmányos kapcsolatot létükkel egybecsűnek tartják". A körlevélben, melylyel Varasd körlevelére válaszoltak, „teljes bizalmukat fejezik ki az országgyülés bölcsesége s méltányossága iránt", s Varasd megyét, „elődeik példájára utalják, kik, testvéri szeretettel ragaszkodván a magyarokhoz, sérelmeik s kivánataik ügyében mindig a törvényhozáshoz folyamodtak." Emlékeztetik továbbá Varasd megyét, hogy „a magyar nemzettel való szövetségnek köszönhetik leginkább a Száván túli rész visszakapcsoltatását s alkotmányos szerkezetöket. Az eljárásuk fölötti itéletet a történelemre s az utókorra bizzák, mely majd elhatározandja, melyik fél működött hazája javára". E vég-

zésnek Varasd és Kőrös megyék ellenében nem csekély fontosságot ad az, hogy Zágráb megye terjedelmére s népességére nézve legalább is megüti, ha meg nem haladja amazokat együtt véve. — Az országgyülésen, hol Zágráb megyének e végzései a rendekre nagyon megnyugtatólag hatottak, meglehetős volt most az egyetértés a horvát követekkel. 1848.

A márczi-usi esemé-nyek hatá-sa Horvát-országban.

Ilyféle súrlódások s villongások közt találta Horvátországot a bécsi, pozsonyi és pesti nagyszerű események híre, mely aztán ott is csoda-sebességel átvillanyozta a kedélyeket. A nép öröme a szabadság napjának feltámadására itt is mindenütt hangosan tört ki, s eleinte őszinténék látszott s nagy részben az is volt. Az országgyülés felirata a független kormány tárgyában, a pesti tizenkét pont általános lelkesedéssel fogadtatott. A városok legtöbbjeiben, s még inkább a Zágráb megyei nemesi községekben Batthyáni Lajos, Kossuth s más nemzeti vezérek nevei zajos éljenekkel üdvözöltettek. A közös szabadság lelkesítő érzelmei azokat is megragadni s a testvériség kiengesztelő melegével látszottak áthatni, kik elébb ellenséges indulatokat tápláltak magokban Magyarország ellen. A pártok zaja egy időre elnémúlt, s az illyr szellemű a magyar szenvű horváttal közös örömrivalgásban üdvözölte a szabadság új korát.

Kétséget alig szenved, hogy ha az udvar őszintén megnyugszik a Pozsonyban és Bécsben diadalmas forradalom reformjaiban, a szabadság közös birtoka s a magyar kormány jogosan várható méltányossága nem is engedett volna többé tért foglalni a nemzetiségi villongásoknak, melyeket különben is csak titkos rugonyok mesterségesen szítogattak vala fel a múltban. De épen Horvátország volt azon tartomány, mely felé a reactiónak első ijedtségökből felocsúdott vezérei legelőbb is tekintének. Azt hitték, hogy az elmúlt években ott Bécsből támogatott nemzetiségi villongások már elég mély gyökereket vertek a végre, hogy most

1848. felélénkíttetvén, a magyar reformtörekvéseket ellensúlyozhassák; sőt azt hitték, hogy a felfegyverzendő határőrvidéki néppel teljesen megfékezhetik a fegyvertelen Magyarország mozgalmait. Abban kételkedni sem lehetett, hogy az illyr párt vezérei a nyerendő engedmények által felbiztatva, kész szolgáivá, előharczosaivá esküsznek a reactiónak. E kilátásban a reactió vezérei korán összeköttetésbe léptek az illyr párt vezéreivel. Miként Gájnak márczius 24-kén kelt s fentebb egész terjedelmében közölt levele napvilágra hozza, e pártvezér már arról tudósítja János főherczeget, hogy a neki adott megbizásokban sikeresen járt el, s pártfelei a trón érdekében lelkesedve ellent fognak állni a magyar álkormány lázadó czélzatainak. Tudjuk az elbeszéltekből azt is, hogy Jellasichnak bánná neveztetése az illyr pártiak ez iránti felszólalása előtt, egyenesen a reactio kebléből eredt.

Az udvartól nyert biztató pártolás nem is téveszté el hatását az illyreknél. Régi vágyaik s törekvéseik valósítására merész gondolatok ébredének vezéreikben. A körűlmények e végre most igen kedvezőknek mutatkozván, Gáj Lajos több másokkal, kik eddig az illyr zavargásokban vezérszerepet játszának, tanácskozmányt tartott: miképen lehetne terveik érdekében kizsákmányolni a körűlményeket. Legczélszerűbbnek látszott, a pesti középponti bizottmány példája szerint, Zágrábban egy nemzeti bizottmányt alkotni, melynek fő czéljáúl a horvát nemzetiség biztosítása tüzetett ki. A vezérek közt egyező volt az értelem, hogy e czélt csak ugy lehet teljesen elérniök, ha Horvát- és Tótország közigazgatási tekintetben egészen külön válik az anyaországtól. A Magyarországtól való elszakadás s a független álladalmi élet, melyben a megyékkel az eddig katonai kormány alatt létezett őrvidéki kerületek is egyenlően részt vennének, volt tehát határozott, bár egy ideig világosan be nem vallott czélja a bizottmány törekvéseinek.

A bizottmány, e czél megközelitése végett, márczius 25-kére Zágrábba „nemzeti“ gyülést hirdetett, melyre Horvát-, Tót- és Dalmát-, mint ők mondák, „egyesült“ országokból mennél több hazafiak jelennének meg; s előlegesen egy, a királyhoz felküldendő kérelmet dolgoztak ki, mely a gyülés tanácskozásai s határzatainak alapjául szolgálna. E gyülés a mondott napon valóban meg is tartatott. Az illyr szellemüek minden felől nagy számmal sereglének öszsze; a magyar szenvü horvátok közől azonban senki sem jelent meg. Ezek helyett két cseh vezettetett be a gyülekezetbe, kiket, a Pozsonyban szállongó hirek szerint, gróf Kolowrát miniszter küldött volna némi utasitásokkal hozzájok. — Valószinübb azonban, hogy azok a prágai forradalmi párt küldöttei voltak; mert Kolowrát részéről báró Kulmer, az illyr párt hive, jelent meg a gyülekezetben.

1848. A zágrábi „nemzeti“ gyülés.

A gyülésben e szerint csak egyik, az illyr párt, lévén képviselve, végzéseinek Magyarország irányában ellenséges szelleméről előre sem lehetett kételkedni. A gyülekezet a bizottmány munkálatának nyomán mindenek előtt b. Jellasich József ezredest bánná kiáltá ki, s a „nemzet“ kérelmeit, harmincz pontba foglalva, egy nagyszámu küldöttség által határozta felvitetni a királyhoz. A kérelemirat lényegére nézve következőkből áll. A bevezetésben az mondatott ugyan, hogy a horvát nemzet, miként eddig, ugy ezután is a magyar korona alatt szoros kapcsolatban óhajt maradni a magyar nemzettel. De ha az egyes pontokban kifejezett igényeket figyelemmel átvizsgáljuk, teljesen meggyőződhetünk, hogy ama kijelentés nem volt őszinte, s csak igen ügyetlenül takarta el a kérelmi pontokban világosan kifejezett elszakadási törekvéseket. Az első pontban kéretik, hogy a „nemzettől“ megválasztott Jellasich báni méltóságában megerősittessék s mind azon hatalommal ruháztassék fel, mely egy nemzetfőt megillet. A többi pontokban kivántatik, hogy május 1-jére Zágrábba

1848. országgyülés hirdettessék, Dalmatia s a katonai őrvidék, politikai igazgatása tekintetében, Horvátországba bekebeleztessék, valaminthogy mind azon részek is visszacsatoltassanak, melyek a múlt időkben részint a magyar vármegyékkel, részint a német örökös tartományokkal egyesíttettek. Kivántatik továbbá, hogy a nemzeti függetlenség biztosítására a magyartól külön felelős miniszterium alkottassék; országgyülés évenként s felváltva Zágrábban, Eszéken, Fiumében és Zárában tartassék; az eddig Magyarországban kezelt nemzeti alapitványok saját felelős financzminiszterök kezelése alá adassanak; a katonaság, mely az alkotmányra is esküt mondjon, nemzeti nyelven vezényeltessék; a hivatalok, tisztségek kizárólag az egyesítendő országok fiaival töltessenek be; a közigazgatásban s köznevelésben csak a nemzeti nyelv használandó stb. stb.

Az országgyülés határozata az illyr törekvések ellenében.

Az illyr-horvát párt e kivánatainak s törekvéseinek híre hamar eljutott az országba s ugy Pozsonyban mint Pesten méltó aggodalmakat ébresztett. E párt elszakadási vágya, mint láttuk, nem volt ugyan új dolog; de mit máskor, mint esztelen párttörekvést, mire sem elegendő ok, sem valósítására erő nem létezett, az ország megvetéssel mellőzhetett: az most, midőn Bécsben működését a reactió már megkezdette, s épen a független kormányzati törvény megerősítését igyekezett meggátolni, e reactió által kizsákmányolva, igen veszélyessé válhatott. Nem is késett tehát figyelmét reá azonnal kiterjeszteni az országgyülés. „Ha Magyarországnak Horvátországgal való békés, barátságos viszonyai megzavartatnak, — ugymond Kossuth egy beszédében márcz. 28-kán, midőn a zágrábi események szőnyegre hozattak — ez csak két oknak lehet következése. Első az, ha Magyarország a szabadság iránt kellő méltánylattal nem viseltetik; másik az, ha egyes rosz emberek az ottani népet bujtogatják s az országgyülést megelőzik abban, hogy a nép felvilágosittassék. Ugy vagyok értesülve, hogy a magyar országgyülés lépései a horvát nép által mindenütt hálával, lelke-

sedéssel s hű ragaszkodás nyilatkozataival fogadtattak. De 1848. van ott néhány egyén, kik a zavarosban halászni szeretve, készek lennének Horvátország nyugalmát, szabadságát, alkotmányát feláldozni szennyes nagyravágyásuknak s más mellékes czéljaiknak. Horvátország szabadsága s jóléte csak a Magyarországgal való szoros kapcsolatban rejlik; és ezt jól érzi az ottani nép; mert tudok esetet, hogy a hol a Magyarországtól való elszakadásra ingerlő kisérletek tétettek, a nép tömegestűl szegűlt azoknak ellene. De tudom azt is, hogy a horvát nemesség csak ugy remélhet elvesztett úrbéri javadalmaiért kármentesitést, ha Horvátország Magyarországgal kapcsolatban marad." Mondá aztán, hogy ő nem kételkedik, miképen a közös szabadság nem sokára teljesen ki fogja egyenliteni a nemzetiségi különbségeket s ellenszenveket. Inditványára az országgyülés egy felszólitást határozott bocsátani a horvát néphez, melyben ez biztosittassék, hogy Magyarország a horvát nemzetiséget kellő tiszteletben tartandja. Figyelemre méltó, hogy a törvényhozás oly méltányos érzelemmel viseltetett a horvátok s általában minden nemzetiségek iránt, és oly annyira akart nekik igazságot szolgáltatni, hogy azt hitte: elég a népet arról, mi irányában határoztatni fog, felvilágositani, s ez minden bujtogatások daczára is nyugodt maradand. Csak ezen méltányos gondolkodás az oka annak, hogy más rendszabályok nem hozattak. Meg kell azonban vallani, hogy nagy járatlanságot árult el a kormányzatban, midőn egy feltüzelt, mindenre kész párt bujtogatásait csak az igaz szó, csak a körülmények előadása s a nép felvilágositása által szándékozott egyensúlyozni. Ha e felvilágositás mellett egy tapintatos, erélyes kormánybiztos is küldetik azon napokban Horvátországba, ki, míg a horvátok méltányos kivánatai teljesittetnek, a népbujtogatásnak gátat vet, alig lehet kételkedni, hogy a nép, hálásan fogadván s élvezvén a szabadság jótéteményeit, békében maradt volna.

1848. Az érzelmek Horvátország irányában nem csak az országgyülésen, hanem az egész országban valóban igen méltányosak valának. Azon igazságérzet, melynél fogva a nemesség, a maga, legalább pillanatnyi kárával, önként hajlandó vala felszabadítani a jobbágyokat, eltörölni a robotot és tizedet, s polgári jogot, a magáéval egyenlőt, adni a parasztoknak, — ugyanazon igazságérzet lelkesítette a magyar nemzetet az ország koronája alatt lévő más nemzetiségek irányában. Egyenlően megosztott velök minden jogot, minden terhet; semmi egyéb felsőséget nem kivánt magának fölöttök megtartani, mint azt, mit az igazgatás közössége mulhatatlanul szükségessé tett, t. i. hogy a közélet hivatalos nyelve a magyar nyelv legyen, a nélkül, hogy a többi nyelvek jogai a hatósági és községi életben bármi korlátozást szenvednének. A horvátok tekintetében még erre nézve is tovább ment a magyar loyalitás, mert önként megegyezett, hogy ők tartományuk beligazgatásában saját nyelvöket használják; s csak azon egyet kivánta, hogy az anyaországgal való hivatalos érintkezésekben s a közös törvényhozásban fogadják el közlönyül a magyar nyelvet. Ennél kevesebbet a magyar nemzet, a státusegység felbomlása nélkül, bizonyára nem kivánhatott azon jótétemény fejében, hogy alkotmányának, szabadságának mindennemű áldásait, minden nemzetiség-, nyelv- és vallás-különbség nélkül, a magyar korona minden alattvalójára egyenlően kiterjesztette.

A pesti bizottmány felszólitása s küldöttsége a horvátokhoz.

Ezen loyális, testvéries érzelem bélyegzi azon felszólítást is, melyet a pesti középponti bizottmány intézett a horvátokhoz. „Horvátok, szeretett testvérek! — igy szól az okirat — Háromszáz éves elnyomás után valahára a függetlenség, a szabadság küszöbére léptünk. A mit kivívtunk, a mi javunkra s a tietekre egyaránt vívtuk ki. A jelszó, mely alatt küzdénk, nem a nemzetiség, hanem a minden nemzetiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve.... A testvér meg fogja érteni testvérének szavát.... Feledjük a nyelvkülönbséget, kik a

közös szabadság érdekében egyek vagyunk stb." A felszólitást, mely magyar és horvát nyelven szerkesztetett, a középponti bizottmány kebeléből küldött követek vitték Zágrábba. A nép, hallván ezektől, hogy az úrbéri terheket a törvényhozás eltörűlte, nagy rokonszenvet mutatott a magyarok iránt. Az illyr pártnak azonban nem volt inye szerint, hogy a népben ily barátságos érzelmek támadtak; és Zágrábban több féktelen illyr szónok azt fellázitani igyekezett a követek ellen. Egy felizgatott, dühös csoport valóban meg is támadta őket, s csak néhány józanabb s a magyarokkal kibéküЇtnek látszott illyr pártiaknak sikerült őket megoltalmazni tényleges bántalmaktól. 1848.

Az illyr párt kivánatai hasonlóknak látszanak azon kivánatokhoz, melyekkel a magyar országgyülés járúlt a fejedelemhez. És azok, kik Magyarország független kormányzatának ellenzői valának, mind akkor, midőn e mozgalmak történtek, mind utóbb is gyakran állitották, hogy a horvát mozgalom szintazon jogalappal birt Magyarországra nézve, mint a magyar mozgalom Ausztria irányában. Ezen tételből aztán azon következtetést vonták le, hogy valamint a magyarok jogosnak nem ismerték el a zágrábi küldöttség követeléseit: ugy a magyar országgyülés kivánatait sem teljesithette a fejedelem a monarchia egységének felbomlása nélkül. Az illyr rekvése jogalapj

A szinleg hasonló viszonyok közt azonban valójában nagy a különbség. Mellőzzük azt, hogy a zágrábi kérelempontokat csak egy párt készitette, mely még valóságos többséggel sem dicsekedhetett a tartományban: mig a magyar kivánatok a nemzet hasonlithatlan többségétől eredtek, s törvényesen működő, minden pártot magában foglaló országgyülés által terjesztettek a fejedelem elébe. Csak a két részről való kivánatok jogalapját vizsgáljuk meg lehető rövidséggel. Magyarországnak, Ausztriával szemben, saját alkotmánya s törvényei voltak: Horvátország hétszáz év óta a magyar alkotmánynyal s törvényekkel élt. Magyarország,

1848. ezen külön saját alkotmányánál és törvényeinél fogva, soha sem volt alkotó vagy kiegészítő része az ausztriai császári birodalomnak, — a minthogy Ferencz császár, midőn ezt 1804-ben felállította, alkotó részei közé nem is számította Magyarországot: Horvátország, az alkotmány és törvények közösségénél fogva, kapcsolt része volt Magyarországnak. Ezen alkotmányos törvények s több rendü ünnepélyes szerződések szerint Magyarország önálló, független kormányzattal birt, a mely független kormányzati jogot az osztrák császárok nem csak elismerték, hanem ugyanazon személyben magyar királyok is lévén, számtalanszor ünnepélyes esküvel pecsételték: Horvátország a magyar koronától, a közös magyar törvényhozástól, fő kormány- és törvényszékektől, melyekben mindazáltal a horvátok is részt vettek, törvényesen függött, nem ugyan, mint elnyomott alattvalója, hűbérese vagy adózója, hanem mint osztályos társa a magyar nemzetnek. Magyarország ezeknél fogva nem elválni akart Ausztriától, melynek részét nem alkotta, melytől törvényesen soha sem függött; hanem csak alkotmányos függetlenségét akarta biztositani az osztrák kényuralom törvénytelen foglalásai ellen: Horvátország ellenben megszakítani akarta azon törvényes kapcsolatot, melyet hét század szentesitett; elválni akart az anyaországtól, melyhez a közös alkotmány kötötte. Magyarország a reform rendes és törvényszerü utján, csak a kényuralom által megsértett s háttérbe nyomott, de mindig fennálló törvényeknek szerzett valóságot s végrehajtást kormányzatának módositása által: Horvátország a forradalom terén követelt törvényeken nem alapúló jogokat: minél fogva mozgalmait, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy azok csak egy, többséggel sem biró párttól, a másik hozzájárulása nélkül, származtak, méltán lázadásnak nevezhetjük.

Az illyr törekvések forrása. Nem kevesebb különbséget találunk a két mozgalom közt, ha azoknak okait, forrásait vizsgáljuk. A magyarországi reformoknak egyetlen oka volt az alkotmányos sza-

badság és törvényes függetlenség biztosításának szüksége a bécsi kényuralom ellen. Most az osztrák kormány is alkotmányos formákat vett fel, melyeknek következtében, bármit teszünk is fel azoknak állandóságáról, okvetlenül változni kellett a magyar kormányzatnak is a maga formáiban. Ha felteszszük, hogy állandóan fenmarad az alkotmányos bécsi kormány: hogyan folyhatott volna be a bécsi miniszter, ki csak a bécsi országgyülésnek volt felelelős, Magyarország ügyeibe, melyről az 1790-ki 10-dik törvényben írva van, hogy „Ő felsége kegyelmesen elismerte, hogy... Magyarország, kapcsolt részeivel, szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő; hanem tulajdon megállással s alkotmánynyal biró; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott királyai által saját törvényei és törvényes szokásai által, nem pedig más tartományok módja szerint kormányzandó s igazgatandó." Nem kellett-e ennél fogva a bécsi felelős miniszterium mellett egy szintén felelős, amattól független magyar miniszteriumnak szükségképen alkottatni? Ha pedig felteszszük, hogy a bécsi udvarban és dynastiában századok óta hagyományos kényuralom reactiója az osztrák alkotmányos kormányt vontató kötelére veszi s annak véget vet: nem kellett-e Magyarországnak egyelőre biztosítani törvényes függetlenségét az ellene is feltámadható reactió cselszövényei ellen? Horvátországra nézve semmi ilyféle törvényes ok nem forgott fenn, melynél fogva magának jogosan kivánhatott volna külön kormányzatot. Kapcsolt része lévén Magyarországnak, ezzel mindenben aránylag osztozott, valamint elébb a régi alkotmányban, ugy most a független s a felelős kormányzat és népképviselet áldásaiban. Az országgyülésre népessége arányában küldötte, az új törvény szerint, képviselőit; a kisebb miniszteriális kormányhivataloknak arányos része egyenesen fentartatott a horvátok számára; nagyobb hivatalokat, miniszteri tárczákat, kiben arra képesség volt, magyar és

1848. horvát egyformán nyerhetett: tartományi beligazgatásuk pedig, a bántól kezdve az utolsó irnokig, ezután is kizárólag az ő kezökben maradt, és soha egy magyarnak sem jött eszébe, Horvátországban hivatalt keresni. A jobbágyság Horvátországban is csak úgy felmentetett az úrbéri terhektől, mint az anyaországban. A horvát sajtót ugyanazon törvények szabályozták, melyek a magyart. Szóval, az alkotmány, a felelős kormányzat, minden jog és törvény közös birtoka volt a horvátnak a magyarral.

Mi volt tehát a horvát mozgalom oka, forrása és jelszava? Jelszóúl az illyr-horvát párt a nemzetiséget tűzte ki zászlajára. E jelszó mellett azonban kétségkivűl más, kevésbbé dicséretes rugonyok is munkásak valának e mozgalomban. És ha meggondoljuk, hogy az országgyülés kész volt mindazon törvényeket megalkotni, melyek a horvát nemzetiség biztositására szolgálhattak, — miért is a zágrábmegyei közgyülés február 21-kén teljes bizalmat nyilvánitott a törvényhozás iránt; ha meggondoljuk, hogy a horvát nemzetiség felett folyt legújabb tanácskozásokból nyilván kitűnt, miképen az országgyülés kész megegyezni abban, hogy Horvátországban a beligazgatási nyelv a horvát legyen; hogy az országgyülés a horvát nyelv iránt mindenben valóban a legméltányosabb kiméletet tanusitá, és, mi a horvátokra e tekintetben legmegnyugtatóbban hathatott, az elnökminiszter, Batthyáni, éppen azon férfiú volt, ki ezen méltánylatot, már az elmúlt országgyüléseken is férfias nyíltsággal kimondta, ki a horvát nyelvnek beligazgatási nyelvvé emelését már akkor is sürgette, midőn a leghevesebben folyt a nyelvtusa; és midőn ezért reá, nyiltan megvalljuk, sok túlbuzgó, de szűkkeblű magyar neheztelt: — ha mindezt meggondoljuk, alig fogjuk hihetni, hogy a horvát mozgalomnak valóban a nemzetiségi féltékenység, mire ok nem létezett, volt légyen forrása. Ha Horvátország beldolgait saját nemzeti nyelvén igazgathatja, ifjuságát a horvát nyelven neveltetheti, sajtója e törvény határai közt szabadon

működhetik, irodalmát akadálytalanúl kifejtheti, — a mit az 1848.
új állapotokban mind tehette: ki fogja józanúl állíthatni, hogy a horvát nyelvnek és nemzetiségnek elnyomására vált volna az, hogy a Magyarországgal való érintkezésekben, s a közös országgyülésen a latin nyelv helyett, mit eddig használt, ezentúl a magyart köteleztetett használni? És midőn azt látjuk, hogy az illyr párt, a közös szabadságnak, közös független és felelős kormányzatnak mind amaz áldásait, nyelvének és nemzetiségének adott mindezen engedményeket magától ellökve, a bánatban és örömben, dicsőségben és viszontagságban együtt leélt hét század törvényes kapcsait megszakasztani, közös történelmét megtagadni akarja; és az egy milliót alig meghaladó nemzet számára független, önálló kormányt követel, mit fentartani ereje nincs, mi rövid idő alatt a kényuralomnak esik martalékul: bizonyára kénytelenek vagyunk állítani, hogy nem a jelszóul kifüggesztett nemzetiségben, hanem más, mellékes czélokban fekszik a mozgalomnak oka. Nem ismerjük annyira ezen illyr törekvések vezéreinek jellemét, hogy határozottan mernők állítani, mit Kossuth a márczius 28-ki ülésben mondott, miszerint mind e mozgalom néhány egyénnek tulajdonítandó, „kik a zavarosban halászni szeretve, készek Horvátország nyugalmát, szabadságát, alkotmányát szennyes nagyravágyásuknak feláldozni.“ Meggondolván azonban azt, hogy e mozgalom élén jobbára olyanok álltak, a legnagyobb buzgalmat az elszakadás létesítésében olyanok fejtették ki, a kik általa, ha sikerűl, mindent nyerhettek; ha dugába dől, semmit sem vagy keveset veszthettek; a kik magoknak honosaik közt, a független kormány mellett, miniszteri tárczákat, fényes méltóságokat, jövedelmes hivatalokat szerezhettek, míg a Magyarországgal való kapcsolatban, egyéniségök középszerűsége miatt, csak alárendelt helyeket foglalhattak volna el: önként felszínre merűl ama vélemény, hogy ezen mozgalom korántsem annyira nemzeti féltékenység-

1848. ből, mint, „más mellékes, személyes czélokból" származott légyen.

A reactiónak az illyr törekvésekre alapitott terve.

De bármi volt légyen is a zágrábi törekvések igazi kútforrása, annyi bizonyos, hogy az udvar, mihelyt első ijedtségéből föleszmélt, azonnal elhatározta magát, mint fentebb láttuk, a horvátok felhasználására.

Miként Gáj leveléből láttuk, nem sokára Zágrábból is kedvezőbb hirek érkeztek a reactióra nézve, mint bár mikor elébb, az illyr pártiak indulatáról Magyarország irányában. Az udvari párt tehát a kedvező alkalmat tüstént megragadta, s a császár-király háta mögött a reactió megkezdését elhatározván, annak terveit s eszközeit is tüstént megválasztotta s elkészitette. E terv szerint Horvátország tüzetett ki a reactió alapjául s azon térül, honnan a megtámadás Magyarország ellen intéztetnék. E választás igen természetes volt; ott minden körülmények kedvezők valának az udvari reactió titkos czéljainak. A végvidék Horvátországban legtöbb hadi erőt nyujthatott, s ahoz a szerémségi és bánsági örvidékek honlévő zászlóaljai is minden nehézség nélkül csatlakozhattak. Onnan a szerbek felizgatása is legczélszerübben kezeltethetett. Mert, bár a szerbekről érkezett tudósitások szerint, ezek nagy rokonszenvvel látszottak is fogadni a pozsonyi és pesti mozgalmakat; e népről, mely már 1790-ben elszakadási vágyakat nyilvánitott, s titkon azóta is mindig független nemzeti kormányzat után sovárgott, könnyen fel lehetett tenni, hogy egy-két befolyásosabb egyén, kiket megnyerni nem leend nehéz, azt, a független nemzeti kormányzat igéretével, egészen s buzgó szolgájává teendi az udvar czéljainak. E szerint igen alapos volt a remény, hogy Horvátországból az egész alvidéket Adriától Erdélyig egyesiteni lehet Magyarország megtámadására. Mi alatt aztán ez még rendezetlen erejét a fellázadt horvátok és szerbek ellen forditandja, a pesti kormánynyal nyert lesz a játék.

Igy előkészitve lévén a terv, egy perczig sem késett az udvari párt az illyrekkel magát szorosabb összeköttetésbe tenni. Köz hír szerint b. Kulmer, Kolowrat miniszter védencze, szolgált az udvari párt közlönyéül. E hírt igen valószinűvé teszi az, hogy később Kulmer, hihetőleg ezen s utóbbi hasonnemű szolgálatai jutalmául, a császári miniszteriumnak tárcza nélküli tagjává neveztetett. Ő, különben születésére nézve horvát, pártszínezetét tekintve pedig buzgó illyr lévén, igen alkalmas egyén volt e közvetitő szerepre. Működéseinek részletei iránt, melyekben az udvari párt megbiztából járt el Zágrábban, miután azokat még nagy titokban kellett intézni, és sem ő maga, sem a pártfőnökök ezekről még semmit sem nyilvánítottak, csak gyanításokra szorítkozhatik a történelem. Mennyi volt különösen részvétele a zágrábi kérelem harmincz pontjában, bizonytalan; de az kétséget nem szenved, hogy Jellasich egyenesen az ő inditványa s titkos működése következtében kiáltatott ki bánná, kinek e méltóságra emeltetését az udvari konferenczia már márczius 24-kén elhatározta. Báró Jellasich volt tehát azon egyéniség, kinek kezébe tette le az udvari reactio az illyr mozgalmak fő vezetését, a hatalmat s a Magyarország ellen elhatározott ellenhatás tervének minden fonalszálait. Az udvari párt választása több tekintetben ügyes volt; s ha talán egyelőre lehetett volna is tenni ellene némi kifogásokat, felfedezni benne némi hiányokat: mindazáltal ama tulajdonokat, melyek a terv szerint kitűzött szerep átvételére megkivántattak, alig lehetett volna valakiben nagyobb mértékben együtt találni, mint a milyenben Jellasich egyéniségében léteztek.

1848. Báró Kulmer küldetése Zágrábba.

Báró Jellasich József fia volt azon hasonnevű osztrák generálisnak, ki egyebek közt 1809-ben egy hadosztálylyal Tyrolban működött, s a francziáktól megveretvén, a roppant áldozatokra lelkesített hegyi népet, bár még vesztesége után is segíthette volna, egészen cserben hagyta. Hosszú hadi szolgálataiért Mária Terézia érdemrendjével diszesit-

Báró Jellasich József.

1848. tetvén, ezzel együtt bárói czimet nyert, mely utódjaira is átszállott. A tábornok kevés vagyonnal birt; serdülő fiának tehát a bécsi Tereziánum akadémiában szerzett alapitványos helyet. Az ifjú József, miután itt polgári neveltetése bevégeztetett, a magyar királyi testőrseregbe vétetett fel, hol aztán katonailag is kiművelteтvén, a rendes katonaságban hadnagyi ranggal kezdette meg hadi szolgálatát. Az események, melyekben neki oly jelentékeny szerep tűzetett ki az udvari párttól, őt az első báni ezred parancsnokául ezredesi rangban találták. Jellasich, ekkor körülbelül negyven éves, a természettől kellemes külalakkal és többféle, tagadhatatlanúl, jeles tehetségekkel volt felruházva. Képzelő tehetsége által ő költőnek volt hivatva [1], s honosai lelkesedve olvasták néhány apró költeményét. A szónak hatalmával birván, könnyű s élénk társalgási modora, nem közönséges rábeszélő tehetsége s folyékony ékesszólása oly tulajdonok voltak, melyek egy pártvezérben leginkább megkivántatnak. E tulajdonok által ő, ha még nem birta volna is, könnyen megnyerheti vala pártja bizodalmát s a kormányára bízott nép csatlakozását. Hogy e bizodalommal s

[1] Már a Tereziánumban 14 éves korában megkezdte a versirást, s 1825-ben négy kötetke német költemény jelent meg tőle Zágrábban. A horvát ifjú azonban ekkor még nem csak szabadságszerető, de magyar érzelmű s büszke volt a közös magyar-horvát hazára. Például Zrínyinek e szavakat adja nyelvére: „Wohl gehört' ich unter der Magyaren unbesiegbar muthiges Geschlecht." „Croatiens Jubel" czímű versében, Magyarország hős leányinak példái által lelkesedve, s honszeretetre tüzelve vezeti fel hazájának leányait. A kar legidősbjével pedig ezeket mondatja:

„O Heil dir, theures Vaterland,
Dass Jung und Alt ein gleiches Band
Der Lieb' zu dir so schön umwindet,
Zu deiner Grösse sie verbindet!

O mög' der Eintracht holder Stern
Die Völker Ungarns nah und fern
Zu allen Zeiten so bescheinen
Und stark, wie jetzt, sie stets vereinen!

csatlakozással az illyrpártiak részéről már elébb is diesekedhetett, csak nevelte tulajdonainak előnyeit. Ő ugyanis, mint költő, a nemzetiség eszméjét lelkesedéssel ragadta meg. és szivesen ringatta magát a független nemzetiség ábrándképei közt. A Magyarország ellen 1836-ban Gáj Lajos által megkezdett illyr izgatásokban és zavargásokban ő is jelentékeny részt vett; s nem tudjuk, valjon nem épen neki tulajdonitandó-e azon térkép, mely akkoron Károlyvárosban megjelent, s az illyr álmok alkotta nagy Illyriát ábrázolta. melynek részeit, Horvátországon s az egész alsó Magyarországon kivűl, északnyugot felé Isztria, Krajna, Karinthia és Stájerország. délkelet felé Bosnya, Szerbia. Bulgária, Montenegro s Herczegovina képezték. Ihlettségében több. a magyar nemzet ellen irt dalokkal gazdagítá az illyr irodalmat s a „Danika" folyóiratnak lázitó, Magyarország irányában oly méltánytalan apostrophjait. Mint ezredes, a parancsa alatt lévő első báni ezredet ő tökéletesen illyrizálta, mi által, nem sejtve is, mintegy előre készűlt a reá váró nagy szerepre. 1848.

E tulajdonok s törekvések mellett. mik által teljesen megnyerte az illyrpárt rokonszenvét és csatlakozását, a dynasztia iránt is feltétlen engedelmességgel viseltetett, egyedűl tőle várván, mint katona, jövendő előmenetelét. Ha a nagy Illyria alkotásának tervében csakugyan ő is részt vett, ugy hűsége nem igen erős alapon feküdt ugyan a dynasztia iránt, melynek birodalmától annyi tartományt elszakasztani kivánt az illyr terv. A dologhoz azonban csak mellékesen tartozik, hogy őszinte rokonszenvből származott-e ragaszkodása a dynasztiához, vagy csak önzésből, emelkedési s gazdagodási vágyból? Annyi bizonyos, hogy személyes érdekei, hajlamai s még jellemének árnyoldalai is olyanok voltak, mik őt, minden illyr tervek daczára is, hatalmas kapcsokkal köthették le a dynasztia iránt. Ő, kinek a pazar fényű s bőségű élet szenvedélyei közé tartozott, zsoldján kivűl vagyonnal nem birván, tetemes adósságokba verte

1848. magát, s csak az udvar kegyétől remélhette mind adósságainak, mind költséges életmódjának fedezését, mind előmenetelét a szolgálati rangban, mit egyébiránt, kitűnőbb katonai talentomokkal nem birván, érdemei után nem igen várhatott volna. Kétségen kivűl ez volt annak oka, hogy új szerepében annyi ragaszkodást tanúsitott a dynastia iránt, miszerint annak érdekében nem csak meggyőződését és katonai becsületét, melynek igazság, egyenesség s igaz szólás múlhatatlan feltétele, több izben feláldozta, hanem végre honosait is megcsalta. Az udvari párt s ennek uszálya őt e ragaszkodása s buzgalma miatt utóbb a „lovagias bánnak" szerette nevezni. A dynastia tagjai, kik az udvari reactiopárthoz tartoztak, utóbb pazar kegyekkel árasztták el őt, melyek nem kevésbbé nevelték buzgalmát, mint azon, hír szerint, roppant összegek, melyeket adósságainak kifizetésére, éldeleteinek s pazar háztartásának fedezésére nyert.

A horvát küldöttség márczius 29-én érkezett fel Bécsbe a harmincz pontú kérelemmel. A küldöttség tagjai, mintegy százan, jobbára fiatal ügyvédek voltak. Az udvar terveit, nehogy azok Magyarországban is köztudomásra jussanak, természetesen a küldöttség előtt még nem lehetett felfedezni. Óvatosságból tehát szokás szerint a magyar kanczellár jelenlétében fogadtatott a küldöttség; s a király is a kanczellártól készitett választ olvasta fel kérelmök átvétele után. E válasz oly értelmű volt, hogy a horvátok méltányos kivánatai ugyan tekintetbe fognak vétetni; de ő felsége minden oly irányt, mely a törvényekkel s alkotmánynyal s magyar koronája tartományainak egységével ellenkezik, mint királyi esküjével megférhetetlent, határozottan kárhoztat. Egyszersmind oda utasittattak, hogy a benyújtott kérelmökről adandó választ, irásba foglalva, Haulik zágrábi püspök s báni helyettesnél vegyék át.

A küldöttségnek a reactio-párt terveibe avatatlan tagjai nagy elégedetlenséggel fogadták a király válaszát. Számosan közölök fejeiket haragosan rázva nyilvániták kedvet-

lenségöket, s Gájnak intésére hallgatagon távoztak a trón 1848
elől. Az sem tetszett nekik, hogy bár Jellasichot már bánná kiáltották, nem ehhez, hanem Haulikhoz utasíttattak a kérelmökre adandó válasz átvétele végett.

Haulikot, kit elébb az illyrismus pártolása miatt istenitettek, egy idő óta, mivel az országgyülésen, magát az ellene emelt vádaktól tisztítani igyekezvén, magát magyarnak mondta, a horvát repealerek tömege egyátaljában gyülölni kezdette. Némi alkudozás után, s a titokba avatottabb vezéreiktől reábiratva, mégis elhatározták magokat, hogy nem ugyan hivatalosan, küldöttségi minőségben, hanem mint magán egyének, elmenjenek a báni helytartóhoz. Néhányan a szenvedélyesebb tagok közől még durvább kitörésekkel s fenyegetésekkel is illették a püspököt, tanácsolván neki, hogy ha ügyökhöz hűtelen, vissza ne térjen Zágrábba.

Az illyrpárt vezérei azonban, kik Kolowrat és Fiquelmont miniszterekkel már a királyi fogadtatás előtt több ízben értekeztek, tökéletesen meg voltak elégedve küldetésök eredményeivel. Ők a Magyarországgal való viszonyok tekintetében a miniszterektől magok mihez tartása iránt egynémi utasítást vettek. E szerint egy időre szinleg le kellett mondaniok kivánataik azon részéről, melyben Horvát-, Tót- és Dalmátországot a magyar kormánytól függetleniteni kérték; s meg kellett elégedniök egyelőre azzal, hogy országukban mind a polgári mind a katonai hatalom a bánná és fő hadi parancsnokká nevezett Jellasich kezébe tétetett. A miniszterekkel folytatott értekezletek részleteit mind eddig mély titok homálya fedi ugyan: annyit azonban bizonyosnak állíthatni, hogy az osztrák miniszterium határozottan megigérte nekik a maga segedelmét. Ezt közőlök némely indiscretek elég nyíltan megvallották azon politikai klubbokban, melyeket, ügyök támogatása végett, az épen Bécsben mulató prágai küldöttekkel együtt sürüen látogatának. Osegovich Metell, a mozgalom egyik vezére, világo-

1848. san kijelenté, miképen most, a nyert pártolási biztosítás után, szándékuk abban központosúl, hogy Zágrábban Horvát-, Tót- és Dalmátország részére azonnal országgyülést tartsanak; a gyülés határozatainak Jellasich majd szerzend sükert és érvényt a rendelkezése alatt lévő hadi erővel.

A mi az illyrpártnak az udvar czéljaira megnyerésé ből a küldöttségnek Bécsben jártakor még talán hiányzott. annak eszközlése Jellasichra bízatott, ki miután hűségeskü jét a fejedelem előtt letette, az udvari reactio minden czél jaiba s terveibe teljesen beavattatott, s annak maga is egyik legbefolyásosabb, legbuzgóbb tagjává lőn.

Jellasichnak bánná neveztetése s az illyr-horvát küldöttségnek Bécsben járta lehetetlen. hogy aggodalmat ne ébresztett volna az országyülés rendeiben, bár az udvar terveit még a titok fátyola takarta. A küldöttség iránt Jozipovich, túrmezei gróf s követ és a magyar szenvű horvát párt egyik vezére, az april 4-kei ülésben tett először szót. Felszólítá Horvátország követét, adna a törvényhozó karnak a küldöttség iránt felvilágositást. Bunyik, Horvátország követe, ennek következtében az alsó ház feszült figyelmének kiséretében kijelentette, hogy miután Horvátországban tartományi gyülés jelenleg nem tartatott, ama küldöttség sem lehet annak kifolyása s következőleg Horvátország képviselője; s miután neki a dologról hivatalos tudomása nincsen, annak felelősségét sem vállalhatja magára. Köztudomású dolog volt, hogy Bunyik maga is egyik buzgó vezére az illyr-horvát pártnak. Miután tehát ő a küldöttséget csak magánszemélyek működésének nyilatkoztatta, s magától a solidaritást is elhárítani látszott: az egyenes lelkű könnyen hivő alsó tábla megelégedett azzal, hogy a küldöttségnek semmi hivatalos jelleme nem volt, s az udvarnál sem nyert nyilvánosan kedvező fogadtatást; és miután a józan és mérsékelt többség Horvátországban az anyaország iránti ragaszkodását a lefolyt napokban sokféleképp tanúsította, a rendek ez ügyet többé, mint kellett volna. figye-

lemre nem méltatták. Jellasich kineveztetését illetőleg, feltünő volt ugyan s többféle észrevételre adott okot az országgyülésen, hogy most, midőn Magyarország kormánya gyökeres változáson ment keresztül, a fejedelem az új kormány megkérdezése nélkül oly rögtön töltötte be e nagy fontosságú országos főhivatalt, melyet előbb több évek óta üresen hagyni s a zágrábi püspök által helyettesen kezeltetni jónak látott. De az új miniszterek, ha bár gyanúval fogadták is a kinevezést, forma szerint megerősítve még nem lévén, s a kormány-hatalmat tényleg csak a törvények szentesitése után vehetvén át, az udvar e lépését meggátolni nem voltak képesek. A törvényhozó kar pedig, miután a második királyi válasz által teljesen kielegittetett; a miatti örömének nagyságában, hogy az alkotmány s kormányzat nagyszerű átalakitása oly békésen, oly könnyű szerrel s törvényes uton sikerült, az ügyet, felhalmozott dolgai közt, egészen elvesztette szeme elől. 1848.

De ezeken kivűl még egy más körűlményt is szükséges kifejtenünk, hogy teljesen megértessük az olvasóval, miért nem okozott Jellasich kineveztetése az országban oly nagy benyomást, minőt különben utólagos fontossága kivánni látszott volna; s miért nem tétetett akkor ellene semmi oldalról óvás, bár az nem egyezett is meg az új felelős kormányzat szellemével? Mind a miniszterium, mind az ország összes értelmiségének gondolkodása s meggyőződése tetemesen megváltozott az új körűlmények közt Horvátországra nézve. A márczius előtti időkben lehetetlen volt némi aggodalommal s féltékenységgel nem viseltetnie Magyarországnak a kapcsolt részek iránt. Fentebb láttuk, mily nagy volt az osztrák kormány befolyása Horvátországra; láttuk azt is, miképen igyekezett e kormány, hogy a magyar szabadsági s reformi eszméket s törekvéseket ellensúlyozza, minden hatalmában lévő eszközökkel szítogatni ott a nemzetiségi viszályt s gyámolítani az illyrpártot, mely a magyarok elleni gyűlöletet, az anyaországtól való elszakadást, nyilván

1848. kitüzte zászlajára, a mellett szóval s tettel egész a lázitásig izgatott, s mely, minthogy nem szabadságért, hanem csak nemzetiségért küzdött, az alkotmányos szabadság kifejlését, a legszükségesebb reformok diadalát mindig ellenezte s hátráltatta a közös országgyülésen. Magyarország akkoron legfőbb érdekeinél fogva kénytelen volt az illyrpárt törekvéseinek egész erélylyel ellene hatni. Ezen erkölcsi kénytelenség a különféle körülmények szövedékei közt nem ritkán annyira ment, hogy több esetben a horvátoknak még oly kivánatait is szükségesnek látták ellenezni az országgyülés rendei, melyek magokban véve sem igazságtalanok, sem méltánytalanok, sem az anyaországra nézve ártalmasok nem voltak. Sőt azt sem lehet tagadni, hogy az illyr pártnak a magyarok ellenében nyilvánitott gyűlölete a magyarok egy részében is szenvedélyt, bosszúságot ébresztett, mely aztán szintén megsértette a méltányosságot. Ez volt az eset, például, a horvát nyelv használatára nézve a tartomány belügyeiben, mit bár némelyek, s különösen Batthyáni Lajos, régtől fogva megengedni akartak, a rendek többsége mindig ellenzett. Miután Horvátország követei a reform és szabadság ügyének kifejlését, a bécsi kormány érdekeiben, mindig és hevesen ellenezték: a viszonyok oly alakot nyertek, hogy a horvát ügy diadala akkoron egyenesen a bécsi kényuralom diadala volt volna a magyar alkotmányos szabadság ellen. Ennél fogva tulajdonképen nem is a horvát ügy ellen, mely magában véve veszélyessé Magyarországra nézve soha sem vált volna, hanem az osztrák kormány kényuralmi irányzatai ellen volt mind az irányozva, mi a két-három utolsó országgyűlésen a horvátok némely követelései ellen történt. Horvátország erőfejlésének és súlyának növekedése, miután azt az osztrák kormány Magyarország ellen törekedett kizsákmányolni, a közös szabadságnak szolgált volna ártalmára. Magyarországnak tehát kötelességévé lett, az absolutismus törekvéseit, melyek az illyr-horvát, sok tárgyban különben is semmiféle józan po-

politika szempontjából nem helyeselhető törekvéseivel szövetségben álltak, lehetőleg sikeretleníteni. Sajnálattal érzette sok, egyébiránt hazáját, nemzetiségét forrón szerető horvát, nem különben, mint minden igazságérzelmű magyar hazafi, e viszonyok súlyát; de miután a körülmények kénységerűségét megváltoztatni nem volt hatalmokban, egy szerencsésebb jövőtől várták orvoslatát e sajnálandó viszonyoknak, melyeket az illyrismus szült, s az absolutismus ápolt s nevelt nagyra. 1848.

És e szerencsésebb jövő a márcziusi napokkal most megjöttnek látszott. A körülmények teljesen megváltoztak. Magyarország átalakított kormánya törvényes önállóságát visszanyervén, annak független működésében az alkotmányos szabadság minden érdekei elég biztositást látszottak nyerni a befolyásától megfosztott udvari kényuralom ellen. A horvát bán törvény szerint a budapesti miniszteriumnak lévén tetteiért felelős, s általa ő szintugy mint bármely más hivatalnok el is mozdíttathatván, Horvátország megszűnt veszélyes lenni az alkotmányos szabadságnak. Megszűnvén pedig az ok, mely miatt Magyarország eddig a horvátországi követeléseket ellenezni kényteleníttetett: az indulatok, vélemények és elvek is megváltoztak Horvátország irányában. Minden veszély ellen örökre biztosítottnak tekintetvén az alkotmányos szabadság, Magyarország, diadala örömében, őszintén sajátjává tette a jelszót, melyet az új franczia köztársaság tűzött ki a maga zászlajára: „szabadság, testvériség, egyenlőség". Az e jelszóból folyó elvek nem csak a régi, feudális néposztályok, hanem a különféle nemzetiségek tekintetében is, teljes érvényt nyertek, ugy a nagy közönség mint a törvényhozás tagjainak kedélyében. A nemzetiségi féltékenységet s idegenséget a külön nemzetiségek testvériségének s egyenlőségének elve váltotta fel. Pest, mint említettük, a közös szabadságban testvéries osztakozásra hívta fel követei által a horvátokat. A miniszterium, mennyire csak az ország sarkalatos jogai s az álladalmi

1848. egység engedheti, mindenben teljesen kielégíteni szándékozott a horvátok követeléseit. A törvényhozás, hogy egyebet mellőzzünk, törvényt alkotott, miszerint Horvátország a maga beligazgatásában az eddig használt latin helyett saját nemzeti nyelvét használhassa. Szóval, az igazság és testvéries méltányosság egy nemzetben sem lehetett őszintébb s élénkebb, mint volt a magyarban a márcziusi napok alatt minden más nemzetiség irányában. És ha elébb, a százados ostrom alatt, melyet a bécsi kényuralom a magyarnak mind nemzetisége, mind alkotmánya ellen ezer formában, ezerszer megujítva intézett, a veszélyezett nemzetiség ösztönszerű féltése gerjesztett is talán benne némi idegenséget vagy épen türelmetlenséget más nemzetiségek iránt: most a szabadság napjának sugárai mind e fellegeket szétoszlatták kedélyében.

És midőn Magyarország ekként érzett s vélekedett Horvátország irányában, mindenki oly reménynyel kecsegtette magát a hazában, hogy a megváltozott viszonyokban a horvátok is, kiknek nagyobb része irántunk mindig testvéries indulattal viseltetett, feledvén a múlt idők sajnálatos viszályait, a szabadság közös birtokában őszintén egyesülni fog Magyarországgal. Ez volt oka, hogy sem a bán kineveztetése, sem a zágrábi küldöttség követelései, mik most a közörömben az illyrismus utólsó lüktetéseinek tekintettek, nem tettek nagyobb benyomást a magyarokra.

És Horvátország, mely az alkotmányos szabadság s a független felelős kormányzat minden jótéteményeiben az anyaországgal egyaránt osztozott; nemzetisége tekintetében pedig, miután nemzeti nyelve a beligazgatásban hivatalos nyelvvé lett, minden óhajtását teljesedve láthatta: kétségen kivül rövid idő alatt meg is nyugodott, s a vele mindenét megosztó, minden természetes jogait tiszteletben tartó magyar testvériség indulatát a hála és szeretet érzelmével viszonozta volna. Ámde az ármány, izgatás, bujtogatás a küldöttség visszatérte után azonnal s nagyobb mértékben, mint

az előtt bármikor, megkezdte működését. És miután ezen irány magától a tartományt kormányzó bántól eredt, s benne mint középpontban egyesűlt, és az összes kormányhatalom minden kezelőjét eszközűl használta fel a kitűzött czélra: kivált pedig miután ez irány a hatalmas udvari párt által minden áron s mindennemű eszközökkel gyámolíttatott: lehetetlen volt diadalmat nem nyernie a reactio fő erősségévé lett Horvátországban. 1848.

A zágrábi küldöttségnek példája nem maradt ugyan hatástalan a szerbek között, de hasonló törvénytelen lépésre eleinte még sem ragadta el ezeket, míg az izgatás hevesebben meg nem indíttatott Horvátországból. A hatás közvetlenűl abban nyilatkozott, hogy Ujvidék városa szintén küldöttséget intézett a maga kebeléből, de nem Bécsbe, hanem Pozsonyba, az országgyüléshez. A rendek háza a külön nemzetiségek iránti testvéries érzelmének ez által is tanuságát adandó, a küldöttséget april 8-kai kerületi ülésében fogadta el. Kosztics Sándor, a küldöttség szónoka, miután kijelentette, hogy bár kivánataik nagy részét a rendek már önként teljesitették, még más óhajtásaik is vannak: több kérelmi pontokat nyujtott be, azzal végezvén szavait, hogy „a szerbek ezentúl Magyarországért és a magyarokért élni halni készek“. A kérelem főbb pontjai következők: ők a magyar nyelv diplomatikai méltóságát és elsőbbségét minden köz álladalmi viszonyokban szivesen elismerik: de viszont kivánják, hogy az ő nemzetiségök is elismertessék. s nyelvök használata a magok ügyeiben, az egyházi beligazgatásban törvény által erősíttessék meg. Vallásuk függetlensége és szabadsága, egyházuk, iskoláik s alapítványaiknak a nemzeti gyülés általi igazgatása szintén törvény által biztosíttassék. A szerzetes klastromok birtokaikra nézve biztosíttassanak, elvett birtokaik adassanak vissza. A szentszékekhez arányos számmal világi óhitű egyének is alkalmaztassanak. Egyházuk az únió és propaganda ellen biztosíttassék, elvett templomaik adassanak vissza. Nemzeti gyülést,

A zágrá[bi] mozgalm[ak] első hatá[sa] a szerbek[re].

Az ujvid[éki] küldöttsé[g].

1848. egyházi ügyeik rendezésére, ezentúl évenként, felsőbb engedelem nélkül is tarthassanak. E nemzeti gyülekezet választhassa nem csak az érseket és püspököket, hanem az iskolai főigazgatót s alapítványaik kezelőit is. Főpapjaik a kath. főpapok közt kor szerint üljenek a törvényhozásban. A közhivatalokban aránylag óhitűek is részesíttessenek. A végvidék egyházi és iskolai ügyei is a nemzeti gyülés által igazgattassanak. A végvidék politikai tekintetben az ország többi részeivel egyenlővé tétetvén, a katonai kormány alól felszabadíttassék.

Kossuth válasza a küldöttség kérelmeire. A küldöttségnek Kossuth válaszolt. Előadván, hogy miután a vallások teljes egyenlőségének s viszonyosságának elvét a törvény megállapította, a szerbek is ugy tekinthetik e törvényt, mint kivánataik teljesítését. Az elv alkalmazása azonban, a részletes intézkedés a vallási viszonyokról nem ennek, hanem a jövő, képviseleten alapulandó országgyülésnek hivatása. Egyéb kivánataikra nézve pedig ekképen válaszolt: „Mi az országgyülési képviseletet illeti, miután a törvény, nyelv- és valláskülönbség nélkül, egyenesen a polgárok számát vette alapúl, e tekintetben panasza Magyarországban már többé senkinek sem lehet.... Ugy van a dolog a hivatalviseléssel is. A hivatalokra nézve ezentúl nem szabad annak határozni, ki minő nyelven beszél házi körében s melyik templomban imádja istenét: nem szabad a nepotismusnak, protectiónak és kasztok érdekeinek befolyással lenni; hanem csak az lesz a kérdés: alkalmas-e valaki?... A szabadság közzétételével lehullottak a korlátok, melyek eddig a legdúsabb tehetséget is homályra kárhoztatták. Most szabad a tér mindenkinek. A sajtó azon eszköz, mely által az ész kivívhatja magának a legalacsonyabb körből az összes nemzet bizodalmát... Ki például miniszterségre alkalmas, ha a szerb nyelvet beszéli is, meg fog választatni, ha benne összpontosúl a nemzet bizodalma. A kisebb hivataloknál mindazáltal maga is szükségesnek ismeri a külön nemzet- s vallásbeliek alkalmazását, miután az érdekek ki-

egyenlítése tekintetéből sok aprólékos viszony ismerete megkivántatik a kormányban, hogy jól kormányozhasson. A határőrvidéket illető kérelemre végre, megjegyezvén, hogy ugyanaz az összes nemzet kivánsága is, kijelenté, hogy bár annak végrehajtása sok nehézséggel jár, s azért 24 óra alatt meg nem történhetik, hiszi mindazáltal, hogy azt ezután semmiféle fondorlat meg nem gátolhatja. 1848.

A küldöttség magán értekezlete Kossuthtal

A küldöttség, mely hálakifejezésekkel távozott, Kossuthtal utóbb magán értekezletbe is bocsátkozott. És itt e beszélgetésben árulták el a szerbek először, hogy ők a közös szabadság nyereményeivel még nincsenek megelégedve; itt adták előjeleit lázadási készségöknek legelőször. Kossuth, mint már megerősített miniszter, reményét fejezte ki a küldöttség előtt: hogy miután a szerbek a közös jogokon kivül egyházi és iskolai ügyeikben önkormányzást, s ezáltal, mihez még szabad sajtó és egyesületi jog is járul, nemzeti nyelvök szabad fejlesztésére minden alkotmányilag lehetséges biztositékot megnyertek, őszinte hűséggel fognak csatlakozni a közös hazához. A küldöttség egyes tagjai erre párbeszédbe ereszkedtek a miniszterrel a nemzetiség értelmezése felett. Némelyek közőlök elismerték, hogy a nyeremények nemzetiségökre nézve is jelentékenyek, és a külön kormányzatot nem tartják szükségesnek a nemzetiség továbbfejlesztésére. Voltak azonban közőlök, kik ellenkezőt állitának, s a külön nemzetiség eszméjétől elválhatatlannak mondották a külön kormányt. De bár ekként eltértek is egymástól, abban mindnyájan megegyeztek, hogy a küldöttség egyik tagja sem nyilvánította megnyugvását Kossuth kijelentésében. Sőt egyik tag, Sztratimirovics György, a déli szlávok várakozásairól s igényeiről kezdett szólani, s nyilván kijelenté, hogy, ha nemzetiségi igényeik, a külön kormány tekintetében, Pozsonyban nem teljesíttetnének, másutt fognak erre nézve segélyt keresni. E szavakat balúl érteni nem lehetett, mert azoknak értelme más nem lehetett, mint, hogy ha a szerbek olyféle külön territoriumot, minőt

1848. már 1790-ben kértek Bécsben II. Leopoldtól, s olyféle külön kormányt, minőt a zágrábi küldöttség Bécsben kivánt. Pozsonyban nem nyernének, azt fellázadás által igyekeznek szerezni magoknak. Kossuth már elébb biztosította a küldöttséget, hogy a szerbeknek minden méltányos kivánságait óhajtja ugyan teljesíteni; de egyszersmind világosan kijelentette, miképen a haza bármely részének elszakításában, „hogy ott magoknak külön országot csináljanak", megegyezni soha sem fog. Most azonban meg kellett győződnie, hogy a hazafiság és szabadság elveit kimerítő nézeteiről a küldöttséget meggyőznie nem sikerült; Sztratimirovics fenyegető szavai által tehát felingerelve, a beszélgetést e szavakkal vágta ketté: „Azon esetre (ha tudniillik a szerbek, mint Sztratimirovics mondá, igényeiknek másutt keresnek kielégítést,) köztünk inkább a kard döntsön." A küldöttség, haza térvén, nem mulasztá el a miniszter szavait akként értelmezni a nép előtt, mintha azok által egyenesen ellenséges szándékait akarta volna a szerbek ellen kijelenteni a magyar kormány.

A szerbek méltánytalansága, minél fogva ők, miután vallásukra nézve a többi felekezetekkel, polgári jogaik tekintetében a magyarokkal mindenben egyaránt jogosíttattak, még külön, az állam egységével megférhetetlen politikai nemzetiséget is követeltek, annál kiáltóbb volt, minthogy magok sem akartak igazságosak lenni oláh hitsorsosaik irányában. A görög nem egyesült vallás hivei közt, kik valamennyien a karlóczai érsektől függtek, az oláh nemzetiségüek nagy többségben valának. Az uralomra vágyó szerbek mindazáltal, az évek hosszú során, oly felsőséget vívtak ki magoknak az oláhok felett, hogy püspökeiket s más egyházi tisztviselőiket, a szent székek tagjait, az iskolai igazgatókat és tanítókat, az alapítványok kezelőit stb. majdnem kizárólag szerbekből választották, s e felett az egyházi és iskolai beligazgatás nyelvéül is saját szerb nyelvöket tolták fel az oláhokra. A panaszok e miatt az előtt is számtalanok

voltak; de a követelésteljes szerbek a kormánynál mindig túlsúlyt tudtak szerezni magoknak, minél fogva a panaszló oláhok jobbára elégtétel nélkül utasíttattak el. Most e kérelmeikben még azt is követelték a szerbek, hogy nyelvök használata az egyházi és iskolai igazgatásban törvény által erősíttessék meg. 1848.

Az oláhok felszólalása a szerbek ellen.

Az oláh nemzetbeliek értelmesebb része tehát, mely őszinte csatlakozással üdvözölte a hazai állapotok reájok nézve is üdvös átalakulását, nagy indignátióval utasította el magától az újvidéki küldöttség méltánytalan követeléseinek solidaritását. Több rendű nyilatkozatot tettek közzé, melyek egyikében keményen megróvják a szerbeket, hogy most, „midőn a politikailag újjá született hazában, visszanyert jogai fentartására, mindenfelől és mindenek közt egységnek kellene lenni, annak felbontására törekszenek, az országban külön országot akarnak alapítani." Másikában felszólítják az összes oláhságot, hogy „a magyarokkal kezet fogva, igyekezzenek magokról lerázni a rácz igát, s a rácz püspökök helyett, kik az oláhokat vakságban tartották s nyomorgatták, magoknak oláh egyházi főpásztorokat kérjenek." És az oláhok e törekvései a szerbek ellenében bizonyára hasonlíthatatlanúl egyezőbbek voltak az igazsággal, mint a szerbek követelései a magyar nemzet irányában.

Az országgyülés vége.

Ezen nemzetiségi mozgalmakat kellő figyelemmel kisérni sem ideje, sem érkezése nem volt már az országgyülésnek. Mindenki forróan óhajtotta annak mennél elébbi bevégeztetését: a rendek, kik nemesi küldőik iránt már is nagy feleletterhet vontak vállaikra, nem különben mint a nemzet többi osztályai, melyek egy képviseleti törvényhozás által óhajtották végrehajtatni az ország új szervezését, és a miniszterek, kiket roppant munka várt az új kormányzati mechanismus megindítása tekintetében. A fejedelem e közkivánat szerint april 10-kére határozta az országgyülés berekesztését. E végső napok alatt mind a két táblánál majdnem folytonosak valának az ülések, a legszükségesebb

1848. törvények megalkotása végett. A megyei szerkezet átalakításán kivűl, mit már fentebb érintének, még csak a gróf Széchenyi István, közlekedési miniszter, által benyujtott azon törvényjavaslat keltett fel élénkebb vitatkozást, mely szerint a ministeriumot felhatalmaztatni kivánta, a jövő, fél év múlva tartandó országgyülésig 10 millió frt hitel nyitására. Ezen összeg jobbára a megkezdett s más szükséges közmunkákra, vasutakra, visszabályozásokra stb. vala forditandó. A rendek közől sokan féltek ily terhet haza vinni küldőikre, kiket a robot és dézma rögtöni eltörlése anyagi érdekeikben pillanatnyilag különben is egynémi zavarba hozott. De hosszú vitatkozások után végre ez is megszavaztatott. A törvényjavaslatok, szám szerint harminczegy, végre elkészűltek s királyi sanctio végett Bécsbe küldettek. Bár a körűlmények sietésre intettek, a törvényjavaslatok mindazáltal most is a rendes kormányközegek rostája alá kerűltek. Mindenek előtt a kanczelláriának országgyülési bizottmánya, mely az alkanczellárból, Bartal és Zsedényi udv. tanácsosokból állott, vette azokat vizsgálat alá. A kanczellária bizottmánya — miként emlékirataiban Szögyény tanúskodik — nem mintha egyetértett volna az országgyülés kivánataival, hanem mivel meg volt győződve, hogy minden ellenszegülés hasztalan, s habár ellenkezőt javasolna is a fejedelemnek, azt legfelsőbb helyen, az akkori gyöngeség mellett, el fognák vetni, a törvényjavaslatok megerősítését véleményezte.

A törvényjavaslatok ezután a kanczellária e véleményével a magyar államtanács elébe kerűltek, mely gróf Nádasdy Mihály miniszter elnöklete alatt gr. Cziráky Antal miniszterből, Purkhárt, Somssich és Pilgrám államtanácsosokból s a kanczellárból állott. „Az eredmény, mond Szögyény, itt is az lett, mely a kanczellária bizottmányában; mert bár ezen urak mindannyian a régi iskolához tartoztak, s az osztrák hagyományos politikának fő tényezői voltak, és igy az országgyülés törvényjavaslatait utálták és gyűlölték;

mégis annyira meg voltak győződve, az udvarnak tehetetlenségéről s erejének elzsibbasztott állapotáról, hogy ők is, kivétel nélkül, a törvényjavaslatok elfogadására szavaztak. Igaz, hogy Cziráky e mellett többnyire sírt és Purkhart is kelletlenül egyezett bele; de egyik sem javasolta a felségnek, hogy, történjék bár mi, de e törvényeket ne fogadja el, ne erősítse meg. Egyedül Somssich Pongrácz helyeselte mindenben az országgyülés kivánatait." — Midőn az erdélyi únió törvényjavaslata került sorra, Jósika kanczellár is meghivatott a konferencziába. Ő azonban, mint az országgyülés többi kivánatait, ugy ezt is nagy erélylyel ellenzé. A törvényjavaslat ellen ünnepélyesen tiltakozván s kijelentvén, hogy a felség iránti kötelességeinek sértése nélkül e tanácskozásban részt nem vehet, a konferencziát odahagyta. A többi tanácsosok azonban mind e mellett is elfogadandónak véleményezték az unió-törvényt. 1848.

Az államtanácstól végre az udvari konferenczia elébe vitettek a törvényjavaslatok, melyben Ferencz Károly főherczeg elnöklete alatt a német miniszterek is jelen voltak. Az akarat itt legkevésbbé hiányzott volna ugyan visszautasítani a hagyományos politikával oly annyira ellenkező törvényeket; de a visszautasitás valószinű következményeivel párhuzamba állított tehetetlenség érzete minden ellenzést megbénított. Sőt Pillersdorf miniszter a bécsi forrongásra s a német-cseh tartományok mozgalmaira pillantván, nem kételkedett oly mérsékelteknek mondani a magyar törvényjavaslatokat, miképen kivánatosnak állítá, vajha a nemsokára összegyülendő osztrák képviselők többet ne követeljenek mint a magyarok.

Valamennyi törvényjavaslat közől csak egy, a képviseletről, s különösen annak ama része ütközött nagyobb nehézségbe, mely a határőrvidéknek képviseltetéséről intézkedett. A kanczellária országgyülési bizottmánya a határőrvidék országgyülési képviseletét egyszerüen kihagyandónak véleményezé a törvényből. Az államtanács szintén

1848. veszélyesnek látta ugyan a határőrvidék katonai szervezetére nézve, e politikai intézményt ott is meggyökereztetni; meggondolván mindazáltal, hogy az országgyülés aligha lesz hajlandó e törvényt elejteni, a királyi tekintély megóvása végett tanácsosabbnak látá azt most az önkéntesség szinének megőrzésével, mint utóbb az országgyülés megújitott követelése által kényszeritve, elfogadni, s ily értelemben terjeszté fel véleményét. Ferencz Károly főherczeg e tárgyban a legtöbb szivósságot tanúsita, s az első conferencziában kijelenté, hogy a határőrvidékre vonatkozó intézkedésbe, mely a fejedelmet több ezer, minden pillanatban rendelkezésre álló katonától fosztaná meg, sohasem fog beegyezni.

Az ellenzés hire Pozsonyba érkezvén, István főherczeg, Batthyányi és Kossuth azonnal Bécsbe siettek. A nádor helyeselte ugyan Ferencz Károly tagadó válaszát; de kétségét fejezte ki, hogy a mellett végiglen kitartson. Batthyáni, kivel a főherczeg e tárgy felett Szögyény és Zanini tábornok jelenlétében tanácskozott, múlhatatlannak állitá a törvényjavaslat egész szövegének elfogadását. A főherczeg azonban még most sem hajlott, hanem a tárgy vég elhatározására az esti órákban a maga elnöklete alatt egy nagyobb konferencziát hivott egybe, melyben egyebek közt Nádasdy Mihály és Cziráky Antal grófok, Pillersdorf és Zanini új osztrák miniszterek is jelen voltak.

Kossuth, ki szintén Bécsben időzék, várakozása ellenére, mint királyilag még meg nem erősitett miniszterjelölt, nem hivatván meg, a konferenczia előtt magán kihallgatást kért a főherczegtől. A négy szem közt lefolyt párbeszédről semmi egyebet nem tudunk, mint, hogy egy oly értelmű módositványt nyujtott át a főherczegnek, mely szerint a határőrvidéknek elvileg biztositandó képviselet részletei, a követek száma s megválasztásuk módja iránt csak a jövő országgyülés alkossa meg a törvényt; a határőrvidék igazgatása azonban, mind polgári mind katonai tekintetben azonnal a miniszterium által gyakoroltassék, de oly módon,

hogy a katonai szerkezet, melynek fentartását mind az országnak, mind az egész birodalomnak biztossága igényli, míg e részben a törvényhozás ő felsége megegyeztével másként nem intézkedendik, sértetlenül fennmaradjon. 1848.

Szögyény előadására a konferenczia, az egy Zanini tábornokot s hadügyminisztert kivéve, egyértelműleg arra szavazott, hogy miután a határőrvidék kétségtelenül az ország kiegészítő részét teszi, s előre látható, hogy az országgyülés a magyar korona birodalmának épségét megsérteni nem engedendi, a képviseleti törvényjavaslatnak a határőrvidékre vonatkozó részétől sem lehet megtagadni a királyi megerősitést. Pillersdorf különösen azzal indokolta szavazatát, hogy miután már az egész monarchiának meglesz a népképviselete, ezen intézmény jótékonyságából a határőrvidéket sem lehet kizárni. Egyébiránt, u. m., több eset fordult elő a legfelsőbb uralkodóház történetében, például, II. Ferdinánd császár alatt is, midőn a viszonyok kényszerűsége miatt engedni kellett a nép zajos kivánatainak. Ha majd a kormány ismét hatalomra s erőre vergődik, a kivívott engedményeket is lehetend kellőleg mérsékelni s visszavenni. Ferencz Károly főherczeg azonban mind ezekre nem hajolt, s még a Kossuth által benyujtott módositványnyal sem akarta elfogadni a törvényjavaslatot. A tanácskozásnak, mely alatt közben-közben mély és hosszú hallgatás állott be s általános levertség uralkodott, Ferencz Károly végre késő éjjel azon nyilatkozattal vetett véget, miképen meg van ugyan győződve jó szándékukról, de ő nem engedhet, a törvényjavaslat megerősitését ő felségének nem ajánlhatja.

A tanács tagjai már távozni készülének a főherczegtől, midőn annak elsőszülötte, Ferencz József, a terembe lépett, s atyjával halkan néhány szót váltott. A virágzó ifjú szemlélete annyira megilleté az öreg Cziráky szivét, hogy annak távoztával sírásra fakadva, Ferencz Károly lábaihoz akart borúlni, könyörögvén, hogy az ifjú főherczeg kedvéért

1848. is, kiben a jövő kor reményei központosúlnak, további ellentállása által ne juttassa törésre a dolgokat. Szólott még Szögyény is, miképen bizonyosnak tartható, hogy az országgyülés e tárgyban, mely az ország épségét s egységét illeti, engedni nem fog, hogy e miatt beláthatlan bonyodalmak támadhatnak: s ha a főherczeg nem tágit, lemondásának elfogadását kéri.

Cziráky nyilatkozata nagy hatást tőn a főherczegre, ki ezután Szögyényt a teremben marasztalván, maga Lajos főherczeghez sietett, ki a bécsi népnek s a magyar országgyülésnek ellene nyilvánított kitörese óta nyilvánosan többé nem akart részt venni a közügyek felett folyt tanácskozásokban, s a kormány vezetését Ferencz Károly koronaörökösnek engedte át. A két főherczeg nem sokára visszatérvén, Ferencz Károly meghagyá Szögyénynek, adja elő az ügyet nagybátyjának. Ez megtörtént, de a főherczegek hajthatatlanok maradtak. Éjfél felé járhatott az idő, ugymond emlékirataiban Szögyény: künn gyönyörű meleg áprili éj volt, mi a trónörököst ablakai felnyitására késztė: a nyitott ablakon át fülhasitó zaj hatott be: a bécsi aula s a nép gr. Taaffe igazságügyminiszternek rendezett macskazenét, — mi aztán a grófot más nap lemondásra inditotta. A nép haragos indulatának kitörése, ugy látszik, a főherczegekre sem maradt hatás nélkül. Mert bár még hosszan együtt maradtak, mi közben negyedóránként is néma fontolgatásokba merülének, végre változni kezdett a vélemény. Szögyény észrevevén, hogy a főherczegek eddigelé leginkább a miatt nem akartak engedni, mivel ugy vélekedének, hogy a törvényjavaslat elfogadása következtében múlhatatlanúl bomlásba megy a határőrvidék katonai szerkezete: utóvégre azon inditványt tette: ő felsége erősitené meg ugyan a törvényt, de intézne egyszersmind leiratot a nádorhoz és a magyar miniszteriumhoz, melyben amaz szintugy mint ezek magokat lekötelezni szólittatnának fel, hogy a határőrvidéknek katonai szervezetében egyelőre semmi változtatást sem

engednek tétetni; és csak ha a nádor a kezességet ez iránt magára vállalja, szentesítse a törvényt ő felsége. 1848.

A főherczegek ebben végre megegyeztek. István főherczeg is elfogadta a kezességet, sőt rögtön Pozsonyba menni igérkezett, hogy az országgyülést, ha lehet, a kérdéses törvényjavaslat megváltoztatására birja. E kisérletnek nem lett ugyan sikere, mert egy indiscret udvari tanácsos távirata még a nádor leérkezte előtt megvitte Pozsonyba az udvar megállapodásának hirét; a miniszterek azonban az említett kötelezettséget a határőrvidék katonai szervezetének fentartása iránt elfogadták. E szerint eltávolítva lévén minden nehézség, mind a törvényjavaslatok, mind az új miniszterium személyzete april 7-kén megerősíttetett, s három nappal utóbb a király a királynéval, Ferencz Károly s ennek fia Ferencz József, praesumtiv trónörökösök, kiséretében maga is Pozsonyba érkezett.

Ezen körülmény, hogy a törvények szokásos sanctiójára a király személyesen megjelent, és nem, mint néha történt vala, a dynastia más valamely tagja által helyettesíttette magát, most különösen nagy jelentőséggel bírt a történtek után. A magyar nemzet azt méltán annak jeléül tartotta, hogy a dynastia, bár csak a körülmények hatalmától kényszerítve, egyezett meg az ország kormányzati átalakításában, azt, miután megtörtént, őszintén elfogadja s tiszteletben tartandja. Az pedig, hogy a királylyal együtt még a trónhoz legközelebb álló két főherczeg is megjelent, még inkább nevelte a dolog fontosságát és megszilárdította a nemzet bizodalmát a dynastia őszinteségében: a két praesumtiv trónörökös részvétele mintegy a jövőre is szentesíteni látszott az új törvényeket. Nem csoda ennél fogva, hogy az öröm és lelkesedés oly zajos kitörésével üdvözöltetett megérkeztekor a király és kisérete, minőt még kevés fejedelem tapasztalt a maga népétől.

A király, a királyné s a főherczegek, nemzeti szokás szerint, egy fényes országos küldöttség által fogadtattak s

1848. mindnyájan külön üdvözöltettek. A király válasza csak rövid, de kedélyes vala: „Örömmel jöttem hozzátok, — igy szólott magyar nyelven, — mert kedves magyar népemet most is olyannak találom, mint mindenkor tapasztaltam; s azért kivánva kivánom a hü rendeket magam körül látni." A királyné nyelvünket nem értvén, latinúl felelt. Ferencz Károly a maga és fia nevében egyebek közt a következőket mondá szintén magyar válaszában: „ . . . Ugy tartom, hogy minden, mit a nemes lelkü nemzet és ennek nemzetisége dicső felvirágzására csak óhajtani lehetett, azon törvényekben, melyeknek szentesitése ünnepében részt venni különös nyereségemnek tartom, bőven fellelhető. Senki a magyar névnek dicsőségét nálamnál jobban nem kivánhatja. . . ."

Más nap, april 11-kén, minden örömben és fényben úszott Pozsonyban, hol a maga előjogairól s privilégiumairól önként lemondott arisztokratia oly dicsően, mint soha még egy ország nemessége sem, vala bevégzendő a maga eddig kizárólag gyakorolt, törvényhozási eljárását. Nem fogunk hosszan mulatni a fő arisztokratia és főpapság számtalan fel és alá léptető fényes fogatainak s még fényesebb nemzeti diszöltözetének elbeszélésénél; sem azon, különben nagyszerü jelenetet nem irjuk le, melynek látása bizonyosan minden idegen nézőre meglepőleg hathatott, midőn a rendeknek s az országgyülési ifjúságnak több százból álló részben szinte fénytől csillogó, részben egyszerü nemzeti öltözetű serege, komoly méltósággal, az ország házából a primási palotába vonúlt, hol, szokás szerint, valamint a megnyitó ugy befejező királyi ülés is tartatott. Legyen elég megjegyeznünk, hogy bár ez volt Magyarország nemességének utolsó hivatalos és országos rendi fellépése, mégis mindenütt, az élemedett törvényhozókon, kiket hajdan „patres patriae" czimmel szeretett megtisztelni a honi diákosság, nem különben mint az ifjúságon, mely a „haza remé-

nyeit" képviselte, csak örömtől sugárzó arczokat lehetett látni a nemzeti átalakulás szerencsés, békés sikerülte miatt. 1848.

A király, környezve a nádor főherczegtől s az új kormány tagjaitól, tiz órakor a terembe lépvén, a lelkesedés zajos kitörésével üdvözöltetett. A királyné a karzaton jelent meg, a két főherczeg, Ferencz Károly és Ferencz József kiséretében. Következett a király által szentesitett törvényczikkelyek ünnepélyes átadása, mely alkalommal azon nagy hivatást, melyet ekkorig az udvari kanczellár szokott végrehajtani, a miniszterium elnöke, gróf Batthyáni Lajos, teljesíté. A király beszéde következő: A reformok szentesitése.

„Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát, mert abban találom fel a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kivánt, nem csak teljesítettem, hanem, királyi szavammal erősítve, ezennel által is adom neked, kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, ugymint a kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s boldogságát."

A termet ismét a kitörő lelkesedés zaja tölté el, melyet aztán István főherczeg nádor erős, mély érczhangja némitott el néhány perczre. Szép beszéde, mely a jelenlevőket mélyen megindítá, s mely helyenként hangos felkiáltásokkal szakíttatott meg, következő:

„Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Felséged hív magyarjait, mint hogy ezen örökre emlékezetes országgyülés berekesztésére körünkben személyesen megjelenni méltóztatott. Egy boldogitott, háladatos nép környezi itt Fölséged királyi székét; s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk újjá alkotója lett. Szegény a nyelv, hogy azért Fölségednek illő köszönetet mondhasson: hálánkat tetteink fogják bizonyithatni. Mert valamint új, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány: ugy biztosabb alapot nyert általuk azon szent frigy is, mely e

1848. hazát Fölségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti. Legyen isten áldása Fölségeden, koszorúzza hír és szerencse Fölséged fejét, — ezt óhajtjuk szívünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk."

A király az udvar többi tagjaival még az nap visszatért Bécsbe. Az ország rendei pedig az utólsó elegyes ülésbe gyűltek. Miután itt a szentesített törvények, szokás szerint, még egyszer felolvastattak, s a nádor-királyi helytartó a rendektől elbucsúzott; ezek nevében pedig neki Zarka János, személynök s alsóházi elnök, hatalmas segedelméért az átalakulás keresztűlvitelében. hálás köszönetet mondott: az ország karai és rendei szétoszlottak. Pozsony, mintegy két század óta, az országgyülések rendes székhelye, mely utóljára látta kebelében az ország rendi törvényhozását, s talán utóljára a szabad, önálló Magyarország képviseletét, elnémúlt, csöndessé lett. Az országgyülési pártviták s a nemzeti ünnepélyek zaját azonban nem sokára ágyuk dörgése váltotta fel.

Az új kormány april 14-kén érkezett le az ünnepies fényben úszott Budapestre. A lakosok minden osztálya s mindkét neme minden lehetőt megtett, hogy a miniszterium megtelepedését a fővárosban valóságos nemzeti ünneppé avassa fel. Más nap a fővárosi csendbizottmány, utólsó ülésére gyűlvén össze, hivatását bevégzettnek nyilatkoztatá, s a rend további fentartását a működését megkezdett miniszterium kezébe tette le. Egy hónapi rövid, de erélyes működésére megnyugvással tekinthetett vissza e bizottmány. Mert bár néha hivatása körén túllépve, az ország összes ügyeire forradalmi modorban gyakorolt befolyást: neki köszönhető leginkább mégis, hogy a rend, személy- és vagyonbátorság a leghevesebb mozgalmak idején is egy perczre sem lőn megtámadva a fővárosban. A tény érdemében osztozott vele kétségkivül a főváros lakossága is, kivált a nemzetőrség, mely fényesen bebizonyítá, hogy oly időben,

midőn a gyanú a gyűlölséghez oly közel áll, s csak egy szikra kell, hogy a szenvedélyek heve lángra lobbanjon, a honpolgárok tűzhelyeit magok a honpolgárok legbiztosabban védik meg. 1848.

Ugyanezen napon tartotta Bécsben a magyar királyi udvari kanczellária is utólsó ülését, melyben a miniszterium abbeli rendelete olvastatott fel, hogy a kormányszék hatósága ezentúl végkép megszűnvén, az a hozzá benyujtott iratokat s általa tárgyalt ügyeket a miniszteriumhoz tegye által. Szögyény László, alkanczellár, ezután a kormányszéket feloszlatottnak nyilvánította. April 15.

A reformok korszaka, mely az 1825-diki országgyüléssel nyilt meg, végét érte; a politikai átalakulás, melyet a nemzet húsz éven keresztűl ernyedetlenűl tervezett, szorgalmazott és munkált, ezernyi akadályok daczára is szerencsésen befejeztetett: a jogegyenlőség, a népképviselet s a felelős parlamenti kormány betetőzte a szabad alkotmányosság épületét; s a nemzet, biztosított törvényes függetlenségében, önmaga lett urává sorsának.

A megalkotott és szentesitett törvények főbbjei ím a következők: Az új törvények.

A király távollétében a nádor s kir. helytartó az országban s ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének, a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény és alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja.

Ő felsége s az ő távollétében a nádor s kir. helytartó a végrehajtó hatalmat a független magyar miniszterium által gyakorolják; rendeletei csak ugy érvényesek, ha a miniszterek egyike által aláiratnak. A miniszterek eljárásukért felelősek. Mind azon tárgyakban, melyek eddig a kormányszékek köréhez tartoztak, ide értve a honvédelmet is, ő felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag a magyar miniszterium által fogja gyakorolni. A miniszerelnököt ő felségének az országból távollétében a király jóváhagyásá-

1848. val a nádor s kir. helytartó nevezi ki. A miniszterek egyike folyvást ő felségének személye körül lesz s mind azon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli. A miniszterek az országgyülés mindegyik táblájánál üléssel birnak s feleletre vonathatnak minden tetteik s rendeleteikért, minden mulasztásaikért. A minisztereknek vád alá helyeztetését az alsó ház rendeli el, a biráskodást a felső tábla által saját tagjai közől választott biróság nyilvános eljárás mellett gyakorolja. A miniszterium az ország jövedelmeinek és szükségeinek kimutatását s a múltra nézve a kezelt jövedelmekről szóló számadást országgyülési megvizsgálás, illetőleg jóváhagyás végett, az alsó táblának évenként bemutatja.

Az országgyülest ő felsége minden évben Pestre hívandja össze. A képviselők három évre választatnak. Ő felségének joga van az országgyülést elnapolni, berekeszteni s a három év letelte előtt szétoszlatni, és ekkor új képviselőválasztást rendelni, kik a feloszlatás óta számított három hónap alatt összehívandók. Az évi ülés a számadásnak s a következő évi költségvetésnek a miniszterium által leendő előterjesztése s az irántok történt határozatok meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyülés fel nem oszlattathatik. A főrendi tábla elnökeit ő felsége nevezi ki; a képviselő tábla maga választja elnökeit. Az ülések nyilvánosak.

A képviselők választására joggal birnak mind azok, kik eddig a követválasztásoknál szavazattal birtak; ezeken kivül pedig minden legalább 20 éves független s fenyíték alatt nem lévő országlakosok, a törvényesen bevett vallások különbsége nélkül, a) kik a sz. kir. városokban 300 frt értékű ingatlant, egyéb községekben az eddigi úrbéri értelemben egy negyed telket birnak; b) az iparosok, kik folyton legalább egy segéddel dolgoznak; c) kik legalább 100 pfrt biztos jövedelmet kimutatni képesek; d) minden okleveles honoratiorok, lelkészek, tanárok, községjegyzők s iskolatanítók.

Választható mind az, ki választó, ha 24-dik évét betöltötte. 1848.
A megyék képviselőválasztás végett kerületekre osztandók. Áll a képviselőház 377 követből, kikhez Horvátország 31-el járul; Erdély külön 69 képviselőt küld. A követválasztó kerületek a népszám, a terület s közgazdaság viszonya szerint aránylagosan határoztatnak meg.

Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket egyenlően s aránylagosan viselnek.

Az urbér s azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt robotok, dézma és pénzbeli fizetések örökre megszüntettetnek. A magán földesurak kármentesítését a törvényhozás a nemzeti közbecsület védpaizsa alá helyezi. A kármentesítés arányát a legközelebbi országgyülés határozza meg. A megszüntetett úrbéri magán úri javadalmakért járó kármentesítési összegek státusadósságnak ismertetnek el.

Az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemond.

Az ősiség eltörűltetik.

A megyei szerkezet népképviselet alapján fog rendeztetni. Addig is a megyei hatóságot egy minden osztályokból választandó nagyobb bizottmány fogja gyakorolni.

A sajtószabadság biztosítására ideiglenes szabályok alkottatnak. A sajtóvétségeket esküdt biróság itéli meg.

Az oktatás és tanulás szabadsága biztosíttatik.

Az unitária vallás törvényesen bevett vallásnak nyilváníttatik. A hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.

A személyes és vagyonbátorság, a közcsend és béke biztosítására nemzetőrség alakíttatik, melynek tisztjeit a kapitányig az őrsereg maga választja, a kapitányságon felűl, a miniszter ajánlatára, Magyarországon a nádor királyi helytartó, a kapcsolt részekben a bán nevezi ki.

1848. A városok, mint önálló köztörvényhatóságok, közdolgaikat minden más törvényhatóságtól függetlenül, önválasztotta képviselőtestületök és tisztikaruk által igazgatják.

A közhivatalokra nézve a törvény utján kivüli elmozdithatlanság egyedül az igazság szolgáltatásával megbizott birói hivatalokra szoríttatott.

60

